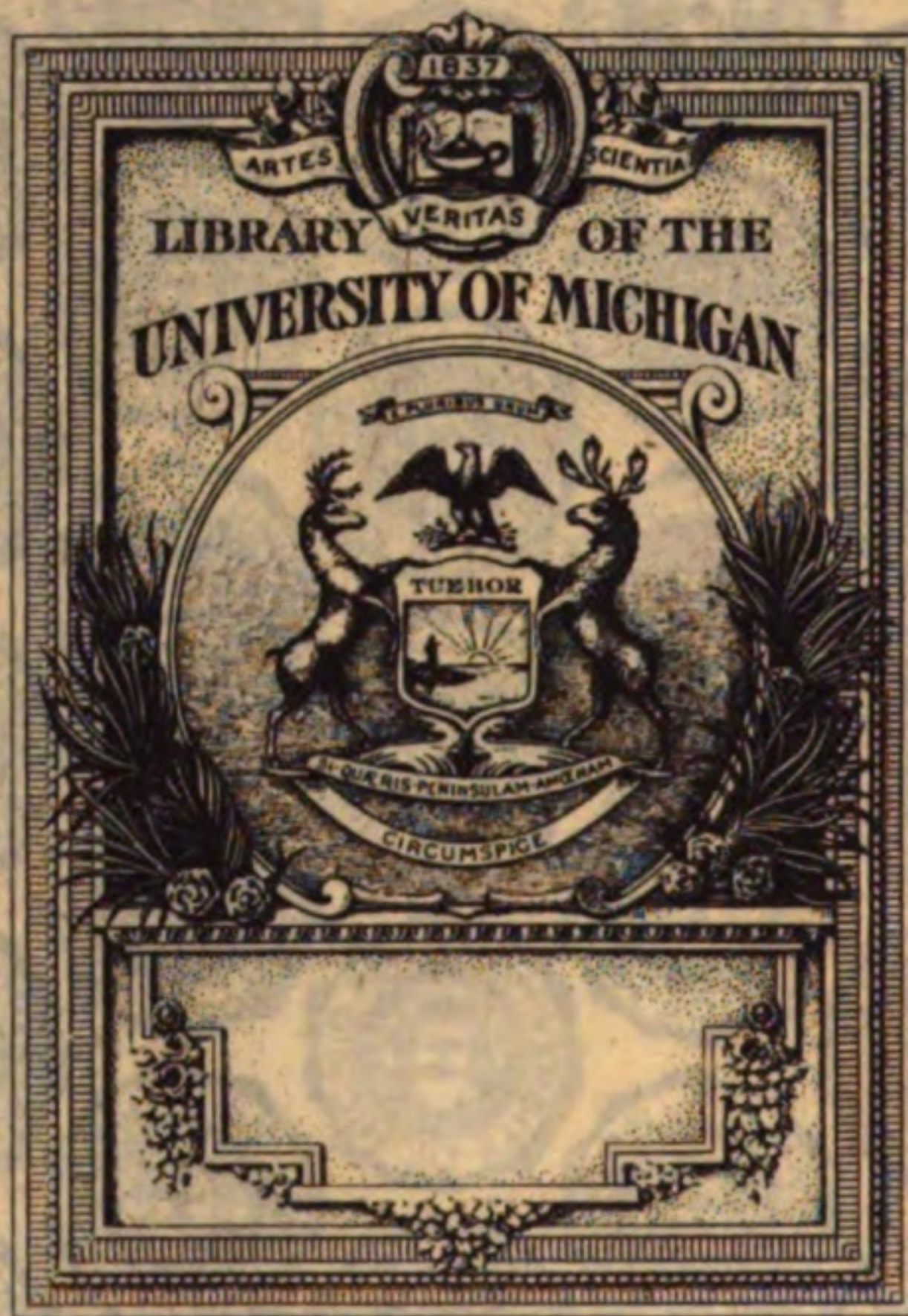


B 1,212,378



RECEIVED IN EXCHANGE
FROM
Lund Univ. Bibliothek.

AS
284
.L972





A S
284
.L.777

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS

NOVA SERIES

**LUNDS UNIVERSITETS
ÅRSSKRIFT**

NY FÖLJD

FÖRSTA AVDELNINGEN

TEOLOGI, JURIDIK OCH HUMANISTISKA ÄMNEN

XIX

1923



LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND 1923—24
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Lund Univ.-Biblioteket

ex.

1-2-1925

Innehåll:

1. HASSLER, ÅKE, Internationella adoptivförhållanden. En studie till 26 och 27 §§ adoptionslagen. (Sid. 1—73.)
2. KOCK, ERNST A., Notationes norrœnæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. (Sid. I—III, 1—107.)
3. WULFF, FR., Nils Wilhelm Ljungberg och hans hebreiska kronologi. (Sid. 1—51, 2 portr.)
4. AURELIUS, ERIK, Till frågan om den synoptiska traditionens ursprung och äldsta historia. (Sid. 1—48.)
5. SKÖLD, HANNES, Linguistic gleanings. (Sid. 1—84.)
6. PETERSSON, HERBERT, Etymologische Miszellen. (Sid. 1—45.)
7. SKÖLD, HANNES, Lehnwörterstudien. (Sid. 1—47.)
8. KOCK, ERNST A., Notationes norrœnæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. Andra delen. (Sid. 1—68.)
9. THYRÉN, J. C. W., Om det danska strafflagsförslagets (1923) allmänna del. (Sid. 1—24.)
10. LILJEGREN, S. B., The fall of the monasteries and the social changes in England leading up to the great revolution. (Sid. 1—150.)

Bihang: Lunds Universitets årsberättelse 1922—1923. (Sid. 1—145.)

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 1.

INTERNATIONELLA ADOPTIVFÖRHÅLLANDEN

EN STUDIE TILL 26 OCH 27 §§ ADOPTIONSLAGEN

AV

ÅKE HASSLER

LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND
HAKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1923

MIN MOR

tillägnad

Innehåll.

I.

Inledning.

Arbetets material och plan s. 7.

II.

Principiell framställning.

Adoptionsinstitutets ställning i internationellt-privaträttsligt hänseende s. 9. — Det internationella adoptivförhållandets förutsättningar s. 13. — Sätt för stiftande av internationellt adoptivförhållande s. 19. — Det internationella adoptivförhållandets rättsverkningar s. 21. — Hävande av internationellt adoptivförhållande s. 25.

III.

Positiv utländsk internationell privaträtt.

Finland, Nederländerna s. 27. -- Ryssland s. 27. — England s. 28. — Nordamerikas Förenta Stater s. 29. — Frankrike, Belgien s. 30. — Italien s. 32. — Tyska Riket s. 33. -- Schweiz s. 34. — Österrike, Tjeckoslovakiet s. 35. — Ungern s. 36. — Norge s. 37. — Danmark s. 39. — Japan s. 41.

IV.

Positiv svensk internationell privaträtt.

Lagstadganden s. 43. — Ledande grundsats vid fastställande av internationell adoption, personalstatuts bestämmande s. 44. — Prövning av internationellt adoptionsärendet s. 47. — Kompetensreglering mellan svensk och frammande rätt med hänsyn till adoptions förutsättningar: allmänna synpunkter s. 50. — Kontrahenterna ha olika personalstatut s. 52. — Adoptanten står under svensk lag s. 55. -- Utlänning vill adoptera den som lyder svensk rätt s. 59. — Verkningar av rättsgiltigt genomförd adoption s. 64. — Hävande av internationellt adoptivförhållande s. 67. — Slutord s. 68.

Litteraturförteckning s. 70.

Efterskrift s. 73.

I.

Inledning.

Med de i 26 och 27 §§ i lagen den 14 juni 1917 om adoption meddelade bestämmelserna om internationella adoptivförhållanden¹ har vår lagstiftning berört åtskilliga i utlänsk internationellt-privaträttslig doktrin ganska livligt debatterade spörsmål. Dessa frågor om adoptionsinstitutets ställning i internationellt-privaträttsligt avseende ha jämväl avsevärd praktisk betydelse². Den i vår tid livliga samfärdseln olika stater emellan och särskilt inlämningars bosättning på främmande territorium

¹ Den följande framställningen är byggd på den s. k. positivistiska eller nationalistiska teoriens uppfattning av de internationellt-privaträttsliga rättssatsernas art och bestämningsgrund, dock utan förnekande av varje samband mellan internationellt-privaträttsliga normer och folkrättsliga principer. I denna fråga hänvisa vi till EKSTRÖM, Sju internationellt privaträttsliga uppsatser s. 36 ff. och Privaträttens allmänna läror s. 113 ff., REUTERSKIÖLD, Handbok i svensk privat internationell rätt s. 1 ff., UNDÉN, Studier i internationell äktenskapsrätt särskilt med hänsyn till Haagkonventionerna I s. 1 ff., GJELSVIK, Lærebok i millomfolkeleg privatrett s. 6 ff., FEDERSPIEL, Den internationale Privatret i Danmark, almindelig Del s. 12 ff., s. 142 ff., VON BAR, Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts I s. 4 ff., s. 105 ff., WALKER, Internationales Privatrecht s. 2 ff., DICEY, A Digest of the law of England with reference to the conflict of laws s. 16 ff., DESPAGNET et DE BOECK, Précis de droit international privé s. 1 ff., SURVILLE et ARTHUYS, Cours élémentaire de droit international privé s. 11 ff. -- Med »internationella adoptivförhållanden» förstå vi rättsförhållanden angående adoption, vilka ha anknytningsmoment till mer än en rättsordning, varom se särskilt REUTERSKIÖLD s. 27 ff., EKSTRÖM, Sju internationellt privaträttsliga uppsatser s. 33 f., GJELSVIK s. 35 ff., WALKER s. 65 ff.

² Yttranden i motsatt riktning av PILLET i CLUNET's Journal bd 22 s. 506 och CHAMPCOMMUNAL i Revue de droit international privé et de droit pénal international bd 6 s. 712 rättfärdigas av den ställning fransk praxis intar till frågan om förhållandet mellan adoptionen och de s. k. *droits civils*, varom nedan s. 30 f.

framkalla ofta familjerättsliga förbindelser mellan olika länders medborgare. Bland sådana förbindelser intar den artificiella släktskap, som grundlägges genom adoption, ett ingalunda obetydligt rum. Vid tillämpning av adoptionslagens ovannämnda paragrafer har det visat sig, att legal reglering av internationella rättsförhållanden angående adoption varit i betydande grad av behovet påkallad. I Justitiedepartementet ha sålunda under de fem åren 1918—22 behandlats 158 ärenden rörande medgivande till adoption jämlikt 26 § 2 mom. adoptionslagen. Utrikesdepartementet har under samma tid mottagit ett ganska stort antal förfrågningar angående olika utländska rättsordningars ställning till frågor om utländsk undersåtes upptagande till adoptivbarn eller antagande av adoptivbarn här i landet. Däremot torde av ganska naturliga orsaker bestämmelserna i 27 § om hävande av adoptivförhållande ännu icke kommit till användning i rättsutövningen. Vid behandlingen av omförmälda ärenden angående internationell adoption har Utrikesdepartementet sammanbragt en avsevärd mängd komparativt rättsmaterial liksom också i Justitiedepartementet kommit att utbildas en viss praxis vid avgörandet av ansökningar om medgivande till adoptionshandling av svensk medborgare i utlandet. Högsta Domstolen har också varit i tillfälle att uttala sig i några spörsmål om tillämpning av stadgandet i 26 § 2 mom. adoptionslagen.

På grundval av detta material, kompletterat med studier i den internationella privaträttens litteratur, gå vi till behandling av det föreliggande temat. Det gäller då först att klarlägga linjerna för adoptionsinstitutets principiella behandling i internationellt-privaträttsligt hänseende, varom utländsk, särskilt fransk-belgisk och italiensk, doktrin innehåller till dels ganska ingående utredningar. Därefter ha vi att skärskåda de ur svensk synpunkt viktigaste främmande rättsordningarnas ställning till internationell adoption. En sista avdelning av denna framställning skall ägnas åt den positiva svenska internationella privaträttens adoptionsregler.

II.

Principiell framställning.

Den moderna rättens adoptionsinstitut, en avkomling av de romerskrättsliga *adoptio* och *arrogatio*, skapar en familjerättslig förbindelse mellan adoptant och adoptivbarn, som avser att i större eller mindre grad ersätta naturligt föräldraförhållande¹. Adoptivbarnet upptages i adoptantens familj utan att dock inträda i hans släkt. Sin egen släkt lämnar barnet ej, ehuru dess ställning till de naturliga föräldrarna genom adoptionen förändras. Adoptivförhållandet karaktäriseras i allmänhet av adoptantens vårdnads- och barnets lydnadsplikt i mån av barnets ålder och behov, arvsrätt för barnet samt äktenskapshinder mellan de båda kontrahenterna. Förutsättningar för stiftande av adoptivförhållande äro ofta viss ålder hos och åldersskillnad mellan adoptant och barn, vilja och förmåga hos den förre att fullgöra underhållsskyldighet, båda kontrahenternas uttryckta vilja och samtycke av viss tredje man, hustru, föräldrar, förmyndare. Understundom förbjudas föräldrar att adoptera barn utom äktenskap och vissa personer, exempelvis medlemmar av andliga ordnar, att överhuvud antaga adoptivbarn. För adoptionens genomförande fordras merendels viss form, och i regel, på grund av rättshandlingens sociala betydelse, fastställelse av viss myndighet. Adoptivförhållandets hävande kräver ävenledes som oftast myndighets medverkan.

¹ Lagberedningens förslag till lag om adoption, motiv s. 29 ff., UNDÉN, Föräldrar och barn enligt gällande svensk rätt s. 91 ff., HECKER, Die Adoption im geltenden Recht als Produkt der historischen Entwicklung, LAURENT, Droit civil international VI s. 50 ff., ROLIN, Principes du droit international privé II s. 164 ff., WEISS, Traité théorique et pratique de droit international privé IV s. 106 ff., FIORE, Le droit international privé II s. 305 ff. Om adoptionen i romersk rätt BERGMAN, Beiträge zum römischen Adoptionsrecht.

Ehuru med ganska betydande olikheter i detaljerna ingår detta adoptionsinstitut i de flesta moderna staters rättsordningar. Bland länder med västeuropeisk kultur torde det numera saknas endast i Finland, England, Nederländerna, Portugal, några av Nordamerikas Förenta Stater samt ett par länder i Sydamerika¹. Adoptionen i dess moderna form måste därför betraktas såsom ett rättsinstitut av den karaktär, att skedd adoption bör erkännas giltig och tilläggas rättsverkningar inom alla kulturstater i enlighet med reglerna i den eller de rättsordningar, som normera det konkreta adoptivförhållandet, utan anseende till huruvida *lex fori* känner institutet eller icke². Förutsättning härför måste givetvis vara, att adoptionen genomförts med rättsgiltighet enligt kontrahenternas personalstatut. På denna fordran kan ej eftergivast, ty adoptivförhållande, som icke är rättsgillt i tilläventyrs det land ena kontrahenten såsom medborgare tillhör, kan icke kräva att i andra länder respekteras.

Det synes tydligt och antas också allmänt av den internationellt-privaträttsliga doktrinen³, att adoptivförhållandet såsom ett släkträttsligt förhållande generellt regleras av kontrahenternas personalstatut. Är detta för adoptant och adoptivbarn gemensamt, uppkomma i allmänhet icke internationellt-privaträttsliga kompetensspörsmål i adoptionsfallet. Ty andra rättsordningar än vederbörande personalstatut ha endast begränsad användning vid adoptionsrättsliga frågors reglering. *Lex loci actus* och *lex fori* kunna tänkas i viss utsträckning bestämma formerna för adoptivförhållandets stiftande, såväl i avseende å

¹ Uppgiften om Nederländerna enligt meddelande 16/12 1922 från beskickningen i Haag till Utrikesdepartementet. Om Portugal se ROLIN II s. 166 not 1. Jfr vidare WEISS, *Traité* IV s. 106 f. Angående Finland, England och Förenta Staterna se ytterligare nedan s. 27 ff.

² MEILI, *Das internationale Civil- und Handelsrecht* I s. 363, THALBERG, *Die Adoption im heutigen deutschen Rechte* s. 234 f. (äldre schweizisk rätt), LAURENT VI s. 75, DESPAGNET et DE BOECK s. 846 f., VALÉRY, *Manuel de droit international privé* s. 1151.

³ Se EKSTRÖM, *Privaträttens allmänna läror* s. 148, VON BAR I s. 547, MEILI I s. 360, WALKER s. 727, ZITELMANN, *Internationales Privatrecht* II s. 875 ff., LAURENT VI s. 59 ff., BROCHER, *Cours de droit international privé* I s. 333, PILLET i CLUNET's *Journal* bd 22 s. 507, DESPAGNET et DE BOECK s. 845, WEISS, *Traité* IV s. 117 f., FIORE II s. 306, KOSTERS, *Het internationaal burgerlijk recht in Nederland* s. 564.

själva adoptionsavtalets ingående som också med hänsyn till sättet för myndighets medverkan till stadfästelse av adoptionen¹. Dessa nämnda rättsordningar få dock båda vika för positivt bjudande bestämmelser i något av ifrågakommande personalstatut och ha således tillämpning endast subsidiärt eller på grund av hänvisning i vederbörande personalstatut. Så är däremot icke fallet med stadganden i någon *lex domicilii* eller *lex fori*, vilka ha karaktären av tvingande rättsbud, eller, som man i romansk doktrin uttrycker det, stödja sig på *l'ordre public international*, sådan denna i den beträffande staten uppfattas². En rättsnorm av denna karaktär måste alltid åtlydas av varje myndighet under dess herravälde utan hänsyn till eljest tillämplig främmande rätts avvikande bestämmelser. Beträffande adoptionsinstitutet torde dock denna regel ej alltför ofta komma till användning och tydligt är, att den endast i trängande fall bör tagas till hjälp för en kompetensfrågas lösande.

Vid bestämmandet av den eller de rättsordningar, vilka såsom personalstatut reglera det i varje fall förevarande adoptivförhållandet, möter man som eljest på den internationella familje- och successionsrättens område motsatsen mellan på civitet och på domicil grundade statut. Huruvida man i ett land med civitetsprincip har att ta hänsyn eller icke till det domicilstatut, som utpekas av ett främmande lands med domicilprincip arbetande internationella privaträtt, beror på den ståndpunkt man intar till den s. k. återförvisningen, detta i den internationellt privaträttsliga doktrinen så livligt debatterade problem³. Även utan att anta återförvisningen som allmängiltig princip, torde man emellertid svårligen kunna undgå att i viss utsträckning använda den som hjälpmedel för att uppnå en praktiskt tillfredsställande lösning av kompetensfrågor på den internationella adoptionsrättens

¹ Se härom vidare nedan s. 99 ff.

² Härom EKSTRÖM, Sju internationellt privaträttsliga uppsatser s. 57 ff., VON BAR I s. 127 ff.; WALKER s. 241 ff., WEISS, Traité III s. 94 ff. FIORE I s. 61 f., II s. 193 f., III s. 459 ff. För det förevarande speciella fallet WEISS, a. a. IV s. 121, s. 126, s. 128 f., SURVILLE et ARTHUYS s. 414, FIORE II s. 310 f. samt de i not 2 till föregående sida nämnda franska förff., jfr Lagberedningen s. 75 f.

³ Bland nordiska förff. se härom REUTERSKIÖLD s. 36 ff., EKSTRÖM, a. a. s. 163 ff., UNDÉN i Svensk Juristtidning bd 7 s. 246 ff., GJELSVIK s. 74 ff., FEDERSPIEL s. 202 ff.

område. Vägledande måste från civitetsprincipens ståndpunkt¹ bli grundsatsen, att adoptionen för att internationellt kunna erkännas, bör vara giltig i den eller de stater kontrahenterna såsom medborgare tillhöra.

Stiftande av internationellt adoptivförhållande är att anse såsom tillåtet, där icke någondera kontrahentens personalstatut uttryckligen förbjuder det². Hinder bör presumeras vara för handen, då adoptionsinstitutet i den ena ifrågavarande lagen fått en reglering, som i så väsentlig mån avviker från rättsinstitutets utformning i den andra lagen, att man kan tala om en bestämd skillnad i rättsuppfattning i förevarande avseende mellan de båda ifrågakomna länderna³. En omtvistad fråga är, huruvida som nödvändig förutsättning för uppkomsten av internationellt adoptivförhållande kräves, att båda kontrahenternas lagar innehålla ett legalt ordnat adoptionsinstitut. Man har velat göra gällande⁴, att denna fordran kunde eftersättas såvitt anginge adoptivbarnets lag. Ehuru väl beaktansvärda skäl kunna anföras till stöd för denna mening, synas dessa skäl dock ej tillräckligt motivera avsteg från grundsatsen, att internationell adoption skall genomföras så, att den blir giltig i båda kontrahenternas hemland. Skulle därför endera statutet förvägra adoptionshandlingen all rättsverkan, synes adoptivförhållande ej böra få komma till stånd. Detta torde a priori kunna antas vara fallet, då en rättsordning ej innehåller institutet adoption.

Efter att sålunda ha berört de allmänna riktlinjerna för internationella adoptivförhållandens behandling övergå vi till en mera detaljerad undersökning av särskilda här sig framställande rättsfrågor. Först komma då att skärskådas förutsättningarna för internationell adoption, därefter formen för rättsförhållandets stif-

¹ Endast utifrån denna ståndpunkt kan den i texten här och jämväl ovan framställda grundsatsen motiveras. •Sagda grundsats erkännes emellertid även i länder med domicilprincip, så i Danmark och Norge, varom vidare nedan s. 36 ff. Inom litteraturen se MEILI I s. 360, ROLIN II s. 165, DESPAGNET et DE BOECK s. 846.

² VON BAR I s. 550 f., WALKER s. 728.

³ Jfr Lagberedningen s. 75 f.

⁴ VON BAR I s. 548, WALKER s. 727 f., ROLIN II s. 165 f., CHAMPCOMMUNAL s. 715, däremot KLEEN, Kodificerad framställning i mellanfolklig rätt III s. 130, DESPAGNET et DE BOECK s. 846, WEISS, Traité IV s. 118 ff., KOSTERS s. 564 och väl också FIORE II s. 309.

tande och därmed sammanhängande spörsmål. Slutligen följa de internationellt-privaträttsliga reglerna om adoptionens rättsverkningar och adoptivförhållandets hävande.

Ha båda kontrahenterna samma personalstatut, bestämmer detta om adoption är tillåten överhuvud och i föreliggande fall¹. Adoptionens förutsättningar regleras således helt av denna lag. Huruvida visst främmande land är skyldigt att låta någon sin myndighet medverka vid adoptivförhållandets stiftande och i vilken form sådan medverkan skall lämnas, avgöres däremot av *lex fori*. Dylik medverkan får dock icke ske i strid mot stadgande i det tillämpliga personalstatutet², vars bestämmelser överhuvud primärt måste följas, där icke annat föranledes av hänsyn till den ifrågakommande främmande statens regler om *l'ordre public*.

Mera komplicerat blir läget, då vardera kontrahenten står under särskilt personalstatut. Förhållandet mellan dessa båda rättsordningar å ena och *lex fori* å andra sidan gestaltar sig på sätt nyss är sagt. Adoptionen fastställande myndighet har dessutom i detta liksom i förra fallet att avgöra de tillämpliga personalstatutens identitet under hänsyntagande till grundsatsen om den genomförda adoptionens giltighet i bägge kontrahenternas civitetsland; den i allmänhet i *lex fori* följda regeln för personalstatutets bestämmande är således icke i förevarande fall absolut bindande.

Regleringen av de båda ifrågakommande personalstatutens inbördes kompetens med avseende å fastställandet av den tilltänkta adoptionens förutsättningar innefattar ett i doktrinen ganska omdebatterat spörsmål. En äldre åsikt anser adoptantens statut exklusivt bestämmande³. Den motsatta ytterligheten, adoptivbarnets statut såsom ensamt avgörande, har även förespråkare⁴. Dessa meningar torde emellertid grunda sig på

¹ ZITELMANN II s. 875 f., s. 883, SURVILLE et ARTHUYS s. 414.

² Fogar sig icke *lex fori*, kan således fastställelse ej äga rum.

³ MONTGOMERY, Handbok i Finlands allmänna privaträtt I s. 195 (»lagen i faderns hemort»), EKSTRÖM, Privaträttens allmänna läror s. 147 f., STOBBE, Handbuch des deutschen Privatrechts I s. 211, GIERKE, Deutsches Privatrecht I s. 240, jfr även UNGER, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts I s. 195 f. (»nach den Gesetzen des Wohnsitzes des adoptirenden Elternteiles»), ASSER et RIVIER, Éléments de droit international privé s. 126 f.

⁴ REGELSBERGER, Pandekten I s. 179 f.

ett otillräckligt inträngande i det internationella adoptivförhållandets väsen. Skilda lagars olika stadganden om adoptions förutsättningar äro uttryck för lagstiftares strävan att skapa möjligast bästa betingelser för uppkomsten av stabila, båda kontrahenternas och samhällets intressen tjänande adoptivförhållanden. Den kontraktsrättsligt färgade synpunkten, att adoptivbarn genom att ingå adoptionsavtal får anses underkasta sig de villkor adoptantens statut erbjuder¹, kan icke i förevarande rättsmateria ha anspråk på beaktande. Icke heller kan utan vidare hänvisas till att det uppkomna adoptivförhållandet bestämmes av adoptantens lag; den eventuella tillämpningen av en dylik regel förutsätter, att adoption redan kommit rättsgiltigt till stånd enligt därför gällande grundsatser².

Den internationella adoptionens syfte är att möjliggöra uppkomsten av önskvärda adoptivförbindelser mellan olika staters medborgare. Lagstiftarens åsikt om betingelserna för adoptionens lämplighet växlar från land till land. I dessa satser synas oss ligga motiven till en kompromiss mellan de båda tillämpliga personalstatuten med avseende å regleringen av adoptionens förutsättningar. Endera lagstiftaren kan icke få allt vad han begär, ännu mindre båda. En dylik sträng regel³ skulle förhindra uppkomsten av ett stort antal i och för sig och måhända även ur endera av eller båda de ifrågavarande statutens synpunkt lämpliga adoptivförhållanden. Den stat, som för sin del vill, vare sig överhuvud eller med hänsyn till viss under dess lag stående kontrahent, uppställa fordran på att alla i dess lag bestämda adoptionsförutsättningar respekteras vid dess undersåtars internationella adoptionshandlingar, måste formulera detta krav i positivt lagbud.

En kompetensdelning mellan de båda ifrågakommande personalstatuten tillrådes också av de flesta författare, som behandlat spörsmålet om det internationella adoptivförhållandets förutsättningar. Principiella anhängare av adoptantens lag såsom ensamt bestämmande vilja endast bedöma samtycke till

¹ SURVILLE et ARTHUYS s. 414 f.

² Jfr ZITELMANN II s. 880.

³ KLEEN III s. 129 f., jfr BROCHER I s. 333, häremot WALKER s. 727 f. Denne och ROLIN II s. 168 f. fordra emellertid uppfyllande av alla i adoptantens statut uppställda förutsättningar.

adoptionen från barnets sida efter dess statut ¹. I allmänhet är man emellertid ense om, att förutsättningarna å vardera kontrahentens sida och särskilt kapaciteten att stifta adoption bör bedömas efter respektive personalstatut ². Med denna obestämda formel nöja sig i detta stycke de flesta utan att närmare söka utreda, vilka stadganden i en adoptionslag, som åsyfta att bestämma adoptantens, respektive adoptivbarnets kapacitet till adoptivhandling eller som eljest kunna anses beröra »å den enes eller den andres sida liggande» förutsättningar. Det har häremot framhållits ³, att en lag kan uppställa vissa fordringar å adoptantens person icke i hans utan i adoptivbarnets intresse, likasom också omvänt en lagstadgad kvalifikation hos adoptivbarnet kan krävas för att skydda adoptanten och dennes familj. Detta påpekande visar nödvändigheten av att tydligt markera gränslinjen mellan de båda konkurrerande statutens användningsområden. Man avfärdar icke denna fråga med en allmänt hållen formel. Fullt acceptabel är således icke ens VON BAR's regel ⁴, att adoptantens statut blir det i allmänhet bestämmande; av stadganden i adoptivbarnets lag komma blott de i betraktande, som vilja skydda barnet mot överilad och skadlig adoption. Obestriddigt är förvisso, att övervägande bestämmanderätt i praktiken oftast kommer att tilläggas adoptantens statut ⁵. Men gränsen kring tillämpningsområdet för barnets statut

¹ I svensk litteratur intar WINROTH, Svensk Civilrätt III s. 161 denna ståndpunkt, troligen påverkad av positiv tysk rätt. Se vidare JETTEL, Handbuch des internationalen Privat- und Strafrechtes s. 56 f., KRAINZ-PFAFF-EHRENZWEIG, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts I s. 90 f.

² Se sålunda de olika uttalandena hos UNGER I s. 196 not 140, VESQUE VON BÜTTLINGEN, Handbuch des in Österreich-Ungarn geltenden internationalen Privatrechtes s. 255, ROLIN II s. 165, FIORE II s. 306, CHAMPCOMMUNAL s. 712, WEISS, Traité IV s. 118 ff., SURVILLE et ARTHUYS s. 414 f., VALÉRY s. 1151 f., m. fl., vilka understundom närma sig mer eller mindre de meningar, som uttalas av den grupp författare, som avses i föregående not.

³ DESPAGNET et DE BOECK s. 848, jfr Weiss, Traité IV s. 120 not 2, ROLIN II s. 168 f.

⁴ VON BAR I s. 547 f., jfr WALKER s. 727.

⁵ CHAMPCOMMUNAL, s. 713 ff., som finner det ogörligt att uppdelat adoptionens förutsättningar, utöver den rent personliga kapaciteten att stifta adoption, på de båda kontrahenterna, återvänder till att låta adoptantens statut vara bestämmande i egenskap av »la loi régulatrice de l'adoption».

synes obestämd. Varje adoptionslags samtliga stadganden om adoptions förutsättningar åsyfta ju att förhindra uppkomsten av ur en eller annan synpunkt olämpliga adoptivförhållanden. Institutet är därför enhetligt uppbyggt under förutsättningar att samtliga lagbud komma till gemensam användning. Det är näppeligen möjligt att med VON BAR's sats odiskutabelt utpeka alla de bestämmelser i adoptivbarnets lag, som särskilt vilja skydda barnet mot att komma in i ett mindre lämpligt adoptivförhållande. Vissa lagar söka den främsta och viktigaste garantien mot denna risk i den prövning av tilltänkt adoptions lämplighet, som fastställande myndighet har att utöva¹; vid sidan härav spela legalt fixerade förutsättningar en mindre roll. Andra rättsordningar föredraga en mera vittgående detaljreglering av adoptionens förutsättningar. Vill man nu i en allmängiltig formel samla de stadganden i adoptivbarnets lag, som böra iakttagas vid konflikt med motsvarande regler i adoptantens statut, kommer nämnda formel att få i olika fall verka under skiftande förhållanden.

Vid full insikt om de stora svårigheter behandlingen av förevarande spörsmål har att arbeta med blir man böjd för att med PILLET² avstå från uppställandet av uttömmande regler om kompetensfördelningen mellan de båda konkurrerande statuten och i stället överlåta frågans lösning *in casu* åt en med tillräcklig auktoritet utrustad myndighets lämplighetsprövning. Såsom av det ovan sagda framgår hålla vi det för vår del knappast möjligt att lösa kompetensfördelningens problem med en generell, i alla konfliktfall användbar regel, åtminstone icke så länge de olika lagarnas bestämmelser om förutsättningar för adoption förete den växling i detaljerna som nu är fallet. Därav följer emellertid icke, att doktrinen alldeles skulle underlåta ge vägledning vid bedömandet av förutsättningsnormernas inbördes kompetens.

Som en första regel torde kunna uppställas, att adoptantens statut såsom adoptionsförhållandets allmänna rättsliga grundval även bör generellt bestämma adoptionens förutsättningar. Adoptantens lag är, såsom vi nedan skola se, den för det uppkomna adoptivförhållandets rättsverkningar i princip bestämmande. Då därtill som förutsättning överhuvud för

¹ Lagberedningen s. 34 ff.

² PILLET i CLUNET's Journal bd 22 s. 507 f.

internationell adoption ställts adoptionsinstitutets huvudsakliga överensstämmelse i båda kontrahenternas personalstatut, kan det icke vara tal om något tillbakasättande av adoptivbarnets lag eller intressen, om man redan vid bestämmandet av adoptionens förutsättningar placerar in adoptivförhållandet i dess blivande miljö. Men den ovan givna satsen innehåller icke mer, än att användning av en förutsättningsregel i adoptivbarnets statut måste stödjas med påvisande av en positiv grund för regelns tillämpning. Barnets lag får bestämma förutsättningarna så långt som betingas av denna lags förnuftiga intresse av sådan maktutövning. Var ståndpunkt närmar sig som synes den av VON BAR intagna, ehuru den av oss formulerade satsen ger barnets statut en principiellt större bestämmanderätt. I praktiken torde skillnaden ej bli stor, om man fränser vissa enstaka konfliktfall av säregen natur.

Enighet torde råda därom, att samtyckesförklaring från adoptivbarnets sida, vare sig denna avges av barnet självt, tredje man — föräldrar, förmyndare, god man — eller myndighet, bör följa bestämmelserna i barnets lag med hänsyn till subjekt, form och innehåll¹. Ehuru reglerna härom i viss mån äro av formell natur, utgöra de dock inga egentliga formföreskrifter och kunna således icke hämtas ur *lex fori*. Det synes också givet, att adoptantens statut på denna punkt bör vika. Att ej adoption kan ske av barn, som icke uppnått i dess lag stadgad ålder, finna vi rätt tydligt². Omtvistad är frågan huruvida ett förbud i någotdera statutet mot stiftande av adoptivförhållande mellan en person och hans utomäktenskapliga barn under alla omständigheter skall åtlidas³. På denna punkt torde adoptantens lag vara bestämmande; man bör näppeligen förmena honom att till adoptivbarn upptaga sitt utom äktenskap födda barn på grund av förbud i dettas statut. Detsamma bör också gälla i det fall, att viss lag förbjuder medlem av andlig orden el. dyl. att adoptera⁴.

¹ Se särskilt WINROTH III s. 161, JETTEL s. 55 f., WALKER s. 728.

² Jfr ROLIN II s. 168.

³ Se VON BAR I s. 548, LAURENT VI s. 61 ff., FIORE II s. 310 f., DESPAGNET et DE BOECK s. 848 f., WEISS, *Traité* IV s. 121, SURVILLE et ARTHUYS s. 414.

⁴ Se i förra noten angivna förff.

Vi ha trott oss kunna fastställa, att adoptivbarnets statut kräver ovillkorligt iakttagande av sina regler om barnets adoptionsålder och om samtycke från dess sida till adoptionen. Vad beträffar övriga i de olika lagarna upptagna förutsättningar, beror deras bestämmande i första hand på huruvida prövning av den tilltänkta adoptionens lämplighet anordnas av adoptivbarnets personalstatut. I sådant fall synes adoptionen näppeligen kunna genomföras rättsgiltigt utan att myndighet i barnets hemland eller som eljest av barnets lag bestämmes satts i tillfälle att utöva denna lämplighetsprövning. Finnes ej enligt barnets lag för rättsakten ifråga kompetent myndighet¹, kunde prövningen tänkas anställd av främmande adoptionsmyndighet med iakttagande av föreskrifter, som barnets lag i detta stycke innehåller. I sådant fall kan ur lämplighetsprövningen framgå ett adoptivförhållande i väsentlig överensstämmelse med strukturen hos det i barnets statut förefintliga adoptionsinstitutet. Är däremot i detta statut adoptionens stiftande beroende endast av legalt fixerade förutsättningar, vid vilkas förhandenvaro fastställelse av begärd adoption utan vidare sker eller adoptivförhållandet eljest av lagen anses rättsgiltigt tillkommet, ställer sig saken annorlunda. I dylikt fall har, även om adoptantens statut innehåller stadgande om prövning *in casu* av den tilltänkta adoptionens lämplighet, barnets lag krav på uttryckligt beaktande i vidare mån av sina förutsättningsregler. Sålunda synes adoptantens samtyckesförklaring böra ske jämväl på sätt barnets statut i det konkreta fallet kräver; vid positiv konflikt mellan de båda statutens regler i detta hänseende torde emellertid barnets lag få träda tillbaka. Adoptantens absoluta ålder bör väl få bedömas efter hans statut, men fordrar barnets lag viss åldersskillnad, eventuellt större än den andra lagen, mellan de båda kontrahenterna, synes bestämmelsen i barnets statut böra bli tillämplig². Ett indispensabelt förbud i detta statut mot upp-

¹ Det synes ligga i sakens natur, att en lag, som kräver lämplighetsprövning av tilltänkt adoption, också skapar möjlighet att hos myndighet i lagens land eller eljest med verkan för denna lags del erhålla dylik prövning i varje fall, då tillämpning av den beträffande lagen kan komma i fråga.

² Jfr DESPAGNET et DE BOECK s. 848. — Föreskrift i barnets statut om att adoptanten viss tid skall ha underhållit barnet finna vi i likhet med nämnda förff. böra beaktas.

tagande av adoptivbarn i familj med bröstarvinge kan svårigen negligeras. Ej heller torde mot bestämmelse i barnets lag det samma kunna successivt adopteras av annan än adoptantens make eller syskon, där båda äro ogifta.

Med denna sista sats ha vi tangerat det område, där barnets och dess lags anspråk synas med avseende å rättsgrunden försvagas till underlägsenhet under adoptantens eller hans anhörigas krav på beaktande av den förres personalstatut. Vi vilja icke förneka möjligheten av att teorien påvisar eller praxis upptäcker någon ytterligare förutsättningspunkt, där en avvägning av de rättsliga intressena å ömse håll kan föranleda tillämpning av adoptivbarnets lag. Men vid en prövning av förutsättningsreglerna, sadana de vanligen framträda i de mera representativa adoptionslagarna¹, ha vi trots oss kunna stanna vid de ovan gjorda medgivandena åt barnets lag. De gå i själva verket på vissa punkter längre än vad man inom doktrinen i allmänhet är böjd för att göra.

Vår granskning av problemet om kompetensreglering mellan adoptants och adoptivbarns personalstatut med hänsyn till förutsättningarna för stiftande av adoptivförhållande har gett följande huvudsakliga resultat: adoptantens statut är primärt och även *in dubio* bestämmande; barnets lag har absolut krav på iakttagande av sina regler om barnets adoptionsålder och om samtycke från dess sida till adoptionen samt prövning av dennas lämplighet; för övrigt har man att på varje lagarna emellan skiljaktig punkt efterse, huruvida ett tillräckligt starkt rättsligt intresse föreligger för tillämpning i konfliktfall av barnets statut.

Övergå vi så till frågan om formen för det internationella adoptivförhållandets stiftande och särskilt spørgmålet om myndighets fastställelse av adoptionen.

En sådan fordras i allmänhet av de särskilda lagarna. Dessutom kräva vissa lagstiftningar, att själva avtalet om adoption

¹ Att textens framställning i viss grad påverkats av den svenska interna rättens reglering av adoptionsinstitutet är rätt så naturligt. Det torde överbud knappast vara möjligt att ge verkligt användbara kompetensnormer i annat fall än där tvänne positiva adoptionslagar ställas upp emot varandra. Allmänna grundsatser kunna därför blott vara vägledande, ej på något sätt definitivt bestämmande.

iklädes bestämd form, i vilken understundom innefattas medverkan av viss myndighet. Salunda stadgar den franska *code civil*, att adoptionskontrakt *inter vivos* upprättas med biträde av vederbörande *juge de pair*, varefter kontraktet inlämnas för fastställelse till *le tribunal civil* och går därifrån till *la cour d'appel* samt slutligen adoptivförhållandet inregistreras i civilregistret i adoptantens domicilort¹. Ett flertal lagar nöja sig med ett mindre omständligt tillvägagångssätt, avtalet slutes formlost² och adoptivförhållandet konstitueras genom fastställelse av domstol eller annan myndighet.

Doktrinen antar allmänt, att *lex loci actus* är tillämplig på adoptionsavtalets form³. Härmed synes man, som rimligt är, förstå *lex fori* för det fall, att avtalet underställes viss myndighets prövning och godkännande. Emellertid framhålles⁴, att, därest ettdera eller båda personalstatuten oeftergivligen fordra iakttagande av viss formbestämmelse, sådan regel måste följas. För såvitt angår själva avtalets form, synes emellertid en dylik regel ej böra skäligen uppställas; den lag, som vill ha sin form för adoptions stiftande iakttagen, bör bevaka sitt intresse i detta hänseende genom att fordra adoptionens fastställande av myndighet i lagens land. Iakttagande av *lex loci actus* antas av WEISS⁵ vara obligatoriskt för det fall att kontrahenterna lyda olika personalstatut; ha de samma lag, synes honom denna lägs formföreskrifter kunna användas även på utländskt territorium.

Det sagda har endast gällt formerna för själva adoptionsavtalets slutande mellan kontrahenterna, däremot icke adoptivförhållandets regelmässigt fordrade fastställelse av domstol eller annan myndighet. Stadgande om dylik fastställelse anse vi i överensstämmelse med VON BAR⁶ icke innebära något formkrav; det

¹ Se *Code Civil* artt. 353 ff., WEISS, *Traité* IV s. 108, för belgisk rätt ROLIN II s. 171.

² För den svenska rättens del se nedan not 2 till s. 44.

³ Se MONTGOMERY I s. 195, GIERKE I s. 240, VON BAR I s. 549, ZITELMANN II s. 875 f., ASSER et RIVIER s. 127, LAURENT VI s. 73 f., BROCHER I s. 334, DESPAGNET et DE BOECK I s. 849 f., SURVILLE et ARTHUYS s. 413.

⁴ VON BAR I s. 549.

⁵ WEISS, *Traité* IV s. 122 f., s. 129 ff., som emellertid härvidlag ej gör åtskillnad mellan egentliga formföreskrifter och fastställelse av myndighet.

⁶ VON BAR I s. 549. Med honom instämma i allmänhet tyska, österrikiska och schweiziska förff., så UNGER I s. 195 f., GIERKE I s. 231, VESQUE VON PÜTTLINGEN s. 256, MEILI I s. 362. Mot VON BAR stå BROCHER I s. 334

är här fråga om en statlig akt, en utövning av visst lands statliga maktbefogenhet. Därför är i detta stycke regeln *locus regit actum* icke direkt tillämplig. Fordran i något kontrahenternas personalstatut på inhämtande av viss myndighets samtycke till adoptivförhållandets stiftande måste under alla förhållanden uppfyllas¹. Det blir därför av särskild vikt att fastslå vad ifrågakommande positiv rätt i detta hänseende bestämmer². Att fastställelsen sker på det sätt *lex fori* föreskriver synes ej kunna vara föremål för tvivel. Kompetent fastställande myndighet bestämmes av tillämpliga personalstatut samt av *lex fori*. Såsom allmän grundsats kan uppställas, att ansökan om fastställelse bör riktas till domstol eller annan vederbörande myndighet i adoptantens domicilort³. Denna myndighet är givetvis att anse såsom den a priori lämpligaste för det förevarande ärendets behandling. Men dess kompetens är, som nämnt, i första hand beroende av stadganden i kontrahenternas personalstatut — barnets i lika mån som adoptantens — samt av villighet hos ifrågakommande *lex fori* att låta sin av personalstatut utpekade myndighet fungera i det föreliggande fallet.

I frågan om det rättsgiltigt stiftade adoptivförhållandets rättsverkningar i internationellt privaträttsligt hänseende har doktrinen ej nått enighet i vidare mån än att, som ovan antytts, sadant adoptivförhållande bör erkännas giltigt och verksamt över hela den civiliserade världen⁴. Dessutom synes man i allmänhet anse, att adoptionens verkningar böra bestämmas efter kontrahenternas personalstatut med förbehåll för tillämpning i viss utsträckning av ifrågakommande *lex domicilii* och *lex fori*.

Det är således här liksom ifråga om adoptionens förutsättningar kompetensregleringen mellan kontrahenternas skilda per-

och WEISS a. st., vilken senare författares teori knappast torde ge praktiskt brukbara resultat.

¹ MEILI I s. 362, JETTEL s. 86, ZITELMANN II s. 876, ROLIN II s. 171 f.

² Vi kunna icke instämma med VON BAR, då han a. st. som absolut regel uppställer, att fastställelse skall meddelas av myndighet i endera kontrahentens hemland. Det kommer här helt an på vad personalstatut och *lex fori* bestämmer. Möjlighet att få adoption fastställd av myndighet i land, där ingen av kontrahenterna är medborgare, kan icke principiellt uteslutas.

³ Jfr FIORE II s. 309.

⁴ Se i not 2 till s. 10 ovan citerade förff.

sonalstatut¹, som vållar svårigheter. De moderna lagarna tillägga i regel icke adoptionen någon verkan på kontrahenternas medborgarrättsliga förhållande². Adoptivbarnets förvärv av adoptantens statsborgarskap underlättas väl emellanåt av lagstiftningen³, men någon automatisk övergång av detta statsborgarskap på adoptivbarnet förekommer i allmänhet icke. Kompetensfrågor med hänsyn till adoptionens verkningar uppstå därför lätt i fall, då adoptivförhållande stiftats mellan medborgare i olika länder.

Problemet om kompetensreglering mellan kontrahenternas skilda statut löses på olika sätt av särskilda författare. Mot den ganska allmänna uppfattningen, att adoptantens lag bör vara den exklusivt bestämmande⁴, hävdas från annat håll⁵, att adoptivbarnets statut har krav på att i detta hänseende få dominera. Å ena sidan finner man barnets ställning såsom medlem av adoptantens familj böra få till följd adoptivförhållandets bedömande efter samma lag, som i allmänhet reglerar adoptantens familjeförhållanden; barnet antas också genom ingående av adoptionsavtalet ha underkastat sig bestämmelserna i adoptantens statut om adoptionens rättsverkningar⁶. Å andra sidan framhålles, att adoptionen sker huvudsakligen för adoptivbarnets skull och in-

¹ VON BAR uttalar, I s. 548, att, för den händelse barnets lag icke känner adoptionsinstitutet, adoptionens verkningar bestämmas uteslutande av adoptantens statut. Från vår ovan s. 12 angivna ståndpunkt ha vi icke bruk för en sådan regel.

² Se ZITELMANN II s. 883, CAHN, Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz s. 74, COGORDAN, La nationalité au point de vue des rapports internationaux s. 33, FIORE II s. 313, DESPAGNET et DE BOECK s. 850, WEISS, Traité IV s. 123, SURVILLE et ARTHUYS s. 414, notis i BÖHM's Zeitschrift für internationales Privat- und öffentliches Recht bd 25 s. 297. Undantag bildar bestämmelsen i japanska lagen 16/s 1899 art. 5, hos CAHN s. 480. För svensk rätt BLOMBERG, Om svenskt statsborgarskap I s. 100, II s. 20 f., WINROTH III s. 32 f., Lagberedningen s. 76, Förslag till särskilda lagar för Sverige, Norge och Danmark om förvärvande och förlust av medborgarrätt s. 37 f. Oriktigt är KLEEN's påstående, III s. 129, att det barn, som adopteras, erhåller adoptantens »statsanhörigskap».

³ Se CAHN s. 74 och det nyssnämnda förslaget till lagstiftning om medborgarrätt s. 38.

⁴ MONTGOMERY I s. 195, EKSTRÖM, Privaträttens allmänna läror s. 148 och väl även WINROTH III s. 161, vidare GIERKE I s. 240, KRAINZ-PFAFF-EHRENZWEIG I s. 91, jfr även LAURENT VI s. 77 ff.

⁵ KLEEN III s. 130, WEISS, Traité IV s. 123 ff.

⁶ Häremot WEISS, a. a. IV s. 123 f., s. 126.

verkar i väsentligaste mån på dess levnadsförhållanden och rättsliga position, vilken därför skäligen bör bestämmas av barnets lag. Ett flertal författare vilja emellertid låta båda statuten ha sitt ord med i laget vid regleringen av adoptionens rättsliga verkningar¹. Man ger då generellt adoptantens lag vitsord men inrymmer mer eller mindre inflytande åt barnets. Särskilt antas barnets statut bestämma över barnets förhållande till dess naturliga familj ifråga om såväl skyldigheter som rättigheter. En avvikande regleringsprincip uppställer VON BAR², som finner adoptivbarnets rättigheter mot adoptanten böra bedömas efter den senares lag, under det att barnets statut bestämmer adoptantens rätt över barnet. Då de flesta rättigheterna ur adoptionen tillkomma barnet, blir enligt VON BAR adoptantens lag den i allmänhet avgörande. VON BAR biträder också uppfattningen, att rättsförhållandet mellan adoptivbarnet och dess egentliga familj lyder barnets lag.

Det synes tydligt, att den moderna rättens adoptivförhållande, som icke innebär något adoptivbarnets fullständiga lösande från dess naturliga släkt — ej ens förändring i barnets statsborgarskapsförhållande inträder ju genom adoptionen —, icke kan till sina verkningar vara uteslutande behärskat av adoptantens statut. Men å andra sidan kunna vissa principiella grunder anföras för påståendet, att detta statut i allmänhet bör vara det bestämmande. Adoptivbarnet tillhör dock adoptantens familj — i de flesta lagar är det familjerättsliga bandet rätt så starkt, i andra något lösare — och denna familj såsom helhet står ju helt naturligt under adoptantens lag. Även om den bekanta satsen om viljans autonomi icke här kan tas till hjälp, så lider det dock intet tvivel, att kontrahenterna själva regelmässigt anse sig böra lyda i första hand adoptantens lag. Detta synes dem ligga i sakens natur.

En detaljprövning av olika, här sig framställande spörsmål lägger emellertid snart i dagen, att knappast regeln om adoptantens statut som primärt dominerande, näppeligen heller någon annan generell formel är i förevarande fall användbar. Närmast torde VON BAR's sats vara ägnad att ge vägledning, ehuru den

¹ WALKER s. 728, ROLIN II s. 172 ff., FIORE II s. 312 f., DESPAGNET et DE BOECK s. 850 f., VALÉRY s. 1153, SURVILLE et ARTHUYS s. 414 f.

² VON BAR I s. 549 f.

erhållit en ensidig och alltför snäv avfattning. Den tar icke heller hänsyn till det förhållandet, att adoptionens rättsverkningar av de moderna lagarna bestämmas på väsentligen två artskilda sätt. Antingen ställer man adoptivbarnet med en eller annan modifikation lika med barn i äktenskap eller också tillägges adoptionen vissa bestämt fixerade rättsverkningar¹. En lag, som intar den förra ståndpunkten, synes i egenskap av adoptantens personalstatut ha större krav på att få bestämma adoptionens rättsverkningar gentemot barnets statut än en lag, vars adoptionsinstitut är av annan typ. Barnet erhåller i det förra fallet åtminstone principiellt en fastare position i adoptantens familj och blir närmare bundet till denna; man kan väl även säga, att i denna adoptantens statuts principiella ställning ligger en önskan, tilldels berättigad, att denna lags regler om adoptivförhållandet må i väsentligaste mån beaktas. Från utgångspunkten av en dylik lagstiftning föres man naturligen ganska lätt fram till meningen, att barnets statut endast får bestämma de förbindelser mellan barnet och dess naturliga släkt, vilka icke enligt adoptantens statut genom adoptionen avklippts.

Oberoende av det sätt, varpå adoptantens lag reglerar adoptivbarnets ställning i dess nya familj, synes man emellertid på detta område liksom i fråga om adoptionens förutsättningar nå bästa resultat genom en prövning i detalj av de särskilda spörsmålen om rättsverkningar av internationellt adoptivförhållande. Vad då först beträffar förbindelsen mellan barnet och dess egentliga familj, torde bestämmanderätten i detta hänseende näppeligen kunna utan förbehåll lämnas åt barnets lag. Föreskriver adoptantens statut, att vårdnad om och målsmanskap (förmyndarskap²) över barnet skall tillkomma adoptanten, lär man icke kunna frångå ett dylikt lagbud³. Här måste den egentliga släktens rätt träda tillbaka. I övrigt torde väl barnets statut få ha vitsord på förevarande punkt. Adoptivbarnets namn bestämmes av barnets lag i så måtto, att adoptantens namn icke bör kunna

¹ Jfr Lagberedningen s. 50 f.

² Eventuell giftomannarätt synes man icke böra beröva barnets naturliga föräldrar, därest barnets lag ger dem denna rätt.

³ Annan mening DESPAGNET et DE BOECK s. 851. — Den ovan omtalade, av VON BAR framställda satsen, att adoptantens rätt över barnet bestämmes av det senares lag, kunna vi följaktligen ej erkänna i dess helhet.

utan stöd i nämnda lag påtvingas barn, vars personliga samtycke till adoptionens stiftande är av nöden¹. Äktenskapshinder mellan kontrahenterna föreligger, om det föreskrives i enderas statut². Beträffande underhållsskyldighet bör den lag tillämpas, som i det konkreta fallet går längst, ger den till understöd berättigade de största förmånerna³. På adoptivförhållande grundat arvsanspråk⁴ bedömes efter vanliga internationellt-privaträttsliga arvsrättsregler, således i allmänhet efter *de cuius*-principen; dock torde en i adoptantens statut föreskriven *droit de retour* alltid böra erkännas.

Lex domicilii och annan *lex fori* kräva i viss utsträckning beaktande. Rättsverkningar av adoption, upptagna i kontrahenternas statut, kunna givetvis icke göras gällande i ett land, vars rättsuppfattning finner dem stridande mot *l'ordre public territorial*. Denna sats har emellertid också en positiv sida. Viss rättsverkan av adoption enligt *lex fori* synes icke kunna lämnas åsido. Särskilt framställer sig här synpunkten, att kontrahenternas ömsesidiga underhållsplikt näppeligen kan antas vara lindrigare än vad ifrågakommande *lex fori* eller *lex domicilii* bestämmer. Man stöter här på ett ganska betydande offentligt intresse, som väl synes ha styrka nog att uppbära en *ordre public*-regel⁵. Vidare kan det komma att bero på vigsellands lag, huruvida ett i denna lag upptaget förbud mot äktenskap mellan adoptionskontrahenter skall respekteras⁶.

Beträffande proceduren vid hävande av internationellt adoptivförhållande gäller vad ovan sagts om stiftande av sådant förhållande. Form för rättshandling, varigenom adoptivförhållandet häves, nödvändigheten av och sättet för myndighets medverkan till hävande samt myndighets kompetens i detta hänseende bestämmas efter förut givna regler.

¹ Jfr DESPAGNET et DE BOECK s. 850.

² Jfr UNDÉN, Internationell äktenskapsrätt enligt gällande svensk lag s. 8 ff.

³ Se dock ROLIN II s. 173 f.

⁴ Härtill MEILI I s. 364, WALKER s. 728, WEISS, Traité IV s. 126 f., SURVILLE et ARTHUYS s. 415.

⁵ WEISS, a. a. IV s. 126.

⁶ WEISS a. st., UNDÉN a. st.

Grund för hävande av adoptivförhållande vill man i allmänhet söka i adoptantens statut¹. Detta motiveras med att adoptionens rättsverkningar bestämmas av sagda lag, varjämte framhålles omöjligheten av att inskränka rätten att få adoptivförhållandet hävt till endast fall, då båda kontrahenternas statut äro ense om att tillåta hävande. Denna senare mening biträda vi till fullo. Men då vi ovan icke tilltrött oss kunna ge adoptantens lag generell bestämmanderätt över adoptionens verkningar, blir den egentliga motiveringen för satsen, att till hävande skall sökas grund endast i adoptantens statut, icke för oss bindande. För övrigt synes sammanhanget mellan adoptionens rättsverkningar och grund för dess hävande såsom båda bärande lyda samma lag icke alldeles klart. Vi anta, att adoptivförhållande bör med internationell verkan kunna hävas på vilken grund som helst, befintlig i någondera kontrahentens statut, sålunda, att den kontrahent, som söker hävande, bör därvid kunna stödja sig på egen lag; barnet bör dessutom kunna åberopa adoptantens statut. Denna regel torde i första hand kunna stödjas på det förhållande, att de flesta lagar äro särdeles sparsamma med att ge möjlighet till hävande av adoption. Därefter synes det lämpligt och rimligt, att det internationella adoptivförhållandet icke erhåller fastare konsistens än adoptivförhållandet i någotdera kontrahenternas hemland.

Slutligen synes *lex domicilii* icke kunna alldeles uteslutas från beaktande på förevarande område. I denna lag föreskriven grund för hävande kan vara av den art, att landets vederbörande myndighet icke skäligen bör vägra medverka till upplösning av adoptivförhållande mellan i landet domicilierade utlänningar, även om dessas civitetsstatut ej i föreliggande konkreta fall eller överhuvud medge adoptivförhållandes hävande. Intresset hos domicillandets lag skall i omhandlade fall vara starkt nog att uppbära en *ordre public*-regel, och hävande på denna grund bör respekteras jämväl i kontrahenternas civitetsland.

¹ Lagberedningen s. 76 f., KRAINZ-PFAFF-EHRENZWEIG I s. 91. Spörsmålen om hävande av internationellt adoptivförhållande sakna i allmänhet behandling i utländsk litteratur, detta på den grund, att lagarna som oftast antingen icke alls (fransk rätt) eller endast på båda kontrahenternas överenskommelse (tysk rätt) medge adoptivförhållandes upplösning.

III.

Positiv utlänsk internationell privaträtt.

Bland våra närmaste grannländer saknar Finland ännu lagbestämmelser om adoption¹. Därav kan emellertid icke dragas slutsatsen, att finländsk rätt skulle förvägra en utomlands giltigt företagen adoption rättsliga verkningar enligt allmänna internationellt-privaträttsliga grundsatser². Men en finländsk medborgare kan icke ut- eller inrikes adoptera eller adopteras; vid en sådan akt fäster finländsk rätt icke några rättsverkningar³, vadan densamma överhuvud icke är möjlig att genomföra med internationell giltighet.

På samma ståndpunkt torde även befinna sig Nederländerna, vilket lands lagstiftning icke innefattar något adoptionsinstitut⁴.

Rysslands nuvarande civillagstiftning⁵ upptar ett par korta bestämmelser om adoption, vilken rättshandling emellertid

¹ Till trycket har 1922 befordrats ett av Lagberedningen utarbetas »förslag till lag om adoption», vilket emellertid icke innehåller några internationellt-privaträttsliga regler. Lagberedningen har, enligt vad som yttrat i motiven s. 19, avstått från att föreslå bestämmelser i detta hänseende, då den »ansett sig icke böra i förevarande speciella ärende föregripa den allmänna lagstiftning av internationellt-rättslig natur, som otvivelaktigt i en snar framtid blir av nöden».

² Jfr uttalanden av MONTGOMERY I s. 195, EKSTRÖM, Privaträttens allmänna läror s. 148.

³ Meddelande 6/6 1922 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Helsingfors.

⁴ Meddelande 16/12 1922 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Haag, jfr ASSER et RIVIER s. 127 f., KOSTERS s. 563 f. (tryckfel i registret s. 824).

⁵ »Ryska rådsrepublikens civillagar, antagna av allryska arbetar- och bonderepublikens lagstiftande församling, rådskongressen» s. 39 artt. 182, 183. För äldre rysk rätt se WEISS, Traité IV s. 114 ff.

för framtiden förbjudes såvitt rör »släktingars eller främmande barn». Huruvida dessa bestämmelser överhuvud äro gällande rätt¹ och vilken ställning adoptionen intar i internationellt-privaträttsligt hänseende, därom ha vi ur förhandenvarande källor icke kunnat hämta någon upplysning. Emellertid torde kunna antas, att utrikes stiftat adoptivförhållande, särskilt om det tillkommit under tiden efter 1918, icke i Ryssland erkännes rättsgillt, åtminstone därest någon av kontrahenterna är rysk medborgare och adoptivbarnet ej är adoptantens naturliga barn².

Av de anglosaxiska staterna saknar England ett legalt adoptionsinstitut³. Engelsk medborgare kan därför icke vare sig adoptera eller adopteras, försåvitt han icke har domicil i land, vars lag och eventuellt annan *lex fori* ger honom adoptionskompetens med användning av *renvoi*-regel. Vad beträffar rättsverkningar av utanför England rättsgiltigt stiftat adoptivförhållande uppställer engelsk rätt grundsatsen, att, då engelsk rätt ej känner adoption, rättsförhållanden under engelsk jurisdiktionskompetens ej påverkas av ett sådant adoptivförhållandes existens (»the law of England will not in England allow any status, which is unknown to English law, to have legal effects as regards transactions in England»⁴). Denna ståndpunkt är givetvis alldeles oförenlig med kardinala internationellt-privaträttsliga grundsatser. I förening med domicilprincipen medför den exempelvis ett sådant resultat som att svenskt adoptivbarn, vilket efter skedd

¹ Jfr RODHE i Svensk Juristtidning bd 8 s. 74.

² Textens uttalande är byggt på en strikt tolkning av den angivna rättskällan, något som dennas beskaffenhet måhända ej tillåter.

³ WEISS, Traité IV s. 106 f., DICEY s. 458 ff. WESTLAKE, A treatise on private international law, behandlar så vitt vi kunna finna icke alls adoptionsinstitutet. — I underhuset framlades förlidet år ett förslag till adoptionslag i fyra korta paragrafer (»A Bill to make further provisions for the adoption of children by suitable persons» nr 135). Förslaget har föranletts av nödvändigheten att skaffa hem åt de många genom kriget faderlösa barnen i England, se notis i Revue de droit international et de législation comparée III série, tome I, 47 année 1920 s. 99. — Enligt meddelande 2/s 1923 till Utrikesdepartementet från beskickningen i London hade förslaget sagda dag ännu ej antagits som lag, men erhållit tillstyrkande av vederbörande underhusutskott.

⁴ DICEY s. 459, se dessutom meddelande 12/s 1923 till Utrikesdepartementet från beskickningen i London.

adoption tagit domicil i England med sin svenske adoptant, icke kan vid adoptantens engelska *forum hereditatis* kräva arv efter denne enligt svensk lag.

Lagstiftningen i Nordamerikas Förenta Stater är på förevarande område ganska brokig. De flesta stater torde numera ha infört adoptionsinstitutet. Så är åtminstone, enligt oss tillgängliga uppgifter¹, fallet med staterna New-York, Massachusetts, New-Hampshire, Connecticut, Pennsylvania, Rhode-Island, Ohio, Minnesota, Wisconsin, Iowa, Texas, Kansas, California samt District of Columbia. Då adoption saknas i den engelska *common law*, måste uttryckliga lagbestämmelser ha meddelats om detta institut i *statute law*, därest dess tillvaro skall anses vara av gällande rätt erkänd.

De nordamerikanska staternas lagstiftning innehåller som helt naturligt är icke några internationellt-privaträttsliga bestämmelser om adoption. Försåvitt icke säker domstolspraxis i viss stat finns, vilket torde höra till undantagen², måste man därför halla sig till den i Förenta Staterna rådande internationellt-privaträttsliga uppfattningens allmänna grundsatser³. Enligt dessa bestämmes en rättshandlings förutsättningar, form och verkningar av lagen i kontrahenternas domicilland, oavsett om de äga medborgarrätt i detta land eller icke. Adoptivförhållande stiftas mellan i samma stat domicilierade personer enligt bestämmelserna i denna stats lag. Ha kontrahenterna olika domicilstatut, synes man på vissa håll ej vilja tillåta adoption⁴; annorstädes⁵ torde man

¹ WEISS, *Traité* IV s. 106 not 2 och material i Utrikesdepartementets arkiv avd. Familjerätt: Nordamerikas Förenta Stater.

² Beträffande Massachusetts se meddelande ²⁸/₆ 1920 till Utrikesdepartementet från svenska legationen i Washington jämte bifogat utlåtande. Angående Ohio rapporterar sagda beskickning ³⁰/₁₂ 1921, att en enligt svensk lag giltig adoption även äger giltighet i denna stat. Ett dylikt uttalande utan reservation måste tyda på, att staten Ohio i detta hänseende intar en särställning.

³ Härom WHARTON, *A treatise on the conflict of laws* s. 348 ff.

⁴ Så WHARTON s. 351, på samma ståndpunkt står rättsuppfattningen i Iowa enligt meddelande ¹⁷/₁₁ 1922 från legationen i Washington, troligen också Minnesota enligt meddelande ¹⁸/₉ 1921 från samma legation med utlåtande av The Assistant Attorney General of Minnesota YOUNGQUIST.

⁵ Så synes fallet vara i Massachusetts, jfr i not 2 ovan angivet material.

följa grundsatsen, att adoption i dylikt fall kan ske i adoptivbarnets domicilstat enligt reglerna i dess lag. Dock lär man i sådan händelse fordra, att adoptantens domicilstatut känner adoption och att dess adoptionsinstitut icke i väsentlig mån skiljer sig från adoptionen sådan den regleras av barnets lag. Hänsyn måste alltså tagas till adoptantens nämnda statut, så att någon kardinalregel i detta icke vid adoptivförhållandets stiftande överträdes. Båda kontrahenterna måste därför vid adoptionstillfället ha domicil i stat, i vars lagstiftning institutet adoption finnes; ha kontrahenterna domicil i olika stater, få ej några grundväsentliga olikheter mellan adoptionsinstitutets reglering i de olika staterna förekomma, försåvitt nu de båda domicilstatuten överhuvud tillåta stiftande av adoptivförhållande i dylikt fall. Möjligheterna för tillkomsten av internationellt adoptivförhållande äro således tämligen begränsade.

Har adoption skett i enlighet med materiella och internationellt-privaträttsliga normer i kontrahenternas domicilstatut, så erkännes det sålunda tillkomna adoptivförhållandet giltigt i varje nordamerikansk stat, som har ett likartat adoptionsinstitut eller eljest tillägger utom staten ingången adoption rättsliga verkningar¹. Detta dock med förbehåll för verkningar, som stå i beständ strid med den rättsuppfattning, varå *lex fori* är grundad, eller med eljest tvingande stadganden i denna lag, exempelvis regeln att rätt till fast egendom alltid bedömes efter *lex rei sitæ*. Bestämmandet av visst adoptivförhållandes rättsverkningar tillkommer lagen i kontrahenternas hemort vid adoptionstillfället. Om kompetensreglering i förevarande avseende mellan skilda domicilstatut ge anlitade källor ej bestämt besked; dock synes i dylikt fall adoptivbarnets lag ha företräde, åtminstone försåvitt gäller dess ur adoptionen härledda rättigheter.

I fransk lagstiftning upptogs det förut om ej okända så dock obrukliga adoptionsinstitutet av *code civil*. Den övervägande meningen inom doktrinen ävensom domstolarnas praxis hänför adoptionskompetensen till de s. k. *droits civils*, vilkas åt-

Beträffande staten New York se meddelande 2/3 1923 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Washington jämte bifogat utlåtande.

¹ WHARTON a. st., se även det ovan angivna materialet rörande Massachusetts.

njutande förbehålles fransmän jämte utlänningar, som i särskild ordning fått sig detta privilegium tillagt¹. Flera nyare författare opponera sig emellertid mot denna uppfattning, som de anse oförenlig med allmänt vedertagna internationellt-privaträttsliga grundsatser². Då emellertid som nämnt domstolarna överlag tillämpa regeln om *les droits civils* såsom generellt hinder för utlänningars adoptionshandlingar i Frankrike, måste denna anses vara gällande fransk rätt.

Enligt nuvarande praxis³ kan en utländsk medborgare adopteras i Frankrike av en fransman endast om han är i åtnjutande av *les droits civils* jämlikt fördrag eller på annan rättslig grund. Vidare får vederbörandes utländska personalstatut icke förbjuda stiftande av adoptivförhållande. Och därtill skall adoptivbarnet ha av franska regeringen utverkat sig tillstånd att ta domicil i Frankrike. Utländsk medborgare, vars personalstatut tillåter adoption, kan i Frankrike adoptera fransman under förutsättning, att han erhållit nämnda tillstånd att vara bosatt i landet samt att därjämte fördrag mellan Frankrike och adoptantens civitetsland medgiver adoptivförhållandets stiftande. Med adoption utlänningar emellan torde franska myndigheter ej ta befattning, därest icke a vardera sidan de nyssnämnda förutsättningarna föreligga. I utlandet synes fransk medborgare icke kunna stifta adoptivförhållande utan medverkan av fransk myndighet (eventuellt konsulär sådan)⁴, vilken i dylikt fall får tillfälle tillgodose den franska rättens krav på beaktande.

Möjligheten för tillkomsten av adoptivförhållande mellan fransk medborgare och utlänning är som av det sagda framgångsamt begränsad. Däremot respekteras i Frankrike det rätts-

¹ *Code civil* artt. 11, 13. Se LAURENT III s. 601 f., VI s. 56 ff., ROLIN II s. 177 f., BROCHER I s. 333, PILLET i CLUNET's Journal bd 22 s. 506, FIORE II s. 307 ff., VALÉRY s. 1150 f., DESPAGNET et DE BOECK s. 846 ff., SURVILLE et ARTHUYS s. 412 f., WEISS, *Traité* II s. 234 ff., VON BAR I s. 551, WALKER s. 728.

² Särskilt WEISS förfäktar denna senare mening, som emellertid också delas av åtskilliga i föregående not nämnda författare, såsom DESPAGNET et DE BOECK, SURVILLE et ARTHUYS och FIORE.

³ Meddelande 29/1 1923 från beskickningen i Paris.

⁴ VALÉRY s. 1152 f., jfr emellertid WEISS *Traité* IV s. 129 ff. Se även rättsfall i CLUNET's Journal bd 11 s. 179 f. och i *Revue de droit international privé et de droit international pénal* bd 5 s. 642 ff.

giltigt tillkomma internationella adoptivförhållandet i enlighet med kontrahenternas personalstatut, så långt tillämpningen härav synes förenlig med fransk *ordre public*. För lösningen av konfliktfrågor finnas näppeligen allmänt erkända normer, utan följes i dessa fall doktrinen, vars främsta representanter torde vara DESPAGNET och WEISS.

Belgisk rätt står i förevarande avseende i allmänhet på samma ståndpunkt som den franska¹.

Detta gäller däremot icke Italien, som ej recipierat de stadganden i *code civil*, vilka bestämt den franska och belgiska rättsutövningens ovan framställda uppfattning. Enligt italiensk lag² äro en persons familjerättsliga status och kapacitet att bedöma efter hans civitetslands lag. Utlänning kan jämlikt rådande praxis — lagbestämmelser finnas ej — adoptera och adopteras i Italien i de av italiensk lag stadgade former, därest han enligt sitt civitetsstatut innehar adoptionskompetens i det konkreta fallet³. Absoluta hinder för adoptionen i såväl det ifrågasvarande utländska statutet som italiensk lag⁴ respekteras emellertid, likaså en fordran i utländsk lag på adoptionens godkännande av myndighet i denna lags land. Italiensk medborgare kan under liknande förhållanden stifta adoptivförhållande i utlandet⁵, varvid italiensk lag i fråga om hans behörighet härtill iakttages och eventuellt nödig medverkan av italiensk myndighet påkallas; om skedd adoption skall anteckning göras i vederbörande civilståndsregister i Italien⁶. Beträffande kompetensregleringen i konfliktfall mellan kontrahenternas civitetsstatut torde fast praxis

¹ Se LAURENT III s. 601 f., VI s. 56 ff., ROLIN II s. 177 f. Se vidare meddelande 1/3 1923 från beskickningen i Bryssel jämte promemoria, utarbetad av belgiska justitieministeriet.

² *Codice civile*, inledande bestämmelser art. 6.

³ FIORE II s. 309, meddelande 10/2 1923 från beskickningen i Rom med bilaga. Enligt FIORE a. st. är det t. o. m. möjligt för två utlänningar att i Italien stifta adoption, därest den ene har domicil i landet.

⁴ I frågan om iakttagande av förbudet i denna lag mot upptagande till adoptivbarn av adoptantens barn utom äktenskap se FIORE II s. 310 ff.

⁵ Meddelande 14/3 1920 och 22/1 1921 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Rom, det senare med utlåtande från italienska utrikesministeriet.

⁶ *Codice civile* art. 219.

icke vara för handen varken med hänsyn till adoptionens förutsättningar eller dess rättsliga verkningar.

Tyska Riket¹ hör till de få länder, som ha internationellt privaträttsliga lagbestämmelser avseende adoption. Promulgationslagen till *Bürgerliches Gesetzbuch* stadgar i art. 22:

»Die Legitimation eines unehelichen Kindes sowie die Annahme an Kindesstatt bestimmt sich, wenn der Vater zur Zeit der Legitimation oder der Annehmende zur Zeit der Annahme die Reichsangehörigkeit besitzt, nach den deutschen Gesetzen.

Gehört der Vater oder der Annehmende einem fremden Staat an, während das Kind die Reichsangehörigkeit besitzt, so ist die Legitimation oder die Annahme unwirksam, wenn die nach den deutschen Gesetzen erforderliche Einwilligung des Kindes oder eines Dritten, zu dem das Kind in einem familienrechtlichen Verhältnisse steht, nicht erfolgt ist.

De i lagrummet nedlagda grundsatserna ha som synes erhållit utformning ensidigt för tysk rätts del. Det anges blott i vilken mån den tyska lagen önskar bestämma över internationellt adoptivförhållande, däri tysk medborgare är kontrahent. Men tydligt är, att de citerade lagbuden vila på en principiell uppfattning av kompetensregleringen mellan kontrahenternas ifrågakommande skilda personalstatut². Lagstiftaren finner adoptivförhållandet i allmänhet böra behärskas av adoptantens statut; vid dess stiftande skall emellertid samtycke från adoptivbarnets sida inhämtas i enlighet med reglerna i dess nationella lag.

Enligt tysk rätt kan således adoptivförbindelse ingås mellan tysk medborgare och utlänning såväl inom som utom tyskt territorium. Härvid observeras dock, att endast enligt tysk lag kom-

¹ Angående tysk internationell privaträtt på förevarande område se NIEMEYER, Das internationale Privatrecht des Bürgerlichen Gesetzbuchs s. 158 ff., RITTER, Ehelichkeitserklärung und Adoption im deutschen internationalen Privatrechte, i BÖHM's Zeitschrift für Internationales Privat- und Öffentliches Recht bd 14 s. 435 ff., HABICHT, Internationales Privatrecht nach dem Einführungsgesetze zum Bürgerlichen Gesetzbuche s. 165 ff., WALKER s. 728 ff. och Verbalnote ²⁸/₆ 1919, utlåtande av Tyska Rikets utrikesdepartement till svenska beskickningen i Berlin angående villkoren för adoption i Sverige av tysk undersåte, fogat vid skrivelse ²⁸/₇ 1919 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Berlin.

² Jfr RITTER s. 452 ff., HABICHT s. 169 f., WALKER s. 732 f.

petent tysk myndighet — domstol, konsularmyndighet — kan rättsgiltigt stadfästa adoptivförhållande, där adoptanten är tysk medborgare¹. Denna av doktrinen uppställda regel är en logisk följd av regeln om adoptantens statut såsom överhuvud bestämmande. Däremot synes i praxis denna grundsats icke föranleda till att tysk myndighet undandrar sig befattning med adoptivärendet, därest adoptanten är utlänning².

Förutsättningarna för adoptivförhållandes stiftande äro enligt ovan citerade lagbestämmelser att bedöma efter adoptantens personalstatut, vilket detta nu är. Adoptivbarnets lag³ kommer i betraktande endast såvitt angår samtycke till adoptionen av barnet eller tredje man å dess vägnar. Härmed synes avsett, att endast direkta samtyckesregler i sagda lag skola iakttagas. Beträffande formen för samtyckesförklaringarnas avgivande råder meningsskiljaktighet. Från visst håll⁴ hävdas, att samtyckesförklaringens form bör bestämmas av den lag, vars materiella regler om samtycke skola tillämpas. Allmännare torde dock vara åsikten, att i detta hänseende *lex loci actus* eller *lex fori* kan följas⁵.

Verkningarna av stiftat adoptivförhållande såväl som fråga om dess hävande⁶ bedömas enligt ovan angivna grundsatser helt och hållet efter adoptantens personalstatut. Erhåller efter adoptionens tillkomst adoptanten nytt statut, får detta bestämmanderätt⁷.

¹ NIEMEYER s. 159 f., HABICHT s. 167, WALKER s. 733, se även norskt Utkast til lov om adoption 1913 motiv s. 48. Jfr Einführungsgesetz art. 11 och till denna HABICHT s. 85 ff.

² Tysk domstol har sålunda till prövning upptagit i Tyskland domicilierad svensk medborgares ansökan om medgivande till adoption av tysk undersäte, se exempelvis det genom Kungl. Maj:ts beslut ²⁷/10 1922 avgjorda ärendet angående F. E. O. D. Beckers och hans hustrus ansökan att få adoptera F. A. Wayton.

³ Att döma av WALKER's yttrande s. 732 skulle måhända adoption i Tyskland av barn, vars personalstatut icke känner institutet adoption, vara tänkbar därest adoptanten är tysk. I sådant fall bestämmes givetvis adoptionen helt och hållet av adoptantens lag, jfr VON BAR I s. 548.

⁴ PLANCK, Bürgerliches Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz VI s. 72 not 6, motsatt mening HABICHT s. 169, WALKER s. 733.

⁵ Det ovannämnda utlåtandet av tyska utrikesdepartementet råder, för undvikande av eventuell ogiltighetsdom, till iakttagande av tysk form, då adoptivbarnet är tyskt.

⁶ Lagberedningen s. 74.

⁷ WALKER s. 735.

Den schweiziska civilagens bestämmelser om adoption uppta icke några internationellt-privaträttsliga regler. Däremot föreskriver en förbundslag av den 25 juni 1891¹ „betreffend die zivilrechtlichen Verhältnisse der Niedergelassenen und Aufenthalter“ i art. 8², att varje adoptivförhållande står under adoptantens civitetsstatut. Stiftande av adoptivförhållande mellan schweizisk medborgare och utlänning är ingalunda förbjudet. Men enligt den ovan angivna grundsatsen bestämmas förutsättningarna helt av adoptantens lag liksom också endast myndighet tillhörande adoptantens stat kan ge tillstånd till adoptionen. Schweizare kan således blott adoptera under medverkan av schweizisk myndighet; allmän kompetens tillkommer i detta avseende vederbörande myndighet i adoptantens domicilort³. Däremot synes schweizisk rätt ej fordra beaktande vid schweizisk medborgares upptagande till adoptivbarn. Verkningarna av stiftad adoption bedömas efter adoptantens personalstatut med det undantag, att rätt till kvarlåtenskap efter adoptionskontrahent primärt bestämmes av lagen i arvlåtarens domicilort vid dödstillfället⁴.

Österrikisk internationell privaträtt⁵ synes numera ha reciperat de ovan framställda tyska reglerna för bedömande av internationella adoptivförhållanden. Allmän torde uppfattningen

¹ Ännu i kraft enligt art. 59–61 i „Schlusstitel, Anwendungs- und Einführungsbestimmungen“ till Schweizerisches Zivilgesetzbuch. För det följande se MEILI I s. 359 ff., THALBERG s. 234 f. och meddelande 13/2 1923 från beskickningen i Bern.

² Enligt sagda lag art. 32 äro dess bestämmelser tillämpliga även på utlänningar, domicilierade i Schweiz.

³ Schweizerisches Zivilgesetzbuch art. 267. Rättsfall i CLUNET's Journal bd 41 s. 1026 f. visar, att schweizisk myndighet icke tar befattning med adoptionsärende i fall då adoptanten är utlänning.

⁴ Se den ovannämnda lagen 26/6 1891 art. 22.

⁵ För det följande UNGER I s. 195 f., VESQUE VON PÜTTLINGEN s. 255 f., JETTEL s. 55 f., MEILI I s. 361, KRAINZ-PFAFF-EHRENZWEIG I s. 90 f., WALKER s. 736 ff. samt meddelanden 1/2 1922 och 26/1 1923 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Wien med därvid fogade utlåtanden av österrikiska jurister. Den av WALKER m. fl. citerade uppsatsen av EISINGER, Das österreichische internationale Privatrecht und der Adoptionsvertrag, i Zeitschrift für Notariat und freiwillige Gerichtsbarkeit, herausgegeben vom Österreichischen Notarenverein 1908 nr 12–25, har förf. ej lyckats få tillgång till.

vara, att adoptionen generellt regleras av adoptantens personalstatut. Dessutom uppgives¹, att praxis i allmänhet bedömer samtyckesförklaring från adoptivbarnets sida enligt dettas lag. Beträffande formen för adoptionsavtalets ingående gäller satsen *locus regit actum*. Är adoptanten österrikisk medborgare, torde adoptionen ej kunna ske utan vederbörande österrikisk myndighets medverkan². Utrikes kan österrikisk medborgare adopteras, vid minderårighet med tillstånd av förmynderskapsdomstol i Österrike. Bestämmelser i utländsk adoptionskontrahents lag om myndighets tillstånd till adoptionens stiftande respekteras³. Verkningarna av rättsgiltigt stiftat adoptionsförhållande bedömas efter adoptantens statut.

Den österrikiska rättens regler i förevarande avseende följas även i den tjecko-slovakiska staten⁴, vilken ju i allmänhet övertagit rättsarvet från det gamla Österrike.

I Ungern saknas överhuvud lagbestämmelser om adoption, varför detta institut i såväl internt som internationellt-privaträttsligt avseende uteslutande regleras av praxis⁵. Stiftande av adoptivförhållande mellan ungersk medborgare och utlänning anses tillåtet såväl inom Ungern som utrikes. Förutsättningarna för adoptionen bestämmas av adoptantens personalstatut med undantag för samtyckesförklaring från adoptivbarnets sida, vilken skall ske i enlighet med reglerna i barnets lag. Är adoptanten ungersk medborgare måste adoptionen antingen fastställas av vederbörande ungerska myndighet, eller, om adoptionen företages utrikes under medverkan av domstol eller offentlig notarie, underställas ungerska justitiedepartementet för godkännande⁶. Adopteras ungersk medborgare utrikes, fordras iakttagande av ungerska samtyckesregler jämte adoptionens fastställande av vederbörande ut-

¹ Se JETTEL s. 56, KRAINZ-PFAFF-EHRENZWEIG I s. 90 och not 28, WALKER s. 736 och not 23.

² WALKER s. 737, jfr VESQUE VON PÜTTLINGEN s. 256.

³ JETTEL s. 56.

⁴ Meddelande 26/s 1921 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Prag.

⁵ För det följande se meddelande 9/s 1922 jämte officiellt utlåtande från ungerska justitiedepartementet samt meddelande 16/s 1923, båda från svenska konsulatet i Budapest till beskickningen i Wien.

⁶ Jfr WALKER s. 737 not 24.

ländsk myndighet. Adoptivförhållandets rättsverkningar bestämmas helt och hållet av adoptantens personalstatut.

Genom Lov om adoption av den 2 april 1917¹ infördes adoptionsinstitutet i norsk rätt. Lagen ifråga utgör en frukt av det nordiska samarbetet på familjerättens område. Den innehåller liksom den svenska adoptionslagen ett par bestämmelser av internationellt-privaträttslig natur, som ha följande lydelse:

§ 29. Fremmed statsborger maa ikke adoptere eller adopteres her i riket, medmindre adoptionen vil ha gyldighed ogsaa i vedkommende fremmede stat.

Norsk statsborger maa ikke adoptere eller adopteres i fremmed stat, medmindre Kongen har bestemt, at saa kan ske.

§ 30. Har adoptivforældrene fremmed statsborgerret, kan adoptivforholdet ikke ophæves her i riket, medmindre ophævelsen vil ha gyldighed i vedkommende fremmede stat.

Har adoptivforældrene norsk statsborgerret, kan adoptivforholdet ikke gyldig ophæves i fremmed stat, medmindre Kongen har bestemt, at saa kan ske.

De citerade stadgandena överensstämma, som synes, på det närmaste med motsvarande svenska lagbud. Anledning skulle därför icke varit förhanden att beröra dem annorledes än med förbigående omnämnande, därest icke norsk internationell privaträtt stode på domicilprincipens grund². Därjämte gäller att i Norge en centralmyndighet — justitiedepartementet³ — är betrodd med handläggningen av samtliga adoptionsärenden.

Enligt norsk internationellt-privaträttslig uppfattning bestämmer vederbörande civitetsstatut över en persons adoptionskompetens⁴. Man har således här funnit opportunt att övergiva domi-

¹ Ändring i denna lag har skett genom lag av den 23 september 1921, varom nedan s. 61. För det följande se Utkast til lov om adoption, avgitt av de norske delegerte ved det skandinaviske familieretsarbeide 1913 samt meddelande 9/2 1923 från beskickningen i Kristiania med utlåtande 9/2 1923 av expeditionschefen i norska justitiedepartementet ØIEN.

² Härom EKSTRÖM, Privaträttens allmänna läror s. 124, GJELSVIK s. 71 ff., BOYE i Norsk Retstidende bd 77 s. 913 ff.

³ Enligt sist åberopade utlåtande har norske Konungen till justitiedepartementet delegerat sin befogenhet med avseende å handläggning av adoptionsärenden.

⁴ Ovannämnda utkast motiv s. 48 f.

cilprincipen, vilket emellertid icke lär hindra iakttagande av främmande lags regler om att domicilstatut eller *lex fori* skall följas. Finnes icke adoptionsinstitut i tillämplig utlänsk lag, kan dock adoption ske i Norge, därest denna skulle komma att tilläggas rättsverkan i den förevarande lags land. Som allmän regel gäller, trots i övrigt tillämpad domicilprincip, att i Norge företagen adoption skall genomföras så att den blir giltig i båda kontrahenternas civitetsland¹. Beträffande norsk medborgares adoption i utlandet fordras icke, att den norska lags förutsättningar i allo föreligga; däremot skall sådan adoptionshandling för att bli giltig i Norge underställas den norska centralmyndighetens godkännande. Vid i dylikt fall företagen prövning har sagda myndighet att tillse det norsk rätts förutsättningsregler komma till användning, givetvis i den mån sådant av allmänna och norska internationellt-privaträttsliga hänsyn föranledes². Man har på detta sätt skapat möjligheter att i varje fall, då adoptivförhållande stiftas i Norge mellan personer av olika eller främmande nationalitet eller utrikes med norsk medborgare som kontrahent, kunna tillvarata den norska lags intresse av att med hänsyn till adoptionens förutsättningar erhålla tillämpning gentemot främmande adoptionsrätt.

Beträffande formen för stiftande av adoptivförhållande gäller, att sådan rättshandling skall i Norge företagas enligt norska föreskrifter. Med denna regels uppställande har man väl icke velat underkänna möjligheten av att tvänne utlänningar under medverkan av i Norge befintlig utlänsk myndighet genomföra en adoption. Den norska *adopsjonsbevillingen* ges i allmänhet utan villkor och under förutsättning av att vidkommande rättsordning skall reglera adoptivförhållandets rättsliga verkningar. Endast i två avseenden kan i *bevillingen* särskild verkan före-

¹ Den i meranämnda utkast, motiv s. 49, uppställda principiella förutsætningen, at man i disse tilfælde skulde kræve den norske lovs materielle betingelser iagttaget, selv om begge parter er fremmede, stammer icke väl överens med gängse internationellt-privaträttslig uppfattning. Möjligen kan av domicilprincip influerat åskådningssätt hos motivförfattaren vara en förklaring.

² Förenämnda utkast säger, motiv s. 49, att »det bør da naturligvis paases, at den norske lovs betingelser opfyldes». Denna sats torde böra jämkas i någon mån; som oeftergivlig regel kan den näppeligen gälla.

skrivas med åsidosättande av eljest bestämmande lag, nämligen dels enligt 10 § adoptionslagen rörande adoptivbarnets namn, dels ock enligt 12 § samma lag angående naturliga föräldrars underhållsplikt. Vad angår stiftande utom Norge av adoptivförhållande med norsk medborgare som kontrahent, skall ju därvid den norska adoptionsmyndigheten medverka. På detta sätt anordnas för norsk rätts del en prövning och ett avgörande av, huruvida den utrikes använda eller till användning kommande adoptionsformen kan godtagas.

Adoptivförhållandes rättsverkningar regleras, där ej i *bevillingen* härom i något avseende meddelats särskild föreskrift, generellt av adoptantens personalstatut, grundat vare sig på statsborgarskap eller domicil. I vissa hänseenden antas emellertid icke barnets statut, men den lag, som enligt internationellt-privaträttsliga grundsatser eljest behärskar förekommande rättsförhållande, blir tillämplig, så ifråga om arvsrätt arvlåtarens *lex domicilii*. Hävande av adoptivförhållande kan ske med stöd av i adoptantens statut angiven grund; om proceduren härvidlag gäller vad ovan sagts om adoptivförhållandes stiftande.

Gällande dansk rätt¹ känner ett i praxis utvecklat adoptionsinstitut, varom egentliga lagbestämmelser saknas. *Bevilling* till adoption ges av justitieministeriet, därvid kan föreskrivas vissa med adoptionen förbundna verkningar, angående adoptivbarnets namn, arvsrätt m. m. *Bevilling* lämnas i regel endast då adoptanten är domicilierad i Danmark och således efter dansk rättsåskådning² underkastad landets lag. Har adoptivbarnet utlänsk medborgarrätt plägar man som oftast inhämta myndighets i förevarande främmande stat tillstånd till adoptionen, men någon absolut fast praxis i detta avseende lär icke ha utbildats. Regler om det internationella adoptivförhållandets rättsverkningar torde icke förefinnes utöver vad i dansk rätt gällande allmänna internationellt-privaträttsliga grundsatser ge vid handen.

Den danska familjerättskommissionen framlade år 1913 samtidigt med de svenska och norska delegerade ett »Udkast til

¹ Om adoptionsinstitutet i dansk rätt BEXTZON, Den danske Familieret s. 426 ff., Udkast til Lov om Adoption med tilhørende Bemærkninger 1913, särskilt i internationellt-privaträttsligt avseende s. 49 ff.

² FEDERSPIEL s. 258 ff.

Lov om Adoption», vilket i 25 och 26 §§ upptog internationellt-privaträttsliga bestämmelser av väsentligen samma innehåll som motsvarande svenska och norska stadganden. Förslaget ifråga förelades riksdagen först i oktober 1922¹. Men då man funnit de av kommissionen ifrågasatta internationellt-privaträttsliga reglerna alltför stränga, hade i riksdagsförslaget de ursprungliga stadgandena ersatts med bestämmelser av följande lydelse:

»§ 25. Ved Overenskomst med fremmed Stat kan det bestemmes, at dennes Statsborgere kun kan adoptere eller adopteres her i Landet under bestemte, traktatmæssig fastsatte Betingelser.

Tilsvarende Bestemmelser kan træffes med Hensyn til Ophevelse af Adoptivforholdet, naar Adoptanten er fremmed Statsborger.

§ 26. Med Hensyn til bestemt angivne fremmede Stater kan det ved kgl. Anordning fastsættes, at danske Statsborgere kun under bestemte Betingelser kan adoptere eller adopteres i vedkommende Stat.

Paa samme Maade kan det bestemmes, at Adoptivforholdet ikke kan hæves i fremmed Stat med Virkning her i Riget, naar Adoptanten er dansk Statsborger.»

De citerade stadgandena innehålla som synes inga kompetensnormer sådana de svenska och norska lagbestämmelserna i ämnet i viss mån utgöra. Man har icke velat binda sig vid några fasta lagbud utan lämnat fullt fria händer åt adoptionsmyndigheten, som vid behandling av internationellt adoptionsärenden kan laga efter lägligheten. Genom de förevarande lagstadgandena har emellertid möjlighet öppnats att i traktatväg ordna adoptionsrättsliga förbindelser med bestämt angivna länder, något som lagredaktören avsett skola bli fallet.

Av de ovanstående lagrummens lydelse kunde med visst fog slutas, att dansk rätt enligt förslaget varken ville bestämma något över utrikes försiggående stiftande av adoption med dansk med-

¹ Forslag til Lov om Adoption, Lovforslag nr 1, fremsat i Landstinget den 4. Oktober 1922. Enligt meddelande 28/1 1923 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Köpenhamn antogs förslaget av Landstinget 20/1 1922, därvid de internationellt-privaträttsliga stadgandena lämnades oförändrade. 12/1 1923 remitterade Folketinget förslaget till utskott, vilket i utlåtande 5/1 1923 tillstyrkt lagens antagande utan ändring i de internationellt-privaträttsliga bestämmelserna. Se Efterskrift i denna boks slut.

borgare som kontrahent, ej heller vid behandlingen av ansökan om adoption i Danmark toge någon hänsyn till vad utländsk adoptionskontrahents personalstatut kunde bestämma i saken. En så fullständig isolering från främmande rätt torde väl ej vara avsedd. Näppeligen kunde exempelvis vara tal om att ej längre, på sätt hittills varit brukligt, jämlikt svensk lag inhämta svenske Konungens tillstånd till stiftande i Danmark av adoptivförhållande med svensk medborgare som kontrahent. Däremot är det icke tvivelaktigt, att förslaget ej hyllar de internationellt-privaträttsliga grundsatser, på vilka de svenska och norska lagstadgandena i ämnet äro byggda¹. Den danska adoptionsmyndigheten kan sålunda mycket väl tänkas ge *bevilling* till adoption utan att densamma blir giltig i utländsk kontrahents hemland. Emellertid torde man först efter det förslaget ifråga upphöjts till lag kunna genom observation av adoptionsmyndighetens praxis bilda sig någon bestämd uppfattning om den danska adoptionsrättens ställning i internationellt-privaträttsligt hänseende.

Slutligen torde i denna avdelning böra omnämnas en i japansk lagstiftning förekommande bestämmelse om internationella adoptivförhållanden, vilken erbjuder visst intresse ur teoretisk synpunkt². En lag av den 15 juni 1898³ »*contenant les règles générales pour l'application des lois*» bestämmer i art. 3 generellt, att fråga om kapacitet till rättshandling bedömes efter vederbörande subjekts civitetsstatut (»*les lois de l'État auquel appartient cette personne*»), samt innehåller i art. 19 följande stadgande:

«Les conditions de l'adoption sont déterminées, par rapport à chacune des parties, par leur loi nationale. Les effets et la dissolution de l'adoption sont déterminés par la loi nationale de l'adoptant».

Dessa för tjugufem år sedan avfattade bestämmelser torde kunna betecknas såsom ett uttryck för dåtida och i viss mån

¹ Se Bemærkninger ad §§ 25 och 26 i det i föregående not nämnda lagförslaget.

² YAMADA, Le droit international privé au Japon, i CLUNET's Journal bd 28 s. 632 ff.

³ Lagen citeras här efter den franska översättningen i nämnda uppsats i CLUNET's Journal.

ännu rådande auktoritativ rättsuppfattning jorden runt på det omhandlade rättsområdet. I det föregående har påvisats, att satserna i fråga emellertid varken äro teoretiskt försvarbara ej heller kunna sägas representera den nutida positiva rättens allmänna ståndpunkt. Ett närmare inträngande i vårt ämne ger för varje steg allt tydligare vid handen det vanskliga i att lagstifta om internationella adoptivförhållanden.

IV.

Positiv svensk internationell privaträtt.

Den svenska adoptionslagen har i oförändrad avfattning ehuru med olika paragrafbeteckning upptagit de av Lagberedningen föreslagna stadgandena om internationella adoptivförhållanden. Dessa stadganden ha följande lydelse:

26 §. Ej må utländsk undersåte här i riket adoptera eller adopteras, med mindre adoptionen blir gällande i den stat han tillhör.

Svensk undersåte må ej i främmande stat adoptera eller adopteras, där ej Konungen med avseende å viss stat eller för bestämt fall medgivit, att det må ske.

27 §. Adoptivförhållande må ej, där adoptanten är utländsk undersåte, här i riket hävas, med mindre hävandet varder gällande i den stat han tillhör.

Är adoptanten svensk undersåte, må adoptivförhållande ej utrikes hävas med verkan här i riket, där ej Konungen med avseende å viss stat eller för bestämt fall medgivit det.

De citerade stadgandena vilja som synes reglera stiftande och hävande av vissa internationella adoptivförhållanden. Där emot ges ingen norm för bestämmande av internationellt adoptivförhållandes rättsverkningar.

Vår uppgift blir att med ledning av de angivna lagrummen, Lagberedningens motiv till stadgandena samt förekommen praxis söka bestämma den svenska adoptionsrättens ställning i internationellt-privaträttsligt hänseende¹. Framställningen kommer att till väsentlig del rikta sig på reglerna om adoptivförhållandets stif-

¹ UNDÉN, Föräldrar och barn s. 102 upptar ej till behandling de internationellt-privaträttsliga problemen på adoptionsrättens område. En sådan behandling ger icke heller KLEEN III s. 129 f. De korta notiserna hos WINROTH III och EKSTRÖM, Privaträttens allmänna läror, åsyfta ej positiv svensk rätt.

tande, vilka hittills innefattat det praktiskt viktigaste problemet på förevarande område.

Som ledande grundsats vid stiftande av adoptivförhållande mellan svensk medborgare och utlänning samt mellan utländska medborgare i Sverige uppställer svensk rätt regeln, att adoptionen skall bli gällande såväl i Sverige som i den stat utlänningen eller utlänningarna tillhöra¹. Uttryckligen säger lagen visserligen detta blott med avseende å det fall, att utländsk medborgare här i landet vill adoptera eller adopteras. Men otvivelaktigt ligger samma tanke till grund för stadgandet, att Konungens medgivande fordras för giltighet i Sverige av utrikes stiftat adoptivförhållande, däri svensk medborgare är kontrahent². Konungens prövning av sådant adoptionsärende avser tydligen att utröna, huruvida giltighet här i landet må kunna tilläggas adoptionen, därest densamma varder för den utlänske kontrahentens del rättsgiltig.

Satsen, att adoption måste genomföras med giltighet i båda kontrahenternas hemland³ eller, med lagens uttryckssätt, »i den stat de tillhöra», tarvar ett närmare betraktande. Beträffande person, vilken äger medborgarrätt och är domicilierad i stat, som följer civitetsprincipen, vållar ju tillämpningen av den förevarande regeln inga särskilda svårigheter. Annat blir läget, då det gäller medborgare i stat med domicilprincip ävensom eljest person, bosatt i sådan stat. Vilken stat skall sådan person anses »tillhöra»? Från svensk rätts allmänna ståndpunkt är svaret givet: här avses vederbörandes civitetsland⁴. Den omhandlade regeln vill dock

¹ I det följande utgå vi ifrån förutsättningen, att varje adoptionskontrahents tillämpliga personalstatut innehåller ett legalt och från det svenska ej principiellt skiljaktigt adoptionsinstitut. Skulle så ej vara fallet, torde någon adoption ej kunna äga rum. För svensk rätts del är säkerligen den ovan s. 12 uppställda grundsatsen för behandling av här påtänkta fall tillämplig.

² Jfr Lagberedningen s. 75 f. — Vi använda i det följande den för svensk rätts del (jfr Lagberedningen s. 37) något oegentliga beteckningen »kontrahent» i adoptionsförhållandet, som ju enligt svensk rättsuppfattning icke är att fatta som ett kontrakt mellan adoptant och adoptivbarn. Benämningen »part» synes oss mindre adekvat och någon annan lämpligare term än »kontrahent» torde vara svår att finna.

³ Lagberedningen s. 74.

⁴ Lagberedningen s. 74: »främmande undersäte».

säkerligen tillgodose önskemålet, att adoptionen må få rättslig verkan även i det land, där kontrahenterna skola framleva sitt gemensamma liv, likaväl som i de stater, de såsom medborgare äro anknutna till. Fråga blir således om beaktas skall, såväl svensk rätt och vederbörande utlänska civitetsstatut, som även i vissa fall en *lex domicilii*. Hänvisar ifrågakommande främmande civitetsstatut till en dylik *lex domicilii* såsom för den förras del bestämmande, torde väl svensk rätt icke vägra ställa sig en dylik hänvisning till efterrättelse i det fall, att den utpekade rättsordningen är den svenska¹. Träffar åter hänvisningen i sagda civitetsstatut ett tredje lands lag såsom *lex domicilii*, uppkommer fråga om i vad mån denna lags ställning till hänvisningen kan få betydelse för den svenska rättens del. En negativ kompetenskonflikt är i detta fall tänkbar, i det både *lex civitatis* och *lex domicilii* skjuta bestämmandet ifrån sig. Svensk myndighet torde näppeligen, på grund av dylik oklarhet om vilken främmande rättsordning i det konkreta fallet bör beaktas, kunna vägra fastställelse av sökt adoption. Efter lagens bokstav synes i detta läge *lex domicilii* böra komma till användning för att adoptionen må bli giltig i den stat den utlänska kontrahenten tillhör, d. v. s. är medborgare i. Denna lösning kunde synas ge betänkligt resultat i den händelse, att *lex domicilii* ginge ända därhän att vägra adoptionen rättsverkan på den grund att enligt dess mening oriktig lag, ehuru i detta fall *lex fori* själv, fått bestämma förutsättningarna för adoptivförhållandets stiftande. En sådan situation lär dock icke kunna befaras inträda i ett större antal fall, om ens i något. Från svensk rätts allmänna ståndpunkt synes också riktigast att följa civitetsstatutets hänvisning till *lex domicilii*. En motsatt lösning av konfliktfrågan torde icke överensstämma med den svenske lagstiftarens intentioner.

Vanskligare är att ta ställning i det fall, att ifrågakommande civitetsstatut och *lex domicilii* båda tillskriva sig kompetens att avgöra den tilltänkta adoptionens förutsättningar för endera kontrahentens del. Risk uppstår här att ena statutet vägrar tillerkänna adoptivförhållandet giltighet, därest det andra statutet följes. Enligt vår lags avfattning är tydligen civitetsstatutet närmast till att be-

¹ Lagberedningen s. 75. — Om återförvisningen särskilt för svensk rätts del Uxpén i Svensk Juristtidning bd 7 s. 246 ff.

stämman. Och allmänt erkända internationellt-privaträttsciper fordra, att *lex domicilii* här viker för civitetslagen. Konkreta fallet har man att följa positiv rätt. Beträffande att skapa ett adoptivförhållande, som icke blir rättsgiltigt i adoptantens domicilland. Vi tro oss därför icke kunna i förevarande konfliktfall hänsyn tas endast till adoptantens civitetsstatut. Är denna kontrahent adoptant, bör gestalten adoptionen så, att den vinner erkännande i ved såväl civitets- som domicilland; isynnerhet har den sveriges myndigheten att, därest någon ifrågakommande lag inhämta medgivande till adoptionens åvägabringsdighet i lagens land. Visar det sig omöjligt sammanbåda statutens pretentioner, torde lämpligast vara, att den myndigheten förklarar fall föreligga, då enligt svensk rätt sökt adoptionen icke kan i Sverige beviljas. Å ena sidan ju svårligen med hänsyn till vår lags uttryckssätt *lex domicilii* följas med åsidosättande av civitetsstatutet, å andra sidan knappast med lagstiftarens intentioner förenligt att låta skapa ett adoptivförhållande, som icke erkännes av adoptantens hemvist. Och vidare kan utrikes domicilierad person icke ha skäligt krav på att under skildrade förhållanden tillämpa i Sverige. Det ligger närmare till för myndigheten i civitets- eller domicilland att behandla sådant adoption. Annorlunda står saken, då den utlänske kontrahenten är barn. Man torde i dylik händelse ej ha alltför stor anledning beakta vederbörande domicilstatut. För adoptivbarnets del det vara nog, att dess nationella lag observeras. Betydligt i förevarande hänseende icke tillskrivas den omständigheten kontrahenterna tillkännage sin avsikt att bosätta sig i domicilland. Endast omständigheter, som föreligga vid förhållandets konstituerande, kunna komma i betraktande.

Det kan tänkas, att utrikes bosatt svensk medborgare i domicilstatut kräver att för dennes del få bestämma över adoptionen i domicilland med åsidosättande av hans svenska civitetsstatut. I dylik händelse uppkommer fråga, huruvida svensk rätt i dylikt fall vika. Spörsmålets praktiska betydelse är ringa, då ju alltid Konungens medgivande till adoptionen fordras, varigenom ett intresse i saken kan tillvaratas. Det synes emellertid som om Konungen i förevarande fall ej sträcka tillämpningen av svensk rätt.

regler längre än som betingas av dessas natur att vara oeftergivliga. Svensk rätt torde således ej komma till användning såsom primärt bestämmande för den svenske kontrahentens del¹.

Vi ha sökt klarlägga huru tillämpligt personalstatut är att bestämma i fall då svensk myndighet har att pröva ansökan om adoption. Vi ha funnit, att svensk internationell privaträtt vid bedömande av internationellt adoptivförhållandes stiftande vill ta hänsyn till båda kontrahenternas personalstatut på det sätt, att adoptionen vinner giltighet i vardera kontrahentens civitets-, eventuellt också domicilland. Till vinnande av detta mål anordnar svensk lag prövning från svensk myndighets sida av dels varje adoptionsärende, där svensk medborgare är kontrahent, oavsett om ärendet är anhängigt eller skall anhängiggöras hos svensk eller främmande myndighet², dels också utländsk statsborgares ansökan om att få stifta adoption här i landet. Denna prövning verkställes i skilda fall av olika myndigheter.

Svensk domstol upptar regelmässigt utan avseende å kontrahenternas nationalitet till behandling fråga om fastställande av adoption, vilken genom ansökan bringas under dess prövning. Rätt forum för handläggning av adoptionsärende är jämlikt 25 § adoptionslagen den rätt, därunder adoptanten har sitt hemvist. Har han ej hemvist inom riket, hör målet till rätten i den ort, där han uppehåller sig, eller, om han är utrikes, till Stockholms radstuvurätt. Kompetent domstol för upptagande av ansökan om tillstånd till adoption finnes således alltid oavsett adoptantens nationalitet och domicilort; att adoptivbarnets förhållanden sakna relevans framgår tydligt av lagens avfattning. Fråga är dock om svensk domstol bör upptaga till behandling varje adoptionsansökan, som göres av utländsk adoptant. Har sådan adoptant ej domicil inom riket, synes han enligt lagstiftarens mening näppeligen i första hand kunna få svensk domstols tillstånd till sin adoption, utan bör i stället hänvisas till myndighet, som utpekas av hans

¹ Lagberedningen, s. 75 f., gör icke denna skillnad mellan primär användning av svensk rätt och iakttagande av dess tvingande normer. Dess formulering synes närmast ha karaktären av en på *l'ordre public* baserad regel, ehuru detta måhända ej avsetts, jfr nedan s. 51.

² Vi fränse här det fall, att adoptivförhållande utrikes stiftas utan myndighets medverkan.

personalstatut. Möjligen kan inhemsk domstol taga befattning med adoptionsärendet, om särskild grund därtill kan påvisas utöver adoptivbarnets svenska nationalitet eller domicil i Sverige. Märkas bör, att adoptionslagens formulering dock ingalunda utesluter från svensk domstols kompetens adoptionsansökan av utlänsk adoptant, som ej har domicil i Sverige. Våra ovan gjorda uttalanden stödja vi på dels det förhållande, att lagstiftaren såsom kompetensgrundande omständighet för adoptionsärendes behandling principiellt uppställer adoptantens domicil, dels även den regelmässiga frånvaron av anledning att draga utlänsk utrikes domicilierad adoptants ansökan om adoptionstillstånd in under svensk jurisdiktionskompetens. Och vidare synes man i praxis anta, att här i landet domicilierad svensk medborgare¹ bör sasom adoptant vända sig till svensk domstol med begäran om tillstånd till adoption². En tillämpning av denna regel på utlänsk utrikes domicilierad adoptant ger det resultat vi ovan kommit till.

Vill svensk medborgare utrikes stifta adoptivförhållande — sasom adoptant eller som adoptivbarn — skall enligt lag svenske Konungens medgivande till adoptionen inhämtas, där ej generellt tillstånd traktatmässigt eller annorledes meddelats till svenska medborgares adoptionshandlingar i bestämd främmande stat³. Regeln framträder i form av ett förbud mot stiftande i berörda fall av adoption utan Konungens tillstånd; naturligen innebär stadgandet, att adoption som kommit till stånd utan dylikt tillstånd, icke har rättsgiltighet här i landet. Medgivande fordras såväl då adoptivförhållande stiftas under medverkan av utlänsk myndighet⁴, som i händelse adoptionen sker utan stadfästelse av myndighet. Lagens

¹ Kräver utlänsk adoptants tillämpliga personalstatut prövning och godkännande av myndighet, tillhörande lagens land, så torde adoptanten, även om han är här i riket domicilierad, kunna vända sig till kompetent sådan myndighet.

² Konungens beslut 18/4 1921 angående E. G. L. Kumlins och hans hustrus ansökan att få adoptera V. Schindler.

³ Sådant generellt tillstånd har ännu icke meddelats.

⁴ Huruvida denna myndighet är verksam i Sverige eller utom riket torde — trots lagens formulering — sakna relevans. Konungens tillstånd bör givetvis inhämtas till adoption, som stadfästes här i landet av utlänsk diplomatisk eller konsulär myndighet, där endera kontrahenten (adoptivbarnet) är svensk.

formulering täcker — även om det måhända ej avsetts — jämväl detta senare fall. Däremot torde i 26 § 2 st. ej avses adoption, som utrikes sker med tillstånd av svensk myndighet. Svensk allmän underrätt kan ju givetvis ej vara verksam »utrikes». Men möjlighet är för handen, att svensk konsulär myndighet kan fungera som adoptionsorgan. Lagen den 5 juni 1909 om konsularjurisdiktion föreskriver i 2 §, att »underkastade konsularjurisdiktion äro, såvitt med gällande traktater och sedvänja överensstämmer, svensk undersåte och person, ställd under Sveriges beskydd (skyddsling) Med denna bestämmelse må jämföras föreskriften i 13 §: »Där ej i 12 § är annorlunda stadgat, skall ärende, som enligt lag tillhör underrätts prövning, behandlas av konsularrätt (i 12 § nämnes intet om adoptionsärende). Vid betraktande av dessa lagbestämmelser¹ torde man näppeligen kunna förvägra konsularrätt kompetens att upptaga och pröva ansökan om adoption, vilken göres av svensk medborgare eller skyddsling såsom adoptant. Konsularrätten har tydligen att i egenskap av adoptionsmyndighet förfara i enlighet med vad för svensk underrätt gäller. Då det i förevarande fall är fråga om adoption, vilken visserligen sker utrikes med svensk medborgare som kontrahent men under medverkan av kompetent svensk myndighet, kan det icke bli tal om att till sådan adoption inhämta Konungens medgivande. Det har sålunda konstaterats ett undantag från den i 26 § 2 st. adoptionslagen uppställda regeln om prövning av och tillstånd till svensk medborgares adoptionshandling utrikes. Så långt konsularrätts kompetens att fastställa adoption sträcker sig, är Konungens tillstånd till adoptivförhållandets stiftande icke av nöden.

Konungens medgivande till att svensk medborgares utrikes företagna adoptionshandling erhåller rättsgiltighet i Sverige förutsätter i regelfallet² icke prövning av adoptionsärendet i dess helhet. Huvudprövningen tillkommer utlänsk adoptionsmyndighet; Konungen skall blott tillse, att svensk rätts förutsättningsregler i erforderlig mån beaktas. Problemet om vilka linjer i detta hän-

¹ Lagberedningen har, såvitt vi kunnat finna s. 34 ff., icke gjort något uttalande i frågan.

² Vi frånse här det fall, att adoption utrikes kan genomföras utan att myndighets stadfästelse av densamma behöver utverkas. I dylik händelse blir tydligen Konungens prövning av annan art än där medgivande sökes till adoption inför utlänsk myndighet.

seende böra följas, skola vi nedan ta under behandling. Här uppställer sig frågan, huruvida Konungen har att pröva ifrågakommande utlänsk myndighets kompetens att fastställa den sökta adoptionen. För vår del finna vi denna omständighet vara av sådan betydelse, att Konungen bör ägna densamma uppmärksamhet. Den utlänska myndigheten måste ju vara behörig såväl jämlikt egen *lex fori* som enligt kontrahenternas tillämpliga personalstatut, eljest riskerar adoptionen att bli en nullitet. Tillstånd till adoption kan från svensk sida ej lämnas, där den utländska adoptionsmyndighetens inkompetens är uppenbar; det bör i sådant fall först upplysas, att ärendet gjorts anhängigt hos behörig myndighet. I annan händelse torde kunna anbefallas, att medgivande lämnas under förutsättning av att vederbörlig utlänsk myndighets stadfästelse erhålles. Det senare tillvägagångssättet kan även användas, där utlänsk lag kräver, att medgivande för viss kontrahents del skall visas föreligga, innan stadfästelse får sökas å adoption.

Vi övergå nu till frågan om kompetensregleringen mellan svensk och främmande rätt med hänsyn till förutsättningar för tilltänkt adoption. Detta problem framställer sig såväl för svensk domstol, vilken skall avgöra om tillstånd kan lämnas till utlännings adoptionshandling så att den får verkan jämväl i den stat han tillhör, som också då Konungen har att pröva om svensk medborgare utrikes bör få adoptera eller adopteras. Denna Konungens prövning är visserligen icke i något avseende av lagen bunden. Men tydligt är, att behandling av internationellt adoptionsärende även i förevarande fall bör ske efter grunder, som stå i överensstämmelse med internationellt-privaträttsliga rättsprinciper. Administrativ rättsvård är visserligen skälighetsprövning, men måste dock även den ske med konsekvens efter juridiskt försvarbara linjer. Frågan blir således i det ena fallet som det andra: hur långt bör svensk rätt sträcka sitt bestämmande av adoptionens förutsättningar?

Här måste först något beses ställningen, då båda kontrahenterna i förevarande hänseende lyda samma personalstatut, svensk lag eller utlänsk. Sådan händelse kan inträffa i ett flertal olika fall, bland vilka företrädesvis är att nämna det, att båda äro medborgare i samma stat och bosatta i land, som medger

tillämpning av det gemensamma personalstatutet, samt det fall, att båda ha domicil i samma land, vars lag är på dem bägge användbar på grund av civitet eller domicil. Sta kontrahenterna salunda under gemensamt statut, blir tydligen detta generellt bestämmande för adoptionens förutsättningar. Undantag kan blott betingas av att svensk rätt i egenskap av *lex fori* eller eljest icke primärt bestämmande statut innehåller föreskrift, vilken har karaktär av tvingande regel¹. Är svensk domstol adoptionsmyndighet, skall domstolen tillse, att tillstånd till adoption ej gives mot sådan regel i vår rätt. Inhämtas åter Konungens samtycke till svensk medborgares adoptionshandling utrikes i fall som här avses², bör sadant samtycke ej lämnas, där adoptionen enligt den svenska lagens uppfattning skulle mött avgjort hinder, eller da den komme att medföra rättsverkningar, som stode i bestämd strid med den standpunkt svenska lagen därutinnan intager³. Vilka normer i svensk adoptionsrätt, som äro av den natur, att de med undanskjutande av primärt bestämmande utländsk lag alltid måste av svensk adoptionsmyndighet iakttagas⁴, är vanskligt att avgöra och måste i viss mån vara beroende av ifrågakommande främmande rätts materiella stadganden. Närmast synas böra ihågkommas sådana kardinalsatser i vår rätt som att adoptanten måste vara andligt och fysiskt lämplig för sin uppgift, att båda kontrahenternas vilja att stifta adoptivförhållande kommit till nöjaktigt uttryck, att adoptionen länder adoptivbarnet till gagn, att barnet blir medlem av adoptantens familj, kommer under hans vardnad och erhåller laglig rätt till underhåll av honom i erforderlig utsträckning. Förhållandenas natur kräva emellertid, att avgörandet *in casu* överlämnas åt den svenska adoptionsmyn-

¹ Jfr ovan s. 11. Vi begagna tillfället att påpeka, det vår behandling av frågor om s. k. tvingande regler är byggd på fransk doktrins uppfattning av *ordre public*-begreppet.

² Sadan händelse kan inträffa, därest svensk medborgare med domicil i utlandet vill stifta adoptivförhållande utrikes och svensk rätt tillåter honom att med avseende hära följa förutsättningsreglerna i domicilstatutet, under vilket andra kontrahenten står.

³ Lagberedningen s. 75 f. Denna sats torde väl knappast ha tänkts såsom en *ordre public*-regel, den har också som sådan en något vid formulering.

⁴ Således i varje fall, då svensk adoptionsrätt skall tillämpas jämte utländsk, ej endast när adoptionens kontrahenter stå under gemensamt utländskt statut och svensk adoptionsmyndighet likväl skall handlägga adoptionsärendet.

dighetens försorg utan att bestämda normer för dess prövning av lagen uppställas. Doktrinen kan här ge föga mer ledning än lagstiftningen.

Kompetensreglering mellan adoptantens lag och adoptivbarnets blir en viktig fråga, då kontrahenterna icke ha gemensamt statut. En sådan reglering kan bli ett aktuellt spörsmål såväl för domstol, som på en adoptionsansökan har att tillämpa två olika lagar, som också för Konungen, då fråga blir om medgivande till svensk undersåtes adoptionshandling utrikes, vilken handling är att bedöma med hänsyn till skilda lagars bestämmelser om adoption. Uppgiften kan vara att skilja mellan svensk rätt å ena och utländsk lag å andra sidan men också att bestämma tvenne främmande lagars inbördes kompetens. I det följande skola vi behandla endast det förra spörsmålet. Det senare torde ej ha någon större praktisk betydelse. Dessutom kan enligt sakens natur en avvägning av två olika statuts inbördes bestämmanderätt göras nöjaktigt endast med utgångspunkt från endera lagens (ännu bättre båda lagarnes) positiva innehåll. Det har därför icke kunnat undvikas, att den principiella utredning av regleringsproblemet, som ovan¹ gjorts, kommit att påverkas av den svenska adoptionsrättens ställning.

Svensk lag innehåller icke någon direkt bestämmelse om utsträckningen av svenska adoptionsreglers iakttagande, då jämväl viss främmande lag är tillämplig med hänsyn till förutsättningar för adoption. Lagberedningens ovan citerade sats är ett uttryck för tanken, att adoptivförhållandes stiftande under vissa förhållanden måste från svensk sida förhindras; den innefattar således icke någon egentlig norm för kompetensreglering mellan svensk och främmande lag. Ej heller kan en sådan norm sägas föreligga i bestämmelsen om att utlänningens adoptionshandling här i riket skall genomföras så, att den får giltighet jämväl i den stat han tillhör. Denna sats innebär blott, att utlänning kan stifta adoption i Sverige endast i den mån hans personalstatuts påfordrade bestämmanderätt låter förena sig med de regler i svensk rätt, som av adoptionsmyndigheten skola iakttagas. Någon upplysning om vilka dessa regler äro ger icke stadgandet.

¹ Ovan s. 13 ff.

En antydning härom förekommer emellertid i Lagberedningens motiv till adoptionslagen, där det ¹ säges: »Skall utländsk undersåte här i riket adoptera eller adopteras, böra den svenska lagens bestämmelser tillämpas. Detta skall gälla såväl angående villkoren för adoption som angående godkännande därav. Har emellertid den främmande staten uppställt särskilda villkor för adoptionens erkännande, bör naturligtvis domstolen taga hänsyn till sådan bestämmelse och följaktligen ej meddela tillstånd till adoption, med mindre dessa villkor äro uppfyllda». Lagberedningen synes ha tänkt sig, att såväl svensk rätt som det främmande personalstatutet skola jämsides vinna tillämpning. Huru förfaras skall där konflikt uppstår mellan de båda lagarnas förutsättningsregler på en eller flere punkter, framgår ej till full evidens av det citerade uttalandet. Närmast till hands torde ligga att ur den sista punkten utläsa en regel, som i dylikt konfliktfall förhindrar adoptivförhållandes stiftande. En sådan mening vinner också stöd av första punkten i uttalandet, vilken ej synes medge, att svensk rätt på någon punkt viker för den utlänska. Fråga är emellertid om det är lämpligt eller ens befogat att inta en så sträng ståndpunkt med hänsyn till svensk rätts användning. Genomfördes denna regel fullt konsekvent, bleve följden utan tvivel att ett flertal i och för sig lämpliga och gagneliga adoptivförbindelser ej komme till stånd. Allmänt gällande internationellt-privaträttsliga grundsatser tillåta knappast en rättsordning, som erkänner principen om inhemsk och främmande rätts likställighet, att för sin del hävda en ståndpunkt, som betänkligt synes närma sig nationell exklusivitet. Att svenska bestämmelser om godkännande av adoption och om proceduren för ernående av sådant godkännande böra lända till efterrättelse, när adoptivförhållande stiftas under medverkan av svensk domstol, är utan vidare givet med hänsyn till internationellt processrättsliga regler. Men detsamma kan svårligen utan stadgande i lag anses gälla beträffande förutsättningarna för adoption. Här måste en jämkning mellan de båda statutens regler sökas åvägabragt. Till den ändan får svensk rätt träda tillbaka i den mån ej dess tillämpning framstår såsom betingad av ett bestämt svenskt rättsintresse. Vår uppgift blir att i det följande söka utreda i vilken utsträckning svensk adoptionsrätt kan tänkas ha krav på iakttagande i konkurrens med tillämplig utlänsk lag.

¹ Lagberedningen s. 75.

Härvidlag torde ej böra skiljas mellan det fall, att svensk domstol förehar adoptionsärende till omedelbar handläggning och det, att prövning verkställs av Konungen för utrönande av huruvida tillstånd må ges svensk medborgare att utomlands företa adoptionshandling. Problemställningen är i båda fallen densamma. Betydelse får ej tillmätas det förhållande, att väl domstol, men ej Konungen vid prövning av hithörande ärende är bunden av bestämmelsen i 26 § 1 st. Ty ändamålet med svensk myndighets handläggning av internationell adoptionsfråga är i varje händelse ett och detsamma: att tillse, det svensk rätt varder i erforderlig utsträckning tillämpad med avseende å den tilltänkta adoptionens förutsättningar. De materiella förutsättningsregler, som böra vinna användning å svensk medborgares eller eljest under svensk lag stående persons¹ adoptionshandling, äro alltid identiska, oavsett om fastställelse av adoption sökes här i riket eller utomlands. Svensk domstol får ej, i ändamål att adoptivförhållandet må bli giltigt i viss främmande stat, pruta av något på de bestämda krav svensk rätt ställer med hänsyn till adoptionens förutsättningar. Och Konungen har vid meddelande av tillstånd jämlikt 26 § 2 st. att följa samma grundsatser. I materiellträttsligt hänseende bör den som lyder svensk lag i vad på denna lag ankommer vara lika ställd vare sig adoption äger rum i Sverige eller utomlands.

Göres således i det följande ej avseende å inför vad slags svensk myndighet adoptionsfråga kommer till prövning, synes däremot anbefalla sig, att uppdelas framställningen med hänsyn till den position i adoptivförhållandet, som under svensk lag stående kontrahent intar. Regleringen av svensk rätts kompetens sker nämligen efter väsentligen andra linjer, då adoptanten är svensk, än vad fallet blir när adoptivbarnet lyder svensk lag. Man kunde ju eljest tänka sig en uppdelning av lagreglerna om adoptionens förutsättningar i två grupper, därvid till den ena hänfördes bestämmelser, som ha avseende å adoptanten, till den andra stadganden, vilka skola tillgodose adoptivbarnets intressen. Ett närmare betraktande av det föreliggande problemet visar emellertid, att ett dylikt särskiljande av förutsättningsreglerna i två bestämda

¹ I vår framställning skilja vi ej mellan dessa båda fall; var och en, som lyder svensk lag såsom personalstatut, benämna vi i regel för korthetens skull endast »svensk».

kategorier icke låter sig genomföra. Det blir nämligen på varje punkt fråga om en skälighetsprövning, där det gäller att avgöra huruvida i förekommande konfliktfall svensk rätt bör kräva beaktande mot avvikande främmande lag. Att lösningen av likartat kompetensspörsmål kan i avgörande grad hänga på huruvida svensk kontrahent har ställning av adoptant eller av adoptivbarn ligger klart i dagen. Man måste därför punktvis undersöka varje förutsättningsregels relevans med hänsyn till å ena sidan svensk adoptants, å andra sidan svenskt adoptivbarns rättsintresse, sådant svensk lag fattar detsamma.

Innan vi påbörja denna undersökning måste fastslås, att den prövning av den tilltänkta adoptionens lämplighet, som föreskrives i 8 § adoptionslagen, alltid bör äga rum där någon av kontrahenterna lyder svensk lag¹. Särskild vikt får den givetvis i händelse adoptivbarnet är svenskt, men även i annat fall må den icke underlåtas. Svensk adoptionsmyndighet, domstol eller Konungen, har således att i varje ärende bilda sig en åsikt i denna punkt. Konungens prövning av adoptionslämplighet kan dock få en annan karaktär än domstols, i det denna senare myndighet måste primärt undersöka lämplighetsfrågan, medan Konungen åter kan i mer eller mindre mån åtnöjas med den garanti i förevarande avseende, som utlänsk myndighets handläggning av ärendet och främmande rätts föreskrifter finnas innefatta.

Ta vi först i ögonsikte fall, där adoptanten står under svensk lag, så bör tydligen i denna händelse nämnda lags föreskrifter vara överlag bestämmande rörande den tilltänkta adoptionens förutsättningar, såvitt ej angår regler, vilka ha direkt avseende å adoptivbarnets kapacitet till adoption eller samtycke från dess sida. Beträffande berörda samtycke måste dock under alla förhållanden krävas, att det föreligger såsom ett enligt svensk rättsuppfattning påtagligt uttryck för adoptivbarnets, resp. dess enligt tillämplig utlänsk lag behörige representants vilja till att stifta adoption. Därutöver är det ickē nödvändigt, att samtyckesförklaring iklädes i svensk rätt stadgad form eller eljest rättar sig efter svenska föreskrifter. Vederbörande främ-

¹ Angående tillämplighet av stadgandet i 10 § adoptionslagen se nedan s. 60.

mande lags stadganden skola i detta hänseende lända till efterrättelse, därest de blott synas giva säkerhet för att å adoptivbarnets sida faktisk vilja till adoption förefinnes¹. Till bestämmelser om adoptivbarns kapacitet räknas i första hand föreskrift om dess ålder. Innehåller barnets statut stadgande om viss ålderskillnad mellan kontrahenterna såsom förutsättning för adoption, bör jämväl sådan bestämmelse i denna lag iakttagas, där ej av myndighet i barnets land prövning anställs av frågan om det tilltänkta adoptivförhållandet må komma till stånd.

Frånsett stadganden i adoptivbarns utlänska statut om barnets kapacitet och samtycke till adoption måste, som ovan påpekats, primär kompetens tilläggas adoptantens svenska lag. Avvikelse från denna lags förutsättningsregler må blott medges, därest på någon punkt kan visas, att ett relevant intresse förefinnes för barnets statut att ernå tillämpning, vilken svensk rätt anses kunna från sin sida medge. Vi skola nu närmast genomgå den svenska lagens stadganden om adoptions förutsättningar för att utröna, i vilken utsträckning dessa stadganden kunna tänkas vika för konkurrerande utlänsk lag, under vilken adoptivbarn lyder.

Svensk medborgare kan icke antaga adoptivbarn utan att ha uppnått den i 1 § adoptionslagen stadgade ålder; undantag

¹ Frågan har varit uppe i ett ärende (F. E. O. D. Beckers och hans hustrus ansökan att få adoptera F. A. Wayton), som av Konungen behandlades tvänne olika gånger under år 1922. I Tyskland bosatta makar, svenska medborgare, ansökte hos tysk domstol om tillstånd att adoptera en treårig tysk flicka. Samtycke till adoptionen lämnades av barnets lagligen förordnade »vårdare», sedan modern, vilken haft vårdnaden om barnet, inför adoptionsdomstolen skriftligen förklarat sig medge, att hennes ifrågavarande barn finge adopteras; av denna förklaring framginge emellertid, att hon icke hade vetskap om vilka adoptivföräldrarna voro. I beslut 9/6 1922 lämnade Konungen tillstånd till att adoptionen finge ske under villkor bland andra, att barnets moder med vetskap om vilka adoptivföräldrarna vore, till adoptionen lämnade sitt samtycke. Sedan adoptivföräldrarna hos Konungen anhållit om befrielse från skyldigheten att lämna barnamodern uppgift om sin identitet samt förmått, att om sådan befrielse ej kunde vinnas, de icke önskade att adoptionen komme till stånd, beslöts i ärendet höra Högsta Domstolen, vilken i yttrande 26/9 1922 tillstyrkte, det Konungen med avseende å förekomna omständigheter måtte förklara, att ifrågavarande adoption finge äga rum utan iakttagande av för detsamma förut stadgade villkor. Konungen beslöt 27/10 1922 i enlighet med Högsta Domstolens hemställan. (Jfr Högsta Domstolens yttrande 15/6 och Konungens beslut 7/7 1922 i ärendet angående J. M. Iversens och hans hustrus ansökan att få adoptera E. M. Eickhoff. -- Någon anledning att i

från denna regel bör icke i någon händelse göras¹. Föreskriven ålder skall ha uppnåtts, då svensk adoptionsmyndighet meddelar beslut i ärendet². Absolut giltighet måste också tilläggas bestämmelsen i 2 § nämnda lag om omyndigförklarads kompetens att adoptera. Härvid bör emellertid särskilt observeras frågan, huruvida utrikes omyndigförklarad svensk medborgare på den grund skall anses ha fått sin adoptionsbehörighet inskränkt³.

Även reglerna i 3 § om makars adoption torde vara av den art, att de böra iakttas, där någon av makarna är svensk undersåte. Kollisioner med främmande rätt kunna på denna punkt lätt inträffa, då man som oftast i utländsk rätt tillåter gift person att adoptera ensam och blott fordrar andra makens samtycke till adoptionen⁴. Svensk rätts särställning i detta stycke synes visa hän på att förevarande regler av den svenske lagstiftaren tilläggas särskild betydelse, ett förhållande, som motiverar den ovan uppställda satsen om dessa reglers absoluta giltighet. Spörsmålet om den internationellt-privaträttsliga karaktären hos stadgandena i 3 § har i praxis varit uppe med hänsyn till en särskild fråga, nämligen om makes befogenhet att ensam adoptera andra makens barn utom äktenskap. Formuleringen av berörda paragraf utesluter sådan adoption, för vilken med svensk rätts reglering

omförmälda fall pröva fråga om samtycke från barnets sida förefanns uppenbarligen icke. I detta hänseende var tysk rätt enbart tillämplig. Den utredning, som i ärendet förebragtes därom, att samtycke lämnats i enlighet med tysk rätts regler, hade ej varit av nöden.

¹ Se det i Nytt Juridiskt Arkiv I 1918 s. 389 refererade rättsfall, där Konungen endast på den grund att svensk adoptant ej uppnått 25 års ålder, vägrade medgivande till adoption utomlands.

² I beslut ²³/6 1919 har Konungen givit svenske undersåten N. H. Lundgren och hans hustru, av vilka den senare var född ²⁶/6 1894, tillstånd att i Danmark adoptera danskt barn.

³ Jfr 4 kap. i lagen ⁶/7 1904 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap och härtill REUTERSKIÖLD s. 199 ff.

⁴ Lagberedningen s. 40 f. 1922 års finländska förslag har i 1 § formuleringen: »Den, som är gift, må ej adoptera utan andra makens samtycke». Norska lagens 3 § tillåter make att »med den anden egtefælles samtykke adoptere dennes egtebarn, adoptivbarn eller utenfor egteskap fødte barn, som efter loven har arveret efter egtefællen». Den danska lagen bestämmer i 3 §: »Den, som er gift, kan kun adoptere sammen med sin Ægtefælle, med mindre denne er forsvundet eller er sindsyg eller aandsvag. Dog kan den ene Ægtefælle med den anden samtykke adoptera dennes Barn eller Adoptivbarn».

av förhållandet mellan barn utom äktenskap och deras föräldrar något behov icke föreligger. Men i vissa andra rättsordningar anser man det utomäktenskapliga barnet och dess moder stå i sådant förhållande till varandra, att den senare icke kan adoptera det förra¹. Fråga uppkommer nu, om svensk man må i utlandet ensam adoptera sin hustrus barn utom äktenskap. Vår allmänna ståndpunkt beträffande tillämpningen av stadgandena i 3 § utesluter medgivande från svensk sida till sådan adoption. Och något skäl att i förevarande fall lämna denna ståndpunkt kunna vi ej finna. Båda makarna äro ju svenska medborgare och deras adoptionskompetens skall bedömas efter svensk rätt. Barnets lag har att på denna punkt vika för den svenska².

Bestämmelserna i 4 § adoptionslagen äro jämnväl att anse sasom ovillkorliga, där svensk undersäte är adoptant. Vad angår stadgandet i paragrafens andra stycke har denna regel kommit till uttryck i praxis³. Stadgandet i 1 § 2 st. om rätt att till adoptivbarn antaga adoptantens barn utom äktenskap torde ur svensk internationellt-privaträttslig synpunkt i allmänhet ej ge anledning till några särskilda konfliktspörsmål. Svensk adoptionsmyndighet torde emellertid med hänsyn till bestämmelsen i 26 § 1 st. icke kunna stadfästa svensk medborgares adoption av

¹ Danska lagens 1 § och för äldre dansk rätt Högsta Domstolen i rättsfall, refererat i Nytt Juridiskt Arkiv I 1918 s. 393, norska lagens 1 §.

² Dock har Konungen i ett par fall — se sålunda beslut ²⁴/₁₀ 1919 angående N. O. B. Martinssons [Mårtensons] ansökan att få adoptera J. N. Nikolaisen och beslut ²/₉ 1921 angående R. E. Johanssons ansökan att få adoptera R. Krog — medgivit i Norge bosatt svensk man att därstädes adoptera sin hustrus före äktenskapet födda utlänska barn. I rättsfall, refererat i Nytt Juridiskt Arkiv I 1918 s. 393 var fråga om *dansk* undersätes adoption i Danmark av sin hustrus svenska barn utom äktenskap. Högsta Domstolens motivering för sitt tillstyrkande i sistnämnda fall torde ha bidragit till uppfattningen, att den ifrågavarande regeln i 3 § vore dispensabel även med hänsyn till *svensk* man utrikes. — I ärendet angående svenska undersåtarna C. E. H. Svalbergs och hans hustrus ansökan att i Norge få adoptera E. A. I. Månsson, avgjort genom Konungens beslut ³/₁₁ 1922, stodo båda makarna som adoptanter till hustruns svenska barn före äktenskapet.

³ Konungens beslut ²⁹/₇ 1921 angående V. J. H. Norinders ansökan att få adoptera E. Albeck.

hans utomäktenskapliga barn, vars personalstatut absolut förbjuder även utlännings att adoptera sitt sagda lag lydande barn utom äktenskap¹. Detta resultat är måhända stridande mot svensk rättsuppfattning, men kan med den nämnda uttryckliga lagföreskriften icke undgås.

Vår granskning av den svenska adoptionslagens förutsättningsregler, såvitt de angå andra ämnen än adoptivbarns kapacitet och samtycke från dess sida till adoptionen, har gett vid handen, att nämnda stadganden i det stora hela måste vinna tillämpning, där svensk undersåte är adoptant. Medgivande till stiftande av adoptivförbindelse kan således av svensk adoptionsmyndighet icke lämnas i fall, då någon dylik regel hindrar adoptionens tillblivande. Främmande rätt, adoptivbarnets statut, får vika, om överhuvud något i Sverige giltigt adoptivförhållande skall kunna komma till stånd.

Till skärskådande framställer sig nu det fallet, att person med utlänskt personalstatut vill adoptera den, som står under svensk rätt. Det gäller således att utreda, i vilken mån svensk lag bör bestämma adoptions förutsättningar för adoptivbarns del.

Adoptivbarns personliga kapacitet är givetvis att bedöma efter svensk rätt. Denna fordrar varken viss ålder eller i övrigt särskilda kvalifikationer av den som skall adopteras. Den som redan har adoptivbarns ställning, kan dock enligt stadgandet i 4 § 2 st. icke i adoptantens livstid adopteras av annan än dennes make. Tillämpning av denna regel kan för svenskt adoptivbarns del icke eftergivas.

Stadgandena i 3 § och 4 § 1 st. ligga egentligen inom tillämpningsområdet för adoptantens statut. I praxis har antagits, att svensk medborgare utrikes kan adopteras av sin utomäktenskapliga moders utlänske make utan att modern samtidigt uppträder som adoptant². Huruvida man överhuvud må från svensk

¹ Konstateras måste emellertid, icke blott, att det beträffande personalstatutet i allmänhet förbjuder adoptivförbindelse mellan en person och hans utomäktenskapliga barn, utan även, att denna regel jämväl är tillämplig i händelse adoptanten står under främmande lag.

² Rättsfall i Nytt Juridiskt Arkiv I 1918 s. 393. Högsta Domstolens motivering för sin ståndpunkt, nämligen att med hänsyn till vad enligt dansk rätt

sida för svenskt adoptivbarns del avstå från iakttagande av förevarande regler, kan synas vanskligt att avgöra. Otvivelaktigt är, att lagstiftaren ansett stadgandena ifråga utgöra en viktig garanti för att adoptivförhållandet må erhålla nöjaktig stabilitet och värde även för barnets del¹. Emellertid äro vi böjda för att icke på denna punkt fordra ovillkorlig tillämpning av svensk rätt. Man befinner sig här på mark, vilken det noga taget tillkommer adoptantens statut att behärska, och skyldig hänsyn till denna utländska lag kräver, att den svenska rättens pretentioner ej sträckas längre än som finnes alldeles nödvändigt. Det gäller, att icke alltför mycket beskära möjligheterna för uppkomsten av internationella adoptivförbindelser. I den svenska adoptionsmyndighetens hand ligger att med lämplighetsprövning jämlikt 8 § förhindra tillskapande av adoptivförhållande, som icke synas erbjuda det svenska adoptivbarnet tillräckligt tryggad ställning.

I sammanhang med nämnda lämplighetsprövning torde svensk adoptionsmyndighet böra för det svenska adoptivbarnets del beakta föreskriften i 10 § adoptionslagen, som avser att barnet må få möjligaste nytta av adoptanten tillkommande vederlag. Denna bestämmelse är ju meddelad helt i barnets intresse. Någon ovillkorlig skyldighet att tillämpa det förevarande stadgandet kan dock ej åligga vederbörande svensk myndighet, då detsamma ju icke ens i intern rättsutövning har absolut förpliktande karaktär.

Huvudintresset vid bestämmande av tillämpningsområdet för adoptivbarns personalstatut knyter sig emellertid till frågan om samtyckesförklaring från barnets sida. Bestämmelser härom ger den svenska adoptionslagen i 5—7 §§. Här stadgas om samtycke dels av adoptivbarnet självt, dels av tredje man å omyndigt eller omyndigförklarat adoptivbarns vägnar. Den som fyllt tolv år må ej utan eget samtycke adopteras. Till adoption av omyndig skola i regel båda, i vissa fall endast den ena av föräldrarna, eventuellt också förmyndare samtycka. Omyndig-

torde gälla i fråga om förhållandet mellan moder och hennes utom äktenskap födda barn, det icke syntes stå i strid med den svenska lagens grunder att i förevarande fall medgiva mannen att ensam adoptera hustruns barn, ger icke någon lösning av själva spörsmålet om vilken lag som bör tillerkännas bestämmanderätt i det förevarande hänseendet. Resonnemanget torde ha influerats av Lagberedningens ovan s. 51 omnämnda uttalande.

¹ Jfr Lagberedningen s. 40 ff.

förklarad kan ej adopteras utan förmyndarens samtycke. Form för samtyckesförklarings avgivande finnes icke i något fall föreskriven. Ej heller fordras medgivande å barnets vägnar av myndighet, förmynderskapsdomstol eller annan.

Då svensk medborgare eller annan under svensk rätt såsom personalstatut stående person skall adopteras, måste svensk lags regler om samtycke till adoptionen från adoptivbarns sida ovillkorligen följas. Anledning ur internationellt-privaträttslig synpunkt att göra avsteg från denna sats torde icke kunna påvisas. De svenska samtyckesreglerna äro så avfattade, att en kollision på detta område med ett berättigat intresse hos adoptantens utländska statut synes tämligen utesluten. Ej heller torde i något fall ett eftergivande av vad svensk lag kräver i förevarande avseende kunna tillfredsställande motiveras.

Tva särskilda spörsmål på nu omhandlade område ha i praxis tilldragit sig uppmärksamhet. Det har sålunda ifrågasatts, huruvida dispens kunde ges från föreskriften i 5 § om personligt samtycke till adoption från den som fyllt tolv år i det fall, att denne uppfostrats som eget barn av adoptanten och icke vet av annat än att ett naturligt föräldraförhållande är för handen. Adoptanten har i dylik händelse understundom uttryckt det önskemål, att adoption må få komma till stånd utan att adoptivbarnet genom avfordrande av dess samtycke erhåller kännedom om det verkliga förhållandet mellan kontrahenterna; meddelande härom har man velat uppskjuta till dess adoptivbarnet nått en något högre ålder. De skäl, som tala för att i angivna fall avstå från fordran på barnets samtycke, har man i Norge funnit så vägande, att genom en lag av den 23 september 1921 norska adoptionslagens 5 §, förut upptagande samma regel som motsvarande paragraf i svenska lagen, erhållit följande lydelse: »Den, som har fyllt 12 år, kan ikke adopteres uten eget samtykke. Også uten at sådant samtykke innhentes, kan dog bevilling meddeles pleieforeldre til adopsjon av et pleiebarn, når dette er under 16 år, og der er grunn til å anta, at det står i den tro, at det er pleieforeldrenes eget barn». Utan att ta ståndpunkt *de lege ferenda* i denna fråga måste vi fasthålla, att bestämmelsen i 5 § av vår adoptionslag är indispensabel beträffande svenskt adoptivbarn. Intressenas avvägning synes oss på denna punkt ej ge så tydligt utslag åt någotdera hållet, att icke skriven lag bör under alla omstän-

digheter åtlydas. I praxis¹ har man också stadigt hållit fast vid denna regel, och således av adoptivbarn, som uppnått tolv års ålder, fordrat personligt samtycke till adoptionen, om den skall erhålla giltighet i Sverige.

En annan fråga, som i rättsutövningen tillvunnit sig beaktande, berör den å barnets vägnar av dess föräldrar avgivna samtyckesförklaringen. Det är nämligen på vissa håll i utlandet, så i Danmark och Tyskland, icke obrukligt, att moder till barn utom äktenskap, ibland också äktenskaplig moder, i särskild förklaring avstår sina föräldrarättigheter till förening för barnavård eller barnhem, varvid befogenhet att bortadoptera barnet lämnas till sådan institution eller någon i dess tjänst anställd person; understundom förekommer, att endast sådan rätt att bortadoptera överlåtes till viss institution eller enskild person. Spörsmål uppkommer nu, huruvida för svenskt adoptivbarns del samtycke till adoption kan anses lagligen givet, där sådan rätt till bortadopterering upplåtits av moder eller fader, utan att vederbörande vid detta indirekta samtyckes avgivande varit i vetskap om de blivande adoptanternas identitet. Den svenska adoptionslagens formulering i 5 § ger ej annat vid handen än att föräldrars samtycke till adoption av minderårigt barn skall ges med avseende å bestämt fixerat adoptionsfall, därvid givetvis adoptanternas personer ha avgörande betydelse för bedömande av om samtycke skall lämnas eller icke. Lagberedningens motiv till paragrafen ifråga beröra icke det förevarande spörsmålet. Avgörandet står här mellan tvänne olika intressen. Å ena sidan ser ofta adoptanten gärna, att bandet mellan adoptivbarnet och dess naturliga föräldrar avskäres i så hög grad som möjligt, så att modern eller fadern icke ens vet var barnet finnes, icke kan besöka det, meddela det om dess naturliga härkomst och hålla vid liv barnets känslor för dess egentliga föräldrar. Adoptanten finner det vara en rättvislig ersättning för de uppoffringar han för barnets skull gör, att detsamma i möjligaste mån fäster sig vid honom och känner sig som hans eget barn. Å andra sidan kan det sägas vara ett olämpligt utnyttjande av exempelvis en utomäktenskaplig moders nödläge, om man som villkor för omvårdnad och uppfostran

¹ Se Högsta Domstolens utlåtande 13/9 1920 i det av Konungen genom beslut 8/10 1920 avgjorda ärendet angående C. Christensens och hans hustrus ansökan att få adoptera C. A. T. Larsen.

att barnet ställer, att hon måste helt lämna det ifrån sig utan möjlighet att sammanträffa med barnet, utan vetskap ens om var och hos vilka människor det befinner sig. Man avstår också med en sådan anordning från den särdeles värdefulla kontroll på adoptantens sätt att fylla sin vårdnadsplikt, som den naturliga föräldrakänslands intresse för barnet innefattar. Vidare kunde papekas det olämpliga i att föräldrar, som icke känna sitt bort-adopterade barns vistelseort, använda sin tid och sina krafter på att utspana denna, sedan söka sammanträffanden med barnet och ingjuta hos det motvilja och misstro mot adoptanten. Den svenske lagstiftaren har visserligen varit angelägen om att gestalta adoptivförbindelsen så stabil och för båda kontrahenterna tryggande som möjligt. Men vi tro dock icke, att han velat vara med på det valdförande av naturliga föräldrakänslor, som ligger i att bandet mellan adoptivbarn och dess egentliga föräldrar praktiskt taget helt avskäres. Vi anta därför, att föreskriften i 5 § bör läsas bokstavligt, så att föräldrars samtycke till adoption skall ges direkt till en bestämd adoptivförbindelse med i samtyckesförklaringen uppgivna adoptanter. Den tendens till att uppgiva denna regels absoluta tillämplighet med hänsyn till svenskt barn, vilken visar sig i praxis¹, synes oss sakna stöd av lag och knappast vara generellt betingad av tillräckligt vägande läglighets-hänsyn. Fall kunna givetvis påvisas, där föräldraförhållandet är av den art, att det lämpligen bör helt ersättas med en adoptivförbindelse. Men icke ens under dylika omständigheter anse vi oss kunna till adoptantens förmån frångå förevarande regel i 5 §.

¹ Det är något vanskligt att på grundval av i Justitiedepartementet befintligt material bilda sig en bestämd föreställning om den i förevarande fall av Konungen följda praxis. Emellertid synes det ganska otvivelaktigt, att man icke bestämt håller på att direkt samtycke skall ges till svenskt barns adoption, se ex. beslut 4/s 1921 (B. J. G. Busch), 24/s 1921 (S. Koch), 17/s 1922 (K. G. Olsson), 8/12 1922 (I. H. Bonnevie), 16/s 1923 (H. C. Hansen) m. fl. Däremot ha vi funnit en fordran på direkt samtycke i beslut 12/s 1922 angående O. J. Høffers och hans hustrus ansökan att få adoptera E. A. Jönssons barn. Denna växling i praxis kan möjligen vara resultatet av en skälighetsprövning *in casu*. — Högsta Domstolen har i utlåtande 22/7 1918, refererat i Nytt Juridiskt Arkiv I 1918 s. 392, utan motivering hemställt om medgivande till adoption i Danmark av svenskt barn, ehuru föräldrarnas samtycke icke förelåg i direkt form. Jfr Högsta Domstolens ovan, noten till sidan 56, angivna utlåtande 26/s 1922, där fråga var om adoption utrikes av utländskt barn.

innan till detta lagrum fogats en dispensföreskrift, avseende sådana fall. Medelbart samtycke till adoption av svenskt barn bör således överhuvud icke tillstädjas.

Om verkningarna av rättsgiltigt genomförd adoption innehåller svensk lag inga egentliga internationellt-privaträttsliga bestämmelser. Adoptivförhållande skall, som vi ovan sett, vara giltigt i båda kontrahenternas stater, men någon kompetensregel innefattar ju icke denna sats. I annat sammanhang — på tal om adoptivförhållandets hävande — uttalar Lagberedningen¹ grundsatsen att adoptivförhållandes rättsverkningar torde i allmänhet böra bedömas enligt adoptantens hemlands lag, även om adoptivbarnet har annan nationalitet. Vi finna oss på denna punkt endast behöva hänvisa till den ovan gjorda principiella utredningen av frågan om adoptions rättsliga verkningar i internationellt-privaträttsligt hänseende. Det kan näppeligen anses, att svensk rätt i lagstiftning eller praxis tagit någon positiv ställning i frågan om kompetensreglering mellan adoptionskontrahenters skilda statut på förevarande område.

Ett särskilt förhållande bör emellertid i detta sammanhang vinna beaktande. Frågan gäller, huruvida svensk adoptionsmyndighet har att tillse, det icke i beslut om adoptions fastställelse ingå bestämmelser, som prejudicera svensk lags blivande användning med hänsyn till adoptivförhållandets rättsverkningar. I allmänhet torde fastställelse utrikes av adoption ske utan att särskilda bestämmelser uppställas om adoptionens verkningar. Möjlighet finnes dock enligt åtskilliga främmande lagar att i detta hänseende stadga villkor av visst slag, vilka intas i adoptionsbeslutet med framtida förbindande verkan. Särskilt i *bevillinger*, lämnade enligt hittills gällande dansk rätt, har sådant i stor utsträckning förekommit. Norsk lag² känner däremot endast två fall, där särskild verkan, utöver den allmänt legala, av adoptionen kan föreskrivas, nämligen i fråga om adoptivbarns blivande namn (10 § norska adoptionslagen, jämför motsvarande stadgande i svenska lagens 11 §), samt med avseende å rätt för adoptivföräldrar att uppbära utomäktenskapligt adoptivbarn tillkommande

¹ Lagberedningen s. 77.

² Se meddelande 9/2 1923 till Utrikesdepartementet från beskickningen i Kristiania jämte bifogat utlåtande av norska justitiedepartementet.

underhållsbidrag (norska lagen 12 §). Hinder torde näppeligen föreligga mot att, där svensk medborgare adopterar eller adopteras i Norge, i adoptionsbeslutet inryckes en klausul av sistberörda innehåll; detta även med hänsyn till regeln, att *lex domicilii* bör tillerkännas visst inflytande på underhållsplikt. Lämnas medgivande till svensk medborgares adoptionshandling i Norge, behöver därför i detta medgivande ej inryckas något förbehåll om att mot svensk rätt stridande bestämmelser om adoptionens verkningar icke må upptas i den norska *berillingen*¹. Annorlunda ställer det sig vad angår Danmark. Enligt hittillsvarande praxis har i *berilling* till adoption, vilken lämnas i administrativ ordning, ofta upptagits varjehanda bestämmelser om adoptions rättsverkningar, så om adoptivbarns blivande namn, om rätt för adoptant att utfå bidrag till barnets underhåll särskilt från utomäktenskaplig fader, om barnets arvsrätt efter adoptant, testationsfrihet och *droit de retour* (17 § 1 st. svenska adoptionslagen) för denne, rätt för adoptant att efter makes frånfälle sitta i orubbat bo med adoptivbarnet m. m. Fråga är nu, om dylik bestämmelse kan göra anspråk på iakttagande mot regel i den icke-danska lag, vilken enligt internationellt-privaträttsliga grundsatser har att bestämma i förekommande fall. Uppenbarligen vore det betänkligt, att på detta sätt låta myndighet i visst land genom ett på förhand träffat avgörande sätta en eljest giltig internationellt-privaträttslig regel ur funktion. Om man därför i utlandet icke har anledning att ställa sig en sådan i adoptions*berilling* meddelad föreskrift om adoptions rättsverkan till efterrättelse i vidare mån än dansk rätt skall tillämpas, torde det dock vara fara värt, att dansk domstol komme att, utan hänsyn till den internationella privaträttens hindrande normer, tillägga föreskriften rättslig kraft under alla förhållanden. Den svenska adoptionsmyndigheten har därför fullgiltig anledning att vid prövning av fråga om medgivande till svensk medborgares adoptionshandling i Danmark träffa anstalter för att förebygga, det svensk rätts användning

¹ Praxis i Justitiedepartementet, vilken tidigare icke varit främmande för upptagande av förbehåll i medgivande till adoption i Norge, har sedan 30. 1921 (Konungens beslut angående resp. G. W. Petterssons och hans hustrus ansökan att få adoptera O. Sandal samt R. E. Johanssons och hans hustrus ansökan att få adoptera R. Krog) icke i sådana medgivanden gjort förbehåll berörande adoptions rättsverkningar.

med hänsyn till adoptions verkningar varder på förhand utsluten i något hänseende. Särskilt gäller detta med hänsyn till de svenska reglerna om adoptivbarns arvsrätt efter adoptanten. Man har härvidlag tillämpat den praxis, att då svensk medborgare i Danmark uppträder som adoptant, fästes vid Konungens tillstånd till adoptionen det villkor, att i *bevillingen* icke intages bestämmelse, stridande mot reglerna i 14—17 §§ svenska adoptionslagen¹. Skall däremot dansk eller annan utlänsk undersåte i Danmark anta svenskt adoptivbarn, lämnas medgivande utan avseende å vilka bestämmelser om adoptionens verkningar *bevillingen* kan komma att innehålla. Den nu omnämnda praxis är givetvis byggd på grundsatsen, att adoptions rättsverkningar äro att bedöma efter adoptantens statut. Svensk lag vill sålunda bereda sig möjlighet att reglera verkningarna av den svenske adoptantens adoptivförhållande. Med hänsyn till den särställning dansk adoptionsrätt intar, i det att skriven lag saknas och adoptions verkningar bedömas efter den konkreta *bevillingens* innehåll, måste man givetvis anse det i praxis använda förfaringsättet fullt befogat och riktigt. Detsamma måste dock betraktas såsom en nödfallsutväg i ett abnormt läge. Där en lag stadgar rätt för adoptionsmyndighet att i adoptionsbeslut inta klausuler, som beröra adoptionens verkningar, bör sådan lag samtidigt helst uttryckligen föreskriva, i varje fall medge, att dylik klausul icke får tilläggas rättslig betydelse mot föreskrift i den främmande lag, som enligt internationellt-privaträttsliga grundsatser har att bestämma i saken. Varder det föreliggande danska förslaget till adoptionslag antaget, torde dansk rätt komma att innehålla stadgande om att adoptivbarns rätt till laglott efter adoptant kan

¹ Se referaten i Nytt Juridiskt Arkiv I 1918 s. 389, s. 391 och s. 392. Den i texten angivna formuleringen är den vanligaste och får anses ha stadgat sig i senare tids praxis. Emellertid kan ju förbehållets avfattning vara beroende av innehållet i den danske adoptantens ansökan, ty härpå beror vilka bestämmelser som i *bevillingen* träffas. I ett par fall har sålunda förekommit, att förbehåll endast gjorts med hänsyn till reglerna i 15 § adoptionslagen, i andra fall återigen har stadgats, att i *bevillingen* bland annat ej finge inflyta bestämmelser, stridande mot innehållet i 16 kap. ÄB. — Om liknande förbehåll i medgivande till svenska adoptanters ansökan att i Tyskland få adoptera se ex. Konungens beslut 7/7 1922 angående J. M. Iversens och hans hustrus ansökan att få adoptera E. M. Eickhoff Högsta Domstolen hörd i ärendet.

genom särskild bestämmelse i *berillingen* uteslutas (Landstingets förslag 13 §)¹. Konungen lär näppeligen kunna underlata att även i framtiden föranstalta om att dylik klausul icke intas i *berilling*, som lämnas svensk adoptant. En tillfredsställande ordning kan i förevarande avseende icke komma till stånd utan överenskommelse om reglering av adoptionsförbindelser de båda länderna emellan.

Regler om hävande av internationellt adoptivförhållande ger den svenska adoptionslagen i 27 §. Grundsatsen är, att hävande sker under hänsynstagande till adoptantens statut. Hävandet skall, där det äger rum här i riket, varda gällande i den stat utlänsk adoptant tillhör; är adoptanten svensk undersäte, må adoptivförhållande ej utrikes hävas med verkan här i riket, där ej Konungen med avseende å viss stat eller för bestämt fall medgivit det. Vi sakna, som ovan antytts, på detta område erfarenhet ur praxis. Endast ett par teoretiskt givna påpekanden kunna därför göras till de förevarande lagstadgandena.

Den i 27 § innehållna grundsatsen kan icke i och för sig sägas uttala, att vid bedömande av vilka grunder för hävande, som kunna ifrågakomma, avseende endast skulle fästas vid adoptantens statut. Denna lag har fastmera blott att säga till om, huruvida den tillägger det ifrågasatta hävandet rättslig giltighet. Detta kan mycket väl vara händelsen, fastän grund till hävandet hämtas ur adoptivbarnets statut. Den omhandlade grundsatsen i 27 § står således icke i något motsatsförhållande till den av oss såsom teoretiskt gällande uppställda principen, att grund för hävande bör kunna tas ur såväl adoptantens som barnets lag². Svensk adoptionsmyndighet kan således mycket väl tänkas tillåta hävande på grund, som endast finnes i barnets lag, därest blott hävandet i fråga godkännes av adoptantens statut. Fråga blir nu om den svenska rättens ställning i detta fall. Kan den i egenskap av adoptants statut tillåta hävande på grund, som stadgas i adoptivbarns främmande lag, men ej återfinnes i svensk rätt? Lagberedningens motiv³ ge vid handen, att man icke

¹ Förslaget har numera upphöjts till lag, som upptagit den nämnda bestämmelsen, se Efterskrift till detta arbete.

² Se ovan s. 26.

³ Lagberedningen s. 76 f..

tänkt sig det så. Det säges, att, då adoptions rättsverkningar i allmänhet böra bedömas enligt adoptantens hemlands lag, »bör möjligheten till hävande göras beroende av adoptantens, men icke av adoptivbarnets, nationalitet». Denna konklusion finna vi knappast i och för sig bindande. Dess följd blir i första hand, att, som Lagberedningen uttrycker det, »är adoptanten svensk, böra alltså endast de svenska reglerna gälla, även om adoptivbarnet är utlänning». »Är åter adoptanten utlänning», fortsätter man, »lärer hävande här i riket böra äga rum, allenast om anledning därtill enligt svensk lag förekommer och hävandet blir gällande i adoptantens hemland; under andra förutsättningar bör ej svensk domstol medverka till en så betydelsefull förändring i bestående rättsförhållanden». Vi kunna icke undgå att finna särskilt den sistnämnda regeln för sträng¹, denna regel är icke heller en konsekvent utformning av motivens principiella ståndpunkt. Svensk rätt kan näppeligen utifrån vanliga internationellt-privaträttsliga grundsatser kräva så vidsträckt bestämmanderätt. Och överhuvud synes oss adoptivbarnets intresse alltför litet beaktat. Barnet bör icke på detta sätt fastkedjas vid adoptanten såsom dennes lag föreskriver; det bör kunna få adoptivförhållande hävt i fall då dess egen lag medger hävande. Liksom hänsyntagande till barnet i detta stycke förefaller oss teoretiskt berättigat, så att detsamma må kunna få hävande på grund av stadgande i sitt personalstatut, kunna å andra sidan inga större praktiska betänkligheter påvisas mot en lindring i Lagberedningens stränga regler. De nordiska lagarnas bestämmelser om hävande äro sinsemellan väsentligen likartade och i andra staters lagstiftning sträcker sig möjligheten till hävande i allmänhet icke alltför långt.

Framställningen av den svenska internationella privaträttsens huvudregler om adoption är nu avslutad. Återstår blott ett par reflexioner *de lege ferenda*.

Vår adoptionslags internationellt-privaträttsliga bestämmelser synas, så långt hittills inhämtad erfarenhet ger vid handen, ha

¹ Den danske lagstiftaren har ansett de i 1913 års skandinaviska förslag uppställda internationellt-privaträttsliga bestämmelserna överlag alltför stränga, se FAURHOLT i Svensk Juristtidning bd 8 s. 130.

visat ganska god användbarhet i praxis. Skulle man önska någon förändring i nuvarande ordning, vore det väl närmast den, att varje ärende angående stiftande eller hävande av internationell adoption, vilket i något avseende rör svensk medborgare eller eljest bör bedömas efter svensk lag, må underställas Konungens prövning. Man kan näppeligen begära, att den svenska underrätten skall vara kompetent att tillämpa en regel sådan som 26 § första stycket, att adoption med utländsk kontrahent ej får godkännas, med mindre densamma blir gällande i utlänningens hemland. Domstol eller enskild part måste ju i regel-fallet hos Utrikesdepartementet inhämta vad utländsk rätt i förekommande fall stadgar. I Danmark och Norge, där Konungen är ensam adoptionsmyndighet, är läget ett väsentligen annat; till denna omständighet synes man vid redigeringen av första stycket i såväl 26 som 27 § ej ha tagit vederbörlig hänsyn. Bäst synes vara, att med borttagande ur lagen av varje bindande norm för prövning av ärende angående internationell adoption, förlägga all dylik prövning till en enda central myndighet, exempelvis Utrikesdepartementets rättsavdelning, som torde ha bästa förutsättningen för sakkunnig handläggning av förevarande ärenden.

Till sist: ännu en sten väntar att fogas till den svenska internationella privaträttens byggnad. När Danmark, som torde vara att förvänta, om någon tid erhåller en lag om adoption¹, är tidpunkten inne att förverkliga den skandinaviska familjerättskommissionens tanke på en adoptionsöverenskommelse mellan de tre länder, som deltagit i lagarbetet på adoptionsrättens område. En dylik konvention skulle vara ett avsevärt framsteg och medföra en ömsesidig lättnad för adoptionsmyndigheterna i de tre staterna, vilka ju sinsemellan ha livligare adoptionsförbindelser än var och en för sig med det övriga utlandet. Till en sådan överenskommelse kunde sedan Finland träda som fjärde part, sedan dess nu färdiga förslag till adoptionslag erhållit sanktion av statsmakterna.

¹ Lagen har den 26 mars 1923 promulgerats, se Efterskrift till detta arbete.

Litteraturförteckning.

- ASSER, *Éléments de droit international privé ou du conflit des lois. Ouvrage traduit, complété et annoté par RIVIER.* Paris 1884.
- VON BAR, *Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts.* I—II. 2 Aufl. Hannover 1889.
- BENTZON, *Den danske Familieret.* 2 Udg. København 1916.
- BERGMAN, *Beiträge zum römischen Adoptionsrecht.* Lund 1912.
- BLOMBERG, *Om svenskt statsborgarskap.* Upsala 1891. II. Upsala 1903.
- BOYE, *Om lösningen av kollisioner mellem vor rets domicilprincip og det i en række fremmede lande gjældende nationalitetsprincip,* i *Norsk Retstidende* bd 77. Kristiania 1912.
- BROCHER, *Cours de droit international privé.* I. Paris et Genève 1882.
- CAHN, *Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz vom 22. Juli 1913.* 4 Aufl. Berlin 1914.
- CHAMPCOMMUNAL, *Le conflit des lois personnelles,* i *Revue de droit international privé et de droit pénal international* bd 5, 6. Paris 1909—10.
- COGORDAN, *La nationalité au point de vue des rapports internationaux.* Paris 1879.
- DESPAGNET, *Précis de droit international privé.* 5^{me} éd. par DE BOECK. Paris 1909.
- DICEY, *A Digest of the law of England with reference to the conflict of laws.* 2nd ed. London 1908.
- EKSTRÖM, *Sju internationellt privaträttsliga uppsatser.* Stockholm 1920.
- , *Privaträttens allmänna läror.* H. 1. Helsingfors 1921.
- FAURHOLT, *Den danske Adoptionslov,* i *Svensk Juristtidning* bd 8. Stockholm 1923.
- FEDERSPIEL, *Den internationale Privatret i Danmark.* Almindelig Del. København og Kristiania 1909.
- FIGE, *Le droit international privé, traduit et annoté par ANTOINE.* I—IV. Paris 1907.
- Förslag till lag om adoption jämte motiv. Helsingfors 1922.
- Förslag till särskilda lagar för Sverige, Norge och Danmark om förvärvande och förlust av medborgarrätt, utarbetat av delegerade för de tre länderna år 1921. Stockholm 1921.
- GIERKE, *Deutsches Privatrecht.* I. Leipzig 1895.
- GJELSVIK, *Lærebok i millomfolkeleg privatrett.* H. 1. Kristiania 1918.
- HABICHT, *Internationales Privatrecht nach dem Einführungsgesetze zum Bürgerlichen Gesetzbuche.* Berlin 1907.

- HECKER, Die Adoption im geltenden Recht als Produkt der historischen Entwicklung. Rostock 1903.
- JETTEL, Handbuch des internationalen Privat- und Strafrechtes. Wien und Leipzig 1893.
- KLEEN, Kodificerad framställning i mellanfolklig rätt, offentlig och enskild, enligt den civiliserade världens lagar och seder. III. Mellanfolklig privaträtt. Stockholm 1920.
- KOSTERS, Het internationaal burgerlijk recht in Nederland. Haarlem 1917.
- KRAINZ-PFAFF-EHRENZWEIG, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. I. 5 Aufl. Wien 1913.
- Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken. II. Förslag till lag om adoption m. m. (cit. endast Lagberedningen). Stockholm 1913.
- LAURENT, Droit civil international. I—VIII. Bruxelles et Paris 1880—82.
- MEILI, Das internationale Civil- und Handelsrecht auf Grund der Theorie, Gesetzgebung und Praxis. I—II. Zürich 1902.
- MONTGOMERY, Handbok i Finlands allmänna privaträtt. I. 2 uppl. Helsingfors 1908.
- NIEMEYER, Das internationale Privatrecht des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Berlin 1901.
- PILLET, Le droit international privé. Essai d'un système général de solution des conflits de lois, i Journal du droit international privé et de la jurisprudence comparée bd 21, 22. Paris 1894—95.
- PLANCK, Bürgerliches Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz. VI. Berlin 1901.
- REGELSBERGER, Pandekten. I. Leipzig 1893.
- REUTERSKIÖLD, Handbok i svensk privat internationell rätt. 2 uppl. Uppsala och Stockholm 1912.
- RITTER, Ehelichkeitserklärung und Adoption im deutschen internationalen Privatrechte, i Zeitschrift für internationales Privat- und Öffentliches Recht bd 14. Leipzig 1904.
- RODHE, Rysk äktenskapslagstiftning, i Svensk Juristtidning bd 8. Stockholm 1923.
- ROLIN, Principes du droit international privé. I—II. Paris 1897.
- Ryska radsrepublikens civillagar, antagna av allryska arbetar- och bonde-republikens lagstiftande församling, rådkongressen. Stockholm 1920.
- STOBBE, Handbuch des deutschen Privatrechts. I. Berlin 1871.
- SURVILLE et ARTHUYS, Cours élémentaire de droit international privé. 6^{me} éd. Paris 1915.
- THALBERG, Die Adoption im heutigen deutschen Rechts unter besonderer Berücksichtigung des geltenden Schweizerischen Rechts und des Entwurfs zum Schweizerischen Civilgesetzbuch. Zürich 1907.
- Udkast til Lov om Adoption med tilhørende Bemærkninger, udarbejdet af den ved Kgl. Resolutioner af 25. Juli 1910 og 19. Juni 1912 nedsatte Kommission. København 1913.
- UNDÉN, Studier i internationell äktenskapsrätt särskilt med hänsyn till Haagkonventionerna. I—II. Lund 1913.
- , Föräldrar och barn enligt gällande svensk rätt. Stockholm 1921.

- UNDÉN, Internationell äktenskapsrätt enligt gällande svensk lag.
Återförvisningsläran i internationell privaträtt, i Svensk Juristtidning. Stockholm 1922.
- UNGER, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Leipzig 1892.
- Utkast til lov om adoption, avgitt av de norske delegerte ved naviske familieretsarbeide. Kristiania 1913.
- VALÉRY, Manuel de droit international privé. Paris 1914.
- VESQUE VON PÜTTLINGEN, Handbuch des in Österreich-Ungarn internationalen Privatrechts mit besonderer Berücksichtigung und Völkerrechtes. 2. Aufl. Wien 1878.
- WALKER, Internationales Privatrecht. 2. Aufl. Wien 1922.
- WEISS, Traité théorique et pratique de droit international privé 2^{me} éd. Paris 1907—13.
- , Manuel de droit international privé. 8^{me} éd. Paris 1920.
- WESTLAKE, A treatise on private international law with principles to its practice in England. 5th ed. London 1912.
- WHARTON, A treatise on the conflict of laws or private international law. 2nd ed. Philadelphia 1881. (Tredje upplagan av detta verk utgitt af PARMELE, Rochester 1905, har det ej varit förf. möjligt gå till.)
- WINROTH, Svensk Civilrätt. III. Föräldrarätt. Upsala 1901.
- YAMADA, Le droit international privé au Japon, i Journal du droit international privé et de la jurisprudence comparée bd 28. Paris 1912.
- ZITELMANN, Internationales Privatrecht. I—II. Leipzig und München 1912.
-

Efterskrift.

Under bokens tryckning har jag erhållit meddelande om att det i densamma omförmälda danska förslaget till adoptionslag antagits av riksdagen och promulgerats som lag den 26 nästlidne mars (Lovtidenden 1923 nr 87). I det nyss utkomna andra häftet för året av Svensk Juristtidning finns en redogörelse för lagens innehåll. Dess internationellt-privaträttsliga stadganden äro desamma, som återgivits i detta arbete s. 40.

Jag begagnar tillfället att offentligen framföra min tacksamhet främst till professorn Ö. UNDÉN, som givit mig uppslaget till den här framlagda undersökningen, samt till professorn B. EKEBERG, chefen för Utrikesdepartementets rättsavdelning envoyén A. E. RODHE, legationsrådet W. ASSARSSON, kanslisekreteraren i Justitiedepartementet I. MYRBERG och registratorn i samma departement A. STENKULA för det välvilliga bistånd i olika avseenden, som de lämnat mig under arbetet på denna bok.

Stockholm den 12 april 1923.

Åke Hassler.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 2.

NOTATIONES NORRŒNÆ

ANTECKNINGAR TILL EDDA OCH SKALDEDIKTNING

AV

ERNST A. KOCK

LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1923

Förkortningar.

Arkiv = Arkiv för nordisk filologi.

BoER = R. C. BoER, Die Edda. Haarlem 1922.

Edd. = E. A. Kock, Bidrag till eddatolkningen. Arkiv 35—38. Citeras efter nummer.

Edd. min. = A. Heusler och W. Ranisch, Eddica minora. Dortmund 1903.

FF = E. A. Kock, Fornjermansk forskning. Lund 1922.

Fritzner = Johan Fritzner, Ordbog. Kristiania 1886—96.

Ipt. = E. A. Kock, Interpretations and Emendations of Early English Texts. Anglia 25—27, 42—48. Citeras efter nummer.

JJJ = E. A. Kock, Jubilee Jaunts and Jottings. Lund 1918.

Lex. poet. = Finnur Jónsson, Lexicon poeticum. Köpenhamn 1913—16.

Meissner = R. Meissner, Die Kenningar der Skalden. Bonn 1921.

Nygaard = M. Nygaard, Norrøn Syntax. Kristiania 1905.

PPP = E. A. Kock, Plain Points and Puzzles. Lund 1922.

Skj. = Finnur Jónsson, Den norsk-islandske Skjaldedigtning. Köpenhamn och Kristiania 1908—15.

Strz. = E. A. Kock, Kontinentalgermanische Streifzüge. Lund 1919.

ZfdA = Zeitschrift für deutsches Altertum.

Se för övrigt förkortningslistorna i Lex. poet., Skj. och Grein-Köhlers Angelsächsischer Sprachschatz (Heidelberg 1912).

§ 1. Föreliggande arbete, som för övrigt må betraktas såsom del av en serie, skiljer sig i vissa huvuddrag från flertalet studier i nordisk texttolkning.

§ 2. I varje enskilt fall har hänsyn tagits till hela det tillgängliga fornjermanska språkmaterialet. Det är sålunda en intensivt jämförande metod, som kommit till användning. Mycket är av den art, att det måste ses i perspektiv för att kunna ses alls. Ord och förbindelser sådana som *hýnótt*, *horvi svartan*, *nornaut folva*, vilka tett sig såsom unika och framkallat en lika omfattande som resultatlös litteratur, upplösa sig under det perspektiviska juset i vanliga uttryckstyper. *Branga*, *gerð*, *skozkr*, *tjoss* osv. uppenbara sig såsom bekantskaper från kontinenten, iförda nordisk dräkt. Etymologier, betydelseutvecklingar, konstruktioner, talesätt, böjningar, forntida åskådningar — allt framträder annorlunda, då sammanhanget bevaras. Och även där visshet ej kan nås, ökas förklaringsmöjligheterna i samma proportion, som vyerna vidgas. FF § 2.

§ 3. Att kännedomen om satsdelars parallellism är av ej ringa betydelse för förståelse av den enklare nordiska diktningen, torde efter hand bliva klart för nordiska filologer. Det är underligt att jämföra GRUNDTVIGS uttryck på 1870-talet, 'en slem pleonasm', med KLAEBERS i början av vårt århundrade, 'the very soul', 'the all-important principle'. FF §§ 13 och 14 torde hava jivit klart besked. Men det är förvisso icke så alldeles lätt för en eller annan äldre forskare att i sitt medvetande övervinna klyftan mellan två så olika uppfattningar. När i något nyutkommet arbete uttrycket 'apposition' användes om det ena av två logiskt likvärdiga och grammatiskt likställda (parallella) led, så får hela arbetet i nu äsyftade avseende för mig en miss-tänkt bismak av 1870-tal. Se vidare §§ 5, 6 osv. (Sakregistret: Parallellism).

§ 4. Av långt mera jenomgripande betydelse, än den i föregående paragraf omnämnda synpunkten kan sägas vara för bedömandet av den enklare fornnordiska diktningen, är en annan synpunkt för tillrättaläggandet av den konstrikare, i handskrifterna delvis arjt medfarna skaldepoesien.

Skaldepoesien kan icke sägas vara populär. Den studerande ungdomen vändas under dess onatur. Den akademiske läraren skjuter den järna åt sidan. Intet under! När en strof skall tolkas efter schemat $1 + 7 + 4 + 2 + 9 + 11 + 5 + 10 + 3 + 12 + 6 + 8$, icke blott upphör all estetisk njutning, utan det hela ter sig som en grotesk akrobatik. Men sådan var icke — i stort sett — den gamla diktningen. Samtiden skulle i sådant fall icke hava förstått den. Det är avskrivare och uttolkare, som hava jort den till vad den är.

Naturligtvis bestrides ej, att vissa värsmakare järna kommo med ovanliga, dunkla och invecklade uttryckssätt, och att ett sådant sätt att dikta här och där utbildade sig till manér. Men nutidens stora misstag är, att den överflyttat dylikt dåligt manér på de goda skalderna. Se särskilt §§ 131—155.

§ 5. *þeir er sóttu frá salar steini*
 aurvanga sjöt, til jöruvalla Vsp. 14.

Samtliga hittills framställda tolkningar utgå från en falsk förutsättning. I verkligheten bilda de båda spärrade uttrycken den parallellism och den konstruktionsväxling, som är utredd i FF § 27. Här sammanställer jag tabellariskt fyra satser innehållande verbet 'söka':

<i>he sohte</i>	<i>ehstream,</i>	<i>to scipe</i> Jul. 672 f.,
<i>secan</i>	<i>sweþles dreamas,</i>	<i>to eadwelan</i> An. 808 f.,
<i>ek sótta</i>	<i>Ynglinga sjöt,</i>	<i>til Uppsala</i> Edd. min. V 21,
<i>þeir sóttu</i>	<i>aurvanga sjöt,</i>	<i>til jöruvalla</i> Vsp. 14.

Liksom *he sohte ehstream* och *he sohte to scipe* båda betyda, att han inskeppade sig; liksom *secan sweþles dreamas* och *secan to eadwelan* båda betyda att fara till himmelen; och liksom *ek sótta til Uppsala* betecknar detsamma som *ek sótta Ynglinga sjöt*, så

betecknar *þeir sóttu til jöruvalla* detsamma som *þeir sóttu aurvanga sjöt*.

Ett annat av de i FF § 27 anförda verben är 'stiga'. Liksom i Exod. 385 f. *stizon on Seone beorh* betecknar detsamma som det strax föregående *stizon heahlonð*, och liksom i Mod. 73 f. *astizan on enzla eard* betecknar detsamma som det föregående *astizan wuldres dream*, så är i HHj. 21 *stíga á land* precis detsamma som *stíga land* i str. 26. Den i flera upplagor införda och nu senast i GERINGS edition (1922) bibehållna textändringen är obefogad.

§ 6. *þa kná Vala vígbönd snúa*
— *heldr váru harðgöf — höpt, ór þörmum* Vsp. 35.

Detta är en halvstrof, som man utan åsidosättande av syntaxens allmänna krav kan konstruera på flera olika sätt. Här följa, uttagna ur den stora massan, några värspår, som alla äro därutinnan lika, att de innehålla parallella objekt (*synne : wom, wuldor : þonc, drinc : wæter, zifstol : maþðum*), åtskilda av en halvårs och följda av en prepositionsfras, som med det senare objektsledet bildar en rytmisk, men icke en logisk enhet (*wom of þære sawle, þonc butan ende, wæter wið hunize, maþðum for metode*):

synne forbærnan
to widan feore, wom, of þære sawle Cri. 1543 f.

wuldor þæs aze
þrynysse þrym, þonc, butan ende! Cri. 598 f.

þe mete oððe drinc mænzan cude,
wæter, wið hunize Met. 8: 22 f.

no he þonc zifstol zretan moste,
maþðum, for metode Beow. 168 f.

Där den åtskiljande halvårsen är parentetisk, såsom exempelvis i

hude hremiz — hild wæs zesceaden —
wizze zeweordod El. 149 f.,

'stolt över bytet — striden var nu slut — och höljd av krigisk ära', kan syntaxen, rent mekaniskt sett, lätt bliva tvetydig; se Beow. 1746 f., Ex. 387 f., Vsp. 35 (Ipt. 161, JJJ 16, Edd. 2). Men den, som förnimmer jenjudet av hundra likartade värspår,

tvekar ej, konstruerar ej, kompromissar ej. Han hör d tonfallen. Med andra ord: bland de torrt abstrakta möj finnes för honom endast en bestämd konkret värklig bevisa den kan han ej. Han kan det icke ens där, mekaniska är entydigt. Ty där 'rättas' det (jfr t. ex. och upphovsmännen äro stolta över det skärande missj

Då det hos BOER 2, 13 heter: '*hopt* kann hier i apposition zu *vígþond* sein', klingar hela resonemanget n blivit. Jfr § 3.

§ 7. *gengr fet núu* *Fjörgynjar burr*
 neppr frá natrí *níðs ókvíðnum* Vsp

Utan jermanskt perspektiv (se § 8) kommer tillrätta med dessa enkla rader. B. M. OLSEN och FINNUR vantolka dem på var sitt sätt. Om *níð* icke hade någon betydelse än 'hån', 'nidvisa', skulle det finnas skäl för numstiga resonemanget i Lex. poet. sid. 427, enligt v icke kan vara ormen, utan måste vara Tor, som icke 'være ængstelig for sit eftermæle', det är uttytt: frukta efter den allmänna värdsbranden... Nu är emellertid *níðs ókvíðinn* analogt med ett fs. *níðes ni sehanti*, 'ej f (ejentl. ej havande försyn) för strid', fe. *níðes heard*, 'tappe ne murnende for níðe', 'ej ängslande sig för strid', *fahð eende*, nord. *óvarr við víg*, *heiptgláðr*, *þrággjarn*, *flugartra*. Och sådana epitet tillades i den fornjermanska poesien skillnad vän och fiende, ädling och niding, jálte och Jfr § 42.

§ 8. Det är intressant och lärorikt att följa den betydelseutvecklingen hos de tre jermanska orden **nīb-*, **faihip-*. För de nordiska språkens vidkommande ä redning så mycket nödvändigare, som *níð* hittills bedö ensidigt nordjermansk synpunkt (jfr FF §§ 1—3) och Le artikel om *heipt* måste i sin helhet omarbetas¹. De tex

¹ Av samma halt som artikeln *heipt* i Lex. poet. är artikeln i Sprachschatz; jfr JJJ 50 f. Så mycket anjenämre är det att i l nyutkomna Beowulfsglossar finna betydelsekärnan och betydelseutv hos fe. *fahð*, *fahðo* kristallklart och kort anjivna i ett 'enmity, act, battle'.

som jag närmast avser, återfinnas i §§ 7 och 9. Här följer en allmän översikt. De nämnda orden användas:

A. Om själva känslan eller sinnesstämningen: 'hat', 'hätskhet', 'fiendskap', 'fientlighet' (i abstrakt mening); ofta speciellt om bejäret att skada fienden i striden: 'Kampfgrimm'; även med samma nyansering som lat. *invidia*, gr. *φθόρος*: 'avund', 'Neid'. Ex.: *in neipis*, 'aus Neid', 'for envy', Ulfilas Mc. 15: 10, *níð weoll on ȝewitte*, 'hat sjöd i deras bröst', An. 768, *thaz datun se bi nide*, 'det jorde de av hat', Otfrid IV 33: 20; *heipt ór Hniðlungi* Am. 88; *wezan fæhðe*, 'hysa hat', Beow. 153.

B. Om därav föranledda ord eller handlingar: 'hätska, hånfulla ord', 'hatfullt beteende', 'hätskt dåd', 'fientlighet' (i konkretare bemärkelse). Särskilt vanlig är i nordiskan pluralen *heiptir*, 'fientligheter', även 'stridigheter'. Ex.: *níð sagði Atla*, 'hätska ord sade hon till Atle', Akv. 35, *níð Hákon smíða*, 'dikta nidsvisor om Håkan', Hhal., *wræc Wedera níð*, 'jag hämnades fientligheten mot jöterna', Beow. 423; *rinna heipt hefnt*, 'hämnas det hätska dådet', Bdr 10 (§ 9), *gjalda heiptir*, 'hämnas fientligheterna' (FF § 38), *muna liðnar heiptir*, 'litis male dicta (hätska ord) referre', Hsv. 71, *reka* (föröva) *heiptir*, Sigv. 3, 20 (§ 171), *gjalda harm heiptum*, 'hämnas för sin sorj med hätska dåd', Sigrdr. 12 (FF § 38), *haifsteis*, 'stridigheter', Ulfilas 2 Kor. 12: 20, *deila heiptir*, 'ligga i fejd med varann', HHund. I 45; *ne ȝefeah he þære fæhðe*, 'ej fick han någon glädje av sitt hätska dåd (Abels dräp)', Beow. 109.

C. Särsk. om regelrätt strid, kamp. Ex. *ȝudbill ȝeswac æt niðe*, 'svärdet svek i striden', Beow. 2584 f., *æt niða ȝehwam*, 'i alla strider', dars. 882, *nipa heard*, 'den i strider tappre', Finnsb. 23, *níðs ókvíðnum*, 'ej ängslig för strid', Vsp. 56 (§ 7); *haifstjan þo haifst galaubeinai*s, 'kämpa trons kamp', Ulfilas 1 Tim. 6: 12, *heiptgladr*, 'hurtig i strid', ESk. 1, 1; *nalas for fæhðe mearn*, 'han ängslades ej för strid', Beow. 1537, *ic þe þa fæhðe leanize*, 'jag skall belöna dig för den striden', Beow. 1380.

§ 9. *hverr mun heipt Hetti hefnt of rinna* Bdr 10,

'vem skall på Höd det hätska dådet hämnas?' Liksom *fæhðe* i Beow. 109 avser Abels dräp, så avser *heipt* i Bdr 10 mordet på Balder. Jfr § 8 B. I Lex. poet. heter det däremot på sid. 233: 'hvem

vil, ophidset i sind (*heipt* dativ), hævne Balder på Höd sid. 239: 'tage hævn over Höd i forbitrelse (dativ); and *heipt* til *heiptar*'.

Den riktiga uppfattningen av stället vilar på en syntax, som i och för sig är fullt klart, men icke hos NYGAARD blivit tillräckligt beaktat. Verb sådana som *hjálp* och *hjalpa* kräva dativ, t. ex. *þryngva Noregi und se* under sig Norje', *hjálp mér*, 'jälp mig'. Men i *hefir sik*, *þrungit*, 'har arvet lagt (= har lagt arvet) under sig *vinn mik holpinn*, 'salvum me fac', beror ackusativen resp. på *vinn*. Verbet *hefna* kräver sakens jenitiv: *hefna* Men i *vinna heipt hefnt*, 'hämnas för dådet', beror ackusa *vinna*. Konstruktionen i övrigt belyses t. ex. av *láta all herjat* Valg. 7, *bøt gatat støðvat* ESk. 9, 2. Jfr § 66.

I fall sådana som de nu anförda innehåller Lex. poet. aktiga citat (**þryngva arf* i st. f. *hafa arf þrungit* osv.).

§ 10. *átta vetr vartu fyrir jörð neðan*
 kýr mólkaði ok kona Lok. 23.

Lex. poet. frågar: '*kýr* nom. eller acc.?' Svar nog mig IIHund. I 43: *sveinn þóttir þú siðlauss vera, þá er þú geitr mólkaðir, en í annat sinn imdar dóttir*.

§ 11. *út þú ne kvæmir frá ása sonum,*
 ok væri þá at þér vreiðum vegit Lok. 2

 Barbára gat frá blótum horfit
 blíðu fylld ok skryddiz fríðum Mey. 52.

Ordet *vreiðum* uppfattas i Lex. poet. och annorstäde dat. sing. och såsom bestämning till *þér*. Denna uppfatt felaktig. Begreppet 'vredgad' hör uti förbindelserna med *vega* undantagslöst till detta verbs logiska subjekt: *vega þ ef þú vreiðr sér* Ls. 15, *at it vreiðir vegisk* Ls. 18, *sæi m vreiðan vegu* Fáfn. 7, *hvars skulu vreiðir vegu* Fáfn. Sigrdr. 27. I den passiva konstruktionen, som föreligger citat, var ett *vreiðr* eller *vreiðir* omöjligt. Därför tillgre adverbiala dat. (instr.) plur. *vreiðum*, 'vredgat', är av samma art som *stórum*, 'stort', 'storligen', *lönqum*, (NYGAARD § 118), *fríðum*, 'fagert' (se nedan), sv. *enkon*

skilt'. fe. *myclum*, 'mycket', fht. *luzzigem*, 'by little and little', 'smaningom', *emmizem*, 'ständigt' osv.

Om Mey. 52 yttrar sig Skj.: 'Barbara . . tog den herlige tro (?)'. Lex. poet.: 'her er vistnok *kostum* underforstået, hvis der ikke bør læses *fríðu*'. — Att Barbara skrudade sig fagert, syftar på dopdräkten; jfr Lex. poet. under *Hvíta-Kristr*.

§ 12. *úlfgi hefir ok vel er *i bōndum skal
bíta ragna rækks* Lok. 39.

I syfte att åstadkomma regelrätt allitteration har man ersatt än *vel* med *betr*, än *bōndum* med *jōrnum* eller *ōngum*. Naturligtvis är det möjligt, att någon av dessa jissningar träffar det rätta. Men det är icke sannolikt. Vad felskrivningen skulle hava för-
anletts av, är outgrundligt. Därför jer jag företrädet åt ett i övrigt acceptabelt ändringsförsök, som kan jöra felet begripligt. Liksom till *land* har bildats ett *ilendr*, 'i landet', och till *and*- ett *ienendr*, 'i livet', så kan till *band* hava bildats ett *ibendr*, 'i bojor'. Eftersom ordet var ovanligt och ett *e* lätt kunde förväxlas med ett *o*, behövde endast ordslutet vara en smula suddigt, för att det vanliga *i bōndum* helt naturligt skulle jöra sin entré.

§ 13. *sjá hálfr hýnótt* Skirn. 42.

Frejs skosven Skirne har efter många om och men erhållit den fagra jättedottern Gerds samtycke att efter nio dagar sammanträffa med den unge guden i Barres lund. Frej finner väntetiden lång och utbrister: 'Ofta en månad tycktes mig kortare än halva denna *hýnótt*!'

Närmast till hands ligger det naturligtvis att förknippa *hýnótt* med 1. det vanliga jermanska *hū-*, som jämte avledningar och sammansättningar är bärare av begreppen 'hus', 'husfolk', 'husets jon', 'äktamakar', 'äktenskap', 'äktande', och som ingår bland annat i fht. *hivāt*, nht. *Heirat*. Men för att denna förknippning skall kunna vara riktig, måste ordet, menar man, betyda 'bröllopsnatt'. Eftersom det nu icke är fråga om bröllopsnatten, har man utan vidare ansett sig behöva söka förklaringen på annat håll. Sålunda har någon framdragit 2. en avledning av det nyssnämnda **hū-*, isl. *hýi*, 'ett husets jon', 'slav', och översatt ordet med 'slavnatt', 'en natt, sådan som en slav har',

'vedermödans natt'. Förklaringen torde hava omfattats med förståelse endast av sin upphovsman. Vidare kommer 3. *hrinnr.* 'klagan': ett **hrin-nótt* med andra ledet betonat skulle judlagsenligt hava blivit **hvinótt*, **hynótt* och därefter med annan betoning *hýnótt*. Denna förklaring har på åtskilliga håll funnit jillande. Förutsättningen för en dylik utveckling vore emellertid, att sammansättningen såsom ett ofta brukat fonem verkligen levat på folkets läppar. Förvisso har detta icke varit fallet. 4. *hi-*, 'denne', har också anförts; jfr fht. *hinaht*, nht. *heuer* och *heute*. Uttrycket *sjá hálf hýnótt* skulle då betyda 'halva denna denna natt'. Tydligen förfelat. Samma omdöme gäller om 5. det uppfunna **hugnótt*. Sista resursen har varit att räkna med 6. ett obekant 'ord, der betød vønten, vøntetid', alltså: 'längtans eller vøntans natt', av Lex. poet. betecknat såsom 'rimeligst'.

Alla förklaringsförsöken hava, såsom vi sett, varit inriktade på sammansättningens första led. Ingen synes hava egnat en tanke åt innebörden av dess andra led i förhållande till det första.

Uti *hý-* döljer sig förvisso ingenting annat än det vanliga jermanska **hīu-*, 'äktande'. Men med den gamla uppfattningen, att dygnet började med kvällen (jfr t. ex. bibeln om *afton*, *morgon* och *middag* Ps. 55: 18 med det nu brukliga *morgon*, *middag* och *kväll*, eng. *morn*, *noon*, and *night*), sammanhänger den i de äldre sammansättningarna med 'afton' och 'natt' förhärskande betydelsen aftonen eller natten före en viss dag. Sålunda betecknar fe. *Tiuesniht* icke tisdagsnatten, utan natten före tisdagen, *Wodnesniht* natten före onsdagen, *mæsseniht* natten före mässan, ne. *midsummernight* natten före midsommardagen, nht. *castnaht* (nht. *Fastnacht*) natten före fastan, isl. *sununótt* (*sunnudagsnótt*), *mæssunótt*, *páskanótt*, *jólanótt* enbart eller alternativt natten före söndagen, före mässan, före påskdagen, före juldagen. Om vi tillämpa detta på *hýnótt*, blir innebörden helt enkelt: 'natten före bröllopsdagen'. — Alltså:

'En natt är lång, långa äro de två;
o, hur jag trängtar i tre! Ofta en månad
kortare tyckts mig än hälften
av denna natt före min älskogsfäst!'

§ 14. *Síð ok Víð* Grímn. 27.

Jag förmår ej att i de nordiska flodnamnen inlägga någon annan betydelse än i ett utomnordiskt *sid & wid*. Jfr Edd. 25, FF § 16. Lex. poet:s 'den langsomme' synes mig apokryfiskt.

§ 15. *þær hverfa um hodd goða* Grímn. 27.

Ordet *hodd*, 'skatt', var ett uttryck för rikets centralpunkt och så för riket självt. Det ingår i en mängd förbindelser av typen *hord & rice* Beow. 2369, 3004, *hord & hamas* Æd. 10, *hord & hleoburh* Beow. 912 (parallellt med *hæleþa rice* och med *edel Scyldinza*). Något *hodd* nr 2 (Lex. poet.) finnes icke.

§ 16. *Árvakr ok Alsviðr þeir skulu upp heðan, svangir, sól draga* Grímn. 37.

*Rín skal ráða rógmálmi skatna,
svinn, áskunna arfi Niflunga* Akv. 27.

Attributet *svinnr* tillägges solens häst och floden Rhen. Betydelsen är uppenbarligen 'snabb'. Den betydelsen har mht. *swinde*, nht. *geschwind*. Och därmed överensstämmer också epitetet *svangr*. Däremot betyder got. *swinþs* 'kraftig'. Båda betydelserna höra nära ihop: ett levande väsen kan icke vara snabbt utan att vara livskraftigt. Vårt *rask* betyder både 'snabb' och 'frisk', 'livskraftig'. Det fht. *snell* betyder 'robustus' och 'alacer'.

Lex. poet. med sitt 'stærk' (sid. 11 och 553) skjuter förbi målet. Flodnamnet *Vegsvinn* Grímn. 28 betyder icke heller 'egl. vej-klog'!

§ 17. *kalla í helju hviðudr* Alv. 20.

Att *hviðudr* egentligen skulle betyda 'full av' någonting, vad det nu vara månne, är jivetvis omöjligt, eftersom det är ett nomen agentis, analogt med *váfudr* och *gneggjuðr* i samma strof. En liknande anmärkning träffar översättningen av det dithörande substantivet *hviða*, som visst icke betyder 'stærkt anfald'. *Hviða* betyder 'pust', 'vindstöt' (fe. *ælc windes hwiða*, 'varje vindpust'), tillfälligtvis åsyftande en 'uppstötning'. *Hviðudr* betyder 'pustaren', 'stötaren'. När den riktiga utgångspunkten för lexikalisk

anordning saknas, blir hela framställningen olustväckande jenom sin brist på precision.

§ 18. *Fróðr þykkisk, sá er flóttu tekr,
gestr, at gest hæðinn* Hv. 31.

Upplagorna hava intet komma efter *gestr*. I överensstämmelse härmed översätter BRATE raderna så: 'Klok förefaller, den till flykten tager, en gäst, som är hänfull mot gäst'. GERING (1922) har ingen kommatering alls. Om sålunda den moderna läsaren av Havamal får till livs den föga heroiska visdomen, att en jäst, sedan han hänat en annan, jör klokast i att taga till benen, så beror detta på en vanlig missuppfattning av en vanlig uttryckstyp; se Edd. 19 och FF § 35. Raderna innebära i stället, att en jäst jör klokt i att undfly en jäst, som uppträder hänfullt. Misstaget är detsamma, som om *Hrókr er fallinn, / frækni, at fótum*, 'Hrok, den järve, är fallen vid hans fötter', istället skulle tolkas sasom 'Hrok, tapper i fötterna, är fallen'. Särskilt slående är överensstämmelsen mellan Herv. II 5,

heimskr þykki mér, sá er hedra ferr, / maðr, einu saman,

och vårt

fróðr þykkisk, sá er flóttu tekr, / gestr, at gest hæðinn!

§ 19. *Mikit eitt skala manni gefa:
opt kaupir sér í litlu lof* Hv. 52.

När Gripe spar om Sigurds framtida storhet, uppräknar han fyra egenskaper: frikostighet, tapperhet, skönhet, klokhet (Grip. 7). I Hv. 48 förklaras, att *mildir, fræknir* (frikostiga och tappra) *menn bæzt lifa*. I början av Beowulfskvädet prisas tapperhet (Beow. 1 ff.) och frikostighet (därs. 20 ff.). Frikostigheten kommer fram i den jermanska kontinentens älsta kväde (Hild. 33 f.). Kenningarna för den frikostige mannen äro i isländskan snart sagt tallösa. Det rent av regnar av guld och klenoder och rikedom, som 'brytes' och 'slungas' och 'utströs' och 'förödes'. Men Lex. poet. jör slut på detta lättsinniga slöseri: man skall jiva 'kun små gaver'. För att få fram denna underbara sats jonglerar uttolkaren negationen över från verbet till *mikit*. Det är precis samma konststykke, som det skulle vara

A. Dårskapen och lättsinnet kan tillhöra det erotiska området. Ht hör avjort citatet ur Havamal. **BRATE** har det riktiga 'lättsinne'. **GERING** har 'Unsittlichkeit', vilket visserligen anjer den riktiga begrepps sfären, men icke passar i förförarens mun. Lex. poet. låter Oden 'lokke kvinden til falskhed, så at hun far lejlighed til at vise svigfuldt sind'. Den översättningen är ett stycke omöjlig psykologi: ingen gud i Valhall eller människa på jorden söker locka en kvinna till falskhet emot honom själv!

B. För den religiösa uppfattningen flyta begreppen fåvitskhet, dårskap och ond ska, synd lätt tillsamman; jfr t. ex. *glópr*, 'dåre', *glæpr*, 'missjärning', 'synd', eng. *folly*, 'dårskap', i bibeln 'synd', hebr. נָכַל, 'dåre', נִבְלָה, 'gudlöshet', 'skändlighet'. Då Gud eller någon from man kallas *flærðar hnekkir*, *flærðar þerrir*, *flærðar fellir* är det, alldeles som vid *synda fellir*, fråga om synd i allmänhet. Att *vera flærðvarr*, *firrask flærðarstafl*, *förðask flærð*, *kasta flærðum*, *æzhuile zefleard him unwyrd lætan* är i sin allmänlighet att 'sjå við illu', 'sjå við syndum', 'sjå við glæpum', 'firrask glæpsku', akta sig för eller försmå eller avstå från fåfängligheten, dårskapen, onds kan, synden. I citatet ur Sigrdrífumál ligger det under mom. A vidrörda området tanken närmast: från det allmänna *sjå við illu* och *firrask flærðarstafl* glider den omedelbart över till *mey þú teygjat!*

C. Det fåfängliga, haltlösa är icke, vad det vill synas vara, det jäckar, sviker, bedrager. Svek, svekfullhet, bedräglighet är en kraftigt framträdande specialbetydelse hos ordet. Det är den enda betydelsen, som Lex. poet. känner. Och den prässar det in på de mest orimliga ställen. Till och med yxan (*uorn skjaldar*), som i Ód. 18 med all önskvärd rättframhet susar rätt ner på jälmen, säges i Lex. poet. sid. 343 'anvende svig'. Ond ska är det, som den visar; den tillför jälmen ont. Det är, som om det latinska *virtus* skulle överallt tagas i den speciella, visserligen mycket vanliga betydelsen 'mod', 'tapperhet', och *virtus continentiae* (återhållsamhetens dygd) och *virtus arboris* (trädets goda beskaffenhet, duglighet, värde) i lexika och översättningar te sig som 'återhållsamhetens mod' och 'trädets tapperhet'!¹

¹ Under den tidigare tryckta artikeln *flærð* (Lex. poet. sid. 143) behandlas det nyss citerade stället något annorlunda: det får där sitt eget nummer med 'ødeleggelse' som ensamt översättningsord. Man kan då lika gärna sätta upp ett särskilt nummer och ett särskilt översättningsord för

§ 22. *afl gól hann ásum en álfum frama,*
hyggju Hroptatý Hv. 160.

Ordet *frami* är mångtydigt. Här bör det enligt min uppfattning återjivas med 'duglighet', 'duktighet' (GERING), 'tapperhet', icke med 'trivsel' (Lex. poet.), 'framgång' (BRATE). Mina skäl äro följande:

1. *Afl*, 'kroppsstyrka', och *hyggja*, 'tankekraft', 'förstand', äro inneboende egenskaper, som verka utåt. Om strofens harmoni ej skall störas, måste *frami* hava en liknande innebörd.

2. Alverna, likaväl som åsarna, tänktes såsom dådkraftiga. Därför är *lindar álfr*, likaväl som *hildar áss*, en 'krigar'-kenning av vanlig typ. (Därmed må jämföras, att vanerna förnämligast tänktes såsom visa. Därför saknas **hildar vanr*.)

3. På det andra ställe i Hv. där *frami* förekommer, betyder det just 'vad han duger till', 'duglighet', 'duktighet'.

§ 23. *Jóð íl Edda, jósu vatni*
**hörvi svartan, hétu þræl Rp. 7.*

Man antar en lucka. Man ändrar på mångahanda sätt: **hgrundsvartan*, **hpsvan ok svartan*, **hörvi sveiptan*, **sveip hörvi fljóð hgrundsvartan* osv.

Det finns ett jermanskt **huru-*, som betyder 'smuts'. Dit höra det maskulina resp. neutrala substantivet fht. *horo*, 'smuts', flt. och fe. *horu*, mht. och mlt. *hor* (dat.-instr. *horwe*), fris. *hore*, adjektiven fht. *horwig*, *horwin*, 'smutsig', mht. *horwec*, *horic*, mlt. *horich*, fe. *horweht*, verbet fht. *horwigen*, 'nedsmutsa', osv. För den, som känner denna ordgrupp och dessutom läser satser sådana som fe. *hine ða læddon on ðone swcartan fenn and hine ða on ða horwehtan wæter bewurpon*, 'de förde honom då till det svarta träsket och kastade honom i det smutsiga vattnet', erbjuder sig läsningen *hörvi svartan* spontant. Den unge Jarl var 'bjartr', hade ädlingens fina, jusa hy, Karl var 'rauðr ok rjóðr', hade bondens sunda rödbrusighet, Träl var 'hörvi svartr', 'svart av smuts'.

varje särskild manifestation eller värkan av det moraliskt eller fysiskt onda.
FF § 59 slutet.

§ 24. *Baldr er hné við banaþúfu* Hyndl. 29.

I fornjermanska sånger om krigares och gudars död kunde icke 'dödsbädden' (fe. *deaðbed*, mlt. *todbedde* osv.) få något framstående rum utom i sådan överförd bemärkelse som i Beow. 2901: *nu is dryhten Zeata deaðbedde fæst*, 'nu vilar Jöters konung på sin dödsbädd' — om Beowulf, som ligger död på marken utanför drakens håla. Det bildades i stället andra sammansättningar och andra fraser, som mera direkt och ordagrant svarade mot förhållandena. Sådana fraser äro fe. *liczan on deaðstede*, 'ligga på dödsplatsen', Ex. 588 f., fe. *reodan deaðwan3*, 'röd färja dödsslätten', An. 1003, nord. *hníga við banaþúfu*, 'sjunka ned vid dödstuvan', nord. *hníga í gras* (med åtskilliga varianter), 'sjunka ned i gräset' ('bita i gräset', 'ins Gras beissen'), fe. *feallan on 3reot*, 'falla i gruset', fe. *buzan to eorðan*, 'sjunka till jorden'; jfr. eng. *to bite the ground*.

Den enkla, sunda förklaringen jives av FRITZNER, dock endast alternativt och utan motivering. Tre fjärdedelar av Lex. poet:s artikel om *banaþúfa* hör utgå. 'Scheiterhaufen' är gripet ur luften och meningslöst.

§ 25. *Loki át hjarta — lindi brendu,
fann hann hálfsviðinn hugstein konu —
varð Loptr kviðugr af konu illri:
þaðan er á foldu flagð hvert komit* Hyndl. 41.

Jag kan icke godtaga något av de sätt, varpå man sökt att komma till rätta med dessa dunkla, delvis fördärvade rader (hs. **af hjarta*, **komu*). Försöksvis fattar jag *brendu* såsom pret. plur. (NYGAARD § 13) och *lindi* såsom betydande 'lindträ', 'lindstockar' i analogi med *eiki*-, 'eke' (Ghv. 20). Alltså:

'Ett jarta Loke åt — man brände bål,
och Loke fann ett halvsvett kvinnojarta —
då blev han fruktsam av den onda kvinnan,
och därav är vart troll på jorden kommet'.

Lex. poet:s **lindi brendu* . . *hálfsviðinn*, 'halvsveden ved tændt lindetræ', är förkonstlat. Det är utan motstycke i dikten.

§ 26. *Hann sló gull rautt við gim fastan* Völ. 5,

‘han hamrade det röda guld kring (infattade i rödan guld den) hårda ädelstenen’. Guld och ädelstenar följas troget åt i forntida dikt: *zoldes & zimma* Cræ. 59, *zold & zymcynn* Gen. 226, *zolde . . & zimcynnunum* El. 1023, *gulli . . ok gimsteinum* Lín. 7, *zolde, zimmas* Kr. 7, 16, *zolde . . zimmas* El. 90, *zolde . . zimma* Ps. CXVIII 127, *zylden, zimnum* Sat. 649, *gimme . . guldine* Titurel 215 osv. Om ädelstenars infattning i guld tala redan de uråldriga gnomerna (JJJ 35 ff., Edd. 6, 51): *zim sceal on hrinze standan* Gn. Cott. 22 f. Och i dikten om Fenix heter det: *zladum zimme . . in zoldfate smipa orþoncun biseted*, ‘en härlig ädelsten, i guld infattad jenom smeders konst’ (v. 303 f.).

Det skulle vara onödigt att orda om detta, om icke Lex. poet. återigen (jfr FF § 51) gäve till spillo de äldre, riktiga resultaten. Dess uttolkning lyder: ‘han hamrede guldets ved ilden uaf-ladelig’. Så icke blott skiljes forntidens ‘hagast maðr’ från det finaste konstsmidet, utan på samma gång skapas ett stycke omöjlig syntax. Det finnes nog ett *sofa sœtan*, ett *slá scáran*, ett *róa krypturligan*, ett *mala alsælan*; se därom § 70. Men väl att märka: vid sidan av ett dylikt ‘adverbial’, som egentligen är attribut till ett inre objekt (*sofa sœtan*, ‘sova sött’ = *sofa sætan srefu*, ‘sova en juv sömn’) står aldrig något yttre objekt. Man kan säga både *einen Tanz tanzen* (inre objekt) och *ein Mädchen müde tanzen* (yttre objekt). Men omöjligt är ett **ein Mädchen einen Tanz müde tanzen*.

Anm. Det *gim* som ingår i ‘sol’-kenningarna säges betyda ‘eld’. Till stöd för denna uppfattning kunna anföras: *himna eldr*, *hlýrnis eldr*. Men till *gim*, ‘ädelsten’, ledes tanken icke blott av de motsvarande fe. kenningarna *heofenes zim*, *swezles zim*, ‘himlens, eterns klenod’, utan också av den omständigheten, att ‘ädelstenarna’ äro jemensamma även för en annan grupp av engelska och nordiska kenningar, näml. dem för ‘ögon’: fe. *heafdes zimmas*, nord. *ennis gimsteinar* o. d.¹

¹ Denna kenningstyp föranleder ett påpekande av principiell art. I fornengelskan funnos ‘ögon’-kenningar med *zim*. Snorre nämner ett typiskt exempel på samma slags kenningar i nordiskan. Och ändå saknas de helt i de bevarade nordiska dikterna. Detta kan vara nyttigt att tänka på, då man ordar om ‘princippet’ och ‘den nordiske sprogbrug’. Vad i detta fall gäller en hel uttrycksgrupp, nämligen att den tillfälligtvis saknas i hand-

§ 27. *Hverir 'ru jofrar þeir er á logðu
besti, *byrsíma ok bundu mik? Völ. 12.*

Man läser *bestisíma*, 'bastrep'. Detta jer visserligen god mening, men lämnar förefintligheten av stavelsen **byr* alldeles oförklarad. En emendation, som tager hänsyn också till den, synes mig vara att föredraga. Jag tänker mig, att **byr* skulle kunna vara skrivfel för *hør*: grafiskt ligga de båda stavelserna varandra ganska nära, och skrivaren kan helt naturligt hava väntat sig ett allitterande *b*. Sammansättningen *hørsíma* vore likvärdig med *hørstrengr*, *hørtygill* osv. Den asyndetiska parataxen *besti*, *hørsíma*, 'bast och linrep', vore av samma art som *sizla*, *searozimma*, 'smycken och klenoder', Beow. 1157, *þryð-bearn*, *hæled*, 'stark man eller jätte', Andreas 494; se härom FF § 57. Med avseende på *bast*: *besti* jämför sv. *knut*: *knyte*, *knapp*: *knäppe*, mht. *bant*: *bende* (*gebende*) osv.

§ 28.

*Kómu þeir til kistu, kröfðu lukla:
opin var illúð, er þeir í sáu.
Ejöld var þar menja, er þeim mögum sýndisk,
at væri gull rautt ok gørsimar Völ. 21.*

När en sak eller person betecknades sasom en *gørsimi*, var meningen, att den var någonting i sitt slag alldeles särskilt framstående. Och när det heter, att någon *þóttisk eigi sét hafja meiri gersimi i einu segli* (se FRITZNER), så innebär detta rätt och slätt, att han tyckte, att det var det finaste segel han någonsin sett. Någon motsats mellan vad han tyckte och vad seglet i verkligheten var, avses icke. Liknande gäller om *afla sér dýrgripa þeirra, er gersimar þótti vera*, 'förvärva sig sadana kostbarheter, som jällde sasom särskilt präktiga'. I slutet av Völ. 21 utsäges ingenting annat, än att gossarna högeligen beundrade smyckena i kistan: de tyckte, att de voro härliga jyllene klenoder. Vid gossarnes första besök på ön, var Valund icke förberedd på deras ankomst. Han hade icke i arjt syfte företagit sig någonting med kistan. Dyrbar-

skrifterna, kan så mycket lättare jälla ett sällan använt ord och ännu lättare en utdöende ordbetydelse.

heterna hade han helt naturligt last in. Men när kistan på gos-sarnas egen bejäran stod där öppnad, och de beundrande blickade ner i den, var det det egna fördärvet som visade sig för dem: öppnad var ondskan, när de sågo ner i den (i kistan). Jag tar sålunda *opin* i rent konkret bemärkelse, lat vara att tanken samtidigt spelar över till det onda anslagets uppkomst. Helt accepterar jag ingen av Lex. poet:s tolkningsvarianter.

§ 29. *Eitt var at *angri Ylfunga mid* IIIHund. I 5.

Varslet om sonens jättedåd kunde icke vara föräldrarna 'at angri'. Tvärtom. För **angri* läser jag *angni*, liksom man i Sigsk. 25 och 29 i stället för **srárrar* läser *sráran*. Vad för övrigt uttrycket *e-m at angni* beträffar, förhåller det sig till det välbekanta *e-m at gamni* precis som *manns angan* förhåller sig till *manns gaman* (jfr: *æ var hon angan illrar brúðar* Vsp. 22. *maðr er manns gaman* Hv. 47).

§ 30. *Stendr í brynju þurr Sigmundar
dægrs eins gamall* IIIHund. I 6.

*Lengi ek sat Lyfjabergi á
beid ek þín dægr ok daga* Fj. 49.

Mot behandlingen av ordet *dægr* i eddaglossar och Lex. poet. har jag åtskilligt att anmärka.

Vi hava i nysvenskan substantivet *var* såsom motsats till *sommar*, *höst* och *vinter*. Men i uttryck sadana som *en mö om sjutton varar* står *var* såsom representant för hela året. Vi hava *dag* såsom motsats till *natt*. Men i uttryck sadana som *efter fjorton dagar* står *dag* såsom representant för hela dygnet. Så var det förr också. Och så var förhållandet med *dægr*. I exakt språk hette det: *i degi dægr 2, i dægri stundir 12*. Men den fornordiska poesien älskade icke denna exakthet. Där blev *dægr* lätt likvärdigt med *dagr*, t. ex. *einu dægri*, 'på en bestämd dag'. Skirn. 13. De allittererande uttrycken *dægr ok dag* Merl. I 67, *dægr ok daga* Fj. 49 äro tautologiska liksom *bo och bygga*, *barn och blomma*, *flokk och farunöte*, *hus och hem*, *titt och ofta*. De kunna återjivas med 'dag efter dag'. I IIIHund. I 6 är sammanhanget detta: Helge föddes den ena dagen (hur tidigt

eller sent, förmäler ej dikten); vid nattens inbrott infunno sig nornorna; nästa dag stod pilten stridsberedd. Han var då *dægrs eins gamall*, 'en dag gammal'. Kenningen *dægra látt* för 'himmel' Líkn. 22 betyder ordagrannt rätt och slätt 'dagarnas land', alldeles som *dags land* Leid. 24 betyder 'dagens land'. Kvällen är den tidpunkt, då icke blott 'halvdögnene, nat og dag, mødes', utan också 'dagarna' i betydelsen dygnen (jfr § 13). Det kan ifrågasättas, huruvida skalden skulle hava använt uttrycket *dægr mortask* (Sigv. 3, 11) i fråga om morgongryningen. Överskriften till pul. IV mm *dægra heiti* avser beteckningarna för dygnets tider.

Ett *dægr*, 'natt', i motsats till 'dag' (Lex. poet.) har förvisso aldrig funnits. Översättningen 'ein halber Tag (12 Stunden)' passar för eddan lika illa som utbytandet av ett modärnt *jag skulle vilja sova ett par minuter* mot 'jag skulle vilja sova 120 sekunder'. Och skalden, som sjöng om den jusa himlen som 'dagens land', skulle hava känt sig lika litet trakterad av ett 'de dag og nat bestemmende himmellegemers land' (Lex. poet.) som författaren till *din klara sol går åter upp* av ett 'nu vrider jorden på sig så, att solen lyser fram'.

§ 31. *sjálfr gekk rísi ór rígrímu*
ungum ferra í trauk grami HHund. I 7.

Den vanliga tolkningen 'härlig lök' har jag aldrig kunnat förlika mig med. Enligt str. 8 gav Sigmund sin son namn, land och svärd. Jag tror, att *í trauk* betecknar detta sista begrepp. Se § 116 A.

§ 32. *stagstjórn mörum steypa vildi* HHund. I 29.
brá hon af stalli stjórnbítluðum Oddr. 2.

De båda sammansättningarna hava tolkats på olika sätt. Emendationer hava föreslagits. Om man i *stjórn*, 'styre', vågade se ett uttryck för det, varmed hästen styres, dvs. 'tygel', skulle en *stagstjórn-marr* vara en 'stagtygel-häst', en häst med tygel bestående av stag, dvs. en häst med stag i tygelns ställe (med ett stag på det ställe, där på en verklig häst tygeln brukar sitta), och en *stjórnbítlaðr* vara en 'tygelbetslad', dvs. en häst, på vilken man har satt ett betsel med tillhörande tygel. Vad som under

alla förhållanden är säkert, är att Lex. poet. behöver korrigeras; det skapar nämligen å sid. 532 en splitter ny och högst underbar fartygstyp: fartyg 'der styres ved hjælp af tovet fra mastetop til forstavn' . . .

§ 33. *skalf Mistar marr. hrars megir fóru*
HHund. I 47.

Uttryck för land, vatten och luft (jord, hav och himmel) framträda såsom bekant i kenningar på sådant sätt, att renens hav är jorden, ålens eller måsens land eller stig är havet, och månens eller gamens stig är himlen (luften). I ovanstående citat betecknas luften såsom valkyrians hav. Jag kan icke inse, att beteckningen är mer 'uantagelig' än renens hav om jorden.

Däremot är den av FINNUR JÓNSSON föreslagna ändringen omöjlig. Nog kan man insätta *marr* i stället för *marr*. Men förknippningen *Mistar megir*, dvs. den framför *marr* stående jenitivens anslutning till ett ord mitt inne i den efterföljande relativsatsen är en lika stilvidrig som oskön förkonstling.

§ 34. *Hvat rissir þú, at þeir sé,*
snót svinnhugð, er sefa hefndum?
HHund. II 11.

Handskriften har **hefndop* (dittografi). Utjivarna insätta dels *hefndum* (såsom här), dels **hefnu*. Dessutom ändra de den första b-värsen till *at þeir *séim* resp. *at *vér *sé(i)m*. Sammanhanget är för dem alla oklart. Denna oklarhet föranleder hos NECKEL t. o. m. omkastning av stroforna 11 och 12. Hela oredan vållas därav, att man icke uppfattat, att partikeln *er* representerar en dativ.

Sedan Hunding dräpt Helges fränder, fäller Helge Hunding och hans söner. Den striden omtalar han för Sigrun utan att namnjiva vare sig själv eller motståndarna. Sigrun överraskar honom emellertid med att förklara: 'Varð fyr Helga Hundingr konungr hníga at velli'. Helge frågar då: 'Hur kunde du veta, att det just är de (Hunding och hans söner), som jag hämnats min faders död på? Jag har ju så många fiender bland furstarna'. Sigrun svarar (i str. 12 och 13): 'Jag befann mig i

närheten av stridsplatsen. Också dig kände jag igen: jag hade sett dig förr!

§ 35. *hann hefir ætli ættar þinnar,*
 arf Fjorsunga, und sik þrungit

HHund. II 20.

Jag tolkar dessa rader på följande sätt. Handskriftens *epli ættar* är likvärdigt med *ætli ættar*. Substantivet *ætli*, äldre *ætli*, förhåller sig till det likbetydande *óðal* liksom *dæmi*, äldre *dormi*, förhåller sig till *dómr*. Att *arf* och *sálunda* också det därmed logiskt och syntaktiskt likställda (parallella) *ætli* äro ackusativer, är påvisat i § 9.

På ett ställe i den fe. diktningen förekommer ett *edle*, som i allmänhet betraktas såsom skrivfel för den vanliga *a*-stammen *edel*, men som, om det är riktigt, med avseende på både rotstavelse och *ja*-suffix svarar mot nord. *ætli*. Stället lyder:

on heofona rice ham alefan,
edle, to æhte Sat. 278,

‘i himlars rike lova oss ett hem, ett arvegods, till full besittning’. Liksom i det nord. citatet *ætli* och *arf*, så äro i det fe. citatet *edle* och *ham* parallella och synonyma.

Också gotiskan har en verklig eller skenbar motsvarighet: *saei aftailoti gard . . aipþau haimoplja*, ‘som överjivit hus eller hem’, Mc. 10: 29. Även om *haimopli* skulle egentligen vara en avledning (FEIST), icke en sammansättning (UHLENBECK, HELLQUIST), måste språkkänslan tidigt hava förknippat det med ‘odal’; jämför det fe. citatets *ham . . edle* med gotiskans i varje fall till utseendet identiska *haimopli*, ävensom de välbekanta omtydningarna fht. *wizagon* > *wissagon*, fe. *wilder* > *wilddeor*, mht. *einarte* > *einorde* osv.

Under alla förhållanden böra ordgrupperna **ap-l-* och **op-l-* hållas strängt isär: det finns lika litet ett *edli*, **odal* (GERING o. a.) som ett *óðal*, **natur*, **väsen* (HELLQUIST o. a.).

§ 36. *hver gjöld fá gunna synir,*
 ef þeir höggvask orðum á? Reg. 3.

Här talas helt obestämt och allmänt om att munhuggas. Svaret däremot gäller speciellt ‘ósadra orða, hvern er á annan

lýgr'. I hast kan därför det hela värka en smula osammanhängande. Följaktligen menar Lex. poet., att 'den rigtige læse-måde måske er *ljúgask*'. I verkligheten förhåller det sig emellertid så, att munhuggandet brukade vara späckat med beskyllningar lika osanna som de voro infama; man behöver blott erinra sig kontroverserna mellan Loke och gudaskaran (Lok. 13 ff.) och mellan Simfjötle och Gudmund (HHund. I 35 ff.). Något språng i tankegången föreligger sålunda icke, endast modärn oförmåga att följa den.

För övrigt vill jag påpeka, dels att de tre gamla uttrycken för ordstrid *hoggvask orðum á*, *stinga orðum til* och *skjótask orðum á* svara väl mot det väpnade angreppets huvudformer (med svärd, lans och pilar), dels att en lätt jämkning i översättningen till modärnt språk skulle kunna jöra innehållet fullt begripligt och njutbart, exempelvis:

'Vad vederjällning få de människors söner,
som fejda medelst falska smådeord?'

Vi taga oss, efter vad har blivit sagt här ovan, med detta 'falska' icke större frihet, än om vi tillsatte 'tappra' vid 'jältar' eller 'liten' vid 'dvärj'.

§ 37. **Fár mun systir, þótt fœtur missi,*
hefna hlyra harms Reg. 10.

Upplagorna hava **fá*. Visserligen skulle *r* kunna vara anticipation av halvvärsens sista konsonant. Men naturligare synes det mig att antaga den vanliga förväxlingen av *r* och *t* (Edd. 20; jfr § 165) och läsa *fat*, dvs. *fátt*, 'föga', 'icke'. Jfr t. ex. *bárur leika í logni fátt*, 'böljorna leka icke i lugn'.

§ 38. *Löng eru lýða læ* Sigrdr. 2.

Orden *fár*, *læ* och *mein* beteckna något ont:

A) som man bär i sinnet (jfr *heipt* § 8 A) eller utövar (jfr *heipt* § 8 B): 'ondska', 'fientlighet', 'ond järning', 'brott'; särsk. 'förräderi' (jfr got. *lêwjan*, fe. *læwan*, fht. *gilaen*, 'förråda'); i religiös mening: 'synd'. Ex. *af fári*, 'fientligt', Hv. 150; *leika lævi*, 'besvika', Sveinn 4; *man & morðor*, 'ondska och brott' (parallellt med *misdæda*) Met. 9: 7, *telja mína meinstaði* (ojärningar) Ls. 28 (Edd. 3).

B) som man vållar, träffas av eller utstår: 'men', 'fördärv', 'olycka', 'plåga'. Ex. *at fá ri* Korm. Lv. 1, *ýta får* þKolb. 3, 7; *lýða læ*, 'människornas olyckor', Sigrdr. 2, *blanda lopt lævi* Vsp. 25; *man d' morður*, 'olycka och kval' (parallellt med *vean*) Sat. 321.

De fornengelska ordböckerna känna hos *mān* ej till betydelsen B; jfr JJJ 71 f. Lex. poet:s uppställning av *læ* är onöjaktig. Jfr FRITZNER.

§ 39.

á sundi Sigrdr. 10.

Artikeln *sund* i Lex. poet. kräver en fullständig omarbetning. Uppställningen bör vara ungefär denna: A) 'simmande', 'simning': *nema sund*, 'lära sig simma', Rp. 41, osv. B) 'vatten', 'hav' (mediet för simning): *bjarga seglmörum á sundi*, 'rädda fartyg ute på havet', Sigrdr. 10 (riktigt hos BRATE o. a.); *sem alpt á sundi*, 'som svan på våg', Hfr. Lv. 15 (riktigt i Skj.); *út at sundi*, 'ut över havet', Sigv. 1, 1; *hlaupa á sund*, 'springa i vattnet', 'hoppa i sjön', Eg. Lv. 8 (Skj.: 'overbord'), osv. — särsk. a) i kenningar: *sunds dýr* (fartyg), *sunds eldr* (guld), *hræva sund* (blod), *horna sund* (öl) osv. b) i uttr. *á sundi*, 'nere i vattnet', 'i kvav'. c) 'sund' (smalt vatten, som man kan simma eller ro över): *fyr sundit handan*, 'på andra sidan sundet', Hárb. 1, osv.

Fornengelskan visar ungefär samma betydelseutveckling.

§ 40.

Málrúnar skaltu kunna, ef þú vilt, at manngi þér heiptum gjaldi harm.

Þær um vindr . . .

á þrí þingi, er þjóðir skulu

i fulla dóma fara Sigrdr. 12.

Lex. poet. vantolkar dels sasom annorstädes (§ 8) pluralen av *heipt*, dels också *málrúnar*. Det, som skydd behövdes emot, var icke 'vrede ord', ty dem var det icke så farligt med, utan motpartens hätska dåd. Och mot dem skyddade 'málrúnar', som togos til hjälp vid tinget, liksom 'qlrúnar' skyddade mot kvinnas svek vid jillet och 'brimrúnar' mot skeppsbrott på havet. Sålunda beteckna *mál-*, *ql-* och *brim-* varken det, som understödes

resp. framkallas (BoER), ej heller det, som avvärjes (Lex. poet.). Orden antyda tillfällen, vid vilka faror hota.

§ 41. *eld . . ormbæðs* Guðr. I 26.

Den logiska gränsen mellan kenningar och sådana jenitivförbindelser, som icke äro kenningar, är i allmänhet fullt klar. Sålunda äro *Gondlar glymr*, *benju hagl*, *hafs eldr*, *samvizku hof* kenningar för 'kamp', 'pilar', 'guld', 'bröst'. Men om man framför samma *glymr*, *hagl*, *eldr*, *hof* i stället sätter uttryck, som själva just beteckna 'kamp', 'pilar', 'guld', 'bröst', t. ex. *geira glyggs glymr*, *brodda hagl*, *ormbæðs eldr*, *hugtúns hof*, så uppstå förbindelser av samma modärna art som 'stridslarm', 'pilregn', 'guldglans', 'Stockholms stad'. Det innebär ett misskännande av fornspråkets uttrycksmöjligheter, när man förklarar, att *eld . . ormbæðs* 'beror på fejl'. Förekomsten av talrika 'guld'-kenningar av typen *hafs eldr*, *geima eldr*, *ægis geisli* hindrade på intet sätt substantiven i sådana uttryck som *geislar stóðu af geiri*, *eldr stóð ór augum*, *eldr stóð af gulli* att med varandra ingå förbindelser av typen *geirs geislar*, *augna eldr*, *gulls eldr*. — Det har riktigt framhållits, att ett liknande uttryck, *járna glymr*, kan allt efter omständigheterna vara kenning för 'kamp' eller betyda rätt och slätt 'klirrande av vapen'.

§ 42. *scá at þeim Sigurðr í sinni reit,*
Völsungr ungi, ok vega kunni Sigsk. 3.

För mig finnes intet tvivel angående de konkurrerande tolkningarna av *ok vega kunni*. Jag låter mig icke förledas av Sivrits förklaring: *die rehte wazzerstrazen die sint mir wol bekant*. Det nordiska uttrycket i fråga har så fullt karaktären av ett stående uttryckssätt, att en skald, som hade använt det i annan betydelse, helt enkelt skulle hava blivit missförstådd av sin samtid — unjefär så, som en nutida svensk, som omtalar, att han jömt sina pengar i en ask, icke kan räkna på att folk skall tänka på ett ihåligt träd. — Man jämföre: *Völsungr ungi, er vegit hafði* str. 1; *mætti Vindum, sá er vega þorði, sókndjarfr Sigurðr* Ív. 19; *þann . . , er kunni hildi at reisa* Nj. 10; *áðr an hitti, sás hamalt fylkði, veðrsmidr Víðurs, valska jarla* Gísl. 1: 10; *þars hildingar, reið vög vanir, rápna neyttu* Ív. 38; *þrit*

herskap kunnum Nj. 10; ävensom epiteten *herrigssamr* (§ 99), *almþingsamr*, *fleinþingasamr* o. d.

§ 43. *Hon sér at lífi lost ne vissi*
ok at aldralagi ekki grand Sigsk. 5.

Ordet *aldrag*, som varit föremål för mycken diskussion, har samma betydelse som i fornsaxiskan och står som variation till *líf*, alldeles som fs. *is aldarlagu* = *is líf* Hel. 4107, *aldarlago* = *ferhes* (isl. *fjors*) Hel. 3883. Variationstypen omfattar i mina samlingar omkring trehundra fall. Man jämföre t. ex.:

<i>lost at lífi,</i>	<i>grand at aldralagi</i> Sigsk. 5,
<i>sped æt wíẏze,</i>	<i>síȝor æt sæcce</i> El. 1181 f.,
<i>bat on sæwe,</i>	<i>fleot on færoðe</i> Hy. 4: 99 f.,
<i>segina an seo,</i>	<i>fisknet an flod</i> Hel. 2630 f.,
<i>pu in pardisu,</i>	<i>hus in himile</i> Muspilli 16 f.,
<i>helpe to ðam halȝan,</i>	<i>ȝioce to ȝode</i> Wald. 2: 27 f.

Liksom *síȝor* = *sped*, *fleot* = *bat*, *fisknet* = *segina*, *hus* = *pu*, *ȝioce* = *helpe*, så är *grand* = *lost*. Och liksom *æt sæcce* = *æt wíẏze*, *on færoðe* = *on sæwe*, *an flod* = *an seo*, *in himile* = *in pardisu*, *to ȝode* = *to ðam halȝan*, så är *at aldralagi* = *at lífi*. För övrigt jämföre man *aldr* : *lag* Sigsk. 5, *líf* : *lagit* Skirn. 13, *æri* : *logd* Reg. 23, ävensom *aldr* : *grand* Sigsk. 5, *líf* : *lost* dars., *æri* : *lost* Reg. 23.

Att verkligt eller skenbart identiska uttryck hava rent motsatta betydelser är ingenting oerhört. Det tyska *aufheben* betyder 'bevara' och 'avskaffa'. Mht. *kleine* betyder 'väl' och 'illa'. Mht. *unkust* betyder 'förträfflighet' och 'ondska'. Och så vidare.

§ 44. *þriat hánum Guðrún grymír á beð*
snorpum eggjum af sárum hug Sigsk. 60.

Det senaste uttalandet om ovanstående verbalform är, att den är 'unverständlich' (Boer). — Avjudsformerna **grim(m)*- : **gram(m)*- : **grum(m)*- inga i mht. *grim* m., *grimme* f., *grim* adj., *grimse* adj., *grimmia*, 'ryta', 'rasa': mht. *gram* m., fe. *grama* m., da. *gram* adj., sv. *gramse* adj., mht. *gramen*, 'vredgas': mht. *grume* m., da. *gram* adj., mlt. *grummen* v., sv. *gramsa* v. osv. Vår verbalform kan vara *grymír*, 'rasar', motsvarande mlt. *grum-*

met. Om *m* för *mm* se § 165. Konstruktionen med personens dativ återfinnes i mht. *einem grimmen*, 'rasa emot någon'. Översättningen bleve:

'ty emot honom uppå bädden rasar
med skarpa klingen Gudrun smärtuppfylld'.

§ 45. *Óþrt mæli ek nú* Sigsk. 62.

Den dödligt sårade Brynhild talade långsamt. I strofen 71 komma slutorden: *ómun þverr*, 'stämman sviktar'. Den döds-sjuka Guðlac andades långsamt: *late meahthe oreþe ʒebredan* Gu. 1137 f., *late meahthe oreþe ʒewealdan* 1198 f. I v. 1242 f. komma slutorden: *nu ic swiðe eom weorce ʒewerʒad*. — I Lex. poet. finna vi upplysningen: 'men dette giver ingen mening' . . .

§ 46. *þá er sat *soltin um Sigurði* Guðr. II 11.

Möjligheten av ett *soltin* = 'tillintetjord', 'förkrossad', 'verzehrt von Schmerz' (GERING), 'døden nær' (Lex. poet.) må lämnas öppen. Men värligheten betvivlar jag tills vidare, eftersom jag på hela det jermanska området icke känner någon motsvarighet till en sådan användning av 'sweltan'. Då man jämför *áðr þeir Sigurð svelta létu* Guðr. II 3, *soltinn varð Sigurðr* Brot 5, ligger den förmodan nära, att också i Guðr. II 11 motsvarande ord höra tillsammans: *soltnum . . . Sigurði*. Ett vanligt fel — överhoppandet av den ena av två lika stavelser — kan lätt hava vållat ett fel nummer två (en s. k. Verschlimmbesserung): *soltnum um > soltnum > soltin um*.

§ 47. *Váru í horni hvers kyns stafir
ristnir ok roðnir — ráða ek ne máttak —
lyngfiskr l . . . , lands Haddingja
ax óskorit, innleið dura* Guðr. II 22.

Härtill antecknar jag: 1. Efter andra värstraden bör icke stå något kolon: runorna voro icke bilder, och bilderna voro icke runor. Gudrun förstod bilderna; hon förstod både vad de skulle föreställa, och vad de skulle tjäna till. Det var runorna, som hon icke kunde tyda (she could not read the runes). 2. Bugges utläggning av bilderna (*orm-inni-sol* = *or-minnis-ol*) är sällsynt

sinnrik, säkerligen alltför sinnrik. 3. Ax och byggnad jämte runor möta oss också i Hv. 137: *ar* = *ar*, *holl* = *innleidt dura*, *rúnar* = *stafir*.

§ 48. *En þá gleymðu, er getit höfðu,*
øll . . jöfurs jörbjúg í sal Guðr. II 24.

Halvstrofen är ett *crux*. Ett par dussin ändringsförslag och tolkningar hava blivit framställda. Närmast intill min egen tankegång ligga EGILSSONS och NECKELS.

Troligen fattas något i den andra a-värsen. En enkel tillsats vore t. ex. *senn*: med *øll senn* jfr *allir senn* Sigsk. 50, Am. 42, *senn . . allir* Bdr 1, Þry. 14, *alt . . senn* Hv. 17 osv. I övrigt tar jag halvstrofen så, som den står.

Icke blott Gudrun, utan hela hennes omjivning behövde glömma; hon skulle eljest av andra påminnas om det, som troll-drycken bragt i glömska hos henne själv. Alla (*øll*: jfr *ønnar* Am. 30) fingo dricka ur hornet. När detta hade skett, glömde alla i salen omständigheterna vid Sigurds död.

Under det att det mycket omskrivna *jörbjúg* (hs. *ior birg*) av EGILSSON betraktas som ett adjektiv, av NECKEL som ett substantiv med transitiv betydelse, ser jag däri ett substantiv med intransitiv betydelse. Det ie. **er-*, 'jord', är uppvisat i armeniskan, albanesiskan, grekiskan (ἐραζε, 'till jorden'), forn-högtyskan (*dat ero ni was noh ufhimil*, 'att varken jord eller himmel fanns') och fornordiskan. Ordet *bjúg*, n. 'sjunkande', förhåller sig till **bjúga* (*bugum*, *boginn*) liksom *fjúk*, n. 'yrande', till *fjúka* och liksom *fljót*, n. (ejentl. 'flytande') till *fljóta*.

Mitt *jörbjúg* förutsätter ett **bjúga til jöru* i samma betydelse som *hníga til moldar*, *falla til jarðar* osv. Från fornengelskan kan jag anföra ett mycket närastående uttryck: *buzan to eorðan*, 'sjunka till jorden' (om Goliat i kampen mot David). Jfr § 24.

Alltså:

'Men sedan, när de hade druckit, glömde
i salen allesamman furstens fall'.

§ 49. *Svá þá Guðrún sinna harma* Guðr. III 11.

Lex. poet.: 'kan ikke være rigtigt'. För egen del är jag benägen att jämföra uttryck sådana som sv. *han fick för sin*

järchet, dvs. fick vederjällning, fick betalt (ofta ironiskt), mht. *er genóz sínes harmes*, 'han fick gottjörelse för sitt lidande', ä. nht. *hast zwen tag auf der wiessen geschossen und umb kain haller des genossen*, 'två dagar har du skjutit nu på ängen och inte fått den minsta lön därför!' De tre anförda verben *þiggja*, *fä* och *geniessen* äro även i åtskilliga andra användningar synonymmer.

§ 50. *Vilmundr heitir vinnr haukstalda* Oddr. 6.

För full förståelse dels av de sinsemellan likvärdiga förbindelserna *haukstalda vinnr*, *drengja vinnr*, *gumna vinnr*, *hólda vinnr*, *haukstalda gramr*, *haukstalda konnr*, *hæzstealdra wynn* (Gen. 1862) osv., dels av furstenamnslistans *haukstalda heiti* — en förståelse, som ingalunda är att hämta ur Lex. poet:s famlande artikel om *haukstaldr* — hänvisar jag till mina utredningar å ena sidan av fe. *wine*, nord. *vinnr* i Ipt. 98, Edd. 19 och fe. *mæz* (synonym till nord. *konnr*) i Ipt. 270, å andra sidan av fe. *hamsittende* i Strz. 22 f. I den nordiska diktningen betyder *haukstaldar* öfverallt 'unge män', 'ädlingar', 'stolta krigare', visserligen så, att även en furste kan avses därmed — alldeles som 'hemsittaren' i Dan. 687 utsäges om medernas kung, och som 'the Lord', börjande såsom husbonde ('brödvårdare') i det enkla hemmet, öfver ädling och härskare slutar som gud!

§ 51. *Betr hefðir þú, bróðir, at þú*

**nár nauð fólva létir nornir gráta* Akv. 16.

Åter ett ställe, som hittills ingen lyckats tolka. I upplagor och lexika finna vi **nár*, nom. sing. 'duktig', **nars*, jen. sing. 'svärdets', **nái*, ack. plur. 'liken', **nauðfólva*, ack. pl. 'de nödbleka'. En våldsamt omkastning föreligger hos GERING (1922).

Lösningen av värsladens gåta ligger på helt annat håll. Den erbjuder sig av sig själv för den, som är van vid att se de båda jermanska stammarna **naru-* och **nauð-* i intim förbindelse. Boetii Metra (25: 64) tala om den lastens slav, som böjer sig *nede nearwe*, 'av nödtvång jupt (ejentl. trångt, tätt)' under dess herravälde. I Elene 1275 säges vinden vara *in nedcleofan nearwe zeheadrod*, 'fast (trångt, hårt) innesluten i sitt fängelse' (i bojans jemak; jfr Æneiden 1: 52 ff.). I samma

dikt, v. 711, får en fänge komma upp of *nearwe & of nydcleofan*, dvs. 'ur den trånga fängelsehålan'. Kristus blev av judarna *an herubendion narawo ginodid*, 'fast slutet i bojor', Heliand 5490 f. En himmelsk stämma lovar att skänka befrielse åt Mattheus och alla dem, som jämte honom lågo *on nearonedum*, 'i tryckande bojor', Andreas 102.

Mot detta sist anförda fe. *nearoned*, urjerm. **narunauð*-, svarar jud för jud ett nord. *nornauð*, alldeles så som urjerm. **zaru*-, **falu*-. fe. *zearo*-, *fealo*- (i *zearobryð*, 'skickligt spel', *fealohilt*, 'med blekskimrande fäste', osv.) motsvaras av nord. *gør*-, *føl*- (i *gørræði*, 'egenmäktigt förfogande', *følleitr*, 'med blekhy', osv.). Hur lätt ett *ø* eller *ó* (*gørla*, *iótvæ*) kunde förväxlas med ett *á*, framgår av utredningen i den fototypiska upplagan av Codex regius; se särsk. sid. XXIX, nere.

Attributet *fólva* är det oss från Sigrdr. 1 (Edd. 60) välbekanta. Hela förbindelsen

nornauð fólva

svarar sålunda å ena sidan mot fe. *nearoned*, å den andra mot *nauðir fólvar*. Så försvinner ett s. k. ord ur den isländska och därijenom ur hela den jermanska litteraturen. I isländskan kommer ett nytt till, det från fornengelskan välbekanta.

Och först så komma motsatserna vederbörligen fram. Innebörden i stroferna 16 ff. blir denna:

Det vore bättre, broder, att du toge
din brynja på dig, läte hunners sköldmör¹
sig jämra över bleka, trånga bojan
och läte Atle dö bland ormahopen
än att bli fjättrad själv² och kastad ned i gropen!

§ 52. *Svá skaltu, Atli,* **augum fjarri,*
 sem munt menjum *. . . . *verða* Akv. 26.

Eftersom utan ett nytt fynd ingen visshet kan nås, är framställandet av ett ytterligare ändringsförslag icke särskilt frestande. Emellertid skulle jag såsom utjivare av en tillrättalagd text avjort

¹ *nornir* = *disir*, *skjaldmeyjar*. Jfr § 67.

² *settr i fjötur*, str. 18.

bland i övrigt antagliga läsarter jiva företrädet åt den, som vore bäst skickad att förklara felet (Ipt. 234). Jag läser därför:

*Srá skaltu, Atli, angni fjarri,
sem munt menjum [mínum] verða.*

'sa skall du, Atle, skiljas från din fröjd, som du blir skild från mina jyllne skatter!' Skrivaren kan dels hava läst *angni* som *angm* (i båda fallen *a, g.* fem raka stavar, ett streck över raden), dels hava trott sig vara färdig med *mínum* i st. f. med *menjum* (i båda fallen elva raka stavar, ett streck över raden). -- Atle jick mycket riktigt miste icke blott om skatten, utan även om jemål och liv. Tankegången skulle likna den i Ssk. 10; man jämföre (schematiserat):

*skalt láta mér sjálfri ok mína landi
skalt verða fjarri angni srá sem mínum menjum.*

§ 53. *Ymr varð á bekkjum afkárr sngur virda,
gnýr und guðrefjum* Akv. 38.

Här föreligger samma variationstyp som i *swe3 on lyfte, dream under heofonum* Gu. 1289 f., *heardec3 on healle, sweord ofer setlum* Beow. 1288 f. Under det att *ymr* = *gnýr*, *swe3* = *dream*, *heardec3* = *sweord*, svara prepositionsfraserna mot varandra endast i sin helhet. Prepositionerna *und(er)*, *ofer* och *á (on)* hava helt olika betydelser, och en *guðrefr* är lika litet en *bekkr* som en bänk (*setl*) är en sal (*heall*). Men *ofer setlum* syftar på precis samma plats som *on healle*: svärden hängde över bäddarna i salen. Och *und guðrefjum* syftar på precis samma plats som *á bekkjum*: bänkarna stodo under de präktiga väggbonaderna. Lex. poet:s tolkning lyder: 'under purpurkapperne, idet disse holdtes op for ansigterne'. Man tänke sig hunnerfurstens robusta kämpar allesammans skrudade i purpurkappor! Man tänke sig dem jivande heroisk kraft åt sitt indignerade sorl jenom att kura i kappornas kragar! Jämför däremot: *goldfa3 scinon web æfter wazum*, 'i guldglans skeno vävnader längs väggen', Beow. 994 f.; *soleri . . bihangan . . fagarun fratahun*, 'en sal behängd med fagra bonader', Hel. 4544 f.; *konungr lætr þeim búa eina steinholl ok lét hana vel tjalda með guðrefjarpelli* Flateyjarbók (FRITZNER III 536). Arkiv 39, 186.

§ 54. *innti orðstafi at eldi ljósum* Am. 9,

‘hon läste upp runorna vid eldskenet’. Lex. poet:s tolkning, ‘udtale runernes ord’, medför samma otillfredsställelse som ändringsförslaget **orð stafa*. Det var just ett förnuftigt ord, som Kostbera icke kunde få de enskilda runtecknen att tillsammans bilda, eftersom varningen (kanske **BTH**, Edd. 66) hade blivit delvis utplånad. Först fram på natten tyckte hon sig se klart i saken.

§ 55. *morgin mest vágu* Am. 53.

slíks ek mest kennumk Am. 56.

reynt hefi ek fyrr brattara Am. 60.

gerra svá færri Am. 64.

fundit mun þat er reynt er lengr Mhkv. 17.

Komparativerna och superlativerna i dessa citat uttrycka icke direkt jämförelse. Komparativerna falla under NYGAARDS § 58. Citatet från Mhkv. betyder: ‘man verkligen lärt att känna det, som prövats längre tid (= länge)’. Lex. poet:s översättning är felaktig: till ett ‘jo längre’ hör en komparativ nummer två; se NYGAARD § 59. Det näst sista citatet, upptaget hos NYGAARD, betyder: ‘det är det mindre (minsta) antalet, som handlar sa’, ‘rätt få handla sa’. Det närmast föregående, i Lex. poet. betecknat såsom ‘umulig’, betyder: ‘jag har förr haft erfarenheter av den svårare (värsta) sorten’, ‘jag har förr prövat rätt svårt’. Om samma uttryck på annat ställe i litteraturen betecknar direkt jämförelse, så har detta självfallet ingenting att betyda för bedömandet av stället i fråga: varje sådan komparativ fras har dubbel användning (jfr *Frankfurt är en större stad; Darmstadt är ganska stort, men Frankfurt är en större stad*). — Superlativen *mest* betyder ‘på det häftigaste’, ‘på det bittraste’ (icke ‘stärkest’, ‘mest’, ‘am meisten’). Även i Am. 12 skulle ordet kunna fattas på motsvarande sätt: ‘ett undrar jag synnerligen mycket över’. Jfr § 176.

I Am. 53 betyder *morgin*, ‘på morgonen’, ‘hela morgonen’, icke ‘en morgen’ (Lex. poet.).

§ 56. *Allar 'ru illútgar, áka ek þess kynni,
vilka ek þess leita, nema launa eigim*

Am. 13.

Här återfinnes i en nordisk dikt samma betraktelsesätt, som gjort det så svårt för nutida tolkare att komma till rätta med två ställen i fornvästjermansk poesi: v. 45 ff. i den fornsaxiska Genesis och v. 623 f. i den fornengelska Juliana. Saken är utredd i Ipt. 237. Jag upprepar här det viktigaste. Den, som varit utsatt för oförrätt (fs. *sundea*, fe. *syn*, *fæht*, *wælnid*, *feondscipe*) och salunda har att beivra eller hämnas dådet (fs. *sundea sokean*, fe. *synne secan*, nord. *launa*) blev ofta i preventivt syfte ytterligare angripen. Därför säger Gud till Kain, att brodern icke provocerat dråpet jenom att vilja hämnas någon oförrätt. Därför likställer den på Juliana förbittrade onde anden hennes 'nid' (§ 8 B) med ett stereotyp 'beivrad oförrätt'. Och därför säger sig Högne icke vänta någon fientlighet på sådant hall, där han eller hans bröder icke 'launa eiga'. Alltså:

'Alla kvinnor äro misstänksamma!
Jag har icke anlag för det där:
icke vill jag leta efter sådant,
om vi intet ha att hämnas för!'

Man kan väl förstå, huru den, som icke kommit underfund med det nu relaterade betraktelsesättet, måste anstränga sig förjäves sasom MEISSNER och JELLINEK (se Ipt. 237) eller resonera som nu senast BOER i sin eddaupplaga: 'Ein Grund zu einer feindlichen Gesinnung von Atlis Seite konnte es nicht sein, wenn Hogni an ihm zu rächen hatte'. Det var just det, det kunde! — FINNUR JÓNSSON'S översättning är omöjlig: det är meningslöst att låta 'alle runerne tyde på fjendskab' samtidigt med att man försäkrar, att 'heill er hugr Atla' och 'okkr mun granir gulli reifa'.

§ 57.

mart er mjök glíklígt, at munim skammæir

Am. 29.

Glíklígt betyder ej 'sandsynligt', 'wahrscheinlich' (FINNUR JÓNSSON, GERING). Icke *at*-satsen, utan *mart* är subjekt därtill.

Lex. poetis tolkning, 'i mange henseender er det sandsynligt', är tillkrånglad och vilseledande. FRITZNER upptager ej föreliggande konstruktion, men jiver en god förklaring på *líkligi til e-s.* Uttrycket *vera glíkligt* betyder 'hava sådant utseende', 'tyda på'. Alltså: 'åtskilligt tyder kraftigt på att vi bliva kortlivade'.

§ 58.

*létusk þeir fúsir**allir upp rísa, þunnur þau lottu* Am. 30.

De ordgrupper, till vilka verben 'lyfta', 'börja' och 'resa' höra, hava i avseende på betydelseutveckling mycket jemnsamt med varandra.

A. En rörelse uppåt (upp i luften, in die Höhe) uttryckes jemom nord. *lyfta*, eng. *lift* [till **luft*-, 'luft'], t. ex. sv. *lyfta en börda* (varvid hela föremålet bringas i ett högre lägre), *lyfta en arm*, isl. *lypta lauki*, 'resa en mast' (varvid föremålets ena ända förblir på grundplanet). — Ett 'uppe' eller 'uppåt' ligger likaledes i det *bur*-, som återfinnes i fht., mht. *bor*, 'överrum' (jfr *loft*), 'höjd', fht. *bora*-, mht. *bore*-, *bor*-, 'hög-', 'högeligen' (jfr fht. *barwirdig* med sv. *högrördig*), *inbore*, 'upp', ä. nht. *genbor*, 'upp', 'zu Berge', nht. *empor*, 'upp', *Empor*, *Empore*, 'läktare', fht. *burian*, *burren*, mht. *gebürn*, 'lyfta', 'resa upp'. I avjudsförhållande härtill (*au* : *u*) stå fht. *anabören*, 'lyfta', mht. *bære*, 'höjd', *baren*, *enbaren*, 'lyfta', 'uppresas'. En bildlig användning har nht. *empören*, *Empörung* om undersåten, som reser sig mot överheten ('resning', 'uppror', 'Aufstand'), eller känslan, som uppreser sig mot ett övergrepp l. dyl. (*sich empört*, blir 'uppbragt'). — Slutligen innebär jerm. **risan*^a (isl. *rísa*, eng. *rise* osv.) närmast en rörelse uppåt. Faktitivum därtill är **raizjan*^a (fe. *ræran*, eng. *rear* osv.), växlande med **raisjan*^a (isl. *reisa*, varav eng. *raise*, osv.), 'resa upp'. Uppbrottet till en färd anjives medelst hithörande ord: isl. *rísa upp*, 'bryta upp', 'sich aufmachen', 'bejiva sig i väg', Am. 30, fht. *reisa* f., 'Aufbruch', mht. *reise*, f., dets. Lätt sker övergangen därifrån till betecknande av rörelse framåt: mht., mlt. *reise*, 'krigstag', 'färd', nht. *Reise*, sv. *resa*. Ett förande framåt ligger de facto också i isl. *byrr*, 'medvind'.

Då det i Lex. poet. säges om *rísa upp*, att det 'synes både at indeholde stå op (klæde sig) og drage af sted', så är detta riktigt i sin allmänlighet, men knappast i avseende på det

citerade stället. Am. 30: valet stod väl där ej mellan att stiga upp och att stanna i sängen, utan mellan att bryta upp och stanna hemma.

B. Ur betydelsen 'rörelse uppåt' resp. 'rörelse framåt' (se under A) framgå betydelseorna 'uppkomma', 'uppsta', 'komma till stand', 'komma fram' och (transitivt) 'upprätta', 'bringa till stånd', 'astadkomma', 'åvägabringa', 'framföra', 'frambära': isl. *lypta lofi*, 'komma upp eller fram med (astadkomma) en lovsång', 'frambära lov'. Htt. 97 (synonymt med det omedelbart följande *bera upp mærd*). — isl. *byrja blíð verk*, 'komma fram med hans goda jarningar', ESk. 6, 23; *byrja kvæði*, 'frambära ett kväde', ESk. 6, 38; *byrja lof* (= *lypta lofi*), Sigv. 13, 27; *byrja frægd*, 'astadkomma (avägabringa) berömmelse', Korn. Lv. 46; *byrja þann er* osv., 'avägabringa (alstra, avla) den, som osv.', Ragn. II 6. — eng. *difficulties arise*, 'svårigheter uppsta', isl. *reisa hildi*, 'astadkomma strid', Nj. 10, mht. *reisen*, 'ställa till'.

En specialisering inom denna begreppssfär är 'börja'; jfr isl. *hefja*, *uphaf*, ty. *anheben*. Exempel: isl. *lypta listarfor*, 'börja en härlig färd', Pét. 17. — isl. *byrja farar*, sv. *börja en färd*. Det svenska *börja en resa* är en dold tautologi.

Lex. poet. förklarar, att *byrja*, 'börja', kommer av *byrr*, 'medvind', och uppför *byrja barn* under 'begynde'.

C. En tredje huvudbetydelse är: 'tillkomma', 'hövas', 'ansta', 'passa'. Den är jemensam för isl. *byrja*, sv. *böra* (som *sig bör*, *tillbörlig*, *vederbörlig*), flt. *geburian*, fe. *zebyrian*, mht. *gebürn*, nht. *gebühren* och för flt. *girisan*, fe. *zerisan*, vartill fe. *zerisenlic*, 'passande', 'lämplig', *andrisno*, 'vad som passar sig', 'etikett', osv.

§ 59. *sú var samkunda við sörfun of mikla* Am. 76.

'vid jästabudet gick det mäktigt livligt till'. FRITZNER, BRATE m. fl. tolka värsen riktigt. Lex. poet. fördärvar stället. *Of* betyder här 'övermattan', 'mycket', icke 'för' (Lex. poet. sid. 435). Och det är ingalunda fråga om 'de följande begivenheder, sönnedrabet o. s. v.' Man jämföre:

sú samkunda var við of mikla sörfun Am.,
þessi reizla var við mikla sveipan Völs.-sag.

Den livliga, ostadiga, oroliga resp. kretsande rörelse, som ligger i isl. *svarfan* och *sveipin* återfinnes bl. a. i fht. *swarb* och *sweib*, 'gurges' och 'ambitus'. Någon 'ödeläggelse' är det sålunda icke tal om. Det, som ödelades, var ölet!

§ 60. — *hugðak mér fyr betra* — Ghv. 14.

— *hugðumk þat fyr betra* — Korm. Lv. 26.

BRATE jer en oriktig översättning av eddastället. Skj. tolkar visan rätt. Lex. poet. irrar hit och dit. — Båda citaten äro parenteser. Båda äro b-värser. Båda avse ett viktigt steg i livet: ett nytt äktenskap, en holmgång. Båda antyda de därvid knutna förhoppningarna. I båda fallen blevo förhoppningarna svikna: Svanhild dödades, svärdet brast. Mart gengr verr en varir!

Fyr är preposition och har samma innebörd som det eng. *for* i *I thought it would be for the better*, 'jag trodde, att det skulle lända till fördel (gagn, lycka)'. Jfr *alter for the better*, 'ändra så, att det blir bättre', 'ändra till det bättre', och vigselformulärets *for better, for worse*, 'det må lända till lycka eller olycka'.

§ 61. *Jorlum þllum óþol batni,*
snótum þllum sorg at minni,
at þetta tregrof um talit væri Ghv. 21.

Tregrof, **tregróf* är varken 'Aabenbarelse af Sorg' (FRITZNER), ej heller 'opregning af sorger', 'lidandens lista', 'Klage' (FINNUR JÓNSSON, BRATE, GERING), utan tvärtom något, som upplöser eller jör slut på sorjen, alltså en kenning av samma art som *þagnar rof* och *nætrrof*. Det, som jör slut på tystnaden, är talet. Det, som jör slut på natten, är morgonen. Det, som jör slut på sorjen, är glädjen, den muntrande, livande, underhållande dikten. Oerfarenheten invänder möjligen, att en tragisk sång om kamp och död icke kan vara någon 'glädje', någon förströelse eller lättnad för sinnet. Man jämföre emellertid den i Beowulfskvädet inlagda Finn-episoden med dess inledande och avslutande ord. Kungens skald skulle underhålla sällskapet i salen (*healƷamen mænan*, ejentl. 'meddela salfröjd'). Då sjöng han om kamp och död, om bitter sorj och saknad, om hämnd och blodbad. Och när han slutat, brusade honom jublet tillmötes,

och salen fylldes av kämparnes glada sorl (*leoð wæs asunzen, 3amen eft astah, beorhtode bencswe3*)!

Sålunda äro fe. *heal3amen mænan* och nord. *tregrof telja* synonymmer: substantiven avse båda en livande berättelse eller sång, verben betyda båda 'berätta' eller 'sjunga'.

Jag har, såsom man ser, i strofens början upptagit emendationen *óþol*. Så få vi tre uttryck för sinnesstämningen, och strofbyggnaden blir harmonisk: *jörlum : snótum : þllum : þllum : óþol : sorg ; batni : at minni*. Jfr § 35 slutet.

§ 62. *Bærk váru þínar inar bláhrítu
ofnar vplundum, flutu í vers dreyra*

Hamd. 7.

Man har tolkat *vplundum* såsom 'kunstnere' eller 'Künstlerinnen'. Men ehuru ett i enlighet härmed uppfattat *ofnar vplundum* kunde hava passat rätt bra såsom ett i förbigående tillagt attribut, passar det icke alls såsom predikat: av predikatet väntar man sig något, som direkt syftar på den i intressets förgrund stående tilldragelsen. Därför hava varjehanda textändringar företagits. Själv bibehåller jag handskriftens läsart, men inlägger i *vplundum* en annan betydelse.

I PPP nr 53 har jag framställt den förmodan, att eftersom Valund också var vapensmed — svärd resp. brynja kallas i Wald. 1: 2 och Beow. 455 *Welandes 3eweorc* — namnet lätt kunde förknippas med stridsrustning, strid och stridsmän, utan att något uttryck för 'strid' var direkt tillfogat; jfr § 116 C. Orden *wi3-smiðum* (= isl. *vígs vplundum*, *rómu vplundum*) och *wælandum* i Gen. 2703 ff. har jag sålunda tänkt mig såsom likvärdiga. Jag tillämpar detsamma på vårt isländska citat. Skalden skulle då med ett järvt uttryckssätt hava betecknat täckena såsom nu vävda av stridsmän, dvs. nu färjade i blod — en variation av nästa rads *flutu í vers dreyra*.

Sett i detta sammanhang, skulle också *kumblasmiðr* i Akv. 24 te sig som mindre 'unaturlig', än Lex. poet. håller före.

Det kan dessutom anmärkas, att sistnämnda verk sätter en trist färjton både på det lysande unga fursteparets i vackra färjer arbetade täcke och på den förnäma Moders eleganta dräkt (Rp. 29): *bláhrítu* och *bláfán* (. . *þjartari* . . *ljósara* . . *hvítari*) blir i Lex. poet. *'sort-hvid', *'sort' och *'sort-stribet'.

§ 63. *Hvers biðr þú nú, Guðrún,
er þú at gráti ne færat?* Hamd. 9.

Stället säges i Lex. poet. sid. 124 och 200 vara 'uforstaeligt' resp. 'lidet forstaeligt'. Varjehanda utläggningar följa. Själv har jag aldrig kunnat föreställa mig, att sammanhanget kunde uppfattas på mer än ett sätt: Sigurds död blev hämnad — och du fick begråta dina bröder; brödernas död blev hämnad — och du fick begråta dina söner; Svanhilds död vill du nu hämna — och du får begråta oss! Alltså: 'vad ber du nu om, som ej (= allt vad du ber om) länder dig själv till olycka!' Uttrycket *fá e-t at gráti*, ejentl. 'få något till gråts', dvs. 'få något till sorj för sig själv', är analogt med *fá e-t at láni*, 'få något till låns', o. d. Jfr fe. *habban æt blisse*, 'hava till förlustelse', *beon æt nytte*, 'vara till gagns', osv.

§ 64. *Hló þá Jormunrekkv, hendi drap á kampa,
beiddiskat bröngu, bōðradisk at ríni*
Hamd. 20.

När humnernas konung satt och 'drakk vín í valhöllu' (Akv. 14) och fienderna nalkades, rusade alla upp: 'flyktusk þeir Atli ok fóru í brynjur' (Am. 42). Frisernas konung kallade inför det hotande överfallet sina män till vapen: 'Wizend mine, habbað eowre linda!' (Fi. 11 f.). Men goternas härskare jorde det icke: han satt lugnt och hanfullt kvar vid sin bägare. Beskrivningen i stroferna 20 och 21 är dråplig; den värkar i sin friska detaljrikedom nästan modärn: kungen skrattade, snodde mustachen, tog en kraftig klunk av vinet, tittade sedan på sin vita sköld och lät pokalen gunga i handen, varefter han upphov sin röst och sade: 'Skulle fägna mig att se gunstig herrarna. De skulle strax bli hängda!'

Som sagt, Ermanrik manade icke till strid. Han förlade sitt stridstummel uteslutande till tumlaren. Enligt mitt förmenande är det just dessa tankar, som uttryckas i slutet av vårt citat: *beiddask* betyder 'mana', 'uppfordra' (§ 73), *at* betyder 'icke', och *branga* betyder 'strid'.

Lex. poet. betecknar *branga* som ett 'ukendt ord'. HELLQUIST redojer i Studier tillegnade Esaias Tegnér sid. 243 ff. för de olika tolkningarna och framställer själv ett ändringsförslag, vilket han

emellertid enligt muntligt meddelande frångår till fördel för min tolkning.

Det fanns på kontinenten en ordgrupp med betydelsen 'larm', 'tumult', 'stridsbuller', 'strid', avledd av stammarna **brak-* och **brang-* (**prak-* och **prang-*). Judförhållandena påminna om **stak-* och **stang-* (sv. *stake* och *stäng*, ty. *Stange*), **stik-* och **sting-* (sv. *sticka* och *stinga*, mht. *stickel* och *stingel*) osv. Till gruppen höra bl. a. fht. mht. *braht*, *praht*, 'larm', 'skrik', fht. *braht*, dets., fht. *brahtum*, 'larm', 'trängsel', 'larmande folkmassa' (fe. *breahm*, 'fragor', 'tumultus', *herizes breahm*, 'stridstumult'), mlt. *brank*, *prank*, m. 'brottning', 'strid', mlt. *brangen*, *prangen*, 'brottas', 'strida'. Troligen fanns också ett dithörande feminint *brange*, *prange*, ehuru LÜBBEN-WALTHERS lexikon upptager endast ett *prange* i andra betydelser¹. När den gotiska sägnen om Ermanrik vandrade jenom Tyskland till de nordiska länderna, följde det kontinentala ordet med. Ännu i dag finna vi på Island *brang*, n. 'upplopp', 'larm'. — Fri översättning:

·Då skrattar konung Ermanrik
och låter hand mot skägget fara;
han kallar ej till kämpalek,
hans kamplust jäller vinet bara.
Sitt blonda huvud skakar han,
han ser mot glansig sköld i salen
och balanserar av och an
i handen jyllene pokalen'.

§ 65.

Hitt hvað þá Hróðrglöt — stóð of hlóðum

Hamd. 22.

Handskriften har **hlépum*. Ingen antaglig förklaring har framställts. Jag föreslår, till dess någonting bättre blivit funnet, ovanstående textändring.

I föregående paragraf har jag sökt visa, att ett kontinentalt ord, *branga*, följt med Hamdessagan till Norden. Här är det fråga om ett annat utomnordiskt ord, det, som på fe. heter *hlóð*, på fht. **hluot*, på mht. *luot*. Betydelsen är dels 'last', 'börda' (*hlóð* :

¹ Formellt tvetydigt är *noch myt lere* 'Liebe noch myt pranghe', 'varken med lock eller pock', Redent. Ostersp. 1217.

hlada = *gróf* : *grafa*), dels 'massa', 'mängd', 'skara'. I den fe. poesien är ordet mycket vanligt: *hæðenra hlod*, 'hedningarnas skara', *hloþum fāran*, 'fara i skaror', osv. I kung Alfreds lagar omfattar 'skaran' 7--35 man; jfr Snorres *dúnn*, *fundr*, *drótt* om 10, 15, 20 man. Uttrycket *stóð of* har en nära motsvarighet i fe. *hwearf to healle*, *þæt he ofer his ealdre ȝestod* (Az. 166 f.), 'han skyndade till salen (där kungen satt med sina män) och ställde sig framför (ejentl. över) sin herre'. Detta 'över', växlande med 'inför', användes jārna, när det är fråga om tal till en samlad skara: *he ofer menīȝo bebead*, 'han förkunnade ut över mängden' ('in the hearing of all'), Dan. 470. *he sæȝde ofer ealle* Beow. 2899, *frieȝan onȝan cyninȝ ofer sid weorod* El. 157 f., *Pilatus bigan fragon oþar that folk Judeono* Hel. 5181 f., osv. I vårt citat skulle *stóð of hlóðum*, 'hon stod (och blickade ut) över skarorna', passa förträffligt: kung Ermanrik hade vid anfallshotet blivit sittande kvar vid bågaren; hans män följde antagligen härskarens exempel; men *Hróðrȝlod* stod upprätt och talade ut i salen.

Jag tillägger den anmärkningen, att båda de från kontinenten medsläpade orden sta i rim (Edd. 20).

§ 66. *faṭr sér þú þína, *hṡudum sér þú þínum,*
Jormunrekkv. orpit í eld heitan Hamd. 25.

Alliteration saknas i den första av dessa värser. Upplagorna förse oss därför med varjehanda nydiktningar. BOERS pastaende, att *þína* och *þínum* rimma, strider mot metriken elementäraste regler: det efterföljande, svagare ordet inom en till samma halvvers hörande nominalgrupp allittererar ej (FF § 12 A), och huvudstaven står i regelrätt vers ej i näst sista stavelsen. NECKEL antager en lucka.

Liksom *rimma heipt heft* (§ 9) och *hafa arf þrungit* (§ 35) sa heter det också *sja faṭr orpit*. Med denna regelrätta konstruktion växlar i handskriften en annan: anslutning till participet. Man kan jämföra nht. *steht darein geschrieben* vid sidan av *steht darin geschrieben*. Att av de båda konstruktionerna endast den ena från början kommit till användning i versen i fråga, är väl rätt sannolikt.

Allitterationen bör enligt min mening återställas på ett helt annat sätt, än man hittills tänkt sig: ursprungligen befann sig i b-värsens början ett vanligt kontinentalt ord, som för 1200-talets islänning blivit lika främmande som de i de båda föregående paragraferna avhandlade *branga* och *hlóð*.

I den vj. poesien fanns det för begreppen 'händer' och 'fötter' ett allittererande ordpar: fs. *foti endi folmos*, fe. *fet and folme*, t. ex. *fet þurhrodun & his folme swa some*, 'fötterna de jenomträngde och hans händer likaså', El. 1065, *on minum folmun & on fotum swa some* Cri. 1456, *foti mid is folmun* Hel. 4508, *fota ne folma* Rā. 28: 15, *fet & folma* Beow. 745, *fet & folme* Rā. 32: 7 (Ipt. 182). I den kontinentala sången stod förvisso en gång i tiden just detta allittererande ordpar. Senare utbyttes det ej längre brukliga ordet mot det kuranta synonymet. Därvid gick rimmet förlorat. Jfr Edd. 51.

§ 67. *sem grey norna, þau er grátug eru*
i auðn um alin Hamd. 29.

Lex. poet.: 'grey norna' upfattes som ulve, men dette er tvivlsomt; skulde det ikke betyde: hunde, som drives av nornerne, er viljeløst redskab i deres hånd?' — Liksom *hergaupa* är den 'lo', som följer hären, och *sverðmans mör* är den 'mås', som följer valkyrian, så är *norna grey* den 'hund, som följer valkyriorna', dvs. varjen. Vad *norn* beträffar, börjar dess betydelsefär högt över själva Valhalls makter, fortsätter jenom himmelska valkyrior och jordiska sköldmör och slutar bland trollen. Jfr Akv. 16 (§ 51), Ód. 18 (§ 21 C).

§ 68. *þær at lútri leiddar ráru*
ok grjóts grjá gangs of beiddu Grott. 2.

Karnia Grotti ór grjá fjalli dārs. 10.

Den 'fe. formen för nord. *grá-* är *græ̃z*. Slutjudet pekar icke med nödvändighet hän mot en labiovelar (KLUGE); det kan bero på ett indoeur. *je / io / i*-suffix vid sidan av det annars återspeglade *e / o*-suffixet. Även nordiskan kan hava haft ett på ett konkurrerande *i*-suffix (alltså det förstnämnda suffixets svagaste form) beroende **græ̃-* vid sidan av *grā-*; jfr isl. *sekr* (ack. *sekan* och

sekjan) vid sidan av fsv. *saker*. På grund av bristande material kunna de för ett nord. **græa* jällande judlagarna knappast fixeras, men analogier tala för att *æa* kunnat (lika väl som *ēa*) fakultativt bliva *já* — den judförbindelse, som troligen avses i handskriftens *gría*.

Att en gammal eljest konkurrenssvag form hallit sig kvar i någon viss användning, är vanligt nog; jfr t. ex. ty. *Gulden* vid sidan av *gülden* och *golden*. Sadant kan förhållandet hava varit med beteckningen 'de gråa', 'gråingarna' för varjarna. Denna beteckning var säkert urgammal. I de aldriga Exetergnomerna (jfr § 26) står i v. 149 uttrycket *for 3ræzzum*, 'för de grå', ensamt i betydelsen 'för varjarna'. Dikten om kung Edelstan har *þæt 3ræze deor* såsom parallellt led till *uulf on wealde*. Uttryck av typen *uulf se 3ræza*, 'ulven den grå', förekomma litet varstans. I alla de anförda fallen föreligger svag nominalform; i motsats till GREIN-KÖHLEERS uttalande bör nämligen *3ræzzum* uppfattas såsom svag dativ plural ('lupis', icke 'lupo').

Vårt *grjóts grjá* skulle i anslutning till det nu sagda kunna tolkas såsom ett äldre *grjóts græa*, 'stengråingarna', om kvarnstenarna; *grjá fjalli* vore ett äldre *græa fjalli*, 'gråingsfjället' (jfr *Ulfsfjall*, *Ulfasund*, *Wolfsberg* osv.). Jfr BOERS anmärkning.

§ 69. *þær þyt* **pulu* **þøgnhorfinnar* Grott. 3.

Det finns intet verb. varav **pulu* kunde vara en form. Det finns intet **þøgnhorfin* — i litteraturen. Det är ett av de många 'Unworte', som vanställa upplagor och lexika. Åtskilliga ändringar hava blivit jorda. En sådan är **puldu*, 'munlade'. Men hur ungmör, om än aldrig så trolska, skulle kunna 'munla bullret av kvarnen' (så ordagrant hos BRATE), är mig absolut ofattligt. Tillbakavisas måste också **þeyttu*, **þøgn horfinnar*, **þøgn of horfnar*, **þøgnhorfnar* och hela den därefter tilldiktade värsen. Däremot accepterar jag *þutu*: ändringen är lätt, och uttrycket *þjóta þyt* är lika äkta som *syngra song*, *ráða ráð*, *leika leik*, *hæggra hogg* osv. I den andra halvvärsen behöva vi blott låta ett *u* jälla som *u* (typerna sammanföllö ofta) och läsa bokstäverna på ett förnuftigt vis: *þøgn horfin var*, 'tystnaden var förbi'. Halvvärsen stämmer metriskt och syntaktiskt med

hallr standa mun i samma dikt (str. 17). Stilistiskt erinrar strofen i sin nyvunna jestalt om många ställen i fornjermansk diktning. Man jämföre t. ex.:

*Se wisa spræc — swizedon çalle —: 'þæt osv.!' (Beow. 1698 ff.),
þær þyt þutu — þogn horfin var —: 'Leggjum osv.!' (Grott. 3),
Sprak . . heþenkuning — hordun the oðra —: 'Ik mag osv.'*

(Hel. 4280 ff.),

Wealhðeo mapelode — heo fore þæm wærede spræc —: 'Bruc osv.!' (Beow. 1215 f.),

(Beow. 1215 f.),

Hitt krað þá Sorli — svinna hafði hann hyggju —: 'Vilkat osv.!' (Hamd. 9).

§ 70. *Auð molum Fróða, molum alsælan,
molum fjöld fjár á feginslúðri! Grott. 5.*

Det förefaller enkelt nog att förknippa *alsælan* med ett underförstått *auð*: 'låt oss åt Frode mala rikedom, låt oss mala en riktigt härlig sådan!' BRATES översättning synes återspegla denna uppfattning: 'må vi mala åt Frode mycken rikedom!' FINNUR JÓNSSON later *alsælan* syfta på Frode: 'låt oss mala honom riktigt rik!' Ingendera utläggningen är enligt mitt förmenande den rätta. För mig har värsen ett utpräglat idiomatiskt kynne.

Vi berörde i § 26 uttryckstypen *sofa srefn, slá slag, róa róðr, mala melðr*, där ett tillagt adjektiv gör själva substantivet obehövt: *sofa sartin*, 'sova sött', *slá sráran*, 'slå tungt', *róa kropturligan*, 'ro kraftigt'. På samma sätt: *mala alsælan*, 'mala riktigt lyckligt (lyckobringande)'. Det underförstådda *melðr* är representerat i den omedelbart föregående värsen: *var til melðrar komin*.

§ 71. *Sofit eigi *þit *né of sal gaukar,
eða lengr en scá ljót eitt kreðak! Grott. 7.*

Av de många ändringsförslagen tyckas mig *Sofit eigi lengr / en osv.* och *Sofit eigi meir / en osv.* vara rimligast. De stämma åtminstone med prosans *eigi lengri . . srefn, en gaukrinn þagði, eða hljóð mátti kreða*. Anmärkas kan emellertid, dels att det icke finnes någon yttre likhet mellan *lengr* (*meir*) och

þit, dels att värshyggnaðen blir skral, i det att det första *lengr* (resp. *meir*) icke kommer att allitterera, ehuru det logiskt spelar precis samma roll som det allittererande *lengr* i den senare värsen. I båda avseendena vore *fiðr* = *síðar*, 'senare', 'längre', att föredraga:

*Sofit eigi síðar en of sal gaukar,
eda lengr en svá ljót eitt kreðak!*

§ 72. *né máli svá mæi bergrisa
ef rissi ritt vatr til hennar* Grott. 10.

I upplagorna uppträda varjehanda ändringar och om-diktningar, som av utjivarne själva hedras med beteckningarna 'rettelser', 'Besserungen' och 'Herstellungen'. Jag begagnar detta tillfälle att hemställa till herrar filologer, huruvida de icke skulle vara villiga att på denna punkt ändra sin terminologi och 'call a spade a spade'. NECKEL säger t. ex. på ett ställe riktigt: 'um-gedicht von L.' I föreliggande fall finna vi i brokig växling: **rissim*, **rissit*, **rissir*, **rit*, **átt*, **étt*, **ótt*, **þú*, **mætr*, **möttr* . . . Om något av allt detta skulle vara en förbättring, så vore allt det övriga försämringar. I själva verket är det försämringar alltihop.

Hela förvirringen beror på att konstruktionen, ehuru i och för sig synnerligen enkel, har blivit allmänt missuppfattad. *Til* är icke preposition, utan adverb; jfr t. ex. *alla í lida*, icke 'i alla leder', utan 'alla lederna däri', Lok. 43. Jenitiven *hennar* är attribut till *ritt*. Naturligtvis syftar den på *mæi*, icke på det maskulina *Grotti* eller ett tanken föresvävande *keirn*. Ordföljden är densamma som exempelvis i Guðr. II 24; jfr salunda:

keirn kóngar fyr kné þrennir (Guðr.)
rissi ritt vatr til hennar (Grott.).

Verbalfrasen *rita til* betyder 'höra till', 'höra dit', 'hava med saken att skaffa' (FRITZNER, *rita* mom. 4). Alltså, med avlägsnande av hela 'rettelse'-samlingen: *né máli bergrisa mæi svá, ef hennar ritt rissi vatr til*.

och jättemön ej skulle mala så,
om hennes trolleri ej vore med i spelet!

§ 73. *beiddum björnu* Grott. 13.

I Beow. 2016 ff. omtalas, hur en drottning jick omkring i salen och uppfordrade de unge männen att dricka: *bædde byre ƷeouƷe*. Verbet *bædde* har blivit betecknat såsom 'obegripligt' och i flera editioner ersatt av **bælde*. Jag har i Ipt. 296 bragt det illa behandlade ordet ater till heders. Här upprepas nu samma procedur. Av *beiddum björnu* har det blivit **beittum björnu*, **bræddum björnu*, **beiddum brynjur*, **sneiddum brynjur*, **brynjur sneiddum*. Det got. *baidjan*, fe. *bædan*, fht. *beitan*, nord. *beida* betyder — likaväl som de verb, *ἀναγκάζειν* och *cogere*, som det got. och det fht. ordet tjäna till att återjiva — närmast 'nödga'. De tagas sedan dels i vänlig mening: 'nödga', 'truga', 'mana', 'uppfordra', 'bedja', dels i fientlig mening: 'nödga', 'tvinga', 'betvinga'. Så här. Vikarsbalkens *brynjur sneiddum* jer oss ingen rätt att från jättemörnas ungdomsdad utesluta den farliga björnjakt, som ofta tog form av ett direkt nappatag med nalle — 'ty utan spjut och utan klinga den djärve ville björnen tvinga'. TEGNÉR använder här precis det ord, som *beida* skall översättas med. I Lex. poet. är ordets behandling alltjämn misslyckad. För det första delas det upp i två etymologiskt skilda ord. För det andra översättes *beida* nr 1 på grund av det borttappade etymologiska sammanhanget med ett ord, 'fange', som visserligen motsvarar realiteterna ('och jägarn segrande, fast klöst, med ludet byte kom tillbaka'), men semasiologiskt svävar i luften. För det tredje företer *beida* nr 2 ett virrvarr, som endast genom en fullständig omredigering kan avlägsnas.

Slutligen en anmärkning. Dem, som misstänka läsarten *beiddum björnu*, 'fordi den står i en sammenheng, hvor der er tale om reguler kamp', vill jag påminna om att björnfångst och regelrätt strid nämnas tillsammans på ett annat ställe i eddan: *björnu tók ok ætt ara saddak* IIIHund. II 9. På alla de tre nämnda ställena (IIIHund., Grott. och Fritl iofssagan) är det fråga om ungdomsbragder. Också den unge Sigurd i Ragn. IV 3 framställes såsom jägare (§ 181), och Beowulfs tidigaste kraftprov var nedläggande av jur: havsvidundren under kappsimmningen med Breca. Ordningen eller, om man så vill, oordningen i Grott. betyder ingenting. Sådant tog man icke så noga. Vårt *i fólk stigum* (strid), *beiddum björnu* (jakt), *brutum skjoldu* (strid)

av den ena eller den andra läsningen spela allitterationsförhållandena alltså ingen roll.

§ 78. *pás húspjófr hyrjar leistum*
goðkynning í gognum sté Yt. 27.

Skj.: 'trådte med eldfødder'. Lex. poet.: '*leistr*', sok, den äldre betydning var vel fod'. Jag tror, att den äldre betydelse, som föreligger här, icke är 'fot', utan 'fjät'. Fe. *bryde laste* betyder 'med en bruds fjät' (jfr *med lätta fjät* o. d.), dvs. 'såsom brud'; *wræccan laste* och *wræccan lastum* betyder 'med flyktings fjät', 'såsom flykting', 'flyende'. Nord. *hyrjar leistum*, 'med eldfjät'. Belägg för den konkreta betydelsen 'fot' saknas. Jfr å andra sidan *eldsgangr* och *leygfor*.

§ 79. *ok hallvarps hlífi-Nauma*
þjóðkonung á þotni tók Yt. 30.

Det såsom 'uforklaret' betecknade uttrycket tänker jag mig på följande sätt. Substantivet *kpstr*, som hör till *kasta*, betyder 'Dyngge av sammenkastede Ting'. Samma betydelse har tilläven-tyrs vårt *varp* (mlt. *varp*, n. 'kast'), som hör till *verpa*. Sammansättningen *hallvarp* skulle då betyda 'stenhög' och vara analog med *viðkpstr*, 'vedhög'. Döds gudinnan skulle betecknas såsom den av stenar uppkastade gravhögens beskyddarinna. Jämför, hur det i nästa strof heter, att kung Östen for till Hel och nu ligger *und lagar beinum*, 'under stenhöjen'.

§ 80. *vasat villr staðar vefr darraðar*
fyr grams gløðum geirvangs røðum Hfl. 5.

Det egendomliga i hela den kenningstyp, till vilken *vefr darraðar* hör, är klarjort i JJJ 25 f. Både 'spjutmolnet' (Arkiv 15, 273 f.) och 'striden' (Skj., Lex. poet.) äro frukter av filologisk isolering. Att 'kampen ikke tog fejl af stedet (udkæmpedes bestemt)' är en av dessa jenom sin brist på konkretion olustväckande fraser. Konkret och klart är däremot uttrycket 'skölden tog ej miste', den parerade säkert. Och *fyr* kommer att här spela samma roll som motsvarande ord i *hafask lind fyrir*, 'hålla en sköld framför sig', Vsp. 50.

§ 76. þann hergamr hrægum fœti,
 vits borinn, á Vendli sparn Yt. 19.

Tolkningen *vits* = *viðs*, 'fjærran ifrån', kan jag icke biträda. Där *viðs* förekommer, kan det uppfattas såsom förstärkningsord: *viðs ramligr*, 'mycket starka', *viðs mœrg*, 'mycket talrika', *viðs fjarri*, 'mycket långt borta', *viðs jafnt*, 'mycket lika' (Skj. och Lex. poet. delvis 'videnom'). Begreppen 'vida omkring' och 'fjærran ifrån' uttryckas jenom *viða* och *vitt*: *viða runninn*, *viða færðr*, *vitt of kominn*.

I handskrifterna till Yt. 19 står icke, såsom man av Lex. poet. ledes till att antaga, något *vítz* eller *víz*. Handskrifterna hava *vitz* och *víti*.

Víti borinn betyder 'överväldigad av olyckan'. Men läsarten kan ej vara äkta: den förbjödes av värsslaget. Vid *bera e-n*, 'angripa, överväldiga någon', betecknar en tillsatt dativ (instrumental) medlet: *bera e-n afli*, *magni*, *ofrlíði*, *bjóri* osv. En jenitiv betecknar det, med avseende varpå överväldigandet eger rum: *vits borinn*, 'överväldigad med avseende på medvetandet', 'medvetslös', 'livlös'. Syntaxen är sådan som i: *þone þin fæder to zefehte bær*, *dyre iren*, *þær hyne Dene slozon* Beow. 2048 ff.; *hine on yrre eft zebrohtan*, *heora heafodweard* Ps. LXXVII 19: 2 f.; *sie mostin thea liudi forð*, *helaga*, *horean* Hel. 2580 f., osv.

§ 77. ok sá frømuðr foldar beinum
 Høgna reysr of horfinn vas Yt. 26.

Den gamla uppfattningen, att handskriftens **hrørs* står för *reysr*, anser jag vara riktig. Ett *Høgna reysr frømuðr* är fullt analogt med det i samma dikt, strofen 8, förekommande *valteins frømuðr*, under det att ett *Høgna hrørs frømuðr*, 'Høgnes liks åstadkommare', 'han, som havde udført Høgnes drab', klingar synnerligen oäkta, alldeles bortsett från det förhållandet, att någon av Anund dräpt Høgne alls icke är känd.

De båda orden *hrør* och *reysr* förväxlades ofta. I föreliggande fall lockade alliterationen. I det sammanhanget må emellertid erinras om, att endast var fämte strof av Yt. har den fylligare alliterationen i sista värstraden. För sannolikhetsgraden

av den ena eller den andra läsningen spela allitterationsförhållandena alltså ingen roll.

§ 78. *pás húspjófr hyrjar leistum*
goðkynning í gognum sté Yt. 27.

Skj.: 'trådte med eldfødder'. Lex. poet.: '*leistr*, sok, den äldre betydning var vel fod'. Jag tror, att den äldre betydelse, som föreligger här, icke är 'fot', utan 'fjät'. Fe. *bryde laste* betyder 'med en bruds fjät' (jfr *med lätta fjät* o. d.), dvs. 'såsom brud'; *wræccan laste* och *wræccan lastum* betyder 'med flyktings fjät', 'såsom flykting', 'flyende'. Nord. *hyrjar leistum*, 'med eldfjät'. Belägg för den konkreta betydelsen 'fot' saknas. Jfr å andra sidan *eldsgangr* och *leygfor*.

§ 79. *ok hallvarps hlífi-Nauma*
þjóðkonung á þotni tók Yt. 30.

Det såsom 'uforklaret' betecknade uttrycket tänker jag mig på följande sätt. Substantivet *køstr*, som hör till *kasta*, betyder 'Dyng av sammenkastede Ting'. Samma betydelse har tilläven tyrs vårt *varp* (mlt. *varp*, n. 'kast'), som hör till *verpa*. Sammansättningen *hallvarp* skulle då betyda 'stenhög' och vara analog med *viðkøstr*, 'vedhög'. Döds gudinnan skulle betecknas såsom den av stenar uppkastade gravhögens beskyddarinna. Jämför, hur det i nästa strof heter, att kung Östen for till Hel och nu ligger *und lagar beinum*, 'under stenhöjen'.

§ 80. *vasat villr staðar vefr darraðar*
fyr grams gløðum geirvangs røðum Hfl. 5.

Det egendomliga i hela den kenningstyp, till vilken *vefr darraðar* hör, är klarjort i JJJ 25 f. Både 'spjutmolnet' (Arkiv 15, 273 f.) och 'striden' (Skj., Lex. poet.) äro frukter av filologisk isolering. Att 'kampen ikke tog fejl af stedet (udkæmpedes bestemt)' är en av dessa jenom sin brist på konkretion olustväckande fraser. Konkret och klart är däremot uttrycket 'skölden tog ej miste', den parerade säkert. Och *fyr* kommer att här spela samma roll som motsvarande ord i *hafask lind fyrir*, 'hålla en sköld framför sig', Vsp. 50.

Med avseende på de av många ännu alltjämt felbedömda synonymen *hrænet* (förvanskat till **hjprnet*) och *vígnest* hänvisas likaledes till JJJ 25 f.

§ 81. *æstusk undir jöfurs of fundir* Hfl. 7.

Det förekom icke så alldeles sällan, att begreppen 'blod' och 'sår' trädde i varandras ställe, i det att sådant, som egentligen utsades om det ena, istället utsades om det andra: *blóð æstisk*, 'blodet frustade' > *undir æstusk*, 'såren frustade', 'blodet strömmade ur såren', Hfl. 7; *roðinn blóði*, 'rödfärjad av blod' > *roðinn sárum*, 'rödfärjad av sina sår, av det ur såren strömmande blodet', Háv. 13; *hné for sárum*, 'föll på grund av sina sår' > *hné for mækis straumi*, 'föll på grund av den av svärdet alstrade strömmen, på grund av den starka blodsförlusten', Hák. 8; *sár synjudu andar*, 'såren dödade' > *blóð synjaði andar*, 'blodet, dvs. blodsförlusten, dödade', EGils. 2, 15. Lex. poet. bedömer det andra och det fjärde av de anförda fallen riktigt: det uttrycker på sid. 484 och sid. 556 saken så: '*sár = blóð*', 'blodet o: blodtabet'. Men för handskriftens *æstuz* i Hfl. 7 insätter Lex. poet. **æxtu*, Skj. **æstu*. Och om Hák. 8 heter det: '*mækis straumr* kan ikke være blod'.

§ 82. *hlam heinsöðul við hjalmröðul* Hfl. 8.

Naturligtvis är *hlam* (*hlamm*) preterium av *hlimma*, lika väl som *svam* (*svamm*) är preterium av *svimma*. Det starka verbet med betydelsen 'dåna', 'braka', 'brusa' föreligger tydligt i västjermanskan: fe. *hlimman*, fht. (*h*)*limman*, mht. *limmen* (pret. *lam*); jfr fe. *hlimme*, 'brusande bäck', ty. *Limbach*, mht. *limmec*, 'dånande', 'brummande'. Avjudsstadiet finnes i isl. *hlam* (*hlamm*) n. = *glam* (*glamm*) n., 'stoj', 'brak', 'plaskande' osv., fs. *hlamon*, fht. (*h*)*lamon*, isl. *hlimma*, 'dåna', 'braka', 'brusa', med *i*-omjud fe. *hlem* m. (jen. *hlemmes*), 'brak', *hlemman*, 'slå bullersamt', isl. *hlemma*, 'dåna', *hlemmi*-, 'dånande', 'brakande', osv. Större delen av artikeln *hlam* i Lex. poet. kan utgå.

§ 83. *máka upp í *aroar grímu*
rýnnis reid réttri halda St. 19.

Det såsom 'forvansket og uforklarligt' betecknade ordet synes mig kunna rättas på ett enkelt och naturligt sätt. Omskrivningar

för skölden voro *broddflet*¹, *geirflet*, *geira garðr*, *geirnet*, *darraðar refr*, 'pilgolv', 'spjutgård', 'spjutnät', 'spjutväv', osv. På liknande sätt kunde förvisso jælmen kallas för *orrar gríma*, 'pilens mask' (mot pilar skyddande mask för ansiktet). Alltså: 'ej jag förmår att hålla mitt huvud upprätt i jælmen!'

§ 84. *Nú 's þat sét, hvar setja skal
bratt stiginn bragar fótum
fyr mannfjöld, margra sjónir.
hróðr máttigs hersa kundar* Arbj. 14.

Parallellismen *fyr mannfjöld* = *fyr margra sjónir*, 'inför mängden, inför mångas ögon', är lika enkel och klar som exempelvis *wið lazustreamum, manezum wæterum*, 'emot vågor, emot många vatten', Ps. CXLIII 8: 2 f., *ofer tiht, londes frætwa*, 'över nejden, över landets blomster', Gu. 1255 f., *an sinskoni, hoh himiles lioht*, 'till evig skönhet, himlens höga jus', Hel. 2601 f. Motstycken räknas i massor, därav åtskilliga i nordiskan. Många hava blivit missförstådda; se t. ex. JJJ 15, 55, Ipt. 131, 170. Skj. fördärvar ('retter') den citerade texten. Lex. poet. bjuder på 'vist fejl for *margri* eller = *fjöld margra manna*?'

§ 85. *Baugr er á beru sæmstr,
en á boga orrar* Anon. (X) II B 5.

Detta kallas 'et citat af et ældre digt'. Alldeles riktigt: en dikt härfluten ur samma uråldriga källor som gnomerna i Codex Cottonianus, i Exeterboken och i Codex regius (jfr under § 26). Mot vårt citat, 'en ring är bäst på sköld och på en båge pilar', svara andra halvversen i Gn. Cott. 37 och första halvversen i Gn. Ex. 154:

*Rand sceal on scylde,
boza sceal stræle,*

'en ring hör till en sköld, en båge till en pil'. Detta är en ny jusglimt över de fornjermanska gnomernas i Arkiv 33, 175 ff. avhandlade *dómr um dauðan* och *dom þip selast*!

¹ Det synes mig icke finnas någon anledning att i st. f. *broddflet* ansätta en nominativ **broddflotr* till dativen *broddfleti*.

§ 86. *Hér mun ek sitja ok hátt vel kreða*
Bjhit. 2, 4.

Det finns i den fornjermanska poesien omkring ett dussin fall av adverb i asyndetisk paratax. Ofta, men ingalunda alltid, äro de så bildade fraserna till sin innebörd mer eller mindre tautologiska. De utfylla alltid halvvärser. I a-värser bilda de mestadels dubbel alliteration.

a. med dubbel alliteration: nord. *opt*, *ósjaldan*, 'titt och ofta', Vsp. 21, Skj. I 174 ('atter og atter'), fe. *simle*, *sinzales*, 'ständigt och jämt', Cri. 323, 393, *nearwe*, *zeneahhe*, 'noga och intensivt', El. 1156 f. (JJJ 8: 'with keen and careful thought'), *niwe*, *zeneahhe*, 'sällsamt och intensivt', Beow. 783 (JJJ 8: 'in manner strange and strong'), där det dock är möjligt att fatta *niwe* såsom adjektiv.

b. med enkel alliteration: nord. *opt*, *hardtla*, 'ofta och kraftigt', Sól. 2 b (FF § 57), fe. *oft*, *zelome*, 'titt och ofta', Gen. 1539 a (= *oft & zelome* Hy. 3: 46, Rä. 32: 11), *oftast*, *symle*, 'jämt och ständigt', Erm. 7 a, Jul. 20 b, *symble*, *ece*, 'för alltid och evigt', Ps. CX 2: 4 b, *symle*, *wærlice*, 'ständigt och noga', Cri. 767 a, *swiðe*, *zeneahhe*, 'starkt och intensivt', 'mycket och ofta', Hy. 3: 42 b, Wand. 56 b.

Till den nu jenomgångna kategorien hör icke *hátt vel* i den ovan citerade värser, och det betyder sålunda icke 'höjt og smukt', såsom översättningen i Skj. lyder. I stället är *vel* bestämningsord till det vidstående ordet alldeles som i nord. *lærðr vel*, 'mycket (riktigt, väl) lärd', *vígr vel*, 'fullt stridsduglig' (motsats: *illa vígr*), fe. *wel wynsum*, 'mycket juvlig', fht. *wol ofto*, 'ganska ofta', mlt. *wol lude*, 'riktigt högt', osv.

§ 87. *þar er af reiði ríklundaðir,*
konungr ok jarlar, kappi deildu
Gísl 1, 11.

Den, som ej kommit underfund med den äldre allitterationsdiktningens teknik (§ 3), föreställer sig lätt, att mitt inne i den enkelt byggda dikten en tillfällig förkonstling inträtt: *ríklundaðir* — *konungr ok* — *jarlar*, 'de stolte jarler og kongen'. I verkligheten föreligger icke någon sådan stilblandning, utan i stället en typisk parallellism av samma slag som exempelvis *stopun*

cynerofe, sec3as & 3esiðas Jud. 200 f., *þus syndon haten hamsittende, fæder & modur* An. 686 f., *du3oð E3ypta, / Faraon mid his folcum* Exod. 500 f. — Alltså:

‘där stolte män,
monark och jarlar, lågo arjt i delo’.

§ 88. *Var tállaust tolf vetr konungr*
monnum þarfr Magnús góði Nkt. 38.

Bar tállaust tvennan blóma
aldinviðr einu sumri Sturl. 4, 4.

De jermanska medeltidsspråken hade en mängd betydande uttryck bildade av substantiv, som egentligen betydde ‘svek’, ‘försåt’, ‘fara’. Sådana substantiv voro bl. a.: 1. me. *faille*, till lat. *fallere*, ‘svika’, varav *butaille*, ‘osvikligt’, ‘otvivelaktigt’; 2. nord. *tál*, ‘svek’, ‘försåtlighet’, fht. *zāla*, ‘försåt’, ‘fara’, varav *tállaustr*, *ótála*, ‘otvivelaktigt’, ‘försann’; 3. fht. *fāra*, mht. *vāre*, me. *feir*, ‘försåt’, ‘fara’, varav *sunder vare, ane vare, but feir*, ‘sannerligen’, ‘förvisso’; 4. me. *dreid*, ‘fruktan’, ‘fara’, varav *but dreid*, ‘tvivelsutan’, ‘förvisso’. Framställningen av de nord. orden är i Lex. poet. förfelad.

En annan grupp av betydande uttryck representeras av nord. *þrætulaust* (Nkt. 82), fht. *āna bāga*, mht. *āne strīt*, me. *wipute strif*, sv. *obestriddigen*.

§ 89. *Upp hinn stóð. ilt hann hugði,*
eigi var þarfsamliga þegit Sól. 5.

FINNUR JÓNSSONS varandra motsägende översättningar av *þarfsamliga* äro båda oriktiga: ‘som var han trængende’ (Skj.), ‘ydmygt’ (Lex. poet.). Nord. *þarfr*, fe. *þearflīc*, fht. *biderbi* betyda allesamman egentligen A. ‘behövlig’, därav B. ‘nyttig’, ‘god’ (nht. *bieder*, ‘god och pålitlig’); jfr § 111. Motsvarande adverb betyder ‘väl’; *eigi þarfsamliga* betyder ‘illa’. Förplägningen, som den trötte vandraren emottagit av stråtrövaren, blev illa lönad; jfr *illum huga launaðir þú þá góðar gjafar!* Hárþ. 21.

Med Havamals *mæla þarft eða þegja* må sammanställas fht. *unbidarbiu wort*, ‘fåfänga ord’, och sv. *bättre tīga än illa tala*.

§ 90. *Sagðr var lýðum ok landrekum*
myrkt at ráða, mörq rök, fyrir

Merl. I 2.

En ny 'mörker'-strof. Mörkret ligger lika kompakt här, som det förr låg över Guðr. II 12 (se Edd. 30¹). *Myrkt* och *mörq rök* äro parallella objekt — precis som *ríkt* och *bitra galdra* i Oddr. 7 (se Edd. 64). Det insatta **myrk* får också på detta ställe tagas bort igen. Översättning:

'Han sades spå för folk och länders furstar
 om dunkla ting, om mångt, som skulle ske'.

§ 91. *kærr var han *kristin kyni þjóðar*

Merl. I 2.

FINNUR JÓNSSON ändrar **kristin* till *kristnu* och låter *kristnu* och *kyni* byta plats. Ändringen är våldsam och resultatet dåligt: 'folkets kristna släkte' har ingen äkta klang. — Ifall **kristin* är 'fejlagtig opfriskning för *kristnu*', ligger det synnerligen nära till hands att antaga ett *kristnu* = *kristni* i. Alltså:

kærr var han kristni, í kyni þjóðar,

'han var de kristne kär, var omtyckt ibland folket'. Detta är en typisk parallellism med vanlig konstruktionsväxling; se FF § 51 D och här ovan § 5.

§ 92. *Leita ýtar orð at vanda*
— viti flotnar þat — fræðis þessa:
heldr fýsumk nú fornra minna
miðsamlig rök monnum segja Merl. I 3.

Högst tvivelaktig ter sig omjestaltningen *leitiga ýtum*, 'jag søger icke . . . til folk', varvid *heldr* kommer att betyda 'men'. Strofen synes mig kunna hava unjefär denna innebörd: man söker noggrant återjiva Merlins spådomsord; själv önskar skalden ivrigt att för folket tälja en välbehaglig (FF § 62) följd av forna minnen.

¹ Nu (1922) hava GERING och BOER i anslutning till Edd. 30 infört den riktiga läsningen.

§ 93. *þat er fyrir jöfurr öldum sagði,
brezkri þjóðu* Merl. I 4.

Skj:s **fyrir . . öldum*, 'för århundreder siden', är ett vidare exempel på de i FF § 64 och annorstädes omtalade 'few hundred errors'. *Fyrir* och *öldum* hava ingenting med varandra att skaffa; *öldum* och *brezkri þjóðu* äro parallella dativobjekt:

'vad fursten förutsagt för människorna,
för det betronska folket'.

Den underavdelning av parallella dativer, dit raderna i fråga höra (leden skilda åt, det första ledet stående i en b-värs, det andra ledet utfyllande nästa a-värs) omfattar mellan femtio och sextio fall, av vilka jag anför ett par: *folcum oðeawēð, / monzum monna*, 'för folken visar sig, för många män', Phoenix 322 f., *endi them erlon kudi, / bruodron minon*, 'och säg till männen, säg till mina bröder', Hel. 5937 f. På liknande sätt (med längre avstånd mellan leden): *he dīossum leodum leoð spellode, / monnum myriȝen*, 'han sjöng för detta folk, för kække män', Met. (Inledn.) 4 f., osv.

§ 94. *berr hon í hægri hendi sinni,
kynstór kona, Kólídonis skóg*
Merl. I 11.

Skj. A har i stroferna 10 och 11 de fyra a-värserna *tekr hon at reyna, tekr hon íþrottir, ok hon bruðþurra, berr hon í hægri*. Skj. B har vartannat *hon* kvar, vartannat struket. Se om denna metod § 112. I föreliggande fall kan man emellertid undra, om det är enbart det oberäkneliga godtycket eller tillika det underliga skyggandet för parallellismen, som vållat B-upplagans *berr í hægri*. Jfr: *enn mun hon sinna til sala þinna, byrsæl kona* Edd. min. XVIII A b 9, *einn þótti hann þar þollum betri, / víkingr Dana* Helr. 11 och några hundra liknande ställen. Min emendation av Edd. min. XIII 5 (FF § 40) går just ut på att jenom en vida lättare ändring än den i upplagorna vidtagna få fram denna typiska värsform.

§ 95.

*sprettr up logi;**með rømmum reyk Rúteneos**sá vegr, ok verk verþjóðu gerr*

Merl. I 12,

‘upp slår en låga; med sin fräna rök rutenerna den väcker och vallar folket vända’. Utjivaren jillar icke denna text. Han har fått för sig, att han bör skapa om diktverket så, att det sluter sig närmare intill den latinska texten. Jämför § 99! I den ovan anförda satsen förvandlar han *verk* till **verð* och låter *verþjóðu* betyda ‘havsfolket’. — En skald, som hade hittat på ett sådant nytt *verþjóð* vid sidan av det gamla välkända, skulle lika litet hava blivit förstådd, som om någon nu med *lapprärk* menade en lapps lidande eller med *ekorre* en orre i en ek. Här skulle ett yttrande i Arkiv 37, 317 vara på sin plats: ‘Det kan ikke ses, hvorfor digteren skulde have lavet et sådant ord, der jo dog sa betænkelig mindede om et andet velkendt ord’.¹

Det må i förbigående anmärkas, att det fe. *sund-buend* icke betyder ‘hafsfolket’, ‘submarini’, utan ‘maris accolæ’, ‘homines’, ‘folket’.

§ 96. *Hjörtr drepr hana, hinn er tvenna fimm***kræs á hausi hornkvistu berr;**hafa kórónu kvistir fjórir,**en sex aðrir osv. Merl. I 14.*

A. *Hornkvistir* och *kvistir* voro jortens från pannan utgaende, sig därifrån liksom förgrenande horn. Huruvida sedan varje särskilt horn var grenigt eller ej, var en annan synpunkt. Fyra voro det: de voro vanliga jorthorn med *kóróna* (‘das Hirschgeweih heisst *krone*, wenn es mehr als zwei Enden auf einer Stange trägt’). Sex voro det icke: de voro danade likt bisonoxens. Skj:s båda översättningsord, ‘horngren’ och ‘grenet

¹ I det sammanhang, där yttrandet står, passa de däremot icke. Dess upphovsman har tydligen icke förstått, att det därstädes liksom i hundratals fall är fråga om ett oberäknat, senare inträffat judligt sammanfallande av två vid tiden för bildandet helt skilda ord (**au-rajd-* och **au-rēð-*), således någonting helt annat än ett medvetet, direkt tillskapande av ett obegripligt homonym.

horn' äro sålunda för dessa senares vidkommande lika misslyckade.

B. Av de tio hornen har det i Lex. poet. blivit två.

C. Den i Skj. och Lex. poet. insatta läsarten **hræs* tävlar med **kræs*: båda ärounjefär lika orimliga. Ingen evident rättelse faller mig in. Men om jag överhuvud skall ändra, vill jag hava någonting förnuftigare än en jort med sina horn på ett liks skalle.

Diktarne hade ett omtyckt medel att åstadkomma den rikare allitterationen: insättandet av ett utsmyckande epitet i början av a-värsen. Bland ett par tusen exempel väljer jag: *thiu thiorna spiloda*, / *hror*, *aftar themu huse*, 'i dans gled jungfrun, smidig, jenom salen', Hel. 2765 f., *him ða Scyld zewat . .*, / *felahror*, *feran*, 'bort jick då Sköld, den mycket hurtige', Beow. 26 f. Ett '*hrær*' (i-stam) skulle passa förträffligt här:

hinn er tvenna fimm,
hrærr, á hausí hornkvistu berr,

'som hurtig på sitt huvud bär ett dubbelt femtal horn'. Jfr fe. *hrorum neatum*, 'mobilibus belluis', fht. *giruorig*, 'florens', nht. *rührig*, 'livlig', 'hurtig'. Jortjuren äro, som bekant, livliga och snabba.

§ 97. *Ok suðr *skal sveitar leita,*
vekr vargr ok björn villigalta Merl. I 30.

Den första a-värsen har tre stavelser. Skj. skaffar dit fem jenom en försämring: **í suðri*. En förbättring är *skulu* (x ɹ ɹ x): singularen **skal* kan icke betyda 'skola de'. Man må ej åberopa *vekr* i andra värsen; dess syntaktiska betingelser äro helt andra (NYGAARD § 66).

§ 98. *hylr Høgna sjöt *herkorn skipa* Merl. I 31.

Lex. poet.: '*herkorn*, så stor mängde som korn i en korn-dynge (hvis ordet er rigtigt)'. Knappast antagligt. Någon ersättning är önskvärd. En möjlighet vill jag framställa.

Fornengelskan har dels *herecyst*, *herefeða*, *herefolc*, *herehloð*, *heremæzen*, *herepreat*, 'krigisk skara', dels *cordor*, 'skara', med sammansättningarna *hildecordor*, 'krigisk skara', *mæzencordor*, 'stor skara'. Fornhögtyskan har likaledes talrika sammansätt-

ningar med *heri*- samt ett substantiv *chortar*, 'grex', 'skara'. Enligt FF § 62 innehåller vårt kväde en mängd främmande språkgods. Ett västjermanskt **herecordor*, **herichortar*, 'krigisk skara', vore ett nordiskt *herkorðr*. Alltså möjligen: 'skeppens krigiska skara höljer havet'. Att ett så föga bekant ord lätt kunde förvanskas, ligger i sakens natur.

§ 99. *þeir flest taka fljóða sveita,*
 hervígssamir, ok hóra mengi Merl. I 49.

Av den i § 95 nämnda anledningen förvandlar Skj. det utsmyckande epitetet till — *horvegs rammir*; det är uttytt: 'snorvägsfräna' . . . Citatet betyder: 'de taga, de krigiske, som oftast kvinnors skaror och skökors mängd'. Såsom variation av *hervígssamir* står i samma strof *geirvanir*. Jfr *almpingsamr* och *feinþingasamr*.

§ 100. *Verst er í heimi: veitat sunr fōðr,*
 *slíta þeir sífjum, *svá *synir við *fedra:*
 kannask engi við kunna menn
 né nána frændr nirðir bauga Merl. I 54.

Här synes den fjärde halvversen hava råkat i olag. I Skj. A och B oscillerar **svá* mellan a-värsens slut och b-värsens början. I B-upplagan strykes *þeir* och ändras **fedra* till **feðr*. Resultatet blir: 'således bryder sönnerne slægtskabet med deras fædre'. Detta är efter 'sön kender ikke faderen' en stilvidrig vändning: en torftig omsägning av helt annan art än den typiska variationen i strofens slut (Edd. 38).

Strofen skulle kunna med lätt hand jålpas upp på följande sätt. Låt oss antaga, att en avskrivare haft framför sig ett *svas*^s *vð feðga* och uppfattat *s*^s som *synir*, det ord, som för tillfället dominerade i hans tankegång, samt *feðga* som ett mot *synir* svarande *fedra*!

Ordet *svás*, fe. *swæs* brukades med förkärlek om blodsfränder: nord. *svásir bræðir*, fe. *swase zesweostor*. Det allittererar ofta just med ord av samma stam som det här förekommande *sífjum*. t. ex. *swæse & zesibbe* Räts. 16: 22, *swæsra & zesibbra* Räts. 27: 22, *swæsum & zesibbum* Gen. 1612. Vårt *svásir* komme att ansluta sig till det föregående *þeir* på det i § 94 avhandlade sättet.

Alltså:

slíta þeir sífjum, svásir, við feðga,

‘och frändskap slita de, de nära, med far och son’.

§ 101. *eflum opt andar prýði!* Merl. I 66,

i Skj. översatt med ‘lad oss ofte bestyrke vor sjæls pryd’, betyder enligt min mening: ‘låt oss städse åstadkomma själens prydnad!’ Jfr *efla heit, blót, úfrið, borg, stað, kirkju* osv.

§ 102. *en tíræð tíri gofgaðr
hundruð þrjú hann mun sitja
Lundinum at ok lýða fjöld* Merl. II 43,

‘men i trehundra år skall ärad han
och folkets mängd i London ha sitt säte’.

Skj:s översättning ‘men i 300 år vil den berömda herske over London og folkets mængde’ är syntaktiskt och fraseologiskt förolyckad. Med *hann* + *lýða fjöld* jämföre man *hrít dreki* + *seggir* i strofen 41 och *lundar fjötri* + *gumnum* i strofen 44 (där *gumnum* för övrigt är helt förbigånget i översättningen).

§ 103. *Sá mun lofðungr, er liði stýrir,
brátt, brezkum her, byggva jarðir*
Merl. II 47.

Också här hava vi framför oss ‘a type of parallelism which is very common, a type that has been frequently misunderstood, and has often been explained by me’ (Ipt. 225, där ett dussin belägg äro anförda). I Skj. och Lex. poet. möter regelbundet i dylika fall ett fruktlöst famlande i mörkret. Denna gång bjudes man på översättningen: ‘vil snart give (!) landet til det brittiske folk’. Betydelsen är:

‘den furste, som är styresman för folket,
för britters här, skall snart bebygga landet’.

104. *en af þeim sökum þermlask hann bæði
Ira ok Engla auðgrar jarðar,
Neustría, ok numinn tignum* Merl. II 61.

Liksom Heremod i Beowulfskvädet (v. 901—913) så förlorar här den unge vanartade fursten land och värdighet (‘hann

þermlask bæði Ira ok Engla ok Neustría þriðju, ok verðr numinn tignum'). Men FINNUR JÓNSSON ordnar saken på sitt eget sätt: han stryker helt enkelt ut subjektet och låter Neustrien mista Irland och England. Man kan då lika väl påstå, att det en gång var ön Corsica som förlorade Frankrike och en stor del av det övriga Europa.

För övrigt påpekar jag den oanjenäma för att icke säga omöjliga hårdhet i syntaxen, som i FINNUR JÓNSSONS redaktion uppstår därijenom, att han i det enda ordet *numinn* nödgas inprässa betydelsen 'han vil blive berövet'. Om någon kunde begripa, vad detta ständiga våldförande av handskrifternas goda läsarter skall tjäna till!

§ 105. *Blæs *Mistar vinr *ok n̥sum *tjossa,*
þoku þvílíkri, at þekr um ey Merl. II 75.

Atskilligt har här råkat i olag. En av de nödvändiga rättelserna är redan jord: *ór n̥sum*. En andra rättelse synes enkel nog: insättandet av ett annat, snarlikt valkyrienamn, som allitererar: *Niptar vinr*. Men vad skall man taga sig till med **tjossa*?

I Skj. möter oss **brúsa*. Krigaren blåser ut tjocka ur bockens näsborrar! Denna sammanblandning av två stilistiskt vitt skilda kategorier, furstekenning och symboliskt jurnamn, rättfärdigas icke av den i Edd. 38 omtalade, fordom brukliga variationstypen 'människan känner sorj i den dödliges jarta'. Därtill kommer, att ändringen (*tjossa* > *brúsa*) är skäligen våldsam.

Handskriftens läsart kan enligt min mening — med en lätt korrigerings av ändelsevokalen — bibehållas.

Det finns ett jermanskt **tess-*, som betyder 'svall', och som föreligger i fht. *zessa* f. (*wazarzessa*), mht. *zesse* f., 'svall', 'brusande våg', 'oväder', vidare i fht. *zessod* m., 'havssvall', och *zesson*, 'svalla'. Mot det jermanska **tessō* svarar jud för jud ett nordiskt *tjoss*. Om dativändelsen *-u* insättes i st. f. *-a*, uppstår en lättläst värs med typisk parallellism (§§ 93, 103):

Blæs Niptar vinr or n̥sum tjossu,
þoku þvílíkri, at þekr um ey,

‘ur näsan blåser krigaren ett svall,
en sådan tjocka, att den täcker ön’.¹

§ 106. *Þá hefr í ætt þóðlingr drepit*
Tryggva niðs tírar höfði Sturl. 4, 1.

Lex. poet.: ‘*tírar ætt*, berömmelig slægt (snarere så end *tírar höfuð*)’. Varken det ena eller det andra är rätt: *Tryggva tírarniðs* betyder ‘Tryggves ärorike sons’ (den ärorike Olof Tryggvasons), alldeles som strax därefter *allvalds frægðarsonr* betyder ‘furstens frejdade son’. Uttryckstypen är vanlig: *Haralds hróðmógr*, ‘Haralds ärorike son’, Nkt. 32, *Haralds hróðrsynir*, ‘Haralds ärorike söner’, Ív. 37, *Hörnar hróðrbarn*, ‘Frejas ärorika dotter’, ESk. 11: 3 osv.

§ 107. *ok hans gipt hæstrar tíðar*
regvalið vara náði Sturl. 4, 5.

‘och hans ärofulla lycka växte i en lycklig stund’. Av läsarterna **regilat* och **reg valit* väljer FINNUR JÓNSSON den förra. Men sammansättningarna med *vegr*, ‘ära’, hava eljest *veg-* eller *regs-*, icke **regi-*. Att vid sidan av *regstórr*, ‘stor i fråga om ära’, *regssæll*, ‘rik i fråga om ära’, antaga ett *regvaliðr*, ‘utsökt i fråga om ära’, synes mig mera tilltalande. Jfr *valinn at dygðum*, ‘utsökt i fråga om dygder’, Gd. 26.

§ 108.
oll var ógnfallin öld af stórvöldum
hrædd við herklæddan herði bœðgerðar
Sturl. 5, 6.

hjuggu herðendr fetils gerðar
arlar fót af ýti / umblakks Grettiss. 54.

A. ‘Svärd’-kenningarna *fetils gerð* och *bœðgerð* hava enligt min mening icke blivit riktigt uppfattade. Ordet *gerð* bör efter all sannolikhet förklaras såsom ett sent lån från västjermanskan,

¹ Det sagda hjälper oss möjligen till rätta även med ett annat dunkelt ord. Tillaventyrs döljer sig den svaga motsvarigheten till jerm. **tess-*, dvs. **tuss-*, i den benämning på elden, som enligt uppgift skrives *túsi*, och som i Lex. poet. normaliseras till *tusi* eller *túsi*. Den rätta formen är kanske *tussi*.

mlt. *gerde*, me. *zerde*, 'spö' (nht. *Gerte*, ne. *yard*). Man må jämföra de talrika uttrycken för 'svärd', bildade medelst ord, som betyda 'spö', 'stav' o. d. (*reyr*, *teinn*, *vandill*, *vöndr*, *þorn* osv.). *Fetils gerð* är sålunda likvärdigt med *fetils vöndr* (*fetils þrafni*, *fetils stingi* osv.), *þóðgerð* med *vígreyr* (*folkröndr*, *morðteinn* osv.).

B. Hela förbindelserna *fetils gerðar herðendr* och *þóðgerðar herðir* äro likvärdiga med *sverðs herðendr* och *hjórs herðir*. De äro i Lex. poet. delvis felbedömda och felplacerade. Tillsammans höra *heinar hurðar herðendr*, *fetils gerðar herðendr*, *sverða herðendr*, liksom *þóðgerðar herðir*, *hjórra herðir*, *skólkrings herðir*.

C. Halvstrofen Sturl. 5, 6 innehåller ett *ógnfallin af* och ett *hrædd við*. Skj. gör därav ett **ógnfallin við* och ett **hrædd af*. Denna förkonstling är icke en tillfällighet, utan sammanhänger med hela det system, som jag i §§ 33 och 87 tillfälligtvis vidrört, och som jag i §§ 131—155 kommer att närmare belysa. Med avseende på det onödigtvis söndrade *ógnfallin af stórvöldum* jfr t. ex. *frægjan af firnverkum* HHund. I 41. Med avseende på *hrædd við herði þóðgerðar* jfr *hræddr við son Tryggva* Hfr. 3, 12, *hræðumk við Óðins reiði* Sigv. 3, 5, *hræðask við klæði* Arn. 2, 9, *hræddusk við rennu þskakk*. 2. — Översättning:

'all folkets mängd i ängslan för sitt brott
var rädd för härnadsklädde krigarn'.

§ 109. *Bauð . . . sigrmagnaðr*

*austan orrustu optar *spjótskoptum* Sturl. 5, 12.

Den bästa behandling, som detta ställe har rönt, är den i Skj. B: där betecknas sammansättningen som obegriplig och lämnas ööversatt. I Lex. poet. möter ett 'ellers ukendt' *skopt* n., 'skaft'. Sannolikt föreligger en förvanskning. Vad jag här väntar, är icke någon 'strid med spjutskaft' (en av handskrifterna har *skoptum*), utan en personens dativ; jfr *byðk yðr orrustu* Herv. VII 11, *byðr oss álmskiur þtréf.*, *bauð Englum Yggs at* Sigv. 1, 6 osv. Den dativen skulle då betyda 'krigarne' eller något dylikt. Vanliga kenningar för 'krigare' bildas av uttryck för strid eller vapen + namn på Oden (*Víðrir*, *Víðurr*, *Yggr*, *þróttr*, *þundr* osv.) eller någon annan gud, t. ex. *gunn-Víðurr*, *nadd-Freyr*. Av samma typ vore *spjót-Hróptr*. Förväxlingen *hr > fc* vore lätt begriplig.

§ 110. *góðu þú fylg, en gakk illu frá,
hvergi fyrir ráð rasa!* Hsv. 4.

Detta *fyr ráð* står i Lex. poet. under det lokala *fyr* (mom. 3) tillsammans med *fyr heill*. Om det sistnämnda se Edd. 59¹. I *fyr ráð* glider rumsbestämningen över uti en tidsbestämning (liksom t. ex. i *fyr dag*): 'rusa aldrig åstad, innan du överlagt'. Jfr det temporala *fyrir fram*, 'i förväg', ävensom: *er ráðligra at rasa eigi fyrir ráð fram* (FRITZNER 3, 38).

§ 111. *Qrr of þurftum ver við ýta lið!* Hsv. 55.

Þurft betyder: A) 'det som tarvas', 'behov'. Det, som icke motsvarar eller tillfredsställer ett behov är onödigt eller onyttigt, *óþurft*. Sålunda beteckna *þurft* och *þurft* B) det nyttiga. Men ofta står ordet i ett sammanhang, där det behövliga och nyttiga sättes i relation till den bättre lottades förmåga att skänka det. Såsom för situationen passande kan man därför ofta insätta C) gåva. Den anförda värsen kan närmast återjivas med: 'Frikostig var mot folk med vad dem tarvas!' Men ett slags situationsekvivalenter vore 'nyttiga ting', 'nyttiga gåvor', 'gåvor'. Däremot är Lex. poet:s 'hvad der kan undværes' oriktigt. Skj. har i str. 55 och 113 'når det trænges' resp. 'hjælp i nøden'. — Jfr *þurfsamliga* § 89.

§ 112. *ordstír hœra getr maðr aldri gi
en við syndum sjá* Hsv. 74.

Den i Skj. A avtryckta handskriften har infinitivkonstruktion dels i str. 74, dels också i str. 19, 58, 88, 126: *en . . sjá, en vera, en . . lifa, en kenna, en kenna*. SCHEVINGS upplaga har oftast en fullständig sats: *enn hann . . sjái, enn sé* osv. FINNUR JÓNSSON går sina egna vägar. Tre gånger behåller han infinitivkonstruktionen oförändrad: *en vera, en kenna, en kenna*. En gång sätter han till ett ord: *en . . at lifa*. I ovanstående citat upptager han SCHEVINGS konstruktion i modifierad jestalt: *en . . sé*.

¹ TH. HJELMQVIST hade redan i Arkiv 22, 377 framlagt en tolkning, som står min mycket nära. Andemeningen är densamma. Endast uppfattningen av *heill* är något olika: HJELMQVIST går tillbaka till ordets ursprungligare positiva innebörd, 'lycka'; för mig är *heill* en vox media: 'omen'.

Det är detta planlösa irrande, som lika mycket som de talrika direkta vantolkningarna gör hela B-upplagan så tröstlös¹.

§ 113. *illr þykkir, sá er með oðrum hefir
ljótu ráði leynt* Hsv. 100.

Skj.: *með oðrum*, 'utfört av en anden'. — Frasen *með oðrum*, svarande mot *fírum með* (SCHEVING) ansluter sig enligt min mening icke till *ráði*, utan till *leynt*. Alltså: 'ibland andra människor', 'för folket', 'den Leuten gegenüber'.

§ 114. *röngu verð, *sá er réttu náir,
maðr sá er dómendr duga Hsv. 101.

Texten i Skj. B är stilistiskt och metriskt dålig: *sá er . . maðr sá er* är en ledsam upprepning, och ett bejynnande starktonigt *maðr* (likvärdigt med ty. *Mann*, fr. *homme*, icke med ty. *man*, fr. *on*) stör allitterationen. Mot det första *sá er* svarar hos Scheving *en* (icke omnämnt i Skj. A); det logiskt lika onyttiga som metriskt störande *maðr* bör utgå:

*röngu verð, en réttu náir.
sá er dómendr duga!*

Det är till denna text, som den i Skj. B givna översättningen passar: 'den værger sig mod uret og får ret, hvem dommerne hjælper'.

§ 115. *at forvitni fœður* Heiðr. 18 ff.

I Heiðr. 18—21 sägas *leikur*, *snótir*, *meyjar*, *ekkjur*, dvs. böljorna, glida över land, färdas sörjande, färdas tillsammans *at forvitni fœður*. Detta sista uttryck tolkas i Edd. min. såsom 'vom Vater begierig erwartet', i Skj. såsom 'ifølge deres faders ønske'. Enligt min mening är intetdera riktigt.

¹ Exemplen kunna räknas i tusental. I Merl. I 16 står det första *þú* kvar, under det att de båda andra äro försvunna. I Merl. II 44 har 'folket' försvunnit ur översättningen. I Hjalnþ. IV 1 har av de tre parallella nominativerna den mellersta försvunnit ur både text och översättning. Om Merlin I 11 se § 94.

Den ordgrupp, till vilken sv. *under*, *undran* och *beundran* höra, visar betydelseutvecklingen A) 'mirabile', 'miraculum', 'portentum', 'prodigium'; B) 'stupor' och 'admiratio'; C) 'curiositas'. Liknande betydelseövergångar återfinnas inom andra ordgrupper. Det ne. *curiosity* betyder dels 'underlighet', 'besynnerlighet', 'kuriös' (A), dels 'undran', 'nyfikenhet' (C). Det fht. *firiwizzi* betyder 'under', 'Wunder', 'portentum' (A), t. ex. *dat gafregin ih firiwizzo meista*, 'det är det största under jag någonsin hört', Wessobr. Gebet; det mht. *virwitz* betyder 'undran', 'Neugierde' (C). Det isl. *forvitni* betyder dels 'undran', 'beundran' (B), dels 'undran', 'bejär att få veta' (C). Den förra betydelsen föreligger, synes mig, i *at forvitni fǫður*, 'till undran för fadren', 'beundrade av fadren'. Hela uttrycket har samma jestaltning som *at undri heri*, 'till undran för folket', Arb. 17, *te marðu mannun*, dets., Hcl. 950 (Strz. sid. 25 f.).

§ 116. *Öll er orðin ætt Skjöldunga,
loftungs lundar, at limum einum*

Hrólfs. 1, 1.

Så lyder HEUSLER-RANISCHS text (1903). FINNUR JÓNSSON har i Skj. och Lex. poet. (1913—1916) *loftungs Lundar*. Detta är uppenbarligen tänkt såsom en förbättring. I själva verket är det i dubbelt avseende en försämring.

1. Under det att *ætt Skjöldunga : loftungs lundar* är en regelrätt parallellism av typen fe. *þreat heofonenzla : wuldres aras*, fs. *folk Judeono : Kristes widdersakon*, är *Skjöldunga : Lundar loftungs* en jämförelsevis sällsynt uttryckstyp.

2. Under det att uttrycket 'till grenar blott' passar utmärkt i anslutning till ett dubbeltydigt *lundar*, 'träd', 'män', är det synnerligen skralt, anslutet enbart till *ætt Skjöldunga*. Man tänke sig ett modärnt *Nu ha Björckarna blivít rothuggna av någon välmenande utjivare ändrat till Nu har familjen blivít rothuggen!*

Uppfattningen av denna och många liknande värser är beroende av vederbörande uttolkares ställning till de uttryck, som sammanföras under den ingalunda adekvata benämningen halv-kennningar.

Det är väl bekant, att ofta ett och samma begrepp kunde sedan gammalt uttryckas dels genom ett ensamt substantiv,

dels jenom samma substantiv i förening med en jenitivbestämning: *gjalfr* = *jarðbeltis gjalfr*, 'brus', 'havets brus', 'brusande hav', 'hav' (jfr § 119), *hrið* = *Hristar hrið*, *vápna hrið*, 'storm', 'valkyrians eller vapnens storm', 'strid', *hjaldr*, *rimma*, *prima*, *snerra* = *Yggs hjaldr*, *skjaldar hjaldr*, *Kjalars rimma*, *stála prima*, *geirvífa snerra*, *vápna snerra*, 'tumult', 'brak', 'Odens eller valkyriornas eller vapnens tumult eller brak', 'strid'. Därjämte kunde efterhand ett ord, som injick i vanliga kenningar, frijöra sig från omjivningen, unjefär så som nu för tiden ett simplex kan framgå ur ett ofta använt kompositum (t. ex. fackmannens *märke* < *frimärke*). Denna frijörelse håller jag för äldre och vanligare än man i allmänhet vill medjiva (jfr t. ex. Lex. poet. under *almr*, MEISSNER sid. 79, FALK i Arkiv 39, 64 f.). — Exempel:

A. Likvärdigt med *beneldr*, *súreldr*, *randeldr*, *hlífar eldr*, *torgu eldr*, *gunneldr*, *bøtvar eldr* står emellanåt ett enkelt *eldr*, 'svärd'. Likvärdigt med *benlaukr*, *sárlaukr*, *blóðlaukr*, *randlaukr*, *ímunlaukr* står ett enkelt *laukr*, 'svärd', § 31. Användningen behöver icke bero enbart på gammal metafor, ej heller enbart på utlösning av simplex ur compositum. Båda faktorerna kunna hava medvärvat.

B. Likvärdiga med de oräkneliga 'krigar'- och 'kvinno'-kenningarna av typen *fleina þorr*, *auðar þoll*, *mjaðar þella*, *arma eik*, *laufa lundr*, *fleina lundr*, *örva lundr*, *gunnar lundr*, *ógnar lundr*, *víglundr*, *eggþings almr*, stå bl. a. *þorr*, *þoll*, *þella*, *eik* (se Lex. poet.), enligt min mening också *lundr*, *almr* m. fl. Till förståelse av ordleken *loftungs lundar* borde särskilt de visserligen såsom 'usædvanlige' eller 'nästen enestående' betecknade, men dock erkända 'krigar'-kenningarna *Báleygs víðir* och *Óðins eiki* kunna bidra.

C. Jämte *bauga hlökk*, *horna hlökk*, *auðs þrúðr*, *vella þrúðr* tjänstjöra *hlökk* och *þrúðr* ensamma såsom beteckningar för 'kvinna'. På motsvarande sätt uppfattar jag, delvis i samförstånd med andra, *völundr* § 62, *ægir* § 145, *týr* § 150, dvs. som likvärdiga med *vígs völundr*, *jöfra ægir*, *almdrógar ægir*, *bauga týr*, *bøtvar týr* osv.

D. *Valr* betyder 'falk'. Men i *valr slítr varma kilju* är det likvärdigt med *unda valr*, *hræva valr*, *gunnar valr*. Den omständigheten, att *kilja*, som avser 'blod', förekommer i samma sats,

och att begreppssfären däri genom är antydd, har jort det i viss mån överflödigt att insätta ytterligare ett uttryck för 'blod' eller dylikt och sålunda skapa en regelrätt 'korp'-kenning: *blóðs valr*, *unda valr* osv. Samma resonemang gäller för *vín* uti *mynim vinna varg vín* Nj. 11, där ett *varga vín*, *vitnis vín*, *hrafns vín*, *svíra vín* jöres överflödigt av det i samma sats förekommande *varg*. Se vidare § 149.

§ 117. *þvít settu mik *sverðmerðlingar*
suðr hjá salti, synir Loðbrókar Ragn. XI 2.

Det med stjärna försedda ordet har förknippats med *svorðr*, 'svål', *morðr*, 'mård', *svartr*, 'svart', *merla*, 'upplysa'; jfr Edd. min. och Lex. poet. Till dess någonting bättre än 'svålmårdsättlingar' (= den gamle galtens söner), 'svärdblankare' (= krigare) och 'svartglittrande' har blivit funnet, läser jag *sverðmorðlingar*. Ett *morðlingr*, 'åstadkommare av *morð* (strid)', 'krigare', vore bildat liksom mht. *griusline*, 'åstadkommare av *grūs* (fasa)', fht. *sarling*, 'bärare av *saro* (rustning)', 'krigare'. Den utsmyckande tillsatsen i *sverð-morðlingr*, 'svärdkämpe', har sin motsvarighet i fe. *surcord-wizend*, 'svärdkämpe', *zar-wizend*, 'spjutkämpe', fs. *ger-fiund*, 'spjustrustad fiende', osv.

§ 118. *gyldnar brynjur* Hálfs. VI 10.

I stället för den äkta nordiska formen *gullinn* möter oss här *gyldinn*, beroende på utländsk påverkan; jfr fht. *guldin*, mht. *gülden* (ännu i *Tausengüldenkraut*), fe. *zylden*, me. *gilden*, da. *gylden*. Dylik påverkan låg vid ordgruppen i fråga nära till hands. Så har den äkta svenska formen *gull* fått en konkurrent, och till och med en segerrik konkurrent, i *guld*. — Edd. min. och Skj. insätta var sin 'rättelse': **gullnar* och **gyldar*. Lex. poet. dekreterar: 'sikkert skrivefejl'. Den vanliga metoden.

§ 119. *þótt sær of þik sægjum gangi* Qrv. I 2.

Ordet *sægr*, om vilket det i Lex. poet. heter, att det sannolikt 'er identisk med nyisl. *sægur*, 'mängde människor', är identiskt med ett vanligt fe. ord. Det jerm. **suōz-*, 'juda', 'brusa', 'dåna', föreligger bl. a. i fs. *swōgan*, fe. *swōzan* (om vind, vatten, eld);

med *i/i*-avledning: fe. *swēz*, isl. *sægr*, 'brus', 'dån', 'brusande hav' (jfr fe. *wætres swez*, *sæs swez*, 'vattnets, havets brus'), 'våg'. Ordet är sålunda likställt med *gjalfr*, *gjallr*, *gnidr*, 'brus', 'dån', 'brusande hav'. Jfr också *breki*, 'brytande, brakande våg', 'brottsjö'. Uttrycket *sær gengr sægjum* betyder 'havet går i vågor'. Det är fullkomligt analogt med fe. *sæ weallet yðum*, 'havet går i vågor', och nord. *haf gengr hriðum*, 'havet går i stormvågor' ('havet i stormiga vågor slår upp emot självaste himlen'), Hyndl. 42¹. Likartat är också fe. *wind onhrered sæs on wæze*, 'vinden rör upp haven i (så att det blir) vågsvall'.

§ 120. *Vér á einn bekk allir sátum* Qrv. IV þ 4.

För att uppskatta verbalformens innersta väsen — sålunda lämna en översättning, som icke blott nödtorftigt tillgodoser sammanhangets krav, utan tillika är filologiskt korrekt — behövs återigen en smula insikt i de andra jermanska fornspråken. Man måste känna till, att de betydelser, som tillkommo jerm. **sat* och **zasat* senare förenades i det enkla verbet. Sammansättningen betydde företrädesvis 'satte sig': got. *gasat ana ina*, 'han satte sig på den', Marc. 11, 7, fe. *zesæt on þa swiðran hand*, 'han satte sig på den högra sidan', Cri. 531, mht. *er uf daz ors gesaz*, 'han satte sig på hästen', Tristan 6698. I nordiskan sammanfölla verbalformerna jenom prefixets allmänna försvinnande: *sátum á einn bekk*, 'vi satte oss på en och samma bänk'; jfr också mht. *si saz dar*, 'hon satte sig dit', Tristan 1290, ä. nht. *du must sitzen ins Wildbad*, 'du måste sätta dig i varmbadet', Sachs Fastn. 8, 367. I Lex. poet. saknas betydelsen 'sätta sig' helt och hållet under *sitja*. Under *á* påstås *sitja* betyda 'have sat sig'. Man kan försöka experimentet att insätta denna tolkning i de fullkomligt analoga citaten från systemspråken!

Liknande oförståelse går igen vid *standa*. På sid. 566 säges *standa til hjarta* bero på 'sammenblandning'. På sid. 533 säges *standa und þorm*. 2, 22 betyda 'have stillet sig under', 'stå under'. Naturligtvis betyder det, såsom Skj. riktigt anjiver, 'stille sig under'. Jfr fe. *he zestod on ða swiðran hand*, 'han ställde sig på högra sidan', Ps. CVIII 30: 1, mht. *stan*, 'ställa sig', 'stiga', osv.

¹ Likheten mellan *haf gengr hriðum* och *sær gengr sægjum* har föranlett WIMMERS mindre exakta '*sægr*, oväder'.

Ett tredje fall är *renna*. Det heter i GDropl. 3, att svärden *fjörbrautir rendu*, 'rände livsvägarna', dvs. jenomborrade brösten. Lex. poet. innehåller följande utläggning: 'Denne brug av *renna* er måske upstået ved udeladelse af *sér*'. Ackusativkonstruktionen har intet med reflexivet att skaffa. Den är jemensam för hela den stora grupp av rörelseverb, som representeras av nord. *ganga*, *stiga*, fe. *faran*, *feran*. Särskilt belysande är jämförelsen mellan nord. *renna* och fe. *zeferan*. Båda äro svaga verb. Båda äro egentligen kausativer (till *rinna* resp. *zefaran*). Båda äro sålunda egentligen transitiva. Men båda hava därjämte fått intransitiv betydelse. Och båda kunna förbindas med lokal prepositionsfras eller lokal ackusativ. FF § 27.

§ 121.

skógs skæstafr Qrv. IX 1.

En enligt Lex. poet. och MEISSNER oklar kenning; ty '*skógs stafr*, bågens stav, skulle redan utan något tillägg betyda krigare'. I *handa hrapmunnr*, *randvallar ridtlogi*, *heims skála rafrlogi*, *skógs skæstafr*, *borða hlaupmarr*, *jötuns móður hlaupstótt*, *unnar riggs orbeitir* osv. betecknar huvudordets försättsstavelse rörligheten eller snabbheten hos det jenom kenningen uttryckta begreppet. Försättsstavelserna i de valda exemplen ansluta sig till *hrapa*, *rida*, *rafra*, *skæva* (alla i pt. *-aða*), *hlaupa* (starkt verb), *orr* (adj.). Alltså: 'bågens skridande (järvt framryckande) stav', 'rask krigare'. Jfr MEISSNER §§ 29, 40 ff.

§ 122.

Vart þú eigi með Víkari
austr í Væni árdag snimma

Gautr. II 13.

Det fe. *ærdæz* har två olika användningar: A) i sing. *mid ærdæze*, 'på morgonen', *æniþa mid ærdæze*, *samod ærdæze*, 'med ens (strax) på morgonen', *to þam ærdæze*, 'till tidigt nästa morgon'; med tautologi (parallellism): *on uhtan, mid ærdæze*, 'i ottan, vid dagens inbrott' (fyra gånger). — B) i plur. *on ærdazum*, *in ærdazum*, 'i forna dagar'.

Om det nord. *árdagr* gäller detsamma: A) i sing. *árdag snimma*, 'tidigt på morgonen'. — 2. i plur. *í árdaga*, 'i forna dagar'.

Det fe. synonymet *ærmorzen* förekommer dels liksom fe. *ærdæz* i prepositionsuttryck: *on ærmerzene* (dativ), *on ærmorzen* (ackusativ), 'tidigt på morgonen', dels liksom nord. *árdag* i adverbial ackusativ (jfr NYGAARD sid. 96): *ærmerzen*, *ærmyrzen*, med samma betydelse. Nordiskan har det enkla *morgin* föregånget av adverbet *ár*: *ár of morgin* och *ár morgin* (prepositionsuttryck resp. adverbial ackusativ).

Allt tal om ändring av handskriftens läsart är obehövt (jfr Edd. min. sid. 40). Artikeln *árdagar* i Lex. poet. får helt omredigeras.

§ 123. *Hervor ek heiti, Hundingja dóttir*

Hjálmp. IV 2.

Det var ett allmänt bruk att spörja obekant folk 'at nafni eða ætt'. Det stereotypa svaret innehöll verbet 'heta' jämte namnet och en omedelbart ansluten släktskapsbestämning. I en del liknande perioder träder annan uppjift i släktskapsbestämningens ställe. Med anledning av skral satsanalys och onöjaktig tolkning påpekade jag i Ipt. 81, att den senare uppjiften icke står som apposition till ('a variation of') något föregående ord, utan som en självständig ny utsaga ('a predicative complement'). Alltså här: 'Hervor heter jag, jag är Hundinges dotter'. Jfr de i Ipt. 81 anförda ställena samt Vsp. 19, Hárb. 8, Hyndl. 20, Fáfn. 3, Sigrdr. 3, Edd. min. XV A 5, D 2 osv., ävensom Vpr. 23, 25, 27 o. d.

§ 124. *en ef maðr metnask við mildings síðu*

Hjálmp. IV 6.

Skj. bjuder på ett *við mildings síðu*, 'vid kongens side'. Mig säger halvvärsen någonting helt annat: 'till följd av furstens beteende', dvs. hans frikostighet och huldhet. Betydelsen 'Art und Weise, wie man lebt und handelt' är för **sið-* (i sing. och plur.) samjermansk. *Við* i betydelsen 'på grund av', 'i följd av' är vanligt: *hann varð úkátr við þá sögu; hjörtu skulu við þat*.

§ 125. *ferr þín frægd um fégjafir* Hjálmp. IV 7.

Så lyder, normaliserad, handskriftens text. Utjivaren insätter i stället *ferr þín frægd *ok fégjafir* och översätter sin skapelse

med 'der går ry af din berømmelse og gavmildhed'. Ry af berømmelse . . . rykte om ryktbarhet . . . rumour of renown . . .

Den oförfalskade värsen betyder: 'ditt rykte i fråga om gåvor vandrar', dvs. 'du är vida berömd för jivmildhet'.

§ 126.

*Hjálmþér ek heiti, hirði ek fátt segja
fylki framvísun á fyrsta kveldi;
vil ek eigi hvarfla hér á hallar gólfi,
seg mér till sætis, souf em ek grams Inga*
Hjálmþ. IV 9.

I den tredje värseraden har utjivaren störts av den fylliga allitterationen och omintetjort den på olika sätt: i A-upplagan jenom att föra *hier* till b-värsen, i den 'rettede' texten jenom att låta ordet försvinna. Strofen bör ordnas så, som här ovan skett.

§ 127. *siti hann yzt af seggjum mínum*
Hjálmþ. IV 14.

Skj.: 'lad ham sidde yderst af mine mænd'. Visst icke. Det vore, i parentes sagt, detsamma som *siti hann yztr seggja minna!* Mannen i fråga tillhörde icke alls kungens folk. Prepositionen *af* har samma betydelse som *frá*: 'räknat ifrån', 'i förhållande till'. Alltså: 'låt honom sitta längst borta ifrån mina män!'

§ 128.

*Harðr munt þú heima, er hyggsk öllu ráða
oss hjá í dýrum órum höllum* Hjálmþ. IV 15.

Så bör halvstrofen läsas — i väsentlig överensstämmelse med den till grund lagda handskriften, vilken har *vorum*¹ *haullum*. En annan handskrift kastar om pronomen och substantiv. Skj. skänker oss **høllum órum*. Detta är oriktigt av dubbelt skäl: 1. Motsatsbetonade ord (såsom här *heima* och *oss*) hava företräde framför efterföljande partiklar. 2. Partiklar i postposition alliterera endast under helt andra betingelser. Uti fe. *licyad me*

¹ 'Die mit *ór-* anlautenden Formen werden im 13. Jahrh. allmählich durch die mit *vár-, rþr-* anlautenden Nebenformen ersetzt'.

ymbe, *him ymbe 3estodon* o. d. står partikeln efter ett pronomen, som icke intager motsatsställning; med verbet bildar den i viss mening en komposition (jfr ty. *umliegen*, *umstehen* osv.). Uti nord. *alla menn yfir*, *annars fletjum á*, *logðum arm yfir* o. d., står partikeln sist i en ljóðaháttsvärs och presterar huvudstav i dess allitterationssystem.

§ 129. *Sinni má engi íþrótt treysta,*
aldri er hann svá sterkr né stórr í huga
 Ormsp. III.

Med avseende på det här och annorstädes skvalt återjivna *aldri . . svá* (fsv. *aldrigh . . swa*, fe. *no . . þæs* osv.), 'om . . än . . aldrig så', se den utförliga utredningen i Ipt. 279 och där citerad litteratur!

§ 130. *hefi ek þursa ok þeira kyn*
hart leikit, hamars íbúa Grettiss. 41.

Här föreligger en typisk parallellism: *þursa ok þeira kyn* = *hamars íbúa*. Utjivaren synes icke hava förstått handskriftens *j bua*: han utesluter det både ur den 'rettede' texten (som jer en dålig variant) och ur lexikonet. Jfr FRITZNERS *íbúi*, *ibýggjari*, *ibýggvari*, *ibýggjaramaðr*. Ett par andra exempel på objektsparallellism: *hljóðs bið ek allar helgar kindir, / meiri ok minni*, *mögu Heimdallar* Vsp. 1, *waldend sende / lað-wendne here on lan3ne sið, / 3eomre 3astas* Gen. 67 ff.

§ 131. I § 4 uppställdes den satsen, att skaldediktningen i stort sett icke varit närmelsevis så invecklad, som den ter sig i nutida upplagor och av dem beroende litteratur. Utjivningsarbetet behöver till större delen göras om. För revisionen uppställer jag regeln: sök att, under största möjliga anpassning till handskrifternas vittnesbörd å ena sidan, till annat känt fornjermanskt språkmaterial å andra sidan, åstadkomma en jämförelsevis enkel, även vid muntligt föredrag begriplig text! Vilka svårigheter detta krav innebär, inser jag lika väl som varje annan.

Men principen är sund — i motsats till den i editionerna rådande förkonstlingen. Ett par dussin provbitar följa.

§ 132. *Hneggi berk ok æ ugg
óttu (hlýði) mér (drótt);
dána vekka (dróttins) mey
(drauga á kerlaug) Háf. 1, 1.*

Så skulle Harald Hårfager hava diktat! Dativen *mér* mellan *hlýði* och *drótt* skulle alls icke hava hört dit, ehuru *hlýði mér* är en så naturlig sammanställning (*mér hlýði* Jóms. 1, *hlýddi mér Þvíðf.*), att en åhörare icke skulle hava förmått att i sitt medvetande söndra orden ifrån varandra, och ehuru hela uttrycket är en typisk maning! I upplagan möter oss den avskräckande anblicken av ett till yttermera visso med ett sönderklyvande semikolon utstyrt parenteskonglomerat, bestående av två brottstycken ur andra raden, ett nyjort brottstycke ur tredje raden (handskriften har ej **dróttins*, utan *dular*) och ett fjärde brottstycke bildat av sista värstraden. Härtill kommer, att handskriftens *vek ek*, 'jag väcker', förvandlats till sin motsats **vekka*, 'jag väcker icke'.

Annorlunda ter sig följande redigering:

*Hneggi berk ok æ ugg
óttu. Hlýði mér drótt!
Dána vekk dular mey
drauga á kerlaug.

Här innehålla de två första raderna två korta, avslutade satser. Ordställningen *ok ugg óttu* = *óttu ok ugg* är vanlig i de fornnordiska dikterna och står sålunda icke i vägen för kravet på naturlighet. De två sista raderna bilda för sig en sats.

Så långt synes mig visshet råda. När det sedan gäller att utreda den sista satsen, få vi jöra så gott vi kunna. Handskriftens jakande uttryck synes mig, sådant jag tänker mig innehållet, vida skönare än upplagans nekande. *Dular* kan sammanhånga med 'dvala'; jfr de etymologiska ordböckerna. Grógaldrs *vek ek þik dura* och vårt *vek ek mey dular* te sig såsom grammatiskt kongruenta. Återstår sålunda *drauga*, som väl näppeligen är riktigt. 'Dikten' brukar icke hava med 'draugar' att jöra, men så mycket mera med 'dvärjar'; jfr de talrika 'dikt'-kenningarna med *dvergs*, *dverga*, *Dvalins*, *Fals*, *Regins*, *Suttra* osv. Om man för

**drauga* insatte *dverga* (en lätt ändring i jämförelse med Skj:s **rekka* < *rek ek* och **dróttins* < *dular*), bleve kenningen typisk. Assonansen bleve *dver(g)- : ker-*, jämförligt med *er- : mar(g)-* i den följande visan. Sålunda (till dess någonting bättre blivit funnet):

‘I järtat bär jag städse ångst och fruktan.
Må skaran lyssna till mig! Ur sin dvala
jag väcker döda jungfrun i min sång.’

§ 133. Samma strofs senare hälft erbjuder nästa exempel på den nutida förkonstlingen. Handskriftens *a* ändras till **af*, och sedan läses, bortsett från parenteser: början av första raden, början av andra raden, slutet av fjärde raden, slutet av andra raden, slutet av första raden. En sådan ordställning hade varit obegriplig för samtiden och är odräglig för nutiden. Jag läser rättfram, sålunda med schemat 1 a + 2 a + 4 b + 2 b + 1 b utbytt mot 1 + 2 + 4 b:

dröpu lætk ór Dralins greip
dynja, meðan fram hryur
— *rekkum býðk Regins drykk*
réttan — á bragar stétt.

‘ur dvärjens hand jag låter dräpan sorla,
i det den brusar fram på sångarsätt:
åt männen bjuder jag ett kväde regelrätt!’

Jag kan icke finna den i Lex. poet. särskilt diskuterade bilden *ór Dralins greip* järvare än hundratals andra: den antyder, att det var ur dvärjens hand, som diktardrycken mottogs, och dikten sålunda liksom flödade.

§ 134. Auðuns visor äro förvanskade och svårtydda. Ur den i Skj. med 1 betecknade har man fått fram: ‘Enhver skulde dog kunne tie, uagtet han kan Orms vers’. Tolkningen är grundad på det vanliga antagandet av en onaturlig ordföljd (jfr föreg. paragrafer). Ifall de i Skj. framställda jissningarna angående de enskilda uttryckens innebörd skulle vara riktiga, kunde raderna läsas rättfram:

*Maðr skyldi þó moldar
megja hrerr of þegja
kenniseiðs, þótt kunni
kleppdogg Hóars laggvar.*

‘envar med Orm (*moldar kenniseiðs*) dock borde kunna tuga, om ock han känner diktens gudakonst’, dvs. Orm är en man, som ingen skald må prisa.

§ 135. *settisk orn, þars æsir
ár Gefnar mat böru
— vasa byrgi-Týr bjarga
bleyði vændr — á seyði* Haustl. 2.

Skj. tillämpar den i de föregående paragraferna omtalade metoden: rycker *ár* ut ur sitt sammanhang för att sammanföra det med *settisk* i den föregående huvudsatsen och *Gefnar* likaledes ur sitt sammanhang för att infäta det i den efterföljande ‘jätte’-kenningen. Ordföljdsschemat blir på sådant sätt: $1a + 2a + 1b + 2c + 4b +$ konglomerat ur 2, 3 och 4. Det naturliga är: $1 + 2 + 4b$ jämte enkel parentes. Detta sista schema är precis detsamma som i § 133 och dessutom precis detsamma som för motsvarande delar av str. 3 och 15. Det kommer till sin rätt, vare sig man med ÞÓRLEIFR JÓNSSON läser *ár-Gefnar*, ‘kvinnor’, eller man vill antaga en anspelning på det i Þrymskviða återjivna sagostoffet och läsa *Gefnar mat*. Den mat, som ‘æsir böru á seyði’, var en oxe. Och oxen var den förejivna Frejas mat vid det Þrymska jästabudet. Möjligen är den rätta tolkningen ännu icke funnen. Huru som helst: en för åhörarskaran begriplig text måste förbliva ögonmärket!

§ 136. *ring-rögnir lét vagna
ríqfrekr ofan sígask* Haustl. 4.

Accepterandet av ett *vagna ring-rögnir* = *ring-vagna rögnir*, ‘slättens (= landets) valars (dvs. jättarnas) styrare’, skulle för mig vara en sista resurs: ett erkännande, antingen att skalden här förfallit till ett honom eljest främmande manér, eller också, att vi själva icke kunnat finna någon rimligare förklaring. Men här ligger en annan förklaring nära. *Vagna* torde ensamt kunna betyda ‘jättarnas’, eftersom synonymet *hvalr* faktiskt anföres såsom

beteckning på jätte. *Ving-*, om vars etymologi olika meningar råda, ter sig osökt för mig som ett utsmyckande epitet (jfr *prym-* i nästa paragraf) av samma art och troligen av samma innebörd (jfr lat. *vinco*) som det fe. *size-* i en mängd poetiska sammanställningar: *sizedryhten*, 'dominus victoriae', *sizebeorn*, 'vir victoriosus', *sizepeod*, 'populus victoriosus', osv. Alltså: 'jättars segerrike furste lät sig, stridsjärv, glida ned'. Jfr §§ 138 A, 144, ävensom §§ 146, 153.

Det må med avseende på detta och liknande fall med all kraft och tydlighet betonas, att om det också kan visas, att den av mig försökta tolkningen icke är den rätta, vi ej för den skull må strax jiva tappt: vi hava säkert ännu ett gott stycke kvar till 'den sista resursen'!

§ 137. *Fljótt bað foldar dróttinn*
*Fárbauta mög *Várar*
þekkiligr með þegnum
þrymseilar hval deila Haustl. 5.

Vad som i Skj:s text går emot Tjodolfs enkla diktion, är förknippningen *þrymseilar . . *Várar . . hval*, 'bågsträngens gudinnas (Skades) val'. En bit av en 'oxe' dyker upp mitt inne bland gudarna och får först två rader längre ner sin utformning till en komplett 'bos'. Ser man närmare på saken, så finner man, att varken handskriften har något **Várar*, ej heller den äldre uppfattningen har något jemensamt med modärn förkonstling. Handskriften har *voro þekkiligr*, dvs. *Vöru þekkiligr*, bestämning till *foldar dróttinn*. På sid. 648 i Lex. poet. anföres: *her er urinn kallaðr þrymseilar hvalr*, dvs. 'det kraftiga tågets val', 'dragoxe'. Jfr fe. *þrym-*, 'kraftig', 'mäktig', 'härlig', i en mängd sammanställningar och avledningar.

§ 138. *ok lómhugaðr lagði*
leikblaðs reginn fjaðrar
ern at gglis barni
arnsúg, faðir Marnar Haustl. 12.

A. Skj. och Lex. poet. använda på 'örn'-kenningen i andra raden samma förkonstlingsmetod, som omnämndes i § 136: *fjaðrar leikblaðs reginn* förklaras vara likvärdigt med *fjaðrar blaðs leik-*

reginn, 'han som sætter vingens leg i bevægelse'. Orden böra tagas alldeles såsom de stå: 'den lekande vingens gud'. Med avseende på det utsmyckande försättsordet jfr § 121.

B. Tjödolf använder parallellismtekniken icke blott på vanligt sätt i sina enklare värser (regelbundet missuppfattat i Skj. och Lex. poet., utrett bl. a. i FF §§ 50 ff.), utan också på tre ställen i den konstrikare diktningen (jfr § 139), i det han för ett och samma centrala begrepp, här jätten i örnhamn, använder två asyndetiskt anbragta uttryck, här *fjadrar leikblaðs reginn* och *Marnar faðir*.

C. Logiskt är det tämligen likjiltigt, om adjektiven *lómhugaðr* och *ern* föras båda till det ena eller båda till det andra eller fördelas emellan de nyssnämnda parallella leden. Skj. väljer som så ofta det formellt mest invecklade: schemat 1 + 4 + rästen, dvs. *lómhugaðr faðir*, *ern reginn*. Själv väljer jag det formellt enklaste: schemat 1 + 2 + rästen. *Lómhugaðr* kan man betrakta såsom direkt attribut, *ern* kanske snarast såsom predikativt, dvs. såsom satt i relation till verbets handling. I sådant fall:

och lätta vingens sluge gud, jättinnans far,
for snabb, i örnflykt, efter hökens barn'.

§ 139. *Eðr of sér, es jötna
ótti lét of sóttan
hellis bör, á hyrjar,
haug Grjótúna, baugi* Haustl. 14.

Den enklaste syntaxen uppnås, om man tolkar halvstrofen på följande sätt. Eftersom den, som bor på skeppet, kan kallas *ægis jódraugr* och *undýrs runnr*, bör den, som bor i klipp-hålan, kunna kallas *hellis bör*. Målningen var anbragt *á hyrjar baugi*. Sköldarna voro ofta röda: *rauðir skildir*, *raudar randar*, *raut lind* osv. Också elden är röd: *rauðr eldr*. Därför torde uttrycket *hyrjar haugr* (= *elds rønd*) kunna beteckna den eldröda skölden. Så långt stämmer min från Skj. helt avvikande uppfattning nagorlunda överens med Arkiv 15, 269 ff. Men sammanställningen **Grjótúna haugs hellis bör*, 'stenmarkernas högs klipp-hålas träd', kan jag icke godtaga: *tún* är icke 'mark', och *hellir* hör icke hemma i en hög, utan i fjällen. Dessutom är ett fristaende *hellis bör* såsom 'jätte'-kenning att föredraga framför en

hel jenitivramsa, i vilken det logiska förhållandet mellan orden icke är sådant som exempelvis i *Leifa landa* (dvs. havets) *runna* (dvs. skeppens) *lauf*, 'sköld', med andra ord: där det icke finns lika många kenningar som jenitiver.

Liksom i str. 12 *fjafir Marnar* är parallellt med *leikblaðs reginn fjáðrar* (§ 138), så är här *haug Grjótúna* parallellt med *hellis bgr*:

·På skölden ser man vidare, hur Tor
for hän till jätten, for till Gryttuns hög'.

§ 140. *Knóttu oll, en, Ullar*
 endilög, fyr mági,
 grund var grápi hrundin,
 ginnunga ré brinna Haustl. 15.

Så ser halvstrofen ut i Skj. Dess schema $1a \div 1c \div 2b \div 4 \div 1b \div 2a \div 3$ utbyter jag mot schemat $1a \div 4 \div$ rästen. Denna räst bildar en av halvstrofens början och slut kringjärdad parentes — en rätt vanlig anordning. Alltså:

Knóttu oll — en Ullar
endilög fyr mági
grund var grápi hrundin —
ginnunga ré brinna.

·all luften brann, men jupa jorden blev för Tors skull hagelpiskad'.

§ 141. *Þyrmðit Baldrs of barmi,*
 **berg, solgnum þar dolgi,*
 hrístusk björg ok brustu,
 brann upphiminn, manna Haustl. 16.

Skjs schema $1 \div 2b \div 4b \div 2a \div 3 \div 4a$ utbyter jag mot schemat $1 \div 2 \div 3 \div 4$:

Þyrmðit Baldrs of barmi
bjargsolgnun þar dolgi,
Hrístusk björg ok brustu,
brann upphiminn manna,

·där skonade ej Balders bröder sin glupske vederdeloman;
·där bävade och brusto bärjen, och gudars höga himmel brann'.

Handskriftens *bʰg* läser jag därvid som *bjarg-* (till *björg*), 'livs-uppehålle'. *Manna* betraktar jag snarast såsom syftande på både gudar och människor; jfr Lex. poet. sid. 389 a och fht. *almahtico cot, manno miltisto* Wessobr. Gebet 7 f. Tors fejd med jättarne tänktes lika litet såsom ett försvarande av människorna mot deras fiender, som Olympens gudar tänktes möta de himlastormande titanerna av intresse för Hellas trygghet. Jfr þry. 18. Skulle man ändock föredraga att förknippa *manna* med *dolgi*, har jag från värsteknisk synpunkt ingenting däremot: det uppkommer då en parentes av enkel och välbekant art; jfr § 140.

§ 142. *Brátt fló bjarga gæti*
— *bönd ollu því — randa*
(*ímun*) *fólr und iljar*
íss (*vildu svá dísir*) Haustl. 17.

Så lyder Skj:s text. Dess parenteskonglomerat skulle vid muntligt föredrag vara obegripligt. Den naturliga läsningen är *ímunfólr*, 'stridsglänsande', analogt med *vígbjartr*, fe. *wizblac* o. d. (*wiz* = *ímun*, *blac* = *fólr*). Alltså:

Brátt fló bjarga gæti
— *bönd ollu því — randa*
ímunfólr und iljar
íss. Vildu svá dísir.

Det är: 'Och strax därefter — makters skull var det — flög blanka skölden under sulorna på härjens furste: nornor ville så'.

§ 143. *Fariða ér, áðr fleyja*
flatvöllr, heðan, batnar
(*verpr*) *Geitis veg grjóti*
Goðræðr (*of sæ stóran*) Þjóð. 4, 2.

Skj:s schema 1a + 4a + 2b + 3b + 1b + 2a + 2c + parenteskonglomerat utbyter jag mot den vida enklare konstruktionen:

Fariða ér, áðr fleyja
flatvöllr, heðan, batnar
— *verpr Geitis veg grjóti* —
Goðræðr, of sæ stóran!

‘Far icke hädan, Godröd, över havet, förr’n fartygsslätten bär sig bättre åt: det vräkes stenar jenom sjökungsstråt!’ Liksom det i Haustl. 8 (av samme skald) heter *fló of veg langan*, så heter det här *fariða of sæ stóran*. Rumsackusativen *Geitis veg* (NYGAARD § 96) stannar i sin naturliga omjivning. Den avslutande prepositionsfrasen, anknuten till ett verb före parentesen, visar kongruens med Rdr. 4, Haustl. 2 (§ 135), 3, 15, Vígl. 17 (§ 190) osv.

§ 144. **foldgnáar . . hjaldrsnerrandi* Eg. Ad. 1.

Detta är ett motstycke till §§ 136 och 138: handskriftens **fold* ändras till **fald*, och sedan sättes ‘krigar’-kenningen *faldgnáar hjaldrsnerrandi* = *hjaldrfaldgnáar snerrandi*, dvs. ‘strids-hucklegudinnans (stridens) förstärkare’. Det är precis lika lätt att ändra **fold* till *folk* och så läsa rättfram: *folkgnáar hjaldrsnerrandi*, där *folk-Gnó* är detsamma som *folk-Rán* eller *folk-Sýr*, dvs. ‘valkyria’, och hennes *hjaldr* detsamma som *Skoglar dynr*, *Gunnar galdr* eller *Yggs hjaldr*, dvs. ‘striden’.

§ 145. *Era Friðgeiri færi,
förum holms á rit sörvar
(skulum banna) mjök (manni
mey) örlygi at heyja:
við þanns bítr ok blótar
bönd élhvötuð Gøndlar,
alfeigum skýtr ægir
augum, skjöld, *of *bauga* Eg. Lv. 28.

I den så konstruerade strofen skiljes *mjök* från de närmast omjivande orden. Ett meningslöst semikolon står vid den första halvstrofens slut. Handskriftens *a baugi* ändras till **of *bauga*. Uttrycket **bauga ægir*, ‘ringskrämmaren’, uppjives vara kenning för ‘gavmild mand’. Och förbindelserna *bítr . . skjöld* och *ægir . . bauga* flätas konstrikt i varann.

Jag konstruerar strofen på följande sätt:

*Era Friðgeiri færi
— förum holms á rit, sörvar:
skulum banna mjök manni
mey — örlygi at heyja*

*við þann er bíttr ok blótar
bónd élhvötud Góndlar
— alfeigum skýtr ægir
augum — skjöld á baugi!*

dvs. *Eigi er Friðgeiri færi — fírum, sörvar, holms á vit: skulum
mjök banna manni mey — at heyja orlygi við þann Góndlar élhvötud er bíttr skjöld á baugi ok blótar bónd; ægir skýtr alfeigum
augum!*

‘Ej Fridger har en chans — lát, folk, oss gå till strids:
vi skola hålla mön med kraft ifrån den mannen! —
att föra ut en fejd emot den örlogsjälte,
som biter sköld i rand och dyrkar gudars makt.
Förskräckarn ser sig om med dödsinvigda blickar!’

Både här och i det mångomskrivna *þann er olli ægis dauða* HHund. I 55 synes mig *ægir* stå ensamt såsom beteckning för krigare. § 116 C.

§ 146.

af Nirdi

nadds hámana raddar Sindr. 6,

‘från spjutets höga månes stämmas Njörd’, dvs. ‘från krigaren’. I Lex. poet. heter det: ‘hvor *hó-* vistnok må henføres till *ródd*’. Detta är ett upprepande av det i § 138 relaterade: det utsmyckande försättsordet misskännes, och en onaturlig konstruktion införes. Eftersom det att svänga skölden högt var ett så naturligt begrepp och ett så vanligt uttryck, att förbindelsen *bera hæra skjöld* blev en stående formel för att vinna seger, pryder försättsordet utmärkt sin plats. I *dúðak dyns háskutil brynju*, ‘jag svängde brynjebullrets (stridens) höga stång’, dvs. ‘jag svängde svärdet’, Anon. (XIII) B 10 har *há-* blivit lämnat i fred.

§ 147.

*Gerdisk minn at mórði**mórðröndr, es hjók randir.**Greipar rann at gunni**grannfengr íugtanni* Korm. Lv. 28.

Så lyder halvstrofen i tämligen nära överensstämmelse med handskriften. Skj. ändrar *randir* till **randar* och *greipar* till **grei-*

pum. Resultatet blir schemat $1 + 2a + 4a + 2b + 3a + 2c + 4b + 3b$. Jag får utan sagda ändringar fram två enkla satser:

‘Min klinga drog i strid, där jag högg sköldar,
men svärdet for i kamp med mager vinst!’

Kenningen *greipar íugtanni*, ‘nävens björn’, är av samma art som *slíðra garmr*, ‘skidans hund’.

§ 148. Samma tanke, som innehålles i första hälften av Korm. Lv. 28, utföres vidare i den senare halvstrofen. Den halvstrofen i sin hittillsvarande och i sin nedan framlagda jestalt torde särskilt väl illustrera två motsatta system. Skj:s text lyder:

*illa lét, þás, Áta,
ófüss, varar húsa,
sónar, fress, ór sínu
slíðr, balti gekk, híði.*

Den konstrueras efter schemat $1a + 1c + 2b + 3b + 1b + 3a + 4b + 2a + 3c + 4a + 4c \dots$. Översättningen på *illa lét* ‘Áta varar húsa fress, þás sónar balti gekk ófüss ór sínu slíðrhíði’ lyder: ‘svärdet svigtade i kampen; svärdet klang hæsliq, da det mot sin vilje måtte gå ud af sin skede’. Härvid är att märka:

A. Handskriftens **varar* är meningslöst. Detta erkännes i Lex. poet. under *vör*. Men ordet får ändå stå kvar i texten och släpas ööversatt med under artiklarna *Áti*, *hús* och *fress*.

B. Upptagen är däremot en ändring, som icke har något berättigande: **balti* insättes istället för handskriftens *byðv*.

C. En s. k. ‘tmesis’ (*slíðr- . . . -híði*) är under alla förhållanden högst betänklíg. Allra minst må man medelst ‘rettelser’ mana fram en sådan. Jfr § 196.

D. Svärdet var ingalunda trögt, då det ‘gerðisk at mórði’ (‘rann at gunni’). Det flög flínkt ur skidan, då dess herre skulle ‘höggva randir’ (§ 147). Men det bet ej på skölden; ‘seo ec3 zeswac þeodne æt þearfe’ (Beow. 1524 f.). Det är detta, som *ófüss* asyftar.

E. Klingan var *ófüss Áta húsa *varar*. I Heliand förekommer *fus* tre gånger, alltid förknippat med *te farenne*, ‘att fara’. I fornengelskan finna vi *fus to farenne*, *fus on forðwe3*, *fus on forðsid*, *sides fus*, i nordiskan *fúsir farartunnar*, *ófüss þessarar*

ferðar osv. Det lider knappast något tvivel, att också här stått: *ófúss farar*.

F. Liksom *Rómsför* betyder 'romresa', så bör *Áta húsa för* kunna betyda 'sköldresa'. Det var den resan som jick trögt: skölden blev ej så åtgången, som den bort!

G. Orden *sónar fress* stå tillsammans och höra tillsammans. Kenningstypen är densamma som representeras av *blót ormr* och *hrægagarr*. Betydelsen är 'svärd'.

H. Återstår så '*slíðr byðr*'. Detta är helt enkelt dat. sg. neutr. av *slíðrbiðr*, adj. 'farlig att avbida', 'farlig att pröva på'. Bildningstypen är densamma, som föreligger i *auðfyndr*, 'lätt att finna', *vandgætr*, 'svår att jissa' (FF § 31) osv. Därmed är halvstrofen färdig — en halvstrof av en helt annan art än den vi förut lärt känna:

*illa lét, þás Áta
ófúss farar húsa
sónar fress ór sínu
slíðrbiðu gekk híði,*

'illa skötte sig klingan, när, föga benägen till Ate-hus-färd, blodsbjörnen jick ur sitt farliga ide'.

§ 149. *srá gól endr, þás unda,
eiðs af fornum meidi
hræva gaukr, es haukar
hildinga mjöðr vildu þþyn.*

Enligt Lex. poet. vore **hildinga unda mjöðr* = 'blod' och **eiðs haukar* = 'korpar'. Den förra av dessa sammanställningar har en oäkta klang; bland de talrika omskrivningarna för 'blod' har jag icke funnit något motstycke. Den senare sammanställningen svävar i luften; jfr Lex. poet. under *eiðr*, m. 'ed' ('hvad *eiðs* her betyder er usikkert') samt Arkiv 39, 79 f. Därtill kommer, att syntaxen, såsom i allmänhet vid FINNUR JÓNSSONS utläggningar, blir i eminent grad tilltrasslad. Man jämföre den första halvstrofens relativt enkla struktur.

Den ovan antydda oäkta klangen försvinner, om *mjöðr* för att beteckna 'blod' förknippas med endast den ena av jenitiverna. Ett *unda mjöðr* vore av vanlig typ; jfr t. ex. *undbára, sárgymir, svíra rín*. Men också *hildinga mjöðr* skulle just i det samman-

hang, där det förekommer, vara ett acceptabelt uttryckssätt: blodet kunde lämpligen sägas vara det 'mjöd', som stridsmännen hade att bjuda korparna på. § 116 D.

Detta senare alternativ är enligt min mening det rätta. *Unda* kommer då tillsammans med *haukar*; jfr *benmár*, *sárgammr* osv. Det oförklarade *eiðs* fattar jag såsom jenitiv av *eið*, n. 'näs', och såsom bestämning till *meiði*. 'Näset' omnämnes ofta i sammanhang med strid och död: på näset skedde landstigningar, där kastades gravhögar upp. Jfr t. ex. Yt. 30 och Hál. 7. Sistnämnda strof innehåller både 'näs' och 'träd' (*meiðr*). — Alltså: *srá gól endr hræva gaukr af eiðs fornum meiði, þá es unda haukar vildu hildinga mjød*,

'så kraxade en gång en korp
från gammalt träd på näset,
när sårens hökar trängtade
till örlogsjältars mjöd'.

§ 150. **blakkskyndir hjalp blindum,
Baldr hygg at þrí skjaldar,
ilt kreða hátt, ok holtum
handlausum. *dý, *grandat* GSúrs. 16.

Så lyder Skj:s text med av mig tillsatta stjärnor. Den ratar läsarten *baugskyndir*, som två av handskrifterna uppvisa. Den ändrar *ty, ti* till **dý* och låter det nyvunna **dýblakk*-, 'jyttjehäst', betyda 'fartyg'. Den ändrar slutligen infinitivens *granda* till en nekad imperativ **grandat*. Den danska översättningen kastar sedan satserna huller om buller.

Man må härmed jämföra enkelheten i den oförändrade texten:

*Baugskyndir, hjalp blindum!
Baldr, hygg at þrí skjaldar:
ilt kreða hátt ok holtum
handlausum Tý granda!*

'Du jivare av ringar, jälp den blinde!
O sköldgud, tänk på det: ont säges hån
och det att skada halt och handlös man!'

Ordet *dý*, 'jyttja', finnes överhuvudtaget icke i den fornjermanska poesien (jfr § 181), och hela artikeln bör utgå. Guda-

namnet *Týr* som halvkenning för 'man' (§ 116 C) är av skalden fint anbragt just i förbindelse med *handlausum* (jfr Ls. 38 f.). Förknippningen substantiv + infinitivfras är ej ovanlig; jfr Edd. 61.

FALK, i Arkiv 39, 84 f. uppfattar **blakk-* och **dý-* såsom jag, men upptager **grandat*. Ovanstående var redigerat, innan Arkiv 39 utkom.

§ 151. *saðr var engr fyrir þattra:*
 út vask eitt kveld heitinn
 innan fjörum sinnum Sigv. 3, 8.

Lika litet här som i Am. 6 (Edd. 67) betyder *saðr* 'ret', 'sans för hvad der er billigt' (Lex. poet.). Några rättsanspråk har den jählpbehövande vandraren icke jent emot den, som stänger sin dörr för honom. Rätten är helt och hållet på den andres sida: *nökkvi ríkstr er heima hverr!* Men skick är det icke att bedja en främling draga åt skogen.

Handskrifterna hava *inni* och *innan*. Skj. väljer det förra och får fram ett parenteskonglomerat. Själv väljer jag det senare (*út . . innan = innan út* Háv. 112) och läser raderna rättfram:

'skick fanns det intet där: ut blev jag visad
 ur huset fyra gånger samma kväll!'

§ 152. *færak ríst, þrít vörum*
 varð at þér, í Garða:
 skrifnask skírinafna
 skript, þjóðkonungr, niptar Sigv. 13, 30.

Halvstrofen, i Skj. betecknad såsom 'uforstålig', konstrueras där sålunda: *færak ríst at þér í Garða, þrít vörum „skírinafna varðr skrifnask skript niptar"*, dvs. enligt schemat 1 a + 2 b + 1 b + 3 b + 2 a + rästen. Detta schema utbyter jag tillsvidare, såsom framgår av min kommatering, mot det enkla 1 + 2 + rästen: i första hand böra dock försöken inriktas på en naturlig text!

På en punkt tror jag mig kunna strax skaffa klarhet: *varð at* synes motsvara me. *to . . ward*, mlt. *to . . wart*, alltså: *vörum varð at þér = me. weren to the ward*, 'ämnade oss till dig'. Jfr *to masse ward he wente*, 'han ämnade sig (var på väg) till

mässan', Merlin 6743, *and it were to me ward*, 'om det jällde mig', dars. 4758, osv. (vanlig konstruktion).

§ 153. *ært mun, snót, áðr sortuð*
 sæfong í trau ganga,
 *þoll leggr, við frið, *fyllar*
 **fúr, kleyf, á þat leyfi* ÞjóðA. 4, 20.

Sådan är Skj:s text med av mig tillsatta stjärnor. Handskriftens *fullan* *fer är ersatt med *fyllar *fúr, varijenom det skapas ett *þoll* *fyllar *fúr, som skall vara likvärdigt med *fyllar fúrþoll* (jfr § 136) och betyda 'kvinna'. Därvid kommer den sista värstraden att bliva ojälpigt söndertrasad: dess början förknippas med tredje raden, dess nästa ord med första och andra raden, dess slut med en annan del av tredje raden. Dessutom få årorna på det nya, präktiga skeppet ett egendomligt epitet. Att årorna, klyvbara, ej snart brista, låter unjefär som att mannen, lättrogen, ej snart luras!

Halvstrofen kan, med den lätta ändringen *fer > fá, läsas på följande sätt:

ært mun, snót, áðr sortuð
sæfong í trau ganga,
 — *þoll leggr — við frið fullan,*
fákleyf — á þat leyfi,

'i full fred, kvinna, kommer det att ros,
 förr'n årorna, de beckade, solida,
 bli bräckta sönder; sådant prisar kvinnan!'

Så icke blott kommer handskriften bättre till sin rätt, utan satsbyggnaden blir enkel, och meningen utformas kraftigt och klart. Om *þoll* se § 116 B. Förbindelsen *frið fullan* är identisk med *frið fullan* IngE. 2. Adjektivet *fákleyfr*, 'som föga kan klyvas', 'av hållbart trä', stödes av *fágætr*, 'som föga (sällan) fås', *fásýnn*, 'sällsynt'.

§ 154. *þora munk reiðr at rjóða*
 randa skóð í blóði,
 hvergi 's rekks með rekkum
 riðr flugdreki slíðra Kuml. 2.

Skj. ansluter *með rekkum* till verbet i huvudsatsen: 'rød-farve sværdene blandt kæmper'. Det är naturligare att låta orden stå kvar i sin omgivning: 'där ibland kämpar kämpens klinga svingas'. Det är också stiltrognare: *rekks med rekkum* intager samma plats i den första strofhalvan som *hogg við hoggvi* intager i den andra.

§ 155. De i §§ 132—154 behandlade textställena hava, såsom vi sett, antagit en ny jestalt. Deras syntax har jenomgående förenklats. Från att hava varit gåtligt kaotiska hava de blivit omedelbart begripliga. Den fritt poetiska ordföljd, som finnes kvar efter revisionen, utgör ej större hinder för förståelsen än exempelvis ordföljden i den engelska stichiska vārsen eller ordföljden i den klassiska hexametern.

Såsom skett med dessa provstycken, så behöver hela skaldepoesien revideras. Det är en dryg uppgift.

I de här ännu följande paragraferna belysas endast några enskilda ord och uttryck.

§ 156. **Letrat lýða stillir*

.....

**hōđ glamma mun stōđva* Rdr. 10.

Här föreligger en trefald missuppfattning: 1. Handskriftens *letr* är ej presens av *letja*, 'fraråde' (*e-n at gera e-t*), utan presens av *lāta*, 'låta' (*e-n gera e-t*). Jfr § 35. — 2. 'Varjens lust' (*vargs munr* Ill. 1, 1) är icke hunger ('sult'), utan striden. — 3. *Hōđ* är icke dativ ('i kampen'), utan sammansättningsled. Alltså:

Lætrat lýða stillir

hōđglamma mun stōđva,

'ej männens furste låter hejda kampen' (= *stōđva bōđ* ESk. 9, 2). — Med det jermanska **hapu-* förhåller det sig så, att det tidigt kom ur bruk såsom enkelt ord. I fht. finns en mängd namn av typen *Hadubald* (Stridsjäv), *Hadufuns* (Stridsberedd), *Haduburg* (Stridsborj), men varken något enkelt **hadu* eller ens något sammansatt appellativ. Fornengelskan uppvisar talrika sammansatta appellativer: *heađufremmende*, 'stridsman', *heađubyrne*, '[strids] brynja', *heađuzrim*, '[strids]vild', 'rasande' (t. ex. om stormen) osv.

I en del av dessa står *headu-* såsom en väsentlig beståndsdel, utan vilken det avsedda begreppet överhuvud ej skulle komma fram. I andra har *headu-* mer eller mindre tydligt antagit karaktären av ett utsmyckande eller förstärkande ord, i det att sammansättningen realiter icke uttrycker någonting utöver vad det enkla ordet innebär. Av sistnämnda art är vårt *høðglammi* = *glammi*, 'varjen'.

§ 157. *Hvé skalk góðs at gjöldum*
 *gunnveggjar *brú leggja*

 . . *kleif at þórleifi* Haustl. 1.

Orden *kleif at þórleifi* förekomma på tre ställen i dikten: före, mellan och efter dess båda huvudpartier. Det vore väl under sådana omständigheter enklast att — eftersom någon viss- het ändock icke kan nås — i den tillrättalagda texten utfylla luckan till konformitet med str. 13 och 20. För **brú* kunde man kanske insätta någon beteckning för dikten, t. ex. *brag* eller *orð* (med *orð leggja* jfr *orðatalag*). Förslagsvis alltså:

Hvé skalk góðs at gjöldum
gunnveggjar orð leggja?
Baugs þák bifum fáða
bifkleif at þórleifi!

'Hur skall jag lägga mina ord till tack för goda skölden?
 Av Torlev har jag fått en sköld med granna bilder på!'

§ 158. *loddi rø við ramman*
 reimuð Joptunheima Haustl. 7.

Ordet *reimuðr* förekommer endast här. Dess etymologi är okänd. I Lex. poet. heter det: 'det er muligt, at ordet står i forbindelse med *reimt es*, der er spøgelse på færde'. En annan möjlighet vore följande. Det jerm. **raimjan^a* betyder 'uppstå', 'resa sig'. Sammansättningen *uz-raimjan^a* förekommer i västjermanskan: fht. *irreimen*, 'uppstå', 'tilldraga sig', 'ske', 'vederfaras', fe. *aræman*, 'uppstå', 'resa sig'. Om det nordiska ordet hörde dit, skulle *reimuðr* betyda 'en som reser sig högt upp', 'rese'.

§ 159. *Heyrðak svá, þat síðan*
 — *sveik opt þsu leikum* —
 hugreynandi Hørnis
 hauks fló bjalfa aukinn Haustl. 12.

Det finns ingen anledning att med Skj. låta parentesen börja omedelbart efter den svagtoniga konjunktionen *þat*. Man jämföre den roll adverbet *síðan* eljest spelar i dikten (str. 6 och 9)!

§ 160. *Erfinzi réð arfi*
 arfljúgr fyr mér svarfa,
 merti ek hans ok heitum
 hótun, þyrnifötur,
 nærgis simla sorgar
 slík rön ek get hönnum
 — *vér deildum fjöl.foldar*
 fold væringja — goldin Eg. Lv. 17.

Så konstruerar jag denna strof. I motsats till Skj., som har läsarten *ræðr*, upptar jag läsarten *réð*, vilken stämmer överens med imperfektet *deildum*. Det i Lex. poet. oförklarade *simla* betraktar jag såsom en motsvarighet till got. *simle*, fe. *simle*, fht. *simblo*, flt. *simla*, 'alltid', och *simla nærgis* som likvärdigt med fe. *simle 3if*, 'närhelst'. *Sorgar*, om vilket det i Lex. poet. heter, att det synes höra samman med *simla*, förknippar jag istället med de efterföljande orden: *sorgar-rön*, 'smärtsamt rån', analogt med *hryggðar-stund*, 'sorjlig stund'; jfr *harmflaug*, *bolrann*, fs. *sorgspell* o. d. *Fjöl*, 'mycket', 'intensivt', 'häftigt', har jag insatt istället för **fjöt*, vilket Lex. poet. anser kunna vara identiskt med *fet*, 'skridt'; jfr fe. *reordan fela*, 'tala mycket', fht. *weinon filu*, 'gråta bittert', fs. *thringan filu*, 'tränga mycket'. *Foldar væringja* (ormarnas) *fold* är likvärdigt med *linna fold*, *orms land* osv., dvs. guldets (arvet). — Min text blir sålunda: *Þyrnifötur arfljúgr erfinzi réð svarfa arfi fyr mér. Ek merti hansótun ok heitum simla nærgis ek get hönnum slík sorgarrön goldin. Vér deildum fjöl foldar væringja fold!*

Av Törnfofs son, som juger till sig arv,
 har arvet drejats från mig. För hans hot
 och skrämmord är jag utsatt varje gång

jag jäldar honom sådant olycksrån —
Arjt stredo vi om drakars viloläger!

§ 161. *jafnt vas mér í gnyf geira*
gamanleikr við hal bleikan Eg. Lv. 32.

Lex. poet.: 'kan næppe være rigtigt, det måtte i hvert fald hedde *-leik*, det var mig i kampen ligt med gammensleg, kampen var mig kun som leg, men mulig skal der læses *jafn vas mér gnyf geira gamanleik*'. Skj. fördärvar stället på ett tredje sätt. -- Naturligtvis betyder *jafnt*, 'alltjämt', 'hela tiden'. Alltså:

'det var alltjämt för mig i larsars gny
en lustig lek med bleke mannen'.

§ 162. *þeirs þverðu . . . mjaðveitar dag*
Eg. Lv. 41.

Då det till *beita* och *leita* finns feminina substantiv *beit* och *leit*, vore det väl icke omöjligt, att vi här hade framför oss ett till *reita* hörande feminint substantiv *reit*. Verbet betyder bl. a. 'iskänka'. *Mjaðveit*, bildat till *mjóðr* liksom *skjaldbrak* till *skjöldr*, skulle kunna betyda 'mjödiskänkande'. Då vidare mannens hand, som tvingar (spänner) bågen, kallas *dalnaud*, skulle väl kvinnans hand, som skänker i mjödet, kunna kallas *mjaðveit*. Och 'handens dag' är (liksom *armdagr*, *armsól* osv.) guldets.

Skj. och Lex. poet. insätta ett självjort ord.

§ 163. *þar úk lífhvötud leyfdan*
. . . . of þær ránir Þmáhl. 3.

Detta är den text, som jag tar ut ur handskrifternas växlande läsarter. Jag översätter den: 'därvid prisar jag livsuppmuntraren (min tröstande, räddande vän) för de förhoppningarnas skull'. Skj. och Lex. poet. hava: **lífhvötud*, **launa*, **þat*. Assonansen har gått under i den allmänna förödelser.

Orden *hvötudr* och *hvötudr* förväxlas också i Merl. II 60. Där har Skj. i texten **hvötudr*, i översättningen 'krigern'.

§ 164. *þás hringfóum Hanga*
hrynserk (vard at kasta) Tindr 1, 1.

Liksom fe. *stanfah stræt* betyder en väg byggd av jus sten och *tizelfah torr* ett torn byggt av grannt tegel, så betyder *hringfö brynja* en brynja förfärdigad av glänsande ringar. Den första betydelsen under *hringfär* i Lex. poet. utgår.

§ 165.

Dreif at Vitris rettri

. . . **timis hagli* Tindr 1, 3.

Detta innebär troligen, att 'det haglade pilar i striden', det samma som Skj. så vackert uttrycker med 'det haglede med kampens hagl i kampen'. Då skulle **timis* snarast vara en förvanskning av något ord, som betyder 'bågens', 'bågsträngens' eller 'stridens'. Skj. insätter *primu*. En annan förmodan är *pinurs*. Själv jer jag företräde åt *rimu*: *r* kan (som så ofta) hava förväxlats med *t*, och *u* kan hava lästs som *if*. Skrivningen *rimu* för *rimmu* skulle svara mot *grim-* för *grimm-* i samma strof och *grym-* för *grymm-* i § 44.

Anm. Det här utelämuade partiet är arjt medfaret i handskriften. Det kan precis lika lätt jöras till en typisk enkelparentes som till ett parenteskonglomerat. Såsom i så många liknande fall väljer Skj. det senare.

§ 166.

Hugðak hitt, at hefðak

**harðhendit þat stundum,*

at skalpgrana skozkum

skyldak einn of halda Bárðr.

I och för sig antagligt vore ett ord av samma bildningstyp som *hardgreipr* (till *greip*), 'hårdhänt'. I själva verket finnes också läsarten *harðhendr verit*. Ävenledes i och för sig antagligt vore ett ord av typen *harðhendr* (till *henda*), 'kraftigt gripen' (jfr t. ex. *harðsveldr*, 'kraftigt bragt till svällning') eller ett ord av typen *harðbundinn* (jfr t. ex. *harðsleginn*, *harðsnúinn*). Annorlunda förhåller det sig med Skj:s läsart. Eftersom de ovan anförda ord, som ansluta sig till kroppsdelars namn (*greip*, *hond*) eller till svaga verb (*henda*, *svella*), sluta på *-r*, under det att orden på *-inn* ansluta sig till starka verb (*binda*, *slá*, *snúa*), ter sig **harðhendinn* som ett 'Unwort' och hela artikeln i Lex. poet. såsom förfelad.

Vad *skozkr* beträffar, hade det icke varit nödvändigt att på

måfå framkasta jissningen 'synes at betyde rap eller lign.' Man kan, ifall de nödvändiga förutsättningarna finnas, tänka efter, vad ordet skulle heta, om det överhuvudtaget funnes på utomskandinaviskt område. På det närmast liggande, det lågtyska, borde det heta *schutsch*. Ordet ser något underligt ut, men slår man upp första, bästa mlt. handlexikon, så finner man mycket riktigt *schutsch*, 'einfältig, grob, abgeschmacht'. Det holl. *schots* återjives med 'sonderbar'.

Slutligen må anmärkas, att *skalpgrani*, ifall det är riktigt, i och för sig väl endast betyder 'pratmakare', icke 'storpraler', låt vara att mannens prat var skryt. Ett glossar bör icke utan vidare återjiva *frændi* med 'far', även om i det konkreta fallet det just är fadren, som avses.

§ 167. *mákat láss við ljósa*
 lind ofrækðar bindask Hfr. Lv. 19.

Lex. poet.: '*lás*, n. klädningsstycke, samme som *laz*?' FALK i Arkiv 39, 72: *les*, n., om yllevoror, särskilt stickade. En tredje förmodan vore *láss*, 'låsets'. Kenningen *láss lind* vore av samma art som ett icke uppvisat *lukla lind* eller som de i litteraturen förekommande *bekkjar lind*, *blæju þoll*, *þráða þrúðr*. Nycklarna voro som bekant en symbol för husmoderns myndighet; jfr t. ex. Þry. 16. Och till nycklarna och låsen stod väl kvinnan i unjefär lika nära relation som till bänken, täcket och trådarna.

§ 168. *mjök hefr uðr at oðru*
 aflat þóru skafti Hfr. Lv. 26.

I Skj. B I 163 svarar mot de spärrade orden endast ett 'i hög grad'. I Lex. poet. sid. 14 säges uttrycket vara 'lidt dunkelt', varefter raderna återjivas sålunda: 'i hög grad har bølgen (den ene) efter den anden bevirket o. s. v.' — Rent grammatiskt sett, syftar *at oðru* jivetvis icke på det feminina *uðr* utan på *mjök*, 'mycket', 'i mängd'. Om vi jämföra dels nord. *mæla mjök* med fe. *sprecan worn*, dels nord. *mjök at oðru* med fe. *worn æfter oðrum*, 'det ena myckna efter det andra', så få vi fram översättningen: 'vågen (havet) har alstrat i mängd och i mängd vit-skummiga kammar'.

§ 169. *æ . . hví meira* Anon. (X) II B 8,

'allt mera'. Mot detta *hví* framför komparativen svara fe. *hu*, *þy* och *sua*. Alla fyra orden stå för att — antingen tillsammans med ett uttryck för 'alltid' eller också utan ett sådant ord — markera det successiva i ökningen.

§ 170. *mjök hefð heyrð at hjarta*
hug þínum við brugðit Evids. 4.

Skj.: *at hjarta*, 'för mod'. Lex. poet.: 'med hensyn til mod, et ret enestående udtryk, men synes ikke at kunne opfattes anderledes'. — Jo, säkert. Förklaringen är lämnad i Edd. 7. Jag tillägger den pikanta detaljen, att precis samma ord i precis samma ställning (prepositionsuttrycket i slutet av en a-värs, *hug*, *hyze* i början av den tillhörande b-värsen) förekommer tre gånger i den fornjermanska poesien: *at hjarta / hug* Evids. 4, *æt heortan / hyzē* An. 1709, *æt heortan / hyze* Cri. 500. Översättning: 'jag har hört mycket talas om ditt mod i järtat!' Svårare var det inte . . .

§ 171. *sakar leggið it . . :*
þér lét . . .
þær, sem engar væri
riptar reknar heiptir.
Rognvaldr gefit Sigv. 3, 20.

'Sammenhængen er ikke ganske tydelig', heter det i Lex. poet. sid. 466. Varjehanda tolkningar meddelas på sid. 175, 239, 466 och 467, den ena mera invecklad och besynnerlig än den andra. Mig synes meningen vara: vid förlikningen ströks ett streck över allt det gamla. *Lét* är omskrivande (Lex. poet. sid. 361 b). *Gefa e-m sakar* betyder att 'lägga någon förbrytelser till last', 'jöra någon ansvarig för saker och ting, anklaga honom därför'. *Ript* är 'brytning', 'fredsbrott'. *Heiptir*, regelbundet vantolkat i Lex. poet. (§ 8), är 'fientligheter', 'stridigheter'. *Reka heiptir* betyder 'föröva fientligheter', 'föra fejder'. Det hela blir: *It leggið sakar. Rognvaldr lét þér þær gefit, sem engar riptar-heiptir væri reknar,*

‘I låten edra stridigheter falla.

Dem bragte Ragnvald upp emot dig så (dvs. lika litet),
som hade inga fredsbrottsfejder förts’.

§ 172. *harðr var fundr, sás förud
fríðlands á vit niðja . . .
Játmundar Ótt. 2, 8.*

I st. f. *förud* hava andra handskrifter dels det likvärdiga *færðusk*, dels det oriktiga **færðut*. Skj. upptager det sistnämnda och översätter: ‘den kamp var hård, hvorved du bragte Jatmunds fader igen til fredlandet’. Alltijenom förolyckat. Särskilt kan anmärkas: 1. *á vit* brukar förknippas med intransitiva verb: *fara*, *riða*, *drífa*, *renna* osv.; jfr Lex. poet. sid. 620. 2. *niðja* betyder ‘ättlingars’, icke ‘fader’. 3. Kunganamnet lyder på östnordisk tunga ‘Edmund’. I islänningars mun förvandlades fe. *ēad-* till *jāt-*. Detsamma gäller om ‘Edgar’, fe. *Eadgar*. Skj:s danska ‘Jatger’ är ett monument över den i FF § 3 karakteriserade filologien. Det erinrar om uppfattningen av Lüttich och Liège såsom två olika orter.

Stället bör läsas: *harðr var fundr sás förud á vit Játmundar niðja fríðlands*,

‘den drabbningen blev hård, när du for hän
till Edmunds fränders fredliga domän’.

§ 173. *leitak mér færri* Grett. 2, 6.

Skalden vill icke omedelbart möta sina motståndare. Han ‘vänter på lejlighed’. Ordet *færi*, som betyder ‘lejlighed’, är enligt Lex. poet. ‘egl. den afstand der er imellem den angribende (førfølgende) og den angrebne (førfølgte) og indenfor hvilken denne kan rammes, rækkevidde, skudvidde’. — Såsom bekant, är det inbördes förhållandet mellan *fara*, *færr* och *færi* precis detsamma som mellan *vera*, *værr* och *væri* eller *liggja*, *lægr* och *lægi*. Adjektiven betyda ‘sådan, att man kan fara, vara, ligga’. Substantiven beteckna i första hand de motsvarande förhållandena: möjligheten eller lägligheten att fara, vara, ligga. Sedan framträda varjehanda specialiseringar: *færi* användes om panningemedel, stridsmedel (vapen), fiskedon osv., *væri* om livs-

medel. Det är tur att vi icke i Lex. poet. hugnas med ett *færi*, egl. fiskesnöre', eller ett *væri*, 'egl. sildesalat'. Det hela påminner starkt om samma arbetes *gøtva*, begrave, egl. ved en vej, af *gata*; jfr *leiða* af *leið*' (Edd. 23).

§ 174. *mér hagar opt fyr augum* Has. 56.

Lex. poet.: 'upersonlig, det viser sig ofte som godt i mine öjne'. — Isl. *haga* förhåller sig till ä. ty. *behagen* liksom isl. *búa*, *þekja*, *þýða*, *þrængva*, *þurfa* osv. till ä. ty. *bebuwen*, *bedecken*, *bediuten*, *bedrengen*, *bedürfen* osv. Det är tal om *ljót lastarverk*, den stygga synden. Alltså helt enkelt: 'den är ofta behaglig i mina ögon'.

§ 175. *sóknvallar . . svelli* Ht. 61,

'den, som kommer stridsfältet att svälla, dränker stridsfältet i blod'. Jämför å ena sidan *hjörtu sollin blóði*, å andra sidan *húfr svall*, *sollin skeið* o. d., om fartyg, vars trävirke svällt av vattnet. Lex. poet:s utläggning å sid. 526 avvisas.

§ 176. *þri hefk heitit mey mætri*
mest, nema hamlan bresti Anon. (XII) C 28.

Skj:s enligt min mening alltijenom misslyckade tolkning ersätter jag med:

'Det har jag säkert lovat ädla män,
om bara icke årans ögla brister!'

Jag förbinder sålunda *mest* med *heitit* (icke med *hamlan*), jer åt superlativen samma funktion som åt lat. *maxime* = *valde* (jfr § 55) och stryker Lex. poet:s **hamlan*, 'hindring eller lemlästelse'.

§ 177. *Búi var þorr at auka*
órækin n þrek slíkan Jóns. 12.

Lex. poet.: '*órækin* kunde stå i betyd. hensynslös, hård, men måske er det fejl for *ofrækin*, dygtig med hensyn til sin gærning'. Skj. insätter detta **ofrækin*. — Oförstående. Ordet har precis den betydelse, som är typisk för situationen, när de halft rusade kämparna, sorjlösa, överdådiga, avlade sina

ofta himlastormande löften ('heit strengðu', 'beot ahofon ymbe heard 3ewinn'). Jfr mht. *unruochlich*, *ruochelos*, mlt. *rokelos* osv., 'sorjlös', 'överdådig', och det vanliga uttrycket fe. *feores ne reccan*, 'icke sörja för (tänka på, vara rädd om) sitt liv'!

§ 178. *því knátti ben blása* Jóms. 32.

Det talas ibland om att ett läte förnimmes från blödande sår: *tók at láta nokkut í undum þeim er váru fyrir brjóstinu: lét hátt í holsárum, sem náttúra er til sáranna* (FRITZNER II 422). Det är naturligtvis fråga om ett bubblande eller frustande ljud vid stark blödning ur arterer. *Blása blóði*, *fnýsa blóði* kan återjivas med 'frusta blod'. Översättningsorden 'pibe' (Lex. poet.) och 'hvisle' (Skj.) synas mig synnerligen illa valda.

§ 179. Ett annat uttalande under *blása* föranleder en anmärkning. Vid sidan av det opersonliga *merki blés*, som svarar mot tankegången i ett svenskt 'vinden blåser upp (fyller) fanan', står också ett personligt *vé blésu*, 'fanorna vajade'. Detta betecknas såsom 'märkeligt nok'. Det är mycket, som ter sig märkligt, när synvidden är inskränkt till blott det egna språket (FF §§ 3, 13). I svenskan användes *blása* både om vinden och fanan, t. ex. *På rejeringsbyggnadens tak blåser den röda flaggan*. Språkbruket är gammalt. Liknande gäller om det tyska *wehen*. Det engelska *to waft* säges både om vinden ('bära', 'föra') och om det av vinden burna ('sväva', 'glida'). Och så vidare.

§ 180. *áðr gafk *erni fæðu,*
*undgjóðs *lituðr, blóði* Kuml. 2.

Handskrifternas **örn* och **aurnu* rättas enklare till *ornum* än till **erni*. Ordet **lituðr* är i Skj. insatt på måfå. Uttryckstypen är oäkta. Det är alltid någon kroppsdel, som i sådant sammanhang nämnes: korpens eller örnens näbb, klor, fotsula, fjädrar, varjens mun, käke, tunga, tänder, fötter osv. 'Rettelsen' bör sålunda utgå. — Frågan är, vad man kan sätta i stället. Den stående uttryckstypen *gledja hugin*, *setja hrafna* för i första hand tanken till ett 'glädjare' eller 'mättare'. Nu har den ena handskriften **sendi* (icke **sendir*, såsom Lex. poet. uppjiver), den andra **setid*. Detta sista påminner starkt om *setja*. Analogien

hvetja : hvatta : hvøtuðr för oss ^{till} ett *seðja : sadda : sǫðuðr*. Och vilja vi erkänna avjudsstadiet ^þ (Edd. 47), så komma vi ännu närmare: *seðiðr*.

§ 181. *sjá hefr dagryfr dýra* Ragn. IV. 3.

Så normaliserar jag handskriftens *sea hefðr dagr yfð dýra* och översätter: 'den jägarn har osv.' Lex. poet. skapar i stället till ett **dagryfir *dýja*, 'jyttjedagens (guldets) förringare'. Enligt min mening är *dag-* synonymt med *líf-* eller *fjör-* (FRITZNER I 233 a); *rjúfa* (*ryfa*) betyder 'upplösa', 'upphäva' (jfr *rjúfendr*, 'de upplösande makterna', Edd. 44); *ryfr* är bildat till *ryfa* liksom *súgr* till *súga* osv. (§ 188); kenningen *dagryfr dýra* för den jagande ynglingen (§ 73) är analog med *fjörspillir jǫtna* för den hammar-slungande guden.

§ 182. *blása nýtinjotar*
nás í spán at hánun Ragnþ.

'*Blása í spón at* synes at måtte betyde undvære'. Säkert. Uttryckstypen finns utbredd över hela det västjerm. området: ty. *er mag danach pfeifen*, holl. *hij kan er naar fluiten*, eng. *he may whistle for it*, 'han kan se sig om efter det', 'han får inte se det mera'.

§ 183. *grǫfum hann heima*
hallar vegg undir! Hjalmp. V.

En variant av a-värsen är andra handskrifter *grǫfum hann *ytar heima*. Detta **ytar* är uppenbarligen felaktigt, eftersom ett betydelsetungt nomen icke kan i ett så enkelt värsslag hava sin plats före allittererande ord utan att själv allitterera. Skjs: ändring *grǫfum *ítran heima* är ett brott mot denna lag. Troligen är **ytar* en spillra av något med *h* bejynnande ord, som tillhört orijinaltexten. Kan man icke komma med något tilltalande förslag i den riktningen, så får man tills vidare nöja sig med den ovan anförda kortare varianten.

Naturligtvis finns det många möjligheter, exempelvis *grǫfum hann heldr heima*. Men någon frestelse för skrivaren att förvanska *heldr* (eller *halir* eller *holdar* osv.) till *ytar* kan icke påvisas. Annorlunda ställer det sig med en annan jissning. Efter-

som vår skald, om vi få tro upplagan, på annat ställe (IV 19) såsom variation av *garpr* använder det annars icke uppvisade *hnytttr*, skulle man kunna tänka sig ett ursprungligt *graufum hⁿ hnyt^r heima* (= *grøfum hann, hnyttar, heima*), 'låt oss, I män, begrava honom hemma'. Detta kunde lätt, i det att *hn* efter *hⁿ* överhoppades, bliva vårt *graufum hⁿ yt^r heima*.

§ 184. *pá er langskipum lagði
lundr at Eyrasundi* Ormsp. IV 3.

I Skj. uppträder till ersättning för det svagtoniga *pá er* ett starktonigt **hjors*, ämnat att med *lundr* bilda en kenning för 'krigare'. Åsbjörns dödssång innehåller eljest ingen avvikelse från enklare värsslags allitterationsregler och ordföljd. Jenom anbringandet av det starktoniga substantivet framför de allittererande orden förryckes värsen, och en förkonstlad ordföljd uppstår. Begreppet 'krigsman' uttryckes liksom i § 116 jenom *lundr* ensamt. MEISSNER bedömer stället riktigt.

§ 185. *gekk enn gráðgum blakki
Geitis sylg at veita* Ormsp. IV 4.

Detta ställe är i Skj. lika misshandlat som den föregående strofen (§ 184). Till ersättning för det svagtoniga *enn* står det starktoniga *vífs*, ämnat att med *Geitis* bilda en kenning för 'jättinna'. Dessutom har varjens epitet *gráðugr*, 'glupsk', utbyts mot *grár*, 'grå'. Man undgår att fördärva allitterationen och förkonstla diktionen jenom att låta *Geitis gráðugr blakkr*, till den allmänna jestaltningen kongruent med *norna gráðug grey* Hamd. 29 (§ 67), jälla såsom en 'oejentlig kenning', uppkommen därijenom att skalden på tal om jättinnans välfångna egendom låter ett slags egendomsjemenskap inträda: *Geitis blakkr* = *Geitis vífs blakkr*. Samma uttryckstyp återfinnes i *bergstjóra hregg* = *bergstjóra vífs hregg* Giz. 2, 2.

§ 186. *sjaldan ek * latta,
at brynpálmar brýndir
biti hvassliga seggi* Ormsp. IV 8.

Ett ord fattas. Skj. insätter **þess*. Svagt. Då på motsvarande ställe alla de andra stroforna med samma värsslag hava

assonans, insätter jag ett ord, som assonerar: *hjaldrs*. Assonansschemat blir då: *svan- Dan-, fjörð Hord-, Stór- bur-, Geit- veit-, Herj- skerj-, sjald- hjald-*. Med avseende på konstruktionen *hjaldrs* . . , *at* . . hänvisar jag till min utredning i ZfdA 48, 187 ff. Översättning:

‘Tillbaka höll jag aldrig ifrån strid
och hindrade ej svärdens vässta klingor
att jiva männen sina skarpa hugg’.

§ 187.

at sárt muni sviða

samvizkunnar byggð Lilja 84.

Lex. poet.: ‘*s-u byggð*, bryst; her er udtrykket dog vist blot omskrivende = *samvizka*’. — Enligt den riktiga, även av MEISSNER och FALK företrädade uttydningen är *samvizkunnar byggð* en kenning av vanligaste slag, fullt jämförlig med *hyggju staðr*, *hyggju tún*, *vilja borg* osv. Påpekas må, dels att under *sviða*, mom. 2 i Lex. poet. det står idel konkreta ord som subjekt: *armar*, *augu*, *undir* osv., dels att i en föregående strof (Lilja 76) det just är ‘brjóst’, som ‘sviðr’.

§ 188.

brast súgr um lið drjúgan EGils. 3, 18.

Lex. poet.: ‘*súgr*, hav (egl. den der suges)’. Naturligtvis icke. Jfr *drífr*, ‘drivare’ (icke ‘den der drives’), *bjóðr*, ‘bjudare’, *hlóðr*, ‘nedläggare’, *valdr*, ‘rådare’, osv.

§ 189.

Uti Harð. 5 och 7 förekomma två kenningar för ung flicka: *urðþrengs hlíðar* (= *gulls*) *auðr* och *ermvangs branda* (= *gulls*) *auðr*. Ställena återfinnas i Lex. poet. under ett *Auðr* nummer sju, som säges vara ‘navn på en gudinde eller et højere kvindeligt væsen for at danne kenninger, vist temlig sent opstået ved en misforståelse, mulig af *Uðr* = *Rón*’. — Missförståelsen tillhör uteslutande modärn tid. Ordet är identiskt med *auðr* nummer fyra, alldeles såsom *Urðr* nummer två är identiskt med *urðr* nummer ett. I båda fallen föreligga personifikation: öde > ödesgudinna, norna. De anförda kenningarna äro motstycken till *lögis elds* (= *gulls*) *dís* och *nistis norn*. Tillfogas kan den anmärkningen, att lexikografen hade kunnat taga *auðr*, ‘skæbne’

till förebild vid utarbetandet av den misslyckade artikeln *urðr* nummer ett (FF § 51).

§ 190. *aldri gengr en unga
eik — þótt við mik leiki,
fljóð hygg ek at kvell knúði.
kona þín — ór hug mínum* Vígl. 17.

Att, såsom det sker i Lex. poet., överhuvud diskutera, huruvida man med Skj. bör upptaga läsarten **kunni* eller *knúði*, är överflödigt: den senare läsarten är, såsom Lex. poet. annars brukar uttrycka sig, 'sikret genom rimet'. Med avseende på *kvell*, som 'er ukendt', och som i handskrifterna omväxlande skrives *kuell*, *kuoll* och *kel*, hänvisar jag till mlt., mht. *quel*, *kol* och *kel*, 'kval', 'smärta', 'beklämning'. *Fljóð* syftar ingalunda på andra 'kvinder': det är singularis och syftar på samma person som *en unga eik* och *kona þín*. Så framträder motsatsen mellan den leende ytan och det smärtfyllda inre i rörande styrka. Översättning:

'Aldrig går det ungdomsfriska livet,
aldrig går din hustru ur min håg.
Om hon också skämtar med mig, tror jag,
att hon träffats hårt av smärtans våg!'

Såsom tillägg till §§ 131—155 (partiet om skaldediktningens omredigering) meddelar jag ytterligare några nyss insamlade exempel.

§ 191. *(vísí) heldr of fjörnis foldir,
folk- (skiptir svá boga driptum)
-skúrum lýstr of hilmi hraustan,
(hans fregnum styr) Mistar regni* Ht. 62.

Så ter sig islänningarna ÞORLEIFR JÓNSSONS och FINNUR JÓNSSONS text. Hela perioden börjar med en parentes. Annars bruka parenteser inskjutas eller tillfogas. Sällsam är parentesen även i ett annat avseende: den är i själva verket endast en liten stackars vilsekommen parentesbit, bestående av ett enda

ord. Därpå följer början av en subjektslös sats; dess slut återfinnes sist i fjärde raden. Så kommer satsen nummer tre, dvs. endast bejynnelsen; den jenom parentesens fortsättning avskilda ändan kommer i tredje vārsen. Och sagda bejynnelse är icke så förnām som parentesens: den består icke av ett helt ord, utan av ett halvt. Slutligen kommer ytterligare en parentes, det enda lilla parti i hela den Jónssonska halvstrofen, som innehåller en avslutad, omedelbart begriplig tanke.

Man har sålunda föreställt sig, att den sunde, klare Snorre Sturluson skulle hava trakterat samtid och eftervärld med ett dylikt, både vid muntligt föredrag och i nedskriven form ouppfattbart kaos av parentesfragment, satshalvor och ordstumpar — och detta till på köpet såsom typiskt exempel på ett värsslag, som är lätthanterligare än dróttkvætt, därijenom att raderna äro längre, utan att de formella kraven äro större.

Också den första, här ovan icke anförda delen av strofen har på olika sätt förvridits. Tillrättaläggningen är lätt nog. Utan ändring av en enda bokstav, endast med tillämpning av det slags skarpsinne, som förvandlar *anon I onis nolem on* till 'an onion is no lemon' (JJJ sid. 80), framtrollas följande för den i förkonstlingen fångne kanske något överraskande strofbild:

Tyggi snýr á ógnar þru
 — *undgagl veit þat* — *sóknar hagli.*
Yngvi drífr at hreggi hlífa
 — *hjórr vélir fjör* — *brynju éli.*
Vísi heldr of fjörnis foldir
 — *folk skiptir svá* — *boga driptum.*
Skúrum lýstr of hílmi hraustan
 — *hans fregnum styr* — *Mistar regni!*

Fyra gånger uppträder samma enkla metriska och logiskt-grammatiska schema: satsens huvudparti (3 stavelser), prepositionsfras (5 stavelser), parentes (4 stavelser), jenitivbestämd instrumental (4 stavelser). Översättningen blir:

'Kungen vänder mot örlogsjältar
 angreppets hagel — korpen vet om det!
 Fursten manar i sköldovädrät
 brynjans stormil — svärd sviker livet!

Ledaren för över jålmars marker
bågars stormbyar — så för han fejden!
Skurvis piskar på hurtig hövding
sköldmöns regn — vi spörja hans strid!

§ 192. *Mér skyli Freyr ok Freyja,
fjörð lætk *øðul Njardar,
líknisk grøð við Grímní,
gramr, ok *þór enn ramma* Hfr. Lv. 9.

Så lyder Skj:s text med av mig tillsatta stjärnor. I handskrifterna står det sista gudanamnet i nominativ; adjektivet visar -i och -a. Om man vid textens tillrättaläggning väljer akkusativen, kommer den med den första raden sammanhörande nominativen *gramr* att stå isolerad mitt inne i en annan sats. Om man väljer nominativen, blir satsförknippningen naturlig: schemat 1 + 4a + 2 + 3 + 4b utbytes mot 1 + 4 + mellansatser. Vad handskriftens **aðul* beträffar, bör, ifall översättningen 'Njords templer' skall upprätthållas, det *o*, som antages ligga bakom handskriftens **a*, icke normaliseras såsom *ø*, utan såsom *ó*; se därom § 35. — Min text lyder:

*Mér skyli Freyr ok Freyja
— fjörð lætk óðul Njardar,
líknisk grøð við Grímní —
gramr ok þórr enn rammi!*

'På mig må Frej väl vara vredgad
och Freja och den starke Tor!
Njörds egendom jag överjiver.
Må trollen hava Odin kär!

§ 193. *þótt etti . . .
jöfrum ulfs at sinna
með algífrislifru* Rdr. 9.

Det heter om dessa rader i Lex. poet. sid. 7: '*algífris* synes at måtte forbindes med *ulfr*; det kunde også opfattes som apposition til *ulfr*'. Begge alternativen äro enligt min mening oriktiga. Jag fäster mig mindre vid att *gífr*, 'troll', brukar användas om kvinnliga väsen. Viktigare är det, att syntaxen blir

onaturlig, om *algífris* överhuvud förknippas med *ulfs*. Vad det senare alternativet angår, så finns det i hela den fornjermanska diktningen icke något motstycke till ett på parallellismen *ulfs* = *algífris* uppbyggt **ulfs* .. / *með*, *algífris*, *lifru* såsom ersättning för ett naturligt *með ulfs*, *algífris*, *lifru* (eller *ulfs*, *algífris*, *með lifru*). Jag förbinder sålunda orden på det enklaste sättet: 'till ulvens trolldöster'. NYGAARD § 127.

§ 194. *Verðk í feld, pás, *foldar*
 **faldr kœmr í hug skaldi*
 **berg-, óneris'', brúna*
 brátt miðstalli hváta Eg. Lv. 14.

Denna text innehåller ett obegripligt **óneris* och en satsbyggnad enligt schemat $1a + 4a + 4c + 3b + 1c + 4b + 1b + 3a + 2$. I halvstrofen antages namnet *Ásgerðr* vara dolt ('fólgit'). Det är dolt så, 'att varken skaldens vän Arinbjörn eller någon efterkommande uttydare har kunnat komma underfund med ordens mening' (I. LINDQVIST, *Galdrar*, sid. 168).

Här såsom alltid måste vårt ögonmärke vara en naturlig, för skaldens samtid begriplig anordning av texten. Ett försök i sådan riktning skall meddelas här nedan. Även om detta försök kan ersättas av något bättre — vilket är sannolikt nog — så är det tillräckligt för att i sin mån visa klyftan mellan de båda slag av filologi, som representeras av Skj. och av *Notationes norrœnæ*.

Jag eftersträvar det enkla schemat huvudsatsens början + temporal bisats + huvudsatsens slut. I bisatsen bör Ásgerds namn vara 'fólgit'. Eftersom den i Skj. A avtryckta handskriften icke har det obegripliga **oneris*, utan det mycket begripliga *bergaunundar*, bibehåller jag denna senare läsart. *Berg-önundar* betyder 'bärjurstens', 'jättens'. I **foldar* **faldr* döljer sig möjligen ett, ursprungligt *foldu fold*, 'huvudklädets jord', en 'kvinno'-kenning, som är oss välbekant från *Bbreiðv. 3*. Visserligen utbytes jenom ett sådant antagande helassonansen mot halvassonans. Men Egill har flera på motsvarande sätt byggda b-värser, och assonanslockelsen kan just hava alstrat felet. 'Jättens dotter' kan vara den postulerade anspelningen: Gerd för Ásgerd; jfr *Atlamáls Bera* för *Kostbera*. Alltså:

*Verðk í feld, þás foldu
fold kœmr í hug skaldi
bergþundar, brúna
brátt miðstalli hváta,*

‘jag får i kappan hastigt näsan sticka,
när mig i hågen rinner jättens flicka!’

§ 195. Nästa halvstrof, sådan den uppträder i Skj. och förtroendefullt återjives av I. LINDQVIST, Galdrar, sid. 168, överträffar om möjligt den föregående i underbar syntax:

*(Sef-) Skuldar felk sjaldan
(sorg) Hlés vita (-borgar)
í niðjerfi Narfa
nafn aurmyils (dafnar) Eg. Lv. 15.*

Halvstrofens början är en bit av ett parenteskonglomerat, där huvudordet är inkilat mellan jenitivattributets brottstycken, och där slutstycket bildas av ett tillvärkat **dafnar*. Schemat för det hela är 1c + 2b + 1b + 4a + 3 + 4b + 1a + 2c + 2a + 4c. Ej med anspråk på att bland de talrika möjligheter, som de skiftande läsarterna erbjuda, hava nått fram till det riktiga, men för att ännu en gång hänvisa till den led, utefter vilken sökandet bör ske, uppställer jag följande redaktion:

*Sefkulða felk sjaldan
— sorg eyvitu borgar —
í niðerfi Narfa
nafn aurmyils Drafnar,*

‘med avoghet jag ingalunda döljer
— sorj skonar ej — i sången ungmöns namn!’

Sefkulði, ‘fientlighet’, erinrande om *kaldrifjaðr* o. d. *Borga*, ‘skona’; jfr fe. *þæt se bryne him beorzan scylde*, ‘att glöden skulle skona dem’ (männen i den brinnande ugnen). *Narfa niðr*, ‘jätten’, hans *erfi*, ‘dikten’. *Aurmyill*, ‘ädelstenen’, dess *Dröfn*, ‘kvinnan’.

§ 196. *hvern viti hjalma þornar
(hann vas rikstr konungmanna)*

odda runn, es ynni
(eljun) slíkt, at telja? Od. 11.

Skapelsen är Skj:s. Handskriftens *elda* (§ 116 A) är ersatt av *odda*. Dess *ynni eljon* har blivit *ynni (eljun)*. Över parentes-konglomeratets *eljun-ríkstr* sprider Lex. poet:s 'tmesis' sitt jus.

Närhelst denna term uppträder i sagda arbete, är den för mig en maning att undersöka stället i fråga. Hittills har under min hand 'tmesis' i allmänhet försvunnit (se Sakrejstret). Det kommer att försvinna också här.

I alla de jermanska språken uppträder ett neutralt **aljan-* (got. *aljan*, flet. *ellian* osv.). Det nordiska *eljan*, *eljun* är neutrum och femininum. Naturligtvis betyder *slíkt eljan* 'sådan kraft', 'sådant kraftigt dåd'. Alltså:

hvern viti hjalma þornar
— hann var ríkstr konungmanna —
elda runn, er ynni
eljan slíkt, at telja?

'Vilken kämpe — han var störst av kungar —
 veta jalmars bärare att nämna,
 som har utfört sådant styrkeprov?'

Med vårt *rinna eljan* jfr fe. *ellen fremman*, *ellen dreozan* osv.

§ 197. Slutanmärkning. Det har under korrekturläsningen välvilligt påpekats för mig, att Hv. 52 (§ 19) förut blivit tolkat så, som här skett. Då jag för rätt länge sedan läste B. M. ÓLSENS uppsats i Arkiv 31, kom jag naturligt nog icke att fästa mig vid en utläggning, som synts mig solklar alltifrån min första studietid. Så mycket mer fäste jag mig nyligen vid upptäckten i Lex. poet. Det föll mig i det ögonblicket icke in, att Lex. poet:s tolkning överhuvud skulle hava kunnat befordras till trycket, ifall den riktiga hade varit känd. Emellertid hoppas jag, att edda-stället ej lidit på den dubbla behandlingen. Skulle i något fall ren omsägning föreligga, är jag beredd att bära tadlet. Jag föredrager det framför ett tidsoffer, som för mig personligen är för stort i förhållande till vinsten. Den, som möjligen intresserar sig för saken, hänvisar jag till mitt uttalande i Anglia 46, 184 f.

Rejister.

§ 198. Textställen.

Akv. 16 § 51.	Gísl. 1, 11 § 87.	Haustl. 14 § 139.
› 26 § 52.	Grett. 2, 6 § 173.	› 15 § 140.
› 27 § 16.	Grettiss. 41 § 130.	› 16 § 141.
› 38 § 53.	› 54 § 108.	› 17 § 142.
Alv. 20 § 17.	Grímn. 27 §§ 14, 15.	Heiðr. 18 ff. § 115.
Am. 9 § 54.	› 28 och 37 § 16.	Hfl. 5 § 80.
› 12 § 55.	Gróg. 9 § 74.	› 7 § 81.
› 13 § 56.	Grott. 2 § 68.	› 8 § 82.
› 29 § 57.	› 3 § 69.	Hfr. Lv. 9 § 192.
› 30 § 58.	› 5 § 70.	› › 19 § 167.
› 53 § 55.	› 7 § 71.	› › 26 § 168.
› 56 ›	› 10 §§ 68, 72.	HHund. I 5 § 29.
› 60 ›	› 13 § 73.	› › 6 § 30.
› 64 ›	GSúrs. 16 § 150.	› › 7 § 31.
› 76 § 59.	Guðr. I 26 § 41.	› › 29 § 32.
Anon. (X) II B 5 § 85.	› II 11 § 46.	› › 47 § 33.
› › › B 8 § 169.	› › 22 § 47.	› II 11 § 34.
› (XII) C 28 § 176.	› › 24 § 48.	› › 20 § 35.
Arbj. 14 § 84.	› III 11 § 49.	Hjálmþ. IV 2 § 123.
Auðun 1 § 134.	Hák. 8 § 81.	› › 6 § 124.
Bárðr § 166.	Hálfs. VI 10 § 118.	› › 7 § 125.
Bdr 10 § 9.	Hamd. 7 § 62.	› › 9 § 126.
Bjhit. 2, 4 § 86.	› 9 § 63.	› › 14 § 127.
Eg. Ad. 1 § 144.	› 20 § 64.	› › 15 § 128.
EGils. 3, 18 § 188.	› 22 § 65.	› V § 183.
Eg. Lv. 14 § 194.	› 25 § 66.	Hrólfs. 1, 1 § 116.
› 15 § 195.	› 29 § 67.	Hsv. 4 § 110.
› 17 § 160.	Hard. 5 och 7 § 189.	› 55 § 111.
› 28 § 145.	Hárf. 1, 1 §§ 132, 133.	› 74 § 112.
› 32 § 161.	Has. 56 § 174.	› 100 § 113.
› 41 § 162.	Haustl. 1 § 157.	› 101 § 114.
Evids. 4 § 170.	› 2 § 135.	Ht. 61 § 175.
Fj. 49 § 30.	› 4 § 136.	› 62 § 191.
Gautr. II 13 § 122.	› 5 § 137.	Hv. 31 § 18.
Ghv. 14 § 60.	› 7 § 158.	› 52 § 19; jfr § 197.
› 21 § 61.	› 12 §§ 159, 138.	› 77 § 85.

Hv. 93 § 20.	Mhkv. 17 § 55.	Sindr. 6 § 146.
› 102 § 21.	Nkt. 38 § 88.	Skírn. 42 § 13.
› 160 § 22.	Ód. 11 § 196.	Sól. 5 § 89.
Hyndl. 29 § 24.	› 18 § 21 C.	St. 19 § 83.
› 41 § 25.	Oddr. 2 § 32.	Sturl. 4, 1 § 106.
Jóms. 12 § 177.	› 6 § 50.	› 4, 4 § 88.
› 32 § 178.	Ormsþ. III § 129.	› 4, 5 § 107.
Korm. Lv. 26 § 60.	› IV 3 § 184.	› 5, 6 § 108.
› › 28 §§ 147, 148.	› › 4 § 185.	› 5, 12 § 109.
Kuml. 2 §§ 154, 180.	› › 8 § 186.	Tindr 1, 1 § 164.
Lilja 84 § 187.	Ótt. 2, 8 § 172.	› 1, 3 § 165.
Lok. 23 § 10.	Ragn. IV 3 § 181.	Þjóð. 4, 2 § 143.
› 27 § 11.	› XI 2 § 117.	ÞjóðA. 4, 20 § 153.
› 39 § 12.	Ragnþ. § 182.	Þmáhl. 3 § 163.
Merl. I 2 §§ 90, 91.	Rdr. 9 § 193.	Þpyn. § 149.
› › 3 § 92.	› 10 § 156.	Vígl. 17 § 190.
› › 4 § 93.	Reg. 3 § 36.	Vsp. 14 § 5.
› › 11 § 94.	› 10 § 37.	› 35 § 6.
› › 12 § 95.	Rþ. 7 § 23.	› 56 § 7.
› › 14 § 96.	Sigrdr. 2 § 38.	Vql. 5 § 26.
› › 30 § 97.	› 10 § 39.	› 12 § 27.
› › 31 § 98.	› 12 § 40.	› 21 § 28.
› › 49 § 99.	› 32 § 21.	Yt. 17 § 75.
› › 54 § 100.	Sigsk. 3 § 42.	› 19 § 76.
› › 66 § 101.	› 5 § 43.	› 26 § 77.
› II 43 § 102.	› 60 § 44.	› 27 § 78.
› › 47 § 103.	› 62 § 45.	› 30 § 79.
› › 61 § 104.	Sigv. 3, 8 § 151.	Qrv. I 2 § 119.
› › 75 § 105.	› 3, 20 § 171.	› IV þ 4 § 120.
Mey. 52 § 11.	› 13, 30 § 152.	› IX 1 § 121.

§ 199. Ord.

<i>af</i> § 127.	<i>blása</i> §§ 178, 179, 182.	<i>eik</i> §§ 116 B, 190.
<i>aldri</i> . . <i>svá</i> § 129.	<i>branga</i> § 64.	<i>einn</i> § 19.
<i>aldrlag</i> § 43.	<i>broddflet</i> § 83.	<i>eljan, eljun</i> § 196.
<i>angan</i> §§ 29, 52.	<i>byrja</i> § 58.	
<i>annarr; mjök at þöru</i>	<i>þöðgerð</i> § 108.	<i>fá</i> § 63.
§ 168.		<i>fákleyfr</i> § 153.
<i>árdagr</i> § 122.	<i>dagryfr</i> § 181.	<i>fátt</i> § 37.
<i>auðr</i> § 189.	<i>dul</i> § 132.	<i>firna</i> § 20.
	<i>dægr</i> § 30.	<i>fjöl</i> § 160.
<i>banapúfa</i> § 24.		<i>flet</i> § 83.
<i>beida</i> §§ 64, 73.	<i>efla</i> § 101.	<i>flærð</i> § 21.
<i>-bjúg</i> § 48.	<i>eid</i> § 149.	<i>folm</i> § 66.

forritni § 115.
frami § 22.
fríðum § 11.
fúss § 148.
fyr §§ 60, 110.
færi §§ 145, 173.

galgregr § 74.
gerð § 108.
gim § 26.
gjalfr §§ 116, 119.
glíkligr § 57.
'grjá' § 68.
grymma § 44.
guðvefr § 53.
gyldinn § 118.

haga § 174.
hallvarp § 79.
hámani § 146.
haukstaldr § 50.
heipt §§ 8, 9, 40, 171.
herðir, herðandi § 108.
herkorðr § 98.
herrigssamr § 99.
hlimma § 82.
hlóð § 65.
hnyttir § 183.
hodd § 15.
hornkvistr § 96.
horr § 23.
hringfár § 164.
hrórr § 96.
hrænet § 80.
hugr at hjarta § 170.
hvi § 169.
hviða, hviðuðr § 17.
hýnótt § 13.
høðglammi § 156.
hørsíma § 27.

ibendr § 12.
ibúi § 130.
illúð § 28.
imunfólr § 142.
illúðigr § 56.

innleið dura § 47.
ítrlaukr § 31.

jafnt § 161.
jörbjúg § 48.

kvell § 190.

lås § 167.
leistr § 78.
lífhrótuðr § 163.
lindi § 25.
lundr §§ 116 B, 184.
lypta § 58.
læ § 38.

maðr § 141.
málrúnar § 40.
mest §§ 55, 176.
mjaðveit § 162.

nið §§ 7, 8.
niflvegr § 74.
norn §§ 51, 67.
nornauð § 51.

óðal §§ 35, 192.
of § 65.
of- § 59.
ófúss § 148.
opinn § 28.
opt § 101.
ordstafir § 54.
órækin § 177.
óprt § 45.

reimuðr § 158.
renna § 120.
rimma § 165.
rísa § 58.

saðr § 151.
seðiðr, spðuðr § 180.
siðr § 124.
siðr § 14.
simla § 160.

sitja § 120.
skalpgrani § 166.
skozkr § 166.
skæstafr § 121.
slíðrbiðr § 148.
soltinn § 46.
spánn § 182.
spjóthróptr § 109.
stagstjórnarr § 32.
standa § 120.
stjórnbilladr § 32.
siúgr § 188.
sund § 39.
sverðmordlingr § 117.
svinnr § 16.
sægr § 119.
sækja § 5.

tállaustr § 88.
tírarniðr § 106.
tjoss § 105.
tregrof § 61.
tussi § 105 noten.
Týr § 150.

þarfsamliga § 89.
þiggja § 49.
þurft § 111.
þoll §§ 116 B, 153.

varð at, 'toward' § 152.
vefr darraðar § 80.
'rega kunna' § 42.
regvaliðr § 107.
vel § 86.
verþjóð § 95.
vígnest § 80.
ring- § 136.
rit; á ~ § 172.
vita til § 72.
vreiðum § 11.
røgn § 136.
rølundr § 62.

æðli § 35.
ægir §§ 116 C, 145.

Dödade ord.

† <i>dagrýrir</i> § 181.	† <i>horvegr</i> § 99.	† <i>sverðmerðlingr</i> § 117.
† <i>dýblakkr</i> § 150.	† <i>máreitr</i> § 162.	† <i>þognhorfinn</i> § 69.
† <i>hamlan</i> § 176.	† <i>naudfölr</i> § 51.	
† <i>hodd 2</i> § 15.	† <i>slíðrhíð</i> § 148.	

§ 200. Sakligt.

Akusativ vid *hafa*, *rinna*, *sjá* + particip av verb, som styr annan kasus §§ 9, 35, 66; vid *sitja á* o. d. § 120; adverbial §§ 26, 55, 70, 120, 143.

æa > *ja* § 68.

anglosaxiskt, se västjermanskt.

dativ (instrumental), adverbial § 11.

'*e*' = *æ* §§ 35, 156.

ēa (forneng.) > *ja* § 172.

emendationer, se textändringar.

epitet (utsmyckande), försättsord och försättsstavelser (ej kenningsled) §§ 7, 42, 74, 96, 99, 106, 117, 121, 136—138, 146, 156.

'fölgit nafn' § 194.

förstärkningsord §§ 59 (*of-*), 76 (*riðs*).

föråldrade rimord, jfr under lånord.

gotiskt §§ 8, 16, 20, 35.

homonymer (genom judlig utveckling resp. nybildning) § 95.

infinitivfras såsom koordinerat objekt § 150.

jenitiv vid *þiggja* § 49; i förbindelser av typen 'guldglans' (icke kenningar) § 41.

kenningar: man (krigare osv.) §§ 22, 77, 105, 108, 109, 121, 144, 146, 175, 180, 181, 184; kvinna §§ 167, 189, 194; valkyria § 144; dödsgräddinna §§ 79, 193; jätte §§ 136, 139, 194, 195; oxe §§ 75, 135, 137; varj §§ 67, 185; örn § 138; korp § 149; orm §§ 134, 160; öga § 26 anm.; bröst §§ 41, 187; hand § 162; blod §§ 81, 149; guld §§ 41, 160, 162; fartyg § 32; sköld §§ 80, 83, 146,

148; jalm § 83; svärd §§ 77, 108, 147, 148; pilar §§ 41, 165; himmel, luft §§ 33, 140; sol § 26 anm.; sång (dikt, berättelse) §§ 61, 132, 195; strid §§ 41, 116, 144, 146, 156. — halvkenningar §§ 31, 62, 116, 145, 149, 150, 153, 184. — oejentliga kenningar § 185.

komparativer § 55.

konditionellt-koncessiva ('aldrig-så') satser § 129.

lånord, resp. i nord. språk föråldrade, ovanliga eller blott fakultativt ansatta ord med västjermanska motsvarigheter §§ 50, 64—66, 96, 98, 105, 108, 118, 152, 190.

'*m*' = *mm* §§ 44, 165.

metrik, se värbildning.

nomina agentis §§ 17, 181, 188.

ord- och satsfogning (enkelhet, naturlighet!) §§ 4, 25, 33, 87, 108, 131—155, 165 anm., 191—196.

ordlek § 116 B. ordstäv § 182.

parallellism § 3; nom. §§ 18, 87, 94, 116, 138; ack. §§ 6, 35, 76, 90, 130, 139; dat. §§ 93, 103, 105; prep.-uttr. § 84; konstruktionsväxling §§ 5, 91. — icke vid *heita* § 123, icke i Rdr. 9 § 193.

paratax, asyndetisk §§ 27, 86.

parenteser §§ 6, 69, 133, 135, 140, 141, 159, 190—192, 195, 196. alster av nutida förkonstling (parenteskonglomerat) §§ 132, 135, 142, 143, 145, 151, 191, 195, 196.

relativer §§ 18, 34.

runor §§ 40, 47, 54.

skaldediktningens omredigering §§ 4, 131, 155.

stil §§ 100, 149, 153; jfr ord- och satsfogning.

superlativer §§ 55, 176.

textändringar §§ 12, 23, 27, 29, 37, 46, 48, 52, 61, 65, 66, 69, 71, 77, 83, 91, 96—98, 100, 105, 109, 114, 117, 132, 141, 144, 148, 153, 157, 160, 165, 180, 183, 186, 192, 194, 195. avvisade förutom i flera av ovanstående paragrafer) §§ 13, 32—34, 72, 73, 81, 84, 92, 95, 99, 104, 112, 118, 122, 125, 126, 128, 145, 147, 150, 161, 162, 177, 184, 196.

'tnesis' m. m., alster av nutida för-

konstling §§ 136, 138, 144, 146, 148, 153, 191, 195, 196.

variation §§ 43, 53, 61; se för övrigt parallellism.

värsbildning §§ 27, 66, 71, 76, 77, 97, 114, 126, 128, 157, 163, 183—186, 194.

västjermanskt §§ 2, 5—9, 11, 13—17, 19—21, 23, 24, 26, 35, 38, 39, 43—46, 48—51, 53, 56, 58—66, 68, 69, 73, 76, 78, 82, 84—89, 93, 95, 96, 98, 100, 103—105, 108, 115—120, 122—124, 129, 136, 141, 142, 148, 152, 156, 158, 160, 164, 166, 168—170, 172, 174, 177, 179, 182, 186, 190, 193, 195.

äldre åskådningar §§ 13, 36, 56.

N. W. LJUNGBERG



1863—65



1870—72

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 3.

**NILS WILHELM LJUNGBERG
OCH HANS HEBREISKA
KRONOLOGI**

AV

FR. WULFF

LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1923

I.

N. W. Ljungberg som forskare.

År 1917, när Göteborgs Latinlärovräks kvarlevande gamla lärjungar önskade, genom ett historiskt skriftvärk, hugfästa minnet av det förgångna, samtidigt med att Latinlärovräkets nya palats togs i bruk av en ny generation, föll på min lott att giva en skildring av en bland Gymnasiets mäst framstående lärare (1854 ¹¹/₂ — 1872 ¹⁴/₇), Nils Wilhelm Ljungberg. Till den minnesteckningen hänvisar jag, en gång för alla; jag hänvisar också till Förordet i den skrift jag gav ut på Ljungbergs 100-årsdag, den 19 April 1918¹. Att jag nu å nyo företager mig att påminna om min oförgätlige fosterfaders mödor, det sker i det hoppet att äntligen kunna beveka någon svensk yngling, helst en Lunda-student, att av alla krafter ägna sig åt studiet och kritiken av Ljungbergs orättvist förgätna arbeten. Jag har också en andra bevekelsegrund: jag är angelägen att, än en gång, inför eftervärlden urskulda mig själv.

Till dåvarande *eloquentiæ & poësis lector* Ljungberg kom jag först som föreläsare och pännförare; blev honom sedan till en ringa forskningshjälp såsom litterär spejare; slutligen gjorde han mig till sin fostersån och »arvtagare». Detta gick till på följande vis.

Våren 1865 drabbades Ljungberg av en elakartad retina-avlossning på det vänstra ögat, och hotades med blindhet. Det

¹ »Ur N. W. Ljungbergs efterlämnade papper. I. *De Romerska Kejsarnas Kronologi, från Cesar till Domitianus*, 111 sid. (Lund, C. W. K. Gleerup), jämte viktiga tabellbilagor, av Ljungbergs egen hand, rörande den äldre och yngre Alexandrinska kalendern, Metons cykel (från 433 f. Kr.), Kallippi 76-årsperiod (från 330 f. Kr.); om den Romerska veckans nundinalbokstav och dess igänfinnande för varje Julianskt datum m. m. — Jfr Göteborgs Latinläroverks Historia (Göteborg 1917).

högra ögat hade redan under hans skolpojkstid i Karlstad blivit illa medfaret av en hård snöboll, så att han för sina studier och skrivarbeten litade endast på det vänstra. En horribel huvudvärk hade han i arv från sin moder, och genom ständigt starkare ögon-glas var synförmågan alltid omåttligt ansträngd. Hans kropps-byggnad var grovt upptimrad, och enär han alltid levde måttligt, borde han ha kunnat uppnå en hög ålder. Måttfull var han i allt, utom i sitt arbete, vilket ofta fullföljdes natten igenom; han unnade sig knappast annan ferievila än omväxling i studierna, — latinsk täxt-emendering ombyttes tidtals med utforskandet av antikens historiska och kronologiska täxter, samt med filosofiskt tänkande, äfter Grubbe, Biberg, Boström. Redan i sin livfulla och inträngande gradualavhandling (1851) yrkade Ljungberg att de orientaliska inskriftsfynden (särskilt skrytsamma seger-minnen) naturligtvis vore välkomna, men att studiet och det kritiska vindicerandet av den rikligt förefunna, men föga tillgodo-gjorda, antika litteraturen måste gå hand i hand med de syriska, babyloniska, egyptiska jordfynden, och att dessa senare måste såvras lika väl som uppgifterna från Biblen, från Berosus, Manetho, Claudius Ptolemæus, Eusebius, Josephus m. fl. Märk att just denna metod först på sistone, årtionden äfter Ljungbergs död, har börjat komma till heders. Frants Buhl, den ypperlige danske författaren av *Det Israelitiske Folks Historie* (6:te ändrade uppl., Gyldendal 1922), påpekar, liksom redan Winckler 1902, att Bibel-kronologien på många punkter har mera skäl för sig, än kritiken i förstone antog, och att ingen får förgäta att »Inskriftsfundene, saa storslaaede de end er, dog i flere Henseender er et noget usikkert og ufuldstændigt Materiale, der let lader den kombine-rende Fantasi spille en for stor Rolle»¹.

*

Natt äfter natt blev Ljungberg sittande vid sitt ofantliga nötta skrivbord, till dess huvudvärken och »vapörerna» infunno sig och gjorde honom för nästa dygn oförmögen till allt arbete.

¹ Vad som, länge ännu, torde hindra menn som Frants Buhl (Köpenhamn) och Edw. von Meyer (Berlin) att taga upp Ljungbergs kronologiska storverk till »Verwertung», det är att Ljungbergs genomgående kritik av Ptolemæi kánon ännu endast ofullständigt är tillgänglig i tryck. Se dock begynnelsen av »De Romerska Kejsarnas kronologi».

Även den *cystitis* som hemsökte honom, äfter en illa skött kallvattenskur i Uppsala 1864, var från början en följd av det häjdlösa kvarsittandet vid skrivbordet.

Ett gruvligare öde än blindhet, kunde Ljungberg icke föreställa sig. Sin tjänstgöring vid latinlärovärket trodde han sig, ännu 1865—66, om att kunna sköta något läsår, utan att begagna synen, blott med hjälp av en sekreterare; med dennes bistånd ämnade han också försöka att åtminstone årdna och nödtorvtigt avsluta sina arbeten icke blott med Horatii lyriska täxter, utan framför allt med huvudsakliga delar av de romerska, grekiska och österländska kalendrarnas restitution.

Det blev jag som utvaldes till hans hjälpare och ämnessvenn. Jag var icke hans lärjunge på Gymnasiet (jag hade tyvärr, redan i nederskolan, övergivit den klassiska linjen och blivit realist, för att få ägna mig åt ängelska, franska och naturhistoria); men lyckligtvis var jag, den tiden, lärovärkets mäst kände och anlitade sångare, och såsom sådan personligen bekant för de flästa av lärarna; också jag inställde mig hos honom, jämte många andra »gymnasister», i tur och årdning, för att förkorta den ögonsjuka lektorns bekymmerfulla timmar med högläsning eller kvartettsång. Allt nog, jag blev den lycklige som befanns lämpligast att bistå honom med läs- och skrivhjälp, och med min faders tillstånd flyttade jag hem till Ljungberg 1865^{5/8}. Ljungberg ville att jag genast, under hans ledning, skulle återtaga latinstudiet, ehuru min »mogenhetsexamen» måste slutföras på real-linjen nästa vår, 1866, såsom bestämt var.

Med blotta minnet till hjälp — visserligen ett makalöst minne! — skötte Ljungberg sin kära lektorstjänst under hela läsåret 1865—66. Men ett häftigt sjukdomsanfall — »peritonit», kanske rent av en blindtarmsinflammation? — tvang honom att ligga hela Augusti och September på Sahlgrenska sjukhuset, under överläkaren doktor Liborius, och det blev tydligt att han omöjligen skulle kunna fortsätta med lektorstjänstgöringen. I stället beslöts det att han skulle flytta med mig till Lund; och dit anlände vi — med hans 15 bur-fåglar och hela hans stora bibliotek — den 3 oktober 1866. Först den 19:de hann jag att bli inskriven i Göteborgska Nationens matrikel; och samma dag fick jag avlägga student-eden inför läsårets nytillträdde *rector magnificus*. Det var Ljungbergs redan vidtalade kirurgiske husläkare, professor

C. J. Ask. »Den sjuke lektorn» var, att börja med, vid något bättre krafter; redan med November månad kunde jag få taga fram hans kronologi-papper (märket »Bikupan»), och detta var den egäntliga begynnelsen till mitt arbete som hans skriv- och räknebiträde. Det var den Seleukidiska kalendern som först kom på tapeten. Anledning härtill var ett kronologiskt meddelande från den berömda egyptologen R. Lepsius till den ängelska tidskriften *The Athenæum*, vilket jag hade snokat upp vid ett besök på Akademiska Föreningens »ateneum». Jag fann där (sid. 670, årg. 1866) artikeln om den vid Suez-grävningarna nyupptäckta inskriften. Denna tvåspråkiga inskrift befanns innehålla en kärkommen bekräftelse på riktigheten av Ljungbergs redan slutförda korrigerings av Claudii Ptolemæi berömda kånunga-kánon¹. För denna Seleukidiska kalender, i dess olika skeden, redogjorde Ljungberg sedermera (1870—71) i Carl von Bergens tidskrift »Framtiden» genom de båda märkliga uppsatserna om Jesu död och Jesu födelse. Våra kontrollräkningar återfinnas på sid. 30—40 i den franska upplaga (översedd och något ökad av Ljungberg 1871) som jag hade glädjen att få tryckt i Lund 1878: *Chronologie de la Vie de Jésus*. Jag kan icke stå emot frestelsen att här angiva dessa data. Det gällde först att identifiera Rosetteinskriftens »4de Xanthikos i Ptolemæus Epiphanes' 9de regeringsår» (= Nabonassars era år 549) med Egypternas »18de Mechir» och med den 28de Mars 199 f. Kr.; vidare gällde det Berenikeinskriften, genom vilken »22dre Hyperberetæos 46 f. Kr.» likställes med 25te Phaophi (= 28 Oktober); vidare Claudii Ptolemæi trenne data: 1) »5te Apellæos i 67de Kaldeiska året» = 19 November 245 f. Kr.; 2) »14de Dios i 75te Kald. året» = 30de Oktober 237 f. Kr.; 3) »5te Xanthikos i 82dra Kald. året»

¹ Genom en tillfällighet är jag i stånd att intyga, att vi senast den 5. November voro i full gång med våra oändliga kronologiska prov- och kontrollräkningar. Den lyckliga utgången, och min betygade brukbarhet, kom Ljungbergs anlete att stråla, för första gången på flera månader. Medan han, stundtals, satt där och övervägde, gjorde jag med pännan mängder av tanklösa raspningar och punkteringar på mitt ännu bevarade »Bikupe»-papper. På sista sidan har jag klottrat ett långt stycke med fånigt prat, t. ex.: »Nå, det var då skönt, att vi ändtligen fingo räkningarna att gå i hop . . . Berglund, det nötet [min käre studentkamrat Oscar Emil], som skulle komma kl. 5, är ännu ej kommen, fast 'min guldlocka' visar 4 1/2 minut i half 8 e. m. Lund den 5te Nov. 1866. Din vän Fredrik.» — Jfr *Vie* etc. p. 25—32.

= 28 Februari 229 f. Kr. — Ljungberg hade med sin egen hand på just samma ark utfört beräkningen av det viktiga Arbelaslagets datum, vilket befanns vara »13de Oktober 332 f. Kr.» Sedan han hade konstaterat att 1. Dystros föll på 26. Mars år 476 f. Kr., och att 1. Dystros 332 var den 22. April, utförde han sina månadsräkningar: Dystros 29 dagar, Xanthikos 30, Artemisios 29, Däsios 30, Panemos 29, och anländer äntligen till »28. Loos = 13:de Oktober 332 f. Kr.»; däråfter tillägger Ljungberg: »Så bör det vara; ty i 11:te natten äfter förmörkelsen (på morgonen d. 1. Oktober), således d. 12. Oktober, fick Alexanders här sikte på Persiska lägret; men han uppsköt anfallet ännu en hel dag (Se Groote!).» — För mig är det »Bikupe»-arket en dyrgrip.

*

Ljungbergs hälsotillstånd blev dock aldrig i Lund väsentligen förbättrat. Intill September 1867 var han väl tidtals i stånd att någon timma dagligen diktera för mig. Men vid det laget blev det klart för oss att han icke kunde fortfara att vistas som »inackorderad» i Lund, liksom att han över huvud icke kunde fullfölja sina arbeten, utan min tillvanda skrivarehjälp. Hans gode värmäländske svåger, 2:dre lantmätaren Anders Norström, och systern Charlotte — den blivande filosofen Vitalis Norströms föräldrar — erbjödo oss då en billig fristad och ett par soliga rumm, en trappa upp, i deras egendom Eriksberg (nära Finta-viken, en halv mil väster om Karlstad), och dit flyttade vi, med sångfåglarna, böckerna och en del bohag, i slutet av September 1867. Där stannade jag nu hos sjuklingen ett helt år med ens, och jag tillbrakte sedan hos honom ungefär var annan läse-termin, och alla mina ferier. Han var ofta genom sjuklighet ur stånd att arbeta, men då och då blev det bättre med honom någon veckas tid. Och alltjämt fick jag hos honom ovärderlig hjälp med mina studier i klassiska språk och filosofi. Själv satt han dagen lång i sin gungstol, i närheten av sina bokskatter och papper, men han måste anlita min handräckning för att uppsöka och begagna sina kronologiska och historiska hjälpmedel. De stunder voro ej många eller långa som den besvärliga sjukdomen lämnade honom ro till att i sammanhang diktera vad han i huvudet hade fått färdigt till nedskrivning, eller till de oändliga astronomiska kon-

trollräkningarna. Hans dagar och hans nätter voro ett enda martyrskap de sista fäm åren 1868—72.

Man kan förstå huru svårt han hade det under mina nödtvungna vistelser fjärran från honom vid Lunds universitet. Men han var ständigt harmonisk, han lät sällan höra en klagan. När han satt kvar där uppe, ensam, förmådde han blott med möda anteckna sina kronologiska tankefynd. Men vad han, till omväxling, förmådde, det var att »tänka», över huvud: han hade ju varit en av Christ. J. Boströms mäst begåvade och mäst tillgivna lärjungar i Upsala. Därjämte hade han, nu på slutet, återtagit ett tredje älsklingsämne, »rentvagningen» av Horatii lyriska täxter och Titi Livii Företal¹. Horatius kunde han utantill, ävensom andras — till och med Peerlkamps — emenderingsförslag, och den sista segerglädje Ljungberg kände, några veckor före sin död (Juli 1872), bereddes honom genom hans äntligen utgivna Karlstads-tryck av Q. *Horatii Flacci Carmina Lyrica, ex intimae artis criticae praeceptis emendata*. Hittills har denna »Ljungbergs Horatius» mäst blivit grymt häcklad; så gott som förfelat blev också mitt försök att stämna den s. k. lärda kritiken gunstigare, genom att låta trycka en del av hans latinska *Praefatio* och hans hypotetiska *Historia codicum* (jämte några prov på hans överdådiga emenderings-konst) i min inledning till den franska upplagan av hans *Chronologie de la Vie de Jésus* (Lund och Paris 1878): ett oblitt öde synes allttjämt förfölja N. W. Ljungbergs arbeten. För min del har jag skördat endast ett överlägset medlidande åt hans minne, där jag icke har fått uppbära hån. Min egen tro på Ljungbergs framtida erkännande — naturligtvis icke i alla detaljer! — är dock orubbad. Av de »tio eller högst tjugu år», som Ljungberg trodde skola bli gränsen för glömskans härravälde över hans forskningar, har det nu, anno 1922, blivit fulla fämtio år; men tör hända skall »kritiken» anno 1972 befinnas giva fullt erkännande så väl åt »Ljungbergs Horatius» som åt hans resti-

¹ Dessa sistnämnda emendationer (de Livianska) införde jag i ett exemplar av Madvigs nya edition; till min grämlse kan jag numera icke återfinna detta dyrbara exemplar av Lib. I. Förmodligen har en oärlig »lånare» behållit det, eller låtit det förfaras. Sådant har drabbat mig mer än en gång. Vad är att göra åt den saken!

tution av de forntida kalendrarna, och särskilt åt korrigeringar i Claudii Ptolemæi berömda kánon.

Så fullt upptagen var sjuklingen av sina tankearbeten, även när han satt där uppe i Värmland, litterärt isolerad, att han fann sig obehagligt störd, när t. ex. hans välmenande gamle värd allt som oftast kom upp till honom för att — med kallprat! — förkorta de långa mörka aftontimmarna mellan kl. 3 och 8: Ljungberg satt då hällre ensam, och han tände sällan ljus! Han hade, skrev han till mig¹, alltför många ofullgångna tankar, alltför många svåra minnesutredningar, för att någonsin finna tiden lång, — om blott plågorna icke voro alltför ihärdiga.

Själv ansåg han såsom sitt angelägnaste verk *De Romerska Kejsarnas Kronologi* (med kritik av Claudii Ptolemæi kánon) och de dithörande kronologiska arbetstabellerna; denna första del av hans *Kronologiska Forskningar* var det ock som han egäntligen bad mig om att snarast, i sinom tid, giva ut i tryck. Men även sin beriktigade *Manetho*, sin *Polybii kronologi*, sin *Hebreiska kronologi*, hade det varit hans livliga åstundan att få se tryckta före sin bortgång, ehuru han väl visste huru hans historiska bibelkritik skulle mottagas av den tidens clerici.

*

Hur kunde då jag så illa sköta min skuld mot denne välgörare, denne min andelige Fader? Jag plögade kalla honom *Gamle*, men han var vid sin död endast 54 år gammal. Själv hann jag att bliva 73 år gammal innan jag — till Ljungbergs hundraårsdag 1918 — fick den Romerska kejsarkronologien utgiven; och nu slutligen, 1922, vid 77 års ålder, har det förunnats mig att i tysk översättning, med svältande Tyskars hjälp, giva ut hans genialiska *Hebreiska Kronologi*.

Mina vänner ha träget velat övertyga mig om, att jag ingalunda behöver gräma mig över att jag inte har gjort mera för Ljungberg, än jag har gjort. Men själv känner jag det annorlunda. Ytligt sett, är min undskyllan visserligen enkel nog; och jag är visst angelägen att göra det mästa möjliga av den. Mitt försvar går ut på följande.

¹ Det gamla dåliga höger-ögat kunde han i nödfall begagna.

Jag var medellös, och kunde endast genom raska framsteg i mina examensstudier påräkna premier, stipendier — och lånekredit. Ljungbergs ämnen hade jag föga underbyggad i; min utsikt att över huvud nå en aktad och brödgivande ställning, inom vetenskapens rāmärken, berodde på min tydliga fallenhet eller begåvning åt helt andra håll än Ljungbergs, nämligen den levande moderna linguistiken, romansk litteratur (särskilt den stora italienska, vars översättande till mönstergill svenska tidigt blev min dröm), vidare jämförande uttalslära och beteckningskonst (»komparativ fonetik»), melodisk och dynamisk aksentlära, värabyggnadsteknik, vården om »svenska språkets rykt och riktighet», jämte mitt aldrig tröttade behov att kämpa mot de kortsynta »historiska» kalfatrarna av vår Wallinska psalmbok och vår Hæffnerska Församlingssång. Men dessa mina personliga inträssen, och senare mina ämbetsåligganden såsom professor vid Lunds universitet, voro icke de svåraste hindren; det var icke de som gång på gång förlamade min arm, när jag, emellanåt, ville ägna någon ledig dag åt Ljungbergs äfterlämnade papper. Värre var att jag över allt, hos alla mina egna lärare, mötte endast oförstående, så fort jag, i min livliga entusiasm, nämnde t. ex. »Ljungbergs Horatius» eller Ljungbergs ovälkomna korrigering av »Ptolemæi kánon» (vilken var och är helig för alla kronologer), eller hans anspråk att ha återställt samtliga forntida kronologiska cykler och systemer. Vad hjälpte det, att den unge studenten och docenten personligen satte Ljungbergs lärdom, skarpsinne, snillegåvor, forskningstålamod och hela personlighet högt över alla andra forskares, som jag hade kommit i beröring med? Den störste av mina lärare, Gaston Paris — vilken närmast av alla kunde jämföras med Ljungberg — nändes visserligen aldrig att le åt min åstund att bryta lansar för Ljungberg; men han var ivrig uti att — liksom sanskritisten Abel Bergaigne, hellenisten, Charles Graux och orientalisten Ernest Renan, med vilka samtliga jag umgicks förtroligt under vistelser i Paris 1874, 1878—79 och senare — förehålla mig, att jag (i följd av mina otillräckliga dithörande studier) icke skulle bli i stånd till att inom rimlig tid ombesörja de Ljungbergiska forskningarnas tidsenliga och kritiska bekantgörande: därtill krävdes ju flera års specialstudier, och ytterligare flera år av knogande för mitt uppehälle och för min egen vetenskapliga auktoritet; vartill å andra sidan kom, att de nämnda

vännerna — främst Gaston Paris själv — spådde en rätt god och icke så avlägsen framgång direkt för mig själv, — och indirekt, i sinom tid, må hända, för N. W. Ljungbergs »tydliga mycket djärva forskning». Ernest Renan beundrade högt Ljungbergs ovänliga skarpsinne, hans kritiska förmåga, hans »obestridligt överlägsna kompetens» i alla kronologiska frågor (det var min franska översättning, *Chronologie de la Vie de Jésus*, hos Gleerup i Lund och Vieweg i Paris, som han hade studerat). Men han påstod att t. ex. själva de bibliska aktstyckena syntes honom »par trop légendaires» för att någonting objektivt och tillförlitligt skulle kunna byggas på dem. Just samma invänning mötte jag i detta nådens år 1922, här i Lund, hos en fackmann på det gammaltestamentliga området, vid fråga om Israeliternas kånungar från Saul till Exilen: »Allt är så förvirrat, sade denne, att ingen säker kronologisk utredning synes möjlig; och gissningar, eller låt vara 'goda hypoteser', sådant ha vi nog av» . . .¹

Alltid samma visa! Hällre en, ställvis, dålig Horatius, hällre en förvirrad framställning av kronologien, än att med Ljungbergs metodiska kritik och med hans genialiskt kontrollerade slutledningskonst få ett möjligt eller sannolikt betraktelsesätt till stånd!

Men jag ville icke giva mig, aldrig. Jag fortfor och jag fortfar alltjämt att studera Ljungbergs gulnade blad och färdiga tryckalster: jag har ännu min bärgfasta tro, att omsider en verkliga opartisk, en verkliga kunnig och förstående fackmann skall förmås till att giva sig tid att undersöka de Ljungbergiska papperen. Denne skall då icke undgå att erkänna, icke endast att N. W. Ljungberg var en ovanligt gedigen och kritisk vetenskapsmann — dock icke utan det nödiga måttet av fantasi och föreställningsgåva —; utan också att Ljungbergs Hebreiska kronologi för det mästa kommer mycket nära det förmodliga sakläget och måste »få rätt». Jag menar: att Ljungbergs forskning, både i hans täxtkritiker och i hans kronologi, är banbrytande än i dag, på mer än en punkt. Och jag förtryter icke, att mina egna arbeten delvis ha kommit till korta.

Jag har ofta frågat mig om jag, i fall jag hade varit bofast i Tyskland eller i Frankrike eller Ängland, skulle ha mött samma

¹ Märk hur sparsamt t. ex. Buhl ansätter årtal, där han icke har in-skriftsfynd att åberopa.

brist på lyssnande öron och på förstående, samma obenägenhet eller motvilja, som det blev min lott att röna här hemma. Så mycket synes då säkert, att om Ljungberg själv under sin bästa tid (1845—65) hade fått studera i Tyskland, eller åtminstone i Köpenhamn, med dess rika bokskatter, då skulle pipan ha fått ett högre ljud, ja redan vid tiden för hans gradualdisputation om den Babyl., Israel. och Egyptiska kronologien (Uppsala 1851). Otacksamt var det, och svårt är det ännu, att i Sverge och från Sverge sträva sig fram till erkännande — att icke nämna ordet europeisk ryktbarhet — på det humanistiska vetenskapsområdet. När detta öde drabbade vår väldige »tänkare», Christofer Jacob Boström, vem kan då undra på, att Europas öra var dövt för mina rop om erkännande åt Ljungberg, de månde ljuda på franska, på svenska eller på tyska?

*

Och, för rästen, — vem är det som jag ropar till?

Ljungberg stapplade en gång (1867) upp till en lärd fackastronom, här i Lund, för att få diskutera en del historisk-astronomiska frågor, — det gällde sannolikheten eller omöjligheten av ett par angivna sol- och månförmörkelser under forntiden. Men detta var, naturligtvis, inte den astronomens »fack»: och han kunde inte ens giva anvisning på någon tysk kollega som hade inträde för »dylika saker». Samma frågor framställdes, år 1871, av Ljungberg offäntligen i en svensk tidskrift, och i en tysk; på franska upprepades frågorna av mig, när jag (1878) tryckte den underbara Ljungbergska avhandlingen *Chronologie de la Vie de Jésus* (p. III). Aldrig ett ord erhöles till svar. Nu stå rikhaltiga handböcker till buds för varje studerande i dessa ämnen. Men nu är jag gammal vorden, och bränner salt vid strand.

Min egen värksamhet har äntligen lärt mig, huru ytterst få de forskare äro, som kunna tänkas vara hågade att sätta sig in i andra forskares uppslag och utredningar; sker icke detta tämligen snart, t. ex. inom några år, så kan det dröja hundra år! Äro därtill den okändes forskningar av nytt slag, så att hans resultater äro svårtillgängliga, eller svåra att kontrollera, så når han aldrig fram till den ahörare eller studerande som han vill ha. Även om man själv bekostar tryckningen, och sålunda får en förläggare, så hjälper detta föga. Förläggaren beror av

Prässen, men vill inte ödsla annonser på osäljbara saker; prässen har vanligen sina egna anmälare, vilka naturligtvis bära sitt eget blads färjer. Ville någon opartisk vänn till bildning, och till en förbättrad undervisning vid våra läroverk och universiteter, taga till uppgift att räkna äfter, huru pass många arbeten — jag menar värdefulla — som av förläggarna annonseras, och som bli sakkunnigt förordade av anmälare i vederhäftiga tidningar, eller åtminstone sakkunnigt diskuterade och kritiserade, — då skulle förunderliga saker komma i dagen. Att t. ex. klena översättningar av goda, eller dåliga, utländska böcker upphöjas med pris och låvord, det må så vara; att även de aktningsvärdaste förläggare eller bokförsäljare gladeligen sprida giftiga eller smutsiga eller fäniga skrifter, och oblygt låta puffa för dem om de äro säljbara, sådant är bedrägligt; att vår svenska ungdom offentligen sålunda lockas till osunda överdrifter av alla slag, det är det riktigt bedrägliga. Åt sådant skänker man sitt förakt, vilket är det enda man kan göra. Men vad jag ännu orkar att ivra emot, det är förläggarnas affärsmässiga iver att basuna ut allt sitt nya, det må vara av yppersta slag eller av sämsta slag, men att i sina reklamer tiga som muren angående även de förträffligaste artiklar, arbeten som de själva, för kanske blott ett par år sedan, ha förlaggt så väl på sina magasinsvindar, att ingen anar böckernas tillvaro. Ja, det händer icke sällan att en kund som i bokhandeln frågar äfter en viss bok, får till svar att den är utgången, ehuru en god del av upplagan ligger osåld hos förläggaren eller hos författaren. Vår store filosof Boström hade nog så rätt när han, i ett brev till sin lärjunge Axel Nyblæus, skrev en varning mot att försöka att påvärka andra än den uppväxande ungdomen. Axel Nyblæus hade meddelat sin vördade lärare att han arbetade på en av sina, längre fram så talrika, uppsatser med populär framställning. Boström svarar 1860^{28/4} bl. a.:¹

Den så kallade allmänheten föraktar jag i filosofien, och gör det mera nu, än i förra tider, sedan jag något bättre lärt känna vad den, där, är värd.

¹ Jag anför utdraget, här, äfter min skrift *Ur Axel Nyblæi korrespondens*, Lund, C. W. K. Gleerup, 1921, sid. 5. Att denna korrespondens har förblivit så opåaktad, särskilt överste Gustaf Nyblæi många präktiga brev till kusinen Axel rörande Sverges härväsen, ungdomens utbildning och »det svenska tänkesättet i filosofien», det har varit en av mina många besvikelser i livet.

Av denna orsak kan jag ej håller särdeles uppmuntra dig till att använda din tid på det [populära] arbete vartill du lämnat mig planen och ingressen. Man uträttar i praktiskt avseende rent ingenting, genom skrifter, hos de fullvuxna. Endast den uppväxande ungdomen kan emottaga kultur och förstånd av vetenskapen. -- — Du kan knappt föreställa dig, huru litet man kan uträtta hos den bildade såväl som hos den obildade allmänheten. Bättre är att arbeta för vetenskapen såsom blott sådan, och för den uppväxande ungdomen. Denna är fruktbärande; den andra är en ofruktbar och förtorkad mark.

Ljungberg nedlade stor möda på en lättfattlig och oförtydlig framställningsform, och han hade en stor tilltro till sin förmåga att även skriftligen övertyga »alla som kunde följa ett resonnemang». Muntligen kunde aldrig någon stå emot honom. Liksom Axel Nyblæus ville han just »nå de många». Av Ljungberg, av fransmannen Fénelon († 1715) och av den store skrivmästaren Giacomo Leopardi († 1837) har jag fått samma tillförsikt och samma stilistiska oförnöjsamhet, samma behov av en vattenklar och äkta nationell form. Men ju äldre jag har blivit, dess mera har jag behjärtat Boströms misströstan om att »vinna de fullvuxnas gehör» genom skrifter. Och vad angår det sorjfulliga utarbetandet av en stilartsenlig och felfri framställning, måste jag giva Leopardi rätt, när han i sin »tankebok» (ett slags sketch-book, *lo zibaldone*) skriver, 1829 ¹⁰/₃:¹

Om en författare kände sina blivande läsare, en och en personligen, så är det troligt att han inte skulle göra sig alltför stor möda att vinna deras gunst med att skriva omsorjsfullt, ja kanske skulle han inte skriva alls. Vad som gör läsarnas beröm eller gillande önskvärt eller värdefullt, det är att vi ha dem för oss oredigt i föreställningen, alla tagna i klump: vi föreställa oss dem under det samlande och obestämda namnet och begreppet allmänheten.

Och härtill fogar sig ett yttrande som fälldes av Paul Meyer, den buttre vännen till den alltid blide Gaston Paris, vid dennes bår:

Il est des cas où il faut savoir se résigner à avoir contre soi la masse des incompetents, Du måste emellanåt finna dig i det läget, att du ser hela massan av de inkompetenta stå dig emot.

*

¹ Se min bok *Ur Giacomo Leopardis liv och diktning*, Stockholm, Alb. Bonnier, 1913, sid. 249.

Men om jag har både mängden av de inkompetenta och eliten av de kompetenta bedömmarna emot mig, hur kan jag då vinna gehör? Hur skall en forskares arbetsfrukter i rättan tid nå till eftervärlden och få sin rätta plats i utvecklingens hävder, om hela samtiden låter dem förfaras? Låt mig lägga fram två små enstaka exempel på Ljungbergs täxt-emendering, och ett enda på hans kronologiska korrigerings av ett datum. Han visar, genom sin kritiska slutkonst, att den ofta citerade Horatiska vär-sen *Ars poetica* v. 128:

Difficile est proprie communia dicere, tuque etc.

i sitt täxtsammanhang måste ha haft lydelsen:

Difficile et proprie communia dicere, tuque etc.

d. v. s. »Även det, att giva åt allbekanta saker (*communia*) en ny prägel, är svårt nog, och förtjänar att du (den unge skalden Piso) sysslar med sådant, nämligen att sätta Iliaden i dialogform, i stället för att uppfinna originella ämnen. Båda företagen ha sina svårigheter, både att *proferre ignota indictaque primus* och att dramatisera Iliaden; men det förra är, säger Horatius, alltför svårt för dig (*Tuque etc.*)». Denna för begripandet nödvändiga enkla rättläsning: *Difficile et proprie communia dicere, tuque* offäntliggjorde jag 1878 (*Chronol. de la Vie de Jésus*, sid. X). Men än i dag tryckes och »tolkas» det där *est* som förstör sammanhanget.

Ur samma franska översättning, sid. 89, hämtar jag en andra, lika enkel, lika genialisk och — för att förstå kvickheten — högst nödvändig täxtkorrigerings. Skämtaren Macrobius berättar, bland goda vitsar av kejsar Augustus — vilken var personlig vänn till kånung Herodes och som hade mottagit dennes fullvuxne sön Antipater i Rom —, följande anekdot: När Augustus [genom sin syrisk legat Quinctilius Varus] hade fått underrättelse om att Herodes i Syrien hade låtit avliva alla judiska gossebarn yngre än två år, och att den (för stämplingar) vid det laget hemkallade Antipater 'ljutit döden', utbrast kejsaren: *Melius est, Herodis porcum esse quam filium*, Det är bättre att vara Herodes' gris än hans sön. Emellertid blev Antipater icke avrättad förrän fram emot hösten, senast 15. sept., år 7 f. Kr.; barnamorden hade, menar Ljungberg, ägt rum tidigare på sommaren. Det fel som Ljungberg har uppspårat består däri, att Macrobiitäxten företer orden *filium eius occisum*, 'att hans sön ljutit döden', men att

Macrobius utan tvivel måste ha skrivit *filium in ius uocatum*, 'att sånen hade kallats hem för att stånda ansvar' [omedelbart äfter hemkomsten]. Med den läsningen uppstår »vitsen», och först med den; ty *in ius uocatum* har dubbelmeningen 'kallad inför rätta för att stånda ansvar' och 'anrättad', 'tagen i anspråk för kånungens kök' (Jfr Varro: *In ius uocat pisces coquus*, och Cic. *Ius Verrinum* 'det Verreska målet' och 'galtsoppan'). Grisen, menade Augustus, fick Herodes icke röra, icke anrätta; men sin upproriske sön Antipater lät han ställa inför rätta, äfter hans hemkomst från Rom, och sedan, strax före sin död, grymt avrätta.

Det tredje, och rent kronologiska, exemplet, vilket allra bjärtast visar de lärdas liknöjdhet eller förstockelse, är Ljungbergs av historiska skäl nödvändiga korrigerings av Cæsars (och Ciceros) dödsdatum; detta datum måste sättas på året 45 f. Kr., i st. f. 44, och Ljungberg har astronomiskt stöd för sitt år 45, d. v. s. Varros år 710 *ab urbe condita*. (Se Rom. Kejs., sid. 45 och 105.) Min gamle vänn, egyptologen Valdemar Schmidt i Köpenhamn, har skrivit till mig att — ur egyptisk synpunkt — Ljungbergs korrigerings av detta viktiga årtal synes ofrånkomlig. Är det då försvarligt, att t. ex. en ansedd författare, en kronolog som arbetar i Lund, icke gitter ens nämna Ljungbergs i Lund tryckta Rom. Kejs., och ännu trycker alla de felaktiga årtalen utan tecken till tvekan, t. ex.

C. Octavius född 63 f. Kr. (Ljungberg 65);
 Cæsar mördad 44 f. Kr. (Ljungberg 45 = 710 Varr.);
 Slaget vid Filippi 42 f. Kr. (Ljungberg 43 = 712 Varr.);
 Slaget vid Actium 31 » (Ljungberg 32 = 723 Varr.); etc.

*

Och så, när omsider, som jag säkert förmodar (*certainly spe præcipio*, sade Ljungberg), det ena Horatii-stället äfter det andra, väl först i Tyskland, befinnes vara rättat just i Ljungbergs anda, då får den senkomne ändraren berömmelsen. Och när — redan nu — gång på gång Jesu födelseår inses tillhöra året **7 f. Kr.**, så är Ljungbergs övertygande bevisning för sannolikheten av det årtalet förgäten, och någon ängelsmann får hedren. Det datum som Ljungberg lärde mig att vörda såsom Jesu dödsår och döds-

dag, var fredagen den **30 Mars 31** anno Domini; och Jesu sannolika födelsenatt var natten till den 1 Oktober år 7 f. Kr.

*

Allt nog. Det är icke lätt att vinna gehör, ens för de yppersta saker. Men lätt är det att rycka på axlarna åt en Boström, en N. W. Ljungberg, en Einstein. Vanligen heter det så här, icke blott från (vad båda dessa svenska stormänn kallade) hopen av dem som icke ha mod, eller som icke kunna tänka, utan även från var och en som är så hel och hållen inne i sina gamla gängor och spår, att han icke vill ändra sig: »Hur kan du begära att man skall, i våra dagar, taga upp till undersökning en gammal skolmanns, en Göteborgs-lektors, gulnade papper, 50 år äfter hans död, det må nu gälla hans »rentvagne» Horatius — vilken ju i århundraden har varit föremål för så mycken beundran och så många snillrika männns omsorjer —; eller det må gälla den »kronologiska restitutionen» av forntidens kalendrar, — med hjälp av erkänt förvirrade, ofta fragmentariska täxter? Hur oändligt många inskrifter och papyri ha inte utgrävts sedan Ljungbergs arbetsdagar, tänk! för nu fämtio år sedan?»

Ljungberg har på förhand bemött dylika latmannsinvänningar, och jag gitter inte här upprepa våra gensagor.

Nu kan man till sist fråga, som min gamle husläkare en gång frågade mig för att förmå mig till att arbeta mindre: Är det så viktigt att få reda på allt det där? (Han mente mina egna besvärliga forskningar.) Och för rätten, det kan väl en annan göra lika bra. — Näj, visst inte. — Nä, men 2, 3, 4, 10 andra, om de få tio år på sig, eller fämti år — tid ha vi ju! Ja, vad skall man svara på sådant? Ljungberg behöver för visso inte någon »heder» eller någon »tack av äftervärlden». Och vem behöver det?

Jag är alltså stukad. Ty vad gör det, om det är X eller Y eller Z som uppdagar den eller den »sanningen», det eller det verkliga förhållandet med växter eller djur, eller med smittofrön och läkemedel, eller med vad som rör grundämnena, eller stjärnornas världar och vår syndiga jords ålder och öden; eller vad gör det, om det är den eller den Svensken som bringar en smula frid och frihet och fröjd till jordens arma barn, eller ingiver

vår ande »det eviga livets hopp»; eller utreder historien om sådana ting — för de unga? Nej visst, — men vi ville så gärna tacka välgöraren.

*

Ljungberg satte Esajas Tegnér, Atterbom och — Almqvist över alla modärna diktare äfter Schiller och Goethe; Heine nämnde han sällan. Ljungberg var väl alltså »av en ganska inskränkt smak»? Kanske det. Men mig gick Ljungbergs tycke i blodet. Därför slutar jag detta långrandiga och spräckliga »Företal» till min Redogörelse för Ljungbergs Hebreiska Kronologi med ett ord från vardera av de där tre så grundligt olika svenskarna. Almqvist sporde:

Varför är den gode dumm?
Varför är den kloke ond?
Varför är allt en trasa?

Atterbom betvang min »Gamle» senare, mäst genom sin odödliga sång »Till den Hädangångna», vilken är i alla språk oupphunnen och vars sista stråf lyder så:

Ju mer för mig vart jordens bländsken släcket,
Dess mera klart du, himlaminne, brinn!
Förbliv min första tanke, när jag väckes,
Förbliv min sista, när jag somnar in.
Och när min blick av tårars sky betäcket,
Tillviska mig den frid som nu är din.
Ledstjärna! Lär mig att till dig mig svinga, —
Att bedja, verka, hoppas, och förklinga!

Av Tegnér, som han oftast av alla svenska diktare plägade anföras, nämner jag endast det ord som var Ljungbergs lösensord och som nu är mitt:

Upp! Res dig och kämpa för människors väl
Med svärd, med röst!
Bliv hatad, blev misskänd, men tryck dem likväl
Till sårat bröst.

Lund, den 19 April 1923, på Ljungbergs 105:årsdag.

Fr. Wulff.

II.

Kort Redogörelse för N. W. Ljungbergs Hebreiska Kronologi intill Babyloniska Fångenskapen ¹.

I sin kritiska vindicering av de bibliska regeringsepokerna går Ljungberg (1860—72) ut ifrån det antagandet, att de Israeliska och de Judaiska årtalen i Kånungaböckerna måste ha förelegat inkongruenta alltifrån början, vilket tyder på ett missförstånd av vissa dubbelt beräknade samregentskapsår. Förvirringen har, säger Ljungberg, uppkommit på den Judaiska sidan, där de krångliga samregeringsåren ligga, — icke på den Israeliska sidan. Det är alltså den Israeliska raden man måste taga till utgångspunkt, för att därifrån årdna den Judaiska raden av kånungar, i stället för det vanliga motsatta förfarandet.

För Saul antager Ljungberg en regeringstid av 21 år, stödd på Eupolemos (omkr. 150 f. Kr.), och slutresultatet blir, att begynnelseepoken för den provisoriska Ljungbergska »Saulseran» måste fästas vid året f. Kr. 1033 om hösten. Jag skall i sinom tid jämföra samtliga Ljungbergs årtal med åtskilliga modärna författares — Rost, Benzinger, Kittel, Buhl —, och nöjer mig tills vidare med att genast nämna, att t. ex. Benzinger ansätter året »1030 zirka» (Se den praktiska lilla handboken i Sammlung Göschen, nr 231, Neudruck 1919). På det hela skall man finna att Ljungbergs siffertal, om än dristiga, alltid äro ytterst väl övertänkta och alltid understödda, d. v. s. aldrig äro »gissningar»; Ljungbergs styrka är dock först och sist hans logiska slutkonst.

¹ Översatt till tyska, tryckt i Braunschweig; tillgänglig å M. W. Kaufmanns Verlag, Leipzig 1922, XI + 46 S. — Jag förutsätter naturligtvis att intresserade kronologer alltid jämföra den tyska täxten. Det svenska originalmanuskriptet är otryckt.

Äfter Sauls död regerar i två år hans sön Isboset (Esbaal) över »Efraim», d. v. s. Israels stammar (Saulserans år 22—23); under dessa 2 år härskar David redan över Juda i Hebron. Äfter Isbosets död är David regent över »hela Israel» i 33 år, men han fortfar, enligt Ljungberg, att regera från Hebron i 5 år. Från Jerusalem regerade David icke förr än han själv hade erövrat staden; alltså omfattar Davids regering i huvudstaden Jerusalem endast 28 år. De »40 år» som så flitigt tilläggas David kunna möjligen tolkas så, att David ansågs ha varit »känung i Ziklag» redan 5 år före det legitima Judaiska tillträdet i Hebron, vid Sauls död. David skulle då, menar Ljungberg, möjligen ha regerat i Ziklag från 1017 f. Kr.; säkert i Hebron från 1012, i Jerusalem från 1005. Över hela Israel regerade David i alla händelser 33 år, 1010—978 f. Kr., därav med Jerusalem till huvudstad 28 år. Årtalen f. Kr. har jag — för orientering — här anteciperat.

Salomo regerade »över hela Israel» 40 år (enl. Ljungberg 977—38). Men om — såsom rimligt är — »Jerobeams första» (upprorsåret) tillräknas icke blott Jerobeam, utan även Salomo, så tillkommer ytterligare 1 år Salomo, nämligen det år (937 f. Kr.), varunder han stod kvar, såsom allmänt erkänd känung, endast över Juda, men själv naturligtvis fortfar att räkna sig som känung över båda rikena, d. v. s. »hela Israel»; hans sön Rehabeam tillträder alltså, vid Salomos död, endast riket Juda, och detta först året äfter usurpatorn Jerobeams tillträde till Israelstronen, Saulserans år 98 (= f. Kr. 936).

Ljungberg ägnar stor omsorg åt att ådagalägga detta; han gör det genom att korrigera en uppenbarligen korrumpierad värs, vilken dock är byggd på en äkta tradition. Värsen, 2. Kän.-B. 8: 16, har följande faktiska lydelse:

I 5:te året Jorams, Ahabs söns, Israels kånungs, och Josafats, Juda kånungs¹, vart Joram, Josafats sön, regerande i Juda.

Ljungberg övertygar sig, och oss, om att värsen ursprungligen har lytt sålunda:

¹ De här spärrade 4 orden uteslutas i många editioner, såsom obegripliga; [i vår nya svenska översättning 1917 äro de icke uteslutna, men ändrade till: »medan Josafat var kanung i Juda»].

I 22:dra året Ahab's, Israels kånungs, och Josafats, Juda kånungs, vart Joram, Josafats sön, regerande i Juda.

Det värdefulla i värsen är att Josafat (i Juda) måste finnas ha begynn timer regering i samma hebreiska kalenderår som en Israelisk kånung, och då naturligtvis icke någon annan än Ahab. Detta blir möjligt just därigenom att Isr.-Jerobeams 1:sta (räknade) år inträdde omedelbart äfter Salomos 40:de regeringsår, men Juda-Rehabeams 1:sta först äfter Salomos 41:sta.

Men en sak till vinnes genom Ljungbergs emendation av den tydligt fördärvade värsen 2. Kån. 8:16, nämligen att Juda-Joram, Josafats sön, var samregent med sin fader i 4 år och däräfter regerade självständigt i andra 4 år; Juda-Joram var sålunda samtidig med Israel-Joram under 1 + 4 år, nämligen Saulserans år 183—87. »Saulseran» svävar tillsvidare fritt, så länge kritiken av de bibliska uppgifterna varar, liksom Ljungberg betjänade sig av en fritt svävande »Octavius-era», under sitt kritiska arbete med de första Romerska kejsarnas rubbade kronologi, intill Domitianus.

För översiktens skull meddelas här de första posterna av Saulseran, t. o. m. erans år 188, då Jehus mordpil drabbade på en gång Israel-Joram och hans frände Juda-Ahasja. Särskilt svårutredd är kronologien under å ena sidan Ahab—Isr.-Ahasja—Isr.-Joram, å andra sidan Josafat—Juda-Joram—Juda-Ahasja. Det var i Saulserans år 189 som usurpatorn Jehu gjorde tronen i Israel ledig för sig själv och tronen i Juda ledig för Atalja¹.

Saulseran fr. o. m. Saul intill Jehu och Atalja får, enligt Ljungberg, följande poster:

Före riks-söndringen (d. v. s. intill Jerobeams upprors-år):

Saul ² regerade	21 år,	alltså år från och med Saul	1—21.
Isboset reg.	2	» (varunder David reg. i Juda)	22—23.
David reg.	33	»	24—56.
Salomo reg.	40	»	57—96.

¹ Utom sina söner Isr.-Ahasja och Isr.-Joram hade Ahab dottren Atalja, vilken förmäldes med Josafats sön, Juda-Joram; året äfter dennes död drabbade Jehus mordpil (846 f. Kr.) på en gång hennes broder, Isr.-Joram, och hennes sön, Juda-Ahasja. — Jfr ang. regentårsberäkning sid. 30.

² Enligt Schrader m. fl. modärna författare äro icke blott »patriarkerna» och »Rakel» och »Lea», utan även så sena gestalter som »Saul», »David»,

After söndringen:

Riket Israel:	Riket Juda:
Upprorsåret var Jerobeams 1:sta, Salomos 41:sta.	Salomo reg. över Juda allena upprorsåret 97.
Jerobeam reger. ytter- ligare 21, alltså in- alles 22 år =	Rehabeam reg. 17 år 98—114. Abia reg. 3 år 115—117.
Saulserans år 97—118.	
Nadab reg. 2 år 119—120.	Assa reg. 41 år 118—158.
Baesa reg. 24 > 121—144.	
Ella reg. 2 > 145—146. (Simri 7 dagar.)	
Omri reg. 12 år 147—158.	Josafat reger. ensam 21 år 159—179.
Ahab reg. 22 > 159—180.	Josafat med sänen Jo- ram reg. 4 år 180—183.
Isr.-Ahasja reg. 2 år 181—182.	Joram reg. ensam 4 år 184—187.
Isr.-Joram reg. 6 > 183—188.	Juda-Ahasja reg. 1 > 188.

Av Ljungbergs undersökningar angående 2. Kån. 8: 16, må här nämnas följande. Det absurda »5:te året Jorams och Josafats» är troligen, menar Ljungberg, rästen av ett äldre »25:te», vilket motsvarar Josafats totala regeringssumma; av någon förment korrektör insattes vidare Isr.-Joram» i st. f. sin fader Ahab, av det skäl att Ahab befanns icke ha kunnat regera längre än fulla 22 år. Det måste, enl. Ljungberg, ha varit i Josafats eget och Ahabs 22:dra regeringsår som Josafat tog sin sän Juda-Joram till medregent, förmodligen med anledning av den omständigheten att Josafat, såsom Ahabs vasall och hjälpare, skulle draga ut i ett ovisst krig mot Syrerna. Att den hypotetiska läsarten »25:te året» (i 2. Kån. 8: 16) verkligen under någon tid, före Kån.-B:s slutredigering, torde ha gjort sig gällande i st. f. »22:dra», bestyrkes av 2. Kån. 1: 17, där Isr.-Jorams 1:sta reg.-år likställes med Juda-Jorams 2:dra, vilket slår in endast under den oriktiga förutsättningen att Juda-Jorams 1:sta likställes just med fadrens, Josafats, 25:te; ty då blir Juda-Jorams 2:dra

»Salomo», Batscha, Semiramis» rena myter. Vilket icke behöver hindra att de angivna siffertalen i alla händelser erkännas ha en bestämd betydelse.

är det 87:de från och med Rehabeam, liksom Isr.-Jorams 1:sta år är det 87:de från och med Jerobeam. Ljungberg påpekar att Ahab måste ha dött under loppet av sitt 23:dje reg.-år. — I 2. Kån. 3:1 korrigerar Ljungberg täxtens siffra för Isr.-Joram från »12» (vilken siffra strider mot den vidstående Judiska synkronismen) till »16», men även denna (en gång förklarliga) siffra måste, enl. Ljungberg, i sin tur ha haft till äkta föregångare siffran »6». Allt beror här på det 4:åriga (icke 1:åriga!) samregentskapet mellan Juda-Joram och hans fader Josafat. — Vi fortsätta nu Ljungbergs beriktigade Sauls-era:

<i>Riket Israel:</i>	<i>Riket Juda:</i>
Jehu reg. 28 år 189—216.	Athalja reg. 6 år..... 189—194.
Joahas reg. 17 år... 217—233.	Juda-Joas reg. 40 år 195—234.
Isr.-Joas reg. 16 » ... 234—249.	Amassja reg. 14 »
Jerobeam II reg. 41 år 250—290.	självständigt..... 235—248.
(Sakarja reg. 6 mån.	Amassja reg. 1 år sås.
under 291.	vasall åt Isr.-Joas 249.
Sallum reg. 1 mån.	Amassja reger. nomi-
under 291.)	nell 14 år m. Uzzia
	(Asarja) 250—263.
	Uzzia (Asarja) reg. en-
	sam 24 år 264—287.
	Uzzia reg. med Jo-
	tham 14 år 288—301.
Menahem reg. 10 år 291—300.	Jotham reg. ensam 2 år 302—303.
Pekahja reg. 2 » 301—302.	
Pekah reg. 2 » 303—304.	
Hosea reg. 9 » 305—313.	Ahas reg. 16 år 304—319.

*

I det föregående ha de kronologiska svarigheterna visserligen varit allvarsamma nog; nu — från Jehu till Samarias fall i Hoseas 9:de regeringsår — blir det än vanskligare. Ljungberg använder hela sitt skarpsinne och sin aldrig sparade möda, för att undanröjda det falska antagandet att Samarias fall skulle ha timat »i Juda-Hiskias 6:te regeringsår», vilket år förmenades vara identiskt med Isr.-Hoseas 9:de och sista. Ljungbergs bevisföring är här glänsande. Han stöder sig på vad han kallar en »pragmatisk» (d. v. s. verklig) synkronism i 2. Krön. 29:3, där

det förtäljes att Hiskia i sitt första regeringsår (alltså långt före »6:te» året) lät inkalla till den stora Judiska Påskfästen i Jerusalem jämväl alla de överlevor av broderfolket Israel som ännu bodde kvar inom det av Assyrien förstörda riket Israels landamären (2. Krön. 30: 1–11). Hiskia kan ju omöjligen tänkas ha utfärdat en sådan kallelse till Hoseas undersåtar, så länge Hosea ännu var i livet och vid makt. Redan i Hiskias 1:sta år måste alltså Samaria faktiskt ha varit förstört, och ännu säkrare var detta händelsen i »Hiskias 6:te»; en dylik kult-inbjudan till Israels stammar, att i Jerusalem begå Påsken samman med Juda stammar, var otänkbar före Samarias fall. Den stora Assyriska deportationen i Hoseas tid måste ha timat före Hiskias tronbestigning; och om Tiglat Pilesers mindre bortföring, tidigare, kan det icke här vara tal. Detta resultat tyckes visserligen bli motsagt därav, att i 2. Kån. 15: 27 hela 20 år tilläggas Pekah, Hoseas föregångare. Men Ljungberg har goda skäl till hands för att nedbringa Pekahs angivna 20 regeringsår till endast 2¹. Pekah förde krig mot både Juda-Jotham och mot Ahas. Hans korta regering måste alltså ha inträffat omkring tronskiftet mellan Jotham och Ahas (d. v. s. omkring Saulserans år 303—304); varav följer att Hoseas 9:de faller på Ahas' 10:de (eller 11:te?); alltså 12 (eller åtm. 11) år tidigare än Kånungaboksförfattarens oriktiga, blott »aritmetiskt uträknade» synkronisering av Samarias fall (= Hoseas 9:de) med »Hiskias 6:te», men i god pragmatisk överensstämmelse med Påskberättelsen från Hiskias 1:sta år. Det viktiga året för Samarias fall var ovillkårligen, enligt Ljungberg, Saulserans år 313, vilket är på en gång Hoseas 9:de och Ahas 10:de regeringsår.

Med endast 2 år räknade för Pekah förflyta, på Israelssidan, från Jehus blodiga tillträde (i Saulserans år 189) till Hoseas slut (Saulserans 313) 28 år mindre än den summa som angives på

¹ Jag vill genast anmärka att Pekahs regeringsår numera, enligt inskrifter, beräknas till 3 eller 4 år (enl. Vald. Schmidt 734—32 f. Kr., enl. Benzinger 735—32, mot Ljungbergs 731—30 f. Kr.); skulle än detta tal (3), vid en slutlig kritik av urkundsfynden, bli bestående, så är Ljungbergs kritiska skärpa i alla händelser beundransvärd, liksom över allt i hans »Kronologiska Forskningar». När man en gång klandrade hans »tilltagsna dristighet», svarade Ljungberg med ett klassiskt citat: »När började fegheten räknas bland dygderna?»

Judeersidan, från Ataljas samtida tronbestigning (189 Saulseran) till Ahas' 10:de år, då Samaria verkligen föll. De angivna bibliska årsatserna å båda sidor godtagas av Ljungberg, men han söker deras förklaring och sammanjämkning, liksom förut, i två samregeringar som under denna period förekomma på den Judaiska sidan. Den första av dessa samregeringar omfattade 14 år, den andra följaktligen likaledes 14 år, summa 28. Ljungberg betjänar sig av en uppgift hos Josephus (Ant. Jud. IX 9, 3) och av en lätt korrigerad värs i 2. Kån. 14: 13–14, för att fastslå att Amassja endast under 14 år verkligen regerade (självständigt) och därefter såsom vasall under den segerrike Isr.-Joas 1 år (Saulserans år 249), intill Isr.-Joas' död; men att därefter för Amassja endast nominellt får räknas ytterligare 14 år, under vilken tid sånen Uzzia (= Asarja) var den ende verkliga regenten, enligt »hela Juda folks vilja» (2. Kån. 14: 21); Amassja mördades omsider, äfter sina »29 regeringsår». Uzzia fortsatte emellertid, och räknade, som sina, ända till 52 regeringsår, av vilka de tidigare löpa samtidigt med senare avdelningen av Amassjas nominella 29; Amassjas »29:de» regeringsår förblir i alla händelser det 263:dje i Saulseran, och enär Jothams 1:sta år bundet vid det 288:de i eran, så regerade Uzzia ensam under 24 år, d. v. s. Saulserans 264—287. Därefter samregerade Uzzia med sånen Jotham under 14 år (= den andra behöfliga samregeringen, 14 + 14 år), och äntligen Jotham ensam 2 år (Saulserans 302—303). Enligt Ljungbergs kronologiska utredning var Amassja vid sin sön Uzzias födelse högst 24 (icke 38!) år gammal, och Uzzia vid sånen Jothams födelse högst 29 (icke 43!). Amassja var, enl. 2. Kån. 14: 2, vid sin tronbestigning 25 år gammal, Uzzia vid sin 16 år, Jotham vid sin 25 år.

Ett andra, alldeles oemotsägligt intyg om sin kronologiska riktighet finner Ljungberg i 1. Krön. 5: 17–18, där en folkräkning av stammarna Ruben, Gad och halva Manasse berättas ha ägt rum i »Jothams, Juda kånungs, och Jerobeams (II) Israels kånungs dagar». Segerrikt påvisar Ljungberg att Jothams och Jerobeams regeringar under någon tid måste ha varit parallella, och att detta antagligen var fallet i Saulserans år 288—290.

Ett tredje intyg, också övertygande, men mera svårtillgängligt, hämtar Ljungberg från Jesaja 7: 8, där, enligt v. Bunsen, av någon senare läsare en randanmärkning har insatts i texten, an-

tagligen ett profetiskt parallellställe, som i själva verket rörde en tidpunkt, då en snarlik tidigare situation hade förelegat, nämligen Isr.-Joas' intagande av Jerusalem (249 Saulseran = 785 f. Kr.) under Juda-Amassja. Den vilsekomna, noggrannt preciserade »förutsägelsen», som har förvillat sig till Jesajas profetia, lyder så: »Och äfter fem och säxtio år skall det vara ute med Efraim (= riket Israel), så att det icke mera är något folk». Motivet till den äkta delen av Jesajas profetia var däremot Pekahs hotfulla angrepp på Jerusalem, femtio år senare. Det gäller här tydligen ett *vaticinium post eventum*, ett sådant som för oss naturligtvis har historiskt värde såsom en kronologisk provosten. Isr.-Joas hade intagit Jerusalem i Saulserans år 249; det 65:te året från och med detta är alltså 313 från Saul; och just detta år är det av Ljungberg vindicerade datum för »Hoseas 9:de år» och Israelsrikets upplösning! Detta vackra resultat förutsätter dock, liksom Jothams tillträdes-år (288 Saulseran), den reducerade årsatsen för Pekah, — 2 år i st. f. Kån.-B:s 20 år.

*

De kritiker och utredningar som Ljungberg meddelar här, innan han fortsätter sin kritiska Saulsera, vill jag, till läsarens bekvämlighet, spara till äfter fortsättningen och slutet på den Judaiska kånungaraden, från Hoseas och Samarias fall, i Saulserans år 313, till den Babyloniska fångenskapens begynnelse, i Saulserans år 446, under Sedekia.

Judarikets sista regenter:

Hiskia reg. 19 år,	= 320—338, Saulseran.
Manasse reg. 55 »	= 339—393, »
(Under Manasses frånvaro i fångenskap »regerar» Amon 2 år, må hända 382 —383.)	
Josia reg. 31 år,	= 394—424, »
(Joahas 3 mån. under 424 eller 425.)	
Jojakim [= Eljakin] reg. 11 år,	= 425—435, »
(Jojachin [= Jekonja] 3 mån. under 435, till dess han bortfördes i fångenskap.)	
Sedekia reg. 11 år,	= 436—446, Saulseran.

Synkronistiska uppgifter stå nu icke längre till buds, men det är fortfarande Israels kronologi som ger oss korrektiv för Juda-kronologien, nämligen genom fasthållandet av det avstånd som bibeltäxten fordrar mellan de båda rikenas undergång. Tolkningen av ett skenbart motstridigt ställe hos Ezekiel hjälper Ljungberg att fastslå — vilket ju var att vänta —, att Kånungaböckernas kronologi i detta viktiga avseende är riktig. I anslutning till Movers (och emot Marcus Niebuhr) gör Ljungberg gällande att stället Ezekiel 4: 8-8 innebär följande: Ezekiel får av Jahve befallning att företaga en symbolisk handling, en botgöring, varigenom skall antydvas under huru lång tid Israels och Juda hus skola lida straff genom svårt trångmål och landsflykt bland främlingar (v. 13); så nämligen att slutpunkten av den förebildade tiden skall vara samtliga de 12 stammarnas återkomst ur exilen. Denna återkomst skall inträffa för Israel efter 150 år (enl. Septuaginta v. 5), men för Juda efter allenast 40 års fångenskap (v. 6), och naturligtvis samtidigt för båda (Jfr Ezek. 37: 15-22 och 39: 25-29). Enär alltså slutet av Israels 150-åriga fångenskap skall sammanfalla med slutet av Judas 40-åriga, så begynner den förra, enligt Ezekiel, 110 år före början av den senare, vilken hos Ezekiel allt jämt dateras från Jojachins (= Jekonjas) bortförande.

I stället för dessa Ezekiels 110 år, från Samarias fall till Jojachins bortförande, räknar 2. Kånungaboken **122** år. Ty efter »Samarias fall i Hiskias 6:te år» säjes, där, Hiskia ha regerat ytterligare 23 år, därpå Manasse 55, därpå Amon 2, därpå Josia 31, därpå Jojakim (= Eljakin) 11 år, därpå Jojachin (= Jekonja) 3 månader, summa fulla 122 räknade år. Märk nu, att denna skillnad av 12 år mellan det verkliga datum för Samarias fall i Ahas' 10:de regeringsår (313 från Saul) och det datum då Kån.-B. genom en felräkning påstår att Samaria föll, utan tvivel betyder att Kån.-B:s »122 år» egentligen begynna vid det rätta Judaiska datum för stadens fall, Ahas' 10:de år, men att Ezekiels 110 år begynna vid det blott uträknade falska datum, »Hiskias 6:te». Och Kån.-B. har, för att någorlunda förlika den senare bestämningen med den förra (de 122 åren), medvetet skjutit Hiskias 6:te år 12 år för långt tillbaka i tiden. Men hur har en så tidig och så välunderrättad författare, som Ezekiel, kunnat begå det misstaget att sätta Samarias fall 12 år för sent?

Förklaringen gives [redan före 1870] av de Assyriska inskrifter som upplysa, ej blott att Samarias erövring genom Sargon gjordes kort äfter dennes tronbestigning i Ninive, utan ock att Sargon hade en dubbel regeringsepok, nämligen en tidigare Ninivitisk och en senare Babylonisk (Se Unger, *Chronol. des Manetho*, s. 264, där, enligt Oppert, *Inscr. des Sargonides* 31, Sargon själv räknar åren från den Babyloniska epoken: »allt detta från min tronbestigning i Babel (ty talet är just om Babels lyckade återerövring) till 3:dje året av mitt (därvarande) härrevälde». Den Babyloniska epoken ligger just på 12 års avstånd från den Ninivitiska; intet är väl då naturligare än att Ezekiel, ehuru han säkerligen visste under vilket år av Sargons regering Samaria intogs, dock såsom själv boende i Babylonien bestämde sin tidsräkning äfter den Babyloniska kånungalängden, i stället för äfter den Assyriska (vilken senare förmodligen icke ens var honom tillgänglig: den låg ju begravnen under Ninives ruiner), och att han sålunda kom 12 år för långt ned i tiden.

Äfter detta är det påtagligt att det är med full rätt som Kånungaboken sätter Samarias fall 12 år högre upp i tiden än Ezekiel gör. Men lika påtagligt är det att Kån.-B. med orätt låter dessa 12 överskottsår falla äfter Hiskias 6:te regeringsår, i st. f. att flytta tilldragelsen till dess sanna historiska plats, Ahas' 10:de regeringsår. Återstår nu blott att utfinna, på vilket eller vilka ställen mellan Hiskia (338 fr. Saul) och Jojachin (435 fr. Saul) ett obehörigt år-överskott föreligger.

Ljungberg förkastar här sannolikheten av en felskrivning av siffrorna, och antager att Kånungaboksredaktörerna ha avsiktligt ändrat, för att kunna bringa det falska »Hiskias 6:te år» till den kronologiska plats som den ifrågavarande Kån.-B.-redaktören ansåg för den rätta. För Ljungbergs forskande blick röjer denne redaktör emellertid både varest och i vilken vidd en dylik ändring av honom företogs. Äfter berättelsen om Sannheribs angrepp (i Hiskias 14:de reg.-år) och om den livsfarliga sjukdom varav Hiskia då hemsöktes, kommer Jesajas löfte att Hiskia skulle tillfriskna och få sin livstid förlängd med 15 år (2. Kån. 20: 6; Jes. 38: 5), — ett löfte vars tillförlitlighet bekräftas av det undervärket att Jahve, på profetens bön, låter solen jämte den på Ahas' solvisare kastade skuggan skrida tillbaka 10 grader, dem skuggan redan hade tillryggalaggt (Jes. 38: 8;

2. Kån. 20: 9–11). Berättelsen är väl, säger Ljungberg, i grunden en symbolisk framställning av den kronologiska motsägelsevari man hade invecklat sig genom sin olyckliga förutsättning att Hiskias 6:te år måste sammanfalla med den historiska tidpunkten för Samarias fall: endast på underbar väg kunde början av Hiskias regering bringas så högt upp. Hiskias sjukdom i det 14:de reg.-året (Sanheribs anfallsår) föll således 5 (icke $5 + 10 = 15$!) år före slutet av Hiskias regering, vilken regering faktiskt måste ha varat blott **19** år; men med hjälp av solvisarens 10 grader flyttas Hiskias 14:de år, jämte alla de föregående, lika mycket tillbaka i tiden. Att Hiskia i verkligheten regerade endast 19 år (och ingalunda 29), bekräftas även därav att dennes sön, Manasse, äfterträdde sin fader vid 12 års ålder (2. Kån. 21: 1). Enl. 2. Kån. 18: 2 var Hiskia vid sin tronbestigning 25 år gammal; skulle han ha regerat 29 år (= 19, plus de 10 underbart tillkomna), så skulle han först vid 42 års ålder ha prokreerat sin äfterträdare, vilket synes orimligt ur österländsk synpunkt; även 32 års ålder är väl mycket, och en långt sannolikare siffra, 22 års ålder vid tronarvingen Manasses födelse, skulle erhållas ifall åldersuppgiften i 2. Kån. 21: 1 finge antagas bero på det medvetandet att Hiskias prins-tid i verkligheten var 4 år kortare än hans kånungatid, vadan en vidtagen förhöjning i kånungatiden kunde anses behöva medföra en motsvarande (fiktiv) förhöjning i prinstiden. Utan en sådan rättelse, varigenom Hiskia blir 15 år vid sitt trontillträde, skulle han enligt 2. Kån. 16: 2 vara född vid en tid då fadren (Ahas) var allenast 11 år gammal, vilket synes så mycket orimligare, som Hiskia (att sluta av Molochsoffret i v. 3) icke ens var Ahas' förstfödde sön.

Sedan nu 10 år av de obehörigt inskjutna 12 åren ha blivit ertappade, finner Ljungberg det lätt att redogöra för de 2 återstående. Han finner dessa i Amons betygade 2:åriga regering i Jerusalem, vilken på inga villkår får vidtaga först äfter Manasses 55 kånungaår, utan måste falla inom dem; dessa 2 år beteckna den tid varunder Manasse hölls fången i Babylon (2. Krön. 33: 11–13; jfr Ewald, *Gesch. d. Volkes Isr.* III, 1, sid. 377). Ljungberg antager att Amons 2 verkliga regentskapsår torde ha sammanfallit med Manasses 44:de och 45:te; vidare påvisar han att Amon sannolikt levde tio år ytterligare och sannolikt avled kort äfter Manasse, samt att Manasse var 33 (icke 43) år gammal vid

sånen Amons födelse, och Amon 26 vid sin sön Josias födelse. — Att Ljungberg i dessa undersökningar rör sig med sannolikheter och hypoteser, det är ofrånkomligt. Men »lösa gissningar» bygger han aldrig på. Vad han alltid framhåller, det är att hans kronologi kan vara den faktiskt riktiga, vilket den hittills hävdvunna — och även den nyaste — på många ställen icke kan vara. Det är detta som borde erkännas av Inskriftstolkare än i dag.

*

Innan Ljungberg går att fixera den för-Kristliga epoken för den alltjämt svävande Saulserans begynnelse, gör han följande påminnelser:

Enligt den s. k. kanoniska principen räknas inga överskjutande regerings-månader eller dagar för sig, varav följer

1. att en föregående kånungs döds-år vanligtvis är identiskt med äfterföljarens tronbestignings-år (vilket alltså vanligen helt räknas till äfterträdaren);

2. att en kånung som själv avslutar raden av regenter och sålunda (liksom här Hosea och Sedekia) saknar äfterträdare, själv avgår inom loppet av det angivna »sista», — icke (såsom äljest) äfter detta;

3. att regeringssatser som understiga ett år förbli utan allt inflytande på år-räkningen, i det de vidkommande månaderna eller dagarna endast bidra, antingen att utfylla den nästföregående kånungens sista (vilket i detta fall även är hans dödsår), eller också den nästföljandes första regeringsår. Vilketdera som varje gång är händelsen, förblir ofta oavgjort; men den kronologiska årkedjan beröres icke därav.

Från och med Josia (Saulserans 394—424) ha vi en samtids vittnesbörd, Jeremia, vilkens profetiska värksamhet begynner i Josias 13:de reg.-år (Jer. 1:2); och från och med detta år, till och med Jojakims 4:de, räknar Jeremia 23 år, så att Josia även här bekommer 31 reg.-år (ty 23 minus Jojakims 4 = 19, och 19 plus 12 = 31). Vidare likställer Jeremia (25:1) Jojakims 4:de med Nebukadnezars 1:sta, och Sedekias 10:de med Nebukadnezars 18:de (Jer. 32:1); följaktligen sammanfaller Nebukadnezars 8:de med Jojakims sista, och Jojakim (= Eljakin) regerar i det hela (8 + 3 föregående =) 11 år. Även Sedekias 11

reg.-år bekräftas av Jeremia (1: 3; 39: 2; 52: 12). Av Jeremia och hans samtiding Ezekiel erhålla vi också den viktiga upplysningen att de hebreiska regeringsåren begynnade — icke på våren med den s. k. »första månaden» (sedan kallad Nisan), utan med »7:de månaden» (Tisri), vilken föll omkr. höstdagjämningen. Denna utredning hos Ljungberg är ypperlig. Den bekräftas också av 2. Krön. 36: 10, där man ser att Jojachins (= Jekonjas) bortförande råkade äga rumm just vid det vanliga och allmän-giltiga Judaiska »årsskiftet». Den höstliga år-epok som visar sig gällande i Jeremias och Ezekiels tidräkning, var således gällande redan före Jojachin (= Jekonja); den gällde uppenbarligen också för hela kånungatiden över huvud.

Denna Ljungbergiska Bibelkronologi är, säger Ljungberg, den enda som låter förena sig med en förnuftig kritisk skärskådning av de bibliska uppgifterna. Så framt dessa uppgifter alltså verkligen vila på historisk grund, så måste denna kronologi nu visa sig sammanstämma med alla fullt tillförlitliga synkronistiska data ur de omgivande folkens historia. För att kunna pröva detta, fordras först och främst att på den kristna eran återföra de hittills i denna undersökning använda årtalen »från Saul», d. v. s. Saulseran¹.

*

För Saulserans reduktion ha vi, säger Ljungberg, en osviklig vägledning i de Babyloniska paralleldata varav Biblen betjänar sig. Dessa data äro följande fem (vilka vi senare skola återgiva med tal f. Kr.).

1. Jojakims [= Eljakims] 4:de år (428 fr. Saul) = Nebukadnezars 1:sta (Jer. 25: 1).
2. Jojachins [= Jekonjas] bortförande ägde rumm i Nebukadnezars 8:de (2. Kån. 24: 12), alltså ännu före utgången av år 435 fr. Saul (= Jojakims 11:te), ehuru tätt vid årsskiftet (2. Krön. 36: 10), så att den nya eran »äfter Jojachins [= Jekonjas] bort-

¹ Märk väl: detta skrevs av Ljungberg före 1870—72. Oändligt många inskriftsfynd ha gjorts sedan dess. Men även dessa måste kritiskt tolkas och skärskådas ur Ljungbergs, d. v. s. den litterära källkritikens synpunkt, innan man får förkasta Ljungbergs »Kronologiska Forskningar». Fr. W.

- 10) 436 fr. Saulseran (= Sedekias 1:1) = Nebukadnezars 9:de), det 436:te Saulseran.
 11) 445 fr. Saul) motsvarar Nebukadnezars 18:de (2. Kan.).
 12) 446 fr. Saul) är Nebukadnezars 19:de (2. Kan.).
 13) 472 fr. Saul) = Jojakims fangenskap mildras i 37:de året äfter tronbestigningen (27:de år 2!) år 472 fr. Saul, på 27:de dagen i 12:de månaden, och detta datum faller inom Evilmerodaks regeringstid (2. Kan. 25: 27; Jer. 52: 31), vilket följaktligen motsvarar år 472 fr. Saul.

Men denna åsikt synes här möta. Om Nebukadnezar tillträder tronen år 428 fr. Saul, och äfterträdaren Evilmerodak i år 472 fr. Saul, så erhåller Nebukadnezar 44 regeringsår (472 - 428 = 44) ehuru enligt Babyloniska källor, nämligen Berosus och de keldemai kanon, rätta antalet var endast 43 år. För att undvika detta viktiga men oäkta tillägget till Jeremia tilläggas (Jer. 52: 28-30), för att häva denna svårighet, att ändra själva antalet på Nebukadnezars regering, i det han sätter Jojachins tronbestigning bortförande till 7:de och tämplets brand till 18:de regeringsåret; och Josephus gör likasa. Men denna utväg är alldeles misslyckad, enär de äkta bibliska synkronismerna här stödja sig på samtidingen Jeremias vittnesbörd. Då ju Nabopolassars regering kanoniskt icke kan vara ett annat än sanens, Nebukadnezars lista, så kan icke gärna för dennes medregentskaps-år (472 fr. Saul) en tidigare Babylonisk epok ansättas än för hans diktatur, och någon olikhet i åsikt mellan Judarna och babylonierna kan här icke vara sannolik, i fråga om den historiska tilldragelsen. Svarighetens lösning är, menar Ljungberg, en enkelt kalendarisk, beroende på den olika årepoken hos de båda folken. Babyloniernas årepok var icke, såsom hos Judarna, hösten, utan lag nära vardagjämningen; den Babyloniska inträdde således — såsom vi ha sett — ungefär likadant med Judarnas s. k. första manad (Nisan), vilken i själva verket var den 7:de i ordningen, räknat från den Judiska nyårs-epoken 1:an. Föll nu Evilmerodaks tronbestigning inom Saulserans år 472, så visar dock den Judiska uppgiften (12:te månaden)

(vilken ligger just vid slutet av ett Babyloniskt år), att tronbestigningen föll inom det Babyloniska år som begynner med vårdagjämningssmånaden av det nästföregående (Judiska) året, m. a. o. att Evilmerodaks regering Babyloniskt daterar sig från våren år 471 Saulseran. Avräknas härifrån Nebukadnezars 43 Babyloniska regeringsår, så visar sig att Nebukadnezars 1:sta år Babyloniskt dateras från våren av samma Judiska årtal 428 fr. Saul = Jojakims (Eljakims) 4:de, vilket år alldeles riktigt anges i det bibliska parallelldatum. Skillnaden är således rent kalendarisk: Judarna såväl som Babylonierna datera varje kånungs 1:sta reg.-år från början av det kalenderår inom vars lopp tronbestigningen föll¹; men vartdera folket tager sitt eget kalendernyår till rättesnöre. Alltså är samstämmigt bekräftat att Nebukadnezars tronbestigning faktiskt ägde rumm äfter våren 428 Saulseran, men före nästföljande höst, samt att Evilmerodaks tronbestigning föll emellan hösten och (därpå följande) våren av Saulserans år 472.

*

På annat ställe i sina, ännu till större delen outgivna, »Kronologiska Forskningar»² har Ljungberg uppvisat, att Darius Codo-

¹ Såväl Judarna som Babylonierna antedaterade kånungarnas tronbestigning. Detta mot Marcus Niebuhr (*Gesch. Assurs u. Babels*, p. 51).

² Utgivna äro följande kronologiska:

Chronologisk granskning af den Babyloniska, Israëlitiska och Ægyptiska Historien efter källorna. *Disp. pro gradu* 1851 ⁶/₈.

Chronologie de la Vie de Jésus, Lund och Paris 1878.

De Romerska Kejsarnas kronologi från Cesar till Domitianus. Lund, Gleerup, 1918 ¹⁰/₄, till sekulardagen.

Die Hebräische Chronologie von Saul bis zur Babylonischen Gefangenschaft. Leipzig, M. W. Kaufmann, 1922.

Outgivna:

Polybius (208 täta sidor), förf. 1862—63; förberedes till utgivning.

Thukydides' Peloponnesiska kriget (120 sid.);

Herodots Mediska kronologi (40 sid.);

Manethos Egyptiska kronologi (58 sid., ny bearb. 1870—71);

Berosus' Assyr.-Babyl. kronol.

»Alexanders Död» etc. (96 sid., 1862).

Den Maked.-Syriska kalendern (till större delen införd i uppsatserna i tidskr.

»Framtiden» 1870—71 och i *Chronologie de la Vie* 1878), 28 sid.

Till den Attiska kronologien m. m., 76 sid. — m. fl. fragmentariska arbetspapper.

Alla Ljungbergs efterlämnade manuskript förvaras å Lunds Universitets Bibliotek.

mannus måste i Ptolemæi [korrigerade] kánon erhålla 5 regeringsår, i st. f. 4, och enär Alexanders ankomst till Babylon ägde rumm hösten år **332 f. Kr.**, så flyttar Ljungberg hela Perserlistan ett år högre upp i tiden, och det samma gäller om de föregående Kaldeiska kánungarna, åtminstone till och med Nebukadnezars tronbestigning. Genom denna åtgärd kommer Ptolemæi kánon i överensstämmelse med Herodots Persiska och Medisk-Assyriska kronologi (sådan Ljungberg i sina Forskningar har fastslagit den) samt med Ninives ärevördigt åldriga kánon m. m. I följd härav faller Nebukadnezars Babyloniska regeringsepok på våren 605 f. Kr., och då detta Babyloniska datum, såsom vi nyss sågo, hör inom Judarnas år 428 Saulseran, så begynner sistnämnda år med hösten 606 f. Kr., vadan Sauls regeringsepok blir **Hösten 1033 f. Kr.**, och varje givet år av åvanstående Saulsera förvandlas genom subtraktion från 1034 till det årtal f. Kr., med vars höst det förra (Saulserans år) begynner; (genom subtraktion från 1033 blir däremot varje givet år i Saulseran förvandlat till det årtal f. Kr., med vilket det Judiska har sin största del gemensamt).

*

Det var min vördade Fosterfaders avsikt att själv »värkställa reduktionsåtgärden för hela den förut meddelade kánungalängden», såsom han dikterade för sin skrivare, vilken var under tecknad, och därvid hade Ljungberg för avsikt att, på vederbörande ställen, tillägga åtskilliga litterära data, vilka i sitt vindicerade skick syntes honom vara av framstående vikt för den synkronistiska jämförelsen — från hans litterära synpunkt — med grannrikenas historia, och för en kritisk belysning av de redan 1870—72 inströmmande inskriftsfynden. Ljungberg började också, under ständig ohälsa och plågor, att diktera denna utförliga jämförande reduktionsåtgärd för mig, vid min sista hemkomst till Eriksberg (vid Karlstad) från universitetet i Lund, våren 1872. Men han förmådde icke diktera längre än till Assas krig med Baësa i Assas 26:te (icke »36:te») år, och fördraget med Ben Hadad i Damaskus, år 891 f. Kr.; varemot, på Israelsidan, angives Ellas, Baësas sams, regeringstillträde år 889 f. Kr., det sista av Ljungberg för mig dikterade årtalet.

Jag — hans skrivare och fostersän — ansåg mig alltså förpliktad att utföra hela reduktionen av »Saulseran» till de Ljungbergska åren före Kristus; vilken reduktion följer sidd. 37—39.

Märk att här således icke är fråga om det år f. Kr., med vilket det Judiska året hade sin största del gemensam¹; utan här nedan angiver jag i regentlängderna det årtal f. Kr., med vilket det Judiska året (enl. Ljungberg) begynner, d. v. s. räknat från Höstepoken, nyårmånaden Tisri, alltså erhållet genom subtraktion från 1034 f. Kr. av varje här åvanför angivet år i Saulseran; Saul blev nämligen kånung under loppet av det år som begynnade med Hösten (icke med Våren!) år 1033 f. Kr.

År f. Kr.
(epok höstdag-
jämningsmåna-
den, Tisri).

Saul blir kånung under loppet av det år som begynner med hösten	1033.
Saul stupar, och hans sän Isboset blir kånung över Israelsstammarna	1012.
David blir kånung i Hebron över Juda stamm	1012.
Isboset mördas äfter en tvåårig regering och David blir legitim kånung över alla 12 stammarna	1010.
David erövrar Jerusalem och flyttar sitt residens dit ifrån Hebron	1005.
Någon tid (2. Sam. 5: 9—10) äfter erövringen av Jerusalem, väl högst ett fåntal år senare, låter David ännu före Salomos födelse (2. Sam. 7: 12; 1. Kån. 8: 19; 1. Krön. 17: 11. Jfr 2. Sam. 7: 2), ja, före bekantskapen med Batseba (2. Sam. 11: 2), bygga sig ett cederpalats, med understöd av Tyriske kånungen Hiram (2. Sam. 5: 11; 1. Krön. 14: 1), vars regering (enär vänskapsförhållandet med David enl. 1. Kån. 5: 1 — Hebr. täxten v. 15 — hade varat under Hiram's »alla dagar») bör hava nyss begynnadt; följaktligen besteg Hiram utan tvivel tronen mellan åren	1005 o. 1000.

¹ Ty det året vinnes hela vägen genom subtraktion av varje Saulserans år från året 1033, d. v. s. hela vägen ett tal som är nominellt ett år senare, så att i detta avseende t. ex. Hoseas nio år skulle få siffran 728—720 f. Kr. (i st. f. 729—721) och Sedekias älva år skulle få siffran 597—587 f. Kr. (i st. f. 598—588).

Salomo blir kånung	977.
Salomo begynner i sitt 4:de regeringsår (1. Kån. 6: 1), med understöd av samme Tyriske Hiram som hade byggt cederpalatset åt David (1. Kån. 5: 1-5 o. 7; 2. Krön. 2: 8), att bygga Jahvetämplet i Jerusalem	974.
I Salomos 11:te år fullbordas tämpelbyggnaden; enligt de bifogade månadsdata — 1. Kån. 6: 1 och ss — fortgick den egäntligen från maj 973 till november 967, och kånungaborgen påbegynnes (1. Kån. 7: 1; jfr 9: 10)	967.
20 år äfter tämpelbyggnadens begynnelse (1. Kån. 9: 10; 2. Krön. 8: 1), alltså i 23:dje eller 24:de regeringsåret, då även kånungaborgen var färdig, överlämnar Salomo för åtnjutet understöd 20 städer åt Ty r e r k å n u n g e n H i r a m	954.

Riket Israel:

År f. Kr.

Då Salomo hade regerat i 40 år »över hela Israel», begynner rikssöndringen med

Jerobeam I:s uppresning 937.

Dock nödgas denne Salomos motkånung samma år fly till Sisak i Egypten (1. Kån. 11: 40). Jerobeam återvänder äfter Salomos död från Egypten och behåller väldet över de 10 stammarna

936.

Nadab, Jerobeams sön, blir kånung

915.

Baësa blir kånung

913.

Riket Juda:

År f. Kr.

Salomo fortfar äfter Jerobeams uppresning att regera i Jerusalem ännu ett år

937.

Salomo dör och hans sön Rehabeam blir kånung i Jerusalem

936.

Sisak plundrar Jerusalem i Rehabeams 5:te år

932.

Abia blir kånung

919.

Assa blir kånung

916.

Åtnjuter först ett tioårigt fredslugn (2. Kr. 14: 1-8), vilket avbrytes (a. st. v. 9) därigenom att Kuschiten Serach med en stor härs-

	makt infaller i Palestina; men han blir av Assa sla- gen, och stupar med hela sin här, — en tilldragelse vilken, såsom följande ome- delbart äfter slutet av de 10 fredsåren, måste höra till Assas 11:te regeringsår, som begynner 906.
	Årdnande av gudstjänsten i Assas 15:de regeringsår (2. Krön. 15: 1—10) 902.
	Krig med Israelerkånungen Baësa i Assas 26:te år (så ändrar jag [Lbg] med Bun- sen den oriktiga siffran '36' i 2. Krön. 16: 1), samt förbund med Syriske Kån- ungen Ben-Hadad i Da- maskus 891.
Ella, Baësas sän, blir kån- ung	889.

Ljungbergs dikterande avbröts här för alltid, och här följer nu Fr. W:s fullständiga översikt av regentåren före den stora fångenskapen, Saulserans år 1—446, vilka enligt Ljungberg svara mot åren f. Kr. 1033—588. Några uppgifter, tagna ur de nyaste arbetena av Rost, Benzinger, Kittel m. fl. bifogas till jämförelse.

Regenter.

Över hela riket, före söndringen år 97 Saulseran = 937 f. Kr., regerade:

	Saulseran	F. Kr. (Lbg)
Saul 21 år	1—21	1033—13
Isboset (= Esbaal) 2 år	22—23	1012—11
(David i Hebron redan vid Sauls frånfalle 1012—11.)		
David 33 år	24—56	1010—978
Salomo 40 år	57—96	977—38

Upprorsåret 97 Saulseran = 937 f. Kr., enligt Ljungberg tillräknade sig Salomo såsom sitt 41:sta regeringsår, Jerobeam i Israel såsom sitt 1:sta.

I riket **Israël** regerade:

	Saulseran	F. Kr. (Lbg)	Rost	Benzinger	Kittel
Jerobeam I, inalles 22 år ¹ ...	97—118	937—16	932—12	933—12	937—15
Nadab (2 år).....	119—20	915—14	912—11	912—11	915—14
Baësa (24).....	121—44	913—890	911—888	911—888	914—890
Ella (2)..... (Simri 7 dagar.)	145—46	889—88	888—87	888—87	890—89
Omri (12 år).....	147—58	887—76	887—76	887—76	889—77
Ahab (22).....	159—80	875—54	876—55	876—55	877—55
Isr.-Ahasja (2).....	181—82	853—52	855—54	855—54	855—54
Isr.-Joram (6).....	183—88	851—46	854—43	854—43	854—42
Jehu (28).....	189—216	845—18	843—16	843—16	842—14
Joahas (17).....	217—33	817—01	816—800	816—800	814—797
Isr.-Joas (16).....	234—49	800—785	800—785	800—785	797—81
Jerobeam II (41).....	250—90	784—44	785—45	785—45	781—40
(Sakarja 6 mån. } Sallum 1 }.....	291	743	745	745	740
Menahem (10 år).....	291—300	743—34	745—36	745—36	740—37
Pekahja (2).....	301—02	733—32	736—35	736—35	737—35
Pekah (2).....	303—04	731—30	735—32	735—32	735—33
Hosea (9).....	305—13	729—21	732—22	732—22	733—25

Samarias fall ägde rum år 721 f. Kr., i Hoseas 9:de regerings-år, enl. Ljungberg.

¹ I en intressant licentiat-dissertation inför evang.-teol. fak. i Münster, Westf., *Die Chronologie des alten Testaments* (Barmen 1917) av Martin Thilo finner jag, i sista stunden, en ytterst noggrann utredning av Regent-siffrorna, med grafiska tabeller. Thilo påvisar, liksom Ljungberg, att Jerobeam bör beräknas ha tillträtt ett år tidigare än Rehabeam: »usurpationsåret 932 f. Kr.» (Lbg 937). — Jag avtrycker Thilos resultater här nedanför på sid. 48, till jämförelse med de övriga modärna.

I riket **Juda** regerade:

	Saulseran	F. Kr. (Lbg)	Rost	Benzinger	Kittel
Salomo (ytterl. 1 år).....	97	937	—	—	937
Rehabeam (17) ...	98—114	936—20	932—16	933—17	937—20
Abia 3'	115—17	919—17	916—14	917—15	920—17
Assa 41).....	118—58	916—876	914—874	915—875	917—876
Josafat a) ensam (21).....	159—79	875—55	} 874—50	875—51	876—51
b) med Juda-Joram (4)	180—83	854—51			
Juda-Joram ensam (4).....	184—87	850—47	850—43	851—44	851—43
Juda-Ahasja (1).....	188	846	843	844	843—42
Athalja (6).....	189—94	845—40	843—37	843—37	842—36
Juda-Joas (40).....	195—234	839—800	837—798	837—798	836—796
Amasja a) ensam (14).....	235—48	799—86	798—90	798—?	—
b) som Joas' vasall (1).....	249	785	—	—	—
c) under Uzzia (Asarja) (14)	250—63	784—71	} 790—39	—	796—82
Uzzia a) ensam (24).....	264—87	770—47			
b) med Jotham (14) ...	288—301	746—33	—	—	782—40
Jotham ensam (2).....	302—03	732—31	—	—	740—35
Ahas (16).....	304—19	730—15	735—20	735—20	735—19
Hiskia (19).....	320—38	714—696	720—692	720—692	719—686]

Äfter Israëlsrikets förstöring år 721 fortsattes riket Juda under följande regenter:

	Sauls- eran	F. Kr. (Lbg)	Rost	Benz.	Kittel	Buhl
Hiskia (19 år).....	320—38	714—696	720—692	720—692	719—686	—
Manasse (55)	339—93	695—41	692—38	692—38	686—41	—
Amon var regent under Manasses fångenskap (2 år, antagl. Saulserans år 382—83 = f. Kr. 652—651.)	—	—	—	—	641—39	641—39
Josia (31 år)	394—424	640—10	637—07	637—07	639—08	—
Joahas 3 mån. under året 424 el. 425 Saulseran = f. Kr. 610 el. 609)	—	610 l. 609	607	—	608	—
Jojakim (= Eljakin) (11)...	425—35	609—599	607—597	607—597	608—597	608—598
Jojachin (= Jekonja) 3 mån. und. året 435 Sauls- eran = f. Kr. 599)	—	—	597	597	—	—
Sedekia (11).....	436—46	598—88	597—87	597—87	597—86	—

Slut på Juda rike 588 f. Kr. enl. Ljungberg.

*

För att underlätta den definitiva kritiska jämförelsen mellan Ljungbergs kånungatal (1860—70) och de modärna (Rost hos Schrader-Winckler 1902, Kittel 1909, Benzinger 1919, Buhl⁶ 1922) gör Fr. W. här en anspråkslös sammanställning av dels likheter, dels mindre eller större olikheter.

A. En liten grupp av tal visar identitet mellan Ljungberg och någon eller några av de modärna. Märk att de senare äro långt ifrån överens på alla punkter, och märk väl att Ljungberg tydligen skulle ha varit mannen att tolka och kritiskt utnyttja de senare årtiondenas rika inskrifts-flöde:

Salomos tillträde 977 f. Kr. = Kittel (vår Stave: 975);
 Omri 887—76 = Rost, Benzinger (Stave —875);
 Isr.-Joas 800—785 = Rost, Benzinger (Kittel 797—81);
 Samarias fall 721 = Rost, Benzinger (Kittel 725);
 Josafat 875—51 = Benzinger (Rost 874—50);
 Juda-Jorams självständiga tillträde 850 = Rost (Benz., Kitt. 851);
 Manasses avgång 641 = Kittel, Buhl;

B. På ett¹ eller två år när lika äro följande tal:

Davids fränfälle 978 f. Kr.: Kittel 977 (Stave 975);
 Salomo 977—37: Stave 975—35;
 Abias avgång 917: Benzinger 915;
 Assas tillträde 916: Benzinger 915, Rost 914, Kittel 917;
 Assas avgång 876: Benzinger 875, Rost 874;
 Baësa 913—890: Rost och Benzinger 911—888;
 Ahab 875—51: Rost och Benzinger 876—55;
 Josafat 875—51: Rost 874—50, Kittel 876—51;
 Isr.-Ahasja 853—52: Rost, Benzinger och Kittel 855—54;
 Juda-Jorams självständiga tillträde 850: Benzinger, Kittel 851;
 Juda-Ahasja 846: Benzinger 844;
 Jehu 845—18: Rost och Benzinger 843—16;
 Ataljas tillträde 845: Rost och Benzinger 843;
 Juda-Joas 839—800: Rost och Benzinger 837—798;
 Joahas 817—01: Rost och Benzinger 816—800;
 Juda-Amasja 799—85: Rost 798—90, Benzinger 798—? (förbryllad);

¹ En ett-årig skillnad beror ofta endast på räkning från vare sig Höst-epoken eller från Vårepoken. Jfr åvanför sid. 32, 33, 35.

Jerobeam II 784—44: Rost och Benzinger 785—45;
 Sakarja och Sallum 743: Rost och Benzinger 745;
 Menahem 743—34: Rost och Benzinger 745—36;
 Pekahs avgång 730: Rost och Benzinger 732;
 Hoseas avgång 721: Rost och Benzinger 722—21;
 Josia 640—10: Buhl 639—09, Kittel 639—08;
 Juda-Joahas 610 el. 609: Kittel 608, Rost 607;
 Jojakim (= Eljakin) 609—599: Buhl 608—597, Rost och Benzinger
 607—597;
 Jojachin (= Jekonja) 599: Rost och Benzinger 597;
 Sedekia 598—88: Rost och Benzinger 597—87, Kittel 597—86.

C. Tre till fyra års skillnad mellan Ljungberg och en eller annan av de modärna föreligger vid följande årtal:

Jerobeams uppror (= Kittel) 937 f. Kr.: Rost 932, Benzinger 933;
 Jerobeam 937—16: Rost 932—12, Benzinger 933—12;
 Rehabeam 936—20: Rost 932—16, Benzinger 933—17;
 Abia 919—17: Rost 916—14;
 Juda-Ahasja 846: Rost, Kittel 843;
 Jehu 845—18: Kittel 842—14;
 Juda-Joas 839—800: Kittel 836—796;
 Isr.-Joas 817—01: Kittel 814—797;
 Juda-Amasja 799—85: Kittel 796—82;
 Jerobeam II 784—44: Kittel 781—40;
 Sakarja och Sallum 743: Kittel 740;
 Menahem 743—34: Kittel 740—37;
 Pekaja 733—32: Rost och Benzinger 936—35;
 Pekah 731—30: Rost och Benzinger 735—32, Kittel 735—33;
 Hosea 729—21: Rost och Benzinger 732—22, Kittel 735—25.

D. Vid en betydande grupp måste Ljungbergs omsorjsfulla utredningar [före 1870] jämföras, enär hans resultat företer så stora skillnader från övriga författares — ofta sinsemellan olika — uppgifter som ända till 10, 20 år. Jfr åvan sid. 38—39.

Saul: Lbg 1033—13 f. Kr.; Kittel 1030—17.

David: Lbg 1010—978; Kittel 1017—977.

Isr.-Joram: Lbg 851—46; Rost och Benzinger 854—43.

Uzzia (= Asarja): Lbg 784—33 (i tre grupper om 14 + 24 + 14 = 52 år, enl. Ljungberg); Kittel 782—40; Rost 790—39;

Benzinger är förbryllad och sätter »??», ehuru han äljest plägar följa Rost.

Ahas: Lbg 730—15; Rost och Benzinger 735—20; Kittel 735—19.

Hiskia: Lbg 714—696; Rost och Benzinger 720—692; Kittel 719—686.

Manasse: Lbg 695—41; Rost och Benzinger 692—38; Kittel 686—41; Buhl ?—641.

Amon: Lbg 652—51 (under Manasses fångenskap i Babylon); Kittel, Buhl 641—39.

Josia: Lbg 640—10; Rost och Benzinger 637—07; Buhl 639—09.

Några viktiga data att undersöka äro följande:

Scheschonks (= »Sisaks») plundring av Jerusalem: Lbg 932 f. Kr., Steindorff 930, Benzinger 928.

Karkar-slaget (se Buhl p. 252) stod enligt Rost och v. Gutschmid 854 f. Kr., enligt Benzinger »855 på våren = 854 Babyl.» Jehus tribut ansattes av Rost och Benzinger till 842; Kittel antager att Jehu blev kånung det året och snart sände gesanter till Salmanassar; enligt Ljungberg blev Jehu kånung redan 845 f. Kr.

Ljungbergs siffror för Menahem (743—34) och Ahas (730—15) strida icke emot påståendet att den förres tribut i Damaskus till Tiglat-Pileser III ägde rumm 738, men väl emot antagandet att Ahas' hyllning skedde 732.

Pekah störtades och Hosea blev kånung 733—32, enligt Rost; Ljungberg påstår att Pekahs regering inföll 731—30 och upptog två år, icke »20» eller »4» eller »3», som andra hålla före.

*

Under sitt sista levnadsår, Juli 1871 till Juli 1872, sysslade Ljungberg å nyo, som jag redan har antytt, huvudsakligen med sin entusiastiska kritik av Horatius och med utgivandet av sin i många hänseenden mönstergilla upplaga av Horatii Oder och Epoder. Att han icke, just då, i stället fortsatte att smida sina varma kronologiska järn, framför allt en slutgranskning av »Romerska Kejsare» och av »Polybii kronologi», det berodde på hans åstundan att dessförinnan få sina tre viktiga »frågor till herrar astronomer» besvarade. Han framställde dessa frågor på tyska

— jag kan ej erinra mig i vilken tidskrift eller tidning det gjordes, men titeln var »Offene Anfrage an die Astronomie». På svenska införde han dem, daterade den 7. Juni 1871, i C. von Bergens »Framtiden». Själv kungjorde jag dem på franska i *Chronol. de la Vie de Jésus*, sid. II—IV (Lund 1878, Paris »1879»); och jag meddelar dem nu, ännu en melankolisk gång, på franska, till den kraft och värkan det hava kan, under en Tegnér-suck:

Ack, arme Fritiof! nornan viker ej.

Hon går sin gång, och ler åt Angurvadel.

Det var R. Lepsius artikel i *The Athenæum*, Maj 1866, med dess dubbeldatum: **17. Tybi** i Evergetes I:s nionde regeringsår likställt med **7. Apellæos**, som till den grad upplivade »den sjuke lektorn» i November 1866, att han å nyo grep sig an med sin utredning av den Seleukidiska kalendern, vilken »vi» invävde i Ljungbergs båda uppsatser om Jesu Död och Jesu Födelse (1870, i »Framtiden»), — en underbar utredning som ännu äfter femti år väntar på erkännande eller åtminstone kompetent vederläggning. Med det egypto-seleukidiska identifierandet av »17. Tybi = 7. Apellæos» fick, enligt Ljungberg, Claudii Ptolemæi förträffliga kånunga-kånons oantastlighet ett sista grundskott¹. En annan hörnsten i Ljungbergs kronologi (likvärdig med Cesars dödsdatum **45**, ej 44, f. Kr.) är vindicerandet av året **332** (ej 331) f. Kr. för slaget vid Arbela: Alexanders seger fästes vid Oktober **332** (jfr åvanför, sid. 7).

Ty värr ligga Ljungbergs inträngande Archont-undersökningar alltjämt otryckta och obegagnade i Lund; och »Polybii facula» får nog icke min hand draga fram till belysningen av det kronologiska mörkret, såsom Ljungbergs hopp var!

*

Men innan jag här, på franska, upprepar Ljungbergs så fruktlöst förklingade frågor till sin tids historiker-astronomer, mot vilka i våra dagar skulle svara namnen Oppolzer, Schram, Ginzel, Wislicenus (Se *Rom. Kejs.*, p. 103), utskriver jag den Kristna erans årtal för de fäm Babyloniska parallell-data av vilka Ljungberg (åvanför) betjänade sig. Genom att, enligt Ljungbergs regel,

¹ Se *Chronol. de la Vie etc.* sidd. 21, 25, 32, 46, 76.

subtrahera varje givet årtal i Saulseran (d. v. s. i den korrigerade Bibelkronologien) från årtalet **1034** f. Kr.¹, erhålla vi följande data »f. Kr.»:

1. Jojakims (= Eljakims) 4:de, Saulserans år 438 = Nebukadnezars 1:sta, motsvarar 606 f. Kr.
2. Jojachins (= Jekonjas) bortföring i Nebukadnezars 8:de reg.-år, ägde rumm ännu före utgången av året 435 Saulseran, vilket var Jojakims (= Eljakims) 11:te, = 599 f. Kr., — dock tätt vid årsskiftet, så att Ezekiels »Jekonja-era» begynner först med nästföljande år, d. v. s. med Sedekias 1:sta och Nebukadnezars 9:de reg.-år, alltså det 436:te i Saulseran, = 598 f. Kr.
3. Sedekias 10:de (= 445 Saulseran) motsvarar Nebukadnezars 18:de och året 589 f. Kr.
4. Sedekias 11:te (= 446 Saulseran) motsvarar Nebukadnezars 19:de och året 588 f. Kr.
5. Jojachins (= Jekonjas) fångenskap mildras i 37:de året äfter bortföringen, alltså (Jfr n:r 2!) år 472 Saulseran = 562 f. Kr., på den 27:de dagen i 12:te månaden; och detta datum faller inom Evilmerodaks tronbestigningsår (Se utredningen åvanför!), vilket följaktligen likaledes motsvarar år 472 Saulseran = 562 f. Kr.

*

Här följer avtryckningen av sidd. II—IV ur mitt företal till *Chronol. de la Vie de Jésus*, Ljungbergs vädjan till astronomerna.

A Messieurs les Astronomes.

"La chronologie est, il faut l'avouer, une science très-aride et, par conséquent, fort peu attrayante pour le gros du public. Cependant, c'est avec raison qu'on l'a nommée "l'un des deux yeux de l'histoire" (l'autre est la géographie), et, pour l'astronomie surtout, elle est d'une importance majeure. Les Scaliger, les Pétau, les Ideler, les Clinton, les Böckh ayant enrichi cette science de leurs remarquables travaux, j'aurais mauvaise grâce à m'étonner, si l'on ne se rangeait pas immédiatement à mon opinion, qui est: qu'aucun des calendriers qui ont précédé le calendrier Julien n'a

¹ Sauls tillträdesepok var nämligen hösten 1033 f. Kr.

été jusqu'ici complètement connu, (je veux dire par là, connu quant à sa construction et à son époque), ni complètement étudié, à l'exception toutefois du plus simple d'entre eux, celui qui a pour base l'ancienne année égyptienne fixe de 365 jours. De cette connaissance incomplète il résulte nécessairement que la plupart des dates de l'histoire ancienne ont été jusqu'ici fixées d'une manière plus ou moins inexacte.

La preuve de la vérité de cette opinion sera fournie, pour peu que je vive assez et que les circonstances me permettent de publier mes "Recherches chronologiques" encore manuscrites. En attendant, cependant, il serait à désirer que je pusse obtenir, pour quelques points importants, un contrôle qui vînt confirmer les résultats de mon travail; mais ce contrôle ne saurait être réalisé que par la coopération bienveillante de Messieurs les Astronomes.

En dépit des plus persévérants efforts je n'ai pu réussir à établir une concordance complète entre les dates de la plus ancienne chronologie grecque (avant l'archonte Philoclès, pour lequel la date de **322** av. J.-C. est exacte), et les inscriptions, les listes d'archontes et d'autres monuments historiques, qu'à la seule condition de reporter le commencement de la guerre du Péloponnèse de l'an **431** à l'an **432** av. J.-C. Mais les trois éclipses que Thucydide mentionne dans la 1^{ère}, la 8^e et la 19^e année de cette guerre semblent opposer à ce changement un obstacle insurmontable. En effet, ces éclipses paraissent parfaitement concorder avec la chronologie acceptée jusqu'ici et dont, à vrai dire, elles sont le plus solide appui. Cependant, comme cette même chronologie rencontre d'un autre côté des difficultés non moins importantes, il me semble qu'il faudrait sérieusement examiner s'il y aurait une réelle impossibilité astronomique à reculer d'une année dans le temps chacune des éclipses mentionnées par Thucydide. Pour éviter toute peine inutile, les questions doivent être résolues dans l'ordre suivant.

1) — L'éclipse de lune qui, selon les tables de Largeteau, eut lieu en l'an **414** av. J.-C., (les astronomes désignent le plus souvent ce millésime par — 413, ou 4300 pér. Jul.), le 8 sept. à 4 h. du soir environ, temps de Syracuse, cette éclipse pouvait-elle, au moins dans sa période terminale, être visible à Syracuse? Si la réponse à cette première question est d'une nature si négative que nulle correction admissible des éléments de la lune ne

puisse changer le résultat, toute recherche postérieure doit cesser, et la chronologie ordinaire triomphe [sur ce point].

2) — L'éclipse de soleil douteuse (la valeur de f est 904) qui, selon Largeteau, eut lieu le 2 avril à 6 h. 28 m. après-midi, temps d'Athènes, en l'an **425** av. J.-C. (astron. — 424, ou 4289 pér. Jul.) fut-elle visible à Athènes ou au moins en Grèce (et, selon les mots de Thucydide: τὸ ἥλιον ἐκλιπὲς τι ἐγένετο, elle ne doit pas avoir été totale, ni même presque totale)? — Si la réponse est négative, on répétera la même demande relativement à l'éclipse de soleil du 2 mai à 5 h. 11 m. du matin, temps d'Athènes. Au cas seulement où l'une de ces deux questions obtiendrait une réponse affirmative on passera à la question suivante qui, pour certaines raisons, trop longues pour être développées ici, est la moins décisive de toutes.

3) — En l'an **432** av. J.-C. (astron. — 431 ou 4282 pér. Jul.) selon les tables de Largeteau, une éclipse de soleil, (douteuse pourtant, car ici f est 81), eut lieu le 12 septembre à 2 h. 50 m. du soir, temps d'Athènes, et une autre éclipse ($f = 59$) le 19 mars à 2 h. 3 m. du soir, aussi temps d'Athènes. L'une de ces deux éclipses, la première surtout, a-t-elle pu être observée à Athènes ou en tout autre endroit de la Grèce, et, sans avoir été totale (ce qui ne s'accorderait pas avec le texte de Thucydide), avoir été assez importante pour rendre visibles quelques étoiles (par exemple, les planètes qui pouvaient se trouver alors à l'horizon)?

Ces questions sont extrêmement importantes. Je ne vois, en effet, aucune possibilité de faire concorder l'ancienne chronologie, telle qu'elle est généralement acceptée de nos jours, avec les documents historiques dignes de foi, et j'ajoute en toute sincérité, pas plus qu'avec l'astronomie. Ainsi, par exemple, l'éclipse de lune qui eut lieu 11 jours avant la bataille d'Arbèles a été jusqu'ici identifiée avec l'éclipse totale du 20 septembre 331 av. J.-C., quoique Arrien la désigne positivement comme partielle; or, la date calendaire (macédonique) précise donnée par Plutarque pour cette bataille tombe bien 11 jours après une éclipse de lune, mais seulement en l'an **332** et non dans l'année immédiatement suivante. Mais, d'un autre côté, tous les témoignages historiques s'opposent formellement à ce qu'on efface l'un quelconque des archontes qui figurent sur la liste, entre la guerre du Péloponnèse

et la bataille d'Arbèles, comme il faudrait le faire pour diminuer d'une année cet intervalle.

Karlstad et Eriksberg, le 7 Juin 1871.

N. W. L."

Min sista bön, innan jag lägger ifrån mig pännan, kanske för alltid i *Ljungbergiana*, är att man måtte skilja på Ljungbergs egna dikteringar och de partier som jag har dristat mig att utföra, driven av min livslånga kärlek och tacksamhet mot Nils Wilhelm Ljungbergs minne. Jag har endast velat underlätta opartiska, helst svenska, fackmännns arbete. »Hjälp, Gud! De trogna äro få — måste jag ropa än en gång. Och än en gång får jag, med Ljungbergs käre Cicero, utbrista:

O fallacem hominum spem, et inanes omnes nostras contentiones.

Huru vida och i vilka punkter en senare forskning måste villfara Ljungbergs yrkanden på ändring av en hel mängd årtal i den gängse historiska årdningsföljden, det åligger icke mig att syssla med: därom få assyriologer, egyptologer, astronomi-kunniga historieforskare och bibelforskande »vänner av en sann upplysning» tvista. Men att Ljungbergs hopp om en *sera existimatorum gratia* en gång skall fyllas, ett äntligt erkännande från de sakkunniga som »följa hans undersökningar ända till slutet», — att, som det heter i sången:

Hans namn skall ock en stjärna få,

därpå kan jag, för min del, icke tvivla.

Lund, den 11 Maj 1923.

Fr. Wulff,

professor emeritus i Romanska språk.

P. S.

Avtryck av sid. 36 i M. Thilos diss. *Die Chronologie des alten Testamentes* (1917).

David 1009—970.	
Salomo 970—31.	
Rehabeam 931—15.	Jerobeam I (932) 931—11.
Abiam 915—13.	Nadab 911—10.
Asa 913—873.	Baesa 910—887.
	Ela (Sim.) 887—86.
	Omri (886) 883(?)—75.
Josafat 873—49.	Ahab 875—54.
Joram 849—42.	Ahasja 854—53.
Ahasja 842.	Joram 853—42.
Athalja 842—36.	Jehu 842—15.
Joas 826—797.	Joahas 815—799.
Amazja 797—69 (780).	Joas 799—84.
Usia (780) 769—36.	Jerobeam II 784—44.
	Sacharja 744—43.
	Sallum 743.
Jotham (752) 736—33.	Menahem 743—34.
	Pekahja 734—33.
	Pekah (734) 733—31.
	Hosea (733) 731—25.
Ahas 733—18.	
Hiskia 718—692.	
Manasse 692—38.	
Amon 638—37.	
Josia 637—607.	
Joahas 607.	
Jojakim 607—597.	
Jojachin 597.	
Zedekia 597—587.	

() betyder här usurpations- eller samregeringsår.

Översikt av innehållet.

Avd. I.

	Sid.
Om N. W. Ljungberg som vetenskaplig arbetare och som människa ¹	3—18.
A. Hotande blindhet nödgår honom att taga till sig en föreläsare och skrivare, och jag blev den lycklige, Augusti 1865; flyttning till universitets-staden Lund Okt. 1866	3—5.
Våra arbeten begynnade där, Nov. 1866—Sept. 1867, med revidering av Ljungbergs Seleukidiska kalender och kontrollräkningar av data i Ptolemæi kánon	6.
Flyttning till Eriksberg, vid Karlstad i Värmland, slutet av Sept. 1867. Jag följde med dit, — det var systersånen Vitalis Norströms barndomshem; här dikterade Ljungberg för mig sina två märkliga uppsatser om <i>Jesu död</i> och <i>Jesu födelse</i> , vilka blevo tryckta i »Framtiden» 1870—71 och senare, 1878, trycktes av mig på franska i Lund	7—8.
Omväxlande sysselsättning med Horatius-emendering, filosofiska betraktelser (t. ex. över begreppet eller föreställningen »tid»), nybearbetning av hans <i>Manetho</i> m. m.; sina sista plågfria veckor, Maj—Juni 1872, ägnade han åt sin Horatius-upplaga (Karlstad 1872, hos Carl Kjellin), och åt försöket att diktera för mig den Hebreiska kánungalängdens årtal reducerade på vår Kristna era, — ett försök som stannade vid kánung Elas tillträde år 889 f. Kr.	9.
Under en liten viloresa till sin syster Carolina, på Hällekil nära Ransäter i Övre Ullerud, överraskades Ljungberg av döden, 14 Juli 1872, och begrovs där	9.
B. Undertecknads förklaring och undskyllan för det jag ej genast ägnade alla mina krafter åt Ljungbergs kvarlåtenskap	9—12.
Klagan över »de lärdas» och »allmänhetens» bristande inträse	12—14.
Exempel på Ljungbergs filologiska och kronologiska kritik	15—16.
Några melankoliska slutord, vilkas innebörd jag plägar uttrycka med Ciceros ord: <i>Heu quanto minus, cum reliquis versari, quam Tui meminisse</i> , ord som Atterbom väl hade i tankarna när han skrev sitt odödliga kväde »Till den Hädangångna»	17—18.

¹ Jag hänvisar till *Göteborgs Latinläroverks Historia*, Göteborg, Elan-
ders boktryckeri, 1918, sidd. 69—86, 180—185, 267—298, där man också finner
en släkttavla Ljungberg—Norström; Vitalis Norström var Ljungbergs systersån.

Avd. II.

De Hebreiska kånungarnas kronologi	Sid. 19—38.
Ljungberg går ut ifrån den Israeliska regentraden och söker förklaringen av de bibliska inkongruenserna i åtskilliga samregentskap på Judasidan	19.
»Saulseran», d. v. s. Ljungbergs kritiska jämkning och vindicer- ing av samtliga regeringsår (ur täxternas synpunkt), svävar tills vidare fritt: Saul reg. 21 år = 21 , Isboset 2 år = 22—23 , David 33 år = 24—56 (därav med Jerusalem som huvudstad 28 år); Salomo 40 år (+ 1) = 57—96	20—21.
På <i>Israelssidan</i> fortsättes regentraden sålunda:	
Isr.-Jerobeam (1 +) 21 år = 97—118 ; Nadab 2 år = 119—120 ; Baesa 24 år = 121—144 ; Ela 2 år = 145—146 ; Omri 12 år = 147—158 ; Ahab 22 år = 159—180 ; Isr.- Ahasja 2 år = 181—182 ; Isr.-Joram 6 år = 183—188 (jfr om den s. k. kanoniska principen, åvanf. sid. 30).	
På <i>Judasidan</i> regera samtidigt med dessa:	
Salomo 1 år = 97 ; Rehabeam 17 år = 98—114 ; Abia 3 år = 115—117 ; Assa 41 år = 118—158 ; Josafat (ensam) 21 år = 159—179 ; Josafat med Juda-Joram 4 år = 180—183 ; Joram (ensam) 4 år = 184—187 ; Juda-Ahasja 1 år = 188 . Undersökningar angående den uppenbart fördärvade värsen 2. Kån. 8: 16 och dess ofrånkomliga korrigeri-	21 23.
<i>Israelsraden</i> fortsättes sålunda:	
Jehu 28 år = 189—216 ; Isr.-Joahas 17 år = 217—233 ; Isr.-Joas 16 år = 234—249 ; Jerobeam II 41 år = 250—290 ; Sakarja 6 mån. och Sallum 1 mån. under året 291 ; Menahem 10 år = 291—300 ; Pekahja 2 år = 301—302 ; Pekah 2 år (icke 20!) = 303—304 ; Hosea 9 år = 305—313 .	
Häremot svara på <i>Judasidan</i> :	
Atalja 6 år = 189—194 ; Juda-Joas 40 år = 195—234 ; Amassja 14 år (ensam och oberoende) = 235—248 ; Amassja vasall under Isr.-Joas 1 år = 249 ; Amassja nominellt, i sken- bart samregentskap med sånen Uzzia (Asarja), 14 år = 250—263 ; Uzzia (Asarja) ensam 24 år = 264—287 ; Uzzia med Jotham 14 år = 288—301 (alltså Uzzia regent i det hela 52 år = 250—301 ; Jotham (ensam) 2 år = 302—303 ; Ahas 16 år = 304—319 . I Ahas' 10:de reg.-år, vilket var Isr.- Hoseas 9:de, gick Israelsriket under, året 313 Saulseran	23.
Ljungbergs bevis för riktigheten av dessa årtalsfördelningar	23—26.
Äfter Samarias fall, 313 Saulseran, fortsättes riket <i>Juda</i> med ytterligare följande regenter:	
Hiskia 19 år (ej 29!) = 320—338 Saulseran; Manasse 55 år = 339—393 (med avbrott för fångenskap i 2 år, under vilka Amon räknade sig som regent i Jerusalem, — antagligen åren 382—383); Josia 31 år = 394—424 ; Juda-Joahas 3 mån.	

	Sid.
under året 424 eller 425 ; Jojakim (= Eljakin) 11 år = 425 — 435 ; Jojachin (= Jekonja) 3 mån. under året 435 ; Sedekia 11 år = 436 — 446 Saulseran, då riket Juda också gick under Ezekiels Babyloniska dateringssätt; undersökning av det falska datum för Samarias fall »Hiskias 6:te»	26. 27—28.
2. Kån.-Bokens avsiktliga ändring av några hithörande årtal; Ahas' solvisares tillbakagång »10 grader»	28—29.
Korrigerig av Hiskias regeringstid från 29 till 19 år	29.
Manasses ålder vid sånen Amons födelse var 33 år, Amons vid Josias födelse var 26 år	30.
Regler för regeringsepokens beräkning enl. den s. k. kanoniska principen; uppvisandet av att hösten (= »7:de månaden», Tisri) var Judarnas reg.-epok; icke, såsom i Babylon, våren Fäm Babyloniska paralleldata begagnade av Ljungberg för reduceringen av Saulserans år till år f. Kr.	31. 31—32.
Bevis för, att Nebukadnezar tillträdde regeringen äfter våren i Saulserans år 428, men före nästa höst, att Nebukadnezars dödsår var året 471 Saulseran, vilket år också var Evilmerodaks tillträdesår: mellan hösten 472 Saulseran och den därpå följande våren	33.
Ljungbergs korrigerig (på denna punkt) av Ptolemæi kánon: Darius Codomannus bör ha 5 reg.-år i st. f. 4, och hela den Babyloniska Perserlistan m. m. flyttas av Ljungberg ett år tillbaka i tiden. Nebukadnezars Babyloniska reg.-epok hör ju till Judarnas år 428 Saulseran, vilket år faktiskt begynner med hösten 606 f. Kr.; Sauls reg.-epok blir alltså hösten 1033 f. Kr.	34.
•	
Enär Ljungbergs konverterig av Saulserans årtal till årtal f. Kr. avbröts av döden, så följer här Fr. W:s fullständiga översikt av alla regenterna från Saulserans år 1 till 446	35—39.
vartill fogas jämförelser från de nyaste författare: Rost, Benzinger, Kittel m. fl., samt en sammanställning i fyra grupper av likheter och olikheter mellan Ljungberg och de modärna, vilka senare ofta äro sinsemellan oense	40—41.
Omtryck av Ljungbergs upprepade, ivriga, aldrig besvarade frågor till Astronomerna (här på franska, äfter min översättning)	44—47.
Slutord	47.
P. S. om Martin Thilos bibliska regentår	48.
Översikt av innehållet	49—51.

Den utförliga tyska täxten bör noga jämföras; den har vitsord emot mitt sammandrag.

Fr. W.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 4.

TILL FRÅGAN OM DEN
SYNOPTISKA TRADITIONENS
URSPRUNG OCH ÄLDSTA
HISTORIA

AV

ERIK AURELIUS

LUND
W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

Denna skrift åtföljde inbjudningen till teologie doktorspromotionen
den 18 september 1923.

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1923

Den nytestamentliga forskningen har obestriddligen rätt att tala om en betydande vinst av den möda, som under de senaste hundra åren nedlagts på försöken att klarlägga de tre första evangeliernas litterära förhållande till varandra. Med betraktelsen av Markusevangeliet som en källa, ur vilken Matteus och Lukas, var för sig, oberoende av varandra ösa, och med uppfattningen av det utanför Markus-stoffet för Matteus och Lukas gemensamma materialet som hämtat ur en annan källa (ofta betecknad talkällan) har utan tvivel grundlinjen uppdragits till problemets lösning. Den dominerande ställning, som denna hypotes om de två källorna i sina grunddrag åtnjuter inom den nytestamentliga vetenskapen, inskränkes icke av det faktum, att svårbehandlade delproblem, vilka man under arbetets gång ställts inför, alltjämt debatteras och vänta på sin lösning, icke ens därav, att viktiga frågor om den andra källans omfång, ja om dess karaktär överhuvud av en sluten litterär storhet alltjämt stå öppna. En rekonstruktion i detalj av vad denna talkälla innehållit torde vara en olösbar uppgift. Röster förnimmas ock, som vilja karakterisera det av denna källa bjudna stoffet snarare som ett traditionsskikt än som en skrift. Kvar står i alla fall fasthållandet vid en till sina väsentliga beståndsdelar åtkomlig grupp av traditionsstoff, som uppenbart utnyttjats bredvid Markus av första och tredje evangeliet.

Den fråga, som i sista hand besjalar intresset på ifrågasvarande forskningsområde och alltjämt måste verka eggande till undersökning, ligger emellertid bakom själva den nu berörda grunduppfattningen av synoptikernas komposition. Vad vi ytterst vilja ha reda på, är traditionens ursprung och dess allra första historia fram till den gestalt, som den fick i källorna. Vad ligger bakom dessa? Det är på denna punkt några tyska forskare upptagit en undersökning, vilken i sin energiska prövning på området av en säregen metod betecknar en vetenskaplig insats av

särskilt intresse. Källskrifterna som helheter — både Markus-ev. och talkällan — ha förut i moderna arbeten varit föremål för ytterligt ingående analyser. I Markusevangeliet har man i dylik genomförd mönstring sökt särskilja primära och sekundära beståndsdelar, söndrat redaktionsarbete från upptaget traditionsstoff. Nu har man för att nå bakom källorna och få ett grepp på traditionens begynnelsestadium intagit en annan utgångspunkt för betraktelsen och givit den en annan riktning. Frågan riktas till *det enskilda, isolerade stycket*, till det ena efter det andra — oberoende av i vilken källa det står, om det hör till Markus, till talkällan eller till Mattei eller Lukas' speciella egendom — och frågan gäller, hur stycket ursprungligen kan ha sett ut, i vilken form det från början gjutits, vilket motiv, vilken kraft som drivit fram det, vilka lagar både den ursprungliga formen och eventuella senare bildningar och tillväxter till den ha lytt. Vill man från ett annat vetenskapsområde hämta för ifrågavarande undersöknings art kännetecknande bilder, så kan man tala om det rent biologiska studiet av det enskilda fenomenet och försöket att få en insikt i hemligheten med urcellerna och deras liv.

Lösensordet för denna nya fas av synoptiska undersökningar (med avseende på vilka det redan talas om »en blivande disciplin»¹) är *den formhistoriska betraktelsen*. Det är naturligtvis icke riktigt att i den meningen här se något nytt, som om icke en fixering av enskilda stycken i deras säregna art och historia liksom ock en belysning av vissa slag av evangeliernas traditions-element från besläktat utombibliskt stoff vore i rikt mått att finna både i kommentarernas exeges och i särskilda monografier (man kan t. ex. tänka på Jülichers klassiska arbete 'Die Gleichnisreden Jesu', 1899, 2:dra uppl. 1910). Det nya ligger däri, att man begagnar denna formhistoriska metod som en hävstång för att lyfta *hela* den evangeliska traditionens historia i dagen och få dess ursprungsmotiv och formbildande krafter klarlagda över hela linjen. Det förtjänar att framhållas, att de forskare, som upptagit och fullföljt denna uppgift, deklarerat sin anslutning till den uppfattning av synoptikernas inbördes förhållande, som föreligger i tvåkäll-hypotesen. Något lösgörande från denna är det så långt ifrån tal om, att den i stället bildar den givna bakgrunden för arbetet.

¹ M. ALBERTZ, Die synoptischen Streitgespräche. Ein Beitrag zur Formgeschichte des Urchristentums, 1921, s. V.

Den formhistoriska betraktelsen stöder sig och måste i många fall för sina omdömen repliera tillbaka på föregående iakttagelser om Markus-stoffets och talkällans behandling hos Matteus och Lukas.

Det arbete, som först tog upp den formhistoriska betraktelsen av traditionsstoffet och lägger fram en helsyn på evangelierna från dess synpunkt är MARTIN DIBELIUS' *Die Formgeschichte des Evangeliums*, 1919. Dess författare har ålagt sig stark begränsning vid sin behandling av materialet; han avstår från att registrera det stycke efter stycke. Men han har å andra sidan strävat efter att låta de olika typerna särskilt av evangeliernas berättelser träda fram, representerade i målande exempel, och åt de skiftande motiv, som han ser ha verkat på de olika hållen, har han givit klara och fasta konturer. Följden har blivit, att vi redan i detta arbete i all dess knapphet dock fått en bild av hela traditionens tillblivelse i dess olika etapper ända tills utvecklingen kom till ro i evangelisternas verk. Efter Dibelius har RUDOLF BULTMANN gripit samma uppgift, men lagt den bredare och mer omfattande och givit den ett utförande, som i avseende på materialets dissekering för ändamålet och uppspårandet av motiv och influerande krafter i de enskilda styckena går så långt som tänkas kan. B:s *Geschichte der synoptischen Tradition*, 1921, går fullständigt igenom det synoptiska berättelse- och ord-stoffet, starkt sönderdelat i artskilda grupper. Vad han åstadkommit är utan fräga ett betydande verk, en med ytterligt långt driven teknik och konsekvent skärpa genomförd rekonstruktion av den synoptiska traditionens historia.

Det ligger alltid något fascinerande i ett djärvt och friskt gjort grepp, så som här, om en för forskningen vital, särdeles svarbehandlad fråga. Säkert är, att genom dessa moderna arbeten och den efterföljd de eggat till den nytestamentliga forskningen är tillförsäkrad ämnen till livlig debatt och intresserad ny prövning. Det är emellertid, av högsta vikt, att det med synnerlig noggrannhet undersökes, hur långt metoden kan användas och *med vilken säkerhet* den kan ge utslag. Forskningens historia är icke utan exempel på, att ett nytt uppslag kan till den grad fascinera, att tilltron till dess räckvidd och förmåga att slutgiltigt förklara blir *för* stark. En fara i denna riktning kan icke sägas ha blivit undgången — jag tänker här alldeles särskilt på Bultmanns arbete.

* * *

Digitized by Google

kristna berättelsestilen utformar sig, i det den avsöndrar allt onödigt, koncentrerar stoffet och siktar hän mot det, som var missionsförkunnelsens huvudstycke: frälsningen. Överallt är avsikten, den *uppbbyggliga*, genomskinlig. Det är den som verkat formbildande, bestämt urval och stilisering. Variationer i berättelserna uppkomma väl, men berättelsetypen står dock relativt fast. Förkunarne ha sitt givna material i belägg och exempel med sig — om skriftligt eller i huvudet är ej gott att säga; problemet skriftlig eller muntlig tradition är här underordnat.

Genom en rent konstruktiv metod söker D. på detta sätt rita upp en äldsta berättelsetyp i dess karakteristiska linjer, så som den bildats och fått stadga i och för predikans behov. Nu gäller det att verifiera det antagna ur evangelierna genom en analys av den bevarade traditionen. D. uppräknar (s. 21) 16 perikoper, som svara mot förväntningarna; med två undantag stamma de från Markus. Bland dessa 16 finner D., att sju i särskild renhet framställa paradigmatyp. Dessa karakteristiska paradigm äro: den lame: Mark. 2:1 f., frågan om fastan: Mark. 2:15 f., axplockningen på sabbaten: Mark. 2:23 f., botandet av den förtvinade handen: Mark. 3:1 f., Jesu anförvanter: Mark. 3:20 f., 31 f., välsignandet av barnen: Mark. 10:13 f., skattepenningen: Mark. 12:13 f. De övriga, där paradigmatyp är mindre ren, äro: Mark. 1:23–27, 2:13–17, Luk. 6:5 D, Mark. 6:1–6, Luk. 14:1–6, Mark. 10:17–31, 35–45, 12:18–27, 14:3–9.

I några framhävda säregna drag avslöjar sig paradigmkaraktären hos dessa berättelser (s. 21 f.). Ett sådant väsentligt drag är styckets *isolering*. Ännu märkes i evangelierna, hur dessa predikoexempel levat sitt liv, vart och ett för sig självt. Till jämförelse kan man ge akt på det motsatta förhållandet med en sådan perikop som om Petri svärmoder, vilken av Markus (1:29 f.) återgivits infogad i ett större sammanhang. Paradigmet däremot har sin klara gräns både bakåt, själva upptakten, och framåt, det avslutande ordet eller den avslutande handlingen av Jesus. Anmärkningar, som fylla fogarna eller släpa efter, stamma från den stoffet hoparbetande evangelisten (t. ex. Mark. 3:6). Ett annat drag är *den uppbbyggliga stiliseringen*. Skildring av personer, av miljö, ingående på detaljer för deras egen skull — allt detta faller bort. Om situationen få vi ej veta mer än som behövs för att förstå Jesu ingripande.

Det individualiserande draget, »porträttet» fattas. Vad få vi i grunden veta om den lame, om publiken Levi, om Jesu anhängare o. s. v.? Paradigmet inför opersonliga typer eller betecknar Jesu motpart kollektivt: »fariseerna» (t. ex. Mark. 2: 24) eller »folket» (t. ex. Mark. 6: 2) o. dyl. Den paradigms syfte tjänande förenklingen visar sig ock i det sätt, varpå de botande gärningarna framställas: ett befallande ord av Jesus och dess realisering — det är hela apparaten. Den topik, som hör till den typiska berättelsen om helande undergärningar — data ur sjukdomshistorien, botandets teknik, beviset för helbrägdagörelsens fakticitet — allt detta är ännu främmande för paradigmet. I *Jesusordet* har alltså berättelsen sin spets. Och denna utsaga, som uppsamlar intresset, visar sig alltid ha en allmän betydelse och en omedelbar tillämplighet för den som åhör missionspredikan. Ofta bilda dessa utsagor själva slutet eller ock avslutas berättelsen med ett sammanfattande uttryck för den hos åskådare och åhörare inträdda verkan (»Chor-Schluss»): »sådant hava vi aldrig sett», Mark. 2: 12, »och alla häpnade etc.», Mark. 1: 27; även här skönjes tydligt berättelsens syfte att tjäna predikan i dess intresse att betona betydelsen hos den, som utförde gärningen.

Paradigms kännetecken samla sig således alla kring missionspredikans behov. I bestämd åtskillnad från denna traditionstyp ser D. en annan, som han kallar *noveller* (s. 36 f.). Med dem träda vi in i en annan sfer. De ha ej kommit till för att tjäna predikan, icke heller föredragits i samband med förkunnelsen. De ha annat ursprung. D. tänker sig, hur det funnits »berättare» — visserligen ej omtalade av våra källor — vilka kunnat konsten att förtälja brett och färgrikt ur Jesu liv. Stoff möter oss i evangelierna, vilket utmärker sig just för det vi saknade hos paradiemen: bredd, som gör »paradigmatisk användning» omöjlig, teknik, som förräder en viss lust att fabulera, topik, som närmar de här avsedda berättelserna till motsvarande alster ur den utomkristna världen. Från Markus hämtar D. fram följande 8 stycken som omisskännliga prov på novellens art (s. 37): stillandet av stormen: Mark. 4: 35 f., den besatte: Mark. 5: 1 f., Jairi dotter och kvinnan med blodgång: Mark. 5: 21 f., bespisningsundret: Mark. 6: 35 f., Jesus går på vattnet: Mark. 6: 45 f., den dövtumme: Mark. 7: 32 f., den blinde i Betsaida: Mark. 8: 22 f., den epileptiske gossen: Mark. 9: 14 f.

I det fallet råder en likhet mellan paradigmerna och novellerna, att vi i dessa senare likaledes ha att se slutna enheter, som ursprungligen — med undantag för de två i Mark. 5: 21–48 sammanflätade berättelserna — existerat utan förbindelse med varandra. Men var i paradigmerna allt sammanträngt, så äro novellerna icke snåla på allehanda smådrag (se t. ex. skildringen av den besattes tillstånd och berättelsen om Jairi dotter i Mark. 5). Och härvid är att märka, att denna bredd icke tjänar något uppbyggligt syfte. Berättelsens livfulla realism går gärna in på profana motiv; i stället för religiös tendens möter enbart glädjen åt berättandet självt. Det är därför icke underligt, att Jesusord av allmän innebörd träda tillbaka i novellerna. »I dessa berättelsers mittpunkt står icke Jesus gudsrikets härold med sina tecken, krav, hotelser och löften, utan undergöraren. *Novellerna handla om Jesus taumaturgen*» (s. 43). Kunde undret i enstaka exempel förekomma i paradigmerna, så skedde det ur praktisk, d. v. s. predikans, synpunkt. Här är undret ett och allt, behärskar skildringen. Alla de tekniska omständigheter, som röra den i undret utförda helbrägdagörelsen, komma, i motsats mot vad förhållandet är med paradigmerna, till tals och dra intresset till sig. Den undergörande formeln (se 'talita kum' och 'effata') accentueras, därbredvid gesten, den maktfulla rörelsen eller det konkreta medlet (hos den epileptiske och Jairi dotter vidrörandet med handen, hos den dövstumme fingrarna i hans öron och bruket av saliv). Avslutningarna äro i stil härmed, ha intet av praktisk brukbarhet för predikan. »Därefter tillsade han, att man skulle giva henne något att äta» (Mark. 5: 43) — fjärran från alla uppbyggliga motiv konstateras blott det inträdda undrets realitet.

Novellerna kunna överhuvud bedömas som framställningar av den gudomliga epifanien. Undergöraren skyr den stora publiken, men som ett slags deus praesens visar han sig blott för den utvalda kretsen. I denna krets fortplanta sig ock undergörandets krafter. Novellerna ha haft sin betydelse att genom återgivandet av formler och undergörande recept tjäna det fortsatta utförandet av läkedomssunder i den kristna församlingen.

*

*

*

Dibelius' intresseväckande, till ytterligare undersökning synnerligen eggande skissering² av två traditionstyper inom det synoptiska berättelsestoffet uppfordrar enligt min mening till kritik på väsentliga punkter.

1. Iakttagelsen av olika stilarter inom evangeliiperikoperna är utan fråga av värde. Det förtjänar alltid att påpekas, huru som i ett flertal traderade stycken *Jesusordet* till den grad har tonen och bär intresset, att det övriga blott är till för att framhäva detta ord — medan i andra berättelser intresset på ett helt annat sätt är fördelat på olika moment. Det kan erinras om, hur förenklingen under traditionens hantering av stoffet i många fall gått så långt som gärna tänkas kan för förståendet av berättelsen — medan på annat håll inom de synoptiska perikoperna kan härska en vid oväsentliga enskildheter icke så litet dröjande bredd i skildringen. Men vi röra oss dock här till den grad med relativiteter, med ett mer eller mindre, att det starkt kan sättas ifråga, huruvida en uppdelning efter synpunkten 'stark förenkling i ett enda syftes tjänst' och 'glädje överhuvud åt berättandet' kan genomföras för så starkt avgränsade grupper. Säkert är att skemat redan brytes, om man närmare prövar det av D. ordnade och framlagda materialet.

a) Det visar sig redan, om man vad det berättades *omfång* och *den målande detaljen* beträffar jämför en del perikoper, som av D. föras åt olika håll. Berättelsen om den dövtumme, Mark. 7: 32 f., och den blinde, Mark. 8: 22 f., av D. anförda bland typiska noveller, äro lika knappt hållna i teckningen som exempelvis ett sådant paradigm som ber. om mannen med den förtvinade handen, Mark. 3: 1 f. Detsamma gäller den novell, D. vill se i perikopen om änkans son i Nain, Luk. 7: 11 f., där D. för övrigt som ursprunglig antar en ännu kortare form än den i evangeliet föreliggande (v. 13 och kanske även 15 b höra enligt honom till evangelisten, s. 39). Möter oss ett typiskt 'novellistiskt' drag i den målande ingressen Mark. 4: 37: »då kom en häftig stormvind etc.» — så bjuder å andra sidan ett sådant paradigm som Mark. 2: 1 f. om den lame på beskrivningen, hur bärarne lyfta bort taket över den plats där Jesus var och släppa ned sängen. Och måste detta senare — som D. s. 24 betonar — framhållas för att göra de följande orden »han såg deras tro» begripliga, så betingar den i konkreta drag utförda ingressen i Mark. 4: 37 på liknande sätt

det som följer. Det förtjänar ock påpekas, att om 'saknaden av porträttet' är ett drag hos paradigmets, den i icke ringare grad tillkommer novellen. Opersonliga typer möta ock i novellerna; vi veta lika litet om den dövstumme i Mark. 7 som om den lame i Mark. 2.

b) Hur motsträvt materialet i själva verket är mot en differentiering efter det av D. uppgjorda skemat, framgår även därav, att D. måste antaga, att vissa faktiska noveller genom tillsatser från evangelistens hand stämts på paradigmets ton, liksom han ock är nödgad antaga »*blandformer*», vilka varken höra till det ena eller andra slaget (t. ex. berättelsen i Luk. 13: 10-17 om botandet av en kvinna på sabbaten, s. 53). Ett talande exempel på tillsats till en novell visar den nyss anförda perikopen om änkans son i Nain. För paradigmets skulle en »Chor-Schluss», ett uttryck för verkan på mängden, vara kännetecknande. Vi träffa också på en sådan avslutning i Luk. 7: 16: »och alla betogos av häpnad och prisade Gud etc.» Genast påminnas vi om paradigmets slut i Mark. 2: 12. Icke dess mindre är enligt D. (s. 40) den lukanska berättelsen om uppväckelsen allt annat än ett paradigm. Saken är blott den, att den fått genom tillägg ett »paradigmatiskt slut»; ett sådant har av evangelisten också vidhängts novellen om den dövstumme i Mark. 7: 37. Med skäl kan emellertid invändas: har ett dylikt, för predikans ändamål — framhävandet av Jesu storhet och betydelse — så väsentligt moment applicerats på dessa noveller, kan man då verkligen hålla dem isär från sådant stoff, som tjänar predikan? Eller hör det »paradigmatiska slutet» från början till berättelsen? I själva verket är dess avlägsnande som en evangelistens tillsats hos D. blott motiverat av det redan förut uppgjorda skemat. Kardinalpunkten är nämligen för honom den, att berättelsen avslöjar sin äkta novellistiska karaktär genom den undergörandets topik, som utmärker den.

c) Frågan går då vidare och det gäller se efter, i vilken grad texterna kunna ur *den synpunkten* motivera den uppdragna, särskiljande linjen: *underberättelsens* karakteristiska *topik* på ena hållet — den därifrån fria, rena samlingen kring det religiösa, *upbyggliga motivet* på det andra. Saken kan åskådliggöras med ett sådant exempel som den nyss anförda perikopen om kvinnan, som botas på sabbaten, i Luk. 13: 10-17. Trots nära släktskap med grannen, perikopen i Luk. 14 om den vattusiktige, hållas de

båda berättelserna till sin art isär av D. (s. 53). Den senare är ett paradigm, den förra en blandform. Den slutar som ett paradigm genom Jesusordet om sabbaten¹. Det typiskt novellistiska draget ligger dels i beskrivningen på kvinnans sjukdom, v. 11, dels i botandets teknik med dess formel och handpåläggning: »han sade till henne: 'kvinna, du är fri från din sjukdom', och han lade därvid händerna på henne». Men i Luk. 14: 4, i paradigmet, talas också om det tekniska tillvägagångssättet: »då tog han mannen vid handen och gjorde honom frisk». Något läke-dom tillsägende ord möter väl ej. Men på förefintligheten eller frånvaron av ett sådant ord kan för frågan: paradigm eller novell av D. intet byggas. Det fattas även i perikopen om den blinde, Mark. 8: 22 f. — och denna skall ändå vara en novell. Det finnes däremot i perikopen om den lame, Mark. 2: 1 f. (»stå upp, tag din säng och gå hem») — och denna skall ändå vara ett paradigm. Vad står då kvar som novellistiskt drag i Luk. 13: 10 f.? Den i en enda vers utförda redogörelsen för hennes sjukdom. Man blir då onekligen frestad att fråga sig: ge texterna i Luk. 13: 10 f. och 14: 1 f., båda koncentrerat och knappt berättande en botande handling, båda slutande med ett Herrensord om sabbaten, oss rätt att se perikoperna ur olika aspekt? Ett annat exempel: perikopen om den spetälske i Mark. 1: 40 f. är också enligt D. en blandform (s. 27, 49, 53). Novellens stil kommer fram även här i den undergörande gesten, beröringen med handen. Här behöver jag blott hänvisa till det nyss sagda, förekomsten av detta drag även i paradigmet. Men kanske den novellistiska stilen förrådes av slutversen med maningen att gå bort och visa sig för prästen. Konstaterandet av undergörningens fakticitet hörde, som vi sett, till den i novellerna framträdande topiken som något väsentligt (se t. ex. Luk. 7: 15, Mark. 5: 42). D. hävdar ock (s. 27) samma karaktär åt detta slut på berättelsen om den spetälske. Men precis

¹ D. saknar i perikopen den strama och enhetliga komposition som utmärker paradigmet. Om det paradigmatiske slutet anmärker han, att det genom synagogföreståndarens ord är gestaltat som dialog och att det utvidgats genom användningen om kvinnan i v. 16. Men denna utvidgning stör i ingen mån själva karaktären av ordet och vad berättelsens stil beträffar är det ej märkvärdigare med dialogen här än med det framförande av två parter: Jesus och de lagkloke och fariseerna, som återfinnes i ber. i Luk. 14. Ett enligt D. så typiskt paradigm som ber. om skattepenningen har ju ock sin dialog.

ett sadant 'konstaterande slut' har också paradigmet om den lame i Mark. 2:12: »då stod han upp och tog strax sin säng och gick ut i allas åsyn». D. har känsla av svarigheterna här och söker avvärja dem genom den förklaringen, att detta motiv i berättelsen dock icke drar intresset till sig, att det framför allt är det uppbyggliga och undervisande momentet som för berättaren är huvudsaken (s. 49). Därmed är dock det karakteristiska i berättelsen enligt min mening förskjutet. V. 12 är verkligen bestämt betonad. Ty inför motståndarnes uppfattning visar Jesus verkligheten av den mannen skänkta förlåtelsen genom helbrädagörelsen, genom att det befallande ordet blir åtlytt. Ja, starkare än här, där det resonneras om förlåtelse och helbrädagörelse och där vi så tydligt konfronteras med den judiska föreställning, som omöjligen kan se den förra annat än som bunden vid den senare, kan väl knappast tonen falla på konstaterandet av faktum som ett bevis, ett för judisk åskådning ofrånkomligt bevis¹.

Jag har i det anförda sökt visa, att den synpunkt D. anlägger på undergörandets topik som novellens kännetecken och frånvaron därav som egendomlig för paradigmet så långt ifrån uppbär att den i stället skär igenom den av D. företagna grupperingen av berättelserna. Jag vänder mig till det andra draget, det som skulle känneteckna paradigmet, men vara borta från novellen: det uppbyggliga motivet. Även ur denna synpunkt genom-brytes skemat. Utan uppbyggliga motiv äro dock icke berättelser, vilka D. kallar noveller, icke heller utan Jesus-ord av allmän innebörd, vilka kunde tjäna predikan. Till kvinnan med blodgång säger Jesus: »min dotter, din tro har hjälpt dig» (Mark. 5: 34), till Jairus: »frukta icke, tro allenast» (Mark. 5: 36); den epileptiske gossens fader tilltalas så av Jesus: »om jag förmår, säger du. Allt förmår den som tror» (Mark. 9: 23). Det är emellertid enligt D. (s. 42, 43) i dessa noveller ej fråga om sådana bevis på tro, som komma fram hos den lame i Mark. 2 (liksom hos hövitsmannen i Kapernaum och den kananeiska kvinnan); högst kunde det i berättelsen om kvinnan med blodgång vara tal om en dylik trosförebild. Det vi möta är i stället ord om under-tro av det slag, att de egentligen icke kunna vara motiv i den missionerande

¹ Det är med tanke på Mark. 2: 12 värt att ge akt på, att D. (s. 50, 51) tecknar *novell*karaktären hos perikopen om mannen vid Betesda, Joh. 5: 1 f. med att han till tecken på sitt tillfrisknande »tog sin säng och gick».

eller uppbyggande predikan. Mig synes detta betraktelsesätt icke förenligt med en naturlig syn på ifrågavarande moment. Skulle icke synagogföreståndarens hänvändelse till Jesus (Mark. 5: 23) och faderns ord (Mark. 9: 24): »jag tror, hjälp min otro» ha kunnat äga användning för predikan likaväl som teckningen av den tro, vilken i sin nöd vänder sig till Jesus i paradigmets om den lame i Mark. 2? Och svarar icke ordet »allt förmår den som tror» i sin vida innebörd alldeles mot den bild, D. givit av paradigmat intresse för ett Herrensord av 'allmän betydelse', som är ägnat att stödja predikan? Skulle icke — för att ta ännu ett exempel — Jesusordet i berättelsen om stormen: »varför rädens I? Haven I ännu ingen tro?» (Mark. 4: 40) kunnat spela någon roll i den uppbyggande förkunnelsen? Det är svårt att inse, att väl frågan om fasta (paradigmat Mark. 2: 18 f.) och sabbaten (paradigmen Mark. 2: 23 f. och 3: 1 f.) kunde vara temata, vilka predikan intresserade sig för att illustrera med berättelser, men icke under tro. Från de nu anförda exemplen vidgar sig synpunkten över hela det material, som av D. får rubriken noveller. Medan han håller dem strängt borta från predikan, förklarar han dock om dem att de »säkert hade mycket att säga församlingarne, vilka trodde på under och alltjämt upplevde under» (s. 43). Å andra sidan har D. karakteriserat paradigmerna direkt så, att det i dem gällde att berätta om »Messias' underbara kraft och makt». »Maktgärningar, under och tecken» — varpå talen i Apg. med sin stomme av kristlig förkunnelse hänvisa — skulle ej förbli döda ord, utan få liv genom exemplen ur Jesu liv. »Åhörarne skulle själva förspörja kraften, som utgick från Jesus» (s. 13). Alltså: å ena sidan novellerna, underberättelser, som väl ha att säga de kristna mycket, men dock icke skulle ha att göra med förkunnelsen — å andra sidan paradigmerna, berättelser, ägnade åt predikan och därvid siktande hän på att prägla in Jesu underbara kraft. Jag kan icke se annat än att linjerna, i stället för att divergera, konvergera. Det går enligt min mening icke att låsa fast det uppbyggliga motivet och förkunnelse-ändamålet vid de som paradigm angivna perikoperna och därvid hålla det borta från novellerna.

2. Med det anförda är betydelsen av inom berättelsematerialet härskande olikheter i framställningens art och form icke bestridd. Men jag vågar påstå, att en uppdelning i två avgrän-

sade grupper enligt D:s skema icke är utförbar. Denna skepsis stärkes, när man går den frågan in på livet, vilket ändamål dessa typer skulle tjäna; den ena skulle helt sluta sig till missionspredikan, den andra ligga helt utanför denna, vara helt av 'världslig, profan' art.

Till det senast sagda måste jag emellertid göra en anmärkning, som för mig är av största vikt. Vi ha, såvitt jag kan se, rätt att förmoda, att den urkristna förkunnelsen utnyttjat traditioner, som växt fram inom församlingen, och att den varit en betydelsefull faktor för befordrande och konserverande av dessa berättelser ur Jesu liv¹. Men det yttersta vi kunna komma till är den satsen, att visst stoff *kan tänkas* ha tjänat predikan; vi äga alls icke medel i vår hand att fastställa i enskildheter att så *måste* ha skett, att just predikan är det nödvändiga motivet. Om, som jag sökt visa, vissa drag i 'novellerna' icke utesluta dem från dylikt bruk i förkunnelsens tjänst, så är det dock icke säkert, att de måste förklaras utifrån förkunnelsen. Och detta gäller också 'paradigmen'. Dibelius tecknar en bild av paradigmens och novellernas uppkomst, som visar två trappsteg i församlingens tillvaro. Först ett traderande, där predikans syftemål är den dirigerande kraften, där stiliseringen sker i sträng trohet mot denna användning. Vi befinna oss i det första skedet, de spända eskatologiska förväntningarnas. Dock, kristendomen begynner inrätta sig i denna värld, de kristna att känna sig hemmastadda i den. Ett bevis härpå är, att man börjar berätta på annat sätt, visserligen i from avsikt, men dock helt annorlunda. Nu framträder behovet att berätta och höra berättas, nu gläder man sig åt skildringen själv (s. 54). Jag tror, att här föreligger en oriktighet i betraktelsen. Själva den naiva spontana lusten att berätta ur Mästarens liv har säkerligen utmärkt församlingen från första början, ej framträtt som något nytt först efter en tid. Har skatten av hågkomster från samvaron med Mästaren, från hans liv och hans död, varit levande i kretsen av hans lärjungar, såsom D. erkänner (s. 5), så är det svårt att tänka sig, att denna traditionsström först tränges ihop i en bestämd strömfåra. Berättelsen om den lame i Mark. 2 —⁶ för att ta ett exempel ur D:s skema —

¹ Jag hänvisar till vad jag anført i 'Evangeliernas uppkomst' 1921, s. 66 f.

kan ha fått sin utbredning, sin form och sin fixering under inflytelse från samma lust att berätta och höra berättas som någon av de underberättelser, D. betecknar som noveller. Traditionen har från begynnelsen levat ett fritt liv, säkerligen med skiftande och rikhaltig användning¹. Naturligtvis hindrar det icke, att allt till sist på något sätt tjänat uppbyggelsen. Helt visst se vi ett utslag av den uppbyggelsens tjänst, i vilken allt träder, i atskiligt av det utseende, som stoffet fått, först och främst i sparsamheten med allt biografiskt bi-verk²; men därför ha vi icke rätt att i den ur upprepat berättande framgångna fasta gestaltningen av enskilda stycken spåra en produkt av, att materialet medvetet lagts till rätta för ett *särskilt* syfte, här enligt D. predikans.

3. De oöverkomliga svårigheter, som den ovan granskade sönderdelningen av materialet har att kämpa med, visa hän på något felaktigt i *metoden*. Den är, som förut sagts, starkt konstruktiv. Med utgångspunkt från en kerygmatisk formel hos Paulus (1 Kor. 15: 3-5) och skeletten av urkristen predikan i Apg. (s. 7 f.) vinner D. sin typ av predikan tjänande 'exempel'. Se'n sökes bekräftelse på denna hypotetiska storhet i analys av texterna. I och för sig är en i förväg skyndande konstruktion icke förkastlig; vetenskaplig fantasi har sin rätt och kan ofta göra landvinning, som sedan provas säker. Men felet med D:s konstruktion är, såvitt jag kan se, dels att han vet för mycket om den urkristna predikans formbildande förmåga, för stramt, för exklusivt drar upp konturen kring det som skulle passa denna predikan.

¹ BULTMANN anmärker riktigt (a. a. s. 225): »ein geistiger Besitz objektiviert sich auch ohne spezielle Zwecke».

² I förbigående vill jag göra den anmärkningen, att D. synes mig misskänna möjligheten av, att de första berättelserna bredvid den anonyma bilden av »en lam», »en man med en förtvinad hand» o. s. v. även kunde bevara hågkomsten av namn, fixera individuella drag. D. låter (s. 25) sådana konkreta drag som nämnandet av den blinde Bartimeus i Mark. 10: 46 f., Sackeus i Luk. 19: 1 f., Marta och Maria i Luk. 10: 38 f. m. fl. tyda på ett intresse för personer, som är paradigmet främmande. Vi stå här inför begynnelsen av den kristna legenden, berättelser om fromma män och kvinnor. Jag kan dock icke i dessa drag se något märkligare än det uttryckliga nämnandet av Levi i paradigmet om hans kallelse. »Försåvitt en verklig levande hågkomst av med Mästaren upplevda händelser förutsättes bland de första kristna, kan det ej vara riktigt att låta något i sig självt så naturligt som uppdykandet i berättelsen av ett och annat namn, kanske med någon åtföljande fasthållen detalj, bli till en instans mot traditionens värde.

dels låter konstruktionen få makten med, överväldiga analysen. Det visar sig flera gånger i den hyfsning, som perikoper få, utan att texterna kunna sägas motivera den (t. ex. strykandet i berättelsen om änkans son i Nain, Luk. 7, av v. 16, som dock, utan någon remna, bildar naturlig fortsättning på det föregående, sid. 40; jämför ock med vad förut sagts om 'paradigmatiska slut' på noveller).

Emellertid har härmed ännu icke en viktig punkt berörts, där D:s metod fört till slutsatser och påståenden, vilka enligt min mening gå betydligt utöver den gräns, som en betraktelse av verkligheten, d. v. s. här texterna, måste draga. Det är frågan om berättelsernas *historiska tillförlitlighet*. D. anser, att hos människor, som stodo litteratur fjärran och som väntade världens ände, traditionen kunde bevaras *endast* i sammanhang med predikan (s. 30). Övertygelsen om denna aprioriska sats' riktighet ligger till grund för hela hans undersökning om den historiska tillförlitligheten. »Ju närmare en berättelse alltså står predikan, desto mindre kan man misstänka, att den blivit ändrad genom novellistiska, legendariska eller litterära inflytelser» (s. 30, 31). Blott den uppbyggliga, »predikomässiga» stiliseringen är för oss en garanti, att vi ha att göra med gammal och relativt god tradition. På frågan, var tillförlitligt berättelsematerial är att söka i evangelierna, visar D. således hän på paradigmerna. Vi skola dock strax se, att detta icke betyder, att allt i dem, så som de föreligga, skulle återge verkligheten.

Med avseende på det historiska värdet äro enligt D. novellerna vida sämre ställda (s. 54 f.). Omdömet måste visserligen här variera efter det sätt, på vilket resp. novellers uppkomst bedömes. Dessa kunde vara utvidgningar av traderade paradigm genom sådant, man hade reda på, slöt sig till eller tildiktade. De kunde ock beteckna ändringar genom omedvetet lån från andra, icke-kristna berättelser av gammaltestamentlig eller grekisk härkomst. De kunde för det tredje utgöra lånade, helt främmande berättelser eller stoff, som överflyttades på Jesus; judekristna berättare gjorde honom till hjälten i för dem redan väl kända profet- och rabbinlegender; hedningkristna novellister återgävo sina berättelser om gudar, frälsare och undergörare ompräglade, i det de nu gällde de kristnas frälsare. Om också omdömet skiftar efter denna skala, så kan dock som en allmän sats sägas,

„att novellerna till hela sin art även i gynnsammaste fall stå de historiska tilldragelserna mera fjerran än paradigmen» (s. 55).

Mot detta ordnande av materialet i dess närmare eller fjärrare förhållande till den historiska verkligheten kan en bestämd kritik riktas. Innan jag går in på denna, vill jag förutskicka en anmärkning. Om den saken kan icke tvistas, att traditionen under sin fortgång mottagit sådana element, som sprungit fram ur församlingen själv. Och att själva fixeringen av stoffet i våra evangelier för de enskilda styckena betytt tillsatser av olika art, litterärt hopbindande, pragmatiskt tillknytande eller på annat sätt riktande, är en erkänd sak inom den moderna evangeliiforskningen, om också meningarna beträffande de individuella fallen gå betydligt isär. Men när frågan ställes till det enskilda stycket, i vilken grad det med rätta kan tänkas återge det verkligen skedda, är det såvitt jag kan döma av mycket stor vikt, att omdömet om den historiska tillförlitligheten icke, som hos D. skett, bindes vid en på förhand uppdragen gränslinje mellan stilkritiskt åtskilda slag av berättelser. Det vetenskapligt sköra och ömtåliga problemet, som kräver att undersökas från fall till fall, fördrager icke den behärskande inflytelsen från ett på dylikt sätt uppgjort skema.

Ett par följande punkter må sammanfatta min granskning.

a) D:s sats att det förefinnes en god presumption för renheten av den tradition, som står i tjänst hos predikan, erfar hos honom en modifiering, som kastar ett mycket intressant ljus över själva metoden. Inom paradigmen själva finner D. ohistoriska drag. Det går emellertid icke att skala bort dessa och så mena sig vara i besittning av en historiskt fullständigt rensad, ursprunglig form. En sådan har nämligen enligt D. aldrig existerat för sig, åtminstone icke på den grekisk-språkliga missionstraditionens mark. Man får i stället tänka sig saken så, att när traditionen bildades, så skedde det för predikans ändamål, och då följde därav, att vissa *allmänna satser*, som predikan behövde och som sannolikt äro ohistoriska, kommo med. Syftet betingade således *från början* vissa ändringar i och tillägg till Jesusorden (s. 32 f.) Ett par metodiskt mycket belysande exempel må här anföras. Det ena gäller den flera gånger citerade perikopen om den lame i Mark. 2: 1–12.

Denna berättelse är enligt D. icke enhetlig (s. 34). Vi träffa där på en frågeställning: syndaförlåtelse eller botande, som kor-

sas av en annan frågeställning: vem får förlåta synder? Denna sista fråga är innehålllet i ett mellanstycke, dit v. 6, 7, 8 och 10 höra, medan däremot v. 9 hör till den förra frågan. Vi kunna enligt D. ana det verkliga förloppet, om vi också icke kunna destillera fram någon för sig existerande urberättelse därom. Det verkligen skedda ligger inneslutet i den första frågeställningen. Men denna fråga (syndaförlåtelse eller botande) var mindre viktig för predikan än den andra, som gällde Jesu rätt att förlåta och Jesu värdighet. Och så kom det sig, att predikans behov sköt in detta senare, det väsentliga momentet, och att paradigmets genom berättaren fick det utseende det har.

Det är mig mycket svårt att erkänna naturligheten i denna betraktelse av stycket. Den förefaller mig som en teoretisk operation, ett logiskt isärhållande av faktorer, som väl kunna begripas som hophörande i verkligheten. När D. anar det verkliga förloppet (med uteslutande av ovan angivna fyra verser), måste han mellan v. 5 och 9 skjuta in en tänkt protest från motståndarne, att Jesus »blott» förlåter synder (s. 35). Men detta »blott» är en fantasi. V. 6 och 7 glida icke på något sätt ur sammanhanget med v. 5. Det är icke ett 'alltså *blott* syndaförlåtelse' de andra tänka, utan det är *verkligheten* av den av Jesus tillsagda syndaförlåtelsen, som är föremål för deras angrepp. Och det är sedan denna verklighet Jesus försvarar i det följande, där han går in på det typiskt judiska hopkopplandet av förlåtelse och helbregdagörelse. På *kombinationen* av dessa två moment: angreppet på betydelsen och realiteten av Jesu förlåtelse och manifestationen av denna betydelse genom botandet ligger uppenbarligen berättelsens accent (jämför ock ovan sid. 13); jag kan därför icke finna, att stoffet inbjuder till någon sönderdelning.

Ett annat exempel bjuder D:s behandling av perikopen om Levis kallelse, Mark. 2:13 f. (s. 32). Jesus rättfärdigar denna kallelse¹. Det sker med ordet: »det är icke de friska som behöva läkare, utan de sjuka» (v. 17 a). När nu predikotraditionen tar hand om detta paradigm och det anförda slutordet, så avvin-

¹ D. låter — enligt min mening utan tillräcklig grund, då v. 15 behöves som förbindelse mellan v. 14 och 16 — bilden av måltiden i v. 15 vara en relief, som Markus komponerat för den opposition i v. 16, vilken gäller Jesu umgänge överhuvud med publikanerna, ett umgänge som med tanke på renhetslagarna får beteckningen 'äta med'.

ner den därur en 'lära', nämligen att Jesus var kommen för att kalla syndare och icke rättfärdiga. Enligt D. betyder slutet av ordet i v. 17 således en tilldiktning från församlingens sida. Det paradigmatiska slutet, v. 17, har en hälft, som vetter åt den historiska verkligheten, en hälft som springer fram ur predikans praktiska behov. Tänkbar är naturligtvis en sådan härledning av v. 17 b (jag har icke kommit för att kalla rättfärdiga, utan för att kalla syndare), men behövlig kan den enligt min mening icke kallas. I stället är det svårt undgå intrycket, att ordet om 'rättfärdiga' och 'syndare' har sitt naturliga sammanhang med föregående verser, där Jesu motståndare och 'syndare' framföras, och att det därför till sin härkomst bör hållas ihop med det föregående parallella ledet: 'friska' — 'sjuka'.

Ett liknande fall av ohistorisk utvidgning av ett Jesuord vill D. se i paradigmets om Jesu anförvanter i Mark. 3 (s. 32). För situationen är det alldeles tillräckligt det Jesus säger i v. 34: 'se här är min moder, och här äro mina bröder!'. För predikan var det av nöden att avvinna den individuella situationen en allmän grundsats. Det skedde på det sättet, att blick och gest hos Jesus, omedelbart begripliga för ögonvittnena, också fingo sin klara tydning för den som hörde berättelsen; och så kom v. 35 till: den som gör Guds vilja, den är min broder och min syster och min moder. Det riskabla med denna metod faller emellertid i ögonen. På detta sätt kan den kanon, man har i ett ords tjänlighet som 'Predigtspruch' lätt komma att misskänna det originella och äkta i Jesusord, vilka vi måste medge lika mycket rätt att prägla en 'allmän grundsats' som vi medge för den kristna församlingen.

Jag behöver knappt säga, att jag med skärskadandet av dessa exempel icke på minsta vis menat mig ha bevisat den historiska verkligheten av ifrågavarande tilldragelser så som de berättas. Jag vill endast med bestämdhet pasta, att användningen av den konstruktivt uppgjorda paradigmatiska typen som slagruta för upptäckande *inom* en berättelse av det man kan ana som 'historiskt' och för utpekande av det ur predikans intresse framalstrade som sekundärt stoff icke kan betecknas som någon säker och pålitlig metod.

b) Jag vänder mig till själva den bärande satsen hos D. att det historiskt värdefulla i berättelsestoffet är att finna hos para-

digmen, medan novellerna till hela sin art stå de historiska tilldragelserna mer fjärran. Av vikt är att närmare ge akt på, hur D. karakteriserar arten av den historiska tillförlitlighet, han i det hela vill tillerkänna paradigmerna (v. 31). Det kan icke vara fråga om bokstavlig autenticitet i samma mening som i en utsaga från en rättslig instans. Vi ha icke på något sätt att vänta »färglösa protokoll», »neutrala berättelser med möjligast korrekta återgivning av det inträffade.» Vad vi böra vänta är i stället »på något sätt intresserade berättelser.» Med rätta betonar D. därvid, att själva intresset icke behöver ställa skildringen på ett historiskt sett lägre plan. För de första kristna var för övrigt endast intresserat berättande möjligt; neutrala berättelser skulle — om vi hade dem — vara misstänkta.

I den motsättning, som så framhållits mellan ett tänkt ointresserat referat och den intresserade berättelsen, ligger naturligtvis en riktig och för uppfattningen av hela det evangeliska materialet väsentlig synpunkt. Det bör aldrig glömmas att det är en Kristustroende församling som är traditionens sköte; Messiastron är det filter, genom vilket traditionsstoffet gått¹: Men med detta betonande av den *intresserade* berättelsens betydelse är icke det berättigade i D:s sats om paradigmerna som representerande det pålitliga materialet uppvisat. Vari ligger för D. 'intresset' i den första kristna församlingens berättande? I den uppbyggliga tendens, som bar upp *predikan*, gav den gestalt och form, verkade normerande på predikoexemplen med avseende på avsöndring, koncentration, en viss ton, en viss färg. I detta resonnemang föreligger enligt min mening en optisk villa. Under det allmänna 'intresserat berättande' har såsom täckande det samma utan vidare skjutits in något speciellt, en viss på predikans behov inriktad stilisering av för den lämpat stoff. Nu pekar emellertid — såsom redan i annat sammanhang, ovan sid. 16, framhållits — hela evangeliiststoffet, hur mycket det än kan inordnas helt allmänt under uppbyggelsens synpunkt, hän på ett intresse, som hade *flera* siktpunkter och verkade åt flera håll. Och vi hamna därvid även vid novellerna och kunna icke komma ifrån, att också de i hög grad representera ett 'intresserat berättande'. Någon presumption för historiskt värde kan icke hävdas för ett visst slag av berättelser, *därför* att detta slag ensamt skulle

¹ E. Aurelius, *Evangeliernas uppkomst*, s. 75.

företräda det intresse, som besjälade de första kristna vid förtäljandet ur Jesu liv. *Därför* att ett stycke synes inställt på att tjäna predikan som exempel, är icke dess verklighetskaraktär mer garanterad än ett styckes, som ej lägger samma iakttagelse nära. Eller, för att tala med konkreta exempel: jag kan icke erkänna några stilkritiska grunder, vilka skulle med avseende på historiskt värde ställa berättelsen om den epileptiske gossen i Mark. 9 eller den blinde i Mark. 8 i sämre ställning än berättelsen om mannen med den förtvinade handen i Mark. 3.

c) Det som avlägsnar novellerna från verkligheten ligger för D. i det främmande element, som kommit in i dem, ett omedvetet eller medvetet överflyttande på Jesus av stoff eller av drag från annat håll. Processen, som försiggår i denna sekundära tradition, kan kännetecknas med att Jesus allt mer och mer utsmyckas med undergörarens typiska drag. Med avseende på den roll, som således själva *undergärningen* och sättet att berätta den spela för bedömandet av berättelsens trovärdighet i det hela, skulle jag vilja helt kort framhålla några synpunkter. Jag är därvid medveten om vanskligheten, som är förbunden med dessa underberättelser, men också övertygad om, att man alltför lätt kan komma att döma orättvist om värdet av en tradition, ifall den utan vidare som en 'typisk underrättelse' avföres från verklighetens mark.

1) Vi ha ännu ett rätt begränsat jämförelsematerial, när det är fråga om inställande av de evangeliska underberättelserna i ett större sammanhang. Dibelius själv framhåller att frågan med avseende på den enskilda novellen endast då låter sig verkligt lösas, när den kristna eller främmande ur bilden antingen föreligger eller är möjlig att på sannolikhetsgrunder sluta sig till (s. 55). Denna faktiska brist på tillräckligt material för omdömet måste uppfordra till stor varsamhet med användningen av ett färdigt skema om en hel grupp underberättelser och med deras placering — trots all reservation för slutordet i enskilda fall — på ett ur historicitetens synpunkt lägre plan.

2) Vad som av jämförelsematerial här närmast komme i betraktande, vore onekligen *judiskt* underberättelsematerial. En blick på det som framdragits ur detta förråd (t. ex. av P. Fiebig i *Jüdische Wundergeschichte des neutestamentlichen Zeitalters*, 1911), visar bredvid likheter genom den fantastiska karaktär, som

delvis präglar stoffet, ett icke så litet avstånd från det evangeliska materialet. Det är säkerligen icke för mycket sagt — även med tanke på antika underberättelser i allmänhet — att om *detta* varit syftet, att måla Jesus som taumaturgen, de evangeliska berättelserna sett vida yppigare ut.

3) Man kan icke skära alla underberättelser över en kam; här finnas nivåskillnader. På sidan om naturundren framträda som ett slag för sig de *botande* gärningarne. Med avseende på dessa ger den evangeliska traditionen som helhet tydligt vid handen, att Jesu personlighets makt och inflytelse över vissa sjukdomstillstånd varit av den art, att botande inträtt. D. vill icke heller alldeles avvisa den historiska karaktären hos de enskilda berättelser av detta innehåll, vilka han räknar bland paradigmerna; för fenomenet hämtar han analogier från moderna fall (s. 99, 100). Synpunkten får emellertid sin bestämda räckvidd också utanför dessa paradigm (t. ex. botandet av den besatte i Mark. 5 och den epileptiske i Mark. 9).

4) Det är av största vikt att erkänna möjligheten av en skillnad *inom* en underberättelse mellan det som kan ha timat och det sätt, varpå det återgives. Detta innebär ingalunda en eftergift åt en ovetenskaplig, naiv ståndpunkt. En tid, som för visso var mäktig av ett fritt skapande, ett förtätande av en religiös tanke till en historia, en tilldragelse, kunde också ta hand om något *verkligt skett* och gav det då *sin* åskådnings dräkt. Själva berättandets ärt, dess topik, bör icke få avgöra hela trovärdighetsfrågan. Och skulle vi i enskilda berättelser känna igen en undrets teknik med gärna återkommande moment från samtida, utomkristligt material, så kunna vi visserligen konstatera, hur bunden man var vid det för den tiden naturliga sättet att se och uppfatta — och likväl hålla möjligheten av ett faktiskt, historiskt underlag öppen.

5) Kärnan i den historiska trovärdighetens fråga blir för oss icke: har allt tilldragit sig så i alla enskildheter som det berättas? Utan kärnan är: ha vi i de evangeliska berättelserna fått en klar och tydlig bild av hurudan Jesus var, av vad han ville, vad han lärde och utförde?¹ Man kan, enligt min mening, icke komma ifrån ett mycket starkt intryck av *enheten* i den bild av personligheten, som framträder såväl i noveller som i paradigm. Och

¹ E. Aurelius, a. a., s. 75.

här ligger till sist dock en väsentlig punkt. Det är, såvitt jag kan se, icke riktigt att, som D. gör det, statuera en skillnad mellan föremålet för paradigmens skildring: Jesus som gudsrikets härold och novellernas undergörare. Jag vill som motivering icke blott hänvisa till vad som förut anförts angående 'uppbyggliga moment' också i novellerna, utan ock särskilt till ett par illustrerande exempel på, hur för traditionen det ena går i det andra. Den maktfulla gärningen betraktas liksom ordet som rödjande väg för och bärande gudsriket med sig. Klarast kommer det fram i Matt. 12: 28: »Om det åter är med Guds ande, som jag driver ut de onda andarna, så har ju Guds rike kommit till eder.» Och vad som sker i en gärning sådan som öppnandet av den dövtummes öron och lösandet av hans tungas hand, är detsamma som åberopas, när det inför Döparens sändebud gäller att klargöra, vilka fakta som kunna hjälpa honom till visshet om Jesus som Messias. Att här dra upp två skilda linjer, teckna två olika synfält för traditionen är icke görligt. Härmed har jag icke velat förneka tyngden av skäl, som i enskilda fall kunna anföras mot äktheten. Men den mitt i stoffets olikartade beskaffenhet dock genomgående enheten i bilden är för äkthetsspörsmålen dock en faktor av största betydelse. Brokighet i färg finnes helt visst i evangeliernas berättelser. Men i det hela sett visar sig dock denna mångfald vara solspektrets skala.

*

*

*

När man från Dibelius' skissering av två grundtyper inom det synoptiska berättelsematerialet tar kännedom om den i detalj-analys genomförda registrering av detsamma, som bjudes av BULTMANN i hans ovan anförda arbete, skall man återfinna de av D. såsom paradigm anförda berättelserna (så när som på en, Mark. 1: 23 f.) och därmed besläktat stoff betraktat och behandlat ifrån en synpunkt, vilken — trots all med D. överensstämmande inriktning av undersökningen — innebär en betydlig förskjutning, särskilt i två avseenden. Det ena gäller uppfattningen överhuvud av den *litterära arten* hos en hel grupp stycken. För D. företrädde de enskilda styckena — vi tänka här närmast på hans 'paradigm' — traditioner, där själva tilldragelsen och det framhävda Jesusordet lågo på samma plan såsom moment i berätt-

telsen. Det konstrueras — för att ta ett exempel — i behandlingen ingen remna mellan själva berättelsen, att Jesu anhängare sökte honom och *ordet*, som följde: »se här är min moder och här äro mina bröder». Det är en sak för sig, att ordet uppsamlar intresset med det berättade. Det är också en sak för sig, att, som vi sett, D. i en del stycken antar en sekundär, av predikans ändamål dikterad utvidgning av ordet. Det enskilda stycket bildar dock med *båda* elementen — tilldragelsen och ordet — en litterär storhet i *en* stöpning. Hos Bultmann gör sig en ny synpunkt gällande, vilken upplöser denna enhet. Visserligen är det också för honom i många traditionsstycken fråga om enhetliga kompositioner, där Jesusordet blott kan förstås utifrån den tecknade situationen, där det därför icke kan tänkas ha någonsin levat ett liv för sig, utan organiskt hör ihop med det berättade från början (t. ex. Mark. 3: 1-6, Luk. 10: 38-42). Men i ett avsevärt antal fall antar B., att *endast ordet* är det ursprungliga och att för ordet *efteråt* skapats den ram, som utgöres av den berättade tilldragelsen eller handlingen. Ett exempel: ordet till Döparens sändebud i Matt. 11: 5 f. har ursprungligen varit ett isolerat logion; församlingen har begagnat det till en »apoftegmatisk komposition» (s. 11). Karaktären av *berättelse* försvinner på detta sätt från perikoper, vilka se ut att omtala något hänt. Bortser man från ramen med dess sekundära beskaffenhet, är det hela reducerat till ett i traditionen isolerat Herrens ord.

Det andra, för B. synnerligen karakteristiska momentet, vari en förskjutning från D:s uppfattning är särskilt märkbar, är den nästan undantagslöst för ifrågavarande stoff genomförda synpunkten, att vi *icke* ha att göra med någon ur verkligheten framspringande tradition. Medan D. för paradigmerna ville hävda en relativt god tradition och just i det med predikan förbundna syftet såg en garanti för trovärdigheten låter B. så gott som över hela linjen stoffet återspegla »ideala scener», »icke berättelser om historiska tilldragelser, utan konstruktioner, som åskådligt, i en konkret scen bringa en idé till uttryck» (s. 21). Jesusordet är i regel icke ett ord, som Jesus uttalat, utan återger en inom församlingen vunnen insikt, en omfattad sanning, en till stadga kommen grundsats, vilken man är angelägen om att ge auktoritet genom att föra den tillbaka på Jesus. Axplockningen på sabbaten t. ex. (Mark. 2: 23 f.) är en dylik ideal scen; den är komponerad

av församlingen, som lägger rättfärdigandet av sin sabbatpraxis i Jesu mun (s. 7, 21). För B. träder den kristna församlingen, dess liv och dess debatter, in som ursprungsorten för en hel mängd av traditioner, därvid ock för de stycken, vilka D. tillmäter ett bestämt historiskt värde.

I stil med B:s starka accentuering av *ordets* betydelse i ifrågavarande traditionsstyckens historia och det berättande momentets karaktär av ram (antingen nu denna yxats till efteråt eller i en enhetlig konception följt med ordet) står hans inordnande av dem under rubriken »traditionen av Jesu ord», där de under beteckningen *apoftegmata* föregå synoptikernas fria, utan någon ram återgivna Jesus-logia.

I analysen ordnas av B. dessa apoftegmata efter två olika slag: 1) ordskiten i angrepp och försvar mellan Jesus och motståndare eller svar från hans sida på frågor från olika håll (»Streit- und Schulgespräche») samt 2) biografiska apoftegmata. Till det förra slaget räknar B. följande stycken: botandet av mannen med en förtvinad hand Mark. 3: 1-6 och paralleller, den vattusiktige Luk. 14: 1-6, botandet av kvinnan på sabbaten Luk. 13: 10-17, anklagelsen med anledning av demonutdrivning Mark. 3: 22-30 och par., den lame Mark. 2: 1-12 och par., axplockningen Mark. 2: 23-28 och par., orden om rent och orent Mark. 7: 1-23 och par., gästabudet hos publikanen Mark. 2: 15-17 och par., frågan om fastan Mark. 2: 18-22 och par., fullmaktsfrågan Mark. 11: 27-33 och par., synderskan i fariseens hus Luk. 7: 36-50, den rikes fråga Mark. 10: 17-31 och par., det förnämsta budet Mark. 12: 28-34 och par., hänvändelsen till Jesus i en arvstvist Luk. 12: 13, 14, de dödade galileerna Luk. 13: 1-5, Döparens fråga Matt. 11: 2-19 och par., Sebedeus-sönernas fråga Mark. 10: 35-45 och par., den främmande demonbesvärjaren Mark. 9: 38-40 och par., ord om gudarikets ankomst Luk. 17: 20, 21, det förtorkade fikonträdet Mark. 11: 20-25 och par., den ogästvänliga samaritiska byn Luk. 9: 51-56, skattepenningen Mark. 12: 13-17 och par., saduceernas fråga om uppståndelsen Mark. 12: 18-27 och par., fariseernas fråga om äktenskapsskilsmässa Mark. 10: 2-12 och par.

Biografiska apoftegmata äro: berättelser om lärjungakallelse Mark. 1: 16-20, 2: 14 och par., Jesu efterföljelse Luk. 9: 57-62, Matt. 8: 19-22, Jesu sanna anförvanter Mark. 3: 20 f., 31-35 och par., saligprisningen av Jesu moder Luk. 11: 27, 28, Jesus möter förakt

i sin fädernestad Mark. 6: 1-6 och par., välsignandet av barnen Mark. 10: 13-16 och par., änkans skärvar Mark. 12: 41-44 och par., Marta och Maria Luk. 10: 38-42, botandet av de tio spetälska Luk. 17: 11-19, Sackeus Luk. 19: 1-10, barnens (lärjungarnas) hyllningsrop Matt. 21: 15, 16, Luk. 19: 39, 40, tempelskatten Matt. 17: 24-29, Jesus och Herodes Luk. 13: 31-33, tempelreningen Mark. 11: 15-19 och par., profetian om templets förstöring Mark. 13: 1, 2 och par., om Jerusalems förstöring Luk. 19: 41-44, smörjningsscenen i Betanien Mark. 14: 3-9 och par., de gråtande kvinnorna på vägen till Golgata Luk. 23: 27-31. I anslutning till ovan anförda material behandlar B. till sist perikoperna om den syrofeniciska kvinnan i Mark. 7: 24-31 och par. och om hövitsmannen i Kapernaum i Matt. 8: 5-13 och Luk. 7: 1-10.

Den som studerar Bultmanns analys av texterna, vilken efterföljes av en sammanfattande behandling av den form, som präglar apoftegmata, och den historia, de genomgått (s. 20 f.), får ett starkt intryck av ett i hög grad uppövat öga för fogar och revor i de enskilda styckena. Arbetet för med utomordentlig energi in i traditionssamlingens och redigeringens teknik i evangelierna; jag tänker här särskildt på den process, som försiggått i utbygandet av ursprungliga traditionsstycken med nytt, besläktat stoff (se t. ex. vad som säges om perikopen om demonutdrivning Mark. 3: 22 f. och det sätt, varpå den uppträder hos de tre synoptikerna, s. 5 f.).

Att resultaten hos B. beträffande det som är undersökningens mål — utforskandet av ett styckes ursprungliga form — dock, så vitt jag kan döma, i väsentlig grad kunna betvivlas till sitt värde, beror framför allt därpå, att den ytterligt långt drivna skepsis rörande historisk äkthet, vilken genomgår det minutiösa utfrågandet av texterna och, såsom förut anförts, statuerar »ideala scener», är förenad med en sorglös postulering utan vidare av en hel mångfald fritt diktande och skapande krafter inom den kristna församlingen. Traditionernas karaktär av »Gemeindebildung» utgör till den grad själva grundsynen hos B., att, som av det följande skall framgå, även undersökningarne av styckenas rent litterära art på förhand influeras därav. Allt under det B. (s. 4) opponerar mot det konstruktiva förfarandet hos Dibelius, har därför icke så litet av historisk skematism kommit att färga hans analys.

Det är klart efter det sagda, att en kritisk granskning enligt min mening från början måste uppsöka B. och diskutera med honom på denna plattform: det av honom antagna *ursprunget* av apoftegmata, deras »Sitz im Leben» (s. 4), deras hemort inom församlingen. I det följande vill jag söka ordna min granskning efter vissa huvudsynpunkter, som känneteckna B:s undersökning och därvid framföra till belysning en del av de av honom behandlade perikoperna.

1. Det ena slaget av apoftegmata var »Streit- und Schulgespräche», disputationer mellan Jesus och honom angripande personer och didaktiska stycken med fråga och svar. För denna karakteristiska grupp inom det synoptiska materialet, vilken för oss direkt in i judisk tankegång och art, hämtar B. (s. 21 f.) med rätta fram belysande jämförelser ur det typiskt rabbinska sättet att disputera. På frågan som framställes eller på angreppet, som anknyter till en enskild handling eller ett tecknat förhållande, följer svaret gärna i form av en motfråga (t. ex. Mark. 3: 4), också gärna uttryckt i en bild (t. ex. Mark. 2: 19) och med begagnande av skriftord som argument (t. ex. Mark. 2: 25 f.).

Denna litterära typ blir nu dräkten, vari åtskillig producerande verksamhet inom den kristna församlingen kläder de sanningar den vill hävda; »die Streitgespräche sind sämtlich ideale Scenen» (s. 21)¹. Därvid är det — se ovan sid. 25 — fråga dels om enhetliga konceptioner, dels (och det är här det vanliga) om situationer, vilka formas som en ram kring ett *redan traderat enskilt logion*.

Några exempel må anföras på detta sista. Berättelsen om den lame i Mark. 2: 1–12 uppfattas av B. på ett egendomligt sätt (s. 6 f.). Den har två pointer: 1) undret och 2) ordet om syndaförlåtelsen. V. 5 a: »när Jesus såg deras tro, sade han» får sin fortsättning i v. 11 f. i ordet »stå upp, tag din säng och gå hem» och i den följande teckningen av intrycket på de närvarande. Detta är underberättelsen och på den har debatten i v. 5 b—10 inympats. Denna har uppenbarligen uppstått ur striden om syndaförlåtelsens rätt, vilken rätt bevisas genom förmågan av läkedomssunder. Men vems rätt är det fråga om? Vore det Jesu, så skulle man för

¹ Därvid bör dock anmärkas, att B. förut i behandlingen av berättelsen om skattepenningen i Mark. 12: 13–17 förklarat: »An Gemeindebildung zu denken liegt m. E. kein Grund vor» (s. 13).

att begripa styckets uppkomst förutsätta, att syndaförlåtelse i församlingen tillsagts i Jesu namn. Ur den palestinska församlingen torde stycket då knappast stamma. Eller är det *församlingens* rätt det är fråga om? I så fall är stycket begripligt som en bildning i den palestinska urförsamlingen. Denna vill genom sin förmåga av dylika botande under bevisa, att den kan utöva syndaförlåtelsens rätt. Och denna sin rätt återför den på en urbildlig gärning av Jesus. Alltså: ett argument *finns där redan* i församlingen (människan, ej människosonen, har rätt att förlåta synder) och *efter detta* formas historien, debatten komponeras och ympas — utan att ha varit något ursprungligen självständigt för sig — in i underberättelsen. — Till B:s förklaring återkomma vi senare i ett annat sammanhang. Här vill jag blott genast skjuta in ett bestämt tvivel på, att B. har rätt i sin upplösning av den *litterära enhet*, som stycket företer. Skälen skulle vara, dels att den framhållna 'tron' hos den lame och hans bärare är försvunnen i v. 5 b—10, dels att v. 11 f. är den organiska avslutningen på en underberättelse¹, dels slutligen att man efter v. 5 b—10 måste fråga efter intrycket på åhörarna; de kunna ej höra till de 'prisande' i v. 12; fastmer borde det som i Mark. 3: 4 ha berättats att de 'förstumrats'. Om det första och tredje av dessa argument kan sägas, att de innebära hårfint stränga och icke alldeles naturliga krav på berättelsen; det andra argumentet renodlar en underberättelse i dess största knapphet, utan att ge rum för möjligheten, att den väl skulle kunna innehålla en debatt. För uppfattningen av den litterära enheten hänvisar jag till vad som förut sagts mot den av Dibelius föreslagna, helt annorlunda orienterade delningen av perikopen (se ovan sid. 19). Framför allt ger sig den invändningen av sig själv mot Bultmanns mening, att hans egen tolkning av debattens inskjutning i underberättelsen själv blir ett vittne för den intima förbindelsen mellan v. 10 och 11: att församlingen kan förlåta synder, bevisar den med, att den kan utföra läkedomssunder. Den av B. antagna, av församlingen gjorda kombinationen, så fullständigt svarande mot judisk tankegång, kastar sitt klara ljus över möjligheten av samma kombination i en *enhetlig, en* händelse återgivande berättelse. I församlingens

¹ I diametral motsats mot Dibelius anser Bultmann (s. 34), att en 'Chor-Schluss', som vi ha i v. 12, hör till underberättelsens topik och alls icke har att göra med predikomässig stilisering.

tanke höra v. 10 och 11 organiskt tillsammans. Kunna de då icke likaväl ha *traderats* tillsammans?

I traditionen om Döparen i Matt. 11 ser B. med rätta ett stycke för sig i v. 2—6; de bilda ett apoftegma (s. 11). Dess point ligger i v. 5 och 6. Dessa verser ha levat ett isolerat liv i traditionen. Ty sannolikt — säger B. — är Döparens fråga en bildning inom församlingen och hör till de stycken, i vilka Döparen uppkallas till vittne för Jesu messianitet. För detta ursprung talar det förhållandet, att Jesu ord måste innebära en hänvisning på hans under, om det skall gälla som svar på Döparens fråga. Men ordet vill »blott» med Deutero-jesajas färger skildra ändens saliga tid, som Jesus nu ser inbryta, utan att man har rätt att hänföra de enskilda utsagorna på enskilda redan skedda händelser. Under dessa förhållanden bör enligt B. ordet (»blinda få sin syn etc.») fattas som ett ursprungligen isolerat logion, vilket av församlingen använts till en apoftegmatiske komposition. — Jag kan icke finna det riktigt att, som B. här gör, genom ett »blott» avgränsa från vartannat det deuterojesajanskt färgade ordets hantydning på ändens tid och en ordets karaktär av svar på en fråga med hänvisning till vad som nu sker (kännetecknat för övrigt ej blott med 'under', utan ock med 'förkunnelsen av glädjens budskap'). Det förra utesluter nämligen på intet sätt det senare. Ordet kan med sin utblick över ändens tid lika fullt leda blickarna till utförda gärningar som svar på undran, om Jesus verkligen är Messias. Enhetligheten i stycket står därför för mig klar. Och vad B:s förmodan beträffar angående Döparens fråga som »Gemeindebildung», ligger den invändningen nära, att man har svårt föreställa sig som uttryck för församlingens intresse att uppbåda Döparen som vittne för Jesu Messiasvärdighet en komposition, vilken berättar om hans *trivel* på denna Messiasvärdighet.

I berättelsen om gästabudet hos publikanen, Mark. 2: 15-17, låter B. Jesusordet i v. 17 (»det är icke de friska som behöva läkare etc.») vara ursprungligen ett isolerat ord och v. 15 f. (måltiden och anklagelsen) en för detta logion tillskapad scen (s. 8). Ordet har enligt B. intet stramt samband med situationen; uppträdandet av de skriftlärde bland fariseerna är »omöjligt». Jag har svårt erkänna detta argument. B. erinrar själv om, hur bordsgemenskap hade symbolisk betydelse för gemenskap överhuvud. Därför tillgreps enligt honom denna scen som en passande situa-

tion för ordet. Men när nu ur en konkret scen av denna innebörd anklagelsen springer fram (äter han då med publikaner och syndare?), vad ger Jesusordet annat än direkt svar på tal, i det han betecknar precis denna — i måltiden hos publikanen uppenbara — gemenskap rent av som sin uppgift. Uppträdandet av 'skriftlärdar bland fariseerna' får ej fattas, som om de voro med vid måltiden. Berättelsen låter helt enkelt i knapp och oförmedlad form anklagare träda fram med sådant som de iakttagit.

Exemplen skulle kunna ökas. B. förmodar, att det skriftbevis, som anföres i berättelsen om axplockningen (Mark. 2: 25, 26) spelat en roll i urförsamlingens debatter även utan den inramning i en scen, som det nu har (s. 7). Likaså har ordet i Mark. 2: 19 a: 'kunna väl bröllogästerna fasta etc.' (fortsättningen i v. 19 b och 20 är ett sekundärt tillskott) fått sin situationsuppgift i föregående vers, där församlingen för *sitt* förhållande aberopar sig på Jesus (s. 8, 9).

Överblickar jag de fall, där B. på detta sätt låter ordet ha fött en viss situation i stället för tvärtom (s. 10), så kan jag icke känna mig övertygad av argumenteringen. Såsom redan av anförda exempel har framgått, ställas på berättelsen krav, vilka alltför hårt pressa den¹. Emellertid ligger i flera fall det skäl, som

¹ Man har ock stundom intryck av, att B. vid analysen låter omdömet för starkt dirigeras av en aprioriskt tillskuren mönsterbild av ett stilriktigt apoftegma, sådant det normalt skall se ut. I perikopen om fullmaktsfrågan Mark. 11: 27 f. griper B. s. 9 in vid v. 30. Med 'motfrågan' skall debatten sluta för att svara mot stilen, sådan vi ha den också hos rabbinerna. Och här i v. 30 ha vi motfrågan; v. 31 f. är då tillsats. Av intresse i detta sammanhang är att ge akt på, hur B. resonnerar om berättelsen om botandet av kvinnan på sabbaten i Luk. 13: 10-17 s. 5. Den är kanhända — liksom en annan av de tre varianter, vi ha om botande på sabbaten, nämligen Luk. 14: 1-6 — en komposition på grund av ett ursprungligen isolerat logion, v. 15. Kompositionen bedömes emellertid av B. som särskilt oskickligt gjord, emedan botandet sker *före* debatten, således annorlunda än i 14: 1-6 och Mark. 3: 1-6. Slutet, v. 17 (när han sade detta, blygdes alla hans motståndare) verkar därigenom icke organiskt, ty blygseln måste följa på undret. Möjligen härstammar för övrigt v. 17 b (och allt folket glädde sig etc.) från Lukas, ty folkets glädje är ett motiv, som ursprungligen hade sin plats vid slutet av de egentliga underberättelserna. Visserligen kunde redan i den muntliga traditionen underberättelsens stil ha övat inflytande på den som kännetecknade ett apoftegma. — Jag tar fasta på detta sista. Men just på grund av den skiftning i berättelsernas art, som vi måste anta, skulle jag vilja betona det riskabla i att bygga för mycket på avvikelser i stil från en viss modell.

för B. avgör saken, icke så mycket i sådant, som rör det litterära sammanhanget, som fastmer i hävdandet av innehållets karaktär av *Gemeindebildung*. Ur *detta* argument hämtas den slutliga synpunkten på situationsskildringen som en för ett visst ord komponerad scen. Direkt säges det av B., som vi sågo, rörande perikopen om Döparens fråga. Varför böra orden Matt. 11: 5 f. tänkas som ursprungligen isolerade? *Därför* att Döparens fråga sannolikt är en bildning inom församlingen. Ett annat exempel: i perikopen om fastan, Mark. 2: 18 f., har B. intet i och för sig att anmärka mot v. 18 b som inledning: 'och man kom och sade till honom: 'varför fasta icke dina lärjungar, då Johannes' lärjungar och fariseernas lärjungar fasta'? (18 a antas av B. ha bildats efter 18 b). Men v. 18 b visar sig dock vara en bildning inom församlingen; och då det enligt B. icke är troligt att ordet uppfunnits av församlingen samtidigt med situationen, så är slutsatsen klar, att det levat ett isolerat liv och att inledningen åstadkommits som ram (s. 9).

Kritiken av B:s upplösning av styckena rent litterärt i ord och ram kring ordet för således vidare till att närmare skärskåda de grunder, på vilka B. bygger sin uppfattning av den i den nu behandlade gruppen av apoftegmata (*Streit- und Schulgespräche*) framträdande produktiva verksamheten inom den kristna församlingen.

2. Inom denna verksamhet visar sig, enligt B., en stegrad tendens att kläda sina Herrensord, sina åskådningar och sina grundsatser i form av ett *Streitgespräch* (s. 25). Inför detta församlingens arbete frågar man sig ovillkorligen, så snart det är fråga om ram-verk kring ett ord, om icke själva *ordet* dock bottnar i historisk erinran. B. förklarar ock (s. 25), att 'går något av dessa 'debatter mellan Jesus och hans angripare' tillbaka på Jesus själv, så är det utom den allmänna andliga hållningen det avgörande ordet'. Det framhålles emellertid genast, att vi också bland argumenten måste räkna med *Gemeindebildungen*. Och nu är det intressant att se, hur dessa argument, som församlingen själv bildar, icke blott äro enstaka ord, som få sin konkreta scen, utan hur de växa till hela stycken ur församlingens teologiska förråd. Instrukтив är här perikopen om sadduceernas fråga angående uppståndelsen, Mark. 12: 18–27. Liksom de vidhängda v. 26 och 27 äro argument ur en församlingens debatt, så återspegla

v. 18—25 blott och bart församlingens teologiska arbete. Sadduceerna ha nog, enligt B. icke inlåtit sig vare sig med Jesus eller församlingen i debatter och svårligen har denna varit utsatt för angrepp rörande uppståndelsetron. Icke desto mindre vill församlingen ge åskådlighet åt denna tro i en debatt, som Jesus för; och att sadduceerna väljas som motståndare, beror på deras traditionella roll som uppståndelsens förnekare (s. 13, 25).

Klarare än i behandlingen av denna perikop kan verkligen icke den av B. framhållna tendensen hos församlingen att skapa »Streitgespräche» målas. Och med den anförda perikopen äro vi inne på de uttryck, denna verksamhet tar i åstadkommandet även av berättelser, som icke äro ram för ett traderat ord, utan fullt *enhetliga konceptioner*. I perikopen om äktenskapsskilsmässa, Mark. 10: 2 f., stammar debatten i v. 2—9 — alldeles som den i Mark. 12: 18 f. — ur församlingen och använder traditionellt material ur dess polemik (s. 13). — I det apoftegma, B. ser i den första hälften av perikopen om fullmaktsfrågan, nämligen i Mark. 11: 28—30, frågar han sig, om det är en historisk berättelse eller ett alster av urförsamlingen, som här vill vrida vapnen ur motståndarnes hand; åberopar man sig så ofta på Döparen gentemot församlingen, så konstaterar här denna: om I erkänna Döparens myndighet, så måsten I också erkänna Jesu (s. 10). — I berättelsen om den rike ynglingens fråga till Jesus i Mark. 10: 17 f. (ett »Schulgespräch» och således besläktat med de föregående) ha vi ett korrekt byggt och enhetligt koncipierat apoftegma. Att Jesusorden ej äro lösbara, ursprungligen isolerade traditionselement, framgår av, att de ha mening blott i relation till frågorna. Men hela scenen är skapad av församlingen, visserligen i Jesu anda (s. 10 f., 27 f.). — På samma sätt bör den organiska och enhetliga komposition bedömas, som vi ha i berättelsen om den skriftlärdes fråga om det förnämsta budet, Mark. 12: 28—34 (s. 11, 27). — Sebedeus-sönernas begäran, Mark. 10: 35—37 (med svaret enligt B. i v. 40) har sitt ursprung i församlingen, eftersom Jesu messianitet förutsattes som självfallen (s. 11, 12). — Det stycke, Luk. 13: 1—5, som innehåller Jesu svar, när man berättade om de av Pilatus dödade galileerna, faller till sist för B. under samma synpunkt som berättelsen om mannen, vilken vill ha Jesus till skiftesman i en arvstvist, Luk. 12: 13, 14: »svårligen skulle man, om en sådan anekdot berättats om en annan av historiens store,

anse den historisk i annan mening än som träffande uttryck för hans andliga hållning» (s. 28). — Det skulle kunna fortsättas; även berättelsen om mannen med den förtvinade handen, Mark. 3: 1–6, enligt B. ett organiskt apoftegrama (s. 5), räknas med till sådant som formats inom församlingen och som icke utan vidare återger historiska tilldragelser (s. 24).

Som av exemplen framgår, antar B. en skapande verksamhet inom församlingen, vilken i den omhuldade litterära typens form lägger in ett rikhaltigt stoff av tankar, omväxlande till sitt innehåll. För B. står det ock fast, att det är i övervägande grad den *palestinska* urförsamlingen som format dessa stycken, både de enhetliga konceptionerna och de andra; paralleliteten med rabbinskt stoff och styckenas tankeinnehåll ger det vid handen (s. 24).

Vilka äro då *skälen* hos B. till antagandet av styckenas ursprung ur församlingen?

Ett av B. pointerat skäl ligger däri, att »försvaret flera gånger gäller lärjungarnes förhållande» (s. 24). I själva verket är det fråga om tre fall. Lärjungarne upprycka ax på sabbaten, de fasta icke, de äta med otvagna händer (Mark. 7: 2 f.). Men därvid är det *Jesus* som interPELLERAS om *deras* förhållande. Varför ej om sitt eget? Varför angripes ej han? Har han då förhållit sig så korrekt i dessa ting, eftersom det ej sker? Och i så fall, hur skall man förklara lärjungarnas fria hållning? Eller *vågar* man icke direkt angripa honom? Men varför vågar man det då vid sabbat-undren? Resultatet blir för B.: de angripna äro lärjungarna, d. v. s. *församlingen*, och denna värjer sig med åberopande av sin Mästare. Blott vid de botande gärningarna på sabbaten måste angreppet naturligtvis rikta sig mot Jesus, ty dessa botande gärningar äro ju samtidigt under, som skola förhålliga honom. I Mark. 2: 15 f. och Matt. 17: 24 frågas visserligen efter Jesu förhållande, men frågan riktas icke direkt till honom, utan till lärjungarne. Alltså: församlingen är mediet, som för de utomstående förmedlar förhållandet till Jesus (s. 24, 25).

Mot detta resonemang skulle jag vilja invända: a) B. låter i det sammanhang, varur det nyss anförda är hämtat, argumentet få sin räckvidd över hela den grupp apoftegmata, som behandlas (s. 24). Men om B. i dessa situationer: 'Jesus angripes för och försvarar lärjungarne', 'lärjungarne tillfrågas om Jesus' ser tecken på, att det är församlingen det gäller, och om han i

andra fall, där det är fråga om angrepp på Jesus, låter undret förklara saken, hur skola *dess* argument få någon betydelse för besvarande av äkthetsfrågan i det fall, då Jesus angripes för något som *han själv gör* och som icke är en undergärning? Jag nämner som exempel frågan om fullmakten i Mark. 11:27 f., för att icke tala om andra frågor i snärjande eller vetgirigt syfte, som ställas till honom, om äktenskapsskilsmässa och den rikes fråga i Mark. 10, frågan om skattepenningen, sadduceernas, den skriftlärdes fråga i Mark. 12 och andra. — b) Att *Jesus* tillfrågas angående den frihet i förhållande till judisk observans, som hans lärjungar tillåta sig, behöver icke betyda annat än, att han, deras lärare och mästare, betraktas som ansvarig för deras handlingssätt eller uraktlåtenhet. Såvisst som det var en väsentlig uppgift för en judisk lärjunge att följa sin lärare och ur hans livsföring lära sig sin praxis¹, så är det i de palestinska traditionsstycken, som det här är fråga om, icke det ringaste märkvärdigt, att läraren stülles till svars för vad man ser hos dem, som följa honom. Att angreppet talar om lärjungarne och icke 'Jesus och lärjungarne' beträffande frågor, i vilka deras fria praxis måste bero av mästarens, kan därför, enligt min mening, icke med fog anföras mot äktheten. — c) B:s förklaring av det omvända förhållandet, att lärjungarne tillfrågas om Jesus (i Mark. 2:15 f. jämte Matt. 17:24) synes mig icke så litet konstlad. Församlingen skulle vara mediet mellan utanförstående och Jesus. Men varför måste vi så ofta sakna detta medium och bjudas så många berättelser (se ovan), där den som åhör berättelsen *direkt* stülles inför Jesus?

Ett annat skäl, som för B. spelar en roll vid bedömandet av dessa traditionsstycken, är den betydelse, som *skriftordet* har i dem. Just förekomsten av skriftord vittnar enligt B. för att argumenten själva, ej blott de inramande scenerna, äro formade inom församlingen. B. hänvisar till, hur flitigt Skriften begagnats i församlingens debatter och hur det så samlats ett polemiskt-apologetiskt material av skriftställen, som också utnyttjats i »Streitgespräche» (s. 25). Säkerligen får man också, enligt min mening, räkna med möjligheten, att skriftargument, varmed ursprungliga stycken utökats, stamma ifrån församlingen. Men härav och av

¹ Se exempel hos H. STRACK u. P. BILLERBECK, Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch, Band I, Das Evangelium nach Matthäus, 1922, S. 527 f. Se ock LYDER BRUN, Jesu Evangelium, s. 567.

det faktum, att församlingen träget anlitade Skriften, kan ingen allmän slutsats dragas rörande användningen av skriftord inom de nu omhandlade styckena. Kan icke även Jesus ha givit sina svar form av citat ur och hänvisningar till Skriften? Det är så långt ifrån, att själva skriftorden, sådana de här och där uppträda som moment i dessa debatter med motståndare, bilda någon instans mot den historiska äktheten, att det i stället måste te sig helt naturligt, att Jesus i angrepp från skriftlärda griper ett vapen, som de äro väl förtrogna med, och träffar dem just med det, som är deras egen, högsta auktoritet. Och när i sådana stycken som den rikes och den skriftlärdes fråga i Mark. 10: 17 f. och 12: 28 f. den frågande ögonblickligen ställes inför budorden, vet jag intet som behöver bringa tanken från Jesus själv.

Egendomligt är att iakttaga, hur i B:s framställning den historiska verkligheten liksom glimtvis får träda fram för att dock genast försvinna, medan »idealiteten», d. v. s. här den ohistoriska karaktären, med kategorisk säkerhet fastslås för samtliga »Streitgespräche» och även för »Schulgespräche» klart göres gällande som sista ord efter ett första uttryck för, att frågan om idealiteten här kanske icke lika glatt låter sig besvaras som rörande det förra slaget (s. 27). B. framhåller på tal om »Streitgespräche»: här »måste avgjort den frågan närmast hållas ur räkningen, om Jesus vid något tillfälle botat på sabbaten, om han verkligen sagt det eller det i dessa debatter förekommande ordet i en dispyt med motståndare; helt visst — det är mycket möjligt och t. o. m. sannolikt. Men den fråga, som metodiskt först skall besvaras, är frågan efter den litterära arten hos detta 'Streitgespräch' och dess ursprung som litterär storhet. Därpå framhåller B. omedelbart dessa styckens karaktär av »ideala scener, som i ett konkret fall åskådliggöra en grundsats, som församlingen återför på Jesus» (s. 21). B. återkommer på ett annat ställe (s. 27, 28) till denna blick på vad som kan ha tilldragit sig (det är fråga om ett par 'Schulgespräche', den rike ynglingen i Mark. 10: 17 f. och det förnämsta budet i Mark. 12: 28 f.): att frågor såsom de om vägen till livet eller om det största budet framförts till Jesus, är i och för sig utan fråga sannolikt; men något annat är den frågan, huruvida scenerna, som berätta därom, äro historiska berättelser. De äro det blott i den meningen, att församlingen format sådana scener i Jesu anda.»

Inför dessa uttalanden kan jag ej förstå annat än att B. låter frågan om den historiska verkligheten icke blott »närmast hållas ur räkningen», tills frågan om den litterära arten och det litterära ursprunget klarerats, utan att den *överhuvud* hålles ur räkningen. På ett ödesdigert sätt kopplas frågan om det litterära ursprunget samman med en bestämd synpunkt på ursprunget av *innehållet* i denna litterära storhet. Den *historiska erinrans* betydelse i de traditioner, som växt fram inom församlingen, får hos B. icke alls den hänsyn, som den är värd; det kan dyka upp en tanke på den, såsom när det om Luk. 13:1-5 framhålles (s. 28), att »ett dylikt samtal visserligen kunde ha innehållit en historisk erinran, desto mer, ju mindre ett bestämt intresse hos församlingen däri kommer till uttryck» — men synpunkten utnyttjas icke. Det blir därför naturligt, att den reflex, som verkligheten kastar i dessa produkter av församlingen, får den mer obestämda kontur, som uttryckes med berättelsernas »andliga hållning», deras »inre historiska rätt» (s. 24).

Enligt min mening får man i dessa traditionsstycken, som förvisso fått sin fixering inom församlingen, på ett helt annat sätt se ett fast traditionselement, ett verkligt uttryck för en hågkomst av något som skett. Är det sannolikt, att frågor ställts till Jesus om vägen till det eviga livet, är det ock sannolikt, såsom B. säger s. 25, att församlingen bevarat ord av Jesus, skulle det då icke också vara sannolikt, att själva scenen i Mark. 10:17 f. icke blott är en bildning »i Jesu anda», utan återger en bestämd erinran från samvaro med Mästaren?

Såvisst som hela denna litterära typ, som synoptikerna bjuda oss prov på i dessa debatter, i dess frågor med åtföljande svar ytterst har sin rot i livet självt och såvisst som hela detta sätt att berätta med all sin stilisering just i de väsentliga, återkommande momenten — angrepp eller fråga, svar i form av motfråga, i bild eller i skriftord — icke är en livsfrämmande konstprodukt, utan pekar hän på det faktum, att *så har det disputerats inom judendomen* — så ställer oss hela denna grupp av traditionsstoff med energi inför frågan om verkligheten därbakom. Och se vi på *innehållet* i dessa debatter och samtal, måste vi säga oss, att detta leder oss in just i sådana spörsmål, som måste ha sysselsatt sinnena i den värld, inom vilken Jesus verkade. Det är icke blott möjligt, det är det *naturliga*, att huvudstycken ur judendomens

tro, om den kommande världen, om uppståndelsen, om Messias m. m., dyka upp som temata i samtal, att frågor, som rörde fädernas lag och ur densamma spunnen praxis, bjödo Jesus konflikter inom hans folk; och ifall vi ur *hela* evangeliitraditionen överhuvud hämta oss en föreställning om Jesu förkunnelse, så känna vi i dessa debatter igen dess väsentliga drag, både i tillsägelsen av syndernas förlåtelse (Mark. 2) och i det himmelshöga sedliga kravet (t. ex. Mark. 10: 17 f.).

Skulle man frestas att häremot invända, att hänsyn till den typiska judiska halten i dessa stycken är bevarad genom att den *palestinska* församlingen, såsom hos B., betraktas som skapande dessa scener, så är det dock ett par iakttagelser, som det ligger nära till hands att framhäva.

Den med sig själv klara, all halvhets genomskärande, radikala kraft, som talar i dessa stycken, i alla deras olika lägen alltid sig själv lik, avlägger ett mycket tydligare vittnesbörd om en personlighet än om en skapande församling. — En dylik fri gestaltning av scener från församlingen ter sig i flera fall ej så litet konstlad; församlingen skulle hävda *sin* rätt till syndaförlåtelse genom en Jesus-debatt, som icke ens i sig själv hade någon mening, utan finge ympas på en underberättelse för att säga, vad den skulle säga (Mark. 2: 1–12, se ovan sid. 28, 29). Hur mycket enklare, om det är en person, som här talar och handlar (jfr ock perikopen om fullmaktsfrågan, som är splittrad i två hälfter, ovan sid. 33). — De smådrag av individualiserande innebörd, som berättelserna innehålla, skulle som moment i en skapelse av församlingen beteckna ett raffinemang i uppfinningen, som det är svårt tilltro den. Det gäller icke blott en sådan målning som axplockningen, utan ock egenartade detaljer inom samtalen, såsom exempelvis Jesu inkast mot den rike: »varför kallar du mig god? Ingen är god utom Gud allena» (Mark. 10: 18). Styckena äro i denna sin nyanserade karaktär vida lättare att förklara utifrån faktiska förhållanden i en persons liv än som alster ur en församlings dogmatik. Icke ens församlingens Messiasdogmatik är med i Döparens Messias-fråga¹. Det har redan erinrats om, hur fjärran denna tvivlande fråga står ett församlingens intresse.

¹ Se ALBERTZ, a. a. s. 63. — Albertz försöker i sitt likaledes formhistoriskt inriktade arbete — efter en grundläggande analys av synoptikernas »Streitgespräche», till vilka han ock räknar frestelsehistorien och bland vilka

En annan sak är, att — om vi bakom dessa debatter och didaktiska stycken se historiska erinringar — vi ha all anledning att i församlingens liv, i dess kamp, dess försvar och dess angrepp, tänka oss ett intresserat och rikhaltigt bruk av denna högst karaktistiska del av traditionen om Herrens ord och gärningar.

3. Viktiga synpunkter, som mött oss hos B. i hans behandling av den nyss berörda traditionsgruppen, återkomma vid den analys och den sammanfattande karakterisering, som ägnas de *biografiska* apoftegmata. Dock inställer sig några synnerligen betecknande, till en viss beskaffenhet just hos detta material anknutna betraktelser hos B., vilka göra det lämpligt att också här upptaga gruppen för sig.

Den skillnad mellan enhetliga kompositioner och sekundära situationsuppgifter för isolerade ord, som B. velat statuera för den förra gruppen, göres också här gällande. Uttrycka ord och scen tillsammans pointen, så ha vi det förra slaget; innehåller ordet en allmän sentens, som har sin mening, även när den lossats från situationen, så inträder det andra. Ett exempel på en enhetlig komposition är berättelsen om änkans skärvar, Mark. 12: 41--44; stycket om Jesu anförvanter, Mark. 3: 31--35 (se därom senare) illustrerar det andra slaget (s. 29).

'Den ideala karaktären', som mött oss i debatterna och de undervisande styckena, är tydlig också i nästan alla dessa biografiska apoftegmata. Sanningen som de uttrycka, »griper nämligen utöver situationen, så att denna får symbolisk karaktär». Undantag finnas dock. Stycket i Luk. 13: 31--33, som berättar om Jesu hälsning till Herodes (»gån och sägen den räven etc.»), och smörjningsscenen i Betanien, Mark. 14: 3--9¹, ha sin mening helt begränsad och bestämd av den egenartade situationen och ha därför

han känner igen enskilda, avgränsade 'samlingar' — att ge en teckning av etapperna i traditionens utveckling. Den går från själva 'ur-samtalet', det som Jesus fört med olika parter, över 'berättarne', som vid församlingens sammankomster gestaltade urmaterialet, förkortande och begränsande, och gjorde det tjänligt för de begynnande apologetiska intressena; och till sist hamna vi vid nedtecknandet, som skett utan några betydande tillägg till det av den muntliga traditionen redan bjudna stoffet. — A:s arbete är intressant, dock måhända tyngt av ett 'för mycket' i den psykologiska rekonstruktion, som försökes.

¹ B. anmärker s. 32 och 36 om detta stycke, att det ej gör intryck av gammal tradition och att vi få anta hellenistiskt ursprung för detsamma.

»i egentlig mening biografisk karaktär». Detta sista kan visserligen enligt B. icke sägas om profetian om templets förstöring i Mark. 13: 1, 2, om berättelsen, hur Jesus gråter över Jerusalem, Luk. 19: 41–44, och om Jesu ord till kvinnorna på väg till Golgata, Luk. 23: 27–31¹. Men å andra sidan ha de ingen symbolisk eller ideal karaktär (högst kunde man tillerkänna en sådan åt de båda förra styckena²). Det egendomliga för dem är, att de begagna ett moment i Jesu liv som en passande plats för att få in en profetia. Med Mark. 11: 15–19, tempelreningen, är det ett säreget förhållande. Där är den berättade handlingen »en sannolikt historisk tilldragelse». Men genom det tillfogade ordet av Jesus, v. 17, är den »upphöjd till en ideal scen» (s. 29).

I de övriga biografiska styckena få vi hos B. se, hur det symboliska kommer fram och vad det i de enskilda fallen vill säga. Kallelsen av lärjungar är ingen historisk berättelse, lika litet i Mark. 1: 16 f. som i Mark. 2: 14. Här bringas i ett symboliskt moment till uttryck det som i verkligheten är resultatet av en utveckling (s. 14, 30). Symboliska scener beträffande Mästarens person äro ock förkastandet i Nasaret, Mark. 6: 1–6³, och berättelsen om, hur lärjungarna tilljubla honom, Luk. 19: 39, 40. Församlingen gäller ordet om Jesu sanna anförvanter, Mark. 3: 31–35; berättelsen målar intrycksfullt görare av Guds vilja (s. 15). Den enda värdefulla strävan åskådliggöres av sådana bilder som Marta och Maria, Luk. 10: 38–42, kvinnans jubelrop, Luk. 11: 27, 28, och scenerna med ord om efterföljelse i Luk. 9: 57–62. Stycket om välsignandet av barnen, Mark. 10: 13–16, prisar det barnsliga sinnelaget. Berättelsen om de tio spetälska, Luk. 17: 11–19, manar till tacksamhet. Mark. 12: 41–44, berättelsen om änkans skärvar, ger den rätta måttstocken för värderandet av offer. Luk. 19: 1–10, Sackeus (enligt B., s. 17, »en utspunnen variant av Mark. 2: 14») ger tröst åt den tröst behövande syndaren (s. 29). Berättelserna

¹ S. 19 kallar dock B. denna perikop en »im engeren Sinn biographische Szene».

² S. 19 uttrycker sig B. mer positivt om Mark. 13: 1, 2: »auf jeden Fall liegt keine ideale Szene vor».

³ Bultmann anser, att v. 4 och 5 äro sekundära i förhållande till dubbel-utsagan på en papyrus från Oxyrynchus; dennas andra led »ej heller kan en läkare utföra botande handlingar hos sina egna bekanta» har omsatts i den berättelse vi ha i v. 5. Ur dubbel-utsagan har hela scenen i Mark. 6: 1–6 sprungit fram.

om den syrofeniciska kvinnan i Mark. 7: 24—31 och om hövitsmannen i Kapernaum i Matt. 8: 5—13 äro varianter; i dessa ideala scener kommer tanken, att Jesus räcker även hedningarne hjälp, till dubbelt uttryck i traditionen (s. 20).

Har jag redan förut trott mig kunna anmärka på något konstlat, som kommer in i argumenteringen för de ideala scenerna, så skulle jag beträffande behandlingen av dessa biografiska stycken vilja hävda, att ett rätt stort avsteg skett från enkelhet, klarhet och naturlighet i betraktelsen. Jag vill söka stödja detta påstående med några exempel.

B. motiverar sin mening rörande stycket om Jesu anförvanter, Mark. 3: 20 f., 31—35, på följande sätt: det finns onekligen en viss klyfta mellan berättelsen, hur Jesu moder och bröder söka honom, v. 31—34, och den sista delen av Jesu svar, det logion vi ha i v. 35 (»den som gör Guds vilja, den är min broder och min syster och min moder»), »försåvitt som det dock icke utan vidare gäller om de åhörare, på vilka Jesus i v. 34 visar hän, att de 'göra Guds vilja'». Förbindelsen mellan v. 31—34 och v. 35 är därför icke ursprunglig; situationen i v. 31—34 har tillrättalagts efter ordet i v. 35¹. »Innehållet i vårt logion i v. 35 skulle avbildas i en ideal scen; men nu lät sig detta 'att göra Guds vilja' icke sceniskt framställas, då det icke är någon enskild akt; det lät sig emellertid intrycksfullt åskådliggöras, om man visade Guds viljas görare som åhörare, samlade kring Jesus i ivrig åstundan att lära» (s. 15). — Utgångspunkten är, som synes, för B., att i berättelsen ordet om 'göra Guds vilja' ej passar utan vidare på Jesu åhörare, på dem, om vilka han säger: »se här är min moder, och här äro mina bröder!». Däremot skulle *precis samma* kombination (Guds viljas görare — Jesu åhörare) utan vidare ha använts av församlingen, när den konstruerade scenen. B. river således i tanken varje brygga mellan v. 34 och v. 35 för en historisk berättelse, men han bygger lätt upp den igen för församlingen och då med material, som det stått honom till buds att från början använda för berättelsen såsom återgivande något timat. Han psykologiserar över åhörarne med sitt 'ifriga att lära'; det blir kittet mellan v. 34 och v. 35. Men kunna vi då icke tänka oss Jesu åhörare i *verkligheten* som 'ivriga att lära'? Kunna vi

¹ Se ovan sid. 20 den motsatta uppfattningen hos Dibelius, enligt vilken v. 31—34 äro ursprungliga och v. 35 sekundär (en »Predigtspruch»)

överhuvud säga något om omöjligheten för Jesus att med anknytning till de åhörare, han betecknar som 'sin moder och sina bröder', också fälla ordet: »den som gör Guds vilja, den är min broder och min syster och min moder»? Till sist måste det mot B. bestämt framhållas, att ingressen i v. 20 f., av vilken han dock behåller v. 21 som sammanhörande med v. 31—35, alldeles borttappats i förklaringen. Det heter där, att Jesu närmaste »gingo åstad för att taga vara på honom; ty de menade, att han var från sina sinnen». Var kan *detta* få sin plats i en ideal scen, som kommit till för att måla Guds viljas görare?

I avseende på Lukasberättelsen om Jesu efterföljelse, 9: 57—62, med dess tre scener skulle jag vilja i hög grad betvivla riktigheten av B:s uppfattning (s. 14), att det första Jesusordet, v. 58 (»rävarne hava kulor etc.») förmodligen är ett gammalt vishetsord, som ställer människan, »hemlös på jorden», gentemot djuren, och att denna utsaga gjorts till ett Jesus-logion, varur sedan inledningen i v. 57 (»jag vill följa dig, varthelst du går») spunnits ut. I den sista scenen, v. 61, 62, förklaras Jesusordet (»ingen som ser sig tillbaka etc.») väl kunna vara äkta, men själva scenens idealitet (genom tilldiktning av inledningen, v. 61) motiveras därmed, att svarets patos ej svarar mot denna inledning, att denna — ifall scenen vore verklig — »rentav skulle verka komisk». Det paradoxala drag, som traditionen bär så ovedersägliga spår av från *denna* verklighet, synes mig icke på denna punkt beaktat. Men till sist skulle jag vilja göra en bestämd anmärkning mot den tolkning, som begreppet 'efterföljelse' får i anslutning till behandlingen av den mellersta scenen, v. 59 och 60. Huruvida ordet »låt de döda begrava sina döda; men gå du åstad och förkunna Guds rike» en gång varit ett isolerat ord, kan B. ej avgöra, ehuru han ej anser det sannolikt. »Men så mycket säkrare — fortsätter han — är det, att hela konceptionen är en ideal scen. Ty vad är det för ett begrepp »efterföljelse» som här är förutsatt? Ett egentligt 'gå bakefter'? Men Jesus har dock icke grundat någon orden av vandrande munkar! Den andliga efterföljelsen? Men varför fick mannen då icke begrava sin fader? Självfallet menas det efterföljelse i överflyttad betydelse; men det är det karakteristiska för den religiösa traditionen, att den måste symbolisera en sådan uppfordran i en konkret scen. Alltså är det fråga om en ideal konception.» — Hela detta resonnemang är

enligt min mening i grunden felaktigt. Det synes mig egendomligt, att B. genom orden om vandrande munkar tycks vilja bestrida, att Jesus haft lärjungar, som bokstavligt följde med honom alldeles så som inom hans folk andra lärjungar följt sina lärare. Det hörde inom judendomen till en lärjunges uppgifter att ledsaga sin mästare på hans vandringar och resor (se ovan sid. 35) och otaliga gånger förekomma i den rabbinska litteraturen notiserna om, hur den och den »följde efter» den och den rabbinen; det blir helt enkelt en stående term för att 'vara lärjunge'¹. Här i Luk. 9 är det verkligen enligt min mening fråga om den rent konkreta grundbetydelsen, att bokstavligt 'följa med'. Men samtidigt gäller det ju att ge akt på, vilket perspektiv denna grundbetydelse öppnar och hur 'efterföljelse' får sin överflyttade betydelse av att överhuvud 'vara lärjunge'. Mannen skulle bli lärjunge hos Jesus. Det faller härifrån ett ljus över det oriktiga alternativ hos B., som låter 'efterföljelse i överflyttad mening' *endast* betyda »andlig efterföljelse». Och blott därför, att hos B. dessa få täcka varandra, kan han komma till sitt slutresultat, att meningen »följ mig» måst symboliseras i en konkret scen. Den efterföljelse, det här är fråga om, behövr icke alls symboliseras. Den har själv sitt konkreta drag, lärjungaskap uttryckt i den för judendomen förtrogna formen av 'följa med mästaren'.

Om efterföljelse är det ock fråga i berättelsen om kallelsen av de första lärjungarne, Mark. 1: 16 f. Denna berättelse, vilken (i likhet med 2: 14) icke är historisk, har enligt B. spunnits fram ur en metafer »människofiskare», som redan förut fanns; därvid behövde denna metafer icke ens ha gjort sin rond i ett isolerat logion, utan scenen kunde tillsammans med Jesusordet vara en enhetlig konception (s. 14). Men om aldrig så mycket en metafer 'människofiskare' förefunnits², kunde icke Jesus ha använt den om verkliga fiskare, som han bjöd följa sig som sina lärjungar?

¹ Se STRACK u. BILLERBECK, a. a. s. 187 f. och 528. En hel del exempel anföras där; jag hänvisar till s. 188: »Als ich hinter R. Jochanan herging', d. h. sein Schüler war». »Einmal war Rabban Jochanan b. Zakkai aus Jerusalem hinausgegangen u. R. Jehoschua ging hinter ihm (als sein Schüler)» m. fl.

² STRACK u. BILLERBECK, a. a. s. 188 säger om parallelstället i Matt. 4: 19: »Im Rabbin. — hat der bildliche Ausdruck 'Menschen fangen' einen unedlen Sinn, weil das Moment der überlistenden Schlaueit im Vordergrund steht». Exempel anföras och det fortsättes därpå: »Der Ausdruck: 'Ich will

I behandlingen av berättelsen om tempelreningen, Mark. 11: 15–19, har B. låtit modellen av ett stilriktigt apoftegma alltför mycket bli en tvångströja för stoffet. Tyngdpunkten skall i ett apoftegma ligga på ordet, men här vilar accenten på själva handlingen. Denna handling, v. 15 och 16, är icke någon ideal scen, som framgått ur ordet i v. 17 (v. 16 skulle då ej förstås); den utgör i stället gammal tradition; ordet har vidhängts som en förklaring. Visserligen upphöjer sedan denna förklaring i v. 17 »det hela till rang av en ideal scen» (s. 18). Härvid är att märka, att hela denna uppfattning hos Bultmann icke på något sätt utgår från någon brist på *sakligt* sammanhang mellan handlingen och ordet.

Jag tror mig ha visat med det anförda, åtminstone i någon mån, att tolkningen hos B. av de biografiska berättelserna som mest ideala scener av symbolisk karaktär i flera fall *icke* gjort berättelsernas uppkomst begripligare, beroende på, att möjligheten av en ur verkligheten ösande tradition icke tillräckligt diskuterats. B. säger direkt (s. 30): »ett biografiskt apoftegma är just till sin art icke någon historisk berättelse, för Jesus likaså litet som för någon annan personlighet i historien». Nu är det naturligtvis sant, att i *den* meningen kan ingen naturlig uppfattning av traditionens art här se historiska berättelser, att vi skulle äga ett diplomatiskt noggrant referat av det timade. Redan förut har det erinrats om, att kärnpunkten i den historiska trovärdighetens fråga icke ligger däri, att allt i detalj gått så till som det berättats. Men det hindrar ej, att en historisk verklighet dock *ligger till grund* för det berättade. B., som mot vartannat ställt 'historisk berättelse' och 'ideal scen' och på samma sätt mot denna sista ställt 'i trängre mening biografisk scen', erkänner dock flera exempel på det senare slaget. Därmed är redan enligt honom den historiska verkligheten med i delar av detta traditionsmaterial. Enligt min mening lösas de enskilda styckenas frågor — med allt erkännande av, att ombildande och nybildande krafter också kännetecknat församlingens tradition — vida lättare, om större ut-

euch zu Menschenfischern machen' lässt sich in der altjüdischen Literatur sonst nicht nachweisen». — E. KLOSTERMANN, som i sin Kommentar till Markus s. 11 (i Handbuch zum Neuen Testament, utg. av Lietzmann) för bilden 'fiska människor' hänvisar bl. a. till Jer. 16: 16, påpekar med rätta, att detta icke på något sätt behöver diskreditera hela scenen, som om den först ex eventu skulle vara uppfunnen av församlingen».

rymme ges inom hela denna grupp åt den utomordentligt naturliga och enkla funktion hos lärjungar till en Mästare, som ligger i erinrans framhämtnade av det i samvaro med honom erfarna.

Här och där i dessa traditioner om Jesus lyser, trots all deras knapphet, dock en viss lokalfärg fram, ja i vissa fall ha bestämda uppgifter lämnats om den ort, som är skådeplatsen för det berättade. B. går något in på dessa drag (s. 34 f.) och det har sitt intresse att iakttaga, hur de i ena fallet — de mer allmänna situationsuppgifterna — få bidraga till och stödja scenens symboliska karaktär, medan de i andra fallet — de bestämda ortsuppgifterna — måste övervinnas. Med den uppfattning, B. gjort gällande om en metafer 'människofiskare' som källa till berättelsen om kallandet av fiskare (Mark. 1: 16 f.) är det naturligtvis ingen svårighet att i uppgiften om sjön som skådeplats se en produkt just av denna metafer. Den meningen, att Jesusordet om profeten, som föraktas i sin fädernestad, alstrat berättelsen om föraktandet, ser orten Nasaret som framsprungen ur Jesu logion. Även den konkreta uppgift, som Mark. 2: 14 bjuder, att Levi kallats till lärjunge från sin tjänst vid tullen, får för B. höra till symboliken. Något historiskt värde har notisen icke; traditionen har blott det intresset i den, att en publikan hämtats från sitt kall till att följa Jesus. Skälet är detta: vi få icke veta, *var* Levi hade sin tjänst. Synpunkten är alltför fordrande, detta med tanke på att den »karghet» i notiser av detta slag, som B. tillerkänner dessa enligt honom ohistoriska scener, också hör till material, i vilket han själv ser gammal tradition.

Större svårigheter bereda för B. en del bestämda *ortsuppgifter*. Det gäller här sådana fall som berättelsen om hövitsmannen i Kapernaum, Matt. 8: 5–13, om den syrofeniciska kvinnan i Tyrus' område, Mark. 7: 24–31, smörjningsscenen i Betanien, Mark. 14: 3–9, Sackeus i Jeriko, Luk. 19: 1–10, samt den i den förra gruppen apoftegmata behandlade perikopen om den lame i Kapernaum, Mark. 2: 1–12. B. ser i dessa uppgifter något, som icke svarar mot stilen i ett apofteγμα. Detta lägger enligt honom redan på förhand det omdömet nära, att alla dessa uppgifter äro sekundära tillväxter. Notisen i Mark. 7: 24 (»och han stod upp och begav sig bort därifrån till Tyrus' område») med dess motsvarighet, återvändandet därifrån i v. 31, bedömes som redaktionellt tillägg; den härstammar därifrån, att stycket berättar om en

syrofenicisk kvinna. Som skäl anför B., att Jesus »från den ändamålslösa resan måste tillbaka till den välkända omgivningen». Sitt omdöme finner B. stött därav, att berättelsen är en variant till berättelsen om hövitsmannen i Kapernaum (se ovan sid. 41). Och slutligen bekräftas omdömet genom den i underberättelsen i Mark. 8: 22–27 a förekommande analogien. Även här ha vi nämligen geografiska uppgifter i början och i slutet (v. 22: Betsaida, v. 27 a: »och Jesus gick med sina lärjungar bort till byarna vid Cæsarea Filippi»). Och notisen i början (Betsaida) visar sig enligt B. redan därigenom vara redaktionsarbete, att tilldragelsen enligt v. 23 har sin skådeplats utanför en *by*, χωμη, alltså icke utanför Betsaida, som var en stad. Slutsatsen drages därefter: man måste därför stryka Jesu resa norrut till Tyrus' område ur historien som en fantasi. Man frågar sig genast inför detta resonnemang, om det kan vara metodiskt riktigt att på detta sätt avgöra över en perikops lokala uppgift utifrån en annan perikops därav oberoende, helt olika ortsuppgifter. Hur kan Betsaida och Cæsarea Filippi i Mark. 8: 22 f. bevisa det ohistoriska i Tyrus i Mark. 7: 24 f.? Men härtill kommer, att uppfattningen, att Betsaida i v. 22 på grund av χωμη i v. 23 är ett sekundärt moment, icke håller streck. Betsaida bildade politiskt en enhet med den 2 km. därifrån belägna residensstaden Julias, men var självt en fiskarby vid sjöstranden¹. För övrigt visa uppgifter hos Josefus, hur litet man i själva verket kan bygga på beteckningen χωμη om en ort². Beviset hos B. upplöses således just på den punkt, där det skulle knytas till och bli säkert. Och Tyrus-uppgiften i Mark. 7: 24, 31 står kvar. — Likaså hör nog Jeriko ursprungligen till Sackeus-historien, Luk. 19: 1–10. B. anser, att denna berättelses lokalisering är redaktionell fantasi. Den första satsen »och han

¹ Se E. AURELIUS, Några ord om Cæsarea Philippi-perikopen i Teologiska studier, tillägnade Erik Stave: s. 317 samt PROCKSCH i Palästina-jahrbuch VIII, s. 19.

² Josefus, Ant. XVII 13, 1 kallar Archelais χωμη; Phasaelis benämnes XVI 5, 2 πολις; i XVIII 2, 2 nämner han Archelais och Phasaelis på samma linje och i ett sammanhang, där man endast väntar πολις. Jfr W. OTTO i Pauly-Wissowas Real-encycl. der class. Altertumswissenschaft, Suppl. Heft 2, Sp. 79, Anm. -- Exempel på hur en χωμη kan oriktigt kallas πολις och hur osäkert det är med de växlande beteckningarna πολις och χωμη hos grek. skriftställare ges hos U. KAHRSTEDT i hans Griech. Staatsrecht, 1922, S. 2, Anm. 2. Jag är Prof. Alt i Leipzig tacksam för påpekanden i denna sak.

kom in i Jeriko måste höra till redaktionen; skälet är, att den första delen av det berättade måste förläggas »framför en ort»; Sackeus stiger ju upp i ett träd, icke på ett tak. Men man måste dock erinra sig, att det Jeriko, som Jesus kom in i, var det herodianska Jeriko, som hade en betydlig utsträckning och för övrigt enligt dåtida vittnesbörd (Josefus) måste ha varit vida yppigare än den nuvarande oasen¹. — Det redaktionella arbetet i några andra perikoper, om den lame i Mark. 2: 1 f. och om hövitsmannen i Matt. 8: 5 f., kan enligt B. icke lika lätt avskiljas. Den redigering, som anknyter Mark. 2: 1 till det föregående göres emellertid av B. ansvarig även för ortsuppgiften Kapernaum. Berättelsen om hövitsmannen är uppenbarligen redan i talkällan lokaliserad i Kapernaum. B. föres så till det erkännandet, att den gamla traditionen någon gång kunde ha innehållit ett apoftegma med noggrann ortsuppgift, fastän det icke motsvarade stilen. En kännedom om, att Kapernaum var en medelpunkt för Jesu verksamhet har hållit sig kvar i församlingen; orten är olösligt förbunden med perikopen Matt. 11: 23 f. (»Och du, Kapernaum etc.»). Där den eljes förekommer i evangelierna är den emellertid enligt B. redaktionell tillsats (t. ex. Mark. 1: 21, 9: 33, Matt. 17: 24). Därefter drages slutsatsen: »alltså kan man svårligen med säkerhet påstå, att uppgiften i berättelsen om hövitsmannen är gammal tradition» (s. 36). Resonnemanget desavouerar utan skäl, som perikopen *själv* ger, en uppgift, vilken snarast kunde påräkna ett stöd av det ur samma källa hämtade Matt. 11: 23 f., där Kapernaum enligt B. »sitter fast». — Lokaliseringen till sist av Mark. 14: 3–9, smörjningsscenen i Betanien, är enligt B. lika gammal som stycket självt; dock gör detta icke intryck av gammal tradition (jfr ovan sid. 39).

Jag har särskilt gått in på dessa uppgifter om viss ort för en händelse, därför att vi här ha en betydelsefull punkt, där en grundlig prövning av berättelsernas tolkning som ideala scener måste ske. Jag kan icke erkänna, att hos B. dessa visserligen icke många, men dock klara notiser fått en behandling, som försvagar deras karaktär av inkast mot det upplyftande över verklighetens mark, som ligger i denna 'idealitet' (man kan t. ex.

¹ Se om Jeriko på Jesu tid DALMAN, *Orte und Wege Jesu*, 1919, s. 91 f. och 233 f.

tänka på ber. om den syrofeniciska kvinnan och om hövitsmannen i Kapernaum).

Bultmann ägnar (s. 32) några ord åt den »ort i församlingslivet», som dessa biografiska apoftegmata ha att tacka för sitt ursprung och sin omvårdnad. Han har opponerat mot Dibelius' tes om predikans väsentliga betydelse för traditionen. Men *här*, i dessa biografiska stycken, synes honom D:s teori ha sin rätt. Dessa stycken äro bäst begripliga som predikans uppbyggliga paradigm; de tjäna församlingen i dess hopp och väntan till tröst och maning.

Man måste — det blir slutintrycket — förvånas över denna starkt utvecklade och med konstmässiga medel arbetande produktion inom församlingen, över en verksamhet, som till predikans ändamål icke nöjer sig med de allmänna satser, de »Predigt-sprüche», om vilka Dibelius talar, utan formar hela scener med allt vad därtill hör av konkreta drag, som uttrycker en maning till tacksamhet genom att berätta om tio spetälska, om en som kom tillbaka och som var samarit o. s. v. En på detta sätt ymnigt skapande och diktande församling blir i sanning ett problem, som icke är lätt att lösa. Man frågar sig ovillkorligen, om icke bredvid så många *ord*, som församlingen bevarat, *också* bevarats och berättats, i vida utsträcktare grad än B. erkänner, hågkomster av tilldragelser från den Mästares liv, av vars originalitet och enastående art stoffet dock är präglad.



LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Åvd. 1. Bd 19. Nr 5.

LINGUISTIC GLEANINGS

BY

HANNES SKÖLD

LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND 1923
PRINTED BY HÅKAN OHLSSON

I.

Slavo-Baltica.

1. On the relative chronology of the compound adjective declension in Lithuanian.

In his masterly *Akcenatske Studije* I pp. 1 sqq. BELIĆ, who is himself a supporter of the theory of Slavo-Baltic prehistorical unity, has shown by arguments taken from Slav phonology that the so-called compound declension of the adjectives originated independently in the Slav and the Baltic languages.

He points out that a form such as **novyjь* must be derived from **novъjь*, i. e. *novъ* + **jь* (Lithuanian *jìs*). But as the development of *novъ* < **novos* is a purely Slav feature, unparalleled in the Baltic languages, the compound form cannot possibly have originated in the period of possible Slavo-Baltic linguistic unity.

It seems also to be possible to find a Baltic argument against BRUGMANN'S theory of a common Slavo-Baltic origin of the compound adjective declension.

As MEILLET shows, *MSL* 12, 229, the tonic vowel of *geràsis* owes its accentuation to the fact that it was originally placed on the ultimate. For according to the laws of DE SAUSSURE we should expect to see a circumflex intonation of the *a*.

But if this is true, as it undoubtedly is, then the Baltic compound declension must have had an autochthonous development, for the shortening of the vowel here seems to have no Slav parallel. And in any case the short *à* must have been developed at a time when the adjective proper and the pronominal part of the compound were still distinctly felt as two different words.

And if the compound word *geràsis* or its prototype had existed in the epoch when the distribution of the different intonations common to the Slav and the Baltic languages took place, we must

suppose that the circumflex intonation which the tonic vowel must have received would have been kept until now; for there is no apparent cause to show why a shortening of the vowel should have occurred in the middle of the word.

2. The law of Fortunatov-de Saussure and its phonetical basis.

It is a well-known fact that the Lithuanian and the Slav intonations, though undoubtedly in most cases going back to a common origin, seem to be somewhat contradictory.

Lithuanian *vařnas* corresponds to Russian *vóron*, Serbian *vrân*, and Lithuanian *vârna* to Russian *voróna*, Serbian *vrâna*. But the intonation of the former Lithuanian word is rising, of the latter falling, — just the opposite of what seems to have been the case in the prehistoric Slav language.

At the same time, it will be remembered that the original diphthongs, quantitatively, must have been long in both cases, and are so still in the Baltic languages, while a shortening has taken place in Serbian and in Čech, these languages, however, having gone different ways, inasmuch as the Serbian has shortened the length under the presumably originally rising intonation and maintained it under the presumably originally falling one, while the Čech on the contrary has maintained the originally rising lengths and shortened the falling ones.

It is enough to quote these main points in order to demonstrate the intricate and complex nature of Slavo-Baltic accent questions. I need not particularly remind the reader of all the deviations and varieties as to accent and quantity in the other linguistically less important Slavo-Baltic languages, nor of the changes that are due to secondary metatonies.

Much ink and paper has been wasted on endeavours to reconcile these seemingly contradictory and absurd facts. But up to now all the authors who have treated the question have only doubtfully succeeded, even if some of them have made very valuable contributions towards the elucidation of certain details of the problem.

I do not propose to give any account of all that has been written on this subject. It would be quite useless, because last autumn a little pamphlet was published whose author in a way no less clear than simple solves the riddle which has proved so hard a nut to crack for so many of the cleverest linguists.

I refer to the essay *Zur Physiologie der Akzentuation langer Silben im Slavo-Baltischen* by R. EKBLOM.

His predecessors may mainly be divided into two great camps: those who advocated the priority of the Lithuanian intonation over the Slav and those who advocated the contrary. Most of those linguists seem to have had very little first-hand experience of general phonetics, while Professor EKBLOM is known as a distinguished phonetician.

His phonetical training has given him a firm point of attack, and I think his explanation of this fundamental question is so plain that most Slavists and Baltists will be much in the position of the adversaries of Columbus and will admit that this way of making the egg stand on end ought to have been thought of before by every expert in phonetics.

Professor EKBLOM's way out of the labyrinth starts from the wellknown fact, that different languages have a different level of speech, some peoples generally speaking in a very high key, some others in medium and lower keys. It may be added that some languages may be characterized as showing a tendency to a level tone of speech, while others have a tendency to vary their intonations and show a great variety of voice-glides and voice-leaps.

Now, Professor EKBLOM tells us, people speaking in a high key may sometimes raise their voices into the falsetto and, on the contrary, people who generally speak in a low key may let the tone fall so low that part of it verges upon soundlessness. Serb and Lithuanian are described by him as languages generally spoken in a high key and Čech as a language tending to a lower general level of pitch.

On the other hand Lithuanian is believed by him from the oldest time to have shown a tendency to a rise of the voice in speaking. The intonation of *rašnas* is rising in consequence of this, and the intonation of *vārnas* ist gewöhnlich charakterisiert durch ein rasches steigen, das oft in das falsett hinaufführt, worauf ein rascher fall erfolgt. Der tonverlauf des am stärksten

steigenden akzents ist gebrochen worden». This «broken accent» appearing in the dialect described by EKBLOM is regarded by him as being more original than the falling intonation of other dialects.

The Serb, if I understand EKBLOM rightly, is characterised by a high general key of speech, but lacks the tendency to that general heightening of the tone so peculiar to Lithuanian. Thus the old falling intonation (Acc. I) is maintained, but the old rising one (Acc. II) must have had a sharply rising character and, as a result, has lost a part in the falsetto key, becoming in that way shortened.

As to both Čech and Slovenian, I fear I must hold a different opinion in some points from Professor EKBLOM.

I must with VALJAVEC and others regard the long rising intonation, e. g. of Slovenian *vrāna*, as secondary, principally because *vóda*, *nóga* (with originally short vowels) now show the same accentuation. In other words, I believe the Slovenian to have passed through the same stage as all Serb dialects: *vrāna* (with shortening of the vowel). But this of course in no way affects the main results of Professor EKBLOM's researches.

My objections as to the Čech are not of a historical order. On the contrary, I believe that the maintaining of original rising lengths and the shortening of original falling ones are very easily explicable by Professor EKBLOM's supposition of a lower general key of speech, owing to which the lowest part of the originally falling intonation has, so to say, disappeared, as «ein stark fallender tonverlauf mit der unteren grenze des tonbildungsvermögens der stimme in kontakt kommt», while the originally rising one has received a nearly level or feebly falling tone movement.

However, I must object to the statement that Čech is spoken in a low key nowadays. My impression — an impression confirmed especially by my observations on the frontier when passing from Polish to Čech territory — makes me believe on the contrary that Čech is generally spoken in a rather high key. But this may be due to secondary developement, since Čech has gone through a whole accentological revolution in stabilizing the word-accent on the first syllable. And I must confess to having failed to detect a difference of tone between syllables with originally falling and those with originally rising intonation. But, of course,

this may be due to lack of susceptibility or lack of training on my part.

The theory of Professor EKBLOM implies that the intonation described by him as accent II (*várna*) must have had a higher level than accent I (*vařnas*). That is to say that the highest part of the accent I never reaches the level of the highest part of the accent II and that, on the contrary, the lowest part of the accent I must have been relatively lower than the lowest part of the accent II. Without this assumption Professor EKBLOM's explanation of the Lithuanian compound rising intonation and of the shortening of the originally rising intonation (Acc. II) in Serbian and the originally falling one in Čech seems to be rather incomplete.

*

*

*

Thus, if I have understood Professor EKBLOM's theory rightly, it affords, I think, a very simple and easy explanation of the accentological phenomena commonly described as being due to the law of DE SAUSSURE and FORTUNATOV.

This sound-law was formulated for the first time in the Slavist literature by the great Russian academician FORTUNATOV in 1895, but only very summarily, in his criticism of a book of ULJANOV. His statement was quite drowned in the bulk of his long article, and it was printed in the *SBORNIK* of the Russian Academy and consequently little read, if at all, out of Russia.

The law, therefore, rightly also bears the name of DE SAUSSURE, the ingenious Swiss linguist, who made a first statement of his discovery at the Orientalist Congress of Geneva and formulated the law in 1896 in the *Anzeiger* of the *Indogermanische Forschungen* (but only for Lithuanian, not for the Slav languages also, like FORTUNATOV), basing his assertions on abundant material.

I need hardly repeat that by the discovery of these two linguists an explanation was found for a series of accentological deviations which characterized the prehistoric Slavo-Baltic language as compared with the presupposed Indo-European mother language. Those linguists who, like the famous MEILLET, believe that the Slav and the Baltic languages have developed separately without

any special dialectal connexion in prehistoric times regard these deviations as a result of parallel development. But the facts are identical in the two linguistic groups in so far as they have their linguistic material in common.

The deviations alluded to, as is well known, consist in the fact that a syllable with original accent II following a stressed syllable with original accent I draws the stress to itself from the originally stressed syllable.

The discovery of FORTUNATOV and DE SAUSSURE consists in the stating of this law.

Now FORTUNATOV, as far as can be seen from the writings by him that are known in Western Europe, never tried to explain the cause of the phenomenon, being content with the mere asserting of the facts as they are.

The other discoverer, DE SAUSSURE, ventured also upon an explanation, short though it may be.

Considering the Lithuanian accent system as the original one, and starting from the somewhat antiquated mora theory, he regarded the Lithuanian »schleifton» (accent I) as consisting of three morae with the pitch on the last, thus: $\sim = \cup \cup \cup$, and the Lithuanian »stosston» (accent II) as consisting of three morae with the pitch on the first, thus: $' = \cup \cup \cup$.

So, he declares, the change of the place of stress is due to the fact that two stressed (or high-pitched) morae came in the neighbourhood of each other. He says:

La somme des cas possibles (l'accent se trouvant sur la première syllabe) était:

$$\begin{aligned} \acute{a}i + \acute{y} &= \cup \cup \cup + \cup \cup \cup \\ \acute{a}\tilde{i} + \tilde{y} &= \cup \cup \cup + \cup \cup \cup \\ \acute{a}i + \tilde{y} &= \cup \cup \cup + \cup \cup \cup \\ \acute{a}\tilde{i} + \acute{y} &= \cup \cup \cup + \cup \cup \cup \end{aligned}$$

Pourquoi c'est justement le 4^e cas et lui seul qui s'est trouvé constituer pour l'accent une position critique, c'est ce qu'un simple coup d'œil sur ce tableau fait comprendre.»

This is rather an attempt at a description than an explanation.

For we must ask ourselves *why* the stress could not remain in the old place, if nothing but a contiguity of two highpitched morae is taking place? If the intonations had co-existed for some

time before the displacement of the accent (as they undoubtedly had), nothing would have been changed at all by the mere fact of two neighbouring morae coming together, supposing, of course, that the Lithuanian intonation system reproduces the old one and is older than the Slav.

But then, this is what remains to be proved. For the Slav languages would presuppose exactly the contrary, or, to use DE SAUSSURE's notation: $\text{---} + \text{---}$ would be the «critical position», i. e. the morae are here as far away as ever from each other and will never meet. And an acceptable derivation for the Slav accent from the Lithuanian must be found before the supposed priority of the latter can be accepted.

But it is as difficult to derive the Slav intonations from the Lithuanian as to derive the Lithuanian from the former Slav. No physiologically satisfactory explanation can be found that way, let alone the enigmatical nature of the mora relationship.

We must therefore look for an explanation of the Baltic and the Slav systems of intonations without deriving them from each other. It is Professor EKBLOM's merit to have found such an explanation. And I think it is a good proof of the correctness of the theory he has expounded that it affords the possibility of explaining also the displacement of stress described by FORTUNATOV and DE SAUSSURE.

For if Professor EKBLOM's graphic description of the accents be accepted and the above statement as to their different level of pitch be borne in mind, it can easily be seen that an accent I placed on the syllable preceding an accent II will always be placed musically below the highest part of the accent II, possibly

thus: $\text{---} \nearrow$ the points marking out the voice-glide or voice-leap which the voice would have to interpose between the two intonations in order to avoid a pause.

The reason for the shifting of the stress under the law of FORTUNATOV-DE SAUSSURE should thus be seen in the musical quality of the intonations, the one with the higher pitch drawing to itself the stress of the other.

And this applies to the Slav and the Baltic languages alike, even if we regard this displacement of stress as having taken place after the period of supposed Slavo-Baltic dialectal unity.

For the same physiological causes have the same physiological results.

Only, in this latter case, we are bound to suppose that the main musical characteristics of the original Slavo-Baltic accent were kept for some time by the Balts as well as by the Slavs even after the two peoples had separated from each other.

3. On the relative age of the Slav metatony.

The Slav metatony resulting in »nowoakutowa» (in syllables originally circumflexed) and »nowocyrkumfleksowa» (in syllables originally having an acute intonation) is believed by most scholars who have dealt with the question to have been already established in the prehistoric language spoken by the ancestors of the modern Slav peoples. Cf. VAN WIJK *Die baltischen und slawischen Intonationssysteme*.

At least one of the grammatical categories, however, in which the metatony appears can be proved to have originated in historical times, viz. the one quoted by VAN WIJK l. c. p. 102 as number 13: »der Nom.-Akk. Sg. oxytonierter männlicher o-Stämme». The author says: »Die Akzentzurückziehung dürfte urslawisch, also älter als der Schwund des auslautenden Halbvokals sein».

One of the type-words quoted is Čakavian *králj*, Slovenian *králj*, Čech *král* (one may add: Štokavian *krâl*, Posavian *krâl*).

This is a German loan-word, and it cannot have been borrowed before the government of Charlemagne, i. e. at a time when the Slav tribes were already spread over a vast territory and when, as can be proved, the dialectal differentiation had already reached a certain developement, cf. BERNEKER: *Et Wb.* sub *korl's* and NACHTIGALL: *Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung* p. 273 sqq.

The word is usually quoted among the arguments proving that the so-called metathesis of the liquids took place in the separate life of each Slav language.

If one does not prefer to reject this generally accepted etymology — and this cannot be done without proposing a more probable one, which has not been done so far —, one must

surmise that the metatony at least of this category of words is due to parallel developement in the different Slav languages. Cf. NACHTIGALL's criticism l. c. of OŠTIR's theory that the word is of »Alarodian» origin.

And if this be true one must conclude that either all the cases of metatony or part of them cannot be of prehistoric Slav origin.

On the other hand if the metatony of this word is of later origin, the cause of the metatony can hardly have been the »starke Schwächung des Halbvokals», but rather its complete disappearance. I should say the »starke Schwächung» of the vowels *ĩ* und *ñ* was already a feature of the Indo-European language, where those vowels only exist as reduced degrees of certain vowel combinations and play identically the same part as the vocalic *l*, *r*, *m*, *n*. This tendency is very marked in most *satəm* languages, especially perhaps in Armenian. In any case the »starke Schwächung» did exist before this group of languages was split up. A further reduction of these reduced vowels could hardly have amounted to anything else than their being dropped altogether.

So I think that, at least in cases where one of these vowels is implied, the metatony can surely not be placed in the time of the linguistic community of the prehistoric Slav people.

4. On a Russian sound-law.

In such words as *odin*, *olen'*, *osen'*, *ozero* etc. Russian initial *o* stands for the old (*j*)*e*- which is kept in the other Slav languages.

This sound-law has been disputed by some Slavists, cf. IL'INSKIJ *Prastav'anskaja gramatika* pp. 139 sqq. This scholar rallies to the opinion professed by BRANDT, SOBOLEVSKIJ, and HORÁK that the different representatives of the same original sounds are due to the old Indo-European alternation of vowels.

This is a rather bold theory. And unfortunately it is wrong.

This is proved by two Russian loan-words that have been borrowed from peoples living in geographically quite opposite directions from Russia. I refer to the two words *olad'a* and *Oleg* (fem. *Ol'ga*).

The former is a loan-word from the Greek vernacular ἐλάδι,

and the latter, together with its feminine doublet, comes from Scandinavian *Helgi* (*Helga*), in which words the initial *h* must have first been dropped by the Russians, who had no *h* in their own language.

Since the first man of any standing with the name *Oleg* in Russia must have been the successor of Rurik († 913) and the first woman with the name *Ol'ga* seems to have been Igor's wife († 969) [cf. THOMSEN *Samlede Afhandlinger* I, 404], this gives us a terminus post quem. For it can hardly be believed that the names became popular and known to the Slavs before the time of those two persons. It may be added that the name of *Ol'ga* is given by Constantin Porphyrogennetos as Ἑλγα.

I therefore think that we cannot be much mistaken in presuming that the sound-law in question was not yet in force during the 9th century.

At any rate, it cannot be stated with any probability that the change of the initial (*j*)*e*- of the said loan-words is due to any Indo-European alternation of vowels. And we may conclude that the *o* of Russian *odin*, *olen'* etc. is also the result of a phonetic change due to a purely Russian sound-law.

If Russian *ol'ad'* is derived from *χελάνδιον* it would be another instance in favour of this assertion.

5. Some remarks on the Russian national name.

In his paper »Der russische Nationalname und die indogermanische Urheimat» in *Indogermanische Forschungen* 31, 67 sqq. KNAUER tries to prove that the original home of the Indo-Europeans must have been the Volga basin.

This may or may not be true, but in any case the author of the paper altogether fails to prove his thesis, and the paper as such suffers from very grave errors of fact.

But even if all the writer's etymologies and wrong suppositions were accepted as proved, he would have succeeded in showing not that the Indo-Europeans as a nation were settled in the Volga basin but only that some *satəm* tribes lived somewhere in the neighbourhood of the Volga. For the words advanced by him in favour of his theory are only found in some *satəm* languages. And

he commits a clear logical error when he tells us that since the *satəm* peoples lived in those regions we have a right to assume that this was the prehistoric home of the Indo-Europeans before the disbanding of this presumed nation into different tribes.

The following statement of the author's is also based on a logical error: »Haben die Inder, Eranier und Slawen einen gemeinsamen Namen für die Wolga gehabt, so haben sie auch einst alle zum Satemkreis gehörigen Völker gehabt» l. c. p. 71. The author seems to know nothing of the Slavo-Iranian isoglosses to which MEILLET has drawn our attention and which prove that in remote antiquity Slavs and Iranians must have been nearer neighbours than other peoples of this group.

But the paper of KNAUER is full of errors, on which his deductions are based. I shall not criticize the minor ones, such as his statement that *Itil* was the Arab name of the Volga (it being in reality a Turkish word).

It is a graver error of his, though not of decisive importance, to believe that the Lithuanian loan-words in Mordvinian are Slavo-Baltic words. He seems to be ignorant of the standard work of modern linguistics, wherein THOMSEN has proved that no Slav words were found in the Finnish languages at the time when they borrowed the Lithuanian loan-words. And, of course, KNAUER knows nothing about the deductions THOMSEN justly makes from this fact.

But the gravest of all his errors is the central point of the whole question. He tells us that Sanscrit *Rasā* and Avestan *Raṇha* are derived from two different stems, both of which have different representatives in different languages:

Indo-European **rosā*: Sanscrit *Rasā*, Old Persian *Rahā*, Greek 'Ρῆ, Russian *rosa*, *Rosa*, *Rosb* (< *Rōsb*, gen. *Rsi*).

Indo-European **ronsā*: Avestan *Raṇha*, Russian *Rusa*, *Rusb*, Greek 'Ρῶς.

It ought perhaps to be mentioned here that the Avestan word is read by ANDREAS as *Rohō*.

The errors of the author are so evident and his lack of knowledge of some very elementary sound-laws are so stupendous that one cannot but wonder how the paper in question could be published in the leading review of comparative Indo-European philology.

Supposing **rosā* to have been the Indo-European original form, there is of course no difficulty in combining Sanscrit *Rasā*, Old Persian *Rahā* with Russian *rosa* and the river name *Rosa*. The Sanscrit word originally (in Ṛg-Veda) means 'das Nass, die Flüssigkeit'. And the river name *Rosa* may easily have meant 'die Flut'.

But if KNAUER thus accepts the common view of the Indo-European *o* resulting in Slav *o*, how can he at the same time combine the other words with *Rosb* < *Rzsb*, *Rzsi*? There cannot be found one single instance of Indo-European *o* in this position becoming Russian *z*. This word therefore does not belong to the Indo-European stem assumed by KNAUER.

And then the other Indo-European form with the »nasal infix

Of course Russian *Rusb* might phonetically be derived from an original Slav form **Rpsb*.

But why is *Rayha* combined with such a form?

Does not KNAUER know that in the Avestan dialect *s* in the position between two *a*:s gives *yh*?

Thus there is no necessity for assuming a nasal-infigated form for the Avestan dialect, but *Rayha* is identically the same word as *Rahā* or *Rasā* or *rosa*.

And thus the artificially constructed form **Rpsb* would stand quite isolated. Even if we did accept it as the original form of *Rusb* and possibly of 'Πῶς, it could have nothing to do with the supposed Aryan name of the Volga, and all deductions based upon a contrary supposition are quite nonsensical.

But if **Rpsb* may be supposed to have been taken over by the Greeks in so late a time as the Variag period, it cannot have resulted in 'Πῶς. It would have given **Πῶς*, as is shown by Βερρότζη < **vbrōtjē* in Porphyrogennetos. There is nothing to account for the loss of the nasal in the Greek form of this last word if we do not suppose that it was introduced to Byzantium through a Slav medium, in which the original nasal consonant *ρ* had already passed over to *u*.

And if a form such as **Rpsb* had been borrowed by the Greeks in an earlier period, it would hardly have dropped its nasal element.

KNAUER's paper has aroused very little attention. And I think all linguists agree that it deserves to be forgotten.

A scientifically fully satisfactory treatment of the question of the Volga name has been given by JACOBSON in his splendid book *Arier und Ugrofinnen* p. 238 sqq. Cf. also the same author in *Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen philologisch-historische Klasse* 1918 pp. 300 sqq. and MIKOLA *FUF* 2, 75.

6. The Russian name for pearl and the age of the story of Igor's Band.

The Slav languages have no name in common for the pearl. The Western Slav languages have borrowed the common European word: Čech *perla*, Polish *perła*. The Balkan languages have a name that is believed to be of Oriental origin: Church Slavonic *biserъ*, Bulgarian *biser*, Serbian *biser*.

The latter word seems originally to have been borrowed by the Bulgarians and to have spread from Bulgarian only after the dialectal change of *o* to *e*. For the original *biserъ* would have resulted in a Serbian **bisar*. This language shows the word to have been oxytone, while the Bulgarian agrees with Russian and Ruthenian as well as with Slovenian, which languages have borrowed the word from the Balkan (the Slovenian probably through the intermediary of the Štokavian, the other two languages through the Church language). Perhaps these languages started from the form *biserъ*, which is also found in Church Slavonic. Old Čech belongs to the Slav languages influenced by Church Slavonic and also has this word: *biser* 'calculus, gemma'.

The usual modern Russian name for pearl is *žemčug*, — *perł* must be regarded as a neologism (also in Bulgarian). The former word is not met with in the Russian older manuscripts and monuments before 1225, cf. MELIORANSKIJ *Zapiski vostočnago otdělenija russkago archeologičeskago obščestva* vol. 17, I pp. VII sqq. In these only *biserъ* occurs.

We find the oldest form of *žemčug* in the *Slovo o plǫku Igorerě*, where it meets us once in the form *ženč'ugъ*.

It is a question much discussed whether this poem should be regarded as authentic or a forgery. But most Slavists now seem to have abandoned their scepticism as to its authenticity, cf. SPERANSKIJ *Istorija drevnej russkoj literatury*² pp. 336 sqq.

This author thinks that the poem must have been composed by a contemporary of the events described (which took place in 1185), cf. l. c. p. 351.

Even if this should happen to be true, some orthographical peculiarities of the MUSIN-PUŠKIN and PEKARSKIJ editions, such as the mixing-up of the two irrational vowels (ѣ being put for ѧ and vice versâ) and the representation of old vocalic *r*, *l* as *rз*, *lз* (cf. *plзkз*) would seem to prove that at least the original manuscript of the poem, which is unfortunately lost, could not have been older than the last half of the 14th century. For these peculiarities are characteristic of the strong influence from the Southern Slav literature on the Russian that begins about 1350. (Cf. Prince V'AZEMSKIJ's edition, p. 8 sqq.)

I do not think that we can derive any help from the word *ženč'ugъ* in directly dating the *Sloro*, because we are not authorized in believing that it was not found in Old Russian before 1225, even if we have not yet found any traces of it in the old manuscripts. For the Old Russian, being principally used in ecclesiastical works, was partly, if not altogether, an artificial language that stood under the domination of Church Slavonic. And this easily accounts for only *biserъ* being used to denominate the pearl.

On the contrary I think that the word *ženč'ugъ* at least shows that the *Sloro* must be authentic. For it being an early profane work, it is no wonder that a word out of the real Russian spoken language should be used instead of its ecclesiastical substitute.

But another word can help us to a terminus post quem for the *Sloro*: I mean the name *Inqvar'* which occurs once there. It is originally the same word as *Igor'* (=Scandinavian *Inqvarr*), but while this latter form is found from the 10th century, the former occurs only about 1200, cf. THOMSEN *Samlede Afhandlingar* I 398 sq. and for the change of *In-* to *I-* cf. also MIKKOLA *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen* p. 49.

As the form *Inqvar'* seems very soon to merge into oblivion

Turikov quotes it in his *Slovar' drevne-russkich ličnych sostremnych imen* p. 166 only from the 13th century — I think we may with some degree of certitude say that the *Sloro* must have been composed about 1200, i. e. not very long after the death of the hero glorified.

But the word *ženč'uga* can help us in solving two other chronological questions.

First of all a question concerning its own age in Russian. For it is clear that it could not have been borrowed at so old a time that the nasal consonant at the end of a syllable could not be pronounced by Russian tongues. This period lasted at least till the 10th century. So the 11th century should be regarded as the limit before which it could not have entered the Russian language. If we are authorized in judging by *Ingvār*, we should say that the period about 1200 would seem to have been the time *after* which the borrowing of this word took place.

If this be true, we come very near the date which MELIORANSKIJ has set as the limit for his researches on the older Turkish elements in Russian.

Then it helps us to date a phonetic change in a group of Turkish dialects.

The oldest known Turkish form of the word is found in the Orchon inscriptions: *jänčü*, cf. MELIORANSKIJ in the same *Zapiski*, vol. 14, 4 p. XXII. (The *-g* of *ženčug* is a common Turkish derivative).

Now *j* never passes to *ž* in Russian, so this phonetic change must have taken place in the Turkish language from which the word is borrowed.

A similar change occurs only in the Volga Turkish dialects and is one of their chief characteristics, cf. RADLOFF: *Phonetik* p. 112 sqq., p. 155 sq. and p. 288. The dialect of the so-called Mischär Tatars and the Kasimov dialect are excepted. In the others of these dialects the changes of initial *j* are shown by the following enumeration:

Kama: *j*- retained before high vowels, passes to *ǰ*- before low vowels (mostly).

Simbirsk: *j*- passes to spirantic *j*- before high vowels, to *ǰ*- before low vowels.

Kazan: *j*- passes to *ǰ*- always (individually to 'ž-).

Belebei: *j*- " " *ž*- before high vowels, to *ž*- before low vowels.

Perhaps the change *ǰ* (i. e. *dž*) > *ž* may have taken place in Russian. In any case we seem to be authorized in believing that the Russian word was borrowed from some of these dialects,

and that the development of Old Turkish *j*- peculiar to this group of dialects must have begun at least about 1200, — this last point being the main result of this paper as far as the Turkish languages are concerned.

It is a remarkable fact that quite the same word was borrowed by the Hungarians in just the same region, for the Hungarian name of the pearl *gyöngy* (pron. *d'önd'*) is borrowed from the Volga Bulgarians (the Čuvaš people), cf. GOMBOCZ: *Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in der ungarischen sprache* p. 80.

This would seem to imply that the Turkish peoples about the Volga were acquainted with pearl-fishing in very ancient times. And as far as the Čuvaš language is concerned the change of the initial *j*- > *ǰ*- can hardly have been posterior to the time of the Orchon inscriptions, cf. GOMBOCZ l. c. p. 201. The Čuvaš of our days (which may be another dialect than the one from which the loan-words in Hungarian are taken) has *ś*- for initial *j*-. Since in some of the Čuvaš loan-words in Hungarian we find *sz*- (< *ś*) and in others *gy*- (= *d'*-) for Old Turkish *j*-, GOMBOCZ l. c. p. 180 believes that influence from two different dialects has been at work.

7. The making of modern Bulgarian.

It is an indubitable merit of KARL H. MEYER that his pamphlet »*Der Untergang der Deklination im Bulgarischen*» has given rise to a thorough discussion of one of the most interesting linguistic problems of Slavistics.

As will be remembered, some of his predecessors have ascribed the characteristic absence of noun flexion in modern Bulgarian to the influence of some foreign ethnological substratum.

I shall not here discuss all these theories, as they have been summarized by MEYER l. c. pp. 8 sqq. It may simply be stated that MIKLOSICH thought of an Albanian (»Illyrian») influence, JAGIĆ and VONDRÁK of a Roumanian one, GASTER of a Turkish one.

Against this theory others (LAVROV, OBLAK, ŠČEPKIN, MILETIČ) have advocated the opinion that the disappearance of the Bulgarian declension has taken place because of phonetic or syntactical reasons or both. It is this latter assumption that MEYER tries to prove.

His pamphlet has been subjected to much criticism and I do not propose to repeat all that has been said against it, the less so, as I cannot identify myself with much of the criticism.

Personally it seems to me that some of the arguments put forward against the substratum theory are very skilful and convincing. Thus the author rightly points out that the foreign influence in a language usually tells most on the vocabulary, but that there are few, if any, traces of Albanian or Roumanian in the Bulgarian lexicological material. Then he points out — and this seems to me to be the main point — that there is no such total loss of declension in Albanian and Roumanian as in modern Bulgarian. Therefore no decisive influence can very well have been brought to bear from these quarters on the Bulgarian flexional system.

But MEYER's standpoint is somewhat inconsistent.

On the one hand he denies the possibility of any Thraco-Illyrian influence, because the Bulgarian declension had not entirely broken up as late as the 17th century (p. 20). His opinion is that this influence ought to have begun at least a thousand years earlier.

Against this assumption it must be said in the first place that the written monuments, the vast majority of which are of the ecclesiastical order, cannot be fully relied upon to give evidence for the chronology of linguistic changes. The holy veneration with which the Bible, the R̥g-Veda, or the Avesta were handled by the scribes accounts for a state of conservation so marvellous that we are able with some degree of certitude to study languages vanished thousands of years ago. The same veneration must have been shown to the Bible texts by the early Slav scribes.

What has just been said applies not only to this special opinion of MEYER's but to his whole method: the manuscripts on which he founds his conclusions are of an exclusively Biblical character. And it can but show the preponderant and dominant nature of the phenomenon described as »Untergang der Deklination» that the first traces thereof already appear in early Middle-Bulgarian ecclesiastical manuscripts.

I may also call to mind the well-known fact that e. g. the Ostromirovo Jevangelije shows only three cases of polnoglasije,

and they are not found in the main text but in the few last personal strokes of the scribe, in which he introduces his patron and himself, after his work is ended. There is no serious linguist who would deny that these three cases show the real state of things in the Russian language of about 1050, or who is not aware that the total absence of such cases in the text proper is due to the admirable accuracy with which the original was copied.

Thus the presence of a new feature in the language should be dated rather by the *first* known case of it than by the complete disappearance of its old equivalent from the manuscripts, especially when these are of an ecclesiastical order.

Then one should not forget the conservative tendency characteristic of the Slav and the Baltic languages in general, which has been so ably pointed out by Professor MEILLET.

In the last place, supposing that the substratum theory be admitted as a working hypothesis, I do not see how the foreign substratum could have failed to exercise an influence even some hundred years after its first beginning. If Thraco-Illyrian influence has really caused the decay of the declension in Bulgarian and Roumanian, and the Albanians be their descendants, as MEYER thinks, l. c. p. 19, then there is no reason why this influence should not have made itself clearly felt even some centuries after the first meeting between the two peoples. Linguistic changes do not take place in a few days, they often require ages to develop fully.

So much as to the substratum theory in this particular case.

But, on the other hand, MEYER, who denies the possibility of any parallel development on the ground of a common substratum for Albanian, Bulgarian, and Roumanian, seems himself to accept a parallel development on a considerably larger scale. He connects the loss of declension in Bulgarian with some similar phenomena in other European languages: »Wer hingegen das weite Gebiet der übrigen europäischen Sprachen überblickt, bemerkt sehr bald, dass sich überall die Tendenz bemerkbar macht, die Flexion am Wortende durch präpositionale Verbindungen zu ersetzen«, l. c. p. 22. He explains this tendency as being due to what is described by the »Junggrammatiker« as syncretism, i. e. mixing-up of cases.

Now, syncretism is no peculiarity of the European community of languages. It is due to psychological factors common to all

human beings, and if syncretism be the cause of the decay and ultimate loss of the declension in Bulgarian, it ought to have brought about the same effect in all languages possessing a declension.

MEYER himself correctly states that »most« (all except the Bulgarian!) Slav languages »sich konservativ verhalten« as to the development from flexional to »prepositional« languages, a development that is far from being so common in Europe as he suggests, for the flexional languages form the vast bulk of the European languages.

This being the case, it is but logical to ask why, among all Slav languages, Bulgarian alone has lost its declension. The more so as the cases of syncretism are far from rare in the other Slav languages, even at an early stage, but do not cause any such morphological revolution as in Bulgarian.

I think that the linguistic riddle offered by the disappearance of noun inflexion in this language should not be approached before discussing the origin of the Bulgarians as a people.

It is well known, and MEYER himself alludes to the fact, that the Bulgarians were originally a Turkish people. (I think that a linguist should altogether abandon so vague and unscientific a term as »Turanian«.)

MEYER tells us that »Slaven und Bulgaren bildeten *einen* Staat, in dem die durch ihre Zahl erheblich stärkeren und wahrscheinlich kulturell höherstehenden Slaven immer mehr Einfluss gewannen, und am Ende des 9. Jahrhunderts war die Sprache der 'Bulgaren' verschwunden, ohne andere deutlich nachweisliche Spuren zu hinterlassen als ihren Namen«, l. c. p. 20.

In this passage the writer expresses himself very categorically where he should not, and very moderately as to the single point on which he might have some right to make a categorical statement.

For no doubt the cultural hegemony belonged to the Slavs, as is proved already by the fact of the Bulgarians adopting their language: a superior people hardly adopts the language of an inferior one.

But it is absolutely false to say that we have no remains at all of the Turco-Bulgarian language. And there is no reason at all why we should be bound to believe MEYER's assertions that

the language of the Turco-Bulgarians disappeared altogether in the 9th century, or that the Turkish element was numerically inferior as compared with the Slav element. These assertions ought to be proved before they are used as arguments in a scientific dispute, even if such opinions are held by other distinguished scholars. The same applies to MEYER's statement: »Thrako-Illyrier aber wie Rumänen waren den slavischen Bulgaren kulturell und jedenfalls auch an Zahl unterlegen» (same page).

On the contrary, there seem to be enough reasons for supposing that the Turkish element must have been rather numerous and that the language of the conquerors must have been vigorous for a considerable time.

I may refer to Professor SLATARSKI (ZLATARSKI), the foremost living authority on Bulgarian history, who writes in his *Geschichte der Bulgaren* I p. 13: »Von dieser Zeit an (after the conclusion of a treaty between Turco-Bulgarians and Slavs under Ipsierich) blieb die Regierungsgewalt in den Händen der Bulgaren; aber in der Ordnung ihrer inneren Angelegenheiten behielten die beiden Völker ihre vollkommene Selbständigkeit bei und lebten auch ganz getrennt voneinander, was daraus ersichtlich ist, dass noch lange Zeit nach der Gründung des Staates die Slawen sich scharf von den Bulgaren unterschieden».

This was about 679 A. D. The conquest of the Slavo-Bulgarian territory was accomplished and brought to an end no earlier than under Khan Presian (836—853), when Macedonia was taken. And it was only through the conversion of Boris to the Christian religion in 865 that he became »der volle Herrscher der bulgarischen Slaven» l. c. p. 47, who are called by Professor SLATARSKI »das überwiegende Volkselement im Reiche zur Zeit seiner Regierung», though he does not try to prove this statement.

But it should in any case be remembered that the introduction of the Slav church language was rather the beginning than the end of the process of fusion of the two ethnographically different elements. RAMBAUD *L'empire grec* p. 320 says, that the introduction of Christianity and of the Slav liturgical language was a hard blow against the »Turanian» nationality.

And it is very probable that the supposition of some historians is right, according to which the riot that broke out in the metropolis of Boris immediately after his conversion was mainly

a revolt of the Turkish elements, which feared that their political ascendancy would disappear. That the predominance of the Turks was unquestionable during Boris' reign is shown by the fact that only *one* of the four nobles who are said to have aided Boris in helping Clemens to spread the new religion had a Slav name. NOVAKOVIĆ *Prvi osnovi slovenske knjižernosti* p. 23 — I have unfortunately not been able to consult this book, which is not to be found here, but quote it from JAGIĆ *Entstehungsgeschichte* p. 109 sq. — quotes many instances of non-Slav names under Simon the Great.

If I have so emphatically urged this point, it is not at all because I wish to make myself an advocate of the substratum theory in this particular case. This theory, as a general scientific hypothesis, may be right or may be wrong: I quite agree that it cannot be applied to the case here studied.

On the other hand, the remarkable parallelism between the modern Balkan languages as to the disappearance or reduction of flexion — the differences in this respect being rather of a quantitative than a qualitative order — seems to be too striking not to go back to a common cause. If a common explanation could be found, and if this explanation also affords the possibility of understanding why among all Slav languages modern Bulgarian alone was subject to these changes, the probability of its being the right one would seem to be great.

But in attempting to find a common explanation, one should ask what the languages concerned have or have had in common.

Now, eliminating the mere facts of neighbourhood and of climatic conditions, have these languages got anything in common at all?

Very little, or very much, according as one takes it. For I think that it may be said that the general conditions of development were pretty much the same in at least one respect.

I have called special attention to the fact that the Bulgarians are a people of mixed origin. But the same is the case with all the peoples of the Balkan Peninsula. Few peoples in the world are of so motley an ethnological composition. No part of Europe offered such enticing possibilities of booty and plunder to the barbarians of the epoch of migrations and to the barbarians of the Crusades as these countries of ancient culture. And the

natives themselves were already very far from being of the same racial extraction. So the general characteristics of this peninsula, as far as ethnography is concerned, were and are a mixture of blood and language rare in the history of the world.

Of course, I do not assert that the Balkan languages are mixed languages. Lexicologically perhaps they are, but morphologically such a thing as a mixed language hardly exists. And here we are concerned only with morphology.

But what is the usual linguistic result when two peoples speaking different languages are compelled to daily intercourse?

Analogous cases of different places and different races seem capable of being summarized approximately in the following way: the language of the (in some way or other) superior people or race is generally taken up as means of intercommunication; it is mixed up with but few peculiar words borrowed from the inferior language; morphology is simplified to the utmost.

This is the case with Pidgin-English, with Beach-la-mar, with the Oregon trade language and others of their kind, most of which have been very little and very inadequately studied.

But I need not work out a point of my own. I can content myself with quoting the great authority on such matters, Professor JESPERSEN of Copenhagen University, who writes in his admirable book *Language, its nature, development and origin* p. 233 sq.: "In all these languages, both in the makeshift English and French of the East and in the makeshift Amerindian of the North-West, the grammatical structure has been simplified to such an extent that it may be expressed in very few words, and those nearly the same in all these languages, the chief rule being common to them all, that substantives, adjectives and verbs remain always unchanged. The vocabularies are as poles asunder — in the East English and French, in American Chinook etc. — but the morphology of all these languages is practically identical, because in all of them it has reached the vanishing-point . . . Pidgin-English cannot be described, as is often done, as English with Chinese pronunciation and Chinese grammar, because in that case we should expect Beach-la-mar to be quite different from it, as the substratum there would be Melanesian, which in many ways differs from Chinese, and further we should expect the Mauritius Creole to be French with Malagasy pronunciation and Malagasy grammar,

and on the other hand the Oregon trade language to be Chinook with English pronunciation and English grammar — but in none of these cases would this description tally with obvious facts. We might just as well say that the speech of a two-year-old child in England is English with Chinese grammar, and that of the two-year-old French child is French modelled on Chinese grammar: the truth, on the contrary, is that in all these seemingly so different cases the same mental factor is at work, namely, imperfect mastery of a language, which in its initial stage in the child with its first language and in the grown-up with a second language learnt by imperfect methods, leads to a superficial knowledge of the most indispensable words, with total disregard of grammar.»

The difference between these makeshift languages and the modern Balkan languages is very easily seen: in the latter the breaking-up of flexion has only reached a certain stage without altogether exterminating the flexional forms. Thus, even modern Bulgarian possesses some remains of a verbal flexion.

If we apply the theory of makeshift languages to the Balkan languages, how are we to understand this state of things? Are we to believe that the destructive forces have operated more mildly on the Balkan peninsula than in other parts of the world?

Of course not. For if the Balkan languages were makeshift languages at the starting-point of their modern development, then at that point they undoubtedly lacked any flexion at all.

Are we then to believe that the flexion has been more or less reintroduced after having vanished altogether from the language?

This seems absurd. But I think it must be the truth.

JESPERSEN l. c. p. 235 asks the interesting question whether Beach-la-mar, for instance, is likely to develop into a separate language. He thinks this would be possible only if all connections were severed with the English language on the one hand and with all Polynesian languages on the other. But, as this seems impossible nowadays, the English of the islanders »will go on constantly improving so as to approach correct usage more and more in every respect».

I think this is quite right.

But there is also another point.

The written language always changes more slowly than the

spoken one. The existence of the mother-language, by means of which communication is upheld, is already a regenerative source for flexion and grammatical categories as well as for sounds and sentence melody. But where this mother-language is the language of Holy Writ, as was the case especially with Old Bulgarian, the conservative tendency must have been far more pronounced than otherwise. And the barbarians originally speaking the »makeshift Bulgarian» must have learnt, especially under the stress of ecclesiastical influence, more and more perfectly to master the real Slav Bulgarian.

It may be objected that the book tradition rather points the other way. But Church Bulgarian must have been an artificial language in Turkish Bulgaria very much more than for instance in Russia, where it was for centuries the written language with relatively little admixture of real Russian and without ever having been a real spoken language. And I think that modern Bulgarian must be regarded as an outcome of the two different influences: of the makeshift language spoken by the foreigners and by the Slav Bulgarians in their intercourse with the foreigners on the one hand, and the language of the Slavs, especially as set down in the books of an ecclesiastical order, on the other.

It is remarkable that the »syncretism» makes its appearance earlier and more consistently in manuscripts of a secular character.

It is also rather remarkable that there are fewer instances in the manuscripts (even the ecclesiastical ones) of the »syncretism» of the other cases than of those where the accusative (= nominative) stands after the preposition. (I must also say that I think MEYER is wrong in altogether leaving aside the cases of »syncretism» where no preposition is implied. This is to neglect facts for the sake of a pre-conceived theory.) The nominative-accusative in masculine words is the only old case that lacks endings. Even the cases of feminine substantives ending in -o may be regarded as the nominative proper, since the pronunciation of this old sound in the central group of Bulgarian dialects is — and probably was in very old times — *a* in all positions, cf. COKEV *Istorija na bŭlgarskij jezik* p. 500.

If this fact is borne in mind, the development sketched by MEYER, with one case dropping out after the other, seems to be a mere optical illusion. For the »syncretism» of cases is much

more easily explained in another way, which gives a key to all such cases, even those where no preposition is involved.

For if one asks oneself: What can have been the reason of flexional anarchy in Middle-Bulgarian? the most natural answer would seem to be that most scribes did not know the right use of cases.

Supposing this to be true, there is no need to seek the explanation of the facts in any complicated theory. And this vanishing of declension by degrees, as supposed by MEYER is a theory as complicated as it is artificial.

On the other hand the Middle-Bulgarian of the books and documents, i. e. the Middle-Bulgarian known to us, must thus be regarded as an artificial language even in a higher degree than Church-Slavonic in Russia. The Middle-Bulgarian, as spoken by the people, probably approached more nearly to Modern Bulgarian than to the literary Middle-Bulgarian, if I may venture a guess.

8. On the quantity of Hungarian loan-words in Serbian.

§ 1. I must here presuppose some knowledge on the reader's part of what is said in my *Zur Chronologie der štokavischen Akzentverschiebung* pp. 52 sqq. It should be remembered that the oldest loan-words from Hungarian in the Serbian dialects are *oxytone* (in Central Štokavian they have ' or ' on the penultimate if duosyllabic or polysyllabic); in a category of later loan-words the accent falls as " or ^ in the first syllable of the word; the latest loan-words take the accent as ' or ' on the first syllable: ' and " are short accents, ' and ^ long ones. In Hungarian length is marked by acute accents, the place of stress in our days being always on the first syllable of the word.

When necessary, I shall here distinguish the words belonging to the different periods by the numbers 1, 2, 3.

§ 2. As a general rule the quantity of the vowel or vowels of a Hungarian word is kept in Serbian just as in other loan-words.

But this general rule suffers a great many exceptions, for Hungarian long vowels may be shortened and Hungarian short vowels lengthened in Serbian.

There are also some cases of sham lengthening or shortening, such as *čàkanac*, which has been treated sub *Fenno-Ugrica*, in which word the first vowel is short, while in Hungarian *csákány* the first vowel is long. But here a lengthening must have taken place after the Serbians borrowed the word. The same is perhaps the case with *rànkūš*: Hungarian *ránkos*, which would seem to show that lengthened vowels of this sort were not to be found in Hungarian before the beginning of the second period.

I shall first examine the cases in which the old long vowels are kept as long in Serbian; then those cases where shortening or lengthening of a vowel takes place according to general Serbian rules and where an expected change of quantity does not take place; in the last place those words will be discussed whose quantity cannot be accounted for by the Serbian accent laws, as far as they are known now.

I do not propose to give an exhaustive list of all Hungarian loan-words. On the contrary, I shall try to single out only words whose etymology seems to be quite clear and whose Hungarian origin cannot be doubted. I am merely endeavouring to exemplify sufficiently the rules given below. For a complete list of these words see my *Ungarische Endbetonung* (not yet printed).

§ 3. As most of the examples that I shall quote are taken from the literary language, I am bound to remind the reader that in the old Slav words of this dialect a change of the place of stress has taken place in historical times, the accent of duosyllabic and polysyllabic words, if originally not resting on the first syllable of a word, having been drawn back one syllable nearer to the beginning of the word. The new stress is nowadays always marked by ' if on a short syllable and by ' if on a long one; while the old stress (on the first syllable) is marked by " if the syllable is short and by ~ if long. If however the first syllable of the word originally had the stress combined with what is characterized as a (long) rising intonation, the originally long vowel is shortened and takes ".

As to the quantity, long vowels remain unchanged in the syllable immediately preceding the original place of stress (now ' under stress in Central Štokavian), while they are shortened in all other syllables before the tone. If the originally stressed syllable is not the first of the word, long vowels are shortened. All syll-

ables after the original place of stress may nowadays contain long vowels, but these are all of secondary character. As to this last point cf. my paper *Sledy praslor'anskogo udarenija v českom jazyke* in the *Pastrnek Sborník*.

According to a rule common to all Serbian dialects that have two different quantities, short vowels are lengthened in the position before *r, l, m, n, j, v, +* a consonant in Central Štokavian, and, in most of these positions, in other dialects that have more than one intonation.

Other accent rules to which it may be necessary to refer will be quoted in their place.

A) Old long vowels are kept.

§ 4. There are only two possibilities:

The oldest loan-words were originally oxytone, thus *they could only*, if following the same rule as Slav words, *have long vowels in the penult*. In masculine words the ultimate is the last syllable of the word in all cases *except nom.-acc. sing.*, just as is the case in Slav words. To learn the original place of quantity in such words we must therefore start from the genitive sing.

As to words from the middle and last periods, old long vowels are as a rule retained in all syllables.

Thus e. g. *àldomāš* must belong to the third period: the long vowel of the last syllable has neither been stressed nor did it stand before the stress, and the accent quality would have been another during the middle period. (On *àld-* cf. § 7 b.)

a) First period.

There are only examples of long vowels originally before the tone.

(<i>Bêč</i>) <i>Béča</i>	(<i>hâm</i>) <i>háma</i>
(<i>bîršāg</i>) <i>biršága</i> and other words in <i>-šāg, -šága</i>	(<i>išpān</i>) <i>išpána</i>
<i>čákla</i> (perhaps 3?)	(<i>kîp</i>) <i>kîpa</i>
<i>fēla</i> (perhaps 3?)	<i>máža</i> (3?)
(<i>fřtāl</i>) <i>fřtála</i>	(<i>rîf</i>) <i>rîfa</i>
(<i>hàjtāš</i>) <i>hajtáša</i>	(<i>ràrgān</i>) <i>vargána</i>
(<i>hàlās</i>) <i>halása</i>	<i>šógor</i> (as the accent in the whole paradigm is the same, the word

may belong to the third period, *tábla* (3?)
 if the fixed accentuation is *vároš*; in another dialect *vārōš*
 not an innovation) *vášar*, cf. § 11 a)

b) *Second period.*

aa) Long stressed vowel.

Gābor

Jānoš

bb) Long unstressed vowel.

ēgeduš

gōmbōc

hātār

c) *Third period.*

No quite certain instances of length in the first syllable:
čákla, *fēla*, *máža*, *šógor*, *tábla* could formally belong to this group,
 but cf. § 6 and § 7.

Length in syllable following the stress:

āldomāš

kòrmanōš (probably also *kòrmān*)

šàlitra

Words such as *gēm* (where the genitive is not quoted by the dictionaries) could formally belong to any of the groups. But, as a rule, in such cases the genitive has the same intonation as the nominative, which seems to exclude the first and the third period.

A special chapter should be dedicated to the words ending in *-ov*. I have treated them exhaustively in my *Ungarische Endbetonung* § 14. In most cases the last vowel of the stem is long, only two words *kórov* and *lórov* have short penult. As the lengthening of *-ōv* seems to have taken place in Serbian (according to SIMONYI the Old Hungarian suffix *-ou*, *-ōu* had a short vowel) these two words are perhaps borrowed in another part of the first period than the other words. Some of those have the genitive oxytoned, e. g. *kàpōv*, *kapòva*, and this seems to have been the earliest accentuation. In words that seem to be of somewhat later origin the nominative accent was generalized, e. g. *bíróv*, *bírova*: that this particular word must have been borrowed in the

first period is shown by the fact that it occurs as *biróu*, *biróc*, *biróf* in the dialectal group described by BRUCH *Blk* III, in which all difference of quantity between the syllables has disappeared.

B) Old long vowels are shortened.

§ 5. All cases that can be explained by Serbian accentology belong to the first period and nearly all are due to the rule mentioned in § 3, according to which all pretonic vowels, if not standing in the syllable immediately preceding the tone, are shortened.

Thus in *aldōv*, *aldōva* (a Štokavian form, though quoted by *Wb* from another dialect), which comes from Hungarian *áldó*, the *á* must be shortened in all cases of the paradigm except nom.-acc. sing.: **āldōv*, **āldovā*, **āldorū* etc. The short vowel of the other cases has later driven out the long one from the nom.-acc. sing. also. (But in cases where the accent of the nominative was generalized, e. g. *ášōv*, *ášova* or *bírōv*, *bírova*, no shortening needs take place.)

The same is the case with *tānīr*, *tańira* from Hungarian *tányér*: $< *tānīr$ (or perhaps rather **tāńir*), **tāńirā*, **tāńirū* etc.

So also *surdōma*: *szürdölmány*. The shortening process may be thus described: **surdo(l)mān* $>$ **sürdo(l)mā(n)*.

One of the oldest Hungarian loan-words quoted by *Wb* is *mértik*: *mérték*, which is already found in the 13th century. It has generalized the nominative accent, but the shortening of the first *e* (as to the other see § 11 a)) can only be explained by supposing a declension **mértikā*, **mértikū* etc.

mèjöl: *mühely* also can only be explained in an analogous way.

Three words clearly show that the originally stressed syllable was shortened, if it was not the first, viz. *čakanac*: *csákány*, *dogańa*: *dogány*, *čobańa*: *csobány*. As these all took Serbian suffixes, the stress according to the rule governing Turkish loan-words also (cf. *Zur Chronologie d. štok. Akzentverschiebung* p. 67 § 64), became fixed to the syllable before the suffix: **čakānac* (or perhaps **čakāncev*), **dogāńa*, **čobāńa*.

But even in the first syllable of the word a long vowel was shortened under a rising intonation, and this shortening had already taken place in predialectal times.

Now we meet a short vowel in *grōf*: *gróf* and *đām*: *gyám*. The first of these words most certainly belongs to the oldest Hungarian loan-words in Serbian, as we see from its meaning (cf. *hèrceg*, also a German-Hungarian loan-word appearing in documents as early as the 13th century). And there is nothing to account for the vowel-shortening, if we do not place it in the earliest period of Serbian linguistic development.

But why are the long vowels treated in another way in *Bēc*, *hām*, *kīp*, *rīf*, which words, as established in § 4, belong to the first period? If the difference is due to a difference in time (and this seems probable), the latter words seem to be the younger ones.

C) Originally short vowels are lengthened.

§ 6.

a) First period.

The lengthening can take place under the original stress or in the syllable immediately preceding it:

aa) Before the stress.

bārna: *barna*

forīnta: *forint*

Īmre: *Imre* (perhaps lengthened analogically to the hypocoristica)
tōrań gen. *tórńa*: *torony*.

In the last word the first vowel should according to the sound-laws be lengthened in all cases except nom.-acc. sing., but the length of the other cases has prevailed even here. The lengthening only appears in words, where the accent has no motion.

As the first Florentine guilder (florin) was not coined earlier than the third decade of the 13th century, we may conclude: 1) that the first period of Hungarian loan-words lasted to the middle of this century or later; 2) that the vowel-lengthening law was at work in the same epoch or later.

bb) Under the original stress.

bītānga: *bitang* (originally German loan-word)

(*čàkanac*) *čàkāncea*

dūrīnga: *durung*

As is easily seen, the lengthening of a short vowel in this position is contrary to the sound-law according to which the second vowel of *čòbaña* and *dògaña* was shortened. And if we did not know that *čàkanac* belongs to the older Hungarian loan-words in Serbian, we might seem to be justified in thinking that the words just mentioned were borrowed in the third period. This is impossible, as will be shown in the next paragraph.

We must therefore presume that the shortening of originally long vowels in stressed syllables no longer took place when the law of vowel-lengthening in the position before *r, l, m, n, j, v* + consonant began to work.

This will imply that the lengthening was of a considerably later date. As it is also differently distributed in the different Serbian dialects that know a difference of short and long vowels, the lengthening would thus seem to be due to parallel development.

b) *Second period.*

A lengthening could take place under the stress, according to the sound-law just mentioned, and after the stress under other circumstances.

aa) Under the stress.

<i>bûnda</i> : <i>bunda</i>	<i>rôjte</i> : <i>rojť</i>
<i>čôrda</i> : <i>csorda</i>	<i>sârka</i> : <i>szarka</i>
<i>kômpa</i> : <i>komp</i>	<i>rôjta</i> : <i>rojť</i>

bb) After the stress.

There are only three cases:

bòkôr : *bokor*

čòpôr : *csoport* (originally Turkish loanword < *čopor*)

rànkūš : *vánkos*

Of these words *čòpôr* could easily be explained by the vowel-lengthening law (-*t* probably being regarded as the accusative ending or perhaps having been dropped in the difficult phonetic group -*rt*). But the other words cannot. And so I think our supposition (cf. *Sledy praslov'anskogo udarenija*) must be right, viz. that during a certain period of Serbian linguistic development short vowels after the stress were lengthened in closed syllables.

This the more so as the respective genitives are *bòkora*, *čòpora* without the lengthening of the nominative. At any rate this lengthening must be of a rather late origin. But perhaps these words should be explained in the same way as the words of § 11?

c) *Third period.*

No certain example. And I shall show in next paragraph that in this period the vowel-lengthening law had ceased to work.

D) **Expected lengthenings do not take place.**

§ 7. All cases refer to the law of vowel-lengthening before *l, r, m, n, j, v* + consonant.

a) *First period.*

The words of this period may be divided into two classes: those in which the expected lengthening did not take place in originally short vowels and those in which an original length was first shortened in the position mentioned without afterwards being lengthened.

aa) Originally short vowels.

bìršāg, biršága : birság

čòrdāš, čordáša : csordás

hàjdūk, hajdúka (Čakavian hajdūk, hajdūkā) : hajdu (pl. hajdúk)

hàjtāš, hajtáša : hajtas

kòrbāč, korbáča (Čakavian kurbāč, kurbāčā) : korbács

kòršōv, koršōva : korsó

màmlaz : mamlasz (3?)

pàjtāš, pajtáša (Čakavian pajdāš, pajdāšā) : pajdás

pàndur, pandúra (Čakavian pandūr, pandūrā) : pandur

tèmplom : templom (3?)

vàrgūn vargána : vargánya

bb) Originally long vowels.

àldōv, aldōva : áldó

bìleg : bélyeg

mèrtik : mérték

surdóma : szür-dolmány

Formally nothing prevents us from believing that some of the words sub aa) might have been borrowed during the third period, because during this period when the accent is ' or ' on the first syllable of the word, as we shall presently see, no lengthening of short vowels takes place. We should only have to suppose that the shifting of the accent in the paradigm has been analogically introduced. For there must have been a sufficient number of cases of this sort on which the analogous development of such words could have been modelled. And that there must have been such words of old is shown by the Čakavian forms quoted. Where the accent of the nominative sing. has been generalized, as in *màmlaz*, *tèmplom*, it cannot with certainty be stated whether the word belongs to the first or the third period.

These words also show how the phenomenon as such should be explained.

In § 5 we have already explained why the shortening of the originally long vowels of the words § 7 a) bb) must have taken place. The reason for this, as will be remembered, is that the originally long vowel in the whole paradigm except nom.-acc. sing. masc. was placed more than one syllable before the originally stressed syllable.

Obviously, it is also to this cause that we should attribute the fact that the expected lengthening of vowels does not take place during part of the first period. The words sub aa) and bb) are thus quite parallel to old Slav words such as **jùnāk*, **jŭnākā* (now Central Štokavian *jùnāk*, *junāka*. Čakavian *junāk*, *junākā*). And as the shortening of the vowel here must have taken place in predialectal times, probably all cases of shortening of originally long Hungarian vowels ought also to be placed in predialectal times.

Now the vowel lengthening in the position before *l*, *r*, *m*, *n*, *j*, *v* + consonant must have taken place some time after this vowel-shortening law was in force. We know from § 6 that the former law worked at least during some part of the first period and some part of the second period. How can we explain that in the old words sub aa) and bb) the short vowel was kept until our time?

Before examining this question, which requires a special discussion, we shall however go on to the

b) *Second and third periods.*

There are some cases where we should expect length of vowel, but it is not found:

kīnċ

trūmbeta

rānkiš : rānkos

(In the last word an originally long Hungarian vowel was shortened in Serbian.)

As the same phenomenon appears in other late loan-words also, such as *kōrnīž*, *krājcar(a)*, *krāmp* (but *gārda*, *lārma*, *lūnta*, *fānfār*, *māngan*), we must suppose that during what I have called the second period the law of vowel-lengthening in the position before *l*, *r*, *m*, *n*, *j*, *r* + consonant passed out of force.

We must thus expect that no case of vowel-lengthening (as well as no case of vowel-shortening) will have taken place during the third period. The only word that would seem to have shortened a vowel, *āldomāš : āldomás*, must have the short quantity from *āldōr*, which, as we have seen sub a) bb), must be an old loan-word.

For the third period we may derive some help from the loan-words published *Zur Chronologie d. štok. Akzentverschiebung* pp. 12 sqq. We there meet the following words, where the accent appears as ` , though the vowel is placed before one of the sounds *l*, *r*, *m*, *n*, *j*, *r* + consonant.

(§ 14) *bālsam*

cēntar

fēlēer

kōmpas

māršal

(§ 15) *bānkrōt*

dēlfīn (dōlfīn)

fakūltēt

frājkor

karāntān

kārmīn

kārtūn (two different words

with this form, one Italian

and one German)

mārkiž

(§ 16) *kōncept*

kōntrast

(§ 17) *arēndātor*

bōmbārda

Ēvrōpa

mōrgāna

gīmnastika

invēntarij

kārtača

kōnserva

kūltūra

kūlturan

kūrsīvan

All these words are of relatively late origin. cf. l. c. p. 23 § 19.

The only two words that seem to be exceptions are *bának*, *bánka* and *liberálac*, *liberálca*. But only apparently. For such words as *cigára*, *čokoláta*, *kurátor*, *limonáda*, *literátor* seem to show that German and Italian stressed long *a* in open syllables appears as -*á*- in the words of this group, and it is the nominative, *not* the genitive, accent that those words have generalized.

The testimony of these loan-words may be corroborated by the testimony of the Turkish loan-words.

We have e. g.: *àjgír*, *àlratan*, *àlčergelet*, *àrgat*, *àrka*, *àrli*, *àrslān*, *bàlčak*, *bàmbadàvā*, *bàndār*, *bàrdāk*, *bàrjak*, *bàrjam*, *bèlčim*, *bèlnuk* (*bènluk*), *bèrber(in)*, *berbèrluk*, *bìrlija*, *bùmbul*, *bùngur*, *bùrgija*, *bùrma*, *bùrmut*, *burùntija*, *burùndžuk*, *vàndrša*, *vèrgija*, *vèrmati*, *gùrbīn*, *gòndža*, *gùrbet*.

This list could be continued ad libitum, and it will not be possible to find any long vowels of Turkish words in this position which do not owe their length to another cause than this position.

As the wholesale Turkish invasion of loan-words into Serbian begins after 1400, perhaps after 1450, we are therefore authorized in supposing that some time after that date the said position, if under the short rising intonation ('), no longer caused the lengthening of an originally short vowel.

This all proves that we are right in inferring that during the third period no lengthening of the vowel of the first syllable of Hungarian loan-words took place, for this period begins at a later date than that of the strongest Turkish influence.

§ 8. Let us now return to the question propounded at the end of § 7 a) bb), viz.: how are we to explain the fact that in some of the oldest Hungarian loan-words where now stressed vowels, originally short or shortened, stand in the position before one of the sounds *l, r, m, n, j, v* + consonant are those vowels never lengthened, though the said sound-law was in force at least during the end of the first period and the beginning of the second?

The non-appearance of the vowel-lengthening in syllables now stressed ' can in no acceptable way be explained without the supposition of which I have already given a hint in the preceding paragraph: that the lengthening of vowels in the position before *l, r, m, n, j, v* + consonant did not take place in syllables now

stressed ' during the second and third periods. (For the first period see § 6 a.)

Some special cases.

§ 9. In two words a Hungarian short vowel before a double consonant is represented by Serbian long vowel, viz.:

pâloš : *pallos*

kéteuš : *kettes*.

The former word has also the form *pàloš* (1 or 3), which was perhaps originally borrowed by another Serbian dialect or from another Hungarian one.

Serbian, it should be remembered, has no geminate consonants in Slav words.

§ 10. The words ending in *-ōv* (gen. *-ova*) show an interesting peculiarity which I cannot pass by without noting. The words with originally long first syllable (all these words are duosyllabic) have generalized the nominative accent throughout the paradigm, thus: *bîrōv*, *bîrova* or *lâtōv*, *lâtova* or *vágōv*, *vágova* etc.

The words with short vocalisation of the first syllable (including *aldōv*) have mobile accent, as *hârdōv*, *hardōva* or *šajtōv*, *šajtōva*. There are two cases of immobile accent in this group: *čâtlōv*, *čâtlōva* and *kòpōv*, *kòpova* (but *kâpōv*, *kapōva*, both being derived from Hungarian *kapó*). So the generalization of the nominative accent may perhaps have taken place at another time or in another part of the Serbian dialectal territory.

Cases that cannot be explained by known Serbian accent laws.

§ 11. Long vowel in the Serbian word stands for short in the Hungarian, or short in Serbian for long in Hungarian.

These last cases, as far as I can see, only concern the last syllable of the Hungarian word.

a) Short vowel for long.

Serbian *ògar* stands for Hungarian *agár*. But the short *-a-* in the former word is easily explained, for the accusative etc. of the Hungarian word have short vowel: *agarat* etc.

This shows that in certain cases there was an alternation of quantity, and perhaps also of accent, between the nominative and other cases in Hungarian, and there are still a great many traces of this process in the modern language.

That the short second *o* of *kórov* and *lópor* goes back to the oblique cases of the paradigm is quite clear, if we think of cases such as *hàrdör*, *hardòva* or *šàjtör*, *šajtòva*. But in this last category of words the vowel-lengthening seems to have taken place in Serbian.

But there are other cases in which a short Serbian vowel corresponds to a long one in the last syllable of the Hungarian word:

čìkoš, *čikòša* : *csikós*

fjòka : *fiók*

hàjoš, *hajòša* : *hajós*

mèrtik : *mérték*

vášar : *vásár*.

As in all these words the originally long vowel of the last syllable in all cases except the nom.-acc. sing. immediately preceded the accent (in which position no shortening could take place), we are bound to think that the forms with short vowels were taken over by the Serbian from the Hungarian. Were they due to the same cause as in *ògar* : *agár*, and can we suppose, that the Hungarian paradigms were originally:

csikós, **csikosot* etc.?

b) Long vowel for short.

Such a correspondence can take place in the first or the last syllable of the Hungarian word.

aa) Last syllable.

A seeming lengthening takes place in:

àstāl, *astála* : *asztal*

hàjduk, *hajdúka* : *hajdu*

òlāj, *òlaja* : *olaj*

pàndur, *pandúra* : *pandur* (Čakavian *pandūr*, *pandurā*).

As to *òlāj*, the length might perhaps have originated on Serbian soil, especially as the lengthening here is limited to the nominative-accusative sing. alone.

And *hàjdūk* clearly is the plural form: Hungarian *hajdúk*, taken as a singular.

As to *àstāl* and *pàndūr* (possibly also *òlāj*), are we authorized in thinking that there once existed Hungarian nominative forms: **astāl*, **pandūr*, from which the length was introduced to the other cases also?

bb) First syllable.

In the following words a vowel lengthening, inexplicable by hitherto known Serbian accent laws, takes place:

ákōv : *akó*

féña : *fenyò* (pronounced as *fenyé* and taken to be a plural form)

lópov (Čakavian *lôpov*, but also *lòpov*) : *lopó*

dôboš : *dobos*.

The length of *lópov* (*lôpov*) can perhaps be accounted for by its semantic affinity with *lúpež*, though it seems strange that two different vowels should influence each other in this way. But the other lengths are inexplicable from a Serbian point of view.

We must therefore believe that the Serbian took over those words from the Hungarian with a long vowel in the first syllable.

Conclusions.

§ 12. Our results may be divided into two parts, such as concern Hungarian accentology, and such as concern Serbian accentology, this word being taken in its broadest sense and embracing quantity as well as accent.

They may briefly be summarized in the following fashion:

A) Hungarian accentology.

The quantitative changes of Hungarian loan-words in Serbian cannot be explained without accepting the theory of three different periods during which they entered the language.

In particular, the shortening of vowels in words such as *mèrtik*, *mìjol*, *tàñir*, *surdóma* can hardly be ex-

- plained except by supposing that Hungarian was once an oxytonic language § 5.
- The first period was during about the middle of the 13th century or later § 6. a) aa)
- The secondary lengthening of the first syllable in Hungarian seems to have taken place after the first period (*čàkanac*) and even after the beginning of the second. (*vànkūš*, — must have been borrowed during the last part of this period, as the regular lengthening has not taken place here) § 2.
- Some suppositions as to an alternation of quantity, and perhaps of accent, between the Hungarian nominative and other cases are made in § 11.

B) Serbian accentology.

- a) Quantity of Hungarian loan-words.
- aa) As a general rule the quantity of a Hungarian vowel remains unchanged in the Serbian loan-word § 2.
- † During the first period old long vowels remain long in the syllable immediately preceding the original place of stress, i. e. in the penult..... § 4. a)
- †† During the second period long vowels are kept under the stress, i. e. in the first syllable of the word, and after the stress..... § 4. b)
- ††† During the third period long vowels are kept long in syllables following the stress; no certain instances of stressed syllable..... § 4. c)
- bb) The following changes take place:
- † Shortening of old long vowels. Only during the first period:
- 1) When the long vowel was placed more than one syllable before the place of stress..... § 5.
 - 2) In the originally stressed syllable, if this was not the first syllable of the word, and in monosyllables at an early period (*dògaña*, *gròf*) § 5.

†† Lengthening of old short vowels.

1) Lengthening due to the vowel-lengthening law. Takes place only during the two first periods.

1a) First period.

*) In the syllable immediately preceeding the old stress § 6. a) aa)

**) Under the original stress (in a later part of the first period)..... § 6. a) bb)

1b) Second period. Instances only of cases under the stress § 6. b) aa)

2) Lengthening due to other causes. Only during the second period (*bōkōr*, *čōpōr*, *vānkūš*) § 6. b) bb)

b) Chronology of the vowel-lengthening law.

aa) This law was posterior to the shortening of vowels in originally stressed syllables § 6. a) bb)

bb) The development of the law in different Serbian dialects seems due to parallel development..... § 6. a) bb)

cc) This law was in force during the last part of the first period and during the first part of the second period..... § 7. a)

dd) It was in force about the middle of the 13th century § 6. a) aa)

ee) It passed out of force during the latter part of the second period..... § 7. b)

ff) No case of vowel-lengthening is to be found during the third period § 6. c); § 7. b)

gg) In the Turkish loan-words this kind of lengthening never occurs under ' , which would seem to show that it had passed out of use in this position before 1400—1450 § 7. b)

hh) During the second and third periods there was no vowel-lengthening in syllables with short rising intonation (') § 8.

In order to complete the chronological dates, I should perhaps state that the Hungarian oxytonesis was in force (at least dialectally) at the end of the 17th century, cf. *Ungarische Endbetonung*.

§ 19. The second period begins when the displacement of stress to the first syllable of the word was established in Hungarian. At any rate we must consider it as certain that the first period lasted for many centuries, while the two latter together embrace a space of time considerably shorter. As we have seen, the first period may be subdivided into parts, and that is just what we might expect from a linguistic epoch of so long a duration.

On the other hand, the older Hungarian loan-words in Central Štokavian must have been introduced into the language before the displacement of stress in this dialect. But we know that this displacement of stress had taken place in the old Slav words at least at the end of the 15th century (but *not* before the 14th century), cf. *Zur Chronologie der štok. Akzentverschiebung* p. 74.

9. Etymological remarks.

The Slavonic word for 'time', Church Slavonic *vrěmę* etc., is compared with Old Indian *variman* 'weite, umfang' by MIKLOSICH in his etymological dictionary. He believes the original meaning of the word to have been 'behaglichkeit'.

But at the same time he remarks: »*vermen* ziehen andere zu *vert-vert-men*».

This old etymology seems to be the most popular one in our times.

Now the word needs not necessarily to have been derived from *vert-* during the separate life of the prehistoric Slavonic language.

The common language of the Slavs had comparatively many words, such as *časъ*, *doba*, *godъ*, for denoting 'time' under one or another aspect. It is difficult to say which of these words was first adapted for the meaning of 'time in general'. I should guess that it may have been *časъ* rather than any other word. At any rate **vertmę* cannot originally have had this generalized sense.

The Old Indian language has a word *vārtman*, a neutral substantive meaning 'Radspur, Bahn', derived from the root *ṛt* 'rollen, sich drehen (von Wagen, Rädern, Steinen, Würfeln); bildlich: rollen, eilen'. It is already found in R̥g-veda.

I think this word must be identical with the Slav one, for since the original sense of the Slav verbal root *vert-* is 'drehen, bohren' this hardly accounts for the semasiological development to the meaning of 'time'.

But if we suppose that the Vedic sense of the root is the original Indo-European one, we easily see how an original **vertmen* can have come to mean 'way' as well as 'time'.

* *

*

P. PERSSON writes in a note to page 81 of his *Beiträge zur indogermanischen Wortforschung*:

»dass die Bedeutung 'Backenzahn' aus 'Pflock' entwickelt sein kann, zeigen z. B. mnd. nnd. *kuse* 'Keule' und 'Backenzahn, Zahn überh.'; nnd. *kulp(e)* 'Klumpiges, Dickes', norw. dial. *kulp* 'walzenförmiger Gegenstand': *kolp* 'Kuhzahn' u. s. w. Für die umgekehrte von KLUGE Et. Wb.⁶ 191 angenommene Entwicklung 'Zahn': 'Pflock' kenne ich keinen sicheren Beleg.»

These words are said à propos the common etymology that identifies γέμπος with *zobz* and Old Indian *jambha-* 'tooth'.

Now this group can afford a sure example of the semasiological development doubted by PERSSON (and after him e. g. by IL'INSKIJ).

For Lithuanian *žāmbas*, now meaning 'Kante, Ahle' cannot be separated from the Slav word and Lett *zubs*, both meaning 'tooth'.

That this was the original meaning of the Lithuanian word also is proved by the Finnish loan-word from Lithuanian *žāmbas*, viz. *hammas*, gen. *hampaan*, meaning 'tooth'.

The modern meaning of the Lithuanian word must thus be due to secondary development.

* *

*

The following are some remarks relating to the first volume of BERNEKER'S *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. This is a most able achievement of its author's skill and industry, and it is much to be regretted that it has not been possible to bring out the complete work as yet. The few remarks I am making

are much less a criticism than an acknowledgement of my gratitude to the distinguished author of the book.

**brøkz* — Čech *brouk* and Serbian *bruk* indirectly have the same origin as Russian *vruch*, viz. Greek βροῦχος. They are Romanic loan-words cf. Middle English *brūk* 'a kind of locust', Italian *bruco* 'Raupe', Spanish *brugo* 'Erdflöhe'. The Romanic word goes back to Middle Latin *brūchus* (PRUDENTIUS). There can never have existed a Slav form **brøkz*. The Roumanian has *rruh* 'Maikäfer' (Wallach) from the Greek and so perhaps this word was taken over by the Russians from the Roumanian rather than from the Greek directly.

byvolz — This word, as BERNEKER rightly states, is a loan-word from Greek βοῦβαλος. It is also very probable that the latter part of the word was transformed according to popular etymology »nach dem einheimischen *volz*«. But I can hardly believe that »die formen mit *by-* gehen auf eine ältere, die mit *bu-* auf eine jüngere Entlehnung zurück«. The Slav phonetic development *u > y* is of so early an origin that it can hardly have worked in Greek loan-words. I rather think that in the former case the first part of the word was influenced by *bykz*.

drorā — The first meaning of the Slav word must have been 'Hof' (in both senses of the word). It is paralleled by Old Indian *drāram* meaning 'Tor'. This, with some variations, is the exclusive meaning of the word in R̥g-veda. There is a later Old Indian compound word *rāja-drāram* meaning 'court'. Of course, this may be due to a later development. But it is quite as probable that the original sense of *drāram* was not only 'door', but also 'court', and that the later compound word contains a reminiscence of this fact.

dyńa — There exists a curious likeness of sound between this word and Mandžu *dungga(n)* 'water-melon', though, of course, this may be purely fortuitous. IL'INSKIĬ *Praslavjanskaja grammatika* p. 256 compares the Slav word with Old Scandinavian *dunn* 'down'.

gazda — The Hungarian word has nothing whatever to do with Slav *gospoda*. It is a loan-word from Ossetian *γāzdug*, *qāzdīg*, just as well as Hungarian *gazdag*.

gomola — *homok* 'Erdklumpen' has nothing to do with *gomola*. It is Hungarian *homok* 'sand'.

kalěka — As the original meaning seems to be 'Krüppel' the word may perhaps be akin to Armenian *kał* 'lahm, hinkend', Gothic *halts* 'lahm', if these really correspond, as Bugge (rather improbably) thinks. At any rate the Gothic word seems to be derived from the same root as the Slav one.

korda — It seems to me that Russian *kordz* must perhaps be separated from the other words. They are all, like Roumanian *coardă*, probably loan-words from the Hungarian. And »eine frühe tü. oder finn. Vermittlung« is quite excluded, for we should then have had Polish **krod*, Čech **krad*, Serbian **krada* etc. As the liquid metathesis was at work during the first period of the separate life of each Slav language, the Slav words must either be separated from Persian *kārd* etc. (but no other quite as probable etymology has been proposed), or they must have been borrowed from the intermediary language at a relatively late period. The Hungarian loan-words in other languages for the most part have some relation to the military life. It ought also to be remarked that the Pahlavi form is *kārt*.

II.

Turcica.

1. Some remarks on the so-called Armenian Turkish.

In his *Studien zum Armenisch-Türkischen* KRAELITZ-GREIFENHORST has given us a short sketch of the language spoken by the turcized Armenians of Constantinople. He says, after characterizing the vernacular origin of this Turkish dialect: »Andererseits werden wir auch auf solche Eigenheiten stossen, die für die Armeno-Türken charakteristisch sein dürfen. Auch kommen hier, wie sich allgemein in den Dialekten alte Sprachformen erhalten haben, Anklänge an das Alt-Osmanische vor und schliesslich noch Formen, die man gegenwärtig auch im Azerbaidshanisch-Türkischen trifft.»

But he does not give any particulars about what he regards as being »Anklänge an das Alt-Osmanische», and therefore I think it may not be out of place to draw attention to one or two peculiarities of this dialect that must undoubtedly be regarded as archaisms.

First of all the *saŷyr käf*, now pronounced as *n* in Constantinople as well as in Azerbajġan (cf. Fox *Azerbajġanische Studien* p. 146 and 166), is still pronounced *ng* in some words in the Armenian Turkish, cf. l. c. p. 22. Thus *anglamaq*, *dinglemek*, *songra*. It is usually written *ng* or *nɣ*, but the Mechitarists of Venezia have introduced a special joint sign of *n* and *g* for marking this sound.

Fox l. c. p. 146 says that »der Übergang des *ñ* in *n*, wie man ihn in Konstantinopel hört, ist schon aus der Zeit der Eroberung dieser Stadt bezeugt». He thinks that the so-called Confessio Gennadii proves this to be the case. I am not quite so sure that this is true, for it may have been owing to ortographical reasons in this qaramaŷly text that the sound was not specially marked.

At any rate the *saḡyr käf* is met with both in the Bosnian Turkish of Jūnus (who lived about the middle of the 15th century) and in the dialect described by MEGISER in *Institutionum linguæ turcicæ libri quatuor* (printed in 1612).

The *saḡyr käf* has now been changed to *n* in Rumelian and Azeri, but has kept its old pronunciation in other Southern Turkish dialects (in some only sporadically) cf. Foy l. c. p. 166. Of course it may have been introduced from some dialect of Asia Minor, but I think it quite as probable that the Armenian Turkish of Constantinople has kept the old pronunciation usual in this town.

The same may be the case with the regular pronunciation of *g* as *g* between two vowels, where it is nowadays spoken *j* in Constantinople, cf. KRAELITZ-GREIFENHORST l. c. p. 21 sq.: *degin*: *däjin*; *dügen*: *döjän*: *sefirligindä*: *säfirligindä*, *kürege*: *kürüjä* etc. This also cannot be due to influence from Azeri, for this dialect accords with Osmanli and pronounces *j* for old intervocalic *g*, cf. Foy l. c. p. 191.

It is curious to remark that the Armenian Turkish has *j* for intervocalic *g* in two cases, where the old pronunciation is still usually heard in the *orta türkçä* of Constantinople (from which KRAELITZ-GREIFENHORST seems to derive the Armenian Turkish l. c. p. 33) *šajird*: *šägird*, *ejer*: *ägär*, both being Persian words. The initial of *k'avur* (written *khearur*) is not due to a phonetic change, as KRAELITZ-GREIFENHORST supposes, but may be influenced by the Arabic form *kāfir*.

Some few remarks on other matters may be added:

p. 11: the form *böyük* is the older one, though in modern Osmanli *büyük* is usually substituted;

p. 13: here and in some other place KRAELITZ-GREIFENHORST speaks of »emphatic consonants»; there are no such in Osmanli; the use of the »emphatic consonant» signs (together with the back vowels) is a purely orthographical measure;

p. 18: the permutation might be due to influence from Azeri, in which dialect the metathesis of consonants is frequent;

p. 19: it is false to believe that the palatalization of *käf* and *gäf* takes place only before *ā* and *ū*; the reason why the palatalization is only marked before these vowels (by an *e*) is evident: *ü* being written *iw* and *ö* being written *eo*, the addition of an *e* before these letters would lead to writings such as *eie*

and *eeo*, which must necessarily have been ambiguous; the same is applicable to *ee* for palatalization + *e* etc.; the omission of the palatalization is thus exclusively orthographical, and JACOB is right in describing the palatalized pronunciation of *k* and *g* as being peculiar to the Armenians of Constantinople; the comparison with the Turkish-Armenian of Russia is false, as the palatalization of *k* and *g* is peculiar to Southern Turkish; I may add that a special sign of palatalization before *a* and *u* is never needed in genuine turkish words, as *k'* and *g'* never occur there in other words than those with palatal vowels and as the short *a* and *u* of Persian and Arabic loan-words usually passes over to *ä* and *ü*; this may have been a second reason, why the palatalization is written only in the said positions;

p. 20: the *ç* of *kraliça*, *poliça*, *imperatorica* and *nemçe* cannot be regarded as a phonetic developement of Turkish *ç*; Osmanli lacks *c* and replaces it in loan-words by *ç*; the words mentioned must have been either directly borrowed by the Armenians or influenced by the languages from which they were originally borrowed;

p. 20: *h* should be regarded as the regular equivalent for all Persian and Arabic *h*-sounds; *bakšiš* is pronounced that way in most languages, and the Armenian Turks may rather have borrowed it from one such language than from the Turkish proper;

p. 21: *piaca* is directly borrowed from or influenced by the Italian;

p. 21: there is no phonetic change $\gamma > k$ in Armenian and Turkish; *qarga* is the *qaba türkçä* pronunciation of the Arabic word; *kajrêth*, *kajb* and *kalatha* must have entered the Armenian language during the time when the sound here transcribed by *k* (Eastern Armenian *g*) was still pronounced as *g*, cf. HÜBSCHMANN: *Armenische Grammatik* I p. 266;

p. 23: *idub*: Osmanli *ädiip* seems to be an archaism, in which the ending has still kept its original vowel; in any case the stem vowel is the original one;

p. 24: the appearance of *y* after all back vowels cannot be paralleled by the appearing of *ä* after *a*; this last phenomenon in Osmanli seems originally to have been limited only to Arabic and Persian loan-words; in such words, unless assimilated by the popular language, old long vowels are retained while in popular loan-words every difference of quantity has disappeared, just as

in originally Turkish words; in the former category of loan-words the quality of vowels is also to some extent distinguished, *ā* and *ū* being usually kept, while *ǣ* and *ǫ* are rendered by *ä* and *ü*; thus *hālā*, *mu'āhāzā* are Osmanli forms (in which the long vowel is even often shortened in vulgar speech); the »emphatic consonants» as such play no part as regards the quality of vowels, at least not in the mouth of the people; the Osmanli also knows such forms as *babdā* etc.; the peculiarities here ascribed to Armenian Turkish it has in common with Osmanli proper;

p. 26: the *i* of *irtesi*, *dimek*, *itmek*, *ijlemek* is not due to any Armenian-Turkish phonetic change but is the original vowel retained, while in modern Osmanli it has been developed to *ä*.

2. Serbian influence on Turkish.

KARL FOY, in his interesting papers *Die ältesten osmanischen Transcriptionstexte in gothischen Lettern*, has occasion to speak of some peculiarities in the texts described by him, which he attributes to Serbian influence.

I think I cannot better repay the debt of gratitude I feel to the author of these able papers than by making some remarks, whereby I hope some small inconsistencies in them will be corrected. I quote the papers as I and II.

I 235: FOY compares two peculiarities of the dialect reproduced by Megiser with two peculiarities of the Turkish spoken in Bosnia as described by BLAU, viz.: the dropping of initial *h* in *oros* for *horos* and the pronunciation of *k* as *č*. It is not clear to me whether he means that both phenomena are due to Serbian influence. The former undoubtedly is, for the Serbian spoken in the greater part of Bosnia has dropped all old *h*:s. The latter phenomenon, however, has nothing to do with Slav phonetic peculiarities, for the Serbians, like most of the other Slavs of the Balkan peninsula in historical time, have had no change of *k* to *č*. The *č* for *k* in Bosnian Turkish is only the form that Osmanli palatalized *k* (i. e. in words with palatal vocalisation, as far as genuine Turkish elements are concerned) took in the mouths of the Serbian population. As this language had no such sound it substituted for it the one that was its nearest phonetical equivalent, viz. *č*, which in Slav words stands for old palatalized *t'* and *k't'*.

I 274: Slavische Lautbeeinflussung zeigt sich sowohl im Vocalismus (Confusion zwischen *u*, *o*, *ö*, *ü*), als auch im Consonantismus (*f* silbenschiessend statt *r*; *r* vor anlautendem *u* entwickelt). None of these phonetic changes are of Slav origin: initial *u* does not take *r* (but in *prehistorical* Slav *ũ* took *r* before it); in II 238 Foy declares this to be an error and sees in *ru* only an orthographical sign for *u*-. The *f* of foreign loan-words is changed to *r* in Serbian, but no change in the opposite direction is known to me. Of the vowels mentioned the Serbian possesses only two, viz.: *u* and *o*, and there exists no confusion whatever of vowel sounds in this language, they being kept well apart both in Slav words and in words of foreign origin. But perhaps Foy only means what he says in II 238, that *o* can stand for *ö* and *u* for *ü*, which of course — I quite agree — must be ascribed to Serbian influence, as it is the Serbian custom to put *u* for *ü* and *o* for *ö* in Turkish loan-words.

II 239: In *jotaš* (*iotaſch*) of the Jūnūs tractate (I 24) Foy suggests that *l* durch ein Versehen ausgelassen sein kann, but alternatively thinks that it may have been dropped owing to some Turkish phonetic change just as in *osoñ* (MÜHLBACHER Cap. XIII). I think neither of these attempts at an explanation is necessary, for it is one of the phonetic peculiarities most characteristic of the central Serbian dialects that they change *l* at the end of a syllable to *o* (which *o* is then assimilated with a previous *o* of the same syllable to a long *o*). I thus think that the above case of *o* for former *ol* is due to Serbian influence.

II 240: Such I think must also be the case with *kuluk* (I 22) for *qulluq*, where another Serbian sound-law seems to have been at work. For in this language no geminated consonants are allowed, and old geminatae are represented by single consonants.

As these two sound-changes are among the most characteristic of the Serbian language and are not found in many other languages — the former one, however, occurs in part of the Hungarian linguistic area, but its developement there is believed by SIMONYI to be due to Serbian influence, and it begins only about 1500 —, I think that these few remarks have only corroborated Foy's hypothesis of the Slav influence on the texts described by him.

III.

Fenno-Ugrica.

1. A Fenno-Ugrian loan-word in the Avesta.

MARQUART, *Keleti Szemle* 11, 2 note 6 and JACOBSON *Arier und Ugrofinnen* p. 241 approximate the name of the mythical Avestan fish *kara* (ANDREAS reads *kora*) to the Fenno-Ugrian name of the fish: Finnish *kala*, Mordvinian *kāl*, Čeremisian *kol*, Vogulian *γul*, Hungarian *hal* etc.

JACOBSON l. c. (cf. literature quoted by him) rightly remarks that the original vowel of the stem must have been an *o*. This reminds me of some observations in WIKLUND's *Entwurf einer urlappischen Lautlehre*, in which he had already anticipated this statement in 1896.

In the said book p. 128 he has shown, that »in sehr vielen wörtern in der hauptbetonten silbe ein lappisches *uo* dem finnischen kurzen *a* entspricht». Among the examples quoted by him is also Lapponian *guölle*, Finnish *kala*.

Summing up, WIKLUND l. c. p. 136 says »dass das finnische und mordwinische hier auf einer jüngeren stufe stehen und dass ihr *a* in diesen wörtern aus einem älteren mehr geschlossenen vokal entwickelt ist. Das lappische *uo*, *uö* wäre also keineswegs aus *a* = finn. *a* entwickelt, sondern das finnische *a* aus einem *o* = lapp. *o* > lapp. *uo*, *uö*.»

As the Mordvinian representative of this presumably open Fenno-Ugrian *o* sound is *a*, the Avestan word can hardly be derived from »urmordwinisch *kola^x*», as JACOBSON thinks. Why cannot the word be a loan-word from the Fenno-Ugrian language as such? We know that quite a great number of Iranian loan-words were borrowed before the breaking-up of the Fenno-Ugrian nation (but after its separation from the Samoyeds). But we know nothing of any specially Mordvinian relations with the Iranians.

In any case, if MARQUART's and JACOBSON's comparison of the Avestan word and the Fenno-Ugrian fish name is founded on fact, it seems to afford a proof for the correctness of ANDREAS' reading.

2. On a secondary change of quantity in Hungarian.

In his book *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache* GOMBOCZ speaks of a secondary change of quantity of some Čuvaš loan-words in Hungarian (pp. 139 sqq.). BALASSA in *Tüzetes magyar nyelvtan* had already expressed the view that all long vowels in such words had been lengthened during the separate development of the Hungarian language.

As to the duosyllabic words GOMBOCZ says l. c. p. 141: »In den meisten zweisilbigen wörtern ist wahrscheinlich eine spätere dehnung unter dem einflusse des langen á der zweiten silbe eingetreten *ártány, csákány, sárkány* < **artān, *čakān, *šarakān.*»

Whatever the cause of this lengthening may be, it can be proved that it must have taken place at a relatively late period. For one of the words that exemplify GOMBOCZ's statement has been borrowed by the Serbian language, where the original quantity and accent of the loan-words are admirably preserved.

In the dialect of VUK, on which the literary language is based, we find the word *čàkanac*, gen. *čàkānce*, meaning 'hammer'.

The last syllable *-ac* is a Serb diminutive suffix and, according to accentological laws known to all Slavists, the accent must originally have rested on the second vowel **cakānac*. The Slav suffix *-ьсѣ*, from which *-ac* is derived, in old times used to take the accent, so we must suppose that at the period when this word was taken over from the Hungarian this old rule had ceased to work.

The accent of the original tonic syllable is a short one, according to LESKIEN's rule that a long tonic vowel of a suffix was shortened before the Štokavian displacement of the stress.

The first vowel of the word is also short. But in this position, in the syllable immediately preceding the original accent, old long vowels were always kept. There is no single case where such a vowel has been shortened.

We may thus presume that the lengthening of the vowel in the first syllable of the Hungarian word took place only after the period when it was borrowed from Serbian. As the word has taken part in the great Štokavian accent revolution, it can hardly have been borrowed later than the beginning of the 16th century, cf. SKÖLD: *Zur Chronologie der štokavischen Akzentverschiebung* p. 74 sq.

And as it can hardly have been borrowed before the 11th century, the lengthening of the first *á* in *csákány* cannot have taken place before that date, but may have taken place after the 14th century, as the law of accent displacement in Štokavian did not work in the 13th century but must have existed in the last half of the 15th.

At any rate the Serbian word shows that the lengthening of the first *á* of *csákány*, as BALASSA and GOMBOCZ have supposed, must have taken place in Hungarian, and cannot have already developed in Čuvaš.

The word *csákány* must have been borrowed by the Serbians before the 15th century, because the development of Hungarian *-n* > *-ny* begins about that time.

3. The palatal Gutturals of the Iranian loan-words in the Fenno-Ugrian languages.

In his remarkable book *Arier und Ugrofinnen* Professor JACOBSON has tried to show that the oldest Aryan loan-words in the Fenno-Ugrian languages — that very peculiar feature — must have been borrowed in Proto-Iranian time.

One of his principal arguments — I shall not discuss the others here — is that 1) the Proto-Iranians did not have any explosives as equivalents of the Indo-European palatal gutturals *ǵ*, *ǵh*, *ǵ̌*, *ǵ̌h*, as HERMANN thinks; 2) that there is no Iranian language or group of languages which could separately account for *ś*, *ž* etc. that the loan-words in Fenno-Ugrian presuppose.

As to this latter point I cannot see that JACOBSON has succeeded in overthrowing KONOW's proofs for the fact that in the »Khotanese« (»nordarisch«, »šakisch«) language *ś* in certain cases

stands for Indo-European \hat{k} . Nor can I acknowledge that he has succeeded in showing that s is the only equivalent for this Indo-European sound e. g. in Afghan.

For the first point I think it is comparatively easy to prove that the palatal guttural must have existed as such in Eastern Iranian dialects at a relatively late time.

LASSEN *Indische Alterthumskunde* I² 513 ff. sqq. has already identified the national name $\Pi\acute{\alpha}\chi\tau\omega\epsilon\varsigma$ of Herodotos with the modern word *Paštō*, the native name of the Afghan language, though this combination, lucid and convincing as it is, has been disputed. Now ṣ regularly stands for Indo-European \hat{k} (at least before t), so we can hardly refrain from supposing that at the time of Herodotos the pronunciation of \hat{k} as an explosive was still common among the Afghans, at least in the position before t , where according to WACKERNAGEL *Altindische Grammatik* I 229 § 209 and JACOBSON l. c. 142 we should have expected $\text{ṣ}t$ even in Aryan times. A ṣ could hardly have been rendered in any other way than through Greek sigma.

The pronunciation as \hat{k} must have been in force even considerably later, for the annals of the Chinese first Han-dynasty (206 B. C.—24 A. D.) speaks of *Phok-tiu*, cf. FRANKE *Beiträge ... zur Kenntnis der Türkvölker* etc. p. 73. The author of these annals *Pan-ku* died in 92 A. D., and they were completed by his sister after his death. It is perhaps the same word that is rendered by *Phok-tat* in the annals of the later Han-dynasty (25—220 A. D.); their author *Fan-ye* died in 445 A. D.

There is also another point that deserves to be noted. In modern *Paštō* the sound ṣ is pronounced in two different ways: in the West as a sibilant, but in the eastern dialects as a deep guttural fricative (like Arabic h). We are at a loss to explain this guttural, if we suppose that $\hat{k}t$ became $\text{ṣ}t$ as early as in the epoch of Aryan linguistic community. Indeed the easiest way to explain it is by assuming that the Indo-European \hat{k} was still a palatal guttural after the time when the Afghans had already formed a dialectal group of their own within the Iranian branch of the Aryan group of languages.

It could perhaps be argued that the kappa in the word quoted from Herodotos might be meant to stand for the guttural fricative of the eastern dialects, and that perhaps the pronuncia-

tion of the western dialects was due to Persian influence. For *khi* in the time of Herodotos was pronounced as an aspirated *k*, not as a fricative. But a priori it would seem more probable that the Afghan fricative should be rendered by *kh* than by *k*, and there would be nothing to account for the fact that the unaspirated *k* should be the symbol chosen for the sound.

There are also some phenomena in the Slav languages, that corroborate the supposition that the palatal gutturals were still pronounced as gutturals, when the *satəm* languages had begun their separate life. For cases such as *kotora*, *kopyto* and others collected by Professor AGRELL (LÅ 1918, 1919, 1921) hardly admit of any other explanation than the one given by him, viz. that a depalatalization of *ġ*, *ĥ* took place during the time of the Slav linguistic community, a supposition implying that the guttural pronunciation of these sounds was still maintained in the prehistoric Slav language.

If we add these facts to the arguments of HERMANN, it seems that the decision can only be in favour of his opinion. It is no more surprising that the later phonological state of things should have been reached by means of parallel development than that the modern Indian and Iranian dialects still show a far-reaching parallelism in many cases, as has been demonstrated by GRAY in his *Indo-Iranian Phonology*.

I think that what has here been said proves that at least a great many of the words discussed by JACOBSON cannot have been borrowed in Proto-Iranian time.

4. Some remarks on Hungarian accentuation.

I have remarked *Zur Chronologie der štokarischen Akzentverschiebung* pp. 52 sqq. and pp. 85 sqq. that at some earlier period the stress in Hungarian must have been placed not on the first syllable of words as it is now, but on the last syllable.

A thorough investigation of the Hungarian loan-words of the neighbouring languages, especially Serbian and Roumanian, the results whereof are summarized in the »*Ungarische Endbetonung*», has only confirmed my belief in the truth of the above statement.

But there seems also to exist a direct proof of its truth. For an examination of the Hungarian words in the Byzantine chronicles show them to be nearly exclusively oxytone. The exceptions are easily accounted for.

I shall return to the subject later on in a special paper, comparing the testimonies of different Greek sources, and I shall here content myself by quoting the most important one, chapter μ. of CONSTANTINE PORPHYROGENNETOS' *De administrando imperio*, where we read the following words:

Ἰστέον ὅτι ὁ Ἀρπαδῆς ὁ μέγας Τουρκίας ἄρχων ἐποίησε δ' υἱούς, πρῶτον τὸν Ταρχατζοῦν, δεύτερον τὸν Ἰέλεχ, τρίτον τὸν Ἰουτοτζάν, τέταρτον τὸν Ζαλτάν. Ἰστέον ὅτι ὁ πρῶτος υἱὸς τοῦ Ἀρπαδῆ ὁ Ταρχατζοῦς ἐποίησεν υἱὸν τὸν Τεβέλη. ὁ δὲ δεύτερος υἱὸς ὁ Ἰουτοτζᾶς ἐποίησεν υἱὸν τὸν Φαλίτζιν τὴν νυνὶ ἄρχοντα. ὁ δὲ τέταρτος υἱὸς Ζαλτᾶς ἐποίησεν υἱὸν Ταξίν. Ἰστέον ὅτι πάντες οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀρπαδᾶ ἐτελεύτησαν. οἱ δὲ ἔγγονοι αὐτοῦ ὃ τε Φαλῆς καὶ Τασῆς, καὶ ὁ ἐξάδελφος αὐτῶν ὁ Τάξις ζῶσιν. Ἰστέον ὅτι ἐτελεύτησεν ὁ Τεβέλης, καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Τερματζοῦς, ὁ ἀρτίως ἀνελθὼν φίλος μετὰ τοῦ Βουλτζοῦ τοῦ τρίτου ἄρχοντος καὶ καρχᾶ Τουρκίας. Ἰστέον ὅτι ὁ Βουλτζοῦς ὁ καρχᾶς υἱὸς ἐστὶ τοῦ Καλή τοῦ καρχᾶ. καὶ ὅτι τὸ μὲν Καλή ἐστὶν ὄνομα κύριον, τὸ δὲ καρχᾶς ἔστιν ἄξιωμα, ὥσπερ καὶ τὸ γυλᾶς, ὃ ἐστὶ μείζον τοῦ καρχᾶ.

Now, if all of these words have not the stress on the last syllable — the exceptions are: Ἰέλεχ, Ἐζέλεχ, Φαλίτζι(ν), [Τάξι(ν)], Τεβέλη — there is only *one* of them that may possibly accentuate the *first* syllable of the word, viz. Ἰέλεχ, if Ἰ and ε are not rather to be pronounced separately, as they are written; and, in any case, if we are authorized in drawing a parallel with Ἐζέλεχ, we must think that this is due to pure chance.

Before examining these words we should perhaps ask ourselves if Constantin is to be relied upon in accentological matters.

It suffices to examine the accent of the Arabic names quoted by him to be convinced that he was very well informed as to the accentuation of Arabic and renders it exactly. The same is true also of other foreign words, and only such foreign words as have taken Greek endings or were assimilated to some Greek formal category show deviations from this rule. There is no reason whatever to believe that he was not able to grasp and reproduce the Hungarian accent also. The intercourse between

the Hungarians and the Byzantine court must have been rather frequent, and I think MELICH is right in supposing that Constantine took his Hungarian words from the mouth of Hungarians living in Constantinople or visiting it with the embassies and diplomatic missions.

But there is another point: Constantine, as well as other Byzantine historians, calls the Hungarians »Turks«, and we know from his records that some Turkish elements were assimilated with the Hungarians.

As to the first question MARQUART has settled it in a convincing way in his *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge* pp. 57 sqq. He has shown that this name for the Hungarians is of quite another origin than the word 'Turk'.

As to the assimilated Turkish elements, we can hardly suppose that their influence could have been so preponderant that Constantine could only have met representatives from this part of the Hungarian nation.

Or are we to believe that the assimilation of the Turkish element was the reason why the Hungarian accent was removed to the last syllable from any other originally accented one?

If such a supposition were right, we should in any case be forced to acknowledge the fact that the place of stress has been changed during the historical development of Hungarian since the time of Constantine.

But there is no need at all to suppose that the accentuation on the ultimate was due to Turkish influence, as I shall show a little farther on.

First, however, I shall say something about the exceptions just mentioned. They are of two different categories. Φαλίτζιν, Τεβέλη, Ταξίν — the last name is also written Τάξιν, and the other form is perhaps only due to an orthographical error of some scribe, who copied the original or some copy of it — are only seeming exceptions for the first word is Hungarian *Fálcs*, i. e. the name takes a Greek ending according to the Greek usage from time immemorial, and this is probably the case with the two others also.

As to ἑλέγχ, ἑζέλεχ they are not so easily explained. If I may venture a guess, the accentuation here may be due to the analogy of Hebrew names such as Ἀβιμέλεχ. I dare say it can hardly be ascribed to the original, but rather to some learned

scribe, who copied the MS. and made use of his knowledge of the language of Holy Writ.

Anyhow, the exceptions, if exceptions they are, are so few, that we may practically put it down as a rule that Constantine gives all the Hungarian words quoted by him with the stress on the ultimate.

In the preliminary discussion on the accent problem sketched here, the opponents of the theory have objected that the supposition of an earlier period of Hungarian oxytonesis contradicts the theory of Professor SETÄLÄ, known as the »theory of alternation of degrees» (Stufenwechsel, »stadieväxling»). On this theory see WIKLUND in my above-mentioned book pp. 81 sqq. According to this theory the stress of more than monosyllabic words oscillated between different syllables, mainly between the first and the second syllable of the word.

Now of course it would be absurd to deny the existence of the »alternation of degrees». After PAASONEN's investigations it may be regarded as a fact that this phenomenon was peculiar not only to the prehistoric Fenno-Ugrian language, but to the still older linguistic community of the peoples who later spoke this language, together with the Samoyeds (the »Uralian languages»).

But it is difficult for me to believe that the alternation of degrees was due to accentological reasons. This can hardly be regarded as anything but a guess, however probable it may be.

And if there really existed an inter-relation between stress and change of degrees, why should not the former be caused by the latter rather than vice versa?

But let us accept SETÄLÄ's theory as proved!

Even if its truth were incontestable, it could *not* prove that the Hungarian language had not once upon a time another accentuation than it shows nowadays.

For, pro primo, the place of stress in the Fenno-Ugrian languages is far from uniformly fixed. The Baltic Finnish (»ost-seetinnisch») languages (with the Lappish dialects) alone (together with most Vogulian dialects and the Ostiak in most cases) accord with the Hungarian in having the stress fixed on the first syllable of the word. Now, Finnish proper and Hungarian are of the greatest cultural importance and were the first Fenno-Ugrian

languages to be examined linguistically (and this almost exclusively by Finnish and Hungarian linguists), and this is probably the reason, why the working hypothesis of the first syllable accentuation was regarded as natural.

In regard to the other peoples belonging to the same linguistic community the question stands as follows:

Volga Finns:

Mordvinian, first syllable stressed in the Mokša dialect, no fixed accent in the Erzä dialect.

Čeremisian, in some dialects ultimate or penultimate stressed, in other dialects no fixed accent.

Permian languages:

Votiak, last syllable as a rule stressed (with a feeble secondary stress on the first syllable).

Zyriänian, in most dialects first syllable stressed, in one dialect penultimate stressed, in another no fixed stress.

Ob-Ugrian languages:

Vogulian, first syllable stressed in most dialects, but last or penultimate stressed in the Tavda dialect.

Ostiak, mostly first syllable stressed.

As we see, there are so to say, three principal points for the Fenno-Ugrian accent: ultimate, penultimate, and the first syllable. If we had to judge by the now spoken languages of this linguistic family, we should be inclined to assume that in remote antiquity the stress moved rather between those syllables than between the first and the second (except in the numerous cases, where this latter syllable is also the ultimate or penultimate). But I shall hazard no such theory. All I wish to establish as certain is the fact that the Fenno-Ugrian stress of our time is so manifold that it can give us no reliable basis for asserting that in all these languages the first syllable of the word was originally stressed (perhaps with the accent moving between this syllable and the next one).

This statement can be corroborated if we widen the scope of our investigation to embrace also the other branch of the Uralian family of languages, the Samoyed. For according to the greatest expert on these languages, CASTRÉN, they are, as a rule, *stressed on the ultimate*. He says: »Accentus e regula semper in ultimam vocabuli syllabam cadit».

If we accept the theory of SETÄLÄ, the oscillatory accent must have been prior to the disbanding of the Uralian peoples. The Samoyed group of languages clearly shows, that the alternation of degrees must have been of an earlier date. And there is no reason why the Hungarian, as well as the Tavda-Vogulian, the Čeremisian and especially the Samoyed languages, could not after that time have shifted the stress to the ultimate.

But why could not the Samoyed stress be the earlier one and the place of stress in the Baltic Finnish etc. due to a later development?

And there is still another possibility to be considered.

A word needs not have one stress only. In all Turkish languages as a rule the first syllable is stressed as well as the last one, even if the former stress is much feebler. The same is the case in Votjak. If we suppose that Votjak has maintained the old accent system intact, it would be much easier to account for the different way in which the various Fenno-Ugrian languages are stressed nowadays. For very often a secondary stress becomes the main stress of a word, — this phenomenon is so usual that I need not quote any special examples. If I rightly understand CASTRÉN in PAASONEN *Beiträge zur finnisch-ugrisch-samojedischen Lautgeschichte* p. 196 the Samoyed also has a secondary stress on the first syllable.

I cannot accept as proved the theory of a closer affinity between the Uralian and the Turkish languages. But, if the Votjak accentuation reproduces the original Uralian accentuation, certainly a most curious coincidence appears in the two groups of languages whose principal feature, when compared with other languages, is the vowel harmony, even if this peculiarity has been lost by a great many languages in each group.

IV.

Armeniaca.

The supposed Armenian influence on the Turkish languages.

§ 1. In a well-written paper published in *Kuhns Zeitschrift* 39, pp. 442 sqq. Professor HOLGER PEDERSEN has tried to show that the prehistoric language of the Turkish tribes was in very remote antiquity subjected to an Armenian influence. He places this influence at so remote a time as before 500 B. C. and quotes a series of lexicographical parallels between Turkish and Armenian as proofs thereof.

Obviously, however fantastic this theory may seem, it cannot be set aside as a whim without thorough examination. The more so as the name that covers it with its authority is that of one of the most distinguished of living Indo-European scholars.

But this very fact is the reason why I have thought it necessary to discuss the matter as undoubtedly many people may be prone to adopt the theory without reasoning owing to PEDERSEN's high standing as a linguist. For it is all too easy to prove that this theory is as wrong as wrong can be.

PEDERSEN's standpoint in this question is the more remarkable as he is severe in his criticism of other analogous theories: »die annahme, dass das Türkische auch alte lehnwörter aus dem Slavischen besitze, möchte man am liebsten vermeiden, wenn nicht aus geographischen so wenigstens aus historischen gründen» l. c. p. 462. Why, we know rather more of Turkish relations with the Slavs in early times than we do of the relations between Turks and the Armenians! »Auch wohnten die Türken in alter zeit vielleicht nicht östlich genug, um sich mit den Ariern zu berühren» (against MUNKÁCSI) l. c. p. 465. PEDERSEN gives

no grounds for this surprising statement, which in any case cannot be founded on facts, for we know something of Turkish and Aryan relationships, but nothing of any such relations between the Armenians and the Turks before the time of the great migrations. This point remains to be proved.

Perhaps it should here be stated that KRETSCHMER holds that the Armenians lived in Thessalia of old and that they migrated with the Phrygians to Asia Minor some time during the third millennium B. C. According to FORRER the Armenians entered Armenia Minor „als Zweig der Phryger um das Jahr 706 v. Chr.“, cf. *Sitzungsberichte* Berlin 1919 p. 1038.

As to the Turks, DE GROOT in his *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit* p. 5 identifies them with the Tik of the Šu-king „das uns in die Zeit des T'ang, also zum 18. Jahrhundert v. Chr. zurückführt“. This people is said to have been living north of China. One or more tribes of these Tik lived as far eastward as between the Chinese provinces Šansi and Pe'-tši'-li of our days and as far south as the neighbourhood of the Huangho. Some geographical names there still commemorate the ancient masters of this land, cf. l. c. p. 28.

In discussing the material of Professor PEDERSEN, I leave altogether out of account those Turkish words as to whose ancient origin he expresses some doubt and those for which he considers the possibility of an influence from modern Armenian, and I accordingly base my evidence only on those words whose Armenian origin he believes to be beyond all doubt.

The reasons why there could have been no Armenian influence on the Turkish languages as a linguistic community can be divided into three classes: historical, cultural, and etymological.

Historical reasons.

§ 2. These are necessarily of a negative character.

Professor PEDERSEN does not tell us where he thinks that the inter-relations between Armenians and Turks took place. But as the Asiatic origin of the Turkish peoples can hardly be subject to any doubt and as PEDERSEN in any case does not expressly say anything to the contrary, we are authorized in

believing that he locates the meeting of the ancestors of the two peoples somewhere in East Central Asia, — North, Western and South Asia at any rate being excluded. This is the more justifiable since PEDERSEN tells us that some of the presumably Armenian words have wandered, through the intermediary of the Turk peoples, as far as to the Mongols, the Mandchus, and the Tungusians.

In so doing he regards the Mongol language as being in linguistic affinity to the Turkish ones. This may or may not be so, but it can not be regarded as proved. I may call to mind how Armenian was for a long time regarded as an Iranian dialect, until HÜBSCHMANN proved that the Iranian elements in this language, however numerous they might be, are mere loans. Quite the same reasoning may be applicable to the Turkish elements in Mongolian. This seems to be the opinion of the Russian specialist VLADIMIROV, who describes Mongolian as a mixed language *Zapiski vostočnago otdělenija imperatorskago archeologičeskago obščestva* 20, ²/₃, p. 153 sqq. This question should be examined before discussing the theory of relationship.

The very fact that a part of Professor PEDERSEN's lexicological material for comparison is found so far eastward would seem to an un-prejudiced mind strongly to impair the strength of the proof as to the Armenian origin of the isoglosses quoted by him.

But if we examine the Chinese works which are, in so far as they are at our disposal, our principal sources for the early history of this part of the world, it seems impossible to find a single people which could be identified with the Armenians. And the exploration of Eastern Turkistan, which has revealed the existence of some hitherto unknown peoples (unknown to us though not to the Chinese), has not yet at any rate led to the discovery of any people that might be styled as the Proto-Armenians. But, supposing Professor PEDERSEN's theory to be right, we might perhaps admit that this may be due to the fact that the Armenians had already left Central Asia without leaving any traces when the earliest Chinese historical records were written down.

At any rate it should have been Professor PEDERSEN's task to make a research in this direction and thus attempt to prove that the two peoples *might* have been neighbours somewhere, just

as his great countryman THOMSEN has so convincingly done in examining the Baltic loan-words in the Finnish languages. And it must be regarded as a defect of his theory that he makes no effort whatever to show where Proto-Turks and Proto-Armenians could have met.

It should also not be forgotten that Armenian, as MEILLET has so cleverly pointed out, holds, more or less like Ancient Greek, a *middle* place in the Indo-European family of languages. This seems to imply that the Armenians could hardly have been the Indo-European outpost to the east, which they must needs have been if PEDERSEN's theory be true. But I admit that after the discovery of Tocharian this argument cannot be said to have the same weight as it would have had earlier.

The historical reasons against the theory are the most feeble, and they of themselves would not suffice to prove the untenability of PEDERSEN's hypothesis (though they might shake our belief in it) if the other reasons were not so much stronger.

Cultural reasons.

§ 3. Among the words that Professor PEDERSEN makes the Turks borrow from the Proto-Armenians are two or three from the vocabulary of civilised life: the Turkish names for the ass, the sheep, and the goose. The etymologies of the Armenian words from which PEDERSEN derives these animal names are discussed in the next paragraph. Here we shall for the moment suppose that no phonological reasons can be brought to bear against the theory.

If the names of these animals have passed on from the Armenians to the Turks, this will imply that the former people tamed and cultivated the animals long before the latter.

As far as the sheep is concerned we at least know that this animal was cultivated by the Indo-Europeans.

Not so for the ass and for the goose.

According to SCHRADER (-NEHRING) *Reallexicon*² p. 270 ff. the ass must have been known to the forefathers of the Semitic peoples. »Die Bekanntschaft mit diesem Tiere«, he says, »geht ohne Zweifel in die Urzeit des semitischen Völkerstammes zurück,

bei dem sich zwei urverwandte Namen desselben (**atānu*, *himāru*) finden».

The Indo-Europeans did not know this animal. The Greek and Latin names of it are believed by BRUGMANN: *Indogermanische Forschungen*, 22, 197 to be loan-words from some language spoken in Asia Minor, from which also the Armenian *ēš* was borrowed. SCHRADER l. c. suggests that Sumeric *anšu* was the origin of these words. As to the Celts, the Germans, the Lithuanians, and the Slavs, they have borrowed their name for the ass directly or indirectly from the Romans.

Theoretically it could of course be admitted that the Armenians may have known the ass before the other Indo-European peoples and may have introduced it into Asia Minor.

But this is quite out of the question, for we know that the Armenians came to the Caucasus as immigrants from the South. Now, supposing that they had met the Turks somewhere in Asia and afterwards separated from them, they must have passed through what is now Russia so as to cross the Propontis into Asia Minor. But, as SCHRADER states l. c.: »Nördlich des Pontus kamen keine Esel mehr vor«. And we are therefore bound to believe that the Armenians made their acquaintance with this domestic animal in Asia Minor just as BRUGMANN has suggested.

Now it is true that the Armenian name for 'ass' is derived by PEDERSEN from an Indo-European word that may originally have meant 'horse'. And it seems a little more probable that the prehistoric Indo-Europeans did know the horse. But it can hardly be believed that the Armenians introduced the Indo-European horse to the nomadic peoples of Central Asia, changing its name into that of the ass. The latter change might of course have taken place in Asia Minor. But is there anybody that dares to tell us that the pacific mountaineers who are now the inhabitants of Armenia made the horse known to the steppe peoples of Asia?

If there should be so daring a person, it would be very easy to refute his statement. I may refer to DE GROOT l. c. p. 2, who quotes a Chinese historian, writing of the ancestors of the Huns:

»Bereits vor T'ang und Jü gab es Džong der Berge, Hiën-un und Hun-ok, die unter den Man des Nordens wohnten und mit

den Herden hin und her wanderten. Ihr Viehbestand setzt sich grösstenteils aus Pferden, Rindern und Schafen zusammen. Seltene Haustiere sind *t'ok-t'o*, »Sack-kamele«, Esel und Maulesel, *k'ut-t'i*, *to-tu* und *t'o-hi*.»

In two remarks DE GROOT states that Thang and Jü were the names of two emperors that are said to have lived in the 24th and 23rd centuries B. C. A Chinese dictionary that was composed about 100 A. D. explains *k'ut-t'i* to be »ein Maultier, dessen Vater ein Pferd ist« and *t'o-hi* »ein wildes Pferd«, but DE GROOT says that these two words as well as *to-tu* are impossible »näher zu deuten«, and that »hier von drei pferd- oder eselartigen Tieren die Rede ist«. He believes the three words to be probably not Chinese.

Now even if we suppose that the Chinese chronology, otherwise acknowledged to be so admirably accurate, may in this point be somewhat mythological, I think it must be admitted that it certifies the citizenship of both the ass and the horse in Asia in times of remote antiquity, and that we are right in presuming that these animals and their names are not likely to have been introduced into Central Asia by the Armenians, whose merits in hippology and even in asinology — sit venia verbo! — seem rather doubtful. If the Turks must have borrowed their names for the ass from somewhere, why not from the Huns, who were once admittedly their neighbours? Or perhaps we ought to believe that the Huns are identical with the Armenians?

As to the goose SCHRAEDER in the work just quoted tells us: »Der Vogel war den Indogermanen bekannt, doch kann an eine Zähmung derselben in der Urzeit nicht wohl gedacht werden«. Now I must say that it is very difficult to find a common phonetic formula for all the Indo-European words:

Old Indian *hamsá-*, Armenian *sag*, Old Greek *χίγν*, Latin *anser*, Old German *gans*, Old Slav *gъsъ*, Lithuanian *žąsis*, Old Prussian *sansy*, Irish *géis* (this last word meaning 'swan').

The Armenian word will be discussed in the next paragraph. But we may already ask how we are to find a common formula for Latin *anser* and Greek *χίγν*, supposing the first consonant of the word to have been *gh* or *gh̥*? And how unite Slav *gъsъ* (presumably with **gh-*) with Lithuanian *žąsis* (presumably with **gh̥-*)?

Now this very difficulty of finding a common phonetic basis for this supposed Indo-European word should make us prudent in theorizing as to its origin. The fact that »in den neo-lithischen Schichten Europas sind noch nirgends Spuren der zahmen Gans (und Ente) gefunden worden» would perhaps be more easily explained on the assumption that the inhabitants of Europe did not know the goose at all at that time. And the Indo-Europeans, whether autochthonous in Europe or not, could easily have taken the name of this domesticated animal during the separate life of each Indo-European people from some more ancient civilisation with which they came into contact, just as they did the names for wine or oil, as MEILLET has shown. I do not refer specially to the Aegean civilisation, I am only speaking generally.

At any rate such a supposition would well account for the similitude of the different Indo-European words, as well as for their lack of similitude.

But of course the Armenians may have tamed the goose in post-Indo-European times and theoretically it must be admitted that the Turks might have taken the tame animal over from them together with its name. But before we suppose this to be true, we must prove: 1) that the Armenians are known for their cultivation of the goose, 2) that the cultivation of the goose was unknown in Central Asia in the oldest times.

As to the first point, the Armenians seem not to be any more industrious cultivators of the goose than the other peoples of the Caucasus.

But supposing this fact to be due to a later stage of development, let us turn our attention to Asia.

It has been suggested that the goose was not known to the Fenno-Ugrian peoples. If this assertion were true, it would at least give some probability to the theory that the goose was not native to Asia, for although the original home of the said peoples may also have been in Europe, the *Uralic* people as such can hardly have had its first home anywhere else than on the boundaries of Asia, if not in Asia itself. The common Fenno-Ugrian loan-words from the Iranian may perhaps point that way (though they may have been borrowed somewhere near the Volga).

But the said assertion is false and shows how difficult it is to gain sure results in linguistic paleontology. It is evidently

based on the fact that the Finnish languages admittedly borrowed their name for the goose from the Lithuanian.

Now in reality there exists a common Fenno-Ugrian name for the goose, viz.: Hungarian *lúd*, Ostiak *lònt*, *lònth*, *tunt*, Vogulian *lunD*, Čeremisian *luđo* (also meaning 'duck').

In the Finnish languages the same word is found, though it here means 'bird': Finnish *lintu*, Russian Lapponian *lont*, Swedish Lapponian *loddē*.

This fact shows that the Fenno-Ugrians must have known the goose even in the time of their prehistoric unity. It shows that for the Finns proper the goose must have been so important a bird that it became »the bird» par préférence.

On the other hand the goose has been cultivated in China from of old (the Chinese name for the goose is now pronounced *go*, with the third tone, in the Hupeh dialect of our days, which I have spoken as a child), and it is difficult to perceive why the Turks should have taken so eminently Asiatic a bird from the Armenians. Or perhaps the Fenno-Ugrians and the Chinese took their goose from the Armenians? In that case they quite forgot to take the name at the same time.

I think the Armenian ass and the Armenian goose have proved to be feeble arguments for the assumed Armenian influence on the Turks. We need not add the sheep to this illustrious congregation by treating it at length. We may only remind the reader of the passage quoted from DE GROOT at the beginning of this paragraph, which clearly shows that the sheep also must have been known in Central Asia from of old.

Etymological reasons.

§ 4. I shall first discuss each word separately.

a) Armenian *eš* donkey: Turkish *äšäk*.

The first vowel of the Turkish word was originally an *i*. In this position *i* in Southern Turkish becomes *ä*. It is rather improbable that Armenian **eġ*, eventually **e*, should have given Turkish *i*. PEDERSEN in believing the Osmanli form to be the older one does not take note of the said Turkish sound law.

But even the identity of *eš* and *equus* urged by PEDERSEN is anything but sure. The stem consonant of the Indo-European

word is believed to have been a \hat{k} , and this sound is represented by s in Armenian. On the other hand e usually stands for Indo-European oi , while HÜBSCHMANN only with some hesitation admits the possibility of it as an equivalent also of ei . And even this diphthong was not originally to be found in the word. There is a single word in which the said authority discusses the possibility of Armenian $\$$ as a representative of Indo-European \hat{k} , viz. $\$un$. But the dog names are so frequently loan-words that nothing prevents us from presuming $\$un$ to be the same. But even Professor LIDÉN, on whose authority we perhaps ought to believe that Indo-European \hat{k} ($+u$) gives Armenian $\$$, says that PEDERSEN's combination »kann aber keineswegs als sicher gelten, nicht nur wegen der abweichenden Bedeutung des armenischen Wortes sondern vor allem wegen des Vorhandenseins anklingender Namen für Esel in mehreren verwandten Sprachen«, cf. HUSCHARDZAN 385. As I do not believe in JENSEN's Hettite theories I only mention that he asserts he has found a Proto-Armenian word $a-i-s$ or $i-s$, reconstructed by him as $*oišo-$, in the Hettite inscriptions. If this were true, PEDERSEN's etymology, as he remarks himself, would be impossible. In any case the phonetic difficulties that meet us in explaining $e\$$ as autochthonous seem to make BRUGMANN's theory preferable to PEDERSEN's.

b) Armenian $.xoy$ 'ram, tup': Orchon inscr. qoi 'sheep'.

PEDERSEN says: »Indessen kann (Osmanli) $qo\check{c}$ nach den türkischen lautgesetzen nicht mit qoi kombiniert werden«. This is a very bold statement, for quite the contrary is the case. That Armenian $t\check{i}$ was changed to \check{c} is a theory ad hoc and remains to be proved. But what is more curious still is that the Turkish word is also found in Mongolian as $.xuca$, in Mandchu as $k\acute{o}ca$ and in Tungusian as $kuca$. Professor PEDERSEN himself l. c. p. 445 has quite rightly argued for the existence of a sound-law according to which in words common to the Turkish and Mongolian the last vowel in an open ultimate is dropped in the former group of languages. But in order to connect the Orchon word with the Armenian he is ready to abandon this sound-law — for the Mongol, Mandchu and Tungusian clearly show that an open a in a final syllable was originally the last sound of the word, and this would imply that the Turkish word also originally ended in a , which at any rate can hardly have been the case with the Armenian

word. The way in which Professor PEDERSEN tries to pass by his own sound-law is so surprising and unconvincing that surely nobody could accept it — probably not even himself, were he not pursuing a certain aim. He now thinks that the Mongols may have borrowed the Turkish word, adding an *a* and then spreading it to the other peoples!

But, what is still more remarkable, Professor PEDERSEN only constructs a supposed Indo-European or Proto-Armenian form, and is not able to give any Indo-European etymology of it. This would be the more necessary as the Armenian word stands quite isolated, while the Turkish has also Osmanli *qojun* as a cognate. This latter word also occurs in the Crimea. It has a special sense in combination with *göz* 'eye', for *qojun gözü* means 'blue eye' and *qojun gözlü* 'blue-eyed'. Another cognate of it, *qoju*, means 'dark (colour)'. So this name for the sheep, like so many other animal names, seems originally to have been a name of colour.

a) Armenian *sag*: Turkish *qaz*, both meaning 'goose'.

Professor PEDERSEN says that the Turkish word »sieht indo-germanisch aus«. But even if this be true, which it perhaps is, how can he venture to assert: »es gibt kaum eine andere idg. sprache als das Armenische, woraus das wort stammen könnte»? Why so? We know a great deal of the historical relations between the Turkish tribes and other Indo-European peoples, but the only certain knowledge of Turkish and Armenian intercourse which we have is datable to the time of Armenian habitation in the Caucasus. PEDERSEN's assertion is a *petitio principii*, presupposing what ought to be proved.

And then *qaz* is found in most Iranian languages also!

And what he says about *s* being impossible in the Proto-Turkish »nominalauslaut« (this, he suggests, is the cause why we have *qaz* and not **gas*) is so surprising that I could hardly believe it when I read it for the first time. He quotes RADLOFF as an authority, but he seems not to have read the main passage in which the »Auslaut der agglutinierten Silbenreihe« is treated (pp. 173 sqq.). Quite contrary to his assertion, *s* is found in this position in all Turkish dialects. He seems to have misinterpreted RADLOFF's words as to the Osmanli, for RADLOFF does not say that *z* is substituted for *s* in the »nominalauslaut«, only that *z* is usual in this position as compared with the *s* of the verbs.

And just the word *qaz*, that is so pronounced in Krm. Kom. Kas. Tar. Kir. Kkir. Osm. Ad. Dschag. (for abbreviations cf. RADLOFFS' *Wörterbuch*) has the form *gas* in Alt. Tel. Leb. Schor. Sag. Koib. Ktsch. Küär. Tob. Uig. i. e. mainly the Eastern Turkish dialects!

But from the standpoint of Indo-European phonetics PEDERSEN'S etymology is perhaps still feeble. For he is forced to revive an old abandoned theory that the Armenian *sag* is the result of a metathesis. I shall not waste words on this etymology, as a very lucid and convincing explanation of the Armenian word has in the meantime been given by LIDÉN: *Armenische Studien* pp. 80 sqq., cf. especially his masterly criticism of PEDERSEN.

d) Armenian *koys*: Turkish *qyz*, both meaning 'girl'.

Professor PEDERSEN sees no inconvenience in supposing that Armenian *k* as well as Armenian *g* is rendered by Turkish *q*. This is rather surprising, as physiologically the Armenian *k* is rather more like the Turkish *k*.

The Turkish *y* is explained as derived from Proto-Armenian *ou* (Indo-European *ou* or *eu*), and the *z* in the same way as in *qaz*.

He admits himself: »Eine annehmbare etymologie des arm. *kois* habe ich nicht finden können». He is far from convincing when he adds: »Aber *s* kann jedenfalls nur aus idg. *k̂* entstanden sein»! This is a little too much intuition and rather too few facts.

Objectively, the first thing to do, if no acceptable Indo-European etymology could be found, should be to examine whether a Turkish etymology is possible. PEDERSEN ought at least to have mentioned VÁMBÉRY'S explanation of the word, *Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen* p. 89. As PEDERSEN quotes this book in another place of his paper, I cannot suppose that this etymology was unknown to him. VÁMBÉRY identifies the word *qyz* with a homophonous word meaning 'feurig, glühend, errötet, warm'. The root of this word means 'Feuer, Wärme, Röte, erglühen, entbrennen, in Eifer geraten, in Feuer geraten, zürnen' and from it is derived inter alia *qyzyl* 'rot' (also: 'Gold'). This authority thinks that *qyz* 'girl' originally meant 'warm' and compares *düli qanlı* 'Jüngling', originally 'heissblütig' (or rather: 'wild').

I think the etymology is correct, but a derivation from the

sense of 'warm' seems inadmissible. We should rather start from the meaning 'glühend, errötet'. 'Red' to the savage as well as to the child means 'beautiful', and maidens are often given this epithet. Cf. Russian *krasavica* 'beautiful woman' from *krasa*, a word that originally might have meant 'Glut, Glanz, Feuerglanz' and later 'redness; fairness, beauty', cf. BERNEKER: *Slavisches Etymologisches Wörterbuch* sub *krasa*.

As *qyz* must thus be a Turkish word, we should rather feel inclined to the inverse guess and suppose that the Armenians have borrowed this word from the Turks, the more so as the usual Armenian word for girl is not *koys* but *aljik*.

e) Armenian *geut* 'village': Turkish *ayıl*.

The original meaning of this last word is quite arbitrarily postulated by PEDERSEN as 'village', probably from the meaning of Russian *aul*. This is quite false, for the Turkish word belongs to a Turkish series of words meaning 'plait, braid' and 'enclosure, enclose', and Osmanli 'enclos pour les bestiaux' shows the way of development to the former, secondary meaning. Cf. *ay* 'Netz, Geflecht, Schafhürde', *ayy* 'Netz, Geflecht, Umzäunung', *ayyllanmaq* 'sich mit einer Umhegung umgeben; einen Hof haben (vom Monde)', *ayly* 'mit Netz, Geflecht, Umhegung versehen'. The ending *-yl* is a very common Turkish derivative, cf. *qyz* : *qyzyl* just mentioned.

The relationship between these words standing beyond all doubt, there is no need whatever to seek for an Armenian etymology of the word, the more so as neither the sound-likeness nor the similarity of meaning between the two words is very great. On the contrary, it is rather difficult to explain why an Armenian word originally meaning (according to PEDERSEN) 'lodgings for the night' has come to be in relationship with all these Turkish words.

PEDERSEN derives *geut* from *aganim* 'übernachten', cf. իշնա, and in order to facilitate this derivation he postulates an initial *a-*. He sees the phonetic difficulty of combining the Turkish word with the Armenian one, for he is himself the author of the rule (KUHNS *Zeitschrift* 38, 196), according to which Indo-European *u* between vowels gives Armenian *g* and at the ending of words *v*, cf. *kov* : *kogi*. This would seem to imply that *g*(*γ*) could not have originated in the Turkish word before Armenian *u* in this latter position had changed to *g*. Of course the matter

can be explained in the way he proposes, viz. that the Turkish sound comes from an intermediary degree, *gy*. But he is a little too certain in his assumptions when he states: »Die von den Türken aufgenommene urform des wortes *geul* war also genauer nicht **agel*, sondern **aguel*: die Türken mögen also das *gy* sofort durch ein einfaches *γ* ersetzt haben»! Is it really worth while making so much fuss in order to find an Armenian etymology for a word whose Turkish etymology is so easily found?

But even if it should happen to be true that *geul* goes back to **aguel*, this would only make a new difficulty. For according to Turkish sound-laws we ought to expect **agal* for **agel*, but not *ayyl*.

f) Armenian *ul(i)*: Turkish *jol*, both meaning 'way'.

In order to combine these words PEDERSEN suggests that the *j*- of the Turkish word is a prothetical consonant. Of course there is nothing to support so unfounded a suggestion.

He does not mention the Turkish etymological combination made by VÁMBÉRY l. c. p. 134 sq., which is more plausible and is met by no phonetic difficulties.

If *u* in *uli* (as Professor PEDERSEN asserts) does not go back to a diphthong, but contains *ũ* or *ū*, we should have to separate it from Slav *ulica*, for a *ũ* would have given **vǎlica* and a *ū* **vylica*. Of course we could suppose that parallel forms with vowel alternation *ũ/ou* might have existed. But such a supposition is quite unnecessary, if we do not try to force an Armenian etymology on a word whose Turkish etymology is quite clear.

g) Armenian *xot*: Turkish *ot*, both meaning 'herb'.

In order to bring these words together Professor PEDERSEN proceeds in the opposite manner to that which he adopts in combining Turkish *qoçqar* with Armenian *oçxar* (presumably **xoçxar*) or *goḡ: xoy*. In this latter case the Turkish is believed to reproduce an Armenian *x* that could alternatively be dropped, in the former the Turkish drops and the Armenian retains the *x*. These are two sound-laws of quite contrary, not to say contradictory, sense. In order to avoid the difficulty Professor PEDERSEN tells us that the original form of *xot* was *hot* and that this latter is Indo-European **sodo-*. But the equivalence of Indo-European *s-* and Armenian *h-* is by no means sure (HÜBSCHMANN admits it only in *hin*).

As the etymology of the Armenian word is obscure and as it is found in some Caucasian languages, its origin might be Caucasian rather than Indo-European.

n) Armenian *tvar* 'herde', *drar* 'greggia, montone, pecora': Turkish *tavar* (*davar*) 'vieh, reittier, lasttier, schaf'.

PEDERSEN admits that he cannot explain the two Armenian parallel forms. They are very easily explained if we assume that they are borrowed from the Turks and not vice versâ, for *d-* for *t-* is a regular feature of Southern Turkish and *-ar* is a common derivative. This supposition would also seem natural, as most Turkish tribes are nomads and all have been so in remote antiquity. For it seems strange that these nomadic peoples should have borrowed the names of things so important to them from another people of whose nomadic habits in prehistoric times we know nothing, let alone the question of its doubtful proximity to the Turks.

Professor PEDERSEN also combines with the above-mentioned Armenian words *tvair* 'dote che dà lo sposo alla sposa'. The Old Armenian form, according to him, »muss **tuuari* sein». He quite forgets that he has shortly before made Armenian *u* > *gu* be represented by Turkish *g* (γ). That Turkish *v* usually goes back to older *ḡ* he himself admits, and he proposes two ways, both equally unconvincing, of avoiding this difficulty.

These words, he thinks, are derivatives of Armenian *tam* 'give'. »Dass das armenische *t* mit türk. *d* wiedergegeben wurde ist in der ordnung.» But the forms with *d-* are a recent development, the *t-* forms being older. And the semasiological development from 'dote' to 'pecora' seems not so plausible as the inverse one, even if these words should not be held altogether apart.

i) Armenian *kaphuṣanem* 'shut': Osmanli *qapu* 'door', Orhon inscr. *qapyg*.

j) Armenian *kherthem* (*kherdem*) 'scorticare': Osmanli *kärt* 'entailler', Yakut *kärt* 'hauen'.

Professor PEDERSEN expresses some doubt as to the former combination, which I therefore pass by without discussion.

The latter Armenian word he derives — with very great probability — from the same root as Old Indian *kārtāmi*, Lithuanian *kertù*, Old Slav *črtō*.

If there were other sure instances of Armenian influence on Turkish, I should be glad to accept the probability of *kärt-* being derived from the Armenian. As matters now stand, I am inclined to regard the sound-likeness as one of those chances by which e. g. Modern Persian and English *bad* are identical both in sound and meaning.

k) »Osm. *däri* 'haut' kirg. *teri* kasan. *tire* alt. *tärä* jak. *tiri* tschuwasch. *tir*, *tirě* ist jedenfalls indogermanisch; das suffix erinnert an das im Armenischen so sehr produktive *-i*.»

PEDERSEN in seeking an Armenian origin for these words forgets his own rule, that Armenian *t* is represented by Turkish *d-*; for Osmanli *d-* is the result of later development.

1) »Das ziemlich weit verbreitete wort osm. *dam* 'dach' kann mit arm. *tun* gen. *tan* 'haus' nicht identisch sein; es könnte aber zu einer damit verwandten jetzt verlorenen bildung gehören.»

The same applies to this as to the last example.

m) »Das offenkundige lehnwort osm. *apsak* 'pappel' tschuw. *öwës* 'aspe' ist jetzt nur im Germ. und Slaw. bewahrt, könnte aber auch im Armenischen existirt haben (vorarm. *-p's-* statt des für die historische zeit zu erwartende *-p'-*).»

Here Professor PEDERSEN has made two factual errors: 1) the Osmanli word meaning 'poplar' is *qaraq*, and *apsaq* according to both ZENKER and SAMY BEY is not found in this language; 2) it is found in RADLOFF's great dictionary, from which Professor PEDERSEN has taken his examples, not however in the sense of 'poplar' but in that of 'Espe' and only in the Teleut, Altai, and Lebed dialects, and in the same meaning but in the form *aspaq* in the Šor and the Kumandu dialects, also in other dialects under the forms *ausaq*, *usaq*, *osaq*. It seems to be absent in Southern Turkish.

The Čuvaš word has nothing to do with it: Čuvaš *w* stands for *ð*, from which *p* in *apsaq* cannot be derived, and the *s* must be an old *š*. if the word is an old one, cf. as to the last statement RADLOFF's *Phonetik* p. 189, § 286. In most other dialects *s* does not go back to *š*, old *š* always being kept in all dialects except the Abakan, Kirgiz, and Yakut ones. Turkish *a* in old Čuvaš words according to RADLOFF is rendered by *ï* cf. l. c. p. 90. GRØNBECH *Forstudier til Tyrkisk Lydhistorie* p. 29 does not mention this opinion and tries to explain the cases with *ï < a*

in another way. According to him Čuvaš *u* corresponds to Turkish *a*. In any case the vowels of the two words do not correspond.

Some general remarks.

§ 5. As is well known, the Armenian language in words inherited from the Indo-European has dropped the last syllable of the word. This shortening must have taken place at a very early period.

Professor PEDERSEN in explaining Turkish words through the Armenian starts almost exclusively from forms with such apocope.

Now are we to believe that really so long ago as centuries before 500 B. C. the Armenians had already performed this sound process?

HÜBSCHMANN has proved (*Sprachwissenschaftliche Abhandlungen herausgegeben von . . . PATRUBÁNY* I, 8 p. 129 sqq.) that another of the oldest sound-laws of the Armenian — the so-called »vowel laws» — was still at work during the period of Parthian influence on Armenian (from the first century of our era).

MEILLET: *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique* pp. 1 sqq. attributes both vowel changes and the dropping of the last syllable to the new Armenian accentuation. He says l. c. p. 5:

«Les effets de l'accent arménien qui viennent d'être décrits ne sont pas anciens; ils avaient, il est vrai, cessé sensiblement avant la fixation de l'arménien par l'écriture, mais des exemples cités il résulte que l'action sur les voyelles *i* et *u* et sur les diphtongues *oy* et **ey* est postérieure aux emprunts à l'iranien de date arsacide. La chute des finales qui a été beaucoup plus complète que celle des autres voyelles, est elle-même postérieure aux anciens emprunts à l'iranien.»

For examples cf. the place quoted.

MARQUART has shown that the vowels of the last syllable were still kept at the time of Xenophon and »dass der Abfall der Vokale der letzten Silbe erst nach 400 v. Chr. stattgefunden hat».

These facts alone would suffice to show that PEDERSEN's theory is not founded on facts. For we should have to suppose

that the suggested Armenian influence on the Turkish took place after the time thus fixed. Supposing an Armenian influence on Turkish to have taken place before 500 B. C. as PEDERSEN believes, we should expect to see some traces of the old ultimate in the Turkish words, at least in those ending in a consonant (for PEDERSEN may be right in supposing that original vowel endings were dropped in Turkish).

As this point settles the whole question, it would seem superfluous to insist on phonetic particulars. I shall nevertheless briefly discuss some sound-laws which would necessarily be involved in PEDERSEN's theory.

Vocalism: Armenian *a* corresponds to Turkish *a* (*qaz*, *tarar*), but also to *ä* (*däri*); Turkish *o* to Armenian *o* (*qoi*, *ot*), but also to *ü* (*jol*); Turkish *y* to Armenian *əy* (*qyz*), but also to *e* (*agyl*); Turkish *ä* represents Armenian *e* < *eḯ* or *e* (*äšäk*), *a* (*däri*) and *e* (*kärt*); the semivowel *u* is either represented by *v* (*tarar*) or dropped (*agyl*).

Consonantism: Turkish *k* (*q*) stands for Armenian *x* (*qoi*), *g* (*qaz*), *k* (*qyz*) and *kh* (*kärt*); Armenian *x* either corresponds to *q* (*qoi*), or is dropped (*ot*); Armenian *g* gives *g* (*agyl*) or *q* (*qyz*, *qaz*); Turkish *d* represents Armenian *t* (sound-law expressly stated by PEDERSEN) while Turkish *t* also renders Armenian *t* (*ot*) as well as *th* (*kärt*).

As the reader sees, this is a labyrinth of phonetic combinations in which it is difficult to discern a leading principle. Very few of the would-be sound-laws can be exemplified by more than one word, only three or four of them by two words. But the worst of it is that they are contradictory and nearly all presuppose so modern a state of Armenian and Turkish phonology that it would be surprising if things had changed so little since before 500 B. C. The more so as Armenian is one of those Indo-European languages that have been subject to the deepest and most thorough phonetic changes in the course of the historical development of the language.

§ 7. After what has been said above, I think we may be justified in stating that the Armenian influence on Turkish postulated by PEDERSEN cannot be regarded as proved. An examination of the few lexicographical resemblances quoted by him in support of his theory would seem rather to point in a quite

opposite direction. That Armenian was subject to Turkish influence in modern times is well-known. But it is a question worthy of examination whether the Mamikonians were not a medium of Turkish influence.

I may add that nobody estimates PEDERSEN's merits in the field of armenology higher than the writer of these lines. They are in no way impaired by the criticism I have directed against his Turco-Armenian theory. But a wrong theory is perhaps the more dangerous when it is put forth by so eminent an authority. This is proved directly in our case by the fact that PEDERSEN's theory is frequently quoted as a dogma by native armenologists.

V.

Turkistan notes.

1. A passage in Menander.

In 568 A. D. the emperor Justinus II sent an embassy to the khagan of the Turks, Dizabul. Its chief was the Cilician Zemarchos, whose account of the voyage is known to us through the Byzantine historian Menander.

According to this author the residence of the khagan was situated in a mountain called Ektag, »meaning the Gold Mountain»: ἐν ὄρει τινὶ λεγομένῳ Ἐκτιάγ, ὡς ἂν εἴποι χρυσοῦν ὄρος Ἑλλὰς ἀνὴρ.

This mountain was identified by KLAPROTH with the Altai range, but CHAVANNES in his *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux* p. 237 shows it to be identical with the *A-kie(-thien)* of the Chinese historians, the mountain called *Pe-šan* (the White Mountain») by the Chinese themselves.

Accordingly the Ektag of Menander seems to stand for Turkish *Aq-taq* »White Mountain».

CHAVANNES therefore declares »le sens attribué par Ménandre au mot Ektag» to be »fautif» l. c. p. 236.

I think the riddle can be solved in another way without convicting Menander of falsehood.

The Turkish languages have a derivative of the word *aq* with the suffix *-ča*: *aqča*, Osmanli *aqçā*. This word also means 'white'. And I think that it is rather the latter than the former word that we should seek in the Chinese transcription *a-kie*.

Now *aqča* in most, if not in all Turkish languages, means not only 'white'; but also 'silver' or 'money'. In this latter sense the word occurs even in the combination *altyn aqča* 'gold money'.

Probably neither Zemarchos nor Menander knew anything about the Turkish languages, but had to rely on the help of

interpreters. The meaning of Turkish words can hardly have been known to them otherwise than inexactly.

If the original name meant 'White Mountain', perhaps *aq* and *aqča* were used alternatively for the adjective.

Money certainly is the first thing of which the foreign traveller learns the name in the language of the country traversed by him. If Zemarchos had heard *aqča* employed in this sense, he may easily have confounded it with the first term of the mountain name and taken this to mean the 'Money Mountain', though such a name may seem to be absurd.

But Greek *χρῆσις*, which denoted money, was also the name of gold, and Menander probably mixed up these two meanings of the word, the more so as the 'Gold Mountain' would seem to be a more adequate name for a mountain than the 'Money Mountain'. Thus the whole mistake may be explained.

2. On the people Ta-hia.

HILLEBRANDT *Vedische Mythologie* III 275 sqq. has connected Vedic *dasyu*, Avestan *dāhu* with the *Δάαι* (also *Δάσαι*) of the Greeks.

This connexion is accepted by KONOW *Thomsen-Festschrift* 1912 who adds another link to the chain by identifying this people with the *Ta-hia* of the Chinese historians. (The same connection has been independently made by BLOCHET and, I may add, also by the author of these lines, though the priority of course belongs to KONOW.)

If this is right — and I think it is — KONOW on the other hand is wrong in identifying the people designed by these names with the one speaking the language called »nord-arisches« by LEUMANN, »Khotanese« by KONOW etc. This scholar l. c. believes this language to be identical with Toxri, which must also be wrong, at any rate if we assume with him that the »Khotanese« was spoken about Khotan (the Yuthien of the Chinese).

I may be allowed to quote the Thang šu's words as translated by CHAVANNES *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux* p. 155:

Le Tou-ho-lo est appelé parfois T'ou-ho-lo (other characters) ou Tou-ho-lo. C'est le pays qu'on appelait T'ou-hou-lo sous

(la dynastie des) Yuen-Wei. Il est à l'ouest des (monts) Ts'ongling, au sud du fleuve Ou-hou (Oxus). C'est l'ancien territoire du (royaume de) Ta-hia. (Les habitants y) demeurent mêlés avec les Ita (Hephthalites).» (It is remarkable that MELA III 42 says, that the Oxus river turns to the north »iuxta Dahas«.)

In a note CHAVANNES remarks on this description: «Il faut entendre par là que la capitale de Tokharestan était au sud de l'Oxus, mais le territoire de ce royaume s'étendait jusqu'au défilé des Portes de fer (Derbend), comme l'indique le Ta t'ang si yu ki de Hiuen-tsang.» The geographical site of Tokharestan as well as of the Ta-hia must thus have been considerably more to the westward than that of Khotan. This also accords with the Greek sources, which place the Da(s)ai to the west of the Sakai. According to MARQUART Balkh was situated in Tokharestan, which also points more westward than Khotan.

A little below, l. c. p. 158, the Thang-shu records how the Ta-hia kingdom was subjugated by the I-ta (Hephthalites), which cannot have been before the 5th century, as this people until the beginning of that century were themselves under the yoke of the Joan-Joan. The Chinese source adds: »les Ta-hia ne sont autres que le T'ou-ho-lo«.

As we see, the Ta-hia are here identified with the Toxri, and if this statement of the Chinese historian is right, we must conclude, when comparing this passage with the one previously quoted, that Ta-hia must have been an earlier name of the Toxri. This earlier name must have been used at least in 128 B. C., lors de la mission de Tchang K'ien», cf. CHAVANNES l. c. p. 155 n. 7.

If we can judge by the statement on the victory of the Hephthalites, it would seem that at that time the name of the subjugated people was already Toxri. As the Wei-dynasty adopted the name of Yuen in 496, and we are told that the name of Toxri was used under the Yuen-Wei, this leads back to about the same time. In the time of Hiuen-tsang, who travelled in 629 or 630 A. D., the Toxri name must have been in use¹.

¹ Only after these lines were written I had the possibility of perusing FRANKES *Beiträge*. He tells us p. 32 that »weder Chang k'ien noch Pan ch'ao (1st century A. D.) den Namen Tochara (Tu-ho-lo)... in ihren Berichten irgendwo erwähnen. Erst in den Wei Annalen, die den Zeitraum von 386 bis 556 umfassen, erscheint der Name T'u-hu-lo, während in den

But Strabo († not before 21 A. D.) mentions the *Tόχαροι*, and this would seem to imply that the change of name took place about (a little before) the time of the birth of Christ.

Of the causes which led to this change of name we can make no guess; for the younger name can hardly be regarded as phonetically developed from the older one.

As to the etymology of the word Da(s)ai, the one proposed by KONOW falls with his identification of the Toxri and the Šakai. If the word should happen to be of Iranian origin, as he thinks, I should wish to connect it with Old Persian *dahyu-*, Avestan *dayhu-*, which words mean 'land, country, territory'.

griechisch-römischen Geschichtsquellen das Volk der Tocharer schon in einer um 500 Jahre zurückliegender Zeit genannt wird». FRANKE denies the identity of Ta-hia and Thu-ho-lo, supposed by MARQUART, and says: »dass sich in den Quellen nirgends eine Andeutung über die Identität beider Namen fände». As we have seen, this assertion is wrong.



Index.

I.

Slavo-Baltica.

Cf. also II: 2, III: 2.

1. On the relative chronology of the compound adjective declension in Lithuanian	3
2. The law of Fortunatov-de Saussure and its phonetical basis	4
3. On the relative age of Slav metatony	10
4. On a Russian sound-law.....	11
5. Some remarks on the Russian national name.....	12
6. The Russian name for pearl and the age of the Story of Igor's Band	15
7. The making of Modern Bulgarian	18
8. On the quantity of Hungarian loan-words in Serbian	27
9. Etymological remarks	43

II.

Turcica.

Cf. also I: 6, IV, V: 1.

1. Some remarks on the so-called Armenian Turkish	47
2. Serbian influence on Turkish	50

III.

Fenno-Ugrica.

Cf. also I: 8.

1. A Fenno-Ugrian loan-word in the Avesta.....	52
2. On a secondary change of quantity in Hungarian.....	53
3. The palatal gutturals of the Iranian loan-words in the Fenno-Ugrian languages	54
4. Some remarks on Hungarian accentuation	56

IV.

Armeniaca.

Cf. also II: 1.

The supposed Armenian influence on the Turkish languages	62
--	----

V.

Turkistan notes.

Cf. also III: 2.

1. A passage in Menander	80
2. On the people Ta-hia	81

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 6.

ETYMOLOGISCHE MISZELLEN

VON

HERBERT PETERSSON

LUND
C. K. W. GLERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND
HÅKAN OHLSSONS BUCHDRUCKERI
1923

1. **Ai. *bhr̥ṣa-***

Ai. *bhr̥ṣa-* 'gewaltig, stark, mächtig, heftig' ziehe ich zu lett. *braschs*, F. *brascha* 'tüchtig', dessen urbaltische Form s. v. a. **brašjas* sein kann. Für die idg. Ursprache wären die beiden Formen **bhr̥k-o-* und **bhrok̑-io-* anzusetzen.

2. **Ai. *dhvānkṣa-***

Ai. *dhvānkṣa-* M. 'Krähe', wozu *dhūnkṣā* F. 'ein bestimmter Vogel', gehört nach Charpentier ZDMG. LXXIII 157 »offenbar« zu ai. *dhvānati* 'tönt', *dhūni-* 'rauschend, brausend, tönend', aisl. *dynja* 'gewaltig hervorströmen, rauschen, sich heftig bewegen' u. a. Charpentier muss annehmen, dass die idg. Wurzel **dh̥uen-* eine Erweiterung **dh̥uen-k* ergeben habe, ferner dass von dieser ein s-Stamm **dh̥uenk-(e)s*, **dhunk-(e)s* gebildet worden sei. Keine von diesen beiden Annahmen findet ihre Bestätigung. Übrigens ist es wegen der Bedeutungen nicht so ganz klar, dass *dhvānkṣa-* und *dhvānati* durchaus zusammengehören müssen.

Ich stelle *dhvānkṣa-*, *dhūnkṣā* zu lett. *dugāt* 'schreien wie ein Kranich', ein Wort, das nach Bezenberger bei Fick, Vgl. Wb. II⁴ 153 zu ir. *duan* F. 'Gedicht, Lied' (urkelt. **dugnā*) gehört. Ersichtlich passen *dhvānkṣa-* und lett. *dugāt* semasiologisch ganz gut zusammen. Die Zusammenstellung erfordert, dass letzteres auf idg. **dhug-* zurückgeht, ferner dass dieses auf der Vollstufe ein idg. **dh̥ueg-*, **dh̥uog-* hatte. Die Nasalierung in *dhvānkṣa-* lässt sich dadurch erklären, dass ein Stamm **dh̥ueg-n-* zu **dh̥uengn-* geworden ist. Vergl. zu diesem Vorgang bei Verf., Studien über die idg. Heteroklisie S. 13 ff. In urkelt. **dugnā* kann das Stamm-*n* bewahrt sein. Man muss voraussetzen, dass die Wurzel **dh̥ueg-* auch eine Bildung mit dem Suffix *s* ergeben hat, ferner dass auf **dh̥ueg-s* die Nasalierung von **dh̥uengn-* übertragen wurde.

Das Endergebnis ist also, dass *dhvāṅkṣa-* von den beiden Bildungen **dhueg-s* und **dhueg-n* ausgegangen ist. Zur Entstehung des Wortes verweise ich auf meine Schrift Griechische und lateinische Wortstudien, Lund 1922, S. 12 ff., wo ich nachgewiesen habe, dass ahd. *līstara* 'Drossel' (*Leister*) als ein urgerm. **linhstriōn* mit griech. *λιγός, λιγυρός* 'hell, laut, tönend', *λιγαίνω* 'hell, laut rufen', Aor. *λίγξε (βιός)* 'tönte, schwirrte' (Hom.) zusammengehört. Ugerm. **linhstriōn* habe ich zunächst aus einem idg. **ling-s-r-i* erklärt, das nach **lingn-* (< **lig-n-*) aus **lig-s-r-i* umgebildet ist.

3. Ai. *ḡápati*.

Nach Ausweis von *ḡabda-* M. 'Laut, Schall, Ton, Stimme, Geräusch usw.' hat ai. *ḡápati* 'flucht, schmäht' (Med. *ḡápate* 'be-teuert, gelobt, schwört bei') früher die allgemeine Bedeutung 'einen Laut hervorbringen' gehabt. Als ältere Bedeutung kann man 'flüstern; zischen' feststellen. Hierzu gehören nicht nur kslav. *sopq, sopsti, sopati* 'tibia canere', *sopělb, soplb* 'tibia', sloven. *sopěti, sopěhati, sopihati* 'schnauben', *sōp* 'Atem', russ. *sopětb* 'keuchen' usw. sondern auch lett. *sepins* 'Brust- oder Lungenkrankheit mit Husten', *sepinēt* 'schwer atmen mit Husten'.

Die Wurzel ist also ein idg. **kep-, *kop-* 'blasen; zischen usw.'

4. Osset. *äfsir*.

Bei Arthur Christensen, Textes Ossètes S. 54 (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser VI. 1) finde ich das Wort *äfsir* 'Ähre': *vä ḡumtä äfsir äftaoi* 'que vos champs produisent bien des épis' und *k'irḡndelitä väḡinc alcḡ xuzon nḡwtḡl, kud fosḡ ämä xorḡ äfsirtḡl* 'la pâtisserie a toute sorte de formes, celle d'un animal par exemple, ou d'un épi de blé'. Soweit ich zu sehen vermag, ist das Wort der sprachgeschichtlichen Forschung früher nicht bekannt gewesen.

Man erhält unmittelbar den Eindruck, dass das anlautende *ä* prothetisch ist, und dass *fs* für älteres *sp* steht. Man vergleiche osset. *äfsärm* 'Scham' neben av. *fšarēmō* dass, sowie besonders *äfsad* 'Heer' neben av. *spāda-* dass., *äfsārḡn, -un* 'bedrängen, auftreten' neben mpers. *spurtan*, npers. *sapardan, sipar-*

dun 'auf etwas treten', ai. *sphuráti* 'stösst weg, tritt'. Für die Beurteilung des *i* in *äfsir* mache ich darauf aufmerksam, dass das ossetische Wort für 'Milch' (bei Miller: o.osset. *äxsir*, w.osset. *äxsir*) von Christensen S. 67 in der Form *äxsir* wiedergegeben ist. Die beiden Texte bei ihm, in denen *äfsir* und *äxsir* vorkommen, sind in einem und demselben Dialekt (vom Dorfe Läc) abgefasst. Da nun, wie bekannt ist, *äxsir* (*äxsir*) 'Milch' mit ai. *kšira-* N. dass. identisch ist, so muss es zulässig sein, das Wort *äfsir* auf ein altiranisches **spīra-* zurückzuführen. Iran. *sp-* kann entweder ar. idg. *sp-* (*sph-*) fortsetzen oder aus ar. *šy-*, idg. *kū-* entwickelt worden sein. Wenn wir mit der ersten Möglichkeit rechnen, also dass *äfsir* über urar. **spīra-* auf idg. **spīro-* zurückgeht, so ergibt sich ganz von selbst eine Anknüpfung, und zwar mit ags. *spír* 'langer Stengel', mnd. *spír* 'Keimspitze, Grasspitze, Kornspitze, Ähre, Turmspitze', awnord. *spíra* 'Stiel, Röhre, Baumstamm von geringer Dicke', aschwed. *spīra* 'Stiel, junger Spross, schmaler Stab, Zepter' (germ. **spīra-*, **spīrōn*). Osset. *äfsir* lässt sich also mit ags. *spír* identifizieren. Im idg. **spīro-* liegt *ro-* Suffix vor. Verwandte mit anderen Suffixen sind: mhd. *spīl* 'Spitze des Speeres', lat. *spīna* 'Dorn, Stachel', *spīca* 'Ähre' u. a.

In den anderen arischen Sprachen scheint keine Entsprechung zu osset. *äfsir* vorzuliegen, aber man weiss, dass das Ossetische eine eigenartige Stellung in seinem Sprachzweige einnimmt. Das vorliegende Beispiel ist ein guter Beleg zu den speziellen lexikalischen Übereinstimmungen mit ausserarischen Sprachen, die das Ossetische in nicht wenigen Fällen aufzuweisen hat. Siehe über solche in des Verf. Ar. u. arm. Stud. S. 64—71 und betr. der Übereinstimmung mit dem Germanischen Verf. PBrB. XLIV 178 (o.osset. *sīdīn*, w.osset. *sedun* 'rufen': got. *haitan*, nhd. *heissen*). Ein paar andere Belege gebe ich im folgenden.

5. Osset. *fīdīn*, *fedun*.

In seinen Studien zur tocharischen Sprachgeschichte I S. 20 (GHÄ. Bd. 22. Jahrg. 1916) vergleicht Lidén tochar. *B pīto* 'Verkauf' mit ahd. *feili*, nhd. *feil*, mnd. mndl. *vēle*, *veil(e)*, nndl. *veil*, ein Wort, das auf ein westgerm. **fāilia-* 'venalis, käuflich, zu Kaufe' zurückgeht. Mit Recht hebt Lidén hervor, dass es nicht möglich sei, dieses Wort mit lit. *peĩnas* 'Verdienst', griech. *πωλεĩν*

‘verkaufen’, awnord. *falr*, schwed. *fal* ‘käuflich’ (urgerm. **fala-*), ai. *panate* ‘handelt ein, tauscht’ (aus **pal-n-*) zu verbinden. Das zu diesen gestellte urgerm. **fēlia-* ‘käuflich’ (ahd. *fāli*, wfäl. *fāle*) hat nach Lidéns Auffassung (Fussn. 3) in bezug auf das Suffix das Wort **failia-* beeinflusst. Seine Ausführungen schliesst Lidén mit folgenden Worten ab: »Der hier gemachte Versuch, das germ. Wort aus der Isolierung zu bringen, muss weitere Bestätigung abwarten».

Vor ugf. zehn Jahren wurde ich darauf aufmerksam, dass o.osset. *fidin*, w.osset. *fedun* ‘bezahlen’ an das germ. **failia-* anklingt. Osset. *f-* ist lautgesetzlich aus *p-* entwickelt worden, vgl. o.osset. *firt*, w.osset. *furt* ‘Sohn’ neben av. *pūθrō*, ai. *putrá-* dass., o.osset. *fārsin*, w.osset. *fārsun* ‘fragen’ neben av. *pərəsaiti* ‘fragt’, ai. *pr̥cchati* dass. O.osset. *i* = w.osset. *e* kann nur urar. *ai* sein, vgl. *mīγ*, *meγä* ‘Wolke’ neben av. *maēγō*, ai. *megha-* dass. oder *vīγin*, *veγun* ‘erschüttern, bewegen’ neben av. *vaēγō* ‘Wucht, Schlag’, ai. *rēga-* M. ‘heftige Bewegung’. Inlautendes osset. *d* nach tönenden Lauten kann iran. urar. *t* sein, vgl. *rad* ‘Sturm’ neben av. *vāta-*, ai. *vāta-* M. dass. oder *sādū* ‘hundert’ neben av. *satəm*, ai. *ṣatām* dass. Es ist also deutlich, dass das Wort *fidin*, *fedun* mit tochar. *pito* ganz genau zusammenstimmen kann. Wenn dieses ein ursprachliches **pī-to-* voraussetzt — zu dessen Suffix vergleicht Lidén B *warto*, *wārto* ‘Garten, Haus’, verwandt mit ags. *weorð*, *word* ‘Gehege am Haus’ (idg. **uer-to-*) — so darf man *fidin*, *fedun* über urar. **paita-* am ehesten auf ein idg. **pāi-to-* zurückführen. Es wäre also eine langdiphthongische Wurzel anzunehmen. Ob diese s. v. a. **pēi-*, **pōi-* oder **pāi-* gelautet hat, lässt sich nicht feststellen. Denkbar wäre vielleicht, dass urgerm. **fēlia-* nicht zu *peīnas* usw. sondern zu **failia-* gehörte. Man hätte dann ein ursprachliches **pēi-lo-* anzusetzen, das teils zu **pēlo-*, teils zu **pāilo-* geworden wäre.

6. Osset. *kārc*.

Osset. *kārc* ‘Pelz, Fell; pelisse’ (Arthur Christensen, siehe oben Art. 4) weist auf ein altiran. urar. **karti-* zurück. Zu *c* aus iran. *ti* siehe Miller, Die Sprache der Osseten § 27, 3. Das Wort stimmt ganz gut zu ags. *heorpa* M. ‘Wildhaut’, ahd. *herdo* M. ‘vellus’, nhd. schweiz. *herde* M. ‘ungegerbtes Schaf- oder Ziegen-

fell', welche ein urgerm. **herþan-* voraussetzen. Über die zu diesem gehörende Sippe siehe Verf., Stud. über die idg. Heteroklisie S. 140.

Osset. *kārc* und germ. **herþan* dürften einer Flexion Nom. **kort-i*, Gen. **kert-n-es* entsprungen sein. Lat. *cortex* 'äussere Rinde, Borke' erkläre ich aus **kort-i-k*. Vgl. japan. *kawa* 'Haut' u. 'Rinde' sowie auch, dass ai. *tvac-* 'Haut' von der Rinde eines Baumes gesagt wird, z. B. Raghuv. 2, 37 u. Bhartṛhari, Vair. 93 (*vastram taruṇām tvacas*).

7. Osset. *käsag*.

In seiner oben im Art. 4 erwähnten Publikation ossetischer Texte führt Arthur Christensen das Wort *käsag* 'Fisch' an. Bei Vsevolod Miller, Die Sprache der Osseten S. 10 dagegen kommt dieses Wort in der Schreibung *k'äsag* mit kaukasischem *k'* vor. Da Christensen die betreffenden Texte bei Untersuchungen über die Sprache eingeborener Osseten erworben hat, kann man nicht an der Zuverlässigkeit der von ihm mitgeteilten Wortform *käsag* zweifeln. Miller a. a. O. hält das Wort für entlehnt aus grusin. *kašaqi* 'hareng'. Indessen dürfte das Verhältnis das entgegengesetzte sein. Das Wort kehrt nämlich im Ungarischen wieder. Es ist wohl bekannt, dass die Magyaren eine nicht geringe Anzahl Wörter von den Alanen, den Vorfahren der Osseten, erhalten haben, z. B. *hid* 'Brücke' (osset. *xīd*, *xed* dass.). Die ungarische Form des in Rede stehenden Wortes ist *keszeg* 'Weissfisch', das ferner im serb.-kroat. *kèsega* F. 'der Weissfisch (Cyprinus alburnus)' als Lehnwort aus dem Ungarischen vorfindlich ist.

Obgleich das Wort in den übrigen arischen Sprachen nicht vorliegt, bezweifle ich nicht, dass osset. *käsag* auf ein urar. **kašāku-* zurückgeht. Es liesse sich denken, dass das Wort ursprünglich einen mit stacheligen Flossen versehenen Fisch bezeichnet hätte. Lautlich stimmt es vollkommen zu der idg. Wurzel **koḱ-* 'spitz, stechend', die ich Ar. u. arm. Stud. S. 14 ff. nachgewiesen habe. Siehe auch meine Studien über die idg. Heteroklisie S. 28 ff. Von zugehörigen arischen Wörtern erwähne ich ai. *kaçā* F. 'Peitsche' (eigtl. '*Stachel, stimulus') und *kaçaku-* 'Coix barbata'. Aus einem urslav. **kostrъ* (idg. **koḱ-ro-*) sind mehrere einzelsprachlichen Fischnamen gebildet worden, z. B. russ. *kóstriks* 'Kaulbarsch', čech. alt *kostráb* 'ein Fisch', bulg. *kostrák*, *kostréž*, *kostrún* 'Barsch (Perca fluviatilis)'.

8. Osset. *tīlīn*, *telun*.

O.osset. *tīlīn*, w. osset. *telun* 'schütteln, erschüttern' kann, wenn es altererbt ist, nur auf ein urar. **taila-* (oder event. **taira-*) zurückgeführt werden. Zum Lautlichen vergleiche man die Beispiele im Artikel 5.

Lautlich stimmt das Wort zu lett. *tēlis* 'ein Streithammel', wozu gehören *tēlēt* 'auf jemand etwas schieben, ihm etwas zu rechnen, aufbürden', *tēlētē-s* 'sich streiten, unverträglich sein'. In semasiologischer Hinsicht dürfte der Vergleich ganz wohl möglich sein. Aus dem Begriffe 'stossen' können Bedeutungen wie 'beleidigen, vexieren, quälen, belästigen' entwickelt werden. Man denke an schwed. *stöta* 'stossen' in *stöta någon* 'jn verletzen, beleidigen', *vara stött på någon* 'auf jn böse sein'. Das *l* in *tēlis* und *tīlīn*, *telun* kann nicht der Wurzel angehören, da ja die Lautfolge Diphthong + Sonant in einer idg. Wurzel unbekannt ist. Man muss deshalb annehmen, dass die Wörter von einem nominalen **tei-lo-* ausgegangen sind.

O.osset *tīlīn*, w.osset. *teyun* 'schütteln, stossen' ist vielleicht auf die Wurzel **tei-* zu beziehen: idg. **tei-g-*.

9. Arm. *aviun*.

Arm. *aviun* 'libidine, lascivia furiosa, fuoco della concupiscenza, estro venereo' stimmt lautlich und begrifflich zu lat. *aveo*, *-ere* 'begierig sein, heftiges Verlangen tragen', *avidus* 'begierig', *acārus* 'gierig, geizig nach etwas', wozu cymr. *ewyll*, *ewylllys* 'voluntas', corn. *awell*, *awel* 'Verlangen' (Fick, Vgl. Wb. II⁴ 423).

Die Grundlage der Wörter ist idg. **au-*, **au-ē-*. Von diesem sind zweifelsohne folgende Wurzeln ausgegangen:

idg. **uēi-* in av. *vōi* Inf. 'zu erfreuen, zu gefallen', ai. *vēti* 'begehrt, erstrebt, nimmt gern an, genießt', *vītā-* 'willkommen, beliebt', *vītīṣ* 'Geniessen, Genuss', *deva-vī* 'den Göttern angenehm',

idg. **uel-* in lat. *volo*, *velle*, got. *wilja* 'der Wille', lit. *viltis* 'Hoffnung' usw.,

idg. **uen-* in ai. *vānati* 'hat gern, liebt, wünscht', ahd. *wunna* 'Wonne', ai. *vāñchati* 'wünscht', ahd. *wunskan* 'wünschen'.

idg. **uek-* in ai. *vācmi* 'verlange, wünsche', *vāça-* M. 'Willen, Wunsch, Belieben', av. *vašti* 'will'.

10. **Arm. *cmak*.**

Arm. *cmak* 'rezzo; luogo ombroso oscuro umido e freddo' (Ciakciak) muss entweder auf **cimak* oder **cumak* zurückgehen. Natürlich liegt in diesem Worte das überaus häufige Suffix *-ak* vor. Vgl. *emak* 'schattig', worüber Lidén, Arm. Stud. S. 18 f.

Indem ich annehme, dass *cmak* aus einem urarmenischen Grundworte **cim* gebildet worden ist, vergleiche ich es mit ai. *jimúta-* M. 'Gewitterwolke', das bisher unerklärt zu sein scheint. Man darf wohl annehmen, dass dieses aus einem **jīmū-* oder **jīma-* gebildet ist. Urarm. **cim* lässt sich lautgesetzlich aus idg. **ĝi-mo-* erklären, vgl. *acem* 'bringe, führe' neben ai. *ajati* 'geht, treibt', av. *azaiti* dass. (idg. **aĝ-*).

Welcher Begriff an die Wurzel **ĝi-* geknüpft war, lässt sich nicht ganz genau sagen. In erster Linie hat man zwischen 'Nässe' und 'Dunkelheit' zu wählen.

11. **Arm. *melr*.**

Wie wohl bekannt ist, gehört arm. *melr* 'Honig' zu lat. *mel*, Gen. *mellis* 'Honig', griech. μέλι, Gen. μέλιτος dass., μλίττω 'zeidle' (aus **μλίττω*), μέλισσα 'Biene', got. *miliþ* 'Honig', ags. *mil-déaw* 'Nektar', *milisc* 'honigsüss', air. *mil* 'Honig', mir. *milis* 'süss', cymr. corn. bret. *mel* 'Honig' und alb. *mjal* dass.

Sowohl Joh. Schmidt, Pluralbildung S. 248 als R. Meringer, Beiträge zur Geschichte der idg. Deklination S. 4 haben erkannt, dass diese einzelsprachlichen Worte für 'Honig' auf ein heteroklitisch flektiertes Urwort zurückgehen. Beide setzen als die ursprachliche Nominativform ein **mel-i-t* an. Nach Schmidt entstand daraus ein urital. **melid*, wozu ein Genitiv **melidos* gebildet wurde, das sich weiter zu **meldos*, *mellis* entwickelte. Meringer dagegen, wie auch K. F. Johansson, Beiträge zur griech. Sprachkunde S. 104, hat die ursprachliche Genitivform **mel-n-és* angesetzt, und daraus lat. *mellis* erklärt. Walde, Etym. Wb.² S. 473 meint, dass lat. *mulsus* 'mit Honig angemacht oder gekocht' aus **melsos*, **meld-tos* für Schmidts Erklärung von lat. *mell-* spräche, aber da Walde gleichzeitig zugibt, dass das Wort *mulsus* eine Nachahmung von *salsus* (**sald-tos*) ist, scheint er mir der Schmidt-schen Erklärung ihren einzigen Beweis entrückt zu haben. Die

Nachbildung braucht ja nicht schon in der Ursprache stattgefunden zu haben. Nach meiner Überzeugung geht lat. *mellis* auf idg. **mel-n-és* zurück, und einen Beweis dafür können wir in arm. *metr* haben. Es steht fest, dass idg. *-ln-* zu arm. *-l-* geworden ist, und deshalb kann *l* in *metr* mit *ll* in lat. *mellis* identifiziert werden.

Arm. *metr* ist ein *u*-Stamm (Gen. *metu*) und muss, wenn meine Auffassung seines *l* richtig ist, auf ein idg. **melnu-* zurückgeführt werden. Diese Stammbildung lässt sich nicht anderswo innerhalb der Sippe wiederfinden. Es ist zur Genüge bekannt, dass in der heteroklitischen Flexion die Suffixe *i* und *u* öfters alterniert haben. Theoretisch wäre es deshalb möglich, dass in einem ursprachlichen Dialekt eine Flexion Nom. **mel-u*, Gen. **mel-n-és* vorgelegen habe, deren Nominativ nach den obliquen Kasus zu **mel-n-u* geworden wäre. Bedenkt man aber, dass die Ursprache ein anderes Wort für 'Honig' ('Honigtrank'), das ein *u*-Stamm war, besessen hat, und zwar idg. **medhu-* (ai. *mádhu*, griech. μέθυ, awnord. *mjǫðr*), so muss die Annahme nahe liegen, dass der *u*-Stamm in *metr* durch Anlehnung an das Wort **medhu-* zustande gekommen ist. Nur ist es dann fraglich, zu welcher Zeit die alte Stammbildung umgeformt worden sei. An und für sich ist es nicht undenkbar, dass die Umformung alt ist, dass sie schon in einem Dialekte der Ursprache stattgefunden hat, etwa in der Weise, dass ein vorarm. **mel-n-i* nach dem Worte **medhu-* zu **melnu-* wurde. Idg. **medhu-* mangelt im Armenischen, wie auch im Lateinischen. Es wäre daraus ein arm. **medr*, Gen. **medu* geworden. Andererseits hätte ein idg. **melni-* ein arm. **mel* ergeben müssen. Unzweifelhaft kann man deshalb mit der Möglichkeit rechnen, dass arm. *metr* eine Zusammenschmelzung von früharm. **mel* und **medr* ist.

Von den beiden Urwörtern **mel-i-t*, Gen. **mel-n-és* und **medhu-* trägt das erstere unzweifelhaft das altertümlichere Gepräge. Vergleiche dazu meine Bemerkungen in Studien über die idg. Heteroklisie S. 250. Beachtenswert ist, dass das Wort **mel-i-t* nicht im Baltisch-Slavischen und Arischen vorliegt. Man gewinnt den Eindruck, dass es schon in der Ursprache auf gewissen östlichen Gebieten durch **medhu-* verdrängt wurde. Vgl. ai. *mádhu-*, av. *maðu-*, kslav. *medz*, lit. *medūs*, *midūs*, apreuss. *meddo*. Es ist bekannt, dass das Wort **medhu-* im Finnisch-Ugrischen

wiederkehrt, z. B. finn. *mesi* 'Honig' aus **meti*, mordw. *med*', ungar. *mez* usw. (z. B. R. Gauthiot MSL. XVI 264 ff.). Das Wort scheint indessen sogar im fernsten Osten anzutreffen zu sein. Aus dem Indogermanischen Jahrbuch Bd. VIII (1920—21) S. 53 sehe ich, dass E. Polivanov in Zapiski Vostočn. Otděl. Russkago Archeol. Obšč. 23 (1916) 263 bis 265 ein urchinesisches **mit* 'Honig' für ein Lehnwort aus idg. **medhu* hält. Ich bedauere sehr, dass meine Versuche, den Aufsatz Polivanovs in die Hände zu bekommen, gescheitert sind. Über seine Untersuchung weiss ich deshalb nicht mehr als was aus der knappen Angabe im Jahrbuch hervorgeht. Aus einem besonderen Grunde hat mich die Kombination Polivanovs lebhaft interessiert. Als ich nämlich vor zwanzig Jahren eine erste, zwar oberflächliche Bekanntschaft mit der japanischen Sprache machte, fiel es mir auf, dass japan. *mitsu* 'Honig', besonders in seiner anzusetzenden älteren Form **mitu*, an das idg. **medhu* merkwürdig anklang. Ob Polivanov dieses Wort berücksichtigt hat, geht aus der Mitteilung im Jahrbuch nicht hervor. Jedenfalls ist es deutlich, dass, wenn ein urchines. **mit* 'Honig' existiert hat, eine geschichtliche Beziehung zwischen diesem und urjapan. **mitu* vorliegen muss. Von allgemein geschichtlichem Gesichtspunkt aus würde es wohl am nächsten liegen, in japan. *mitsu* ein Lehnwort aus dem Chinesischen zu sehen. Ob es aber andererseits denkbar wäre, dass das Japanische in uralter Zeit sein Wort aus westlichen Teilen Asiens selbständig entlehnt haben könnte, darüber getraue ich mir nicht zu entscheiden. In jedem Falle ist es recht merkwürdig, dass das *u* in *mitsu* zu dem in **medhu* stimmt. Übrigens sind mir einige andere Anklänge zwischen japanischen und indogermanischen Wörtern aufgefallen, z. B. japan. *shishi* 'Löwe' neben ai. *siṃha*- M. dass., arm. *inj* 'Panter', die ein idg. **sinḡho*- voraussetzen, und *ushi* 'Ochs, Rind', das teils an ai. *ukšan*- 'Ochs', got. *aúhsa* dass. (idg. **uksōn*-), teils an ai. *usrá*- 'Stier', lat. *ūrus* (**usr*-) erinnert. Nach Holger Pedersen KZ. XXXIV 455 ist idg. **ukson*- in die Türksprachen entliehen worden (osman. *öküz* 'Ochs') und ist von dort auch in das Mongolische gewandert. Siehe auch Verf., Zur Kenntnis der idg. Heteroklisie S. 41 über türk. *katyr* 'Esel' (Lehnwort aus dem Urindogermanischen). Dass gewisse indogermanische Wörter in uralter Zeit ostwärts sogar bis ins Japanische gewandert sind, scheint mir nicht unmöglich. Das

idg. **singho-* 'Löwe' ist in struktureller Hinsicht ganz eigenartig. Wo die Lautfolge *i* + Nas. + Kons. in idg. Wörtern sonst vorkommt, ist sie bekanntlich sekundär, beispielsweise in lat. *findere*, ai. *bhindmas* (Wz. **bheid-*, **bhid-*) u. a. Deswegen wäre der Gedanke, dass das Wort **singho-* im Indogermanischen ein fremdes Wort sei, nicht ungereimt. In solchem Falle hätten ja Japanisch und Indogermanisch aus einer dritten (zwischenliegenden) Sprache entlehnen können. Andererseits wäre es denkbar, dass die Nasalisierung in **singho-* sekundär ist. In meinen erwähnten Studien habe ich nachgewiesen, dass heteroklitische Urwörter in erheblicher Anzahl nasalierte Ableger abgegeben haben, ferner dass die Nasalisierung durch Antezipierung des stammbildenden *n* der obliquen Kasus entstanden ist. Es ist deshalb nicht ausgeschlossen, dass idg. **singho-* aus einem Worte Nom. **siġh*, Gen. **siġh-n-es* > **siġhnes* entstanden ist. Japan. *shishi* (aus **sisi*), in dem Assimilation scheint stattgefunden zu haben, dürfte unzweifelhaft die Wiedergabe eines Wortes **siġh* oder ähnl. sein können.

12. Alb. *g'almɛ*.

Alb. *g'almɛ* 'Seil' wird von Brugmann Grdr. I² S. 183 zu ahd. *seil* 'Seil', got. *insailjan* 'an Seile binden', ai. *sétu-* 'bindend, fesselnd' gestellt. Die Diphthonge *oi*, *ai*, *ei* fielen zunächst in *ai* zusammen, was alb. *e* ergab, z. B. *stek* 'Durchgang, Eingang, Weg' neben griech. *στοῖχος* 'Reihe, Linie', *del'e* 'Schaf' aus **dhæi-l-* u. a. Für das *a* in *g'almɛ* verweist Brugmann auf den Übergang von *e* zu *a*, der in gewissen Fällen stattgefunden hat, z. B. *g'aste* 'sechs'. Nun kann man sich aber fragen, ob wirklich ein alb. *e* aus *i*-Diphthong so ohne weiteres mit einem *e* aus idg. *e* auf die gleiche Stufe gestellt werden kann. Jedenfalls wollte man gern noch andere Beispiele dafür haben, dass die drei Diphthonge (über *e*) zu *a* werden können. Noch ein Beispiel hat Jokl, Studien zur alb. Etymologie u. Wortbildung S. 47 (Sitz.-Ber. d. k. Ak. d. Wiss. phil.-hist. Kl. 168, Wien) finden wollen, und zwar in *l'aperdi* 'schmutzige Rede', *l'aparós* 'beschmutze, stinke', die er zu ai. *repas* N. 'Fleck, Schmutz', *lepa-* M. 'das Bestreichen, der Schmutz', griech. *λίπος* N. 'Fett', *λιπαρός* 'fett' usw. stellt und also *l'ap-* aus idg. **loip-* erklärt. Zu dieser Zusammenstellung äussert Max Vasmer, Studien zur alb. Wortforschung I, Dorpat

1921, S. 36: »Trotz der scharfsinnigen Behandlung der begrifflichen Seite kann ich nicht finden, dass es Jokl gelungen ist alle Schwierigkeiten zu beseitigen, solange man für die Vertretung von *oi* durch alb. *a* nur auf *g'alme* 'Seil' hinweisen kann». Für Vasmers Auffassung von *l'aperdi*, *l'aparós* verweise ich auf seine Arbeit.

Wenn die Zusammenstellung *g'alme* : *in-sailjan* richtig wäre, so müsste man ein ursprachliches **sail-m-* ansetzen. Aber das *l* in *-sailjan* ist ja selbst ein Suffix (vgl. ai. *sétu-*, *syáti* 'bindet' usw.); eine Bildung **sai-l-m-* wäre somit recht eigenartig. Man kann indessen kaum behaupten, dass sie völlig unmöglich sei, denn es liesse sich denken, dass schon in der Ursprache das *l* wurzelfest geworden wäre, so dass demnach **sail-* wie irgend eine andere ursprüngliche Wurzel behandelt worden wäre. Siehe über solche Fälle grundsätzlich bei Verf., Zur slav. u. vgl. Wortforschung S. 15 ff. (LUÅ. N.F. Afd. 1. Bd. 11. Nr. 5). Eine Voraussetzung dafür, dass man mit einer sekundären Wurzelform **sail-* rechnen könnte, wäre, dass gezeigt werden kann, dass die Bildung schon ursprachlich vorgelegen hat. Nun ist es eine Tatsache, dass das *l*-Suffix in *-sailjan* auch anderswo vorkommt. Zunächst kann bemerkt werden, dass neben urgerm. **saila-* ein schwundstufiges **silan-* gelegen hat, awnord. *sili* 'Siele', ahd. *silo* M. 'Seil, Riemen', afries. *sil-rāp*. Ausserhalb des Germanischen haben wir das *l* in lit. *at-sailė* 'Verbindungsstrang am Wagen', kslav. *silo* 'laqueus' (aus idg. **sī-l-o-*). Bemerkenswert ist auch, dass wir mehrere zugehörigen Wörter mit dem Suffix *m* haben, z. B. isl. *seimr* 'Tau', poet. *seimr* 'Gold' (eigtl. 'Golddraht'), griech. ἵμῆς, -άντος 'Riemen', ἱμῶνα 'Brunnenseil', ai. *sīmān-* N. 'Haarscheide, Scheitel' (eigtl. 'Strang'). Man könnte sich darum wohl denken, dass alb. *g'alme* in eine bestimmte Beziehung zu diesen beiden Wortgruppen mit *l*- und *m*-Suffix stände. Es wäre gewiss möglich, dass die ursprachliche Grundform **sail-mn̥* durch Kontamination von **sailo-* und **sai-mn̥* entstanden wäre. Das Ergebnis unsrer Erwägungen ist also, dass in formeller Hinsicht eine Verbindung zwischen *g'alme* und *-sailjan* nicht ganz undenkbar ist, aber um von ihrer Richtigkeit völlig überzeugt zu werden, möchte man doch recht gern andere Zeugnisse davon haben, dass *oi*, *ai* durch alb. *a* vertreten werden können. Wenn es sich daher zeigen wird, dass eine andere formell und lautlich ein-

wandfreie Anknüpfungsmöglichkeit vorhanden ist, so muss diese unbedingt geprüft werden.

Lautlich lässt sich alb. *g'alme* ganz gut mit griech. ἄλυσις 'Kette, Band' (Hdt. 9, 74; Thuc. 2, 76, 4, 100) zusammenbringen. Alb. *g'*- kann aus idg. *s*- entwickelt worden sein, vgl. *g'arper* 'Schlange' neben ai. *sarpā*- M. dass.; *g'alpe* M. u. N. 'Butter' neben got. *salbōn* 'salben', ags. *sealf*, ahd. *salba* 'Salbe', ai. *sarpīs* 'geklärte Butter'. Da ferner idg. *o* zu alb. *a* wird (vgl. *na* 'wir' aus **nos* : ai. *nās*), so kann *g'alme* ein idg. **sol-mn* sein. Griech. ἄλυσις kann natürlich aus idg. **sll-u-ti*- oder **s^ol-u-ti* erklärt werden. Es bleibt abzuwarten, ob die Zusammenstellung noch durch einen anderen Vergleich bestätigt werden kann.

13. Messap. βίσβη.

Bei Hesych findet sich folgende Angabe: βίσβην· δρέπανον ἀμπελότομον λέγουσι Μεσσάπιοι· καὶ ἐορτὴν Βισβαῖα ἣν ἡμεῖς κλαδευτήρια λέγομεν. Bezenberger BB. I 165 hat versucht, das Wort mit griech. φάσγανον zusammenzubringen. Aus mehreren Gründen, auf die wir nicht einzugehen brauchen, war der Versuch verfehlt. Fick BB. XXIX 235 meint, dass βίσβη ein **bhiz-vā* (idg. **bhiĝ*-) wiedergeben könne, und will demgemäss ahd. *bic* 'Stich, Stoss', *bickel*, *pickel* vergleichen. Auch dieser Versuch überzeugt nicht. Die verglichenen Wörter machen nicht den Eindruck alt zu sein.

Selbstverständlich lässt es sich nicht genau bestimmen, wie im Messapischen das Wort eigentlich gelautet hat. Bestimmte Laute konnten ja durch das griechische Alphabet nicht ausgedrückt werden. Man denke für den vorliegenden Fall an Laute wie *u* und *š* oder *ž*. Dass *u* (*v*) durch griech. β wiedergegeben worden ist, ist nicht unbekannt. Man muss deshalb gestehen, dass βίσβη sehr wohl ein **uīsūā* oder **uīšūā* wiedergeben kann. Unter dieser Voraussetzung könnte man eine idg. Grundform **uīk-uā* für möglich halten.

Es scheint mir nunmehr, dass βίσβη zu arm. *gēš gēš* 'in several pieces', *gišel* 'to tear' (aus **gēšel*) gehören kann. *gēš* erklärt sich lautgesetzlich aus idg. **uoiċ-uō*- (oder **ueiċ-uō*-). In Ar. u. arm. Studien S. 59 (LUÅ. N.F. Afd. 1. Bd. 18. Nr. 3) habe

ich mit diesem das ved. *veṣī* 'Nadel' (Rigv. 7, 18, 17) verglichen. Über die Wurzel **ueik-* 'ritzen, schleissen u. dgl.' siehe dort.

14. Griech. ἀσμός.

Griech. ἀσμός 'lederner Schlauch' (z. B. bei Homer Od. 6, 78: ἐν δ'οἶνον ἔγευσεν ἀσμῶ ἐν αἰγείῳ) auch 'eine abgezogene Tierhaut' (Hdt. 3, 9) hat noch keine überzeugende Erklärung erhalten. Was in Festschrift till K. F. Söderwall, Lund 1912, S. 309 ff. darüber vorgetragen ist, kann ohne weiteres abgewiesen werden. Ich stelle ἀσμός zur folgenden Sippe: griech. νάκος N. 'Fell' (τὸ πάγχροστον νάκος κριοῦ 'das goldene Fliess'), νάκη F. 'wolliges Fell, Fliess, bes. der Ziege', ἀρνάκις (durch Haplologie aus **ἀρνο-νακίς*), apreuss. *nognan* (d. h. *noknan*) 'Leder' und ags. *næsc* 'Leder', das über urgerm. **naska-* auf idg. **nak-s-ko-* (vgl. den *s*-Stamm νάκος) zurückgeht. Siehe zur Sippe Lidén, Stud. zur ai. u. vgl. Sprachgesch. S. 66 und IF. XVIII 410 ff.

Nach meiner Erklärung geht griech. ἀσμός auf idg. **ṇk-s-ko-* zurück. Das Wort dürfte ursprünglich mit ags. *næsc* ganz identisch sein. Infolge von Endbetontheit kann ja die Urform **nak-s-ko-* in einem ursprachlichen Dialekt zu **ṇk-s-kó-* reduziert worden sein.

15. Griech. γίγας.

Γίγαντες bezeichnet bekanntlich bei Homer einen wilden, riesigen Volksstamm, z. B. Od. 7, 59 u. 208. Nach Hesiod, Theog. sind die Γίγαντες Söhne der Γαῖα, eine Vorstellung, die wohl zum Teil auf den lautlichen Anklang zurückzuführen ist.

Der Versuch Prellwitzens, Etym. Wb.² S. 94, das Wort aus γῆ 'Erde' zu erklären, kann nicht angenommen werden. Brugmann Grdr. II², 1, S. 424 hat γίγαντ- aus der Wurzel **ḡen-* 'gebären' erklären wollen unter Annahme eines Präsens **γίγαίνω* und mit Hinweis auf lat. *ingens*, ai. *ábhya-* 'ungeheuer'. Aber das Wort enthält doch keine Negation wie diese beiden.

An γίγαντ- klingt lett. *gāgans*, -a 'ein langer Strick; Riese' recht auffallend an, und beide Wörter machen unzweifelhaft den Eindruck redupliziert zu sein. Es dürfte auch nicht als völlig unmöglich von der Hand zu weisen sein, dass sie geschichtlich

zusammengehören. Aus einem ursprachlichen Grundstamm **gon-* könnten **gā-gon-* und **gi-g^on-t* hervorgegangen sein.

16. Griech. γρᾱῦς.

Griech. γρᾱῦς, Gen. γρᾱός (aus **γρᾱφός*), hom. γρῆῦς, γρῆῖς 'alte Frau' scheint in bezug auf die Bildung ein wenig isoliert unter den verwandten Wörtern zu stehen, γέρων, -οντος 'Greis'. γῆρας N. 'Alter', γηράσκω 'altere', ai. *járatī*, *júryati* 'altert, wird gebrechlich, löst sich auf', *jīrṇā-* 'alt, morsch; verdaut, aufgelöst', *jīrṇa-* N. 'Gebrechlichkeit, Alter; Verdauung', *járas-* N. 'Gebrechlichkeit, Alter', *jará* 'Alter', arm. *cer* (o-St.) 'alt, Greis', kslav. *zrěja*, *zrěti* 'maturescere', *zrělz* 'maturus', *sazoriti* 'maturare'. Die Sippe fordert eine Basis **ġer-ē* (vgl. kslav. *zrěti*), Hirt Ablaut § 209.

Da griech. γρᾱῦς sich nicht als eine erst griechische Bildung auffassen lässt, ist es notwendig, eine idg. Basisform **ġer-āu* anzunehmen. Hier kann das Suffix aus den beiden Elementen *ā* und *u* bestehen. Ein Wechsel zwischen den Basissuffixen *ē* und *ā* ist nicht unerhört. Das *u* in **ġer-āu* lässt sich wiederfinden in griech. γέρως γέρων (Hesych), γερότας γέρων (id.) und av. *zaurura-* 'altersschwach, gebrechlich', die offenbar auf ein idg. **ġeru-* zurückgehen. In av. *zaurvan-* M. 'Greisenalter, Altersschwäche' (ar. **žarvan-*) ist wohl nicht ein einheitliches Suffix *-van-* vorhanden, sondern man dürfte anzunehmen haben, dass das Wort auf ein idg. **ġer-u-en* zurückgehe. Zuletzt darf man vielleicht auch an arm. *ceroyth* 'old age', *ceruni* 'old man, grey beard' (idg. **ġer-ou-*) erinnern.

17. Griech. ἰνδουρος.

Griech. ἰνδουρος ἄσπαλαξ 'Maulwurf' bei Hesych schliesst sich anderen auf *-ουρος* auslautenden Tiernamen an, z. B. αἰέλουρος, αἰλουρος 'Kater, Katze', später auch 'Wiesel', σκίουρος 'Eichhörnchen', κίλλουρος 'Bachstelze', μόλουρος 'eine Schlange'. Dass in diesen letzter Hand das Wort οὐρά 'Schwanz, Schweif' steckt, ist nicht zu bezweifeln. Über das erste von diesen Wörtern vgl. Boisacq Dict. étym. teils S. 22, sowie auch 1089. Dass man für die ältesten dieser Bildungen reine Komposition mit οὐρά an-

nehmen muss, ist klar. Nachher aber dürfte unzweifelhaft -ουρος als eine Art Tiernamensuffix aufgefasst worden sein, das an gewisse Wörter hinantrat. Rein theoretisch liesse es sich denken, dass Ἰνδουρος aus einem Wort *ἰνδο- und οὐρά komponiert sei, aber an griechisches Sprachmaterial lässt sich dieses *ἰνδο- nicht unmittelbar anknüpfen. Ein vorgriechisches *ind-o- mit der Bedeutung 'schwellend' (griech. οἰδάω usw.) wäre an und für sich denkbar, s. Verf. Studien über die idg. Heterokl. S. 83, aber ein solches Wort würde keinen Sinn ergeben.

Wenn es unmöglich ist, das Wort Ἰνδουρος aus dem Griechischen zu erklären, so wird man das Recht haben, es als vorgriechisch aufzufassen. 'Maulwurf' wechselt in einigen Fällen mit 'Ratte', vgl. schwed. dial. *vand*, *vånd* 'Maulwurf', ags. *wand* dass. neben norw. *vaand* 'Wasserratte', dial. *vatsvond* dass. Nach Falk-Torp Etym. Wb. S. 1339 gehört dieses zu germ. *windan 'winden'. Vgl. auch Torp, Etym. Ordbok S. 873 a. Ein zweites Beispiel ist syrjän. *vurdiš* 'Ratte, Wasserratte' und 'Maulwurf'.

Versuchsweise möchte ich Ἰνδουρος mit ai. *undura*- M. 'Ratte' vergleichen. Dieses Wort tritt zwar erst in der späteren Literatur auf, was jedoch auf speziellen Ursachen beruhen kann. In meiner Arbeit Zur Kenntnis der idg. Heteroklisis S. 9 (LUÅ. N.F. Avd. 1. Bd. 18. Nr. 7) habe ich das Wort als 'Wasserratte' gedeutet, indem ich es aus idg. *ued-, *ud-, *und- 'Wasser' (lat. *unda* usw.) erklärt habe. Als Urform habe ich ein spätidg. *und-u-ro- (oder *und-rr-o-) angenommen. Nimmt man nun an, dass tatsächlich in der Ursprache oder in einem ursprachlichen Dialekte ein *unduro- 'Wasserratte' vorlag, so hätte diese Form im Urgriechischen nur ein *ονδуро- ergeben können. Es ist ferner bekannt, dass das Griechische zwei ο in angrenzenden Silben nicht duldet. Durch Dissimilation treten die beiden Vokale als ο—υ oder ι—υ auf. Für die zweite Dissimilation vgl. σίκυς 'Gurke' für *σόκυς (*τόκυς) zu kslav. *tyky* 'Kürbis'. Es lässt sich also denken, dass urgriech. *ονδуро- zu *ἰνδουρος geworden sei. Ferner ist es denkbar, dass dieses im Anschluss an die erwähnten Tiernamen auf -ουρος zu Ἰνδουρος umgeformt worden sei. Wenn ein *ἰνδουρος mit der Bedeutung 'Ratte' vorlag, so musste das Wort αἰέλουρος, αἶλουρος 'Katze' sehr geeignet sein, eine solche Umformung zu bewirken.

18. Griech. κέρνος.

Griech. κέρνος N. (Schol. Nic. Al. 217) auch M. (Ath., Hesych) und κέρνον N. (Pollux) 'grosse irdene Opferschüssel mit kleinen vertieften Abteilungen (κοτυλίσκοι Ath. XI 476 e), in denen bei den Mysterien der Korybanten allerlei Früchte dargebracht wurden' hat bisher keine allgemein anerkannte Erklärung gefunden. Lautlich unmöglich ist die Zusammenstellung Zupitzas mit awnord. *hverna* 'Schüssel'.

Ich vergleiche κέρνος mit ai. *čārāva-* M. N. 'eine flache irdene Schüssel, Teller, schalenförmiger Deckel eines Gefässes, Kornmass', dessen Grundform idg. **ker-āu-o-*, **ker-ēu-o-* oder **ker-ōu-o-* sein kann.

Es besteht eine bestimmte Parallelität zwischen der Suffigierung in *čārāva-*, κέρνος und ai. *carú-* 'Kessel, Topf', aisl. *hverna*, russ. *čérenz* 'Salzpflanne der Salzsiedereien' (urslav. **černz*), die wahrscheinlich nicht zufällig ist. In der ältesten Ursprache können **ker-ou*, **ker-n-* und **k^uer-ou*, **k^uer-n-* neben einander gelegen haben.

19. Griech. μολεύω, μολούω, μωλύω.

Es wird angenommen, dass μολεύω 'die Ausläufer beschneiden und verpflanzen' (Pollux 7, 146) zu μολεῖν 'gehen, kommen', αὐτόμολος 'Überläufer', Präs. βλώσχω 'ich komme' gehöre. Diese Erklärung muss voraussetzen, dass ein μόλος in der Bedeutung 'Ausläufer, Sprössling' einmal vorgelegen hat. Hesych gibt die beiden Formen μολούω und μωλύω. Sie beruhen auf Einwirkung von κολούω 'verstümmele, verschneide, stutze ab' und κωλύω 'verhindere, halte ab, hemme'.

20. Griech. στρόχνος.

Griech. στρόχνος bezeichnet ein Pflanzengeschlecht, wahrscheinlich den Nachtschatten (*Solanum*). Nebenformen sind στρόχνη (*Diosc.*), στρόχνον (*Nic. Ther.* 878) und τρόχνος F. (*Phot.*). Das Gepräge des Wortes ist ein durchaus indogermanisches. Bezüglich seiner Bildung erinnert es lebhaft an Wörter wie λόχνος 'Leuchte' aus **luxnos* (apreuss. *lauxnos* 'Gestirne', av. *raoxšna-*

'glänzend'), ἄχνη 'Spreu' aus *ἄκωνᾱ (lat. *acus*, *aceris* 'Granne, Spreu'), λάχνος 'Wolle' aus idg. **u_lk-s-no-* (kslav. *vlasz* 'Haar', ai. *rālça-* 'Schössling', av. *varəsō* 'Haar').

In PBrB. XXXVIII 323 habe ich σπρόχνος zu mhd. *strūch* M., nhd. *Strauch*, ndl. *struik* 'Strauch' (urgerm. **strūka-*) gezogen. Für dieses Wort liegt sonst keine annehmbare Deutung vor. Der Gedanke, dass es als ein vorgerm. **srūtk-* mit lat. *frutex* zusammenhänge, ist ungereimt. Dass germ. **strūka-* mit mhd. *gestriuze*, *striuzach* 'Buschwerk', die aus einem in nhd. *Strauss* fortlebendes **strūz* gebildet worden sind, mhd. *strūp*, *strūbes* 'rauh emporstehend', asächs. *strūf* 'struppig' usw. urverwandt ist, kann wohl nicht bezweifelt werden, eine Entsprechung des germ. -*k-* zu finden, war aber nicht gelungen. Rein lautlich lässt sich σπρόχνος ganz gut mit germ. **strūka-* (idg. **strūg-o-*) verbinden. Schon a priori kann man ein *σπρoκςνος als die wahrscheinlichste urgriechische Form hinstellen. Dieses wieder kann für idg. **strug-s-no-* stehen. Selbstverständlich kann die Zusammenstellung nicht für überzeugend gehalten werden, andererseits aber darf man sie auch nicht für unmöglich oder ungereimt halten. Dass Pflanzennamen in mehreren Fällen aus einem allgemeinen Begriffe wie 'Quaste, Strauss' oder ähnl. hervorgegangen sind, lässt sich zeigen. Ich erinnere an d. *Dosten*, mhd. *doste*, *toste*, ahd. *dosto*, *tosto* M. 'wilder Thymian' neben mhd. *doste*, *toste* M. 'Strauss, Blumenstraus'. Urgerm. **pusta(n)-* hängt unzweifelhaft mit ai. *tūṣa-* M. N. 'Zipfel, Franse' zusammen.

Es verdient nun beachtet zu werden, dass wir im Litauischen einen lautlich hierzu stimmenden Pflanzennamen haben, und zwar *strugė* F. 'fescue-grass' (*Festuca*). Dieses kann offenbar aus einem idg. **strug-o-* gebildet sein.

Ich lenke die Aufmerksamkeit auch auf das rumänische, bisher nicht gedeutete Wort *strugur(i)* 'Weintraube, Blütentraube' (*strugurei* M. Plur. 'Johannisbeere'). Aus dem Lateinischen kann das Wort nicht erklärt werden, daher muss es als ein Fremdwort aufgefasst werden. Indessen die geschichtlich bekannten Sprachen, aus welchen das Rumänische Entlehnungen gemacht hat, versagen hier gänzlich. Unter solchen Verhältnissen muss die Annahme ganz natürlich sein, dass *strugur(i)* ein altes bodenständiges Wort ist, das die römischen Kolonisten von den dakischen oder thrakischen Ureinwohnern übernommen haben. Es

ist also sehr wohl möglich, dass das Wort indogermanischer Herkunft ist. Dass das Suffix *-urĩ* erst rumänisch ist, kann kaum bezweifelt werden.

21. Griech. *ψόφος*.

Griech. *ψόφος* 'Ton, Schall, Laut, Geräusch, Getöse, Lärm' (von jedem unartikulierten Schalle, Gegensatz von *φωνή*) ist noch nicht erklärt. Rein lautlich wäre es aus einem idg. **bhsobho-* zu erklären. Ich denke mir, dass in dieser Form eine gebrochene Reduplikation vorliegen könnte, und möchte Verwandtschaft mit ai. *bábhasti* 'bläst', *bhástrā* 'Schlauch, Balg' annehmen.

Ich nehme also an, dass **bhsobho-* etwa aus einem **bhosó-bhoso-* hervorgegangen ist.

Dass Bedeutungen wie 'Lärm, Getöse' aus dem Begriff 'blasen' sich entwickeln können, ist unzweifelhaft. Nhd. *tosen*, ahd. *dōsōn*, awnord. *þyss*, *þausn* 'Tumult' und ags. *þys* 'Sturm' dürften letzter Hand auf ein onomatopoetisches **tū*, **tū-s* 'blasen' zurückgehen.

22. Lat. *cuspis*.

Lat. *cuspis*, *-idis* 'Spitze, Stachel' ist noch nicht befriedigend erklärt, vgl. Walde Etym. Wb.² s. v.

Dem Worte könnte m. E. zunächst ein **cuspo-* zugrunde liegen, oder es könnte die Erweiterung eines **cuspi-* sein. *sp* könnte aus *ps* umgestellt worden sein, vgl. *vespa*. Ich vergleiche alb. *ðump*, *-bi* M. 'Stachel, Glockenschwengel' auch 'Knopf', *ðumbós* 'steche, stichle, reize'. Dass hier 'Stachel' und 'stechen' gegenüber 'Knopf' (vgl. auch *ðumbëz* 'Knopf') ursprüngliche Bedeutungen sind, kann nicht bezweifelt werden. G. Meyer, Etym. Wb. d. alb. Spr. S. 92 zieht das Wort zu ai. *çamba-* M. 'eine bestimmte Waffe Indra's (Rigv.)', was voraussetzen würde, dass idg. *m* zu alb. *um* werden konnte. Aber für eine solche Entwicklung liegen keine völlig sicheren Beispiele vor¹. Deshalb

¹ JOKI, Stud. zur alb. Etym. u. Wortbild. (SB. d. phil.-hist. Kl. d. k. Ak. d. Wiss. Wien, 168) S. 25, 58, 89 u. 91 hat für vier Wörter die Entwicklung von idg. *n* zu alb. *un* angenommen. Gegen die Annahme wendet sich MAX VASMER, Stud. zur alb. Wortforsch. (Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B. I) S. 40.

möchte ich meisteils vorziehen, alb. *ðump* auf idg. **kumb-* zurückzuführen. Dieses kann als die nasalierte Form eines idg. **kub-* aufgefasst werden, und an dieses wieder kann lat. *cuspi-d-* als ein idg. **kub-s-i-* angebracht werden.

23. Lat. *faba*, kslav. *bobz*.

Auf Grund von lat. *faba* 'Bohne', kslav. *bobz*, apreuss. *babo* dass. ist ein idg. Wort **bhabh-o-*, -*a* 'Bohne' ('Saubohne') anzunehmen. Möglich ist, dass lat. *faba* auf ein altes Kollektiv zurückgeht. Das Urwort gehört zu einer bestimmten Kategorie von in den verschiedensten Sprachen anzutreffenden Wörtern, die zwei (meistens) gleiche Lippenlaute enthalten und allerlei schwellende, dicke und gerundete Gegenstände, wie eine Kugel, einen Ball, schwellende Früchte, Tiere mit dickem, gerundetem Körper, z. B. gewisse Insekten und dergleichen mehr bezeichnen. Eine Anzahl solcher Wörter habe ich Ar. u. arm. Stud. S. 47 f. besprochen, z. B. ai. *bimba-* M. N. 'Kugel, Halbkugel, Scheibe usw.' (*bimba-* N. 'die Frucht der Momordica monadelpha', einer Art Cucurbitacee), lit. *bám̃ba* 'Nabel', griech. βέμβηξ 'Kreisel', βόμβυξ 'Seidenwurm', nschwed. dial. *bamb* 'Wanst', schwed. *bobba* 'Finne, Schwulst, Insekt', russ. *babka* 'Bund, Bündel' (Flachs, Hanf); 'der Knöchel, Fussknöchel über dem Huf des Kalbes, der dem Volk zu einem beliebten Spiel dient', arm. *bob* 'sporta, corba, corbello', *bib* 'pupil, apple of the eye', samoan. *popo* 'Kokosnuss' u. a. Andere Beispiele derselben Wortkategorie könnten massenhaft angeführt werden. Nur noch an folgende mag hier erinnert werden, alb. *pup̃e* 'Quaste, Weintraube; Hügel', *púp̃eze* 'Knospe', *píp̃ul̃e* 'Rücken' ('Höcker'), *púp̃el̃'ez̃e* 'Kinn'; ladin. *popo* 'Knospe, Knopf' (ital. *poppa*, piem. *pupa* 'weibliche Brust'); ngriech. ποπόπι 'Knospe', μπαμπούνα (= *babuna*) 'tumeur, enflure' (alb. *babuñe* 'Getreidemass'); eng. *poppy* 'Mohn'; arm. *metr-a-pop* 'eine Frucht' (*metr* 'Honig'); russ. *papšój* 'Mais, türkischer Weizen (*Zea mays*)', das ohne Zweifel eigentlich die dicken, schwellenden Maiskörner bezeichnet hat, vgl. alb. *bobote* 'Mais'.

Wenn Stokes IF. II 171 lat. *faba* mit gael. *bab* 'Büschel, Quaste' verglichen hat, so war dies in gewissem Sinne berechtigt, da der Ursprung beider Wörter gleichartig ist, aber an einen wirklichen geschichtlichen Zusammenhang zwischen den beiden

kann nicht gedacht werden. Für die Bedeutung des letzteren kann man erinnern an alb. *pupë* in der Bedeutung 'Quaste' und russ. *papka* 'Bund, Bündel', *papucha*, *papuša* 'Bund, Rolle (Tabakblätter)'.
 .

Man kann nicht bezweifeln, dass ein Lallwort **bhabha* dem idg. Wort für 'Bohne' zugrunde liegt. Dass griech. *φακός* 'Linse' (idg. **bhak-o-*) und alb. *haðë* F. 'Saubohne' (idg. **bhak-ā*), wie man angenommen hat, mit *faba*, *bobz* zusammenhangen, halte ich für durchaus plausibel. Das Urwort kann entweder aus dem einfachen *bha* gebildet sein, oder ein ursprachliches **bhabha-ko-* kann sich zu **bhako-* gekürzt haben.

Für die Beurteilung des ursprachlichen **bhabha* 'Bohne' wird es von nicht geringem Interesse sein, dass das japanische *mame* 'Bohne' ein offenbar in ähnlicher Weise entstandenes Wort ist. Ein reduplizierter Lippenlaut ist ja das Charakteristikum beider Wörter. Wenn im japanischen Wort *m—m* gegenüber *p—p* und *b(h)—b(h)* in den anderen erwähnten Wörtern steht, so beachte man dazu japan. *momo* 'Pflirsich' und vielleicht *momo* 'Schenkel' (eigtl. 'Oberschenkel'?, also schwellender Körperteil). Auch lit. *momelis*, lett. *mūmelis*, *mūmele* 'Zäpfchen im Halse' kann in diesem Zusammenhange erwähnt werden. Ähnliche Wörter mit *m* hat auch das Baskische aufzuweisen, z. B. *mamu* 'gros insecte, en général' (vgl. zur Bedeutung schwed. *bobba* 'Insekt'), *mamutz* 'mafflu; insecte, en général'.

Bemerkenswert ist, dass andererseits japan. *mame* 'Bohne' an das gleichbedeutende arische Wort anklingt, ai. *māṣa-*, npers. *māš* und pamirdial. *max*, welch letztes jedoch 'Erbse' bedeutet. Dieses Wort könnte auf einem Element **mā* gebildet sein. Eine Frage für sich, die sich nicht ohne weiteres abweisen lässt, wäre, ob nicht eine geschichtliche Beziehung zwischen *mame* und *māṣa-* bestehen könnte. Siehe oben im Art. 11.

25. Lat. *faex*.

Lat. *faex*, *-cis* 'der Bodensatz, bes. gegorener Flüssigkeiten, Hefe, Weinmutter usw.' ist in bezug auf seine Herkunft dunkel geblieben. Ein Gedanke über das Wort findet sich bei Niedermann IF. XXVI 49.

Es scheint mir, dass *faex* mit lit. *bojus* 'Sumpf, Moorgrund' verglichen werden könnte. Auch dieses Wort scheint isoliert zu stehen. Man kann dafür als Wurzel ein idg. **bhāi-* ansetzen. Lat. *fuex* wäre also aus idg. **bhāi-k-* entstanden.

Urgerm. **baira-* 'Eber' (ags. *bár*, eng. *boar*, asächs. ahd. mhd. *bēr*) steht auch vereinzelt da, denn die Anknüpfung an mhd. *bisen* 'mutwillig springen, wie toll rennen, wie Vieh von Bremsen gestochen' u. Verw. (Fick, Vgl. Wb. III⁴ 271) überzeugt nicht. Die Wildschweine halten sich mit Vorliebe an sumpfigen Orten auf. Kālidāsa im Raghuvamṣa II 17 spricht von *palvalottirṇavarāhayūthāni vanāni* 'Wälder, wo Scharen von Ebern die Sümpfe verlassen haben'. Es ist an und für sich äusserst wohl denkbar, dass germ. **baira-* ursprünglich sich auf diese Lebensart des Wildschweines bezogen hat. In meinen Studien über die idg. Heteroklisie S. 39 habe ich nachgewiesen, dass kslav. *zqbrz* u. *zqbrb* 'bos jubatus' (idg. **gombro-*) mit ai. *jambāla-* M. 'Sumpf, Schlamm', lit. *žebbras* 'mit beschmutztem, ganz ungewaschenem Gesicht', in Südlit. 'buntköpfig' (vom Vieh) u. a. zusammengehört. Ich halte es deshalb auch für möglich, dass urgerm. **baira-* mit lit. *bojus* 'Sumpf' zusammengehören kann. Das Wort mag die Substantivierung eines Adjektivs **bhāi-ro-* sein.

25. Lat. *testa*.

Lat. *testa* 'Geschirr, Flasche, Krug, Urne, Topf, Scherbe, Schale der Schalthiere usw.', *testum* 'dass.; Kochdeckel', av. *tašta-* 'Schale, Tasse' (npers. *tašt* 'Becken, Untertasse') und lit. *tisztas* 'ein Gefäss von Weidenreisern' dürften im letzten Grunde ein und dasselbe Wort sein. Das Urwort kann dann nur als **tek-s-to-* mit palatalem *k*-Laut angesetzt werden. Nur muss man für das litauische Wort annehmen, dass das Urwort in einem späteren Dialekt zu **tēk-s-tó-* reduziert worden ist.

Die Bedeutung des lit. *tisztas* muss ursprünglich sein. Für die Bedeutung von *testa*, *tašta-* erinnere man sich an den uralten Gebrauch, geflochtene Körbe mit Lehm zu überziehen.

Das Urwort **tek-s-to-* gehört zu w.osset. *tasun*, o.osset. *tasin* 'biegen', das urær. **tāš-* voraussetzt. Idg. **tek-* 'biegen', dann 'flechten' ist wahrscheinlich eine Variante zu **tek-* in arm. *thekh*

‘crooked, bent’, *thekhel* ‘to bend, to incline, to twist, to warp’. Vgl. noch Verf., Ar. u. arm. Stud. S. 67.

26. Ital. *vetrice*.

Ital. *vetrice* ‘Weide’ hat gegenüber prov. *veze* dass. ein sehr auffälliges *r*, das noch nicht einleuchtend erklärt worden ist. Die Zurückführung der beiden Wörter auf lat. *vītex* ‘Keuschlamm’ kann man nicht ohne weiteres billigen, denn zuerst müsste bewiesen werden, dass dieses ein kurzes *i* gehabt hat. Vergl. zu dieser Frage Meyer-Lübke, Wiener Studien XIV (1894) S. 322. Dass *vītex* mit *vītis* ‘Rebe, Ranke’ verwandt ist, kann nicht bezweifelt werden. Für dieses wird die Länge durch ital. *vite* ‘Rebe, Schraube’ nachgewiesen. Wenn ital. *vitice* ‘Keuschlamm’ altes Erbgut darstellt, müsste für *vītex* langes *ī* feststehen, aber vielleicht ist *vitice* eine spätere Entlehnung aus dem Lateinischen. Diese Frage kann ich indessen nicht beurteilen.

Nach meiner Überzeugung ist das *r* in *vetrice* eine uralte Erbschaft, obgleich wir im Lateinischen keine Spur davon finden. In meiner Arbeit Zur Kenntnis der idg. Heteroklisie S. 58 (LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd. 18. Nr. 7) habe ich die Sippe des lat. *vītis* behandelt. Durch Heranziehung von sloven. *vitra* ‘das Flechtreis, die Flechtgerte zum Flechten der Körbe, Reiter u. dgl.; die Strohdachwiede’ und Vergleich davon mit ai. *vetrá-* M. ‘Rohr’ habe ich ein idg. **uēitro-* feststellen können. Eine dritte Spur von dieser Urform haben wir nach meiner Ansicht in ital. *vetrice*. Das idg. **uēitro-* hätte natürlich im Lateinischen ein **vītro-* mit langem *i* ergeben müssen, was aber nicht zum ital. *vetrice* stimmt. Eine theoretische Möglichkeit wäre ein schwundstufiges **uitro-* anzunehmen. Für ein solches könnte man sich auf russ. *vellá* ‘Weide’ (urslav. **vstāla*) berufen, das ein idg. **uit-u-lā* voraussetzt. Vergl. Verf. a. a. O. Nun ist es bemerkenswert, dass ital. *vetrice* durch sein *r* in den romanischen Sprachen isoliert steht. Dieser Umstand könnte darauf hindeuten, dass das Wort nicht dem Lateinischen, sondern einem anderen italischen Dialekt angehört hat. Nun wissen wir, dass idg. *ei* im Umbrischen ganz wie im Gallischen zu *ē* geworden ist, z. B. *prever* ‘singulis’ neben lat. *prīvus*, osk. *preivatud* oder *etu* neben lat. *ītō* (aus **ei-tōd*). Deshalb denke ich mir, dass die lateinische Vulgärsprache in Italien

ein umbrisches **vētro-* (aus idg. **ueitro-*) aufgenommen hat. Ebenfalls dürfte prov. *veze* aus einem umbr. **vētik-* (idg. **ueit-i-k*) zu erklären sein. Im Vulgärlatein haben sich dann **rētro-* und **rētic-* zu **vētric-* kontaminieren können.

27. Ital. *vispo* und *visto*.

Vereinzelt steht in den romanischen Sprachen das Adjektiv ital. *vispo* 'lebhaft (in seiner Bewegung); munter, lebendig; rasch, flink, behende (Kinder, aber auch Tiere)'; in Bezug auf den Charakter, 'schalkhaft, gerne neckend, aufgeräumt'. Ein veraltetes *visto* 'lebhaft, flink, rasch' dagegen hat Entsprechungen in anderen romanischen Sprachen, prov. *vist-z* 'schnell', gasc. *biste* Adj. und Adv. 'munter, rasch', afrz. *viste*, frz. *vite* Adv. 'schnell'.

Diez, Etym. Wb.⁴ S. 343 hat, nachdem er sich nach verschiedenen Möglichkeiten umgesehen hat, *visto* für Verkürzung aus *avvisto* = *avveduto* 'umsichtig' gehalten. Diez erwähnt zwar ital. *vispo* sowie mail. *viscor* und *vivisc*, das er in Beziehung zu *civus* stellt, hat aber nichts darüber zu sagen. Schuchardt, Zeitschr. f. rom. Phil. XXV 120 meint, dass *vispo*, *viscor*, bergam. *viscol* onomatopoetisch seien. Dagegen spricht sich Parodi, Romania XXVII 277 aus, indem er äussert: »Io penso che l'onomatopea sia terreno sdruciolevole, sul quale non convenga avventurarsi se non colle più grandi cautele; e ricordando lo spagn. *avispa* e *arispado* 'vivo, furbo', *avispar* 'stimulare un cavallo, stimolare in genere, spiare' e il cat. *avispar*, *avispat*, mi sento molto propenso a supporre per *vispo* una commistione di *vivo* o meglio ancora di *avvisto* con *vespa*. Si può anche partire dal lomb. *vivisc-*, che forse è da **viviscere*». Es will scheinen, als ob Parodi die Entstehung des *visto* aus *avvisto* für richtig halte, obgleich er es nicht bestimmt ausspricht. Seiner Annahme, dass *vispo* durch Kontamination mit *vespa* 'Wespe' entstanden sei, kann nicht beigepröflichtet werden. Man beachte, dass das Verb span. *avispar* '(ein Pferd) hetzen' keine Entsprechung im Italienischen hat.

Körting, Lat.-rom. Wb.² Sp. 917 referiert Diez' Erklärung und äussert dann: »Unklar bleibt das etwaige Verhältnis von ital. *visto* zu dem ungefähr gleichbedeutenden *vispo* u. der Ursprung des letzteren Wortes»

Meyer-Lübke, Rom. etym. Wb. S. 700 will afrz. *viste* aus **vecedus* für *vegetus* 'lebhaft, munter' erklären, damit verträgt sich jedoch ital. *visto* nicht.

Da es nicht möglich scheint, *visto*, *vispo*, *viscor* (*viscol*) aus bekanntem lateinischem Sprachgut zu erklären, darf man sich fragen, ob hier nicht altes Sprachgut vorliegt, das aus diesem oder jenem Grunde in die lateinische Schrift- und Literatursprache nicht emporgelangt ist. Ein Versuch von diesem Gesichtspunkt aus eine Erklärung zu finden möge mir gestattet sein. Wir würden m. E. also anzunehmen haben, dass das Lateinische die Adjektive **vīstus* und **vīspus* und wegen *viscor* vielleicht auch **vīscus* 'lebhaft, flink, rasch u. dgl.' gehabt habe. Das *i* muss lang sein, vgl. gegenüber *vispo* ital. *crespo* aus *crīspus*. Der Wurzelteil **vīs-* kann aus idg. **ueis-* (oder **uīs-*) erklärt werden. Nun ist es Tatsache, dass es eine idg. Wurzel **ueis-* gegeben hat, die in begrifflicher Hinsicht hier passen würde. Ich erinnere an ai. *vi-veṣṭi*, *veṣati* 'ist tätig, vollbringt, dient', Perf. Part. *viṣṭā-*, *viṣa-* M. 'Diener, Aufwärter', *veṣa-* M. 'das Wirken, Besorgen, Aufwartung', *veṣā-* 'wirkend, besorgend'. Es kann nicht bezweifelt werden, dass hier die Bedeutung 'wirksam sein' aus 'sich regen', eigtl. 'sich drehen, sich wenden' entstanden ist. Man beachte folgende Wörter: ai. *veṣṭate* 'windet sich, schlängelt sich um', Kaus. *veṣṭáyati* 'überzieht, umwindet, unwickelt, bekleidet', Part. *veṣṭitās* und *āviṣṭitas* 'umhüllt, bekleidet', *veṣṭa-* M. 'Schlinge, Binde', *viṣṭā* F. 'Schlinge', lit. *výstas* 'Schnürbrust, Frauenweste', *výstyti* 'ein Kind wickeln', lett. *wīsts* 'Bündel', *wīstīt* 'wickeln, zusammenbinden', *wīstītēs* 'sich krümmen, winden, sich einwickeln, zögern' (*wīsts* 'ein langsamer Arbeiter'), *wīstiņas* 'die untersten Strohbinden beim Decken des Strohdachs, auf dem Felde aufgestellte Kornbünde'. Aus der Wurzel **ueis-*, **uīs-* stammen auch russ. *vichátb*, *vichnútb* 'bewegen, fortbewegen, rücken, wegrücken', *vichljátb* 'schlenkern, watscheln, schlottern gehen; zu entschlüpfen, entkommen suchen; Finten, Kunstgriffe, List gebrauchen', *vichlevátyj* 'krummgewachsen, verknüppelt', kslav. *vichrǝ* 'turbo', russ. *vichórǝ* 'der Wirbel (auf dem Haupte), Schopf, Scheitel', *vichrǝ* 'Wirbelwind'. Ausser mit dem Suffix *t* in ai. *veṣṭati* usw. (idg. **ueis-t-*, **uīs-t-*) ist die Wurzel **ueis-* noch mit anderen Suffixen, *g*, *k* und *p*, erweitert worden, vgl. lit. *vizgù*, *vizgėti* 'zittern', *vyzgóti* 'schwanken', ofries. *wisken* 'sich schnell bewegen' (nhd. *entwischen*), norw.

dial. *riska* 'geschäftig umherrennen', ai. *vešká-* 'Schlinge zum Erwürgen' und ganz wahrscheinlich lat. *viscera* 'Eingeweide' (von den sich schlingenden Därmen). Man beachte noch mndl. *wispelen* 'unruhig hin und her fliegen', ndl. *wispeltuur* 'unstät' u. a., vgl. Hellquist, Svensk etymol. ordbok, 2. *visp*. Setzt man also voraus, dass ein lat. **vistus* 'rührig, sich schnell bewegend' existierte, so ist die Möglichkeit vorhanden, dieses an anderes idg. Sprachgut anzuknüpfen. Die Grundform könnte sein entweder **ueis-to-* (vgl. ai. *véšťatē*) oder **uīs-to-* (vgl. lit. *vištas*). Auch **ueis-po-*, **ueis-ko-* oder **uīs-po-*, **uīs-ko-* sind ganz wohl denkbar. Dass die Wörter *wisken*, *wispelen* die urgermanischen Formen **uisk-* und **uisp-* mit kurzem Vokal voraussetzen, hat dabei nichts zu bedeuten. Vgl. lett. *wistiņas* neben *wīsts*.

Von Interesse ist in diesem Zusammenhange, dass Körting angef. Arb. Sp. 909 die Sippe prov. *virar* 'drehen', frz. *virer*, span. port. *virar* auf ein lateinisches **vīrāre*, das nach ihm aus **rīsāre* entstanden ist, zurückleitet. Offenbar kann ein lat. **vīro* 'ich drehe' auf idg. **ueisāio* (oder **uīsāio*) zurückgeführt werden, und dieses stimmt ganz gut zu ai. *véšati* usw., russ. *vichátb* (aus idg. **ueisati*).

28. Air. *broth*.

Air. *broth* gl. 'arista' kann auf idg. **b(h)rot-o-* oder **g^hrot-o-* zurückgeführt werden. Als weniger annehmbar kann man die Form **brot-o-* betrachten. Wenn man ein **bhrot-o-* ansetzt, so würde man Verwandtschaft mit lat. *frit* 'das Oberste an der Ähre' (Varro) annehmen können. Da dieses ein bäurisches Wort ist, könnte man vermuten, dass *i* für ein geschlossenes *e* stehe. Es würde also ein idg. **bhret-* sein können. Für überzeugend kann jedoch diese Erklärung nicht gehalten werden, da *f* und *i* mehrdeutig sind. In meinen Studien über die idg. Heteroklisie S. 104 habe ich gezeigt, dass *frit* ein spätidg. **dhr-i-t* sein kann, verwandt mit griech. *ῥίσις*, *ῥιπίς*, *ῥιπίξ* u. a.

Nimmt man an, dass ir. *broth* auf idg. **g^hrot-o-* zurückgeht, so kann es mit russ. alt *grotz* 'Wurfspiess', čech. *hrot* 'Spitze', poln. *grot* 'Spitze eines Pfeiles, Spiesses; Wurfspiess' (*grocik* 'Weiser an der Sonnenuhr') identifiziert werden, einem Worte, das ja auf ganz dieselbe Urform zurückgehen kann. Bisher hat man an-

genommen, dass das slavische Wort mit mhd. *grāt* 'Gräte, scharfe Spitze an Ähren; Spitze, Rückgrat' verwandt sei. In meiner Arbeit Vergl. slav. Wortstud. S. 18 ff. habe ich gezeigt, dass in *grāt* und anderen hierher gehörenden Wörtern wie kslav. *granb*, *grana* usw. eine Wurzel **g^hher-* 'spitz sein' steckt. S. 18 dort habe ich nachgewiesen, dass *grotz* ein idg. **g^hhr̥-to-* oder **g^hhr̥-ot-o-* sein könnte. Für die erstere Form kann man an germ. **zrōan* 'emporkommen, wachsen' (ags. *grōwan*, awnord. *gróa* 'wachsen') anknüpfen, wo eine Basis **g^hhr̥-ā* oder **g^hhr̥-ō* anzunehmen ist. Lautlich und formell ist diese Auffassung von *grotz* untadelig. Jedoch muss beachtet werden, dass man keine Entsprechung zum *t* innerhalb der Sippe finden kann, mag auch diese Tatsache an und für sich weniger besagen. Urgerm. **zrēdi-* in *grāt* kann zwar ein idg. **g^hhr̥-ē-ti-* sein, aber, wie ich auf S. 24 der erwähnten Arbeit hervorgehoben habe, lässt es sich am ehesten als ein **g^hhr̥ēdh-i* mit Dehnstufe erklären. Wenn man mit einer Grundform **g^hhr̥-ot-o-* rechnet, so steht diese innerhalb der aus **g^hher-* entstandenen Sippe völlig isoliert da.

So wie die Verhältnisse liegen, scheint es mir recht verlockend, slav. *grotz* und air. *broth* zusammenzustellen. Das Urwort **g^hrot-o-* kann mit lat. *veru* 'Spiess', umbr. *berus* 'verubus', *berva* 'verua', air. *bir*, cymr. corn. bret. *ber* 'veru' (idg. **g^her-u*) verknüpft werden. Idg. **g^hr̥-ot-* verhält sich zu **g^her-u* wie griech. *ῥόθος* 'Rauschen', ahd. *strēdan* 'brausen, strudeln', viell. lat. *fretum* 'Brandung, Flut' (idg. **sr̥-oth-*, **sr̥-eth-*) zu ai. *sisarti*, *sarati* 'strömt', griech. *ῥέω* usw. Man vergleiche auch griech. *ῥρότος* 'das geronnene Blut' aus **mr̥-ot-o-* neben ai. *mūrcchati* 'gerinnt', Part. *mūrtas* 'geronnen' aus idg. **m̥r̥-to-* (Basis **mer̥-āx*); ai. *vratā* 'Gebot, Wille, Ordnung, Gesetz', av. *urvata-* 'Bestimmung', kslav. *rota* 'Eid' (aus idg. **ur̥-ot-o-*, *-ā*) neben **uere-*, **uerēi* in griech. *εἶρω* 'sage', *ῥῆμα* 'Wort', *ῥήτωρ* 'Redner' usw.

29. Schwed. *lostā*.

Bei Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Lund 1922, S. 422 ist der schwedische Pflanzennamen *lostā* 'Bromus' (*råglostā* 'Bromus secalinus') nebst der dialektischen Form *losme* wegen des Pflanzennamens *lyxa*, *löxa* auf einen germanischen Stamm **luhs-* oder **uluhs-* zurückgeführt. Unter Annahme der zweiten Urform

verbindet Hellquist die Wörter mit asächs. *wlōh* 'Flocke', ags. *wlōh* 'Franse, Troddel, Faser' (urgerm. **ulōhō*), awnord. *lagðr* 'Haarzottel' (urgerm. **ulaziðā-*), griech. *λάχνη* 'krauses Haar' und *λάχνος* 'Wolle', die entweder mit kslav. *vlakno* 'Fiber, Faser', russ. *voloknó* 'Faser, Faden' oder kslav. *vlasž*, russ. *vólosž* 'Haar' zusammengestellt worden sind.

Soweit ich sehen kann, hat man noch nicht beobachtet, dass schwed. *lostā* in lett. *lustes* 'Trespe, Bromus secalinus' seine Entsprechung hat. Daneben liegt auch eine *ja*-Bildung in *luschk'i* vor. Es ist nämlich ein urbalt. **luštja-*. Zum Lautlichen siehe Zubatý IF. III 137 und Leskien IF. XIII 174 sowie auch Endzelin, Lett. Gramm. (Riga 1922) S. 125. Wenn die beiden Wörter *lostā* und *lyxa* zusammengehören, so muss man entweder von urgerm. **luhs-* oder von **uluhs-* ausgehen. Das lettische Wort verbietet dann, dass man das germ. *h* auf velares *k* zurückführt, weshalb Verwandtschaft mit kslav. *vlakno* ausgeschlossen erscheint. Wenn man ferner *lostā*, *lyxa* mit griech. *λάχνη*, *λάχνος* zusammenhält, so muss man annehmen, dass urgerm. **uluhs-* aus idg. **ul̥k-s-* entstanden ist. Das lettische *lustes* andererseits lässt sich nicht aus idg. **ul̥k-s-t-* erklären. Idg. *l* und *r* wurden mit Ausnahme in der Stellung vor Nas. + Kons. zu *il*, *ul* u. *ir*, *ur*. Diese Lautfolge ist auch vor Konsonantgruppen beibehalten worden, z. B. *dfirkstele* 'Funke', *pulkstenis* 'die Glocke; die Uhr; Schlagader, Puls', *wilksts* 'noch nicht trocken, schlapp' u. a. Da man unbedingt *lostā* und *lustes* zusammenhalten muss, so folgt, dass man für diese und schwed. *lyxa* die beiden ursprachlichen Formen **luk-s-to-* und **luk-s-ijōn* ansetzen muss. Es sieht also so aus, als ob man die Wörter von *λάχνη*, kslav. *vlasž* ganz trennen müsste.

Dass die ursprachliche Grundlage von *lostā*, *lustes* die 'Trespe' bezeichnet hat, kann nicht bezweifelt werden. Bevor wir uns nach weiteren Anknüpfungsmöglichkeiten umsehen, wird es gut sein, nachzusehen, wie die Pflanze im allgemeinen benannt worden ist. Die Pflanze ist giftig und, wie wir sehen werden, ist diese Eigenschaft nicht selten bei der Benennung massgebend gewesen. Andererseits kommt es auch vor, dass die Pflanze nach ihrer Borstigkeit benannt worden ist. Für die erste Namenkategorie können erwähnt werden čech. *sveřepc* 'Trespe' aus *sveřepý* 'wild', frz. *ivraie*. Vgl. auch über *Trespe* bei Verf., Ar. u. arm. Stud. S. 80. Für die Benennung als 'borstig' vgl. dän. *heire*

'*Bromus secalinus*, 'Trespe' neben norw. dial. *hagr* N. 'die groben Haare am Schwanz und an der Mähne des Pferdes' (urgerm. **hazra-* 'Haar, Borste'); russ. *kostér* F. 'Trespe', *kostrá* F. dass., sloven. *kostréva* 'Roggentrespe', čech. *koštrava* 'Trespe' neben russ. *kostrélz* 'die Baumnadeln, Tangeln; die Tannenzweige', *kóstriks* 'Kaulbarsch', sloven. *koštrika* 'Mäusedorn, ruscus', čech. *kostroun* 'ein struppiger Mensch', bulg. *kostrák* 'ein Fisch mit vielen Gräten' usw.

Wenn man nun die erste von den erwähnten Möglichkeiten beachtet, so könnte man sich fragen, ob nicht *lostá*, *lustes* und *lyxa* zu folgender griech. Sippe gehört: *λύσσα* 'Wut, Raserei', das nach Lagercrantz, Zur griech. Lautgesch. S. 88 als **λυκ-ja* zu *λευκαῖς φρασίς* (Pind.), *λευκαὶ φρένες* *μεινόμεναι* (Hesych), *ἀλύσσειν* (id.) gehört. Eine heikle Sache ist es aber, dass es nicht feststeht, ob diese Sippe palatales oder velares *k* gehabt hat. Unter solchen Verhältnissen ist man berechtigt auch mit der zweiten Möglichkeit zu rechnen.

Lat. *luma* ist bei Paul. Fest. 86 (ThdP.) durch *genus herbae rel potius spinae* erklärt. Die Angabe Varros l. l. V, 137 *lumarinae sunt, quibus secant lumecta, id est cum in agris serpunt spinae; quas quod ab terra agricolae solvunt, id est luunt, lumecta* zeigt, dass *luma* eine borstige oder stachelige Ackerpflanze bezeichnet hat. In seinen Beiträgen zur idg. Wortf. S. 203 f. hat P. Persson das Wort behandelt. Er setzt voraus, dass das *u* lang ist, welcher Annahme nichts im Wege steht. Er verknüpft zunächst griech. *λόγος* 'biegsamer Zweig, Weide' und schwed. dial. *luk* 'Unkraut', norw. dial. *lok* 'Farrenkraut, filix', dän. *lug* 'Unkraut', ferner auch ahd. *louh*, awnord. *laukr* 'Lauch' und bezieht die Wörter auf die idg. Wurzel **leug-*, **lug-* 'biegen' in griech. *λυγίζω*, ahd. *loc*, awnord. *lokkr* 'Locke', lit. *lignas* 'biegsam' usw. Die Kombinationen kann ich nicht überzeugend finden. Griech. *λόγος* gehört unzweifelhaft mit lit. *lignas* zusammen und möglich ist, dass auch schwed. dial. *luk* usw. dazu gehört, aber völlig sicher ist dies nicht. Da lat. *luma* eine borstige oder stachelige Pflanze bezeichnet hat, so ist es deutlich, dass in sachlicher Hinsicht eine Verbindung mit *lostá*, *lustes* sehr ansprechend sein muss. Man kann sich sogar fragen, ob nicht *luma* gerade die 'Trespe' bezeichnet hat. Das Wort kann auf idg. **luḱ-s-mā* zurückgeführt werden, vgl. *lūmen* 'Licht' aus **leuk-s-men*. Wenn

schwed. dial. *losme* eine so alte Bildung ist, dass es auf urgerm. **luhsman-* zurückgeht, so würde es nicht fern liegen, einen näheren geschichtlichen Zusammenhang zwischen diesem und lat. *luma* anzunehmen.

Mit *lostā*, *lustes* können wir noch ein Wort zusammenstellen, und zwar ir. *luss* 'Kraut, Pflanze, Strauch', mir. Nom. Plur. *losa*, cymr. *llys* 'Kraut', jetzt im Plural *llysiau*, acorn. *les* gl. *herba*, meorn. *leys*, Plur. *losow*; bret. *louzaouenn*, Plur. *louzou*. Bei Fick Vgl. Wb⁴ II S. 258 wird das Wort (urkelt. **lussu-*) mit ir. *luib* 'Kraut, Strauch, Pflanze', got. *lubja-(leis)* 'Gift-(kundig)', ahd. *luppi* 'Gift, Zauberei' usw. zusammengestellt. Hier aber findet das Wort für seine Suffigierung keinen Anschluss. Ich meine, dass ir. *luss* mit *lostā*, *lustes* wesentlich identisch ist — nur die Stammbildungen der drei Wörter weichen ab — und setze also ein vorkelt. **luk-s-t-u-* an.

Nun könnte man für die hier verglichenen Wörter rein lautlich von einem ursprachlichen **luġ-* ausgehen, weil **luġ-s-* natürlich **luġs-* ergab. Insofern wäre es möglich schwed. dial. *luk* 'Unkraut', norw. dial. *lok* 'Farnkraut', dän. *lug* 'Unkraut' zu vergleichen, aber es ist gar nicht sicher, dass hier ein alter Pflanzename vorliegt. Das Wort kann zu ags. *lūcan*, nd. *luken* 'ausraufen', ahd. *liohhan* 'ziehen, raufen' gehören und kann erst im Germanischen oder sogar im Nordischen gebildet sein. Die ursprachlichen Bildungen **luk-s-t-*, **luk-s-m-* scheinen mit Bestimmtheit eine borstige oder stachelige Pflanze bezeichnet zu haben, und es ist sehr wahrscheinlich, dass der Name ursprünglich diese Eigenschaft der Pflanze (oder Pflanzen) bezeichnet hat. Ar. u. arm. Stud. S. 17 f. habe ich bemerkt, dass nicht wenige Wurzeln mit Bedeutungen wie 'spitz, stachelig sein'; 'stechen' oder 'spalten' auf *-ġ* auslauten, z. B. *aġ-* 'spitz' (ai. *ācṛi-* usw.), **peik-* 'stechen, ritzen' (ai. *piṃçati* 'haut aus', griech. *πικρός*), **koġ-* 'stechen' (urgerm. **hazra-*, russ. *kostérĭ*, *kostrá* usw.) u. a. Siehe auch dort S. 91. Die Gesamtzahl solcher Wurzeln mit dem Auslaut *-ġ* dürfte mehr als ein Dutzend betragen. Ein Grundstamm **luk-* mit der Bedeutung 'Borstigkeit, Stacheligkeit' würde gut zu diesen Wurzeln passen. Recht auffallend ist nun, dass sämtliche Wörter auf den schwundstufigen Stamm **luġ-s-* zurückweisen. Eine normalstufige Wurzelform **leuġ-* oder **louġ-* scheint sich nicht auftreiben zu lassen. Andererseits wieder kann man kaum

glauben, dass die Vokalisation in **luk̂-s-* etwas ursprüngliches sei. So wie die Sache liegt, glaube ich, dass die bei Hellquist vorgeschlagene Anknüpfung mit *lostā* richtig ist: kslav. *vlasz*, ai. *válza* 'Schössling, Zweig', av. *varəsō* 'Haar', die ein idg. **uol̥k-o-* 'Borste, Stachel, Haarstachel' voraussetzen. Es ist bekannt, dass in der Ursprache die Verbindungen *u̯l-* und *u̯r-* vor Kons. zu *lu-* bzw. *ru-* haben übergehen können, z. B. griech. *λόκος* 'Wolf', lat. eigtl. sab. *lupus* dass. aus idg. **luk̂^uos* neben **u̯lk̂^uo-s* in ai. *v̥ka-* oder av. *čadru-*, griech. *τρο-*, lat. *quadru-*, gall. *petru-* neben lit. *ketviřtas* 'der vierte' (aus **k̂^uet̃urto-s*) u. a. Man kann also annehmen, dass neben idg. **u̯lk̂-s-no-*, *-na* (in griech. *λάχνος*, *λάχνη*) die Formen **luk̂-s-to-*, **luk̂-s-m-ā* (aus **u̯lk̂-s-to-*, **u̯lk̂-s-m-ā*) lagen.

30. Lit. *krañtas*.

Noch immer sieht man bisweilen die Ansicht ausgesprochen, dass lit. *krañtas* 'steiles Ufer, Rand' mit russ. *krutój*, das u. a. auch 'steil' bedeuten kann, zusammengehörig sei. Dabei aber beachtet man nicht, dass die Bedeutung 'steil' in **krutój* sekundär ist. Das urslav. **kratz* hat s. v. a. 'gedreht, gewunden' bedeutet, vgl. poln. *kręty* 'drall; gewunden, krumm; gedreht', russ. *krútítʹ* 'drehen, zusammendrehen (Stricke, Seile); wirbeln (vom Winde)' usw., *krútenʹ* 'Wirbelwind; Wasserwirbel' usw. Mit völligem Recht weist deshalb Berneker Etym. Wb. I 628 die Zusammenstellung von *krañtas* und *krutój* ab. Für die Etymologie des Wortes *krañtas* verweist er auf Lewy PBrB. XXXII 141 oder alternativ Mikkola IF. XXIII 121. Keiner von den Vorschlägen, die diese Forscher zu geben haben, ist überzeugend. Lewy vergleicht awnord. *hrinda* 'stossen'. Es dürfte jedoch nicht sicher sein, dass dieses auf ein idg. **krent-* zurückgeht. Es kann ganz wohl auf ein idg. **kri-n-t-* zurückgehen. Auch passt die Bedeutung nicht besonders gut. Mikkola stellt *krañtas* zu Wörtern wie russ. *kromá* 'Stück Brot', kluss. *króma* 'Scheidewand', kslav. *pokrómь* 'Tuchrand'. Weil die Verbindung *-mt-* sich im Litauischen bewährt (vgl. *szim̃tas* 'hundert'), hat Mikkola *krañtas* nicht an den Stamm *krom-* anbringen können, sondern ist gezwungen worden, einen ursprachlichen Nebenstamm **kr-on-* anzunehmen, an welchen das Suffix *-to-* angetreten sei. Ein Stamm **kr-on-* aber lässt sich unter den zugehörigen Wörtern nicht belegen. Für lat. *crēna*, worauf sich

Mikkola beruft, siehe Walde Etym. Wb.² s. v. Das Nebeneinander von **kr-om-* und **kr-on-* hat Mikkola durch einen Hinweis auf lat. *spūma* neben slav. *pěna* zu stützen versucht, dieser Fall aber ist kaum vergleichbar. Dass lit. *krañtas* mit slav. *krom-* zusammenhängt, darin gebe ich Mikkola Recht, die Verwandtschaft ist aber sehr entfernt.

Nach meiner Ansicht ist lit. *krañtas* ein idg. **kronto-* 'Schnitt', das zu folgender Sippe gehört: ai. *kṛntāti* 'schneidet', av. *kərəntaiti* dass., ai. *kartana-* N. 'das Schneiden', av. *karətiš* 'Messer', kslav. *črŕta* 'schneide', lit. *kertù* 'haue', *krintù* 'falle' (eigtl. 'werde abgeschnitten'). Lit. *krañtas* verhält sich zur Wurzel **kert-* 'schneiden' wie kslav. *trqdz* 'Art Krankheit', poln. *trqd* 'Aussatz' (idg. **trond-o-*) zur Wurzel **terd-* in ai. *tṛṇāti* 'spaltet, durchbohrt' (3 Plur. *tṛṇānti*), lit. *trendėti* 'von Motten oder Würmern zerfressen werden'. Zum begrifflichen vgl. ital. *scarpa* 'Böschung, Abhang', frz. *escarpé* aus germ. *skarp-*.

31. Lit. *szeszélis*.

Lit. *szeszélis* 'Schatten' ist von Bezenberger BB. I 215, V 316 Fussn. mit ai. *çícira-* 'Kühle', lit. *szālù*, *szálti* 'frieren, gefrieren' zusammengestellt. Demgemäss wäre das Wort auf der Dehnstufe **kēl-* gebildet. Bartholomae BB. X 291 betrachtet das *l* in *szeszélis* als Suffix, indem er griech. *σῆα* 'Schatten', kslav. *stěno* dass. vergleicht. Über *stěno* siehe jedoch Verf., Stud. ü. d. idg. Heterokl. S. 185. Eine Wahl zwischen den beiden Erklärungen scheint nicht leicht zu treffen. Beide haben Anhänger gefunden. Hirt BB. XXIV 235 billigt die Zusammenstellung mit *szálti*.

Eine dritte Anknüpfungsmöglichkeit liegt indessen vor, und es scheint mir, dass auch diese erwogen werden muss. Lit. *szeszélis* kann lautlich zu folgender Sippe stimmen, ai. *çyáyati* 'macht gefrieren oder gerinnen', *çiyáte* 'gefriert, gerinnt', *çīna-* 'gefroren, geronnen', *çūtá-* 'kalt, kühl', N. 'Kälte, Frost', *çitala-* 'kalt, kühl', *çitaka-* dass., osset. *sīn*, *siyun* 'frieren', *siyág*, *siyágä* 'frostig'. Man kann annehmen, dass hier eine idg. Wurzel **k̑ē-*, **k̑i-* zugrunde liegt. Lit. *szeszélis* kann auf idg. **kē-k̑ē-l(o)-* zurückgeführt werden. Zur Bedeutung 'Schatten' aus 'kalt, kühl' vgl. nsorb. *chlodk* 'Schatten' neben *chlodnosé* 'Kühlung', polab. *chluod* 'Kühlung, Schatten', *chliodně* 'kühl'.

Aus der Wurzel **k̑iē-* erkläre ich auch griech. *κίελλη* *πάχνη, ὀμίχλη* (Hesych), das wohl am ehesten aus einem Adjektiv **κίελος* 'kalt, kühl' gebildet ist. Ein geschichtlicher Zusammenhang zwischen dieser Bildung und lit. *szeszélis* dürfte nicht ausgeschlossen sein. Für *κίελλη* gibt Hesych auch die Bedeutung 'αὐγή, φῶς' an. Dieses ist natürlich ein ganz anderes Wort und gehört unzweifelhaft zu kslav. *sinqti* 'glänzt' usw.

32. Lett. *belfēt*.

Lett. *belfēt* 'klopfen, schlagen' (*belfēns* 'ein derber Schlag oder Stoss') kann man auf idg. **bhelǵ-* zurückführen. Dieses verhält sich zu idg. **bhleig-* in lat. *fligere* 'schlagen, anschlagen', lett. *blaiſīt* 'quetschen, schmettern, schlagen', russ. *blizná* 'Fadenbruch im Gewebe', klruss. *blýzná* 'Narbe, Wunde', čech. poln. *blizna* 'Narbe', kslav. *blizъ, blizь* 'nahe' wie lat. *vertere* 'kehren, wenden, drehen' (idg. **uer-t-*) zu ags. *wríðan* 'to twist, to bind', awnord. *ríða* 'drehen, winden, binden, knüpfen', ahd. *rīdan* 'drehen, winden, binden' (idg. **ur-ei-t*) oder lett. *berſchu, berfu, berft* 'reiben, scheuern' (idg. **bher-ǵ-*) zu lit. *brėžiu, brėžti* 'kratzen', *brėžys* 'Riss, Ritz'.

33. Lett. *buls*, ir. *bolad*: arm. *bal*.

Bezenberger hat lett. *buls* 'dunstige, schwüle Luft, Höhenrauch' mit ir. *bolad* 'Geruch' verglichen. Siehe Fick Vgl. Wb. II⁴ 180, wo die urkeltische Grundform mit **bulatos* angesetzt wird. Demnach wäre lett. *buls* auf **bulo-s* zurückzuführen. Indessen kann die urkeltische Form ebenso gut ein **bolatos* (idg. **bhol-*) sein, und lett. *buls* kann aus idg. **bhl̥l-o-* erklärt werden. Für diese letzte Alternative scheint mir arm. *bal* (-ic) 'caligo, caligine' (*balajev* 'caliginoso, nebbioso') sprechen zu können. In semasiologischer Hinsicht ist das Wort ganz wohl vergleichbar. Man beachte Wörter wie ndl. *damp* 'Dampf, Feuchtigkeit', ahd. *dampf* 'Dampf, Rauch', eng. *damp* 'Dampf, Nebel, Feuchtigkeit', mhd. *dimpfen* 'rauchen, dampfen'.

34. Lett. *klīja* und *klēnis*.

Lett. *klīja* 'eine grosse Möwe' und *klēnis* 'der Regenvogel' dürften ganz sicher als eigentlich lautbezeichnende Wörter zu-

sammengehören. Für das zweite Wort vgl. ags. *hulfestre* 'Regenvogel', das mit lit. *szvil̃pti* 'mit den Lippen pfeifen', lett. *swelpt* 'pfeifen' verwandt ist.

Lett. *klēnis* kann auf ein vorbalt. **klēi-ni-* zurückgehen, während *klīja* lautlich-theoretisch auf **klīā* zurückzuführen ist. Man kann annehmen, dass die Wurzel **klēi* aus **kolēi* reduziert ist. Ich vergleiche hier griech. *κολοιός* 'Dohle', *κολῳός* 'Geschrei', *κολῳάω* 'schreie, lärme'.

Ai. *kuīkā* F. 'ein bestimmter Vogel' lässt sich lautlich und formell hier gut anbringen, da es ja aus **kllī-kā* erklärt werden kann. Uhlenbeck Etym. Wb. s. v. vergleicht indessen russ. *kuīkz* 'Schnepfe', poln. *kuīk* 'Möwe' und lett. *kulens* 'Blaubeerschnepfe'. Da das *u* in russ. *kuīkz* rein lautlich auf *u*-Diphthong zurückgehen muss, so wäre es also notwendig sowohl für ai. *kuīkā* als lett. *kulens* ursprüngliches *u* anzunehmen. Berneker Etym. Wb. I 642 vergleicht auch ai. *kolāhala-* M. 'Geschrei von Tieren und Menschen', lit. *kaūlyti* 'unaufhörlich bitten' ('zanken, streiten' bei Nesselmann), lett. *kaulēt* 'dingen, feilschen'. Neben lett. *kulains*, *kulens* 'Blaubeerschnepfe, Regenvogel' muss man auch lett. *k'īlens* 'die Schwarzmantel-Möwe' beachten. Beide können lautlich aus idg. **kļ-* entstanden sein. Sie könnten dann auf verschiedene Vögel bezogen worden sein, je nach der Beschaffenheit der von diesen hervorgebrachten Laute.

Die lautliche und formelle Übereinstimmung zwischen ai. *kuīka* und russ. *kuīkz* ist so gross, dass man ungern diese beiden von einander trennen will. Nun meine ich, dass, auch wenn man *kuīkā* mit *klīja*, *κολοιός* zusammenhält, es möglich ist, auch russ. *kuīkz* in dieselbe Verwandtschaft hineinzuziehen. Es ist nämlich möglich, dass dieses im ältesten Urslavischen s. v. a. **kzīkz* (aus idg. **kll-i-ko-*) gelautet hat. Im Anschluss an ein Wort wie **kujati* (abg. *kujaia*, *kujati* 'γογγύζειν, murren', russ. dial. *kuimz* 'Taubstummer, Stotternder', klruss. *kuja* 'Murrkopf') oder einfach an eine nachahmende Lautgebärde *ku* kann der Vokallaut *z* gegen das volltönigere *u* vertauscht worden sein, da dieser Laut geeigneter als *z* gewesen sein muss den Vogellaut wiederzugeben. Vgl. folgende deutlich lautmalenden Vogelnamen, lett. *kuiga* 'ein Wasserhuhn', *kuils* und *kuilips* 'die Kronschnepfe', *kuīals* 'die Doppelschnepfe'.

35. Lett. *nīga*.

Lett. *nīga* und *nīgats* 'die Forelle', *nigate*, *nigatiņi* dass., *nigl'i* Plur. 'Löffelstinte' ziehe ich zu lat. *niteo* 'blinke, gleisse, glänze; prange, strotze', *nitela* 'Glanz, Schimmer', *nitidus* 'glänzend; üppig, feist', *renideo* 'strahle zurück, erglänze, schimmere' und bes. *niger* 'schwarz'. Die hier zugrunde liegende Wurzel **nei-* hat 'glänzen' (dann besonders auch 'schwarz glänzen') bedeutet. Vgl. folgende wohlbekannte Verwandte, air. *niam* F. 'Glanz' (idg. **nei-mā*), *niamda* 'glänzend', cymr. *nwyf* 'pervading element; vivacity, energy, vigour: Geilheit', *nwyfiant* 'brightness, vigour'; ir. *nóib* 'heilig', mir. *nóeb*, *nóem*, nir. *naomh*, apers. *naiba-* 'schön, gut, tüchtig', phlv. npers. *nēw*, phlv. *nēwak*, npers. *nēk* 'schön, gut' (urar. **naiba-ka-*) und, lautlich mit diesem übereinstimmend aber begrifflich abweichend, got. *ga-nipnan* 'betrübt werden', ags. *nípan* 'finster, trübe sein', *ge-nip* 'Nebel, Mist'. Zu den letzteren Wörtern mit *b*-Suffix hat Uhlenbeck lit. *nībras* 'ein grosser schwarzer Käfer' gestellt.

Deutlich ist, dass neben **nei-t-*, *nei-b-* usw. auch eine Erweiterung **nei-g-*, **nī-g-* angenommen werden muss. Lat. *niger* ist ein idg. **nig-ro-* mit demselben Suffix wie in ai. *citrá-*, *çvitrá-*, *çubhra-*, lit. *gėdras*, lett. *spūdrs* usw.

Dass Fische, besonders die des Cyprinusgeschlechtes, häufig durch Farbenwörter benannt sind, ist wohl bekannt. Es sei erinnert an ahd. *forhana*, mhd. *vorhen*, *vorhe*, nhd. *Forelle* (urgerm. **furhna-*), das mit griech. *παρχρός* 'bunt', ai. *pr̥çni-* dass. zusammengehört. Lett. *nīga* verhält sich in formeller Hinsicht zu lat. *niger* wie apers. *naiba-* zu lit. *nībras*. Zum Suffix in *nīgats* vgl. *stēpats* 'der Alant'.

36. Lett. *pānska*.

Lett. *pānska* 'eine Pfütze' hat auch die Nebenformen *panzka*, *pantschaka* und *panzele*, siehe Ulmann, Lett.-deutsch. Wb. Zunächst erklärt sich *pantschaka* als eine Umformung von *pānska* oder *panzka* nach dem Verb *pantschat* 'pantschen, im Wasser oder Kot herumtreten', das nichts als das deutsche *pantschen* ist. Eine mit *pānska* reimende Bildung ist *planskas*, *-u* 'ein wässriger Boden, ein Boden der unten Wassergrund hat'. Zu dieser

darf man beachten *plantschēt*, *plantschāt*, *plantschūt* oder *planzit* 'plantschen, pladdern, im Wasser herumwirtschaften'. Die Form *panzka* kann als eine Kontaminationsform von *panzele* und *panska* erklärt werden. Die erste von diesen beiden weist auf ein urbaltisches **pankelē* zurück. Demgemäss lässt sich *panska* aus einem älteren **pank-ska* erklären. Nunmehr können wir ganz ungesucht ai. *paŋka*- M. N. 'Schlamm, Schmutz, Sumpf' vergleichen. Bekanntlich hat Lidén BB. XXI 93 mit diesem ags. *fūht*, ahd. *fūht*, nhd. *feucht* als ein urgerm. **funh-ta-z* zusammengestellt. Wir haben also mit einer idg. Wurzel **ponk-: *pŋk-* zu rechnen.

In meinen Griechischen und lateinischen Wortstudien, Lund 1922, S. 7 habe ich griech. *πάσχος* *πηλός* (Hesych) mit ai. *paŋka*-zusammengestellt und es demnach auf **πασχος* zurückgeführt. Ich glaube, dass die Erklärung richtig sein muss. Früher vorgetragene Erklärungen, wie Ficks Verknüpfung mit kslav. *pěszkz* 'Sand' und Lagercrantz' mit ai. *kaccha*- 'Ufer, Marschland', sind nicht annehmbar. Der Anklang an finn. *paska* 'Schmutz, Dreck' ist zwar merkwürdig, muss aber reiner Zufall sein, was ich gegen Rozwadowski, *Rocznik slawistyczny* VI 51 u. 56, der *πάσχος* für aus dem Finnischen entlehnt betrachtet, bemerken möchte. Weder in lautlicher noch formeller Hinsicht ist etwas gegen die Erklärung aus **πάσχος* einzuwenden. *κ* schwindet vor *σ*, und Bildungen mit *-sko-* gibt es auch sonst im Griechischen wie in anderen idg. Sprachen. Es kann erinnert werden an *δίσκος* 'Wurfscheibe' aus **δίχ-σος* (*δικεῖν* 'werfen') und *πέσκος* N. 'Fell, Haut' aus **πέχ-σ-ος*, das zum *s*-Stamm *πέκος* N. 'Vliess' gehört. Da *πάσχος* isoliert im Griechischen steht, läge es nahe, in morphologischer Hinsicht das Wort mit lett. *panska* zu verbinden und im Anschluss daran die beiden idg. Formen **ponk-skā* und **pŋk-sko-*anzusetzen. Andererseits aber muss beachtet werden, dass Hesych auch das Wort *μόςχος* *μόςμα* hat. Dieses steht für **μός-σ-ος* und findet für sein *σ* Anschluss in *μόςκος* N. 'Schleim, Rotz', *μόςα* 'Schleim', *ἀμυχνός* und *ἀμυχρός* 'rein, heilig' (aus **-μυκ-σ-νο-* u. **-μυκ-σ-ρο-*). Denkbar wäre, dass in einer älteren griechischen Sprachperiode ein Wort **πακο-* im Anschluss an **μυκ-σ-ος* zu **πάκ-σος* sich herausgebildet hatte. Zu ganz bestimmten Ergebnissen kann man offenbar in diesem Punkte nicht kommen.

Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wb. S. 456 stellt ital. span. *pantano* 'Sumpf, Schlamm' zu lombard. *palta*, piemont. *pauta*, nprov. *pauto* mit Ableitungen triest. *paltan* 'Schlamm', lucch. *pallenna* und geht von der Grundform **palta* aus. Demgemäss wäre also das erste *n* in *pantano* durch Assimilation entstanden. Ich möchte indessen die Frage aufwerfen, ob nicht in *pantano* (mlat. *pantanum* aus der Zeit Karls des Grossen, siehe Diez, Etym. Wb.⁴ S. 233) ein altes lateinisches, in die klassische Literatur nicht emporgestiegenes **pantānum* ist. Dieses könnte die Ableitung eines uritalischen Wortes **pancto-* sein; zum Lautlichen vergleiche *quintus* aus **quinc-tos*. Diese Grundlage lässt sich aus idg. **p^onk-to-s* oder **p^enk-to-s* erklären und würde mit germ. **funhta-* sogar identifiziert werden können.

An lombard. *palta* 'Schlamm' klingt lett. *palte* u. *palts* 'der Regenbach, die Pfütze' an, jedoch muss dies reiner Zufall sein. Im Lettischen liegt daneben *palze* 'Pfütze; Schwemme' vor. Ein zu diesem gehörendes *palzs* (aus **palkis*) dürfte so aufgefasst worden sein, als wäre es *palts* mit ursprünglichem *t*, worauf das Femininum *palte* neugebildet ist. Das Wort *palze* gehört zunächst zu *pelk'is*, *pelk'e* 'eine Wasserpfütze', ferner zu *pilēl* 'tröpfeln; in ganz geringem Masse fliessen' u. a.

Neben lett. *danga* 'die durch Fahren entstandene Gruft, kotige Pfütze; weiches, morastiges Land; schlechter Winkel, Ecke; Meerschlamme' (*dangūt* 'in den Kot treten, stampfen') liegt das gleichbedeutende *danska* (für **dang-ska*). Diese Form kann offenbar nach *panska* gebildet sein.

37. Apreuss. *pure*.

Dass apreuss. *pure* 'Trespe' (*Bromus secalinus*) zu lit. *pūrai* 'Winterweizen', lett. *pūri* 'Weizen' gehört (Trautmann, Sprachdenkm. S. 421), halte ich nicht für sicher. Meinesteils möchte ich das Wort *pure* lieber zu lit. *purė* 'Quaste' stellen, das ich Ar. u. arm. Stud. S. 99 als ein idg. **p^r-i-ā* mit arm. *her* 'hair, horse-hair' verglichen habe. In begrifflicher Hinsicht würden sich apreuss. *pure* und arm. *her* verhalten wie dän. *heire* 'Trespe' und norw. dial. *hagr* 'die groben Haare am Schwanz und an der Mähne des Pferdes' (urgerm. **hazra-* 'Borste, Haarstachel').

Scheftelowitz BB. XXIX 33 hat ai. *paršá-* 'Getreidehülse, Büchel' mit arm. *her* verglichen, was richtig sein mag. *paršá-* dürfte wohl ursprünglich s. v. a. 'Ähre, Ährenstachel, Granne' bedeutet haben. Vgl. got. *ahana*, ahd. *agana* 'Spreu' (Wz. **ak-* 'spitz'). Andererseits vergleicht sich *paršá-* näher mit ags. *fýrs* 'furze, furze bushes; genista, rhamnus, ulex europæus', *fýrses berian* 'arciotidas' = ἀρχευθίδες 'juniper berries', das als ein urgerm. **fursi-* auf idg. **pr-s-i-* zurückgeht.

Das idg. **per-o-* 'Borste, Stachel, Haarstachel' in arm. *her* möchte ich in lat. *jūniperus* 'Wachholder' finden. Dass dieses Wort, wie man bei früheren Erklärungsversuchen angenommen hat, komponiert ist, kann nicht bezweifelt werden. Über ältere Deutungsversuche siehe bei Walde Etym. Wb.² s. v. In sachlicher Hinsicht passt offenbar das Wort **pero-s* 'Borste, Stachel'. Was aber das erste Kompositionsglied sein möge, bleibt zu erklären.

Das lateinische Wort *pēro* bezeichnete bekanntlich 'einen bes. von Soldaten und Landleuten benutzten Stiefel', der aus roher Haut, an der die Haare noch sassen, gefertigt war, vgl. z. B. Verg. Aen. VII 690 (*crudus pero*). Soviel ich weiss, ist das Wort noch nicht etymologisiert. Es liegt nicht fern anzunehmen, dass es ursprünglich sich auf das Material, aus dem der Stiefel gefertigt wurde, bezogen hat. Dass *pēro* aus einem Wort **pēros* gebildet sein kann, ist nicht zu bestreiten. Dieses Grundwort kann 'Haar; Behaarung; Borstigkeit o. ähnl.' bedeutet haben. Wir würden also hier die Dehnstufe zu dem erwähnten idg. **per-o-* haben können. Für die Form des Wortes vergleiche man awnord. *hár*, ahd. *hār* 'Haar' aus urgerm. **hēra-*, sei es, dass dieses zu lit. *szerys* 'Borste', *szértis* 'haaren' (idg. **ker-*) oder zu lett. *zera* 'Haupthaar' (idg. **ker-a*) gehört. Es scheint sogar nicht ausgeschlossen, dass vorgerm. **kēro-s* und vorital. **pēro-s* parallel aus den kurzvokalischen **ker-* und **per-* gebildet sind.

38. Russ.-kslav. *grotz*.

Die Anknüpfung des russ.-kslav. *grotz* 'κόνδυ, Pokal' an idg. **g^her-*, **g^herē-* 'verschlingen' in lit. *geriù*, *gérti* 'trinken', kslav. *grzlo*, poln. *gardło* 'Kehle' (urslav. **gǫrdlo*), griech. βράσθρον 'Schlund' dürfte richtig sein. Die Grundform ist mit idg. **g^hr-ə-to-* anzu-

setzen. Zur Bildung vgl. lat. *pōculum* 'Becher', ai. *patra*- N. dass. aus idg. **pō-tlo-*, wo *-tlo-* Instrumentalsuffix ist. Auch *-to-* ist als solches Suffix bekannt, z. B. kslav. *dlato* 'Meissel', apreuss. *dalb-tan* 'Durchschlag'.

Griech. γυπτόν· σκόρον (Hesych) dürfte mit *grotz* verwandt sein. Identisch sind die beiden Wörter jedoch nicht, denn, während *grotz* aus der Basis **g^herē* gebildet ist, muss γυπτόν aus der einfachen Wurzel **g^her-* hervorgegangen sein. Die Grundform ist mit idg. **g^her-to-* oder **g^hor-to-* anzusetzen, d. h. *o* ist aus Schwa secundum (Güntert) entstanden. Die Entwicklung zu *o* beruht auf dem vorhergehenden Labiovelar, der selbst regelrecht vor *o* (*u*) die Labialisierung verloren hat, vgl. Wörter wie κόκλος, γονή u. a.

39. Kslav. *pilnъ* usw.

Für folgende bes. in den westlichen slavischen Sprachen verbreitete Sippe scheint keine Erklärung vorzuliegen: kslav. *pilnъ* 'eximius', russ. dial. *pilъ* 'die heisse Arbeitszeit', wruss. *pilnnyj* 'fleissig', klruss. *pylovaty* 'eilen', *pyl'nyj* 'eifrig, fleissig', *pyl'ha* 'Sorge', poln. *pilny* 'fleissig', osorb. *pilny* 'sorgfältig', čech. *píle* 'studium', *píleti* 'eifern', *pílnýj* 'eifrig, fleissig'.

Der Grundstamm *pil-* kann aus idg. **peil-* oder **pīl-* erklärt werden, das aber nicht als die Wurzel der Sippe betrachtet werden kann. Nach dem, was wir von der Struktur der idg. Wurzeln wissen, muss das *l* als Suffix angesehen werden. Deshalb kommen wir schon durch aprioristische Erwägungen zu einer Wurzel **pei-*. Für die Sippe lässt sich als zentrale Bedeutung s. v. a. 'streben' angeben. Die beiden Begriffe 'streben' und 'eilen' sind zwar im Grunde verschieden, aber zwischen den beiden können unzweifelhaft Berührungen stattfinden. Man könnte sich deshalb fragen, ob nicht ir. *éim* 'schnell' (aus **pei-mi-*, Stokes BB. XXI 123) zugehörig ist. Wenn awnord. *fimr* 'rasch, behende' dazu gehört (Lidén BB. XXI 95), muss es ein idg. **pi-mi-* sein.

Es ist allgemein anerkannt, dass das erste Kompositionsglied in ai. ved. *ṛjipyá-* 'sich streckend (im Flug), eilend', av. *arə-zifya-* 'Adler', ἄρξυφος· ἀετὸς παρὰ Πέρσαις (Hesych), arm. *arcvi* 'Adler' zu ai. *ṛjú-* 'gerade, recht', griech. ὀρέγωνμι 'recke' usw. gehört. Nach Bartholomae Air. Wb. Sp. 354 steht das zweite Glied

in idg. **rġi-pġo-* für **ptġo-* (**pet-* 'fliegen'). Ich finde jedoch keine andere Beispiele, die untrüglich beweisen würden, dass ein *t* in solcher Stellung ursprachlich gefallen ist. Gegen die Auffassung kann man sich auf griech. ἀνεψιός 'Geschwistersohn' (aus idg. **sm-neptġos*) berufen. Setzen wir voraus, dass die Ursprache eine Wurzel **pei-* 'streben' hatte, so lässt sich **-pġo-s* (aus **peġ-o-s*) ganz gut darauf beziehen.

Es muss gestanden werden, dass in semasiologischer Hinsicht das Urwort **-pġo-s* besser zur slavischen Sippe stimmen kann als ir. *éim*, awnord. *fimr*.

40. Russ. *kochrá*.

Da in russ. *kochrá* 'ein Insekt (*Tipula solstitialis*)' der *ch*-Laut nach *o* steht, ist es in höchstem Grade wahrscheinlich, dass das Wort auf urslav. **kščra* zurückgeht, das soviel besagt, dass wir das *ch* aus idg. *s* erklären können. Ich ziehe das Wort zu ai. *kušáti*, *kušnāti* 'reißt, zwickt, zerrt', av. *kušaiti* 'tötet', phlv. npers. *kuštan* 'töten'. Bisher ist diese Sippe nicht ausserhalb des Arischen nachgewiesen. Matzenauer hat zwar dazu kslav. *kžšb* 'Los' gezogen (siehe Berneker Etym. Wb. I 672), aber dieser Vergleich kann nicht akzeptiert werden. Eine vorarische Wurzel **kus-* mit der Bedeutung 'zwicken, stechen, verletzen überh.' darf angenommen werden.

Urslav. **kščra* erklärt sich aus **kus-rā* wie russ. *vichrō* 'Wirbelwind' aus **uīs-ri-*. Es ist ganz wahrscheinlich, dass *kochrá* die Substantivierung eines Adjektivs **kus-ro-* 'stechend' ist. Zum Suffix vergleiche man griech. πικρός 'scharf, bitter' (eigtl. 'stechend, ritzend') neben slav. *pšati*, *pisati* 'schreiben' (eigtl. 'ritzen'), got. *baitrs*, aisl. *bitr* 'bitter' neben got. *beitan* 'beissen' u. a.

41. Russ. *žérestz*.

Russ. *žérestz* 'Kreuzdorn, Wegedorn' (*Rhamnus cathartica*) erkläre ich aus einem idg. **g^hher-s-* 'spitz, stachelig; struppig', das ich Vergl. slav. Wortstud. S. 16 ff. nachgewiesen habe. Aus der einfachen Wurzel **g^hher-* : **g^hhor-* stammen u. a. sloven. *gríča* 'die stachelige Fruchthülle der Kastanie', griech. φρίσσειν 'sich sträuben' (aus **φριχ-γ-*), φριξός 'emporstehend, emporstarrend (bes.

von Haaren)', die ein idg. **g^hhr-ī-k* voraussetzen. Aus der Erweiterung **g^hher-s-* habe ich u. a. russ. *žérechz* 'Seepferdchen, *Syngnatus hippocampus*; *Aspius rapax*', ai. *ghr̥sti-* 'Eber' erklärt. Wie ich bemerkt habe, kann ags. *gorst* 'Stechginster', das sonst aus idg. **gh̥rs-to-* (ai. *hár̥sati*, lat. *horreo* usw.) erklärt worden ist, ebensogut auf idg. **g^hh̥rs-to-* zurückgeführt werden. In formeller Hinsicht stimmt das Wort ganz gut zu russ. *žérestz*, das über urslav. **žerstz* aus idg. **g^hh̥ers-to-* zu erklären ist.

42. Idg. **mū*, **mūs* 'Fliege, Insekt'.

Auf die beiden Stämme **mū* und **mūs* (**mous-*) weist bekanntlich folgende Sippe zurück, aisl. *mý*, ags. *mycg*, asächs. *muggia*, ahd. *mucca*, nhd. *Mücke* (urgerm. **mūja-*) und kslav. *mucha* 'Fliege' (idg. **mous-ā*), *mšica* 'Mücke' (idg. **mus-*), lit. *musė*, apreuss. *muso*, lett. *mūšča* 'Fliege', lat. *musca*, gutn. *mausa* (aus **mūsa*). Arm. *mun* 'Stechmücke' kann entweder aus **mū-* oder **mūs-* erklärt werden. Ein urarm. **mu* dürfte mit *n* erweitert worden sein.

Nach Walde ist die Sippe onomatopoetischen Ursprungs, indem ein schallnachahmendes **mu*, **mus* zugrunde liege. Wenn dem so wäre, könnte man erwarten, auch in anderen Sprachstämmen hie und da ähnlich gebildete Wörter zu finden. Nun ist dies auch der Fall. Sowohl die finnisch-ugrischen als die türkischen Sprachen haben anklingende Wörter aufzuweisen, vgl. ostj. (Nizj.) *muši* 'Ameise', (Kott.) *moča* 'kleines Insekt', finn. *mutinkainen* 'kleines fliegendes Insekt', *mutikas* 'Dytiscus', estn. *mutik* oder *mutikas*, *mutukas* 'kleines fliegendes Insekt' und in einem Türkdialekt (motor.) *mundžö* 'Ameise'. Auch bask. *mumu* 'insecte, en général' klingt auffallend an. Azkue, Diccionario vasco-español-francés bezeichnet es als Kinderwort, eine Angabe, die für die Beurteilung der in Rede stehenden Wörter von Interesse sein kann.

Höchst merkwürdig ist, wie japan. *mushi* 'Insekt' dem idg. **mūs* sowie auch dem ostj. *muši* 'Ameise' ähnelt. Ein geschichtlicher Zusammenhang zwischen ihnen kann nicht für völlig unmöglich gehalten werden. Siehe oben im Artikel 11.

Wortindex.

(Die Zahlen bezeichnen die Seiten.)

Altindisch.

ukšan- 11
undura- 17
usra- 11
ṛjīpya- 40
kuḷikā 35
kuṣati 41
ghṛsti- 42
caru- 18
jīmūta- 9
dhvāṅkṣā 3
dhvāṅkṣa- 3
pañka- 37
parṣa- 39
babhasti 20
bimba- 21
bhṛṣa- 3
madhu- 10
māṣa- 22
retra- 24
veṣi 15
veṣati 26
veṣate 26
ṣapati 4
ṣabda- 4
ṣarāva- 18
ṣīyate 33
śimha- 11

Iranisch.

(Avestisch unbezeichnet.)

āfsir osset. 4 f.
fīdīn osset. 5
kārc osset. 6
kāsag osset. 7

kušaiti 41
max pamird. 22
māš npers. 22
siin osset. 33
tašin osset. 23
tašta- 23
tīṣin osset. 8.
tīlīn osset. 7
zaurura- 16
zaurvan- 16

Tocharisch.

ṛnto (B) 5

Armenisch.

arcvi 40
aviun 8
bal 34
bib 21
bob 21
cmak 9
gēš 14
gišel 14
her 38
inj 11
metr 9 ff.
mun 42

Messapisch.

βίσβη 14

Albanesisch.

baðe 22
bobote 21

g'alme 12 f.
l'apsrđi 12
pype 21
ḡumbós 20
ḡumpr 20

Griechisch.

ἄλυσις 14
ἄσχος 15
γέρως 16
γερότας 16
γέρων 16
γίγας 15
γραῦς 16
γυρτόν 40
ἵνδουρος 16
κέρνος 18
κιέλλη 34
κολοιός 35
κολφός 35
λάχνη 29, 32
λιγύς 4
λύσσα 30
μέθυ 10
μέλι 9
μολεύω 18
μολούω 18
μύσκος 37
μωλύω 18
νάκος 15
πάσκος 37
στρόχνος 18
φακός 22
ψόφος 20

Italisch.

(Lateinisch unbezeichnet.)

avere 8
berus umbr. 28
cortex 7
cuspis 20
faba 21
faex 22
figere 34
frūt 27
juniperus 39
luma 30 f.
mel 9
mulsus 9
musca 42
niger 36
pero 39
testa 23
urus 11
veru 28
vitex 24
vitis 24

Romanisch.

(Italienisch unbezeichnet.)

pantano 38
popo ladin. 21
poppo 21
struguri rumän. 19
vetrice 24
veze prov. 24
vispo 25
visto 25
vite fra. 25
vitice 24
virer fra. 27

Keltisch.

bab gael. 21
bir air. 28
bolad ir. 34
broth air. 27
duan ir. 3
eim ir. 40

ewyll cymr. 8
luss ir. 31
mil air. 9

Germanisch.

(Gotisch unbezeichnet.)

aúhsa 11
bár ags. 23
bēr ahd. mhd. 23
boar eng. 23
falr awnord. 5
feili ahd. 5
fimr awnord. 40
fūht ahd. 37
fyr ags. 39
gorst ags. 42
heorpa ags. 6
herdo ahd. 6
lagār awnord. 29
liohhan ahd. 31
listara ahd. 4
losme schwed. dial. 28
lost schwed. 28
lúcán ags. 31
luk schwed. dial. 30 f.
lyxa schwed. dial. 28
löxa schwed. dial. 28
milip 9
mjoār awnord. 10
næsc ags. 15
seil ahd. 13
seimr awnord. 13
spír ags. 5
spíra awnord. 5
strūch mhd. 19
wispelen mndl. 27

Baltisch.

(Litauisch unbezeichnet.)

babo apreuss. 21
belfēt lett. 34
bojus 23
braschs lett. 3
bul lett. 34
danska lett. 38

dugāt lett. 3
gāgans lett. 15
gērti 39
k'ilens lett. 35
klēnis lett. 34
klīja lett. 34
krañtas 32
kuiga lett. 35
kuils lett. 35
kuitals lett. 35
kulens lett. 35.
luschk'i lett. 29
lustes lett. 29
musē 42
nībras 36
nīga lett. 36
nigate lett. 36
nigl'i lett. 36
nognan apreuss. 15
palte lett. 38
panska lett. 36
pantschaka lett. 36
panzele lett. 36
panzka lett. 36
pūrai 38
pure apreuss. 38
purē 38
sepins lett. 4
strugē 19
szeszēlis 33
tēlis lett. 8
tēlēt lett. 8
tīsztas 23

Slavisch.

(Kirchenslav. unbezeichnet.)

bobz 21
grotz 'Becher' 39
grotz russ. 'Spiess' 27 f.
kochra russ. 41
krutoj russ. 32
kulikz russ. 35
medz 10
mucha 42
pilnz 40

sopati 4
vetla russ. 24
vichatb russ. 26 f.
vitra sloven. 24
žerechz russ. 42
žerestz russ. 41

Finnisch-ugrisch.

keszeg ungar. 7
med' mordw. 11
mesi finn. 11
mez ungar. 11

moča ostj. 42
muši ostj. 42
mutikas finn. 42

Türkisch.

katyr osm. 11
mundžö motor. 42
öküz osm. 11

Baskisch.

mamu 22

mamutz 22
mumu 42

Japanisch.

mame 22
mitsu 11
momo 22
mushi 42
shishi 11
ushi 11



LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 7.

LEHNWÖRTERSTUDIEN

VON

HANNES SKÖLD



LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND
HÅKAN OHLSSONS BUCHDRUCKERI
1 9 2 3

1. Ein persisches Lehnwort im Slavischen.

Das deutsche Wort 'Peitsche', welches in mehreren germanischen Sprachen vorkommt (schwed. *piska*, dän. *Pisk*), stammt anerkanntermassen aus dem Slavischen. Es bezeichnete »ursprünglich die künstlichere, mit Leder hergestellte Art« (HERMANN PAUL *Wb.*). Es ist »wesentlich im Osten üblich«, »in Schwaben und dem deutschen Westen nicht volksüblich«, »schon bei Luther bezeugt« und »im 14./15. Jahrh. eingedrungen« (KLUGE *Et. Wb.*). Im Schwedischen ist das Wort seit dem 17. Jh. belegt, also wohl durch das Deutsche vermittelt.

Dass die skandinavischen Sprachen dies Wort wirklich aus dem Deutschen bezogen haben, davon zeugt auch ein lautlicher Umstand. Das gemeinslavische Wort lautet nämlich *bič* < *bičb*. Der Übergang des *b* > *p* auf skandinavischem Boden ist kaum denkbar. Ein Teil derjenigen deutschen Dialekte, welche ans slavische Gebiet grenzen, kennen aber einen Lautwandel von *b* > *p*, oder, richtiger ausgedrückt, diese zwei Laute sind in der ungebildeten Sprache zusammengefallen und können fakultativ für einander eintreten. (Phonetisch ausgedrückt: die stimmhaften Medien wurden zu stimmlosen Medien, welche dann mit den Tenues verwechselt wurden.) So sagt z. B. MÜLLER-FRAUENREUTH *Wörterb. d. obers. u. erzgeb. Mundarten* (Artikel B): »Einen Unterschied zwischen stimmhaftem *b* und stimmlosem *p* kennt der Sachse nicht«. Der ursprüngliche Anlaut könnte in schwäb. *bitš* vorliegen; von diesem Wort sagt FISCHER *Schwäb. Wb.* (sub hoc verbo), es sei »weit mehr im (N.)O. von Deutschland üblich, bei uns mehr im Unter- als Oberland«.

Woher stammt nun aber das slavische Wort? Die geläufige Zusammenstellung desselben mit dem slavischen Wort für 'schlagen' *biti* scheint sehr ansprechend und ist allgemein angenommen. Von dem Suffix sagt MEILLET *Ét. sur l'étym. et le roc. du vieux slave* II, 352: »Le suffixe *-k-* élargi par *-je-* fournit des

noms masculins d'agent et aussi parfois d'instrument. Ihm stimmt BERNEKER *Et. Wb.* bei.

Ein Umstand bei diesem Wort ist aber auffallend.

Es hat im Slavischen Endbetonung, davon zeugen sowohl russ. *bič*, *bičá* wie štokavisches *bič*, *biča* < *bīč*, **bičā*¹.

Vorausgesetzt nun, dass das Wort zum alten slavischen Erbgut gehört hätte, müsste man aber štok. **bič*, **biča* erwarten, denn der zurückgezogene Akzent im einsilbig gewordenen Nominativ ursprünglich endbetonter Wörter wird lang und fallend, und in den mehr als einsilbigen Kasus, wo die Länge in der Silbe vor dem Tone stand, musste sie nach der štokavischen Tonverschiebung langen Steigton ergeben, vgl. z. B. štok. *sūd*, *súda*, čak. *súd*, *sūdā* < urslav. **spǫdъ*, **spǫdā*. Im posavischen Serbisch zeigt der Nominativ solcher Wörter den seltenen von Ivšić festgestellten »springenden« Akzent: *sūd*, und im Čakavischen die kaum weniger seltene sekundäre steigende Intonation.

Nicht nur die Akzentqualität im Serbischen ist aber befremdend. Schon die Endbetonung an und für sich erregt Bedenken gegen die gewöhnliche Etymologie. Unter den Wörtern mit -i-Vokalismus, welche SEDLÁČEK in seinem eben in der Note zitierten Werk unter den ursprünglich zweisilbigen maskulinen -iō-Stämmen anführt, ist es nämlich das einzige, welches nach Zeugnis zweier verschiedener slavischer Dialektgruppen als ursprünglich endbetont anzusetzen ist. Diejenigen, welche sonst Endbetonung zeigen, sind entweder, wie gemeinslav. **križb*, Lehnwörter oder kommen nur in einer Dialektgruppe vor wie russ. *blin*, *blinā* (und sind deshalb auch der Entlehnung verdächtig) oder sind endlich wie ursl. **listъ* in einer Dialektgruppe endbetont, in einer anderen aber stambbetont (übrigens zeigt auch kleinruss. *list*, *lista* bei diesem Wort, dass grossruss. *list*, *listá* eine Neuerung darstellt).

Es gibt auch noch einen Grund semantischer Natur, welcher

¹ Čak. *bič*, *biča* ist wegen der festen Betonung als štokavisches Lehnwort zu betrachten. Im Čakavischen gibt es bekanntlich nur *einen* Kurzakzent. In štokavischen Lehnwörtern ersetzt das Čakavische deshalb den kurzen steigenden Akzent, bei erhaltener Tonstelle, durch den kurzen fallenden. Das Wort wäre also nach der štokavischen Akzentverschiebung von den Čakaven entlehnt worden. Slovenisch (dial.) *bič*, *biča* ist seinerseits ein Lehnwort aus dem Čakavischen (vgl. BRANDT bei SEDLÁČEK *Přívuk podstatných jmen v jazycích slovanských* S. 59).

gegen die bisher übliche Etymologie zu sprechen scheint. Im Russischen liegt nämlich eine Ableitung von *bič* vor, welche ganz verschiedener Bedeutung ist, nämlich *bičevá* (gewöhnlicher gebraucht wird das Deminutivum *bičóvka*) 'Bindfaden; Ziehseil, Ziehschnur'. Nun lässt sich leicht eine Entwicklung von der Bedeutung 'Bindfaden' zu der Bedeutung 'Peitsche' denken, schwerlich aber umgekehrt.

Wenn man von *bič* absieht, hat das Russische noch folgende Wörter für den Begriff 'Peitsche' (davon ein Teil nur dialektisch gebraucht): *plet'*, *reménica*, *viteň*, *viťún*; *pogońálka*, *púga*; *arápnik*, kleinruss. *bat'ih*¹ (grossruss. *batóg* bedeutet 'Stock, Knüttel', was eine grossrussische Neuerung gegenüber den übrigen slavischen Sprachen darstellt), grossruss. *kamčúk*, *karbáč*, *knut*, *nagájka*.

Von diesen Wörtern sind echt russisch die sechs erstgenannten, die übrigen aber Lehnwörter (*knut* aus dem Germanischen, nicht aber aus got. *hnupō*, wie es SCHRADEK meint, sondern aus dem Nordischen, vgl. THOMSEN *Samlede Afhandlinger* I, 386).

Ob das, wie es scheint, in keiner anderen slavischen Sprache vorkommende *chlyst*, *chlystá* 'Reitgerte (oft geflochten)' echt slavisch ist oder nicht, vermag ich nicht zu sagen. Das von MIKLOSICH *Et. Wb.* angeführte *chlysnutě* ist wohl eher Denominativ. (Die Namen der verschiedenen Peitschengattungen sind übrigens im Russischen sehr zahlreich, und ich wage nicht zu behaupten, die oben gegebene Aufzählung sei komplett.)

Unter den sicher russischen Wörtern bezeichnet *pogońálka* die Peitsche als das »Antreibende«, *púga* die Peitsche als das »Schrecken Einflössende«, die übrigen bezeichnen die Peitsche als das »Geflochtene«. Das auch der *chlyst* wenigstens geflochten sein kann, bezeugt DAL' *Tolkovyj Slovar'*.

Man darf wohl daraus schliessen, dass die Peitsche ursprünglich den Russen und folglich wohl auch den Slaven überhaupt hauptsächlich als *geflochtenes* Werkzeug galt und danach benannt wurde.

Ich meine, wir haben hier das Bindeglied zwischen *bič* 'Peitsche' und *bičevá* 'Bindfaden'. Denn nach dem 'Geflochtensein' konnten beide benannt werden.

¹ Lit. *botógas* ist nicht das Grundwort zum Slavischen, wie es SCHRADEK *Reallexikon* (sub *Peitsche*) behauptet, sondern im Gegenteil daraus entlehnt. Auch im Slavischen ist das Wort jedenfalls Lehnwort (anders BERNEKER *Et. Wb.*, mir nicht einleuchtend).

Aber woher stammen denn diese Wörter? Und wo kann man ein ähnliches Wort nachweisen, welches semasiologisch zugleich allen Anforderungen genügt?

Wir können es, wenn wir uns denjenigen Sprachen zuwenden, welchen die slavischen auch sonst die meisten Entlehnungen von Wörtern für 'Peitsche' verdanken, nämlich den türkischen. In diesen kommt nämlich ein ursprünglich neupersisches Wort *pīč* vor, welches unter anderem 'gedreht, gewunden' und als Substantiv 'Windung, Krümmung, Drehung, Falte' bedeutet. In der modernen neupersischen Sprache bedeutet es 'Korkzieher'. Das Wort gehört zum npers. Verbum *pīčīdān* 'drehen, winden, krümmen, biegen, zusammenfalten, sich winden, Schmerzen haben, sich quälen' (diese Bedeutungen sind im Türkischen belegt).

Der Übergang vom anlautenden *p-* in *pīč* zu *b-* in *bičb* im Urslavischen ist nicht lautgesetzlich, sondern beruht auf volketymologischer Anlehnung an *biti* 'schlagen', wozu wohl auch die bildliche Bedeutung der pers. Wörter beigetragen haben (das Substantiv bedeutet auch 'Qual, Schmerz, Kummer').

Wenn das pers. Wort also durch türkische Vermittlung von den slavischen aufgenommen wurde, so ist der kurze Vokal im Serbischen einigermaßen erklärlich. Die türkischen Sprachen, unter denen nur das Jakutische quantitierend ist, kürzen nämlich in volkstümlichen Lehnwörtern die pers. Längen, während in mots savants die Langsilben gewahrt werden. Dann lässt sich auch die Endbetonung ungezwungen erklären, da bekanntermassen die türkischen Sprachen im allgemeinen (und speziell auch in volkstümlich gewordenen pers. Lehnwörtern) ultimabetont sind. Vgl. Verf. *Zur Chronologie der štokarischen Akzentverschiebung* S. 65, § 60.

Da das Wort in den ältesten slavischen Denkmälern schon vorkommt, ist es wohl eher dem späteren Mittelpersischen als dem Neupersischen entnommen. Das Mittelpersische am Ende der Sassanidenzeit hat sich nur wenig vom Neupersischen unterschieden, HÜBSCHMANN *Persische Studien* S. 117.

2. Ein ossetisches Lehnwort im Russischen.

In seiner Kritik der Theorien ŠACHMATOVs über die slavische Urheimat *Roczn. Slaw.* Bd. 6 führt VASMER eine Anzahl

Wörter an, welche von ursprünglichen Nachbarbeziehungen zwischen dem Iranischen und dem Slavischen zeugen. Er äussert dann a. a. O. S. 176: »Natürlich sind die iranischen lehnwörter speziell im *russischen* noch zahlreicher».

Diese Vermutung, welche schon an und für sich wahrscheinlich scheint, stützt er aber nur durch ein einziges Beispiel: *írej*, *vírej*, *vyraj*¹ 'märchenhaftes, rätselhaftes Land; Paradies auf Erden, warme Länder; Zauberland'. (Es ist dies übrigens nur eine südgrossrussische und kleinrussische Bedeutung; in den Gouvernements Tver und Pskov bedeutet das Wort 'Zauberer', in Kursk scheint es 'Lerche' zu bedeuten, — alles nach den Angaben *Dal's*.) Er erklärt die drei zitierten Wortformen aus **irəjb* bzw. **rə irəjb* (wobei in *vyraj* wohl Anlehnung an *rajə* 'Paradies' vorliegt) und stellt sie zu avest. *airya*, ossetisch *ir* 'Osseten', *iron* 'ossetisch'. Wie gewagt auch diese Etymologie erscheinen mag, mir kommt sie doch sehr ansprechend vor.

Es gibt aber im Russischen ein weit sichereres und weit öfter vorkommendes ossetisches Lehnwort — als solches und nicht etwa als uriranisch muss ja auch das von VASMER angeführte Wort angesprochen werden.

Im Russischen kommen zwei Wörter für den Begriff 'gut' vor: *dóbrýj* und *choróšij*. Diese Wörter sind der Bedeutung nach etwas differenziert, indem das erstere mehr das moralisch Gute, das zweite mehr das materiell Gute bezeichnet. Diese Differenzierung ist allerdings nicht streng konsequent durchgeführt und wahrscheinlich späteren Datums.

Nun kommt das erstere ausnahmslos in allen slavischen Sprachen vor und muss als urslavisch bezeichnet werden.

¹ In der Form *wyraj* kommt das Wort auch im Polnischen vor, ist hier aber als eine Entlehnung aus dem Russischen zu betrachten, da sonst im Polnischen *y* vor *r* in *e* übergeht. Vgl. z. B. MARYA KONOPNICKA *Głosy ciszy* VI:

Tak lotem w słońce mierzy,
Na wyraj lecąc, ptak.

Übrigens glaube ich, dass *sobaka* ins Slovinzische doch nur durch Vermittlung des eigentlichen Polnischen gedrungen ist. Der Mińsker Professor DUDZIŃSKI, welcher im Jahre 1778 eine polnische Sprachlehre veröffentlichte, bezeichnet das damals noch im Polnischen vorhandene Wort als einen Russizismus, vgl. BRÜCKNER, *Język polski* I S. 140 (*Encykl. polska*).

Für das zweite kenne ich nur einen einzigen etymologischen Erklärungsversuch. Denn der DAL's (aus *kraše!*) ist ja nicht ernst zu nehmen. BERNEKER *Et. Wb.* nimmt das Wort nicht auf. TORBIÖRNSSON *Liquidametathese* führt es einfach ohne Erklärung an, so auch MIKLOSICH *Et. Wb.* Das Wort kommt in der Bedeutung 'gut' auch im Kleinrussischen vor (*choróšyĭ*). MIKLOSICH setzt die russische Nebenbedeutung 'schön' ohne jede Motivierung als Grundbedeutung an. Im Polnischen kommt noch ein anderes hierhergehöriges Wort vor: *charaśny* 'gut'. Sowohl die Vertretung des russischen Vollautes als das *ś* zeigt, dass das Wort eine Entlehnung aus einem weissrussischen Akanje-Dialekt ist, also relativ späten Datums.

AGRELL *Intonation und Auslaut im Slavischen* S. 25 stellt *choróšij* mit čech. (eigentlich slovakischem) *charva* 'Wehren', *charvati* 's. wehren', < ursl. *chorv-*, avest. *haurvaiti* 'Acht haben, behüten', lat. *servare* zusammen. Russ. *choróšij* neben *chorovítj* ds. sei als < **chorovivšij* (ursprünglich Part. Pf. Akt.) zu erklären. Durch ein Fragezeichen bezeichnet aber AGRELL selbst die Zusammenstellung als zweifelhaft. Die Kombination ist offenbar nur eine zufällige Vermutung, die mitgeteilt worden ist, weil damals jede andere Erklärung fehlte.

Das russische Wort lässt sich aber ungezwungen durch eine Zusammenstellung mit ostossetischem *xorz*, westossetischem *xvarz* 'gut' erklären. Der Anlaut geht auf vorossetisches *xv-*, iran. *xv-* zurück, vgl. MILLER *Die Sprache der Osseten* S. 24, § 22,4.

Bedenken erregen kann eigentlich nur der Auslaut, denn wie kann *z* ein russisches *š* ergeben haben?

Das altrussische *š* wurde aber etwa *ś* ausgesprochen und kann deshalb im Auslaut, wo der Stimmton tönender Konsonanten verloren geht, einem *ž* entsprechen. Es ist dies wahrscheinlich der Lautwert des ossetischen *z* zur Zeit der Entlehnung gewesen, vgl. unten Nr. 12, S. 31.

Wenn die oben gegebene Etymologie das Richtige trifft, kann man daraus zunächst folgern, dass es zu einer Zeit entlehnt wurde, wo die osset. Dialektspaltung schon eingetreten war. Es könnte ja einigermaßen befremdend erscheinen, dass das Wort gerade ostossetische Form aufzeigt, wo doch das Ostossetische dem russischen Sprachgebiet am fernsten liegt. Überhaupt kann aber

das Russische dem Ossetischen in dem jetzigen Verbreitungsgebiet des ossetischen Volkes keine Lehnwörter entnommen haben. Die ethnischen Berührungen zwischen Russen und Osseten müssen wohl in der Zeit stattgefunden haben, wo das Ossetische noch die herrschende Sprache des mächtigen Alanenreiches im jetzigen Südrussland gewesen ist.

Bemerkenswert ist, dass die Osseten selber gerade den ossetischen Ostdialekt, welchen MILLER als den Hauptdialekt bezeichnet, im engeren Sinne *irisch* oder *ironisch* nennen (*»iron äwzag«*), während die übrigen Dialekte besondere Bezeichnungen führen. Dies scheint ja auf ein früheres Übergewicht des Ostossetischen zu deuten. Stellt man diese Möglichkeit mit der Lautform von *choroš(ij)* zusammen, so ist die Annahme näher gerückt, das Altossetische sei schon verhältnismässig früh dialektisch gespalten worden, und zwar sei der östliche Zweig desselben die Staatssprache des Alanenreiches zu der Zeit gewesen, wo die Russen mit diesem in Berührung kamen. Allerdings wäre es voreilig, auf der Basis einer einzigen Worterklärung eine bestimmte dahingehende Behauptung zu wagen. Erst eine anderweitige Bestätigung des hier Angedeuteten würde sichere Schlussfolgerungen zulassen.

Dann ermöglicht die hier gegebene Etymologie auch einen anderen Schluss: zur Zeit der Entlehnung kann nämlich die *Liquidametathese* noch nicht durchgeführt worden sein. Da wir die Polnoglasie schon in den allerältesten russischen Schriftdenkmälern des 11. Jahrhunderts vorfinden; da weiter vor dem 9. Jahrhundert aufgenommene russische Lehnwörter im Finnischen (vgl. MIKKOLA *Berührungen* S. 29 f.) die Polnoglasie nicht hatten (vgl. MIKKOLA a. a. O. S. 43), kann man berechtigt sein anzunehmen, dass das Wort vor dem Zeitraum zwischen den 9. und 11. Jahrhunderten ins Russische aufgenommen wurde, weil es die Entwicklung des Vollauts mitgemacht hat.

Vielleicht lässt sich aber eine Erklärung finden, welche von der älteren noch im Westossetischen bewahrten Wortform *xvarz* ausgeht. Das slavische *o* ist bekanntermassen sehr offen gewesen, der Vokal macht also keine Schwierigkeiten. Nur müsste der Ausfall des *v* erklärt werden.

Unter ursprünglichem Fallton wird vor dem Vollaut *v* in den anlautenden Lautgruppen *chv-*, *sv-* im Russischen in den Wörtern *chvórost*, *svórob* behalten. Unter dem ursprünglichen Steigton

scheint im Gegenteil das *v* solcher Verbindungen ausgefallen zu sein, wie dies russ. *soróka* ~ štok. *svrāka* zu bezeugen scheint. Ich getraue mich nicht, diese Erscheinung lautphysiologisch zu erklären.

Wenn man also annehmen darf, dass oss. *xvarz* im Russischen die steigende Intonation bekommen hat, dann könnte ein Ausfall des *v* erklärlich erscheinen. Dann müsste allerdings *chorós* die ursprüngliche Intonationsart zeigen. Befremdend ist, dass unter solchen Umständen die steigende Intonation in den Kurzformen nicht verallgemeinert wurde.

Ist aber die letzte Alternative die richtige — sie scheint mir jedoch kaum die wahrscheinlichere zu sein —, dann müsste das oben von dem Ostossetischen und dessen Verhältnis zu dem Westossetischen Gesagte entsprechend modifiziert werden.

Ossetisch *xvarz* ist mit avestischem *xvarəzišta* 'süssest, best (vom Geschmack)' zu verbinden. Die Zusammenstellung mit arm. *khałcr* und neupers. *xvalīdān* ist m. E. zweifelhaft.

3. Zu den slavo-keltischen Beziehungen.

Seinerzeits hat bekanntlich der kürzlich verstorbene russische Akademiker ŠACHMATOV die Behauptung aufgestellt, in uralter Zeit hätten direkte Beziehungen zwischen Slaven und Kelten bestanden. Nach der dann von mehreren Seiten daran ausgeübten Kritik, hat dieser Gelehrte diese Theorie wohl wieder aufgegeben.

Dennoch sind ein paar sichere Wortentlehnungen zwischen den beiden Sprachgruppen festgestellt worden.

Es sind dies zunächst corn. *matog*, gael. *madag*, altengl. *mat-tock*, welches Wort auf das slavische *motyka* zurückgeht. MIKKOLA *Revue des Ét. sl.* I, 198 f. meint, die Entlehnung habe durch Vermittlung der Anglosachsen stattgefunden, das Wort sei also vor deren Auswanderung, d. h. am spätestens im 4. Jahrhundert entlehnt worden.

Dass urslavisch *lěka* 'Arznei' durch Vermittlung von got. *lēkeis* 'Arzt' aus dem Kelt., vgl. ir. *liaig*, gen. *lēga* 'Arzt', entlehnt sei, wird allgemein angenommen. Die germanische Entlehnung soll schon vor der Lautverschiebung stattgefunden haben.

In derselben Richtung geht die Entlehnung bei russ. *brága* 'Maische; leichtes Bier aus Malz und Mehl'. Das Wort kommt noch mit Bedeutungsvariationen im Kleinr. und Weissr. vor. Poln. *braha* ist aus einem dieser Dialekte entlehnt. Niedersorb. *bražka*, eine regelrechte Deminutivbildung, ist wohl durch polnische Vermittlung aus einem derselben aufgenommen worden.

Dass dies Wort keltischen Ursprungs sei, wird sogar von VASMER *Roczn. Slaw.* 6,193 angenommen, welcher sonst alle älteren Verbindungen zwischen Slaven und Kelten verneint. Er sagt, 'es sei allerdings sicher keltisch, kommt aber im südslavischen gar nicht vor. Also nicht gemeinslavisch!'. Ich möchte sogar glauben, es sei ausschliesslich ostslavisch.

Wenn aber ältere Beziehungen zwischen Slaven und Kelten nicht bestanden haben, so finden sich solche in neuerer Zeit *erst recht nicht*. Man muss also ein Mittelglied finden.

Lit. *brōgas* 'Schlampe', lett. *brāga* 'Branntweinspülicht' werden von BERNEKER *Et. Wb.* als aus dem Weissr. bzw. Russ. entlehnt bezeichnet. Ist aber das Wort keltisch, wie auch er es annimmt, und in späterer, nicht urslavischer Zeit entlehnt, dann sollte man wohl eher das Gegenteil vermuten. Denn das baltische Sprachgebiet liegt doch dem keltischen bedeutend näher als das russische.

Die Vermittlerrolle zwischen Kelten und Balten haben meiner Meinung nach die Skandinaver gespielt.

Für schwed. *bragebägare* gibt HELLQUIST *Svensk etymologisk ordbok* folgende Erklärung: es sei eine im Anschluss an den Namen des westnordischen Dichtergottes *Brage* entstandene Nachbildung von isl. *bragarfull*, d. h. 'der Becher des Hervorragendsten' und wurde speziell von Tor (*Ásebragr*) gebraucht, bei dessen Becher Gelübde von künftigen Grosstaten abgelegt wurden. Es ist dies übrigens eine alte und allgemein angenommene Erklärung.

Ob dies denn nicht eine Volksetymologie ist? Mir würde es weit mehr ansprechend scheinen, im ersten Zusammensetzungsglied des Wortes kynr. *brag* 'Malz', ir. *braich* ds. (vgl. auch kymr. *bragod* 'Würze von Bier und Met') zu suchen, welches keltische Wort auch dem russischen *braga* zu Grunde liegt. Selbstverständlich müssen die von HELLQUIST angeführten semantischen Anlehnungen auch so recht früh eingetreten sein, da das erste Zusammensetzungsglied des Wortes als selbständiges Wort in der Sprache nicht vorkommt.

Dass Wortentlehnungen zwischen dem Schwedischen und dem Baltischen, speziell dem Lettischen, haben stattfinden müssen, ist schon a priori wahrscheinlich. Ein schwedisches Lehnwort im Lettischen ist von LIDÉN *Minnesskrift utgiven av filologiska samfundet i Göteborg 1920* S. 97 ff. nachgewiesen worden. Leider sind die schwedisch-lettischen Beziehungen bisher allzu wenig untersucht worden, und das ist wohl der Grund, weshalb das Material so spärlich aussieht.

Das Schwedische hat aber, wie es scheint, auch bei einem anderen Wort die Vermittlerrolle gespielt.

Das im Altrussischen vorkommende *bǎlvanz* (mit der »zweiten Polnoglasi« *bǎlvanz*), später *bolván* 'Klotz, Säule, Pfahl, Block, Götzenbild, Altar', jetzt 'Dummkopf, Tölpel, Klotz, Haubenstock, Glockenform' geht mit kleinr. *bowván* 'Klumpen, Götzenbild, Lummel, grosse Masse ohne deutlichen Umriss, alles Riesige' und weissr. *bolvan* 'Holzsäule in der vorderen Ecke des Ofens, Säule, Pfahl überhaupt' auf eine gemeinsame Grundform zurück, die etwa durch altruss. *bǎlvanz* gedeckt wird.

Die übrigen slavischen Sprachen haben Formen, welche sich daraus nicht erklären lassen: poln. *balwan* 'Ballen, Block, Säule, grosse Woge, Statue, Götze, Haubenstock, Tölpel, Lummel', čech. *balvan* 'Klumpen Block', serbokr. štok. *bǎlvān* (< **balvān*) 'Götzenbild, Balken', sloven. *balvān* 'Götze, Balken, Klumpen' neben *bolvān* 'Götze, Block' (Wörterbücher geben auch die serbokr. Form *bolvan* in der Bedeutung 'Götzenbild' an). Das Altbulgarische kennt das Wort nicht, wohl aber das Mittelbulgarische (13. Jahrhundert): *balvanz* 'stipes, statua'.

Drei Sachen scheinen nach dem eben Gesagten festzustehen: 1) eine gemeinslavische Urform kann nicht aufgestellt werden, und das Wort ist also keine gemeinslavische Bildung; 2) es ist in relativ später Zeit entlehnt (vgl. noch das unten über das serbische Wort Ausgeführte); 3) drei Grundbedeutungen scheinen dem Wort anzugehören: 'Götzenbild', 'riesiger Klumpen' und 'Tölpel'; aus diesen können die übrigen leicht hergeleitet werden, während diese Grundbedeutungen untereinander scheinbar zusammenhangslos dastehen.

Nach KORSCHS von BERNEKER gestützter Etymologie soll das Wort durch kirg. *palwan*, *balwan* aus pers. *pahlavan* 'Athlet, Streiter, Held' entlehnt sein. MELIORANSKIJ geht von einem hy-

pothetischen **balvan* < **balban* < *balbal* (Orchoninschr.) 'Grabstatue, zum Gedächtnis für einen vom Verstorbenen getöteten Feind' aus. Bei jener Etymologie machen sowohl semantische als phonetische Gründe eine Annahme schwer. Bei dieser befriedigt wohl einigermaßen das Semasiologische — doch lässt sich kaum die Bedeutung 'Tölpel' dabei erklären —, die gedachte Lautentwicklung ist aber an den Haaren herbeigezogen. Ausserdem muss man im letzten Falle noch dazu mit zwei nirgends belegten Formen operieren.

Wenn übrigens dies Wort aus einer orientalischen Sprache stammte, dann müsste es entweder in urslavischer Zeit oder auch später (wohl durch die Vermittlung des Russischen) in die übrigen slavischen Sprachen hineingekommen sein. Wenn man das erstere annimmt, dann müsste sich eine gemeinslavische Urform aufstellen lassen. Dies ist aber nicht der Fall, geschweige denn, dass keine urslavischen Beziehungen zu dem Kirgisischen oder einer sonstigen türkischen Sprache bisher sicher nachgewiesen worden sind. Bei der letzteren Annahme würden aber die übrigen slavischen Sprachen Formen zeigen, welche sich von der gemeinrussischen herleiten liessen. Dies ist aber auch nicht der Fall.

Die lautlichen Verhältnisse der west- und südslavischen Formen verdienen eine nähere Besprechung.

Dass die mittelbulgarische Form ziemlich spät belegt ist, haben wir oben gesehen. Die štokavische Form *bàlvan* kann auch nicht alt sein, denn wenn das Wort vor dem 14. Jahrhundert entlehnt worden wäre, würde das silbenschiessende *-l-* zu *-o-* übergegangen sein, und man hätte dann eine Form **baòvan* erwartet (vgl. z. B. *Beògrad* < **Belgràd*).

Übrigens mutet die Lautverbindung *balv-* bzw. *bolv-* unslavisch an und kann in keinem Falle urslavisch sein. Davon zeugt auch das Štokavische, denn wenn hier urslavisches *-a-* (also lang) vorgelegen hätte, würde die Länge in der Silbe vor dem Tone erhalten worden sein, vorausgesetzt dass überhaupt das *-l-* geblieben wäre.

Am leichtesten würde man die süd- und westslavischen Formen mit *-a-*-Vokalismus durch die Annahme erklären können, dass das Wort aus einem russischen Akanje-Dialekt *nach* der Durchführung der Liquidametathese in den verschiedenen Sprachen, also in später sondersprachlicher Zeit, aufgenommen worden

wäre. Ins Russische muss das Wort ziemlich früh eingedrungen sein, da die »zweite Polnoglasie« schon im Ostromirevangelium (1056—1057), dem ältesten datierbaren aruss. Denkmal, vorkommt. Die ersten Beispiele von Akanje trifft man nun aber erst im 14. Jahrhundert, was mit der Chronologie des Südslavischen nicht stimmt.

Auch der dritte mir bekannte etymologische Erklärungsversuch muss aus semasiologischen und lautlichen Gründen aufgegeben werden. MERINGER *IF* 17, 159; 18, 277; 19, 444 ff.: 21, 296 handelt über Pflock- und Säulenverehrung. Den Zusammenhang zwischen den zitierten slavischen Wörtern und got. *balwawisei* 'razia', *balwjan* 'quälen', aisl. *bolva* 'verfluchen' hat aber schon BERNEKER *Et. Wb.* angezweifelt. Dieser Gelehrte hat zwar keine Gründe für seine ablehnende Haltung angeführt, ich halte sie aber für durchaus berechtigt. Denn wenn an eine Entlehnung in urslavischer Zeit oder gar Urverwandtschaft gedacht wird, hätte die Wurzelsilbe **bolv-* ergeben, eine Lautverbindung die später nach den für die Liquidametathese geltenden Gesetzen hätte behandelt werden müssen. Dasselbe gilt überhaupt für jede ältere Entlehnungsepoche, denn es ist ja nunmehr allgemein anerkannt, dass die Liquidametathese (der inneren Wortgruppen wenigstens) eine späte sondersprachliche Erscheinung ist: so hat sie im Polnischen im 14. Jahrhundert noch nachgewirkt und im Russischen hebt sie erst um das 9. Jahrhundert an. Wenn aber die Entlehnung als eine spätere angesehen wird, dann lassen sich die russischen Formen nicht erklären. Übrigens erheischt auch die Suffixbildung eine Erklärung.

Das Wort kommt aber noch in einigen Sprachen vor. Die etymologischen Wörterbücher führen ung. *bálrány* (mit ung. Verlängerung der ersten Silbe und Umbildung des Suffixkonsonanten) an. Schon die Bedeutung 'Bildsäule, Götze' legt eine Entlehnung aus dem Slavischen nahe. Lit. *balvonas* 'Götze' stammt nach BERNEKER aus dem Polnischen, lett. *bulvāns* 'ausgestopfter Lockvogel' als frühe Entlehnung aus dem Russischen.

Nun kommt das Wort aber auch noch in den skandinavischen Sprachen vor: schwed. *bulván* 'Strohmann' (wo schon der Akzent die Entlehnung verrät), und im Deutschen: dial. *Balbahn* (durch volksetymologische Umbildung *Ballhahn*). Das schwedische Wort wurde von TAMM und nach ihm von HELLQUIST aus dem Lettischen hergeleitet.

Es ist bemerkenswert, dass das Schwedische eine Form zeigt, welche mit dem Altrussischen bzw. Lettischen übereinstimmt, während das Deutsche besser zu den west- und südslavischen Sprachen passt. Ich glaube dieser Umstand zwingt zu dem Schlusse, dass die Wortentlehnung eben in zwei verschiedenen Gebieten geschehen ist. Dabei müsste wohl bezüglich der letzten Gruppe für das Deutsche eine Umbildung von **Balwán* in *Balbahn* angenommen werden, denn sonst ist der Konsonantismus der slavischen Wörter schwer zu erklären.

Aber auch in einer anderen Sprache kommt ein ähnlich lautendes und bedeutendes Wort vor, im Irischen nämlich, wo wir *balbán* (jetzt etwa *boləwān* ausgesprochen) 'dummy' haben. Es ist dies eine regelmässige Deminutivbildung von *balb* 'dumb', und man kann deshalb an ihrem autochthonen Ursprung nicht zweifeln. Die parallele englische Bedeutungsentwicklung in *dumb* > *dummy*, welche wohl auf Sinnentlehnung aus einem keltischen Dialekt beruht, zeigt, dass von semasiologischer Seite nichts gegen den Zusammenhang dieser Wörter eingewendet werden kann, und auch wohl, dass *balbán* nicht ausschliesslich gaelisch gewesen ist. Soviel ich feststellen kann, kommt nämlich eine entsprechende Bildung jetzt im Kymrischen und überhaupt im Britannischen nicht vor.

Aus dem Irischen entlehnt kann das schwedische Wort jedenfalls nicht sein, denn die jetzige Aussprache des zweiten *b* als *u* ist hier eine relativ späte Erscheinung. Gerade in der Stellung nach Sonorlauten wurde der explosive Charakter von *b* im Alt- und Mir. gewahrt. »Im Brit. jedoch ist nach *r* und *l* die Aussprache *b* eingetreten«, PEDERSEN *Kelt. Gr.* I S. 115. Wenn das Wort wirklich aus dem Keltischen in das Skandinavische und daraus in das Lettische und Russische (am ehesten schon in gemeinrussischer Zeit) eingedrungen ist, dann ist von einem solchen Dialekt auszugehen, wo dieser Lautwandel früh durchgeführt wurde.

Man wäre aber, die Keltizität der behandelten Wörter vorausgesetzt, gezwungen anzunehmen, dass die west- und südslavischen Formen durch deutsche Vermittlung empfangen worden sind. Das zweite *b* in *Balbahn* hätte in diesem Falle zur Zeit der deutschen Entlehnung wohl dialektisch bilabial ausgesprochen worden sein müssen.

Noch ein paar Worte über das Semasiologische!

Sowohl KORSCH, MELIORANSKIJ, MERINGER als BERNEKER gehen davon aus, dass den slavischen Wörtern von Hause aus ein verehrender Sinn innegewohnt habe. Nun ist dies aber durchaus nicht der Fall, denn sie sind im Gegenteil stark *peiorativ* gefärbt. Und wenn dadurch in älteren Handschriften ein 'Götze' bezeichnet wird, so durchaus nicht im Sinne der Anbetung, sondern nur zwecks Verhöhnung der heidnischen Götter. Und wenn im 18. Jahrhundert russ. *bolvančik* als Kosenamen 'Abgott, Liebling' auftritt, so ist es ursprünglich mehr im Sinne des französischen *cochon* zu verstehen, denn die Kosenamen sind nicht immer gerade schmeichelnd.

Selbstverständlich spielt bei der Verhöhnung der heidnischen Götter auch der Umstand eine Rolle, dass uns überhaupt slavische Handschriften nur aus der Christenzeit überliefert sind. Wie könnte man denn andererseits aus einem Wort der Anbetung zu den Bedeutungen 'riesiger Klumpen', 'Tölpel' oder gar der schwedischen 'Strohmann; Lockvogel' und der schwed.-lett. 'ausgestopfter Lockvogel' kommen? Es bleibt in diesen Bedeutungen des Göttlichen zu wenig, die Pfahl- und Säulenverehrung übrigens in aller Hochachtung! Geht man von der Bedeutung 'Pfahl' oder 'Säule' als ursprünglich aus, dann kommt man ziemlich schwer zu den meisten der Bedeutungen.

Geht man aber von der Grundbedeutung 'Popanz' aus, dann ergeben sich diese sehr leicht, und ganz speziell wird der verächtliche Sinn den Heidengöttern gegenüber leicht erklärlich. Es gehört eben zu den beliebtesten Bekehrungsmethoden, die Götzen als Popanze und leblose Stein- und Holzgegenstände hinzustellen. (Herr Prof. HUXER macht mich freundlichst auf poln. *batwochwalca* 'Götzenanbeter' aufmerksam, welches Wort ja meine Deduktionen zu stützen scheint.) Es ist dies nicht nur in alter Zeit so gewesen.

Wenn das hier Angeführte zutrifft, dann wäre jedenfalls die erste Entlehnung der Zeit zuzuweisen, wo schon die Germanenvölker dem Christentum zuzuneigen anfangen.

Deshalb braucht selbstverständlich der Bedeutungswandel 'Popanz' > 'Götze' sich nicht auf germanischem Boden vollzogen zu haben. Ich meine im Gegenteil, dass gerade das Vorhandensein der letzteren Bedeutung auf beiden Entlehnungsgebieten da-

von zeugt, dass schon im Keltischen das Grundwort in beiden Bedeutungen gebraucht wurde, wie denn grossenteils keltische Missionare das Christentum unter den Germanen verbreiteten.

Jedenfalls muss die Entlehnung des lettischen Wortes, mag es nun aus dem Schwedischen ins Lettische gekommen sein oder umgekehrt, in einer Zeit stattgefunden haben, wo das Lettische noch nicht seine jetzige feste Betonung besessen hat.

4. Ein gemeinslavisches Lehnwort aus dem Türkischen.

Das Wort *bykz* 'Stier' kommt in allen slavischen Sprachen vor.

Sowohl MIKLOSICH als BERNEKER erklären das Wort als onomatopoetische Bildung. Aus dem Slavischen scheint MIKLOSICH ausserdem noch das ungarische *bika* herleiten zu wollen.

Weder das eine noch das andere trifft zu. Das ungarische Wort ist, wie GOMBOCZ l. c. S. 45 f. festgestellt hat, ein Lehnwort aus dem Altčuvašischen. Und als türkisches Lehnwort muss auch das slavische Wort betrachtet werden, wie denn auch dasselbe Wort später in anderer Lautform von den Slaven wieder den Türken entlehnt wurde: blg. *bugá*, russ. *bugáj*, kleinruss. *buháj* (und aus diesem die gleichlautenden rum. und poln. Wörter), vgl. auch ngr. *μπουγᾶς*.

Das Wort kommt schon in den alttürkischen Inschriften und im Uigurischen vor, und über sein hohes Alter im Türkischen kann deshalb nicht gestritten werden.

Was speziell das ungarische Wort betrifft, so ist hervorzuheben, dass dessen Alter aus dem Umstande hervorgeht, dass das Wort den ungarischen Lautprozess $y > i$ mitgemacht hat.

Das auslautende *-a* im Slavischen ist nicht lautgesetzlich gefallen, sondern deshalb, weil ein in so hohem Grade maskulines Wort nicht auf *-a* auslauten konnte. Die Form mit *-a* ist wahrscheinlich als Genitiv aufgefasst und dazu dann ein maskuliner Nominativ gebildet worden.

5. Ein iranisches Lehnwort im Russischen?

Das russische Wort *vorsa* 'Flocke' kommt in derselben Form auch im Kleinrussischen vor. Im Weissrussischen zeigt es maskuline Form: *vors*.

Das Wort kommt sonst in keiner slavischen Sprache vor, wohl aber im Litauischen, wo die Form *varsa* lautet. Dies ist aber keine lautgesetzliche litauische Form, denn in dem slavischen Wort liegt altes *sr* vor, und, wenn das Wort im Litauischen alt wäre, würde es etwa **vursa* gelautet haben. Es ist deshalb mit BRÜCKNER als slavisches Lehnwort zu betrachten, und zwar aus dem Russischen, wie die Vertretung des alten *sr* durch *ar* < *or* zeigt. Es muss übrigens im Litauischen nicht sehr allgemein vorkommen, denn es gehört jenen Wörtern an, bei denen KURCHAT durch eckige Klammer angiebt, dass er keine Verantwortung für sie übernimmt. Er hat das Wort nur aus SZYRWID zitiert.

Da das Wort nur in der ostslavischen Gruppe vorkommt, und das litauische Lehnwort auch russische (nicht etwa polnische) Lautform zeigt, so ist es als sonderrussisches Wort zu betrachten.

Es wird im allgemeinen mit avest. *varəsa-* 'Haar' verglichen, und MIKLOSICH verweist auch auf das slavische **volśz*. Ob er die beiden Wörter als Parallellformen einer und derselben Wurzel ansieht oder nicht, geht nicht deutlich hervor. [Vgl. noch mpers. *vars*, npers. *gurs* ds.]

Jedenfalls wäre dies nicht zulässig, denn ein Wechsel zwischen *r* und *l* in slavischen Wörtern kommt nicht vor. Im allgemeinen vertritt ein slavisches *l* das indogermanische *l*, und da ein gemeinslavisches Wort gerade mit *l* vorliegt, ist ziemlich sicher *vorsa* als Lehnwort zu betrachten, und zwar am ehesten aus der iranischen Gruppe, sowohl wegen des *r*, wie auch wegen des Umstandes, dass auch früher in den slavischen Sprachen iranische Lehnwörter festgestellt worden sind.

Da das Wort nicht gemeinslavisch ist, sondern nur gemeinrussisch, ist es wahrscheinlich, dass es aus dem Ossetischen stammt. Ich habe es aber hier nicht belegen können, vielleicht nur deswegen nicht, weil die mir zu Gebote stehenden Hilfsmittel ungenügend sind. Ich muss mich deshalb damit begnügen festzustellen, dass es sich jedenfalls wohl um eine Entlehnung aus einer iranischen Sprache handelt.

6. Ein chinesisches Lehnwort im Finnisch-Ugrischen und Slavischen?

Der Ursprung des slavischen Wortes für 'Buch', russ. *kniga* etc., ist noch immer unerklärt. Die alte Herleitung aus dem Germanischen ist jedenfalls aufgegeben worden.

Gegenwärtig scheint sich eine von MIKKOLA *FUF* 2, 77 aufgestellte Hypothese der Gunst der Fachgenossen zu erfreuen. Er hat nämlich das slavische Wort mit dem armenischen *knikh* 'Siegel' zusammengestellt. Dieses leitet HÜBSCHMANN wenn auch zögernd vom gleichbedeutenden assyr. *kunukku* ab.

Jedenfalls hängt das slavische Wort in irgend einer Weise mit ung. *könyv* und mordv. *koňov* zusammen, welche Wörter MUNKÁCSI *K Sz* 2, 311 f. aus dem Türkischen herleitet. Dieser Forscher hat sich später *K Sz* 12, 261 ff. der Theorie MIKKOLAS angeschlossen.

BERNEKER *Et Wb* meint, dass PEDERSENS Hypothese von den frühen armenischen Einflüssen auf das Türkische das nötige Zwischenglied biete. Nun ist aber diese Hypothese auf einer Reihe von laut- und kulturgeschichtlich unmöglichen Zusammenstellungen aufgebaut und befindet sich im Widerspruch mit sowohl armenischen als türkischen Lautgesetzen, wie ich an anderer Stelle nachgewiesen habe. Andererseits scheitert MUNKÁCSIS Hypothese schon an dem Umstand, dass in keiner türkischen Sprache ein ähnliches Wort mit ähnlicher Bedeutung zu finden ist. Der Gebrauch von Büchern unter den Türken ist aber jedenfalls so späten Datums, dass der Name dieses Kulturgegenstandes erhalten geblieben wäre, wenn die Türken je ein einheimisches Wort dafür geschaffen hätten.

Übrigens ist auch lautgeschichtlich — um von der semasiologischen Seite ganz zu schweigen, obgleich die Entwicklung von der Bedeutung 'Siegel' zur Bedeutung 'Buch' meiner Meinung nach schwer denkbar ist — die Herleitung aus dem Armenischen unmöglich. Bei einer direkten frühen Entlehnung — und an türkische Vermittlung ist keinesfalls zu denken — würden wir im slavischen Wort ein anlautendes *g* bekommen haben. Auch würde wohl armen. *i* am ehesten *o* ergeben haben. Bei späterer Entlehnung würde das Wort keinen irrationalen Vokal zwischen

den ersten zwei Konsonanten bekommen haben, und das Wort wäre wohl überhaupt nicht gemeinslavisch gewesen.

Es giebt aber im Chinesischen, unter dessen Kultureinfluss die Völker Westasiens verhältnismässig früh standen, ein Wort, das eine semasiologisch und lautlich befriedigende Etymologie des slavischen und des finnisch-ugrischen Wortes ermöglicht, nämlich *king* (mit dem ersten Tone), welches bedeutet 'Aufzug; Ader; heiliges Buch, Sutra; die Klassiker'.

Was nun die finnisch-ugrischen Wörter betrifft, so steht so viel fest, dass der ungarische Vokal ursprünglicher ist als die mordvinischen. Denn das anlautende ungarische *k-* setzt eine palatale Vokalisation des Wortes voraus (ein hintervelares *k-* hätte im Ungarischen *h-* ergeben). Dies wird auch von mordw. *-ń-* bestätigt.

MUNKÁCSI scheint zu meinen, dass das auslautende *-v* in *koňov* und *könyv* auf ein *g* zurückgeht. Jedenfalls ist aber der Vergleich mit den ungarischen Wörtern auf *-é*, *-ő* verfehlt, denn in diesen ist der ursprüngliche Auslautkonsonant abgefallen. Oder vielleicht meint er, das *-v* in *könyv* habe sich aus dem auslautenden *-ü* in der älteren Form *könyü* entwickelt? Dann ist aber das mordv. *-v* kaum mit ihm parallel.

Um nun zu dem chinesischen Wort zu gehen, steht hier die palatale Vokalisation ausser Zweifel, denn dialektisch hat sich z. B. in Hupeh das anlautende *k-* in ein *č-* verwandelt. Betreffs des auslautenden Konsonanten verhalten sich die chinesischen Dialekte verschieden. In vielen hat sich aus dem wohl vorauszusetzenden ursprünglichen *-y* in Verbindung mit dem vorhergehenden Vokal ein Nasalvokal entwickelt, während anderswo der ursprüngliche Laut nicht bewahrt blieb, sondern zu einer Art nasalen Frikativlautes wurde. In wieder anderen hat sich ein *-n* dem alten Laut substituiert oder ist dieser ganz gefallen, während ein nordchinesischer Dialekt ein *-ń* mit *i*-Vorschlag (also *-iń*) zeigt.

Ich beabsichtige nicht hiermit zu sagen, dass sich das *-ń-* in den zwei zitierten finnisch-ugrischen Wörtern direkt aus einem solchen chinesischen Dialekt erklären lasse. Dies ist vielmehr an und für sich unmöglich, denn zwar muss das ungarische *-ń-* altererbt sein, das Mordwinische hat aber nur sekundäres *ń*. Altes *ń* ist nämlich hier in *n* gewandelt worden, und erst später ist aus diesem, sowohl wie aus altem *n*, ein *ń* vor vorderen Vokalen

entstanden. Wenigstens trifft dies bezüglich des Anlautes zu. Im Inlaute kann im alten Stufenwechsel $\check{n} \sim \acute{n}$ auch im Mordwinischen ein altes \acute{n} , wie es scheint, erhalten bleiben. Ob das hier behandelte Wort aber überhaupt jemals den Stufenwechsel gekannt hat, ist unmöglich zu entscheiden, da es aus keiner finnisch-ugrischen Sprache, welche den Stufenwechsel bewahrt hat, belegt ist.

Wenn das Wort nun wirklich aus dem Chinesischen entlehnt worden ist, so ist es übrigens sehr schwer zu sagen, durch welches Medium es überhaupt gegangen ist, ehe es von den genannten finnisch-ugrischen Sprachen aufgenommen wurde. Und es ist wahrscheinlich eher als ein kulturelles Wanderwort zu betrachten denn als urfinnisch-ugrische Entlehnung. Davon scheint die Bedeutung des mordvinischen Wortes: 'Papier' zu zeugen, welches auch im Bulgarischen und Serbischen wiederkehrt, wo das slavische Wort aber zugleich auch 'Buch', wie in den übrigen Slawinen, bedeutet.

Zwar ist die Bedeutungsentwicklung 'Buch' > 'Papier' denkbar, wenn auch die entgegengesetzte Entwicklung noch annehmbarer erscheint. Da aber *könyv* — *końov* mit den slavischen Wörtern irgendwie zusammenhängt, da andererseits die Bedeutung 'Papier' in zwei so verschiedenen Gegenden wie auf dem Balkan und an der Volga auftritt, muss man geneigt sein anzunehmen, dass in der ursprünglichen Bedeutung des Wortes diese Bedeutung mit der Bedeutung 'Buch' assoziiert gewesen ist.

Ist dies aber der Fall, dann kommt als Quelle nicht das Abendland, sondern nur China in Betracht, wo das Papier schon im zweiten nachchristlichen Jahrhundert erfunden wurde.

Wenn an chinesische Entlehnung gedacht werden kann, dann können selbstverständlich die Slaven ihr Wort nur indirekt bekommen haben. Der erste Vokal des slavischen Wortes hat aber velaren Charakter. Wenn sie aber das Wort durch finnisch-ugrische Vermittlung erhalten haben — und es liegt diese Annahme am nächsten —, dann können sie es nur aus einer solchen Sprache wie dem Mordwinischen bezogen haben, wo der Palatalvokal in Velarvokal gewandelt worden ist.

Wenn in *könyv* — *końov*, wie es MUNKÁCSI meint, das suffixale Element ein -g enthalten hat, ist wohl aus diesem das slavische Suffix zu erklären. So viel steht fest, dass sowohl auf finnisch-

ugrischem wie auf slavischem Boden sich eine suffixale Erweiterung des Wortes zeigt, deren Ursprung ich mir nicht zu ergründen anmasse.

Ich verhehle mir nicht, dass auch die hier vorgeschlagene Erklärung nicht unmittelbar einleuchtend ist. Lautliche Schwierigkeiten wie bei der von MIKKOLA versuchten Erklärung liegen aber kaum vor, und kulturgeschichtlich, das wird man wohl zugestehen müssen, ist der gemachte Deutungsversuch wohl allen bisherigen vorzuziehen. Ist mein Erklärungsversuch richtig, dann kann wegen der Bedeutung des chinesischen Wortes die Entlenung erst nach Christi Geburt stattgefunden haben.

7. Ein musikalisches Wanderwort und ein ossetisches Lautgesetz.

Eine der charakteristischsten Lauterscheinungen des Ossetischen, wodurch es sich von dem Avestischen und dem Altpersischen abhebt, ist die, dass iranisches *p*- auch vor Vokal in jener Sprache zu *f*- wird.

Ein Lehnwort ermöglicht uns festzustellen, dass diese Lautentwicklung relativ späten Datums ist, und zwar westossetisch *fündur*, ostossetisch *fündir* 'Art Geige', welches Wort MILLER *Die Sprache der Osseten* S. 10 für eine Entlehnung aus grusinischem *phanduri* erklärt.

Ich weiss nicht, ob die Bedeutung von MILLER richtig angegeben worden ist. Im Grusinischen bezeichnet aber das Wort eine Art Laute, und dies ist der Fall in den meisten Sprachen, wo es vorkommt. Bei den Kleinrussen wird das betreffende Instrument mit den Fingern gespielt, während das gleichnamige grossrussische Instrument, welches viel kleiner ist, in der Art etwa der türkischen Domra, vermittelt eines kleinen Stäbchens angeschlagen wird.

Das slavische Wort kommt nur im Russischen (sowohl im Gross-, Klein- als Weissrussischen) vor und ausserdem im Polnischen, und zwar hat es überall die Form *bandura*.

BERNEKER *Et Wb*, welcher richtig angiebt, dass die eigentliche Quelle lateinisch-italienisch *pandura*, griechisch *πανδούρα* sei, behauptet, das Wort sei über das Polnische ins Russische eingedrungen. Das Umgekehrte ist aber der Fall, wie dies schon die Bedeutung des polnischen Wortes zeigt, welches nicht die Laute

überhaupt bezeichnet, sondern die Kosakenlaute. Hieraus erhellt, dass das Wort vielmehr aus dem Kleinrussischen ins Polnische gewandert ist.

Da das Wort also ursprünglich nur im Ostslavischen vertreten ist, kann es nicht direkt dem Italienischen entnommen sein, — übrigens ist bei BERNEKERS Annahme der Anlautskonsonant schwer erklärlich.

Es kann auch nicht direkt aus dem Griechischen geholt sein, denn dann wäre das Wort vor allem im Südslavischen anzutreffen. Übrigens entspricht griechischem anlautendem *p-* auch im Slavischen anlautendes *p-*, und zwar sowohl in alten wie in jüngeren Lehnwörtern.

Ausserdem zeigt die Lautgestalt des slavischen Wortes, dass es sich um eine späte Entlehnung handelt. Denn bei einer frühen Entlehnung würde man ebenso wie auch bei einem echtslavischen Worte in der ersten Wortsilbe einen Nasalvokal erwartet haben.

Da es sich ausserdem, wie es scheint, ursprünglich um ein spezielles Wort der Kosaken handelt, kann ich nicht umhin anzunehmen, dass das Wort aus einer kaukasischen Sprache entlehnt worden ist, am ehesten wohl dem Grusinischen. Dies würde auch den Anlaut erklären, denn das aspirierte *ph* des Grusinischen ist dem russischen Munde fremd, und das *b-* ist demnach durch Lautsubstitution entstanden.

Das auslautende *-a* in *bandura* ist wohl in der Weise entstanden, dass *phanduri* zu *bandury* wurde, da nach nicht-mouilliertem *r* im Russischen nicht *i*, sondern nur *y* stehen kann, und dass dies dann als eine regelrechte Pluralform aufgefasst wurde. Das Geschlecht wurde wohl durch *l'utn'a*, *balatajka* und ähnliche feminine Instrumentnamen bestimmt.

Was nun das ossetische Wort betrifft, so kann es kaum vor dem Eindringen der Alanen in den Kaukasus entlehnt worden sein, ganz gleich, ob man es aus dem Grusinischen oder direkt aus dem Griechischen herleitet. Vor dem ersten Jahrhundert v. Chr. hat also die Entlehnung kaum stattgefunden. Zu dieser Zeit muss also entweder das alte iranische *p* im Anlaut noch bestanden haben oder der Lautprozess $p > f$ muss in vollem Schwunge begriffen gewesen sein. Dasselbe bezeugt auch *fingä*, *fing* 'Ess-tischchen', grus. *pinaki*, udisch *pinak*, arm. *pnak* < gr. $\pi\iota\gamma\acute{\alpha}\kappa\iota$.

Denn in späteren Lehnwörtern begegnen wir *p* und *ph*. Und zwar müssen diese Laute in die Sprache wenigstens in der Zeit eingeführt worden sein, die kurz vor dem starken muhammedanischen Einflusse liegt, wie aus solchen Wörtern wie den folgenden erhellt: *patcax*, *paxumpar*. In dieser Zeit muss also das *f* statt alten *p* schon im ganzen alten Wortbestande durchgeführt worden sein.

Vielleicht ist es aber möglich eine noch engere Periode als Wirkungszeit des hier behandelten Lautgesetzes zu umgrenzen.

Unter den von MUNKÁCSI *Árja és kaukázusi elemek* als ossetische Entlehnungen bezeichneten Wörtern auf *f*- giebt es nämlich wenigstens eins, das ziemlich sicher scheint, nämlich *fizet*, *füzet* : *fid*, *fed*. Die Zusammenstellung von *füst* : *fazdag* kann ich nämlich deswegen nicht annehmen, weil ich *gazdag* : *gäzdug*, *qäzdüg* für sicher halte, und noch weniger kann ich *vendég* als aus *fändäg*, *fandag* entlehnt betrachten, da das ja schon aus semasiologischen Rücksichten unmöglich ist.

Nun nimmt z. B. SIMONYI an, dass die Beeinflussung des Ungarischen seitens des Ossetischen zu derselben Zeit stattgefunden habe, wo die altëuvašischen Lehnwörter aufgenommen wurden. Dies scheint auch zu stimmen, da die lautgeschichtlichen Tatsachen so ziemlich zu einander passen. Der ungarische Übergang von anlautendem *p*- und *k*- zu Spiranten liegt nun vor diesem Zeitpunkt, von dem GOMBOCZ *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache* S. 205 wohl richtig behauptet, »die jahreszahl 600 n. Chr. deute den ex-quo termin der bulgarischen lehnwörter in der ungarischen sprache an«.

Da nun ossetisches *f*- im genannten Wort durch ungarisches *f*- wiedergegeben wird, scheinen wir berechtigt anzunehmen, dass in der Zeit zwischen 600—800 n. Chr. das ossetische *f*- aus altem *p*- schon bestanden habe.

8. Ein verkanntes türkisches Wort.

Das slavische Wort *kočanz* kommt in fast allen slavischen Sprachen in der Bedeutung 'Strunk' vor. Die meisten anderen Bedeutungen können aus dieser erklärt werden ausser der einmal im russischen Kirchenslavischen belegten Bedeutung 'membrum virile'.

Das Wort kommt auch als Lehnwort im Lettischen und in allen Balkansprachen vor. Ausserdem noch im ungarischen *kosány*, das BERNEKER nach dem Vorgange ÁSBÓTHS aus dem Slavischen entlehnt wissen will. GOMBOCZ l. c. S. 97 glaubt im Gegenteil mit MUNKÁCSI das Wort als Entlehnung aus dem Altčuvašischen bezeichnen zu sollen.

Über den Ursprung des Wortes giebt BERNEKER nur an, dass er ihm dunkel scheine.

Das Wort kommt ausser im Osmanli noch im Džagataischen vor. In seinem grossen Wörterbuch bezeichnet nun RADLOFF dies Wort als aus dem Russischen entlehnt. Die Form ist aber so entschieden türkisch — denn das Formans *-an* kommt nur in späterer sonderoslavischer Zeit als lebendiges slavisches Formans und zwar in Bezeichnungen von Personen vor (früher nur *-an-inz*), gehört aber der türkischen Wortbildung seit alters her an —, dass man eher den umgekehrten Weg einschlagen möchte. Und zwar umsomehr als eine russische Entlehnung im Džagataischen nicht eben sehr wahrscheinlich ist, ebensowenig wie im Osmanischen.

Nun giebt es aber gerade in diesen türkischen Dialekten (und auf der Krim und in Bosnien) ein Wort *qoç*, dessen türkischer Ursprung von RADLOFF nicht bestritten worden ist. Es bedeutet als Substantivum 'Widder' und kommt auch in ein Paar Pflanzennamen vor; als Adjektiv bedeutet es 'stark, tapfer, freigiebig'.

Mir scheint die Etymologie aus diesem Worte deshalb vorzuziehen zu sein, weil sie auch die Bedeutung 'membrum virile' erklärt. Ich brauche wohl nicht an Wörter wie altindisches *vṛṣan* u. dgl. speziell zu erinnern.

9. Der neupersische Name des Papiers.

Die Herkunft des persischen Namens des Papiers *kāḡad* oder *kāḡid*¹ kann noch immer nicht als feststehend betrachtet werden.

Die Etymologie HOERNLES *JRAS* 1911, 476 aus einem sanskritischen *kāyagata* ist jedenfalls falsch, vgl. WADDELL *JRAS* 1914, 136 f.

¹ Dies ist übrigens die arabische Schreibung: die persische Form ist nunmehr *kāḡad* oder *kāḡid*.

HIRTHS Vorschlag *T'oung Pao* I, 12, das Wort aus chinesischem *ku-chih* (älter angeblich *kok-dz'* gesprochen) herzuleiten, hat unter den Sprachforschern eine gewisse Anerkennung gefunden. Er wurde von KARABAČEK und HOERNLE akzeptiert, und auch HORN gibt das persische Wort, wenn auch zögernd, als Lehnwort aus dem Chinesischen an.

Kürzlich hat aber ein Sachkundiger ersten Ranges, LAUFER in *SINO-IRANICA* 557 ff., die Möglichkeit dieser Etymologie bestritten. Das chinesische Wort wurde, nach seinen Angaben, früher nicht so ausgesprochen, wie HIRTH behauptet. Jedenfalls muss man ihm darin Recht geben, dass es ziemlich schwer ist, aus dem Chinesischen die Lautgestalt des persischen Wortes zu erklären.

Andererseits ist aber seine eigene Erklärung des Wortes falsch. Er will es nämlich aus dem Türkischen herleiten.

In verschiedenen türkischen Dialekten hat nun das Wort mit der Bedeutung 'Papier' die Formen *qarāt*, *qaras* und *qaraz*, vgl. RADLOFFS Wörterbuch, und LAUFER a. a. O. 559 zieht hierzu mit Recht auch das in den Lebed-, Kumandu- und Schor-dialekten vorkommende *qarāš* 'Baumrinde', denn auslautendes *š* dieser Dialekte kann auslautendem *s* anderer türkischen Dialekte entsprechen. Es deutet auf eine Zeit, wo Birkenrinde noch neben dem Papier als Schreibmaterial unter den Türkstämmen gebraucht wurde, was ja verhältnismässig spät der Fall war.

LAUFER führt aber nicht die osmanische Form an, welche *k'āryz*, *k'āryd*, *k'āryt*, vulgär auch *k'ahad*, *k'ahat*, *k'āt* ausgesprochen wird. Diese Wortform allein genügt um zu zeigen, dass das *q* der übrigen Dialekte nur Lautsubstitution ist und dass das Wort im Türkischen nur als Lehnwort betrachtet werden kann. Denn *k'* kommt in echt türkischen Wörtern nur dann vor, wenn das Wort durchgehend palatale Vokalisation hat, vor *a* kommt es nur in Lehnwörtern vor.

Auch ein anderer Umstand verbietet uns, das Wort als echt-türkisch anzusehen. Ich meine die Länge des ersten Vokals, welche nicht nur von der gebildeten osmanischen Aussprache und vom Neupersischen bezeugt wird, sondern von allen nicht-türkischen Sprachen ausser dem Siamesischen, welche das Wort entlehnt haben: Kāśmīrī *kākaz*, Hindi *kāgad*, Urdu *kāgaz*, Tamil *kāgidam*, Malayalam *kāyitam*, Kannada *kūgada*.

Von den türkischen Sprachen kennt nur das isolierte Jakutische den Unterschied langer und kurzer Vokale, alle übrigen Türksprachen haben diesen Unterschied in Erbwörtern nicht, wenigstens nicht als phonetische Kategorie, ausser bei Kontraktionen. Im Osmanischen kommen Längen prinzipiell nur in persischen und arabischen Lehnwörtern vor, dasselbe gilt auch bezüglich des von RAQUETTE beschriebenen Jarkand-Dialekts.

Man hat geglaubt erschliessen zu können, dass es in gemeintürkischer Zeit anders gewesen sei, dies hat aber für uns keine Bedeutung. Denn die türkische Urfamilie, welche die Jakuten (und eventuell auch die Čuvašen) mit einbegriff, war schon vor dem Anfang unserer Zeitrechnung aufgelöst worden. Und der jetzige Zustand muss, da er in allen übrigen Türksprachen vorliegt, vor der Abtrennung der einzelnen Dialektgruppen bestanden haben, welche aber auch schon vor Christi Geburt hat anfangen müssen.

Wenn das Wort also aus dem Türkischen ins Persische aufgenommen worden wäre, dann hätte der Vokal der ersten Silbe nicht lang sein können, denn es liegt kein Grund vor, welcher eine Dehnung im Persischen hätte hervorrufen können.

Das Wort muss also autochthon oder von anderer Seite entlehnt sein. Aber woher?

Kann denn nicht der Konsonantismus des Wortes einen Fingerzeig geben? Denn δ und γ kommen beinahe ausschliesslich in arabischen Lehnwörtern der neupersischen Sprache vor. Und wäre also doch nicht letzten Endes die Auffassung der Sprachforscher der vergangenen Generation richtig, welche das Wort als arabisch bezeichneten? Das Wort hat ja auch ganz die Form eines arabischen *ism-i-fā'il*, und es genügt allen Anforderungen des Trilateralismus.

Das schlimmste ist aber, das keine annehmbare semitische Etymologie bekannt ist, denn der von VULLERS zitierte Erklärungsversuch eines indischen Lexikographen (aus $kā\gamma + d$) kann kaum ernst genommen werden. Das Wort wird von arabischen Lexikographen als fremd bezeichnet. Wir können also durch die Hilfe lautlicher Kriterien nur den Wanderungsweg des Wortes, nicht aber den Ursprung desselben feststellen.

10. Ein kaukasischer Fischname als Wanderwort.

Mit ung. *köcsöge*, *kecsege* 'Lachsstör' vergleicht MIKLOSICH *EtWb* die folgenden slavischen Wörter; serb. *kèčiga* (*kèčika*), *čiga* 'Sterlett; Scherg, Sternhausen', sloven. *kečiga*, *kéča*, *čiga* 'Sterlett', klr. *čečúha* ds., poln. *czeczuga* (*czeczuha*) 'Sterlett; Art Säbel'. BERNEKER *EtWb* hat diese Gleichung, wenn auch etwas zögernd aufgenommen.

An diese Fischnamen gesellen sich noch rum. *căcîugă*, *cegă*, *cigă*, ngr. *κέτζιγα*.

Zu den ungarischen Wörtern gehört noch die Form *keszeg* (dialektisch *keceg*) 'Weissfisch, abramis, leuciscus, aspius, idus, scardinius', aus dieser ist serb. *kèsega* 'Weissfisch' entlehnt.

Ich stelle mir die Sache so vor, dass die Ungarn diese Wörter aus einer Sprache entlehnt haben, deren *š*-Laut teils durch *cs* (= *č*), teils durch *sz* (spr. *s*, < *ś*) bei Bedeutungsdifferentiation wiedergegeben wird. Zur Vertretung von fremdem *š*-Laut durch *č* vgl. *Τίτσα* 'Tisza' bei Porphyrogennetos, das MELICH *Magyar Nyelv* XIX 37 f. wohl richtig als ungarische Namenform betrachtet.

Die ungarischen Wörter sind nach MUNKÁCSI *Árja és kaukázusi elemek* 408 f. dem Ossetischen entlehnt. Wohl ist es auch wahr, dass sie formell recht gut zu *khäsag*, *khäsüg*, *hasag* 'frischer Flussfisch' passen.

Aber einmal müssen dann die von MUNKÁCSI hierher gestellten vogulischen, ostjakischen und zyrjänischen Wörter abgetrennt werden, da die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen sonst in keinen anderen finnisch-ugrischen Sprachen vorkommen.

Und zweitens kann das Wort auch im Ossetischen nicht altes Erbgut sein, denn *kh* kommt nur in Lehnwörtern und Wörtern dunkler Etymologie vor, die auch der Entlehnung verdächtig werden können.

Da nun aber das Suffix *-ag* unzweifelhaft, wie es MUNKÁCSI hervorhebt, ossetisch ist, wird wohl nur das erste Element des Wortes, welches in anderen kaukasischen Sprachen vorkommt, durch die Osseten entlehnt worden sein und müssen die ungarischen Wörter als aus dem Ossetischen stammend bezeichnet werden.

Wenn dies richtig ist, muss füglich geschlossen werden, dass zur Zeit der Entlehnung das ossetische *s* noch als *ś* ausgesprochen wurde, eine Vermutung, welche auch sonst durch ossetische Lehnwörter im Ungarischen nahegelegt wird. Vgl. unten Nr. 12.

11. Eine kirgisische Interjektion im Russischen.

Grossr. *čur meña!* 'lass mich in Ruhe, rühre mich nicht an!', weissr. *cur tobě!*, klr. *cur!* 'weg davon, hüte dich', *curátyśa* 'sich absondern, meiden, sich zurückziehen' [*cur* im Poln. aus dem Klr. entlehnt] wird von BERNEKER *EtWb* 164 fragend zu *čvrtz* 'Teufel' gestellt.

Da aber grossr. *č* und klr. *c* einander nicht lautlich entsprechen, liegt schon darum der Verdacht nahe, dass es sich um Lehngut handelt.

Dies trifft auch zu, denn die angeführten Ausdrücke lassen sich ungezwungenerweise aus dem kirgisischen Imperativ *džürö-ber* 'mach dich auf den Weg!' herleiten. Die Grundform dieses Wortes ist *džür*, und es ist dasselbe Verbum, das in osm. *jürümek* 'marschieren, gehen, stürmen' vorliegt: *dž-* ist im Kirgisischen die regelmässige Vertretung von *j-* und aus dieser 'Türksprache' sind auch früher Entlehnungen im Russischen festgestellt worden.

Aus dem abgeleiteten osmanischen *jürüş* ist serbisches *jūrīš* (in Montenegro *ūrīš*) 'Sturm, impetus' abgeleitet worden. Von der Imperativform *jürü* stammt wahrscheinlich in letzter Linie unser *Hurrah!*

12. Die palatale Gutturalreihe in den iranischen Sprachen.

In seinem geistreichen Buch *Arier und Ugrofinnen* hat JACOBSON beweisen wollen, dass die ältesten iranischen Lehnwörter im Finnisch-Ugrischen nur aus dem Uriranischen stammen können. Er zeigt unter anderem, dass diese Lehnwörter in ihrer Grundform, wenn ein palataler Guttural im indogermanischen Wort ursprünglich gestanden hat, diesen Laut durch einen palatalen Zischlaut (also *ś*, *ž*) ersetzen. Er meint nun, dies zeige,

dass die genannten Lehnwörter, deren urarischen Ursprung er auf guten Gründen ablehnt, *nicht* aus einer einzelnen iranischen Sprache, sondern nur von der uriranischen Stufe hergeleitet werden könnten.

Er sagt l. c. p. 160: »Im Altiranischen oder besser irgendwo vor der Trennung der iranischen Dialekte sind die Spiranten, die sich als Vertreter der idg. Palatale im Uriranischen herausgebildet hatten, entpalatalisiert, zu reinen Dentallauten geworden. Die Stufe aber, die diesem Zustand vorausliegt, haben wir in den ältesten arischen Lehnwörtern der finnisch-ugrischen Sprache vor uns, die demnach aus dem *Uriranischen* stammen.»

Ich habe *Linguistic Gleanings* S. 54 ff. diese Auffassung bestritten, indem ich mich HERMANN'S Auffassung angeschlossen habe, derzufolge noch in sonsderssprachlicher Zeit die satem-Sprachen die idg. palatalen Gutturalen als Gutturalen behalten haben, und diese Auffassung durch neue Beweise zu erhärten versucht habe.

Ich werde hier zu zeigen versuchen, dass die palatalen Zischlaute, die in den iranischen Sprachen aus der indogermanischen palatalen Gutturalreihe entstanden, aus einzelsprachlicher Zeit noch bezeugt sind. Dadurch wird die Behauptung entkräftigt, dass die von JACOBSON als uriranisch bezeichneten Wörter nicht aus einer einzelnen Sprache dieser Gruppe ins Finnisch-Ugrische hätten eindringen können.

Im Armenischen kommt als frühiranisches Lehnwort der Name *Šavasp* vor. HÜBSCHMANN *Arm. Gramm.* I 61 setzt als mutmassliche persische Grundform *syāvāspa* an. Im Ai. entspricht *śyāvāśva* 'mit braunen Rossen'. Das erste Zusammensetzungsglied des Wortes liegt in ai. *śyāvā* 'schwarzbraun', av. *syāva-* 'schwarz', np. *sijāh* ds. u. s. w. vor. Als Lehnwort kommt es im grusinischen *šavi* 'schwarz' vor. Dies letzte Wort und der eben angeführte armenische Namen zeigen, dass zur Zeit der Entlehnung in dem iranischen Ursprungsdiakkt eher ein *ś* als ein *s* vorgelegen hat. Die armenische Form *seav* ist als eine *spätere* Entlehnung (nicht mit HÜBSCHMANN l. c. p. 489 als eine frühere) anzusprechen.

Ossetische Ortsnamen in von Osseten jetzt nicht mehr bewohnten Gegenden zeugen in derselben Richtung: *Šaudon* = oss. *saudon* 'Schwarzer Fluss', *Šakdan* (noch älter wegen *dan* : *don*) =

oss. *sagdon* 'Hirschfluss', *Šaufčik* = oss. *sauäfcäg* 'Schwarzer Pass', *Šaukam* = oss. *sau-kom* (merke *kam* : *kom*!) 'Schwarze Schlucht'. Die jetzigen Bewohner dieser Ortschaften, die Bergtataren, haben hier eine altertümliche ossetische Aussprache gewahrt.

Die mir zu Gebote stehenden Hilfsmittel ermöglichen mir leider nicht, über die bergtatarische Lautlehre Aufschlüsse zu geben. Den meisten türkischen Sprachen ist aber der Laut *š* fremd, sie besitzen aber sowohl *s* als *š*. Wenn der ossetische Laut zur Zeit der Entlehnung mit *š* bezeichnet werden konnte, so handelt es sich in Formen wie *šau* etz. um eine leicht erklärliche Lautsubstitution.

Ein ossetisches Lehnwort im Russischen ist *xopóu* (*xoróš*) < oss. *xvarz*, *xorz* 'gut', cf. oben S. 7 ff. Das russische -*š* kann nicht ein -*s*, nur ein *š* (< *ž*) wiedergeben. Ein solches liegt im weissrussischen Lehnwort im Polnischen *charaśny* vor. Das Grossrussische hat nicht den Laut *š*, das *š* hatte aber in älterer Zeit eine palatale Aussprache, etwa *ṣ̌*.

Dies zeigt, dass im Russischen idg. *ḳ* schon zu *s* geworden war, als diese Entlehnung stattgefunden hat. Ebenso bezeugt arm. *Šarasp*, dass der entsprechende Lautprozess im Armenischen schon abgeschlossen worden war, als dieser Namen aufgenommen wurde. Man darf also wohl schliessen, dass die Entpalatalisierung von *ṣ̌*, *ẓ̌* im Iranischen sehr viel später erfolgt ist als im Slavischen und im Armenischen.

Die palatalisierte Aussprache der betreffenden Sibilanten ist uns auch durch die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen bezeugt.

Ich muss hier vorausschicken, dass im Urfinnisch-Ugrischen dreierlei Sibilanten bestanden, ein *s*, ein *š* und ein *ṣ̌*. Im Ungarischen ist der erste Laut wenigstens im Anlaut abgefallen, während das *š* als *sz* (jetzt *s* gesprochen), das *ṣ̌* als *š* (geschrieben: *s*) erhalten sind.

In intervokalischer Stellung entspricht im Stufenwechsel fiugr. *s* ~ *z* ungarisches *sz*, fiugr. *s* ~ *z* nach *k* ~ *γ* und *ȝ* ~ *ȝ* ung. *j*, fiugr. *š* ~ *ž* (silbenanlautend) ung. *sz*, fiugr. *š* ~ *ž* vor *k* ung. *s* (d. h. *ṣ̌*).

Da sich aber in den altčuvašischen Lehnwörtern des Ungarischen keine Spur des Stufenwechsels vorfindet, ist man wohl berechtigt anzunehmen, dass zur Zeit der Entlehnung dieser (so-

wie auch der ossetischen) Lehnwörter, diese Lauterscheinung zu gelten aufgehört hatte.

Der Abfall des *s* kann näher datiert werden. Der Name eines Mitgliedes des ältesten ungarischen Fürstengeschlechts wird durch Konstantin Porphyrogennetos als Σαλμούτζης (d. h. *Salmuč-*) gegeben. Der Name derselben Persönlichkeit wird in einer der ältesten ungarischen Geschichtsquellen, Anonymus Belae regis notarius, 13. Jahrh., als *Almus* (jetzt *Álmos*) angegeben (das auslautende -s, d. h. -š, entspricht regelmässig älterem -č). Man hat also Recht zu schliessen, dass der Abfall des fiugr. *s* im Ungarischen erst *nach* der Landnahme, also nach 895, aber *vor* 1300 eingetreten sein muss.

Da andererseits die Berührungen der Ungarn mit den Osseten (Alanen) vor jenem Zeitpunkte stattfanden, weiss man, dass zur Zeit dieser Berührungen die ungarische Sprache sowohl *s* als *ś* noch unterschied.

Nun kommen in den ossetischen Lehnwörtern des Ungarischen teils *sz* (< *ś*), teils *s* (= *š*) als Vertreter von ossetischem *s* vor (die letzteren Fälle gehören wahrscheinlich nicht hierher und müssten speziell behandelt werden):

ung.	<i>sz</i>	oss.
<i>asszony</i> (im 13. Jahrh. <i>achscin</i>) :		<i>äxsin</i>
<i>eszte</i> :		<i>äzthä</i>
<i>keszeg</i> :		<i>khäsag</i>
<i>részeg</i> :		<i>rasig</i>
<i>széd-</i> :		<i>sädth-</i>
<i>egész</i> :		<i>yegas, ägas</i>
	<i>s = š</i>	
<i>ezüst</i> :		<i>äuczist</i>
<i>üstök</i> :		<i>sthug</i>
<i>sineg</i> (durch spätere Entwicklung auch <i>zsineg</i> , d. h. <i>žineg</i>) :		
		<i>sinäg</i>

Es wird angenommen, dass die ungarisch-ossetischen Berührungen zur selben Zeit stattgefunden haben wie die čuvašisch-ungarischen. Diese letzteren können genauer datiert werden, und zwar hat Gombocz bewiesen, dass sie zwischen 600—800 stattgefunden haben. Man muss also annehmen, dass die ossetische Beeinflussung des Ungarischen auch um dieselbe Zeit anzusetzen ist.

Eine solche Annahme stimmt auch vorzüglich mit den laut-

lichen Tatsachen. Die Lautgeschichte der altčuvašischen Lehnwörter läuft ganz parallel mit derjenigen der ossetischen (welche übrigens, wie ich in einem an die Zeitschrift für Indologie und Iranistik überreichten Artikel dargelegt habe, aus dem ostossetischen Dialekt des Ossetischen stammen). Auf die Lautlehre dieser Wörter behalte ich mir vor noch zurückzukommen.

In den altčuvašischen Wörtern, die vom Ungarischen entlehnt wurden, hat man nun den direkten Beweis dessen, dass das ungarische *sz* in der oben angegebenen Epoche noch palatal gelautet hat. Es entspricht nämlich ung. *sz* nicht nur urtürkischem *s* (das also, wie auch noch in vielen Wörtern, palatal ausgesprochen wurde) sondern auch urtürkischem *j*- (der präpalatalen Spirans). Im jetzigen Čuvašischen tritt dieser Laut als *ś* auf, und es ist wohl dies derselbe Lautwert, welcher zur Zeit der altčuvašisch-ungarischen Berührungen gegolten hat. Dieser Laut wird nun im Ungarischen durch *sz* (abwechselnd mit *gy*, d. h. *d'*) bezeichnet: ung. *szél* : čuv. *śil*, ung. *szűcs* : vgl. čuv. *śavăža*. Man kann unmöglich annehmen, dass diese *ś*-Laute im Čuvašischen je anders als palatal gelautet haben. Also muss auch das ungarische *sz* zur Zeit der ossetisch-ungarischen Berührungen als *ś* gesprochen worden sein.

Ich glaube, nach dem oben Ausgeführten wird niemand bestreiten können, dass im Ossetischen noch in geschichtlicher Zeit die indogermanische palatale Gutturalreihe als palatalisierte *ś*-Laute ausgesprochen wurde und zwar jedenfalls noch so spät als im 8. Jahrhundert n. Chr.

Es scheint übrigens, dass man auch auf etymologischem Weg zu demselben Schluss gelangen muss. Denn die Lautgruppe, die arisch als *śu*, iranisch als *sp* angesetzt wird und die Lautgruppen ar. *sp*, *sph* (ir. *sp*) werden im ossetischen Anlaut verschieden behandelt.

MILLER *Sprache der Osseten* S. 31, § 33,4 stellt fest, dass »ir. *sp*, ai. *śv*» vor *a* im Ossetischen als *fs* auftritt: *äfsad*, *äfsän*, *äfsä* (w. oss.). Die Entwicklung des *p* zu *f* hat in sondersprachlicher ossetischer Zeit stattgefunden, vgl. av. *spāδō*, afgh. *ōspanah*, av. *aspa*. Ein *p* ist jedenfalls als die Vorstufe des oss. *f* zu betrachten. Ob es wirklich zutrifft, dass dieser Lautwandel von idg. *kū* zu oss. *fs* nur vor *a*-Vokalen stattfindet oder ob zufälligerweise dieser Lautwandel sich nur in der Stellung vor dem genannten Vokal belegen lässt, mag dahingestellt bleiben.

Jedenfalls ist MILLERS Behauptung a. a. O. S. 31, § 33,5, dass ir. anlautendes *sp-* nur vor *i*-Vokalen zu *s-* vereinfacht wird, nicht richtig, denn in w. oss. *soinä*, o. oss. *soi* 'Fett' : ai. *spháyatē* 'fett werden' etz. liegt kein solcher Vokal vor. Der Grund muss also ein anderer sein und zwar wohl kein anderer als der, dass der urir. Reflex von idg. *ḱu* (> urosset. *śp*) in einem gewissen Sprachstadium eine andere Aussprache als der urir. Reflex von idg. *sp*, *sph* (> uross. *sp*) gehabt hat.

Es ist übrigens auch zu beachten, dass idg. *-ps-* im Ossetischen zu *-ss-* wird, vgl. *xussun*, *xussin* 'schlafen' und av. *xrafs-*. Da man wohl auch hier für das Ossetische eine Zwischenstufe *-fs-* ansetzen muss, ist man genötigt anzunehmen, entweder dass die Metathese *fs* < *sf* in *äfsad* noch nicht eingetreten und der anaptykische Vokal noch nicht vorgeschlagen war, als *-fs-* (idg. *-sp-*) zu *-ss-* wurde, oder dass wohl die Metathese und der Vokalschlag schon durchgeführt worden waren, dass aber das *s* in *äfsad* noch eine palatalisierte Aussprache beibehalten hatte. Die erstere Möglichkeit ist wohl aber die wahrscheinlichere.

Man würde eigentlich erwartet haben, dass uriran. *sp-* sich im Ossetischen zuerst zu *sf-* entwickelt hätte und dann mit *äsf* < idg. *ḱu* zusammengefallen wäre, wenn wirklich idg. *ḱu* schon uriranisch *sp-* ergeben hätte. Da nun aber aus **spān-iä* (der Diphthong muss unursprünglich sein, vgl. MILLER a. a. O. S. 21, § 12,5) *soinä* wird (die westossetischen Formen sind beinahe immer altertümlicher als die ostossetischen), so können diese Lautgruppen wenigstens im Urossetischen nicht gleichlautend gewesen sein. Zwar ist das *p* in den beiden Fällen nicht desselben etymologischen Ursprungs. Da aber die regelmässige Vertretung des *p* im Ossetischen (ausser nach tönenden Lauten) *f* ist und da in den übrigen iranischen Sprachen idg. **ḱu* zu *sp-* wird, so muss wohl das *-p* hier schon vorossetisch sein. Wenn man dies verneint, muss man solche Schwankungen in der Vertretung des *p* erweisen, wie wir es bezüglich des iran. *s* < idg. *ḱ* belegt haben. Die verschiedene Lautentwicklung in den hier behandelten Fällen muss wohl also auf Rechnung der Sibilanten gesetzt werden, und ein anderer Unterschied zwischen den Sibilanten in diesen Fällen ist undenkbar als derjenige zwischen *s* und *ś*, wenn man nicht etwa an einen Unterschied zwischen *s* und *ḱ* denken möchte.

Diese Erwägungen müssen jedenfalls das oben auf Grundlage der Lehnwörter Erschlossene bestätigen.

Man kann, wie es scheint, die Chronologie der Entpalatalisierung vom oss. *ś* relativ gut feststellen.

Ehe die Osseten im Jahre 355 durch den Hunnenansturm zersprengt wurden, wohnten sie noch nördlich des schwarzen Meeres. *Nach* diesem Zeitpunkt liegt die Entlehnung der bergtatarischen Ortsnamen jedenfalls.

Sie muss sogar bedeutend später gemacht worden sein, denn erst im Jahre 1223 drangen türkische Völkerschaften aus dem Gefolge Čingis-Chans in den Kaukasus ein und gründeten dort die ersten türkischen Niederlassungen.

Man wird folglich kaum umhin können anzunehmen, *dass ś im Ossetischen noch um die Mitte des 13. Jahrhunderts n. Chr. vorhanden gewesen ist.* Dies mag überraschend wirken, die Tatsachen erlauben aber kaum einen anderen Schluss.

13. Die kulturelle Vermittlerrolle des Tocharischen.

Seit der Entdeckung des Tocharischen ist man darüber einig gewesen, dass diese Sprache in den Turkestanfunden durch zwei verschiedene Dialekte vertreten ist. Nun haben aber die Entdecker und besten Kenner des sogenannten Dialektes A, SIEG und SIEGLING, in ihrer Ausgabe der tocharischen Sprachreste, ohne die Verwandtschaft von A und B zu leugnen, neuerdings die Behauptung aufgestellt, dass man doch nicht von zwei Dialekten derselben Sprache reden solle und dass nur dem früher sogenannten Dialekt A mit Recht der Name 'tocharisch' beigelegt werden könne.

Da diese Behauptung noch nicht begründet worden ist, muss es schwer sein, über ihre Richtigkeit oder Unrichtigkeit zu urteilen. So viel darf aber vielleicht schon jetzt gesagt werden, dass die Grenzen zwischen Dialekt und Sprache fließend sind. Das Altindische dürfte dem Altpersischen viel ähnlicher sein als zwei altgriechische Dialekte verschiedener Gruppen. Und der Unterschied zwischen zwei schwedischen Dialekten, sagen wir: dem Dalekarlischen und dem Schonischen, ist grösser als zwischen zwei slavischen Sprachen wie dem Russischen und dem Serbischen.

Wenn SIEG und SIEGLING meinen sollten, dass der grössere oder kleinere Grad der Ähnlichkeit den Unterschied zwischen Sprache und Dialekt entscheidet, so wäre dies an und für sich also kaum richtig. Ohne mir ein bestimmtes Urteil zu erlauben, bleibe ich vorerst bequemlichkeitshalber bei der alten Bezeichnung.

Eine sehr wichtige Beobachtung haben diese Forscher gemacht, indem sie festgestellt haben, dass der Dialekt A dem Westen des Sprachgebiets angehört, während der Dialekt B nicht nur im Osten sondern auch im Westen und zwar auch an den Fundstätten des Dialekts A verbreitet gewesen ist. Man sei berechtigt zu schliessen, »dass der Dialekt B auch an den Stellen des gemeinsamen Vorkommens den Vorrang eingenommen habe«, SIEG und SIEGLING *Tocharische Sprachreste* Bd. I A, S. IV.

Da nun auch »im Lautbestande im Dialekt B dem Tocharischen [= Dialekt A] gegenüber vielfach das Ältere bewahrt geblieben ist« (SIEG und SIEGLING a. a. O. S. VI), so drängt sich die Frage auf, ob denn der Dialekt B etwas anders als die eigentliche Literatursprache sei, welche durch die schriftliche Fixierung das ältere Gepräge konservativ bewahrt hat, während der Dialekt A die eigentliche gesprochene Alltagssprache derjenigen Epoche sei, aus der die Entdeckungen stammen. Wenn dies richtig wäre — ich wage es nicht ohne tiefere Untersuchungen zu behaupten —, dann würde das Auftreten des Tocharischen B in Kuča kaum in dem Sinne zu deuten sein, dass es in der genannten Epoche die Sprache dieses Ortes gewesen sei, wie es SYLVAIN LÉVI behauptet hat. Sondern es wäre wohl eher als Überbleibsel einer älteren kulturellen und wohl auch politischen Hegemonie zu betrachten.

Aber auch an eine andere Möglichkeit muss gedacht werden. Denn wie in den griechischen Geschichtsquellen die Dasai mit den Tocharoi identisch sind, so ist in den chinesischen Geschichtsquellen das Volk Tahia dasselbe wie das Volk Tuholo. In beiden Fällen handelt es sich aber um einen chronologischen Unterschied. Denn Dasai bzw. Tahia sind die älteren Bezeichnungen dieses Volkes, Tocharoi und Tuholo die späteren. Bemerkenswert ist aber, dass die Tocharoi bei den griechischen Autoren früher auftreten als die Tuholo bei den chinesischen, vgl. Verf. *Linguistic Gleanings* V, 2.

Es ist selbstverständlich, und jedermann wird es zugeben, dass die Griechen mit dem westlichen Teile des Tochri-Volkes in Berührung gewesen sein müssen, während die Chinesen hauptsächlich mit dem östlichen Zweig desselben in Fühlung standen.

Wäre es also möglich, dass die Tocharoi und die Dasai verschiedene Stämme gewesen sind, von welchen diese anfangs die politische Oberherrschaft innegehabt haben, während die Tocharoi sie später von dieser herrschenden Stellung verdrängten? Dann hätte wohl diese politische Revolution zuerst im Westen angefangen.

Andererseits wissen wir aus den chinesischen Quellen, dass die Tuholo während einer gewissen Zeit von den Joan-joan unterdrückt waren. Es scheint, als ob der Namen Tuholo erst *nach* diesem Zeitpunkt als Bezeichnung des Volkes gebräuchlich wird.

Es sind dies alles Fragen, welche ich nicht habe umhin können aufzuwerfen. Ich wage es aber nicht, sie auf dem jetzigen Standpunkt der Forschung weder in dem einen noch dem anderen Sinne zu beantworten.

Dass die Toxri-Sprache in Mittel-Asien eine bedeutende Rolle gespielt hat, ist jedenfalls schon erkannt worden. SYLVAIN LÉVI hat gezeigt, dass das Chinesische buddhistische termini technici aus dem Tocharischen entlehnt hat, was mit den Angaben der chinesischen Geschichtsquellen über den Verbreitungsweg des Buddhismus ausgezeichnet stimmt. PELLLOT hat erwiesen, dass das tungusische Wort *šaman*¹ eine Entlehnung aus dem tocharischen *šamāne* und nicht etwa eine Prakritform vom sanskritischen *śramaṇa* sei.

MEILLET hat im *Indogermanischen Jahrbuch* I 19 auf *B tumane*, *A tmām* 'zehn tausend' die Aufmerksamkeit gelenkt. Er wird wohl darin Recht haben, dass »ce mot, qui s'est largement répandu en Asie, vient du tokharien«. Auch ist es richtig, dass dies Wort »trouve en indo-européen une excellente étymologie«.

Diese Etymologie kann aber nicht durch eine Zusammenstellung mit altbulg. *tzma* 'grand nombre, myriade' gewonnen werden, dessen ursprüngliche Bedeutung 'Finsternis' und dessen ursprüngliche Form *tzma* < **tīmā* (nicht *tzma* < **tūmā*) ist. Dies Wort hängt mit aind. *tāmas*, *tāmisrā*, lit. *tamsà*, *tamsùs*, *témti* zusammen.

¹ Man sollte aber nicht vergessen, dass np. *šaman* in derselben Bedeutung schon in Šāh-nāme vorkommt.

Jedenfalls liegt hier aber eine bemerkenswerte semasiologische Entwicklung vor, und wir haben dazu eben bei dem Wort *tuman* eine Parallele.

Dies Wort stammt nämlich letzten Endes aus den iranischen Sprachen, vgl. gāṇa-avestisch *dvānman-* n. 'Wolke', jung-avestisch *dunman-*¹ n. 'Nebel, Nebelwolke, Wolke'. Dies Wort kann nicht mit SALEMANN zu neupers. *Damāvand* gestellt werden. Eher mit BARTHOLOMÆ zu ai. *dhvāntā* n. 'Dunkel'. Ob es aber nicht am nächsten mit ai. *dhūmā*, agr. *θῦμός*, lit. *dūmai*, slav. *dymъ* zusammengehört? Das mittlere -n- des Avesta-Wortes wäre dann als orthographisch, nicht als etymologisch aufzufassen.

Tocharisch würde dies Wort als Lehnwort eben etwa *tuman* lauten können, denn diese Sprache besitzt bekanntermassen von den Verschlusslauten nur die Tenues, weshalb diese z. B. in Sanskritlehnwörtern die Media ersetzen, vgl. *Ptā-* = sanskr. *Buddha-*. Wenn das erste -n- in *dunman* etymologisch sein sollte, könnte sein Ausfall leicht durch Haplologie herbeigeführt worden sein.

Nun ist zwar die Bedeutung 'Nebel' im Tocharischen meines Wissens nicht belegt. Sie kommt aber in anderen Sprachen vor, welche das Wort wahrscheinlich dem Tocharischen verdanken.

ZENKER führt in seinem Wörterbuch als zwei verschiedene osttürkische Wörter teils *tuman* 'Nebel', teils *tuman* 'Zehntausend, Myriade; Corps von zehntausend Mann, Schar, Truppe; Summe von zehntausend *aqča*, Geldstück (gewöhnlich *tümän*) von etwa 5 Thaler (in Persien ein Dukaten); kleine von einer grösseren abhängige Provinz; Ware' an.

Ich zitiere auch RADLOFFS genauere Angaben (betreffs der Abkürzungen verweise ich auf sein Wörterbuch); seine Transkription kann ich leider aus typographischen Rücksichten nur annähernd angeben. Er führt die folgenden Varianten des Grundwortes an:

tōmōn (III 1284) kas. 'Nebel'.

tuman 1) (III 1518) osm. 'zehn Tausend' (*tuman tuman* 'zu Tausenden, sehr zahlreich'); 'eine Division (zehn Tausend); ein Bezirk'.

¹ Nach ANDREAS-WACKERNAGEL *Göttinger Nachr.* 1911 S. 5 ist diese Form nur »kürzere Schreibung«.

3) (III 1518) (auch *duman*) dsch., OT., alt., tel., küär., bar., kkir., kir., tar., tob., kar., L.T., kom., osm. 'Nebel; jeder hervortretende Gegenstand; Haufe, Hügel'.

4) (III 1518) osm., dsch. = 1); 'eine persische Münze = 3 Rubel = 10 Tris; (in Buchara) ein Landmass: 40.000 Tanat (1 Tanat = 10 Kes)'.

tümän (III 1603) uig., AT, tel. 'zehntausend, sehr viel' (tel. *tüm* *tümän* 'unzählig viel'); AT 'Heerhaufen von zehntausend Mann'; AT, dsch. 'eine hohe Summe (etwa wie das griechische Talent)'; dsch. 'Distrikt, Bezirk, welcher zehntausend Soldaten stellen kann'; dsch. 'eine Stadt, zu der hundert Dörfer gehören'.

Der Gang der semasiologischen Entwicklung ist vollkommen klar: 'Nebel' > 'grosse (nebelhafte) Masse' > 'Menge' > 'zehntausend' > 'Münze, Heer, Bezirk etz. von zehntausend Einheiten'.

'Zehntausend' ist in sehr vielen Sprachen die Bezeichnung einer unbestimmten grossen Menge, vgl. gr. μυριάς; jungav. *baēvar-*, *baēran-* n. (npers. *bēvar* > *bīvār*); npers. *lāk*, das im Hindustani, woraus das Wort entlehnt ist, ursprünglich 100000 bedeutet.

Für die Bedeutungsentwicklung 'Nebel' > 'grosse Masse' > 'Menge' > 'zehntausend' ist das obengenannte slavische Wort *toma* zu vergleichen.

Das Wort *tuman* kommt auch im Neupersischen vor, wo es Name einer Münze ist ('a gold coin worth about 10 s.', PALMER) und wird von den Lexikographen als echt persisch bezeichnet. Dies kann aber nicht der Fall sein, denn dann würden wir lautgesetzlich anlautendes *d-* erwarten. Es muss deshalb hier als aus dem Türkischen oder eventuell Tocharischen rückentlehnt bezeichnet werden. Da das Wort schon in den köktürkischen Inschriften vorkommt, muss es ja jedenfalls um 800 n. Chr. eine weite Verbreitung gehabt haben. Es ist bemerkenswert, dass eben der B-Dialekt des Tocharischen die vermittelnde Rolle gespielt zu haben scheint.

Aus dem Neupersischen ist das Wort als Münzname zu den kaukasischen Völkern gekommen, vgl. grus. *thumani*.

Das russische Wort *tuman* als Bezeichnung einer Münze ist wohl jedenfalls auch aus dem Kaukasus entlehnt. In dessen übrigen Bedeutungen, nämlich 'Nebel' und 'zehn Tausend' (in der

letzteren Bedeutung auch *toman*) ist es wohl aber als türkisches Lehnwort zu bezeichnen.

In diesem Zusammenhange ist hervorzuheben, dass die türkische Doppelform *duman* den türkischen Lautgesetzen gemäss eine spätere Entwicklungsstufe der Form *tuman* darstellt, also nicht etwa die ursprüngliche Form des entlehnten Wortes sein kann.

Im Polnischen und dialektisch im Čechischen kommt auch *tuman* vor, ist aber hier nur als Lehnwort aus dem Weiss- oder Kleinrussischen zu bezeichnen. Im Polnischen liegt übrigens eine neue Modifikation der Bedeutung vor, indem das Wort hier auch 'Staubwolke' bedeutet; im Weissrussischen hat es die Bedeutung 'Irrtum, Trug', welche wohl am ehesten aus der Bedeutung 'Nebel' stammt.

Bei dem bisher behandelten Wort, das aus dem Dialekt B seine weitere Wanderung angetreten hat, handelt es sich nicht um ein autochtones tocharisches Wort.

Ein anderes echt tocharisches Kulturwort ist aber aus dem Dialekt A in die Welt gewandert, nämlich das Wort für 'Pferd': A *yuk*, B *yakwe*. Dies Wort wird allgemein mit aind. *aśva*, av. ap. *aspa-*, lat. *equus*, gr. ἵππος zusammengestellt. Wie der Vorschlag von *y-* dann zu erklären ist, mag dahingestellt bleiben.

A *yuk* ist jedenfalls der Ursprung eines in den türkischen Sprachen weit verbreiteten Wortes:

jük AT, uig., alt., tel., leb., küär., osm., dsch., tar., OT, kom., kar., L.T. 'Last, Pferdelaſt'; osm. 'hundert tauſend Piaster'; osm. 'groſſer Schrank in der Wand mit Türen, in die man am Tage das Bettzeug verſchlieſſt'; alt., dsch. 'Bürgſchaft' (RADLOFF).

Wie leicht erſichtlich, iſt die Bedeutung 'Pferdelaſt' die urſprüngliche.

Bezüglich der lautlichen Seite darf daran erinnert werden, daſſ *tuman* in vielen Türksprachen als *tümän* erſcheint. Daſ *ä* hat in den meiſten türkiſchen Sprachen eine ſehr offene Ausſprache. Daſ *ü* ſcheint aber auf die tochariſche Ausſprache zurückgeführt werden zu müſſen. Da ſonſt im Türkiſchen in Stammsilben *u* und *ü* nicht mit einander wechſeln, müſſen wir wohl ſchließen, daſſ daſ tochariſche *u* eine vordere Nuance deſ Lautes geſeſen iſt. Die verſchiedene lautliche Vertretung in

den Türksprachen beruht darauf, dass die Entlehnung wohl gemeintürkisch, bei weitem aber nicht urtürkisch ist. Wahrscheinlich hat sie an zwei verschiedenen Punkten des Sprachgebietes stattgefunden. Diejenigen Lehnwörter, welche mehreren Sprachen derselben Sprachfamilie gemeinsam sind, dürften übrigens in der Mehrzahl der Fälle als Wanderwörter bezeichnet werden sollen und gehören wohl nur in Ausnahmefällen schon der gemeinsamen Ursprache an.

Zur Bedeutungsentwicklung von *jük* ist ein aus den türkischen Sprachen von den slavischen Sprachen entlehntes Wort zu vergleichen, nämlich türk. *tavar* (auch *davar*), das im Osmanischen und Džagataischen 'Vieh, Haustiere, besonders Schafe' bedeutet, das aber schon im uigurischen Qudatγu Biliγ 'Eigentum, Habe' bezeichnet.

Im Serbischen bedeutet *tovar* sowohl 'Pferdelast, Last' als 'Esel'. Sonst wechseln die Bedeutungen in den slavischen Sprachen: altbulg. 'merx, onus', neubulg. 'Last', sloven. 'Saumsattel', čech., slovak., poln., grossruss., kleinruss. 'Ware', kleinruss. auch 'Hornvieh, Zelt', grossruss. auch 'Herde'.

Aus den türkischen Sprachen, wo das Wort keine gute autochthone Etymologie hat¹, ist *jük* u. a. in die slavischen Sprachen aufgenommen worden: grossruss. (alt) *juk* (das *u* wurde in allen slavischen Sprachen, und wird im Russischen noch jetzt, nach *j* beinahe als *ü* gesprochen), jetzt nur die Zusammensetzung mit *vz*: *v'juk* 'Saumlast; Pack, Ballen'; kleinruss. *v'uk*; poln. *juki*, dial. *wjuki*, seltener *juka* 'Satteltaschen; Gepäck'; neubulg. *juk*, plur. *juci*, *jukove*. Nach BERNEKER ist das letzte Wort aus dem Osmanischen aufgenommen, die übrigen aus dem Nordtürkischen, was wohl wahrscheinlich stimmen dürfte.

Wenn das oben Ausgeführte richtig ist, wird durch die türkischen Sprachen der Schluss bestätigt, den wir schon aus den tocharischen Turkestantexten zu ziehen das Recht haben, dass nämlich die Dialektspaltung (vorausgesetzt, dass die frühere Meinung bezüglich des gegenseitigen Verhältnisses von A und B richtig ist) im Tocharischen schon in früher nachchristlicher Zeit durchgeführt worden war. Denn sowohl *tuman* als *jük* kommen nach RADLOFFS Angaben in den köktürkischen Inschriften vor.

¹ Vgl. VÁMBÉRY'S *Etymologisches Wörterbuch* S. 8.

Wörterverzeichnis.

Indogermanische Sprachen.

<p>Alt-Indisch.</p> <p><i>aśva</i> 40 <i>dhūmā</i> 38 <i>dhvāntā</i> 38 <i>kūyagata</i> 25 <i>sphāyatē</i> 33 <i>śramaṇa</i> 37 <i>śyāvā</i> 30 <i>śyāvāśva</i> 30 <i>tāmas</i> 37 <i>tāmistrā</i> 37 <i>vṛṣan</i> 25</p> <p>Armenisch.</p> <p><i>knikh</i> 19 <i>pnak</i> 23 <i>seav</i> 30 <i>Šavasp</i> 30</p> <p>Baltische Sprachen.</p> <p>Lettisch.</p> <p><i>brāga</i> 11 <i>bulwāns</i> 14</p> <p>Litauisch.</p> <p><i>balvōnas</i> 14 <i>botāgas</i> 5 <i>brōgas</i> 11 <i>dūmai</i> 38 <i>tamsà</i> 37</p>	<p><i>tamsūs</i> 37 <i>témti</i> 37 <i>varsà</i> 18</p> <p>Germanische Sprachen.</p> <p>Altisländisch.</p> <p><i>bolva</i> 14 <i>bragarfull</i> 11</p> <p>Dänisch.</p> <p><i>Pisk</i> 3</p> <p>Deutsch.</p> <p><i>Balbahn, Ballhahn</i> (dial.) 14 <i>baitš</i> (schwäb.) 3 <i>Hurrah!</i> 29 <i>Peitsche</i> 3</p> <p>Englisch.</p> <p><i>dumb</i> 15 <i>dummy</i> 15 <i>mattock</i> (alt) 10</p> <p>Gotisch.</p> <p><i>balwjan</i> 14 <i>balwawisei</i> 14 <i>hnupō</i> 5 <i>lekeis</i> 10</p>	<p>Schwedisch.</p> <p><i>bragebägare</i> 11 <i>bulvan</i> 14 <i>piska</i> 3</p> <p>Griechisch.</p> <p>Altgriechisch.</p> <p>θυμός 38 μυριάς 39</p> <p>Neugriechisch.</p> <p>μπουγᾶς 17 κέτζιγα 28 πανδοῦρα 22 πινάκι 23</p> <p>Iranische Sprachen.</p> <p>Afganisch.</p> <p><i>ōspanah</i> 33</p> <p>Altpersisch.</p> <p><i>aspa-</i> 33, 40</p> <p>Avestasprache.</p> <p><i>airya-</i> 7 <i>aspa-</i> 33, 40 <i>baēvan-, baēvar-</i> 39 <i>dunman-</i> 38 <i>dvānman-</i> 38 <i>spāδō</i> 33 <i>syūva-</i> 30</p>
---	--	--

varəsa- 18
xvafs- 34
xvarəzišta- 10

Mittelpersisch.
vars 18

Neupersisch.
bēvar, bivār 39
Damāvand 38
gurs 18
kāraḡ 25
kāriḡ 25
lāk 39
pāhlāvān 12
pič 6
pičīdān 6
sijāh 30
šaman 37
tuman 39

Ossetisch.
äfsad 33
äfsä 33.
äfsän 33
ägas 32
äwzist 32
äwžestä 32
äxsin 32
äzthä 32
fandag 24
fündäg 24
fündir 22
fündur 22
fēd 24
fīd 24
fīng 23
fīngä 23
gäzdug 24

ir 7
iron 7
khasag 28
khäsag 28, 32
pateax 24
paxumpar 24
rasig 32
qäzdīg 24
sagdon 31
sauäfcäg 31
saudon 30
sau-kom 31
sädth- 32
sinäg 32
soi 33
soinä 33
sthug 32
šakdan 30
Šaudon 30
Šaufcik 31
Šau-kam 31
xorz 8 ff.
xussin 34
xussun 34
xvarz 8 ff.
yegas 32

Keltische Sprachen.

Cornisch.

matog 10

Gaëlisches.

balb 15
balbán 15
braich 11
liaig 10
madag 10

Kymrisch.

brag 11
bragod 11

Romanische Sprachen.

Italienisch.

pandura 22

Rumänisch.

cegă 28
cigă 28
căciugă 28

Slavische Sprachen.

Im allgemeinen.

biti 3
bykz 17
dymz 38
kočanz 24
lěkz 10
motyka 10
tъma, tъma 37

Čechisch.

tuman (dial.) 40

Grossrussisch.

arápnik 5
bandúra 22
batóg 5
bič 4
bičevá 5, 6
bičónka 5
blin 4
bolván 12
bolvánčik 16
brága 10 ff.
bugáj 17

bǎlvanz, bǎlvanz (alt)
12

čur meňá 29

dobryj 7

chlysnut' 5

choroš 7

chorovityj 8

chlyst 5

chvórost 9

ínej 7

juk 41

kamčúk 5

karbáč 5

kníga 19

knut 5

list 4

nagájka 5

plet' 5

pogoňálka 5

púga 5

sobáka 7

soróka 10

svórob 9

tomán 39

tumán 39

víteň 5

vit'ún 5

v'juk 41

vórsa 18

vyraj 7

vyrej 7

Kleinrussisch.

bandúra 22

bat'ih 5

bouván 12

buháj 17

cur 29

cur tobě 29

čečúha 28

chorošyj 8

list 4

v'uk 41

Mittelbulgarisch.

balvanz 12

Neubulgarisch.

bugá 17

juk 41

Niedersorbisch.

bražka 11

Polnisch.

bałwan 12

bałwochwalca 16

bandura 22

braha 11

czeczuga, czeczuha 28

charaśny 8

juka 41

juki 41

sobaka 7

tuman 40

wjuki 41

wyraj 7

Serbisch.

bàlvan 12

bìč 4

číga 28.

jūrīš 29

kèčiga, kèčika 28

kèsega 28

súd (čak.) 4

sūd (posav.) 4

sūd (štok.) 4

svrāka 10

ūrīš (mont.) 29

Slovakisch.

charva 8

charvati 8

Slovenisch.

balvān 12

bolvān 12

bìč (dial.) 4

číga 28

kèčā 28

kečíga 28

Slovinzisch.

sobaka 7

Weissrussisch.

bolvan 12

bandúra 22

Tocharisch.

Ptā- 38

šamāne 37

tmām (A) 37

tumane (B) 37

yakwe (B) 40

yuk (A) 40

Finnisch-Ugrische Sprachen.

Ungarisch.		
<i>Álmos</i> 32	<i>fizet-, füzet-</i> 24	<i>sineg, zsineg</i> 32
<i>Almus</i> 32	<i>füst</i> 24	<i>széd-</i> 32
<i>asszony</i> 32	<i>gazdag</i> 24	<i>szél</i> 33
<i>bálvány</i> 14	<i>keceg</i> (dial.) 28	<i>szűcs</i> 33
<i>bika</i> 17	<i>kecsege, köcsöge</i> 28	<i>üstök</i> 32
<i>egész</i> 32	<i>keszeg</i> 28, 32	<i>vendég</i> 24
<i>eszte</i> 32	<i>könyü</i> (alt) 20	
<i>ezüst</i> 32	<i>könyv</i>	Mordvinisch.
<i>fazdag</i> 24	<i>részeg</i> 32	<i>koňov</i> 19
	<i>Σαλμούτζης</i> 31	

Kaukasische Sprachen.

Grusinisch.		Udisch.
<i>pinaki</i> 23	<i>šavi</i> 30	<i>pinak</i> 23.
<i>phanduri</i> 22	<i>thumani</i> 39	

Neuindische Sprachen.

Hindi.	Kāśmīrī.	Urdu.
<i>kāgad</i> 26	<i>kākaz</i> 26	<i>kāgaz</i> 26
Hindustāni.	Malayalam.	
<i>lak</i> 39	<i>kāyitam</i> 26.	
Kannada.	Tamil.	
<i>kāgada</i> 26	<i>kāgidam</i> 26	

Semitische Sprachen.

Arabisch.	Assyrisch.
<i>kāγið</i> 25	<i>kunukku</i> 19

Türkische Sprachen.

Im allgemeinen.	Altaisch.	Čuvašisch.
<i>davar, tavar</i> 41	<i>duman</i> 38	<i>šavəta</i> 33
<i>pič</i> 6	<i>jük</i> 40	<i>šil</i> 33
<i>qaγas</i> 26	<i>tuman</i> 38	
<i>qaγat</i> 26		
<i>qaγaz</i> 26		

Dzagataisch.

davar 41
duman 38
jük 40
tavar 41
tuman 38
tümän 39

Baraba.

duman 38
tuman 38

Karaimdialekt (Krim).

duman 38
jük 40
tuman 38

Karakirgisisch.

duman 38
tuman 38

Kazantatarisch.

tömwän 38

Kirgisisch.

duman 38
džür 29
džürö-bär
palwan, balwan 12
tuman 38

Komanisch.

duman 38
jük 40
tuman 38

Kumandu.

qaɣaš 26

Küärikisch.

duman 38
jük 40
tuman 38

Lebedinisch.

jük 40
qaɣaš 26

Köktürkisch.

balbal 12
jük 40.
tümän 39

Osmanisch.

davar 41
duman 38
jük 40
jürümäk 29
jürüş 29
k'ahad, k'ahat, k'at 26
k'äɣyd, k'äɣyt, k'äɣyz
 26

tavar 41
tuman 38

Ostturki.

duman 38
jük 40
tuman 38

Šor.

qaɣaš 26

Taranči.

duman 38
jük 40
tuman 38

Teleutisch.

duman 38
jük 40
tuman 38
tümän 39

Tobol.

duman 38
tuman 38

Uigurisch.

davar 41
jük 40
tavar 41
tümän 39

Andere Sprachen.**Chinesisch.**

king 20

ku-chih (älter: **kok-dz'*)
 26

Tungusisch.

šaman 37

Inhaltsverzeichnis.

1. Ein persisches Lehnwort im Slavischen	3
2. Ein ossetisches Lehnwort im Russischen	6
3. Zu den slavo-keltischen Beziehungen	10
4. Ein gemeinslavisches Lehnwort aus dem Türkischen	17
5. Ein iranisches Lehnwort im Russischen	18
6. Ein chinesisches Lehnwort im Finnisch-Ugrischen und Slavischen...	19
7. Ein musikalisches Wanderwort und ein ossetisches Lautgesetz	22
8. Ein verkanntes türkisches Wort	24
9. Der neupersische Name des Papiers	25
10. Ein kaukasischer Fischname als Wanderwort	28
11. Eine kirgisische Interjektion im Russischen	29
12. Die palatale Gutturalreihe in den iranischen Sprachen	29
13. Die kulturelle Vermittlerrolle des Tocharischen	35

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 8.

NOTATIONES NORRŒNÆ

ANTECKNINGAR TILL EDDA OCH SKALDEDIKTNING

ANDRA DELEN

AV

ERNST A. KOCK

LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1924

§ 201. I och för min undersökning av den fornjermanska parallellismen (FF § 13, 14) hade jag endast med de enklare nordiska dikterna att skaffa. Jag behövde icke taga hänsyn till enstaka fall av parallellism i konstriktare diktning (§§ 138, 139, 223, 246, 284, 291 B), enär dessa fall på grund av dylik diktningens egenart sakna all betydelse för systematiseringen. Endast tillfälligtvis kom jag att närmare granska någon konstriktare strof, som jag en gång med studentens auktoritetstro lärt in enligt det system, som är en enda lång vedermöda för minne och sinne och ett hån mot varje estetiskt krav. Först på hösten 1922 upptäckte jag, att vissa onaturligt och obegripligt tilltrasslade strofer kunde konstrueras på ett naturligt och lättbegripligt sätt. I de tidigast upptäckta fallen var nykonstruktionen baserad på nytolkning av enstaka ord eller uttryck, som förut bedömts från ensidigt nordisk eller rent av ensidigt isländsk synpunkt, men som nu 'under det perspektiviska juset upplöste sig i vanliga uttryckstyper' (§ 2). Efterhand blev det emellertid klart för mig, att man i en hel del fall kunde även utan någon nyvunnen detaljkännedom förvandla upplagornas ordkaos till poesi. Prövningen utsträcktes allt längre. Så tillkommo §§ 4, 131—155 och 191—196 i detta arbete.

§ 202. Det av mig utdömda systemet, i fortsättningen kallat huller-om-buller-systemet, har gamla anor. Redan SNOBBE STURLUSON, som själv skrev vardagligt klar poesi, tillgrepp underbara metoder för utläggningen av andras förvanskade och därför obegripliga värser. Ett glänsande prov är anført i § 222. SNOBBES landsmän, ofta lika okunniga i utomnordisk tunga som pietetsfullt förjupade i hemlandets gamla diktning, grubblade över svårigheterna i de delvis goda, delvis illa tilltygade handskrifterna och sökte avlägsna dessa svårigheter jenom att, efter auktoritativt föredöme, vid den syntaktiska analysen mekaniskt flytta om ord och stavelser unjefär så, som ett barn

flyttar om träbitarna i en 'puzzle'. Hur t. o. m. den lärde, vidsynte och jenialiske Bugge emellanåt offrade åt systemet, ser man exempelvis av § 297. Höjdpunkten i förkonstlingstekniken är nådd uti islänningen FINNUR JÓNSSONS båda kvantitativt stora arbeten: Den norsk-islandske Skjaldedigting och Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis.

Att jag i denna liksom i den första delen av mitt arbete regelbundet vänder mig just mot dessa båda verk, sker uteslutande av bekvämlighetsskäl. I den mån de endast representera vetenskapens allmänna ståndpunkt under vårt århundrades tidigare tonår, är naturligtvis deras utjivare personligen ej mera ansvarig för de tusentals fel, som de enligt min mening innehålla, än vilken utjivare som helst, som upptager 'time-honoured fallacies'. Om de i Skj. anförda äldre upplagorna, 'studierna' osv. har jag för övrigt endast i ringa utsträckning tagit kännedom. Deras utgångspunkt, metod och syften ligga mig alltför fjärran, för att jag där skulle kunna vinna ett emot mödan svarande utbyte. De stickprov jag tagit hava i allmänhet haft negativt resultat, försåvitt det jällt vinster av en jämförande metod (§ 2). Däremot uppvisa de, utan att jag varje gång särskilt nämner det, rätt ofta samma naturliga satsindelning, som jag jent emot förkonstlingens målsmän vill hävda.

§ 203. Den nu föreliggande delen av Notationes norrœnæ behandlar icke, såsom den första, endast vissa mera tillfälligtvis utvalda värser. Den inskränker sig sålunda icke till att jiva stickprov på den totala omjestaltning av skaldepoesien, varpå jag har uppställt krav. Den behandlar systematiskt en avdelning av Den norsk-islandske Skjaldedigting, B-upplagans band I, sidorna 1—80. Bortsett från något enstaka ställe, där det arjt medfarna handskriftsmaterialet — åtminstone för närvarande — undandraget sig allt slags bedömande, har för mig möjligheten av en enkel, sund analys överallt framträtt. Jag hoppas, att i åtskilliga av de nu framlagda fallen möjligheten skall kännas och erkännas såsom en handgriplig verklighet. I de övriga må en impuls vara jiven till fortsatta bemödanden!

En eller annan tolkning har jag denna gång tillbakahållit i hopp om att längre fram kunna medelst nya fynd stödja resp. förbättra den.

Innan jag övergår till skaldepoesien (§§ 213—297), jör jag ytterligare några anteckningar till eddan (§§ 204—212). Flertalet är endast inlägg i andras diskussion. I ett par fall framställas tolkningar, som, försåvitt jag vet, äro lika nya, som de äro enkla.

§ 204. *Gáttir allar, áðr gangi fram,
um skodask skyli Hv. 1.*

Stället är utförligt behandlat av EMIL OLSON i Studier till-
agnade Esaias Tegnér sid. 538—541. Hur det i verkligheten bör
bedömas, synes mig klart framgå av en jämförelse med ett ställe
i en annan gnomisk dikt:

*Um at lítask þarf maðr alla vega
ok við víti varask Hsv. 82.*

Man sammanställe sålunda:

*maðr þarf um lítask alla vega,
maðr skyli um skodask allar gáttir,*

'man måste se sig för, varhelst man går!'

§ 205. *Þvíat Óðrerir er nú upp kominn
á alda vés jaðar Hv. 107.*

Vé betyder 'boning' liksom *garðr*, *hús*, *rann*, *salr* osv., t. ex. *goða vé*, 'gudarnas boning', 'Valhall', *ginnunga vé*, 'hökarnas boning', 'luften', *Hogna vé*, 'Högnas boning', 'skölden'; jfr *goða garðar*, 'Valhall', *sólar rann*, 'himlen', *Geitis garðr*, *Áta hús* (§ 148), *Reifnis rann*, *Gripnis salr* (§ 229), 'skölden'.

Aldir kan liksom *menn* (§ 141) avse både gudar och människor. *Alda vé* är detsamma som *goða garðar*.

Jaðarr betyder 'inhägnad', 'område'. Liksom det fe. *lyft-
edoras*, 'luftens regioner', säger föga mera än det enkla *lyft*, så
betyder *alda vés jaðarr* väsentligen detsamma som *alda vé*. Sam-
manhållas böra sålunda det fs. *undlar ederos*, det fe. *in under
eoderas*, Snorres *inn of Ásgarð*, eddans *á alda vés jaðar*. För-
vanskningen *jaðar* > **jarðar* är lättbegriplig: det sällsynta ordet
förväxlades med det vanliga. Ett enda *r* (Codex regius' favoritfel,
Edd. 20) var skillnaden. Varför ett såsom riktig läsart föreslaget

Epitetet *ramt* leder mina tankar ej blott till bommens tjocklek, utan också till uttryck sådana som *ramt gól Oddrún, bitra galdra* (Edd. 64). En avvisad jättsökande gick kanske stum vidare på sin tunga väg. Men det kunde också hända, att han knöt näven mot den tillspärrade dörren och bad ett vackert 'þik gef ek tröllum!' eller 'deili gröm við þik!' Och dessa förbannelser blevo, efter skaldens sätt att uttrycka saken, kraftigt befordrade vidare till husets omilde herre.

§ 208.

*Unz þeir Brynhildar biðja fóru,
svá at þeim Sigurðr í sinni reið,
Volsungr ungi, ok vega kunni;
hann um ætti, ef hann eiga knætti* Sigsk. 3.

'Honom skulle hon hava tagit, om hon kunnat få honom'. Sådan är, i motsats till den allmänna uppfattningen, den naturliga tolkningen av den sista raden. Det var Brynhild, som föredrog furstarnas glänsande följeslagare framför den egentlige friaren; det var hon, som var avstängd från sitt jättas åtrå. På Sigurd passar ett 'hvis han havde kunnet få henne' alls icke in: han hade blott behövt att sträcka ut handen!

§ 209. *Ein sat hon úti aptan dags,
nam hon svá þrt um at mætask:
'Hafa skal ek Sigurð etc.'* Sigsk. 6.

För *þrt*, en läsning, till vilken jag med tillämpning av grundsatserna för min textkritik hunnit fram oberoende av tidigare förslag, har handskriften **brt*. Mina skäl för att avvisa nyare upplagors **mart*, **allbert* osv. äro följande. 1. Det är partikeln, ej verbet, som allittererar i var och en av de fyra värserna *um at mætask* Sigsk. 6, *um at þreifask* þry. 1, *um at lítask* Hsv. 82, *um at véla* Hálfs. VI, 11. — 2. Grafiskt ligga *ðrt* och *brt* varandra synnerligen nära. — 3. Sammanhanget kräver intet ord med större rätt än *þrt*. Brynhild talade i hastigt mod. I nästa ögonblick ångrade hon sig: *orð mæltak nú, iðrumk eptir þess!* Betydelseskiiftningen 'hastig' > 'förhastad' föreligger också i ty. *rasch*, eng. *rash*. — 4. Upprepningen *þrt*, *óþrt* (str. 6 och 62) erinrar om upprepningen *frumunga*, *frumungan*, *frumunga* i str. 4,

6, 25, *jóðungri*, *jóðungri* i str. 36, *óbilgjarnan*, *óbilgjörnum* i str. 22. Alla fyra orden äro främmande för övriga delar av eddan.

§ 210. *Þá frá Grimhildr. gotnesk kona,*
hvat ek væra hyggjuð Guðr. II 17.

Tillfredsställande synes mig intet av de talrika ändringsförslagen. Trogen min vana att snarast söka en läsning, som kan vara egnad att förklara felet (jfr t. ex. §§ 12, 209), föreslår jag tills vidare:

hvat ek væra værra hyggjuð,

‘vad (i vad mån) jag var (dvs. att jag var något) lugnare till sinnes’. Med *værra hyggjuð* kan jämföras *vel hugaðr*, *illa lundaðr* o. d.

§ 211.

Munattu halda Hleidrar stóli,
rauðum hringum né regingrjóti Grott. 20.

Att *regingrjóti* ingalunda avser ‘Grottekværnens stene’, utan ädelstenar, synes mig framgå av de talrika formelartade uttryck, i vilka det centrala begreppet klenoder varierar. Jfr t. ex. *frætwe . . eorclanstanas* Beow. 1207 f., *goldfrætwe . . ærðestreon* (ri. 996 f., *hord & rice, beazas & brezostol* Beow. 2369, *hord . . sink* Hel. 1656 f., *sink . . diurie meðmos* dars. 4580 f., *sinc . . sylfor . . searozimmas . . eorcanstan . . þas beorhtan burz bradan rices* Ruin. 36 ff. Jfr också § 15.

§ 212.

ef þér þjóðáar
falla at fjörлотum Gróg. 8.

Om något länder någon ‘at gamni’, ‘at fári’, ‘at aldragi’, så är glädjen, olyckan, döden ej endast att vänta, utan den inträder verkligen. Om väldiga floder falla vandraren ‘at fjörlokum’ eller ‘at fjörлотum’, så blir han dränkt. Men detta var ej Groas mening; galdern skulle avvända vattenmassorna, och Fjölsvinn skulle färdas oskadd fram. Vi få sålunda ej tänka på något synonym till *fjörspell* eller *fjörtjón*, utan på ett synonym till *fjörtál*, ‘livs-besnæring’, ‘anslag mod ens liv’. Nu betyder *lot* i fornengelskan just ‘besnæring’, ‘anslag’, ‘dolus’, ‘fraus’ (till *lutan*,

‘lägga sig ned’; jfr *försæt* till *sitta*, lat. *insidiæ* till *sedere*). Det ligger nära till hands att antaga, att ordet hade samma betydelse i fornnordiskan. Alltsåunjefär:

‘om väldiga floder falla
till förrädiskt hot mot ditt liv’.

§ 213. *Flaut of sett við sveita*
sóknar alfs á golfi
hræva dōgg, þars hōggnar
hendr sem fœtr of kendu Rdr. 4.

Enligt huller-om-buller-systemet (§ 202) anses åhöraren eller läsaren här strax böra förstå, att det *við sveita*, som möter honom nära huvudsatsens början, alls icke hör dit, utan skall i medvetandet jömmas undan för att sedan stoppas in på något lämpligt ställe i någon följande bisats. Och har han hunnit till halvstrofens slut, så bör det juda jenom hans själ, att ‘hendr sem fœtr of kenduz við sveita’, dvs. att ‘arme og ben sås tilligemed blodet’.

I sitt naturliga sammanhang skulle orden stanna, om *of sett við sveita* uppfattades såsom analogt med nästa halvstrofs *í blóði blandinn*, dvs. såsom ‘tillsatt (bemängt, blandat) med blod’. Meningen bleve då: ‘Bemängt med blod rann krigarns blod på golvet’. Detta ‘blod med blod’ vore ett uttryck för blodsutjutelsens omfattning.

Ett par små tillägg må jöras. *Hræva dōgg* betyder ej ‘legems blod’. Det betyder ‘legems dugg’ (kenning) eller enbart ‘blod’ (upplöst kenning). — Huruvida man i den normaliserade texten upptager de flesta handskrifternas aktiva *kendu*, ‘de sågo’, ‘man såg’, eller den enstaka läsarten *kenduz*, må sägas vara mindre viktigt. Men det är ett principiellt missgrepp att beteckna *kenduz* såsom det enda möjliga. Jfr § 25. NYGAARD § 13.

§ 214. *Mjok lét stála stōkkvir*
**styðja Gjúka niðja*
flaums, þás fjörvi næma
Foglhildar mun vildu Rdr. 6.

Liksom ett *baugs fridstøkkvir* betecknar den, som jägar bort (jör slut på) ringarnas frid, dvs. en frikostig man, så skulle ett **stála . . flaums . . støkkvir* beteckna den, som jör slut på vapnens framfart, dvs. en fridstiftare — motsatsen till vad skalden vill säga. Redan av detta skäl måste sammanställningen avvisas. Men därtill kommer ett andra skäl: ordställningen (1 b + 3 a + 1 c) är onaturlig. Följande må jälla såsom ett provisoriskt förslag till enklare konstruktion. Liksom *letja e-n ferðar* betyder 'avhålla någon ifrån hans färd', så skulle ett *steðja* eller *stöðva e-n flaums* betyda 'hejda någon i hans framfart'. Vi finge på sådant sätt en passande variation av den föregående tanken: Sörle och Hamde stenades, deras framfart hejdades. Den andra texten innehåller däremot en tarvlig omsägning: 'Hamde og Sörle blev slåede med sten, krigeren lod stene dem'.

§ 215. Icke heller det sätt, varpå strofens senare hälft tillrättalagts, står sig inför kravet på naturlighet. Halvstrofen lyder i Skj.:

ok bláserkjar birkis
(ball) fagr-götu allir
(ennihogg ok eggjar)
Jónakrs sonum launa,

'og alle er i færd med at lönne Jonakrssonerne sårene; pandehug rungede og sværdene lød'. Ordföljdsschemat är sålunda 1 a + 2 c + 4 + 1 b + 2 b + parenteskonglomerat. Därtill kommer den underliga tempusföljden: 'lod (§ 214) . . er . . rungede'. För övrigt väntar man sig, att eftersom *bøðserkjar birki* är en 'krigar'-kenning, också *bláserkjar birkis* skall betyda 'krigare', ej 'sværd'. Och handskrifterna hava alls icke något **ball*, 'rungede', utan sammansättningen *bavllfagr*, *ballfagr*. Tydligen är det hela misslyckat.

Raderna kunna ordnas på följande enkla sätt:

ok bláserkjar birkis
bølfogr götu allir
ennihogg ok eggjar
Jónakrs sonum launa,

dvs. *ok allir götu launa Jónakrs sonum bláserkjar birkis bølfogr ennihogg ok eggjar*, 'och alla vederjälde Jonakers söner deras styggt fagra pannhugg och eggar'.

§ 216. *Ok of þerris æða
ósk-Rön at þat sínum
til fāruga færa
feðr veðr boga hugði Rdr. 8.*

I Lex. poet. finner man dels (sid. 19) den riktiga förklaringen av *at þat*, 'sedan', 'vidare', dels (sid. 303) en anslutning till den i Skj. meddelade tolkningen, vars ordföljdsschema ser så ut: $1 + 2a + 4c + 2b + 3b + 2c + 4b + 2d + 4a + 3a \dots$

I samma strofs senare hälft bör icke *hals* ryckas ur sitt naturliga sammanhang (*halshringa hristi-Sif*) för att förknippas med ett ord i strofens sista rad.

§ 217. *allr gekk herr und hurðir
Hjarranda framm kyrrar
reiðr at Reifnis skeiði
raðalfr af mar bróðum Rdr. 11.*

Behandlingen av denna enkla halvstrof är en typisk bild av det rådande systemet: fem (5) ändringar i två (2) rader och sedan huller-om-buller-schema ($1a + 4a + 1b + 2 + 3 + 4c + 4b$). Jag gör en av de fem ändringarna (-s för *-r i *raðalfrs*; jfr § 237) och läser sedan raderna rättfram ($1 + 2 + 3 + 4$). *At Reifnis skeiði* är fullt klart; det betyder 'vid sjökungsstråt', 'invid havet', 'på stranden'. *Raðalfr* är 'skeppsalv', 'sjöfarare'; *rað-* förhåller sig till *roð*, f. liksom *sak-* till *søk*, f. eller *skjald-* till *skjöldr*, m. (§ 162). Förbindelsen *af mar* är välbekant från Skírn. 40: *áðr þú verpir spóli af mar*. Alltså:

'all hären jick med stadigt hållna sköldar
stridslysten fram på strand från snabba skeppet'.

§ 218. *Hamri forsk í hægri
hond, þás allra landa
ægir offlugbörðu
endiseiðs of kendi Rdr. 15.*

Båda satserna hava samma subjekt. Liknande är förhållandet i ett otal andra perioder, exempelvis *fjöld nam at spjalla, hitt hergløtuðr hyggja téði* Brot 13, *laut und línu, en hann útan stökk* Þry. 27. Logiskt är det likjiltigt, hur det uttryckta

och det underförstådda (i verbet vilande) subjektet fördelas på de båda satserna. Men det formella får ej söndertrasas: *hergløtuðr* i Brot 13 hör till *téði*, ej till *nam*; *hann* i þry. 27 hör till *stökk*, ej till *laut*; *ægir ofluggþorðu* i ovanstående citat hör till *kendi*, ej till *försk*. I eddan slipper man lyckligtvis att se kommateringen *laut und línu, en, hann, útan stökk*. Men skaldediktningen skall nu en gång jenom den olycksaliga förkonstlingsmanien fördärvas även i småsaker! Jfr § 225.

§ 219. *Vaðr lá Vidris arfa
vilgi slakr, es rakðisk
á Eynæfis þndri
Jormungandr, at sandi* Rdr. 16.

Satsindelningen är min. Citatet innehåller två verb (*lá*, *rakðisk*) och två adverbial (*á Eynæfis þndri*, *at sandi*). Till huller-om-buller-systemet hör, att uttrycken skola läsas i sicksack. Därför uppvisa upplagorna *lá . . á Eynæfis þndri* och *rakðisk . . at sandi*. Sund språkkänsla, analogier och realiteter kräva motsatsen: *lá . . at sandi* och *rakðisk á Eynæfis þndri*.

Språkkänslan förknippar naturligt med predikat och subjekt (*rakðisk . . Jormungandr*) den emellan dessa satsdelar befintliga bestämningen. Analogien exempelvis med Haustl. 15 (*drógu . . at Hrungrnis fundi* och *gekk sundr*) leder tanken åt samma håll; en av de stående diktionstyperna är: periodens början + mellan-sats + periodens slut. Sakligt stämmer 'ormen drogs upp på båten, dvs. mot relingen' överens med Snorres 'þórr dró orminn upp at bordi'; och 'linan låg ej slapp på botten' stämmer med fiskekonstens elementäraste begrepp. Att låta 'midgårdsormen slæbes henad sandbunden' är en ojärning, om icke mot ormen, så mot skalden. Man kunde med precis samma fog låta Tjodolfs 'Tor drogs till jätten, jorden jick itu' (Haustl. 15, se ovan) bjudas ut till publiken — den snälla, okritiska publiken — under formen 'Till jätten jorden drogs, Tor jick itu'!

§ 220. *Vel hafid yðrum cykjum
aptr, Trivalda, haldit,
simbla sumbls of mærum
sundrkljúfr níu höfða* Bragi 2, 1.

Den tredje värstraden betecknas såsom 'uforståelig'. Jag ser i *simbla* (hs. **simbli*) samma ord som i *simla* § 160. Former med och utan *b* växla i fs. *simla*, *simbla*, fe. *simle*, *simble* osv. Konstruktionen adjektiv + jenitiv (*mærr sumbls*) återfinnes hos NYGAARD § 137, konstruktionen kroppsdelsbeteckning + dativ (*níu höfða Trivalda*) hos densamme § 100 anm. 3. Översättning:

'Du har kört lyckligt dina ök tillbaka,
Trivaldes nio huvuds klyvare,
hans, som var städse för sin dryck berömd'.

§ 221. *Eld of þák af jöfri
 ölna bekks við drykkju,
 þat gaf, fjölnis fjalla,
 með fylli mér stillir* Bragi 2, 3.

Man ändrar *fjölnis* till **fjörnis* och *stillir* till **stillis*. Sedan sammanför man *við drykkju . . fjalla . . stillis* (2 b + 3 c + 4 c) och, korsande denna komplex, *með fylli . . fjörnis* (4 a + 3 b). Medelst två ändringar i texten och tilltrassling av syntaxen lyckas man sålunda få fram, att skaldens belöning för hans sång var guld (*eldr ölna bekks*) jämte hans eget huvud.

Om det nu åtminstone funnes det ringaste bevis för att den 'ubestemmelige' värsern hade någonting att skaffa med Brages i Egilssagan omtalade, men eljest obekanta 'höfuðlausn'! Sådant är emellertid icke förhållandet. Skaldernas vanliga lön var 'gull ok gersimar ok góðr fagnaðr'; jfr *þiggja knátti með gulli glöð gotna ferd at ræsi mjöd*. Handskriftens oförändrade text jer den bästa mening. Konstruktionen är enkel: *eld ölna bekks þák af jöfri við drykkju fjölnis fjalla: þat gaf með fylli mér stillir*,

'guld fick jag av monarken för min sång;
det gav mig fursten jämte rik förplägnung'.

Samma begreppssfär som nord. *fylli* (eller *fyllr*) tillhöra fht. *fulli*, fe. *fyllo*, t. ex. *Buzon þa to bence . . fyllle zefæzon, fæzere zefæzon medoful maniz*, 'de jingo då och satte sig på bänken; de gladdes åt den rika fägnaden och togo höviskt månget horn med mjöd!'

§ 222.

Þann áttak vin verstan
**vastrødd en mér baztan*
Ála undirkúlu
óniðratan þriðja Bragi 2, 4.

Det var olyckligtvis unjefär denna text, som SNORRE STUR-LUSON kände till. Han ville här liksom på åtskilliga andra ställen jöra det obegripliga begripligt och skapade så ett antikt underlag för yngre tiders huller-om-buller-system. Första stavelsen i det söndergångna ordet skar han vid utläggningen ifrån och flyttade den över till ett annat ord. Och så heter det: 'Hann kallaði stein vasta undirkúlu', dvs. Bragi kallade stenen för fiskevattnens underliggande (på sjöbottnen vilande) kula. Men den lilla rundslipade stenen ute på fiskegrundet flyttades sedan lätt och behändigt i land och växte där ut till ett stort, skrovligt bärj, där en anständig jätte kunde hava sitt domicil. Alltså heter det vidare: 'en jotun Ála steinsins', dvs. skalden kallade jätten för stenens (bärjets) Åle.

Hela denna konstprodukt måste obarmhärtigt kasseras. Jag kan därvid använda Lex. poet:s uttryck på sid. 571 (angående *tré*, som medelst en lång följd av synonymer omdanas till ull): 'blot et lærd forsøg uden virkelig hjemmel'. Den gången har det lärda taskspeleriet alltså ändå blivit för starkt till och med för de troende!

Nu är det så ställt, att vi känna fragmentet i annan form. Försåvitt man kan bygga på uppjifterna i Skj. A, har ingen av de bevarade handskrifterna detta **vast-*, som föröder både rim och reson, dvs. både assonans och mening. I stället står *vatz-*, *vaz-*, *vatz-*, 'vatten'. Då vidare sammanhanget tycks kräva det guld, som SNORRE vill locka fram ur bärjjättens mun, skulle en 'guld'-kenning av den vanliga typen *sunds sól*, *brimlog* eller *djúprødtull* passa bra. Och mycket riktigt har den i Skj. A avtryckta handskriften just en form av *rødtull*. Vad återijen dess *ala vndir krlv* innebär, lär icke kunna fastslås, eftersom strofen framjick ur förhållanden, som vi alls icke känna till. Huvudsaken är, att det jöres rent hus med alstren av ett ohållbart system. Emellertid finns det åtskilliga möjligheter. Bland andra skulle *ala* kunna vara jenitiv plural av det *áll*, som betecknar en lång, smal och jup sänka i jorden över eller under vattenytan; i *ála undirkúlu*

skulle namnet *Steinn* kunna vara 'fólgit' (jfr § 194). Det hela kunde försöksvis ordnas så:

*þann áttak vin verstan
vatrøðli en mér baztan,
ála undirkúlu,
ónidraðan þriðja,*

dvs. Sten var den tredje förträfflige vännen jag hade, värst emot guld, men bäst emot mig!

§ 223.

*Unz hrynsæva hræva
hund ølgefnar fundu,
leidipí, ok læva
lund ølgefnar bundu* Haustl. 11.

Sammanhanget säges vara 'forstyrret og forvansket'. Och så kastas yxan i sjön.

En av förutsättningarna för tolkningen av stället är insikten om parallellismteknikens användning även i Tjodolfs konstrikare diktning; se därom § 138. Liksom i str. 12 *fjadrar leikblaðs reginn* och *Marnar fadir* båda avse jätten i örnhamn, och liksom i str. 14 både *hellis þor* och *haug Grjótína* anjiva målet för dundergudens färd, så äro *ølgefnar hræva hrynsæva hund* och [*ølgefnar*] *leidipí* (hss. **þir*) båda beteckning för Loke, som fört bort Idun. *Hræva hrynsæva* (blodets) *hundr* är 'varjen'; jfr å ena sidan *blóðgagl* o. d. om korpen, å andra sidan *norna grey* (§ 67) o. d. om varjen. Således blir *ølgefnar hræva hrynsæva hundr* alldeles analogt med *snótar ulfr* i str. 2, vilket uttr. i Skj. riktigt återjives med 'kvinderøveren'.

Leidipír, som säges vara 'næppe riktigt og vanskeligt at forklare', borde kunna vara ännu en övertygande illustration till FF § 2. Urjerm. **laid-* och **peu-* ingå både i fe. *lādpeow*, *lätteow*, en mycket vanlig sammansättning, och i nord. *leidipír*. Det fe. *lätteow* betyder ingalunda 'ledende, bortførende træl', utan överallt helt enkelt 'ledare', 'förare', 'dux'. Det nord. *leidipír* har samma betydelse.

Slutligen är *læva lundr* en kenning för 'sveckfull man', alldeles såsom *ógnar lundr* är en kenning för 'krigsman'. — Alltså:

‘till dess de funno den, som tagit
och fört gudinnan bort, och bundo
den man, som henne så bedragit’.

§ 224. *Þú skalt véltr, nema vélum*
— *vreiðr mælti svá — leidir*
osv. Haustl. 11.

Ju mera man arbetar sig in i skaldediktningens teknik, dess mera skall man övertygas om att det a priori naturliga, de lätta, obetonade småordens logiska sammanhörighet med omedelbart angränsande starktoniga partier (oftast de efterföljande) regelbundet förefunnits i originalen, under det att det onaturliga splittandet, delvis markerat medelst obehagligt täta skiljetecken, tillkommit jenom en förvänd, med bristande perspektiv sammanhängande tolkningsmetod. Jfr förut §§ 140 (*en*), 148 (*pás*) samt här nedan Anm. (*en*), §§ 234 (*pás*), 238 (*of*).

I ovanstående citat har man lösryckt den svagtoniga konjunktionen *nema* från sin starktoniga omjivning. Den ter sig för mig i upplagans *véltr, nema, vélum, — vreiðr mælti svá — leidir* likt en vilsekommen å-prick eller en cedilj utan ett *c*. Naturligen bör *vélum* föras med till bisatsen, varijenom ordföljds-schemat ändras från $1a + 1c + 2a + 1b + 2b$ till $1 + 2$. Meningen blir:

‘Du skall få se på list, om ej med list
— vred talade han så — du bringar osv.’

Anm. Jag anför i detta sammanhang också Glúmr Lv. för att visa, hur den obetonade partikeln *en* bör anbringas:

Vel hefr hefnt — en hafna
hjops berdraugar fjörvi:
folkrakkr of vann fylkir
framligt — Haraldr Gamla.

Skj. konstruerar oriktigt. Dessutom må anmärkas, att läsarten *vann* synes vara att föredraga framför *vant*.

§ 225. *Hófu skjótt — en skófu*
skopt ginnregin — brinna Haustl. 13.

Den formella uppskattningen av dessa satser ansluter sig till det i § 218 utredda. Logiskt föreligga tankarna *ginnregin skófu skopt* och *skopt hófu brinna*. Formellt flätas dessa tankar ihop på sådant sätt, att det för båda satserna jemensamma begreppet kommer till uttryck först i den andra satsen. Detta återspeglas av ovanstående anordning. Ett *skófu*, *skopt*, *ginnregin*, *brinna* (jfr § 224) sätter det äkta, naturliga, naiva i kvasikorrekthetens tvångströja. En till originalet någorlunda anpassad modärn översättning vore:

‘Snart började — på spjutskaft skrapade
de höga gudarna — de skaften brinna’.

Avvikelsen från den regelrätta satsbildningen är unjefär densamma, som när någon modärn skribent låter ett pronomen i huvudsatsen syfta på ett ord i en föregående parentes.

§ 226. *mjök frá k móti hrökkva*
 myrkbeins Haka reinar,
 þás vígligan vagna
 váttr sinn bana þátti Haustl. 16.

Icke en ensam, lång, obegripligt tilltrasslad ‘jätte’-kenning med sista biten instucken i en helt annan sats, än där början står (**Haka . . vagna . . reinar . . myrkbeins . . váttr*), utan två enkla, omedelbart begripliga, heljutna uttryck för samma begrepp, det ena i den ena satsen, det andra i den andra! *Reinar myrkbein* är detsamma som *foldar bein*, ‘klippan’. Och *reinar myrkbeins Haki* är ‘klippans furste’ likaväl som *Hlōðynjar beina Danr*. Om *vagna váttr* se § 136.

§ 227. *varðat høggs frá hordum*
 hraundrengr þadan lengi
 trjónu trolls of-rúna,
 *tíðr *fjollama, at bíða* Haustl. 17.

Handskrifterna hava samstämmigt *tíðr*. Det följande ordet skrives på olika sätt. I Lex. poet. heter det: ‘*tíðr* bör vist læses *tíðs* og henføres til *høggs*, hurtigt, kraftigt, hug; *fjorlami*, adj. (skr. *fjollami*), liv-knusende, om Tors hammer’.

I str. 5 av samma dikt står *foldar dróttinn . . Vöru þekkiligr*,

‘Odin, kär för Vår’ (fördärvat i upplagan; se § 137). Här står *hraundrengr . . tíðr *fjollama*, ‘jätten, kär för . . .’ Det är ett uttryck för ‘jättinnan’, som fattas. Ett sådant vore dativen av *fjalláma* (jfr *fjall* och *Áma*, ‘jættekvindenavn, utyske’).

§ 228. *Hilmir rétt á heiti
hjaldrseids primu, galdra
óðr víð æskimeida
ey vébrautar, heyja* Gldr. 1.

Det gäller här dels att få fram en naturlig ordföljd, dels att finna en lämplig översättning på *vébraut*, om möjligt en, som passar också i nästa strof; jfr Lex. poet:s ‘hellig vej, stærk vej (?) Gldr. 1; vanskeligere er tolkningen av ordet i Gldr. 2’.

Naturlig är ingalunda ordföljden $1 + 2b + 4c + 4a + 3 + 2a + 4b + 2c$, men väl den jenom ovanstående kommaterering antydda: början + slutet + inskjutet epitet; jfr § 135. Såsom objekt till *rétt heyja*, ‘åstadkom’, står *hjaldrseids primu*, ‘svärds-larm’, varom se § 116, fämte stycket. Epitetet innehåller kenningen *vébrautar galdra æskimeida*.

Eftersom *vé* kan betyda ‘märke’, ‘fana’, synes mig *vébraut* kunna betyda ‘märkets eller fanans väg’, ‘härnadsstråt’. *Vébrautar galdr* blir då ‘vapenbrak’, och dess *æskimeidar* är krigarne, den besjungnes motståndare. — Se vidare § 231.

§ 229. *áðr gnapsalar Gripnis
gnýstærandi færi
rausnarsamr til rimmu
ríðviggs lagar skíðum* Gldr. 1.

Handskrifterna hava enstämmigt *gnapsalar*. Kenningen *Gripnis gnapsalr* (jfr *Geitis garðr*, *Áta hús*, *Reifnis raðn* §§ 205, 263) är en typisk ‘sköld’-kenning. Sköldens *gnýr* (jfr *hlífa gnýr*, *skjaldar hjaldr*) är ‘striden’, och stridens *stærandi* (jfr *hjaldrs stærir*, *hrotta hljómsærandi*) är ‘krigaren’. Skj:s och Lex. poet:s ‘rettelse’ **gnapsólar* är av det vanliga slaget.

Jenitiven *ríðviggs* har ingenting att jöra med *Gripnis* (v. l. *Grimnis*). Det naturliga och riktiga ordföljdsschemat är näm-

ligen icke 1a + 1c + 4a + 1b + 2 + 3 + 4b, utan 1 + 2 + 3 + 4. På det ställe, där det med *riðvigg* synonyma *riðmarr* (Skj., Lex. poet.) eller *riðmarr* förekommer, bestämmes 'hästen' likaledes av ett omedelbart följande uttryck för 'havets': *riðmarr Róða rastar* Tindr 1, 1 = *riðvigg lagar* Gldr. 1.

Hela uttrycket *lagar riðviggs skíðum* bör bedömas efter § 41 (typen *hugtúns hof, Stockholms stad*). Det betyder 'på skeppets skidor'. Jfr t. ex. *Albions borj är fast omsluten av sin flottas fästningsmur*. Gamla motsvarigheter äro icke alldeles sällsynta. Det logiska förhållandet brukar i Lex. poet. uttryckas antingen medelst ett likhetstecken (t. ex. '*leiptra glæðr* omtr. = *leiptr*') eller medelst ett 'er' (det och det är det och det). Jfr § 240.

Den enkla översättningen av den oändrade texten är:

'förrän förökaren av sköldens gny
for stolt till strids på sjö-gunghästens skidor'.

§ 230. *Gerði glamma ferðar*
 gnýþróttir jöru dróttar,
 helkannandi hlenna
 hlymræks, of tröð glymjá Gldr. 2.

Jenom att ändra handskrifternas *gnyþrottr* till **gný drótt*, deras *drottar* till **þróttar*, deras *helkannandi* till **helkannanda* har man fått till stånd ordföljdsschemat 2b + 2d + 4a + 3 + 1a + 2a + 2c + 4b + 1b. Med bibehållande av handskrifternas text på alla tre ställena läser jag helt enkelt: *Gnýþróttir jöru dróttar, helkannandi hlenna hlymræks, gerði glamma ferðar* [of] *tröð glymjá*. Här är *jöru drótt* (jfr *vígdrótt*) 'krigarskaran', dess *gnýr* (jfr *manna gnýr*) 'krigarnes larm (under striden)', dettas *þróttir* (jfr *Göndlar þings þróttir*) 'den krigiske fursten'. Vidare är *hlymræks* attribut icke till ett avlägsnare **helkannanda*, utan till det omedelbart föregående *hlenna*; alltså: 'den rop utstötande (under höga rop anstormande) rövarens'. *Of* är pleonastiskt; *glamma ferðar tröð*, 'ulvskarans stråt', dvs. 'skog och bärj', är objekt-subjekt till *gerði glymjá*, 'kom att jenjuda'. Det hela blir alltså unjefär:

'Den främste uti örlogsskarans gny,
som hårt med högjudd rövare förfar,
kom ulvars stråt att jiva återsvar'.

§ 231. *áðr út á mar mœtir*
 *mannskœðr *lagar tanna*
 rœsinaðr auk rausnar
 rak vébrautar nokkva Gldr. 2.

Kravet på naturlighet och begriplighet utesluter *vébrautar* ur den kenning, *mœtir* . . **lagar tanna* . . *vébrautar*, som enligt Lex. poet. 'synes at foreligge'. Men också *mœtir *lagar tanna* förefaller obegripligt. Äldre utläggningar, t. ex. ÞÓRLEIFR JÓNSSONS, äro oantagliga. Med all reservation vill jag föreslå en väg ut ur svårigheten.

I dråpans första strofer talas om ungdomsbragder. Detta förhållande för tanken till utredningen i § 73. En anspelning på björnjakt under ynglingaåren låge rätt nära tillhands; jfr också §§ 181, 261. Man skulle sålunda kunna tänka sig, att vårt **lagar tanna* tillkommit därijenom, att ett ursprungligt *íugtanna* lästs såsom *lagtanna*, och att på sådant sätt en vanlig kenning trängt sig in i ett ovanligt ords ställe. — Det i § 228 avhandlade *vébrautar* kan föras till det närmaste substantivet. Det hela bleve då: *áðr íugtanna mannskœðr mœtir rak út á mar vébrautar nokkva auk rœsinaðr rausnar*, 'innan björnars farliga mötare drev ut på havet härskepp och härliga draken'.

§ 232. *þar svát barsk at bordi,*
 bordþólkri rak norðan,
 hlífar valdr til Hildar
 hreggs döglinga treggja Gldr. 4.

Här finnes ingen svårighet: *rak* står opersonligt i en typisk vändning, och *Hildar hregg* är en vanlig kenning. Diktionen är enkel:

'Från norr drevs skeppet, så att sköldklädd kämpe
 där fördes fram till strid med tvänne furstar'.

Men jemom att upptaga läsarten *hregg* kan man få satserna flätade in i varandra med all önskvärd konstnärlighet. Tilläggas må, att uttrycket *at bordi* här betyder 'bord mot bord', 'intill'. Kungen blåste inte 'ombord' på fiendefartyget!

- § 233. *Grennir þrœng at gunni*
 gunnmœs fyr haf sunnan
 (sá vas gramr) auk gumnum
 (geðharðr) und sik jörðu Gldr. 6.

Skj. bjuder oss på parenteskonglomeratet *at gunni . . sá vas gramr . . geðharðr*. Det naturliga är att föra adverbiallet till det i omedelbar närhet stående verbet:

‘I kamp på sydlig kust har mättaren av korpen
 — den fursten hade mod — betvingat land och folk!’

- § 234. *þás hugfylltra hólða*
 hlaut andskoti Gauta
 (hœr vas songr of svírum)
 sigr (flugbeiddra vígra) Gldr. 7.

Fänte värstraden i var och en av dråpans fullständiga strofer börjar med en konjunktion: *áðr*, *áðr*, *ok*, *þás*, *ok*, *þás*, *áðr*. Varje gång följes konjunktionen av ett till dess egen sats hörande starktonigt parti. Ett undantag vore str. 7, ifall Skj:s uppfattning, enligt vilken *hugfylltra hólða* skulle tillhöra den parentetiska delen (jfr § 233), vore riktig. Själv föredrager jag den enklare konstruktionen: ‘då jöternas motståndare vann seger över tappra kämpar’. Syntaxen i *sigr hólða* är densamma som exempelvis i *hefndina Bolla*, ‘hämden över Bolle’ (NYGAARD § 125).

Anm. I nästa strof bör *vann* icke återjivas med ‘havde vundet’ och *áðr* icke med ‘i förvejen’.

- § 235. *Mjök tekr ár, sás aura,*
 ísarns meidr, at rísa,
 *váðir *ridda bróður*
 *reðr, *leggja skal, kveðja* Skall. 2.

Hur denna söndergångna strof icke bör läsas, kan man inhämta i upplagor och lexika. Man finner där i villande sicksack ett **sás aura . . leggja skal* och ett **váðir ridda bróður reðr . . kveðja*, av vilka det förra skall betyda ‘som skal samla gods’ och det senare ‘bläsebälgene opflammer vinden’. Därvid jälla

de i den senare frasen ingående orden *váðir* . . *veðr* som en sammansättning **veðrváðir* — en ouppfattbar avigvänd 'tmesis'. Och *kveðja* utrustas med betydelsen **'bevirke at en taler', *'sætte en i gang'* — en utläggning, som saknar stöd i språket.

Hur strofen bör läsas, är vanskligare att säga. Men ett försök må göras. Vi skulle få en naturlig konstruktion, om vi läste *mjök ár tekr ísarns meiðr at rísa, sás aura . . skal kveðja*, 'mycket tidigt stiger den man upp, som skall kräva . . på pengar (skall få ut pengar ur . .)', och läte hela det mellanliggande partiet jälla såsom akkusativobjekt. Allmänt antages, att det är fråga om blåsbäljen. Förutsatt, att detta antagande är riktigt, skulle väl en beteckning för det material, varav bäljen var jord, vara vida naturligare än det underliga 'die Kleider des Windes' (**veðrs váðir*). I betraktande kommer då närmast fårskinn. Handskrifternas **vidda*, **uirda* skulle kunna dölja *viðra*, 'vädurars', sidoför till *veðra*. Andra sådana analogiskt omjudda former äro t. ex. *søna*, 'söners', vid sidan av *sona*, *ærr*, 'budbärare', vid sidan av *þorr*. Ett *veðra bróðir* skulle förhålla sig till det enkla *veðr* liksom *gera bróðir* eller *kolgu systir* till de enkla *geri* och *kolgu*, dvs. hava samma betydelse som det enkla ordet. Men för att 'vädurens kläder' skall kunna stå som uttryck för 'bälj', behövs ett förtydligande attribut. Ett sådant döljer sig tilläventyrs i de båda återstående orden. Dessa äro för övrigt i en av handskrifterna sammanskrivna till ett. Och vad mera är: ändelsen är i de flesta handskrifterna, däribland den i Skj. A avtryckta, icke *-ia*, utan *-iar*, dvs. just den, som behövs, för att ordet skall kunna gå ihop med *váðir*. Då därtill kommer, att *e* ofta står som beteckning för *æ* (§ 200) liksom *gg* för *g* (t. ex. fe. *wīȝe* ofta för *wīze*), skulle vi kunna utan någon egentlig avvikelse från handskriftsmaterialet ansätta *váðir . . veðrlægjar*. Det enkla *læggr* (§ 173) betyder bl. a. 'passande att ligga i'. Sammansättningen *veðrlæggr* skulle alltså kunna betyda 'passande för vinden att ligga (vistas) i', 'vindfylld'. Alltså:

*Mjök tekr ár, sás aura
ísarns meiðr, at rísa,
váðir veðra bróður
veðrlægjar skal kveðja,*

‘Helt tidigt stiger mannen upp,
som skall få egodelar fram
ur väderfyllda vädurskläder!’

§ 236. *hrafnstýrandi hræra*
 hregna Eg. Ber.

Man antager, att det hela skall betyda ‘skeppsstyrare’. Men de båda sista orden stå oförklarade. — ‘*Hræra*’ ser ut som jen. plur. av adjektivet *hrærr*, ‘rörlig’, varom se § 96. Om *hræra hregna hrafn* skall kunna betyda ‘hranna hrafn’, ‘böljekorp’, ‘skepp’, måste *hræra hregna* betyda ‘böljornas’, således svara mot *Haka blálands* (det blånande havets) *brattir hamrar* i Korm. Lv. 37 (§ 286). Nu finns det ett ie. **kragh*-, jerm. **hraz*- med en betydellesfär, som passar för ‘branterna’, ‘klipporna’; jfr kelt. *creag*, *craig*, eng. *crag*, ‘skrovlig, brant klippa’, fht. *bihraget*, ‘confragosus’, ‘skrovlig’. Vårt *hregn* skulle kunna vara en avledning därav; ‘rörliga branter’ vore en lika vacker som träffande beteckning.

§ 237. *Áleifr of kom jöfri*
 ótt (víg-) á bak flótta
 (-þingharðan frá k þengil
 þann), en feldi annan Eg. Lv. 9.

Åsynen av den vilsekomna ordstumpen mitt inne i huvudsatsen — mitt inne i dess verbalfras — är för mig tillräcklig för ett a-priori-underkännande av tolkningen i dess helhet. En närmare undersökning visar: 1. Det finns eljest intet **vígþing* eller **vígþingharðr*. 2. Det finnes eljest intet **koma flótta á bak e-m*; frasen lyder: *koma e-m á flótta*. 3. Ett *flýja á bak*, ‘fly tillbaka’, motsvaras naturligt av ett *bakflótti*, ‘tillbakaflyende’; jfr t. ex. *baksettr*, ‘tillbakasatt’, vid sidan av *setja á bak*, ävensom *bakhverfask* och *bakverpask* om flyende. 4. *Áleifs víg* vore en förbindelse av vanlig typ; jfr t. ex. *wīðcuðes wīz* Beow. 1042, *wælhreowra wīz* El. 112, *wyrmes wīz* Beow. 2316, 2348. Med *ótt víg*, ‘rasande kamp’, jfr *ótt el*, ‘rasande storm’, str. 11. All onaturen och underligheten skulle sålunda kunna avlägsnas, om man blott ändrade ett **r* till ett *s*. Det är, som bekant, just ändelserna *r* och *s*, som så synnerligen ofta råka i olag i handskrifterna;

redan på första bladet i Skj. A kan man räkna ihop ett halvt dussin fall, däribland **fylkir* för *fylkis*. Jfr § 217. Strofen skulle i nyvunnen jestalt te sig på detta sätt:

*Áleifs of kom jofri
ótt víg á bakflóttu
— þinghardan frá k þengil
þann — en feldi annan!*

‘Olofs hetsiga fejd drev den ene fursten på flykten — konungens dådkraft i drabbning jag sport — och fällde den andre’. Rytmen i *ótt víg á bakflóttu* (x x x x x) är densamma som i *sumbleklu herkumbla, okunna hjórrunna* (str. 2), *dádmíldr ok Gunnhildar* (str. 5) osv.

§ 238. *Sótum lyngs til lengi
ljósheims of þor þeima
— meirr varðak fé forðum —
fjardölna hlut *skorðum* Eg. Lv. 21.

Här möter samma fel som i Haustl. 11 (§ 224). Det är ett våldförande av språket att förknippa det tonsvaga *of*, som naturligtvis hör till närmaste substantiv, med en avlägsen nominalgrupp: **of . . hlut skorðum*. Men ej nog därmed. Det finns ett *sitja e-m e-t*, ett *sitja* (bera, hafa) *skarðan hlut fyrir* (*of*, *við*) *e-m*, ett *sitja fyrir* (*of*, *yfir*, *um*) *skorðum hlut fyrir e-m*. Men ett **sitja e-m of skorðum hlut* är såsom resultat lika dåligt som den metod, varijenom det tillkommit. Handskrifterna hava dels **skarða*, dels **skaurðum*. Vad man bör läsa ut därur, är jivetvis *skarðan*: ett ursprungligt *skarðā* kunde lätt jiva såväl det ena som det andra. Alltså: *sótum skarðan hlut of þor þeima* osv.

§ 239. *Scartbrúnum lét sjónum
sannsparr hugins vára
— hugr tjáðumk mjök mága —
mognuðr Egil fagna* Eg. Lv. 26.

Detta är min version. Utjivare och lexikografer läsa *sannspár* och föra detta epitet till *hugr*. De mena, att Arinbjörn prisas för ett ‘forudseende sind’, ett sinne, som ‘den richtigen Ausgang der Begebenheiten vorausszusehen vermag’. Förutseendet

synes mig skäligen skralt: på Arinbjörns förtröstansfulla 'Nú mætti vera, at þér kæmi þat í frið við konung' följde ett ganska grundligt fiasko: 'Egill, kom þú aldregi í augsýn mér!'

När skalden Sigvat vid ett tillfälle blivit utvisad ur ett hus, förklarade han, att 'saðr var engr fyrir þaðra', dvs. att det icke fanns någon höviskhet, något skick där (§ 151). Den förvisade Egil bör kunna hava hyst liknande känslor. Attributet i fråga uppfattar jag såsom analogt med *vélsparr*. Eftersom *vélsparr* betyder 'sparsam på list', 'ärlig', kommer *sannsparr* då att betyda 'sparsam på höviskhet', 'ohövlig', 'ovänlig', 'omild'. Detta epitet passar förträffligt för den oblidkelige kung Erik Blodyx. Och därijenom får också Arinbjörn det vitsord, som han förtjänat: 'mig jálpte storligen min frändes mod'. Det lovet tillkom den, som sagt: 'Muntu, konungr, þá dýrt kaupa líf Egils, um þat er vér erum allir at velli lagðir, ek ok sveitungar mínir!'

Åter finna vi här, hur vid utläggningen av den fornnordiska poesien den enklare formen och den mera tilltalande meningen järna följas åt.

§ 240. *arnstalls sjötulbjarnar* Eg. Lv. 27.

Att *arnstalls sjötul*- motsvarar *Arin-* i namnet *Arinbjörn* är riktigt, men att *sjötul* 'må vist indskydes i *arnstalls*', är likaså oriktigt. Uttrycket är av samma slag som det i § 229 behandlade: liksom 'bröstets boning' är bröstet självt, och 'skeppets skida' är skeppet självt, så är 'stenens säte' stenen själv. Det hela blir = *Steinbjarnar* = *Grjótbjarnar* = *Arinbjarnar*.

§ 241. *skapa verðum rit skildi* *sköru, drengr, á Morri* Eg. Lv. 29.

Så lyder satsen. De jängse redaktionerna *skapa . . skjalda sköru dreng*, 'dem Burschen einen Streit der Schilde bereiten' (vissa upplagor, Lex. poet. alternativt) och *skapa skjoldu, sköru-drengr*, 'tildanne vore skjolde, ufredsmand' (Skj., Lex. poet.), äro båda förfelade. Ingen av handskrifterna har vare sig *skjalda* eller *dreng*, en av dem har *skiöldu*, för övrigt jäller *skilldi*, *skialldi*. Och *skapa skildi sköru*, 'skaffa en dust åt skölden', är en vanlig uttryckstyp; jfr t. ex. *skapti hon svá sköru* Am. 50, *skopuð es þessum þegni þraut* Grett. 2, 6.

§ 242. *Fyrir þykki mér, *fúra*
 **flóðstökkvandi, nøkkvat,*
 hræðisk hodda beiðir
 happlauss, fara kappi Eg. Lv. 31.

Vid denna anordning är att märka: 1. Ett *fúra flóð*-, likvärdigt med *flóðs fúrs*, 'guldets', skulle i och för sig vara egendomligt i en visa av Egil. 2. Handskrifterna hava icke heller något *flóð*, utan *flein* eller *fleíns*. 3. Förbindelsen vokativ + nominativ passar ej: skalden kväder icke för Fridger, och sin motståndare talar han i sina strofer jenomgående om, icke till. 4. Det sista ordet är icke *kappi*, m. 'kämpe', utan dativ-instrumental av *kapp*, n. 'iver'; *fara kappi* är 'fara med iver', 'springa av alla krafter', ingalunda 'helten (sarkastisk) . . vige'.

Att handskrifternas **fura flein* bör ändras på något vis, torde man ej kunna komma ifrån. Men det är enligt min mening det första ordet, som bör emenderas. Rätt nära till hands ligger *fyrri*: ett *u* representerar ofta ett *y* (t. ex. '*þrum*' Korm. Lv. 53, fe. '*wurd*', '*wunn*' osv.) och ett *r* ofta ett *rr* (jfr t. ex. §§ 236, 297). Den jenom ändringen uppkommande helassonansen (*fyr*- : *fyr*-) skulle jag anse betänkelig, om icke de närmaste visorna innehölle åtskilliga motstycken (*bann*- : *mann*- 28, *drekk*- : *Ekk*- 36, *nýt*- : *ýt*- 37). Med *fyrri* . . *fara*, 'springa först', 'vara den, som [först] jer tappt', kan man jämföra *fyrri vægja*, 'vika först', Hfr. 3, 1, *gat vegit fyrri*, 'kunde slå till först', Jóms. 42, osv. — Alltså:

Fyrir þykki mér fyrri
fleinstökkvandi nøkkvat
 — *hræðisk hodda beiðir*
happlauss — fara kappi.

'Det tycks, som skulle kastaren av spjuten
 rätt kraftigt springa först för mig:
 olycklig rädes krävaren av skatter!'

§ 243. *eir veittak Friðgeiri* Eg. Lv. 32.

Veita e-m eir betyder 'lämna ngu jälp', 'einem Hilfe leisten', detsamma som *veita e-m lið*, *veita e-m fulting*. *Biðja e-n eirar* betyder 'bedja någon om jälp, om vänlighet eller undseende' (§ 246 B). Hela partiet *eir*, *eira* osv. bör i Lex. poet.

omarbetas i anslutning till Ipt. 290, där betydelseutvecklingen hos de tre synonymen *ārian* (isl. *eira*, ty. *ehren*), *herzan* (got. *hazjan*) och *weordian* är utredd. Översättningen 'einem Frieden schaffen', 'sörge for ens fred' är icke exakt.

Om de tre i grund missuppfattade ställen, där *Eir* och andra gudinnenamn förts ihop med förmenta former av *geirr*, 'spjut', resp. *geiri*, 'eld', se § 246 A.

§ 244. *Framm* spelar i fornnordiskan ungefär samma roll, som *forð* spelar i fornengelskan. Till den lokala grundbetydelsen 'fram', 'framåt', 'vidare' ansluter sig i båda orden den temporala betydelsen 'framjent', 'vidare', 'alltjämt'. Det är en betydelse, som Lex. poet. icke alls känner till: de dithörande textställena har man icke förstått. I innerligaste sammanhang med tidsföljd står ordningsföljd. Också vid denna gäller översättningsordet 'vidare'.

A. *Beitat nú, sás brugðum
blár Dragvendir randir,
af þrít eggjar deyfdi
Atli framm enn skammi* Eg. Lv. 33.

Denna halvstrof, i vilken *framm* ryckts ut ur sin naturliga omjivning för att förknippas med det avlägsna *brugðum*, är ett gott exempel på hur onaturen i den jängse skaldepoesien ofta beror på okunnighet om de särskilda ordens innebörd (§ 201). Med vårt *deyfdi framm*, 'dövade alltjämt', kan exempelvis jämföras fe. *zif þu fremdu 3odu forð bi3on3est*, 'om du framjent dyrkar främmande gudar', Jul. 120 f.; *he sica forð 3ebad*, 'han bidade så alltjämt', Ex. 404; nord. *biðr um kveðit fram í myrkr* Bp. (FRITZNER 1. 474).

B. *vildit framm í feldi
... einvígi heyja* HolmgB. 2.

Här har *framm* fått behålla sin plats. Men MÖBIUS be-tecknar det jenom tillsatta citationstecken såsom obegripligt, och Lex. poet. upptar det under 'en ren bevægelse'. Det är emellertid intressant att se, hur Skj:s utjivare i översättningen av raderna icke lyckats komma ifrån det 'fortsätte', som sammanhanget absolut kräver, och som har sin motsvarighet just i det nyssnämnda *forð*: 'vilde ikke fortsætte tvekampen' = 'ville icke slåss vidare'.

C. *Einn beið ulfa grennir
andrán í dal þambar:
fell fyr fræða spilli
framm þórarinn rammi* HolmgB. 10.

I sin föregående visa berömmar sig Bersi av trettioen segrar. Här faller vidare Torarin m. fl. Nästa visa summerar ihop till trettiofem. Okunnigheten om betydelsen 'forth', 'further', 'vidare' har i detta fall alstrat icke blott vantolkning av det enskilda ordet ('inde i Tambardal') och förkonstling av strofbyggnaden (satsgräns mellan *andrán* och *í dal þambar*), utan tillika omening. Den stympade första satsen kommer att lyda: 'en kriger lod sit liv'. Det stämmer ej: antalet var fyra. Men riktigt är: 'en kriger lod sit liv i Tambardal'; de övriga föllo på vägen därifrån.

§ 245. *létk *af emblu aski
eld valbasta kastat* Eg. Lv. 40.

Härom säges, att *emblu askr* är 'uforståeligt', och att 'hvis disse to ord hører sammen, måtte de betyde hånd'. Min förmodan är, att ett hedniskt *Emblu Askr* är ungefär detsamma som ett kristet *Eras Adam*, en skämtsam beteckning för 'man'. Vidare synes mig *af* vara ett felläst *of*. Att *lata valbasta eld kastat of Emblu Ask* är då ungefär detsamma som att *lata sverðs geisla standa* (eller *mækis eggjar blikja*) *of manni*: jfr uttrycken *sverð syngr e-m of höfði* HHund. II 33, *eggjar skjalfa of mönnum* þKolb. 3, 11, *es rigra spongr of svírum* Gldr. 7 o. d.

Eld är en av verbet *lata* regelrätt beroende ackusativ, icke någon av *kasta* beroende mysteriös 'dativform' (Lex. poet. sid. 106). Hur utjivare och lexikografer regelbundet snubbla över den härstädes föreliggande konstruktionen, framgår av §§ 9, 35, 66.

§ 246. *Hvarfak blindr of branda,
biðk eirar Syn geira,
þannu berk harm á hvarma
hnitvöllum mér sitja,
es jarðgöfugr orðum
— orð mín konungr forðum
hafði, gramr, at gamni —
Geirhamðis mik framdi* Eg. Lv. 45.

Denna halvstrof innehåller åtskilligt, för vars riktiga bedömande det kräves en smula vidare vyer.

A. På tre ställen i nordisk diktning förknippas gudinne-namn med förmenta former av *geirr*, 'spjut', resp. *geiri*, 'eld'. a) I *eirar Syn geira* Eg. Lv. 45 skall *geira eir* vara 'spydenes skånsel', dvs. brynstenen, som skyddar spjuten mot 'rust og sløvhed'; men en brynsten är ju en sten, och en sten kan vara ädel; alltså kan den vara en 'kvindernes *steinasørvi*', en pärla. Betydelseserien förskoning > brynsten > pärla bildar ett motstycke till det i § 222 omtalade. b) I *eirar geirs . . hyrs . . Hørn* Korm. Lv. 15 (§ 270) skall *geirs eir* rätteligen vara *geirs eyrr*, dvs. 'spydets ør'; och spjutets ør eller småstensfyllda strand skall vara armen, visserligen närmast den muskulösa krigararmen, men sedan lätt förvandlad till en mjuk kvinnoarm, unjefär så, som en brynsten förvandlas till en pärla (Lex. poet. sid. 115). Eller också kan den vara skölden (samma kunskapskälla sid. 176). Med *hyrr* och *Hørn* bildas så en 'kvinno'-kenning, vars bitar äro pittoreskt strödda omkring i helmingen. — c) I *Gná geira* Vígl. 20 skall *geiri* vara 'arneilden'. Ty i en ramsa uppjives *geiri* en gång betyda 'eld'.

Det behövs väl icke någon finare språklig instinkt, för att man skall inse, att någonting är på tok med ett ord, som varje gång kräver så extraordinära tolkningsåtgärder.

På hela det jermanska området och jenom lån också på det romanska fanns ett till **ǵaiza-*, 'spjut', hörande **ǵaizan-*, 'spjut-bladsliknande (kilformigt) stycke av land eller tyg', 'isättning i en klänning'. Den fe. formen var *ǵāra*, den isländska *geiri*. 'Isättningarnas (eller isättnings) gudinna' sluter sig naturligt till den stora grupp av 'kvinno'-kenningar, som anspelar på kvinnornas klädedräkt och smycken, t. ex. 'huvuddukens, kjortelns, ärmarnas, vådernas, bårdernas, sömmarnas, bandens gudinna'. Härmed är förklaringen jiven på *geira Syn*, *geira Eir* och *geira Gnó*.

B. Då vi sålunda av *geira Syn* fått ett klart och enhetligt uttryck, framträder *biðk eirar* lika klart och enhetligt; se § 243. Syntaktiskt parallellt med *eirar* och logiskt närmare utförande dess begrepp står hela den följande infinitivfrasen: *biðk hana eirar* = *biðk hana sitja mér* osv. Jag har i Edd. nr 61 anfört ett par nordiska exempel på den i västjermanskan ytterst vanliga

konstruktionen. För bättre minnes skull sammanställer jag här i schematiserad form:

gulls era vant, fé at deila Skirn 22.
heiptar hon þik hvetr, harm at vinna Brot. 3.
eirar hana biðk, harm at sitja Eg. Lv. 45.

Logiskt olikartade och förenade medelst konjunktion äro lederna uti:

háð kveða ilt ok Tý granda GSúrs. 16 (§ 150).

C. Samma skäl, som frammanar förslaget *slíðrbeiddu* i Korm. Lv. 28 (§ 279), motar Skj:s **hnitvolum*. Handskriften har det metriskt normala *hnitvøllum* (*hrituøllum*). Vitögat är ögonlockets *hritvøllr*, den 'slätt', som stöter samman därmed under ögonglobens och ögonlockets dubbla rörelse.

D. Relativfogningar av typen *konungr, sás mik golli framði* uppträda i poesi ofta med omkastning av korrelatet: *sás mik golli framði konungr* eller *sás mik golli konungr framði*. Är korrelatet varierat, så uppstår järna den för hela den älsta jermanska poesien karakteristiska, förr ofta felbedömda och på vissa håll ännu alltjämt i ojenomtränglig dimma höljda konstruktionen *konungr, sás mik golli, gramr, framði* eller (med parallella jenitiver) *konungr, es ek optast, vølsungs, vitjak* eller (med parallella dativer) *konungr, þeims ek optast, hildingi, heilsak* osv. Edd. nr 19. Vidare kan en omkastning av satsinledande, svagtoniga partiklar lätt föranledas av rytmen, så att t. ex. *es konungr mik framði*, 'då (eller att) konungen riktade mig', lätt blir *konungr es mik framði*. Däremot är ett **es konungr mik framði* i betydelsen *konungr sás mik framði* en ren papperskonstruktion, som visar upphovsmannens brist på 'sprogsans'.

E. Det *es*, som börjar den andra halvstrofen, är att tyda på helt annat sätt. Det syftar i normal ordning tillbaka på det strax föregående *mér* och bildar med det följande *mik* den vanliga uttryckstyp (*es . . mik*, 'quem'), som omtalas i NYGAARDS syntax § 258 och på flera ställen i mina arbeten över de västjermanska relativerna (ERP § 179, DRP §§ 102, 103, NRP § 101).

F. Mitten av andra halvstrofen är en parentes; jfr §§ 192, 247, 287 osv. Satsens subjekt är varierat. Med *konungr / hafði, gramr* kan jämföras t. ex. *wealdend / aras, rices frea* Hy.

10: 33 f., *fader iuwa / haldid, helag god* Hel. 1913 f. — På sådant sätt kommer *jarðgöfugr* i halvstrofens första rad att stå substantiviskt; jfr *harðhugaðr þry. 31, stórhuguð Am. 76* osv. Och *Geirhamðis* blir jättenamn; jfr jättenamnet *Geirrøðr* och uttrycket *naddgöfugr jötunn* (Gróg. 14). Att andra belägg saknas, må ej utjöra något bestämt hinder. Man kan t. ex. jämföra, hur det ävenledes enastående *Aurekr* blivit bedömt. — Skj. företager ytterligare två omändringar av texten: **grams* och **geirs Hamðis*. Dess ordföljdsschema är: 1 b + 2 b + 1 a + 2 a + 2 c + 3 a + 3 c + 1 c + 3 b + 4. Mitt schema är: 1 + 4 + parentes.

Skillnaderna mellan Skj. och NN kunna så sammanfattas:

Skj.	NN
1. Ordföljden kaotisk.	1. Ordföljden förnuftig.
2. Rytmen störd.	2. Rytmen bevarad.
3. Textändringar: tre.	3. Textändringar: inga.
4. Relativförknippningen okänd och ouppfattbar. Sammanhanget mellan halvstroforna avbrutet.	4. Relativförknippningen välbekant och lättfattlig. Sammanhanget mellan halvstroforna bevarat.
5. 'Kvinno'-kenningen groteskt onaturlig.	5. 'Kvinno'-kenningen av naturligaste art.

Översättning:

'Jag vankar blind vid brasan; kvinnan ber jag
om överseende, ber henne hysa
fördrag med ögonskadan, som jag lider —
jag, som av landets rike herre blev
försedd med rödan guld: min diktning var
monarkens, kungens, fröjd i forna tider!'

§ 247. *Bragningr rétt í blóði,
beitt herr konungs reidi,
(hús lutu) opt (fyr eisum)
óþjóðar sløg rjóða Jór. 1.*

Ett typiskt exempel på det rådande systemet! Vem skulle få olika föreställning om erövrarens framfart utav ett 'han utjöt ofta blod och brände husen', jämfört med ett 'han utjöt blod och

brände husen ofta'? Man har icke den minsta logiska vinst av att rycka *opt* ut ur sitt naturliga sammanhang för att i teorien sammanföra det med ett avlägset verb, varmed den praktiska språkkänslan omöjligen kan — och omöjligen kunde — förknippa det. De obehagligt inadekvata satstecknen i ovanstående redaktion böra omordnas så här:

*Bragningr rétt i blóði
— beidd herr konungs reidi:
hús lutu opt fyr eisum —
óþjóðar slög rjóða!*

§ 248. *orveðrs . . tinglryrðum tungla* Jór. 4.

Lex. poet.: 'hvor leddene må byttes om = *orveðrs tingls tungl*, sværd; jfr *sól* i sværdkenningar'. En annan förklaring är enklare. *Tingl* brukar betyda detsamma som fe. *fæt*, dvs. metallplattor, som sattes på till prydnad eller förstärkning. Från västjermansk diktning känna vi väl till 'plated shields' (Beow. 333). Vårt *orveðrs tungla tingl* kan sålunda vara likvärdigt med ett fe. *scylda fæt*. Det hela blir då: 'åt sköldbeslagens ödeläggare'.

§ 249. *Hör reidd á bak þóru
borðhesti konr vestan* Gunnh.

*oss grær of kon mæran
. . . Sónar / sáð* Eil. 1.

Varje ordlek är baserad på dubbeltydighet. Om vårt första citat, såsom troligt är, innehåller en ordlek, är uttrycket avsett att i medvetandet framkalla både *hör konr* och *Høkon*. Liknande gäller om *kon mæran* i det andra citatet: om det överhuvud innehåller en anspelning, skall det samtidigt med att det betyder 'den berömde mannen', föra tanken till den berömde mannens namn. Denna synpunkt undanskymmes såväl av Skj:s '*Hø . . konr*, Hakon' som av Lex. poet:s redigering av *konr* 3, där Gunnh. saknas och Eil. 1 är försett med anmärkningen: 'her er vist *mærr konr* blot identisk med *Hø konr*'.

§ 250. *Svangorðir rak síðan*
 sóttir Jalfaðar flóttu.
 Hlaut [þá] gyljaðr hylja
 hrafns vín at mun sínum Sindr. 1.

Vi hava redan sett och komma i fortsättningen att se, huru gången av FINNUR JÓNSSONS editoriska värksamhet ofta är denna: först våldsamma textändringar, sedan huller-om-buller-schema, till slut trots allt ett eller flera ord oförklarade. Den, som nöjer sig med sådant, har små anspråk. I föreliggande fall ändras *Jalfaðar* trots den första och den fjärde strofens samstämmiga vittnesbörd till **Jalfaðs*: istf. *hlaut* (*hvat* osv.) insättes **hrókr*. Ordföljds-schemat blir 1 a + 2 b + 1 b + 2 c + 3 a + 3 c + 4 a + 2 a + 4 b. Till slut står ändå *gyljaðr* (*giljaðar*) oförklarat kvar.

Ovanstående redaktion, nära ansluten till handskriften Bb (**sott*, **gyliaðar*), må åtminstone tills vidare jälla. Med dess *sóttir* (*rak hann flóttu*) kan jämföras *beiddr* (*för ek heiman*) Am. 93, *hræddr* (*för herr*) Sindr. 8 osv. Eftersom det finns ett fe. verb *gyljan*, som betyder 'tjuta', tolkar jag det nord. *gyljaðr* såsom 'tjutaren'; jfr *glýjuðr* (-aðr) om havet, *hjölluðr* om oxen, *gneggjuðr* och *hviðuðr* (§ 17) om vinden osv. Jämför också nord. *gaula*, eng. *yowl*, 'tjuta'. Den, som tjuger kring vattnen nedanför fjällens forsar (*hylr*, m. 'Vandsamling i Elv nedenunder et Vandfald') är varjen. Översättning:

'Angripne jälten förföljde de flyende sedan;
 tjutande varj fick då korpdryck, så mycket han ville'.

§ 251. *hótsækir helt bríkar*
 — *bróður hans auk flóðu*
 undan allar kindir
 Eireks — á haf snekkjum Sindr. 7,

'örlogsjälten styrde skeppen ut på havet, och hans broder Eriks alla söner flydde'. Handskrifterna hava **brøðr* (*breðr*, *brøþ*) *sins*. Jag antager hellre förväxling av *fíns* och *hūs* än Skj:s tillvarkade **sínum*, som, ehuru fört till *snekkjum*, förmenas vara instoppat mitt i en annan sats. Min läsning är tänkt närmast såsom ett provisorium. Den må emellertid anses tillräcklig för att hänvisa till de talrika möjligheter, som kunna erbjuda sig, även utan att man anlitar orimliga metoder.

§ 252. *Hræddr för hjörva raddar*
 herr fyr malma þverri Sindr. 8.

Detta värspår bildar i visst avseende ett motstycke till den senare hälften av Haustl. 16 (§ 226). Det är möjligt att med Skj. och Lex. poet. sammanföra *hjørva raddar malma þverri* till en enda kenning. Men det är enklare att uppfatta *hjørva raddar herr* och *malma þverri* som två av varandra oberoende uttryck. Det förra skulle betyda 'krigshären', analogt med fe. *zuðhere*, *zuðþreat*, 'krigshär', *hildeordor*, 'krigisk skara', 'krigarskara', isl. *vígdrótt*, dets., under det att det senare skulle, analogt med *malmrýrir*, betyda 'svärd- eller vapenförstörare', 'krigare'; jfr *malmrjóðr*, *malmsækir* osv.

Anm. Såsom synonym till det nämnda *vígdrótt* fattar jag *folkdrott* Hym. 35. Det jängse 'folkeskare', 'Volksschar' tyckes mig passa mindre väl.

§ 253. *brynþings fetilstinga* Eyv. Lv. 1.

Alla handskrifterna hava *bryn-*, men Skj. och Lex. poet. införa **brak-* med den motiveringen, att '*fetilstinga brynþing* er ingen kenning'. — Om den första stavelsen verkligen hörde till *brynja*, skulle Lex. poet:s uttalande vara riktigt. Men den hör troligen till *bruna* (*bryna*), 'storma häftigt fram', 'ila framåt'. Ett *brunþing* (*brynþing*), 'häftigt möte', hör till den stora grupp av ord med utsmyckande försättsord (§§ 121, 294), som representeras av *gnapsalr* (till *gnapa*), *hrapmunnr* (till *hrapa*), *renniraukn* (till *renna*). Jfr också det såsom emendation föreslagna *snarþing* (till *snara* resp. *snarr*).

§ 254. *því biðjum vér þagnar,*
 þegna tjón at fregnum Gráf. 1.

víg . . su tekr vísa
valfall Haralds alla Gráf. 14.

Gráfällsdråpan är en lovdikt över den fallne konungen. Skalden bejär tystnad: underrättelsen har kommit om *þegna tjón*. Detta betyder enligt min mening 'männens skada' (jfr fe.

monna teona, 'männens skada', 'den skada de lidit'), icke 'mannens (dvs. Harald Gråfälls) undergång'. Om *þegnar* jäller, vad jag i FF § 48 yttrat om *lofðar*.

Angående stevet heter det i Skj.: 'det giver ingen sammenhængende mening; det har vel bestået af 4 linjer, hvoraf kun disse to er bevarede'. Också här är jag av annan åsikt. Handskriftens **sso* omdanar jag icke till **eisu*; med detta ord står sannerligen ingenting att uträtta. Vida enklare är antagandet, att det är ett *ó*, som förvanskats till *ƒ*. Vi få då: *valfall Haralds tekr alla vígþósu vísa*, 'Haralds död drabbar alla furstens kämpar'. 'Krigar'-kenningen *vígþóss* är av samma vanliga typ som *vígnjörðr*, *hildar þóss*, *folkbaldr*, *gunnviðurr* osv. Med *valfall tekr vígþósu* kan jämföras *harmr tók sonu*, 'en sorj drabbade sönerna', Ingj. 2, 6, sv. *det tog honom hårt*, engl. *he was taken ill*, 'han drabbades av sjukdom'.

Så blir det samma grundton, som juder jenom inledningsstrof och stev.

§ 255. *foldar rauð ok feldi*
 Freyr í manna dreyra
 sverð — vas sigr of orðinn —
 seggi mækis eggjum Gráf. 2.

Handskrifterna erbjuda valet mellan alla pluralkasus av det sista substantivet (*egiar*, *eggia*, 'eggiu'). Skj. väljer akkusativen och vinner dels en avig 'tmesis' (*-*foldar* . . *sverð*-), dels ordföljds-schemat 3a + 1a + 2a + 1b + 4b + 2b + 1c + 4a + parentes! Själv jer jag företräde åt dativen, avlägsnar 'tmesis' och förklarar schemat: *foldar Freyr rauð sverð í manna dreyra ok feldi seggi mækis eggjum*. Förbindelsen *foldar Freyr*, 'landets herre', är analog med *grundar vörðr* i str. 4, *Noregs konungr* i str. 6, *foldar vörðr* i str. 8, vidare med *grundar tyggi*, *hjarls drottinn* osv.; jfr *Dalafreyr* vid sidan av *Dalamenn*. Mitt *rauð* . . *sverð* intager i halvstrofen precis samma plats som *raud* . . *brand* intager i strofen 5.

§ 256. *Austrlondum forsk undir*
 allvaldr, sás gaf sköldum
 — hann fekk gagn at gunni —
 gunnhorga, sløg mörpum Gráf. 3.

Skj:s och Lex. poet:s tolkning är i dubbelt avseende oriktig: *austrlondum* kan icke betyda 'i de östlige lande' (i *austrlondum*), och *farask undir* betyder icke 'vove sig under' utan 'lägga under sig' (*fara, koma, þryngva e-u und sik*); jfr *hann fersk foldu grænni undir*, 'han lägger under sig det gröna landet', Merl. II 25, *hann forsk hamri í hönd*, 'han tog hammaren i hand', Rdr. 15. Sköldar (*gunnhorgar*) och svärd (*slög*) voro vanliga skaldebelöningar.

Schemat 1 a + 2 + 4 c + 4 a + 1 b + 4 b jämte parentes utbytes sålunda mot den enkla konstruktion, som antydes jenom ovanstående kommaterings. Översättning:

'Kungen, som åt många skalder
skänkte svärd och sköldar, lade
österens länder under sig:
han vann framgång i sitt krig'.

§ 257.

ferðir
sendi gramr at grundu
gullvarpaðar Gráf. 3.

K. GÍSLASONS av Skj. och Lex. poet. omhuldade ändring av samtliga handskrifternas *-varpaðar* till **-varpaða* godtager jag ej. Att dråpans jätte prisas såsom tapper och frikostig, går i den vanliga stilen. Men att han sände skaror av 'gulduddeler' till det underkuvade landet, har en oäkta klang. Kungen själv blir en 'gulduddeler', en 'gullvörpuðr', i och med att skarorna bliva guldbeströdda, 'gullvarpaðar'. Vad det rent syntaktiska beträffar, böra väl *gulli hroðinn* och *gullhroðinn* (fe. *zölde zehroden* och *zoldhroden*), *sandi orpinn* och *sandorpinn*, *gulli varpaðr* och *gullvarpaðr* kunna anses likställda.

§ 258.

gótt hlaut gumna sættir
geirvedr í för þeirri:
oðlingi fekksk ungum
orð á Vinnu borði Gráf. 5.

Halvstrofens tankeinnehåll förblir, hur man än konstruerar den, detta: *gumna sættir* (= *ungr oðlingr*) *hlaut* (= *fekk*) *í för þeirri* (= *á Vinnu borði*) *gótt geirvedr* och följaktligen också *gótt orð*. Men de nominala satsdelarna kunna, från en dött formell syn-

punkt sett, grupperas kring de båda verben på åtskilliga olika sätt, t. ex. 1. *gótt hlaut gumna sættir (geirvedr) í för þeiri (þóðlingi fekksk ungum) orð (á Vínu bordi)*; 2. *gótt (hlaut gumna sættir geirvedr í för þeiri) þóðlingi fekksk ungum orð á Vínu bordi*; 3. *gótt hlaut gumna sættir (geirvedr í för þeiri þóðlingi fekksk ungum) orð á Vínu bordi*; 4. se ovan!

Redaktionen nr 1 (enligt schemat 1 + 2b + 4a jämte ett av 2a + 3 + 4b bestående parenteskonglomerat) stämmer bäst överens med Skj:s vanor och återfinnes också i sagda arbete. Till förmån för den redaktionen kan anföras, att *gótt orð* är en vanlig förbindelse, och att de i parenteskonglomeratet sammanförda orden passa bra ihop. Redaktionerna nr 2 och nr 3 äro i någon mån enklare. Det kan mot dem invändas, att syntaxen värkar ansträngd, låt vara att Skj. B skänker oss åtskilliga motstycken. Redaktionen nr 4 är enklast. Diktionen är sund. Det hela har en äkta klang. *Gótt geirvedr* har ett klart motstycke i *góðr sigmána gnýr*, 'heldig kamp' (Lex. poet. sid. 196). *Orð* synes hava kunnat stå pregnant i både god och dålig bemärkelse (= *gótt orð*, *íllt orð*, FRITZNER 2, 897); man jämföre vad som sagts om *dómr* osv. i Arkiv 33, 176, FF § 7 A. — Översättning:

'En lycklig kamp fick fursten på den färden,
och rykte vann han uppå Dvinas strand'.

§ 259. *Varð á víðu bordi*
 viggjum hollr at liggja
 gætir Glamma sóta
 garðs Eýlima fjarðar Gráf. 9.

Om en furste 'kunni tolf íþróttir' (str. 13), var det väl tämligen klart, att en av dem måste vara den, som Rígpula nämner icke mindre än fyra gånger: *hestum víða* str. 35 och 47, *hesti hleypa* str. 37, *hesta temja* str. 42. Man kan jämföra hur den unge, lysande kung Nala karakteriseras såsom *açvakôvida*, 'hästkunnig'. Mot ett *viggjum hollr*, uppfattat såsom 'hästkär', bör väl sålunda ingen berättigad invändning kunna göras¹. Vad *Glamma sóta garðr* beträffar, är det samma slags 'sköld'-kenning som *barða garðr* (Lex. poet. sid. 172). Och med *Eýlima* (den

¹ Ett liknande uttryck är *blakkskyndir*, variant till *baugskyndir* GSúrs. 16 (§ 150).

bekante sagokonungens) *fjarðr* åsyftas Limfjorden. Det hela blir sålunda: 'sköldvårdaren, hästvännen, föll på Limfjordens vida strand'. — Lex. poet:s aviga 'tmesis' (**viggjum* . . -*garðs ey*-. 'skib') strykes.

§ 260. *sendir fell á sandi*
 sævar báls at Hálsi;
 olli jofra spjalli
 orðheppinn þrí morði Gráf. 9.

För att med Skj. föra *orðheppinn* till det avlägsna *sendir* borde man väl hava något annat skäl än strävan efter en invecklad satsbyggnad. Själv har jag tre skäl för att icke föra *orðheppinn* till *sendir*, utan till det omedelbart föregående *spjalli*: 1. jag ser i en naturlig ordställning ett företräde; 2. begreppen *orðheppinn* och *spjalli* höra osökt tillsammans; med guldutdelning har 'hraftmælt tunga' föga att skaffa; 3. efter Snorres beskrivning fanns det ingen, som epitetet *orðheppinn* passade bättre in på, än just Håkan jarl, och detta vare sig ordet togs i enbart god bemärkelse eller (liksom det nyssnämnda *hraftmælt* i Hv. 29) fick en lätt anstrykning av klander.

§ 261. *Eykr með ennidúki*
 jarðhljótr dúa fjarðar
 breyti, hún sás beinan
 bindr: seið Yggr til Rindar Korm. 1, 3.

Om *beinan* förknippas med *breyti*, hackas värstraden sönder. Om det föres till *hún*, blir satsbyggnaden enkel och naturlig. Vad jag anført i §§ 73 och 231, stöder ÞORLEIFR JÓNSSONS tolkning: med *binda beinan* (den upprätte, sig på bakbenen resande) *hún* vore att jämföra *beida björnu, taka björnu, mæta iugtönnum*.

§ 262. *haptsonis geldk hönum*
 heið Korm. 1, 5.

Lex. poet.: 'det ligger när i ordet at se en betegnelse af lignende art som *hapta snytrir*, men *-særir* er uforklaret'. — Det jermanska **sonjan*^a betyder 'försona', 'förlika', 'döma'. Det

isländska *sonir* betyder 'förlikare', 'domare' och användes på alldeles samma sätt som *sættir*, varom se Lex. poet. sid. 558. Jfr FF § 2.

§ 263. *hver myni vés við valdi
vægja kind of bægjask?* Korm. 1, 6.

Skj. ändrar handskrifternas samstämmiga *vægja* till **vægi* och bjuder oss en avig 'tmesis': **valdi vægi*. Lex. poet. tillkännajiver, att *vægja* 'er uforklarligt' och låter den 'skånende styrer' paradera på sidorna 588, 589, 610 och 626.

Förklaringen är enkel. Vanliga 'sköld'-kenningstyper äro *Geitis garðr*, *geira garðr*, *hjørva borg*, *Áta hús*, *Høgna vé*. Till sistnämnda uttryck fogar Lex. poet. den riktiga anmärkningen: '*vé* beträktet som hus'. Det förhåller sig med *vægja vé* på alldeles samma sätt: det är likvärdigt med *hjørva borg*. Hela uttrycket *vægja vés valdr* betyder sålunda detsamma som *hlífar valdr*, *skjaldar haldandi*, *Héðins gáttar hirdandi*. — Översättning:

'vad för ett släkte mände väl
mot sköldprydd jálte ävlas?'

§ 264. *lind . . líðs hyrjar* Korm. Lv. 4.

Det förefaller mig icke omöjligt, att skalden i anslutning till *flóðs hyrr*, 'guldet', använt *líðs hyrr* om det guldglänsande dryckeskärlet (fe. *zylden lidwæze*, isl. *gullit bjórker*). Jfr *Óðinn ok Sága drekka ór gullnum kerum* Grí. 7, *Jormunrekkir lét sér í hendi hvarfa ker gullit* Hamð. 20, *greipum mættir gullin skól* Ht. 91. Vi få då en regelrätt 'kvinno'-kenning av typen *ólstafus Grund* (str. 18). I varje fall avböjer jag tolkningar, som förstöra assonansen, tilltrassla ordställningen eller förvandla öl till vatten. Nydiktingarna **horna* och **hyggju* må betecknas såsom 'utilfredsstillende Nødhjælp'.

§ 265. *Saurfirdum kom svarðar
sefþeys at mér Freyja
— grepps reiðu mank góða —
geirteins skarar beina* Korm. Lv. 10.

En kvinna, som sätter fram dryck, döpes av skalden till *vín-Gefn* eller *ól-Sága* eller *lauka brims Hrist*. En kvinna, som

sätter fram vatten till hårtvättning, blir en *svardar sefþeys Freyja*. Det finns ingen anledning att ur halvstrofens sista rad hämta ett ytterligare kenningsled (sista delen av handskrifternas *geirteins*) och sålunda frammana ett svårbegripligt trassel (ett stycke av den ena kenningen inkilat mellan lederna i den andra). Lex. poet. jer på sid. 152 den riktiga, på sid. 485 och 564 den i Skj. framförda oriktiga sammanställningen.

Uti *beina* ser jag icke såsom Skj. och Lex. poet. ett verb, utan ett substantiv. Uttrycket *kom at mér beina*, 'bragte mig jästvänlig jälp', blir analogt med *kóm at mér stríði* Jóms. 15 och *kom flærð at fjörni* Ód. 18 (§ 21); jfr *vann beina gestum* Pl. 38. Den tillsatta jenitiven *skarar geirteins*, 'kammens', anjiver, vari den vänliga jälpen bestod. Liksom i Ragn. V I *geirtré* betyder väsentligen detsamma som det enkla *geir*, så betyder här det assonerande *geirteins* väsentligen detsamma som det enkla *geirs*. — Alltså:

'hon, som jivit mig vatten att tvätta mitt hår,
bragte mig också kammens vänliga jälp'.

§ 266. *Hneit við Hrungrnis föta*
hallvitjondum stalli
— *inn vask Ilmi att finna* —
engis sax — of genginn Korm. Lv. 14.

I Lex. poet. står vid **hall-Ilmr* det varnande (§ 196) 'tmesis'. I handskrifterna finnes ingen 'tmesis': där står *hall-* såsom sammansättningsled. Metoden är densamma som i föregående paragraf: ett ord styckas, och den ena biten stoppas in i en annan sats.

Mot ovanstående text, som i mycket liknar Möbii, hava några delvis ganska egendomliga anmärkningar blivit riktade: *hallvitjondum* påstås sakna motstycken; det skulle förutsätta ett verb **hallvitja*: det passar ej för Kormak; åtminstone borde det hava stått i singularis; halvkenningen *Ilmi* stöter. — *Hallvitjandi* är analogt med *húsa ritjandi*, *veggjar viggs ritjandi*. Det förutsätter lika litet ett **hallvitja*, som *kyrkobesökare* förutsätter ett **kyrkobesöka* eller *Gehirnerweichung* ett **gehirnerweichen* (PPP no. 42 A). Kormak var inkommen i salen; användningen av det därpå syftande ordets pluralform tillhör den isländska poesiens elementargrammatik. Om halvkenningen se § 116 B. I pul. IV yy 3 står *Ilmr* upptaget bland 'kvenna heiti ókend'.

§ 267.

*vita skal hitt . . .**lítils meira rítis* Korm. Lv. 14.

‘lända skall det till föga större olycka’, dvs. vidare hotelser och angrepp skola visa sig lika ovärksamma som det nyss avvärjda attentatet. EGILSSON och MÖBIUS läsa **lítit* istf. handskrifternas väsentligen samstämmiga *lítils*, **litis*; de föra ordet till parentesen (§ 268), vars mening de i grund missuppfatta. FINNUR JÓNSSON läser **lítlu* och utlägger det logiskt nekande uttrycket (jfr eng. *little*, ty. *wenig*, fr. *peu*) såsom ett jakande: ‘til adskillig mere ulykke’. Detta erinrar starkt om det i § 19 relaterade.

Vid sidan av det vanliga *því meir* (*því fleira* osv.) förekommer också *þess meir* (*þess fleira* osv.). På samma sätt finna vi här *lítils meira* istf. det vanliga *lítlu meira*. Jfr NYGAARD § 138 Anm.

§ 268.

né Yggs fyr lít leggjum Korm. Lv. 14.

Härom heter det i Lex. poet. sid. 363: ‘hvad der efter *fyr* egl. er underforstået, er uklart’. I Skj:s översättning lämnas *fyr* helt ur räkningen. Om äldre uppfattning se § 267.

Uttrycket är i själva verket mycket klart. I Grott. 12 omtalas, att jättemöarna vältrade stenar, ‘svá at fold fyrir för skjálfandi’. Om skalden istället hade velat uttrycka, att stenvältringen icke medförde något sådant resultat, så hade satsen helt naturligt kommit att lyda: *né fold fyrir för skjálfandi*, ‘inte bävade jorden för det’. Där är sålunda *fyrir* lika med: ‘fyrir því, at vit veltum grjóti of garð risa’. Det förhåller sig på samma sätt med den ovan anförda raden. Den betyder: ‘inte nedlägger jag min sång för det’. Och detta ‘för det’ är lika med: ‘fyrir því, at þu heitir mér grandí’.

Anm. Lex. poet. upptager under *fyr* C 3 varjehanda betydelseskiftningar, som kunna uttryckas medelst ‘där framför’, ‘där i vägen’ osv. Ofta passar allra bäst ett tonsvagt ‘där’. Så i Hym. 37: gudarna hade icke farit länge, förrän Tors bock låg *hálfdaudr fyrir*, ‘låg där halvdöd’. I Lex. poet. föres stället oriktigt till *fyr* C 8. Jfr sv. *förefinnas*, *förefintlig*, *föreligga*, *förekomma* o. d.

- § 269. *Braut hvarf ór sal sæta,
sunds erum hugr á Gunni
— hvat merkir nú — herkis
— höll þverligar alla? Korm. Lv. 15.*

I upplagorna föres *þverligar* till en föregående sats, varijenom parenteskonglomeratet *hvat merkir nú . . höll . . alla* uppstår. Det är logiskt minst lika bra och formellt enklare att låta ordet stanna kvar i sin omjivning:

‘vad är det nu, som mer bestämt
jer karaktär åt hela salen?’

- § 270. *Rendak alt et innra
*eirar *geirs at þeiri
— *hlins erum Horn at finna —
hús brágeislum — fúsir Korm. Lv. 15.*

Så lyder handskriften i normaliserad form. En annan läsart är **eyrar*.

På Stengerd syfta, såsom Bugge redan framhållit, dubbla nominalfraser i en hel följd av halvstrofer; huvudorden äro i str. 6 dels *Grund*, *Ilmr*, dels *Grund*, *Horn*, i str. 7 dels *Sága*, *Nanna*, dels *Sif*, *Freya*, i str. 8 *Eir*, *Gunnr*, i str. 10 *þöll*, *Eir* osv. På liknande sätt finna vi exempelvis i Vígl. 20 *konu þinni*, *Gná geira*, *Bil tvinna*, *Hlökk seima*. Därmed skulle en jämn fördelning av substantiven i ovanstående citats mellanrader bäst överensstämma. Men istf. 2 + 2 hava Möbius och Bugge 3 + 1 (halvkenning). B. M. Ólsen har 0 + 3, Finnur Jónsson har 0 + 4. Hos Ólsen och Jónsson är ordföljden onaturlig. Den förre ändrar **hlins* till **hins*, den senare ändrar det till **hyrs*. Enligt Finnur Jónsson skulle det eljest icke i kenningar uppträdande *eyrr*, f. ‘ör’, ‘strand full av småsten’, här förefinnas uti ett än med ‘arm’, än med ‘sköld’ uttytt **geirs eyrr*, ‘spjutets strand’. Den mordiska bilden skulle förbereda vår fantasi för den mjuka, guldprydda kvinnoarmen. Och vi finge lugnt betrakta den nyinförda ‘eldens’ förhärjande värkan: assonansen har brunnit upp!

I den andra värstraden läser jag försöksvis *Eir geira*; se därom § 246 A. I den tredje raden skulle **hlins* kunna föras tillbaka till *huns* eller *húns*, eftersom ett *u* eller *ú* lätt kan förväxlas med *h*. Uttrycket *húns Horn*, ‘spelbrickans gudinna’, skulle

vara av samma slag som *húns vangs hirðidís*, 'brädspelets vårdarinna'.

De i paragrafens början antydda kraven skulle tillgodoses genom följande redaktion:

*rendak alt et innra
Eir geira at þeiri
— húns erum Horn at finna —
hús brágeislum — fúsir.*

'jag for ijenom husets hela inre
med mina blickar efter skrudad kvinna:
jag trår att träffa spelbrickans huldinna!

§ 271. *Sitja menn ok meina
mér ásjönu þína;
þeir hafa lögðis loddu
linna fœtr at vinna;
þvít upp skulu allar,
ólstafns áðr þér hafnak
lýsi-Grund, í landi
linns þjóðáar rinna* Korm. Lv. 18.

Man har funnit de båda 'orm'-uttrycken underliga. Man har klagat över bristande sammanhang mellan halvstrofeina, och man har i de för str. 17 och 18 jemensamma inledningsorden (*sitja menn ok meina mér*) sett bevis för förvanskning. I Skj. lämnas alla föreslagna tolkningar ur räkningen. *Linna fœtr* och *í landi linns* betecknas såsom meningslösa.

Jag börjar med att citera några rader ur Hoops reallexikon: 'Drache. § 1. Ein mythisches Gebilde des Volksglaubens, das seit alter Zeit bei allen germanischen Stämmen eine Rolle gespielt hat. Die deutsche Bezeichnung ist *Wurm* oder *Lintwurm*. In der Regel wird der Drache als eine mächtige, meist beflügelte Schlange gedacht. In der Dichtung früherer Zeiten wohnte er hauptsächlich in Bergen . . . § 2. Weitere Veranlassung zu Drachensagen gaben die Gewässer, die sich von den Bergen ergossen . . . Wenn in der Schweiz ein Waldstrom anschwillt . . . sagt man noch heute: Es ist ein Drach ausgefahren'. — Det får tilläggas, att draken ofta är avbildad med fötter resp. med både vingar och fötter.

Den, som är inne i denna begreppssfär, måste finna uttrycken *linna fœtr* och *i landi linns* självklara. Visserligen måste han därvid förutsätta, att den originelle, lidelsefulle, mörkhårige ättlingen av ett avlägset sagofyllt land besatt den rörlighet i tanken, som uppenbarligen saknas hos de modärna uttolkarna: förmågan att frijöra sig från en vanlig bild, i detta fall 'guld'-kenningen, och glida över till ett lättfattligt uttrycks egentliga innebörd. Jfr § 41.

Den 'linnr', som det är fråga om i den första halvstrofen, är en 'undlinnr', en 'lögðis loddu linni', en 'blóðormr', dvs. ett svärd. Dess fot är klingan; jfr uttrycket *hjalta harðfœtr* i Hák. 6. De, som vilja hålla skalden borta från hans älskade, hava, säger han,

*lögðis loddu
linna fœtr at rinna,*

'att slå fötterna av bloddranken', dvs. hugga sönder svärdets klinga. Ty förr, så fortsätter han, än han avstår ifrån henne, skola alla väldiga floder rinna uppåt

i landi linns,

'i drakens land', 'i bärjen'. Så blir sammanhanget mellan halvstroforna klart: 'de få döda mig först, ty aldrig i livet avstår jag från dig!' Den inledande vändningen (*sitja* osv.; jfr också i str. 16: *sitja* osv.) är ett återvändande uttryck för det ständiga mot skalden riktade hotet; det är så att säga ett hans trotsiga sinnes omkväde.

§ 272. *Hvern myndir þú Hrundar,
Hlín, skapfrömuð, línu,
(líkn sýnir mér) leika,
ljós, þér at ver kjósa? Korn. Lv. 19.*

Denna till att börja med enligt Skj. anförda halvstrof är med sina nio satstecken icke precis fager att skåda; ej heller är den lätt att njuta. Ordföljdsschemat är $1a + 1c - 3c + 2b + 1b + 4a + 2c - 2a + 4b$ jämte parentes. De båda kenningarnas led äro flätade in i varandra enligt schemat $x + y + x + y + x + y$.

En behaglig förenkling kan nås även med bibehållande av det för handskriftens **luka* insatta *leika*.

A. *Hrund* är, såsom B. M. ÓLSEN riktigt framhållit, dels valkyrienamn, dels beteckning för 'strid'; jfr *Gunnr*, *Hildir*, *Hlokk* osv. Dess jenitiv bildar med *skapfrömuð* en regelrätt 'krigar'-kenning utan tilljälپ av något ytterligare led. Det bör anmärkas, att *leikr* i dylika kenningar brukar stå i jen. singularis.

B. Det insatta *leika* kan lämpligen jälla såsom feminint substantiv; jfr *Heðins leika*, *mæla við sínu leiku* osv. Det omedelbart efterföljande adjektivet sluter sig då osökt därtill, och det hela blir subjekt till det omedelbart föregående *líkn sýnir mér*. — Alltså:

Hvern myndir þú hrundar,

Hlín, skapfrömuð, línu

— *líkn sýnir mér leika*

ljós — þér at ver kjósa?

'Du linnedukens bärerska, vem skulle
du ibland stridsmän välja dig till make?
— Mig visas huldhet av den jusa mön!'

§ 273. *At emk, Yggjar gøtra,*
**ullar Svólnis fulli*
of reiði-Sif rjóða,
**runnr, sem vífl at brunni* Korm. Lv. 22.

Också dessa rader anför jag inledningsvis i den jestalt, som de hava antagit i Skj. Huvudsatsens delar förknippas där med varandra så, att början av den första raden hör ihop med slutet av den andra, slutet av den första hör ihop med början av den fjärde, början av den andra hör ihop med nominalgruppen i den tredje. Detta tankefrestande resultat har nåtts jenom en s. k. 'rettelse': handskriften har inte alls någon 'ull', utan Sifs krigiske son och ett *at*.

A. Eftersom nu detta *at* nr 2 hör tillsammans med det omedelbart följande *Svólnis fulli*, hör *at* nr 1 ihop endast med det omedelbart följande *emk*. Vårt *at emk . . at fulli* är analogt med *at spyrr lýðr at lokum*, 'folk hör sig för angående resultatet', Hsv. 99, *ór dregr stadinn ór honum*, 'elasticiteten drages ut ur den', Post. (FRITZNER 3, 512); jfr got. *atbaira ik du izwis hairu* och § 275. *At emk at Svólnis fulli* betyder: 'jag håller på med min sång'.

B. 'Krigar'-kenningens huvudord behöver man icke hämta fjärranifrån, när man har en så krigisk herre som *Ullr* alldeles inpå sig. *Yggjar gøtva Ullr* står där i full rustning och är lika karsk som *brynju Viðurr* eller *geira garðs Hlorriði!*

C. Så går visserligen den av EGILSSON importerade ullen förlorad, men den behövs icke heller. Vad vår *reiði-Sif* svängde, var någonting annat (*reiða* betyder nämligen 'svänga'; med avseende på ull säges *greiða*): det var just den *runnr*, det *tré*, som i den efterföljande satsen kallas *vífl*.

D. Sålunda få vi, endast med ändring av ett -r till ett -s (§ 237) en enkel halvstrof, vars 'kvinno'-kenning står i omedelbar, påtaglig relation till det jämförande uttrycket. Den återställda texten, i vilken ordföljdsschemat $1 + 4a + 2b + 3 + 2a + 4b$ ersatts af $1 + 2 + 3 + 4$, kommer att lyda:

*At emk, Yggjar gøtva
Ullr, at Svólnis fulli
of reiði-Sif rjóða
runns, sem vífl at brunni,*

'Jag håller på, du krigare, med sången
om svängerskan av träet, röd i synen,
på samma sätt, som klapprät jör vid brunnen!'

§ 274. *Svá kveðk snyrti-Freyja
— snimr trúða ek brúði —
gamðis vangs of gengna
greipar báls ór skólum,
at *vegskorðan verði
varrskiðs *nemit síðan
— spoddum hólðs á holdi
hrafna — mér at tafni* Korm. Lv. 23.

Detta är handskriftens text i normaliserad jestalt. Två ord äro av mig betecknade såsom oriktiga. Skj. ändrar *-an till *-a, *verði* till **verðit* (dvs. till sin motsats) och **nemit* till **funa*. Den antar, att *báls*, inkilat mellan lederna i en främmande nominalförbindelse (*greipar skólum*) hör tillsammans med *gamðis vangs snyrti-Freyja*, och att *vegskorða funa* är lika med *vegfuna skorða*. I mitt sökande efter en enkel analys följer jag delvis äldre fotspår; delvis beträder jag helt nya vägar.

Kormaks rival firar bröllop med skaldens trolovade. När fästen är slut, 'búaz þeir á brott; Steingerðr hefr með sér gull ok gripi, ríða síðan til Hrútafjarðar'. Kormak får underrättelsen och sätter efter de avresande. Men hans häst stupar, och hans båt fylles med vatten. Han ser, att han för tillfället icke kan nå sin fiende. Då kväder han den citerade visan. Dess innebörd önskar jag att fatta så:

'Att min käresta följt dig ur guldets sal,
det kommer att bliva din död:
så jick det för Odd och för Gudmund!'

Hur jag förliker denna psykologiskt enkla a-priori-uppfattning med det faktiska språkmaterialet, framgår av det följande.

A. *Gamðis vangs* (armens) *snyrti-Freyja* är en 'kvinno'-kenning lika god som *arma eik*.

B. *Greipar báls* (guldets) *skáli* är ett uttryck för den rika boning, ur vilken bruden fört med sig 'gull ok gripi'. Dessa ord i prosatexten tyckas vara ett direkt eko av värsen. Det förhåller sig som bekant så, att Kormaks-visorna voro i stor utsträckning det primära, vartill prosaberättelsen bildade ett slags infattning, än nöjaktig, än bristfällig nog (jfr § 292). Uttrycket 'guldets sal' har motsvarigheter i fe. *ǰoldsele* och *ǰoldburz*, isl. *auðsalr*, 'bolig, hvor der er rigdom', *auðrann*, 'rigt hus', osv. Om pluralen jfr § 266.

C. *Varrskíðs* (skeppets) *vegr* är havet. Att dess *skorð* eller *skorða* skall kunna vara en 'kvinno'-kenning, ser underligt ut. Men det var situationen, som födde bilden: ute på fjärden gled skaldens lycka ifrån honom. Och ännu långt efteråt var Stengerd hans *skerjardar skorða* (str. 35), hans *böru Vör* (str. 49); jfr också str. 62 (NN III). — Ändelsen *-an* kan icke vara riktig. En enkel ändring är *-ar* (jfr § 29).

D. I **nemit* söker jag huvudordet i ett uttryck för mannen i fråga, honom som tagit bort flickan. Men detta för oss in på ett besvärligt spørsmål.

Nomina agentis sluta bl. a. på 1. *-r* (rotstavelse + stark nominativändelse), t. ex. *valdr*, *blótr*, *bjóðr*, *rjóðr*, *brjótr*, *hljótr*, *njótr*, *hløðr*; 2. *-i* (rotstavelse + svagt nominativslut), t. ex. *valdi*, *drifi*, *bóði*, *broti*, *rofi*, *þegi*, *reki*, *hati*; 3. *-andi*, t. ex. *valdandi*, *ríðandi*, *brjótandi*, *verpandi*, *berandi*, *þiggjandi*, *dómandi*, *stefnandi*; 4. *-ir* (rotstavelse + avledande *i* + nominativändelse), t. ex. *gætir*, *sörnir*

(§ 262), *sendir*, *skerðir*, *stefnir*, *þverrir*: 5. -*adr*, -*uðr*, väl även -*iðr* (Edd. nr 47, NN §§ 180, 250), t. ex. *magnaðr*, *forðaðr*, *varpaðr*, *vörpuðr*, *hviðuðr* (§ 17), *høtuðr*, *lituðr*; 6. -*ari*, t. ex. *valdari*, *tjúgari*, *dómari*. Dessa bildningstyper äro mycket ojämnt fördelade på de särskilda verbalgrupperna. Så hör t. ex. den fjärde typen (-*ir*) speciellt till de svaga *ja*-verben med lång rotstavelse (*gæta*, *senda*). Under det att *valda* har vid sin sida *valdr*, *valdi*, *valdandi* och *valdari*, är den fjärde avjudsserien (*bera*, *nema*) i exempelsamlingen representerad endast av *berandi*; det finns varken något **bori* (fe. *bora*) eller något **berari* (sv. *bärare*). Frågan är: våga vi antaga ett (möjligen av skalden själv) nybildat *nemir* till *nema* efter mönstret *gætir* till *geta* eller *þrasir* till *þrasa*? Vi skulle då i handskriftens **nemit* endast behöva se den vanliga förväxlingen av *r* och *t* (§ 37). Från ordbildningssynpunkt mindre järvt, men grafiskt icke så frestande, vore *nemi* (efter mönstret *þegi*, *reki*) eller *numi* i aktiv betydelse (jfr det ovannämnda fe. *bora*, 'bärare'). I vilket fall som helst skulle 'der Nehmer der Maid' föra tanken direkt till *nema mey*, som i HHund. I 19 är använt just i fråga om rivaler.

E. *Tafn* betyder 'offer', 'blodigt byte' och passar väl ihop med korparna; med *hrafn* assonera *tafn* och *valtafn* ett halvtjog gånger. Också varjarna få sin rika andel. Men att på ett eller annat sätt förknippa ordet med den unga bruden (*verða mér at tafni*, 'have tillokkelse for mig', 'blive min') är icke blott lexikaliskt svagt, utan tillika osmakligt.

§ 275.

*At hefik yðr at færa
eggfallinn hjör, Skeggi.*

Beitat vápn at visu:

varð þeira hlutr meiri Korm. Lv. 25.

Konstruktionen *at fær ek yðr* (*hjör*), 'jag tillför dig (svärdet)' är densamma som *af ganga haugi*, *á vera manninum*, fe. *from hweorfan wanze* FF § 43 och det av uttolkare införda *at em ek fulli* § 273. Den got. motsvarigheten vore *at baira ik izwis hairu*. Att det finns ett fyligare uttryckssätt, är omtalat i § 273 A. I vårt citat är varje 'rettelse' obefogad. Skj. och Lex. poet. befinna sig helt på villospår.

Strofen 25 har, rätt läst, en jenomgående enkel byggnad (jfr § 276). *At visu* hör till *beitat vápn*, ej till den följande

raden. På intet av de i Lex. poet. anförda ställena inleder *at vísu* en ny sats.

§ 276. *vasat of gegn, þanns gengum
geirþey of mey heyja:
sǫng varða þá sverða
sennu mér at kenna* Korm. Lv. 25.

Man ändrar *gegn* till **gang*. Man läser **sǫngvardaða* och tolkar detta ord än med 'durch das Lied gefeiert', än med 'fra hvem man holder sang borte'. Eller ock utbyter man *sǫng* mot **sigr*, jör **sigr varða þá sverða sennu* till en parentes (med betydelsen 'sejr blev der ikke forundt i kampen') och stör också här (jfr § 275) strofens enkla gång. — Jag tror mig kunna klara upp stället utan ändring.

A. Då man kunde säga *sǫfa sǫtan, ganga gegnan* osv. (§ 70), kunde man antagligen också utvidga ett *sófum sǫtan* till *vas sǫtr þanns sófum*, ett *gengum gegnan* till *vas gegn þanns gengum*.

B. *Varð* hör tillsammans med *mér*. Betydelsen är: 'det hände mig', 'det kom mig till del', 'det blev mig beskärt'; jfr fht. *mir ward*, fe. *me zewearð*, lat. *mihi factum est*. Konstruktionen *varð mér at kenna* svarar mot got. *warþ mis kannjan*.

C. Liksom det i Pl. 34 heter, att han 'kendi Yggjar leik auka', dvs. lärde folk, hur man skulle slåss, så talas det här om 'at kenna sennu sverða sǫng', dvs. lära ut stridssvärdens resp. svärdsstridens sång. Med *sennu sverð* vore att jämföra fe. *zud-sweord*, *zudbill*, *hildebill*, *hildemece*, *wizbill*, de fht. namnen *Hiltibrand* och *Hadubrand*, isl. *Hildibrandr* osv. — Alltså:

'Till målet ej förde den gång, som jag jick
för att pröva en dust om min såta:
beskärt blev mig icke att då lära ut,
huru slagsvärdens visa skall låta!'

§ 277. — *mist hefr margra kosta
morðeggjandi* — Korm. Lv. 26.

Min satsindelning och tolkning skiljer sig helt ifrån Skj:s. *Morðeggjandi* kan enligt min mening icke utsägas om svärdet. Översättning: 'om mycket gott (många fördelar) har krigaren (jag) gått miste'.

§ 278. *gerði hollt fyr hjalti*
Hvítung í tvau bíta
— brotit hefk skarð í skerðum —
Sköfnungr — fetils þrafna Korm. Lv. 27.

Hollt, som hör naturligt ihop med den verbalfras, av vilken det är omjivet, skrives i Skj. **holt* och föres enligt huller-om-buller-metoden tillsammans med det i en helt annan sats uppträdande *skarð*. Den tolkningen avföres från dagordningen i och med den av mig uppställda principen (§ 131). Men jag kan icke heller gå med på tillsättandet av en negation och på den ansträngda utläggningen: 'Skavnung gjorde mig ingen Vennetjeneste ved at spalte Hvítung'. Jag tar orden alldeles som de stå: det lånade svärdet var ej kraftigt nog; hult bet det emellertid sönder Hvítung.

§ 279. I § 148 bör mom. D utgå: sammanhanget med slutet av sagans nionde kapitel är uppenbart. Uttrycket *illa lét* svarar mot prosans *grenjandi*. Uti det i mom. H avhandlade '*slíðr byðv*' bör man av metriska skäl (jfr § 246 C) söka ett ord med lång penultima. Ett sådant vore *slíðrbeiddu*, 'farligt att uppfordra (att ansätta, nödga, tvinga)', utsagt om 'blodsbjörnens ide' (jfr *beiddum björnu* § 73), dvs. om svärdsskidan, med vilken skalden till egen skada hade förfarit våldsamt och oförsiktigt. Huvudsaken är, att vi få fram ett adjektiv, som på ett naturligt sätt ansluter sig till *híði*.

§ 280. Den senare hälften av Korm. Lv. 30 är illa åtgången i handskrift och upplagor. Enligt handskriften skulle den lyda:

*þvát und heidís *hlíði*
**hreggmíðjunga *skeggi*
— verit hefr í þrym þremja
*þinn hjorr — sköpum *vinna.*

De tillsatta stjärnorna beteckna icke, att orden nödvändigtvis äro oriktiga; de antyda endast omfattningen av mina ändringsförslag.

MöBIUS betecknar 'vnd heidiss hlíði' såsom obegripligt. Han tror, att det hela innebär: 'denn, Skegge, das Schicksal entscheidet; dein Schwert habe ich aber wirklich im Kampfe benutzt'. Skj. ändrar *þvát* till **máat*, *heidiss* till **heidi* och **hlíði* till **Hildar*,

tillämpar så huller-om-buller-metoden och får fram meningen: 'man kan ikke modstå menneskenes skæbne, Skegge; dit sværd har været i kamp under heden' (!). Bugge konstruerar: *þvít skop of vinna und hreggmíðjunga heitis hlíði*, 'thi Skjæbnen vilde, at jeg blev saaret i Haanden'.

A. Att människan icke kan 'skopum vinna' är ett stående uttryck, som ej får offras för några konstiga spekulationer. Den nödvändiga negationen kan vinnas vida lättare än jenom att ändra om ett helt ord (*því* > **má*). I HHund. II 29 finna vi: *vinnat skjoldungar skopum*, 'ej motstå stridsmän (människor) ödet'. Det ligger nära tillhands att ändra vårt *vinna* till *vinnat* och att söka en motsvarighet till *skjoldungar* i vårt *míðjunga*[r]. Liksom *benvargs hregg* HSt. 2, 5 betyder 'yxstorm', 'strid', så skulle *skeggj[u] hregg* betyda 'yxstorm', och dess *míðjungar* vore krigarne (männen, människorna).

B. I Ód. 10 har det prosaiska uttrycket för att 'bliva någons handgångne man', *ganga e-m á hǫnd*, blivit utbytt mot omskrivningen *ganga e-m á heitis* (falkens) *skotjörð*. Skulle icke på samma sätt *und heitis hlítum* kunna vara en omskrivning för prosans *undir hǫndum*, 'efterhand', 'när det lider framåt'? I sådant fall skulle det hela bliva:

þvít und heitis hlítum
hreggmíðjungar skeggju
 — *verit hefr í þrym þremja*
þinn hjǫrr — skopum vinnat.

Och meningen med båda halvstroforna skulle bliva:

'Förlåt — min dikt jag lägger för din fot —
 att sent jag lämnar dig ditt svärd tillbaka!
 Ty ödet står man ej i längden mot.
 Ditt svärd har varit med, där vapnen braka'.

§ 281. **Framit þóttumk ek, *flotta*
 Freyr, mínum gram dreyra
 Gauts at gǫtva móti
 galdrs blóðfrekum halda Korm. Lv. 31.

Hela den 31:sta visan har råkat arjt i olag, i all synnerhet den senare hälften (§ 282). Åtskilliga ändringsförslag hava blivit

jorda. Någon visshet lära vi ej nå. Men här som förut vill jag hava en sund metod, inriktad på åstadkommandet av en begriplig text medelst de lättaste möjliga ändringar. Vad här nedan anföres, må jälla, till dess någonting bättre blivit funnet — av mig själv eller någon annan.

Jag ändrar liksom Skj. **framit* till *framm*. Men Skj:s **fasta* för **flotta* fördärvar den eljest i hela visan regelbundna assonanzen och alstrar ett ouppfattbart ordkaos (1 a + 4 c + 2 b + 4 b + 3 + 2 c + 1 b + 4 a + 2 a). Vida närmare intill **flotta* ligger *fletia* (e : o §§ 65, 117, ti : tt). Detta ord bildar med det omedelbart följande ordet en behaglig, i den besökandes mun särskilt väl passande 'man'-kenning: *fletja Freyr*. Uttrycket, analogt med *foldar Freyr* § 255 och likvärdigt med *fletja stýrir* (jfr *stýra fletjum* Helr. 11), är ett maskulint motstycke till det feminina *húsfreyja*; jfr á *fletjum e-s* = *at húsum e-s*. — Ordet *gramr* är tvetydigt; jenom det omedelbart följande *dreyra* jöres det entydigt. — *Galdrs Gautr* är Odin (*galdrs faðir*). Hans *gotra mót* är striden. — Alltså: *Framm þóttumk ek, fletja Freyr, mínum dreyra gram blóðfrekum halda at galdrs Gauts gotva móti*,

'Jag ville, husets herre, hålla fram
min klinga, trängtande till blod, i striden'.

§ 282. *né glymránar gína*
 *gótt *hlíðs *init máttit*
 — *minn leikr hugr á henni* —
 *hlunnjós *við banmunni* Korn. Lv. 31.

Att särskilt den andra raden gått alldeles sönder och kräver grundlig bot, är uppenbart. Jämför första stycket i föregående paragraf!

MÖBIL, BUGGES och FINNUR JÓNSSONS redaktioner gå at var sitt håll. Jag avstår från referat. Ur Skj:s ordkaos (1 a + 2 c + 1 c + 4 c + 4 b + 4 a + 2 b + 3 + 1 b + 2 a) framträder emellertid en nydanad 'kvinna' ('gim-Ránar gótt'), tänkt såsom supplement till det följande *henni* ('jeg tänker på hende, kvinden'). Kombinationen är en försyndelse mot både språk och stil. EGILSSON och BUGGE hålla sig till handskriftens *glym-*. De låta samma kvinna dyka upp ur havets skum ('glymránar gótt'!) för att sedan frånvarande direkt apostroferas i den till en annan person riktade visan . . .

Sedan de ord. som synas klara (*né . . gína . . máttit . . banmunni*, 'kunde ej gapa med sin mordiska mun', och *minn leikr hugr á henni*, 'mina tankar spela kring henne') uttagits, återstå två ordkomplexer: *hlunnjós *við* i sista raden och *glymránar . . gótt *hlíðs *init* i de båda första.

Att med föregångarne uppfatta *við* såsom en partikel i postposition bjuder mig redan i och för sig emot. Det gör det så mycket mera, som *hlunnjós viðr* har karaktären av en vanlig kenning: kan en man, som svänger svärdet, kallas svärdets 'viðr', och kan en man, som delar ut guld, kallas guldets 'viðr', så bör väl också en man, som styr skeppet, kunna kallas skeppets 'viðr'.

Den söndergångna ordkomplexen bör vara subjekt till *né máttit gína banmunni* och måste sålunda beteckna svärdet. Huvudordet i 'svärd'-kenningen måste med hänsyn till 'gína munni' beteckna något levande väsen. Handskriftens *hlíðs* för min tanke till *hlöðr*, 'nedläggare', 'förstörare'; förväxlade vore *ó* och *í*, *r* och *s*. Vad Skegges svärd senast förstört, var Berses tre sköldar. Skölden kallas bl. a. Odins, sjökungens, skeppets 'garðr', 'hurð' eller 'gótt'. Handskriften uppvisar det sista av dessa ord. Skeppet skulle kunna vara betecknat såsom *glymránar inni*, 'brusande böljas boning'. Konsekvensen i bildens utformning ('dörr': 'boning') vore i sådant fall värd allt beröm. — Alltså tills vidare:

né glymránar gína

gótt hlöðr innis máttit

— *minn leikr hugr á henni* —

hlunnjós viðr, banmunni,

'men sköldfördärvaren förmådde ej
att gapa, krigare, med mordisk mun!'

Den nya redaktionen må man betrakta såsom någorlunda antaglig eller såsom mycket osannolik. Jämförelsen mellan Skj. och NN utfaller i alla händelser så, som nedanstående, även den första halvstrofen omfattande tabell utvisar:

Skj.	NN
1. Ordföljden kaotisk.	1. Ordföljden förnuftig.
2. Assonansen störd.	2. Assonansen bevarad.
3. Ändringarna våldsamma.	3. Ändringarna relativt lätta.
4. Innebörden underlig.	4. Innebörden just den, som situationen kräver.

§ 283. *Uggik lítt, þótt leggi
landvörðr saman randir
— várat virðar stærri
vellauðigr — mér dauða* Korm. Lv. 35.

Den tredje raden har lappats på varjehanda sätt: *vasat herr virða stærri*, 'ingen krigshär var större', *várat víga stærri*, 'klagar ej över krigaren', *várat verka stærri*, 'klagar ej över skalden', *vasat ógn verka stærri*, 'ej fanns fruktan hos diktaren'. Den sista anordningen är yngst och sämst. Den är värstekniskt lika svag som den första. Och den avviker kraftigast från handskriften.

Handskriftens läsart kan enligt min mening bibehållas. *Virðar stærir*, 'ärans förökare', ter sig som en stiltrogen 'skald'-kenning; jfr *mærðar Rognir*. Det enkla *virð*, 'ära', vid sidan av *virðing* stödes av *svírvirð*, 'vanära', vid sidan av *svírvirðing*, fe. *orwyrðu* vid sidan av *weorðun*z, fht. *wirdi* vid sidan av *werdunga*. — Alltså:

'Jag fruktar föga döden, fastän fursten
för sköldarna tillsammans; icke tadlar
den rike kungen ärans ökare!'

Huruvida *vellauðigr* föres till parentesen eller till den föregående satsen är (jfr § 258) logiskt likjiltigt. Ovanstående anordning alstrar likhet med §§ 274, 277, 278, 280, 284 osv.

§ 284. *meðan skerjarðar, Skarði.
skorðu mank fyr norðan
— hvöss angrar sú, sessi,
sótt — Þórketils dóttur* Korm. Lv. 35.

Detta är den gamla, goda anordningen. Sammanhanget mellan halvstroforna har diskuterats på ett delvis ganska oförstående sätt. Mycket psykologi behövs väl ej för att inse, att en människas dödsförakt kan sammanhånga med hennes lycka eller olycka. Ordet *meðan* är fullt motiverat; det bör ej föregås av annat skiljetecken än komma.

Om *skerjarðar skorðu* se § 274 C. Parallellt därmed står *Þórketils dóttur*: jfr § 201.

- § 285. *Skjótt munum, Skarði, herðnir*
 — *skulum tveir banar þeira* —
holtr, andskotum hrinda,
hjørðrífr, níu fjörvi Korm. Lv. 36.

Skj:s konstruktion är en annan och, som vanligt, mera invecklad. Detaljerna lämnar jag åsido. Endast en sak må särskilt påpekas. Då man ändrar *andskotum* till **andskota*, därför att 'der ikke findes noget eksempel på, at *hrinda* forbindes med dobbelt dativ, personæ et rei, i betydningen berøve en noget', så förbiser man, att valet mellan dativ och jenitiv i uttryck av typen *brjóst e-s* resp. *brjóst e-m* är oberoende av huvudordets kasus. Se NYGAARD § 100, anm. 3. I stället för *høndum sér þú þínum orpit* (§ 66), där possessivadjektivet representerar en jenitiv, hade det, syntaktiskt sett, lika väl kunnat heta *høndum sér þú þér orpit*.

- § 286. *Brim gnýr: brattir hamrar*
*blálands Haka *strandar:*
allt gjalfr eyja þjalfa
út líðr í stað víðis Korm. Lv. 37.

En kraftigt och vackert målande halvstrof med enkel diktion. I upplagorna framträder den emellertid i varjehanda tillkonstlade skepnader.

A. Den första satsen är *brim gnýr*, 'havet brusar'. Halvstrofens sista ord, som ser ut att vara så innerligt förenat med *í stað*, hör också värkligen dit (se mom. C). I Skj. föres det samman med *brim*.

B. Den andra satsen utsäger något om *Haka blálands brattir hamrar*, 'det blånande sjökungslandets branter'. Detta uttryck avser ingalunda 'klipperne ved havet' (B. M. ÓLSEN, Lex. poet.), utan de sig upptornande böljorna (Skj.); jfr *marfjöll*, *sjágnípur*, *Meita hlíðir* osv. Om böljorna utsäges enligt Skj., att de **standa*: 'søens klippehøje bølger stå stejle'. Enligt min förmodan utsäges det, att de *stranda*, 'kastas mot stranden'. Rättelsen är lättare: den träffar endast en ändelse, som i handskrifterna uppträder i förvanskad jestalt otaliga gånger. Och meningen blir bättre; se vidare mom. C. Att lexika över fornspråket icke upptaga motsvarigheten till mlt. *stranden*, da.-nor.

strande osv., synes mig icke betyda så mycket. Då jag i FRITZNERs ordbok ögnar ijenom några få sidor, finner jag ett dussin verb, som tyckas stå lika ensamma som *stranda*, t. ex. *tundra* (vid sidan av *tundr*, n.), *trumba* (vid sidan av *trumba*, f.). Det är att märka, att hela ordgruppen *strand*, *stranda*, som nu är så vitt spridd, var okänd eller sällsynt inom vissa delar av det fornjermanska språkområdet.

C. Den sista satsen omtalar, att vattnet strömmar ut ijen. Den satsen kommer i ett naturligt sammanhang, om vattnets dubbla rörelse beskrives. Detta har också B. M. ØLSEN insett. Med någon ändring kan jag jöra hans yttrande till mitt: 'Skjalden maler bølgenes vekslende bevægelse, idet brændingen snart slår mod kysten, snart glider tilbage fra stranden mod dybet'. Men den första rörelsen tillgodoses av honom på ett högst betänkligt sätt: ett nydanat **bratta hamra* jöres till objekt till ett **transitivt gnýr*. Skj. lämnar den första rörelsen ur räkningen och erbjuder ett meningslöst 'strömmar ud på stedet(?)'. Mitt *stranda* tillgodoser alla krav: de logiska och de formella. Liksom *i tvá staði* kan betyda 'åt två håll' (FRITZNER 3, 511), så kan *i víðis stað* betyda 'åt havet till', 'ut i havet'. — Alltså:

'Bränning brusar, havets lider
vräka höga emot strand,
hela vattenmassan glider
sedan åter ut från land'.

§ 287. *Esa mér, sem Tinteini*
— *trauðr's vásfara kaudi,*
skjarr's hann við þys þenna —
þrjótr myksleita brjóti:
þás — allsnjallir allir
oddregns stafar fregni! —
i Sólundar sundi
sundfara rø bundin Korn. Lv. 38.

Av de många, som tagit ställning till denna visa, synes mig ingen hava helt träffat det rätta.

A. Första halvstrofen omfattar huvudsats + bisats jämte inskjuten parentes. Skj. tillämpar huller-om-buller-metoden: huvudsatsens början + bisatsens början + parentes nr 1

-- parentes nr 2 — huvudsatsens slut + bisatsens slut. Till den allmänna synpunkten, att Kormak uppenbarligen ville, att folk skulle kunna begripa, vad han diktade, komma ett par omständigheter. Dels stå *skjarr* och *við* tillsammans också i *skjarrastr við skot* Lok. 13 och *ver skjarr við* Kgs. 85 (FRITZNER 3, 355); dels vore parentesen *skjarr's hann* värstekniskt dålig (om också icke alldeles utan motstycke): allittererande ord saknas. *Við þys þenna* betyder 'för sådant här tumult'.

B. Andra halvstrofen har konstruerats och lappats på varjehanda olika vis. Man har velat låta *þás* jälla såsom likvärdigt med *þá es es*. Man har satt in ett **es* på den underliga platsen före prepositionsuttrycket. Man har läst **oll snjallir*, **hegunum*, **róbundin*. — Den oförändrade texten blir enkel och klar, om man sätter handskriftens *þá er* likvärdigt med samma ord i HHund. I, 56: *þá er sókn lokit*, 'nu är striden slut'. På sådant vis kommer parentesen att i vederbörlig ordning (jfr § 224) föregås av ett starktonigt ord. — Översättning:

'Det står ej till för mig, som om för Tintein
(trög är till svåra färder den kujonen,
rädd är han för ett sådant här tumult)
en trotsig träl hans jödselsläde bräckte:
nu är — må alla jältar spörja det! —
i Solundssundet rån på skeppet surrad'.

§ 288. *dýr sköfnungi drafnar*
 dúneyjar vit Freyja Korm. Lv. 40.

Handskriftens *dýn* och *við* äro här återjivna med *dún* och *vit*: jfr *krymmor* HHj. 22, *þryndes* Sat. 331, *við* i nästa visa. Någon egentlig ändring av texten är icke jord.

MÖBIUS och BUGGE anade en obscen riktning av skaldens tankar. FINNUR JÓNSSON anordnar det hela på sitt eget sätt: ändrar *sköfnungi* till **sköfnunga*, låter detta ord jämte ett avlägset, mitt inne i en annan kenning uppträdande **við*, 'träd', bilda en för åhöraren ouppfattbar 'krigar'-kenning och betecknar, trots textändring och huller-om-buller-metod, *dúneyjar* såsom ett 'uforklarligt' ord, uti vilket emellertid begreppet 'glans, flamme, ild måtte skjules'; jfr § 250.

Så mycket är säkert, att Jónssons utläggning är omöjlig. Om detta inses, om sålunda vad som är osunt i nordisk filologi också på denna punkt erkännes och avlägsnas, är mitt närmaste och viktigaste syfte vunnet. Någon annan finner kanske längre fram den rätta tolkningen. Tills vidare framställer jag ett förslag, enligt vilket *sköfnungi drafnar* och *dúneyjar Freyja* läsas precis så, som de stå. Det raffinerade, som skulle ligga i motsatsen mellan de använda uttryckens skenbara fägring och deras verkliga innebörd, vore att sammanställa å ena sidan med Opitz' berömda sonett till Tyndaris, i vilken vackra ord skildra vidunderlig fulhet, å andra sidan med de fornengelska s. k. Zotenrätsel (jämte moderna nordiska motsvarigheter), i vilka tankarna lockas på avvägar för att sedan föras till rätta medelst den oskyldigaste lösning. Förslaget lyder: *vit dúneyjar Freyja, dýr sköfnungi drafnar*, 'ego et inguinis dea, cara gladio seminis'. Det må tilläggas, att *sköfnungr* är ett mera suggererande ord än det i samma betydelse förekommande *sverð* (jfr slutet av artikeln *sverð* i Lex. poet.).

§ 289. *Svöfum hress í húsi
hornþeyjar vit Freyja
fjardar logs en frægja
fimm nætr saman grimmar:
ok hyrketils hverja
hrafns ævi gnóð stafna
lags á lítt of hugsi
lák andvana banda* Korm. Lv. 41.

Just de båda bestämmningar, som det enligt min uppfattning ligger särskild vikt vid, har man lyckats att eskamotera bort: *hress* och *andvana banda*. Meningen med det hela synes mig vara den: vid full kraft och på intet sätt hindrad, hade Kormak legat i samma säng som den älskade och dock icke åtrått (sökt ernå, velat tilltvinga sig) kärleksnjutning. Syntaktiskt och lexikaliskt innebär min redaktion ej mindre än sju olikheter med FINNUR JÓNSSONS framställning: 1. *hress* såsom i handskriften, icke något nyjort **Hnoss*. — 2. *hornþeyjar vit Freyja* (likt *dúneyjar vit Freyja*, § 288), icke något **hornþeyjar Hnoss*. — 3. *frægr fjardar logs* (likt *frægr manrits, mærr sumbls* § 220), icke något **Freyja fjardar logs*. — 4. *lag* (jfr *lag þeirra vard*,

hann átti lag við hana), icke något **banda lag* (!). — 5. *litt lags* (likt *fátt góðs, mart manna*). — 6. *andrana* enligt handskriftens *anduan a*, icke något **andranr*. — 7. *liggja sæing* (likt *sitja sali*: jfr *byggja bed*), icke något **liggja sæing á*¹.

Ordföljden har blivit enkel: de båda första och de båda sista raderna i strofen läsas icke längre kors och tvärs, utan var för sig. Med avseende på *lags á litt* (preposition mellan jenitiv och huvudord) jfr *raðalfrs af mar* (§ 217), fe. *holtes on ende, þæs on heahsetle*, mlt. *des koninges to unfrome* osv.

De lärde hava ej varit ense om uppfattningen av *saman*. Enligt Bugge skulle *srófum . . vit . . saman* vara att föredraga framför *fimm nætr saman*. Den enklare konstruktionen stödes icke blott av Rígsþulas tre gånger använda *þrjár nætr saman*, 'sammanlagt (inalles, hela) tre nätter', utan också av Beowulfskvädets *þrio wic3 somod*.

Översättning:

'Jag själv och dryckens härliga huldinna
ha sovit här i huset friska, sunda
i sammanlagt fem bittert långa nätter;
obunden låg jag varje natt på lägret
och sökte ändock icke älskogsfröjd'.

§ 290.

farask fjöll en stóru,
fræg, í djúpan ægi Korm. Lv. 42,

'de stora, vittberömda fjällen falla i jupa havet'. Endast en 'meget usikker sprogfølelse' och en obetvinglig trängtan efter det onaturliga kan taga sig före att förknippa *fræg* med ett ord i den efterföljande bisatsen: **fræg . . tróða*. Här följa några exempel på asyndetiskt förknippade (grammatiskt parallella) adjektiv, av vilka det första står i bestämd (svag), det senare i obestämd (stark) form. Mot *fjöll en stóru*, / *fræg* svara sålunda: *kona en svinna*, / *handfógr* Korm. Lv. 63, *hun3er se hearda*, /

¹ Man kan av enbart detta lilla prov få en föreställning om hur olika en 'Norrøn syntax' eller en bok om 'Die Kenningar der Skalden' eller en 'Ordbog over det norsk-islandske Skjaldesprog' skall komma att se ut, allt efter som den bygger på det ena eller det andra av de i Notationes Norrœnar i motsats till varandra ställda tolkningssystemen!

wælzrim Gen. 1815 f., *beorh þone hean, / micilne* Beow. 3097 f., *sio rice cwen, / bald* El. 411 f., *seo deorce niht, / won* Ph. 98 f., *ens gjalla / . . bagna fads . . hjóls* Rdr. 2; Ph. 121 f., Cri. 915 f., Ph. 528 f., Met. 24: 22 f., Hel. 4888.

§ 291.

**Sr berr mér í mína,
men-Gefn, of þat svefna,
nema fági dul drjúga
drengr, ofraðar lengi,
at *axllimar yðrar .
auð-Frigg, myni liggja,
Hrund, á heidís landi
hlíðar mér of síðir* Korm. Lv. 43.

Vid behandlingen av denna strof hava två motsatta tendenser jort sig jällande: B. M. ÓLSEN har velat insätta de asso-
nanser, som saknas (*sýn : mína, axlviðir : yðrir*), Skj. har förstört
en av dem, som finnas (**hvít : landi*).

A. Om man vill ställa sig på B. M. ÓLSENS ståndpunkt,
kan man också tänka sig andra läsningar. Jag nämner: *sýnt
berr mér í mína* osv., 'i vad jag drömmer, visar det sig tydligt,
att osv.'; *at axllidir yðrir*.

B. *Hrund* tycks stå parallellt med *auð-Frigg*. Enligt B. M. ÓLSEN skulle visserligen 'to ávörp i den samme sætning på ingen måde gå an'. Men uppfattningen erinrar om GRUNDTVIGS 'slemme pleonasm' (§ 3). I mina samlingar till de enklare värsslagen har jag över ett hundratal exempel på parallella vokativer, t. ex. *onfoh þissum fyllu, freodrihten min, since's brytta!* 'tag denna bägare, min herre konung, du jyllne ringars sönderbrytare!' Beow. 1169 f.; *thi te diurðu, drohtin fro min, mæhtig mund-boro!* Hel. 4767 f.; *gráttattu, Guðrún, sá grimliga, brúðr frumunga!* Sigsk. 25; *gakk á bekk annan, garpr meinhugaðr, hnytttr enn hardtleiti!* Hjálmp. IV 19; *raki mín vína, Hyndla systir!* Hyndl. 1. Och då i de konstrikare värsslagen andra satsdelar tillfälligtvis uppvisa parallellism (subjekt §§ 138, 246, Sindr. 5, Korm. Lv. 13, 16, 52, objekt §§ 139, 223, 284, Korm. Lv. 61 osv.), har man väl ingen rätt att utan vidare undan-
taga vokativen.

- § 292. *Digla bauðk við *dregla*
 — *dagtála því máli:*
 mér vasa dagr sás dugði —
 drífhagl af því rífi Korm. Lv. 44.

Skalden omtalar här, att han erbjöd den älskade en ring. När ett 'bjóða' åtföljes av ett 'við', brukar detta senare ord betyda 'mod', 'til gengæld for' (Lex. poet. sid. 613 b). Efter *við* står en form av *dregill*, 'band'. Vad är det nu för märkvärdigt eller obegripligt däri? Det är väl bekant, att Kormaks-visorna innehålla åtskilligt, som icke har någon motsvarighet i prosan (§ 274 B). Ett exempel är *fimm nætr* str. 41; prosan (kap. 19) har *um nóttina*. Vad kan vara naturligare och vackrare, än att Kormak vid avskedet bejärde ett litet minne av Stengerd, ett band, i utbyte mot det minne, som han ville jiva henne? Alltså: *bauðk digla drífhagl við dregli af því rífi*, 'jag erbjöd en ring för ett band av det livet!' Men nej! *Við* strykes. Texten hackas sönder i de beryktade tio småportionerna; jfr §§ 143, 195, 216, 272, 282 osv. Och när allt kommer omkring, måste '*dregla*' ändock betecknas såsom obegripligt; jfr § 250.

Dagtála uppfattar jag snarast som ett adverb, analogt med *ótála* § 88, och den följande dativen såsom beroende därav; alltså: 'i en för den saken förrädisk (illa vald, olycklig) stund'. Det något originella *dagtála* förklaras i den följande raden. Det tillhör samma begreppssfär, som representeras av ty. *Tagewähler*, eng. *observer of times*.

Halvstrofens allmänna jestaltning, sådan den ter sig här ovan, stämmer med ett vanligt schema; jfr t. ex. §§ 192 och 247.

- § 293. *en blíðhuguð *bæði*
 bauð gulls Njörun — autar
 mitt villat fö Fulla —
 fingrgull gefit trollum Korm. Lv. 44.

Här bjuda upplagorna på en framemenderad 'tmesis': **beidigolls -Njörun*. Sådan filologi (jfr § 196) måste bort, vare sig man kan sätta någonting annat istället eller ej. En enkel utväg vore denna: i det markerade ordet ändras **æ* (Skj:s **ei*) till *io*. Konstruktion: *en gulls Njörun, blíðhuguð bjóði, bauð* osv.

Sammanhanget (jfr § 292) bleve: Jag bjöd en gullring för ett band, men fastän bjudaren bevågen, bad kvinnan trollen ta hans ring!

Den formella finessen *bjóði : bauð* kan jämföras med *orðum : orð* i Eg. Lv. 45 (§ 246), *randa : rønd* i HolmgB. 2, *hurðir : hurð* i HolmgB. 5. Samtliga ordparen intaga platsen vid långvärsens mitt.

§ 294. *Seinn þykki mér søkkva
snyrtimóts, ór Fljótum
sás elgrennir unnar
orð sendi mér norðan* Korm. Lv. 45.

Av de tävlande redaktionerna är ovanstående att föredraga. Dels har handskriften *søkkva*, icke **søkkvi*, dels tjänstjör *snyrti* i sammansättningar eljest överallt såsom utsmyckande försättsord. Påståendet, att *snyrtimót* hör till *snyrtir*, 'svärd', synes mig vara av samma halt som ett påstående, att *felliveðr* hör till *fellir*, eller att *hirdimeidr* hör till *hirdir*! Kenningen *søkkva mót*, 'fienders möte', liknar *her-stefna* o. d.

§ 295. *Skulut níðingar neyða
— nú emk söttr of gjöf Þróttar:
upp geldk Gauta gildi
gognum — mik til þagnar* Korm. Lv. 46.

Allmänt antages, att *gognum* betyder 'medelst bevis', 'durch Beweismittel'. Ordet föres i Möbii upplaga till ett för *upp geldk* insatt *upp heldk*; översättningen lyder: 'ich verteidige mich'. I Skj. förknippas *gognum* med *emk söttr*: betydelsen anjives vara: 'jag bliver sagsøgt'. Ördföljdsschemat, passande för Skj., blir: *huvud-[paren-(parentes)-tes]-sats.

För egen del misstänker jag, att *gognum* icke blott etymologiskt, utan också till innebörden svarar mot fe. *ʒeznum*, resp. det därmed besläktade *ʒeznunʒa*: 'rakt', 'riktigt', 'ordentligt', 'med besked', 'till gagns', 'minsann', 'försann', 'förvisso'. Med avseende på halvstrofens allmänna jestaltning jfr § 145. — Översättningen bleve:

·Ej skola nidingar med tvång
förmå mig tysta ned —
nu blir jag ansatt för min sång:
jag sjunger med besked!

§ 296. *þat munu þróttar vittir
þrós regns stafar fregna
— byrjak frægt — nema fjörvi
félmiðlendr mik véli* Korm. Lv. 46.

Att *regns stafar* är del av en 'krigar'-kenning, är utan vidare klart. För att kenningen skall bliva fullständig, behövs en lämplig jenitiv. Man har tyckt sig kunna välja mellan *þróttar* och *þrós*. Betecknande för huller-om-buller-metoden är, att den avlägsnare jenitiven väljes. Den omedelbart föregående reserveras för annat syfte: den förknippas med *félmiðlendr* i sista raden. Så är anordningen *ken-(ken-)ning(-ning) uppnådd.

Orden *þróttar* och *þrós* stå bredvid varandra också i Yt. 35: *Ok niðkrisl í Noregi þróttar þrós of þróazk hafði*. Där är *þróttar* appellativ. En annan synpunkt tillkommer. I första hälften av vår visa (§ 295) har man, såsom det tyckes med rätta, infört läsningen *þróttar*. Men ett *þróttar* . . *þróttar* tröttar. Den obehagliga tautologien upphör, om ordet på det senare stället uppfattas såsom appellativ.

I jenitiven av *þróttar*, 'kraft', 'makt', ser jag ett förstärkningsord, 'kraftigt', 'mäkta'; jfr *ofs*, *furðu*, *stundar* osv. Dess huvudord läser jag ej med andra såsom *vittir*, 'culpati', 'dadlede' (rätteligen 'bestraffade', 'bötfällda'), utan såsom *vittir*, 'påverkade av trolldom' (jfr *magnaðr*, *galinn*, *tryldr*), 'förhexade', 'förjorda', 'verteufelt', 'confounded'. Det hela blir attribut till det omedelbart följande *þrós regns stafar*.

Till *félmiðlendr* behövs icke någon kompletterande jenitiv. Allting kan i behaglig enkelhet läsas rätt fram, precis så som det står. *Félmiðlendr* är en av de många parodiska kenningar, som skalderna satte ihop. Det har ett utmärkt motstycke i Ögmunds *lébrigðir*, 'liesvängare'. Om den 'liesvängaren' heter det ändå, att han 'lagði á mér spjóti'!

Meningen är sålunda: det skola de rent förjorda krigsmännen (Torvald och Torvard) nog få erfara, såvida de ej, de filförjörarna, försåtligt taga mitt liv!

§ 297. *Aura gafk, á eyri*
 af, skar mær, at bærít
 Týr, sýndisk, mér taura,
 treim gangvegum þeima Korm. Lv. 47.

Detta är den avskräckande anblick, som möter i Skj. Dess sex kommata antyda ordföljdsschemat $1a + 2c + 3a + 3d + 2a + 3c + 1b + 2b + 4 +$ ett mystiskt, i luften svävande *sýndisk*! En del av denna orimlighet går tillbaka till Bugge, som dock åtminstone jorde en ansats att förklara *sýndisk*: '*sýndisk mér* er parentetisk brugt'. Före honom hade MöBIUS o. a. jort formellt förnuftigare, men i övrigt misslyckade försök.

Det i § 292 omnämnda svaga sammanhanget mellan visor och prosa gör det ofta vanskligt att jissa, i vilken riktning skaldens tankar överhuvudtaget gått. Man kan naturligtvis under sådana förhållanden råka alldeles fel. Så mycket stod emellertid vid den första jenomläsningen av handskriftens text klart för mig, att den första raden bildar en syntaktisk enhet, likaså de tre följande orden och den sista raden. Vid närmare granskning erbjöd sig en lösning av det mellanliggande partiets gåta — en lösning, som i motsats till de ovan omnämnda utläggningarna kan vara rätt.

Handskriften har icke något **bærít*. Ordet utgör en del av tillvärkningskostnaden för den av Bugge och FINNUR JÓNSSON torjförda konstprodukten. Handskriften har *bæri*. I det ordet synes mig lösningen ligga.

Liksom adjektiven *færr*, *værr*, *læggr*, *gæfr*, *gætr* betyda 'möjlig, lämplig, passande, lätt att fara på, att vera i, att ligga i, att gefa, att geta' (FF § 31, NN § 173, 235), så betyder *bærr* 'möjlig eller lätt att bera'. Verbet *bera* betyder bl. a. 'övervinna'. Komparativen *bærri* (*bæri*) betyder 'möjligare eller lättare att övervinna'. I nyvunnen jestalt ter sig halvstrofen så:

Aura gafk á eyri,
af skar mær, at bærrí
Týr sýndisk mér taura,
treim gangvegum þeima.

‘På sanden gav jag guld, och slaktat
har kvinnan dessa gånger två,
att svartkonstjälten skulle visa
sig lättare för mig att slå’.

Det är att märka, att jag med bibehållet *bær(r)i* och med
en enkel, lättflytande syntax får fram precis samma real-
 innebörd som de andra medelst sin tillsatta negation och sin
onaturligt gnisslande och stönande period.

Register.

§ 298. Textställen.

Bragi 2, 1 § 220.	Grott. 20 § 211.	Korm. Lv. 26 § 277.
» 2, 3 § 221.	GSúrs. 16 § 259 noten.	» » 27 § 278.
» 2, 4 § 222.	Guðr. II 17 § 210.	» » 28 § 279.
Eg. Ber. § 236.	Gunnh. § 249.	» » 30 § 280.
Eg. Lv. 9 § 237.	Haustl. 11 §§ 223, 224.	» » 31 §§ 281, 282.
» 21 § 238.	» 13 § 225.	» » 35 §§ 283, 284.
» 26 § 239.	» 16 § 226.	» » 36 § 285.
» 27 § 240.	» 17 § 227.	» » 37 § 286.
» 29 § 241.	HolmgB. 2 § 244 B.	» » 38 § 287.
» 31 § 242.	» 10 § 244 C.	» » 40 § 288.
» 32 § 243.	Hv. 1 § 204.	» » 41 § 289.
» 33 § 244 A.	» 107 § 205.	» » 42 § 290.
» 40 § 245.	» 127 § 206.	» » 43 § 291.
» 45 § 246.	» 136 § 207.	» » 44 §§ 292, 293.
Eil. 1 § 249.	Hym. 35 § 252 anm.	» » 45 § 294.
Eyv. Lv. 1 § 253.	» 37 § 268 anm.	» » 46 §§ 295, 296.
Gldr. 1 §§ 228, 229.	Jór. 1 § 247.	» » 47 § 297.
» 2 §§ 230, 231.	» 4 § 248.	Rdr. 4 § 213.
» 4 § 232.	Korm. 1, 3 § 261.	» 6 §§ 214, 215.
» 6 § 233.	» 1, 5 § 262.	» 8 § 216.
» 7 § 234.	» 1, 6 § 263.	» 11 § 217.
» 8 § 234 anm.	Korm. Lv. 4 § 264.	» 15 § 218.
Glúmr Lv. § 224 anm.	» » 10 § 265.	» 16 § 219.
Gráf. 1 § 254.	» » 14 § 266—268.	Sigsk. 3 § 208.
» 2 § 255.	» » 15 §§ 269, 270.	» 6 § 209.
» 3 §§ 256, 257.	» » 18 § 271.	Sindr. 1 § 250.
» 5 § 258.	» » 19 § 272.	» 7 § 251.
» 9 §§ 259, 260.	» » 22 § 273.	» 8 § 252.
» 14 § 254.	» » 23 § 274.	Skall. 2 § 235.
Gróg. 8 § 212.	» » 25 §§ 275, 276.	Vígl. 20 § 246 A.

§ 299. Ord.

<i>aldir</i> § 205.	<i>geirteinn</i> § 265.	<i>settr</i> (við <i>e-t</i>) § 213.
<i>at þat</i> § 216.	<i>gullvarpaðr</i> § 257.	<i>simbla</i> § 220.
<i>bakflótti</i> § 237.	<i>gyljaðr</i> § 250.	<i>skarðan hlut</i> § 238.
<i>beini</i> § 265.	<i>hregn?</i> § 236.	<i>slíðrbeiddr</i> § 279.
<i>bróðir</i> (omskrivande) § 235.	<i>hress</i> § 289.	<i>snyrti-</i> § 294.
<i>brynþing</i> (<i>brun-</i>) § 253.	<i>hrærr</i> § 236.	<i>staðr; í stað</i> § 286 C.
<i>bærr</i> § 297.	<i>jaðarr</i> § 205.	<i>stranda</i> § 286 B.
<i>bopl</i> § 206.	<i>kapp</i> § 242.	<i>sænr</i> § 262.
<i>bölfagr</i> § 215.	<i>lag</i> § 289.	<i>tafn</i> § 274 E.
<i>cir</i> § 243.	<i>leiðipir</i> § 223.	<i>tingl</i> § 248.
<i>embla askr</i> § 245.	<i>leika f.</i> § 272.	<i>tjón</i> § 254.
<i>farask undir</i> § 256.	<i>litils</i> § 267, <i>litt</i> § 289.	<i>þá, 'nu'</i> § 287 B.
<i>fjalláma</i> § 227.	<i>lot</i> § 212.	<i>þróttar</i> § 296.
<i>fjörlof</i> § 212.	<i>lægr</i> § 235.	<i>vé</i> §§ 205, 263.
<i>folkdrótt</i> § 251 anm.	<i>nemi(r)?</i> § 274 D.	<i>vébraut</i> §§ 228, 231.
<i>framm</i> § 244.	<i>orð</i> § 258.	<i>veðrlægr?</i> § 235.
<i>fylli</i> § 221.	<i>orðheppinn</i> § 260.	<i>verða</i> (med dativ) § 276 B.
<i>fyr</i> § 268.	<i>regingrjót</i> § 211.	<i>virð</i> § 283.
<i>fyrri</i> § 242.	<i>riðrigg</i> § 229.	<i>vitta</i> § 296.
<i>gagn; gognum</i> § 295.	<i>saman</i> § 289.	<i>værr</i> § 210.
<i>gegn</i> § 276 A.	<i>sannsparr</i> § 239.	<i>vogn</i> § 226.
<i>Geirhamðir?</i> § 246.		<i>ort</i> § 209.
<i>geiri</i> § 246 A.		

Dödade ord.

† <i>fagrgata</i> § 215.	† <i>hall-Ilmr</i> § 266.	† <i>vastundirkúla</i> § 222.
--------------------------	---------------------------	-------------------------------

§ 300. Sakligt.

Akusativ vid <i>láta</i> + particip av verb, som styr annan kasus § 245; vid <i>liggja</i> § 289; adverbíell §§ 204, 276 A.	epitet (utsmyckande), försättsord och försättsstavelser (ej kenningsled) §§ 253, 294.
adjektiv av typen <i>færr</i> §§ 210, 235, 297.	'fólgit nafn'? § 222.
björnjakt §§ 73, 181, 231, 261.	förstärkningsord § 296 (<i>þróttar</i>).
dativ vid namn på kroppsdelar §§ 220, 285.	idrott, se björnjakt, ritt.
'e' = <i>æ</i> § 235.	infinitivfras parallell med nomen § 246 B.

jenitiv i förbindelser, som icke äro kenningar §§ 229, 240, 271, 274 B; objektiv § 234; styrd av adj. §§ 220, 289; adverbial §§ 267, 296.

kenningar: man (krigare osv.) §§ 215, 217, 223, 228—231, 236, 242, 245, 248, 252, 254, 255, 263, 272 A, 273 B, 277, 280 A, 281—283, 296; kvinna §§ 246 A, 264, 265, 270, 273 C, 274 A, C, 284, 288, 289; Odin § 281; jätte § 226; jättinna § 227; varj §§ 223, 250; hand § 280 B; jenitalier § 288; guld §§ 222, 246; fartyg §§ 231, 236, 282; sköld §§ 229, 259, 263, 282; svärd §§ 271, 282; bågare § 264; bälj § 235; hav § 217; bölja § 236, 286; skog och bärj §§ 230, 271; sten § 240; strid §§ 228, 229, 232, 253, 280 A, 281, 294. — halv-kenningar §§ 266, 291.

latent subjekt §§ 213, 218, 225.

nomina agentis §§ 250, 274 D.

ord- och satsfogning (enkelhet, naturlighet!) §§ 213—219, 221, 222, 224—235, 237—240, 242, 244 A, C, 246—248, 250—252, 255, 256, 258—261, 263—266, 269, 270, 272—276, 278, 280—282, 285—290, 292, 293, 295—297.

ordlek § 249.

parallellism § 201; nom. § 246 F; vok. § 291 B; ack. §§ 223, 284; adj. § 290;

konstruktionsväxling (nominalt och verbalt uttryck) § 246 B.

partiklar: betonade §§ 273 A, 275, 287 B; obetonade §§ 224, 234, 238, 246 D; prep. mellan jen. och huvudord § 289.

plural istf. singular §§ 266, 274 B.

'r' = rr §§ 242, 297.

relativ § 246.

ritt § 259.

textändringar §§ 205, 209, 210, 214, 227, 231, 235, 237, 238, 242, 245, 250, 251, 254, 270, 273, 274 C, D, 280—282, 286, 291—293. — avvisade (förutom i flera av ovanstående paragrafer) §§ 217, 221, 229, 230, 241, 246, 253, 257, 263, 264, 267, 275, 276, 283, 285, 287—289, 294, 297.

'tmesis' §§ 266, 293; avig sådan (förkonstlingens praktblomma) §§ 235, 255, 259, 263.

trolldom § 206.

'u' = y § 242.

värsbildning §§ 246 C, 264, 279, 281, 283, 287 A, 291.

västjermanskt §§ 205, 211, 212, 221, 223, 236, 237, 244 A, 246, 248, 250, 252, 254, 257, 262, 271, 274 B, 275, 276 B, C, 283, 289, 290, 292, 295.

'y' = u § 288.

**OM DET DANSKA
STRAFFLAGSFÖRSLAGETS (1923)
ALLMÄNNA DEL**

**STRAFFSYSTEMET. DET ALLMÄNNA BROTTSSREKVISITET.
FÖRSÖK. SUBJEKTSPLURALITET.**

AV

JOHAN C. W. THYRÉN



LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

Denna avhandling åtföljde inbjudningsskrifterna till professor Albert Nilssons installation dec. 1923 (s. 1—13) och professorerna V. Wigerts och T. Carlemans installationer mars 1924 (s. 14—24).

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1924

Som bekant har sedan lång tid tillbaka i Danmark, likasom i flere andra länder, arbete pågått med en fullständig revision av strafflagen. År 1905 tillsattes en kommitté på 14 personer; dess ordförande blev år 1908 den man, som hela tiden torde varit den egentligen ledande, *Carl Goos*. Frukten av kommitténs arbete blev den år 1912 framlagda »*Betænkning afgiven af Kommissionen nedsat til at foretage et Gennemsyn af den almindelige borgerlige Straffelovgivning*». Sedan danska justitieministeriet uppdragit åt professoren vid Köpenhamns universitet *Carl Torp* att avgiva ett betänkande över detta förslag jämte förslag till ändringar däri, utgav Torp år 1917 ett självständigt förslag, innehållande i motiverna en kritik av de talrika punkter i det första förslaget, där Torp föreslog ändringar. Regeringen uppdrog därpå åt en kommitté av 6 personer att taga de framlagda förslagen i övervägande och inkomma med nytt förslag.

Sistnämnda kommitté avgav under april innevarande år sitt förslag, som innehåller *Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov; Udkast til Lov om Forseelser i borgerlige Forhold; Udkast til Lov om Ikrafttræden af Almindelig borgerlig Straffelov samt af Lov om Forseelser i borgerlige Forhold m. m. (Tillægslov A); och Udkast til Lov om nogle Ændringer i Lovgivningen om Rettens Pleje (Tillægslov B)*.

En översikt av grundtankarna i detta förslag torde i och för sig vara av stort intresse. I betraktande av att den svenska strafflagskommissionen kort förut (februari innevarande år) avgivit sitt förslag till strafflagens allmänna del, torde detta gälla framför allt motsvarande del av det samtida danska förslaget. Här nedan lämnas sålunda, att börja med, en översikt av straffsystemet (straff och skyddsåtgärder) enligt sistnämnda förslag.

Straffsystemet.

A. Egentliga straff.

Förslaget upptager såsom egentliga straff endast frihetsstraff och böter. Dödsstraffet, som ännu förekommer i gällande dansk strafflag (men i praktiken icke tillämpas), avskaffas sålunda inom den allmänna strafflagens område. Avsättning från ämbete etc. uppfattas icke såsom straff (är sålunda bl. a. icke föremål för benådning); indirekt få dock dessa rättsverkningar straffkaraktär genom bestämmelsen i § 89, att, där någon genom dom mister rätt till offentlig tjänst eller värv eller till att verka i ställning eller värv, vars ernående eller utövning lagligen betingas av hederlig vandel, eller i ställning, varför kräves särskilt prov (jfr §§ 78, 79), hänsyn skall vid straffets utmätande tagas till nämnda rättsverkan; och detta till den grad, att straffet kan alldeles bortfalla, om det icke skulle hava överstigit *Hæfte*.

Frihetsstraff.

Av frihetsstraff känner förslaget två former: *Fængsel* och *Hæfte*. Det senare har i viss mån, men icke fullständigt, karaktären av en *custodia honesta*. Under det *Fængsel* ådömes från 1 månad till 16 (20) år eller på livstid, kan *Hæfte* gå ned till 14 dagar men i regel ej sättas högre än till 2 år. I fall, där lagen stadgar förhöjning av det vanliga straffet, kan dock *Hæfte* gå upp till 3 år (§ 92) samt, i fråga om brott mot statens självständighet och säkerhet eller mot statsförfattningen och de högsta statsmyndigheterna, ådömas, »under særlige Omstændigheder», i stället för *Fængsel*, dock ej över 10 år (§ 93). Härav synes följderna bliva, att *Hæfte* å ena sidan, utan avseende på sinnelagets beskaffenhet, kommer att användas i fall, som icke äro nog svåra att tillåta användning av *Fængsel* (vars minimum är 1 månad) men dock för svåra att kunna bestraffas med enbart böter, å andra sidan icke kan användas vid sådana politiska brott, som objektivt äro svårare än att 10 års frihetsstraff kan anses tillräckligt men likväl härröra ur en fullkomligt altruistisk karaktär — i båda avseenden sålunda en inskränkning av prin-

cipen om ett rent *custodia-honesta*-straff. (I betraktande av att den altruistiske brottslingens farlighet kan vara extrem, får man väl nämligen ej uppfatta detta maximum, 10 år, så, att det altruistiska politiska brottet skulle anses under alla omständigheter icke böra straffas strängare än med 10 års frihetsstraff.)

Ett drag av *custodia-honesta*-natur hos detta straff är bestämmelsen i § 94, att även i fall, där lagens straff icke överstiger *Hæfte*, detta kan utbytas mot *Fængsel* på samma tid, såvitt inculpaten förut utstått *Fængsel*.

Beträffande verkställigheten föreskrives, att *Hæfte* skall utstås i »arresthus». Cellstraff är regel (*»med de Undtagelser og Lempelser, som Hensynet til Fangens Alder eller Helbredstilstand maatte kræve»*). Då *Hæfte*, vid nyssnämnda svårare politiska brott, förekommer på längre tid intill 10 år, kan emellertid justitieministern bestämma, att straffet helt eller delvis skall utstås i gemensamhet; fången får dock under inga förhållanden sammanföras med andra fångar, än som undergå *Hæfte*. I fråga om förplägning och bekvämligheter äger fången inom rimliga gränser förskaffa sig vad han önskar. Inom samma gränser väljer han själv arbete; inkomsten därav tillfaller honom. Skaffar han sig ej själv arbete, ålägges honom, mot vederlag, lämpligt sådant (*et under Hensyn til hans Dannelsestrin og Livsstilling passende Arbejde i et saadant Omfang, som er nødvendigt til en rimelig Sysselsættelse*).

Även om *Fængsel* gäller till väsentlig del, att det är ett homogent straff, oansett strafftiden. Sålunda gäller för alla fall, att fångdräkt är obligat; fången får ej förskaffa sig extra förplägning eller bekvämlighet; han är alltid skyldig att åtaga sig förelagt arbete och arbetstiden kan alltid gå upp till 12 timmar; »arbetspenningarna» inskränka sig alltid till »ett mindre belopp», som kan tilldelas honom såsom belöning för flit och gott uppförande; disciplinmedlen äro desamma vid korta och långa straff.

Emellertid förekomma vissa olikheter, hänförande sig till olikhet i strafftidens längd. Från och med en strafftid av sex månader skall straffet utstås i särskilda anstalter och verkställas progressivt (*gennem Oprykning i Klasser*). En fånge, som avtjänat minst nio månader av straffet, kan villkorligen frigivas, så snart endast en tredjedel av det ådömda straffet återstår — och enligt motiverna synes detta vara tänkt som det regelmässiga

förfarandet. Prövotiden varar två år, eller, om den återstående strafftiden är längre, denna tid. Straff intill två år skola i princip utstås i cell (*medmindre dette af særlige Grunde anses for skadeligt for Fangen eller uhensigtsmæssigt*): längre straff i princip såsom gemensamhetsfängelse; dock kan även i sistnämnda fall cellstraffet komma till användning i visst omfång (särskilt i strafftidens början, ej över ett år, och vid dess slut, ej över tre månader; dessutom *naar og saa længe det er nødvendigt af Hensyn til Sikkerheden eller Disciplinen* och i övrigt i särskilda fall med justitieministerns samtycke); överstiger straffet ej tre år, kunna enligt justitieministerns förordnande de två första åren och i särskilda fall även det tredje, utstås i cell. Vid långa frihetsstraff, från och med åtta år, kan fången, sedan halva strafftiden, dock minst fem år, förflutit, överflyttas till förvaringsanstalt (med mildare behandling) för återstoden av strafftiden. Detsamma kan, efter tio års strafftid, ske med livstidsfångar. Fångar, som äro »*svækkede af Drikfældighed*», kunna, såvitt straffet på grund härav ej synes hava avsedd verkan, efter hemställan från anstaltsdirektionen, av justitieministern tillsvidare eller för återstoden av strafftiden överföras till *Arbejdshus* (jfr ned.).

Tillämpningen av dessa bestämmelser torde i vissa detaljer icke förlöpa alldeles utan slitningar. Till den del justitieministern icke gör bruk av sin befogenhet i fråga om straff å 2—3 år, skall lätt inträffa, att vid straff, som äro i det närmaste lika långa (t. ex. 2 år och 2 år 1 månad resp.), celltiden vid det mindre straffet blir betydligt längre än celltiden vid det större. Skulle justitieministern regelmässigt begagna sig av nämnda befogenhet, på så sätt, att av ifrågavarande straff de två första åren utstås i cell, så leder detta därhän, att, vid en strafftid av två år en månad, två års cell kommer att efterföljas av en månads gemensamhetsstraff, eller, i fall då regeln om de tre sista månadernas utstående i cell tillämpas, att, vid en strafftid av två år och några månader, ett gemensamhetsstraff på en eller annan månad kommer att inskjutas mellan ett cellstraff på två år och ett cellstraff på tre månader. Även är bestämmelsen om tre månaders cell såsom mer eller mindre vanlig avslutning på längre frihetsstraff icke alldeles lätt att utan vidare förena med bestämmelserna om villkorlig frigivning, såvitt meningen är, att den, som villkorligen frigives efter avtjänande av två tredjedelar av straffet, skall tillbringa de sista

tre månaderna av dessa två tredjedelar i cell. Detta kan visserligen i praktiken åstadkommas därigenom, att beslutet om villkorlig frigivning fattas några månader före utgången av två tredjedelar av strafftiden. Men insättes fången på basis av detta beslut i cell, har man svårt att kvarhålla honom i straffanstalten utöver ifrågavarande tidpunkt, även om hans uppförande under dessa sista månader skulle bli otillfredsställande. Bestämmelserna om övergången, under de långa frihetsstraffen (från och med åtta år), från straffanstalt till förvaringsanstalt, har icke av lagen bragts i uttryckligt sammanhang med reglerna om villkorlig frigivning. Meningen torde vara, att i detta fall villkorlig frigivning skall kunna ske från förvaringsanstalten enligt samma grunder som från straffanstalten (och icke enligt grunderna för villkorlig frigivning från förvaringsanstalt, § 69). Härvid uppstår frågan, om den villkorligt frigivne, i fall av dåligt uppförande, skall återinsättas i straffanstalt eller i förvaringsanstalt. Förslaget har ej direkt besvarat frågan, men närmast dess ordalydelse ligger att välja förvaringsanstalten. Möjligen vore det rationella, att fängelsedomstolen (jfr. ned.) *in casu* avgjorde denna fråga.

Vad angår institutet villkorlig frigivning, framgår av bestämmelserna, att densamma (ehuru tänkt såsom regel) icke är obligat. För t. ex. det fall, att fångens »förhållande» gör frigivningen *utilraadelig*, synes förslaget anse olägenheten av att någon tid längre fram låta honom omedelbart övergå från fängelseliv till full frihet mindre än olägenheten att trots hans tillstånd försätta honom på fri fot under uppsikt. Å andra sidan framgår icke av förslaget, i vad mån lagstiftaren tagit särskild hänsyn till en belönande strafförkortning såsom disciplinmedel under strafftiden. Närmast förefaller det, som man tänkt sig såsom det normala, att fången, då icke särskilda skäl tala emot, frigives, då två tredjedelar av det ådömda straffet avtjänats. Härigenom synes man gå miste om den förmån, som ligger däri, att fången vet sig, genom särskilt gott uppförande, hava utsikt till en tidigare frigivning än den normala.

Avgörandet av, huruvida fången skall frigivas, resp., därest han efter frigivningen bryter mot givna föreskrifter, skall återinsättas, har lagts i händerna på en särskild domstol, *Fængselsretten*. Denna (*Udk. til Tillægslov A*, § 12) består av fångvårdschefen som ordförande, en domare samt en person, som deltagar

i »*Forsorgsarbejdet for løsladte Fanger*». De icke självskrivna ävensom suppleanter för alla tre ledamöterna tillsättas för fyra år i sänder av justitieministern. Domstolen kan bland annat besluta, att frigiven skall provisoriskt tagas i förvar. Dess sammanträden äro icke offentliga och mot dess beslut får talan ej föras.

För en viss åldersklass, 16—21 år, uppställles en särskild variant av fängelsestraffet, under namn av *Ungdomsfængsel*. Detta straff är emellertid icke obligat såsom frihetsstraff för beträffande åldersklass, utan kommer till användning, endast om det beträffande brottet *maa anses som Udslag af forbryderske Tilbøjeligheder eller af Hang til Lediggang eller til at søge slet Selskab* och under förutsättning, att *Retten finder, at varige opdragende og uddannende Foranstaltninger vil være nyttige*. Straffet ålägges, utan hänsyn till den för brottet uppställda straffskala, för en tid av intill tre år. Vid slutet av första och eventuellt även vid slutet av andra året avgör *Fængselsretten*, huruvida fången skall frigivas. Då han frigives, vare sig det sker efter ett, två eller tre år, skall han alltid ställas under tillsyn; prøvotiden är emellertid endast ett år. Om återinsättande besluter *Fængselsretten*; sker sådant, kan han kvarhållas i ungdomsfängelset så länge, att denna tid tillsammans med den före frigivningen därstädes tillbragta tiden uppgår till fyra år. Visar sig fången icke egnad för den i ungdomsfängelset använda behandling, kan *Fængselsretten*, efter minst två månader, besluta hans överförande till vanligt fängelse, därvid straffet bestämmes av *Fængselsretten* efter den för brottet gällande straffskalan, dock med iakttagande därav, att straffet icke får överstiga tre år med avdrag av den tid, fången tillbragt i ungdomsfängelset. (Det omvända förfarandet — överförande från vanligt fängelse till *Ungdomsfængsel* — kan däremot icke förekomma). Verkställigheten börjar med cellstraff, dock enligt regeln icke över tre månader. Straffet genomföres progressivt; dock kan sista månaden före frigivningen utstås i cell. I övrigt bestämmes rörande verkställigheten, att det skall läggas *særlig Vægt paa Fangens aandelige og legemlige Udvikling gennem Undervisning, Legemsøvelser og Udførelse af Friluftsarbejde samt paa hans Uddannelse til et Erhverv, hvorved han efter Løsladelsen kan ernære sig* (§ 46).

Gemensamma bestämmelser för frihetsstraffen äro: att fången icke får sysselsättas med hälsofarligt arbete; att han skall olycksfallsförsäkras i samma omfång som fria arbetare; att den tid, han är inlagd på sjukhus, medräknas i straffverkställigheten, såvida icke inläggandet förorsakats av hans eget förhållande under straffverkställighetstiden; att fångvårdschefen avgör, huruvida rannsakingstid, varunder fången varit utlämnad åt polismyndighet eller domstol, skall medräknas i strafftiden; samt att den tid, fången tillbragt i straffcell, eller varunder han, efter rymning, befunnit sig å fri fot, icke medräknas i verkställigheten.

Beträffande *disciplinstraff*, förekomma dels gemensamma sådana, dels särskilda för vardera arten av frihetsstraff. Gemensamma disciplinstraff äro: uteslutande från vissa förmåner; hårt nattläger intill 14 dagar; kostinskränkning intill 14 dagar eller, om den består i vatten- och brödkost, intill 5 dagar (och blott för fångar över 18 år); uteslutande från arbete intill 14 dagar; insättande i straffcell intill 2 månader. Särskilda disciplinstraff äro för *Hæfte*: berövande av rättigheten att själv sörja för förplägning (högst en månad); och för *Fængsel*: mörkcell intill 4 dagar (blott för fångar över 18 år); utestängande från gottgörelse för arbetet; förlust av intjänade arbetspenningar; samt nedflyttning i lägre klass. Flere disciplinstraff kunna användas i förening. Sammanlagda tiden för en fångs hållande i straffcell kan uppgå till en tredjedel av den ådömda strafftiden, vilket, jämfört med ovan anmärkta regel, att straffcellstiden icke medräknas i verkställigheten, leder därtill, att det ådömda straffet kan i disciplinväg förlängas med ända till en tredjedel.

Böter.

I fråga om *bötesstraffet* har (majoritets-) förslaget i princip anslutit sig till dagsbotssystemet. Domstolen har att *under Hensyn til den bødefældtes Formue, Indtægt, Underholdspligter og øvrige Forhold, der indvirker paa hans Betalingserne, at fastsætte et vist Beløb, der for ham regnes som en Dagsbod* (§ 54). Bötesstraffet utdömes med minst en och högst 90 dagsböter. Även då böterna icke utdömas såsom dagsböter (vilket kan inträffa på specialstraffrättens område), skall dock vid bötesbeloppets fastställelse särskild hänsyn tagas till inculpatens betalningsförmåga.

Beträffande exekutionen av bötesstraffet kan domstolen, med eller utan borgen, fastställa en frist av högst tre månader för böternas betalning. Polismyndigheten har i sin hand att medgiva avbetalningar och samma myndighet kan besluta att icke indriva böterna, då detta »*vilde gøre føleligt Skaar i den bødefældtes Livsvilkaar*».

Betalas böterna icke, inträder förvandlingsstraff. Detta kan efter omständigheterna utgöra antingen *Fængsel* eller *Hæfte*. Hava böterna utdömts i form av dagsböter, skall varje dagsbot övergå till två dagars förvandlingsstraff. Maximum blir sålunda 180 dagar. Samma minimum och maximum (2—180 dagar) gälla även för det fall, då böterna fastställts på annat sätt än genom dagsböter. Motsvarande regler gälla i de fall, då böterna delvis betalas, delvis förvandlas. — Där bötesstraffet består av ett fåtal dagsböter, vet sålunda den dömde på förhand, att han genom underlåtenhet att betala böterna endast ådrager sig några få dagars frihetsstraff. Om än denna pression kan vara tillräcklig för att förmå den jämförelsevis ordentlige och arbetsamme att betala, synes osannolikt, att den skulle utöva vederbörlig verkan på den mera oordentlige.

Förslaget föreskriver vidare, att, innan förvandlingsstraffet verkställes, det bör *saa vidt muligt gives den bødefældte, som begærer det, Lejlighed til at aftjene Bøden ved frivilligt Arbejde for Stat, Kommune eller velgørende Institutioner*.

Förslaget utgår ifrån, att böter i vissa fall kunna åläggas av administrativ myndighet. Samma regler gälla för dessa fall, som för de förut nämnda; dock skall här förvandlingsstraffet alltid utgöra *Hæfte*.

B. Skyddsåtgärder.

Förutom egentliga straff uppställer förslaget naturligen, lika med andra moderna förslag, även »skyddsåtgärder» mot vissa typer av brottslingar.

Kroniska brottslingar.

Beträffande s. k. kronisk brottslighet känner förslaget två olika former av skyddsåtgärd: *Arbejdshus* och *Sikkerhedsforvaring*. Det förra är avsett för brottslingar, som visserligen synas oför-

bättre eller svårförbättriga men dock icke egentligen farliga; den senare för farliga brottslingar av kronisk typ.

Den mildare formen, *Arbejdshus*, kan användas i fyra fall: 1) då någon, efter att ha utstått två fängelsestraff för en *Berigelsesforbrydelse* eller för tiggeri eller lösdriveri, inom tre år efter sista frigivningen från *Fængsel* eller *Arbejdshus* ånyo gör sig skyldig till något av nämnda brott, och de begångna brotten äro att anse som *Udslag af Hang til Lediggang og uordnet Leveris*, utan att dock den skyldige kan anses som en egentligen farlig brottsling; 2) då någon, efter att för en sedlighetsförbrytelse hava utstått *Fængsel* eller varit insatt i *Arbejdshus*, inom tre år efter frigivningen ånyo gör sig skyldig till sådant brott, och omständigheterna utvisa, att den skyldige, utan att kunna anses som egentligen farlig brottsling, har *Hang* till att begå brott av nämnda slag; 3) då någon har begått ett brott under påverkan av spirituösa drycker och han måste antagas hava *uhelbredelig Hang til Drukkenskab*; 4) då en kvinna, som straffats för att under yrkesmässigt utövande av otukt hava utsatt någon för fara att smittas med könssjukdom, ånyo, i strid med ett genom domen givet föreläggande, *søger Erhverv ved Utugt*. — Den dömde kan kvarhållas i 1—5 år. Efter första årets förlopp kan anstaltsstyrelsen hemställa till *Fængselsretten* att besluta frigivning; efter andra årets förlopp skall frågan underställas *Fængselsretten*; underställningen skall upprepas med ett års mellanrum, så länge den dömde är kvar. Frigivningen kan ske obetingat eller på prov. I senare fallet inträda regler motsvarande dem om villkorlig frigivning från *Fængsel*. I händelse av nytt brott äger domstolen välja mellan vanligt straff eller ny dom på *Arbejdshus*. (Det är enligt förslaget ej fullt klart, huruvida den, som efter fem års *Arbejdshus* frigives, kan frigivas på prov och, i jakande fall, huru det skall förfaras, om han under prövotiden visar dåligt uppförande, men likväl icke begår nytt brott).

Verkställigheten vilar på progressivprincip, liksom vid *Fængsel*. Behandlingen skall ej vara hårdare, än hänsyn till disciplin och arbetspliktens genomförande kräver. Friluftsarbete användes i största möjliga omfång. Styrelsen kan giva den fånge, som uppför sig väl, en *begrænset Udgangstilladelse*.

Den svårare formen av skyddsåtgärd mot kroniska brottslingar kommer till användning endast mot den, som framstår

sasom *en farlig, erhvervs- eller vanemæssig Forbryder* och under förutsättning, att *Hensynet til Samfundets Sikkerhed findes at kræve det*. Av yttre symptomer fordras blott, att han på grund av två domar för brott, begångna efter fyllda 18 år, under sammanlagt minst två år undergått *Fængsel* (eller motsvarande straff i utlandet) eller suttit i *Arbejdshus*. (Torps förslag av 1917 fordrar tre domar; samt straff under sammanlagt minst fyra år). Första interneringen sker för en tid av 5—20 år; upprepade interneringar för en tid av 10—20 år. Då minimitiden utlupit, avgör *Fængselsretten* frågan om frigivning. Avslås denna, kan frågan först efter två år underställas *Fængselsretten*. Prövotiden fastställas av nämnda domstol för varje fall; minimum är emellertid två år. Under *ganske særlige Omstændigheder* kan genom Kungl. Resolution efter hemställan av *Fængselsretten* frigivning ske före ovannämnda minimitider.

Verkställigheten sker i särskilda anstalter (för kvinnor i *Arbejdshus*). I det väsentliga gälla reglerna för *Arbejdshus*, dock med *fornøden Hensyntagen til Forvaringsfangernes større Farlighed*. *Udgangstilladelse* får ej förekomma.

Abnorma.

Brottslingar, som förete avvikelser från det psykiskt normala, sammanfattas av majoritetens förslag (§§ 16, 17) till en enhetlig grupp utan avseende på avvikelens grad. Efter omständigheterna kan inom denna grupp straffet bortfalla eller uppskjutas (§ 73) eller helt eller delvis verkställas *under særligt Lægetilsyn i en for saadanne Personer indrettet Anstalt eller Anstaltsafdeling* (§ 17). Skall straffet bortfalla eller uppskjutas eller visar sig under straffets verkställande, att en fortsättning därav skulle vara onyttig eller medföra fara för allvarligt förvärrande av den dömdes tillstånd, har domstolen, såvitt *den skyldige maa anses farlig for Retssikkerheden*, att bestämma vilka skyddsåtgärder som skola vidtagas. Kan erforderlig trygghet icke väntas uppnådd genom mindre ingripande åtgärder, såsom anvisning på eller förbud mot vistelse å bestämd ort, krogförbud, tillsättande av curator eller omyndigförklarande, skall personen anbringas i en sinnessjuk-, idiot- eller annan vårdanstalt eller i en särskilt för sådana personer inrättad förvaringsanstalt. På initiativ av åklagaremyndig-

het eller anstaltsstyrelse kan domstolen i varje tidpunkt ändra beslutet om skyddsåtgärdens art eller, efter inhämtat läkarutlåtande, provisoriskt eller definitivt upphäva skyddsåtgärden. Har ett en gång ådömt straff av domstolen förklarats skola avbrytas såsom olämpligt (§ 17), avgöres i sinom tid genom dom, huruvida det skall verkställas eller bortfalla (§ 73).

Alkoholister.

I fall, då brottet beror på alkoholism, utan att det dock kan anses föreligga *uhelbredelig Hang til Drukkenskab* (jfr. ov.), liksom då ett i straffdom givet krogförbud överträdes av den dömd, kan domstolen bestämma, att personen före eller efter straffverkställigheten skall anbringas i en alkoholistanstalt; maximum för dylik behandling är 18 månader eller vid upprepning tre år. Vid behandlings upphörande avgör domstolen (i fall då behandlingen skett före straffverkställighet), om straffet skall bortfalla eller helt eller delvis verkställas. För straffets bortfallande kan det villkor stadgas, att den dömd under en tid av intill två år uppfyller vissa av domstolen givna föreskrifter.

Det allmänna brottsrekvisitet.

Beträffande förhållandet mellan det objektiva och subjektiva brottsrekvisitet har förslaget, lika med nästan alla gällande lagar och aktuella förslag — den bulgariska lagen (1896) utgör det enda undantaget — uppställt s. k. objektiva överskott d. v. s. fall, där straffbarheten för ett uppsåtligt brott konstitutivt höjes med inträdande av viss icke-uppsåtlig verkan. Förslaget använder detta institut vid misshandel, uppror etc.; däremot icke, såsom eljest är vanligt, vid mordbrand, våldtäkt eller rån. Lika med alla aktuella förslag men i motsats till det stora flertalet gällande lagar (i det praktiskt viktigaste fallet, misshandel, står emellertid den gällande danska strafflagen, § 188, på modern ståndpunkt) fordrar förslaget i princip, att det objektiva överskottet legat inom gärningsmannens culpa; dock utvidgar förslaget — häruti överensstämmande med den gällande norska strafflagen ävensom med de föregående danska samt med de svenska förslagen — det relevanta området genom att medtaga även s. k. subsekvent imputation (*eller han har undladt efter Erne at afværge den, efter at han er bleven opmærksom paa Faren*, § 21).

1) Det objektiva brottsrekvisitet.

Frågan huruvida *samtycke* förmår att upphäva (eller konstitutivt förändra) gärningens karaktär av angrepp på samhällsskyddat intresse hade (liksom i de svenska förslagen) i Torps förslag (men icke i det första danska förslaget) upptagits till allmänstraffrättslig behandling. Det nya danska förslaget har emellertid uteslutit denna bestämmelse, huvudsakligen med den motivering, att samtyckets betydelse kan inom ett och samma brottsrekvisit vara att bedöma olika för olika fall (därvid det således måste överlämnas åt domarens prövning *in casu*) samt att det i övrigt bör tillkomma den speciella delen att härom bestämma.

Förslaget innehåller således ingen allmän regel för de fall, då det speciella brottsrekvisitet icke berör frågan. Ej heller besvaras frågan, huruvida domaren skall äga att in casu tillerkänna relevans åt t. ex. ett barns eller en sinnessjuk persons samtycke (eller om dylikt samtycke, på grund av bristande juridisk vilja, kanske alltid skall betraktas såsom irrelevant). I § 226 stadgas emellertid, beträffande brott mot kroppslig integritet, att samtycke *kan* medföra nedsättning av straffet, och, därest ingen skada sker, straffrihet; om dödande på begäran och om delaktighet i självmord innehållas särskilda bestämmelser i §§ 218 och 219.

För vad angår bortfallande av angreppets rättsstridighet på grund av intressekollision, innehåller § 13 st. 3 ett stadgande om positiv intressekollision, som erinrar om bestämmelsen i svenska strafflagen 5: 8 men går vida längre. Nödvärnsreglerna (jfr. ned.) göras nämligen tillämpliga icke blott på den, som vill *hindre en Fanges eller tvangsanbragt Persons Rømning* och därutöver på den som vill *iværksætte en lovlig Paagribelse*, utan även på alla handlingar, *som er nødvendige for paa retmæssig Maade at skaffe lovlige Paabud adlylte*. I alla dessa fall kan även excess bliva straffri, jfr. ned.

Beträffande negativ intressekollision innehållas, såsom genomgående i modern strafflagstiftning, regler dels för nödvärn dels för nödfall.

Nödvärnssituationen bestämmes såsom *uretmæssigt Angreb* (således icke nödvändigt straffbart). Det måste naturligen rikta sig emot ett rättsligt skyddat intresse; däremot är det likgiltigt, huruvida detta intresse är allmänt eller (i första hand) enskilt. Angreppet skall vara *paabegyndt eller overhængende*.

Angående nödvärnsrättens intensitet dela sig lagarne som bekant i tre grupper: sådana (t. ex. den tyska) som genomgående medgiva ett absolut nödvärn (d. v. s. mot varje under nödvärnsreaktionen fallande angrepp tillåta allt det våld, som kräves för att hindra eller avvärja angreppet); sådana (t. ex. den svenska) som, i det de dela nödvärnsområdet i två grader, göra nödvärnet absolut inom den ena men inom den andra endast medgiva proportionellt nödvärn (t. ex. så, att intet »uppenbart missförhållande» får föreligga mellan den skada, man gör, och den man avvärjer); samt sådana som göra nödvärnet genomgående proportionellt. Föreliggande förslag hör till denna sistnämnda grupp.

Proportionen bestämmes genom uttrycket *ikke aabenbart gaar ud over, hvad der under Hensyn til Angrebets Farlighed, Angriberens Forhold og det angrebne Retsgodes Betydning er forsvarligt*. Med *Angriberens Forhold* torde här avses bland annat vad den norska lagen (§ 48) betecknar såsom *angriberens skyld*. Da nödvärnsrekvisitet omfattar även sådana angrepp, som av subjektiva grunder icke äro brottsliga (ehuru objektivt *uretmæssige*). t. ex. sinnessjuks angrepp, så kan, då det gäller angrepp av ringa betydelse, varje parad, som mera väsentligt överskrider den hotande faran, synas otillåtligt, försåvitt den angripne känner angriparens sinnestillstånd. Nyssnämnda uttryck öppnar sålunda en möjlighet för domaren att vid prövning av »proportionen» taga hänsyn till sådana förhållanden. Vid excess i nödvärn kan icke blott straffnedsättning (enligt § 86 mom. 1) utan även strafffrihet inträda, *hvis Overskridelsen er rimeligt begrundet i den ved Angrebet fremkaldte Skræk eller Ophidselse*. I motsats till den svenska lagens (och de svenska förslagens) ståndpunkt i motsvarande fall (*voro omständigheterna sådana, att han svårligen kunnat sig besinna*, 5: 9) synes detta stadgande ej omfatta det fall, att den angripne, under de givna förhållandena, ej kunnat hinna att överväga den rätta proportionen mellan angrepp och parad, men dock ej varit varken rädd eller upphetsad. Emellertid innehåller § 86 i. f. jfr ib. mom. 1 ett annat stadgande, enligt vilket, *naar nogen har overskredet Grænserne for lovligt Nødværge* straffet kan *under iøvrigt formildende Omstændigheder* bortfalla.

Nödfallet, det i förhållande till nödvärnet subsidiära området av negativ intressekollision, bestämmes såsom *truende* (men därför icke nödvändigt överhängande) *Fare*. Faran måste naturligen även här hota ett rättsligt skyddat intresse och likasom vid nödvärnet kan detta intresse vara allmänt eller enskilt. Nödfallsrättens intensitet bestämmes av förslaget, likasom nödvärnsrättens, enhetligt och proportionellt, men proportionen är här omkastad. Det för farans avvärjande nödvändiga ingreppet i främmande intresse är tillåtligt endast såvitt faran *maa anses for væsentlig betydeligere end den Skade*. *Indgrebet kan paaregnes at medføre*. Enhetligheten medför den svårighet, på vilken förslag och motiver icke ingå, att även om skadan göres på själva den sak (t. ex. ett främmande djur), varifrån faran hotar, den, försåvitt på ifrågavarande bestämmelse ankommer, icke får gå längre, än

att den är väsentligt mindre än den hotande faran. Vid excess i nödfall kan straffnedsättning (§ 86 mom. 1) samt *under iøvrigt formildende Omstændigheder* straffrihet (*ib. i. f.*) inträda. — Ett tillägg av intresse är, att under nödfallssynpunkten indrages avvikelser från en gällande rättsregel (även där denna avvikelse icke skulle synas ingå under uttrycket *Indgreb i andres Retsgoder*).

2) Det subjektiva brottsrekvisitet.

Imputabilitet.

Den kriminella åldersgränsen (§ 15) har av förslaget bestämts till 14 år (i den svenska strafflagen likasom i de svenska förslagen: 15 år). Inom åldersstadiet 14—18 år inträder såtillvida en absolut straffnedsättning, som straffet i intet fall får överstiga 8 års *Fængsel*; i övrigt kan för en sådan brottsling, efter domstolens beprövande, straffet nedsättas obegränsat, såvida *Anvendelsen af Lovens fulde Straf paa Grund af hans Ungdom maa anses unødvendig eller skadelig* (§ 86 mom. 2) och kan (§ 86 *i. f.*) bortfalla *under iøvrigt formildende Omstændigheder*.

Beträffande det anormala området har kommissionens majoritet i fråga om ett mera varaktigt bristfälligt själstillstånd (§ 16), genomgående, även för de mest utpräglade fallen, sinnessjukdom och idioti, låtit det ankomma på domstolens prövning av den tilltalades straffemottaglighet, huruvida han skall straffas eller icke. Visserligen skall för dessa personers vidkommande likasom överhuvud för alla anormala ett eventuellt frihetsstraff utstås *under særligt Lægetilsyn i en for saadanne Personer indrettet Anstalt eller Anstaltsafdeling* (§ 17). Visar sig under straffverkställigheten, att en fortsättning av straffet *vil være unyttig eller vil medføre Fare for alvorlig Forværrelse af den dømtes Tilstand, bliver Sagen efter Begæring af Overbestyrelsen for Fængselsvæsenet paany at indbringe for Retten, som efter indhentet Lægeerklæring afgør, om Straffuldbyrdelsen skal fortsættes eller afbrydes*. Majoritetsförslaget har emellertid ingen särskild bestämmelse för det fall, att gärningen blivit begången i ett tillfälligt anormalt tillstånd (som således icke kan betecknas såsom *varigere mangelfuld Sjæls-tilstand*) men att gärningsmannen numera, vid domens meddelande, är fullt normal och straffemottaglig. I viss utsträckning täckes

detta fall av bestämmelsen i § 87: *Er en strafbar Handling begaaet under Indflydelse af stærk Sindsberægelse eller anden forbigaaende sjælelig Uligevægtighed eller iøvrigt under særlige Omstændigheder, der i saa betydelig Grad forringer den Strafværdighed, som Handlinger af den paagældende Art regelmæssig vidner om, at Anvendelse af den foreskrevne Straf vilde være uforholdsmæssig haard, bliver Straffen at nedsætte og kan, naar det paagældende Straffebud ikke hjemler højere Straf end Hæfte, bortfalde.* Såvitt emellertid straffskalan överstiger *Hæfte*, måste straff adömas; visserligen kan domen i dessa fall göras villkorlig utan hänsyn till straffets storlek (ib. st. 2). Men det synes dock icke kunna undgås, att ett svårare brott, förövat i sådant tillstånd av t. ex. feberdelirium, som i avseende på sina psykiska yttringar absolut varit att likställa med sinnessjukdom men därefter gått alldeles tillbaka, måste leda till straffdom.

En ledamot av kommissionen står majoritetsståndpunkten nära men inför såsom kriterium på straffrihet otillräknelighet i stället för straffoemottaglighet och medtager [även tillfälliga] tillstånd, som äro att likställa med sinnessjukdom.

Tvänne ledamöter intaga åter en principiellt annan ståndpunkt, i det de utan vidare stadga straffrihet för *Handlinger foretagne af sindssyge, udpræget aandssvage samt Personer, der i Gerningens Øieblik har været i en Tilstand, som ganske maa ligestilles med Sindssygdom.* Reservanterna yttra sig ej närmare om denna likvärdighet med sinnessjukdom och särskilt ej heller därom, huruvida en höggradig affekt, vrede, svartsjuka o. s. v. skall kunna, såsom likvärdig med sinnessjukdom, motivera straffrihet. I varje fall anse reservanterna, att avgörandet av, huruvida en handling tillhör ifrågavarande kategori, tillkommer den psykiatriska sakkunskapen, likgiltigt om man har med verklig sinnessjukdom eller med något därmed likställbart sinnestillstånd att göra. Är handlingens medicinska kvalifikation klar, så är därmed straffriheten orubbligen given. För de fall av anormalitet, som icke hinna denna höjd men dock ingå under beteckningen *en ved mangelfuld Udvikling, Srækkelse eller Forstyrrelse af Sjæls-ernerne betinget varigere Tilstand* uppställa dessa ledamöter stadganden, som överensstämma med de av majoriteten för hela det anormala området uppställda. Domstolen avgör således, *efter indhentet Lægeerklæring og samtlige iøvrigt foreliggende Omstæn-*

digheder, om den tiltalade kan anses egnet til Paavirkning gennem Straf.

Beträffande det område av anormalitet, där straff ej finnes användbart, har kommissionen enhälligt uppställt de stadganden om skyddsåtgärder, som förut omtalats (I, s. 12).

Den hithörande, i praktiken utomordentligt viktiga frågan om rusets inflytande på straffbarheten har under det danska lagstiftningsarbetets fortgång varit föremål för ganska växlande uppfattningar. Den danska (allmänna) strafflagen yttrar sig överhuvud icke om ruset men dansk rättspraxis har (jfr den svenska lagens uttryckliga ståndpunkt, 5: 5 st. 2, 6) i allmänhet varit obenägen att tillerkänna ruset straffriande eller ens straffnedsättande verkan. Det första danska förslaget (1912) uppdrager, i likhet med de följande, en bestämd skillnad mellan rus, som medfört fullständig otillräknelighet och rus, som har mindre ingripande verkan. I förra fallet — under den självklara förutsättningen, att själva berusningen skett åtminstone kulpost — stadgas *Arbeidsfængsel* intill 6 månader, om under ruset en handling begåtts, för vilken *Arbeidsfængsel* är högsta straffet, men för svårare brott *Arbeidsfængsel* utan denna tidsbegränsning (§ 163). I senare fallet — då den tiltalade på grund av *selvforskyldt Beruselse* befunnit sig *i mangelfuld Sjælstilstand* — stadgas i § 35 st. 2, att ingen straffnedsättning äger rum. Dessutom stadgas i § 164 ett subsidiärt mindre straff, med skärpning vid iteration, för den, som i berusat tillstånd *forstyrrer Færdsel, Ro eller Orden paa offentligt Sted eller forulemper nogen eller volder Fare for sig selv, Husfæller eller andre*. Torps förslag (1917) straffar, vid den högre graden av rus (§ 16 st. 2), gärningsmannen för oaktsamhet, därest han bort kunna förutse den straffbara handlingen *som ikke usandsynlig Følge* av ruset; skulle vid det beträffande brottet *culpa* icke vara straffbar, skall den berusade dock anses straffbar för dylik oaktsamhet, därvid en straffskala skall tillämpas med öppet minimum och ett maximum lika med halva det uppsatliga brottets maximum. Är åter den genom ruset framkallade själsstöringen mindre intensiv, blir enligt Torps förslag § 79 att taga i betraktande, vilken i avseende på förutsättningarna överensstämmer med den nyss anförda § 87 i det senaste förslaget; i mindre fall kan strafffrihet inträda och villkorlig dom kan obegränsat komma till användning. Motsvarande nyssnämnda § 164

i det första förslaget, innehåller Torps fsl. § 132 en straffbestäm-
melse, jämväl med iterationsskärpning, för den som uppsåtligt
eller med *grov* oaktsamhet försatt sig i berusat tillstånd och där-
under *udsætter andres Liv, Legeme eller betydeligere Formueværdier
for Fare*. Slutligen uppställer det nu föreliggande förslaget av
1923 den regel (§ 18), att ruset alltid (naturligen med undantag
för en *actio libera in causa*) medför straffrihet, då gärningsmannen
handlat *uden Bevidsthed*, men icke eljest. Undantaget för en *actio
libera in causa* anses även innebära oaktsamhetsstraff för den, som
vid berusandet är medveten om sin böjelse att i rusigt tillstånd
begå brott av det givna slaget. Men är gärningen ej straffbar i
culpa, inträder intet straff. Har åter gärningsmannen icke handlat
uden Bevidsthed, får, som nämnt, straffrihet icke inträda; däremot
kan straffnedsättning ske jämlikt § 87 (analog med § 79 i Torps
förslag, jfr. ov.). Förslaget har vidare en bestämmelse i § 133,
analog med § 132 i Torps förslag, om den som under ruset fram-
kallar fara).

Imputation (uppsåt och oaktsamhet).

Förslaget har i likhet med det numera vanliga förfarandet
i lagstiftning närmare bestämt *uppsåts*begreppet, nämligen genom
uppräknande av dess olika former. Tre fall av uppsåt åtskiljas:
1) att gärningsmannen *ved sin Handling vil hidføre, hvad der efter
Loven kræves til Forbrydelsen*: detta område torde omfatta dels
de fall, då brottets begående varit gärningsmannens syfte, dels
de fall, då föreställningen om brottet, om än icke syfte, dock haft
positivt känslovärde (så att gärningsmannen *ønskat* dess förverk-
ligande); 2) att han anser brottets inträffande *som en nødrendig
eller overvejende sandsynlig Følge af Gerningen*: härigenom till-
komma, utöver de under 1 innehållna, sådana fall, där föreställ-
ningen om brottet haft negativt känslovärde (eller varit indiffe-
rent) men dess förverkligande synts gärningsmannen mera sanno-
likt än osannolikt (enligt förslagets uttryckssätt skulle det icke
vara tillräckligt, att brottet uppfattats såsom med *syftet* — vilket
ju icke behöver hava uppfattats såsom en övervägande sannolik
följd av handlingen — nödvändigt eller sannolikt förbundet); 3)
att gärningsmannen *vel kun anser Forbrydelsens Indtræden som
mulig, men ville have handlet, selv om han havde anset den som*

sikker. Detta område inrymmer s. k. *dolus eventualis*, bestämd enligt det vanliga »dolusprovet». Då förslaget under 2 uppställer den övervägande sannolikheten hos en negativvärdig föreställning såsom självständigt kriterium vid sidan av dolus-eventualis-provet, synes den uppfattning ligga till grund, att förstnämnda område innesluter fall, som icke enligt dolusprovet, såvitt detta utgår från hypotesen av *vissheten* om brottets förverkligande, skulle ingå under uppsåtet. Så lär nog också vara förhållandet. Men det kan då sättas i fråga, om ej konsekvensen av förslagets ståndpunkt fordrat, att dolus-eventualis-området utsträckts på sådant sätt, att även de föreställningar medräknats till uppsåtet, vilka, därest de fattats (visserligen icke såsom vissa men dock) såsom övervägande sannolika följder av handlingen, icke skulle avhållit gärningsmannen. Även med denna utvidgning komme visserligen uppsåtsbegreppet att vila på en alternativ grund: antingen *vilja* (∴ positivvärdiga föreställningar + med syftet nödvändigt förbundna negativvärdiga föreställningar + på visshetsprovet byggd dolus eventualis) eller föreställning om *sannolikhet* (∴ med syftet endast sannolikt förbundna negativvärdiga föreställningar + på sannolikhetsprovet byggd dolus eventualis).

Oaktsamhet karaktäriseras i § 20 så, att gärningsmannen *ved sin Handling har tilsidesat den Agtpaagivenhed, som det af Hensyn til andres Retsgoder var hans Pligt at udvise*. Det bör här anmärkas, att förslaget i den speciella delen, utgående från den uppfattningen, att en bestämd skiljelinje mellan uppsåt och oaktsamhet icke låter sig genomföra, i större omfång än den gällande rätten uppställt straff för oaktsamhet eller åtminstone för grov sådan samt att straffskalorna för uppsåtligt och för oaktsamt brott mestadels gripa in i varandra, så att oaktsamhetens maximum överstiger uppsåtets minimum.

Förslaget ingår icke i detta sammanhang på frågan om inverkan av ovetskap om gärningens straffbarhet. I annat sammanhang (§ 86 mom. 3) stadgas emellertid, att straff kan ned sättas *naar Gerningsmanden har handlet i undskyldelig Uvidenhed om Retsregler, der forbyder eller paabyder Handlingens Foretagelse*: och under *iøvrigt formildende Omstændigheder* kan straffet bortfalla (*ib. i. f.*).

Försök.

I fråga om omfånget av det straffbara försöket intager den gällande danska lagen såtillvida en särställning, som den eljest införda begränsningen till »utförande» handling (*commencement d'exécution*) eller dylikt här icke upptagits, utan varje handling, *der sigter til at fremme eller berirke Fuldbyrnelsen af en Forbrydelse* (§ 45) anses innebära försök. Denna ståndpunkt har bibehållits i alla förslagen, med den motivering, att det sätt, varpå regeln har tillämpats i dansk rättspraxis, icke inger farhågor för en utsträckning av straffbarheten över rimliga gränser, ävensom att det skulle stöta rättskänslan att låta frågan om straffbarhet eller straffrihet bero på tillfälliga yttre omständigheter, då den brottsliga viljan vore densamma. Konsekvensen av det sistnämnda argumentet är tydligen, att i princip försök bör straffas vid alla brott och denna konsekvens har också redan den gällande danska lagen tagit. Förslagen stå i huvudsak på samma ståndpunkt: det första, som inför förseelserna i den allmänna strafflagen, undantager dessa från den allmänna regeln om straffbarhet i försök; de två senare, som uppställa förseelserna i en särskild lag, göra intet undantag i den allmänna lagen men uppställa i den särskilda lagen försökets straffrihet såsom regel vid förseelser.

Angående den omtvistade frågan om försökets subjektiva rekvisit hava, såsom framgår av motiverna, kommissionens ledamöter haft olika åsikt om tolkningen av förslagets eget uttrycksätt (*bestemt sigter til at fremme eller berirke Udførelsen*, § 22), i det några velat inskränka det subjektiva rekvisitet till syfte, andra velat utsträcka det till att jämväl omfatta föreställningen om effekten såsom *overvejende sandsynlig*.

I fråga om *graden* av försökets straffbarhet stå samtliga förslagen på en strängare ståndpunkt än den gällande danska lagen. Den sistnämnda stadgar i princip, att försöket skall straf-

fas mildare än fullbordat brott och fastställer dess maximum till tre fjärdedelar av det fullbordade brottets. Förslagen uppställa däremot genomgående samma maximum för försök som för fullbordat brott; det första förslaget gör dock härvid skillnad mellan fulländat och ofulländat försök. Däremot inträder sänkning av det fullbordade brottets minimum, enligt de två sista förslagen samt, såvitt rör det ofulländade försöket, även enligt det första förslaget.

Tillbakaträdande från försök medför enligt det nu föreliggande förslaget, varmed i huvudsak Torps förslag överensstämmer, strafffrihet, *naar Gerningsmanden frivillig og ikke paa Grund af tilfældige Hindringer for Gerningens Udførelse eller for Opnaaelsen af det ved denne tilsigtede Øiemed afstaar fra Iværksættelsen eller hindrer Fuldbyrnelsen eller foretager Handlinger, som vilde have hindret Fuldbyrnelsen, hvis denne ikke, ham uafvidende, var mislykket eller ad anden Vej var afværget.* Sinnesändringen medför ej strafffrihet, om avvärjandet slagit fel eller om brottet redan hunnit konsumtionspunkten; detta sista blir, för en lag, som straffar försök vid alla brott, av särskild vikt beträffande brott, byggda på fara. Förslaget har sökt mildra dessa ojämnheter bland annat genom att (§ 86 mom. 7) medgiva obegränsad straffnedsättning för den, som *frivillig har bestræbt sig for at forebygge Fuldbyrnelsen eller genoprette den ved Gerningen forvoldte Skade.*

Någon begränsning av försökets straffbarhet till »objektiv fara» (t. ex. tjänligt medel eller objekt) förekommer icke i förslagen lika litet som i den gällande danska lagen.

Subjektspluralitet.

Beträffande subjektspluralitet intager förslaget den från och med norska lagen i lagstiftningen vanliga ståndpunkt att icke göra någon principiell skillnad mellan gärningsmän och delaktige (*Den for en Lovovertrædelse givne Straffebestemmelse omfatter alle, der ved Tilskyndelse, Raad eller Daad har medvirket til Gerningen.* § 25). Förslaget drager den fulla konsekvensen av denna ståndpunkt, så att även varje *mindre* väsentlig *kulpos* medhjälp till ett *kulpost* brott straffas. Emellertid kan straffet nedsättas dels under förutsättning av svagare kausalitet (subjektivt: *den, der kun har villet yde en mindre væsentlig Bistand, eller styrke et allerede fattet Forsæt*) dels överensstämmande med nyssnämnda nedsättning vid försök (*naar Forbrydelsen ikke er fuldbyrdet eller en tilsigtet Medvirken er mislykket*). Däremot inträder ingen nedsättning på grund av avståndet i tid mellan medhjälpshandlingen och gärningen (i motsats till svenska lagen och förslagen). Tillbakaträdande från något subjekts sida medför straffrihet för detta subjekt under samma förutsättningar som vid tillbakaträdande från försök (§ 26).

Om *concursum necessarium* uppställes den regel, att endast det eller de subjekt straffas, vilkas straffbarhet uttryckligen statuerats.

Beträffande de brott, som i rekvisitet innehålla ett s. k. specialsubjekt, vars straffbarhet grundar sig på överträdelse av särskild plikt, stadgas, att straffet *kan* nedsättas för *extraneus*. En minoritet inom kommissionen stadgar i princip straffrihet för *extraneus*, såvida han icke är medveten om att gärningen på grund av *error* eller av annat skäl icke kan tillräknas gärningsmannen såsom uppsåtlig lagöverträdelse.



LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 10.

THE FALL OF THE MONASTERIES AND THE SOCIAL CHANGES IN ENGLAND

LEADING UP TO THE GREAT REVOLUTION

BY

S. B. LILJEGREN

LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND
PRINTED BY HÅKAN OHLSSON
1924

PREFACE.

The present treatise appears in part fulfilment of a promise made in the preface to my edition of Harrington's *Oceana*. But the origin of the treatise dates farther back than that of the edition. My interest in Milton did not only push rather a long way into the events and ideas of the Great Revolution, but took me actually back several generations in search of the germs and causes of certain phenomena which turned up in the crisis of 1649. Three prolonged visits to London brought some material for my study from the Public Record Office and the British Museum. But otherwise I was prevented from writing down my ideas for a long time. Meanwhile I found an opportunity of putting them before the venerable master of European history, Professor Alfred Stern, of Zürich, who kindly encouraged me in my work. Last spring, the general plan of the book was fixed for a lecture. The notes thus written down were likewise intended to be read before the 'Philologentagung' at Munster some months ago.

In publishing the treatise in its present form, I seize the occasion in order to dwell upon the nature and progress of the suppression of the monasteries in some of its aspects. Hence the large space occupied by this event in the course of the narrative. Gasquet's aims were of a religious kind. The economical and social significance of the event mostly escaped him. More curious still it seemed to me that neither Cheyney nor Cunningham had stopped to consider this side of the question more fully.

When the general trend of the ideas cleared, confirming facts cropped up everywhere along the path of my investigation. There is no need to dwell upon my indebtedness to Maitland's *Constitutional History* or Pollard's authoritative *Evolution*

of Parliament. Some valuable works turned up only when I had practically finished my MS., e. g. Gillespie and Gretton.

Otherwise I have tried to gather as much documentary evidence as possible, trusting secondary matter only where nothing better was to be had, and even then verifying as far as circumstances allowed. Gairdner-Brodie's excellent *Letters & Papers* belongs, of course, virtually to the former category.

Lund. December, 1923.

S. B. Liljegren.

Principal Works Consulted.

For fuller lists of books on particular subjects treated, see the treatises by Bradley, Winston, Suviranta, Cheyney, etc., indicated below.

- BACON, SIR FRANCIS, *Works* ed. by Spedding etc. London 1857 ff. 14 vols.
Ballads from MSS. London 1868—72. Vol. I. Ballad Society.
- BRADLEY, HARRIET, *The Enclosures in England.* New York 1918.
- BURNET, G., *History of His Own Times* (Everyman's Library).
Calendars of State Papers (Dom. Series) 1547—1649. London 1856 ff. 36 vols.
- CALEY, JOHN, *Statutes of the Realm.* 1810—28. 12 vols.
- , *Valor Ecclesiasticus* temp. Hen. VIII auctoritate regia institutus. London 1810—34. 6 vols.
- CAMDEN, WILLIAM, *Britannia* or a Chorographical Description of the Flourishing Kingdoms of England, Scotland and Ireland, etc. Transl. etc. by R. Gough. London 1789. 3 vols.
- CHEYNEY, E. P., *Social Changes in England* in the 16th Cent. Publ. Univ. Pennsylvania IV. 2) 1885.
- Chronicle of the Grey Friars of London* (Camden Soc. I. 53).
- CROWLEY, R., *Select Works.* E. E. T. S. Ex. Ser. XV.
- CUNNINGHAM, W., *Growth of English Industry and Commerce.* Early and Middle Ages. Cambridge 1915.
- DERBY, 3rd EARL OF, *Correspondence* (Chetham Soc. 19).
- DUGDALE, SIR WILLIAM, *Monasticon Anglicanum.* A History of the Abbies and Other Monasteries, Hospitals, Frieries, etc. in England and Wales etc. London 1846. 8 vols.
- England in the Reign of King Henry VIII.* E. E. T. S. Ex. Ser. XII, XXXII.
- FIRTH, C. H., *The House of the Lords during the Civil War.* London 1910.
- , *Oliver Cromwell and the Rule of the Puritans in England.* London 1904.
- FISHER, H. A. L., *Political History of England 1485—1547.* London 1906.
- FROUDE, J. A., *History of England: Henry VIII, Edward VI, Mary, Elizabeth* (Everyman's Library). 10 vols.
- GAIRDNER, JAMES, & BRODIE, R. H., *Letters & Papers, Foreign & Domestic, of the Reign of Henry VIII.* London 1862 ff. 33 vols.
- GARDINER, S. R., *History of England 1603—1642.* London 1884. 10 vols.
- , *History of the Great Civil War 1642—1649.* London 1886 ff. 3 vols.
- , *Constitutional Documents of the Puritan Revolution 1628—1660.* Oxford 1889.
- GASQUET, F. A., *Henry VIII and the English Monasteries.* London 1906. 2 vols.
- , *English Monastic Life.* London 1910.

- GILLESPIE, J. E., *The Influence of Oversea Expansion on England to 1700*. New York 1920.
- GRETTON, R. H., *The English Middle Class*. London 1917.
- HALL, H., *A History of the Custom Revenue in England*. London 1892.
- HALLAM, HENRY, *Constitutional History of England* (Everyman's Lib. 3 vols.
- KERSHAW, R. N., *The Elections for the Long Parliament 1640*. (Engl. Hist. Review 1923, p. 496 ff.).
- King Henry VII, Naval Accounts of*, (Navy Record Soc. VIII).
- , *Memorials of*, ed. by J. Gairdner. London 1858 (Rev. brit. medii ævi script.).
- , *Relations of the England of*, (Camden Soc. I. 37).
- King Henry VIII's Scheme of Bishoprics*. London 1838.
- Knights Hospitallers in England* (Camden Soc. I. 65).
- LEADAM, J. S., *The Domesday of Inclosures 1517—18*. London 1897. 2 vols. (Royal Hist. Soc.).
- , *The Domesday of Inclosures for Nottinghamshire* (Thoroton Soc.) 1904.
- LILJEGREN, S. B., *Studies in Milton*. Lund 1918.
- , *James Harrington's Oceana*. Heidelberg 1924 (Publ. of the New Society of Letters at Lund 4).
- MACHYN, HENRY, *Diary* (Camden Soc.).
- MC KECHNIE, W. S., *Magna Carta*. Glasgow 1914.
- MAITLAND, F. W., *The Constitutional History of England*. Cambridge 1913.
- POLLARD, A. F., *The Evolution of Parliament*. London 1920.
- , *Henry VIII*. London 1913.
- , *Political History of England 1547—1603*. London 1910.
- PORRITT, E., *The Unreformed House of Commons*. Cambridge 1903. 2 vols.
- PRYNNE, WILLIAM, *Parliamentary Writs*. London 1659—64. 4 vols.
- Reformation, Narratives of the*, (Camden Soc. I. 77).
- ROSCHER, W., *Zur Geschichte der englischen Volkswirtschaftslehre*. Leipsic 1851.
- Rotuli Parliamentorum; ut et Petitiones, et Placita in Parlamento tempore Edvardi R. I. ff.* 6 vols. London 1832.
- Rutland Papers* (Camden Soc. I. 21).
- RYMER, TH., *Fœdera*. London 1704 ff. 17 vols.
- S., J., *Συλλογολογία or An Historical Discourse of Parliaments in their originall before the Conquest, and continuance since*. London 1656.
- (SADLER, JOHN), *Rights of the Kingdom*. London 1649.
- SELDEN, JOHN, *Titles of Honor*. London 1631.
- SMITH, ADAM, *The Wealth of Nations*. 2 vols. (World's Classics).
- SMITH, H. F. RUSSELL, *Harrington and His Oceana*. Cambridge 1914.
- Stiffkey Papers 1580—1620* (Camden Soc. III. 26).
- STUBBE, HENRY, *The Commonwealth of Oceana*. London 1660.
- STUBBS, W., *Constitutional History of England*. Oxford 1874—8. 3 vols.
- Suppression of Monasteries, Letters rel. to the*, (Camden Soc. I. 26).
- TANNER, J. R., *Tudor Constitutional Documents 1485—1603*. Cambridge 1922.
- TRAILL, H. D., *Social England*. London 1893 ff. 6 vols.
- TWYSDEN, SIR ROGER, *Government of England* (Camden Soc. I. 45).

- USHER, R. G., *The Historical Method of S. R. Gardiner* (Publ. Wash. Univ., St. Louis, III. 2. 1). 1915.
- VERGIL, POLYDORE, *English History* (Camden Soc. I. 29 etc.). ✓
- VINOGRADOFF, P., *Growth of the Manor*. London 1905.
- War, *The Spanish* (Navy Record Society XI).
- WINSTANLEY, JERRARD, *The Law of Freedom in a Platform: Or True Magistracy Restored*. London 1651 (52).
- WINSTON, J. E., *English Towns in the Wars of the Roses*. Princeton 1921.
- WRIOTHESLEY, CHAS., *Chronicle of England* (Camden Soc. II. 11, 20).
- YONGE, WALTER, *Diary* (Camden Soc. I. 41).
-

There is a certain attitude towards English constitutional history which looks at its past struggles as struggles between the King and the English people. To such a mind, *Magna Carta* was won from the former party by the latter. In 1649, the execution of Charles I had a similar meaning, meant the victory of the English people. This attitude cannot hold good before a close scrutiny. It has been shown that *Magna Carta* was a class document¹ forced from the King by the nobility in the wider sense of this word. In the same way, there are certain facts which seem to indicate that the victory in the civil contention culminating in 1649, was won by a class in English society, not by the English people properly speaking, much less by the *English nation*, a conception whose concrete, modern correspondent did not then exist.²

¹ W. S. McKechnie, *Magna Carta*, Glasgow 1914.

² How far from being recognized is still the nature of the Great Revolution, may be seen in recent authoritative works. In his *The House of the Lords During the Civil War*, Firth asserts that the English republic constituted after the downfall of Charles I could scarcely be regarded as a democracy. He goes on quoting a 17th century champion of the new government in the press who said that its great merit was that it was not a democracy, but resembled rather the aristocratic governments of Venice and of the United Provinces (p. 218). A better confirmation of the theory that it was the English middle class, the merchants and manufacturers, who principally brought about the revolution, could hardly be wished for. Venice as well as Holland was governed by merchants *i. e.* the party corresponding to the English middle class. A feudal aristocracy of any importance did not then exist either at Venice or in Holland. It seems as if the author had missed the quality of this aristocratic government of 1649, when he immediately afterwards puts the question whether its resemblance to an aristocracy might not have been expected to attract to it the support of some of the nobility (p. 219). I think not, as it was directed against the peers and the clergy as well as against the King. The aims and ideals of the old feudal aristocracy proper lay far back in the Middle Ages, those of the victorious middle class

The constitutional struggles in England after the Conquest, centering round Runnymede, assumed a baronial character for the first few centuries. The contending parties were principally the King and the nobility, secular as well as spiritual, down to the gentry. What was below the gentry, simply did not count politically, in a way, a fact which has recently been recognized by an eminent historian in his work on the evolution of parliament in England. Social development brought a change, not sudden and unexpected, but on the contrary slowly matured and culminating centuries later, when the origin of the change was so far forgotten as to make its nature and consequences pass not at all or scantily noticed, for a very long period.

The constitutional convulsions in England which brought about the crisis in 1649, seem to have been conditioned primarily by social development the origin of which dates very far back in English history. The first cause of this development is of a kind common to European society at large and consequently no fresh attempt to lay it bare need be made.¹ The early stages of the development in England will likewise allow of being passed over with hints, in order to permit later details to be set off, the importance of which seems to have received only occasional or no attention at all.²

Pollard thinks that the commons in England began to take an interest in politics only about the middle of the 15th century (*Evol. Parl.*, p. 320). Circumstances seem to connect this fact with the early years of the Wars of the Roses. Undoubtedly, these wars were not, as seems to have been the case with previous civil struggles during the Middle Ages in England, solely

in the present or the future. There was no reconciling such widely diverging interests.

For a fuller statement of Firth's views, see his *Oliver Cromwell and the Rule of the Puritans in England*, p. 232 ff.

¹ For this part of the subject, cf. e. g. Br. Suviranta, *The Theory of the Balance of Trade in England* (Helsingfors 1923, p. 1 ff.; 9 ff.); W. Cunningham, *The Growth of English Industry and Commerce* (Cambridge 1915, I. 114 ff. etc.; *The Progress of Capitalism in England*, p. 30 ff.; 62 ff. etc.; the well-known handbooks by Hewins, Hobson, Jevons, Shaw etc.

² Stray conjectures occur now and again in the handbooks. Parts of the problem fall within the scope of Gretton's *The Engl. Middle Class*, unfortunately only a short essay with few references or authorities.

a clash of the interests of the nobility with those of the Kings or within the nobility itself. It is possible to trace a fusion of the interest of merchants and other burgesses with the cause of the White Rose, as perhaps the better part of the great manorial lords sided with the Lancastrians. This does not amount to anything like a clear-cut division of the different social strata into Lancastrians and Yorkists. But we are entitled to draw several inferences from proved facts. We know that old decaying towns like Lincoln and Winchester were staunch supporters of the Red Rose,¹ whereas Edward had won the sympathies of most other towns that counted at the time, though Lancastrian partisans probably were to be found in the latter as well. In certain districts, as in Somerset, Cornwall, and Devon, the majority of the big landholders were evidently adherents to the Red Rose.² The Yorkists likewise were stronger in the more advanced and democratic south and east, whereas the Lancastrians may be said to have prevailed in the feudal and aristocratic north and west, where social development seems to have stopped at an earlier stage or at all events to have been comparatively backward. Also in this case, it is necessary to caution against premature conclusions and generalizations. The division was *anything* but clear, sometimes even the actual fact is barely discernible.³

¹ Winston, *English Towns in the Wars of the Roses*, p. 30 f.

² Winston, *English Towns*, p. 39; cf. also pp. 9, 18, 21, 40 f., 43 f., 59, 61, 66 ff.; Traill, *Social England* II. 313 f.

³ Winston, *English Towns*, p. 70; Traill, *Social England* II. 313 f.; *Polit. Hist. Engl.* VII. 270; Stubbs, *Constit. Hist.* III. 180 f.

Extremely interesting facts as regards the social and economic conditions of the various parts of England in 1322, are furnished by J. C. Davies in a paper on the Assembly of Wool Merchants (*Engl. Hist. Review* XXXI. 599) in that year. He says: 'The extreme northern counties were not pastoral and were subject to the invasions of the Scotch. There is not one wool merchant in Cumberland or Westmoreland, and none in Northumberland outside Newcastle-on-Tyne. The bailiffs of Newcastle returned that they dared not allow any merchant or other person to leave the town on account of the threatening Scotch inroads and the necessities of defence. Coming south to Yorkshire, there were a fair number of merchants in the city of York and in other liberties who were to attend. The counties on the Welsh border were also almost entirely free from wool merchants. There were none in Worcestershire and there were none in Herefordshire outside the city of Hereford itself, which supplied two. There were none in Shropshire

The existence of a new stratum claiming a better place in English society, becomes more obvious after the close of the Wars of the Roses and the accession of Henry VII. He favoured the industrial classes distinctly. 'He saw that their prosperity might bring money into his treasury, and that their growing influence would help to balance the power of the turbulent nobles, whose ancestors had involved our country in so many civil brawls and shaken the power of so many kings.'¹ Manufacture flourished all over the country, 'there was probably hardly a home without a spinning-wheel, hardly a manor without half-a-dozen handlooms.'² In some parts of England, large sections of the population depended for their livelihood chiefly upon manufacturing industries.³ The immense growth of English commerce in the reign of the first Tudor is proved by the various commercial treaties then made, by the navigation laws, by the charters obtained by English merchants, etc.⁴ Henry's naval reputation

outside Shrewsbury and Bridgenorth and only two in Staffordshire. In the south-west there were no merchants in Devon, because of the poor quality of the wool there, though Somerset and Dorset provided seven. It was in the eastern and midland counties that the wool merchants flourished. Outside certain liberties there were no wool merchants in Wiltshire. Rutland had one, and he had not been in the county since the sheriff received the writ. The return from London contains surprisingly few names, though no explanation suggests itself readily for this. Generally the further east the county, the greater was the number of names contained in the return. The lists of Lincolnshire and Bedfordshire are long, Northamptonshire and Nottinghamshire longer, while Warwickshire and Leicestershire and Norfolk and Suffolk contain very lengthy lists of names.' It is of extreme importance that the lists for Kent, Essex, Hertfordshire, Gloucestershire, Surrey and Sussex are missing!

¹ Traill, *Social England* II. 551. As regards manufactures, Henry VIII followed up the policy of his predecessor, there were statutes for the encouragement of the linen manufactures (24 Hen. VIII, cap. 4) etc., in his reign. Cf. also Froude, *Henry VIII*, I. 4 ff.

² Traill II. 555.

³ *Ib.* II. 556.

⁴ *Ib.* II. 552 ff.

As to the naval and mercantile policy of Henry VII, cf. e. g. *Naval Accounts and Memorials of the reign of Henry VII 1485—8 and 1495—7*, edited by M. Oppenheim (Navy Record Society, vol. VIII), p. VIII ff.; XXXIV ff.; C. S. Goldingham, *The Navy under Henry VII* (Engl. Hist. Review XXXIII. 472 ff.); Hall, *Hist. Custom Revenue* I. 110 f., etc.

On the early history of English trade, see also G. F. Ward, *The Early*

may explain the fact that Columbus turned to him and offered him, in a way, the discovery of the New World.¹ The negative part of this policy lay in those attempts to lessen the power of the nobility, which form a very notable feature of the reign of Henry VII, as one of his first historians has pointed out.² The particular legislation of this king which chiefly entailed the weakening of the nobility, was embodied especially in three statutes. There existed a tendency in the large estates of the nobility to swallow up the small ones belonging to lesser landowners and in this way to increase the power of the magnates. In order to prevent the further advance of this process, Henry VII's statute of population enacted that all houses of husbandry to which were added twenty acres of ground and upwards, had to be maintained, and were not to be suffered to fall into disuse or to be merged in larger estates. This statute in the long run secured an independent class of yeomanry which did not owe its existence and livelihood to the nobility, and which consequently might be armed against the latter.³

History of the Merchant Staplers (Engl. Hist. Review XXXIII. 297 ff.) and the literature there indicated.

¹ Hakluyt, *Voyages* (Glasgow 1905) I. XXVI f.; VII. 135, 137, 139; XII. 5; Harrington's *Oceana* ed. by S. B. Liljegren, p. 197 and note.

² Bacon, *Hist. of Henry VII* (Works VI), p. 93 f.

(cf. Traill, *Social England* III. 30: 'The growth of the royal supremacy was aided more by the altered position of the nobles than by any other single circumstance. Henry VIII found no strong baronage to thwart him. The policy of proscription had destroyed all that was dangerous in the old nobility. During the Middle Ages the barons had borne the brunt of the conflict for English liberty, and their impotence after the Wars of the Roses cleared the way for the assertion of the monarchical principle. The nation, in its anxiety for order and good government, was content to leave the upper classes at the mercy of the king; and, taking advantage of this prevailing sentiment, Henry VII. had pursued a policy of levelling class privileges. His Government, carried on for the most part by capable officials whom he could trust, did not necessarily exclude the old nobles from office, but they were placed on the same level as the other officials, and when Henry VIII. ascended the throne, the power of the old nobles had practically passed away.'

³ Bacon, *History of Henry VII* (Works VI), p. 93; Harrington's *Oceana* ed. by S. B. Liljegren, p. 48 and note. The relations of this statute to the progress of enclosures, is clear, and also the importance of enclosures as regards the social development in general. The conversion of arable lands

As this statute proved the means of depriving the nobility of infantry, so another act was calculated to take away their cavalry. The statute of retainers cut down very drastically the number of the followers or retainers which the grandes were allowed to maintain on their estates. The young nobility, younger brothers and relatives of no independent subsistence were no longer allowed to throw in their lot with this or that duke, earl, or baron, but were forced to vent their adventurous spirit elsewhere, at court or abroad. The relative isolation which this policy involved on the part of the peers, often entailed the giving up of the country seat for the capital and the court. And this transference, on the other hand, brought along heavily increased expenditures, heavy taxation and neglect of estates (Harrington's *Oceana* ed. S. B. Liljegren, p. 49 and note).

The third blow aimed by this king at the baronage was the statute of alienations. Whereas formerly the large estate had been practically indivisible, descending entire to the eldest son, Henry VII decided, primarily with a view to facilitating the enlistment for the war against France, to encourage the sale of lands in the possession of the nobility (Harrington's *Oceana* ed. S. B. Liljegren, p. 49 and note).

The effect of this policy was immensely heightened by the struggles of the Tudors with particular noblemen, struggles whence the kings invariably issued as victors and which as invariably involved the confiscation and recovery of estates and property from the nobility. The confiscated possessions increased the power of the king in a twofold way: they furnished the means to reward his officials and servants and in this way to secure their affection; and they brought him values which allowed of conversion into money. In this way the old nobility by birth was to a great extent changed into, or rather supplanted by, a nobility of the king's making and immediately dependent on him.

Important as were these social changes — which have now and then been noted and interpreted since the days of Bacon — there were others which have till now in a certain way escaped attention, at least as regards their true sense and character.

into pasture was as agreeable to merchant-landowners as to the nobility. For questions relating to the history of enclosures, see H. Bradley, *The Enclosures in England*, New York 1918.

The religious aspect of the Reformation is usually the one most frequently dwelt upon, when this event is discussed. But the economical elements which formed part of it, were perhaps of an even more far-reaching importance. The comparative neglect of this side of the question makes it imperative to stop and inspect it more closely.

At the accession of Henry VIII, the clergy formed a very powerful element in English society. According to an estimate dating from the early Middle Ages, the English spiritual estates comprised a third or more of all landed property in the country.¹

A somewhat similar statement is to be found in old parliamentary rolls. A later computation indicates a lower but still very considerable proportion. On the eve of the Reformation, the spiritual estates of the realm may have amounted to at least $\frac{1}{4}$ of the whole of landed property in England. There were more spiritual peers than secular in parliament. The grants of the clergy were made separately by a representative body of their own, *viz.* convocation. In a few years this power was broken and the bulk of these possessions was thrown on the hands of the king, forcing him to a disposal and replacement of immense values within an incredibly short period of time. The social significance of this fact is that about a fourth of the political and economical power of the realm, so to speak, rather suddenly shifted from one of the classes in England to the king, at least for the time being. But it was not very likely that the king would keep this property, it was even hardly possible that he *could* do so. In this case, where did it go? This seems to be one of the most important questions bearing upon the structure of English society in the 16th and 17th centuries and in order to give as satisfactory an answer to it as circumstances allow of, the event called the visitation of the monasteries and connected incidents must be subjected to closer inspection.

The economical history of the English Reformation begins, properly speaking, in the year 1532. On the 15th of January, in the said year, was passed 'An Act concernynge restraynt of

¹ Cf. Selden, *Titles of Honor* II. 5. 17: 'In Anglia continentur... 60215 feoda Militum de quibus Religiosi habent 28015;' and further *Rotul. Parl.* IV. Ric. II. 13: 'le Clergie que occupie la tierce partie del Roialme.' In addition, cf. Harrington's *Oceana* ed. by S. B. Liljegren, p. 47 and note.

payment of Annates to the See of Rome.'¹ In this way a question of long standing and troublesome character was finally solved. To this negative side of the matter, however, corresponded a positive. It was not in the nature of Henry VIII to relieve his people of a heavy burden out of pure regard for their private wishes or benefit. What he grudged others, he generally managed to secure for himself, and so parliament had to pass another act some years later on (in 1534), granting to the King what the Pope had lost.² But his subjects soon found out that the change had been for the worse.³ Rome was a long way off and it was

¹ Cf. *Valor Ecclesiasticus* I, p. II. There was long delay, however, before the matter was settled. Fisher (*Polit. Hist. Engl.*, p. 315) puts down March 19 as the date when the final bill was passed, evidently on the authority of Chapuys' letter to Charles V (*Letters & Papers of Henry VIII*, V, 879; see, however, *ib.* 720 f.; 832; *Val. Eccl.* I. II). Cf. also Froude, *Hen. VIII*, I, 421 ff.; Tanner, *Tudor Const. Doc.*, p. 25 ff.

How large the sums really were which in this way the Pope got out of the English people, is seen from a reference in 23 Hen. VIII: 'It is evidently known, that there hath passed out of this realm unto the Court of Rome since the second year of Henry VII unto this present time, under the name of Annates or Firstfruits, paid for the expedition of Bulls of Archbishoprics and Bishoprics, the sum of 800,000 ducats, amounting in sterling money, at the least, to 160,000 pounds, besides other great and intolerable sums which have yearly been conveyed to the said Court of Rome, by many other ways and means, to the great impoverishment of this Realm' etc.; cf. *England in the Reign of King Henry the Eighth*, II, p. CLXXI.

² 'An Acte concerninge the paiment of First Fruites of all dignities, benefices, and promocyons spirituall, and also concerninge one annuell penycon of the tenthe parte of all the possessions of the Church, spirituall and temporall, graunted to the Kinges Highnes and his heires.' Cf. *Valor Eccles.*, vol. I, p. II; Tanner, *Tudor Const. Doc.*, p. 25 ff.; 36 ff.

³ Cf. *England in the Reign of Hen. VIII*, vol. II, p. CLXXI: 'The Act (26 Henry VIII. c. 3) transferring these annates to the king seems to have given some cause for dissatisfaction. Thus in Mors' Complaynt we read: 'The Pope, *ex plenitudine potestatis*, made a law that every bishop should lack the first year all the fruits of his bishopric, though the bishop were so worthy his living the first year as the worthiest of all the Apostles. And he ordained that these Firstfruits should neither be given to blind nor lame, but to himself to maintain his pride. This condition of the Pope is now confirmed in England with an Act of the Parliament, whereby not only bishops must pay the Firstfruits of their bishoprics, but also every parson and vicar of his benefice, and every lord the Firstfruits of his lands. In which Act the Pope's condition is not put away, but it is two parts greater than ever it was. For where the Bishops did only pay the Firstfruits then,

difficult from there to control the efficiency of the ecclesiastical administration in the far north. The successors of St. Peter had to be content with what they could get according to an old estimate of English Ecclesiastical Property made in the reign of Edward I. Not so Henry VIII. Instead of taking over the ecclesiastical revenues, formerly due to the Pope, in a lump, he immediately set about to ascertain what was the actual value of the 'annates' paid to the see of Rome. To start with, the First Fruits were declared to be the clear revenue and profits for one entire year, and the Tenth, the tenth part of such clear revenue. According to the act mentioned above, taxes of this kind were to be paid by all Archbishoprics, Bishoprics, Abbeys, Monasteries, Priories, Colleges Hospitals, Archdeaconries, Deaneries, Provostships, Prebends, Parsonages, Vicarages, Chantries, Free Chapels, and every other dignity, benefice, office, or promotion spiritual within the realm or elsewhere, within any of the King's dominions, of whatever name, nature, or quality they were, or to whose foundation, patronage, or gift soever they belonged. (*Val. Eccles.* I. III). Remained to take a survey and determine the value of all churches and religious houses and institutions in England which had to pay such first-fruits and tenths, and to this end the King's Chancellor was ordered to direct into every diocese in England and Wales several commissions, in the King's name and under his great seal, which were to ascertain the true, just, whole and entire values of all the manors, lands, tenements, hereditaments, rents, tithes, offerings, emoluments, and all other profits spiritual as well as temporal belonging to any archbishopric etc. within the limits of this commission.¹ What these limits were, is made clear in rather general terms in the oath² required

now the parsons pay, the vicars pay, the lords pay, and in conclusion all men must so often pay, that a man, if he take not good heed, would think that the Latin *papa* were translated into English. here is so much paying on every side."

¹ *Val. Eccles.* I. III.

² *Val. Eccles.* II. 1: 'Ye shall swere that diligently and truely without favour affection fraud covyn mede drede or corrupcion ye shall doo fulfill and execute the hole effectes and contents expressed in the Kyngs Commission with Instructions and Articles therunto annexed to you and others directed for Serche and Enquerie to be made of the hoole and entiere Values of all Spirituall Possessions within the Lymettes in the same Commission

from the commissioners and in the wording of the commissions.¹ In addition to the commission, Henry provided the commissioners with instructions as to their manner of proceeding. They were to send for any scribes or officers of the Bishops etc. from whom information might be had as regarded the limits of the district and the religious institutions and possessions within the district. Then the commission was to split up into smaller parties of at least three members, and these bodies were to go to the several places, there to examine into the value of all spiritual promotions contained therein.²

The commissioners seem to have executed their work rapidly and faithfully. The returns are generally dated January—June 1535. The results, save for some parts lost, are now codified in six printed volumes forming the *Valor Ecclesiasticus*. As a matter of fact, the whole yearly income of the Church of England, according to this estimate, was £ 320,280. 10 (Gasquet, *Henry VIII and the Engl. Monasteries* I. 33).³

The significance of this policy is clear. These additional revenues would make the King more independent of his parliament and strengthen his position in general. Far more important in this respect, however, was his suppression of the monasteries. Occasionally, English religious houses had been suppressed in the Middle Ages,⁴ but Henry VIII decided to carry out a similar policy on a big scale. In 1533, parliament had transferred the right of visitation from the Pope to the King (Gasquet, *Henry VIII and the Engl. Mon.* I. 252). Two years later royal com-

and Instructions expressed accordyng to the Act of Parliament in that Case ordeyned, and provided, and accordyng to the saide Commission, and Instructions to you made and yeven in that parte as nere as ye can or may, to your Cunnyng, Witt and uttmost of your Power. So helpe you God and the Holie Exangelystes.

¹ *Val. Eccl.* II. 289, where the commission for Devon is found.

² *Val. Eccl.* I. IV.

³ For estimates as to the riches of the monasteries, cf. e. g. Wriothesley's *Chronicle*, I. p. 108. The editor, W. D. Hamilton, refers to Speed's Catalogue of Religious Houses where it was stated that sixteen mitred abbots had revenues above 1,000 l. per annum. St. Peter's, Westminster, was the richest, being valued at 3,977 l., Glastonbury second at 3,508 l., and St. Alban's third at 2,510 l.

⁴ As to the earlier stages of this policy, see e. g. Froude, *Henry VIII*, I. 57 ff., and the documents there referred to.

missioners were sent out to the monasteries all over the country in order to 'inquire into their condition both in spiritual and temporal matters, and the lives and morals of their abbots, removing and punishing those whom they find in fault, and receiving resignations of those willing to resign, giving them pensions, appointing their successors, and taking their oaths of fealty' (*Letters & Papers* VIII. 76). The King's purpose, however, was rather to find a cause for appropriating the possessions of the monasteries than to mend their morals.

The King's plans as regarded the ecclesiastical property, were put into effect on moderate lines, in the beginning. In Feb., 1536, there was an act passed in Parliament concerning the dissolution of the lesser monasteries (*Letters & Papers* X. 243. 18). The upper limit *ad quem* was reported variously as 200 l. or 300 marks a year (*ib.* 551, 552; Froude, *Hen. VIII*, II. 134 ff.; Tanner, *T. C. D.*, p. 58 ff.). There is a letter from the Archbishop of York to Cromwell showing that attempts were made to thwart the King's designs by alienations in advance and sale of property belonging to those convents which were endangered by the act (*L. & P.* X. 716). But the work of suppression was set going and assumed ever increasing proportions.¹

At first, there was some hesitation about the disposal of the property acquired. The King did not immediately sell or give away what he got from the nobility or the clergy, in all cases. As an instance in point might be mentioned that, in 1533, Henry VIII granted to Henry Knivet, one of the gentlemen of the Privy Chamber, 'in tail male the manor or lordship of Cundor Dorington and Ryton, Salop, which came to the hands of Henry VII by the attainder of Sir Francis Lovell late viscount Lovell' (*Letters & Papers* VI. 1195. 21). But soon Henry saw his way and became aware of the immense advantages to be got out of the situation, at least for himself. Services and servants were to be secured by means of the booty, and ready money to be had without the necessity of asking parliament. Independence and strength to a

¹ *Letters & Papers* X. 406 etc.; cf. also XXI. 1. 302. 35: 'Sir Philip Hobby, a gentleman of the Privy Chamber. Grant of five bells which he has lately found in the weighhouse in Newcastle, embezzled from the late priory of Leeson in Kent; and licence to export these and other bell metal to the weight of 20,000 lb. Greenwich, 8 Febr. 37 *Hen. VIII*. Del. Westm., 16 Febr.'

greater extent than had been the case with most English kings after the Conquest, were to be his.¹

It is evident that, in the early years of the Reformation, he did not intend to carry out the work in progress without exceptions. He probably did not dare or care to do so. At first, exemptions from the general act of suppression are consequently to be met with, now and again. On Aug. 8, 1536, the Benedictine abbey of nuns of St. Mary, Winchester, Hants., was permitted to continue in its possessions save for such parcels as had been previously granted to Sir Edw. Seymour (*Letters & Papers* XI. 385. 20). On the same day, the Cistercian abbey of St. Mary, Bitlesden, Bucks., Linc. dioc., the Benedictine abbey of St. Mary, Chatteris, Camb., Ely dioc., the Augustinian priory of Holy Trinity, Gracedewe, in co. Leic., Linc. dioc., and the Augustine priory of St. Mary, Huntingdon, Linc. dioc., got similar licences (*Letters & Papers* XI. 385. 21—24). And other cases occur later on.² But we must not think that the King granted these licences free of cost, out of pure compassion. There is a letter from Sir Th. Arundel, the High Bailiff of Salisbury, to Th. Cromwell relating how, on going to Cornwall, he heard much lamentation for the dissolution of the monastery of Clyffe,³ and he begged

¹ Cf. e. g. Wriothsesley's *Chronicle*, I. p. 102 note: 'These vast revenues, amounting to between one-fifth and one-tenth of the whole rental of England, if frugally husbanded would have rendered the Crown independent of Parliamentary aid.' The note refers to the following passage: 'At this Parliament (in 1539) all the religious houses in England, suppressed and not suppressed, were granted to the Kinge to the augmentation of his crowne for ever.'

² *Letters & Papers* XI. 385. 34, 35; 519. 11; 1217. 13, 14, 26; XII. 1. 311. 3, 4, 22, 36—48; 795. 9; 1103. 17; 1105. 6; XII. 2. 191. 10; 411. 2, 10, 11, 12, 23, 26; 1008. 1, 2; XIII. 1. 646. 17—19; 1115. 19; 1519. 44.

³ In some parts of England, the dissolution of the monasteries certainly was very invidious and caused sorrow and anger among the population. Such was the case long before the final, sweeping process was initiated. In 1525 or thereabouts there were disturbances and riots on account of sporadic suppressions for which Wolsey had secured the permission of the Pope himself. See Gasquet, *Henry VIII & the Engl. Monasteries* I. 84 ff. Cf. also e. g. *Derby Correspondence*, p. 29 f.: 'Understanding sythens that ther hath byn lyke insurreccion & assemble lately attempted in the borders of Lancashir, specially abowt the Abbey of Salley and other partyes ther about, insomoeche the Abbot and Monkes be agayn by the Traytors of that assemble restored to the possession of the said Abbey ... you shall ... procede ... to

very earnestly on behalf of the honest gentlemen of that quarter that it might be allowed to stand. And he added, that the house was willing to give the King 1,000 mks for their exemption (*Letters & Papers* XII. 1. 4). In fact, there is a long list of sums paid by the exempted monasteries, to the total amount of 5,948 l. 6 s. 8 d.¹

But the matter did not end there. After those monasteries had procured an authorization to continue in existence and in several cases impoverished themselves paying the heavy fines exacted by the King, the latter made parliament pass another act, considerably amplified, which commanded the suppression of *all* monasteries (Froude, *Hen. VIII*, III. 20 ff.; Tanner, *T. C. D.* p. 63 ff.; *Letters & Papers* XIV. 1. 867. 13; 1171). In this way, the King first got fines for exemption, and then the monastery itself. This was the fate e. g. of the convent of Pollesworth which figured in the list of such houses as had paid the fine (see above). There is a letter about this convent to the Chancellor of the Augmentations, relating how the abbess had lately purchased 'the continuance of their house at great expense but nevertheless left it in such a state that the King was put to no cost in despatching them.' In consideration of these facts and

the repression of the said Rebellion and Assemble in the said borders of Lancashir or elswher within or nere the same, yf any suche do yet contynue.'

¹ Cf. *Letters & Papers* XIII. 2. 457. 1. 2. 3: 'Fines for the toleration and continuance of monasteries (counties given in all cases, as follows: Byndon, 300 l.; St. James', Northampton, 333 l. 6 s. 8 d.; De la Pray, 266 l. 13 s. 4 d.; Winchester nunnery, 333 l. 6 s. 8 d.; Huntingdon, 133 l. 6 s. 8 d.; Bytlesden, 133 l. 6 s. 8 d.; Shapp, 266 l. 13 s. 4 d.; Charterhouse super Hull, Yorks., 233 l. 6 s. 8 d.; Kyme, 200 l.; Stixwold, 21 l. 13 s. 4 d.; Wollescrofte, 166 l. 13 s. 4 d.; Powslowe, 400 l.; Canonsleigh, 200 l.; Newsted, Notts, 233 l. 6 s. 8 d.; Bewald, Notts, 166 l. 13 s. 4 d.; Wallingwells, 66 l. 13 s. 4 d.; Nethe, 150 l.; Alba Landa, in Wales, 400 l.; Stratflere, 66 l. 13 s. 4 d.; St. Mary's, Chester, 160 l.; Dale, 166 l. 13 s. 4 d.; Repyngton, 266 l. 13 s. 4 d.; Wormesley, 200 l.; Lymbroke, 53 l. 6 s. 8 d.; Alnwick, 200 l.; Laycock, 300 l.; St. Thomas' beside Stafford, 133 l. 6 s. 8 d.; Croxden, 100 l.; Roccetter, Staff., 100 l.; Hylton, 66 l. 13 s. 4 d.; Brusyarde, 60 l.; St. Anne's beside Coventry, 20 l.; and Pollesworthe, 50 l. Total, 5,948 l. 6 s. 8 d. The remainder of the said fines still unpaid is not accounted for because the monasteries aforesaid, all, before the end of the account, have been surrendered to the King, who has therefore remitted the further payment of the fines.' Cases of bribery were by no means infrequent. Cf. e. g. Gasquet, *Henry VIII & the Engl. Mon.* I. 89 ff. etc.

because most of the inhabitants of the convent were aged, impotent, or friendless, pensions were asked for them to an amount varying between 26 l. 13 s. 4 d. (for the abbess) and 40 s. (*Letters & Papers* XIV. 1. 207; cf. also *ib.* 161; 395).

Otherwise there was no anxiety shown on the part of the government as regards the fate of the expelled monks and nuns. What they got in the form of pensions etc., was exceedingly little. Relatives and friends were expected to receive and nourish the former inhabitants of the religious houses. Otherwise it was not difficult to find fault with them, some indiscrete words or some hesitation in obeying the King's commands were sufficient to cause attainder, in which cases they were not only not entitled to compensations but liable to punishment.¹

In the beginning, the King observed certain forms which were calculated to disguise the fact that he was depriving the church of her property against her will. Instead of openly taking what he wanted, he brought his power to bear on this or that religious house in order to have it surrendered as a 'free gift.' In several cases he was successful. In the early years of the process of suppression, we hear, for instance, about a certain Nicholas Simpson, a groom of the Privy Chamber, who had the manor of Canon Hall, in Wansted, Essex, granted him for life.² This manor, it was stated, was a 'gift' to the King from the prior and convent of the late monastery of Holy Trinity, London. A year later, this manor was re-granted to Simpson and wife in survivorship, i. e. the surviving party was to possess the property

¹ Gasquet, *Henry VIII & the Engl. Mon.* II. 159 ff.; 325 ff. Cf. also e. g. Wriothesley's *Chronicle*, p. 108: 'Also divers abbottes and monkes were putt in the Tower for treason, as the Abbotts of Glastenburie, Reding, Colchester, and various other.' The editor, W. D. Hamilton, adds by way of foot-note: 'These three Abbots, having distinguished themselves by their pertinacious refusal to surrender their monasteries, were singled out as an example to others, and means were soon found to convict them of treason.'

² 'Nic. Sympson, one of the grooms of the Privy Chamber. Grant for life of the manor of Canon Hall in Wanstede, Essex, and all lands, &c. in the parishes of Wanstede and Westham, Essex; which manors, &c. came to the King's hands by the gift of the prior and convent of the late monastery of Holy Trinity, London. Westm., 14 Jan. 25 Hen. VIII. Del. 18 Jan. (1534).' *Lett. & Pap.* VII. 147. 15.

for life.¹ That the gift was far from being free, we are allowed to infer from other documents relating to these transactions. Other parcels of land belonging to this convent of Holy Trinity were granted to Sir Tho. Audelay, the Chancellor, who played so important a part in the history of the dissolution of the monasteries, and on this occasion it was stated that these lands came 'to the King's hands *by the authority of Parliament*, and by gift of Nich. Hancock, the late prior, and the convent.'²

Another kind of fictitious transaction occurred, when *e. g.* the abbess and the convent of the Augustinian monastery of St. Saviour and SS. Mary and Bride, Sion, Midd., were licenced to alienate certain possessions to Sir Rich. Rich, Chancellor of the Court of Augmentations, part of which the latter immediately sold to a third part.³

There were of course other means by which the King was able to secure what ecclesiastical property he coveted. If he did not prefer openly to enforce a gift or 'sale' of the lands he wanted, he made an exchange, took possession of the estates in

¹ 'Nicholas Sympson, a page of the Privy Chamber, and Joan his wife. Grant, in survivorship, of the manor called Canon Hall, Wanstede, Essex, with all lands, &c. in Wanstede and Westham, Essex, thereto belonging, which came into the King's hands by grant of the prior and convent of the late priory of Holy Trinity, London; on surrender of a grant of the same to the said Nicholas alone on the 18 Feb. 25 Hen. VIII. Also three messuages in the parish of St. Mary Colchurche, in the ward of Chepe, London, tenanted by Edw. Sole, Will. Reymond and Anth. Totehill, grocers; which also came to the King by gift of the said late prior and convent. Westm., 25 Jan. 26 Hen. VIII. Del. Westm., 11 Feb.' (1535; *Letters & Papers of Hen. VIII*, VIII. 291. 19). Cf. also *ib.* VII. 1601. 35; IX. 914. 8; X. 1256. 48.

² 'Sir Tho. Audelay, the Chancellor. Grant in fee of a messuage, a dovecote and garden in the parish of St. Botolph without Aldgate, London, viz., between a street or lane called Hog Lane on the one side and divers messuages near the highway called Hownsdych on the other; also a great gate with buildings thereon adjoining, and a street or lane extending from Hownsdych to the messuage and dovecote aforesaid; which premises lately belonged to the prior and convent of the monastery of Holy Trinity, London, commonly called Christeschurch, and came to the King's hands by the authority of Parliament, and by the gift of Nich. Hancock, the late prior, and the convent. Del. Westm., 23 March 25 Hen. VIII (1534; *Lett & Pap.* VII. 419. 28).

³ *Letters & Papers* XII. 1. 1330. 54, 56. A great many cases of a similar character are found.

question and granted others to the proprietors.¹ Similar transactions were conducted with the laity. On July 14, 1536, Lord Sandys, the King's Chamberlain, and wife were granted the site, possessions, etc., of the priory of Holy Trinity, Motisfount, Hants, in exchange for a grant by the said lord to the King of the manor of Chelshith (and Padyngton etc.), Midd.² These cases occur with tolerably great frequency, and there is no reason to suppose that they were in any way disadvantageous to the King. On the contrary, sometimes it is possible to discover cogent reasons for the nobility to enter upon these transactions in accordance with the King's wishes.

On other occasions, the King preferred a short-cut and licenced the abbot to sell the possessions of his monastery to the persons destined to buy it.³ Or the abbot might 'get a licence' to alienate the property to a member of the Court of Augmentations (or virtually to that body itself) and then the member in question was simultaneously licenced to sell to the ultimate buyer.⁴ But, really, all these forms mostly covered *one* common fact.

¹ Transactions of some such kind occurred, for instance, in December, 1531, when the prior and convent of St. Peter's, Westminster, and the abbot and convent of St. Albans were treated in this way (*Letters & Papers* V. 627. 23-24; cf. also *ib.* 766. 2, 4; X. 226. 17; XI. 202. 4 etc.).

² *Letters & Papers* XI. 202. 29.

³ Cf. e. g. *Letters & Papers* XIII. 1. 190. 7. 'John Yong, the prior, and the convent of the monastery of Holy Trinity, Rypyingdon, Derb. Licence to alienate the manor of Graundesden Magna, with appurtenances in Graundesden Magna, Hardwyke, and Leycotte, Hunts, and certain messuages, &c. (described) there, and in Sutton Bonyngton, Westleyke, and Estleyke, Notts., with the advowson of the churches of Westleyke and Estleyke, a messuage and certain land, &c., in Donesthorpe, Derby, and the advowson of the vicarage of the church of Magna Badowe, Essex, to Sir Francis Bryan, Sir John Porte, Sir Geo. Gresley, and Hen. Audeley. Westm. Palace, 23 Dec. 29 Hen. VIII. Del. Westm., 4 Jan.'

⁴ 'John Cordrey, abbot of Henry VIII.'s new monastery of Holy Trinity, Bustelesham, *alias* Bisham. Mortmain licence to alienate the rectory of Chabham, Surrey (which the said monastery holds by virtue of pat. 18 Dec. last), to Thos. Pope, treasurer of the Court of Augmentations; and to the said Thomas to alienate the same to the dean and chapter of St. Paul's cathedral, London, to the use of the chaplains of the two chantries in that church, founded for the souls of Adam Burye and Roger Holme. Del. Westm., 6 April 29 Hen. VIII.' (*Letters & Papers* XIII. 1. 887. 4).

The King had, of course, not anticipated the extent and amount of the property and revenues which the progress of the Reformation would leave on his hands. Consequently, he thought it sufficient — especially before the dissolution of the monasteries was carried out on a large scale — to appoint a single person who was to act as treasurer, general receiver and commissioner of first-fruits and tenths, and also to receive all profits and revenues from such possessions as had been recently acquired by the King from the church.¹ But this expedient later on proved to be insufficient. And so we witness the formation of a special body of officials who were to deal with the matter in question.

In Feb., 1536, there was passed an act in Parliament establishing the Court of Augmentations (*Letters & Papers* X. 243. 61; Tanner, *T. C. D.*, p. 336 ff.). The task before this court was to deal with all lands and movables which the suppression of the monasteries brought into the King's possession. A chancellor, a treasurer, an attorney, a solicitor, ten auditors, seventeen particular receivers, a clerk of the court, an usher, and a messenger formed the staff of the court.² Its officers were to receive,

¹ Cf. *Letters & Papers* VIII. 802. 20: 'John Gostwike. To be Treasurer and General Receiver, and Commissioner of First-fruits and Tenths, in accordance with statute 26 Hen. VIII., in every diocese in England, and in Wales, Calais, Hammes, and Guynes. Also Commission to receive the issues of the possessions acquired by the King in England, Wales, Calais, Hammes, and Guynes; and specially of the possessions of Thomas late cardinal of York and Rece ap Griffith which came to the King's hands by the attainder of the said Thomas and Rece; and of those of the late priory of Holy Trinity, commonly called Christchurch, near Algate, London, and the late priories of Bathekellerd and Caldwick, in the lordship of Wales or elsewhere, which came to the King's hands on the suppression of the said late 'abbeyes' or priories; also to receive all profits, fines, &c. which belong to the King by the voidance of sees and monasteries and religious houses; also to receive all other foreign fines for licences to export merchandize, fines for the escape of prisoners, clerks attainted or convicts from the prisons of any archbishop or bishop of England, Wales, Calais, Guynes, and Hammes, and fines for temporalities. The said John also to receive to the King's use from Thos. Crumwell, the King's chief secretary, certain bonds in which divers persons stand indebted to the King in divers sums, and to receive and prosecute for the said sums. Also the said John to be Treasurer, General Receiver, Commissioner, and Surveyor in and for the premises; with an annuity of 100 l. (7 May 1535).

² Tanner, *Tudor Const. Documents*, p. 337; Gasquet, *Henry VIII and the English Monasteries* II. 9; *Letters & Papers*, *passim* (e. g. XIX. 1. 1036).

and to account to the King for, all rents, tithes or proceeds of sales; to examine all leases, to take all surrenders and issue all grants, gifts or releases at their discretion, provided that in all grants there should be always reserved to the King's Highness, his heirs and successors a tenure by knight's service *in capite*, and a yearly rent of the tenth part. The members of the court were appointed on April 24th, 1536, Sir Richard Rich being made its chancellor and Sir Thomas Pope its treasurer.¹

But the matter did not henceforth rest with the Court of Augmentations alone. The King himself more than once insisted on intenser activity on the part of his servants, either because he found business too slow or on account of his want of money. In such cases his impatience often vented itself in a new commission directed to his chief helper Cromwell — before the fall of the latter — and some member or members of the Court of Augmentation, and to the effect that they were to sell lands to a certain yearly value etc. Such proceedings took place, for instance, in 1539.²

After the death of Cromwell, more exactly, in May, 1543, the King wanted to stimulate the sale of lands once more, as it evidently had begun to slow down. And so he directed a fresh

¹ For these facts, cf. particularly Gasquet, *Henry VIII and the English Monasteries* II. 9 ff.

As we shall see later on, the names of these persons occur with great frequency in the lists of those who acquired parcels of the sequestered property. They were evidently of a grasping character and certainly found means to enrich themselves in the King's service. For, not only did they have lands granted them for their services, but they were likewise most extensive buyers.

² Cf. *Letters & Papers* XIV. 2. 780. 36: 'Crown lands: — Commission to Thomas lord Cromwell, keeper of the Privy Seal, and Sir Richard Ryche, chancellor of the Court of Augmentation, to sell in the King's name such lands as have come to the Crown by Acts of Parliament and surrenders, to the clear yearly value of 6,000 l. (except houses and tenements to which no lands belong, in London and other cities and towns) for ready money, at 20 years' purchase at the least, according to the particular values and certificates to be made by the auditors and other officers of the same. No one manor or farm above the yearly value of 64 l. to be sold without the King's command or pleasure. Houses or tenements without land in London or elsewhere may be sold at 15 years' purchase. Westm., 14 Dec. 31 Hen. VIII.'

A similar commission (to Cromwell, Sir John Daunce & Ric. Pollard) is found *Letters & Papers* XV. 436. 38.

commission to Rich, Southwell, Northe, Williams, Moyle, Whorwode, Hendle, Bradshaw, & Stannforde to sell lands to the yearly value of 10,000 l., 'for the relief of the King's great charges presently in hand for defence of his realm and subjects.'

In March, 1544, there are renewed commissions for the sale of 'crown lands, lead, prizes taken from enemies etc.' At the time, the King had evidently found out that even the signing of the bills was beginning to be troublesome with the enormous increase of the number of transactions. And so he suffered his signature to be supplanted by that of the official 'who shall for the time keep the stamp' (the King's Stamp). The men addressed in the commission were Lord St. John, Lord Wriothesley, Sir Ric. Rich, Sir Ric. Southwell, the commission was to last no longer than 'till Midsummer next' and it is stated that 'the King is not in such perfect health that he may conveniently attend to the signing of so many bills, and he considers the delay of them a hindrance both to his subjects and to his own affairs.' The commission is extended to include the arrangement with the King's subjects for fines and 'incombes' for leases, for manumission of bondsmen, and for sale of wards. The lands sold are to be held of the King and his successors in chief by knight's service and a yearly rent equal to one-tenth of the clear yearly value etc. In the preamble there is an interesting statement as to the causes of this urgent commission. For the great surety of himself, his succession and the commonwealth, the King intends to pass in person into France against his ancient enemy the French king, and also to 'noye, invade or defend the realm of Scotland, and the malice of the inhabitants of the same, our natural enemies, to the which we have just and lawful title and right, who always do imagine and practise in our absence from time to time to noye and destroy us, our realm and posterity in the same.' For the accomplishment of this enterprise, we are told, it is expedient to procure plenty of money by sale of the King's possessions, because he will not at present molest his loving subjects for money 'unless thereto coerced.' (See *Letters & Papers* XIX. 1. 278. 4. 5.)

In 1544, there were other commissions for Sir John Baker, chancellor of First-Fruits & Tenths, Sir Rob. Southwell, master of the Rolls, Sir Edw. Northe, chancellor of Augmentations, and

Sir Th. Moyle, one of the General Surveyors etc., to sell crown lands etc. (*Letters & Papers* XIX. 1. 812. 77, 87). In July next, there were more commissions. In December, 1544, the commission of June was revoked and a different commission made out for the sale of estates etc. (*Letters & Papers* XIX. 2. 800. 8).

There were a great many subsequent commissions of a similar character. The activity of the Court of Augmentations, however, does not seem to have been conducted so as to satisfy the King in the long run. Just before Henry's death it was suppressed or rather supplanted by another Court of Augmentations. The reason given was that there had been great disorder in the conduct of the affairs of the Court.¹

¹ *Letters & Papers* XXI. 2. 771. 1: 'The Court of the Augmentations and Revenues of the King's Crown. Suppression of the two courts called the Court of the Augmentations of the Revenues of the King's Crown and the Court of the General Surveyors of the King's Lands, in which there has been great disorder:

And establishment of a Court to be called for ever the Court of the Augmentations and Revenues of the King's Crown, furnished with a great seal and a privy seal, to take the governance of all that was under the survey of the said two suppressed courts and all that shall hereafter come to the Crown, by any Act of Parliament heretofore made or otherwise, in England, Wales, Calais and their marches, except such as are within the survey of the Exchequer and the Duchy of Lancaster. An officer, to be called the Chancellor, to be chief officer and have the keeping of the said great seal and privy seal; two persons, to be called General Surveyors of the said Court, to be the second officers; a treasurer to be third officer; two masters of the woods, viz., on this side and beyond Trent, to be fourth officers; an attorney to be fifth officer; a solicitor sixth officer. There shall also be two surveyors of the woods, viz., beyond and on this side Trent, a clerk of the court, ten auditors, two auditors of prebends and foreign accounts, and eleven receivers. In every county there shall be stewards of the courts of all manors, lordships and liberties, a particular surveyor of lands and a woodward. Also there shall be a keeper of the records, an usher and three messengers of the said court. The chancellor and the two general surveyors shall take oath before the Lord Chancellor of England; and the treasurer and the rest shall take their oaths before the chancellor of the court' etc.

Appointment of Sir Edw. North (chancellor), Sir Th. Moyle & W. Myldemaye (the two surveyors), Sir John Williams (treasurer), Sir Th. Pope (master of woods on this side Trent), Rob. Hennage (master of woods beyond Trent), Ric. Goderyke (attorney), John Gosnolde (solicitor), Geoff. Gate (surveyor of woods on this side Trent), John Arscote (surveyor of woods beyond Trent), and Ric. Duke (clerk of the court).

An important fact must not be overlooked. When the King granted lands or the like to his courtiers or servants, he mostly took care not to give it in tail, i. e. to give it to the grantee *and his heirs*, and in this way practically to deprive himself or his successors of further rights in or revenues from the property in question. Instead, as often as not the lands etc. were granted for life, in survivorship, or in reversion, i. e. the King or his successors would get back the property when the grantee died, or, in the case of two or more grantees, when the last one died etc.¹ Note also the clause mentioned above which reserved a tenure by knight's service *in capite* to the King etc.

As a matter of course, it was not only church property which in this way fell into the hands of Henry VIII. Much spoil came from the nobility. Henry hated as he loved, for a short period and intensely. There was no difficulty in becoming the King's favourite, but it was nearly impossible to remain so, and even more impossible to come off unscathed from the love incurred. In those days a nobleman could hardly escape being attainted for high treason or such things after a period of favour, and the consequence to his possessions was that they went to the King. When Cardinal Wolsey fell into disgrace, Henry got an immense booty. The Duke of Norfolk, for instance, bought vast lands from the King which the latter had taken from the Cardinal.² In other cases, Henry kept the possessions as his own

¹ In May, 1533, the King granted, for instance, to Thomas Alvard, one of the gentlemen ushers of the King's chamber, as grant in reversion, 'all the messuages, houses, &c. belonging to the King in Westminster palace; the mansion-houses called Paradyse and Hell, in Westminster Hall; the lands and tenements which Wm. Fryes lately held; another house or mansion, called Purgatory, in the said Hall; a house called 'Potans House,' under the Exchequer; the tower and house called 'le Grenelettys,' which John Catesby held and occupied; which premises are now held by William Butler, one of the serjeants-at-arms, by virtue of patent 3 June 6 Hen. VIII. granting the same to James Ap Jenkyn, now deceased, and the said William.'

But it need hardly be pointed out that perhaps the most important way for the King to recover lands etc. once granted was to have the possessor attainted. In some cases, e. g. that of Lord Dacre, it seems to have been a public secret that the King chiefly coveted the extensive estates of that nobleman.

² 'St. Mary, Snape. Indenture, between the King and Thos. duke of Norfolk, lord Treasurer, of sale of the ground, site, &c. of the late monastery

property, but granted the stewardship of them to somebody in consideration of an annuity.¹

The fate of Sir Thomas More, the well-known author of *Utopia*, has likewise left traces in the lists of grants. The manors of Doglington and Fringford which Henry had given to More some years earlier, went back into the King's possession on the attainder of Sir Thomas and were re-granted later on to one of the King's courtiers etc.² But even if the culprit were pardoned, this pardon did not prevent the King from exacting heavy fines from the transgressor. Such was the case e. g. with William,

of St. Mary, Snape, and of the manors of Snape, Scotts, Taseards, and Aldburgh or Alderburgh, Suff., with appurtenances in the towns, fields, &c. of Snape, Skottes, Tastardes, Aslewood, Freston, Aldeburgh or Alderburgh, Buckeslowe, Pesenhale, Sternefeld, Bedyngfeld, Orford, Stradbroke, Hacheston, Glemham, Blakesale, Rendham, Saxmondham, and Benhale; which came into the King's hands by the attainder of card. Wolsey. In consideration of which sale the said Duke has bound himself in 12 recognizances acknowledged by him before Sir Rob. Norwich, C. J. of C. P. (*Letters & Papers* VI. 418. 3).

¹ 'Hen. earl of Northumberland and Sir Ralph Ellerker, jun. Grant of the office of steward of the manor of Holdernes, York, and of all other possessions in Holdernes, York, lately belonging to Edw. duke of Buckingham, attainted of high treason, with an annuity of 20 l. out of the issues of the said manor, &c.; on surrender of patent 18 June 19 Hen. VIII., granting the same to the said Earl alone. Westm.' *Letters & Papers* VI. 418. 1. A survey of Buckingham's property is found *ib.* III. 1. 1286. Cf. further *ib.* 1324. 28; 1531. 22; 1725. 20; 2016. 8, 9, 12, 18, 21, 22, 28, 29; 2074. 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 20, 25; 2145. 1, 7, 8, 12--14, 17, 20, 29; 2214. 12, 18--20, 24; 2297. 14, 16; 2356. 12, 16, 18; 2482. 1; 2587. 1; 2807. 26; 2862. 11, 12; 2992. 3; 2993; 3146. 27; 3214. 3, 8, 14, 20; 3289. 20; 3376. 1, 4; IV. 137. 1, 20; 297. 13; 464. 18, 20, 27; 546. 5, 15; 895. 24; 1533. 24; 2002. 1, 20; 2218. 2; 2362. 10, 12; 2761. 15; 3087. 5 etc.; 3142. 17; 3213. 8, 18; 4124. 27; 4313. 5; 4445. 15, 16; 4993. 4; 5243. 3; 6072. 9; 6490. 23; V. 80. 8; 119. 50; 166. 4, 5, 19, 32; 278. 7, 32; 318. 10, 17, 26; 364. 25, 27, 29; 506. 16, 20; 978. 14; 980. 7; 1065. 20; 1139. 4, 6; 1207. 31; VI. 1195. 13, 23; 1383. 2; VII. 761. 26; 1217. 12 etc.).

² 'Hen. Norres, esquire of the Royal Body. Grant, in fee simple, of the manors of Doglyngton and Fryngeford, Oxon, the advowson of Doglyngton church, and 4 messuages in Cokethrope, Oxon, parcel of the said manor of Doglyngton, and Barley parke, Oxon, adjoining to the same manor; and all other lands granted, by patent 16 Jan. 16 Hen. VIII., to Sir Thos. More, which came into the King's hands by Act of Parliament. Westm., 9 Jan. 26 Hen. VIII. Del. Westm., 19 Jan.' (1535; *Letters & Papers* VIII. 149. 16; cf. also *ib.* VII. 1601. 32; VIII. 962. 10). The brother of Anne Boleyn likewise got some of the property in question (*ib.* VIII. 632. 13). He did not, however, enjoy it for long. Cf. e. g. *ib.* X. 1256. 31.

Lord Dacre. He was charged, apparently on insufficient grounds, with treasonous conduct — 'showing himself an adherent of the Scots' ¹ — and the King hastened to seize his goods which were 'wonderfully great and equal to those of any lord in England.' ² In spite of all his efforts, the case went against the King. Lord Dacre defended himself so well for seven hours that he was unanimously declared to be innocent by 24 lords, and acquitted by 12 judges, 'which is the most novel things that have been heard of for 100 years, for no one ever knew a man come to the point he had done and escape.' ³ There was great rejoicing at the acquittal, but the King was very unwilling to let his prey go and Lord Dacre had to remain for a time in custody and his goods in the King's hands, till he at last was pardoned and restored to his offices and property, though he had to pay 10,000 marks for being innocent. ⁴ Contemporary narratives hardly disguise the fact that it was principally the large possessions of Lord Dacre that the King was after.

* * *

In order to understand the real bearings of the process of suppression on the structure of English society, it is necessary to examine the records in question such as they existed in the

¹ Cf. *Letters & Papers* VII. 962. 2. The fate of Norres is well-known.

² *Letters & Papers* VII. 1013: (letter from Chapuys to Charles V.).

³ *Letters & Papers* VII. 962. 11; 1013, letter from Chapuys to Charles V.

⁴ Cf. *ib.*; and *ib.* 1601. 1: 'Wm. Dacre lord Dacre of Gylleslond, Graystok and Weme, *alias* lord Dacre of Naward, &c. Pardon for the misprisions to which he confessed on being examined, 25 July last, before Sir Thos. Audeley, the chancellor, Thos. duke of Norfolk, the treasurer, Hen. marquis of Exeter, Thos. Crumwell, the King's chief secretary, Sir Edw. Walsyngham, lieutenant of the Tower of London, and Ric. Riche, the solicitor general. Also special pardon to the said William with respect to his offices of warden of the West marches, captain of Carlisle Castle, steward of the manors or lordships of Penrith Castle, Soureby, Gramlesby and Queeneshames and the forest of Inglewood, Cumb. This pardon not in any manner to invalidate a recognizance of 10,000 marks to be paid at Christmas, made in Chancery, at Westminster, 17 Oct. 26 Hen. VIII., wherein he bound himself to Thos. Crumwell, the King's chief secretary, Sir Wm. Paulet, controller of the King's household, and Sir Brian Tuke, treasurer of the King's chamber. Del. Westm., 2 Dec. 26 Hen. VIII.'

Augmentation Court Office. But, as a detailed survey would prove more cumbersome than illuminating, it must be judged sufficient to indicate the main body of buyers etc. and the origin of the property bought in each case. The extent and nature of leases was likewise to be suggested, as well as some features of the process of alienations by the buyers, going on alongside of the progress of the suppression. For about two years, there were really not many transactions of the kind, in each month, but after this time the process sometimes assumes gigantic proportions. And so it has been thought necessary to group the grants etc. under the heading of month and year. Several conspicuous phenomena must be treated separately afterwards, in order not to let the reader miss their significance.

April, 1536.

Sir Hen. Parker was granted the late monastery of Augustine Canons, Latton,¹ Essex, and all lands etc. 'thereto belonging in Essex, Herts., London, and Midd., in the King's hands by the dissolution.' (*Letters & Papers* X. 775. 6.)

July, 1536.

The Earl of Sussex was granted in tail the site, ground, etc., of the late priory of Donnowe,² Essex, etc., etc., at a rent of 21 l. 14 s. In the same month, Sir Wm. Fitzwilliam, K. G., treasurer of the King's household, was granted 'the site etc. of the late abbey of St. Mary, Waverley,³ Surr.' etc., etc.; 'the site, etc., of the late priory of the Nat. B. V. M., Estborne,⁴ Suss.' etc., etc., at a rent of 23 l. 12 s. 10 1/2 d. Other grantees in this months were John Cary and Jocosa Walsingham, engaged to be married, who had the priory of St. James the Apostle, Thremhale,⁵ Essex, etc., etc., at a rent of 6 l. 10 s., and John de Veer, K. G., earl of Oxford, Great Chamberlain of England, who got the priory of S.S. Mary and John, Colne Comitis, *alias* Erles Colne,⁶ Essex.

¹ Dugdale, *Mon. Angl.* VI. 601 f.

² Dugdale, *Mon. Angl.* VI. 145 ff.

³ Dugdale, *Mon. Angl.* V. 237 ff.

⁴ Dugdale, *Mon. Angl.* IV. 423 f.

⁵ Dugdale, *Mon. Angl.* VI. 75 ff.

⁶ Dugdale, *Mon. Angl.* IV. 95 ff.

Normalization of the spellings of the lists has not been attempted.

etc., etc., etc., and the priory of St. Mary, St. James, and Holy Cross, Hedyngham ad Castrum,¹ Essex, etc., etc., at a rent of 66 l.

Sept., 1536.

Anth. Denny, a groom of the chamber, was granted the priory of nuns of St. Mary, Chesthunt,² Herts., etc., etc., at a rent of 40 s.; **Anth.** Cope had the priory of the canons of St. Mary, Broke,³ Rutland, etc., at a rent of 4 l. 13 s. 11 d.

Nov., 1536.

The Marquess of Exeter was granted the priory of Brymmer with all its lands and property at a rent of 16 l. 15 s. 7 d.

March, 1537.

The Earl of Worcester was granted in tail the abbey of St. Mary, Tyntern,⁴ S. Wales, etc., at a rent of 88 l. 3 s. 10 d.; Sir Edm. Bedyngfeld and Grace his wife the monastery of Redlyngfeld,⁵ Suff., etc., at a rent of 63 s. 6 d.; Sir Wm. Kyngeston, in tail, the abbey of Flaxley,⁶ Glouc. etc.

April, 1537.

Sir John Spelman, a justice of the King's Bench, and Elizabeth his wife got parcels of the priory of Penteney;⁷ Sir Nich. Strelley, of Strelley, Notts., the abbey de Bello Capite *alias* of Beauchieff,⁸ Derb., etc., at a rent of 25 s.; John Barkeley, in tail male, parts of the abbey of Bruern,⁹ Oxon.

May, 1537.

The Duke of Norfolk was granted in tail the priory of Cokkisford,¹⁰ parcels of the monastery of Tynterne (Marches of Wales), of the nunnery of Carrowe,¹¹ Norf., and of the monastery of Bokenham,¹² Norf., etc., at a rent of 30 l. 14 s. 2 d.

June, 1537.

Sir Humph. Wingfelde was granted in tail male lands belonging to the nunnery of Campsie,¹³ Suff., and to the priory of St. Mary and St. John the Evangelist in Colnecomitis, Essex.

¹ Dugdale IV. 436 ff. — ² Dugdale IV. 328 ff. — ³ Dugdale VI. 233 ff. — ⁴ Dugdale V. 265 ff. — ⁵ Dugdale IV. 25 ff. — ⁶ Dugdale V. 589 f. — ⁷ Dugdale VI. 68 ff. — ⁸ Dugdale VI. 882 ff. — ⁹ Dugdale V. 496 ff. — ¹⁰ Dugdale VI. 368 f. — ¹¹ Dugdale IV. 68 ff. — ¹² Dugdale VI. 418 ff. — ¹³ Dugdale VI. 583 ff.

July, 1537.

Sir Edw. Grey, lord Powys, got (in tail male) the abbey of St. Mary, Bildwas, ¹ Salop, etc., etc.

Sept., 1537.

Arthur Plantagenet, viscount Lisle, was granted in tail the priory of St. Mary and St. George, of Frethelstok, ² Devon, etc.; Ric. Bartelett, M. D., parcels of the priory Benedictine of Little Malverne. ³

Jan., 1538.

John Rede was granted in tail male the monastery of Tanrigge, ⁴ Surrey, etc.; Sir John Markeham had reversions and rents relating to the monastery of Newboo, ⁵ Linc., and the monastery of Swyneshed ⁶ etc. (cf. also *Letters & Papers* XIII. 1. 384. 78). Lord Latimer and Cromwell were licenced to alienate manors to John Gostwyke (*Letters & Papers* XIII. 1. 190. 19, 31; cf. also ib. 45). The Earl of Sussex had grants relating to the abbey of Clyve, ⁷ Somers., etc.

Feb., 1538.

Ric. Mason, a lease relating to the abbey of Jervaux; ⁸ Edw. Forest, a similar lease ib.; more leases were granted to Rob. Pykerynge (the monastery of Birlyngton, ⁹ Yorks.); John Avery, one of the officers of the King's cellar (ib.); John Barnabe (priory of Typtre, ¹⁰ Essex); Walter Farre, Will. Hatton, clerk of the Larder (monastery of Whalley, ¹¹ Lanc.); Ralph Johnson, Humph. Orme and Will. Tyldesley, a groom of the Wardrobe of Beds (the monastery of Jervaux, Yorks., in the latter case); Walter Ap. Robert, a sewer of the Chamber, Laurence Asquythe (monastery of Jarvaux); Giles Conyers (ib.); Will. Babthorpp (monastery of Birdlington); Sir Thos. Butteler (monastery of Whalley); Ralph Constable (priory of Bridlington); John Swyft, Michael Wentworth, a clerk of the Kitchen (monastery of Jarvaux); Hen. Everade (priory of Tunbrige, ¹² Kent); John Penne, a groom of the Chamber (monastery

¹ Dugdale V. 355 ff. — ² Dugdale VI. 484. — ³ Dugdale IV. 446 ff. — ⁴ Dugdale VI. 603 f. — ⁵ Dugdale VI. 887 f. — ⁶ Dugdale V. 336 f. — ⁷ Dugdale V. 731. — ⁸ Dugdale V. 567. — ⁹ Dugdale VI. 284 ff. — ¹⁰ Dugdale VI. 554. — ¹¹ Dugdale V. 639 f. — ¹² Dugdale VI. 393 f.

of Whalley, Lanc.); Ric. Fleccher (abbey of Jervaux); John Bell, (monastery of Kyrksted, ¹ Linc.; priory of Bridlington etc.); John Wyngfeld and John Porter (monastery of Kyrksted); Will. Myles (ib.). Grants to Anth. Denny (priory of St. Mary, near Hertford); Lord Latymer (priory of Nonnemonketon, ² Yorks., in exchange for certain lands and a sum of 1,687 l. 16 s. 8 d.); Rob. Tyrwytt (monastery of Staynfeld, ³ Linc.), Giles Legh (! priory of Hatfeld Peverell, ⁴ Essex).

March, 1538.

John Gostwyke was granted certain reversions of lands in leases (monastery of Warden, ⁵ Beds., etc.); Thos. Nevill (priory of Bradley, ⁶ Leic.); Lord Howard (priory of St. Mary Magdalene, Barnestapoll, ⁷ Devon, etc.; parts of the priory of Holy Trinity, ⁸ London, etc.); John Baker, attorney-general (priory of Newpriory, Hastynges, ⁹ Sussex, etc.); Sir Edw. Braye (abbey of St. Edward de Novo Loco, Southampton, Hants.); Stephen Foxe (monastery of Jarvaux, lease); Lancelot Alford, page of the Wardrobe of Beds (similar lease); Sir Thos. Seymour (monastery of Coggeshall, ¹⁰ Essex, etc.); Tho. Adyngton, citizen and leatherdresser, London, and serjeant of the King's peltry (monastery of St. Mary, Tyltey, ¹¹ Essex, reversion and rent); Lord Maltraverz (priory of Tortyngton, ¹² Sussex); Will Butte (property belonging to the see of Norwich).

April, 1538.

There were grants to Lord Clynton (monastery of Barlyngs, ¹³ Linc., etc.; leases); James Cruce (monastery of Stoneley, ¹⁴ Warw., etc., reversion and rent, for 193 l. 10 s.); James Nedeham (convent of St. Mary, Wymondeley, ¹⁵ Herts.; priory of Sopwell, Herts.; land & reversions etc.); Mores ap Denevet, a yeoman of the Guard, and John Glyn, a yeoman of the Crown (monastery of Osney, ¹⁶ Oxford); Sir John Daunce (monastery of Muresley, ¹⁷ Bucks., rever-

¹ Dugdale V. 416 ff. — ² Dugdale IV. 192 ff. — ³ Dugdale IV. 308 f. — ⁴ Dugdale III. 294 ff. — ⁵ Dugdale V. 369 ff. — ⁶ Dugdale VI. 493 f. — ⁷ Dugdale V. 196 ff. — ⁸ Dugdale VI. 150 ff. — ⁹ Dugdale VI. 168. — ¹⁰ Dugdale V. 451 f. — ¹¹ Dugdale V. 624 f. — ¹² Dugdale VI. 597. — ¹³ Dugdale VI. 915 f. — ¹⁴ Dugdale V. 443 f. — ¹⁵ Dugdale VI. 555. — ¹⁶ Dugdale VI. 248 f. — ¹⁷ Dugdale IV. 268 f.

sion & rent etc.); Geo. Owen (monastery of Rewley, ¹ Oxon); John Worthe (monastery of Warden, Beds., reversion & rent etc.); Geo. Harper, Sir Wm. Pykeryng, and Geo. Robynson, mercer of London (priory of Stone, ² Staff.); Ric. Tate (priory of Horton, ³ Kent).

May, 1538.

Sir Thos. Hennege was granted the abbey of Topholme, ⁴ Linc. etc.; Edw. Rogers had the priory of Cannington, ⁵ Somers.; Sir Arth. Darcy, the monastery of St. Mary Sawley, Yorks., etc., parts of the priory of Holy Trinity, ⁶ York, and of the abbey of Covenham, ⁷ etc., in exchange for other possessions (Darcy had a licence to alienate only three day later); Anth. Wattson leased a parcel of the monastery of Whalley, Lanc., etc.; Sir John Russell, comptroller of the Household, was granted some of the lands of the Duke of Buckingham's, etc.; Sir John Russel, knight of the Royal Body, had the reversion of several manors in Suffolk, formerly belonging to Buckingham. Leases to Hugh Whalley (priory of Canwall, ⁸ Staff.), John Rede (keeper of the Wardrobe at Westminster; manor of Sylkston, Yorks.), Rob. Constable (priory of Bridlington, Yorks.), Anth. Skynner, James Langstreth, Anth. Doddesworth (monastery of Jarvaux, Yorks.); grants to Sir John Walloppe (one of the gentlemen of the Privy Chamber; priory of Barliche, ⁹ Somers.).

June, 1538.

Sir John Seyntloo, reversions and rents, in tail male (priory of Worspyng, ¹⁰ Somers.); Sir John Russell, comptroller of the Household; the Earl of Shrewsbury (priory of Flannesford, ¹¹ Heref.); Ric. Hill (priory of Wynteney, ¹² Hants.); Rob. Acton (monastery of Westwood ¹³); Thos. Megges (priory of Ixworth ¹⁴); Sir Ric. Long (priory of Kyngton, ¹⁵ Wilts.; reversions & rents); leases to Hen. Parker, one of the pages of the King's Chamber (monastery of Whalley, Lanc.); John Purden (priory of Walingford, ¹⁶ Berks.); Edw. Harrys; the Earl of Southampton licenced to alienate lands to Wm. Hollys.

¹ Dugdale V. 697 f. — ² Dugdale VI. 225 f. — ³ Dugdale V. 33. — ⁴ Dugdale VI. 870 f. — ⁵ Dugdale IV. 416 f. — ⁶ Dugdale IV. 680 f. — ⁷ Dugdale VI. 993. — ⁸ Dugdale IV. 104 f. — ⁹ Dugdale VI. 384. — ¹⁰ Dugdale VI. 414 f. — ¹¹ Dugdale VI. 534 f. — ¹² Dugdale V. 721. — ¹³ Dugdale VI. 456. — ¹⁴ D. VI. 311. — ¹⁵ D. IV. 397. — ¹⁶ D. III. 278.

July, 1538.

Sir Wm. Skypwyth (abbey of Kyrksted); the Earl of Westmoreland (reversions and rents, etc.; priory of Rosedale, ¹ Yorks.); the master & the brethren of the hospital of St. Thomas the Martyr, Southwarke, ² Surrey (monastery of Bilegh, ³ Essex; Hatfield Regis, ⁴ Essex; in exchange); Sir Wm. Tyrwytt (priory of Goykewell, ⁵ Linc.); Sir Marm. Constable (priory of Draxe, ⁶ Yorks.); Sir Rob. Dormer (monastery of Kenelworth, ⁷ Warw.); the Archbishop of Canterbury (reversions etc.; mon. St. Radegund, ⁸ Kent; pri. Horton; pri. St. Sepulchre, ⁹ Cant.; pri. Dover; ¹⁰ pri. Bilsyngton, ¹¹ Kent; ab. Langdon, ¹² Kent; in exchange); Ric. Codyngton (pri. Ixworthe, Suff.); Thos. Leigh, L. L. D. (ab. Calder, ¹³ Cumb.). Leases to John Banaster and James Bouchier (mon. Bridlington, Yorks.); Ric. Breame (mon. Whalley, Lanc.); John Stephyns, yeoman of the Guard (ab. Abyngdon ¹⁴); Lord Scrope (mon. Brydlyngton, Yorks.); John Dyon; Isab. Tunstall (mon. Brydlyngton); Sir Wm. Pykeryng (mon. Whalley).

August, 1538.

Sir. Anth. Brown (ab. Battle, ¹⁵ Sussex); Edm. Knyghtley, serjeant-at-law (mon. Studeley ¹⁶); Fras. Dawtry (pri. St. Denis, South Stoneham, Hants).

September, 1538.

Sir John Duddeley (ab. Hales Owen, ¹⁷ Salop); Sir John Gresham, Lond. (mon. St. Martin, Battle, Sussex); Thos. Weldon (mon. Chertese, ¹⁸ Surrey); Sir Wm. Pykerynge.

October, 1538.

Fras. Knolles; Rob. Bocher (mon. Stonley, Warw.); Thos. Culpeper (mon. Holy Trinity, York); Sir Anth. Wyngefeld (mon. Campsey, Suff.); James Colyer, of Stone, Staff., draper (mon. Stone, Staff.); Edm. Fetyplace (mon. Abendon, Berks.; in exchange); Thos. Haidoke (temporary grant); Rob. Dacres, London (possessions of the Archbishop of York). Leases to Rog. Chaloner, a sewer of the Chamber; Wm. Cockys, one of the King's footmen; Lanc. Alford,

¹ D. IV. 316. — ² D. VI. 672. — ³ VI. 901. — ⁴ IV. 432. — ⁵ V. 721. — ⁶ VI. 194. — ⁷ VI. 219. — ⁸ I. 90. — ⁹ IV. 413. — ¹⁰ IV. 528. — ¹¹ VI. 492. — ¹² V. 897. — ¹³ V. 339. — ¹⁴ I. 505. — ¹⁵ III. 233. — ¹⁶ VI. 185. — ¹⁷ VI. 926. — ¹⁸ I. 422.

one of the pages of the Wardrobe of Beds; Brian Laighton (mon. Bridlington); Anne Oglauder; Thos. Ap. Rice, one of the gentlemen ushers of the King's Chamber.

November, 1538.

John Wiseman (pri. Ronton, ¹ Staff.); Sir Hugh Paulett; Sir Arthur Hopton (pri. Blitheborough, ² Suff.); Sir John Shelton (pri. Carrowe near Norwich); Rob. Drury (mon. Bisham, Berks.); Sir Reginald Carnaby (mon. St. Andrew, Hexham, ³ Northumb.); leases to Tristram Tesshe; Alex. Chapman; Ric. Bedill; John Wright (mon. Brydlyngton); Morgan Jones; Rob. Attharton (mon. Brydlyngton); Sir Wm. Tyrwhyt, licenses to enfeof certain persons of lands belonging to the monastery of Goykwell (Glentworth). Linc.

December, 1538.

Ric. Lee (pri. Sopwell); ⁴ Sir Edw. Baynton (conv. St. Martin de Bello, Sussex); Wm. Peter, LL. D. (pri. Clatercote, ⁵ Oxon); The Bishop of Ely (pri. Ikelyngton; ⁶ Tyltey; Bardney; ⁷ Chatteris ⁸) etc.; Ric. Cotton (mon. Bourne, ⁹ Linc.); John Edmunds (pri. Assheby, Northt.); Sir Christ. Hales (ab. St. Augustine, ¹⁰ Cant.); Rob. Tempest (pri. Synmyngthwaythe ¹¹).

January, 1539.

Lord Clynton (pri. Haverholme, ¹² Linc., reversion etc.; mon. Sempryngham; ¹³ pri. Folkestone, ¹⁴ Kent; pri. Flichham, ¹⁵ Norf.); John Aylyff (pri. St. Leonard, ¹⁶ Stratford at Bowe); Sir Rob. Dormer (mon. Kenelworth; for 387 l.); leases to Chris. Savage, esquire of the Royal Body; Wm. Fitzwilliam (Lenton pri., ¹⁷ Notts.); David Vincent; licences to alienate for the convent of Holy Trinity, Rypynghdon, Derb.; Fran. Pygott (re-grant); Lord Clynton; Ralph Sadeler; Geo. Gifford; the convent of St. Mary & St Ethelfleda, Romesey, Hants.; Sir Arth. Darcy.

February, 1539.

Sir Anth. Sentleger (conv. St. Augustine's without Cant.; for 400 l.); John Hynde, one of the King's serjeants-at-law (pri. Ang-

¹ VI. 257. — ² IV. 159. — ³ VI. 179. — ⁴ III. 362. — ⁵ VI. 982. —
⁶ IV. 439. — ⁷ I. 623. — ⁸ II. 614. — ⁹ VI. 370. — ¹⁰ I. 120. — ¹¹ V. 463. —
¹² VI. 948. — ¹³ VI. 947. — ¹⁴ I. 451. — ¹⁵ VI. 582. — ¹⁶ IV. 119. — ¹⁷ V. 108.

lesey,¹ Camb.); Oxford Univ. (mon. Dorchester,² Oxon, in exchange); Thos. Gifford (mon. Black Nuns, Brewode,³ Staff.; for 134 l. 20 d.); Ralph Sadler (pri. St. Leonard at Stratford-at-Bowe, Midd.); Peter Mewtas, one of the gentlemen ushers of the Privy Chamber (mon. St. Mary, Stratforde Langthorne,⁴ Essex; mon. Westham; reversion etc.); Fras. Leke (mon. Welbek,⁵ Notts.; for 616 l. 15 s. 10 d.); Fras. Pygott (pri. Snelshall,⁶ Bucks.; for 339 l.); Hen. Parker (pri. Beerden, Essex; for 100 l.); Ric. Whalley (ab. Welbek, Notts.; for 500 l.); Ric. Higham (pri. Elsyngspittell; for 71 l.); leases to John Woode (pri. Lenton, Notts.); John Eyer; Geo. Dakins; Mich. Stanhopp, the King's servant (pri. Lenton, Notts.); Lancelot Harryson, one of the yeomen of the Guard (mon. Jarvaux, Yorks.); Wm. Statham (mon. Lenton); Stephen Proctour; Wm. Annesley; Sir Anth. Seyntleger; Pet. & Rob. Salisbury; Ralph Crofte; Jasper Horsey, a gentleman usher of the Chamber; Lanc. Alford, one of the grooms of the Wardrobe of Beds; licences to alienate for Sir Ric. Lyster etc.; Sir John Dudley; the convent of Hyde, Winchester,⁷ Hants.; John Wiseman (pri. Routon); Ralph Sadler; Rob. Southwell (to Thos. Bowyer, grocer of London).

March, 1539.

Rog. More (conv. Burchester,⁸ Oxon; reversion etc.); John Copynger, usher of the King's Chamber (conv. Charterhouse,⁹ London; reversion etc.); Dominic Lomelyn, merchant of Genoa, gentleman usher of the Chamber (pri. St. Helen,¹⁰ Bishshoppisgate, London); Sir Chr. Hales (mon. St. Augustine Without the Walls, Cant.; reversion etc.; for 250 l.); Philip Hobby (pri. St. Leonard, Torkesey,¹¹ Linc.); Nick Hare (ab. St. Mary Brusyerd,¹² Suff.); Lanc. Wasshyngton (mon. St. Andrew,¹³ Northampt.; for 321 l. 14 s. 10 d.); Thos. Eden, clerk of the King's council (mon. Stratford Langthorne; for 32 l. 8 s.); Wm. Butte (pri. Walsyngham;¹⁴ pri. Hempton,¹⁵ Norf.); Edw. Vaughan (hosp. Acon,¹⁶ London; reversion etc.); Thos. Myldemaye, auditor of the Court of Exchequer (mon. Pentney,¹⁷ Norf.; for 325 l. 17 s. 6 d.); the Duchess of Richmond etc.; Sir Giles Capel (conv. Christchurch, Cant.); the

¹ VI. 394. — ² VI. 323. — ³ IV. 499. — ⁴ V. 586. — ⁵ VI. 872. — ⁶ IV. 233. — ⁷ II. 427. — ⁸ VI. 432. — ⁹ VI. 6. — ¹⁰ IV. 551. — ¹¹ VI. 425. — ¹² VI. 1,555. — ¹³ V. 185. — ¹⁴ VI. 71. — ¹⁵ VI. 571. — ¹⁶ VI. 645. — ¹⁷ VI. 68.

Duke of Norfolk (pri. Friars Minors, Norwich); Sir Edw. Boughton (mon. St. Augustine; in exchange); Humph. Foster (mon. Gracedeu, ¹ Leic.); Wm. Cowper, of Westminster (pri. Thurgarton, ² Notts.; for 510 l. 6 s. 8 d.); John White, of Southwyke, Hants. (pri. Southwyke; ³ for 251 l. 13 s. 4 d.); Rob. Harry, fishmonger, of London (Carthusian mon., London; for 96 l. 18 s.); the Earl of Rutland (mon. Croxton, ⁴ Leic.; Ryvalx, Yorks.; in exchange; rent: 297 l. 9 s. 4 ³/₄ d.); John Pakyngton, justice of North Wales (pri. Westwode, ⁵ Worc.; for 639 l.); Ric. Fulmerston (pri. Thetford, ⁶ Suff.; Weybridge, ⁷ Norf.; for 153 l. 17 s.); Sir Thos. Hennege (pri. Syxhill, ⁸ Linc.); Sir Thos. Nevile (pri. Marton, ⁹ Surr.; pri. Newark, Surr.; for 400 l.); Wm. Taylour, haberdasher, of London (Friars Preachers, ¹⁰ Ludgate); Ric. Hochonson & Thos. Pope (pri. Goryng, ¹¹ Oxon; for 105 l.); Rowland Edwardes, of London, clothworker (mon. St. Mary, Lylleshull, ¹² Salop; for 121 l. 13 s. 4 d.).

April, 1539.

Sir Geo. Darcy (mon. Eynesham, ¹³ Oxon; Abendon, Berks.); Wm. Hobson (pri. Elsyngspytell, ¹⁴ London); Thos. Dyer (mon. St. Mary & St. Nicholas, Bylegh, Essex; St. Giles, Maldon, ¹⁵ Essex; for 280 l.); Sir Ric. Long; Thos. Baylye, Trowbridge, Wilts. (St. Mary, SS. Peter & Paul, Keynesham, ¹⁶ Somers.; reversion etc.); Ric. Bellyslys (mon. Bella Landa, Yorks.; for 150 l.); Balth. Gwercy, of London, surgeon (pri. St. Helen, Bysshoppesgate, London; for 71 l. 10 s.); Rob. Darkenall & Ric. Reynold, cit. & mercer, London (Carthusian mon., London); John Harrington, esquire of the Royal Body (mon. Oulston, Leic.); Sir Rob. Jernyngham; Sir Wm. Poulett (pri. St. Denis, Hants.; Hyde, Hants.; Mayden Bradlegh, ¹⁷ Wilts.; Romsey, Hants.; Bradstock; St. Mary, Winchester; Augustine Friars, London); the Earl of Southampton (mon. Lanthony, ¹⁸ Glouc.); Sir Wm. Sydney (in exchange; mon. Robertsbridge, Sussex); lease to Thos. Horsman, sewer of the King's Chamber; John Williams, master of the King's Jewels (mon. Woborne, ¹⁹ Beds.); lic. to alienate for Th. Hawkyns, a yeoman of the Guard; Ric. Duke (mon. Bilegh, Essex).

¹ VI. 567. — ² VI. 190. — ³ VI. 243. — ⁴ VI. 876. — ⁵ VI. 1,004. —
⁶ IV. 475. — ⁷ VI. 594. — ⁸ VI. 964. — ⁹ VI. 197. — ¹⁰ VI. 1,487. —
¹¹ VI. 581. — ¹² VI. 261. — ¹³ III. 1. — ¹⁴ VI. 703. — ¹⁵ VI. 735. — ¹⁶ VI.
451. — ¹⁷ VI. 643. — ¹⁸ VI. 127. — ¹⁹ V. 478.

May, 1539.

Harold Rosell (mon. Swyneshed, Linc.; licenced to alienate this property three days later); Ric. Warde (conv. St. Mary, Abendon); Th. Colepeper, a gentleman of the Privy Chamber; Ric. Layton, etc.; Sir Edw. Braye (mon. St. Martin, Battle, Sussex); Ric. Grenewayes, a gentleman usher of the King's Chamber (hosp. Acon, London, reversions etc.); Jas. Smyth (conv. Ormesbye, reversions etc.); leases to Adam Bardesey (pri. Bridlington); Edw. Lamburn; John Sheppard; Ric. Cotton; Launcelot Harryson, a yeoman of the Guard; John Grey; Ant. Pelham.

June, 1539.

John de Veer, earl of Oxford, great chamberlain of England (pri. Tortington¹); Th. Lawe; leases: Rog. Lee (mon. Woborne); Sir Ric. Houghtone (mon. Whalley, Lanc.); Ric. Harryson; John Kellom, a yeoman of the Guard.

July, 1539.

Lord Russell (ab. St. Mary and St. Rumonus, Tavistock,² Devon; mon. Donkyswell,³ Devon; mon. Plympton;⁴ St. Saviour, Torre,⁵ Devon, etc.); Lord Cobham (mon. St. Saviour, Bermondsey, Surrey; Abendon, Berks.; St. Katherine, Linc.); John Gostwyk (mon. Woborne, Beds.; mon. Newenham, Goldyngton; pri. Chixsande;⁶ pri. Maydenbradley, Wilts.; mon. Croxden,⁷ Staff.); Roland Hill, mercer, of London (conv. St. Mary,⁸ Cumbermer, Chester; for 184 l. 1 s. 2 d.; reversions etc.); Alex. Unton (mon. Abendon, Berks.); Ric. Trentham (mon. Rocetur, Staff.); Th. Bell, of Gloucester, clothmaker (Blacke Fryers, Glou.; mon. Bylegh, Essex; for 240 l. 5 s. 4 d.); Sir Edm. Walsingham (pri. de Novo Loco, Suss.; mon. St. Mary of Graces, Midd.); Martin Bowes, alderman of London (ab. lez Mynores, Lond.; mon. Salutation of the Mother of God; for 1,044 l. 6 s.); Jas. Gage (pri. Begham,⁹ Suss.); Sir Chr. Hales, master of the Rolls (pri. Bolton,¹⁰ Yorks.); Oliver Leader, of London (pri. Huntynghdon, Hunts.; Carthusian mon., London; mon. Wardon, Beds.; mon. Rewley, Oxon; ab. Bello Capite, Derby; mon. Newboo, Linc.; mon. St. Katherine, Linc.; for 1,430 l. 5 s.); R. Broke & Th. Fowler; Th. Grene (ab.

¹ VI. 597. — ² II. 489. — ³ V. 678. — ⁴ VI. 51. — ⁵ VI. 923. — ⁶ VI. 950. — ⁷ V. 660. — ⁸ V. 321. — ⁹ VI. 910. — ¹⁰ VI. 201.

Boxley,¹ Kent); leases to Alan Kyng, yeoman purveyor of the King's wines; John Mascall; Rob. Everst; Th. Lawson; Nich. Tweddale.

August, 1539.

Ric. Frende (pri. Augustine Friars, Clare,² Suff. & Ess.); Eliz. Carewe; Lord Wyndsore (pri. Ankerwyke,³ Bucks.; mon. Holy Trinity, Ipswich; mon. Chartessey, Suss.; reversions etc.); John Freman (pri. Markeby,⁴ Linc.; pri. Bullyngton,⁵ Linc.; pri. Ornesby,⁶ Linc.; mon. Hagneby,⁷ Linc.); Walt. Hendle (mon. St. Martin, Battle, Suss.; mon. St. Augustine, Cant.; mon. Dertforde, Kent; pri. Friars Preachers, Langley Regis, Herts.; for 333 l. 6 s. 8 d.); Sir Ric. Page (pri. St. Giles-in-the-Wood, Herts.; in exchange); Sir Th. Darcy (pri. Ixworth, Suff.); Geo. Cotton (mon. Combermere, Cheshire); Th. Barnardiston (ab. of Graces, London, etc.; reversions etc.); Geo. Taylor (mon. Lesonnes, Kent); Philip Vanwilder (mon. Holy Trinity, London).

September, 1539.

Rouland Shakelady, London (mon. Croxden, Staff.; for 390 l.); Rob. Hennege (pri. Nonneormesby, Linc.; pri. Newsted upon Ankeholme, Linc.; pri. Syxhill, Linc.; pri. Bullyngton, Linc.; reversions etc.; lic. to alienate next month); Dame Joan Coke (pri. Lanthony; for 266 l. 6 s. 8 d.); Rob. Tyrwite & John Molle (pri. St. Andrew, pri. St. James, Northampton); Th. Paston, a gentleman of the King's Privy Chamber (pri. Bynham, Norf. etc.; reversions etc.); John Banyster (Carthusian mon., London); John Parker, an esquire of the King's stable (mon. Lanternam); Sir Geo. Darcy (mon. Eynesham, Oxon).

October, 1539.

Guy Crafford (pri. St. Helen, London); the Bishop of Coventry & Lichfield (pri. St. Augustine, Stafford); Sir Th. Seymour (mon. Edyngdon,⁸ Wilts.; for 1,299 l. 5 s. 5 d.); Th. Eden, clerk of the King's council (pri. Friars Preachers, Sodburie, Suff.; for 79 l. 3 s. 6 d.); Edw. Elryngton (mon. St. Claire, Denney,⁹ Camb.; for 2,500 mks.); Francis Hall, of Calais (mon. Sempryngham, Linc.;

¹ V. 460. — ² VI. 1052. — ³ IV. 229. — ⁴ VI. 561. — ⁵ VI. 951. — ⁶ VI. 963. — ⁷ VI. 891. — ⁸ VI. 535. — ⁹ VI. 1549.

for 621 l. 15 s.; lic. to alienate next month); leases to Th. Norton; Ralph Harrys, one of the yeomen of the King's acatry (mon. Woborne, Beds.).

November, 1539.

Sir Ant. Browne (mon. St. Martin, Battle, Sussex; for 849 l. 15 s. 10 d.); Sir John Gresham (mon. St. Peter of Hide, Hants; pri. Marton, Surr.; for 789 l.); Ant. Nevyl (mon. Mattersey, Notts.); Th. Sydney (pri. Walsyngham, Norf.; for 90 l.); Sir Ric. Long; Th. Alsoppe, grocer of London (coll. Acon; for 285 l. etc.); Sir Th. Wyatt (pri. Christchurch, Cant.); Wm. Harper, of London, merchant & tailor.

December, 1539.

Sir Th. Elyot (mon. Enesham, Oxon; for 437 l. 15 s. 4 d.); City of Worcester (Friars Preachers etc., Worc.; for 541 l. 10 d.); Ric. Southwell (pri. Campsee, Suff.; pri. Walsyngham, Norf.; for 599 l.; reversions etc.); Sir Wm. Uvedale (mon. Cerne; for 202 l. 13 s. 4 d.); Rob. Tyrwhyte (pri. Irford, Linc.; mon. Berdney, Linc.; pri. Stanfeld; pri. Merkeby, Linc. etc.; for 208 l. 18 s. 4 d.; on the same day lic. to enfeof Rob. Dighton & Th. Dymoke of parts of the mon. of Staynfeld etc.); Wm. Petre, of London, LL. D. (mon. St. Mary & St. Ethelburga,¹ Barkyng, Ess.; for 849 l. 12 s. 6 d.); Wm. Thornehull (mon. Mylton,² Dorset; for 653 l. 11 s. 8 d.); Sir Edw. Braye (mon. St. Martin, Battle, Sussex; for 58 l. 18 s. 4 d.); Rob. Carre (pri. Catley, Linc.; pri. Haverholme, Linc.; mon. Semperyngham, Linc.; mon. Bullington, Linc.; pri. Syxhill; mon. Haltamprice,³ Yorks.; for 400 l.); Jas. Leveson of Wolverhampton, Staff., merchant (pri. Wombridge,⁴ Salop; mon. Lylleshull, Salop; Friars Minors, Stafford; mon. Hulton, Staff.; pri. Black Nuns, Brewoode; for 1,173 l. 16 s. 8 d.).

January, 1540.

Miles Forest (mon. Croylande,⁵ Linc.; for 323 l. 11 s. 8 d.); leases to John Hacher; Andrew Bekingham; Sir Ric. Long, of the Privy Chamber; Wm. Lawson.

In this month there were likewise large grants to Anne of Cleve, the former possessions of Jane, 'late Queen of England.'

¹ I. 436. — ² II. 344. — ³ VI. 519. — ⁴ VI. 387. — ⁵ II. 90.

February, 1540.

Mich. Stanhop (mon. Shelford, Notts.); Ric. Duke (mon. St. Saviour & SS. Mary and Bridget, Syon, Midd.; for 1,727 l. 14 s. 2 d.); Rob. Stanshawe, a groom of the King's chamber (Friars Minors, Reding, Berks.); Sir Th. Arundell (mon. Shafton, Dorset; for 400 l.); Sir Percival Harte (mon. Darteford, Kent; for 400 l.); Eliz. Hill (mon. Berkynge, Essex; reversions etc.); Wm. Gonson (coll. Acon, London; mon. Bileigh; mon. St. Mary of Graces, London; mon. St. Osith; mon. Barking; reversions etc.); Sir Th. Denys (mon. Shirbourne, Dorset; mon. Croxden, Staff., etc.; for 1,127 l. 3 s. 4 d.); Sir Th. Darcy (mon. St. Martin, Battle, Suss.; for 612 l.); Paul Sydnor; John Wynchecombe (mon. Redyng; for 2,619 l. 13 s. 4 d.); Sir Nich. Pointz (mon. Kyngeswood, Wilts.; for 835 l. 10 s.); Sir John Gage (mon. St. Martin, Battle, Suss.; for 200 l.); Walt. Paslewe (mon. Ryvalles, Yorks.; for 274 l. 13 s. 4 d.); Hen. Polsted of London (pri. Bykenacre, Essex; for 540 l.); John Tregonwell, LL. D. (mon. Milton, Dorset; for 1,000 l.); Brian Cave (ab. St. Mary de Pratis, Leic.; for 1,371 l. 6 s. 8 d.); Th. Cave (mon. Selby, Yorks.; for 1,194 l.); John Rydley (pri. Goryng, Oxon); Sir John Porte (Carthus. pri., Bevall, Notts.; mon. Welbeeke, Notts., etc.; for 434 l. 8 s. 4 d.); John Wyndham (mon. Clyve, Soms.; for 267 l. 8 s. 4 d.); John Croke (pri. Studley, Oxon; for 1,187 l. 7 s. 11 d.); John Hygforde (pri. Henwode, Warw.; for 207 l. 5 s.); John Goodwyn (mon. Bysseter; mon. Notley, Bucks.; for 219 l.); Sir Wm. Drury (mon. Bury St. Edmunds, Suff.; for 819 l. 19 s.); Ric. Lee (mon. St. Albans, Herts.; for 477 l. 3 s. 9 d.); Ric. Snowe, of London (mon. Chycksand, Beds.; reversions etc.; for 810 l. 11 s. 8 d.); leases to John Beeke (mon. Reding, Berks.); Th. Eldrige (mon. Reding); John Oldnale (mon. Redyng); Fulk Rutter; Wm. Edmunds (mon. Redyng); Ric. Snell, a yeoman of the crown (mon. Glastonbury, Soms. etc.); Nich. Snell (mon. Glastonbury); Sim. Hielt (mon. Reding); Hen. Marland (mon. Whalley, Lanc.); Sir John Horsey; Th. Dyer (mon. Glastonbury); John Wynchecombe (mon. Redyng); Edm. Hatley (ab. Wobourne); Th. Wrythesley (pri. Christchurch, Hants.); Rob. Brothat (mon. Redyng); Th. Hatcliff; John Hill (mon. Redyng).

Many licences to alienate were granted in this month.

March, 1540.

Edm. Jarnyngham (conv. St. Mary the Virgin, Clerkenwell, London; for 204 l.); John Gostwyk (pri. Newenham, Beds.; pri. Caldwell & Chycksande, Beds.; Friars Minors, Bedford; mon. St. Albans, Herts.; mon. Harwolde, Beds.; Halywell, Midd.; for 1,404 l. 5 s. 10 d.); Wm. Crane (pri. St. Helen, London); John Lambart (mon. Bolton, Yorks.; for 129 l. 11 s. 8 d.); John Rydgeway (mon. Torre; reversions etc.; for 417 l. 13 s. 4 d.); Sir John Williams, master of the Jewels (mon. Abendon, Berks.; mon. Osney; for 1,231 l. 19 s. 2 d.); Sir Th. Jermyns (mon. Bury St. Edmunds; mon. Bradfeld Monachorum; mon. Dartforde; for 1,305 l. 11 s. 8 d.); Rog. Bluett (mon. Montague, Soms.; pri. Taunton; Torre, Devon; mon. Canonlegh,¹ Devon, etc.; for 520 l. 16 s. 8 d.); Rob. Drury (mon. Missenden,² Bucks.; for 594 l.); Ric. Andrewes (mon. Hide, Hants.; for 389 l. 19 s. 2 d.); Geo. Butler (mon. Newneham, Beds.; mon. Chiksand, Beds.; mon. Caldwell,³ Beds.; for 173 l. 12 s. 6 d.); Sir Th. Cheyne, warden of the Cinque Ports and treasurer of the King's Household (mon. Faversham,⁴ Kent; Friars Preachers, Ludgate; for 283 l. 15 s. 10 d.; also mon. Marten, Surr.); Sir Th. Denys (mon. Bukfast;⁵ pri. St. Nicholas,⁶ Exeter; for 314 l. 15 s.); Ph. Hobbye (mon. Evesham); James Gage, of the King's household (pri. Helaugh,⁷ York; pri. Clementhorpe, York; for 514 l. 18 s. 4 d.); Sir Edw. Mountagu, Chief Justice of the King's Bench (mon. St. Benet & all Holy Virgins, Ramesey, Hunts.; mon. St. James, Northampton; mon. St. Guthlac, Thorney, Camb.; for 343 l. 10 s.); Sir John Horsey (mon. Shyrborne, Dorset; pri. Cannyngton, Soms.; mon. Byndon, Dors.; pri. Henton, Soms.; for 1,242 l. 3 s. 9 d.); Nic. Bacon, of London (mon. Bury St. Edmunds, Suff.; for 488 l. 15 d.); Thos. Bacon (mon. Bury St. Edmunds, Suff.; mon. Leyston; for 249 l. 7 s. 11 d.); Sir James Bulleyn; John Grenefeld, serjeant-at-arms (pri. Polslo, Devon; for 236 l. 11 s. 8 d.); Th. Gyttons, vintner of London (Carthus. conv. Salutation of the Mother of God, London, etc.); Th. Legh, LL. D. (pri. St. Oswald, York.; pri. Skokyrke, Yorks.; for 1,126 l. 13 s. 4 d.); Wm. Rede (mon. Bury St. Edmunds; for 120 l.); John Samweys (pri. Bukland,

¹ VI. 333. — ² VI. 547. — ³ VI. 391. — ⁴ IV. 568. — ⁵ V. 384. —
⁶ III. 375. — ⁷ VI. 437.

Soms.; pri. Martyn, Surr.; for 409 l. 15 s.); Th. Trencharde (mon. Taraunte, Dorset; for 464 l. 20 d.); Sir Th. Trenchard (mon. Mylton, Dorset; mon. Cerne, Dorset; for 412 l. 11 s. 8 d.); John Russell Bart. (mon. St. Alban's, Herts.; Bury St. Edmund's, Suff.; for 1,041 l. 9 s. 2 d.); Sir Th. West (mon. Wherewell, Hants.; in exchange); Sir Th. Kytson, of London (mon. Bury St. Edmund's, Suff.; for 3,710 l. 20 d.); John Croftes (mon. Bury St. Edmund's; for 497 l. 7 d.); Alex. Unton (mon. Beaulieu, Hants.; for 729 l.); Griffith Appenreth, alderman of Calais; Arthur Plantagenet, viscount Lisle (pri. Carmelite Friars, Calais); Th. Mores (mon. Beweuley, Hants.; for 666 l. 14 s. 2 d.); Th. Horner (mon. Bathe, Soms.; mon. Kaynesham,¹ Soms.; mon. Bruton, Soms.; mon. Bruerne,² Oxon; for 540 l.); Geo. Owen (mon. Godstowe, Oxon; for 558 l. 15 s.); Ant. Rous (mon. Bury St. Edmund's,³ Suff.; mon. Eye, Suff.; pri. Crutched Friars, London; for 1,678 l. 10 s.); John Scudamore (mon. Dore, Heref.; pri. Lantony, Glouc.; for 378 l. 17 s. 6 d.); leases to Hen. Bronker; Steph. Cawood; Th. Moyle; Ric. Tomyowe; Nich. Brystowe; Oliver Frankelyn; Ric. Browne, a page of the King's chamber; John Horner; Thos. Strode; Th. Holcrofte, esquire of the Royal Body.

Many licences to alienate.

April, 1540.

Rob. Foster (mon. St. John, Colchester; two days later, licence to alienate); John Goodwyn (manor of Waddesdon etc.; for 1,025 l. 7 s. 10 d.); Sir Ric. Houghton (mon. Whalley, Lanc.; for 180 l. 15 s. 4 d.); Martin Bowes, alderman of London (mon. St. Mary Overey's, Surrey; mon. Barmondsey; mon. Dartford; mon. St. Peter, Westminster; Carthus. pri., London; pri. Hallywell, London; pri. St. Helen, London; for 491 l. 19 s. 6 d.); Wm. Whorwood, the King's Solicitor General (pri. Brewoodde, Salop.; conv. Croxden, Staff.; mon. St. Mary, Bordesley, Worc.); Whorwood & Kenaston (mon. Haughmond, Salop.); Whorwood & Walter (pri. St. Mary, Coventry, in Wasperton); Th. Holcroft, esquire of the Royal Body (mon. Whalley, Lanc.; for 650 l. 5 s. 4 d.); Sir Th. Hennege (mon. St. Mary, York; pri. Ellerton; in exchange); Edw. Vaughan (coll. Acon, London); John Kyngesmyll (mon. Romsey, Hants.; mon. Godstowe, Oxon; mon. Hyde, Hants.;

¹ VI. 451. — ² VI. 801. — ³ VI. 775.

for 976 l. 5 s. 10 d.); Th. Hochynson (mon. Thurgarton, Notts.; for 177 l. 13 s. 4 d.); Th. Bowyer, of London, grocer (mon. Brewton; for 660 l. 15 s.); John Cokks, of London, salter (pri. Redborne, Herts.; for 240 l. 7 s. 6 d.); John Hamond (pri. St. Helen, London); John Jenyns (pri. St. Oswald, Glouc.; for 100 l.); John Williams (pri. Elsyngspytell, London; mon. Notley, Bucks.; for 526 l. 19 s. 2 d.); Ric. Manours (pri. Newsted, Stampford, Linc.; for 400 l.); John Goderd (mon. Lacoke, Wilts.); Sir Ric. Long; Walt. Chaundeler, citizen & merchant of Winchester (mon. Hyde, Hants.; for 383 l. 20 d.); Ric. Morysyn (pri. St. Mary without Bisshoppisgate, London; mon. St. Mary of Graces, London; mon. Halywell, Midd.); Sir John Brydges (mon. Hyde, Hants.; mon. Godstowe, Oxon; for 2,193 l. 2 s. 6 d.); Rob. Dacres (mon. St. Alban's, Herts.; for 308 l. 16 s. 6 d.); Will. Blitheman (pri. Monkebreton etc.; for 892 l. 3 s. 4 d.); Rob. Phelippes, of London, leatherseller (hosp. St. Mary without Bisshoppisgate, London); Th. Savell (pri. Kyrkeleys, Yorks.; for 114 l.); John Goderd (mon. Lacoke, Wilts.; mon. Bradstock; for 328 l. 10 s.); B. Pygott (mon. St. Albans; ab. Bysham, Berks., etc.; for 413 l. 7 s. 6 d.); the Archbishop of Canterbury (ab. Mallyng, Kent, etc.; in exchange); John Dakcombe (mon. Tarraunte, Dorset; for 580 l. 13 s. 4 d.); Will. Coppyn (mon. St. Augustine, Cant.); Th. Josselyn (mon. Barmoundesey, Surr.; for 314 l. 4 d.); Hen. ap Harrye & Peter Mutton (mon. Basyngwarke; pri. Friars Preachers, Ruthlan, Flint; for 280 l. 11 s. 8 d.); Rob. Gybbes (pri. Coventry; for 786 l. 7 s. 6 d.); Th. Carewe (hosp. St. John, Exeter, etc.); John Busshe (mon. Edyngton, Wilts.; for 405 l. 15 d.); leases to Nich. Uppetton; the Earl of Southampton; Hen. Coke; Th. More, an officer of the King's cellar; Edw. Welden; F. Southwell; Sir Humph. Wyngfelde; Rob. Ive; Thos. Edgar.

Many licences to alienate.

May, 1540.

Geo. Lassells (manor of Sturton etc.; for 434 l. 10 s.); Will. Rycheman (mon. St. Mary, Tewkesburye, Glouc.; for 232 l. 13 s. 4 d.); John Zouche (mon. Shaftysbery, Dorset); Ric. Stevyn, one of the gentlemen of the Chapel Royal; Edw. Fetyplace (mon. Abingdon, Berks.; pri. Crutched Friars, in Donmyngton, Berks.; for 394 l. 15 s. 10 d.); Geo. Vyncent (mon. Coventry; for 240 l.); Will.

Traford (mon. Delacres, Staff.); Edw. Skipwith (pri. Nonnecotham, Linc.; for 400 mks.); Sir James Strangways (pri. Mountgrace, Yorks.; for 722 l. 13 s. 4 d.); Will. Lock, mercer, London (mon. Clerkenwell, Midd.; pri. Kylborne, Midd.; pri. Elsyng Spittell etc.; for 301 l. 10 s.); Th. Brakyn, a marshal of the Hall (mon. Barnewell, Camb.; for 762 l.); Ralph Rowlett (pri. Praye, Herts.; mon. St. Albans, Herts.; mon. Chatteras, Camb.; pri. Elsyngspyttell, Lond.; mon. Garadon, Leic.; mon. Soulby, Northt.; mon. de Pratis, Leic.); Ric. Combes (coll. Assherudge, Bucks.; for 108 l.); John Candysshe (pri. Axholme, Linc.; pri. St. Katharine's, Linc.; pri. Catley, Linc.; for 348 l. 8 s. 4 d.); John Carleton (pri. Kylborne, Midd.; mon. Abendon); Sir John Raynforth (mon. Canonleigh, Devon; for 502 l. 3 s. 4 d.); Will. Ibgrave (mon. St. Albans, Herts.; for 460 l. 10 s. 10 d.); Will. Riggs, of London (pri. Sempringham, Linc.; pri. Haverholme; pri. Hevenings, Linc.; pri. St. Katherine, Linc.; for 456 l. 12 s. 6 d.); Anne Cobhame (mon. Syon, Midd.; for 391 l. 10 s.); Sir Edw. Montague, chief justice of the King's Bench (mon. St. Mary etc.); Hen. Knevett (mon. Kyrkeham, Yorks.); Th. Wrothe (mon. St. Mary, Bishopsgate, Lond.; mon. Thorney, Camb., etc.; for 292 l. 3 s. 4 d.); Michael Asshefelde (mon. Edington, Wilts.; mon. Evesham; for 532 l. 4 s. 5 $\frac{1}{2}$ d.); Sir John Byron (pri. Newsted, Notts., in Papplewyke; pri. Haverholme); Sir Marmaduke Constable, of London (pri. Nonne Eton, Warw.); leases to Chr. Roper; Clement Smyth, Lord Treasurer's Remembrancer in the Exchequer; Alan Kynge, yeoman purveyor of the King's wines; Th. Edgar (mon. Redyng); Michael Stanhop (mon. Lenton); Ralph Hopton (mon. Glastonbury); Hugh Jones.

Several licences to alienate.

June, 1540.

John Adams (ab. Wigmore, Heref.; for 674 l. 18 s. 4 d.); Ant. Skynner, of London (mon. Evesham, Wore.; pri. Stodeley, Warw.; for 210 l. 16 s. 8 d.); Sir Th. Pope, of London (mon. Wynchelcombe, Glouc.; for 1,204 l. 3 s. 4 d.); Sir John Seyntjohn & Will. Fytzhugh (pri. Chiksand, Beds.; pri. Harwold, Beds.; for 305 l. 2 s. 6 $\frac{1}{4}$ d.); Th. Ardene (mon. Fevershame, Kent; pri. Friars Carmelites, Sandwyche, Kent; pri. Augustinian Friars, Huntingdon); John Burgoyne, of London (ab. Waltham, Essex;

pri. Caldwell, Beds.; for 305 l. 10 s.); Ric. Cupper, of London (hosp. St. Mark, Billeswike; for 1,366 l.); Rouland Lathum (mon. Abenden; Carthus. pri., London; for 176 l. 10 s. 10 d.); Will. Berners, of Thoby, Ess., W. Farre, of London, Will. Glascok, of London (pri. Edyngton, Wilts.; mon. Barmondese, Surr.; mon. Milton, Dors.; pri. Mountague, Somers.; mon. King's Hatfelde; pri. Clerkenwell, Midd.; for 630 l. 6 s. 8 d.); John Menyffe, of London, yeoman (mon. Bremmor, Hants.); Th. Culpeper (pri. Haltamprice, Yorks.; pri. Arden, Yorks.; pri. Fereby etc.; reversions etc.); Th. Holcrofte, esquire of the Body (Augustinian Friars; Friars Minors; Friars Preachers, Lanc.); John Sewster (mon. St. Albans, Herts.; pri. Chiksand, Beds.; mon. Ramsey, Hunts.; for 289 l. 10 s.); Ric. Ingram (pri. Bradnestock, Wilts.; mon. Southwyke, Hants.; for 218 l. 4 s. 2 d.); Charles Howard (coll. Acon, London); John Williamson (mon. Fountains, Yorks.; for 310 l. 12 s. 6 d.); Roger More (pri. Burcestre; Augustinian Friars, London; for 187 l. 17 s. 2 d.); Will. Rysley (mon. Notteley, Bucks.; for 183 l.); Th. Noke (pri. Hatfelde Regis, Ess.; for 234 l.); Sir Hen. Isley (manor & town of Brasted, Kent, etc.; for 716 l. 7 s. 11 d.); Sir Riceus Manxell (mon. Morgan, Wales; for 938 l. 6 s. 8 d.); Edw. Bury (mon. Berking, Essex; for 604 l. 4 s. 2 d.); Ric. Morysyne, a gentleman of the Privy Chamber (hosp. St. Wulstan, Worc.; St. James, Northalverton, Yorks.); Will. Chester, of Bristol, merchant (Friars Preachers, Bristol); Ric. Pollard, one of the general surveyors of Crown lands (ab. St. Mary, Forde, Devon; for 417 l.); Th. Blencowe (Carthus. pri., Shene, Surr.); Sir Th. Denys (pri. St. Nicholas, Exeter; mon. Bukfast, Devon; mon. Torre; for 541 l. 9 s. 2 d.); City of Norwich (pri. Friars Preachers); Rob. Holgate, Bishop of Llandaff (pri. Malton, Yorks.; for 276 l.); Ric. Modye, of London (mon. St. Aldelm, Malmesbury, Wilts.; for 310 l. 9 s. 7 d.); John Mascall (mon. St. Martin, Batell, Suss.; for 659 l. 2 s. 11 d.); John ap Hugh ap Gruff ap Rice, yeoman (mon. Conwey); John Gyes (pri. Lanthony, Glouc.; mon. Abendon, Berks.); Chr. Champion, of London, mercer (pri. St. Mary, Bishopsgate; mon. St. Mary of Graces, London; for 183 l. 11 s. 3 d.); Ant. Belassis, clk., LL. D. (pri. Newburgh, Yorks.; for 1,062 l. 14 s. 2 d.); John Cope (mon. Bitlesden,¹ Bucks.); Th. Arthur (pri. Merton, Surr.; mon. St. Mary Overey,² Surr.;

¹ V. 364. ² VI. 169.

for 223 l. 5 s. 4 d.); Will. Pownde (mon. Southwicke, Hants.; for 317 l. 8 s. 4 d.); Sir Th. Arundell (mon. Shaftesbury; mon. Cerne, Dorset; for 1,761 l. 14 s. 10 d.); Rob. Horderne (hosp. Overspittelhouse etc.); leases to Geo. Bayneham; Sir Th. Southworth (mon. Whalley); Geo. Powton (mon. Glastonbury); ¹ Ant. Lowe.

Several licences to alienate.

July, 1540.

Sir Alex. Radclyff (mon. Whalley, Lanc.; for 527 l. 10 s. 2 d.); Thurstan Tyldisley (ab. Whalley, Lanc.; for 326 l. 7 s. 4 d.); John Theccher (manor of Mersham etc.; for 496 l. 10 s.); John Dethyke (pri. Penteney etc.; for 240 l. 3 s. 8 d.); Philip Parrys (pri. Fordham, Camb.; pri. Crutched Friars, London; pri. Hatfelde Regis, Ess.; Abyngdon; pri. Huntingdon; pri. Chyksande; pri. Friars Preachers); John Cope (manor of Eydon; for 510 l. 8 d.); Th. Lokar, Bristol, merchant, & Will. Bromley, London, grocer (mon. Wenloke; for 229 l. 11 s. 8 d.); Sir Ant. Seyntleger (mon. Feversham, Kent; mon. St. Augustine, Cant.); Sir John Gyfford (pri. Shene, Surrey; pri. Tutbury, Staff.; pri. Hulton; pri. Routon, etc.; for 959 l. 5 s. etc.); the Duke of Norfolk (mon. St. Mary, Thetforde, Norf.; pri. Wangforde, Suff.; for 1,000 l. & in exchange; mon. Butley, Suff.; mon. Bury St. Edmunds, Suff.; ab. Thorney, Camb.; for 1,329 l. 10 d.); Ric. Cecyll (pri. St. Michael, Stamford, Northt.; mon. Croyland, Linc.; for 433 l. 5 s.); Will. Lygons; Sir Th. Wyatt (mon. Boxley, Kent; mon. St. Mary of Graces, London; mon. Redyng, Berks.; mon. Mallyng, Kent; mon. St. Mary Overey, Surr.; mon. St. Saviour, Barmondese, Surr.; Crutched Friars, Lond.; pri. Christchurch, Cant.; in exchange); F. Knolles (mon. Tottenes, Devon; for 553 l. 10 s.); Sir Chr. Hales, master of the Rolls (lands in Kent etc.; for 670 l. 12 s. 2 ³/₄ d.); Sir Ant. Hungerforde (mon. Cirencester; mon. Edyngdon, Wilts.; mon. Farleigh, Wilts.; for 1,935 l. 13 s. 5 d.); Geo. Pierpounte (mon. Welbecke, Notts.; pri. Gracedieu, Leic.; for 617 l. 6 s. 8 d.); John Gate (mon. Bileigh, Ess.; for 300 l.); Sir Roger Cholmeley of London, serjeant-at-law (mon. Stratford Langthorne, Ess.; pri. St. Mary, Bishopsgate); Sir Philip Butler

¹ l. 1.

(mon. Redyng, Berks.; for 769 l. 17 s. 5 1/2 d.); John Wyngfeld (pri. Newark, Surrey); John Corbett; Sir Edm. Baynton (mon. Malmesbury, Wilts.); Roger Wentworth (mon. Christchurch, Cant. etc.; for 875 l. 11 s. 3 d.); Rob. Dyghton (pri. Stixwolde, Linc.; pri. Cattley; pri. Haverholme, Linc.; mon. Borne; mon. Alvyng-ham; pri. Kyme; mon. St. James, Northampton; Augustinian Friars, Northampton; pri. Spalding; for 178 l. 19 s. 11 d.); B. Willoughley, a sewer of the Chamber (pri. Lenton, Notts.; for 155 l. 6 s. 8 d.); Will. Buttes, physician (White Friars, London); Will. Sharyngton, page of the King's robes (ab. Lacok, Wilts.; mon. Ambresbury; for 783 l. 13 s.); Sir Th. Wrythesley, one of the King's secretaries (Augustinian Friars, London); John Hennege (mon. St. Edmund's Bury, Suff.; mon. Haverholme, Linc.; Nonne Ormesby, Linc.; pri. White Friars, Kyngeston; pri. Newark, Surr.; pri. Sixhill; pri. Bolyngton, Linc.); James Joskyn, of London (mon. St. Albans; for 322 l.); John Bakere, the Attorney-General; leases to James Meryng; Eliz. Pygott; Geo. Cornewall (mon. Redyng,¹ Berks.); Ric. Pepper; the Earl of Southampton; Th. Atkynson; Th. Grymysdicche; Humph. Orme, a page of the Wardrobe of Beds; Anth. Cotes (mon. Reading); Geo. Norton; Will. Jones; Benedict Kyllegrewe (mon. Glastonbury).

Several licences to alienate.

August, 1540.

Rob. Acton (mon. Hales, Glouc.); Sir Will. Kyngeston; Th. Horseman of the King's household (Owlston pri.); Th. Gymlott (mon. St. Mary of Graces, London); Sir Th. Elyott; Sir Will. West (mon. Darley, Derby.; mon. Beawchieff; mon. Welbek, Notts.); Sir Th. Poynynges (mon. Byndon, Dors.; ab. Shaftesbury, Dors.; Cerne mon., Dors.; pri. Marten, Surr.; in exchange); Ant. Denny (mon. St. Peter, Westm.; pri. Crossed Friars); Joan Everard; Sir John Gresham, London (mon. St. Peter, Westm.; mon. Christchurch, Cant.); Th. Godsalue (mon. Langeley, Norf.); Sir Ralph Sadleyr (mon. Selbye,² Yorks.).

September, 1540.

James Lawson, of Newcastle-upon-Tyne, merchant (mon. Neseham); Edw. Lyttelton (mon. Haughmonde, Salop, etc.); John Smyth

¹ IV. 28. — ² III. 485.

(mon. Waltham Holy Cross, Ess.; mon. Berkyng); Sir Will. Pykeryng, of London (ab. Byland, Yorks.); Th. Bromeley (mon. Eyton etc.); Rowland Hyll, mercer, of London (mon. Shrewsbury; mon. Haughmonde; mon. Combermere); Ric. Tate (mon. Minoreesses, London); Edw. Cornewallis (mon. Evesham, Wore.); John Clerke, bishop of Bath (hosp. St. John, Wells, Soms.); Th. Hall (pri. St. Katherine, Linc.; pri. St. Mary, Huntingdon).

October, 1540.

Sir Ric. Gresham, of London (mon. Fountains, Yorks.); Sir Th. Wrythesley, one of the King's two chief secretaries (Bitlesden mon., Bucks.; etc.); Edm. Pekham (mon. St. Peter, Westm.); Roger Hunnynges (St. Peter, Westm.); Rob. Palmer, of London, mercer (mon. Tewkesbury, ¹ Glouc.).

November, 1540.

Th. Harvy (mon. St. Mary de Pratis, Leic.); Edw. Myllet, of Westm., yeoman (pri. Friars Preachers, Chichester, Suss.); City of Chichester (Friars Minors); John Chaundeler, of London, goldsmith (mon. St. Saviour, Barmondese; mon. Bustlesham, Berks.); John Palmer (ab. Syon, ² Midd.; mon. Haughmonde, Salop; pri. Tortonington); John Tytley, of the Household (pri. Mynchyn Marlowe, Bucks.); Th. Sherley (mon. Godstowe, Oxon); James Gage; John Wyberde (mon. Stratford Langthorne; pri. Christchurch, London etc.); Nic. Wombewell, a steward of the Chamber (mon. Kyrsted, Linc.); Eliz. Hill (mon. Waltham Holy Cross, Ess.); lease to Nic. Jenney, yeoman (mon. Lewes, ³ Suss.), etc.

December, 1540.

Sir Walter Deveroux (mon. Meryvale, Warw.); Mich. Dormer, alderman of London (ab. Myssenden; mon. Dorchester, Oxon; ab. Medmenham, Bucks.; mon. St. Albans, Herts.; mon. Notley, Bucks.; mon. Abendon, Berks.; mon. Catesbye, Northt.); Sir Th. Le Strange (mon. Ramsey, Hunts.; mon. Westacre); Th. Dereham (mon. Westdereham); Ric. Wylkynson & Th. Dakes, Yorks. (pri. Bolton; pri. Byland, Yorks.; pri. Draxe; mon. Ryvalls, Yorks.); Rob. Throkmerton (mon. Evesham); Sir Ralph Sadler, one of the King's secretaries (ab. St. Peter, Westm.; hosp. St. John of Jerusalem in

¹ II. 53. ² VI. 540. ³ V. 1.

England;¹ licence to alienate nine days later); Stephen Vaughan (pri. St. Bartholomew, London); John Southcote (mon. Buckfast, Devon; mon. Torre, Devon; mon. Shirburne, Dors.); Stephen ap Harry (mon. Dore); Sir Th. Chene, Treasurer of the Household and Warden of the Cinque Ports (mon. Syon, Midd. etc.); Sir Th. Hennage (pri. Legborne, Linc.); Rob. Chestre, a gentleman usher of the Chamber (pri. Royston, Herts & Camb.); leases to Th. Newbery; John Heywood; Rob. Lorde (conv. St. Osithe); Th. Barnys; John Cary, a page of the Privy Chamber. These leases regard lands in the King's hands 'by the attainder of Thos. Cromwell, late earl of Essex.'

Several licences to alienate.

January, 1541.

Edm. Hall (mon. St. Mary, Winchester, Hants.); Amisia Gybson, widow & executrix of Nic. Gybson, of London, grocer; Ant. Knyvet (pri. Bridlington); Katherine, the Queen Consort (large grants, partly of estates formerly granted to Queen Jane); Th. Weldon (mon. Cirencester, Glouc.); the Bishop of St. David's (pri. Friars Preachers, Brecknok, S. Wales); Dame Anne Cleve (large grants of estates formerly belonging to Th. Cromwell and others); the Bishop of Westminster (Cheynyngats, Westm.; pri. St. Bartholomew's; St. Peter's, Westm., etc.); Sir Will. Shelley, one of the justices of Common Pleas (estates of Th. Cromwell); Will. Bromeley (hosp. St. Mary, Bishopsgate); leases to Chr. Waliston; Th. Culpeper, a gentleman of the Privy Chamber (estates of Th. Cromwell).

Several licences to alienate.

¹ In many cases, there are no distinct indications in the present exposition as to the exact position of the possessions of St. John of Jerusalem in England, to which reference is made. The Knights Hospitalars of St. John of Jerusalem of the order of St. Augustines had a House built for them in London, in 1100. They soon acquired such enormous wealth etc., that their Superior in England was the first lay Baron and they became so insolent that Edward III must appoint 'visitatorem Hospitalis S. Johannis Jerusalem in Anglia ad reprimendam Religiosorum insolentiam' Pat. 45 Edw. III p. 1, m. 3 vel. 4. Their numerous manors or estates in the country were called commandries or preceptories. The latter was the denomination preferred by the Knights Templars. Cf. Dugdale, *Monasticon Anglicanum* VII VI. 2. 786 ff.; *Knights Hospitallers in England*, Camden Soc. I. 65.

February, 1541.

Geo. Cotton (mon. Combermere, Chester); Sir Percival Harte (pri. Christchurch, Cant.); Will. Raynsforde (mon. Godstowe, Oxon); Gregory, Lord Crumwell (pri. Launde, Leic.; mon. St. James, Northampton); Humph. Watkyns (mon. Cerne, Dorset); Morgan Phelippe, the King's goldsmith and one of the sewers of the Chamber (mon. Stratford Langthorne; Rewley Abbey, Oxford); Sir Edw. Baynton (mon. Wilton; St. John of Jerusalem in England); Chr. Cote (mon. Bury St. Edmunds); John Stoner, one of the serjeants-at-arms; John Peers, clerk of the check of the King's Household; Sir Walter Devereux (mon. Meryvale); Edw. Rogers; Esquire of the Body; John Norrys, one of the gentlemen ushers of the Chamber (mon. Waltham, Ess.); Sir Brian Tuke, Treasurer of the Chamber (ab. Waltham; pri. Blakamore, Ess.); John Maynarde, mercer, of London (mon. Bury St. Edmunds; two days later, lic. to alienate); leases to Rob. Mathewe; John Champernown (mon. Glastonbury); Th. Aleyn (mon. Glastonbury); Th. Barrett; Francis Bernard (mon. St. Peter, Ipswich, Suff.).

Very many licences to alienate.

March, 1541.

Ric. Fulmerston (mon. Thetforde, Norf.); John Storthes (mon. Roche, Yorks.); the Earl of Rutland (pri. St. James, Wartre, Yorks.; mon. Garodon, Leic.); Sir John Raynforth (mon. Canonleigh); David Mertin (mon. Glastonbury); Ric. Morisine (White Friars, Lond.; hosp. St. Wulstan, Worc.; hosp. St. James, Northalverton, Yorks.); Ant. Harvy (mon. Tewkisbury, Glouc.; mon. Harteland); Th. Colepeper (pri. Christchurch, Cant.; ab. St. Augustine; pri. St. John of Jerusalem in England); Charles Howard (pri. Hurley); Urian Brereton (pri. Newenham, Beds.; pri. Dunstaple, Beds.); Sir Walt. Dennys (mon. Bathe, Somers.); Maurice Barkeley (mon. Brewton, Somers.); Sir John Dudley (pri. Dudley, Staff.; pri. Chacombe, North.; Catesby pri., Northt.; Wardon mon., Beds.); Ralph Clarvys, of London, grocer (Merton mon., Surr.); Sir Edw. Montagu, Chief Justice of the King's Bench (mon. Bury St. Edmunds); leases to Will. Pynnocke; Will. Statham; John Belson, a yeoman of the Guard; Will. Tasshe; Edw. Rogers; Sir Edw. Carne; Sir Ralph Sadler; John Edwardes, a gentleman of the Chamber.

Several licences to alienate.

April, 1541.

Rob. Drury (pri. St. John of Jerusalem in England); John Redmayne (pri. Anglesey, Camb.; pri. Ikelyngton, Camb.); the Earl of Hertford (mon. Ambresburie, Wilts.; pri. St. Margaret, Marleborough, Wilts.; pri. Bradstoke, Wilts.; pri. Shene, Surrey; pri. Bathe, Somers.; mon. St. Augustine, Bristol; pri. Longlete, Somers.); Sir John Baldwyn, C. J. of C. P. (Grey Friars, Aylesbury, Bucks.; mon. Missenden); Sir Edm. Knevet (coll. Thomson, Norf.); Th. Culpeper (mon. Winchelcomba, Glouc.); Sir John Wyllyams (Abendon mon.; pri. Shugborough; ab. Redyng; pri. Wallingforde etc.); Sir Ralph Sadleyr (pri. St. Leonard, Stratforde-at-the-Bowe, Midd.); Arthur Porter (pri. Lanthony, Glouc.); Th. Barnardiston (pri. St. John of Jerus. in Engl.); leases to Fulk Grevile (pri. Alcester); Ralph Crofte; Hugh Huntley; F. Southwell; Hugh Johns.

Many licences to alienate.

May, 1541.

The Dean and Chapter of Winchester (mon. St. Swithin, Winch.; mon. Romsey; mon. Christchurch, Twynneham; Hida mon.; Southwike mon.; Lanthony mon., Glouc.; Ambresbury mon.; Edington mon.); the Town of Bristol (hosp. St. Mark of Byllyswyke; mon. Athelney; pri. St. Mary Magdalene, Bristol; Black Friars; White Friars); the Dean & Chapter of Carlisle (pri. St. Mary, Carlisle; pri. St. Mary, York; Carlisle pri. etc.); Th. Egillesfeld (mon. Stratford Langthorne; Barking mon.); Roland Hill, London, mercer (ab. Vale Royal); Will. Lawton (mon. St. Werburg, Chester); Sir Hugh Poulett; the Dean & Chapter of Durham cathedral (mon. St. Cuthbert, Durham, etc. etc.); Ric. Andrewes (pri. Worcester); Leonard Chamberleyn (mon. Oseney, Oxon; pri. St. John of Jerusalem in England); John Malt (mon. Abendon); Fr. Pygott (hosp. St. John of Jerusalem in England etc; in exchange); Geo. Howard (mon. Wilton); the Dean & Chapter of Canterbury (mon. Christchurch, Cant., etc. etc.); Sir Geo. Broke (mon. Christchurch, Cant.; in exchange); Th. Knyghton (mon. Waltham Holy Cross, Ess.); John Aylyff (mon. Malmesbury, Wilts.); Sir Ric. Greynfelde (mon. Buckland, Devon); Th. Stydolf (mon. Kylbourn, Midd.); Sir Geo. Throkmerton; Ant. Harvy (Grey Fryars, Bury St. Edm., Suff.); the Earl of Arundel (pri. Michel-

ham, Suss.; mon. Lewes); leases to Geo. Hawe; Th. Moyle; Edm. Kympton; Nic. Dorrell; Th. Johns; John Keysbye; Th. Dore.

Many licences to alienate.

June, 1541.

The Earl of Rutland (mon. Oulston, Leic.; mon. Nonne Eton; pri. Kyrkeby Bellers, Leic.; mon. Draxe; mon. Lylleshull, Salop; Kyrkeham, Yorks.; mon. Ryvalles, Yorks.); Lord Howard (pri. Reygate, Surr.); Philip Hobbye, of the King's Household (pri. Shene); Sir F. Bryan & Th. Lawe (mon. Christchurch, Cant.; alienated on the following day to E. Restwold); Rob. Tyrrel (mon. St. Peter, Westm.); Hugh ap Harry (pri. Acornebury, Heref.; mon. Wilton; alien. on the following day to John Mervyn); Lord Clynton (pri. St. John of Jerusalem in England; pri. Bryggende, Linc.; pri. Sempryngham); Rochester Cathedral (pri. Rochester, Kent; pri. Ledis, Kent; hosp. Strowde); Sir Ant. Browne (parts of Cromwell's lands; pri. Michelham, Suss.; pri. St. John of Jerusalem in England; mon. Newark, Surr.; mon. Syon); Sir Th. Seymor (for Coxhall, Ess., mon. Edingdon, Wilts.; mon. Bradenstok; Cirencester mon., Glouc.; Beaulieu mon.; St. John of Jerus. in Engl.; Ambresbury mon.; Godstowe mon.; Brewton mon.); Will. Jefson, of London (mon. St. Mary, Winchester); the Earl of Southampton (pri. St. John of Jerusalem in England); leases to Th. Frowde; John Cooke; Ric. Fletcher; Ph. Hoby, one of the gentlemen of the Privy Chamber (mon. Redyng); Will. Sherington, a page of the Privy Chamber; Chr. Lassells; Will. Fitswilliam.

Many licences to alienate. Here, as formerly, commoners buy from noblemen or gentry. Sir Th. Seymor sells to Hen. Brouncker, John Warneford, Virgilius Pleydell (*Letters & Papers* XVI. 947. 60, 61, 83); Sir John Dudley sells to Hugh Lee (*ib.* 84); the Earl of Hertford sells to Will. Crouche and John Thynne (*ib.* 45, 57); Sir John Williams sells to Hen. Terell and Edw. Water (*ib.* 15) etc.

July, 1541.

Gawin Carewe (lands of the Marquis of Exeter, attainted); Sir John Seynt John (mon. Ramsey, Hunts.; mon. Thorney, Camb.; mon. Margam, Glamorgan; mon. Marton, Surr.); Edw. Monyngs (pri. St. John of Jerus. in England); Th. Aleyn (mon. Waltham Holy Cross, Ess.; pri. St. Mary, Bishopsgate); Rob. Suthwell (mon.

St. Saviour, Barmondsey, Surr.; pri. St. John of Jerusalem in England); Sir Will. Huse, of London (pri. Beval, Notts.; hosp. St. John of Jerusal. in Engl.); Roger Horton, of London, goldsmith (mon. Peterborough); Sir John Bakere, chancellor of the court of First Fruits and Tenths (mon. St. Augustine, Cant.; mon. Faversham); Lord Russel (pri. Mountegrace, Yorks.; mon. Missendon, Bucks.; pri. St. John of Jerusal. in England; pri. Fynneshed, Northt.; mon. Peterborough; mon. Olveston; mon. St. Peter, Westm.; mon. Bury St. Edmunds); the College of Holy Trinity, Arundell, Suss. (pri. Shene, Surr.; pri. St. John of Jerusalem in Engl.); Ant. Awcher (pri. St. John of Jerus. in England; mon. Ledes, Kent); John Carleton (mon. St. Peter, Westm.; pri. Newark, Surr.); Sir Will. Sydney (mon. Robertisbrige; pri. St. Swithin, Winchester); the Earl of Rutland (pri. St. John of Jerusal. in England; mon. St. Albans, Herts.; pri. Kirkeham; pri. Kyme, Linc. etc.); leases to John Baynbrigge; John Gates, a page of the Wardrobe of Robes; Hen. Umfrey.

Many licences to alienate (the Earl of Sussex to Th. Goldyng; Sir Edm. Knyvett to John Flowerdewe; Sir Th. Seymour to Ric. Plott; Lord Audeley to Rob. Cowper; Sir Ant. Knyvet to Edw. Watur, Ric. Turnor, John Muklow, Will. Gonson, Hen. Horne; Lord Russell to John Smyth etc.).

August, 1541.

Chester Cathedral (mon. St. Werburg, Chester); the Bishop of Chester (mon. Chester; mon. Byrkenhed; mon. St. Werburg etc.).

Licence to alienate (Lord Audeley to Will. Severne).

September, 1541.

The Bishop of Gloucester (large grants: mon. St. Peter, Glouc., etc.); the Cathedral of Glouc. (mon. St. Peter, Glouc., etc.); the Bishop of Peterborough (mon. Peterborough etc.); the Cathedral of Peterborough (mon. Peterborough); the Cathedral of Ely (mon. Ely); Morgan Phillipp, the King's Goldsmith etc. (Carthus. pri., London; pri. St. Mary, Bishopsgate; mon. Stratforde Langthorne, Ess.; pri. Halywell, Midd.; pri. St. Helen, London); Edw. Dudley; Ric. Breme (Carthus. pri., London); John Wellesbourne, a gentleman of the Privy Chamber (mon. Oseney, Oxon; mon. Elneftowe, Beds.; mon. Kenelworthe, Warw.). Licences to alienate.

October, 1541.

Geo. Cely (mon. St. John, Colchester; lic. to alienate eleven days later); Sir Ric. Long, a gentleman of the Privy Chamber (mon. Redyng; mon. Malmesbury, Wilts.); Th. Haidoke (*pro tempore*). Licences to alienate (Lord Parr to the Earl of Southampton. Sir Ant. Broun, Sir Th. Wrythesley (re-grant); Sir Th. Seynour to Th. Stephyns, etc.).

November, 1541.

The Church of Christ & St. Mary, Burton-upon-Trent (mon. St. Mary & St. Modwenna, Burton); Will. Fynche (mon. St. Augustine, Cant.); Th. Paston (pri. Binham, Norf.); Rob. Darkenall (pri. Nonne Appleton, York; pri. Stone, Staff.); Geo. Owen, M. D. (mon. Godstowe, Oxon; ab. Rewley); the Earl of Shrewsbury (pri. Wyrksopp, Notts.; ab. Beauchief, Derby; mon. Rowcester; ab. Merrevall; ab. Ruxe; mon. St. Anne, Coventre).

Many licences to alienate (Sir Edm. Knyvett to Edm. Grey; Sir Ric. Long to Margaret Kytson, widow, late wife of Sir Thos. Kytson, alderman of London, deceased, whom he, the said Sir Richard, intends to marry).

December, 1541.

The Earl of Surrey (coll. of St. John, Rusworth, Norf.); John Canon, of London, merchant tailor (pri. St. John of Jerusalem in England); Rob. Bumsted (hosp. St. John the Baptist, Lynn, Norwich); Sir Ric. Longe, a gentleman of the Privy Chamber (mon. Bury St. Edmunds). Licences to alienate (Sir Will. Pykerynge to Geo. Sandwyth; the Earl of Rutland to Sir Arthur Darcy; Sir Ric. Lyster to Ric. Blunt).

January, 1542.

Edm. Powell (pri. Carmelite friars, Oxf.; Osney mon.; Bruarne mon.; St. John of Jerus.; Bermondsey mon.); the Church of Holy Trinity, Thorneton¹ (mon. Thorneton); the Cathedral of Christ & St. Mary, Worc. (pri. St. Mary, Worc.; Parshore mon.; Pollesworthe mon.; Evesham mon.); Rob. Bocher & David Vincent, a page of the Wardrobe of Beds (Gray Freres, Grauntham, Linc.;

¹ VI. 324.

Black Freres, Stamford, Linc.); Nic. Deryng (mon. St. Swithin, Winchester).

Many licences to alienate (Sir John Seyntlowe to Th. Clerke; Sir John Dudley to Fulk Crompton etc.).

February, 1542.

Will. Rede, mercer, London (mon. Bury St. Edmunds; pri. Carmelites, Blakeney, Norf.); John Borowe; Edm. Knight; John Clayton (mon. SS. Peter & Paul, Shrewsbury, Salop); leases to H. Orme; Ric. Walker, Th. Nordens, Th. Wykham, Will. Aykett; Chr. Eyre; Will. Pynnock; Rob. Lutton, Will. Warde; John Hykeling; John Smyth.

Many licences to alienate.

March, 1542.

Lord Seintjohn (mon. Notley, Bucks.; mon. Wherwell; on the following day, licence to alienate parts to Will. Fermour); John Wyngfeld (pri. Woodbridge, Suff.; reversions etc.); Urian Brereton (pri. Chester); Katharine Champernon, John Rydgewey & Walt. Smyth (pri. St. German's, Cornwall; pri. Tottnes, Devon; on the day following Mrs. Champernon & John Rydgeway were licensed to remit etc. all their estate & interest in Totnes to Walt. Smyth); John Bromfeld, a yeoman usher of the Chamber (lands etc. of Th. Abell, priest, attainted); Sir Ralph Sadleyr (mon. St. John of Jerusalem in England); John Croke (mon. Notley etc.); Hugh Ascue (pri. Seiton, Cumb.; pri. St. Robert, Knaresborough); Sir John Williams, master of the Jewels (mon. Thame); Sir Gervase Clyfton (mon. St. Mary, York); Sir Edw. Montague, chief justice of the King's Bench (Bury St. Edmunds); Sir Ant. Wyngfelde, K. G., captain of the Guard and the King's vice-chamberlain (lands of Th. Culpepper, attainted); Th. Holte (mon. Whalley); Rob. Holte (Whalley mon.); Michael Stannapp, the King's servant (pri. Lenton, Notts.); Geo. Zowche (mon. Derley; mon. St. Neot's, Hunts.); the Earl of Sussex (ab. Clyve); Th. Cawerden (Kenelworthe mon.); Geo. Nodes (mon. St. Albans); Sir Th. Wyatt (pri. Montague, Somers.; mon. Tarrant, Dors.; mon. Glascebury, Somers.; pri. Henton; pri. Carmelite Friars, Aylesford, Kent; mon. St. Mary of Graces, London; lands of Sir Nic. Carewe, attainted, etc.); leases to Ralph Yerle (mon. Redyng); Th. Bullock; Will.

Wintringham; Rob. Coward; Th. Edgare; L. Savage; Ric. Bunce (Glastonbury mon.); Th. Edmay; John Turner.

Many licences to alienate.

April, 1542.

John Arnold (mon. Lanthony, Glouc.; St. Peter's, Glouc.; for 1,135 l. 17 s. 6 d.); John Aske (pri. Ellerton, Yorks.; pri. Bolton; pri. Thykhede, Yorks.; mon. St. Mary, York; Holy Trinity, Beveley, Yorks.; St. John of Jerusalem; in exchange); the Earl of Cumberland (pri. Bolton-in-Craven, Yorks.; hosp. St. Leonard, York; pri. Marton; for 2,490 l. 13 d.); Edw. Boughton (mon. Pypewell, Ntht.; for 269 l. 19 s. 2 d.); Sir Ric. Page (pri. Caldewell, Beds.); John Cheyney (mon. Ambresbury, Wilts.); Ant. Denny, a gentleman of the Privy Chamber (coll. Mettingham); Ric. Lee (pri. Soppewell); Geo. Harper (mon. Waltham; pri. Augustine Friars, Cant.; St. John of Jerusalem; mon. Tewkisbury; in exchange and for 478 l. 2 s. 11 d.); Edw. Skipwith (pri. Clementhorpe, York); the Guild of St. Mary Rouncdevall, London (pri. St. John of Jerusalem); the Mercers' Company of London (hosp. Acon, London); Vincent Engeham (lands of Th. Cromwell, attainted); Sir Th. Pope, of London (mon. Cirencester; St. John of Jerusalem; pri. Huntingdon); Sir Edm. Knyghtley (mon. Evesham, Worc.; pri. Coventry; hosp. St. John of Jerus.; mon. Pypewell, Ntht.); Edm. Horne (mon. Bruera; mon. Eynsham); Sir Wm. Newenham (Welbeck mon.); Sir John Gage, K. G., Comptroller of the Household (pri. Combewell, Kent); John Poyntz (mon. St. Peter, Westminster); Ant. Harvy (mon. Plympton); Sir Humph. Browne, one of the King's serjeants-at-law (mon. De Pratis, Leic.; mon. Bermondsey); Lord Windsor (mon. Syon; hosp. St. Bartholomew, Pleydon, Suss.; St. Peter's, Westm.; mon. St. Albans; St. John of Jerusalem; mon. Thame; pri. Newark, Surr.; pri. St. Mary Overey; mon. Bordesley, Worc.; in exchange and for 2,197 l. 5 s. 8 d.); Ric. Fermour (lands of Cromwell, attainted); leases to Ric. Bunce (mon. Glastonbury); Sir Ric. Bulkeley; Edw. Phetypace (mon. Redyng); John Buclond; Hen. Webbe.

Many licences to alienate (Sir Th. Wyat to W. Hendle, Will. Crowche; Sir James Bulleyn to Alan Persey, clk., Geo. Benedict; Sir John Seynt John to John Basset; Sir Ralph Sadler to Hen. Hubberthorne, Will. Petre; Sir R. Elleker to Edw. Bayllys).

May, 1542.

Henry Fortescue (lands of Sir Ric. Carleton, attainted); Nich. Alcock, one of the King's surgeons (pri. Elsham); Geo. Arden, the King's servant; the Duchess of Norfolk; John White.

Very few grants, but very many licences to alienate (Lord Russell to Humph. Stafford; the Duke of Norfolk to John Caryl; Lord Clynton to Godfrey Colvill; Sir Th. Pope to Edm. Powell; the Duke of Suffolk to Hen. Goodryk; Sir Ric. Longe to Wm. Stumppe, etc., etc.).

June, 1542.

Lady Marg. Howard (pri. Reigate, Surr.); the Bishopric of Bristol (mon. of St. Augustine, Bristol); the Archbishop of Canterbury (pri. Christchurch, Cant.; St. John of Jerusalem; pri. Wenlock; mon. Kyrstall, Yorks.; pri. Arhyngton, Yorks.; mon. Bucklond, Soms.); the Bishopric of Bristol (mon. St. Augustine, Bristol; mon. Edington; mon. St. Oswald's, Glouc., etc.); Thos. Paston, one of the gentlemen of the Privy Chamber (mon. Langley, Norf., etc.); Th. Belle, the King's servant; leases to Chr. Litcote, Th. Maryott (ab. Woburn); John Samweys; John Aubrey, page of the Crossbows; Geo. Shetelworth (ab. Whalley); John Wheler; Ric. Tyndall.

Very many licences to alienate (Sir Edm. Knevett to John Maynerd, mercer, of London; Sir Edw. Boughton to John Maynerd, mercer, of London; Wm. Sharryngton to John Wylford, alderman of London, Rob. & Nich. Wylford & Geo. Eton, merchant tailors of London, etc.).

July, 1542.

Nich. Fortescue (pri. Cokehill, Worc.); the mayor, bailiffs, and commonalty of Coventry (pri. Coventry, etc., for 1,378 l. 10 s.); Geo. Throkmerton (pri. Derehurst, Glouc.; St. John of Jerusalem); Sir John Cornwaleys (ab. Bury St. Edmunds, Suff.); the Earl of Hertford (pri. Tywardreth, Cornwall; hosp. St. John of Jerusalem; ab. Romsey, Hants.; pri. St. Margaret's, Wilts.; ab. Glastonbury, Soms.); Ph. Hobby, King's servant (mon. Evesham, Worc.; pri. Torkesey, Linc.; for 891 l. 10 s.).

Licences to alienate (Sir Edm. Peckham to Ric. Benett, clk., etc.).

August, 1542.

The Dean and Chapter of the Cathedral Church of St. Peter of Westminster (mon. St. Peter, Westm.; pri. Mountgrace; mon. Pershore; mon. Evesham; pri. Newsted; pri. St. Bartholomew, Sudbury, Staff., etc., etc.); Ant. Rouse, the King's servant; Rob. Dacres, on of the King's Council (coll. Heigham Ferrers, Ntht.; reversions etc.); Rob. Davy, of Credyton, Devon, merchant (conv. Marton); Rob. Tyrwhitt (ab. Barlinges, Linc.; ab. Peterborough; mon. Thorney, Camb.; mon. Thurgarton, Notts.; prec. Temple Brewer, Linc.; prec. Eagle, Linc.; pri. St. John of Jerusalem; mon. Shappe; mon. St. John, Colchester; Stixwolde; pri. Haverholme, Linc.; mon. Newboo, Linc.; mon. Chacombe, Ntht., for 1,044 l. 19 s. 7 d.); Sir Arthur Darcy (conv. Charterhouse, London; Bury St. Edmund's; mon. Graces, etc.; reversions etc.).

Rob. Tyrwhitt immediately got eight licences to alienate.

September, 1542.

John Harrington (Spalding pri.; for 492 l.); College of St. Michael, Cambridge (mon. Chatteresse, Isle of Ely; for 200 l. 10 d.); the Earl of Rutland (mon. Meux, Yorks.; pri. Ulvescrofte, Leic.; mon. Haverholme, Linc.; mon. Ryvaulx, Yorks.); Ant. Bonvix, of London, merchant (conv. St. Helen, Bishopsgate; for 207 l. 18 s. 4 d.); Philip Hobbye, the King's servant; the Earl of Southampton; City of Gloucester (ab. St. Peter, Glouc.; pri. Lanthony, Glouc.; pri. Acornbury, Heref.; for 493 l. 14 s. 2 d.); City of Canterbury (mon. St. Augustine, Cant., etc.; for 212 l.); Bishopric of Oxford (Osney Abbey; Thame Abbey); Cathedral of Christ & St. Mary of Oxford (Osney Abbey; Thame Abbey; Notley mon.; Dorchester mon.; Byscetour mon.; Wychemombe mon., Glouc.; Craven pri.; Holy Trinity pri., York; Eynsham).

October, 1542.

Sir Roland Hyll (mon. Shrewsbury; mon. Lylleshall, Salop; Wombridge pri.; for 962 l. 11 s. 8 d.); Sir Rob. Kyrkham, the King's servant (conv. Thorney, Camb.; conv. Croyland, Linc.; Abendon abbey; Dorchester mon.; for 543 l. 18 s. 4 d.); Giles Pole (conv. Romsey, Hants.; conv. Lacok, Wilts.; for 116 l.); John Denton (conv. Markiate, Beds.; coll. Assheruge).

Many licences to alienate (Sir John Seyntlowe to Th. Clerke;

Sir Ant. Wyngfeld to John Lucas & John Abell; Sir Ric. Williams (Cromwell) to Th. Stradlyng; Lord Ferrers to John Latton; Lord Audeley to Rob. Forster).

November, 1542.

Wm. Sharyngton, the King's servant (St. Oswald pri., Glouc.; Shaftesbury mon.; Ambresbury mon.; Cirencester mon.; Bruerne mon.; Beaulieu ab., Hants.; Bradenstoke mon., Wilts.; Tewkesbury mon.; Malmesbury mon., Wilts.; for 2,094 l. 8 s. 6 d.); Sir Hen. Grey (Ramsey ab., Hunts.; Chickesande pri., Beds.; Wardon mon.); Hen. Williams; Ric. Cotton; John ap Rice (pri. St. Guthlac, Hereford; pri. Brecknok, etc.; for 100 l. 17 s. 6 d.); Stephen Vaughan (pri. St. Mary, Bishopsgate, etc.); Bristol Cathedral (St. Augustine's; Mochelney mon., Soms.; St. Oswald's; Taunton mon.; Brewton mon.; Shaftesbury mon.; Bradenstock, etc., etc.); Th. Dacre (pri. Lanercost); Sir John Bakere & Edw. Gage (Combe-well); Wm. Byrche of London (Halywell nunnery, Midd.); leases to Sir Th. Wriothesley; John Dingley; Th. Weldon; John Beer; John Atkyns; Wm. Peyn; Andrew Wadham; Lord Russell; Th. Preston; F. Knolles; Ralph Fane; Hamo Sutton; Edw. Cole.

Many licences to alienate. Wm. Sharyngton evidently was a jobber, as he procured five licences in this month. Among noblemen etc. who sold, is Lord Russell (to Th. Brudenell).

December, 1542.

Alic Bromeley, of London, widow (ab. Dale;¹ conv. Lilles-hull; for 265 l. 18 s. 4 d.); John Borowe; Ric. Dauntesey (pri. Newark,² Surr.; pri. Carthus., London); leases to Ant. Toto; Th. Strowde; Wm. Newman.

Licences to alienate.

January, 1543.

John Fletewode (conv. Evesham; mon. Merton, Surr.; for 893 l. 18 s. 8 d.); lease to Edm. Clerk.

Many licences to alienate (Sir Edw. North to Simon Stuard; the Earl of Sussex to Sir Th. Wriothesley, Sir Edm. Peckham, Th. Knyght, Wm. Brampton and John Bozome, 'and the heirs and assigns of the said Thomas Wriothesley, until the Annun-

¹ VI. 892. – ² VI. 382.

ciation of St. Mary in 1545, and after that time and the marriage solemnized between Thos. lord Fitzwalter, son and heir apparent of the said earl, and Elizabeth, sole daughter of the said Sir Thos. Wriothesley' etc.; Sir James Boleyn to Hen. Warde; Sir Ralph Sadler to Stephen Sampford).

February, 1543.

Thomas Lloyd's School at Caermarthen (Friars Minors, Carmarthen); Sir Ant. Kyngeston (ab. Flaxley, Glouc.); John Mershe, a sewer of the Chamber (mon. Delapree, Northampton; St. Andrew's, Northampton); Jas. Nedeham (mon. Elmstowe, Beds.); the Archbishop of York (pri. Marton, Yorks.; pri. Molsby,¹ Yorks.; pri. Newburgh, Yorks.; pri. Mountgrace, Yorks.; Byland mon.; Rievaulx mon.; hosp. St. John of Jerusalem, etc.); Rob. White (Beaulieu mon., Hants.; St. Swithin,² Winchester; Crossed Friars, London; in exchange and for 126 l. 5 s. 10 d.); John Pye & Rob. Were (pri. Friars Augustinians; Carmelite Friars,³ Marleburgh); leases to Alice Portman; Th. Buller; Lln. ap Glin Morgan; John Stokes, of London; Wm. Whateley; Sir John Walshe; Wm. Halley; Sir Anth. Browne; Nich. Denton; John Berkeley; Th. Barmiston; Hugh Cleyton & John Snell; Rob. Dyrdo.

A great many licences to alienate (Sir John Gyfford to F. Shyrley; the Earl of Surrey to John Alyngton, etc.).

March, 1543.

Sir John Baker (Battle mon., Suss.); Town of Beccles, Suff. (mon. Bury St. Edmund's); Rob. Bocher, a groom of the Privy Chamber; Leon. Bekwith (mon. Selby, Yorks.; pri. Holy Trinity, York; Grey Friars, York; ab. St. Mary, York; for 505 l. 12 s. 8 d.); F. Framlyngham (Butley⁴ pri.; for 786 l. 4 s. 11 d.); Humph. Colles (hosp. St. John, Bridgewater, Soms.; pri. Taunton; Grey Friars, Exeter; pri. Dunster;⁵ pri. Barliche; pri. Canyngton, Soms.; pri. Bath; Syon mon., Midd.; Martok pri., Soms., etc.; for 960 l. 17 s. 4 d.); Arthur Longfelde (hosp. St. John of Jerusalem in England; Godstowe mon.; Osney mon.; Shene mon.; Snelshall pri.; Chicksand mon., Beds., etc.); Ric. Tate (St. Helen's pri.; mon. Minoresses, Aldgate; Friars Preachers, London; Halywell mon.,

¹ IV. 566. — ² I. 189. — ³ VI. 1581. — ⁴ VI. 379. — ⁵ IV. 200.

etc.); Sir Edw. Aston (mon. Hulton; pri. Tutbury; mon. Black Nuns, Braywood; Friars Minors, Stafford; mon. Croxeden; mon. Great Malvern; Lylleshull mon.); Wm. Lambe (mon. Reuley; pri. St. John of Jerusalem; St. Bartholomew's, etc.); leases to Sir Ric. Bulkeley; John Kychyn; Sir Wm. Penyson; Jankyn ap John ap Lewes; Rob. Strange; Sir Philip Champbernon; Geoff. Danyell; Hugh Westwood; Sir Walt. Stonar.

Many licences to alienate (Sir Arthur Darcy to John Hylllys; Sir Ralph Sadlayr to Wm. Pawne, etc.). H. Colles who bought big estates this month, evidently was a jobber, as he had seven licences to alienate immediately afterwards.

April, 1543.

Ric. Freston (ab. St. John Baptist's of Colchester); Rob. Dacres (coll. Higham Ferrers, Ntht.); Rob. Goodwyn (conv. St. Osithe, etc.); Sir Ant. Browne, K. G.; Sir Wm. Pounder; leases to Geoff. Fontayne; Th. Waller; Ric. Norlegh; Th. Edgar; Th. Machyn; Sir Ralph Sadler; John Turnor; John Yole, Wm. Banke, Wm. Hartley; Lord Russell.

Many licences to alienate (Sir Ric. Williams to Chr. Turberville; the Earl of Rutland to L. Lancaster & M. Hudson; the Earl of Shrewsbury to Th. Sutton; Lord Clynton & Rob. Turwytt to Rob. Pulvertoft & Ric. Duke, of London; the Duke of Suffolk to Ric. Andrewes; the Duke of Norfolk to Sir Roger Touneshend).

May, 1543.

Lord Clynton & Rob. Turwitt (Hulton pri., Staff.; Sulby mon., Ntht.; Swynneshed mon.; Catley pri.; Brodholme¹ mon.; Bridlington pri.; Templecombe precept.; St. John of Jerusalem; Nonne Eton mon., Warw.; Welbeck mon.; Tewkesbury mon.; Quenyngton² precept.; for 877 l. 14 s. 2 d.); Hugh Losse, of London, and Th. Bocher (mon. St. Bartholomew's; Charterhouse, London; mon. St. Mary Graces, London; Elsyng Spittel pri.; Talley mon.; Lanternam mon., co. Monm.; Aburgeveny pri.; St. Osithes mon., Ess.; Stratford Langthorne mon., Ess.; for 765 l. 18 s. 1 1/2 d.); Ric. Crimibilhome (commandry of Newland, Yorks.; hosp. St. John of Jerusalem in England; Graye Friars in Lichfield, Staff.; for 231 l. 15 s. 7 1/2 d.); Sir Wm. Sydney (conv. St.

¹ VI. 918. ² VI. 803.

Swithin, Winchester); Sir Geoff. Poole; leases to John Guyllynyn; Wm. Auston; Th. Horseman; Edw. Blounte; Chr. Smyth; Felicia Herford; John Feld; John Berkeley; Sir John Daunce.

Very many licences to alienate (Sir Arthur Darcy to Ric. Goldthorp, Rog. Sotheby; Lord Clynton & Rob. Turwitt to Ric. Modye, Rob. Dyghton, Wm. Mounson, John Byrchley, Wm. Baker, Wm. Wyghtman, etc.). Hugh Losse evidently was a jobber, as he had five licences to alienate immediately afterwards.

June, 1543.

Ric. Lee; Sir Geo. Darcy & Sir Edw. Northe (mon. Eynesham; mon. Abendon); Sir Rob. Southwell (lands of bpric of Norwich; for 1,512 l. 15 s.); Arthur Asheton (Roche¹ mon., Yorks.; for 361 l. 7 s. 4 d.); John Seyntleger (mon. Canonleigh, Devon; mon. Buckland,² Devon, etc.); Nich. Mynne (Charterhouse, London); Walt. Farr (Waltham Holy Cross mon.); leases to John Reve; Edw. Brocket, etc.; Ant. Cope; Rob. Crusshe; John Wylkes; Rob. Darkenall; Th. Garrett; Th. Aleyn & Th. Locke; Eliz. Blythe, etc.; John Drewe; Hen. Clerc; Th. ap Grono; John Chaworth; Rice ap Richard, etc.; Ric. Orton.

Many licences to alienate (Losse & Bocher; Lord Audeley to Joan Robynson, late wife of Geo. Robynson, dec., mercer of London; Lord Clynton & Rob. Turwytt to Sir Geo. Herbert).

July, 1543.

Sir Michael Lyster (coll. St. Nicholas de Valle, New Sarum); Sir Th. Pope (manor of Wylcote, etc.); Ric. Paver (precept. Ribston; Kirkstall mon.); Walt. Smyth (pri. Tottenes; for 521 l. 7 s. 1 d.); Roger Grenehalgh (pri. Newstede, Notts.; pri. Felley; mon. Darley); Ric. Modye, of London (mon. Malmesbury; for 777 l. 5 s. 8 d.); the Clothiers of London (Austin Friars, London; for 1,800 mks.); Th. Grey (pri. Langley, Leic.; for 282 l. 10 s.); Ric. Wasshyngton (mon. Shappe; mon. St. Leonard's, York; for 738 l. 5 s. 4 1/2 d.); Ralph Lathum, of London, goldsmith (Cromwell's lands; for 848 l. 18 s. 11 d.); Wm. Whorwod (Shrewsbury mon.; Bordesley mon.; mon. Thellesford; St. John of Jerusalem, etc.; for 648 l. 19 s. 2 d.); Ric. Saverey (mon. St. Dogmaelles, Pemb.; for 439 l. 14 s.); Geoff. Shakerley (Delacres mon., Staff.; Shene

¹ V. 501. — ² V. 712.

pri., Surr.; mon. Norton; for 560 l. 15 s. 8 d.); Ric. Bartlett, M. D. (Evesham mon.; for 476 l. 3 s. 2 d.); Th. Horner & J. Horner (mon. Glastonbury; Taunton pri., etc.; for 1,831 l. 19 s. 11 ³/₄ d.); Th. Lawe (Lavenden mon.); Th. Hemmyng (Waltham Holy Cross mon.; for 709 l. 13 s. 8 d.); A. Bekwyth (White Friars, York; pri. Handale; pri. Gromont; Gysbourne mon.; Newburgh mon.; Marton pri.); Winchester College (Southwike mon.; Hyde mon.; St. Swithin mon.; Milton mon.; St. Mary mon., Winchester; Quarre ab.; Cirencester mon., etc.); Ric. Callowhille (Lymbrok pri.; Greater Malverne pri.; Whiston pri., Worc.; St. Helen's pri., London; for 447 l. 5 s. 4 d.); Tattershall Coll., Linc. (Crowland mon.; Nunne-ornesby pri.; Kirksted mon.); John Oteley (mon. Lylleshull, Salop); Jas. Leveson, merchant of the Staple (Lylleshull mon.; Croxden mon.; Wenlok pri.; Wombridge; Haughmounde mon.; Shrewsbury; Major Malverne; Crossed Friars, London, etc.; for 2,725 l. 13 s. 6 ¹/₂ d.); John Smyth, of Bristol, merchant (Bath pri.; Briggewater pri.; Athelney mon.; for 319 l.); Th. Brooke (Pipewell mon.; for 267 l. 12 s. 8 d.); Th. Dalston (St. John of Jerusalem; preceptory of Mount St. John, Yorks.; Holme mon., Cumb., etc.; for 1,762 l. 19 s. 1 d.); Edw. Humfrey (Soulbie mon.; Kenelworth mon.; for 276 l. 2 s.); Rob. Fytche (Croxden mon.; Kinges Mede pri.; for 181 l. 3 s. 6 d.); Sir Humph. Forster (coll. St. Nicholas de Valle, New Sarum); Roland Goodman, fishmonger, of London (St. Helen's pri.; hosp. St. Mary, Bishopsgate; for 146 l. 6 d.); the Marquis of Dorset (lands of Lord Lovell, attainted); Edw. Griffyth (precept. Dyngley; St. John of Jerusalem; for 360 l. 8 s. 2 ¹/₂ d.); Steph. Bekyngham (Byleigh mon.; Coggeshall mon.; for 925 l. 8 s. 9 d.); Sir John Horsey (Shirborne mon.; Buckeland nunnery, Soms.; for 1,451 l. 2 s. 9 ¹/₄ d.); Wm. Burnell, of London (St. John of Jerusalem; Clerkenwell pri.; for 170 l. 9 s. 8 d.); John Gyles & Wm. Gyles (Plympton pri.; for 1,095 l. 16 s. 8 d.); Sir Martin Bowes, alderman of London (Hallywell mon., Midd.; St. John of Jerusalem; New. Hosp. St. Mary, Bishopsgate, etc.; for 1,332 l. 15 s. 1 ¹/₂ d.); Rob. Wyngfelde (Stamford nunnery, Ntht., etc.; for 252 l.); Lady Matilda Lane (Evysham mon., Worc.; St. John of Jerusalem; for 980 l. 14 s. 4 d.); Ric. Jenour (lands of the late Queen Jane; for 326 l. 15 s.); Edw. Gostwyke (Wardon mon.; for 179 l. 14 s. 8 d.); Wm. Ibgrave (Markeyate mon., Beds.; Woburne mon.; St. Alban's mon.); John Bocket, John Alwey,

Nic. Bristow (St. Bartholomew's mon., London, etc.; for 728 l. 14 s. 7 $\frac{1}{2}$ d.); Jas. Gage (Beghame mon., etc.; for 556 l. 7 s. 5 $\frac{1}{2}$ d.); M. Foreste (St. John of Jerusalem); Rob. Holgate (Els-ham mon.; Yeddyngham pri.; Oldemalton pri.; Watton mon., Yorks.; Sempryngham mon., Linc.; St. Katherine's mon., Linc.; Louth ab.; London Charterhouse; St. Helen's pri., etc.; for 498 l. 6 s. 6 d.); John Lambard, clothier, of London (mon. La Cocke, Wilts.; for 384 l. 14 s. 1 $\frac{1}{2}$ d.); Sir Wm. Essex (Battle ab., Suss.; Goryng pri.; Glastonbury mon., etc.); Hen. Tolson (Gisburn mon., Yorks.; for 337 l. 16 s. 8 d.); Wm. Milward; Sir Edm. Pekham (mon. Lavenden, Bucks.; Grey Friars, Dorchester; Abbottesbury mon.; for 639 l. 4 s. 2 d.); Sir Giles Strangways (Abbottesbury mon., Dors.; for 1,906 l. 10 s.); leases to Sir Th. Seymour; Sir Ralph Sadleyr; John Conwey.

Many licences to alienate.

August, 1543.

Th. Holt (St. John of Jerusalem; Newland prec.; Whalley mon.; Cokersand mon.; St. Leonard's hosp., York; for 1,727 l. 15 s.); Th. Bell (Lanthory pri., Glouc.; Cirencester; Wynchecombe mon.; Evesham mon.; Godstowe mon.; hosp. St. Bartholomew, Glouc.; for 626 l. 18 s. 11 $\frac{1}{2}$ d.); Th. Hutton (Barnewell pri.; Coventry pri.; Crowland mon., etc.; for 546 l. 10 s. 4 $\frac{1}{2}$ d.); A. Judde, alderman of London (St. John of Jerusalem; pri. Holy Trinity, Ipswich; mon. Pratis, Leic.; Oulescroft pri.; for 669 l. 11 s. 4 $\frac{1}{2}$ d.); H. Denys (mon. Bukfast; for 254 l. 13 s. 2 $\frac{1}{2}$ d.); John Deane (Basingwarke mon.); Sir Rice Manxell (mon. Margam; for 642 l. 9 s. 8 d.); Ric. Parker (pri. Barlyche; pri. Taunton; mon. Dunkeswell; pri. Frythelstok; mon. Mynchynbucklande; Lylleshull mon., Salop; for 1,436 l. 7 s. 10 d.); Th. Barnardiston (mon. St. Alban's; for 746 l. 3 s. 10 $\frac{1}{2}$ d.); Wm. Cooke (mon. Ramsey; for 380 l. 17 s. 9 d.); Nic. Tycheborne (Newark pri., Surr.; for 213 l. 14 s.); Ric. Paxall (Hide mon.; for 530 l. 10 s.); Clement Heigham (Bury St. Edmund; for 426 l. 11 s. 7 $\frac{1}{2}$ d.); Th. Grene (St. Sexburgh's pri.; for 151 l. 3 s. 4 d.); Th. White (Crowland mon., Linc.; Battle ab., Suss.; for 403 l. 6 s. 11 d.); Wm. Ecc-liston (Cokersande mon., etc.; for 244 l. 7 s. 4 $\frac{1}{2}$ d.); Rob. Cheyney; Sir Edw. Carne (Dertford pri., Kent; for 453 l. 18 s. 1 $\frac{1}{2}$ d.); Th. Knight (Southwyke mon.; Newarke mon., Surr.; St. Mary's

mon., Winchester; for 726 l. 9 s. 1 d.); Hen. Cruche (Gresley pri., Derby; for 788 l. 19 s. 5 d.); Th. Godwyn (Polslo pri.; Torr mon.; New Hosp. St. Mary, Bishopsgate; St. John of Jerusalem; Thurgarton mon.; Forde mon., etc.; for 735 l. 7 s. 7 d.); Sir Geo. Cotton (Delacres mon.); John Edmondes (Quenyngton precept., Glouc.; Elneſtowe mon., Beds., etc.; for 322 l. 13 s. 4 d.); Michael Fox, London, grocer (Chacombe pri., Ntht.; for 571 l. 3 s. 9 d.); Hen. Cartwrighte (Bitlesden mon.; Dunſtaple mon.; St. John of Jerusalem; Minor Malvern pri.; St. Alban's mon.; St. James, Northampton; Friars Preachers, Atherſton, Warw.); Edw. Stradling; Wm. Babthorpe (Bridlington pri.; Selby mon.; Drax pri.; pri. Clementhorpe; Ryvalx, etc.; for 638 l. 13 s. 5 d.); D. Martin (mon. Glaſtonbury; for 530 l. 13 s. 9 d.); Th. Vachell (Redyng mon.); Ph. Vanwylder (Cerne mon., etc.); Jas. Colyer (Stone pri., etc.; for 400 l. 11 s.); leases to Hen. Morice; John Richebell; Ric. Elyott; Edw. Elryngton; Hugh Jones; John Glaſcoke; Wm. Grene, of London.

Many licences to alienate (Lord Clynton to Th. Harvy, etc.).

September, 1543.

John Kechyn (Cokersande mon., Lanc.; for 798 l. 8 s. 6 d.); John Dorsett (pri. St. Mary Overy, Surr.; for 221 l. 2 s. 3 d.); Lord Ruſſell (St. Bartholomew's pri., London, etc.; for 1,807 l. 16 s. 2 d.); Th. Ardern (Feversham mon., etc.); Sir Rob. Acton (Warwykes lands; for 997 l. 14 s. 4 $\frac{1}{4}$ d.); Th. Barrowe (the Countess of Sarum, att.; for 743 l. 16 s. 1 $\frac{1}{2}$ d.); Ric. Watkyns (Glaſtonbury mon.; Edington Priory; for 944 l. 2 s. 1 d.); Ric. Vincente (St. Mary mon., York; Ryvalx mon.; for 339 l. 9 s. 4 d.); J. Tawe & Edw. Taylour (mon. Waltham Holy Croſs; Chriſtchurch pri., London; for 147 l. 11 s. 8 d.); Hen. Parkar (Pritwell pri.; for 325 l. 3 s. 4 d.); Geo. Throkmarton (Minor Malvern pri.; Wygmore mon.; Tewkiſburye mon., etc.; for 934 l. 7 s.); Sir John Rogers (St. Mary's mon., Winchester; Netley mon.; Bremmer pri.; Mylton mon.; Shene pri.; Black Friars, Melcombe Regis, Dors.; for 738 l. 18 s. 5 d.); Th. Berthelet (St. Bartholomew's mon., London; coll. Acon.; for 189 l. 3 s. 11 d.); Wm. Bevell (St. John of Jerusalem; Buſhemedede mon., Beds.; for 157 l. 13 s. 4 d.).

Several licences to alienate.

October, 1543.

John Hynde (Ramsey mon.; Barnewell pri.; Black Friars, Derby; for 762 l. 4 s. 4 $\frac{1}{2}$ d.); John Gate (mon. St. Mary of Graces, London; pri. St. Bartholomew, London; Barnewell mon., Camb.; Tyltey mon., Ess.; for 810 l. 5 s. 11 d.); John Belloo & Rob. Brokelsbye (Newsome mon.; Thorneholme pri.; Brodeholme pri., Notts.; Bullington pri.; Bardeney ab.; Sixhile pri.; St. Katharine's pri., Linc.; Grey Friars, Grymesbye, Linc.; pri. Newstede, Anholme; Welloo mon.; Newboo mon.; Willoughton precept.; St. Mary's mon., York, etc.; for 946 l. 16 s. 8 $\frac{1}{2}$ d.); John Sewester (Wardon mon.; St. John of Jerusalem; precept. Halston; Anglesey pri.; Cokersande mon., Lanc.; for 901 l. 13 s. 4 d.); Th. Ireland (Shrewsbury mon.; Haughmond mon.; for 292 l. 6 s. 9 d.).

Licences to alienate.

November, 1543.

Lady Dorothy Mount Joye etc. (Tarraunt mon.; Christchurch Twyneham pri.; Henton pri.; pri. Kyrby Bellers, Leic.; St. John of Jerusalem; Farlegh pri., Wilts.; Wytham pri., Soms.; Edyngdon mon.; Cirencester mon., Glouc., etc.); John Hilton; Rob. Hogan (Wendlyng pri., Norf.; Westacre pri.; Ramsey mon., etc.; for 1,142 l. 8 s. 6 d.); Fras. Cave (mon. Pratis, Leic.; St. John of Jerusalem; Chacombe pri.; for 598 l. 9 s. 10 d.); Chr. Crakanthorpe (Holme Cultram mon.; White Friars, Appulby, Westmld.; Bylande mon., Yorks.; for 255 l. 3 s.); John Corbet (Langley mon.; Peterston mon., Norf.; for 257 l. 14 s. 11 $\frac{1}{2}$ d.); Ric. Lawley (mills, lands etc. in Salop; for 616 l. 11 s. 7 d.); John Bradshawe (St. Dogmal's mon.; Wygmore mon., Hereford; for 512 l. 2 s. 10 $\frac{1}{2}$ d.); Sir Wm. West; Wm. Wyat & Rob. Austen, grocers, of London (Chyksonde mon., Beds.; Shulldham pri., Norf.; for 431 l. 6 s. 4 d.); Edm. Harman (hosp. St. John the Evangelist of Burford, Oxon; Bruern mon., Oxon); Ric. Pymonde (St. Oswald's mon., Yorks.; Grey Friars, York; for 600 l.); Anne Corbett (Chyxande mon.; Lylleshull mon.; for 286 l. 16 s. 8 d.); Wm. Dalyson (pri. Appul-ton, Yorks.; Newsom mon.; for 344 l. 15 s.); Wm. Sondes (Faversham mon.; for 208 l. 16 s.); Rob. Riche, of London (Bury St. Edmund's; Coggeshall mon.; Donemowe pri.; Newarke pri., Surr.; for 1,061 l. 7 s.).

Several licences to alienate.

December 1543.

Rob. & Giles Touneshende, London (Penteney pri.; Buckenham pri.; Hempton pri.; Waltham Holy Cross mon.; Horsham St. Faith's mon.; for 436 l. 14 s. $\frac{1}{4}$ d.); Hen. Bradshawe (St. Mary Overey pri.; for 360 l.); Sir Mich. Dormar, alderman of London (Elsingspitle mon.; Missenden mon.; Abendon mon.; Duns-
table mon.; Barking mon.; for 293 l. 9 s. $7\frac{1}{2}$ d.); Wm. Sharington (Shafton mon.; Farleigh mon.; Vale Royal mon.; Malmesbury ab.; for 1,160 l. 18 s. $10\frac{1}{2}$ d.); Chr. Wylloughbye (St. Denis mon.; Wilton mon., etc.; for 842 l. 1 d.); Ric. Bridges & John Knyght (Braddenstoke mon.; Ambresbury mon.; St. John of Jerusalem; Witham pri., Soms.; Goring pri., Oxon; for 304 l. 11 s. $7\frac{1}{2}$ d.); leases to Edw. Graunt; B. Willoughby; Edw. Harrys.

Several licences to alienate.

January, 1544.

Hen. Brayne, merchant tailor, of London (pri. St. James, Bristol; Tewkesbury mon.; Lanthony pri., Glouc.; for 667 l. 7 s. 6 d.); Wm. Gunson (Waltham Holy Cross mon.); Hugh Starkey (Vale Royal); Sir Ric. Southwell, the King's councillor (Barmondeseý mon.); Sir Wm. Herbert (Wilton mon.); John Leygh (Abbotysbury; Shyrborne; Cerne; Taunton pri.; Athelney; hosp. St. John, Bryggewater; St. John of Jerusalem & Templecomb preceptory; Sowthwyke pri.; Wytham pri., Soms.; in exchange and for 326 l. 2 s. 6 d.); Sir Arth. Darcy, a gentleman of the Privy Chamber (St. Leonard's hosp., York; Selby; St. Andrew's pri., York; for 424 l. 17 s. 6 d.); Wm. Thomas; Sir Wm. Stourton (Shaftesbury; Taunton pri.; Barlyche pri.; Wytham pri.; Maydenbradley; for 1,264 l. 2 s. $6\frac{1}{2}$ d.); Th. Broke (St. John of Jerusalem; Barnewell pri., Camb.; Friars Carmelites; for 384 l. 2 s.); Sir Wm. Pagett, the King's councillor (Burton upon Trent; Tutbury priory, Staff.); John Jennyns (Wenlocke pri.); Sir Th. Wrythesley, the King's Councillor (Beaulieu; Southwyke; Christchurch Twynham; Netley; Hyde); Ric. Goodeyere & Wm. Gower (Ballsall precept., Warw.; St. John of Jerusalem; Minor Malverne pri.; for 271 l. 8 s. $11\frac{1}{2}$ d.); John Cokk (St. John of Jerusalem; St. Bartholomew's mon., London; Barmondeseý mon.; C'atisbye pri., Ntht.; for 1,339 l. 12 s. 6 d.); Sir John Guldeforde (Glastonbury; for 583 l. 18 s. 1 d.); Wm. & Fras. Sheldon (Wit-

ham pri., Soms.; Evesham; Studley pri., Warw.; Tewkesbury; Pershore; Bordesley; Minor Malvern pri.; Alceter mon., Warw.; Delacres mon., Staff.; for 1,804 l. 8 s. 11 $\frac{1}{2}$ d.); Adam Wynthropp (Bury St. Edmund's; for 408 l. 18 s. 3 d.); John Kingesmyll (St. John of Jerusalem; for 243 l. 9 s. 4 d.); leases to John Moyle; Wm. Johns ap Jevan; Roger Williams; Dd. Lloid ap Thomas; Anth. Harvy; Ric. Audeley; John Purvey.

Many licences to alienate (Lord Audeley to Wm. Fitch; Sir Rob. Southwell to Rob. Bristowe; Lord Sandys to Ric. Petye).

February, 1544.

Sir Rob. Dormer (St. Albans; for 346 l. 15 s. 10 d.); Wm. Wyllyngton & Wm. Sheldon (Coventry pri.; Stone pri., Staff.; for 875 l. 16 s. 6 d.); John Banyster (St. Leonard's; for 180 l. 10 s. 8 d.); Ric. Gifford; Andrew Nowell (St. John of Jerusalem; for 1,287 l. 4 s. 10 d.); John Wylde (St. Augustine's; Halywell pri., Midd.; for 207 l. 12 s.); Edw. Warner; Edm. Wright (pri. Gromonte, Yorks.; for 184 l. 13 s. 2 d.); Francis Poole (Dale ab.; Wykeame pri.; St. Mary's, York; St. John of Jerusalem; for 489 l. 10 d.); Th. Gale (Torre mon.); Queen consort Katharine (large grants of lands belonging to Katharine late Queen of England and divers persons attainted etc.); Sir John Gresham & Sir John Williams (Redyng mon. etc.; for 647 l. 4 s. 2 d.); Th. Temmes (Lacocke mon.; for 317 l. 2 s. 8 d.); Lord Parre (Harwolde; Peterborough; Crowlande; Thorney, Camb.; Ramsey; reversion etc.); leases to Humph. Owen; Joan Holdernes; Edw. Blakford; Wm. Rice; Chr. Hagat; Chr. Metcalf; Sir John Arundel.

Many licences to alienate (Lord Wriothesley to Hugh Losse; Lord Stourton to John Swetyng & John Hodgys; Sir Rob. Southwell to Edw. Shurley; Sir Edw. North to Th. Wren etc.).

March, 1544.

George Node, serjeant-at-arms (St. Albans mon.; for 197 l. 14 s. 8 d.); Edw. Hosyer (Lylleshull; Brewode pri., Salop); Lord Russell; Th. Holcroft, an esquire for the Body (mon. Valeroiall, Chesh.; for 450 l. 10 s. 6 d.); the mayor & burgesses of Newcastle upon Tyne (Black Friars *ib.*); Sir Wm. Willoughby (Campsey mon.; in exchange and for 540 l. 5 s. 6 $\frac{1}{2}$ d.); Sir John Gostwyke (Newneham pri.; Christechurche pri., London; Wardon; for 157 l.

6 s.); Sir John Rogers (St. Mary's, Winchester; Netley, Hants.; Bremmer pri., Hants.; Mylton; Shene pri., Surr.; for 738 l. 18 s. 5 d.); Em. Lucar, citizen & merchant of London (Montague pri.; hosp. St. John of Briggewater; for 586 l. 13 s. 4 d.); Edm. Mordaunt (St. John of Jerusalem; for 648 l.); Sir Ric. Lyster & Wm. Thorpe (St. Mary's mon., Winchester; St. John of Jerusalem & the preceptory of le Egle; for 381 l. 9 s. 1 $\frac{1}{4}$ d.); Hugh Appare (St. John of Jerusalem & precept. Dynmor, Heref.; for 339 l. 15 s. 7 d.); Lord Howard (pri. St. Mary Magdalene of Barnestapoll, Devon; pri. Reigate, Surr., etc.); Rob. Stapleton (Helaugh pri.; Synnyngthwayte nunnery; for 370 l. 2 s. $\frac{1}{2}$ d.); Giles Worsseley (Wherwell mon.; for 759 l. 19 s. 2 d.); Lord Morley (Bury St. Edmund's mon.; Merton pri., Surr.; Barmondsey mon., Surr.; St. Osithe's; 797 l. 17 s. 10 $\frac{1}{2}$ d.); Maurice Dennys (Augustinian Friars in Bristol; St. John of Jerusalem; for 536 l. 14 s.); Sir Ralph Sadleyr (coll. Westbury super Trym, Glouc.; hosp. of St. Laurence, Brystoll; for 1,000 mks.); Th. Hopson (Christchurch Twyneham; Quarre; Beaulieu; Breumer pri.; pri. St. Denis, Southampton; Netley ab.); Lord Wrythesley (coll. St. Elizabeth, Winchester, etc.; for 500 l.); Rob. Harrys (St. John of Jerusalem); leases to Leon. Warcop; Th. ap Hoell ap D'd; Sir Edm. Tame; Sir John Arundell; John Pykeryng; Jas. Vaughan; Ric. Grenewaye; John Lloyd; John Pystor; Sir Th. Arundell; Gerard Hynk, of London; Lord Russell; Wm. Mylward; Rob. Everest.

Many licences to alienate (Sir Th. Seymour to John Charley; Sir Edw. Northe to Edm. Annesley; Lord Russell to John Smythe; Sir Rob. Kyrkham to John Banaster; Sir John Rogers to Rob. Ryves; Sir Ric. Long to Th. Mayle; Sir A. Darcy to John Kyddermyster; Sir John Rogers to Geo. Chaldecott).

April. 1544.

Ph. Hobby (pri. Torkesey, Linc.; Evesham mon.); J. Hamonde, Th. Maynarde, R. Eve. Rob. Alyne (Dertforde mon.; Stratford Langthorne); J. Werberton (Whalley mon.); J. Pollarde (lands of the Duke of Suffolk); Sir Roland Hill (Haughmonde mon.; Christchurch pri.; Wombrige pri.; for 1,012 l. 4 s. 2 d.); John Wyseman (Byleigh mon.; Tyltey mon.; New Hosp. St. Mary, London; for 297 l. 10 s. 10 d.); Edw. Elrington & Humph. Metcalf (Black Friars, Camb.; pri. Gilbertines, Camb.; St. Bartholomew's,

W. Smythfeld; Barnewell pri.; Tyltey pri.; Chateras pri.; Bileigh ab.; Edington mon., Wilts.; Southwike pri.; St. John, Colchester; Langley pri., Leic.; Durforde pri., Suss.; Newark pri., Gylford; Lavenden mon., Bucks.; St. John of Jerusalem; Batisforde commandry; Humberston; Durham mon.; Pratis, Leic.; Launde pri.; Oulveston; Belver pri., Linc.; Mountgrace mon.; Byland; Malton, etc.; in exchange and for 646 l. 18 s.); Geo. Ludlowe (Dertforde mon., Kent; for 405 l. 18 d.); Sir Ric. Gresham & Sir Ric. Southwell (Shene mon.; Cumbermere mon.; Battisford precept. & St. John of Jerusalem; Dertforde mon.; Sixhill mon., Linc.; Mattersey mon., Notts.; Brodholme mon., Notts.; Fountaunce; Barnewell pri.; Nunkeling pri.; hosp. Southwerke etc.; in exchange and for 358 l. 3 s. 8 $\frac{1}{4}$ d.); Ric. Higham (St. John of Jerusalem; Waltham Holy Cross; for 947 l. 10 s. 3 $\frac{1}{2}$ d.); Sir Geo. Harbart; Ric. Higham; Th. Bowyer, grocer, of London (Boxgrave pri.; Brewton ab., Soms.; for 449 l. 10 s.); Nic. Snell (Glastonbury; for 803 l. 17 s. 2 $\frac{1}{4}$ d.); Th. Carter, of London, fishmonger (St. Mary Overey; for 102 l.); Th. Cornewall (St. John of Jerusalem; for 307 l.); Wm. Cobbe (Shulldham pri.); Wm. Whorwood, attorney general (Shrewsbury mon.; for 400 l. 5 s.); Kath. Addington (Bury St. Edmund's mon.; for 1,549 l. 14 s. 10 d.); John ap Rice, of London (pri. St. Guthlac, Heref.; for 770 l. 21 d.); Ric. Morysine (precept. St. Wulstan, Worc.; hosp. St. James, Northallverton, Yorks.; for 587 l. 5 s.); Rob. Bocher etc.; George Owen, of London (hosp. St. John Baptist, Bristol, Soms.); the Earl of Oxford (Forde mon.; Malmesbury mon.; St. Mary, London; Glastonbury; Wytham pri.; Clyve; Cerne; St. John, Colchester; St. Osithe's mon.; Taunton pri.; in exchange and for 1,719 l. 19 s. 11 $\frac{1}{2}$ d.); leases to Ric. Darington; Wm. Archer, a yeoman of the Guard.

Many licences to alienate (Sir John Gostwyke to E. Warner; Sir Edw. Wotton to Ant. Cooke; Lord Wriothsley to John White; Sir John Rogers to John Morgan; Sir Th. Darcy to Rob. Fannyng; Sir Edw. North to Ric. Taverner etc.).

May, 1544.

Sir John Dudley (St. Lazarus, Burton, Leic.; St. Giles in the Fields, London; Valdey mon., Linc.); Sir Th. Pope (St. Saviour, Barmondese; Clerkenwell nunnery; for 387 l. 19 $\frac{1}{2}$ d.); John Cokkes, London, salter (Grey Friars, Chester; Black Friars, Chester;

White Friars, Chester; Templecombe precept.; St. John of Jerusalem; Vale Royal mon.; Dore mon.; Tarraunte mon.; St. Albans mon.; for 358 l. 6 s. 5 1/2 d.); John Dethike (Shuldeham mon.; for 103 l. 4 s. 8 d.); Th. Arderne (Feversham mon.; Friars of Thellesforde; for 268 l. 14 s. 4 d.); Wm. Cobbe (Shuldham pri.; for 91 l.); Sir Wm. Paston, the King's councillor (Shouldham pri.); Th. Denton, a sewer of the Chamber, & Ric. Notyngham (Abendon mon.; Cirencester mon.; Friars Carmelites, Yarmouth, Norf.; Leyston pri.; for 321 l. 4 s. 4 d. etc.); Wm. Belfeld (Dunstaple mon., Beds.; for 237 l. 15 s. 1/2 d.); John Gille, one of the clerks in the Petty Bag office (Cromwell, attainted; for 39 l. 17 s. 10 d.); Ric. Breme (Stratford Langthorne mon.; for 385 l. 15 s. 8 d.); Th. Johns (Dertforde pri., Kent; for 110 l. 15 s.); John Carill (Sion mon., Midd.; for 199 l. 15 s.); Edm. Briges (Cirencester mon.; St. Peter, Glouc.; Malmesbury mon.); Lionel Talmage (Butteley mon.; Holy Trinity pri., Ipswich; for 388 l. 16 s. 11 d.); R. & Wm. Swifte (Monkebretton mon.; Grey Friars, Doncaster; Pontefract mon.; Kirkleis pri.; Beawchiffe mon.; Worsopp pri., Notts.; for 532 l. 6 s. 10 1/2 d.); John Lynsey (Cromwell att.; for 644 l. 17 s. 1 d.); Ric. Sampford (Ric. Fermour att.; for 519 l. 15 s. 4 d.); Wm. Gerye (St. John, Colchester; for 589 l. 10 s. 7 1/2 d.); Geo. Carleton (Spynney; for 291 l. 15 s. 10 d.); Rob. Wylforde, merchant tailor, London (Merton mon.; for 486 l. 14 s.); John Spencer (Pentney pri.; Hempton pri.; for 151 l. 14 s.); Nic. Girlyngton (Thorneholme mon.; Roche mon., Yorks.; Draxe pri., Yorks.; for 396 l. 4 s. 6 d.); Wm. Clerc (pri. Mynchynbarowe, Soms.); Sir A. Kyngeston (ab. Flaxley, Glouc.); Sir Th. Hennage (Wellowe mon., Linc.; Syxhill pri.; Thornton mon., Linc.); John Podage (precept. Westpeckam & St. John of Jerusalem; Ledes pri.; St. Mary Graces mon.; for 350 l. 3 s.); John Baker & Edm. Daniell (the Marquis of Exeter, att.; Glastonbury mon.; for 1,286 l. 17 s. 10 d.); Ph. Hobby (Evesham mon.; for 322 l. 19 s. 6 d.); Th. Cawerden, gentleman of the Privy Chamber; Rob. Horderne; John Barnardeston (Wello mon.); Th. Audeley (Ramsey mon.); Rog. Williams (Uske pri.; Breknok pri.; Whitland mon., Carm.; Waltham Holy Cross); Ric. Taverner (Merton pri.); Sir Edm. Mervyn, a justice of the King's Bench (ab. Durforde, Suss.; for 327 l. 11 s. 8 d.); John Barwike (Ambresbury mon.; for 513 l. 16 s. 3 d.); John Tasburgh & Nic. Savell (Flixton pri.; Kyrkleys,

Yorks.; for 987 l. 15 s. 7 d.); leases to R. Williams; Chr. Fisser; Geo. Revell; Ant. Harvy; Sir Wm. Herbert; Wm. Thynne; Pet. Carew; John Vaghan; Wm. Wogan; H. Jurdane; H. Davy; R. Wingfeld, one of the King's auditors; Sir Ric. Rich; Sir John Raynsford.

Many licences to alienate (Sir Rob. Kyrkeham to Rob. Trappys; the Earl of Oxford to John Cristemas, H. Coles, Wm. Button, Rob. Hyat, J. Rither, J. Seman, Ric. Duke, Sir Th. Arundell, Ric. Zouche; Sir Wm. Willoughby to J. & R. Roser; Sir G. Poole to Sir Th. Moyle; Lord Stourton to Wm. Hargyll; Sir Wm. Hussey to Edm. Molyneux, serjeant-at-law; Lord Morley to Cl. Newce, mercer, of London; Sir Ric. Gresham to J. Ampcottys etc.; Sir Edw. Boughton to Edw. Dymmocke; Lord Wriothesley to J. Whyte; Sir Th. Cheyne to R. Martyn; Sir Th. Hennage to S. Gunby; Lord Clinton to R. Carre; Sir J. Williams to Th. Wilkes; Sir Th. Dareye to J. Bell, etc.).

June, 1544.

D. Toppes & S. Holphord (St. John of Jerusalem; precept. Holy Trinity, Beverley; Abendon mon.; Bury St. Edm.; Barmondsey mon.; for 621 l. 11 s. 8 d.); Wm. Thwaytt (Fountaunce; for 224 l. 17 s. 5 d.); Wm. Foorthe (mon. Butteley, Suff.; for 910 l. 2 s. 3 d.); Rob. Purslowe (Wigmore; for 300 l. 8 s.); James Bysse (Temple Combe precept. & St. John of Jerusalem; for 734 l. 14 s. 1 d.); Geo. Lukyn (Minories; for 442 l. 14 d.); S. & J. Moyne; Hen. Grubbe (Charterhouse, Lond.; St. Albans; for 253 l. 8 s.); Sir Wm. Petre, one of the two Principal Secretaries (pri. Clatercote; St. John of Jerusalem; Cromwell att.); H. Palmer; St. Paul's Cathedral, London (Barkyng; St. Albans; Ramsey, Hunts.; Christchurch pri., London; St. John of Jerusalem; Stratford Langthorne; Assheridge coll., etc.); John Howe, of London, grocer, & Th. Powtrell (Dale; for 102 l.); Wm. Snede (St. John of Jerusalem; for 334 l.); Edm. Asshfeld (mon. Dorchester; for 609 l. 12 s. 1 d.); Lord Russell & Roger Clerke, yeoman (Abbottesbury mon. etc.; for 305 l. 16 s. 5 1/2 d.); Sir John Fulford & H. Colles (Montague mon., Soms.; Canonleigh pri.; St. John's hosp., Bridgewater; St. Nicholas pri., Exeter; Clyve; Buckfast; for 1,199 l. 18 s. 3 d.); Rob. Taverner (coll. Acon; St. John of Jerusalem; Graces near the Tower; Lond. Charterhouse; Haly-

well pri., Midd.; Temple Brewer precept.; Gysboroughe; Wignmore etc.; for 604 l. 13 s.); Th. Bertholet (Godstowe ab.: St. Mary Graces; St. John of Jerusalem: for 212 l. 10 s.); Ant. Aucher (Modynden; Feversham; for 806 l. 12 s. 3 $\frac{1}{2}$ d.); Sir Francis Brian & M. Coltehurst (pri. Taunton); Geo. Heydon & Hugh Stucley (Grey Friars, Lewes: Cannyngton pri., Soms.; pri. St. Nicholas, Exeter; for 301 l. 7 s.); Th. Sternolde; Sir Ric. Southwell, one of the General Surveyors (lands for 742 l. 8 s. 10 d.); John Thatcher (St. John of Jerusalem; Malvern pri.; Tewkesbury mon.; for 180 l. 15 s.); Sir John Gresham & Th. Roo, of London, merchant tailor (Bermondsey mon.; for 391 l. 2 s. 6 d.); Stephen Bekyngham, of London, grocer (St. Mary Overey; Halywell mon.; for 458 l. 6 s. 8 d.); Th. Babington & John Hyde (Humberston; Charterhouse, London; Norton ab.: Assheridge coll., Bucks.; Mysenden mon., Bucks.; Egle precept., Linc.; St. John of Jerusalem: Derley; for 603 l. 10 s. 8 d. etc.); J. Hippesley & Wm. Rowswell (Brewton; Keynsham: for 557 l. 3 s. 4 d.); Sir Ant. Kyngeston (Bysham mon., Berks.); John Banaster & Wm. Metcalf, of London (Marrik pri.; Fountance; Grey Friars, Rychemonde, Yorks.; for 147 l. 13 s. 4 d.); Coll. St. Mary & St. Nicholas, Camb. (Barnewell pri.; Merton pri., Surr.; for 383 l. 5 s.); Coll. Clarehall, Camb. (St. Neot's pri.; for 144 l.); Wm. Berners (Cirencester; Winchcombe; for 629 l. 19 s. 2 d.); Rochester cathedral (Bermondsey, Surr.); Ph. Bold (coll. St. Thomas of Acres; for 184 l. 6 s. 8 d.); Sir Wm. Barkeley (St. John of Jerusalem: Christchurch, Twynham; Hempton pri.; for 310 l. 10 s. 10 d.); the Earl of Essex, Jas. Rokeby, Wm. Ibgrave, J. Cokke, Edw. Rogers, Edw. Bury (Fountains; Grey Friars, Newcastle upon Tyne; Tutbury pri.; St. Albans; Barmondsey, Surr.; Buckland; St. Bartholomew's; St. John of Jerusalem; Lord Hungerford att.; for 1,409 l. 11 s. 2 $\frac{1}{2}$ d.); Sir Wm. Denham (Barking; for 200 l.); leases to Th. Brydges; Sir Th. Darcy; Geo. Dakyns; M. Portreve, H. Croke, John Erbere; J. Hawkins; Gregory Crumwell.

Many licences to alienate (Sir Ant. Kyngeston to Th. Wenman; Sir John Williams to Hugh Ascue; Lord Wriothesly to Ant. Coope; Lord Russell etc. to Rob. Styrlay; Sir Rob. Tyrwhytt to R. & J. Paner; Sir J. Fulford etc. to Th. Stukeley, Jas. Coffyn, Th. Hill; Sir J. Baker etc. to Hen. Draper; the Duke of Suffolk to Geo. Seyntpoll; Sir Th. Darcy to Wm. Harrys etc.).

July, 1544.

Edm. Walter (St. John of Jerusalem; Buckfaste; Kaynsham; for 330 l. 6 s. 8 d.); Th. Argall (Lord Crumwell att.; for 433 l.); Edm. Powell (Rewley; St. John of Jerusalem, precept. Sampford; Bruerne; Newerke, Surr.; Goring; Bisseter pri.; for 221 l. 12 s. 11 d.); Hugh Losse, of London, & Th. Bochier (Christchurch pri.; De Arcubus; Minories; St. Peter Paupertatis; Augustine Friars, London; W. Derham, Norf.; St. Mary Graces; Friars Carmelites; Crutched Friars, Lond.; Coll. Acon; Elsingspittell pri.; for 951 l. 16 s.); James Boyle (Friars Minors, Hereford; Wormesley pri.); Ric. Buckland & Humph. Copleston; John Grymysdyche, London (Norton; 226 l.); Sir Anth. Browne (Chertesey; Newark; Marton; Shapp; St. John of Jerusalem; for 1,992 l. 8 s.); Alan Bellyngham; Alex. Hudson (Carmelite Friars, London; Cirencester, Glouc.; for 152 l.); Th. Royell (Repyngdon; Croxden, Staff.; Pratis, Leic.; 146 l. 5 s. 10 d.); Ric. Buklande, of London, merchant tailor; Sir John Baldwyn, chief justice of Common Pleas; Sir Rog. Cholmeley, serjeant-at-law; Ric. Wylbram (Combermayre mon.; for 252 l.); Th. Sternolde (pri. Bodmyn; for 100 l.); John Whyte (pri. Southwyk); John Warner, clk; King's chaplain (Quenington precept. etc.; Dynmore precept., Hereford; Shrewsbury mon.; Haughmond; for 200 l. 8 s. 2 1/2 d.); Ric. Bowle, barber surgeon, & J. Howe, grocer, of London (Marton pri., Surr.; Fourde, Devon; Newneham, Devon; St. Albans; St. John of Jerusalem; for 280 l. 2 s. 8 d.); Th. Mannok (Waltham Holy Cross; for 248 l. 8 s. 10 d.); Sir Ant. Sayntleger (St. Augustine mon., Cant; W. Perckham precept. etc.); Dorothy Dayrell & G. Tresham (Pipwell; Sulby; Bardney; Staynfelde pri.; Barlynges; Tewkesbury; for 387 l. 18 s. 8 d.); Ant. Brygham (Nottley mon., Bucks.); John Aylyff (pri. Holy Trinity, London; St. Mary Overey; for 236 l. 13 s. 4 d.); Th. Josse-
len; Wm. Forth (Butley; Shapp; for 501 l. 12 s. 4 d.); J. Lambard (St. Mary Overey; Dartford nunnery, Kent; for 388 l.); J. Maynard & Wm. Breton (St. Albans; Bordesley; Delaprey; Essholte pri.; Alvingham; Charterhouse; for 755 l. 4 s. 3 d.); A. Jermyn (Bury St. Edm.; 247 l. 10 s. 8 d.); Paul Wythypoll, merchant tailor, of London, (St. Helen's pri., Lond.; Christchurch, Lond.; for 986 l. 6 s. 8 d.); G. Tressham (Pypwell; St. James, Northampton; Fynneshade pri.; Delapray, Ntht.; for 91 l. 17 s.); John Gates (Christchurch, London; Wenlok, Salop; Coll. Acon; St. Helen's

pri.; mon. of Graces; Friars Minors; Friars Preachers; Crossed Friars; Hallywell pri.; Charterhouse; Clerkenwell pri.; Ramsey mon.; for 1,263 l. 10 s. 4 d.); Sir Geo. Carewe; John Mydwynter; James Hawe (Bury mon.; St. Sepulchre's pri., Thetford; for 254 l. 3 s. 4 d.); J. Halile, of the Jewel House (coll. Acon etc., for 178 l. 14 s. 8 d.); H. Storrey (Gysbourne mon.; Jarvaux mon.); Rog. & Rob. Taverner (Charterhouse; St. Helen's pri.; St. Bartholomew's pri., W. Smythfeld; St. Katharine's pri., Linc.; Humberston; Lowthparke ab.; St. Mary Overey; for 481 l. 3 s. 10 d.); G. Gore (Glastonbury; for 591 l. 15 s. 7 d.); J. Barwyke (Clerkenwell pri., Midd.); Francis Jobson, A. Dudley, Rob. Hennage, Ric. Duke (Newlande precept.; Waltham Holy Cross; Grey Friars, Colchester; St. Mary, Bishopsgate, etc.; for 430 l. 10 s.); R. Hopton (Wytham, Soms.; for 572 l. 16 s. 8 d.); R. Pymonde (Cokersande; St. Oswald's; for 437 l. 10 s.); J. Clerke; the City of Bristol (St. John of Jerusalem; Wytham pri.; for 789 l. 17 s. 10 d.); Geoff. Danyell (Bradenstock; pri. St. Margaret, Marlborough); Roger More (house of Aysherige); Stephen Darell; Sir Humph. Radclyffe; Wm. Sakevyle (hosp. Th. Becket, Southwark; St. Osythe; Waltham); Th. Byshop; the Earl of Lynox (Jarvaux, etc.); J. Cokk & Sir Michael Dormer (Haughmond; Holy Trinity, Beverley; St. John of Jerusalem; Missenden; Pynley pri.); R. Carter & Th. Palmer (St. Albans); G. Baron, alderman of London, & G. Bacon (St. Bartholomew's; Charterhouse; Elsingspittell; for 331 l. 14 s.); Wm. Sewster (Ramsey; Eggleston ab.; Shene; for 828 l. 20 d.); John Malte (Glastonbury; Brewton; for 1,824 l. 16 s. 8 d.); Mary Yate (the Duke of Suffolk; for 1,408 l. 14 s. 7 d.); Lord Russell & Jas. Bysse, clothmaker (Bathe pri.; for 135 l.); Ric. Cicyll; Rob. Fytche (Croxden mon.; King's Mede pri.); Th. Palmer, of London, & L. Grey (Kenelwoth; Bytlesden; Canons Assheby; for 203 l. 9 s. 10 d.); Peter Powell; H. Cook, merchant-tailor of London (Christchurch, Lond.; for 180 l.); Nic. Leigh (St. John of Jerusalem; St. Mary Overey); John Beaumont (Launde pri.; St. Mary de Pratis, Leic.; Wenlock; Friars Minors, Bridgenorthe, Salop; Studley pri.; Pollesworthe, Warw.; Malmesbury, Wilts.; Gracedew; Routon pri., Staff.; Pratis, Leic.; Studley pri.; Canwell mon., Staff.; Shene pri., Surr.; for 1,040 l. 4 s. 2 d.); Ric. Dysney & Wm. Rygges (Eagle precept. & St. John of Jerusalem; St. Katharine's, Linc.; Semperingham; Thurgarton; Temple Bruer; Willoughton precept.; Dalby precept.; for 1,012 l.

20 d.); John Pakyngton (Wenlock mon.; Parshore; Bordesley; for 910 l. 6 s.); Edm. Clerke (Hyde mon.; for 489 l. 15 s. 10 d.); John Small (St. Peter Paupertatis); Ric. Sakevyle & Th. Pope (Boxgrave pri.; Battle; St. Mary Overey; Newarke mon., Surr.; Michelham mon.; Lewes mon.; Byssham, Berks.; Pynley, Warw.; St. Mary Gaces; Keynsham, Soms.); Rob. Draper, yeoman of the Jewels (pri. Hallywell; for 276 l. 11 s. 8 d.); Sir Th. West; Rob. Broke (Wenlock pri.; for 946 l. 3 s. 8 d.); Rob. Wilforde, merchant tailor of London & Th. Farmer, merchant, of Calais; Rog. & Rob. Taverner (Buckelande pri., Soms.; Dertford pri., Kent; St. Albans; Crutched Friars; coll. Acon; St. John of Jerusalem; Sewardesley pri.; St. James, Northampton; pri. St. Andrew, Northampton; precept. Temple Bruer; Newarke pri., Surr.; St. Bartholomew's pri., W. Smythfeld; Shene pri., Surr.; Christchurch pri., London; Ryvalles; Byland; Gisborne; Sir Rob. Constable att.; for 546 l. 17 s. 6 d.); Sir Ant. Browne (pri. St. Mary Overey, Surr.; Battle, Suss.); Sir Th. Pope (de Leto Loco, Hants.; for 691 l. 13 s. 6 d.); G. Pierpounte (mon. De Novo Loco, Notts.; Swyneshed mon., Linc.; Lenton mon.; 413 l. 4 s. 9 d.); Th. Hall (Kyrkstede; Barlynges; Ramesey; St. Katherine, Linc.; precept. Temple Brewer & St. John of Jerusalem); Edw. Staunforde (Stone pri., Staff.; Austin Friars, Staff.); Wm. Whorwood, attorney general (Wynchelcombe; Coventry Charterhouse; Wenlocke pri.; for 791 l. 6 s. 8 d.); leases to Th. Vachell; J. Horner; M. Barkeley; Gruff ap Jevan; John Ryther; Th. Basforth; Sir Th. Speke; Nic. Speke; John Salisbury.

Many licences to alienate (Sir Wm. Barkeley to John Mille, Rob. Hennage; the Earl of Essex etc. to Wm. Bayly, Jas. Rokeby; Lord Morley to Cl. Nuce, mercer, of London; Sir Ant. Browne to Rob. Berwyke, G. Digley; Lord Wriothesley to John Twyne; Sir H. Radclyff to Th. Colsell, of London; Sir John Gostwyke to J. Rocke).

August, 1544.

Th. Broke (St. John of Jerusalem; for 192 l.); Sir Wm. Barantyne, K. Throkmerton, Hen. Avetson (Newcastle mon.; St. John of Jer.; Gr. Malverne pri., Worc.; Evesham; Wynchelcombe, Glouc.; for 670 l. 13 s. 8 d.); Hen. Webbe (mon. Hallywell, London; for 81 l.); Geo. Rolle & Geo. Haydon (Barliche pri., Soms.; Newham, Devon; Shene pri.; Pilton; 681 l. 6 s. 4 d.); Th. & G.

Bacon (Bury St. Edm.; pri. Thetford, Norf.; for 599 l. 8 d.); Th. Broke, merchant tailor, London (Bordesley mon.; Kenelworth mon.; for 320 l. 10 s. 2 d.); Wm. Rigges & Leo. Browne (Notley, Bucks.; Hevenynges pri.; Abbottisbury; precept. Temple Brewer & St. John of Jer.; St. Paul's Cathedral, Lond.; Semperingham; Haverholme; Thurgarton pri., Notts.; St. Katharine's pri., Linc.; Bushemedede pri., Beds.; precept. Holy Trinity, Beverley & St. John of Jer.; Torre; Mylton; for 1,127 l. 19 s. 7 d.); J. Cleyton (mon. Athelney; for 182 l. 15 s.); John Cokke (Byggyng pri.; Gracedewe mon., Linc.; Dertforde mon.; St. Bartholomew's mon.; for 298 l. 18 s. 7 d.); Sir Ph. Champernon (Plympton pri.; for 255 l. 11 s. 6 d.); D. Wyncent (Peterborough mon.); Rob. Brokylsbye & John Dyon (Brodholme pri.; Goykwell pri.; Thorneholme pri.; Willoughton precept. & St. John of Jer.; precept. Eagle; Semperyngham pri.; Humberston; Wello; Catteley pri.; Irford pri.; Syxhill pri.; Nonne Ormesby; Whitbye, Yorks.; Blythe; Charterhouse, London; St. Helen, Lond.; Halywell, Lond.; St. Mary Graces mon.; Burneham mon., Bucks.; Pylton pri.; for 938 l. 6 s. $\frac{1}{2}$ d.); Rob. Harrys, London (St. John of Jer.; St. Helen; Clerkenwell; Hallywell; St. Mary Graces; Black Friars; 207 l. 14 s. 8 d.); Th. Hyll (Taunton pri.; Clyve; for 106 l. 18 s. 4 d.); Sir John Baldwyn, chief justice of Common Pleas (Sir Hen. Poole att.; for 623 l. 18 s. $5\frac{1}{2}$ d.); Sir R. Warren, Sir M. Bowes, R. Hill, J. Sadler, J. Tolouse, Wm. Locke (hosp. Newporte, Ess.; hosp. St. Mary, Bishopsgate; Chatteras pri.; Brewerne pri.; for 1,733 l. 6 s. 8 d.); John Broxholme, of London (Draxe; Old Malton; Kyrkeham; Bollyngton; St. Katharine; White Friars, Linc.; Berdeney; Sixhill; Croxton; Kyme; Nonne Cotton; Humberston; Temple Bruer, etc.; Willoughton, etc.; the Eagle, etc.; Holy Trinity, Beverley, etc.; Burgaveny; Malmesbury; Byland; St. Oswald's, Glouc.; St. Bartholomew's, Newcastle upon Tyne; Black Friars, Glouc.; Barlynges; Lord Hussey att.; for 1,122 l. 15 s. 6 d.); Ric. Andrews & Geo. Lysle (Brecknock; Lyme broke; Bradenstock; Kyngeswood; Malmesbury; Haughmond; St. Mary Magdalen, Bristol; St. Peter's; Tewkesbury; Friars Preachers, Denbigh; Lanthony, Glouc.; Acornbury; Conwey; Wynchelcombe; St. John of Jer.; for 849 l. 5 s. 11 d.); Geo. Chaldeote (Dartforde, Kent; Shaftesbury; Wormesley; Lanthony; for 194 l. 10 s.); nineteen citizens of London (Waltham Holy Cross; Stratford Langthorne; St. Barth., W. Smythfeld; Burcester; Dor-

chester; Godstowe; for 1,393 l. 6 s. 8 d.); Sir John Aleyn. Sir John Champnez, Ralph Aleyn, alderman of London (St. John of Jer.; Coll. Acon; Hayles, Glouc., etc.; for 1,100 l.); sixteen citizens (Roche mon.; Monkebretton mon.; for 853 l. 6 s. 8 d.); fifteen citizens of London (Monkebretton; Meux; Gisburne; for 1,083 l. 6 s. 8 d.); Wm. Laxton, Hen. Hublethorne & Th. Whyte, aldermen of London (Chateras pri.; Cromwell att.; for 900 l.); Sir Ric., John & Wm. Gresham, mercer, London (St. Albans; St. Mary, Bishopsgate; for 1,703 l. 6 s. 8 d.); fourteen citizens of London (De Pratis, Leic.; for 566 l. 13 s. 4 d.); thirty-three merchant tailors of London (Launde mon.; the Earl of Northumberland, etc.; for 3,803 l. 6 s. 8 d.); six aldermen of London (St. John of Jer., etc.; for 1,300 l.); eleven clothworkers, four leathersellers, of Lond.; (Norton mon.; Dyeulacres ab., etc.; for 1,013 l. 6 s. 8 d.); Sir Wm. Forman, Sir Wm. Roche, Sir John Cootes, Wm. Ferneley (Marton pri., etc.; for 900 l.); thirty-two citizens (Roche mon.; Malton; Kyme, etc.; for 2,136 l. 13 s. 4 d.); Ric. Dobbes, Ric. Jervys, Ric. Reade, aldermen of Lond. (Newsted mon.; for 733 l. 6 s. 8 d.); fifteen clothiers, of London (Sir Th. Audeley; 1,073 l. 6 s. 8 d.); twenty citizens of London (Hagnaby ab.; Barkyng; St. Katharine. Linc.; for 1,753 l. 6 s. 8 d.); seven salters, a plumber, a cordwainer, a girdler, a brewer, a beer-brewer, a poulter (Crowland; for 566 l. 13 s. 4 d.); Sir Rog. Cholmeley, recorder of London (Ryevalles, etc.; for 665 l. 13 s. 2 d.); H. Pakington, of London, mercer (Wenlocke pri.; 644 l. 16 s. 8 d.); John Bellowe, Rob. Gowche, Rob. Lawrence, clk. (precept. Holy Trinity, Beverly, etc.; Willoughton precept., etc.; Welloo; Coventry Charterhouse; Alvyngham; Irford; for 560 l. 16 s. 6 d.); J. Atkyns (Royston pri., Herts.; for 146 l. 10 s.); Hen. Norres (Wherewell, Hants.; Goring pri., Oxon; Redyng; the Marquis of Exeter); John Doylye & Sir J. Williams, treasurer of Augmentations (Abendon; Redyng; for 746 l. 5 s. 10 d.); Wm. Pynnocke (Greater Malverne; Lesser Malverne; for 140 l. 16 s. 6 d.); Rob. Miller (Ramsey mon.; Wardon mon.); Wm. Wever, mercer, of London (St. Helen's nunnery; for 200 l.); Th. Bell (St. Peter, Glouc.; Lanthony pri., Glouc.; White Friars, Glouc.; St. Oswald's, Glouc.; for 146 l. 3 s. 4 d.); Sir Ralph Sadleyr (St. John of Jer., etc.; for 450 l. 4 s. 9 d.); Hen. Cooke, mercer, of Lond. (Dartford pri.; for 201 l. 10 d.); John Howe (St. Helen; Wardon; St. Barth.; Rewley; Merton;

Lanthony; Tortington; for 508 l. 12 s. 4 d.); Roland Shakerley, mercer of London (Newsted, Notts.; for 160 l. 19 s. 2 d.); Rog. & Rob. Taverner (St. John of Jer.; Beaulue ab., Hants.; Tewkesbury; Crechurche, London; Notteley; Syon; Graces, Lond.; St. Helen; Charterhouse, Lond.; Clerkenwell; coll. Acon; Royston pri.; Glasenbury; Minories; for 1,027 l. 19 s. 8 d.); Rob. Holgate, the King's Councillor (Yeddyngham; Watton; for 221 l. 4 s. 2 d.); Giles Bridges, clothier, & Rob. Harrys, of London (Wingfeld coll.; Bury St. Edm.; St. Mary Graces, etc.; for 738 l. 10 s. 2 d.); John Baker of London (Boxley; for 129 l. 15 s.); many licences to alienate.

September, 1544.

Sir Th. Arundell & Hen. Saunders (Shaftesbury; Keynsham; Merton; St. Mary Overey; for 2,609 l. 13 d.); Ciriace Petytte (Charterhouse, London; St. Martin le Grand; Hallywell pri.; Austin Friars; St. Helen's pri.; Minories pri.; Dartforde pri.; St. Augustine's ab., Cant.; St. John of Jer.; Clerkenwell pri.; Elsyngspyttell; for 476 l.); Wm. Brown (the Duke of Buckingham att.; for 240 l.); Oliver Leader, of London (Stoneley pri.; St. John of Jer.; Huntingdon pri.; the Duke of Buck., att.; for 239 l. 17 s. 2 d.); Wm. & Fr. Sheldon (Studley pri.; Pynley pri.; Wroxhall pri.; Repyngdon pri.; Parshore; coll. St. Mary, Warw.; Rocetour, Staffs.; for 480 l. 5 s. 3 d.); Th. Strowde, W. Erle, Jas. Pagett (Abendon; Romsey; Pulton pri.; Cirencester; Hayles, Glouc.; Tewkesbury; Winchelcomb; Redyng; Quenyngton precept., etc.; Sampford precept., Oxon, etc.; for 2,283 l. 19 s. 3 d., etc.); Chr. Campyon, of London, mercer, & John Rollesley (St. Mary's pri., Bishopsgate; St. Helen's pri.; Hallywell, Midd.; Dertford pri., Kent; Minories pri.; Clerkenwell pri.; Charterhouse, London; St. Mary Overey; 996 l. 12 s.); Rob. Lawerde (St. John, Colchester; for 102 l.; St. Mary Graces; St. John of Jer.; Barmondsey; Austin Friars in Orforde, Suff.; Ambresbury, Wilts.; Lewys, Suss.; Byeleighe; pri. St. Denis, Southampton; for 317 l. 4 s. 10 d.); Hen. Bradschawe (the late Queen Jane; Missenden Magna; Osney; St. Mary Overey; St. John of Jer.; for 301 l. 2 s. 2 d.); Th. Persse (Grey Friars, Newgate; Bisham; St. Augustine, Cant.; for 138 l. 6 s. 8 d.); Sir Wm. Petre, one of the two Principal Secretaries, & J. Keyme (Thobie pri.; Card. Wolsey att.; Cerne mon.); Rob. Maye (Wytham; for 784 l. 18 s.); John Cokk & John Wrothe (the Countess of Richmond; Evesham; St. John

of Jer.; St. Bartholomew's; for 883 l. 15 s. 18 d.); John Eyer (Bury St. Edm.; Redlyngfeld; W. Dereham; Walsingham pri.; Flyxton pri., Suff.; White Friars, Camb.; Thetford mon., Norf.; Horseham pri.; St. John of Jer.; for 665 l. 8 s. 10 d.); Ric. Maunsell, of London, & Brian Barkar (St. Mary Overey; for 662 l. 5 s. 8 d.); John Knyghte & Ric. Pykeryng (the Duke of Suffolk; the late Queen Jane; for 201 l. 10 s.); Wm. Ramsden (White Friars, Northampton; Black Friars, Northampton; St. Leonard's hosp., York; St. Oswald's, Yorks.; Monkebretton; Kirkstall; Ryvalles; Kirkeleys; Newboo; Pontefract; Hampall pri.; for 1,303 l. 5 s.); Sir Rob. Tyrwhyte & Th. Kyddall (Irford; Eagle prec., etc.; Melcheborne prec., etc.; Sampforde prec., etc.; St. James, Northampton; Sir John lord Hussey, att.; for 720 l. 7 s. 2 d.); John Fysshier (Kenelworth; for 626 l. 21 d.); Hen. Webbe (Halywell mon., Midd.; for 136 l.); Th. Bocher, of London (Graces, Tower, London; Minories mon.; Friars Preachers, London; Carmelite Friars, London; Friars Minors, London; Austin Friars; Christchurch, London; Boxley, Kent; St. Mary Magdalene, Kyngeston upon Thames; St. John of Jerusalem; Malmesbury, Wilts.; Halywell, Midd.; Graces; Charterhouse; for 712 l. 16 d.); Th. Sheldon & L. Poyner (Tewkesbury; Gr. Malverne pri.; Less. Malverne pri.; St. John of Jer., etc.; St. Peter & Paul, Shrewsbury; Wenlocke; for 413 l. 3 s. 4 d.); John Wrothe (Minories; Abendon; Grey Friars, Salisbury, Wilts.; St. Barth., W. Smithfield; St. John of Jer.; Halywell; Dertford; St. Albans, Herts.; for 618 l. 8 s. 4 d., etc.); the Countess of Shrewsbury (Queen Jane; for 145 l. 12 s. 4 d.); Th. Norton, grocer, of London (Stratford Langthorne; Markeyate pri.; for 208 l.); Rog. Hyghame, London, Wm. Grene, merchant tailor, London (coll. Acon; Minories; Graces; Clerkenwell pri.; St. Helen; St. Martin le Grand; Hallywell; Charterhouse; Hayles, Glouc.; St. Katherine, Linc.; Kyrksted; for 912 l. 8 s. 4 ¹/₄ d.); Rob. Chidley, attorney of the Court of First Fruits & Tenths (Ford mon.; for 1,200 l. 15 s. 10 d.); Hen. Clyderowe, of London (Hallywell mon., Midd.; Austin Friars; Crutched Friars; Graces; Horseham, Norf.; Friars Preachers, London; St. Albans, Herts.; Charterhouse; Carmelites, Doncaster; Hampall nunnery; for 343 l. 16 d.); John & Geo. Mille (Quarre mon., Hants.; Christchurch, Twyneham; Bremner pri.; for 379 l. 12 s.); Joan Sydenham (Taunton pri.; for 173 l. 18 s. 4 d.); John Pope & Ant. Foster, of London (Hallywell, Midd.;

Acon coll.; Tewkysbury; St. Helen's pri.; Strata Marcella; Sheldbrede pri.; Byndon; Abbotisburie; Dorchester; St. John Baptist, Oxford; Marten pri., Surr.; Clerkenwell, Midd.; Charterhouse; St. Saviour's, Barmoundsey; St. Bartholomew, W. Smithfield; St. John, Colchester; Friars Preachers, Beverley; Taunton; St. Mary Overey; for 996 l. 14 s. 4 d.); John Fynche (St. Sexburga, Isle of Shepey; St. Mary Overey, Surr.; St. Albans, Herts.; St. Mary Graces; for 487 l. 17 s. 11 d.); forty merchant tailors of London (lands in Kent; for 466 l. 13 s. 4 d.); Th. Godwyne (Hallywell; Plymton; Hartland; Taunton; Abbottesbury; Sixhyll; Sherborn; Cerne; Mylton; St. John of Jerusalem; Th. Cromwell att.: St. Helen; Friars Preachers, London; Austin Friars, Rye; St. Mary Overey; St. Albans, Herts.; for 1,122 l. 2 s. 6 d.); Edw. Bowland, of London (Merton mon., etc.); John Master, merchant (Boxley; St. Augustine, Kent; Hyde, Hants.; St. Albans; St. Bartholomew's; Minories pri.; for 1,138 l. 10 d.); Nic. Spakman & Chr. Harbotell, haberdashers, of London (St. Mary Overey; Charterhouse; Clerkenwell pri.; 400 l. 16 d.); Wm. Sheldon & Dan. Woodwarde (Evesham; Ryvalx; for 712 l. 13 s. 4 d.); Hen. Audeley & John Cordall (St. Albans; Lavenden; Elsyngspittel pri.; Carmelite Friars; Whytland; Byssam; Kingswood; St. Helen, Bishopsgate; Kylborne; St. John of Jerusalem; St. Mary Magdalene, Kyngston upon Thames; Christchurch, London; Boxgrave; 1,194 l. 10 s. 2 d.); many licences to alienate (John Broxolme, Ric. Andrewes, Th. Strowde, Wm. Romsden).

October, 1544.

Wm. Aleyn (Malmesbury; Bradenstock; Laycock; Stanley; Farleygh; for 792 l. 7 s. 4 d.); seventeen brewers, ten clothworkers, five tallow chandlers, five bowyers, six innholders, four curriers, five leathersellers; four girdlers; three painter stainers, two dyers, two carpenters, two wood mongers, two stationers, a cutler, a fletcher, a draper, a baker, a barber surgeon, a gardener, a tiler, a sadler, two *medici* (St. Albans; Charterhouse, Coventry; for 843 l. 6 s. 8 d.); John Mershe & Chr. Edmondes of London (Abendon; St. Albans, Herts., Christchurch, Cant.; Elneſtowe, Beds.; Evesham; for 1,014 l. 17 s.); Geo. Duke & John Sterre (Shirborne; Cerne; Hundeslowe, Midd.; Rewley, Oxon; Worsoppe; Friars Carmelites; Minories; Acon coll.; St. Mary Graces; for 557 l. 8 s. 1 d.); Th. Calton, of London, goldsmith (Barmoundsey; Black Friars, Langley; for 609 l.

18 s. 2 d.); Wm. Porteman, King's serjeant at law, & Alex. Popham (Buckland; Taunton; Athelney; St. John, Brydgewater; for 754 l. 17 s. 8 d.); Ric. Tracey (Winchelcomb; Tewkesbury; for 334 l. 12 s. 8 d.); Wm. Wigston (pri. Pynley; for 342 l. 11 s.); the Earl of Hertford (Hyde, Hants.; Maydenbradley; Wherewell, Hants., etc.; for 1,475 l. 11 $\frac{1}{2}$ d., etc.); Th. Babyngton (Minories, London; Derley; Dertford; for 345 l. 7 s., etc.); Hen. Doves (St. Saviour, Barnondsey; for 271 l.); H. Tracey (Winchelcombe; for 161 l. 10 s.); John Bysse (Henton; for 722 l. 15 s. 10 d.); thirteen fishmongers, ten goldsmiths, six skimmers, twenty-six haberdashers, eight salters, of London (Nuneton; Ledes, etc.; for 726 l. 13 s. 4 d.); Geo. Heton, merchant tailor, Wm. Toker, grocer, of London (Christchurch, London; St. Barthol., W. Smithfield; Elsyngspyttle; Bokenham; for 277 l. 15 s.); twenty-seven grocers, five ironmongers, twenty-five clothiers, two pewterers, a woolman, of London (Chartsey mon., etc.; for 770 l.); Ric., Rog. & Rob. Taverner (Whyston; Waltham Holy Cross; Graces, Tower; Minories; Clerkenwell; Black Friars; Charterhouse; Malton; for 980 l. 21 s. 6 d.); Sir Geo. Throknernton (lands in Warw.; for 630 l. 17 s. 2 d.); thirty-six mercers, four scriveners, a waxchandler, of London (St. James, Northampton; for 463 l. 6 s. 8 d.); J. Fox & Th. Hall (Major Malverne; Minor Malverne; Chacombe pri., Ntht.; Haughmond; Coventry Cathedral pri.; St. Sepulchre, Warw.; Bytlesden; St. John of Jerusalem, etc.; for 564 l. 6 s.); Sir Ant. Kyngston (pri. Stanley, Glouc.; for 360 l.); John Southcot & John Tregonwell (Abbottisbury; Shaftesbury; Milton; St. John Baptist; Mountague; Cerne; Shene; Charterhouse, London; for 550 l. 18 s. 6 d.); Hen. Longford (Taraunt; Milton; for 320 l. 7 s. 6 d.); Sir Wm. Herbert & Chr. Savage (Warw. & Spencer's lands; for 1,411 l. 12 s. 10 d.); Th. Broke, of London, merchant tailor, & John Wyllyams (Combe mon., Warw.; Westacre; for 362 l. 8 s. 9 d.); Rob. & Wm. Swyft (Workesope pri.; Beawchyff; Newboo; for 532 l. 17 s. 6 d.); many licences to alienate (John Broxolme, the Earl of Hertford, the Taverners etc.).

November, 1544.

Wm. Goodyng (the Marquis of Exeter att.; Redyng; Glastonbury; Leedys; Christchurch; Clerkenwell; Lord Hungerford; Horsham St. Faith; Cromwell att.; Feversham; the Duke of Rich-

mond: Boxley: for 1,546 l. 6 s. $\frac{1}{2}$ d.); Rob. Curson & John Pope (St. Mary Overey: Merton, Surr.; Hallywell: St. Helen: Charterhouse: Clerkenwell: St. Saviour, Bermondsey: Graces, Tower: 1,264 l.); J. Wylde & Stephen Motte (Wooborne; Augustines, Cant.): Wm. Staunford, Gen. Attorney of the Court of Gen. Surveyors; Wm. Bysshope & John Hyde, of London (Buklande, Soms.; Wherwell; for 269 l. 13 s. 4 d.); John Beer & Hen. Laurence (Dertford; St. Augustine's: Roche: Worsoppe: Sir Th. Wyott; for 891 l. 10 s. 8 d.); Lord Wriothesley (Hyde; 1,318 l. 18 s. $4\frac{1}{2}$ d.); Sir Edw. Mountague, chief justice (Peterborough: Temple Brewer, etc.: Thorney, Camb.: Kyrby Bellers pri., Leic.: Langeley, Leic.: for 401 l. 5 s. 10 d.); Paul Gresham & Fr. Bolderoo, of London (Black Friars, London; for 174 l. 2 s. 8 d.); Wm. Burnell (St. Bartholomew's, W. Smithfield; Notley, Bucks.; Pollesworth; Th. Becket, Southwark; Hatfelde Brodacke, Ess.; for 337 l. 14 s. 6 d.); Sir Ric. Lee (St. Albans: Coventry pri.: Roche, Yorks.; Soppewell pri.: for 2,122 l. 17 s.); Francis Pygott (Wardon mon.; for 698 l. 6 s.); Sir Ralph Bulmer & John Thynne (Basedale: Gysborne, Cirencester, etc.: for 538 l. 19 s. 7 d., etc.); Wm. Stumpe (Malmesbury: for 1,517 l. 15 s. $2\frac{1}{2}$ d.); Th. Collepeper (Boxley; Dieulacres, etc.: 305 l. 13 s. 4 d.); Lord Mountegle & Hen. Crofte (pri. Horneby; for 128 l. 3 s. 4 d.); Ralph Worsley; John Bassett; Roland Babington (Desley: Dunstaple pri., Beds.: Garrodon: for 225 l.); Ric. Snowe (Abendon: for 189 l. 18 s.); Ric. Fermour; Wm. Eyer & Ric. Gonnyng (Montague; Athelney, etc.); W. Sewster (Bysham; St. Neot; Alcestre, etc.: for 437 l. 18 s. $10\frac{1}{2}$ d., etc.); Ric. Cuppere (Wigmore: Evesham; for 336 l. 3 s. 4 d.); D. Clayton (Cannington: Taunton: Witham: Chicksand; St. Albans; Sempingham; Thurgarton: Bradenstoke: Nonnburne Holme pri.; Ferrybye: for 221 l.); many licences to alienate (Ric. Andrews & Leo. Chamberlain, Lord Morley, the Duchess of Richmond, etc.).

December, 1544.

Lord Wharton (Gysburn: Ryvalles: Shoppe, etc.): Cl. Smyth (Coggeshall; for 464 l.); Alex. Unton (the Dukes of Suffolk & Norfolk; for 424 l. 5 s. 5 d.); Wm. Honnyng, one of the clerks of the Privy Council (mon. Campsey); John Burges & Edw. Wotton (St. Albans; St. James, Northampton; Dalapraye, Ntht.; Coventry; St. Sepulchre, Warw.: Charterhouse, Coventry; Stoneley; Dalbye

precept., etc.; for 545 l. 6 s.); Rob. Burgoyne & John Scudamore (Wroxall; Coventry Cathedral pri.; Dynnemoore precept., etc.; for 588 l. 12 s. 4 d.); J. Wade & Th. Gregorye (Stoneley; Coventry; for 305 l. 15 s., etc.); Th. Sutton (Kynogesmeade pri.); Geo. Keynesham (Combe pri.; Plympton; for 248 l. 10 s. 4 d.); Rob. Massy; Edw. Frye; Rob. Touneshend, serjeant-at-law (Horsshams pri.; Waltham Holy Cross); J. Foster & Ric. Marden (Netley ab.; Romsey ab.; St. Denis, Southampton; Cerne; Wherwell; for 900 l. 53 s. 7 d.); John Caryll, attorney (Byndon; Abbotsbury; St. John of Jer.; St. Peter, Westm.; Horseham St. Faith; Buckenham; for 700 l. 20 d.); the Earl of Arundell (coll. Holy Trinity, Arundell, Suss.; for 1,000 marks, etc.); licences to alienate.

January, 1545.

Sir Th. Paston, a gentleman of the Privy Chamber (coll. St. Gregory of Sudbury, Suff.; for 1,280 l.); Sir Ric. Lee (St. Albans; for 692 l. 20 d.); Sir Th. Seymour (the Earl of Oxford; for 1,193 l. 12 s. 2 d.); Lord Eure (Newmynster; Hexham, Nthld; Yarrow, Dham; Brenkebourne; St. Mary, York; Durham; for 428 l. 10 s. 10 d. & services, etc.).

Several licences to alienate.

February, 1545.

Sir Wm. Pagett & Ric. Cokkes, S. T. P., King's chaplain (St. Giles, Durham; for 1,000 l. & 500 mks.); Wm. Standyshe (Taunton; for 212 l. 15 s. 10 d.); John Pope, of London (Selbye; Croxden; Routon; Dieulacres; Friars Preachers of London; Halliwell; Malmesbury; Crossed Friars; Lanthony; St. John of Jer., etc.; Tewkesbury; Shene; Vale Royal; Kenelworthe; St. Neot's; Crechurche, London; Uske; Card. Wolsey; Thetford; Bodmyn; Plympton; St. Albans; Friars Minors, Linc.; St. Mary Overey; Rewley; St. Helen; Graces; Charterhouse, London; St. Mary, Bishopsgate; coll. Acon; De Pratis, Leic.; Nonneaton, Warw.; for 1,551 l. 13 s. 8 d.); Sir Rob. Southwell, Master of the Rolls (St. John of Jer.; for 203 l. 2 s. 2 d., and in exchange); John Gylbert (Montague; Shirborne, Dors.; Bruton; for 138 l. 4 s. 4 d.); Alex. Popham & Wm. Halley (Buckelond, Soms.; Taunton; St. John of Jer.; St. John of Bridgewater; for 999 l. 16 s. 7 d.); Wm. Graye (Redyng; for 246 l. 16 s. 8 d.); Sir Ralph Fane & Ant. Tutes-

ham (Dertford; Tonbridge; W. Pekham, etc.; for 346 l. 13 s.); John Eyer (bpric of Norwich; Horsham St. Faith; Thetford; Waltham Holy Cross; Walsingham; Friars Minors, Dunwycke; Friars Carmelites, Ipswich; Bileigh; Friars Augustinian, Gorleston, Suff.; Campesey; Friars August. in Lynn, Norf.; Friars Min. & Preachers, Lynne; Friars Carmelites, Southlynn; for 761 l. 12 s. 8 d.); the Earl of Shrewsbury (Wombridge; for 236 l. 2 s. 6 d.); Lord Chancellor Wriothesley & Sir Ric. Southwell (Charterhouse, London; Ramesey); John Beaumont (St. John of Jer.); Lord Wharton (Helaugh; for 366 l. 6 s. 8 d.).

Several licences to alienate (Lord Clynton to John Haselwoode; the Earl of Bath to Th. Bampfeld, etc.; the Duke of Norfolk to Th. Tylney, etc.; the Duke of Suffolk to Rob. Traps. goldsmith; the Earl of Bath to John Selwoode, merchant; Lord Zouche, etc., to Th. Sydenham, etc.).

March, 1545.

Wm. Gorffyn (Abendon; Mountague, Soms.; Boxgrave, Suss.; in exchange, etc.); Ric. Duke (Escholte; for 900 l.); Wa. Compton (Tewkesbury; for 675 l. 18 s.); Sir Edm. Bedyngfeld (lands in Norf.; for 702 l. 18 s. 9 d.); Sir Roland Hyll, of London (Lylleshall; Haughmond; Wombrydge; for 290 l. 15 s.); Sir Wm. Butte (Bynham; Huntingdon; W. Smythfeld; Bury St. Edm.; Beighley; Carmelite Friars, London; St. Mary Graces; for 767 l. 12 s. 6 d.); Wm. Nevyl (Workesope); Ric. Gunter & Jas. Gunter (Tewksbury; Neth; Card. Wolsey att.; for 114 l. 16 s. 8 d.); Sir Wm. Lord Stourton (Shaftesbury; Athelney; Maydenbradley, Wilts.; for 1,403 l. 16 s. $\frac{1}{2}$ d.); Wm. Smythe (Styxwolde; St. Katherine, Linc.; for 447 l. 7 s. 6 d.); Wm. Chapleyn & John Selwood (the Countess of Salisbury att.; St. John of Jer., etc.; Conwaie; Taunton; for 429 l. 15 s. 10 d. & 807 l. 16 s. 8 d.); John Bellow & Edw. Bales (St. John of Jer., etc.; St. Katharine, Linc.; Swyneshed; Catley; Fynneshede; Henwood; Bardeney; Selby; Syxhill; Newboo; Sempringham; Gracediew, Leic.; Louthe Parke, Linc.; Welloo; Hevenyng; Thorneholm; Noncotton; Barlynges; Kyrksted; Bridlington; Durham; Borne, Linc.; Fosse, Linc.; Workesopp; Clerkenwell; Lord Hussey att.; for 1,386 l. 13 d.); Wm. Hungate & Margarete Clapham (St. Leonard, York; Fountaunce; Newburgh; Bylande; for 319 l. 13 s. 10 d.); Wm. Hawse (Friars Preachers,

Kynges Langley; for 174 l. 13 s. 4 d.); Wa. Bucler, the Queen's secretary (coll. Wye, Kent); the abp. of York (Gysborne; Marton; New Burgh; Monkbretton; St. Oswald's; Pontefract; St. Mary, York; Whytby; Malton; Kirkham; Meux; St. John of Jer.); Sir Ric. Bulkeley (Norton); Th. Moreton (Christchurch, Twynham, Hants.); Wa. Bucler (Wye); Kadw. & Rob. ap Morice (Canwaic, Denbigh); Godfrey Foljambe (Croxden; Darley; for 577 l. 2 s. 8 d.); Sir Th. Pope (rents upon grants; for 1,700 l. 10 s.); A. Barker, grocer, of London (the Duke of Buckingham att.; for 201 l. 14 s. 7 d.); Ralph Worsley (Byrkenhedde; for 568 l. 11 s. 6 d.); H. Bradschawe, solicitor general (manor of Halton, Bucks.; for 800 mks.); John Drakes, merchant (Dunkeswell; Polleslowe; for 340 l. 9 s. $\frac{1}{2}$ d.); Geo. Clyfford & M. Welbore (Waltham; St. Oswald's; Grey Friars, Doncaster; Black Friars, Pontefract; Roche; Appleton; Kyrkstall; Monkebretton; St. Leonard's, Yorks.; Friars Carmelites, Doncaster; St. Mary, York; St. John of Jer.; Abendon; Fountaunce; Bridlington; for 756 l. 11 s. 10 d.); Sir Th. Pope (Holy Trinity, Ipswich; the Duke of Norfolk; Hayles; St. John of Jer., etc.); Sir Nic. Poyntz (Kingeswood; St. Peter, Glouc.); Rog. & Rob. Taverner (Gisbourne; Haughmond; Shrewsbury; Lilleshull; Alvingham; Eye; Basyngwerk; Byland; St. Leonard, York; St. Mary, York; Bushemedde, Beds.; Dorchester; Christchurch, Lond.; Newstede; Black Friars, Lond.; St. Mary, Overey; for 720 l. 4 s.); Sir Ric. Rich (lands in Ess.; for 443 l. 10 s.); John Braddyll (Pontefract; Cokersand; Sir Th. Wyatte; Sir Steph. Hamerton att.; for 393 l. 12 s. 6 d.); Ric. Brigges & John Knyght (Durford; Wherewell; for 312 l. 11 s. 6 d.); Wm. Powton & Th. Hervy (Shaftesbury; Christchurch, London; for 273 l. 11 s. 6 d.); Francis Leke (Derley; Dale; Welbeke, Notts.; Newstede, Notts.; Lowthe, Line.; Beawchiff; Lenton; St. John of Jer.); Chr. Lytcote & Edw. Streitbury (Taunton; St. John of Jer., etc.; Clerkenwell; Redyng; for 32 l. 5 s. 4 d. & 440 l. 9 s. 7 d. & 378 l. 4 s.); Th. Irelande (Haughmond; Shrewsbury; Conwaye; Wenlocke; for 749 l. 7 s. $8\frac{1}{2}$ d.); Th. Ardene (Feversham; for 117 l. 3 s. 4 d.); John Bourne (pri. Worcester; for 717 l. 15 s.); Sir Ralph Ellarker (Meux; Haltemprice); J. Aylworthe & Ralph Dukkenfeld (St. John, Wells, Soms.; Mynchynbarowe; Worspryng; for 357 l. 19 s.); Edw. Fetyplace (Abendon; the Duke of Suff.; for 274 l. 4 s. 8 d.); Sir Ric. Ryche (St. Peter, Westm.; for 1,082 l. 5 s.); Hen. Au-

deley & J. Maynard (St. Alban's; Coventry pri. & Charterhouse; St. James, Northampton; Dalby; Tyltey; Merkeyate, etc.; Calde-
well; St. Mary Magdalen, Kyngston upon Thames; Cartemele;
Elsyngspittell; Card. Wolsey; Chiesond; St. Mary, Warw.; for
1,142 l. 5 s. 1 1/2 d.); Sir Wm. Petre (Rochester Cathedral; Westm.
Cathedral).

Leases to Edw. Hastynges, Sir Edm. Pekham, John Mawde,
Greg. Revell, Th. Raynnowe, John Whyte, Sir Wm. Herbert,
Ric. Snell.

Many licences to alienate.

April, 1545.

Th. Burnell, of London, mercer (St. Mary Overey); Joan
Wylkynson, of London (Mountgrace; St. John of Jer.; Westm.
Cathedral; for 564 l. 19 s. 8 d.); John Haydon & Th. Gibbes
(St. John, Exeter; St. Nicholas, Exeter; Polleslo; Pylton; Dunkes-
well; Forde; Newneham; Plympton; Launceston; St. John, Brydge-
water; for 899 l. 23 d., etc.); Th. Moores (Beaulieu; for 330 l.);
John Pollard & Wm. Byrte (Black Friars, Salisbury; Iveschurch;
Bradenstoke; Tewkesbury; Cirencester; Vaux coll.; Observant
Friars, Southampton; for 1,608 l. 14 s.); Sir Th. Pope (Holy Tri-
nity, Ipswich, Suff.; for 576 l. 18 s. 11 d.); Sir Wm. Woodhowse
(Heringbye, Norf.); F. Goodere (Pollesworth; Stoneley; St. Mary,
Warw.; for 1,422 l. 8 s. 8 d.); Sir Geo. Darcy (Selby; St. Oswald;
Helaugh; Gysborne; Basedale; St. Leonard, York; Pontefract;
Workesoppe; for 1,212 l. 13 s. 11 1/2 d.); Miles Partriche (St.
Augustine, Bristol; Kingeswood; for 1,773 l. 6 s. 3 d.); Sir Ant.
Browne, K. C., master of the Horse (Shelbrede pri.; for 420 l.
2 s. 6 d.); Sir Wm. Poulett (Fourde; St. John, Bridgewater;
Merton; Bustlesham; for 1,744 l. 13 s. 8 d.); Ric. Buckland &
Rob. Horner (Bruton; Milton; Cerne; Farleighe, etc.; for 194 l.
19 s., etc.); Th. Bysshop (Queen Jane); Ric. Ingram (Evesham;
Missenden; Notteley; for 976 l. 8 s. 4 d.); John Fynche (St. Sex-
burga; St. Mary Overey; St. Alban's; St. Mary Graces; for 487 l.
17 s. 11 d.); Ric., Rog. & Rob. Taverner (St. James, Northampton;
St. Andrew, Northampton; Delaprey; Bernewell; Anglessey; White
Channons, Camb.; Swaffham, Camb.; De Pratis, Leic.; Grey
Friars, Northampton; Chacombe, Ntht.; August. Friars, Ntht.;
Major Malvern; Meryvalle, Warw.; St. Mary, Warw.; Sepulchre,

Warw.; Pynley; Kenelworthe; Pollesworthe; Alvingham; Nunormesbye; Bollington; Marton; Ryvalles; Lavendon; Evesham; Clerkenwell; for 1,909 l. 11 s. 5 d.); Sir Wm. Hussey (Bevall).

Leases to Ralph Erle, Sir Th. Darcy, John Goddesland, etc.

Many licences to alienate (Lord Clynton to J. Haselwood. Lord Mount Joye to Sir Hugh Pawlet, the Duke of Norfolk to Rob. Hogson, etc.)

May, 1545.

Sir Ric. Southwell (Byland; Mylton; Ramsey); Geo. Tresham & Edm. Twynyho (Sulbye; Pypwell; St. James; Whyston; Warwick Coll.; Cannonsashebye; Delapraye; Chacombe; Kenellworthe; Wenlocke; St. John, Colchester; Wormesley; Lylleshull; Shrewsbury; Brewood; for 867 l. 13 s. 3 d.); Wm. Wybarn (Begham; Copercyoneslandes; Card. Wolsey, Crumwell, etc., att.; for 335 l. 14 s. 4 d.); Hen. Lee (Lord Hungerford att.; Rothewell; Notley; Little Malvern; Wormesley; for 363 l. 14 s. 10 d.); Ralph Crofte (St. Leonard, York; Marrycke; for 132 l. 13 s. 4 d.); Ph. & Th. Lovell (St. Mary, York; for 103 l. 10 s.); Town of Warwick (coll. St. Mary); Th. Dyer (Glastonbury; for 409 l. 15 s. 10 d.); Pet. Seynthill (Canonleigh; Shene; Cerne; for 623 l. 7 s. 6 d.); John Adlam (Farleigh, etc.; for 222 l. 16 s. 8 d.); Sir Rob. Tyrwhytt (Eagle precept., etc.; Temple Brewer precept., etc.; Busshemeade; Thorney; Semperyngham; for 720 l. 18 s. 4 d.); the Earl of Hertford (coll. Otery St. Mary); John Leveson, merchant of the Staple (Brewood, Staff.; for 584 l. 11 s. 8 d.); Edm. Wood, alderman of Norwich (Bury St. Edm.; Sir Th. More att.; for 560 l. 22 d.); John Holcroft (Holland; for 344 l. 12 s. 10 d., etc.); Miles Spencer, D. C. L. (coll. St. Mary in the Fields, Norwich; for 805 l. 13 s.); John Braddill (Kirkstall; Whalley; for 378 l. 5 s. 10 d.); Jas. Browne, of London, haberdasher (Cokersande; for 1,035 l. 11 s. 8 d.); Sir Ph. Hobbye; Ant. Foster (Wenlock; Cumbermer, Chesh.; Dore, Heref.; Pypwell, Ntht.; for 440 l. 5 s. 5 d.); Edm. Harman (St. Alban's; Abendon; Keynsham; Bruerne; for 317 l. 15 s. 8 ¹/₂ d.); Ric. Staverton; Borough of Boston (Old Malton, Yorks.; Fountaunce; Durham; De Pratis, Leic.; St. John of Jer.; Barlynges; Kyrksted; Bridlington; Jarvaux; Swyneshede; Thorneholm; Haverholm; Nunneormesby; Alvyngham; St. Katherine, Linc.; Bardney; Kyme; Spaldyng; Styxwolde; Lowthparke; Fryston; Crowland;

White Friars, Boston; Augustine Friars, Boston; Grey Friars, Boston; Lord Hussey, etc.: for 1,646 l. 15 s. 4 d.): Sir John Jermy (St. John of Jer., etc.: the bp. of Norwich: for 391 l. 17 s. 11 d.).

Leases to Wm. Horseley, Th. Grey, Rob. Norton, etc., B. Willoughby, John Cocke, John Jones, Marm. Beke, Edw. Nicholson, Geo. Keynsham, Th. Kynge, etc., Paul Gressham, H. Jurdane, Wm. Barbour.

Several licences to alienate.

June, 1545.

Sir John Daunce, one of the Gen. Surveyors; Maurice Walshe (Warwicks lands, etc.: for 519 l. 12 s. 8 d.): Sir John Dudley; John Benson, clothier (Conyshedd: for 183 l. 20 d.); Hugh Davye & Geo. Walle, of London (the Earl of Warwick; for 1,146 l. 19 s. 8 1/2 d.); Wm. Thorneburghe (Conyshedd: St. Mary, York: for 197 l. 15 s.); Sir Th. Johnis (Rese ap. Griffith att.: Talley: for 737 l. 9 s. 10 d.); Sir John Genyns (St. Oswald, Glouc.: for 236 l. 7 s. 6 d.); Geo. Sutton (Nonneormesby); J. Hall & H. Shelden (Warw. lands, etc.; St. John of Jer.; Sempryngham; for 372 l. 18 s. 4 d.); Sir Ric. Gressham, alderman, of London, & Ric. Billingsforde (Bridlington; Rewley; Dunkeswell: bpr. Norwich; Walknole; Friars Carmelites; Tynmouth; Alnewike; Halistone; Newmynster; Blaunchelonde; Holme Cultrame; Durham; Holy Trinity, York; Clementhorpe; Synnyngthwayte; Marton; St. Andrew, York; St. Mary, St. Leonard, York; Helaugh; Draxe; Thickehede; Wilberfosse; Yeddingham; Bolton; Byland; Ryevalles; Kickham; St. Oswald; Kirkstall; Meux; Friars Carmelites, Minors, Augustinian, York; Swyne; Gromonte; Nonneappleton; Whitby; Mountgrace; Gisbourne; Fountaunce, etc.; for 1,576 l. 18 3/4 d.); John Uvedale, one of the King's Councillors in the North (Marrycke; for 364 l. 6 d.); Lord Clinton (Major Malverne; Wormesley); Lord Chancellor Wriothesley (Stratford Langthorne; Hallywell; London Charterhouse; Winchester Cathedral; Southwyke; St. Nicholas, Portsmouth; Hyde; Ambresbury; Malmesbury; Glouc. Cathedral; Coventry Cathedral; St. John of Jer.; bprie of Exeter; in exchange and for 1,486 l. 3 s. 9 d.); Th. Denton (Abendon); Wm. Romesden & Edw. Hoppey (Holy Trinity, York; Kyrkestall; Pontefract; St. Mary, York; St. Oswald, York; Whitby; Byland; Ess-

holte: St. Leonard, York: Nonneappleton: Ryvalx: St. Peter, Glouc.: for 1,066 l. 4 s. 1¹/₂ d.): Jas. Tutt & Nic. Hame (Edington: Shafton: Glastonbury: Barmondsey: Christchurch Twynham: Lord Hungerford: for 1,395 l. 15 s. 1 d.): F. Wodehull (Kenelworth): Sir Th. Arundell, J. Alve & Hen. Saunders (Shaftesbury: for 1,097 l. 17 s.): J. Waterhouse: John Doilye & John Scudamore (Bradenstocke: Shene: Brewerne: Godstowe: Lavenden: Bytlesdon: Ellerton: Coverham: Friars of Hartilpole: Eggleston: Notley: for 739 l. 3 s. 4 d.): Sir H. Browne (Cirencester: Barking): Th. Whitehed (Wermouth: Mountgrace): J. Fletewoode (Croxden): Th. Marowe (Kenelworth: Nonneton: Markeyate: for 400 l. 17 s. 6 d.): Ric. Heydon, of London (Waborne: Kyrkby Bellers: for 399 l. 10 s. 11¹/₂ d.): Th. Badger, Th. Fowler & Rob. Dyson (Bordesley: Wenlock: Pynley: Caldewell: Barlynges: for 1,600 l. 3 s. 4 d.): Fr. Englefeilde (Redyng: for 1,676 l. 2 s. 10¹/₂ d.): Sir Fr. Lovell (Bury St. Edm.: for 409 l. 13 s. 8 d.).

Leases to Griffiyn Hygons; Th. Wauler; Lord Borough.

Licences to alienate (Lord St. John to John Loremer etc.).

July, 1545.

John Bellowe & John Broxholme (Studley pri., Warw.; St. Magdalen's pri., Bristol; Elsing Spyttell, London: Haliston pri.: Friars Minors, Leic.: Austin Friars, Leic.: Holy Trinity pri., York: pri. Helaugh: Derlye mon.: Malton pri.; Humberston mon.; Barlinges mon.: Newsted pri.; Hevenynges pri.; Nuneormesbye pri.: Kyme pri.; Hagnabye mon.; Syxhill pri.; Bullington pri.; Welloo mon.: Nunecotton pri.; Goykwell pri.; Semperingham pri.; Newsome mon.; Styxwolde pri.; St. Katharine's pri., Linc.: Thurgarton pri.; Newboo mon., Linc.; Nonneappleton pri., York: Selbye mon., Yorks.; Nonnekelinge pri.; Temple Brewer com. & St. John of Jer.; Willoughton com., etc.; Axholme mon.; Thorneholme pri.; pri. Newsted, Ankeholme; Vale Royal mon.; Chyxsande mon., Beds.; St. Peter's Cathedral, Westm.; pri. Lanthony Prima: Blaunchelond; for 2,370 l. 19 s. 1¹/₂ d.); John Broxholme & John Bellowe (Valdey; Newboo; Swynshed; Staynefeld pri.; Grenefelde pri.; Markebye pri.; Hagnabye mon.; Louth Park mon.; Humberston mon.; Welloo mon.; Thorneholme pri.; Goykwell pri.; Sempryngham pri.; Haverholme pri.; Catley pri.; Nonneormesby pri.; Bullington pri.; Syxhill pri.; St. Katharine,

Linc.: Axholme pri.; Hevenynges pri.; Irforde pri.; Styxwolde pri.;
 Bardeney mon.; Kyme pri.; Nonnecotton pri.; Willoughton precept.,
 etc.; Temple Brewer precept., etc.; Le Eagle precept., etc.; Charter-
 house, Coventry; Gracedieu mon., Linc.; for 790 l.); Wm. Hodgis
 (Grey Friars, Ivelchester; Shurbourne mon.; St. John's pri., Bridge-
 water; Bucklande pri., Soms.; Lenton pri., Notts.; Clerkenwell mon.,
 Midd.; for 695 l. 5 d.); Rob. Reve, merchant clothier (Mylton mon.;
 for 223 l. 6 s. 6 d.); Sir Th. Arundell, John Abye, Hen. Saunders
 (Shaftesbury mon.; for 1,147 l. 3 s. 7 d.); Wm. Beryff, cloth-
 maker, of Colchester, & John Multon (St. Peter's cathedral; Mylton
 mon.; Byndon mon.; Mountague pri., Soms.; St. Nicholas, Exeter;
 Forde; Shirborne; St. Mary Spittle; St. Bartholomew's pri.; for
 466 l. 19 s. 2 d.); Geo. Tresham (Pipwell mon.; St. James, North-
 ampton; Fynneshed; Rothwell pri.; Delapraye mon., Ntht.); Edw.
 Hopton (Churbury, Salop; for 296 l. 10 s.); Sir Geo. Somerset
 (Bury St. Edm.); A. Otteley (Haughmond mon.; for 135 l. 9 s.
 10 1/2 d.); Edm. Harman; Sir Ph. Hobbye (Evesham ab.; for 888 l.
 16 s. 10 d.); Th. Dalston (Holme Coltrame; St. Leonard's, York;
 the Earl of Northumb.; for 1,805 l. 4 s. 2 d.); G. & E. Wright
 (Com. Holy Trinity, Beverley, etc.; Thorneholm mon.; Goykewell
 mon.; Bardeney mon.; Ryvalles mon.; for 477 l. 19 s. 2 d.); G.
 Losemore & J. Strangman (Templecombe com., etc.; Byndon
 mon.; Abbottysbury; Worsopp pri.; Conway mon.; Vale Cross
 mon., etc.; for 579 l. 5 s. 10 d.); Sir Th. Palmer (coll. South-
 malling, Suss.; for 1,000 mks.); Alan Bellyngham (Lord Lumley;
 for 84 l. 13 s. 4 d.); John Mille (Holy Trinity Cathedral, Winch.;
 Bremmer pri.; Lenton mon.; for 1,398 l. 6 s. 5 d.); Clement
 Throkmerton & Alex. Avenon, ironmonger, of London (Bordesley
 mon., Worc.; St. Mary's Coll., Warw.; Studley pri., Warw.; St.
 Peter's mon., Glouc.; for 654 l. 19 s. 7 d.); Th. Herbert & Wm.
 Breton (Gracedieu; Huntingdon pri.; Harwolde mon., Beds.; Alving-
 ham mon.; Barnewell pri.; Clifford; Thetford mon.; for 517 l. 8 s.
 4 d.); J. Gunter & Wm. Lewes (Margan mon.; Tewkysbury mon.;
 Braddenstoke mon., Wilts.; Uske pri., Monm.; Lewes pri., etc.;
 Semperingham pri., Linc.; Dore mon., Heref.; Shene pri.; Borne
 mon., Linc.; St. Augustine, Cant.; Tyltey mon., etc.; for 1,379 l.
 17 s. 9 d.); John Hales (hosp. St. John the Baptist, Coventry;
 Stoneley pri.; Coventry Cathedral pri.; for 720 l. 8 s. 4 d.); Augus-
 tine de Augustinis, M. D. (Hyde mon.; Maydenbradley mon.;

Holy Trinity pri., Ipswich; Wenlock; for 1,245 l. 5 s. 6 d.); Ric. Jerveys, alderman of London (earldom of March; for 207 l. 6 s. 8 d.); Edw. Basshe, of London (Abendon mon.; for 172 l. 19 s. 2 d.); John Pascall (Coggeshall mon.; for 270 l.); Sir Th. Clere, vice-admiral of England (Heringby coll., etc.); Th. Aston & Wm. Pedder, of London (Norton ab.; for 270 l. 11 s. 5 d.); Th. Magnus & Ric. Whalley (St. Mary, Sybthorpp, Notts.; for 197 l. 6 s. 7 1/2 d.); Th. Bacon, of London, salter (Bury St. Edm.; St. Peter, Westm.; for 1,020 l. 13 s. 6 d.); Edm. Vaughan (earldom of March; Crowlande mon.; Ambresbury mon.; for 475 l. 12 s. 11 d.); John Bartlatt (Byndon mon.; Tewkesbury; Tarrant; Cerne; Ambresbury; Henton; for 710 l. 5 s.); John Combes & Ric. Stansfelde (Coventry Cathedral priory; Kenelworth; for 987 l. 5 s. 6 d.); Walter Hendle, attorney general of Augmentations, & Sir John Williams (Comhire; Assherudge coll.; Boxley mon.; Westm. Cath.; Markebye pri.; for 599 l. 5 s. 10 d.); leases to Sir J. Arundell; J. Cokk; Sir Th. Buttellour.

Many licences to alienate (John Bellowe, John Broxholme, etc.).

August, 1545.

Sir Th. Holcroft (Vale Royal ab.; for 464 l. 10 s. 10 d.); Lord Wharton (Bylande mon., Yorks.; for 246 l.); Guy Bonvyle (Brisham mon., Berks.; Forde mon., Devon; for 105 l. 17 s. 6 d.); Edw. Rogers (Cannyngham pri., Somers.); Sir R. Long & Chr. Edmondes (the Duke of Suffolk; Hen. Norres att.; Cathedral of Christ & St. Mary, Oxford; Evesham mon.; Kymmar mon., Radnor; for 1,510 l. 2 s. 9 1/4 d.); Ric. Moryson (St. John of Jer.; Bardney mon.; for 810 l. 6 s. 6 d.); Wm. Sheldon & J. Draper (Warwyckes landes; Balsall precept., etc.; mon. St. Peter's, Westm.; Whyston pri., Wore.; Much Malvern pri.; Pynley, Warw.; Kenelworth; abp. Cant.; Gracedewe mon.; Soulby mon.; Kyrbybellers pri.; Draxe pri., Yorks.; Myssenden mon.; Evesham mon.; for 1,578 l. 3 s. 2 d.); Geo. Browne (Sir S. Hamerton, att.; for 296 l. 9 s. 2 d.); Wm. Bamfeld (Forde ab.; Athelney mon.; for 326 l. 16 s. 8 d.); Sir Th. Pope (the Duke of Suffolk; pri. St. Sepulchre, Warw.; for 808 l. 12 s. 11 1/4 d.); Wm. Forthe & Ric. Morysen (Butley mon.; St. John of Jer.; the Earl of Warwick; Lord Hussey, att.; for 488 l. 2 s. 1 d.); Sir Edw. Carne (mon. St. Peter, Glouc.; for 727 l. 6 s. 4 d.); John Butler (Persore mon., Wore.; Glaston-

bury; the Duke of Suffolk; for 3,468 l. 18 s. 11 d.); Matthew Knevyton (Tutbury pri., Staff.; for 269 l. 11 s. 8 d.); John Tufton & Stephen Reamys (the Earl of Essex: Leedes pri.: for 570 l. 8 s.); John Preston (Forde ab., Devon; for 100 l. 10 d.); Sir Edw. North, chancellor of Augmentations (the Marquis of Exeter: for 847 l. 16 s. 7 1/2 d.); R. Robynson, clk (the Earl of Northumberland); Sir Arthur Darcey (Selby mon.; Strata Marcella mon.; Llanllygan ab.; Thurgarton mon.; Kyrkstell mon.; for 468 l. 17 s. 6 d.); Ch. Sutton, Ric. Welby, Th. Yorke (Wylloughton precept., etc.: Byland; Styxwolde; Thorneholme; St. Katherine, Linc.; Sixhill; Ferybye; Nonne Appleton; Le Eagle precept., etc.; Barlynges; Blythe; Humberston; Welbek; for 753 l. 9 s. 10 d.); Th. Grene; John Kene (St. John, Colchester: Flixton pri.); Rob. Ranebald (Pentney pri.; W. Dereham; St. Olave; for 129 l. 6 s. 8 d.); Oliver Frankcleyne (the Countess of Salisbury); Alex. Mather (coll. St. Mary in the Fields, Norwich: for 226 l. 15 s.); Ric. Moryson (Redyng, Berks.; Mountague pri.; St. Albans; Christchurch pri., London; the Earl of Warw.); Rob. Creswell (the Earl of Hertford); Wm. Byrche (Markeyate pri.); Hen. Goodrick (St. John of Jer., etc.: for 699 l. 9 s. 2 d.); several licences to alienate.

September, 1545.

John Gaverok (Torre: for 592 l. 14 s. 2 d.); John Ryther (Ramsey: for 653 l. 4 s. 8 1/2 d.); Sir M. Bowes (St. John of Jer., etc.: for 400 l. 15 s. 10 d.); L. Courtney (Mountague; for 199 l. 7 s. 6 d.); Ric. & Rob. Taverner, of London (Missenden; Shrewsbury; Shene; Dorchester; Stamford; Eagle; Willoughton; Temple Brewer; St. John of Jer.; Busshemed; Christchurch, London; Redlyngfeld; for 1,619 l. 13 s. 1 d.); the Earl of Bath (Dunckeswell; the Marquis of Exeter; in exchange); Lady Kyngeston (Black Friars, London); Rob. Lawrence & Wm. Symson (Thorneton; St. John of Jer.; St. Augustine, Cant.; Styxwolde; Coopersonerslande; Norton; for 1,009 l. 18 s. 8 d.); hpric of London (Warw. lands, etc.; Hayles); coll. St. Mary & All Saints, Fotherynghey (St. John of Jer.; Ramsey); Sir Edm. Wyndham & Giles Sefowle (Beeston, Norf.; for 628 l. 10 s.); the Duke of Norf. (Bury St. Edm.; Buttley; Campesse, etc.; for 1,650 l. 16 s. 1 d.); Jas. Coffyne & Th. Godwyn (Plympton; De Pratis, Leic.; Ulvescroft; Clerkynwell; Henton; Shirborn; St. Barthol.; W. Smythfeld; the Marquis of

Exeter); Sir Wm. Fermour (Walteham, Ess., etc.: for 408 l. 15 s. 10 d., etc.); Jas. Hales (St. Augustine, Cant.; abp. Cant.: for 473 l. 9 s. 6 d.); Leo. Chamberlain (Oxford Cathedral; Godstowe: for 168 l. 18 s. 4 d.); Nic. Gifforde (St. James, Ntht.: for 297 l. 14 s.); Sir Ric. & Sir John Gresham & Wm. Gresham, mercer, of London (Shene; Marton; Chertesey; for 408 l. 18 s. 10 d.); Sir John Gresham; Stephen Kyrton, of London, merchant tailor (Christchurch, Twyneham); Lord Chancellor Wriothesley (Hyde; Barmondsey; St. Albans); Ric. Andrews (Evesham; King. Hen. VIII's coll., Oxford; Catesby; St. Thomas Hosp., Southwerke; Acon coll., London; St. Andrews, Ntht.; Christchurch, London; Abendon; Merton; Dynglay; St. Mary, York; Rewley; Oseney; for 1,414 l. 6 s. 4 d.); Geo. Delalynd (Milton; Tarrantte; for 440 l. 8 d.); J. Balye (Cerne; for 310 l. 11 s. 11 d.); Ph. Rayslygh (Tywardreth; for 209 l. 6 s. 8 d.); Ric. Lawley (Halston, Salop; Wenlocke; Coventry Cathedral; St. John of Jer.; Pollesworth; coll. St. Mary, Warw.; Kenelworth; Friars of Thelesford; St. James, Ntht.; Langeley, Leic.; Haughtmond; Oulveston; Stoneley; Chacombe, Ntht.; Canonsashby; Shrewsbury; Lymbroke; Minor Malvern; Wigmore; Coventry Charterhouse; for 1,609 l. 6 s. 8 d.); John Slannyng (Bukkland; 546 l. 14 s. 3 d.); Wm. Burye, merchant of the Staple (Abendon; bpric. of Oxford); the Countess of Bath & Sir Th. Darcy; John Southwell (Ely; for 195 l. 15 s. 9 $\frac{1}{2}$ d.); John Lyon, grocer, of London (Waltham; for 695 l. 15 s. 4 d.); Sir Edw. Braye (the Duke of Buckingham att.; Stone; for 550 l. 19 s. 2 d.); Ant. Rous (Bury St. Edm.; St. John, Colchester; Ely; the Duke of Suff.; Battisforth precept., etc.; for 2,198 l. 9 s. 5 d.); John Cokk & John Thurgood (St. Barthol.; St. John of Jer.; Bigging, Hechyn; 642 l. 10 s. 2 d.); Hen. Brayne, merchant tailor, of London, & John Marsshe, of London (Tewkesbury; Cirencester; Braddenstok; St. Mary Magdalene, Bristol; Bath pri.; Keynesham; Henton; Witham; Clyve; Mynchynbarrowe; Cannyngton; Graces, Tower; Shene; abp. Cant.; 739 l. 15 s. 2 $\frac{1}{2}$ d.); Wm. Pynnock (Major Malverne; Minor Malverne; Friars of Thellesford; Wenlocke; Markeyate; Warw. lands, etc.; for 268 l. 4 s. 10 d.); Rob. Springe (Stoneley, etc.; for 1,431 l. 16 s. 6 d.); Sir Wm. Denham (Sir John Raynsforthe; Barkyng; Stratford Langthorne; for 1,126 l. 18 s. 8 d.); Geo. Rolle & Nic. Adams (Dunkeswell; Torre; Pylton; Frythels-tok; St. John, Exeter; Bukfastleigh; for 720 l. 18 s. 6 d.); Jas.

Bowreman, merchant (St. John Brydgewater; 258 l. 6 s. 9 d.); Lord Russell (St. Albans; Markeyate; Medmenham; Goryng; 520 l. 5 s.); Rob. Long, mercer of London (the Earl of Huntingdon; Wigmore; Templecombe; Braddenstoke; Christchurch Twyneham; Farleigh; for 783 l. 6 d.); Th. Onslowe, grocer, of London (Shrewsbury; Halston; Haughmond); Wm. Edgar (Buttley; for 189 l. 16 s. 5 1/2 d.); Sir Ant. Kyngston (St. John of Jer.); Hen. Payne (Bury St. Edm.; Workesoppe; for 647 l. 18 s. 2 d.).

Many licences to alienate (John Bellowe & John Broxholme; the Duke of Norfolk to John Drewery, Rob. Downes, etc.).

October, 1545.

F. Palmer (Durfford; Southwyke; for 192 l. 8 s. 4 d.); John Wynter; Sir Wm. Peter (Rochester Cathedral; Gloucester Cathedral); John Pope (Cirencester; Lanthony; Braddenstoke; Laccoke; Wombrydge; White Friars, London; Charterhouse, London; St. Mary Overey; Buckland; St. Sepulchre, Warw.; for 1,393 l. 8 s. 10 d.); Sir Rob. Tyrwhytt & Th. Kyddall (Hulton, Staff.; for 461 l. 11 s. 8 d.); Wm. Romesden & Ralph Wyse, etc. (Rybston, etc.; Roche; Kyrkestall; St. Mary, York; St. Leonard, York; Hampall; Newburgh; Goykewell; Nuncotton; Weloo; Nonne Appleton; Sir Th. Pope; Gracedeu; for 1,178 l. 4 s. 7 d.); Sir Gawin Carewe (the Marquis of Exeter att.); Th. Massye (Vala Crucis; for 132 l. 16 s.); Hugh Losse (St. Barthol., W. Smithfield); Wm. Graye, of London (Redyng; for 2,133 l. 3 s.).

Several licences to alienate.

November, 1545.

Jas. Michill (Charterhouse, London; for 186 l.), Hen. Wyldon & John Bell (Molsbye; St. Leonard, York); John Pollard & Geo. Rythe (Cath. of St. Mary of Osney; Haughmond; Oulvescrofte; coll. Hen. VIII, Oxford; for 627 l. 18 s. 4 d.); John Williams (Harrolde; Chixsande; Newneham; Elnestowe; Caldwell; Wardon; for 254 l. 9 s. 7 d.); Th. Atkins, of London (Lanthony; for 523 l. 5 d.); Margaret Sympton & Ant. Belassis, etc. (Byland; Newburgh; for 2,101 l. 11 s.); John Yate & Tob. Pleydell (St. John of Jer.; for 160 l. 19 s. 2 d.); Ric. Cupper, of London (earldom of Marche; Warw. lands; Wormesley; for 330 l. 6 s. 2 d.); Hugh Welshe & Th. Smythe (Lanthony; earldom of Marche; for 744 l.

12 s. 1 d.); John Penne (St. Albans; Coventry Charterhouse: for 926 l. 9 s. 4 1/2 d.); Wm. Clopton (Bury St. Edm.; for 295 l. 11 s. 8 d.); Th. Seymour (bpric of Bath & Wells, etc.; for 700 l.).

Many licences to alienate (Ric. Andrews; the Earl of Bath to John Brome, etc.).

December, 1545.

Th. Devenyssh (Shene; Boxgrave; for 219 l. 10 s.); Ant. Cave (King Hen. VIII's coll., Oxford; for 788 l. 18 s. 9 d.); John Broxholm & John Bellowe (Lord Hussey; Kyrkested; Gracedue; Croxden; St. Katharine, Linc.; Semperyngham; Burne; Nunneormesby; Welloo; Haverholm; Thorneholm; Welbecke; St. John of Jer., etc.; Syxchill; Durham; Alvyngham; Hagnabye; Humbers-ton; Bardeney; Spalding; Bridlington; St. Andrews, York; St. Mary, York; Selbye; Bardeney; Newsted; Hevenynge; Crowland; Staynefeld; Helaughe; Bremmer; Tewkisbury; Cumbermere; Abbotisbury; Matersey; Felley; Kyrkeham; St. Oswald, Yorks.; Byland; Newburgh; Pypwell; Croxden; Salley; the Marquis of Exeter; Abendon; Trinity, York; Marton; Goykewell; St. Anne, Coventry; Major Malvern; Nunneormesby; St. Albans; St. Mary Magdalene, Kingston; St. John, Lynne; Ryvalles; Black Friars, Austin Friars, Linc.; Kyne; Newboo; Bullyngton; Draxe; Roche; for 3,338 l. 13 s. 3 d.); Ric. Modye (Malmesbury; for 575 l. 16 s. 8 d.); Ric. Broke (Norton; for 1,512 l. 21 d.); Sir Ralph Hopton (Wytham); Edw. Basshe & Rob. Cuttrice (Haughmond; Churbury; Haliwell; Thetford; Evesham; for 231 l. 8 s.); the Earl of Derby (Eynes-ham; Abendon); Lord Clynton (Warw. lands; for 1,106 l. 3 s. 4 d.); Katharine Arundell; Th. Thoroughgood & John Foster (Prytwell; Delapraye; Romsey; for 569 l. 3 s. 4 d.); John Dudley (Shrewsbury; Maidonbradley; R. Fermour, etc.; Tewkesbury; Butteley); Th. Lawley, merchant of the Staple, & Th. Colffox (Haughmond; for 421 l. 2 d.); Wa. Clerke (the Duke of Suff.; for 619 l. 15 s. 10 d.); Geo. Acworth & Edw. Buttler, of London (Dunstable; Markeyate; Byndon; Bath pri.; Mountagu; Bissham; Cath. of St. Mary, Oxford; Huntingdon; Canonsashby; Delaprey; Chixsand; Busshemeade; St. John of Jer., etc.; for 1,234 l. 6 s. 4 d.); Rob. Browne, goldsmith of London, Chr. Edmondes & Wm. Wenlowe (Hen. VIII's coll., Oxford; Cath. Christ & St. Mary, Oxf.; Chyxsande; Major Malverne; Gorynge; Godstowe; De Pratis;

Assherudge; Notley; Myssenden; Abendon; Burnham; for 3,892 l. 17 s. 2 d.).

Many licences to alienate (Ric. Andrews, John Broxholm & John Bellowe, etc.).

January, 1546.

John Seman (Bury St. Edm.; for 214 l. 18 s. 6 d.); John Vaughan, LL. D. (St. Albans; 216 l.); Ric. Bethell (Hyde; St. Mary. Winchester; Bury St. Edm.; for 110 l. 17 s. 1 d.); John Halile (St. Mary, York; Graces, London; for 219 l. 10 d.); Th. Macham (Tewkesbury; for 321 l. 14 s. 2 d.); Sir Th. Arundel (coll. Slapton, Devon; 530 l. 6 s. $\frac{1}{2}$ d.); Ric. Greames (Fountance; for 134 l. 14 s. 2 d.); Sir Th. Moyle (Wm. Birde att.); Sir Wm. Petre (Buckefasteleighe; Thoby); Wm. Abbott (Hertlande: Grey Friars, Bodmin; Tavestoke; for 668 l. 12 s. 4 d.); Sir Wm. Pagete (Burton upon Trent; Sir Ant. Browne).

Leases to Wm. Tyrell, Ralph Bowland.

Licences to alienate (Lord Wharton to Miles Skayff, etc.).

February, 1546.

Ric. Brydges & John Knyght (Ambresbury: the Earl of Northumberland; Godstowe; Donyngton; the Duke of Suffolk; St. John of Jer.; 515 l. 8 s. 4 d.); Th. Barnardiston (Kedyngton, Suff., etc.: for 144 l.); A. Corbett (Lord Audeley; for 553 l., etc.); Sir Ric. Ryche, the King's Councillor (Canterbury Cathedral: for 1,587 l. 7 s. 5 d.); Wm. Forthe & Ric. Goodrycke (Butley; for 145 l. 11 s. $10\frac{1}{2}$ d.); Oliver Lawrence (Cerne: Mountague: the Earl of Warwick, att.: 698 l. 16 s. 9 d.).

Leases to Chr. Hagat, John Wynn ap Meredith, etc., Ant. Bouchier, El. Mores.

Very many licences to alienate (Leo. Chamberlain, the Earl of Shrewsbury to Ric. Morton, Viscount Lisle to Rog. Smyth, Ric. Andrews, etc.).

March, 1546.

Geo. Rythe & Th. Grantham (Osney; Durford; Haughmond; Pypwell; Sulbye; Oulveston; Kyrbybellers; De Pratis; Gracedue; Ulvescroft; Pynley; St. Sepulchre, Warw.; Stoneley; Fynneshed; Stamford; Catesby; Delaprey; Pollesworth; St. James, Ntht.;

Launde; ¹ Marton; for 1,569 l. 15 s. 2 d.); Sir Ric. Chamley (Whitby: for 333 l. 8 s. 4 d.); John Springe (Bury St. Edm.: for 1,154 l. 3 s. 4 d.); Charles Tuke (the Earl of Ess.: for 434 l. 18 s. 2 d.); Wm. Chauncy (Cromwell att.: for 445 l. 6 s. 8 d.); John Forster (St. Oswald, etc.; for 664 l. 5 s. 10 d.); Sir Ant. Lee & John Croke (Cathedral of Christ & St. Mary, Oxford: for 774 l. 18 s. 4 d.); Laur. Rawstorne (Cokersande: for 560 l. 2 s. 6 d.); Christchurch Cathedral, Cant. (Christchurch mon., Cant.): John Wynhecombe (Abendon: for 1,067 l. 12 s. 6 d.); the Duchess of Suffolk (Stoneley: St. Mary, Winchester: for 225 l. 16 d.); Edw. Twynyhoo & John Watson (Christchurch, Twynham, Hants.: Shirborne: Dunkeswell; for 834 l. 3 1/2 d.); Sir M. Barkeley (Brewton: for 500 l.); Lord Wharton (St. Mary, York; Helaugh: Mountgrace: Holme Cultram; for 427 l. 13 s. 4 d.); bishopric of Exeter (St. Nicholas, Exeter; Walden): Lord Cobham (Christchurch, Cant.: Black Friars, Lond.; Sir Th. Wyatt: for 341 l. 19 s. 7 d.); Hen. & John Sanwayes (Abbotisbury; ² for 145 l. 10 s.); John Charles & Ric. Parker (Plympton: Barlyche; Athelney; ³ Dunkeswell: Taunton: for 722 l. 18 s. 10 d.); John Wollacombe, clk., & Rog. Prydeaux (Launceston: Plympton: Shaftesbury; for 442 l. 8 s. 4 d.).

Several licences to alienate (John Broxholm & John Bellowe: Lord Sandes to Wm. Thorpe, etc.: Lord Clynton to Wm. Pynock, etc.).

April, 1546.

The Earl of Surrey (Wymondham); Lord Powes (Byldwas, Salop); Sir Ralph Warren (Stratforde Langthorne: Reding; Hallywell: for 406 l. 7 s. 8 d., etc.); Ric. Crymes, of London (Buckland; for 451 l. 10 d.); Walter Hendle: Sir G. Capell: Wm. Raynsford & Sir John Williams (Romsey; Elsyngspyttel, etc.); Ralph Greneacre (Sir S. Hamerton); Ric. Dyxon (Charterhouse, London): Wm. Romesden (Temple Brewer: Eagle & St. John of Jer.: St. Mary, York: St. Oswald, York; Kyrkestall; Roche; Gisborne; Fountaunce; Ferybye; Clementhorpe: Wykham; Newlande; Malton; Lanthony; Shene: Wm. Leigh att.: St. Leonard, York; Hexham: Friars of Hartilpole: Holme Cultram: Egleston: Marryk: St. Mary Graces; for 1,992 l. 9 s. 6 d.).

¹ VI. 187. — ² III. 52. — ³ II. 402.

Several licences to alienate (Wm. Romsden; Lord Wentworth to John Gascoigne, etc.).

May, 1546.

Viscount Lisle (St. John of Jerusalem; Clerkenwell, Midd.: for 1,000 l., etc.); the Earl of Hertford (Otery St. Mary: for 3,000 mks.); Sir John Rogers (the Marquis of Exeter att.: for 513 l. 13 s. 9 d.); John Carre (Newmynster; for 189 l.); Glouc. Cathedral (St. Oswald, Glouc.); Sir Nic. Wentworth.

Leases to C. Hutton; John Lloid; R. Standysshe; Rob. Thurston; Ric. Boyse; Rob. Laurence; John Swingilhurst, etc.

Many licences to alienate (Wm. Romsden, Ric. Andrews, John Bellowe, etc.).

June, 1546.

Ant. Butler & John Petytt (Wynchelcomb: Abendon: for 512 l. 14 s. 5½ d.); Th. Woodhouse (Bromeholme; Westacre: for 1,424 l. 8 s. 4 d.); Sir Ric. Lee (Holy Trinity, Arundell, Suss.); John Hall & Hen. Sheldon (Warw. lands, etc.: for 372 l. 18 s. 4 d.); Sir Roland Hill (Lylleshull; Shrewsbury, etc.; for 847 l. 20 d., etc.); John Hyde (Abendon: for 395 l. 18 s. 4 d.); Lord Clynton (Major Malverne: Wormesley, etc.); Th. Dalston (Holme Coltrame: the Earl of Northumberland; St. Leonard, York; for 1,085 l. 4 s. 2 d.); Lord Chancellor Wriothesley (Abendon; Sowthwyk; St. Katharine, Linc.; Bremmer); Sir Ric. Gresham (St. Peter, Glouc.; Barking; Swyne; for 1,031 l. 7 s. 1 d.); Edw. Waldegrave (Christchurch Cathedral, Cant.: St. Albans; for 821 l. 3 s. 9 d.); Nic. Throkmerton; Nic. Orwell (abp. of Cant.; for 108 l. 15 s.); Nic. Arnold (Lanthonia Prima); John Smyth, merchant (Bath pri.); John Cheyney (Shene); Wm. Acton (Haughmond; Shrewsbury); John Berney, one of the sewers of the Chamber (Langley, etc.: for 574 l. 6 s. 8 d.); Rog. Barlowe (St. John of Jer.; Haverfordwest; Friars Minors, Haverford; for 705 l. 6 s. 3 d.); Rob. Thornehill & Leo. Warcopp (Beachiff, Derby; Axholme, Linc.; Hevenynges; Woursopp; Brenkebourne; St. Peter, Glouc.; Fountaunce); John Crymes, of London, clothworker (Tutbury; for 757 l. 13 s. 4 d.).

Leases to Wm. Coope; Th. Horseley; Th. Denton; Ant. Brakenbury; Wm. Honnyng; John Parker.

Many licences to alienate (Wm. Romsden; Lord Clynton to Th. Baskervylde; the Earl of Cumberland to Rob. Moyse; the Earl of Arundell to Ant. Aucher, etc.).

July, 1546.

Walter Erle (the Marquis of Exeter att.); John Goodwyn; Sir Ric. Ryché (rents upon sixteen grants; for 1,000 l., etc.); Sir Nic. Hare & John Hare, mercer of London (Marham; the Duke of Suffolk; St. Olave, Heringflete; Shrewsbury; for 1,068 l. 6 s. 10 1/2 d.); Sir Wm. Petre (Eddington; Clatercote); Th. Boughton (Pypewell; for 678 l.); John Braddyll (Sir S. Hamerton; St. John of Jer.; Vale Royal; Monkebreton; Norton; for 220 l. 10 s.); Ant. Cocket (Melchborn, etc.; for 397 l. 5 s.); Sir Roger Cholmeley, Chief Baron of the Exchequer (Dunstaple; St. John of Jer.; St. Peter, Westm.; for 396 l.); Edm. Beawpre (Ramsey; for 282 l. 15 s.); John Zouche (Anstye precept., etc.); Edw. Watson & Henry Herdson, skinner of London (Kirbye Bellers; Launde; Huntingdon; Delacres; Carmelites of Hichen; Stoneley; Canons Aysshebye; De Pratis, Leic.; St. James, Ntht.; Charterhouse, Coventry; Shrewsbury; Ulvescrofte; for 1,541 l. 7 s. 8 d.); Edm. Clerke (Winchester Cathedral; for 406 l. 9 s. 2 d.); John Kyrkeman (Willowghton, etc.); Ric. Grenewey (Warw. lands; for 227 l. 14 s. 3 d.); Sir Th. Stanley & Hen. Crofte (Hornebye pri., etc.; for 378 l.); John Carre (Newmynster; for 189 l.).

Leases to A. Southwell; Geo. Emerson; Ant. Rone; Hugh Appowell; Th. Walcot; Roger ap Dod ap Res; Wm. Bromley; Th. Hussey; Sir Ralph Ellercar; Wm. Assheby; John Bourne; Miles Forest; Rob. Crane; Th. Abowen; John Myddelton, etc.; Wm. Devereux; Rob. Codde, etc.; Wm. Barbor.

Many licences to alienate (Ric. Andrews & Nic. Temple, etc.).

August, 1546.

The Marquis of Dorset (coll. Asteley, Warw.; Mountegrace, Yorks.; Black Friars, Leic.); Ralph Stepneth (St. Peter, Westm.; Barmondsey; Tortington; for 980 l. 14 d.); Th. Godwyn of London (the Marquis of Exeter att.; Studeley; Tavestoke; Torr; Plympton; Dunkeswell; Stone; for 1,285 l. 17 s. 8 d.); John Frye (Buckfast; Shirborne; for 456 l. 7 s. 1 d.); Ric. Savage & Geo. Strangwayes (Tewkesbury; Cerne; Bradenstoke; for 640 l. 17 s.);

Rob. Thornhill (Workesopp; Roche; Derley; De Pratis; Beauchif, Derby; Thorgarton; Athelney; Delacres; Churburye, Salop; St. John of Jer.; Brenkeborne; Hevenynges; Dynmore, etc.; Boxgrave; Gisburne; Newland, etc.; Whitbye, etc.; for 1,399 l. 18 s.); Edw. Napper (Hyde; the Countess of Salisbury att.); Ric. Wilbraham (Combermere); Wm. Villers & Nic. Beamonte (Shene); Sir Th. Darcy (Bury St. Edm.; St. Osithe; Kenelworthe; Butteley; Myssenden; Taunton; Bylegh; St. Mary, Bishopsgate; St. John, Colchester; Th. Beckett, Southwark; for 1,071 l. 2 s. $\frac{1}{2}$ d., etc.); Sir John Gage (rents upon grants, etc.; for 965 l. 2 s. 1 d.); Wm. Billyngsley (Shrewsbury, etc.; for 241 l. 4 s. 2 d.); Ric. Kyrke, of London (Newenham; for 252 l.); Sir Rice Maunxell (Margam; for 678 l. 18 d.); Sir Ph. Hobbye, a gentleman of the Privy Chamber (Evesham).

Leases to John Vaughan: Wm. Godolghan; Sir Wm. Herbert.
Licences to alienate.

September, 1546.

Sir Th. Holcroft (Whalley; Valeroyal; for 307 l. 5 s.); Alan Bellyngham & Alan Wylson, goldsmith (St. Leonard, Kyrkeby, Kendall); John Etherydge (Montague, Soms.; 322 l. 3 s. 4 d.); Sir Th. Cheyne, treasurer of the Household (Davyngton; St. Sexburgha, Sheppey; Boxeley, etc.; for 1,688 l. 12 s. 6 d.); Hen. Nedham & Wm. Sacheverell (Dale; Repyngdon; De Pratis, Leic.; Felley pri., Notts.; Norton; St. Gregory, Cant.; for 484 l. 20 d.); Sir Ric. Graynfeld & Rog. Bluett (St. German; Canonleigh; Mylton; Taunton; Barliche; Borne; Stanley; for 1,196 l. 19 s.); Rob. Turbervile & Ant. Aucher (Tarraunt; for 608 l. 16 s. 8 d.); Wm. Wotton, clothier, and John Wotton, merchant (Buckfast; for 324 l. 10 s.); Ric. Fulmerston (St. Sexburga, Sheppey;¹ Boxley; Philippes Chantry, Dynmyngton, Suff., etc.; for 940 l. 11 d.); John Edmondes (St. John of Jer.; Lord Audeley); the Earl of Arundell; Philip Chowte; Ralph Gelle (Dale; Derley; Rocester); Sir Th. Pope (Tewkesbury; Conwey; St. Peter's Cathedral, Westm.; for 507 l. 19 s. 2 d.); John Malte, tailor (Shafton; Bathe pri.; for 1,311 l. 2 d.); Lord Wrythesley (rents upon grants, etc.; for 1,666 l. 11 s. 3 d.); Th. More (Bustlesham;² for 258 l.); John Slannyng, of London, & Ant. Butler (Bardesey; Buckland; Conwey; Dore,

¹ II. 49. — ² VI. 526.

Heref.: Th. Beckett, Southwark: for 839 l. 4 s. 3 d.): Ant. Aucher (abp. Cant.: for 1,083 l. 11 s.): Th. Hawkyns (St. Sepulchre, Warw.: for 240 l. 17 s. 6 d.): Wm. Boxe, grocer, of London (Abendon): Jas. Hales (abp. Cant.: Langdon; St. Radegund: Bi-leghe: for 488 l. 6 s. 8 d.).

Leases to Sir Wm. Herbert; Rog. Kerne.

Licences to alienate (Ric. Andrews; the Earl of Cumberland to Wm. Dyneley, etc.).

October, 1546.

Sir Ph. Hobbye (Evesham: for 1,067 l. 12 s. 11 d.): Ric. Pexsall (Bradenstoke): Geo. Owen, the King's physician, & John Bridges, M. D. (Abendon; Comhire; Lyttlemore; Lord Montague att.; for 1,331 l. 12 s. 9 d.): Sir Th. Pope (Tewkysbury: John Guies; for 622 l. 19 s. 4 d., etc.): Leo. Chamberleyn & John Blundell, of Lond., mercer (the Duke of Suffolk; Queen Jane: the Cathedral of Christ & St. Mary, Oxford: for 1,760 l. 12 d.): Andrew Manfeld (Sir Ric. Southwell: Westacre; St. Peter, Ipswich; Leyston: Bury St. Edm.: Thetford; for 966 l. 15 s. 11 d.): John Maynard & Ric. Crymes, of Lond. (Semperingham; Newsted; Workesopp; King's Mead, Derb.: Thurgarton; Derley; Dale; Sulby; Axholm; Shene; Wardon: Conweye: the Earl of Northumberland: St. John of Jerusalem: for 940 l. 19 d.): Hugh Losse (St. Bartholomew's, W. Smithfield; for 185 l. 17 s. 11 d.): Th. Massye (Vale Cross; for 132 l. 16 s.): abprie of York (St. Mary, York; Byland; Newbourgh; Whitby; Gysbourne): Th. Wendy, M. D. (St. Mary, York): Sir Wm. Paget (bp. of Chester; bp. of Coventry & Lichfield, etc.; for 5,708 l. 18 s. 5 1/2 d., etc.): Sir Edw. Carne (Marctam; for 222 l.): Wm. Seyntbarbe (St. Edmund, etc., in Salisbury; for 400 l.): Edw. Agarde, of London (Hulton; for 255 l. 10 s.).

Leases to Sir John Tempest; Th. Marshe; John Warde; Wm. Breton; Ric. Balthazar; Wm. Godolghan.

Licences to alienate (Wm. Romsden; Sir John Williams & Ant. Strynger, etc.).

November, 1546.

Ric. & Rog. Taverner (Kyng Henry VIII's coll., Oxf.; Wardon, Beds; Gysborn; Shrewsbury; Abendon; Dore; Major Mal-

vern: for 627 l. 2 s. 8 d.); Edw. Belyngeham, a gentleman of the Privy Chamber (Shaftesbury); Margaret Sympson (Bylande; Newburgh: for 2,101 l. 11 d.); Sir Ant. Seyntleger, K. G., the King's Councillor (Abendon); Edm. Harman (Tewkysbury); Sir Ralph Hopton (Glastonbury; for 1,124 l. 5 s. 5 1/2 d.); Ric. Stevyn & Geo. Buck (St. John of Jer.; Cokersande; Flixton; Campessey; St. John, Colchester; Lenton: for 227 l., etc.); Jas. Hawe (Ramsey; W. Dereham: for 375 l. 6 s. 8 d.); Sir Hen. Capell (Glastonbury: for 1,952 l. 18 1/4 d.); Giles & Gregory Ischam (Goryng; Friars Carmelites & Minors, Plymouth; Plympton; Lenton; Haverholme; Huntingdon pri.; St. John of Jer.: for 256 l. 6 s. 3 d.); Chr. Sampson (Sir Th. Wyatt: for 752 l. 13 s. 4 d.); John Bellowe & Rob. Bigott (Goykewell; Nonnecotton; Meux; Mattersey; Durforde; St. Katherine, Linc.; Haverholme; Alvingham; Hagnabie; Stixwolde; Workesoppe; Welbek; Ferybye; Shirborne; St. Mary, York; Beawchife; Kyngesmedes; Cathedral of Christ & St. Mary; Kyrkested; Tewkysbury; Romsey; Shrewsbury; for 1,456 l. 8 s. 7 1/2 d.); Augustine Porter & John Bellowe (Cathedral of St. Peter, Westm.; Augustinian Friars, Grymesby; St. Mary, York; St. Katharine, Linc.; Newboo; Stratforde Langthorne; Langley: for 461 l. 17 s. 8 d.); John Bellowe & John Broxolme (Sir Ric. Southwell; Eagle precept., etc.; Selby; Caldwell; Thurgarton; Willoughton precept., etc.; Durham; St. Mary, Winchester; Clerkenwell; Syon; Darley; Norton; Bardeney; St. Katharine; Quenyngton precept., etc.; Anstie precept., etc.; Brewton; Feversham; De leto loco; Beawchiff; Crowlande; Seyton; Fountaunce; Myssenden; Byrkenhedd; Whalley; Olde Malton; St. Leonard, York; Workesoppe; Roche; for 1,301 l. 4 s. 6 1/4 d.); Laurence Herwarde & Stephen Tenante (Iveschurche; Kyngeswood; Wherwell; Worsoppe).

Leases to John Locke; David Vyncent; John Worseley.

Very many licences to alienate (Ric. & Rog. Taverner; John Bellowe & John Broxolm, etc.).

December, 1546.

John Norres (Wallingford); Rob. Keylwey, of London (Henton; Longlete pri. & Hynton Charterhouse; Romsey; Abbottesbury; Mylton; Cirencester; Cerne; for 339 l. 16 s. 4 1/2 d.); Lord Wharton (Watton, Yorks.; for 935 l. 16 s. 8 d.); Rob. Brokilsby

& Nic. Girlyngton (St. John of Jer.; Norton, Chesh.; St. Katharine, Linc.; Goikewell; St. Leonard, Stampforde & Durham; Axholm Charterhouse; Swyneshed; Mattersey; Assherudge; Newsome; Warden; Semperyngham; St. Augustine, Cant.; Feversham; Huntingdon; Draxe; Bremmer; Studley; for 1,085 l. 12 s. 10¹/₂ d.); City of Lincoln; Cathedral of Christ, Oxf. (Henry VIII's coll.; Oryell coll.; St. Frideswide; Abendon; Cathedral of St. Mary; Vale Royal; Clatercote; Eddington; Farleigh; Iveschurche; Ambresbury; Norton; Launde; Bathe; Abbottisbury; Eynesham; Laven- don; St. Oswald; Winchelcombe; Tewkesbury; St. John of Jer., etc.; Marton; Chixsand; Elmestowe; Evesham, etc.; St. Mary, Warw.; St. Mary's Cathedral, Oxford, etc.); Ric. Cupper (Warw. lands; for 179 l. 13 s. 6 d.); Th. Wymbysh (Major Malverne; the Earl of Warw. att.); Sir Ric. Lee (Soppewell; St. Albans; Cath. Christ & St. Mary, Oxf.; the Marchioness of Exeter att.; for 479 l. 6 s. 6 d.); Sir Th. Cawerden (Lyngfeild coll.); Trinity coll., Camb. (Chixsande; St. Michael's coll., Camb.; Newsted; Halywell, Midd.; Barkyng; Shene; St. Oswald; Caldwell; Elmestowe; Newenham; Kynges Hall, Camb.; St. John of Jer.; Thurgarton; Coverham; Worsoppe; St. Leonard, York; Newburgh; St. Mary, York; Brem- mere; Axholme Charterhouse; Blythe; Welbeck; Grymysbye; St. Peter, Westm.; Beauchiefe, etc., etc.); Sir Edw. Mountague (St. Peter, Luffewick, Ntht.); John Gate, gentleman of the Privy Chamber (coll. Pleceye, Ess.).

Leases to Rog. Williams; Eliz. Williams.

Several licences to alienate (the Earl of Hertford to Rob. Keylwey; Lord Clynton to Nic. Bacon, etc.; John Bellowe, etc.).

January, 1547.

Sir Ant. Browne (St. Paul's, London; Waltham; Barnewell, etc., etc.); Wa. Albercromer; John Clarke, etc. (the Marquis of Exeter att.; for 1,000 l.); Edw. Bellyngham (Torre); bp. of Chester (Vale Royal; Byrkenhed); the Earl of Essex; the City of London (Grey Friars; St. Barthol., etc.); Wa. Buckler (Warw. lands; for 224 l. 14 d.); John Richebell (Boxley); Margaret Baggewell & John Morrys (the Marquis of Exeter, att.; for 1,000 l., etc.); Wm. Harrys (Christchurch, London; St. Albans; for 271 l. 12 s. 7¹/₄ d.); Geoff. Dormer (John Mantell att.; for 390 l. 6 s. 8 d.); Hen. Jernyngham (Heringflete; for 992 l. 8 s. 6 d.); Sir Peter Gamboa;

Sir John Gresham & Wm. Wynlow (rents upon grants, etc., for 501 l. 10 d.).

Licences to alienate (Wm. Romsden; John Bellowe & John Broxolm, etc.).

February, 1547.

Lord Clynton; Edw. Watson & Hen. Herdson (Canons Ayshebye.)

Some licences to alienate.¹

* * *

Such are the general features of the process set going by the suppression of the monasteries in the reign of Henry the Eighth. But these features need supplementing by reference to some special aspects of the event in question. First, there are several categories of persons which are conspicuous among those enriched with the spoils, in the first place the King's favourites. Among those favourites who got a very large share of the ecclesiastical property, is Charles, Duke of Suffolk. In April, 1537, he was granted the abbey of St. Mary, Leyston, Suff., etc.; the monastery of St. Peter, Eye, Suff., etc. In Dec., 1538, he had (in exchange) Trentham priory; the monastery of Burchester, Oxon; Woburne priory; Hatfeld Regis, Essex; Tiltey, Essex; Barliche, Somers.; St. Mary, Abendon, Berks.; Merton, Surr.; Blake Ladies, Staff.; Maxstoke; Erdbury; Thorneholme, Linc.; Vaudey, Linc.; Stoneley, Warw.; Gorynge, Oxon; St. Katherine, city of Lincoln;

¹ Though it is mainly the landed property in which we are primarily interested for the present, fabulous things are told of the wealth acquired by the King in the monastic plate, jewels, gold, costly shrines, etc. For particulars, see *Letters & Papers* and contemporary diaries, chronicles, and the like, e. g. Wriothesley's *Chronicle*, I, p. 87, note: 'A very considerable sum was realised from the sale of church ornaments, plate, goods, lead, bells, and other ecclesiastical ornaments, which the government thought not proper to have valued, but may be judged of by this single article, namely, that in the Abbey of St. Edmundsbury alone there were found five thousand marks of gold and silver in bullion' etc.

For other particulars of the monasteries suppressed, see also Rymer's *Foedera*, XIV. 590 ff., and, of course, Dugdale's *Monasticon Anglicanum* & the *Valor Ecclesiasticus*.

Barlyngs, Linc.; Kyrsted, Linc.; Royston, Herts.; etc. The day after, the Duke had three licences to alienate (Trentham, Goryng, Abendon, Woborne, Burchester); three days later, one more licence of this kind (to Sir Rich. Rich). In Jan. next, he got three more licences to alienate (to Thos. Crumwell; Rob. Traps(!); John Stonard(!)).

In March, 1539, the Duke got enormous estates belonging to the monasteries of Maydenbradley, Wilts.; St. Denis, Southampton; Farleigh, Wilts.; Tyltey, Essex; Colne, Essex; Waldey, Linc.; Norton, Linc.; Markebye, Linc.; Grenfeld, Linc.; Elsham, Linc.; Louth Parke, Linc.; Newsom, Linc.; Heyburgh, Linc.; Bullyngton, Linc.; Borne, Linc.; Newboo, Linc., etc., etc.

Lic. to alienate (Tiltey; Colne, Essex), on the following day.

More grants on the 29th of March (mon. Revesby, Linc.). In addition, there were certain transactions involving the Dukes of Suffolk and Norfolk and the Bishop of Ipswich (grants to the Duke of Norfolk & the Bishop of Ipswich, with remainder to the Duke of Suffolk). In June, 1540, the Duke had licences to alienate the mon. of St. Katharine, Linc., etc., to Vincent Grantham, etc. (*Letters & Papers* XV. 831. 19, 46). In Feb., 1541, he was licenced to alienate parts of the pri. of Syxhyll to M. Sayntpoll. In March next, he got parts of the mon. of Styxwolde, Cateley, Grey Friars (Stampford) and Black Friars (Boston). In Feb., 1542, he had parts of the pri. of St. John of Jerusalem in England, the pri. of Marton, Stoneley, Pollesworth, in consideration of jewels of the value of 4,000 l. and in recompense for 500 l. due from the King to the said Duke. In March, 1545, the Duke got large grants, Holy Trinity of Tateshall, Linc., etc., etc., for 4,000 mks. Etc.

We cannot, however, specify the exact extent of the possessions granted to the persons of this category. Some indications must suffice to show how the King endowed — mostly for a large 'consideration' — his different courtiers and servants. In Oct., 1537, the Earl of Shrewsbury and Waterford, whose possessions in Ireland had been granted to the King by the Parliament at Dublin, got the abbey of Rufford, Notts., and parts of the abbey of Basywarke, Flints., at a rent of 46 l. 15 s. 5 d.; Sir Wm. Fitz William, K. G., Great Admiral of England, got in tail male, among other things, the priory of Shelbrede, Sussex, etc., the abbey of Durford, Sussex, etc., parts of the priory of Box-

grave, Sussex, etc., at a rent of 28 l. 4 s. 9 d. (On the following day, Sir William was created Earl of Southampton).

In June, 1536, Edw. Seymour, just created Viscount Beauchamp, was granted the manors of Brodeton, Sherston, and Ambresburye, Wilts., and the hundreds of Ambresburye, Wynterbourne, and Alleworthbury, Wilts., etc.; further, all or parts of the priory of Holy Trinity, Eston, Wilts., of the priory of Studley, Oxon, of the priory of Farleygh, Wilts., of the priory of Mayden Bradley, Wilts., of the abbey of Stanley, Wilts., of the abbey of St. Mary, Winchester. In Aug., 1537, he got in tail male parcels of the monastery of Farlegh, Wilts., and of Leteley, Hants.; as Earl of Hertford, he was granted the abbey of Mochelney, Somers., etc., in Jan., 1538. Sir Wm. Powlett, comptroller of the King's household, was granted the abbey of St. Mary, Letley, Hants., etc., etc., in August, 1536, at a rent of 19 l. 11 s. 8 d. Another grantee in this month was Ric. Caundysse, who got property belonging to the suppressed priory of St. John the Evangelist, Lyghes, Essex, at a rent of 3 l. 5 ¹/₂ d. Next month, Thomas, Earl of Rutland, got the priory of St. James, Wartre *alias* Waulter, Yorks., and the dissolved hospital and free chapel of St. Giles in Beverley, Yorks., etc., etc., at a rent of 121 l. 18 d. (*Letters & Papers* XI. 519. 1).

In Jan., 1537, Sir Edw. Baynton, vice-chamberlain to the Queen Consort Joan (Jane Seymour), was granted the abbey of St. Mary, Stanley, Wilts., etc., etc., at the rent of 11 l. 9 s. (*Letters & Papers* XII. 1. 311. 33); a fresh grant in Dec., 1538, etc.

In March, 1537, Sir Fran. Bryan was granted 'the foundation, site, and precinct of the late monastery of St. Mary the Virgin, Ravenston, *alias* Raunston, Bucks.,' etc. (*Letters & Papers* VIII. 481. 31); in Oct., 1537, there was a fresh grant relating to the priory of Canons, Aysheby, Ntht.

In Feb., 1537, Th. Wrythesley was granted possession of the late monastery of Quarre, in the Isle of Wight, at a rent of 50 s. (*Letters & Papers* XII. 1. 539. 45). Fresh grants occur in Nov., 1537, *viz.* parts of the monastery of Quarr, Isle of Wight (*Letters & Papers* XII. 2. 1150. 4, 7); in Dec., the abbey of Tichefeld, Hants., etc. He was licenced to alienate some manors on Jan. 15, 1538. In July, 1538, there was a grant of the monastery of Beaulieu, Hants., & parts of the priory of Sopwell, Herts.

In Nov., 1537, Sir Nic. Carewe, K. G., was granted in tail male possession of the abbey of St. Peter's, Chertsey; Thos. Culpeper, a gentleman of the Privy Chamber, in tail male, the priory of Combewell or Comwell, Kent; Mich. Stanhop & wife, in tail male, the priory of Shelford, Notts.; in Dec., Sir Thos. Cheyne, in fee, the monastery of St. Sexburgha, Sheppey, Kent, in exchange for a grant to the King (*Letters & Papers* XII. 2. 1311. 16).

In Dec., 1537, the Duke of Norfolk had, in tail, the nunnery of Bungay, Suff., at a rent of 6 l. 4 s. 3 d.; Wm. Lok, one of the gentlemen ushers of the Chamber, was granted property belonging to the priory of St. Mary de Elsyng, Crepulgate, London; Sir Anth. Browne & wife had a grant of the reversions of several manors in Sussex.

Wm. Brereton, a groom of the Privy Chamber, (and later on beheaded as the pretended lover of Anne Boleyn) was granted, in tail, 'the ground, land, site, &c., of the late abbey of St. Thomas the Martyr, Lyesnes, Kent, and the manor of Lyesnes, with reservations; and all lands, &c., in the fields called Higham Feldys, Fawists Gardyn, Ledyn Inwyneyard, Erith Hookes, Walstowe, Saltlands, Reysseld, John Hill and Manfeld, in the lordship and parish of Eryth; with freedom of fishing and hawking on the waters and marshes; which premises lately belonged to Thos., card. of York; with the issues from Mich. 22 Hen. VIII. Westm., 19 Feb. 25 Hen. VIII. Del. 5 March' (*Lett. & Papers* VII. 419. 6). Other parts of the cardinal's possessions were granted to Sir Edw. Guldeford on 1 July, 1533 (*Lett. & Papers* VI. 929. 9). Cf. also IV. III. 6363. 22; 6751. 3; 6803. 1; V. 80. 14, 25; 119. 15; 166. 31, 37; 220. 10, 11, 13; 392. 2; 559. 2; 627. 18, 23, 24, 28; 766. 2, 4; 1370. 4, 8, 23; VIII. 481. 31. Etc.

Several of the persons connected with the dissolution and disposal of the monasteries and their property, play so prominent a part, get so big a share there, that it is necessary to deal with their careers somewhat more fully. Among these we meet a certain Thos. Alvarde very early in the history of the events in question. In December, 1534, he was granted all lands and tenements in Ipswich, Westerfelde, Raydon, Groundesborough, Debith, Clopton, Willesham, Capell, Arwardon, Branford, Sproughton, Chatesham, Trymley, and Stoneham, Suff., which belonged to

the late priory of St. Peter, Ipswich.' (*Letters & Papers* VII. 1601. 2; cf. *ib.* V. 392. 9, etc.).

As a matter of course, the King's chief adviser and helper in his attack on the ecclesiastical property, was not to remain without remuneration. In June, 1536, 'Th. Cromwell, the King's chief secretary and Master of the Rolls,' was granted in tail male the manors of Northelmham and Beteley, Norf., etc., parcels of the possessions of the bishopric of Norwich. Other parcels of the possessions of this see were granted to Wm. Butte, the King's physician, a month later only (*Letters & Papers* XI. 202. 1). In Oct., 1537, Cromwell got the priory of Michilham, Sussex, etc., etc., at a rent of 171 l. 4 s. 4 $\frac{1}{2}$ d. In Dec. next, his nephew had a grant, in fee (for 1,700 l.), relating to the monastery of St. Mary Sawtrey, Hunts., at a rent of 14 l. 12 s. 8 d., etc. (Cf. also *Letters & Papers* XIII. 1. 384. 8, 9, 88). Lord Cromwell had, in fee, the priory of Lewes, Sussex, parts of the monastery of Castleacre, etc., in Feb., 1538. Next month, his nephew had the priory of Hynchynghroke, Hunts.; in July next, Thos. Cromwell had fresh grants.

In Nov., 1538, Ric. Cromwell had licences to alienate lands, and Thos. Cromwell a patent confirming his possession of the priory of Modynden etc., with a licence to alienate. In Dec. following, Ric. Cromwell had a grant of lands (for 1,704 l. 9 s. 2 d.). In Jan. next, Thos. Cromwell bought lands from Sir John Dudley, Lord Clynton, and the Duke of Suffolk. In Nov., 1539, Ric. Cromwell was licenced to alienate parts of the priory of Walsyngham Parva, Norf., etc., to Sir Wm. Hollys, etc. A second licence regarding this priory was granted some days later on. In March, 1540, Ric. Cromwell bought the mon. of Ramsey, Hunts., for 4,963 l. 4 s. 2 d. In the same month, Th. C. was licenced to alienate lands in Camb. In April, 1540, Th. C. had large grants (mon. St. Osythes, Ess.; St. Mary without Bishopsgate; mon. Byleigh, Ess.; St. John, Colchester, Ess.; mon. Newark, Guldeforde, Surr., etc., etc.); in March, 1542, Ric. Cromwell had large grants (Ramsey mon.; Nethe mon.; pri. Huntingdon; pri. St. Helen, Lond.; mon. Forde; St. Albans, etc.; three days later, lic. to alienate parts); in June next, more grants (principally the property of Th. C., attainted).

Another person in this category is Ric. Rich, 'the solicitor general.' Together with Chris. Hales, 'the attorney general,' he got 'the manor of Fyndon, Suss.,' in Dec., 1534. In the following year he appears in the company of Th. Audeley and others as partner in the spoils of the convent of Holy Trinity, the enforced gift above mentioned (*Letters & Papers* VIII. 481. 13). Having advanced to the chancellorship of the Court of Augmentation, he is one of those who get the first shares of the spoils. On May 25, 1536, he was granted the priory of Lighes, Ess., the church, the messuages, &c., belonging thereto in Parva Leighes, the manors of Lighes Parva, Magna Lighes, Folsted, and Fyfeld, etc., etc. In June, 1537, he got the reversions and rents reserved on Gladfen Hall, Essex, and Newmershe, Essex, and much ecclesiastical land in Essex. On Jan. 14, 1538, he was licenced to alienate the manors of Fyndon, Sussex, to Sir Thomas lord Crumwell, by fine (*Letters & Papers* XIII. 1. 190. 11). A similar licence was simultaneously granted to Sir Ric. Gresham & wife (ib. 12). In March next, Rich was granted the reversions of lands on lease etc. (monastery of St. Mary, Pritwell, Essex); a licence to alienate the manor of Brenthall, Essex, etc., was granted in May, 1538; in July, 1538, he had the convent of St. Saviour's, Feversham, etc.

In April, 1539, he was licenced to alienate lands in Fyfyld, etc., Essex. In July, 1539, he got the monastery of Stradford Langthorne, Essex, etc.; in Dec. following; he was licenced to alienate parts of the mon. of Lighes.

In Jan., 1540, Sir Richard was granted parts of the monastery of Syon, Midd., and of Clerkenwell, Midd., for 484 l. 6 s. 10 d.; in Feb. next, parts of the mon. of St. Osith, Essex, and of Halywell, Midd. (for 891 l.). In this month, he likewise bought lands, from Sir Th. Darcy (*Letters & Papers* XIV. 2. 282. 76). In May, 1542, he had parts of the pri. of Leghes, Ess., and the abbey of Bylande, Yorks.; in June next, a lease of lands belonging to Ric. Fermor, attainted. In Oct., 1543, Rich alienated some manors to Lord Parr. In May, 1544, he got the pri. St. Bartholomew, W. Smithfield, Lond., for 1,604 l. 11 s. 3 d.

In March, 1531, Sir Thomas Audeley, not yet Lord Chancellor, was granted lands and pastures in Essex 'late in the custody of Robert Selbie' etc. (*Letters & Papers* V. 166. 1). Together with Sir

Edw. Seymer, Sir Thomas Arundell, and Rich. Rich, he was granted part of the spoils of the convent of Holy Trinity, in March, 1535 (*Letters & Papers* VIII. 481. 13). The exact nature of this transaction is hard to find out. The grant was made 'to the use of' Sir Edw. Seymer & wife. Three months later, Audeley's name reappears in connection with fresh grants of parcels of the same convent (*Letters & Papers* VIII. 962. 26). He was the first person who carried off a big portion of the great booty resulting from the final raid on the monasteries. On May 26, 1536, he was granted the priory of St. Botolph, Colchester, Essex; the manors of 'Blyndeknyghts, Canwikes, and Dylbrige, Essex; the rectories of the churches of St. Botolph, Colchester, Leyr de la Hey and Tey Maundevile, Essex; the advowsons of the parish churches of St. James, St. Peter, and St. Martin, Colchester, and Mile End, near the same town,' etc., etc. (*Letters & Papers* X. 1015. 29). In August, 1536, Audeley was licenced to exchange possessions with the abbot and convent of St. John's, Colchester, Essex, to the annual value of 20 l., and to alienate other possessions to the rectory of Holy Trinity, Colchester, to the annual value of 50 s., etc. (*Letters & Papers* XI. 385. 1.). Other licences of alienations were granted to Audeley on September 6, 1536, for sale of lands etc. to the convent of St. John, Colchester (*Letters & Papers* XI. 519. 6); on Sept. 8, 1536, for alienation of lands to the Rector of Holy Trinity, Colchester, in frank almoigne; on Sept. 8 and 10, 1536, for alienation of property formerly belonging to the priory of St. Botolph, Colchester (*Letters & Papers* XI. 519. 8, 9, 14). On Oct. 7, 1536, he had the manors of Terlyng and Lyghes, Essex, formerly in the possession of Richard late bishop of Norwich, and three days later a licence to alienate this very property to 'Th. Powell, clk., and Wm. Brinkelbanke, to the use of the said Th. Audeley and Christina his wife.' On the same day Sir Rob. Payton was licenced to alienate to Audeley the manor of Estorpe and hundred of Lexden, Essex (*Letters & Papers* XI. 943, 8, 11, 12). On Dec. 28, 1536, Audeley was licenced to alienate to Ric. Gresham the manor of Escorpe(!) and hundred of Lexden, Essex (*Letters & Papers* XI 1417. 26; see above, and XII. 2. 411. 14, 15; 1008. 25).

On May 28, 1537, he was granted in tail male the priory of Prytewell, Essex, at a rent of 4 l. 11 s.

Cf. also *Letters & Papers* XIII. 1. 646. 57; 887. 1.

In May, 1538, Audeley had the monastery of Walden, Essex, etc.; other possessions from the convent of St. John the Baptist, Colchester and the Duke of Suffolk; licence to alienate parcels of the monastery of Walden, Essex; in July next, lands from the convent of St. Osith, Essex; in August, lands belonging to the monastery of St. Osith, Essex; in Sept., a licence to alienate large lands (monastery of Walden), to be regranted within a month; in Feb., 1539, a lic. to alienate to Thos. Maynard, citizen and clothworker, London(!); in March, 1539, rents and reversions etc., in Walden, Essex, etc.; in Nov., 1539, more grants (*Letters & Papers* XIV. 2. 619. 31). In Feb., 1540, Sir Thomas leased parts of the lands of the Countess of Salisbury, attainted. In Sept., 1540, he was licenced to alienate the mon. of St. Botolph, Colchester, Ess. In Feb., 1541, he had a licence to alienate a tenement etc. belonging to Holy Trinity pri., London. In March next, there was a grant of parts of the mon. of St. Peter, Westm. In January, 1543, Audeley & Sir Th. Pope had property belonging to Abingdon monastery, Stratford mon., Ess., Great Malvern pri. etc., in consideration of earlier alienation to the King.

In Feb., 1537, Th. Pope, treasurer of the Court of Augmentation, and his wife, were granted the priory of Wroxton, Oxon., part of the possessions of the monastery of Dorchester, Oxon., and of the monasteries of Bisseter, Bruern, Rewley, and Chacombe, at a rent of 10 l. 20 d. and in consideration of 200 l. etc., etc. Further details as to this grant are found a month later (*Letters & Papers* XII. 795. 1). A fresh grant relating to the priory of Wroxton and the abbey of Rewley appears in Oct. (*Letters & Papers* XII. 2. 1008. 5). In March, 1540, Sir Thomas had parts of the mon. of Brewern, Oxon., etc. In Jan., 1541, Edw. North, treasurer of the Court of Augmentations, had parts of the possessions of the see of Norwich, the mon. of Elye, Camb. mon. Ramsey, Hants.; mon. Barnewell; St. John of Jerusalem in England; Waltham, Ess.; mon. Stratford Langthorne, Ess.; mon. Myssenden. In May next, North was licenced to alienate parts of the mon. of Waltham, Ess., to Will. Wodleff, of London.

In Dec., 1537, John Asshton, auditor of Crown lands, had, in tail, the annual rent of 4 l. 13 s. 4 d., with 3 s. 4 d. increase.

reserved upon a 21 years' lease of the messuage or manor of Haydon, Essex, etc. (*Letters & Papers* XII. 2. 1311. 26).

In Dec., 1537, Rob. Southwell, solicitor for the Court of Augmentations, and Margaret his wife, got, in fee, a grant relating to the convent of St. Mary Magdalene, Rousper, Sussex, etc.

In Sept., 1538, Wm. Bolles, one of the particular receivers of the Court of Augmentations, had the priory of St. Mary Felley, Notts. In October next, Wm. Cavendisshe, one of the auditors of the Court of Augmentations, had parts of the monasteries of Thetford, Norfolk, and Busshemede, Beds. In Nov. following, John Freeman, one of the particular receivers of the revenues of the Augmentations, had the monastery of Hagnaby, Linc.

In April, 1539, Wm. Berners, one of the auditors of the Court of Augmentations had the priory of St. Leonard of Thoby, Essex (for 240 l.).

In March, 1537, John Onley, the King's attorney in the Court of Augmentations, and Elizabeth his wife, were granted the nunnery of Catesby, Northt., etc., at a rent of 7 l. 2 s.

In July, 1539, Th. Spilman, one of the particular receivers of the Augmentation revenues, got part of the conv. of Friars Minors, Cant.; Rob. Southwell, attorney of the Court of Augmentations, got parts of the mon. of Cherteseye, Surr.; next month, the latter got parts of the priory of Christchurch, Cant.; at the same time, John Wyseman, an auditor of the Court of Augmentations, had parts of the mon. of Valdey (lic. to alienate in May, 1541; *L. & P.* XVI. 878. 22), of Garradon, Leic., and of St. Michael, Stamford, Northt. In Feb., 1540, W. Cavendisshe, one of the auditors of the Court of Augmentations, had parts of the mon. of St. Alban's, Herts.; of the priory of Cardigan, etc., for 769 l. 8 s. 4 d. In March, 1540, Geo. Gyffard, one of the particular receivers of the Court of Augmentations, had parts of the mon. of Catesbye, Northt., and of Bytlesden, Bucks., for 210 l. 11 s. 8 d. In June, 1540, Walter Hendle, attorney of the Court of Augmentations, had parts of the mon. of Christchurch, Cant., etc., for 300 l.; in July, 1543, he got parts of Black Friars, Langley, and Dartford priory, for 535 l. 11 s. 7 d. In July, 1540, Rob. Burgoyn, one of the auditors of the Court of Augmentations, got part of the Charterhouse, Lond. In the same month, Th.

Myldemaye, one of the auditors of the Court of Augmentations, got parts of St. Peters, Westm., for 622 l. 5 s. 8 d. In July, 1543, Ric. Duke, clerk of the Council of the Court of Augmentations, got parts of Donkeswell mon., for 405 l. 5 d.; Sir Edw. North, treasurer of Augmentations, got parts of Eynesham mon. and Abendon mon. In May, 1544, Nic. Bacon, solicitor of Augmentations, & Th. Skipwith, got parts of St. Albans, Walsingham, pri. Thetford (Norf.), Wherewell nunnery (Hants.), St. Mary (Winchester), etc., for 703 l. 13 s. 2 d.; Bacon likewise got an annuity: Th. Myldemay, one of the auditors of Augmentations, had several leases; Sir Th. Moyle, one of the general Surveyors, & W. Hendle, attorney of Augmentations, got parts of Black Friars, Langley, Herts., for 962 l. 9 $\frac{1}{2}$ d., etc. In June, 1544, Sir J. Williams, treasurer of Augmentations, got parts of St. Mary (York), for 132 l. 17 s. 4 d.

In June, 1544, Ric. Duke, clerk of the Council of the Augmentations, got parts of St. John's mon., Colchester; Nic. Bacon, solicitor of the Augmentations, Wm. Breton & Hen. Asshfeld got parts of the pri. of St. Mary without Bishopsgate for 1,314 l. 18 s. 8 d. In Oct., 1544, Walt. Hendle, attorney general of the Augmentations, got parts of Clerkenwell, Keynesham (Soms.), Barmondsey, Swynfeld precept., etc., for 192 l. 10 s. etc. In Nov., 1544, Nic. Bacon got parts of Bury St. Edmunds, Markeyate, and Kyrkestede, for 785 l. 5 s. 7 $\frac{1}{2}$ d. In March, 1545, Wm. Berners, one of the auditors of the Court of Augmentations, had parts of St. Peter's (Glouc.), Lanthony pri., St. John (Exeter), Felley, Bevall, Dale, Derley, Tortyngton, Shulbrede, etc., for 1,030 l. 15 s. 5 d. In the month following, Sir Edw. North, Chancellor of Augmentations, got the Charterhouse in London; Nic. Bacon had parts of Bury St. Edmunds. In Jan., 1546, Sir Edw. North, Chancellor of Augmentations bought parts of the abpric of Canterbury, for 7,337 l. 6 s. 8 d. & 500 mks. Etc.

Another curious feature was the extensive land-jobbing which ensued on the suppression of the monasteries. Land-jobbers appear, alone, in couples or companies, buy large estates all over England, and then sell parcels later on. They are in some way set off against the other buyers in as much as they do not generally care to purchase property of a piece, but parcels scattered over the whole country. Among the land-jobbers are e. g.

members of the Court of Augmentations, noblemen, gentry, and commoners. They were a chief means of causing the ecclesiastical estate to split up into a great many small parts distributed among the less wealthy categories of the English people.

Such a jobber was possibly Rob. Downes who had licence twice in April, 1531, to 'alienate' lands etc., formerly belonging to monasteries etc. now suppressed (*Letters & Papers* V. 220. 3, 4). Among the purchasers were the Duke of Norfolk and Lord Wentworth.

But it was only some ten years later that the big jobbers in monastic lands appear on the lists of grants. Till then many persons had bought estates on a small scale in order to sell immediately, parts or the whole, at an advantage. But some time after the King had stimulated the sale of the sequestered property by his commands directed to Cromwell and his helpers (see above), there are found persons who secure lands from twenty or more monasteries in order to sell later. Conspicuous among them are Ric. Andrewys & Leonard Chamberleyne of Woodstocke, Oxon. In June, 1542, they bought estates belonging to the following religious houses: Henton; Waltham, Ess.; Acon, London; Evesham; Kylborne, Midd.; Thurgarton; Godstowe, Oxon.; Shene; St. Mary de Pratis, Leic.; Sampford, Oxon.; St. John of Jerusalem in England; Wherwell, Hants.; Goryng, Oxon.; Coventry Cathedral; Charterhouse near Coventry; Chacombe priory, Ntht.; Soulbye, Ntht.; Cirencester; Rybstone preceptory; Templecombe preceptory, Soms.; Stoneley; Pypewell; Thorney, Camb.; Haughmond; Great Malvern; Shrewsbury mon.; Quenington preceptory, Glouc.; Catesbye; Delapre mon., Ntht.; Kenelworth; Tutbury; Little Malvern; Trentham; Wenlock mon.; Wroxall mon.; St. Nicholas pri., Exeter; Hayles; St. Oswalds mon.; Keynsham mon., Soms.; Witham; St. Augustines, Bristol; Assheby pri.; St. James pri., Northampton; Rewley; Dorchester; Osney; Syon, Midd.; Montague; Milton; St. Bartholomew's pri., Smithfield; Witham; Westacre, etc. The price paid was 4,461 l. 15 s., an exceedingly large sum at the time. This grant was dated June 7. On June 19, Andrews & Chamberlain alienated parts to Th., Rob., & Barth. Burgoyn, clk., and Ric. Duke of London. On June 20, they sold more of their new property to Th. Andrews, Th. & Rob. Malary, John Knyghton, John Mynne; on June 22, to John Southcot;

on June 24, to Wm. Rommesdon, Th. Wenman, Alex. Longford, John Wykes; on June 28, to John Hyde.

In July, Andrews & Chamberlain continued to sell estates. On July 7, they sold to Ric. Page, John Thornton, Wm. Cowper; on July 8, to John Lecke, Th. Acton, Th. Gregory; in October, Andrews was licenced to alienate to Wm. Janywey & Alex. Belcher; in November, Andrews & Chamberlain sold to John Dobyns, Ric. Savage, Wm. Doyly.

In February, 1543, Chamberlain sold lands to Geoff. Dormer, and, on the same day, Chamberlain & Andrews to Dormer. In April, 1543, Chamberlain & Andrews sold to Sir John Williams, Ric. Curson, John Spenser; in May, 1543, Leo. Chamberlain & Ric. Andrews sold to Sir John Brown. In June, 1543, Andrews sold to John Butler, Wm. Janywey, Nic. Sayvell.

In July, 1543, Ric. Andrews appears as jobber together with Wm. Romsden. They get parts of Kirklees pri., Byland mon., St. Oswald's mon. (Yorks.), St. Leonard's (York), Monkebretton mon., Kirkestall mon., Blythe mon. (Notts.), for 1,175 l. 11 s. 2 d. Next day, they sell to Rob. Russheworth, Nic. Tempest, Leonard Beckewyth, Th. Key; later on to Ric. Stansfeld, skinner, London.

On the day after his big purchase together with Romsden, the indefatigable Andrews appears with another fellow-buyer, Nic. Temple. They get parts of Friars Carmelites (Glouc.), Carmerden pri., Lanthony pri. (Glouc.), Austin Friars (Shrewsbury), Black & Grey Friars (Shrewsbury), Redyng mon., Tavistock mon., Bruerne (Oxon.), Shene (Surr.), St. Albans, Charterhouse (Coventry), Abbottesbury (Dors.), Studley (Warw.), Kenilworth, Cirencester, Malmesbury, Torre, Quenyngton, Edyngton, Haughemonde, New Hosp. of St. Mary (Bishopsgate), Notley (Bucks.), Bylande, St. Leonard's hosp. (York), Stratford Langthorne, Whalley, Dynmore precept., Farleigh, Tewkesbury, Friars Carmelites (Sele, Suss.), Great Malverne pri., Wynchelcombe, etc., etc. For this they paid 2,403 l. 5 s. 2 d.

The next day they got sixteen licences to alienate to Th. Bradley, John Gaverocke, Wm. Wakeman, Th. Palmer, John Heydon etc., John Knyght, Wm. Devenyssh & Lancelot Shawe, Hen. Tanner, John Came, Th. Eglysfeld, Th. Love, Ric. Yate,

Griffin Leyson, Ric. Mody, Eliz. Alott, Brian Cave. Later on in this month, they sell to Leo. Yowe, Jas. Belyngham, Rob. Rich.

Twice more in this month Andrews & Temple appear as buyers: parts of the coll. of Acon (Lond.), Kyrksted ab., Sampforde precept. (Oxon.), St. John of Jerusalem, Felley mon., Warden mon., Aug. Friars (Newark, Notts.), Comhier mon. (Radnor), St. Peter (Glouc.), Coventry Charterhouse, precept. Dyngley (Ntht.), Launde pri., Pypwell mon., Pratis (Leic.), Waltham, Lanthony (Glouc.), Bradestok, Merton pri., Dunstaple pri., St. Andrew's pri. (Northampton), Lesser Malverne, Dore pri., Cirencester (for 1,402 l. 21 d.); Evisham, Soulby, Felley, Lanthony, Launde, Lesser Malverne, Samford precept., St. John of Jerusalem, Trentham pri., Thame mon., Shene mon., Malmesbury, Henton, Cannington, St. Peter's mon. (Glouc.), etc. (for 1,331 l. 12 s. 1 d.). Some days later on, they sold to John Dodyngton, Nic. Clyfton, John Modye, John Motley, Th. Slater, Hugh Newton, John Bassett, Chr. Dysmars, Th. Acton, Th. Dyngley, L. Huchynson & Wm. Nyxon, Th. Bell, Th. Dorney, Roger Pateshale, John Cawston.

In August, Andrews & Temple again put in their appearance and got parts of Lanthony mon., Canons Assheby, Fountaunce mon., Cirencester mon., Monkebretton mon., Biland mon., Helaugh pri., Ryvalx mon., Oulmeston mon., St. Oswald's pri. (Glouc.), Hempton pri., St. Peter's mon., St. Oswald's mon. (York), Wigmore mon., Braddenstoke mon. (Wilts.), Evesham mon., etc., for 895 l. 2 s. 6 d. Then they procured many licences to alienate, to Th. Warwyke, J. Heydon & Th. Palmer, Wm. Turton, Th. Grove, Wm. Gays (girdler, London), Wm. Walter, O. & Cl. Oglethorpe, Wm. Bonde, Th. Pell, Wm. Watkyns & Th. Organs, Ric. Dybbyn, John Stratford, Chr. Cary, Th. Rolle, John Newporte, Wm. Batell, Hen. Hodgekyns, Sir John Harrington, Walter Byrte, Giles Robertes, Ric. Pymond (merchant, Andrews & Romsden).

In Sept., Andrews & Temple sold to Jas. Belyngham, Th. Allanbrige (clothier); in Nov., they sold to Wm. More, Wm. Crowche; in Dec., they sold to Wm. Durant; in Jan., 1544, they sold to A. Porter. Other sales were effected in the course of the months following.

In May, 1544, Leo. Chamberlain appears as sole purchaser of the pri. of Hurley (Berks.), for 400 l.

In July, 1544, Ric. Andrews reappears, this time in the company of a certain John Howe. They buy parts of Gresley pri., Grey Friars (Oxford), Black Friars (*ib.*), Lytell Malvern pri. (Worc.), Cannons Ayssheby pri., St. John of Jerusalem, Coventry Cathedral pri., Farleigh mon., Evesham, Soulbye (Ntht.), Pratis (Leic.), Pollesworthe (Warw.), Oulveston, Basyngwarke mon. (N. Wales), Maydenbradley mon., Clyfforde pri., Wigmore, for 1,094 l. 3 s. 4 d. Etc.

Another jobber was Wm. Sharyngton whom we find buying extensive estates in 1542 and alienating them in the months following. An important couple of jobbers were also Sir John Williams & Ant. Stringer. In February, 1543, they paid the very big sum of 5,112 l. 15 d. for parcels of lands belonging to Kyrbye Bellars pri., Maiden Bradley, St. John of Jerusalem & Quenyngton preceptory, Bradenstoke, Thame, Bruerne, Dunstaple, St. Nicholas' Hospital in New Sarum, Christchurch Twyneham, St. Bartholomew's (Smithfield), St. Peter's (Westm.), St. John of Jerusalem and Swynfelde preceptory, Chacombe, Coventry pri., St. James' beside Northampton, Great Malvern, Canons Ashby, Pratis (Leic.), St. Andrews Northampton, Southwike, Hide mon., Nuneton, Hallywell, Shene pri., Bittlesden, Woburn, Henton pri., Querne ab., ab. Bury St. Edmunds, etc.

At the same time Sir John Williams & Sir Edw. North, treasurer of Augmentations, had large grants from St. Albans, Friars Minors of London, Hatfield Regis pri., Waltham ab., Barnewell pri., Charterhouse near London, Brodeholme pri., New Hospital without Bishopsgate, etc.

Sir John Williams & Sir Edward Northe had a licence to alienate on the very same day, to Wm. Spurre; Williams & Stringer on the day following, to Sir Ric. Rich; two days later twelve licences to sell to Th. Bent, Geo. Throkmarston, Th. Ryggys, Owen Whytton, Nich. Bacon, Hen. Ashefylde, Laur. Wasshyngton, Joan Lovett, John Molle, Sir Th. Moyle, Ric. Moodye, Sir Giles Alyngton, Wm. Wilkinson, mercer, of London. In March following, Williams & Stringer sold to Wm. Cowper, Hen. Page, and Rob. Burgoyne. In April, 1543, Williams & Stringer sold to Rob. Pergeter, Th. Horton, Th. Temmes, Wm. Gyffard, Wm. Danvers. In May next, Williams & Stringer sold to John Fawkes.

In June, 1543, Stringer had a fresh grant of lands belonging to the pri. of St. Margaret beside Marlborough, Wilts., the mon. of Pratis, Leic., the mon. of St. James, Northampton, the hosp. of St. John of Jerusalem (in exchange). Some days later he sold to John Hornby, merchant tailor, of London; further to Th. Bent, Th. Wright, Wm. Sere, L. Manley. Etc.

That land-jobbing was going on to a very extensive degree, is thus evident from the records. But we are forced to suppose that it was even more wide-spread than appears on the books of the Court of Augmentations. Sometimes we find entries testifying to transactions which seem to have been discovered quite by accident.¹ From this fact we are entitled to conclude that things happened which were never detected.

A remarkable feature in the sale of monastic property is the appearance, in 1544, of whole sets of buyers who apparently acted in common. On Aug. 22nd, 1544, large estates were granted to a company of 19 persons for a lump sum of 1,393 l. 6 s. 8 d. After the last name of the buyers there appears the important addition 'of London.' Similar items occur immediately after this one in the list of grants. On the same day, there is a grant to a set of 17 buyers for 853 l. 6 s. 8 d.; to a set of 15 buyers (of London!) for 1,083 l. 6 s. 8 d.; to a set of 14 buyers (of London!) for 566 l. 13 s. 4 d.; to a set of 33 buyers (of London, merchant tailors!) for 3,803 l. 6 s. 8 d.; to a set of 15 (cloth-workers & leathersellers, of London!) for 1,013 l. 6 s. 8 d.; to a set of 32 buyers for 2,136 l. 13 s. 4 d.; to a set of 15 buyers

¹ *Letters & Papers*. Cf. e. g. XIV. 2. 435. 50: 'John Aleyn, jun., mercer of London, and Margaret his wife, one of the daughters and heirs of Giles Legh, and Chr. Aleyn, mercer of London, and Agnes his wife, another of the Daughters and heirs of the said Giles. Pardon of all alienations, trespasses, etc., with regard to the manor of Hatfeld Peverell, Essex; the rectory of Hatfeld Peverell, and the rectories and advowsons of the vicarages of Acton and Assyngton; and all messuages, lands &c., in Hatfeld Peverell, Ulyng, Wodham Mortymer, Wodham Water, Magna Totham, Parva Totham, Westham, Tolleshunt Darcy, Terlyng, Boreham, Parva Badowe, Debden, Bradwell juxta Coggeshall, Bradwell juxta Mare, Nawntwyche, Blumshamhall, Falborn, Fayrsted and Stratford Langthorn, Essex, or elsewhere in Essex, Suff., or Midd. which belonged to the late priory of Hatfeld Peverell. Del. Westm., 28 Oct. 31 Hen. VIII.'

(clothiers, of London!) for 1,073 l. 6 s. 8 d.; to a set of 20 buyers (of London!) for 1,753 l. 6 s. 8 d.; to a set of 13 buyers (7 salters, 2 brewers, a plumber, a cordwainer, a girdler, a poulter) for 566 l. 13 s. 4 d.; on Sept. 26th, 1544, a grant to a set of 40 buyers (merchant tailors, of London!) for 466 l. 13 s. 4 d.; on Oct. 5th, a grant to a set of 77 buyers (17 brewers, 10 clothworkers, 5 tallow chandlers, 5 bowyers, 6 innholders, 4 curriers, 5 leather-sellers, 4 girdlers, 3 painter stainers, 2 dyers, 2 carpenters, 2 wood mongers, 2 stationers, 2 medici, a cutler, a fletcher, a draper, a baker, a barber-surgeon, a gardener, a tilor, a sadler, all of London!) for 843 l. 6 s. 8 d.; on Oct. 16th, a grant to a set of 63 buyers (13 fishmongers, 10 goldsmiths, 6 skimmers, 26 haberdashers, 8 salters, of London!) for 726 l. 13 s. 4 d.; to a set of 60 buyers (27 grocers, 5 iremongers, 25 clothiers, 2 pewterers, a woolman, of London!) for 770 l.; on Oct. 20th, a grant to a set of 41 buyers (36 mercers, 4 scriveners, a waxchandler, of London!) for 463 l. 6 s. 8 d. Etc.

The conclusion from this survey is that the fate of the sequestered estates and church property was very various. In the beginning, there seems to have been a certain inclination to endow the nobility — particularly the newly created noblemen — and the King's courtiers and servants of all degrees. The members of the Court of Augmentation often appear as buyers, as just stated. We likewise pointed out that some of these members, as well as certain other people, apparently procured lands on speculation, as they repeatedly buy and as often, or nearly as often, sell. As buyers appear noblemen, courtiers, the King's servants, officials, lawyers, tradesmen, merchants, etc. There are several instances of monastic estates being bought by city corporations. Most of the buyers were commoners, if we may judge by the fact that they appear without titles on the Augmentation Books. From the middle of the year 1538 for a year and a half onwards, the relative numbers of grants to the nobility & gentry, the King's officials and servants, the members of the Court of Augmentation, and people not belonging to any of the above three categories may be stated approximately as 90 : 30 : 20 : 260. These numbers, however, must not be taken as showing the share of the property which these several classes got. At the beginning, at least, the

grants to the nobility and some of the Augmentation Court officials were exceedingly big. As a fact, however, these grantees mostly did not keep the estates thus granted them, but sold more or less large parts to commoners. An instance of this kind is found in the Duke of Suffolk. Others, like Th. Cromwell, did not keep them for other reasons. After his attainder, his estates once more appear in the lists of grants and are parcelled out among a host of commoners. The estates bestowed on the several queens of Henry VIII likewise re-appear in the lists, as well as the property of all peers and other persons attainted.

In a few cases, clergymen, bishops, etc., are buyers.

A remarkable feature as regards the lands acquired by the nobility is, that they were at times got in exchange for other estates. The transmission of church estates from the nobility to commoners becomes extremely frequent in 1641. And London now plays a prominent part in the rolls.

What became the fate of large parts of the estates which fell into the hands of the middle class, is known to us from other sources¹ (see below). The merchants often tried only to make money out of the land they had got by the 'racking of rents' or by enclosures. In some cases they longed to possess lands in order to be 'gentlemen.'

But of course, there were other categories of purchasers who wanted to keep the land for tillage and agriculture. There was obviously many a yeoman or peasant who managed to buy some parcels of lands, not too big, near his own, only in order to en-

¹ Hallam, *Constit. Hist.* I. 77: 'The greater part was dissipated in profuse grants to the courtiers, who frequently contrived to veil their acquisitions under cover of a purchase from the crown. It has been surmised that Cromwell, in his desire to promote the Reformation, advised the king to make this partition of abbey lands among the nobles and gentry, either by grant, or by sale on easy terms, that, being thus bound by the sure ties of private interest, they might always oppose any return towards the dominion of Rome. In Mary's reign accordingly her parliament, so obsequious in all matters of religion, adhered with a firm grasp to the possession of church lands; . . . the same class . . . under Elizabeth . . . gave a readier reception to truths which made their estates more secure.'

Hallam was evidently not aware of the exact nature of the transactions and the quality of the buyers. He can hardly have consulted the papers in the Augmentation Court Office.

large his farm on a moderate scale. There are many entries in the lists which demand this interpretation.¹

As a matter of course, the process involving the transference of the ownership of landed estates in England, did not stop with the death of Henry VIII. On the contrary, Somerset and Edward VI etc. followed up this policy.² There exists a register of all gifts, exchanges, and purchases of Crown lands in every year of King Edward's reign, specifying the names of the purchasers or recipients, the consideration of the gift and amount of purchase money, the yearly value of the lands, the rents reserved, and the dates of the respective patents in each case, with a copious personal index.³ But it was only natural that Mary

¹ Cf. e. g. *Letters & Papers* XXI. 1. 149. 22: 'Richard Greames of Eske in Netherbye, Cumb., yeoman; Grant, in fee, for his services and for 134 l. 14 s. 2 d., of messuages and lands in Watenland, Cumb., in tenure of John Este, John Yowdall, John Langstrey, Marmaduke Ellis, Robt. Yowdall, Hugh Yowdall, Edw. Yowdall, John Kirkehed; Thos. Kirkehed, John Wylson, Robt. Wylson, the wife of Thos. Langstrey, etc.; and in Stantwhaite, Cumb., in tenure of Hugh Yowdall, sen., John Yowdall, jun., Wm. Yowdall, the wife of Robt. Yowdall, Thos. Yowdall, sen., Ric. Yowdall, John Yowdall, Thos. Yowdall, jun., Edw. Ellis, John Ellis, John Byrkhedd and Ric. Benson (the mill); also a messuage with certain lands (names and extents given) in Brathuait, Cumb., in tenure of John Byrkeheed and Chr. Stanger, and a messuage and lands in Grafton, Yorks., in tenure of Robt. Ketton, — Fountance mon., Yorks. Del. Westm. 20 Jan. 37 Hen. VIII.' — Starkey's opinion was that the spoil was to be split up and leased or sold to the lower classes, not given away in lumps to the nobility (*England in the Reign of Hen. VIII*, Vol. I, p. LVIII f.).

² Froude, *Edward VI*, p. 43: 'The year before the death of Henry, the remaining property of all ecclesiastical and semi-ecclesiastical foundations, the lands, the rentcharges, the miscellaneous donations for the support of universities, colleges, schools, hospitals, alms-houses, or parochial charities, for chantries, trentals, obits, masses, for stipendiary priests in family or other chapels, for religious services of different kinds, for candles, offerings, ornaments of churches, and other useful or superstitious purposes, were placed by parliament in the hands of the king, to receive such 'alterations' as the change of times required. . . . The Parliament had hesitated before they placed so large a trust in the hands of Henry VIII., who had specially thanked the two Houses for so signal an evidence of confidence. . . . The Protector's government applied for a renewal of the same trust, and obtained it,' etc. Cf. also Tanner, *Tudor Const. Doc.*, p. 103 ff.

³ Cf. *Cal. State Papers D. S. 1547—80*, p. 53; *ib.* 5, 51; *Addenda* 367, 370, 400.

A similar volume dates from the year 1583, and notes all leases of

should put a stop to a process which was so injurious to the Catholic church, though she had to suffer poor the land question to remain in *statu quo*.¹ Her treasury accordingly was empty.² And it

lands, manors, messuages, tenements, etc., granted by Queen Elizabeth from the 1st to the 26th year of her reign, specifying the names of the lessees, the rents reserved and fines paid; with an excellent index of names alphabetically arranged under the initial letter (*Calendar of State Papers (Domestic Series) 1581—1590*, p. 149).

¹ As to the Crown lands in her reign, see *ib.*, pp. 55, 61, 70, 74, 91, 100, 102, 106, 108, 110—12 (*Add.*, pp. 447, 448). That wealth was more important than religion in the English Reformation and after, seems to be clear from the fact that, when Mary summoned her parliament, in 1554, she did not conceal her decision to re-instate the Catholic faith in the country, but thought it imperative to add that no 'alteration was intended] of any man's possessions' (Froude, *Mary*, p. 157). And, though the Pope, on Mary's accession, wanted to assert his authority at once, 'to recover his first-fruits and Peter's pence, and to maintain the law of the church which forbade the alienation of church property,' the English laity were determined that, even though they were ready to accept Catholicism, nothing was to impair 'the validity of the titles under which the church estates were held by their present owners' (Froude, *Mary*, p. 117 f.). So firm was their decision that the Pope had to listen to reason. 'The greatest and only means to procure the agreement of the noblemen and others of our council was our promise that the Pope's Holiness would, at our suit, dispense with all possessors of any lands or goods of monasteries, colleges, or other ecclesiastical houses, to hold and enjoy their said lands and goods without any trouble or scruple; without which promise it had been impossible to have had their consent, and shall be utterly impossible to have any fruit and good concord ensue' (*ib.*, p. 160, note; *Instructions to Paget & Hastings*, Nov. 5; cf. likewise Froude, *ib.*, p. 159 f.). So glad were the holders of the ecclesiastical spoil to keep their booty that parliament unanimously — or nearly so, as there were only two dissentients — declared the country to be ready to return to the Catholic faith (Froude, *ib.*, p. 170), while only a small minority 'who had not shared in the plunder, and who envied those who had been more fortunate,' thought of surrender of church lands (*ib.*, p. 176). The holders were so successful that, not only was *status quo* accepted but, clauses were superadded to the effect that the title of all English lands etc. was grounded in the laws etc. of England and so 'whosoever, by any process obtained out of any ecclesiastical court within the realm or without, or by pretence of any spiritual jurisdiction or otherwise, contrary to the laws of the realm, should inquiet or molest any person or persons, or body politic, for any of the said lands or things above specified, should incur the danger of Premunire, and should suffer and incur the forfeitures and pains contained in the same' (Froude, *ib.*, p. 184). Cf. also Tanner, *T. C. D.*, p. 125 ff.

² Froude, *Elizabeth I.* 4: 'She (Mary) had brought herself to believe that the confiscation of the abbey lands had forfeited the favour of Heaven;

was equally obvious that the reign of Elizabeth should continue the policy initiated by her father, just where her brother had left off.¹ Elizabeth, however, had often ample revenues without having to ask parliament for money or being obliged to sell crown lands. Very large shares of the gold which the Spaniards dug or appropriated in Mexico and America in general, passed into Elizabeth's treasury by means of Drake and his fellow-captains. In Dec., 1580, e. g., Drake brought home silver bullion weighing 22,899 lbs., 512 lbs. of 'coarse' silver, and 101 lbs. of gold bullion (*Cal. State Pap. (Dom. Ser.)* 1547—80, p. 691) etc.² But when James I succeeded to the throne, he was glad to return to the old stratagem of raising money by means of sale of crown lands. And so, directly on his accession, he commissions the

and stripping the already embarrassed crown of half its remaining revenues to re-establish the clergy, she had sacrificed, at the same time, the interests of England to her affection for her husband, and forced the nation into a war in which they had neither object to gain nor injury to redress. She had extorted subsidies only to encounter shame and defeat; and in the midst of the general exasperation at the disgrace which had fallen upon England, she had allowed Philip to avail himself of the scanty revenues of the treasury, and had made him a present of unknown thousands of pounds, with valuable jewels of the crown.'

¹ As to Crown lands in the reign of Elizabeth, see *Cal. 1547—80* 119, 134—36, 155, 162, 163, 166, 167, 169, 181, 188, 191, 197, 204, 211, 225, 230, 237, 241, 245, 246, 248, 273, 285, 287, 290, 292, 399, 402, 461, 533; vol. *1581—90*, pp. 58, 114, 149, 625, 628, 629, 632, 679, 680, 698; vol. *1591—94*, pp. 2, 3, 5, 7—13, 15—18, 24, 29, 122—23, 126, 129, 137, 146, 147, 171, 204—6, 222, 264, 277, 288—9, 325—6, 333, 480, 494, 495, 497, 502, 513, 515—17, 522—25, 527, 530—1, 536—8, 545, 547, 549, 551, 554, 557, 559—60, 565—69, 576; vol. *1595—97*, pp. 1—7, 9, 11—12, 14—16, 24, 87, 184, 246, 264, 271, 298, 304, 306, 308, 314, 316, 321, 323, 342, 345, 347, 349, 351, 353, 378, 383, 391, 396, 398, 405—6, 408, 414, 416, 425—7, 434, 445, 458—61, 468, 495, 511, 528, 530, 536, 538—9, 545, 558; vol. *1598—1608*, pp. 5, 13, 15, 18—9, 50, 60, 62, 65—6, 70, 73, 77, 115, 127, 130, 133, 157, 213, 218, 237, 245, 256, 273, 342, 354, 358, 368, 380, 382, 386—7, 423, 425, 438, 443, 446, 470, 479, 493—4, 517, 520, 537; vol. *1601—03*, pp. 1, 45, 47, 95, 114, 119, 144, 176—8, 195, 201, 208, 222, 250—1, 277, 304, 314, 367, 370, 400, 447—8, 517, 527, 533, 541, 551, 564, 567—8, 575. *Addenda* vol. *1547—1565*, pp. 517, 527, 533, 541, 551, 564, 567—8, 575; vol. *1566—1579*, pp. 1—3, 7, 35—6, 45, 63, 318, 332—45, 347—8, 359, 395, 486, 489, 563, 574; vol. *1580—1625*, pp. 36, 62, 64, 91, 124, 143, 243, 266, 347, 357, 362, 367, 405, 440, 457, 474, 480, 481, 490, 497—8, 524, 528, 531, 536, 631.

² Cf. also e. g. *Cal. State Pap. (Dom. Ser.) Add. 1580—1625*, p. 295 f.; *The Spanish War 1585—87* (Navy Record Soc. XI), etc.

Lord Treasurer and others to sell in his Majesty's name any manors, lands, etc., in order to get money.¹

In his greed and greater need of money, however, James had recourse to an inconsiderate policy which might secure for himself the funds he wanted for the moment, but which would leave his successor even more at the mercy of parliament as regards grants. Instead of leasing crown lands as had been the practice of previous kings, in this way keeping a great many families and boroughs dependent on the king and getting fines and rents, James managed to sell the estates for ever, thus depriving himself of much fixed revenue and authority in order to procure money at once.² When his son and successor was made to feel the consequences of this blunder even more than James himself, it was too late. Charles attempted to recover the lost tithes and Church lands, but his efforts in this direction proved so invidious that he was obliged to desist.³

¹ Cf. *Cal. State Pap. 1603—10*, p. 45. Cf. also *ib.* 48, 54, 124, 196, 199, 270, 320, 330, 331, 335, 350, 369, 376, 386, 393, 402, 404, 436, 438—41, 450, 460, 464, 470—1, 474, 477, 483, 486, 493, 499, 503, 510, 515, 523, 538—9, 543, 553—4, 560, 571, 578, 637, 643; vol. *1611—18*, pp. 7—9, 15, 29, 32—3, 41, 43, 49, 62, 119, 145—6, 156, 158, 189—90, 192, 207, 241, 248, 265, 292, 293, 306, 340, 353—4, 357, 386, 418, 424, 428, 445—6, 452, 500, 542, 549, 586; vol. *1619—23*, pp. 51, 58, 61, 65—6, 94, 99, 118—9, 148, 239, 248, 328, 438, 447, 508, 512, 573, 602; vol. *1623—25*, pp. 184, 222, 266, 533, 554, 573; *Addenda* vol. *1580—1625*, pp. 440, 457, 480—1, 497, 524, 531.

² Burnet, *Hist. of His Own Times*, p. 4 f.: 'The Crown had a great estate over all England, which was let out upon leases for years, and a small rent reserved. By this means most great families were tenants to the Crown, and many great boroughs depended on the estates so held. The renewal of these leases brought in fines, and the fear of being denied such renewal kept all in dependence on the Crown. The King (James I) obtained of his Parliament a power of granting — *i. e.* of selling — those estates for ever, with a reserve of the old quitrent; so was the Crown stripped of its authority, and all the money raised by this means profusely squandered away.'

Cf. e. g. *Calendar of State Papers 1603—1610*, p. 320: 'Commission to the Earls of Ellesmere and Dorset, and others, to sell any of the King's lands, &c., which have hitherto been granted in fee-tail.' Cf. *ib.* p. 330 f., 335, 438 ff., 510, etc.

³ Burnet, *Hist. of His Own Times*, p. 6: 'When King Charles succeeded to the crown, he resolved to carry on two designs that his father had set on foot, but let the prosecution of them fall: the recovery of the tithes and Church lands, and the full establishment of Episcopacy in Scotland.'

In the execution of the first of these, the two great families of Hamilton

To follow up all these transactions in detail would, however, be idle. We have watched the process at its height, in the reign of Henry VIII, and are consequently enabled to draw the inference that, from the reign of Henry VII down to the last days

and Lennox led the way; for the former sold to the King the Abbey of Arbroath, and the latter the Lordship of Glasgow; and all who pretended to any favour at Court offered at first to do the same. But when, in the third year of this reign, the Earl of Nithsdale was sent down with a power to take the surrender of Church lands, and to assure all who were willing to surrender that the King would use them well, but proceed with the utmost rigour against those who refused to submit their rights to his disposal, the ferment on this occasion grew so high, that the Earl looked upon the service as a little too desperate, and so returned to Court, without ever opening his full instructions.'

For the transactions and sales as regards crown lands in the reign of Charles I, see *Cal. of State Papers 1625—1626*, p. 502 (sum received from Sept. 27 to Dec. 5, 1626, £ 30,767 etc.); *1627—1628*, pp. 60, 113, 239, 471 (the city of London buys crown lands for £. 120,000), 476, 495; *1631—33*, p. 490. About 1630, this source of revenue seems practically to have run dry. And so Charles had recourse to other means of a somewhat desperate character.

In Feb., 1629, the King was already so embarrassed for money that he directed a commission to appraise and sell his old jewels (*Cal. State Papers 1628—29*, p. 571 f., 582 f.). In Aug. next, there are attempts by Charles to redeem jewels and plate pawned at Amsterdam and to the King of Denmark, etc. (*ib. 1629—31*, pp. 41, 44, 62, 491 f., etc.).

Only in April, 1640, on the eve of the revolution, do we find an interesting document projecting to raise money upon Crown lordships and estates all of which were to be sold save for 'choice and necessary lands' etc. 'When his Majesty has by this means raised as much money as possible, then he may call a Parliament, and by some special Acts for that purpose to be made and passed, his Highness may confirm all such sales as have been or shall be made, which no doubt will be so pleasing to the purchasers and all other his subjects that in consideration thereof it is very probable his Majesty will be gratified with subsidies and fifteenths, &c., whereby much more money will be brought in. . . . And then . . . to begin to pay his Highness' debts, which, if they do not exceed a million pounds, it may well be undertaken by these means to pay them, with an overplus remaining to his Majesty.' (*Cal. State Papers 1640*, p. 101).

(Cf. Gillespie, *Oversea Expansion*, p. 338: 'Elizabeth's) immediate successors were met with an ever-increasing lack of funds, due largely to a stationary revenue that was depreciating in value, and a vastly increasing cost of living, as well as to their own carelessness and extravagance. What did they do to adjust matters? The story of their failure will be found in the events leading to the Civil War.'

of James I, by far the better part of English landed estate changed owners, and in most cases went from the old nobility by birth and the clergy into the hands of those who possessed money in the period of the Tudors, *i. e.* principally the merchants and industrials or the newly created nobility and gentry, which, to a great extent, were allied with the former class of people in England.¹

This rise and progress of the middle classes on the downfall and at the cost of the temporal as well as the spiritual nobility, was by no means unnoticed by contemporaries. On the contrary, very early we meet with utterances and observations which lay bare the nature and purpose of the process and clearly point to the events which culminated in the Civil War and the remarkable year 1649. At the accession of Elizabeth, the features of the new social order have taken so definite shape as to impress themselves on the most famous historian who has written of her reign. Froude successfully traces the sources of the wealth and power acquired by the middle classes at the time, to the dissolution of the monasteries. He is perhaps even inclined to underrate the importance of the more slow process of spoliation which had reduced the lay nobility nearly to insignificance as a political body, because this process covered so long a period as to render it less obvious than the sudden downfall of the clergy. And he quotes an Elizabethan correspondent who is fully aware of the character of the 'new rich,' of the character of their power and its provenience, of the spirit of rebellion prevailing among them, and of the necessity of looking about for means to restrain

¹ The reputation for wealth which *e. g.* the London merchants enjoyed at the time, was by no means confined to England. Indications of this fact are rather numerous. Cf. *e. g.* Froude, *Mary*, p. 139: 'In company with these noblemen was Sir Thomas Gresham, charged with half a million of money in bullion, out of the late arrivals from the New World; which the emperor, after taking security from the London merchants, had lent the queen, perhaps to enable her to make her marriage palatable by the restoration of the currency.'

In his history of the reign of James I, Gardiner states that 'the money received in the port of London in a single year for customs and impositions amounted to 110,000 l., whilst the whole sum of the receipts from the same sources in all the rest of the kingdom was nothing more than a beggarly 17,000 l.' (*Hist. of England 1603—1642*, I. 189).

them and reduce their importance by secretly draining their pecuniary resources.¹

Long before this, in the beginning of Henry VIII's reign, there had been serious complaints that 'merchants, clothiers, and others' intruded into English agriculture. In 1514, there was a petition directed to the King concerning this matter, where the evils of the times were attributed to the fact that many merchant-adventurers, clothmakers, goldsmiths, butchers, tanners and other artificers and unreasonable covetous persons 'doth encroache daily many ffermes more than they can be able to occupye or mayntaigne with Tylth for Corne, as hath been used in tymes past.'²

The matter was considered so serious by the government that there was really an act drafted 'against engrossing of farms, in consequence of the scarcity of food, occasioned by the occu-

¹ Froude, *Elizabeth I.* 5: 'The nobility were scanty and weak. The new owners of the soil, the middle classes who had risen to wealth on the dissolution of the monasteries, were unwarlike men of business, given merely to sheep farming and making money. The peasantry hated them as the chief enclosers of the commons; the crown and the lords despised them as the creation of a new age; while, as evading in all ways the laws of military tenure, and regarding their estates as a commercial speculation for the building up of their private fortunes, they were looked on by the Englishmen of the old order of things as poisonous mushrooms, the unwholesome outcome of the diseases of the age.'

'The wealth of the meaner sort,' wrote some Tory correspondent of Sir William Cecil, 'is the very fount of rebellion, the occasion of their insolence, of their contempt of the nobility, and of the hatred they have conceived against them. It must be cured by keeping them in awe through the severity of justice, and by providing as it were of some sewers or channels to draw and suck from them their money by subtle and indirect means.'

Ib. I. 322: 'The silent change in the relations of rich and poor, the eviction of small tenants, the erection of a new race of men on the ruins of the abbeys, whose eyes were more on earth than heaven, the universal restlessness of mind, and the uprooting of old thought on all subjects divine and human, had confused the ancient social constitution of the English nation.' *Ib.* III. 6: '(the old nobility) . . . looked coldly on the new men who were rising by trade, who owned the lands which had been taken from the Church, who acknowledged no fealty to them or theirs.' Cf. also *ib.* III. 207 f.; 438: 'the power of the nobles was fast declining; a middle class, made strong by faith in God, was stepping forward into energy and self-reliance,' etc. *Hen. VIII*, I. 6 ff.; 19 ff.; 32 ff.; 262; Gillespie, *Oversea Exp.*, p. 340 ff.

² *Ballad Society*, vol. I. 101; cf. also Cheyney, *Social Changes in England*, p. 54 f.

pation of land by merchants, clothiers, and others, more than they can employ in tilth, and the decay of housekeeping. For when every man was contented with one farm, there was plenty of everything, as every acre of land ploughed bore the straw and chaff besides the corn, able with help of the shackke, to keep great beasts, as the land would keep layed in leyes; and by the winnowing of the corn there were kept at every barn door pigs and poultry, to the comfort of your people in every shire,' etc.¹

The same complaint was echoed in other members of English society in the 16th century. Robert Crowley wrote an epigram on merchants, beginning in this way:

'If Marchauntes wold medle
wyth marchaundice onely,
And leaue fermes to such men,
as muste lyue thereby;
Then were they moste worthy
to be had in price,
As men that prouide us
of all kyndes marchaundice.
But syth they take fermes,
to let them out agayne,
To such men as muste haue them,
though it be to theyr payn:
And to leaue greates fines,
or to ouer the rent,
And do purchayse greates landes
for the same intent:
We muste nedes cal them
membres unprofitable,
As men that woulde make
all the Realme miserable,' etc.²

Crowley probably wrote his poetry about the middle of the 16th century, that is to say, when the change in ownership of the immense ecclesiastical lands was in full swing. Obviously

¹ *Letters & Papers* I. 5727.

² *Select Works of Rob. Crowley*, p. 41 f. (*Early English Text Soc., Ex. Ser. XV*); Cheyney, *Social Changes in England*, p. 55.

matters were far worse than in the beginning of the reign of Henry VIII. Crowley reverted to the subject more than once. In his *Voyce of the laste trumpet, blowen by the seventh Angel calling al estates of men to the ryght path of theyr vocation* etc., he says that, as soon as the merchants have saved some money, they make haste to buy lands, they try to find out unthrifty heirs wherever they can do so, and do not desist from coaxing them till they have got their estates. All round London they have bought all farms, woods, and pastures, or are going to buy them, they have their spies everywhere in order to get wind of such property as is likely to be for sale in the near future. Hence there have arisen high prices, etc. And so the author asks the merchants to stick to their trade. If they do so, they need not purchase lands or take leases in order to get pounds for their shillings.¹

¹ Cf. Crowley's *Works*, p. 87 f.:

'So sone as they have oughte to spare,
Besyde theyr stocke that muste remayne,
To purchase landes is al theyr care
And al the study of theyr brayne.

Ther can be none unthrifty heyre,
Whome they will not smel out anon,
And handle him with wordes ful fayre,
Tel al his landes is from him gone.

The fermes, the woodes, and pasture grounds,
That do lye round about London,
Are hedged in within their mowndes,
Or else shalbe ere they have done.

They have thier spies upon eche syde
To se when ought is lyke to fal;
And as sone as ought can be spied,
They are ready at the fyrst cal.

I can not tel what it doeth meane,
But white meate beareth a greate pryce
Which some men thinke is by the meane
That fermes be found such marchaundise.' etc.

Applye thy trade, as I have tolde,
To the profyt of thy contrey,
And then thou maiste eer be bolde
That thy Lord God wil guide thy wai.

As regards this increasing poverty of the nobility, the statute against retainers (see above) was one of the circumstances causing the life of the nobleman to centralize in London and at Court. 'Henceforth,' says Harrington, 'the Countrylives, and the great tables of the *Nobility*, which no longer nourished veins that would bleed for them, were fruitlesse and loathsome till they changed the *Air*, and of *Princes* became *Courtiers*, where their *Revenues*, never to have been exhausted by *Beef* and *Mutton*, were found narrow, whence followed *wracking of Rents*, and at Length sale of *Lands*.'

The circumstances mentioned above which took place in the reign of Henry VII, dissolved by and by the innumerable small courts held by the grandees in several parts of the country and gave the nobility in general an impetus towards London and the King's Court. But in order to be able to follow such a life, money was necessary to the nobleman and, if he was not able to afford the expensive life of London by means of his rents, he sold his lands. And in this case the purchasers were mostly men from the middle classes, merchants and manufacturers or the like. This process extends over centuries. The fact is that as often as not the lands thus alienated went to several joint purchasers, a fact which did not in all cases imply, but unquestionably tended towards, the splitting up into parcels of estates till now united in one hand.¹ In this respect a special interest

Thou shalt not nede to purchase landes,
Neyther to take leases in groundes,
That, when thou hast them in thyne handes,
Thou maist for shyllinges gather poundes.'

¹ Illustrations of this fact are numerous. We can take some at random. In Oct., 1531, Sir Peter Philpott was licenced to alienate 'the manor of Penyngton, and 12 messuages, 300 acres of land, 100 acres of meadow, 200 acres of pasture, 60 acres of wood, and 3 s. rent in Penyngton, and the advowson of Penyngton church, to Edward Marvyn, serjeant-at-law, William Bowlett, jun., Ralph Bexall, Nicholas Tycheborne, sen., John Kyngesmyll, John White, George Caylway, John Nivedale, Nicholas Tycheborne, jun., and William Bene' (*Letters & Papers* V. 506. 7). Some days later, the Marquess of Exeter had a similar licence 'to alienate the manor or capital messuage called Dyphams, in the parish of Edelmeton, Midd., and all messuages, &c. thereto belonging, now in the tenure of one Henry Parpoynte, to Roger Cholmeley, Robert Wrothe, John Densell, Richard Bellamy, John Foxe, and George Oglander, and their heirs, to the use of Richard Haukes and his heirs for

attaches to some transactions involving extensive estates in the possession of the Marquess of Exeter. In May, 1535, he was licenced to alienate the manors of Newham and Cherybear, Devon, and 60 messuages, 2,000 a. of land, 300 a. of meadow, 400 a. of pasture, 100 a. of wood, and 500 a. of furze and heath in the said manors to Cuthbert bp. of Durham, Will. earl of Arundel, Thos. earl of Rutland, Sir Hen. Pole lord Montague, Sir Hen. Parker lord Morley, Charles Blount lord Mountjoye, Sir Philip Champarnon, Sir Thos. Denys, Sir Philip Butler, John Tirrell, John Baker, Jasper Horsey, Rob. Chudley, Nich. Willoughby, Walter Seymour, Will. Wylkyns, Anth. Harvy, Ric. Gyfford, and Will. Dawbeney, to the use of the said Marquess and Gertrude his wife, and the survivor of them, and after their decease to the use of the right heirs of the said Marquess for ever (*Letters & Papers* VIII. 802. 10). On the very same day a similar grant was made to the Marquess and Thos. earl of Rutland, Jasper Horsey, and Rob. Chudley to alienate the manors of Westhorsley, Ockeham, and Effyngham, and 100 messuages, 40 tofts, 50 gardens, 3,000 a. of land, 300 a. of meadow, 3,000 a. of pasture, 1,000 a. of wood, 3,000 a. of furze and heath, and 26 l. 13 s. 4 d. rent in Westhorseley, Esthorseley Chydyngfold, Byfleyte, Effyngham, Ockeham, and Shyre, Surrey, to Cuthbert bp. of Durham, Will. earl of Arundel, Sir Hen. Pole lord Montague, Sir Hen. Parker lord Morley, Charles Blount lord Mountjoye, Sir Philip Champarnon, Sir Thos. Denys, Sir Philip Butler, John Tyrrell, John Baker, Nic. Willoughby, Walter Seymour, Will. Wylkyns, Anth. Harvy, Ric. Gyfford, and Will. Dawbeney;

ever' (*Letters & Papers* V. 506. 26). This nobleman evidently was in straits for money as, a month later, he procured another licence 'to alienate 2 messuages, 1 toft, 3 gardens, 40 acres of land, 8 acres of meadow, 60 acres of pasture, and 12 acres of wood in Edelmeton, Midd., to Robt. Wroth, Richard Clerk, Thomas Ogeborn, clk., Richard Bacon, and John Stabranke, their heirs and assigns, to the use of John Grymston, his heirs and assigns for ever' (*Letters & Papers* V. 559. 18). Cf. also *ib.* 1065. 28. These purchasers often bought on speculation. Cf. *ib.* 1598. 3.

There were, of course, occasions when the nobility were likewise the purchasers. In March, 1532, a certain Sir John Gage was licenced to sell a manor to the Countess of Salisbury, Reginald Pole, Richard Lyster, etc. But these cases do not alter the general character of the movement (*Letters & Papers* V. 909. 21). Cf. also *ib.* 1139. 26; 1499. 28.

to hold to the use of the said Marquess and Gertrude his wife and the survivor of them (*Letters & Papers* VIII. 802. 11).¹

Another fact tending in the same direction, was the extensive creation of a Court nobility from among the King's favourites, ministers, officials, etc. They were endowed sometimes with *honorary pensions*,² sometimes with estates for life, and the like. When all these people gathered at Court, their need of money was increased to an enormous degree, as is stated above by Harrington. The Renaissance, in particular, was 'an age of pageantry, when even the richest and the noblest found little scope for their inventive faculties except in ceremonials of romance and gallantry.'³ A single festival at Court might drain the purses of dozens of peers and leave them in the hands of money-lenders, with ultimate ruin and sale of their estates in view. A characteristic instance of this kind was the meeting of Henry VIII and Francis I on the Field of the Cloth of Gold, so called on account of the splendour and gorgeousness displayed by both Courts on this occasion.⁴ Henry's retinue amounted to 3,997 persons and 2,087 horses, that of the Queen to 1,175 persons and 778 horses. There was to be a great chamber 124 feet long, 42 feet wide, and 30 feet high, a dining room 80 feet long, 34 wide and 27 high, a withdrawing room 60 feet long, 34 wide and 27 feet high, etc.⁵ The festivities, tournaments, banquets, etc. went on for twenty days and the careless display of wealth was a wonder to contemporaries. As late as Shakespeare, the occasion made a simply dazzling impression when rehearsed.

¹ Cf. later transactions, *Letters & Papers* X. 392. 40.

² *Oceana* ed. by S. B. Liljegren, p. 49.

Froude's *Henry VIII* contains valuable incidental information upon the present subject (I. c. 1.). Traill, *Soc. Engl.* III. 32: 'They (the old gentry) fell into debt, pawned their estates, and *were succeeded* by their tenants, or by the opulent merchant class, which derived much of its new importance from the discovery of the New World, from the rapid extension of commerce, and from the increasing taste for luxury.'

³ *Oceana* ed. by S. B. Liljegren, p. 48.

⁴ *Letters & Papers of Henry VIII*, III. 1. LIX; *England in the Reign of Henry VIII*, vol. II, p. 94 f., etc.

⁵ *Rutland papers*, pp. 28—49.

⁶ *Letters & Papers of Henry VIII*, III. 1. LVIII; *ib.* 700, 702, 704, etc.; *Polit. Hist. of Engl.* V. 228 f.

‘Each¹ following day
 Became the next day’s master, till the last
 Made former wonders its. To-day the French
 All clinquant, all in gold, like heathen gods,
 Shone down the English and to-morrow they
 Made Brittain, India: every man that stood
 Shew’d like a mine. Their dwarfish pages were
 As cherubins all gilt,’ etc.¹

But this splendour was achieved at the cost of the fortunes of many a nobleman, according to contemporaries.² Lord Abergavenny says in Shakespeare’s play:

‘I do know
 Kinsmen of mine, three at the least, that have
 By this so sicken’d their estates, that never
 They shall abound as formerly.’

And the Duke of Buckingham rejoins:

‘O, many
 Have broke their backs with laying manors on them
 For this great journey.’³

On the authority of Hall, Du Bellay, Polydore Vergil, and Godwin, Macfarlane says:⁴ ‘The most lasting effect produced by the Field of the Cloth of Gold, as the place where the interview was held was afterwards called, turned out to be the ruin of many of the nobility both English and French, who, in their insane rivalry, contracted enormous debts.’

The immediate consequences of this expensive life at Court, was the raising of rents which was an evil generally complained of at the period. Crowley satirizes the *Rente Rayzers* (*Works*, p. 46 f.), Latimer declaims against ‘You landelordes, you rent-reisers, I maye saye you steplordes’ (*First Sermon before King Edward VI*, *Arb. Repr.*, p. 38 f.; Cheyney, *Social Changes*, p. 46), Starkey advocates the lowering of rents as much as they have

¹ *King Henry VIII*, I. 1.

² Ballad Soc., *Ballads from MSS.* I. 89.

³ *King Henry VIII*, I. 1.

⁴ *Cabinet History* VI. 117; Ballad Soc., *Ball. from MSS.* I. 89 f.

been raised within the memory of man, to remedy the desperate conditions of farming (*Pole & Lupset*, p. 175). An old ballad of these times states that the landlord either wants to enclose more lands or to raise the rent a whole year in order to have a satisfactory profit out of his farms (*Ball. from MSS.* I. 137), Crowley's epigram on *Leasemongars* (*Works*, p. 40 f.) echoes the hatred evoked by the rent-raisers, and the ballad above referred to puts down the merchants as chief sinners in this respect, who

'lyeth at home, and standes
by morgage and purchasse of landes
Owtt of all gentyll menes Handes,'

(*Ball. from MSS.* I. 132).

In a poem mentioned above, Crowley testifies to another tendency of the times which is closely connected with the one just mentioned, viz. that the middle classes who had got money, were very eager to marry their daughters into the (poor) nobility or to make their sons gentlemen by buying them estates on which to live leisurely.¹ The general state of things in the above respects is very ably characterized by Traill, in his *Social England*: 'The old nobles and gentry being weak, and no longer possessed of riches or of political influence, the middle classes, with their ever-increasing wealth and importance, naturally could not remain stationary. Their impelling spirit may be described

¹ Cf. Crowley, *Works*, p. 89:

'Let it suffice the to mary
Thy daughter to one of thy trade:
Why shouldest thou make hir a lady,
Or bye for her a noble warde?'

Instances of the intermarriage of commoners and nobility or gentry, occur in the lists of grants given in the *Letters & Papers*. The cases are not always clear, as titles sometimes happen to be missing. Reference might be made, however, with sufficient certainty e. g. to the grant obtained by Anthony Denny, of the Privy Chamber, yeoman of the Wardrobe, keeper of Westminster Palace, who was going to marry 'Joan Champernowne, one of the daughters of Sir Philip Champernowne' (*Letters & Papers* XIII. 1. 384. 47). He got the priory of St. Mary, near Hertford, etc., on this occasion. See further *ib.* 1. 309, 1278; 2. 457. 1. 2; 2. 11-13; 491. 11; 734. 10; 852; 904; 1191; 1201; 1280.

as a restless propensity towards material progress which was determined at all costs to prevail. These new men 'scented out needy heirs,' they 'purchased wards of noble birth' and married them to their sons and daughters. They looked upon farming as a commercial speculation; their one object was to wring from the land the highest possible return. Henceforward men took rank and exercised authority according to the amount of their income, while in consequence of this new state of things the land changed hands rapidly, and rich merchants possessed themselves of estates.' ¹

But it was not only the old lay nobility which, in this way, swelled the rank of the party whose ideals and goals were those of the middle classes, of merchants and manufacturers. After the breach with Rome there was a notable fusion of the clergy with those classes. When the Reformation released a host of unmarried people from celibacy, it was generally the middle classes into which they married. ²

That these *social* changes must have *political* consequences, has not been so generally recognized. There has been an inclination to overlook the nature of the power which the middle classes undoubtedly acquired when they got the better part of the landed estate of the realm. An exception to this rule is found in Harrington, the author of *Oceana*. According to him, the political balance in the State always depends on the balance of property, as he calls the division of land among the classes of the realm. 'Where there is inequality of Estates, there must be inequality of Power,' was his favourite saying. ³ And, in a certain sense, he wanted to derive the *Great Revolution* from the fact that the landed estate of the realm had passed into the hands of the middle classes or the popular party, as he called it. 'Coraunus (Harrington's name for Henry VIII) the Successour of that *King* dissolving the *Abbeys*, brought with the declining estate of the *Nobility* so vast a prey unto the Industry of the people, that the *Ballance* of the *Common-wealth* was too apparently

¹ *Social England* III. 32 f.

² Traill, *Soc. Engl.* III. 30: 'After the breach with Rome the clergy and bishops are often married men, taken generally from the middle classes, with whom they sympathise and by whom they are influenced.'

³ Cf. e. g. *Oceana* ed. S. B. Liljegren, p. 50.

in the *Popular party*, to be unseen by the wise Council of *Queen Parthenia* (Elizabeth), who converting her reign through the perpetuall Lovetricks that passed between her and her people into a kind of Romanze; wholly neglected the *Nobility*. And by these degrees came the House of *Commons* to raise that head, which since hath been so high and formidable unto their *Princes*; that they have looked pale upon those assemblies. Nor was there any thing now wanting unto the destruction of the *Throne*, but that the *people* not apt to see their own strength, should be put to feel it; when a *Prince*, as stiffe in Disputes as the nerve of *Monarchy* was grown slack, received that unhappy encouragement from his Clergy, which became his utter Ruine, while trusting more into their Logick, than the rough *Philosophy* of his *Parliament*, it came into an irreparable breach: for the house of *Peers* which alone had stood in this Gap, now sinking down between the *King* and the *Commons*, shewed that *Crassus* was dead, and *Isthmus* broken. But a *Monarchy* divested of her *Nobility*, hath no refuge under Heaven, but an Army. *Wherefore the dissolution of this Government caused the War, not the War the dissolution of this Government.*¹

The former part of this process, i. e. the passing out of power of the nobility, has been recognized in Traill's *Social England* (III. 33): 'Engrossed in the pursuit of wealth, and as yet unaccustomed to enforce constitutional restraints upon a sovereign, the Commons, now brought face to face with the power of the Crown, made no attempt to step into the position vacated by the old feudal nobility.' The exact nature of the latter part of the process has been somewhat obscured in Traill's history, as in other narratives, by the multifarious aspects — religious, political, constitutional, etc. — presented by the event in question. But the research of these last few years into English constitutional development has occasionally afforded the attentive student glimpses of the fact which seems to lie at the bottom of, and condition, this correspondence of landed estate with political power in England.

This fact, which seems in this way to have been unduly disregarded, is, that, down to the twentieth century, there pre-

¹ *Oceana* ed. S. B. Liljegren, p. 49 f.

veiled an impression in England that land was the principal factor entitling a man to a seat in parliament. 'Feudal traditions,' says Pollard, in his excellent book on the evolution of parliament, 'long clung to our franchise law, and with them the theory that it was the land, and not the men which should be represented in parliament. The *stake in the country*, which was used in the eighteenth century to defend the monopoly of political power by the landed aristocracy against the claims of mere wealth derived from banking or commerce, was employed in the nineteenth against the claims of intelligent poverty; and some contended that the number of a man's votes should be proportionate to his possessions. Even now mere wealth does not entitle a man to a vote at all unless that wealth is converted into terms of the tenure or occupancy of land and what stands thereon.' ¹

¹ *The Evolution of Parliament*, London 1920, p. 164 f.

Cf. also Stubbs, *Constitutional History of England* III. 610: 'Between the landowning and landless classes there were similar grounds of division; for, although the actual value of land, as property, was neither so great nor so highly appreciated as in later times, the privileges which the possession of it included were even greater, politically and socially, than they are at the present day. A lower rate of taxation, the possession of the county franchise and of a considerable share of the borough franchise also, the legal protection with which the ownership of land had been guarded from the earliest times, and the strictures of the land-law framed upon feudal ideas, were benefits which were not shared by even the wealthiest of the mercantile classes. The landowner had a stake in the country, a material security for his good behaviour; if he offended against the law or the government, he might forfeit his land; but the land was not lost sight of, and the moral and social claims of the family which had possessed it were not barred by forfeiture. The restoration of the heirs of the dispossessed was an invariable result or condition of every political pacification; and very few estates were alienated from the direct line of inheritance by one forfeiture only. With the merchant, it was not so; if he offended, all his material security was at once swallowed up by the forfeiture; a record might be kept of the profits, but they were not to be recovered; as he had risen, so he fell, unless he had in good time invested some part of his fortune in land,' etc.

In his work on the *House of Lords during the Great Revolution*, Firth draws attention to the fact that, in the opinion of 16th and 17th cent. England, peerage and seat in the Upper House must be supported by estates (p. 5 ff.). In 1629, the House of Lords petitioned the King to give to the poor Earl of Oxford 'some beginning to the establishment of him and his family in some grounded estate in this kingdom.' The author further states

This passage must be put into connection with the assertion which the previous exposition has tried to make good, *viz.* that the middle classes, particularly merchants and manufacturers, by a comparatively sudden course of events came into possession of very large parts of the whole of English landed estate, in the 16th century. The historian mentioned above has, also in other respects, put the evolution of the house of commons into relation with the rise of the middle classes. The beginning of the flow of popular interest in politics, he says, we can trace back to the middle of Henry VI's reign. Till then, that class of the English people whose legal designation very adequately was *cattle*, is described by Pollard as largely an inert mass wishing to shirk their political duties. 'But about 1445 the tide begins to turn. Hitherto the desire had been to escape the burden of representation, but now new boroughs begin to send members to parliament, and within a generation the number of burgesses returned rose from 198 to 224. The number of new boroughs created in Wiltshire *suggests a connexion with the growth of clothing towns in that county*. More marked was the growth in actual attendance; and within a century the miserable two or three score of borough members who had feebly supported the knights of the shire had swollen to some two hundred or more. In 1533 a borough member was for the first time elected Speaker of the house of commons, and from the reign of Henry VIII there is no discernible distinction in dignity or influence between a knight of the shire and a borough member.' ¹

The general lines which this most recent authority on English parliamentary history has traced, are fully borne out by the details and hints which are found in the most celebrated historian of English constitution of the last decades. If we turn to Maitland, the social changes previously traced appear mirrored very faithfully in that assembly which along with the King possessed political rights and power in England. ² In the Middle Ages,

that 'Purists went so far as to say that the wealth (involving political power) must not be derived from trade, but from lands,' and gives an instance of contemporaneous feeling upon the subject.

¹ *Evolution of Parliament*, p. 321.

² Hallam, *Const. Hist.* I. 70: 'For surely it was, under a system of government which rested so much on antiquity, and in spite of the peculiar

parliament contained nearly a hundred spiritual members, though the number varies. Let us draw attention to the fact that the abbots declined to attend *unless they held territorial baronies* (Maitland, *Const. Hist. Engl.*, p. 166). The power which the clergy actually possessed and which was expressed in parliament as in convocation, automatically fell away with the sequestration of ecclesiastical property in the reign of Henry VIII.¹ And the latter found no difficulty in determining and limiting the shape and functions of convocation (Maitland, *ib.*, p. 240; Froude, *Hen. VIII*, I. 136 ff.; 219 ff.; 420). When the abbots disappeared with the abbeys, there remained some 25 spiritual peers in parliament, even after the creation of six new sees (Maitland, *op. cit.*, p. 238). After 1540 the taxes granted by convocation must be confirmed by act of parliament (Maitland, *ib.*, p. 240). In 1642, the clergy was even, for the time being, excluded from parliament by an act assented to by the King himself (Maitland, *ib.*, p. 288).

As regards the temporal peers, there existed as late as 1509 a general impression that the right to a writ of summons was in many cases still annexed to the holding of certain lands forming a barony (Maitland, *ib.*, p. 168). In the Middle Ages, the number of temporal peers in the Upper House does not seem to have exceeded 55 (Maitland, *ib.*, p. 169). After the Wars of the Roses there remained only ca. 30 lay peers in parliament, a number which, however, increased later on. In the reign of Charles I. there were nearly a hundred summoned. But they were to a great extent peers by letters patent, not by tenure, and their power is in accordance with this fact. Only about thirteen ac-

sacredness which the English attach to all freehold property, to annihilate so many prescriptive baronial tenures, the possessors whereof composed more than a third part of the House of Lords, and to subject so many estates which the law had rendered inalienable, to maxims of escheat and forfeiture that had never been held applicable to their tenure.'

¹ Hallam, *Const. Hist.* I. 73: 'The fall of the mitred abbots changed the proportions of the two estates which constitute the upper house of parliament. Though the number of abbots and priors to whom writs of summons were directed varied considerably in different parliaments, they always, joined to the twenty-one bishops, preponderated over the temporal peers. It was no longer possible for the prelacy to offer an efficacious opposition to the reformation they abhorred.'

usually attend parliament during the Civil War and in 1649 the House of Lords is abolished.

As the decline of the House of Lords coincides with the loss of estates and wealth, so the rise of the House of Commons appears to be intertwined with the acquisition of English landed property and riches.¹

In 1430, 8 Hen. VI, c. 7 decided that electors must have a freehold to the value of 40 shillings per annum at least above all charges, and that they must be residents in the county in question. Eligible are knights or persons capable of becoming knights. The number of members for the shires was fairly constant (74), that of members for the cities & boroughs varied. The first House of Commons of Hen. VIII numbered 224 members of the latter kind (Maitland, *ib.*, p. 172 ff.). In the period following, the Lower House swelled enormously. New counties were added, more boroughs were granted the right to send members etc. By the latter expedient, Edward VI added 48, Mary 21, Elizabeth 60, and James I 27 members. James' Lower House numbered 467 members; that of the Long Parliament 504. In the Middle Ages, cities and boroughs tried to escape the necessity of sitting in parliament, in the Stuart period they coveted this privilege with extreme eagerness. In the reign of Charles I, the habit of the King's of partly packing parliament by granting the right to send representatives, was slowing down, actually resented

¹ Hallam, *Const. Hist.* I. 77 f.: 'But, if the participation of so many persons in the spoils of ecclesiastical property gave stability to the new religion, by pledging them to its support, it was also of no slight advantage to our civil constitution, strengthening, and as it were infusing new blood into the territorial aristocracy, who were to withstand the enormous prerogative of the Crown. For if it be true, as surely it is, that wealth is power, the distribution of so large a portion of the kingdom among the nobles and gentry, the elevation of so many new families, and the increased opulence of the more ancient, must have sensibly affected their weight in the balance. Those families indeed, within or without the bounds of the peerage, which are now deemed the most considerable, will be found, with no great number of exceptions, to have first become conspicuous under the Tudor line of kings; and, if we could trace the titles of their estates, to have acquired no small portion of them, mediately or immediately, from monastic or other ecclesiastical foundations.'

and by and by put a stop to by the Commons.¹ Though there is no property qualification in the beginning as regards eligibility, the candidate must be resident in the shire or town which he represents, according to an act of Henry V's. In 1710, a statute was passed providing that a knight of the shire must have an estate of land worth £ 600 per annum, a burgess one worth £ 300, in order to be eligible (Maitland, *ib.*, p. 291 f.). The enactment of this paragraph might be interpreted as an indication of the fact that certain innovations — of a nature easily understood by those who have turned their attention to the part played by landed estate in the political development of England — made it necessary to express in words what had long been customary, or more or less the rule.²

The fact that the members for towns and boroughs were so numerous in the Lower House, made it probable that the views and aims of the burgesses would prevail in parliament as soon as they began to care for politics. Because, even though membership for a town did not necessarily imply that the member was a burgess, the electors would of course take care to return men who furthered the wishes of their constituents. But when — after the acquisition of immense parts of the whole of Eng-

¹ Maitland, *ib.*, p. 289 ff. Charles I made eager attempts to pack the Long Parliament but with small success. In a letter written on 27 Sept., 1640, Sir Henry Vane sen., one of the secretaries of state, writes to Sir Francis Windebank that, in order to influence favourably the approaching elections, the King was pleased to release all prisoners committed for matters that may raise dispute in the ensuing Parliament. He enclosed 'by his Majesty's command a note of the names of such of his servants as he thinks should be provided with burgesses' (seats) to attend the present Parliament, and it is his pleasure you speak with the Lord Chamberlain concerning it, his Majesty expecting some help from him for the others; you are to see them provided out of such places as are in her Majesty's and the Prince's gift' (*Calendar of State Papers (Dom. Ser.) 1640--1641*, p. 104 f.). The list referred to contains twelve names, but of these only three appear in the returns at the ensuing elections. Similar efforts were made by the Queen who was anxious to have letters written to 'the several Burgess-towns within her jointure' in order to secure suitable members for parliament, but with equally small success. For all these facts, see R. N. Kershaw, *Elections for the Long Parliament 1640*, p. 496 ff.

² As to the boroughs and their members in parliament etc., see also Porritt, *The Unreformed House of Commons*, p. 2 ff.

lish landed estate on the part of the middle classes and inter-marriage between the latter on the one hand and the clergy and the gentry (nobility) on the other — a fusion had occurred of the *bourgeoisie* and more or less extensive parts of the upper classes, the members for towns and boroughs in parliament must evidently be joined by the greater part of the members for the shires in a struggle towards common goals and ideals. This is what actually happened in the century which followed on the reign of Henry VIII and practically ended in 1649.

There remains to be pointed out another thing. The wealth of the Commons might be balanced by wealth possessed by the Kings. As a fact, it frequently was so. Henry VII is said to have left behind him a treasure of £ 1,800,000, a large sum in those times. The sources of this treasure were various. Escheats and forfeitures consequent on the Wars of the Roses etc. may account for much (Maitland, *ib.*, p. 183). That Henry VIII was able to devise means of getting money without committing himself to a supplicant position over against his parliament, we know. Even foreigners were not blind to the fact that the spoil of the ecclesiastical property must have enriched him enormously.¹ The following sovereigns partook of the wealth derived from the monasteries.² Elizabeth in addition got fair shares of the spoils of

¹ On the fourth of April, 1542, Marillac wrote to Francis I that Henry was borrowing from 300 of the greatest of his realm, ecclesiastical and temporal, among whom the dukes of Norfolk and Suffolk are each assessed at 6,000 *crs.* and others according to their power, so that the whole will exceed 300,000 *crs.* Marillac wonders what can be the cause as the King has accumulated great wealth from the spoil of the abbey, the confiscation of the goods of so many lords for treason, the long time he has been exempt from war and a general tax put upon Englishmen as well as strangers *Letters & Papers XVII. 235*.

² Maitland, *Const. Hist. Engl.*, p. 251: 'The king is now rich as compared with his predecessors -- the spoils of the monasteries have enriched him,' etc.

Hallam, *Const. Hist. I. 75*: 'The suppression of monasteries poured in an instant such a torrent of wealth upon the crown, as has seldom been equalled in any country by the confiscations following a subdued rebellion. The clear yearly value was rated at £ 131,607; but was in reality, if we believe Burnet, ten times as great; the courtiers undervaluing those estates, in order to obtain grants or sales of them more easily. . . . The movables of the smaller monasteries alone were reckoned at £ 100,000; and, as the rents

the Spaniards in the West Indies. But it is evident that, as time went on, the sale of crown lands began to tell on the *permanent* revenues of the English Kings. Hence the steadily increasing want of money so embarrassing to the first Stuarts and their ever increasing dependence on parliament for grants. Curiously enough, the geographical features, if I may say so, of the final contest between the King and the middle classes, were not unlike those presented by the Wars of the Roses to which attention has been previously drawn. Gardiner points out how already in the beginning of the Civil War all the South of England acknowledged the authority of the Houses. He continues: 'In the East and in the South, as well as in the Eastern Midlands, there was no sign of reluctance (to obey parliament), and in those days the South and East of England contained by far the greater part of the wealth and population of the country.'¹ A better conclusion

of these were less than a fourth of the whole, we may calculate the aggregate value of movable wealth in the same proportion.'

¹ *The History of the Great Civil War 1642—1649*, I. 23.

The constitution of the Long Parliament reflects this fact rather faithfully. The figures of the elections in Nov., 1640, were as follows: Wales returned 17 royalists and 7 parliamentarians; Cornwall 26: 18; Somerset 14: 4; Devon 10: 16; Westmoreland 4: 0; Cumberland 4: 2; Yorkshire 15: 15; Shropshire 9: 3; Sussex 8: 12; Lancashire 4: 10; Surrey 2: 12; London 0: 6; Norfolk 2: 10; Suffolk 4: 10; Northamptonshire 1: 8; Wiltshire 11: 23. These figures probably indicate a higher *per cent* of royalists than covered actual facts later on. The conclusions as regards partisanship are founded upon the records of expulsion from the house, as noted in the *Journals of the House of Commons*. The above facts have been pointed out by R. N. Kershaw, in his paper on *The Elections for the Long Parliament 1640* (*Engl. Hist. Review* 1923, p. 507 f.; cf. also *Cal. State Papers 1639—40*, p. XXVII ff., *et passim*). — Facts pointing in the same direction abound in other documents and historical writings relating to this period. The eminent historian of Elizabeth's reign repeatedly recurs to the coincidence of classes, religion and regions. Cf. e. g. Froude, *Elizabeth* I. 8: 'The interval of change under Edward VI. had not shaken the traditionary attachment of the English squires and peasantry to the service of their ancestors. The Protestants were confined chiefly to the great towns and seaports.' *Ib.* III. 208: 'The Catholic spirit was naturally strongest where the people were least exposed to contact with strangers. In the midland and northern counties, where the feudal traditions lingered, the habits were unaltered and the superstitions undisputed. . . . In sharp contrast, the merchant of the seaport was driven to his occupation to comprehend and utilize the knowledge which was breaking upon mankind.' Cf. also *ib.*, III. 264; IV. 287: 'London was the stronghold of English Protes-

for the present exposition could hardly be found than these words by the chief authority on Stuart history who was himself hardly aware of the nature of the events as here pointed out. Some pages further back he has said: 'If war there was to be, it was well that it should not be waged entirely on social or political grounds, and, above all, that it should not degenerate, like the troubles of the French Revolution, into a war of classes. It is true that, on the whole, the nobility and gentry took the side of the King, whilst the townsmen and the yeomanry took the side of the Parliament. Yet there were enough of Puritan nobles and gentlemen, and enough of townsmen and yeomen who were not Puritans, to prevent the religious cleft from accurately coinciding with the social cleft.'

In this case, as in so many others, Gardiner seems to have allowed a certain discrepancy between facts and his own words in different places. He mentions the 'notorious royalism of London merchants'¹ at the same time as he quotes evidence which points in a different direction. That London was the stronghold of the revolutionaries, was clear to contemporaries. D'Ewes writes in his diary that the church policy of Charles I doubtless was 'the main cause that put the two Houses, with the help of the City of London and other parts of the kingdom, to enter upon this great, high, and dangerous design' (*viz.* the revolution; Gardiner, *Hist. Great Civil War* I. 5 note), etc.

If we sum up the general features presented by the chains of events under treatment, we get the following picture: *Magna Carta* and the Wars of the Roses in particular determined the policy of the English Kings in a direction which aimed at the weakening and destruction of the temporal as well as spiritual nobility. Hence the practice of the Tudors, from Henry VII to Elizabeth, of attainting peers and confiscating their property, proceedings

tantism.' *Ib.* 417: 'The strength of Protestantism lay among tradesmen, artisans, and peasants,' etc.; *ib.* V. 456 f.

¹ This supposed royalism on the part of the city of London, is illustrated by their offer of a poor £. 5,200 on the King's going north, in 1639, a gift so paltry that the King refused to accept it. It may be mentioned as a comparison that single noblemen on this occasion gave as much as £. 15,000. See letter to Edw. Viscount Conway, *Cal. State Papers 1638—39*, p. 623.

which ended by reducing the old nobility to utter political insignificance in the reign of James I. A more sudden process, the fall of the monasteries, swept away the power of the clergy. Along with these events, the Upper House by and by ceased to count, politically. But the policy which sapped the power of the lords, nourished the veins of the middle classes, the merchants and the industrials, who were favoured by the Kings and acquired the lands and wealth as well as the political power lost by the nobility. Hence the increasing importance of the Lower House where the middle classes finally formed a vast majority. The merchants and industrials quite naturally determined the result of the elections for towns and boroughs, and, when they had secured, directly or indirectly, the better part of the landed estate in England, they as naturally led in the elections for the shires. As long as the spoils of the nobility and clergy as well as of the Spaniards enriched the English Kings, they had means to assert themselves over against the Lower House, the only remaining political power of the realm. In the reign of Charles I, the last shreds of these spoils were consumed, and the English King had to face a foe who had unawares grown into the power by which one of his predecessors was vanquished at Runnymede. As the issue there lay principally between the King and the barons, with final victory for the latter, so the Great Revolution was a battle fought mainly by the *bourgeoisie* against the King.



LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Avd. 1. Bd 19. Bihang.

LUNDS UNIVERSITETS
ÅRSBERÄTTELSE
1922—1923

AV

UNIVERSITETETS REKTOR

LUND
C. W. K. GLEERUP

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 2 3

Innehåll.

	Sid.
Universitetets ekonomiska förhållanden	5
Konungens besök	5
Kanslersbesök	5
Avlidna emeriti och universitetslärare	5
Avlidna studenter	6
Pensionerade och avgångna professorer och lärare	6
Professorsinstallation	7
Personalförändringar och förordnanden	8
Docent- och resestipendier, Oscar II:s stipendium	13
Tjänstledighet, vikariat m. m.....	14
Utmärkelser	16
Kungl. brev. A. Anslag ur medel till Kungl. Maj:ts disposition	17
B. Övriga Kungl. brev och departementshandlingar	17
Kanslersbrev. A. Anslag ur reservfonden	22
B. Anslag ur docentstipendiefonderna	26
C. Övriga kanslersbrev	27
Donationer	30
Institutioner:	
1. Anatomiska institutionen	30
2. Astronomiska institutionen	31
3. Biblioteket	33
4. Botaniska institutionen	50
5. Farmakologiska institutionen	56
6. Fysiologiska institutionen	57
7. Fysiska institutionen	57
8. Geologisk-mineralogiska institutionen	58
9. Gymnastik-institutionen	60
10. Historiska museet	60
11. Kemiska institutionen	63
12. Kliniska institutionerna	63
13. Konstsamlingarna	67
14. Medicinskt-kemiska institutionen	68
15. Musik-institutionen.....	68
16. Mynt- och medaljkabinettet	69
17. Patologiska institutionen	70

	Sid.
18. Psykologiska institutionen	78
19. Rättsmedicinska institutionen	79
20. Seminarierna	80
21. Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning	93
22. Zoologiska institutionen	94
23. Institutionen för ärftlighetsforskning	98
24. Kursen i bokföring	99
Skrifter, utgivna av lärare och tjänstemän	99
Ventilerade avhandlingar	120
Universitetets årsskrift	121
Ledamöter i konsistorierna m. m.	121
Statistiska uppgifter	122
Premier	122
Doktorsutnämningar	123
Val m. m.	132
—————	
Utdrag ur räkenskaperna	134
Föreläsningar och övningar	135
—————	

De ekonomiska svårigheter, som ännu alltjämt, fyra år efter världskrigets slut, göra sig kännbara såsom dess efterverkningar, hava även under detta läsår gjort det nästan omöjligt för statsverket att bispringa universitetet med några mera betydande nya anslag; och den ljusare framtid, till vilken man har att ställa sitt hopp, kan ännu icke skönjas.

Universitetets
ekonomiska
förhållanden.

Under det gångna läsåret har H. M. KONUNGEN visat universitetet nåden att besöka detsamma, vid Lunds Fysiografiska Sällskaps å universitetet firade 150-årsfest den 2 december. H. M. deltog såväl i själva festen å universitetet som i festmiddagen å akademiska föreningen och mottog en uppvaktning med fackeltåg av studentkåren.

Konungens
besök.

Vid samma tillfälle beredde universitetets kansler, själv hedersledamot av fysiografiska sällskapet, universitetet glädjen av ett besök, som utsträcktes till några dagar och varunder kanslern begagnade tillfället att personligen taga kännedom om åtskilliga universitetsfrågor.

Kanslersbesök.

Bland universitetets professores emeriti hava under läsåret tvänne gått hädan.

Avlidna eme-
riti och uni-
versitetslärare.

Den 3 januari avled professor emeritus i romersk vältalighet och poesi *Carl Magnus Zander*. Zander var en på sitt område utomordentligt lärd man; mycket få professorer torde så fullständigt hava behärskat sin vetenskap, som han behärskade den klassiska filologien. Men Zander besatt även på andra områden — däribland sådana, som lågo hans eget ganska fjärran — en omfattande bildning. En mycket känslig och på samma gång en

utpräglat originell natur, föreföll han kanske vid flyktig bekant-
skap lätt att såra. Men många bland hans kamrater skola minnas
honom såsom en vänfast och hjälpsam man, med en ovanlig
förmåga att fångsla och kvarhålla dem, som en gång kommit
honom nära.

Den 1 maj bortgick professor emeritus i oftalmiatrik *Michaël
Kolmodin Löwegren* i den höga åldern av 87 år. I sin krafts
dagar var Löwegren en av vårt lands mest kände och mest an-
litade ögonläkare, liksom han var en bland de första praktiker,
som specialiserade sig på detta område. Men hans specialitet
hindrade honom icke att under en följd av år vara lasarettsläkare
vid Malmöhus läns lasarett. Den hindrade honom icke heller att
i ungdomen förvärva och in på höga ålderdomen upprätthålla en
grundlig insikt i de klassiska språken, vilken bland annat satte
honom i stånd att efter sitt avskedstagande utgiva de »Hippo-
kratiska skrifterna» i svensk översättning.

Två bland universitetets i tjänst varande docenter hava under
läsåret avgått med döden: *Knut Otto Holmqvist*, som avled den
12 april, och *Tyko Folke Alin*, som avled den 17 i samma
månad. Holmqvist hade under längre tid varit konservator vid
zoologiska museet, innan han, vid framskridna år, kom att med
denna befattning förena ställningen såsom docent i zoologi. Alin,
som bortgick i unga år, hade ägnat huvudparten av sin verksam-
het åt läroverken.

Avlidna
studenter.

Följande studenter hava under året avlidit: med. kand.
Hans Sigfrid Görrel, ld, den 31 januari 1923; fil. kand. Axel
Erik Salomon Fröling-Dahl, mfm, den 26 april 1923; Erik Wil-
helm Lundberg, bl., den 22 augusti 1922.

Pensionerade
och avgångna
professorer
och lärare.

Några bland universitetets lärare hava lämnat sin befatt-
ning antingen på grund av uppnådd åldersgräns eller på grund
av förflyttning till annat ämbete. Sålunda har universitetet att
uttala sin tacksamhet, för förtjänstfullt arbete, åt båda sina pro-
fessorer i matematik, vilka under läsåret avgått ur tjänsten, pro-
fessorerna *Torsten Brodén* och *Niels Erik Nörlund*. Medan
omständigheterna så fogade, att plats vid universitetet icke kunde
beredas Brodén förr än vid tämligen framskridna år, då han redan
hade en mycket omfattande vetenskaplig produktion bakom sig.

erhöll Nörlund redan vid 27 års ålder universitetets då inrättade andra professur i matematik. Brodén har nu avgått på grund av uppnådd pensionsålder; Nörlund däremot har övertagit en honom erbjuden professur vid Köpenhamns universitet. Naturligen kan universitetet — om det ock med smärta ser sig berövat en sådan kraft — icke förtänka Nörlund, att han velat återvända till sitt fädernesland och det universitet, där han vunnit sin utbildning.

Universitetet har på liknande sätt förlorat en annan av sina framstående medlemmar, i det professoren i fysik *Carl Manne Georg Siegbahn* mottagit kallelse till professor i samma ämne vid Uppsala universitet. Att Siegbahn, som allt från början varit lärjunge vid Lunds universitet och där lagt grunden till sin synnerligen framskjutna ställning inom vetenskapen, nu övergivit detsamma, förklaras därav, att den fysikaliska institutionen vid Uppsala universitet, som har en vida fullkomligare utrustning än institutionen i Lund har och under överskådlig framtid kan hoppas få, erbjuder en energisk och begåvad experimentalfysiker större utsikter till betydande vetenskapliga resultat.

På grund av uppnådd pensionsålder avgick med januari månad innevarande år professor *Göran Magnus Pfannenstill*. Efter att såsom docent och professor hava verkat såsom lärare i olika teologiska ämnen blev Pfannenstill, med avsteg från den dittills följda regeln, utnämnd till »förste teologie professor», ehuru icke den äldste professor i fakulteten. Han visade sig emellertid denna hederstitel i särdeles hög grad värdig, icke blott genom den förståndets klarhet, varför han varit känd ända sedan studieåren, utan lika mycket och än mer genom en otaliga gånger i handling ådagalagd hjärtats godhet.

Ävenledes på grund av uppnådd åldersgräns har under läsåret universitetets kapellmästare *Carl Alfred Berg* lämnat sin tjänst. Berg har i 25 år innehaft kapellmästaretjänsten men hade långt dessförinnan skaffat sig anseende såsom en skicklig anförare för studentsångföreningen och har, såsom allom bekant, under årens lopp stegrat detta anseende till stor berömmelse inom hela vårt land och utöver dess gränser.

Under läsåret har en professorsinstallation ägt rum: den 16 oktober 1922 installerades professor *Lennart Smith*, som därvid föreläste om »Atomernas vikter».

Professors-
installation.

Personalför-
ändringar och
förordnanden.

Kungl. Maj:t har utnämnt och förordnat: den 15 juni 1922 docenten vid universitetet, fil. d:r Carl Olof Gudmund Borelius att vid Kungl. Tekniska Högskolan vara professor i fysik samt den 15 december 1922 professorn vid universitetet M. Siegbahn att vid Uppsala universitet vara professor i fysik.

Kungl. Maj:t har den 30 december 1922 förordnat f. d. överläkaren vid Lunds hospital och asyl, med. d:r O. T. Nerander att uppehålla de förenade befattningarna som överläkare vid nämnda hospital och asyl samt professor i psykiatri vid universitetet under tiden fr. o. m. den 1 januari 1923 tillsvidare, intill dess de samma blivit med ordinarie innehavare försedda, och denne tillträtt befattningarna.

Kanslersämbetet har meddelat följande förordnanden:

den 2 juli 1922 för prof., fil. d:r Edward Theodor Walter att under ytterligare två år, räknat från och med den 1 september 1922, vara lektor i tyska språket vid universitetet;

den 12 juli 1922 för med. lic. Werner Möller att vara biträdande lärare i kirurgi, för fil. lic. Gustaf Ljunggren att meddela föreskrivna kurser i allmän kemi för medicine studerande, båda under tiden 1 september 1922—31 augusti 1923, och för med. lic. B. L. Brahme att under tiden 1 september—31 december 1922 meddela föreskrivna kurser i allmän sjukvårdsteknik;

samma dag för docenten David Holmdahl att under tiden 1 september 1922—31 augusti 1923 vara biträdande lärare i fysikalisk diagnostik;

samma dag för docenten C. W. von Sydow att under år 1922 vara föreståndare för Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning.

samma dag för fil. lic. Hugo Sebelius att från och med den 1 juni 1922 tillsvidare under vakans uppehålla laboratorsbefattningen i kemi;

den 19 juli 1922 för docenten Malte Ljungdahl att föreläsa i klinisk medicin under januari 1923 mot befrielse från viss annan undervisning;

den 25 augusti 1922 för docenten Arvid Uhler att från och med den 1 september 1922 under vakans uppehålla det ena professorsämbetet i matematik;

den 17 november 1922 för docenten Assar Hadding att

under år 1923 vara assistent i mineralogi vid geologisk-mineralogiska institutionen;

den 6 december 1922 för docenten A. Nygren att under examensperioden i december 1922 förrätta vissa kateketiska prov;

samma dag, för med. kand. Gunnar Ahlgren att under år 1923 vara assistent vid fysiologiska institutionen;

den 15 december 1922 för docenten Göte Turesson att under år 1923 vara assistent vid botaniska institutionens växtfysiologiska avdelning;

den 6 januari 1923 för med. kand. Arvid Lindau att under år 1923 vara biträdande lärare i patologi;

den 15 januari 1923 för docenten C. E. D. Fehrman att under år 1923 vara lärare i symbolik samt förrätta de i ämnet förekommande licentiatexamina;

samma dag för docenten S. D. Wicksell att under år 1923 vara lärare och examinator i statistik;

samma dag för fil. lic. Axel E. Lindh att under år 1923 vara assistent vid fysiska institutionen;

samma dag för docenten Folke Ryde att från och med den 1 januari 1923 under vakans uppehålla det andra professorsämbetet i matematik;

samma dag för med. kand. Ivar Behring att under år 1923 vara assistent vid patologiska institutionen;

den 20 januari 1923 för docenten C. H. Rosén att från och med den 1 februari 1923 under vakans uppehålla lediga professorsämbetet i systematisk teologi med undervisningsskyldighet i teologisk etik;

den 24 januari 1923 för docenten D. Holmdahl att under februari och mars 1923 leda kurs i fysikalisk diagnostik och för med. lic. M. Odin att vara biträdande lärare vid samma kurs;

samma dag för fil. lic. B. L. Brahme att under april—maj 1923 leda kurs i icke-fysikaliska undersökningsmetoder;

samma dag för med. licentiaterna M. Odin och H. Lapidus att under år 1923 leda kurser i allmän sjukvårdsteknik, den förre den kurs, som anordnats under april och maj, samt den senare den kurs, som anordnats under februari och mars;

den 31 januari 1923 för f. d. kapellmästaren, fil. d:r Alfred Berg att från och med den 1 januari 1923 under vakans uppehålla lediga kapellmästarebefattningen;

samma dag för musikdirektören, fil. lic. Birger Aurep-Nordin att från och med den 1 januari 1923 tillsvidare uppehålla undervisningen och examinationen i liturgisk sång och framsägning;

den 12 februari 1923 för professorn vid universitetet i Uppsala M. Siegbahn att under tiden 1 januari—31 maj 1923 uppehålla lediga professorsämbetet i fysik härstädes;

den 28 mars 1923 för docenten C. W. von Sydow att under år 1923 vara föreståndare för Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning;

den 14 maj 1923 för fil. lic. H. Berlin att från och med den 13 april tillsvidare under vakans uppehålla lediga konservatorsbefattningen vid zoologiska institutionen;

samma dag för docenten Alf Nyman att förestå examinationen i teoretisk filosofi den 11—31 maj 1923, då professorn Hans Larsson vore upptagen av censorgöromål.

Mindre konsistoriet har den 9 september 1922, på därom gjord ansökan, beviljat amanuensen vid räktekammaren och kansliet docenten R. Bergendal avsked från amanuensbefattningen ävensom förordnat e. o. amanuensen, jur. kand. Gösta Wetterlöf att från och med den 11 i samma månad vara amanuens vid nämnda räktekammare och kansli.

Undervisning i liturgisk sång och välläsning har under höstterminen 1922 meddelats av kapellmästaren, fil. d:r Alfred Berg; under vårterminen 1923 har d:r Berg undervisat i talteknik och framsägningskonst och musikdirektören, fil. lic. Birger Aurep-Nordin i liturgisk sång; hovrättsassessorn Hugo Ericsson har varit föreståndare för den praktiska kursen inom juridiska fakulteten; docenten Ragnar Bergendal har meddelat den till samma fakultets propedeutiska kurs hörande undervisning; med. lic. E. O. S. Petré har vid Malmö epidemisjukhus meddelat föreskriven kurs i epidemiologi för medicine kandidater; artisten Fr. Krebs har meddelat en kurs i måleriets teori och teknik; målaren Hans Erlandsson har biträtt vid vården och konserveringen av universitetets konstsamlingar; lektorn Karl Berlin har meddelat en kurs i uppmätning och avbildning av byggnadsverk och fil. mag. Nils Stensson har lett en kurs i allmän fotografi.

Gymnastikdirektören, fröken Estrid Ribbing har varit förordnad att under läsåret leda gymnastikövningar för kvinnliga studenter, och har v. häradshövdingen C. M. B. Fougstedt meddelat den vid universitetet under vårterminen 1923 anordnade kursen i bokföring.

Till docenter hava förordnats: jur. d:r Ragnar Sven David Bergendal i civilrätt den 7 juni 1922; fil. d:r Johannes (Hannes) Eyelinus Sköld i slaviska språk den 23 juni 1922; fil. d:r Anders Gustaf Alsterberg i allmän fysiologi den 14 oktober 1922; fil. d:r Oskar Benjamin Klein i teoretisk fysik den 24 november 1922; fil. lic. Axel Olof (Olle) Holmberg i litteraturhistoria med poetik den 15 december 1922; fil. lic. Göte Wilhelm Turesson i botanik den 26 december 1922; fil. lic. Nils Gunnar Carlsson i latinska språket och litteraturen den 27 januari 1923; fil. lic. Elis Gideon Hjalmar i fysik den 12 april 1923.

Docenterna i romanska språk Marianne Mörner, i kirurgi G. Pallin, i histologi och mikroskopisk anatomi Gösta Häggqvist, i teoretisk fysik T. Heurlinger blevo på egen begäran entledigade från sina docenturer, Marianne Mörner den 27 oktober 1922, Pallin den 14 november 1922, Häggqvist den 6 december 1922 och Heurlinger den 9 februari 1923.

Såsom amanuenser hava tjänstgjort: vid anatomiska institutionen: E. Ebert och Seved Bergendal; vid histologiska institutionen: J. E. Karstrup; vid fysiologiska institutionen: H. L. Grönwall och Dan O. Svensson; vid patologisk-anatomiska institutionen: T. O. Skoog och Hj. Frendel; vid medicinskt-kemiska institutionen: Y. Plym Forshell och K. G. Jensen-Carlén; vid medicinska kliniken: Ellen Persson, Herman Lapidus, F. G. Blix och H. Malmros; vid kirurgiska kliniken: C. R. E. Brandberg och S. M. Wahlgren; vid oftalmiatriska kliniken W. Möller och S. G. Schiller; vid pediatrika kliniken: Å. G. Schéle och B. L. Brahme; vid tuberkulosavdelningen: Ruth Johansson och docenten Stenström; vid obstetrisk-gynekologiska kliniken: R. Hallgren och S. von Wachenfeldt; vid otiatriska kliniken: E. Brattström; vid ortopediska kliniken: S. M. Wahlgren och R. C. M. Ivarsson; vid röntgeninstitutet: Yngve Olsson och Sven Jung-
hagen; vid konstmuseet: G. A. V. Thomæus och Uno Otterstedt; vid historiska museet samt mynt- och medaljkabinettet: S. O. E. Källström och B. A. Engström; vid humanistiska sektionens semi-

nariebibliotek: biblioteksamanuensen Küntzel; vid geografiska institutionen: G. F. Ekstrand; vid matematiska seminariet: docenterna Svensson och Uhler samt fil. lic. S. Sjöberg; vid astronomiska observatoriet: J. B. Ohlsson och A. Corin; vid botaniska institutionens systematiska avdelning: G. Sjöstedt och H. Blomgren; vid samma institutions fysiologiska avdelning: V. Holmgren och G. Sjöstedt; vid fysiska institutionen: J. Tandberg och E. Hulthén; vid geologisk-mineralogiska institutionen: O. Isberg och S. Holgersson; vid kemiska institutionen: G. Sjöström, S. Hagman och H. Nilsson; vid zoologiska institutionen: G. Thulin och H. Bergman; vid institutionen för ärftlighetsforskning: docent Turesson och I. Beckman; och vid räntekammaren och kansliet: Gösta Wetterlöf.

Till e. o. amanuenser hava förordnats: vid fysiologiska institutionen: D. O. Svensson fr. o. m. $\frac{1}{6}$ 1922; vid röntgeninstitutet: S. Junghagen för ett halft år, räknat fr. o. m. $\frac{4}{5}$ 1922, och H. Thulin för år 1923; vid histologiska institutionen: G. N. Fogelgren, K. Rosén och H. G. W. Hellsten för tiden $\frac{1}{9}$ 1922— $\frac{31}{8}$ 1923; vid historiska museet: B. Engström; vid med.-kemiska institutionen: N. Bildsten fr. o. m. $\frac{1}{9}$ 1922; vid kemiska institutionen: Erik Larsson fr. o. m. $\frac{1}{10}$ 1922; vid zoologiska institutionens zootomiska avdelning: Brita Carlqvist och K. Ander; vid fysiologiska institutionen: J. E. Lehmann fr. o. m. $\frac{1}{9}$ 1922 och Bo Sahlin fr. o. m. $\frac{1}{1}$ 1923; vid botaniska institutionens fysiologiska avdelning: N. Stålberg för år 1923; vid samma institutions systematiska avdelning: N. B. Walldén och H. T. Rosenberg t. o. m. den $\frac{31}{12}$ 1923; vid fysiska institutionen: G. Johansson, K. Rothstein för vt. 1923; vid seminariet för klassisk fornkunskap och antikens historia: B. Edmar för år 1923; vid konstsamlingarna: A. Borelius och O. Antonsson för år 1923; vid astronomiska observatoriet: N. P. Ambolt fr. o. m. $\frac{1}{1}$ 1923; vid anatomiska institutionen: T. Wadstein, A. C. L. Henriksson och C. G. Ingvarsson för år 1923 samt Sv. Måhlén för ett år, räknat fr. d. $\frac{15}{2}$ 1923; vid rättsmedicinska institutionen: A. Lindau fr. o. m. $\frac{1}{1}$ 1923; vid geografiska institutionen: H. Svensson för år 1923; vid institutionen för ärftlighetsforskning: K. O. Tedin; vid medicinska kliniken: Åke Wilton för tiden 1 april—31 maj 1923.

Universitetets lärarepersonal utgjordes den 31 maj 1923 av 53 professorer, 1 astronomie observator, 1 föreståndare för den en-

tomologiska avdelningen av zoologiska institutionen, 63 docenter, 4 assistenter, av vilka en tillika var docent, 3 lektorer, 2 t. f. exercitiemästare samt 15 t. f. lärare, av vilka sju även voro docenter.

Av de med fast lön förenade läraretjänsterna voro följande lediga, nämligen: professorsämbetena i teologisk etik, i psykiatri, i sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning, ena professorsämbetet i historia, båda professorsämbetena i matematik, professorsämbetet i fysik, laboratorsbefattningen i kemi, kapellmästarebefattningen, befattningen som gymnastiklärare och fäktmästare samt ritmästaretjänsten.

De vid fakulteter och sektioner fästade docentstipendierna hava under läsåret eller del därav innehafts av följande docenter: teologiska fakultetens docentstipendium n:r 1 av A. Th. S. Nygren, n:r 2 av E. Eidem t. o. m. 30 april 1923 och n:r 3 av C. H. Rosén t. o. m. 31 december 1922; juridiska fakultetens docentstipendium n:r 1 av E. R. Lindahl och n:r 2 av N. H. Å. Hassler, n:r 3 av R. S. D. Bergendal fr. o. m. 1 juli 1922; medicinska fakultetens docentstipendium n:r 2 av G. Häggqvist t. o. m. 30 oktober 1922, n:r 3 av T. A. F. Stenström och n:r 4 av Sven Ingvar; filosofiska gruppens inom humanistiska sektionen docentstipendium n:r 1 av A. Nyman och n:r 2 av G. A. R. Anderberg, historiska gruppens inom samma sektion docentstipendium n:r 1 av S. Bonnesen, n:r 2 av L. F. B. Lagerroth, n:r 3 av A. O. Holmberg fr. o. m. 1 januari 1923, n:r 4 av Hilma Borelius fr. o. m. 1 januari 1923 och n:r 5 av T. H. Kjellin; språkliga gruppens inom samma sektion docentstipendium n:r 1 av Justus Lundberg, n:r 2 av G. F. J. Sahlgren, n:r 3 av A. M. Mörner t. o. m. 30 juni 1922 och av N. G. Carlsson fr. o. m. 1 februari 1923, n:r 4 av S. B. Liljegren, n:r 5 av H. Smith, n:r 6 av N. M. A. Åkerman och n:r 7 av S. Belfrage; humanistiska sektionens docentstipendium av A. W. Persson t. o. m. 31 december 1922; matematiska gruppens inom matematisk-naturvetenskapliga sektionen docentstipendium n:r 1 av F. A. Ryde, n:r 2 av K. G. Malmquist och n:r 3 av A. Uhler; fysisk-kemiska gruppens inom samma sektion docentstipendium n:r 1 av C. O. G. Borelius t. o. m. 30 juni 1922 och n:r 2 av C. E. Ohlsson; biologisk-geografiska gruppens inom samma sektion docentstipen-

Docent- och
resestipendier,
Oscar II:s
stipendium.

dium n:r 1 av G. T. Troedsson, n:r 2 av H. G. Lundegårdh, n:r 3 av J. O. H. Frödin t. o. m. 31 december 1922 och därefter av G. W. Turesson samt n:r 4 av E. C. L. Naumann; matematisk-naturvetenskapliga sektionens docentstipendium av T. V. F. Heurlinger t. o. m. den 31 december 1922 och därefter av G. Alsterberg; medicinska fakultetens docentstipendier n:r 1 och 5 hava under läsåret stått obesatta.

Riksstatens resestipendier för år 1923 hava icke utdelats.

Konung Oscar II:s stipendium för år 1923 har tilldelats docenten Einar Naumann.

Tjänstledighet,
vikariat m. m.

Tjänstledighet har, förutom under kortare tid intill fjorton dagar, då sådan beviljats av prokanslern eller rektor, åtnjutits av nedannämnda befattningshavare, därvid följande personer innehaft vikariat:

undertecknad, rektor, för fullgörande av offentligt uppdrag den 22 februari—28 mars och 14—30 maj 1923 från rektorsgöromålen;

professorn Einar Löfstedt för fullgörande av sakkunniguppdrag m. m. den 19 september—31 oktober 1922 från undervisningsskyldigheten; vikarie: docenten M. Åkerman;

professorn E. Kallenberg för fullgörande av offentligt uppdrag den 16 november—8 december 1922 samt på grund av sjukdom den 12 april—5 maj 1923 från undervisningsskyldigheten; vikarie var ej förordnad;

professorn E. Walberg för fullgörande av sakkunniguppdrag den 1 februari—31 mars 1923; vikarie: lektorn A. Chr. Thorn;

professorn Cl. Lindskog för fullgörande av riksdagsmannaupdrag den 15 januari—9 maj 1923 från undervisningsskyldigheten; vikarie: docenten Axel W. Persson;

professorn E. Wrangel för vetenskapligt arbete den 18 februari—30 april 1923; vikarie: docenten i Uppsala J. H. Cornell;

professorn L. Weibull för vetenskapligt arbete den 1 februari—10 maj 1923 från undervisnings- och examinationsskyldighet; vikarie: docenten S. Bonnesen;

professorn Martin P:n Nilsson för fullgörande av sakkunniguppdrag den 1 mars—30 april 1923; vikarie: professor emeritus L. Kjellberg i Uppsala;

professorn Sigfrid Wallengren för dito den 22 februari—5 maj 1923; vikarie: docenten Fr. Lagerroth;

professorn Fr. Bök för vetenskapligt arbete den 9 april—9 maj 1923 från halva undervisningsskyldigheten; vikarie var ej förordnad;

docenten Å. Hassler för tjänstgöring som t. f. professor vid Stockholms högskola under hela läsåret;

docenten H. Kjellin för tjänstgöring som professor vid universitetet i Dorpat den 1 september—21 november 1922 samt den 15 januari—31 maj 1923;

docenterna Axel W. Persson den 1 september—10 november 1922, Th. Stenström den 1 oktober—31 december 1922, E. Naumann den 1 oktober—15 december 1922, S. Ingvar under vårterminen 1923, H. Sköld den 11 januari—10 april 1923, H. Smith den 15 januari—31 maj 1923 och K. G. Malmquist den 1 mars—15 maj 1923 för utrikes resor i studiesyfte;

docenten A. Norlind för tjänstgöring vid Birkagårdens folkhögskola den 1 november 1922—31 maj 1923;

docenten Olle Holmberg för tjänstgöring som t. f. professor vid Stockholms högskola den 1 mars—31 maj 1923;

konservatorn, docenten Otto Holmqvist på grund av sjukdom den 14 augusti 1922—31 mars 1923; vikarie: docenten G. Alsterberg;

densamme på grund av dito den 1—12 april 1923; vikarie: fil. d:r H. Berlin;

föreståndaren för ortopediska kliniken och polikliniken, med. lic. G. Frising för utrikes resa 2—14 oktober 1922; vikarie var ej förordnad;

amanuensen vid kvinnokliniken, med. lic. R. Hallgren den 15 juni—15 augusti 1922; vikarie: med. kand. S. von Wachenfeldt;

amanuensen vid pediatrika kliniken, med. lic. Å. Schéle den 16 juni—1 juli 1922; vikarie: docenten D. Holmdahl;

amanuensen vid dito, med. lic. L. Brahme på grund av sjukdom den 27 januari—26 mars 1913; vikarie: med. lic. Å. Schéle;

amanuensen vid med. kliniken, med. kand. G. Blix den 1 september—1 oktober 1922; vikarie: med. lic. Ellen Persson;

amanuensen vid dito, med. kand. H. Malmros under januari 1923; vikarie: med. lic. H. Lapidus;

amanuensen vid ortopediska kliniken, med. lic. R. Ivarsson den 1 maj—9 juni och 20 augusti—10 september 1923; vikarie: med. kand. R. Borelius; och

amanuensen vid röntgeninstitutet, med. lic. S. Junghagen den 4—26 mars samt 16 juni—31 augusti 1923; vikarie: med. kand. H. Thulin.

Utmärkelser.

Bland utmärkelser, som tillfallit universitetets förre och nuvarande lärare och tjänstemän, må här nämnas följande:

Professor emeritus C. M. Fürst har utnämnts till kommendör av Kungl. Nordstjärneorden, 1:sta klassen; professorn I. Broman har utnämnts till kommendör av samma orden, 2:dra klassen; professorn M. F. Böök, räntmästaren O. G. Regnéll och f. d. förste bibliotekarien A. Malm hava utnämnts till riddare av samma orden; f. d. räntmästaren R. Eklundh har utnämnts till kommendör av Kungl. Vasaorden, 1:sta klassen.

Professorn E. Wrangel har utnämnts till kommendör av Danska Dannebrogorden, 2:dra klassen; professorn Martin P:n Nilsson har utnämnts till kommendör av Finlands vita Rosens orden 2:dra klassen.

Professor emeritus C. M. Fürst har erhållit Kungl. Fysio-grafiska Sällskapets i Lund minnesmedalj i guld och har blivit utsedd till ledamot av Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab; professorn J. Forssman har kallats till ledamot av sist-nämnda sällskap och erhöll i oktober 1922 Svenska läkaresällskapets pris; professorn Broman erhöll i oktober 1922 Regnellska priset av Sv. läkaresällskapet; professorn Karl Petrén har kallats till ledamot av Societas medico-chirurgica, Edinburgh, till hedersledamot av Köpenhamns medicinska sällskap och har erhållit för år 1923 »Legatet til Fremme av lægevidenskabelig Forskning, særlig vedrørende Sukkersygdommen» (Köpenhamn); professorn Charlier har utsetts till hedersledamot av Finska forstsamfundet och till ledamot av Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab; professorn H. Nilsson-Ehle har utnämnts till D:r phil. honoris causa vid universitetet i Breslau och har kallats till hedersledamot av Finska hushållningssällskapet, till hedersledamot av Association of Economic Biologists, England, och till ledamot av Letterstedtska föreningen; docenten S. Bonnesen har valts till ledamot av Vetenskaps-societeten i Lund.

Professorn Martin P:n Nilsson har på särskild inbjudan vid universitetet i Aberystwyth i Wales givit en serie av 7 föreläsningar över Minoan-Mycenaean Religion and its survivals in the Greek Religion; professorn E. Löfstedt var under september och oktober 1922 inbjuden att föreläsa i latin vid Köpenhamns universitet.

Docenten N. Heribert-Nilsson har av Kungl. Fysiografiska sällskapet i Lund erhållit Westrupska priset och av Zoologisch-botanische Gesellschaft i Wien Rainermedaljen, kapellmästaren C. A. Berg har av H. M. Drottningen av Holland erhållit en minnesmedalj i silver med anledning av Hennes Maj:ts besök i Sverige.

Kungl. Maj:t har nedannämnda dagar anvisat följande be-
lopp ur de till Kungl. Maj:ts disposition å universitetets stat för
här nedan angivna år stående medel, nämligen:

Kungl. brev.
A. Anslag ur
medel till
Kungl. Maj:ts
disposition.

den 4 augusti 1922 ur 1922 års medel 800 kronor till be-
stridande av kostnaderna för infött ryskt biträde vid undervis-
ningen i slaviska språk vid universitetet;

samma dag dels ur 1922 års medel 895 kronor 83 öre och
dels ur 1923 års medel 724 kronor 17 öre till bestridande av
kostnaderna för avlöning åt ett kvinnligt tekniskt biträde vid
histologiska institutionen i Lund;

den 4 maj 1923 1,800 kronor att utgå med dels 1,379 kro-
nor 8 öre av de å universitetets i Lund stat för tiden 1 januari
—30 juni 1923 uppförda medel samt dels med 420 kronor 92
öre av motsvarande å universitetets stat för budgetåret 1923—
1924 uppförda medel för förfärdigande av embryonalsnittserier
och bestridande av därmed förenade kostnader;

den 17 maj 1923 ur de för budgetåret 1923—1924 upp-
förda medel 1,700 kronor till avlöning av ett tekniskt biträde vid
fysiologiska institutionen;

samma dag ur de för budgetåret 1923—1924 uppförda me-
del 1700 kronor till avlöning av ett tekniskt biträde vid histo-
logiska institutionen.

Den 15 juni 1922 har Kungl. Maj:t avlåtit nådigt brev till
statskontoret angående vissa anslag till universiteten i Uppsala
och Lund samt Karolinska institutet.

B. Övriga
Kungl. brev
och departe-
mentshand-
lingar.

Enligt beslut samma dag har Kungl. Maj:t ställt till förfogande av undertecknad, rektor, av det utav riksdagen på extra stat för 1923 anvisade reservationsanslaget för anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar utom universitetsstaden ett belopp av 2,250 kronor.

Samma dag har Kungl. Maj:t anvisat ytterligare anslag av 2,000 kronor till bestridande av kostnaden för inlösen för universitetsbibliotekets räkning av Victoria Benedictssons litterära kvarlåtenskap, att utgå från reservationsanslaget till extra utgifter.

Samma dag har Kungl. Maj:t avlåtit nådigt brev till länsstyrelsen i Malmö angående vissa anslag till universitetet.

Samma dag har Kungl. Maj:t avlåtit nådigt brev till länsstyrelsen i Malmö angående anslag till materiell m. m. för vissa institutioner och inrättningar vid universitetet.

Samma dag har Kungl. Maj:t, enligt nådigt brev till länsstyrelsen i Malmö, ställt till förfogande av direktionen över Malmöhus läns sjukvårdsinrättningar i Lund ett av riksdagen på tilläggsstat för år 1922 anvisat förslagsanslag, högst 300,000 kronor, till täckande av driftkostnaderna vid nämnda sjukvårdsinrättningar.

Samma dag har Kungl. Maj:t avlåtit nådigt brev till statskontoret angående anslag till kurser i skyddskoppymning.

Samma dag har Kungl. Maj:t avlåtit nådigt brev till statskontoret angående anslag till undervisning i epidemiologi för medicine kandidater.

Samma dag har Kungl. Maj:t låtit meddela, att riksdagen, i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag, till ersättning för opposition å disputationsavhandling åt person, som icke tillhörde vederbörande universitets eller karolinska mediko-kirurgiska institutets lärarkår, för tiden 1 januari—30 juni 1923 anvisat ett förslagsanslag, högst 1,250 kronor.

Den 14 juli 1922 har Kungl. Maj:t medgivit att med patologiska institutionen i Lund finge sammanbyggas en likkällare för Malmöhus läns sjukvårdsinrättningar i Lund.

Samma dag har Kungl. Maj:t funnit gott tillerkänna professorn Edv. Rodhe tillfällig löneförbättring för tiden 1 januari 1922—30 april 1923 med ett tusen kronor för år räknat.

Samma dag har Kungl. Maj:t funnit gott tillerkänna pro-

fessorn G. Aulén tillfällig löneförbättring för tiden den 1 januari —30 april 1922 med ett tusen kronor för år räknat.

Samma dag har Kungl. Maj:t förklarat professorn, föreståndaren för universitetets historiska museum samt mynt- och medaljkabinett S. O. H. Rydbeck berättigad att av den tid, han innan tillträdet av sina befattningar utfört arbete i statens tjänst, för erhållande av ålderstillägg räkna sig tillgodo fem år.

Den 28 juli 1922 har Kungl. Maj:t meddelat beslut rörande ändrad lydelse av mom. c) uti punkten 9 av de till staten för universitetet i Lund hörande särskilda föreskrifter.

Den 18 augusti 1922 har Kungl. Maj:t meddelat resolution angående behörighet för Siri Theodora Fagerström att inskrivas såsom studerande vid universitetet.

Den 1 september 1922 har Kungl. Maj:t medgivit, att till varj och en av pensionstagarna i pensionsinrättningen för änkor och barn efter ämbets- och tjänstemän vid Lunds universitet finge under år 1922 såsom tillfälligt understöd utbetalas ett belopp motsvarande hälften av den från inrättningen för samma år utgående pensionen.

Den 29 september 1922 har Kungl. Maj:t funnit gott medgiva att med åtgärder för återbesättande av kemielaboratorsbefattningen vid universitetet må anstå tillsvidare intill den 1 juli 1923.

Den 27 oktober 1922 har Kungl. Maj:t förklarat f. d. docenten vid universitetet, lektorn N. O. Heinertz berättigad att av den tid, han innan tillträdet av sin befattning utfört arbete i statens tjänst, för erhållande av ålderstillägg räkna sig till godo tio år sex månader femton dagar.

Den 30 november 1922 har Kungl. Maj:t meddelat resolution angående tillstånd för Inez Helena Gustava Uddenberg att innehava assistentbefattning vid patologiska institutionen i Lund.

Den 13 januari 1923 har Kungl. Maj:t meddelat resolution angående med. lic. W. Möllers besvär däröver, att med. lic. E. Brattström förordnats till amanuens vid kliniken för öron-, näs- och halssjukdomar.

Den 19 januari 1923 har Kungl. Maj:t utfärdat bestämmelser angående professors i psykiatri och observators i astronomi vid universitetet undervisningsskyldighet m. m.

Den 2 februari 1923 har Kungl. Maj:t medgivit, att av den s. k. Jollainska fondens ränteavkastning finge under vårterminen 1923 till lektorn i franska språket vid universitetet i Lund V. E. J. Pinot utgå 150 kronor mot skyldighet för honom att, utöver den honom såsom universitetslektor redan åliggande kostnadsfria undervisningsskyldighet, åt studerande meddela kostnadsfria lektioner i fransk konversation till ett antal av 4 under terminen, varvid i varje lektion högst 2 studerande skulle deltaga såsom elever.

Den 9 februari 1923 har Kungl. Maj:t meddelat resolution angående behörighet för löjtnanten i Kungl. Flottans reserv H. Åkerlund att såsom studerande inskrivas vid universitetet m. m.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat resolution angående behörighet för professorn vid Åbo akademi Johannes Sundwall att komma i åtanke och bliva bedömd vid tillsättandet av den lediga professuren i klassisk fornkunskap och antikens historia vid universitetet i Uppsala.

Den 2 mars 1923 har Kungl. Maj:t medgivit, att prof. K. M. G. Siegbahn finge under den tid, han jämlikt Kanslersämbetets förordnande av den 12 februari 1923 uppehölle professuren i fysik vid universitetet i Lund, härför åtnjuta gottgörelse med så stort belopp, att hans sammanlagda inkomst av statsmedel uppginge till vad som skulle hava tillkommit honom, därest han varit ordinär innehavare av professuren.

Den 13 april 1923 har Kungl. Maj:t förklarat hinder icke möta för återbesättande i vanlig ordning av en genom andre bibliotekarien F. E. Nossli's avgång ledigbliven andre bibliotekariebefattning.

Den 27 april 1923 har Kungl. Maj:t meddelat beslut angående fortsatt indragning av vissa professorsprebenden m. m.

Den 2 maj 1923 har Kungl. Maj:t meddelat utslag på de besvär, f. d. docenten vid universitetet, lektorn P. K. Sörensson i underdånighet anfört över skolöverstyrelsens beslut den 15 juni 1922 i fråga om bemälde Sörenssons uppflyttning i lönegrad.

Den 4 maj 1923 har Kungl. Maj:t meddelat resolution angående rätt för Björn Ivar Åstrand att, utan hinder därav att han icke avlagt studentexamen, få inskrivas vid universitetet i Lund samt där avlägga filosofie kandidatexamen i engelska, geografi, nationalekonomi och pedagogik.

Den 11 maj 1923 har Kungl. Maj:t dels fastställt av domkyrkoarkitekten T. Wåhlin uppgjorda ändrade ritningar till nybyggnad för medicinskt-kemiska och farmakologiska institutionerna dels ock ställt ett av riksdagen för inredning och möblering av vinden m. m. inom gamla biblioteksbyggnaden vid universitetet anvisat anslag å 43,800 kronor till förfogande.

Den 17 maj 1923 har Kungl. Maj:t anbefallt statskontoret att ur det för budgetåret 1923—1924 beviljade extra reservationsanslaget å 30,000 kronor till tryckning av doktorsavhandlingar vid universiteten i Uppsala och Lund samt karolinska mediko-kirurgiska institutet för därmed avsett ändamål efter rekvisition i mån av behov utbetala till det större akademiska konsistoriet i Uppsala 17,250 kronor, till det större konsistoriet i Lund 9,750 kronor samt till lärarkollegiet vid karolinska mediko-kirurgiska institutet 3,000 kronor.

Samma dag har Kungl. Maj:t ställt till förfogande av rektor vid universitetet i Lund ett av riksdagen för budgetåret 1923—1924 anvisat extra reservationsanslag å 4,500 kronor såsom bidrag till täckande av kostnader för populära föreläsningskurser, anordnade från universitetet i Lund.

Samma dag har Kungl. Maj:t anbefallt statskontoret samt länsstyrelserna i Uppsala och Malmö att på rekvisition i mån av behov till vederbörande utbetala av riksdagen för budgetåret 1923—1924 anvisat extra reservationsanslag å 1,000 kronor till arvodet å 100 kronor åt biträdande läkare samt till kostnader för materiell m. m., 25 kronor, vid en var av två kurser i skyddskoppympning vid vardera av universiteten i Uppsala och Lund samt vid en var av fyra dylika kurser vid karolinska mediko-kirurgiska institutet.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat föreskrifter angående användningen av ett av riksdagen för budgetåret 1923—1924 anvisat extra anslag å 9,400 kronor till anordnande vid epidemisjukhusen i Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala av klinisk undervisning i epidemiologi åt medicine kandidater.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat beslut i fråga om vissa universitetet beviljade anslag å extra stat för budgetåret 1923—24.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat, att riksdagen i riksstaten upptagit det för budgetåret 1923—1924 anvisade ordinarie

reservationsanslaget till resestipendier samt läroböckers, tidskrifters och lärda verks utgivande 15,000 kronor under ändrad titel: »till utgivande av tidskrifter, lärda verk och läroböcker».

Samma dag har Kungl. ecklesiastikdepartementet meddelat att riksdagen, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag, i riksstaten för budgetåret 1923—1924 upptagit det ordinarie förslagsanslaget till Lunds universitet med 5.000 kronor.

Samma dag har Kungl. Maj:t, sedan riksdagen höjt det ordinarie anslaget till materiell m. m. för medicinska klinikerna vid universitetet från 2,000 kronor till 3,000 kronor, ställt sistnämnda anslagspost till det större konsistoriets förfogande att av konsistoriet årligen efter förefallande behov fördelas mellan klinikerna.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat, att riksdagen, i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag, till ersättning för opposition å disputationsavhandling åt person, som icke tillhörde vederbörande universitets eller karolinska mediko-kirurgiska institutets lärarkår, anvisat på extra stat för budgetåret 1923—1924 ett anslag å 1,500 kronor.

Samma dag har Kungl. Maj:t lämnat föreskrifter angående fördelningen av ett för budgetåret 1923—1924 till förstärkande av materiellanslagen till vissa institutioner vid universitetet anvisat extra reservationsanslag å 75,000 kronor.

Den 25 maj 1923 har Kungl. Maj:t medgivit att till en var av pensionstagarna i pensionsinrättningen för änkor och barn efter ämbets- och tjänstemän vid universitetet finge för tiden 1 januari 1923—30 juni 1924 såsom tillfälligt understöd utbetalas ett belopp motsvarande hälften av den från inrättningen för samma tid utgående pensionen.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat beslut i anledning av en utav österrikiske undersåten, medicine doktorn Karl Kainz gjord ansökning om tillstånd att vid universitetet i Lund avlägga medicinska examina.

Kanslersbrev.
A. Anslag ur
reservfonden.

Följande anslag hava under ifrågavarande akademiska år av kanslersämbetet anvisats ur universitetets reservfond, nämligen:

den 2 juli 1922 till professorn L. Smith, för bestridande av kostnader för studiebesök å kemiska institutioner i Uppsala, Stockholm och Köpenhamn, 200 kronor;

samma dag, för inköp av en apparat för mikro-kinematografisk upptagning, avsedd att uppställas å botaniska institutionens fysiologiska avdelning och tillsvidare redovisas i inventarieförteckningen för denna institution, högst 2,500 kronor;

den 12 juli 1922, för inköp åt universitetets instrumentmakareverkstad av en fräsmaskin och en gängskärningssvarv med till maskinerna hörande motor och övriga tillbehör, 3,000 kronor;

den 14 september 1922, för inköp åt botaniska museet av 12 herbarieskåp, 4,000 kronor;

den 6 oktober 1922, till bestridande av utgifter för akademiska kapellet under senare halvåret 1922, 700 kronor;

samma dag, till bestridande av utgifter för eldning och städning i sammanhang med de offentliga föreläsningarna i liturgisk sång och talteknik under höstterminen 1922, 200 kronor;

den 27 oktober 1922, för inlösen av en samling skioptikobilder och fotografiplåtar för konsthistoriska seminariets räkning, 800 kronor;

samma dag, för inköp av två ritbord med kartsåp och ett dokumentåp samt för inbindning av böcker och uppfodring av kartor för geografiska institutionens räkning, 2,100 kronor;

den 14 november 1922, till inlösen av en till geologisk-mineralogiska institutionen erbjuden samling mineral och bergarter, 500 kronor;

samma dag, såsom bidrag till bekostande av dels en kurs i de fria konsternas teknik, uttryckssätt och metoder jämte biträde i vården och konserveringen av konstsamlingarna dels ock en kurs i uppmätning och avbildning av fornminnen och byggnadsverk, tillhopa 416 kronor 67 öre;

samma dag, såsom bidrag till täckande av kostnaderna för professorn Otto Rydbeck's resa till en i Stockholm under tiden 26 juni—1 juli 1922 hållen nordisk arkeologkongress, 225 kronor;

den 17 november 1922, till infött ryskt biträde vid undervisningen i ryska språket, 800 kronor;

den 15 december 1922 till täckande av brister, under år 1922 uppkomna dels å anslaget till underhåll och reparationer av universitetets byggnader och dels å anslaget till extra utgifter: för förra ändamålet högst 20,000 kronor och för det senare högst 23,000 kronor;

samma dag, till täckande av brist i de till viss årlig avgäld till biskopen i Lunds stift anslagna medel, 202 kronor 35 öre;

samma dag, för inköp av en räknemaskin för zoologiska institutionens räkning, 600 kronor;

den 15 januari 1923 till Lunds studentkårs anförare under år 1922, kapellmästare A. Berg, 500 kronor;

samma dag, för bekostande av tekniskt arbetsbiträde vid fysiologiska institutionen under tiden 1 januari—30 juni 1923, 600 kronor;

samma dag till medicinska fakultetens notarie, E. Uddenberg, såsom ersättning för särskilda av honom under år 1922 utförda arbeten, 400 kronor;

samma dag, för möjliggörande av universitetsbibliotekets öppethållande jämväl klockan $1\frac{1}{2}$ 4—5 e. m. vårterminen 1923, 654 kronor;

den 20 januari 1923, för bekostande av bokbindning vid slaviska seminariets bibliotek, 250 kronor;

den 31 januari 1923, till inköp för Lunds observatorium av ett objektivprisma och en räknemaskin, 2,100 kronor;

samma dag, till bekostande av utrustning för institutionen för ärftlighetsforskning, högst 1,650 kronor;

samma dag, till biträde och övriga kostnader för preparering och teknisk bearbetning, fotografering och teckning m. fl. andra nödvändiga förarbeten för konservering och vetenskaplig bearbetning av vissa arkeologiska fynd från Asine i Grekland, 1,000 kronor;

samma dag, såsom ersättning till den person, som haft i uppdrag att utarbета den till universitetets årsberättelse för 1921—1922 hörande förteckningen över skrifter, utgivna av universitetets lärare och tjänstemän, 200 kronor;

den 9 februari 1923 för inköp av en samling grekiska antikviteter för seminariets för klassisk fornkunskap och antikens historia räkning, 1,600 kronor.

den 7 mars 1923, för anskaffande av nya skåp till juridiska fakultetens sessionsrum, 2,660 kronor;

samma dag, såsom tilläggsarvode åt filosofiska fakultetens notarie, 500 kronor;

samma dag, för inköp av en mikrofotograferingsapparat och en räknemaskin för anatomiska institutionens histologiska avdelnings räkning, 3,470 kronor;

den 10 mars 1923, för inköp av utställningsglas för zoologiska institutionens räkning, 1,000 kronor;

samma dag, för avlönande under återstående delen av 1923 av ett tekniskt biträde vid patologisk-anatomiska institutionen, 1,500 kronor;

samma dag, till beredande av bostadsersättning åt den vid bakteriologiska avdelningen av patologisk-anatomiska institutionen anställda uppasserska, högst 480 kronor;

den 28 mars 1923, till inköp av gipsavgjutningar efter antika konstverk för undervisningen i klassisk fornkunskap och konsthistoria, 6,000 kronor;

samma dag, till infött ryskt biträde vid undervisningen i ryska språket, 800 kronor;

samma dag, till ingenjörerna N. G. Åberg och H. G. Queckfeldt för vissa av dem uppgjorda förslag till anläggningar inom geologisk-mineralogiska och geografiska institutionernas ifrågasatta gemensamma institutionsbyggnad, 1,153 kronor 45 öre;

den 12 april 1923, för inköp för kemiska institutionens räkning av en centrifug med tillbehör, en refraktometer, ett elektriskt torkskåp, en analytisk våg, föreläsningstabeller i organisk kemi samt en kvartsspektrograf jämte tillbehör, 2,964 kronor;

den 26 april 1923 till bestridande av kostnaderna för fortsatt katalogisering, resp. registrering under år 1923 av universitetsbibliotekets samlingar av biografiska småskrifter och enskilda predikningar, högst 1,200 kronor;

den 27 april 1923 såsom bidrag till tackande av professorn Forssmans resekostnader vid fullgörande av honom lämnat uppdrag att representera Lunds universitet vid de högtidligheter, varmed universiteten i Paris och Strasbourg skulle fira hundraårsminnet av Pasteurs födelse, 400 kronor;

samma dag såsom bidrag till tackande av professorn Mobergs resekostnader vid fullgörande av honom lämnat uppdrag att representera Lunds universitet vid de högtidligheter, varmed Göteborgs stad den 8 maj 1923 skulle fira trehundraårsminnet av stadens grundläggning, 100 kronor;

den 5 maj 1923 såsom ersättning till juridiska fakultetens notarie för det extra arbete, som varit förenat med utgivande av ny upplaga av studiehandboken, 250 kronor.

B. Anslag ur
docentstipen-
diefonderna.

Nedannämnda belopp hava under ifrågavarande akademiska år av kanslersämbetet anvisats ur respektive docentstipendiefonder för följande ändamål, nämligen:

a) ur *Teologiska fakultetens docentstipendiefond*:

den 20 december 1922 200 kronor till docenten G. Hylmö såsom ersättning för uppdrag som fakultetsopponent;

den 15 januari 1923 400 kronor till läraren i liturgiskt föredrag;

den 3 april 1923 1,150 kronor för vissa kurser i kyrkokonst och kyrkovård.

b) ur *Medicinska fakultetens docentstipendiefond*:

den 31 augusti 1922 1,500 kronor till docenten D. Holmdahl såsom ersättning för viss undervisning;

den 15 januari 1923 2,000 kronor till docenten D. Holmdahl såsom ersättning för biträde vid undervisningen i anatomi v. t. 1923.

c) ur *Humanistiska sektionens docentstipendiefond*:

den 14 oktober 1922 300 kronor till adjunkten T. Nørrgård för kurs i danska språket;

den 27 oktober 1922 5,000 kronor till docenten C. W. von Sydow för undervisning under tiden 1 september 1922—31 augusti 1923;

den 6 december 1922 2,500 kronor till docenten J. Frödin såsom ersättning för kursundervisning,

den 15 januari 1923 5,000 kronor till docenten A. W. Persson såsom ersättning för viss undervisning under år 1923.

samma dag 500 kronor till docenten E. Briem för undervisning och examination i religionshistoria h. t. 1922;

den 28 mars 1923 800 kronor till docenten J. H. Cornell såsom ersättning för särskilda kostnader;

d) ur *Matematisk-naturvetenskapliga sektionens docentstipendiefond*:

den 6 oktober 1922 1,500 kronor till fil. lic. A. E. Lindh såsom ersättning för kursundervisning;

den 30 oktober 1922 700 kronor till docenten H. Nordqvist såsom ersättning för kursundervisning;

den 17 november 1922 250 kronor till docenten O. Gertz såsom ersättning för uppdrag som fakultetsopponent;

den 6 december 1922 2,500 kronor till docenten J. Frödin såsom ersättning för kursundervisning;

samma dag 4,000 kronor till docenten A. Hadding såsom ersättning för undervisning i mineralogi och petrografi år 1923;

den 17 mars 1923 2,500 kronor till docenten O. Klein såsom ersättning för viss undervisning;

den 19 april 1923 1,000 kronor till fil. lic. E. Hjalmar såsom arvode för propedeutisk kurs i fysik;

samma dag 300 kronor till fil. lic. Erik Larsson såsom ersättning för biträde vid kurs i fysikalisk kemi v. t. 1923;

den 22 maj 1923 1,500 kronor såsom bidrag för deltagande i naturforskarmötet i Göteborg;

samma dag 300 kronor till amanuensen H. Bergman såsom ersättning för viss kursundervisning.

Den 2 juli 1922 har kanslersämbetet medgivit, att docenten A. Nygren finge under läsåret 1922—23 utbyta honom åliggande stipendiatföreläsningar mot övningar;

C. Övriga
kanslersbrev.

den 12 juli 1922 har kanslersämbetet meddelat bestämmelser angående den undervisningsskyldighet, som för höstterminen 1922 skulle åligga dels föreståndaren för ortopediska kliniken och polikliniken, dels föreståndaren för röntgeninstitutet och dels biträdande läraren i patologi;

den 19 juli 1922 har kanslersämbetet bestämt, att fortsättningstjänstgöring i medicin, kirurgi och patologisk anatomi finge fullgöras under december månad 1922; att grundläggande tjänstgöring i medicin, kirurgi och patologisk anatomi finge under år 1922 äga rum under tiden 15—31 december, samt att innehavarna av professurerna i praktisk medicin, kirurgi samt patologisk anatomi och rättsmedicin eller de, som bleve förordnade att upprätthålla nämnda professurer, finge under år 1922 under tiden 15—31 december fullgöra den undervisningsskyldighet, som ålåg dem för tiden 15—31 nästpåföljande januari;

samma dag har kanslersämbetet bestämt, att fortsättningstjänstgöring i medicin för medicine kandidater skulle äga rum vid universitetet under januari månad 1923 med början den 8 januari;

den 7 augusti 1922 har kanslersämbetet förklarat professorn O. Rydbeck berättigad att, räknat från och med den 1 juli 1920, å sin lön årligen åtnjuta ett ålderstillägg å 600 kronor;

den 17 september 1922 har kanslersämbetet förklarat, att ansökningar om pension, vilka numera handläggas och prövas av Kungl. statskontoret, böra insändas direkt till statskontoret och icke, såsom tillförene, till Kanslersämbetet;

den 21 september 1922 har kanslersämbetet medgivit, att akademikamrer N. Hintze finge uppehålla notariebefattningen i filosofiska fakulteten under den tid, fakultetens notarie docenten Axel Persson, såsom ledare av svenska utgrävningarna av Asine, vistades i Grekland;

samma dag har kanslersämbetet medgivit docenten Hannes Sköld rätt att bosätta sig i Höör;

den 28 september 1922 har kanslersämbetet bestämt, att den kurs i otia tri, rhinologi och laryngologi, som det åligger förståndaren för kliniken och polikliniken för öron-, näs- och hals-sjukdomar att giva två gånger årligen, skall givas under höstterminen 15 oktober—15 december och under vårterminen februari—mars;

den 14 oktober 1922 har kanslersämbetet medgivit, att kapellmästaren Berg, vilken den 13 oktober 1922 uppnådde 65 ars ålder, finge kvarstå i tjänsten intill utgången av år 1922;

den 6 november 1922 har kanslersämbetet medgivit, att docenten John Frödin finge fullgöra resten av honom, såsom innehavare av ett Riksstatens större resestipendium, åliggande utrikes studieresa under år 1923;

den 15 december 1922 har kanslersämbetet förklarat professorn Karl A. Grönwall berättigad att från och med den 1 januari 1923 årligen åtnjuta ålderstillägg å sin lön med 600 kronor;

den 20 december 1922 har kanslersämbetet medgivit, att professorn H. Nilsson-Ehle finge till år 1923 uppskjuta en stipendieresa;

den 30 december 1922 har kanslersämbetet beviljat kapellmästaren C. A. Berg avsked från kapellmästarebefattningen från och med den 1 januari 1923;

den 6 januari 1923 har kanslersämbetet bifallit en av professorn Hans Larsson gjord ansökan om rätt att till år 1923 uppskjuta en stipendieresa;

samma dag har kanslersämbetet bestämt, att ur 1923 års ordinarie anslag till humanistiska sektionens seminariebibliotek, 1,750 kronor, skulle utgå 350 kronor till bibliotekarien, 800 kronor till vice bibliotekarien och 400 kronor till amanuensen;

samma dag har kanslersämbetet bifallit överbibliotekarien E. Ljunggrens ansökning om rätt att få till posten för flitpenningar m. m. lägga det överskott, enligt beräkning uppgående till 530 kronor 83 öre, som för år 1922 komme att uppstå å de båda första posterna av det på ordinarie stat för universitetsbiblioteket uppförda anslaget till arvoden, flitpenningar m. m.;

samma dag har kanslersämbetet med avseende å fördelningen av examinationen i matematik mellan docenterna Ryde och Uhler under den tid, de uppehöll de båda lediga professurerna i matematik, bestämt, att docenten Ryde skulle examinera för filosofie licentiatexamen samt docenten Uhler för filosofisk ämbetsexamen och filosofie kandidatexamen;

samma dag har kanslersämbetet ur det på extra stat för 1922 uppförda anslaget å 2,500 kronor till ersättning i vissa fall för opposition å disputationsavhandling anvisat ett belopp av 250 kronor såsom ersättning åt lektorn Otto Heinertz, som enligt humanistiska sektionens uppdrag opponerat å fil. lic. A. F. Winnells den 21 oktober 1922 ventilerade avhandling *„Pelagia, eine Legende in mittelniederländischer Sprache“*;

den 9 februari 1923 har kanslersämbetet bifallit matematisk-naturvetenskapliga sektionens hemställan om uppskov med åtgärder för tillsättandet av den med anledning av professorn Brodén's avgång ledigblivna professuren i matematik, tills den tidigare ledigförklarade professorsbefattningen i samma ämne blivit med ordinarie innehavare försedd, och denne sitt ämbete tillträtt;

den 20 februari 1923 har kanslersämbetet medgivit, att ur avkastningen å David Carnegies donationsfond får såsom tilläggsanslag till Lunds studenthem utgå en summa av 200 kronor årligen tillsvidare från och med vårterminen 1923 med 100 kronor vid varje termins slut;

den 20 mars 1923 har kanslersämbetet medgivit, att professorn J. Forssman finge innehava uppdrag såsom kontrollant och bakteriologisk rådgivare vid aktiebolaget Leo, farmaceutisk kemisk fabrik i Hälsingborg;

samma dag har kanslersämbetet medgivit, att professorn E. M. P. Widmark finge innehava uppdrag såsom kontrollant och konsulent vid nämnda aktiebolag;

den 5 maj 1923 har kanslersämbetet stadfäst akademiska församlingens val av professorn O. Carlgren till ledamot i universitetets drätselnämnd för 3 år, räknat från och med den 1 juni 1923.

Donationer.

Universitetet har erhållit kanslerns bemyndigande att till förvaltning mottaga följande donationer:

lektor Carl Wiblings och fru Ida Wiblings donationsfond å 5,000 kronor;

professor A. V. Bäcklunds stipendiefond å 20,000 kronor;

regementsläkare C. J. Lembkes donation å 10,300 kronor;

en av e. o. hovrättsnotarien Gunnar Swenson till förman för Smalands nation i Lund stiftad donation å 20,000 kronor.

Angående universitetets institutioner hava följande uppgifter lämnats av deras föreståndare.

1. Anatomiska institutionen.

Anatomiska institutionen.

Anatomisalen har varit tillgänglig för de studerande från och med den 1 sept. till och med den 31 maj med undantag för tiden 21 december—8 januari samt påskveckan. Antalet dissekanter har under höstterminen varit 160 och under vårterminen 150.

Dissektionsmaterialet har utgjorts av 34 lik (32 av manligt och 2 av kvinnligt kön).

I de med den jämförande anatomiska kursen förbundna dissektionerna av olika ryggradsdjurstyper deltog 51 studerande.

I de histologiska övningarna deltog 37.

Värdefulla gåvor i form av embryologiska, teratologiska eller normalanatomiska preparat hava överlämnats till institutionen av:

Godsägare Bellander, Vinninge, D:r G. Lundh, Lund, D:r Claes Hultén, Fil. D:r N. A. Kemner, Stockholm, Prof. Essen-Möller, Lund, D:r Joh:s Schmidt, Köpenhamn, Veterinärdirektör

Osberg, Malmö, D:r A. Bauer, Malmö, Veterinär Magnusson, Malmö, Assistent G. Ahlgren, Lund, Prof. E. Sjövall, Lund, D:r Adlercreutz och D:r Sam. Pettersson, Engelholm samt Kand. M. Ericsson, Lund.

Institutionens bibliotek har fått mottaga gåvor av: Prof. em. C. M. Fürst, Lund, Prof. Herbert N. Evans, University of California samt Proff. Boas och Paulli, Köpenhamn.

Institutionens samlingar hava ökats med talrika embryonala snittserier, vetenskapliga fotografier och rekonstruktionsmodeller.

Den makroskopiskt-anatomiska avdelningens instrumentarium har ökats med bl. a. ett Himmeler's mikroskop samt med en Reichert's makrotom; den histologiska avdelningens med bl. a. ett större preparatskåp, en polarisationsapparat, ett Leitz mikroskop samt ett objektiv för ritapparat. Dessutom har histologiska avdelningen med understöd av särskilda anslag från reservfonden kunnat rikta sitt instrumentarium med två mikrotomer, en räknemaskin, en planimeter och 33 Abbe's belysningsapparater för kursmikroskop.

Förfärdigandet av de embryonala snittserierna hava liksom under föregående läsår möjliggjorts genom ett särskilt anslag från universitetsmedel, som stå till Kungl. Maj:ts disposition.

Vetenskapliga undersökningar hava utom av institutionens egna tjänstemän utförts å institutionen av: Docent J. Olow, Med. stud. M. Ericsson, D:r E. Berven, Stockholm, D:r A. Jokl, Uppsala samt av Prosektor Frans Djörup, Köpenhamn.

Ivar Broman.

2. Astronomiska institutionen.

I de av observatorn ledda praktiska övningarna vid observatoriet ha under året deltagit 8 studerande.

Astronomiska
institutionen.

Docent Malmqvist och Amanuens Ohlsson hava under året lett kurser i astronomi för fil. kand. och magisterexamen.

Av Meddelanden från Lunds Observatorium ha under året utkommit:

Serie I.

N:r 102. Contributions to the analytical theory of sampling by S. D. Wicksell.

Serie II.

- N:r 28. A research on open clusters by Sigfrid Raab.
- N:r 29. Flächenhelligkeiten von 566 Nebelflecken und Sternhaufen. Nach photometrischen Beobachtungen am 49 cm-Refraktor der Universitäts-Sternwarte Strassburg (Elsass) 1911—1916 von Carl Wirtz.
- N:r 30. Stargauges by William Herschel and John Herschel edited by C. V. L. Charlier.
- N:r 31. Star-gauges at the observatory of Lund by C. V. L. Charlier, F. A. Engström, P. B. Fänge, K. A. W. Gyllenberg, C. F. Lundahl, K. G. Malmquist, J. B. Ohlsson, S. D. Wicksell edited by C. V. L. Charlier.

De trådlösa tidsignalerna från Eiffeltornet och Nauen hava i regel varje dag kunnat erhållas. Seismografen har i regel fungerat på ett tillfredsställande sätt.

Observationerna på Lundazonen hava under året fortsatt av Observator Gyllenberg å alla stjärnklara nätter och hava nu 5,000 stjärnorter kunnat bestämmas. Observator Gyllenberg har härvid haft biträde av Amanuenserna Ohlsson, Corlin och Ambolt varjämte jur. studerandena Folke Forssander och Max de Sharengrad även i år vid behov biträtt vid observationernas utförande.

Doc. Malmquists stjärnstudier i närheten av norra galaktiska polen hava fortsatt dels genom stjärnfotografier med observatoriets Zeiss' refraktor dels genom kompletterande observationer vid observatoriet i Hamburg. Genom dessa observationsserier är han nu i besittning av fotografiska plåtar medelst vilka såväl den fotografiska som den foto-visuella magnituden kan bestämmas för stjärnor i närheten av vintergatans pol ned till den 13:de storleken.

Amanuens Ohlssons magnitudsbestämningar för Franklin-Adams kartorna hava fortsatt men ännu ej kunnat avslutas enär en del material ännu saknas för den södra himmelen.

Observatoriets föreståndare har under året bragt till en viss avslutning sina undersökningar över stjärnornas rörelse.

Fröknarna E. Bruzelius, M. Nilsson, G. Lindström, I. Ohlsson och A. Johnsson hava under året varit anställda som räknebiträden vid observatoriet.

C. V. L. Charlier.

3. Biblioteket.

Förvaltningen i allmänhet.

På särskilda framställningar av undertecknad upptog Större konsistoriet följande äskanden för universitetsbiblioteket till 1923 års riksdag: Biblioteket.

1) om höjning av ordinarie anslaget till arvoden, flitpenningar m. m. med 5,700 kr., varav 3,300 kr. såsom arvode till en amanuens, 1,200 kr. såsom avlöning åt en extra vaktmästare och 1,200 kr. till förstärkning av anslagsposten till flitpenningar åt e. o. tjänstemän m. m. Kanslersämbetet tillstyrkte denna framställning, men Kungl. Maj:t fann framställningen icke föranleda någon dess åtgärd.

2) om ett ordinarie anslag för uppvärmning och belysning å 4,000 kr. och ett anslag på extra stat å 2,000 kr. för samma ändamål. Kungl. Maj:t föreslog ett anslag på extra stat å 5,000 kr., vilket även riksdagen beviljade.

3) om förhöjning av extra anslaget till materiell m. m. för universitetsbiblioteket med 17,000 kr. Kungl. Maj:t föreslog en förhöjning av anslaget med 10,000 kr., och riksdagen beslöt i enlighet med den kungliga propositionen.

Bibliotekets *räkenskaper* för år 1922 visa i sammandrag följande siffror:

Debet.

Behållning från år 1921	713: 59
-------------------------------	---------

Inkomster:

Ordinarie statsanslaget	50,000: —	
Anslag å extra stat	20,000: —	
» » tilläggsstat	13,500: —	
Intressemedel	2,191: 22	
Extra inkomster	2,167: 01	87,858: 23
	<hr/>	Summa 88,571: 82

Kredit.**Utgifter:**

Bokinköp	58,484: 62	
Inlösen av bibl:s bytesexemplar av Lunds univ:s årsskrift	800: —	
Bokbinderiarbete jämte materialier	14,118: 53	
Skrivmaterialier och tryck	1,833: 39	
Uppvärmning	5,574: 04	
Elektrisk belysning och kraft	1,501: 96	
Frakt- och transportkostnader	1,199: 83	
Telefon	431: 25	
Renhållning	1,192: 20	
Parkens underhåll	24: 50	
Inköp och underhåll av inventarier	1,714: 50	
Diverse omkostnader.....	409: 10	87,283: 92
Behållning vid årets slut		1,287: 90
		<hr/> Summa 88,571: 82

Utgiftskontot visar en stark koncentration på bokinköpen: särskilt bevisande härvid äro de låga posterna för skrivmaterialier och tryck, inventarier och diverse omkostnader. Sistnämnda post har under de senaste 15 åren endast en gång varit lägre.

Medelkostnaden pr bok uppgick till något över 10 kronor, mot cirka 9 kr. 1920.

Bokbinderikostnaderna äro avsevärt lägre än föregående års, men bandens antal ungefär lika. Medelkostnaden pr bokband uppgick till kr. 4,81. 54 tidningsband bundos; medelkostnaden pr band utgjorde för dem kr. 15,37. Hela antalet under året bundna band uppgick till 2,619, varav 9 bundits i bibliotekets eget bokbinderi.

Det å bibliotekets stat uppförda anslaget av 20,500 kronor till »arvoden, flitpenningar åt extra biträden, renskrivning, eftermiddagstjänst m. m.», jämte ett ur universitetets reservfond för läslokalernas öppethållande kl. 3,30—5 e. m. under tiderna $1/2$ — $31/5$ och $1/9$ — $15/12$ beviljat belopp av 978 kr., användes med kanslers-ämbetets medgivande på följande sätt:

Arvoden till amanuenser	12,669: 17
Avlöning åt en tamburvakt	600: —
» » ett biträde till allmänhetens betjänande ...	600: —
Flitpenningar åt extra ordinarie tjänstemän	4,025: —
Ersättning för extra arbetshjälp	129: 83
» » » tjänstgöring $\frac{1}{2}$ 4—5 e. m.	1,110: —
» till vaktmästare för ordinarie eftermiddags- tjänst	2,344: —
<hr/>	
Summa 21,478: —	

Anslaget till bokbinderiarbeten, 1,500 kr., utgick som avlöning till den vid biblioteket anställde bokbindaren.

Lokaler och inventarier. De båda hissarna ombyggdes delvis. Inredningen av fjärde halv våningens båda flyglar samt av västra flygeln av vardera andra och tredje halv våningarna påbörjades under hösten, sedan respektive arbeten utbjudits på entreprenad och entreprenör antagits. Installation av värmeledningselement, som utfördes av firman Axel Wiklund i Lund efter program uppgjort av ingenjör R. Hilton i Malmö, samt av elektrisk belysningsapparat, som verkställdes av A.-B. Chr. Berg & Co. i Malmö efter program uppgjort av ingenjör H. G. Queckfeldt i Lund, fullbordades. Hyllorna, som levererades och uppsattes av A.-B. Göran Jönsson i Klippan, voro uppsatta före årets slut.

Personalen. Till e. o. amanuens förordnades den 1 december fil. kand. K. P. Knutsson.

Till innehavare av amanuensarvoden för året förordnades amanuenserna Colliander, Küntzel, Richter och Norlind. Arvode innehades för övrigt under 2 månader av amanuensen Werin.

Tjänstledighet åtnjöts av andrebibliotekarien Almqvist $\frac{1}{8}$ — $\frac{21}{8}$ för hälsans vårdande och $\frac{1}{10}$ — $\frac{31}{10}$ för vetenskapligt arbete, av andrebibliotekarien Brodén $\frac{20}{5}$ — $\frac{2}{6}$ för sjukdom, av andrebibliotekarien Wetterberg $\frac{1}{10}$ — $\frac{30}{11}$ för vetenskapligt arbete, av andrebibliotekarien Nosslin $\frac{2}{2}$ — $\frac{28}{2}$ för sjukdom, av andrebibliotekarien Wulff $\frac{5}{1}$ — $\frac{31}{1}$ för sjukdom och $\frac{26}{6}$ — $\frac{4}{7}$ för enskilda angelägenheter, av amanuensen Norlind $\frac{1}{6}$ — $\frac{31}{7}$ för vetenskapligt arbete, av amanuensen Werin $\frac{9}{10}$ — $\frac{16}{12}$ för vetenskapligt arbete, av e. o. amanuensen Tamm $\frac{16}{10}$ — $\frac{31}{12}$ för studier, av e. o. amanuensen Mattisson $\frac{1}{3}$ — $\frac{31}{3}$, $\frac{1}{5}$ — $\frac{31}{7}$, $\frac{1}{9}$ — $\frac{31}{12}$ för studier och utrikes resor,

av e. o. amanuensen Karlsson $1/7—31/12$ för studier, av biträdet av 2:dra graden Borg-Zetterberg $1/2—28/2$ på grund av sjukdom.

Andrebibliotekarieförordnande innehades av amanuensen Colliander $2/2—28/2$, $26/6—4/7$, $1/10—30/11$, av amanuensen Küntzel $1/8—21/8$, $1/10—31/10$.

Förordnande att förestå kvinnlig biträdesbefattning innehades $1/2—28/2$ av fröken Alma Lundgren.

Provtjänstgöring fullgjordes, utom av den till e. o. amanuens antagne kandidaten, av fil. kand. Hanna Knutsson och stadsbibliotekarien i Hälsingborg fil. kand. Stina Callmer.

Som frivilliga medarbetare har biblioteket under året haft den stora förmånen att räkna f. d. rektorn O. Ingstad samt f. d. förstebibliotekarien P. Sjöbeck. Den förre var även 1922 en trägen deltagare i katalogiseringsgöromålen. Den senare, som utförde den nedan nämnda katalogiseringen av biographica minora, åtnjöt i likhet med föregående år med kanslersämbetets medgivande ett för detta ändamål beviljat anslag ur universitetets reservfond. Till dem båda må härmed ett varmt tack uttalas.

Med innerligt beklagande har jag att anteckna den förtidiga bortgången av en annan frivillig medarbetare: fil. stud. E. W. Lundberg († 22 aug.), vars deltagande i arbetet omnämnts i årsberättelserna för 1919 och 1920 och som här efterlämnar minnet av en livligt intresserad, hängiven, nitisk och lovande medhjälpare.

Bibliotekskommissionen har för behandling av inkomna förslag till bokinköp hållit de föreskrivna sammanträdena. Dess ledamöter voro, utom vederbörande bibliotekstjänstemän, professorerna Hj. Holmquist, E. Sommarin, E. Sjövall, A. Herrlin, M. P:son Nilsson, V. W. Ekman och K. Grönwall. Suppleanter voro professorerna S. Herner, G. Bergman, J. Forssman, E. Löfstedt, E. Walberg, H. Kylin och M. Siegbahn.

Tryckavdelningarna.

Tillväxt.

Svenska tryckavdelningen. Lagstadgade tryckleveranser inkommo i 775 sändningar från 614 olika boktryckerier. Antalet på grund av uteblivna eller felaktiga leveranser under året gjorda reklamationer uppgick till 172. Beträffande arten och omfånget

av tillväxten genom leveranser av svenska tryck hänvisas som vanligt till den i Kungl. bibliotekets årsberättelse meddelade detaljerade redogörelsen, vilken med smärre jämkningar eger giltighet även för detta bibliotek. Enligt nämnda redogörelse levererades under år 1922 till Kungl. biblioteket cirka 55,400 svenska tryckalster (hela eller påbörjade band samt broschyrer och småtryck).

Genom köp förvärvade biblioteket under året 71 i Sverige tryckta band eller broschyrer samt 187 i utlandet tryckta svenska skrifter.

Genom gåvor erhöll avdelningen en tillökning av 581 tryckalster, varav 142 utgjordes av särtryck. 60 av dessa senare härörde från professor A. V. Bäcklunds boksamling.

Utländska avdelningens tillväxt under året uppgick till 17,103 volymer (= band, hela eller påbörjade, broschyrer eller kartor). Av dessa hade 5,803 förvärvats genom köp, 1,835 genom gåvor och 9,465 genom byte. Ej medräknade äro 1,365 dissertationer, representerade av endast titelblad eller titelblad jämte ett kort utdrag.

Av de inköpta böckerna hade 1,836 förvärvats inom landet, 1,345 anskaffats från Tyskland och Österrike, 1,590 från England, 600 från Frankrike, 198 från Danmark och Norge och 234 från andra länder (Holland, Belgien, Italien, Schweiz, Amerika).

För de direkta köpen från England, Frankrike och Tyskland var medelkostnaden pr bok resp. kr. 10: 64, 10: 27 och 2: 83 mot resp. 12: 67, 9: 51 och 3: 53 föregående år. Vid bedömandet av dessa siffror bör hänsyn tagas därtill att de engelska arbetena i regel inkommit i bundet skick, medan de franska nästan genomgående och de tyska i flertalet fall inkommit obundna samt att löpande tidskriftsårgångar i rätt stor utsträckning ingå i inköpen från England och Frankrike, men däremot nästan alls icke i inköpen från Tyskland. Den lägre siffran för Tyskland gentemot 1921 återspeglar knappast ett prisfall, den beror snarare på att färre dyrbara större verk stått att få. De tyska bokpriserna voro för övrigt särskilt på grund av svårigheten att anpassa dem efter markens snabba fall i hög grad ojämna. Medan man t. ex. ännu i november 1922 kunde göra tyska inköp till priser, som voro mer än 10 ggr lägre än de internationella, så kunde enskilda tyska förläggare samtidigt fordra priser, som närmade sig och i enstaka

fall t. o. m. överstego de engelska och franska. Detta hade i allmänhet sin grund däri att förläggare av vetenskapliga arbeten för att kunna räkna med en inhemsk kundkrets måste inom landet hålla ytterst låga underpriser och därför sökte hålla sig skadeslösa genom att göra priserna för de valutastarka länderna så mycket högre. Då markvärdet i stort sett hela året var statt i ett permanent sjunkande, betydde det för den utländske köparen en avsevärd fördel, men för den tyske bokhandlaren en stor förlust, när betalningen dröjde, något som här måste bli fallet vid fraktsändningar, vilka ofta anlände hit mer än en månad efter avsändandet. Häremot började den tyska bokhandeln i synnerhet under senare halvåret skydda sig, t. ex. genom prissättning i någon stabil utländsk myntsort, vanligen schweizer francs, eller genom omräkning av markpriset till köparens valuta efter kursen den dag då anbudet avgavs eller sändningen avgick. Stundom skedde emellertid valveringen i svenskt mynt efter principen att svenskarna på grund av sin höga valuta kunde och borde betala mera än andra, ett förfarande, som naturligtvis medförde protester.

Bland inköpen märkas publikationer utgivna av Chetham Society (Historical and Literary Remains, 166 bd), Hakluyt Society (150 bd), Cumberland and Westmorland Ant. and Archæol. Society (31 bd), Royal Numismatic Society (82 bd), Scottish Historical Society, (73 bd), Selden Society (38 bd), Thoresby Society (27 bd), Zoological Society (Transactions 15 bd), Yorkshire Archæol. Society (26 bd), Notes and Queries (Lord Cromer's exemplar, 142 bd), Journal of Theological Studies (20 bd), facsimileupplagor av 1532 års edition av Chaucer's Works samt av 1632, 1664 och 1685 års folioupplagor av Shakespeare's Works, Trivandrum Sanskrit series (25 bd), Bulletin de la Société de législation (50 bd), Revue de numismatique 1836—1921, Revue critique de paléozoologie 1897—1915, Catalogue générale des livres imprimés de la Bibliothèque nationale (51 bd), Racinet, Le costume historique, Bulletino della Commissione archeologica comunale di Roma (47 bd), Collezione di opere inedite o rare (66 bd), Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft (38 bd), Zeitschrift für Philosophie u. Pädagogik (21 bd), Abhandlungen z. Philosophie u. ihrer Geschichte 1—52, Wilpert, Die Malereien der Katakomben Roms, Schramm, Der Bilderschmuck der Frühdrucke, varav de 4 första banden förelågo färdiga, tre tyska ettbladstryck från resp. 1479,

1480 och 1504, Der Codex aureus der Bayerischen Staatsbibliothek, hrsg. von G. Leidinger, varav de två första banden förelågo färdiga.

Bland bytesskrifterna utgjordes 8,081 av akademiska avhandlingar och program o. d.

Bland gåvor att hänföra till denna avdelning må särskilt med tacksamhet omnämnas följande:

Genom franska utrikesministeriets försorg erhöll biblioteket liksom föregående år löpande årgångar av ett femtiotal franska tidskrifter, vetenskapliga och litterära.

Carnegie Institution of Washington och Carnegie Endowment for International Peace skänkte vardera sina under året publicerade skrifter (21 resp. 23 volymer).

Professor A. V. Bäcklund hade i sitt testamente förordnat att överbibliotekarien vid universitetsbiblioteket efter hans fränfälle skulle ega rätt att för bibliotekets räkning uttaga de serier som för biblioteket vore behövliga. Denna betydande donation ökades väsentligt av prof. Bäcklunds syster fru Hilma Petersson, som gav överbibliotekarien rätt att uttaga överhuvud alla de i prof. Bäcklunds boksamling befintliga verk som han ansåge för biblioteket nyttiga, ävensom restupplagorna av prof. Bäcklunds egna tryckta arbeten. Utländska avdelningen riktades härigenom med 210 band och 745 särtryck.

Pastor Leo Hasslers stärbhusdelägare överlämnade enligt H:s förordnande 93 volymer moderna arbeten inom olika litteraturgrenar.

Bataljonsläkare O. T. Hellsten skänkte praktverket Naumann, Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas (12 foliovolymer).

Biblioteksamanuens Norlind skänkte 23 tyska populära arbeten i naturvetenskap.

Med. dr E. Söderwall skänkte 104 vol. medicinsk litteratur.

Humanistiska seminariebiblioteket deponerade 23 volymer, Fysiografiska sällskapet 3 och Läkaresällskapet i Lund 12.

Genom statsverkets försorg erhöll biblioteket, liksom de föregående åren, för sina bytesförbindelser större eller mindre antal exemplar av ett flertal med statsunderstöd utgivna svenska tidskrifter. Även av en del enskilda arbeten fick biblioteket genom statsverkets försorg mottaga extra exemplar.

Av de löpande årgångarna av tidskrifterna Namn och bygd, Historisk tidskrift för Skåneland, Statsvetenskaplig tidskrift samt

Hygienisk tidskrift ställde vederbörande redaktioner välvilligt bytesexemplar till bibliotekets förfogande.

Katalogiserings- och andra arbeten.

Revisionen av facket Geologi med Mineralogi, Petrografi och Paleontologi bragtes till avslutning. Å Vitterheten blev den danska litteraturen behandlad, varjämte gruppen Tegnériana omordnades och nysignerades. Facket Litteraturhistoria undergick partiell revision, huvudsakligen bestående i utbrytning av arbeten rörande enskilda författare och dessa arbetens sammanförande i särskilda monografiserier, till vilka även likartade arbeten från andra fack, särskilt facket Biografi, överfördes. Liknande monografiserier inrättades på facket Bildande konst samt på avdelningen Bibellitteratur. Å facket Arkeologi nybildades särskilda underavdelningar för Epigrafik, Papyrologi och Runologi. Å facken Acta, Historia och Geografi inrättades underavdelningar för Polen och de nybildade baltiska staterna; å sistnämnda fack fick Finland, som där förut sammanförts med Ryssland, en särskild underavdelning. Avdelningen Indisk litteratur, som mångdubblats genom det stora förvärvet från 1919, blev uppdelad i grupper. På facket Undervisningsväsen i svenska avdelningen omordnades grupperna Läroböcker och Barnböcker.

En äldre aldrig behandlad samling finska skrifter katalogiserades. Samlingen av tyska officiella universitetsskrifter omordnades, varvid summariska förteckningar över beståndet av årsberättelser, föreläsningsskataloger, personallistor o. d. uppgjordes. Lagret av finska akademiska avhandlingar efter 1860 förtecknades.

Mycken tid krävde förberedandet av entreprenaderna för inredning av västra flygelns andra, tredje och fjärde halv våning samt östra flygelns fjärde halv våning. Huvudparten av arbetet härmed kom på andre bibliotekarien Wetterbergs lott.

Den av f. d. förste bibliotekarien J. P. Sjöbeck med anslag ur reservfonden utförda katalogiseringen av svenska biografiska småskrifter — särskilt likpredikningar — fortgick under 10 månader, varvid 2,685 katalogblad av honom utskrevos.

Bibliotekets nominalkatalog ökades under året med 15,652 blad, därav 3,905 med påklustrade tryckta titlar. Realkatalogen ökades med 11,397 blad, av vilka 82 med påklustrade tryckta titlar.

Handskriftsavdelningen.

Handskriftsavdelningens förvärv voro i huvudsak följande.

Enstaka brev från G. Adlersparre (7), C. A. Agardh (4), Abr. Cronholm (2), B. A. Cronholm (3), J. J. Borelius (17), F. T. Borg (7), G. K. Hamilton (16), N. Lilja (2), Jenny Lind (1), G. H. J. Ljunggren (6), J. E. Rietz (1), C. G. Stjernsvärd (3, varav 1 i avskrift), Anna Tegnér f. Myhrman (3), fältmarskalken J. C. Toll (52), J. W. Zetterstedt (1). (Köp)

1 brev från H. Forssell, 1 från V. v. Heidenstam och 1 från G. Upmark, originalms. till en dikt av V. Rydberg m. m. av litterärt intresse. (Gåva av fröken Ellen Wester)

9 brev från prosten J. Nordwall samt diverse brev och handlingar rörande skånska herregårdar. (Gåva av E. Ljunggren)

1 brev från C. J. L. Almqvist till L. W. Löhman jämte manuskript till den senares recension av Törnrosens bok. (Gåva av fröken Elma Lundborg)

Facsimile av en latinsk bönbok för Galeazo Maria Sforza (Cod. 1856 i Hofbibliothek i Wien). (Köp)

Handlingar, dels i original dels i avskrift, rörande Es. Tegnér's vistelse på sinnessjukanstalten i Schleswig. (Köp)

Ordinationer för åtskilliga siuke vid Ramlösa surbrunn. År 1768. (Gåva av med. doktor E. Söderwall)

Professor A. Stilles excerpter ur svenska och utländska arkiv rörande Carl XII:s historia, huvudsakligen för åren 1708—14. (Jfr Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1922, sid. 194. Enligt prof. Stilles i livstiden uttalade önskan överlämnade av professorskan Elisabeth Stille)

Ett förseglat paket, enligt uppgift innehållande en samling litterära papper. (Gåva av fil. stud. E. Steineck, Lund)

Aug. Strindbergs uttalande om sitt förhållande till Schiller, originalmanuskript. (Köp)

Sven Lagerbrings »Annotata in historiam Novi testamenti ecclesiasticam» samt ett samlingsband innehållande diverse föreläsningsanteckningar från slutet av 1600-talet. (Gåva av förstebibliotekarie G. Carlquist)

Professor C. J. Danielsson Hills efterlämnade papper. (Gåva av fröken Hedda Hill)

3 pergamentsblad i stor folio av italienska handskrifter från början av 1400-talet med vackra miniatyrmålningar. (Köp)

Slutligen är att anteckna att med 1922 års utgång den samling av Victoria Benedictssons efterlämnade papper som innehafts av Axel Lundegård och sedan julen 1920 förvarats här övergått i bibliotekets ego tack vare dels tvänne av Kgl. Maj:t beviljade anslag å tillsammans 5,000 kr. dels av enskilda intresserade välvilligt lämnade bidrag å tillsammans 7,000 kr. Bland givarna anser jag mig böra med särskild tacksamhet nämna Doktor Carl Herslow, den förste bidragstecknaren, Professor Fredrik Böök, den mest verksamme främjaren av förvärvet, samt Fabriksegaren A. Sahlin i Eslöv, Direktör H. C. L. Dunker, Konsul I. P:son Henning, Konsul B. Ingelsson, framlidne Direktör Malte Sommelius i Hälsingborg, Fröken Helga Neess i Landskrona, Direktör Axel Andersson, Docenten Hilma Borelius, Förstebibliotekarien G. Carlquist, Fil. Doktor Selma Colliander, Apotekare Fredrik Montelin i Lund, Fröken Anna Eurenus i Malmö och Fröken Elisabeth Björkegren i Simrishamn.

Årets förvärv, med undantag av den Hillska samlingen, infördes i accessionsjournalen, de mindre förvärven blevo jämväl inordnade på vederbörliga platser och förtecknade i katalogen. En tioårsförteckning över universitetsarkivets tillväxt upprättades, jämväl upptagande de delar av arkivet som förvaras i universitetets räntekammare och kansli, ävensom i resp. institutionsbyggnader förvarade byggnadsritningar. Arbetet med den Kahlska samlingens ordnande och förtecknande fullbordades. Prof. C. W. Blomstrands brevväxling (skänkt 1904) förtecknades. Sven Nilsson-arkivet blev fullständigt ordnat och förtecknat. En redogörelse för dess innehåll är införd i Historisk tidskrift för Skåneland, Bd 5, sid. 292—3. Därjämte nedlades ett betydande arbete på sovrandet av den oerhörda massan av Hillska papper, och härvid stannar biblioteket i stor tacksamhetsskuld till professor Nörlund, som ägnade mycken tid åt att genomgå ungefär hälften av samlingen och verkställa utgallringar därur.

För handskriftskatalogen utskrevos 91 blad.

Plansch- och kartsamlingen

har under året erhållit det mest betydande tillskott som någonsin kommit den till del, tack vare professor Aug. Quennerstedts donation till universitetsbiblioteket av den storartade samling material

till belysning av Carl XII:s historia han genom ett under en lång följd av år med stor energi bedrivet samlararbete lyckats hopbrunga. Samlingen, som överlämnades den 18 juni förvarad i 8 jättefolioportföljer, innehåller bl. a. en stor mängd kartor, däribland de blad av den ryska treverstkartan som röra kung Carls krigsteater, stadsvyer, bilder av historiska platser — häribland en ytterst rikhaltig samling fotografier från olika ryska trakter, tagna för prof. Quennerstedts räkning av en under många år för honom arbetande rysk fotograf — fältslagsplaner, in- och utländska porträtt, uniforms- och dräktbilder m. m. Samlingen får enligt donators föreskrift endast begagnas inom universitetsbibliotekets lokaler. Ett kort meddelande om dess innehåll återfinnes i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1922, sid. 193—4.

En samling fotografier i visitkortsformat, huvudsakligen härörande från Lundafotografen B. A. Lindgrens ateljé, skänktes av amanuensen J. G. Tandberg.

Bokbinderiet.

I bibliotekets bokbinderi blevo 9 volymer bundna och 1,138 volymer styvhäftade, 1,118 tidningar och 3,362 broschyrer häftades med omslag av karduspapper, 1,679 kapslar av skilda slag förfärdigades, 4,225 i bundet skick inkomna böcker stämplades, 3,987 tryckta titlar klistrades för huvudkatalogerna och 2,390 för svenska accessionsavdelningen, varjämte varjehanda lagningsarbeten å kapslar, band och häften samt tryckningsarbeten av olika slag där utfördes.

Läsesals- och lånexpeditionen.

Läsesalarna och lånexpeditionen voro i regeln tillgängliga för allmänheten varje helgfri dag (med undantag av påsk-, pingst- och midsommarafton samt 3 rengöringsdagar) kl. 9,30 f. m.—3,30 e. m., de förra (utom tretton- och mårtensafton samt 1 maj och, med anledning av Fysiografiska sällskapets 150 års minnesfest, 2 dec.) jämväl kl. 5—8 e. m. Under tiden 1 febr.—31 maj samt 1 sept.—15 dec. voro läsesalarna även tillgängliga 3,30—5 e. m., således i en följd från 9,30 f. m.—8 e. m. Av

olika anledningar var biblioteket stängt 5 dagar under en mindre del av förmiddagen.

Följande tabell visar bibliotekets användning under årets olika månader.

Månad	Besök			Utlämnade volymer			Hemlån vol.
	F. m.	E. m.	S:ma	F. m.	E. m.	S:ma	
Januari	1,187	548	1,735	5,075	1,128	6,203	1,834
Februari	1,371	854	2,225	4,206	1,906	6,112	1,142
Mars	1,518	895	2,413	3,930	1,549	5,479	1,077
April	1,266	701	1,967	3,488	1,486	4,974	922
Maj	1,530	719	2,249	5,364	1,839	7,203	2,196
Juni	980	467	1,447	5,961	1,090	7,051	3,576
Juli	1,042	585	1,627	4,407	2,614	7,021	1,029
Augusti	981	575	1,556	3,995	2,472	6,467	902
September	1,720	990	2,710	5,385	2,454	7,839	1,755
Oktober	1,898	1,141	3,039	5,235	1,443	6,678	1,183
November	1,772	1,306	3,078	5,886	2,916	8,802	1,051
December	1,268	747	2,015	4,239	2,049	6,288	1,534
Summa	16,533	9,528	26,061	57,171	22,946	80,117	18,201
Motsv. siffror för 1921	16,292	7,945	24,237	49,930	16,478	66,408	17,610

Härtill komma universitetsinstitutionernas och Svenska akademins ordboksredaktions förnyade lån (7,683 vol.) samt de interurbana lånen (1,595 vol.). Hela antalet utlånta volymer uppgår således till 27,479 volymer.

Universitetsbibliotekets låneförbindelser med andra bibliotek och institutioner inom och utom Sverige utvisas av omstående tabell. Såväl utlåning som inlåning av böcker visa stegring. Siffrorna tyda på livligare förbindelse med de 3 stora biblioteken. Utlåningen till läroverksbiblioteken har gått ned något, medan däremot lånen till stadsbibliotek och »andra institutioner i landsorten» ökats.

	Antal band					
	Utlånade till			Inlånade från		
	Böcker	Hdskr	S:ma	Böcker	Hdskr	S:ma
Kungl. biblioteket	167	—	167	255	12	267
Vetenskapsakademiens bibliotek	9	—	9	57	—	57
Karolinska institutets bibliotek	26	—	26	30	—	30
Svenska akademiens Nobelbibliotek ...	33	3	36	52	2	54
Riksdagsbiblioteket	17	—	17	4	—	4
Vitterhets-, Hist.- och Ant.-Akad:s bi- bliotek	1	—	1	17	1	18
Riksarkivet	1	18	19	—	11	11
Andra institutioner i Stockholm	17	1	18	59	10	69
Uppsala universitetsbibliotek	173	17	190	247	27	274
Göteborgs stadsbibliotek	382	7	389	38	5	43
Andra stadsbibliotek	111	2	113	—	—	—
Stifts-, läroverks- och seminariebibliotek	456	—	456	1	8	9
Andra institutioner i landsorten	127	10	137	1	35	36
Privata arkiv och bibliotek	—	—	—	—	15	15
Det kongelige Bibliotek, Köpenhamn	8	—	8	14	2	16
Universitetsbiblioteket, Köpenhamn ...	4	—	4	—	—	—
Rigsarkivet, Köpenhamn	—	2	2	—	2	2
Botan. Haves Bibliotek, Köpenhamn ...	—	—	—	1	—	1
Veterinær- og Landbohøiskolens Bibl. Köpenhamn	—	—	—	2	—	2
Universitetsbiblioteket, Kristiania	1	1	2	—	—	—
Universitetsbiblioteket, Helsingfors	1	—	1	—	—	—
Preuss. Staatsbibliothek Berlin	—	—	—	—	1	1
Universitäts-Archiv, Herrnhut	—	—	—	—	1	1
Summa	1,534	61	1,595	778	132	910
Motsv. siffror 1921	1,338	82	1,420	757	398	1,155

Gåvor

hava ingått från följande givare.

1. Svenska.

Ecklesiastik-, Jordbruks-, Kommunikations-, Social- och Ut-
rikesdepartementen.

Byggnads-, Domän-, Fångvårds-, Generalpost-, Järnvägs-,
Kontroll-, Lantmäteri-, Lots-, Medicinal-, Pensions-, Social-, Tele-
graf-, Vattenfalls-, samt Väg- och vattenbyggnadsstyrelserna, Skol-
överstyrelsen, Styrelsen för postsparbanken.

Akademien för de fria konsterna, Bibelkommissionen, Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet, Direktionen över allmänna barnhuset, Försäkringsinspektionen, Generalstabens krigshistoriska avdelning, Handelshögskolan, Hydrografiska byrån, Ingenjörsvetenskapsakademien, Institutet för rasbiologi, Institutet för socialpolitik, Justitieombudsmannen, Karolinska institutets bibliotek, Kommerskollegium, Kungl. biblioteket, Militieombudsmannen, Mynt- och justeringsverket, Nationalmuseum, Nobelstiftelsen, Nordiska museet, Ortnamnskommittén, Riksbanken, Riksförsäkringsanstalten, Riksgäldskontoret, Sjökarteverket, Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt, Statistiska centralbyrån, Svenska akademians Nobelbibliotek, Veterinärhögskolan.

Föreningen Norden, Riksdagens interparlamentariska grupp, Sparbanksföreningen, Stockholms stadsbibliotekskommitté, Svenska arbetsgivareföreningens statistiska byrå, Svenska boktryckareföreningen, Svenska motokulturföreningen, Svenska sällskapet för antropologi och geografi, Teknologernas handelsförening.

Redaktionerna av Bokstugan, Nordisk försäkringstidskrift, Revisorn, Svensk finanstidning, Svensk handelstidning, Svensk tandläkaretidskrift.

Alb. Bonniers förlag, Nautiska förlaget, A.-B. P. A. Norstedt & Söner, Teosofiska centralbyrån.

Sverges lantbrukskonsulent i Berlin; Alnarps lantbruks- och mejeriinstitut; Dalslands folkhögskoleförening, Färgelanda; Gumperts bokhandel, Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening, Skandinaviska kreditaktiebolaget, Styrelsen för Göteborgs folkbank, Göteborg; Killbergs bokhandel, Hälsingborg; Norra Smålands fornminnesförening, Jönköping; Östergötlands läns hushållningssällskap, Linköping.

Astronomiska observatoriet, Botaniska institutionen, Geografiska institutionen, Geologisk-mineralogiska institutionen, Gleerupska universitetsbokhandeln, Humanistiska vetenskapssamfundet, Ph. Lindstedts univ.-bokhandel, C. W. Lindströms bokhandel, Lunds geologiska fältklubb, Lunds läkaresällskap, Redaktionerna av Historisk tidskrift för Skåneland, Hygienisk tidskrift, Lunda gård, Namn och bygd, Statsvetenskaplig tidskrift, Tidskrift för konstvetenskap och Tidskrift i hembygdsvård, Mandelgrenska samlingen, Vetenskapssocieteten, Lund.

Baltiska utställningens bestyrelse, Biblioteks- och föreläsningssällskapet, Hushållningssällskapet veterinärbakteriologiska laboratorium, Malmö museum, Skånes handelskammare, Malmö; Lantbruksinstitutet, Ultuna; Universitetsbiblioteket, Uppsala; H. allmänna läroverket, Växjö.

Fil. kand. Y. Lång-Lander, Borlänge; lektor C. S. R. Collin, Borås; fabriksägare A. Sahlin, Eslöv; teol. dr C. J. E. Hasselberg, Grundsunda, Husum; direktör H. C. L. Dunker, bataljonsläkare O. T. Hellsten, konsul I. P:son Henning, konsul B. Ingelsson, fru Hilma Pettersson f. Bäcklund, direktör Malte Sommelius, Hälsingborg; rektor G. Bucht, Härnösand; f. d. regementsläkare I. F. C. Ammitzböll, Kaffatorp; pastor L. Hasslers stärbhus, Kyrkheddinge; fröken Helga Neess, Landskrona.

Amanuenserna G. Ekstrand och G. Tandberg, andrebibliotekarierna N. Brodén och G. Wetterberg, apotekare Fredrik Montelin, biblioteksamanuenserna H. Küntzel, B. A. Mattisson och W. Norlind, bokbindare E. Iversen, bokhandlare H. Grönkvist, direktör Axel Andersson. docenterna R. Bergendal, Hilma Borelius, Å. Hassler, A. Nygren och H. Smith, fil. doktorerna Selma Colliander och G. Thomæus, fil. kand. Aage Gad, fil. stud. Emil Steineck, fröknarna I. Gadde, H. Hill, I. Holck, A. Lundgren och E. Wester, förstebibliotekarierna G. Carlquist, B. Möller och P. Wilner, lektor R. Hall, med. doktor E. Söderwall, professorerna C. G. Björling, F. Böök, C. M. Fürst, T. Hellman, A. Kock, A. Quennerstedt, E. Sommarin, E. Tuneld, E. Wrangel och F. A. Wulff, professor A. V. Bäcklunds stärbhus, professorskan Elisabeth Stille, redaktör William Andersson samt överbibliotekarierna E. Ljunggren och C. af Petersens, Lund.

Fröken Anna Eurenus, doktor Carl Herslow och boktryckare C. Sjöberg, Malmö; distriktsveterinär H. Hasselgren, Sala; fröken Elisabeth Björkegren, Simrishamn.

Statsrådet Sam Clason, riksbibliotekarie I. Collijn, överbibliotekarie V. Gödel, herr Th. Hagberg, professorskan Anna Hierta Retzius, docent E. A. Holm, hovrättsrådet F. af Klintebergs stärbhus, amiral A. Lindman, jur. kand. S. Lothigius, arkivarie E. Nygren, hovrättsnotarie O. G. Rehn, regementsintendent M. Schürer von Waldheim, f. d. statsrådet A. Örne, statskonsulent A. Östergren, Stockholm.

Universitetsbibliotekarien greve E. Lewenhaupt, Säbylund;

förstebibliotekarie S. E. Bring, docent J. Charpentier, fröken E. Lundborg och professor K. B. Wiklund, Uppsala.

Lektor C. Cavallin, civilingenjör P. Elmer, rektor G. Ernst, adjunkt O. Fridlund, regementsläkare G. Gussarsson, lektor L. Larsson, fru Anna Thelin och adjunkt Arvid Thelin, Växjö.

2. Utländska.

A/S John Griegs Boktrykkeri och N. Nilssen & Søn, Bergen; Departementet for Sociale Saker, Finans- og Tolldepartementet, Nordisk Skibsrederforening, Kristiania.

Frederiksborg Amts historiske Samfund; Carlsberglaboratoriet, Den danske biologiske Station, Den danske Landmandsbank, Det danske meteorologiske Institut, Grossererersocietetet, Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, Kommissionen for Havundersøgelser, Medicinsk Selskab, Redaktionen av The Scandinavian Insurance-Magazine, Staden Københavns statistiske Kontor, Universitetsbiblioteket, Den kgl. Veterinær- og Landbohøiskoles Bibliotek, Köpenhamn; Katedralskolen, Odense. Landlæknirinn, Reykjavik.

Finlands beskickning i Stockholm; Finlands banks direktion, Nyfilologiska föreningen, Socialministeriet i Finland, Redaktionen av Ultra, Universitetsbiblioteket, Helsingfors; Svenska lyceum, Viborg.

Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft, Reichsamt für Landesaufnahme, Der Typograph, Gesellschaft m. b. H., Berlin; A.-G. Kalle & Co., Biebrich a. Rhein; Universität, Bonn; Landes- u. Stadtbibliothek, Düsseldorf; Redaktionen av Mondo, Frankfurt a. M.; Union-Verlag, Hamburg; Verlag W. Borngräber, Deutsche Bücherei des Börsenvereins der deutschen Buchhändler, A. Lorentz' Buchhandlung, Firma Otto Harrassowitz, Leipzig; Optische Werke Nitsche & Günther, Rathenow.

Polska legationen i Stockholm. Komenský-universitetets filosofiska fakultet, Bratislava; Česká akademie věd a umění, Statistiska statsbyrå, Prag. K. Utrikesministeriet, Sofia.

Société des nations, Genève. Redaktionen av Le Flambeau, Bruxelles; Rijksuniversiteit, Groningen; Central commission for neutral investigation of the causes of the world war, Ministerium van onderwijs, Haag.

Chambre de commerce française en Suède, Franska legationen, Stockholm; Imprimerie F. Cocharaux, Auch; Inst. de droit comparé, Lyon; Académie des sciences, École libre des sciences politiques, Ministère des affaires étrangères, Ministère de l'instruction publique et des beaux-arts, Redaktionerna av La paix par le droit, Le bouquiniste, Le lait, Pro Alesia, Société de chimie biologique, Société nationale d'acclimatation, Paris. Institut océanographique, Monaco.

R. Botanic Garden, Edinburg; Oxford University Press, Redaktionerna av The Herald of the Star, The International Record, London.

Credito Italiano, Milano; Biblioteca Vaticana, Rom.

American Association of Genito-Urinary Surgeons, American Medical Association, American Philological Association, Association of American Universities; University of Michigan, Ann Arbor; Harvard School of Public Health, Massachusetts Institute of Technology, Boston; Italian-American Publishing Co., Redaktionerna av The Intercollegiate Statesman, Chicago; Colorado State Medical Society, Denver; Board of Education, Detroit; Cornell University, Ithaca; Svenska litterära sällskapet De nio, Upsala College, Kenilworth; University of Minnesota, Minneapolis; The Physiatrie Institute, Morristown; American Association for International Conciliation, American-Scandinavian Foundation, National American Women Suffrage Association, Institute of International Education, Redaktionerna av Inter-America, Rockefeller Institute for Medical Research, New York; Maine Agricultural Experiment Station, Orono; Theosophical Publishing Co., Point Loma, Cal.; South Dakota School of Mines, Rapid City; Augustana Book Concern, Rock Island; Washington University Dispensary, St. Louis; Baylor University, Waco, Texas; Carnegie Endowment for International Peace, Carnegie Institution of Washington, Department of Agriculture, Library of Congress, State College, Surgeon-General's Office, Washington. Department of the Naval Service, Ottawa.

Dirección general de estadística de Uruguay, Montevideo. Universidad Nacional, Buenos Aires; Dirección de la ed. oficial de las obras d. F. Ameghino, La Plata. Redaktionerna av El Maestro, Mexico; Mexikanska legationen, Stockholm.

Ingenjör L. Schmidtnielsen, Trondhjem. — Ingenjör A. Clément, professor F. Dahl, dr J. W. S. Johnsson, bibliotekarie J. C.

Kall, fru H. Kinch, postmästare T. Kornerup, bokhandlare H. Lynge, Köpenhamn; herr P. Skovgaard, Viborg; fabrikant H. Vestesen, Aarhus. — Dr phil. E. W. Juvelius, Borgå; kand. R. Hemmer, dr jur. A. Hernberg, biblioteksassistent A. Malin, Helsingfors. — Professor A. R. Cederberg, Dorpat.

Vice-Admiral Michelsen, Berlin; Privat-Dozent O. Rescher, Breslau; skriftställare N. Grabowsky, Geh.-Kirchenrat D. Kaiser, Dresden; Dr. med. G. Hirsch, Halberstadt; Spediteur W. Repka, Hamburg; Cand. phil. E. Günther, Jena; Lic. theol. E. Händiges, Ibersheim; Schulrat K. Schips, Ochsenhausen, Württemberg; herr Fr. Tausend, Obermensing. — Lektor H. W. Pollak, herr R. Ressel, Wien. — Herr L. L. v. Csihtaplocza, Budapest. — Dr. H. Aretowsky, Lwow; professor A. A. Kryński, Warszawa. — Herr E. Boureanu, artillerigeneral I. Muica, Bucarest.

G. Hayler, President International Prohibition Confederation, London; R. A. Scott Macfie, B. A., Liverpool. — Resident F. Fokkens, Scheveningen. — Dr F. Bertyn, Bruxelles. — A. I. Trannoy, proviseur du lycée de Grenoble; dr A. Vilar, Longwy; M. de Créqui Montfort, Neuilly sur Seine; envoyé T. O. Ceallaigh, professor G. Gantherot, M. E. Montfort, Paris. — Herr F. L. Laspada, Messina. — Herr P. Buil, Zaragoza.

Mrs. W. P. Mustard, Baltimore; Mr. S. Carnovale, Exarch J. Haddad, Chicago; Mr. S. Löfgren, Eglon; Mr. G. L. van Roosbroeck, Minneapolis; Mr. E. S. Buchanan, Mr. R. Buechler, dr. R. H. Melamed, New-York; Surgeon-Chief F. P. Canac-Marquis, San Francisco; Mr. e. molee, Tacoma; författaren A. Macdonald, M. A., Washington.

H. C. Dinshaw, Esq., Aden; Mrs. A. C. Albers, Calcutta. — Patriarken av Siam. — Herr Chuichiro Gomyo, Japan.

Evald Ljunggren.

4. Botaniska institutionen.

A. Avdelningen för systematisk botanik.

Botaniska
institutionen.

Trädgården med växthusen. Genom gåvor eller byte har levande växtmaterial erhållits från Alnarps trädgårdar, från de botaniska trädgårdarne i Christiania, Köpenhamn och Uppsala,

samt från prof. I. Broman, konsulent O. A. Ewerlöf (ett större antal kaktéer), fil. stud. J. Gustafsson, trädgm. G. Hansson, redaktör F. W. Lönegren i Portland Oreg., trädgm. B. Persson, kamrer Prawitz, skolyngl. O. Rydberg, e. o. aman. N. Stålberg och trädgm. A. Törje, Alnarp.

Från trädgården hava samlingar av levande växter överlämnats till Alnarps trädgårdar, Aneboda fiskeriförsöksstation, Högre allm. läroverket i Lund, Uppsala botan. trädgård, Västmanlands läns skyddshem, R. L. Praeger i Dublin (51 st. *Sempervivum*) samt till ett antal privatpersoner inom landet.

För det internationella fröbytet har såsom vanligt en katalog över frön av inhemska växter utgivits och utdelats till andra botaniska trädgårdar o. s. v. Till 59 rekvisiter har därefter 825 fröportioner blivit sända. I utbyte hava frön erhållits från ett 50-tal botaniska trädgårdar.

Herbarierna. Genom anslag från universitetets reservfond hava, för en summa av 5,400 kr., 12 stycken nya dubbelskåp blivit anskaffade.

Föreståndaren har under läsåret fortsatt och avslutat bearbetningen av de samlingar, han hemfört från sin år 1921 företagna resa i Marocko; har dessutom till montering upplagt andra samlingar från Nordvest-Afrika samt från de Kanariska öarna.

Konservatorn har av Sintenis' herbarium genomgått dels fam. *Convolvulaceæ*—*Scrophulariaceæ*, dels monokotylerna (utom *Liliaceæ* och *Orchidaceæ*), dels också hela Portorico-samlingen samt till montering upplagt nämnda sympetala familjer och div. nyförvärvade utländska samlingar. Efter anskaffandet av de förutnämnda nya herbarieskåpen har en nödvändig omrangering av *Herb. generale* påbörjats. I samband därmed har inrangeringen av de monterade stora samlingarna till större delen slutförts, medan behövt efterarbete (noggrannare ordnande inom släkten och arter etc.) medhunnits blott för *Compositeer* och *Gramineer*. — Sedan en stor del av prof. Berggrens Nyseeländska lövmossor (c. 570 n:r) bestämts av H. N. Dixon (Northampton), har konservatorn etiketterat denna samling och därur uttagit en huvudserie till museet.

Aman. Blomgren har bl. a. skött katalogiseringen av nyttkomna skandinaviska fanerogamer och upplagt dessa för mon-

tering. — E. o. aman. Rosenberg har för montering upplagt förutnämnda monokotylor ur Sintenis' herbarium m. m. samt under vårterminen biträtt vid inordnandet och omrangeringen av Sympetalerna i Herb. generale. — E. o. aman. Walldén har numrerat och ordnat extraskand. samlingar och i huvudsak skött inrangeringen i skand. herbariet.

Prof. O. Nordstedt har fortfarande dagligen varit verksam vid museet, i det han katalogiserat kryptogama samlingar, biträtt vid ordnandet av extraskand. fanerogamer och ur prof. Berggrens av Dixon bestämda nyseeländska mossor uttagit och etiketterat 6 st. duplettserier, avsedda för byte.

Genom köp har förvärvats: Kneucker, *Carices exsicc.* Lief. 1—13 och 12 a; Malme, *Lichenes suec. exs. fasc.* 34; 360 ex. fanerogamer från Centraleuropa (leg. Hofmann); 423 d:o från Albanien (leg. Dörfler); 282 d:o från Spanien (leg. Sennen); c. 500 d:o från Mallorca (leg. Sjöstedt); 571 d:o från Algeriet (leg. Faure & d'Alleizette); 382 d:o från andra delar av Afrika; 1,000 d:o från Kanariska öarna och Madeira (leg. Bornmüller); 112 d:o från Bolivien (leg. Fiebrig); 250 ex. *Lichenes* från Kanariska öarna.

Genom byte har erhållits: från Riksmuseets botaniska avd.: en serie av prof. J. G. Anderssons *Plantæ sinenses*; från Riksmuseets paleobotaniska avd.: 14 ex. lavar från Brasilien och Sydgeorgien; från Bergens museum: en samling mossor och lavar ex herb. Kaalaas (275 ex.); från botaniska museet i Köpenhamn: 15 ex. danska havsalger; från Naturhist. Staatsmuseum i Wien: *Kryptog. exs.*, cent. 26; från nationalmuseet i Budapest: *Flora hungarica exs.*, cent. 2—5; från grosshandl. E. Nordström, Stockholm: Hayek, *Centaureæ criticae exs.*, fasc. 1—3; från Ch. d'Alleizette i Oran: 489 ex. fanerogamer från Algeriet.

Gåvor hava influtit från: Lunds Botan. Förening (växter ur föreningens växtbyte till ett värde av c. 300 kronor); fil. mag. E. Almqvist, Uppsala; d:r J. Berggren, Stockholm; bokhandl. C. Blom; aman. N. Blomgren; prof. J. Bornmüller, Weimar (270 fanerogamer från Thüringen och Bayern); d:r A. v. Degen, Budapest; rektor J. Henriksson, Dals-Rostock; konservator O. Holmberg (ett 1,000-tal extraskand. fanerogamer); prof. C. Th. Mörner, Uppsala; grosshandl. E. Nordström, Stockholm; docent G. Samuelsson, Uppsala; från föreståndaren: hans i Marocko gjorda samlingar (c. 1,300 ex.).

I enlighet med prof. Berggrens testamente har av hans lövmossamlingar från Nya Seeland sänts: till Riksmuseets paleobotan. avd. 87 ex.; till botan. museet i Uppsala 86 ex.; till Göteborgs museum 80 ex. Av museets dupletter utav dessa samlingar har dessutom sänts: till Riksmuseum 135 ex.; till Uppsala 109 ex., till Göteborg 43 ex.; till botan. museet i Köpenhamn 60 ex.; till botan. museet i Helsingfors 92 ex.; till Naturhist. Staatsmuseum i Wien 78 ex. — Ur museets duplettförråd har dessutom i och för byte sänts: till botan. museet i Köpenhamn c. 300 orientaliska fanerogamer; till Naturhist. Staatsmuseum i Wien: *Brotherus, Musci fennici* exs. fasc. 3—9; till grosshandl. E. Nordström i Stockholm: Neuman, Wahlstedt & Murbeck, *Violæ Suec.* exs. fasc. I; till Ch. d'Alleizette i Oran: 433 ex. skandin. fanerogamer.

Morfologisk-biologiska museet. Under det gångna läsåret hava samlingarna tillväxt huvudsakligen genom av föreståndaren spritlagda föremål ifrån trädgården och växthusen. Ett ex. av den i Persien förekommande och i mycket kompakta tuvor växande *Gypsophila aretioides* har inköpts från insamlaren, prof. J. Bornmüller i Weimar.

Sv. Murbeck.

B. Avdelningen för fysiologisk botanik.

I den anatomiska övningskursen deltog under höstterminen 7 studerande, under vårterminen 8. I den växtfysiologiska övningskursen hava 8 studerande deltagit.

Doc. G. Turesson har under läsåret varit assistent. Som amanuens tjänstgjorde under h. t. fil. mag. V. Holmgren, under v. t. fil. lic. G. Sjöstedt.

Under läsåret har en större projektionsapparat från C. Reichert, Wien, inköpts med möjlighet till megaskopisk, episkopisk, diaskopisk, lupp- och mikroskopisk projektion. Dessutom hava autoklav, torrsterilisator, torkskåp, centrifug och en enklare våg anskaffats. Den mikroskopiska utrustningen har kompletterats med några objektiv och okular, en Leitz's immersionslins $\frac{1}{16}$ samt 2 st. mikrosummarer (120 mm. och 42 mm.).

Harald Kylin.

C. Biblioteket.

Lunds Botaniska Förening har ställt 80 exemplar av Botaniska Notiser till Botaniska Institutionens förfogande i och för den årliga bytesförbindelsens upprätthållande.

Genom köp har förvärvats: Penzig, Pflanzenteratologie (slutet).

Gåvor hava erhållits från: India Office (Gamble, Flora of the Presidency of Madras, V); Haines, The Botany of Bihar and Oriza, III & IV); The Government General of Chosen (T. Mori, An Enumeration of plants hitherto known from Corea); »Hartmans Flora» (Hartmans Handbok i Skandinaviens Flora, redig. av O. R. Holmberg, H. 1, bibliofilupplagan); prof. L. H. Bailey; doc. H. Buch; prof. L. Diels; H. N. Dixon; Firma Fischer i Jena; telegrafkommissarie C. E. Gustafsson; konservator O. R. Holmberg (48 utländska floror); d:r A. Håkansson; Lunds univ. bibliotek; d:r Hj. Möller; prof. C. H. Ostenfeld; d:r Hj. Palm; Skånes Naturskyddsförening; Uppsala universitets bibliotek; Wahlström & Widstrand (Sveriges Natur 1922); från bibliotekarien och under-tecknad.

Antalet under läsåret utlånta arbeten har uppgått till 443.

Tillägg i maj 1923 till »Förteckning å periodiska skrifter i Lunds botaniska institutions bibliotek i maj 1914».

Aarsberetning, Bergens Museums, 1920—21. Bergen 1922.

Aarsberetning, K. Norske Videnskabers Selskabs, 1920. Trondhjem 1921.

Aarbok, Bergens Museums, 1919—20. Bergen 1922.

Acta forestalia fennica. 1—21. Helsingfors 112—22.

Annals of the Missouri botanical garden. 1—9. St Louis 1914—22.

Annals of the Royal botanic gardens, Peradeniya. 1—7. Colombo 1901—22.

Arkiv, Dansk botanisk. 4. Köbenhavn 1922.

Beiträge zur Kryptogamenflora der Schweiz. 1—5. Zürich 1898—1922.

Berichte des Ohara Instituts für landwirtschaftliche Forschungen in Kuraschike. 1—11. 1917—21.

Bolletino del R. Orto botanico di Palermo. 1—4, 7, 11. N. S. 1. Palermo 1897—1921.

- Botaniste, Le, par Dangeard. 1—13. Paris 1888—1914.
- Bulletin de la Société d'histoire naturelle de l'Afrique du Nord. 1—14. Alger 1910—23.
- Bulletin d'informations du Jardin et du Musée botanique de l'Université de Cluj, Roumanie. 1—2. Cluj 1921—23.
- Bulletin of the California Academy of sciences. 1—8. San Francisco 1884—87.
- Bulletin of the Lloyd library. 21—22, Cincinnati 1921—22.
- Bulletin of the Torrey botanical club. 1—7, 9—27. New York 1870—1900.
- Bulletino della Società botanica italiana. 1900—1923. Firenze.
- Contributions botaniques de Cluj. Roumanie. 1. 1921—23.
- Contributions from the United States national herbarium. 8—24. Washington 1907—1923.
- Contribuzioni alla Biologia vegetale (E. de A. Borzi). 3: 2—3, 4: 1—2. Palermo 1904—09.
- Denkschriften der Bayerischen botanischen Gesellschaft in Regensburg. N. F. 2—9. 1909—22.
- Flora og Fauna 1911—22. Silkeborg.
- Giornale, Nuove, botanico italiano. 7—29. Firenze 190—23.
- Hedwigia. 63: 4—5. Dresden 1923.
- Herbarium, Gentes, 1—2. Ithaca 1920—22.
- Herbarium. Organ zur Förderung des Austausches wissenschaftlichen Exsiccataensammlungen. 1—63. Dresden 1908—23.
- Jordbruksforskning, Nordisk, Organ for nordiske Jordbruksforskeres Forening. 1919—23. København.
- Journal, Japanese, of Botany. Transactions and abstracts. 1—2. Tokyo 1922—23.
- Laboratorium voor plantenfysiologisch onderzoek. 1—7. Wageningen 1918—23.
- Lustgården. Årsskrift för Föreningen för dendrologi och parkvård. 2—3. Lund, Stockholm 1921—22.
- Magazin, Nyt, for Naturvidenskaberne. 59—60. Kristiania 1921—22.
- Mededeelingen van de Nederlandsche Vereeniging. 10—11. Wageningen 1920—21.
- Meddelande från Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet. Botan. avdeln. samt Flygblad 1912—23.
- Meldinger fra Norges Landbrukshöiskole. 1922. Kristiania.

- Mittheilungen des Vereins nördlich der Elbe zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse. 4—9. Kiel 1861—69.
- Natur, Sveriges. Naturskyddsföreningens årsskrift. 1910—22. Stockholm.
- Naturalist, American Midland. 1—8. Notre Dame 1909—23.
- Naturen, utg. av Bergens Museum. 1922—23.
- Notarisia, La Nuova. Byte åter börjat med årg. 1922.
- Notulae systematicae. Herbar du Muséum de Paris. 1—4. 1909—23.
- Proceedings of the California Academy of sciences. Ser. 2, 3, 4, San Francisco.
- Publications in Botany of the university of California. 1—2. Berkeley 1914—22.
- Publications of The Field Museum of Natural History, n:r 128—208. Chicago 1908—22.
- Review, The American, of tropical Agriculture. 1: 5—7. 1910.
- Schriften des naturwissen. Vereins f. Schleswig-Holstein 1—17. Kiel 1873—22.
- Skrifter, K. Norske Videnskabers Selskabs, 1920. Trondhjem 1921.
- Tidskrift, Skogsvårdsföreningens. 1903—23. Stockholm.
- Trädgårdsodlaren. 16—17. Helsingfors 1922—23.
- Verhandlungen der Zoologisch-botanischen Gesellschaft. 34—72. Wien 1885—1922.
- Zeitschrift, Allgemeine botanische 1895—1919. Karlsruhe.
- Zeitschrift, Österreichische botanische. 17—18, 20—72. Wien 1867—68, 1870—1923.
- Årsberättelse, Skånes naturskyddsförenings. (Skånes Natur). 1—9. Ystad, Malmö, Lund 1909—22.
- Årsskrift för Landtbruks- och Mejeriinstitutet vid Alnarp. 1920—22. Malmö.

Sv. Murbeck.

5. Farmakologiska institutionen.

Farmakologiska
institutionen.

Undervisning: Under höstterminen 1922 deltog 27 under vårterminen 1923 23 studerande i kursen i farmakologi och receptskrivning.

Samlingen: Ett större antal kemikalier för vetenskapliga undersökningar anskaffades för institutionen.

E. Overton.

6. Fysiologiska institutionen.

I kursen i fysiologi för medicine kandidatexamen deltog höstterminen 1922 22 laboranter samt vårterminen 1923 17 laboranter. Fysiologiska institutionen.

Den sedvanliga kursen i fysiologiska förkunskaper till psykologien gavs vårterminen 1923 av docenten Westerlund och räknade 20 deltagare.

Å institutionen har, fränsett institutionspersonalen, även docent Westerlund haft arbetsplats, varjämte Doktor Mary E. Collett från Pennsylvania University, U. S. A. under april och maj 1923 å institutionen inlärt de å institutionen utbildade färganalytiska metoderna för studiet av de cellulära oxidationsföreteelserna samt därmed påbörjat vissa undersökningar.

Oavsett de skrifter från institutionens föreståndare, som på annat ställe angivas, ha under året från institutionen offentliggjorts följande meddelanden av

Gunnar Ahlgren, Contribution à la question de la spécificité des déshydrogénases, Comptes rendus de la Soc. de Biol. 1922, T. 87, p. 1909—10.

—, Sur le champs d'action des déshydrogénases musculaires. Acta medica scand. 1923, Vol. 57, p. 508—13.

—, Gibt es einen Stoffwechsel in der Kristallinse? Skand. Archiv f. Physiol. 1923, Bd 45, 4 s.

T. Thunberg.

7. Fysiska institutionen.

Antalet deltagare i laborationsövningarna för fil. kand.- och ämbetsexamen utgjorde under höstterminen 1922 18 och under vårterminen 1923 27. Med självständiga arbeten för högre examen voro utom institutionens tjänstemän sysselsatta under dessa terminer 6 resp. 7. Fysiska institutionen.

Undersökningarna över röntgenspektra hava fortsatts och publikationer härom föreligga förutom i de på annat ställe upptagna skrifterna av undertecknad i följande arbeten:

August Žáček, tills. m. undertecknad, Über die relative Intensität der K-Linien in Röntgenspektren, *Annalen d. Physik*, 15, 31, 1923.

August Žáček, L-Serie des Hafniums, *ZS. f. Physik*, 71, 187, 1923.

Axel E. Lindh, Sur le spectre d'absorption de soufre pour les rayons X, *Compt. rend.* 175, 25, 1922. — Experimentelle Untersuchungen über die K-Röntgenabsorptionsspektra der Elemente Chlor, Schwefel und Phosphor, Grad.-avhandling, Lund, 1923.

Elis Hjalmar, Beiträge zur Kenntniss der Röntgenspektren, Grad.-avhandling, J. Springers Verlagsbuchhandl. Berlin 1923. — Recherches sur la serie des rayons X, *C. R.* 175, 878, 1922.

K. A. Wingårdh, Experimentelle Untersuchungen über die Schwächung der Röntgenstrahlen, Grad.-avhandling, Lund, 1923.

Undersökningarna över bandspektra hava ävenledes fortsatts och resultaten härav hava delvis meddelats i följande arbeten:

Erik Hulthén, Über das Bandenspektrum des Kohlenoxyds, *Ann. d. Ph.* 71, 41, 1923. Über die Kombinationsprinzip und eine neue Klasse von Bandenspektren *ZS. f. Physik*. Bd 11. 285, 1922. Über die Kombinationsbeziehungen unter den Bandenspektren, Grad.-avhandling, Lund, 1923.

Erik Hulthén tills. m. *Ernst Bengtsson*, Recherches sur les spectres de bande du cadmium, *C. R.* 175, 423, 1922.

Manne Siegbahn.

8. Geologisk-mineralogiska institutionen.

Geologisk-
mineralogiska
institutionen.

Även under det nu förlidna läsåret har frågan om nybygge med rikare och bättre utrymme för den så trångbodda institutionen fått förbliva olöst. Ännu har förslaget om en för Geologisk-mineralogiska och Geografiska institutionerna gemensam nybyggnad ej blivit förelagt riksdagen, utan vilar alltjämt under rege-

ringens övervägande. Vi hoppas, att detsamma med det snaraste må bli förverkligat på det fördelaktigaste sättet.

Med avseende på institutionens utrymmen ha under läsårets lopp inga förändringar vidtagits.

Publikationsutbytet med utlandet har även under detta läsår förbättrats, och genom det låga värdet på åtskilliga utländska valutor har det varit institutionen möjligt att göra avsevärda inköp av utländsk litteratur. Förutom från lärda samfund och från institutioner ha gåvor av böcker emottagits från följande privatpersoner: rektor O. Bobeck (Eslöv), direktör A. Clément (Köpenhamn), d:r W. Credner (Heidelberg), stud. N. Erlandsson, docent A. Hadding, fil. lic. N. Johansson (Stockholm), professor H. Nelson, docent J. P. J. Ravn (Köpenhamn), docent G. Troedsson, professor Matts Weibull (en större samling separatträck, huvudsakligen av mineralogiskt innehåll) samt institutionsföreståndaren.

Institutionens samlingar ha under årets lopp ökats såväl genom gåvor som genom byte och köp. Vid de geologiska exkursionerna har också värdefullt material insamlats.

Gåvor ha ingått från: lektor K. Berlin (Malmö), docent O. D. Gertz, lasarettsläkare A. Hansson (Simrishamn), länsjägmästare Eug. Hemberg (Vexjö), amanuens O. Isberg, fil. d:r Clas Kurck, verkmästare A. Larsson (S. Åby), ingenjör B. Lundgren (Nyvångsgruva), fil. stud. M. Mohlin, arkitekt Leon. Nilsson (Ignaberga), överingenjör E. Sieurin (Höganäs), fil. kand. M. Stenberger, amanuens N. Stålberg samt institutionsföreståndaren.

Genom köp har institutionen förvärvat mineral och meteoriter från Dr. L. Burghardt-Bondy och herr K. Reidl i Wien samt fossil från d:r J. von Pia i Wien, ävensom från professor Matts Weibull en samling svenska mineral och bergarter, utgörande bl. a. den väsentligaste delen av det material, som legat till grund för hans vetenskapliga arbeten i mineralogi och petrografi.

Från institutionen har till d:r C. D. Walcott vid Smithsonian Institution i Washington överlämnats en samling, bestående dels av en del fossil från Skånes yngre kambrium och äldsta ordovicium, dels av avgjutningar av ett flertal originalexemplar av fossil från samma nivåer.

Jämförelsematerial har från institutionens samlingar utlånats till: docent J. P. J. Ravn (Köpenhamn) och mr. J. W. Whitehouse (Queensland, f. n. Sedgwick Museum, Cambridge).

Angående under året vid institutionen utförda vetenskapliga arbeten må främst nämnas, att de röntgenmineralogiska arbetena med goda resultat fortsatts, dels och huvudsakligen av docent Hadding, dels av amanuens Sven Holgersson. Dessutom har docent Hadding fullfört undersökningen av den i mars 1922 vid Hedeskoga fallna meteoriten. Docent Troedsson har undersökt institutionens lämningar av gavialer från Limhamn, av vilka det förnämsta stycket, ett ganska fullständigt kranium, som fanns redan år 1890, år 1921 blev utpreparerat från den omgivande bergarten av preparator Chr. Strunz vid Senckenbergiska museet i Frankfurt a. M.

Karl A. Grönwall.

9. **Gymnastik-institutionen.**

Gymnastik-
institutionen.

Övningar i gymnastik och fäktning ha under läsåret bedrivits 11 timmar i veckan. Två av dessa timmar ha använts till fäktning. Antalet deltagare i övningarna har under höstterminen varit i gymnastik 78 och i fäktning 14 samt under vårterminen respektive 56 och 12.

Under vårterminen ha representanter från universitetets gymnastik- och idrottsförening framgångsrikt deltagit i gymnastik- och idrottstävlingar.

På inbjudan av universitetets gymnastik- och idrottsförening avhölls i december distriktsmästerskapstävlingar i florett- och värjfäktning. Den årliga vänskapsmatchen med Akademisk Idraetsförening, Köbenhavn, ägde rum i maj månad.

Fakultetstävlingar i allmän idrott ha även denna vårtermin ägt rum.

Universitetets gymnastik- och idrottsförening bidrager verksamt att agitera för och uppmuntra studenterna till utövandet av sund idrott.

Einar Oterdahl.

10. **Historiska museet.**

Historiska
museet.

Under det gångna läsåret hava museets samlingar ökats dels genom gåvor och inköp och dels genom fynd från arkeologiska undersökningar.

Bland gåvorna märkas följande: En tjocknackig och en tunnbladig yxa av flinta samt två grönstensyxor från Svedala sn, Oxie hd, en tunnackig yxa och en dolk från L. Slågarp, Skytts hd, en tunnackig yxa från Grönby, Vemmenhögs hd, en tjocknackig yxa från Burlöv, Bara hd, samt en vikt av brons från St. Slågarp, Skytts hd, gåva av lantbrukaren Hans Andersson, Klörup; fyra stycken flintyxor från Svedala, däribland en spetsnackig, skänkta av fil. stud. Harald Nilsson, Gb; stenyxa med skafthål, gåva av auktionskommissarien Axel Wahlberg, Lund; en smalmejsel av flinta, två lerkärl, benringar, bennål m. m. från Skepparslövs sn, Gärds hd, gåva av folkskollärare Rydholm; flintdolk från Veberöd, Torna hd, skänkt av lantbrukaren Per Olsson, Veberöd; en grönstensyxa och en tjocknackig flintyxa från Veberöd, gåva av lantbrukaren Johan Persson; fragment av tunnackig yxa från Holmby sn, Frosta hd, skänkt av lantbrukaren Nils Jönsson, Bonderup; sländtrissa från Bonderups sn, Torna hd, gåva av lantbrukaren Jöns Jönsson, Bonderup.

Godsägaren G. Jacobæus, Ruuthsbo, Herrestads hd, har överlämnat ett glaserat lerkärl från Skälshög, Odarslövs sn, Torna hd samt tvenne vid Ruuthsbo funna, skadade urnor av lera från bronsåldern, den ena av en typ, som närmar sig husurnans; lantbrukaren Sven Jönsson, Ivetofta, har skänkt rester av en urna samt en pilspets och en rakkniv av brons funna i Ivetofta sn, Villands hd.

Genom grävningar i Ivetofta sn, Villands hd, har museet erhållit fyra stycken skadade lerurnor från övergångstiden mellan brons- och järnålder. Från bronsåldersgravar i Abbekås, Skivarps sn, Vemmenhögs hd, hava, ävenledes genom grävningar, förvärvats bl. a. fyra stycken urnor av lera, skaftcelt, dolk, bältehake, fibula, pincett, rakkniv, fyra fingerringar, pilspets, armringar m. m.

Genom inköp hava med museets samlingar införlivats åtskilliga stenåldersföremål såsom ett slutet fynd, bestående av fyra stycken flintyxor från Henninge n:r 4, Munkarps sn, Frosta hd; en samling föremål från Landskrona, däribland en spetsnackig flintyxa och en grönstensyxa av »Limhamnstyp»; en håslipad flintyxa samt fragment av en båtysa från Norrviddinge sn, Harjagers hd; en samling yxor, spjutspetsar m. m. från Gessie n:r 3, Oxie hd; en håslagen flintyxa av »Viervitztyp» från V. Hoby sn, Torna hd; en vacker skivyxa från Borlunda sn, Frosta hd; en

osedvanligt stor och vackert bearbetad hålslipad smalmejsel från n:r 13 Örsjö, Vemmenhögs hd; en samling föremål från Katslösa, Kvistofta sn, Luggude hd; ämne till stridsyx från Husie sn, Oxie hd; spetsnackig flintyxa från Hörby sn, Frosta hd; grönstensyxa med början till skafthål från Burlövs sn, Bara hd; en mindre samling stenåldersföremål från Lackalänga sn, Torna hd, med bl. a. en spetsnackig flintyxa.

Bronsålderssamlingen har fått ett värdefullt tillskott genom förvärv av ett gravfynd från V. Vemmerlöv n:r 23, Skytts hd, bestående av en öppen, spiralvriden armring av guld, vägande 22,4 gram och ett i sex delar sönderbrutet bronssvärd. Från St. Köpinge, Herrestads hd, har inköpts en mindre bronsring.

Från järnåldern härrör endast ett slutet fynd bestående av en fragmentarisk kopp av lera samt delar av en järnkniv.

Av medeltida föremål hava förvärvats ett senmedeltida träskåp av ek, vilket enligt uppgift skall hava tillhört V. Vemmerlövs kyrka i Skytts hd, samt en dopfuntsfot av gotlandskalksten, som förut stått på Lunds katedralskolas gård och möjligen en gång tillhört St Andreas kyrka i Lund. Därjämte har inköpts två barockskulpturer, överstycke till predikostolsdörr och putto av ek från okänd kyrka.

Under läsåret hava följande grävningar och arbeten av fornminnesvårdande art utförts under ledning av museets föreståndare och amanuenser samt av doktor Folke Hansen: Två gånggrifter, en i Laxmans-Åkarp och en i Lackalänga, Torna hd, hava utgräfts, likaså ett gravfält från brons- och järnåldern i Ivetofta, ett från bronsåldern i Abbekås, Skivarps sn, Vemmenhögs hd, samt en gravhög från samma tid i V. Vemmerlöv, Skytts hd. Undersökningar av mindre omfattning hava utförts å en förment bronsåldershög i Holmeja, Hyby sn, Bara hd, gravfält från bronsåldern i Ruuthsbo, Herrestads hd, och Löderup, Ingelstads hd, fyndplats för stenåldersurnor i Nosaby, Villands hd., samt å gravfält från järnåldern i Kvarnby, Oxie hd.

Katalogiseringsarbetet har under läsåret fullföljts. Museets föreståndare har under höstterminen föreläst över »Förhållandet mellan mark- och mossfynd samt graffynd från förhistorisk tid samt under vårterminen givit en propedeutisk kurs i Nordisk och jämförande fornkunskap och därefter en kurs i museiteknik.

Samlingarna hava varit avgiftsfritt tillgängliga för allmänheten två timmar varje dag utom måndagar. Antalet besökande har uppgått till 3,250.

Otto Rydbeck.

11. Kemiska institutionen.

Antalet elever har under året visat ej obetydlig ökning. Under höstterminen var antalet laboranter för fil. kand.- och fil. ämbetsexamen 41, medan 9 stycken voro sysselsatta med mer eller mindre självständiga arbeten. Under vårterminen voro motsvarande siffror 33 och 11.

Kemiska
institutionen.

Undervisningen i kemi är i hög grad i behov av ökade lärarekrafter. Tyvärr föranledde universitetets begäran om en ny professur i kemi och en ny amanuensbefattning vid kemiska institutionen ej någon proposition till årets riksdag. Det är att hoppas att de statsfinansiella förhållandena snart måtte medgiva, att Lunds universitet får en professur, som 1868 beviljades Uppsala.

Den kemiska institutionen är för närvarande synnerligen otidsenlig och allt för trång. Ökat utrymme kan inom snar framtid beredas genom med. kemiska institutionens utflyttning ur sina nuvarande lokaler, men dessa lokaler äro tyvärr också otidsenliga samt därjämte sämre underhållna än kemiska institutionens egna.

Slutligen försvåras institutionsarbetet av brist på moderna instrument. För inköp av de nödvändigare instrumenten har begärts anslag av nästa års riksdag. För täckande av de allra första behoven har ur reservfonden beviljats ett anslag av 2,964 kronor (för inköp av bland annat en universalcentrifug, en refraktometer enligt Abbe och ett reglerbart elektriskt torkskåp).

L. Smith.

12. Kliniska institutionerna.

A. Kirurgiska kliniken.

Antalet medicine kandidater, som deltagit i propedeutiska kurser och grundläggande tjänstgöring, har varit 66, därav från Lund 37, från Stockholm 25, från Uppsala 4.

Kliniska
institutionerna.

Antalet av dem, som deltagit i s. k. fortsättningstjänstgöring, har varit 29; av dessa hava 27 fullgjort sin grundläggande tjänstgöring i Lund och 2 i Uppsala.

Antalet av dem, som fullgjort stadgad assistenttjänstgöring, har varit 29.

Antalet patienter på kirurgiska kliniken kalenderåret 1922 var 2,693; på dessa utfördes 1,748 operationer.

Antalet polikliniskt behandlade patienter var 3,682; på dessa utfördes 1,657 operationer.

Gustaf Petré.

B. Medicinska kliniken.

Antalet medicine kandidater, som deltagit i den grundläggande tjänstgöringen under läsåret, har utgjort 85.

Antalet medicine kandidater, som deltagit i fortsättnings-tjänstgöringen under läsåret, har utgjort 27.

Antalet av dem, som deltagit i den föreskrivna assistent-tjänstgöringen, har varit 21.

Antalet patienter, som varit vårdade å kliniken under kalenderåret 1922, har utgjort 1,720.

Antalet patienter, som mottagits å medicinska polikliniken, har under kalenderåret utgjort 5,749, därav 2,811 på återbesök.

Under året har anskaffats Folins Kolorimeter.

Karl Petré.

C. Obstetrisk-gynekologiska kliniken.

Antalet medicine kandidater, som vid kliniken fullgjort sin tjänstgöring under det gångna läsåret, utgör 24. Som patient-antalet på kliniken under året avsevärt ökats, särskilt å obstetriska avdelningen, har materialet varit tillräckligt för undervisningens behov.

Av årets riksdag har för första gången å extra stat beviljats ett anslag av 1,500 kronor för upprätthållande av sommarundervisning vid kliniken. Av Fakulteten och Kanslern hade föreslagits ett belopp av 3,000 kr. Det är att hoppas, att det trots denna nedsättning av beloppet skall lyckas att fortfarande erhålla

kompetent person att sköta undervisningen i fråga, som på grund av det stora antalet medicine studerande är synnerligen trängande.

Det årliga anslaget till kliniken för undervisningsändamål har använts till inköp av nödvändiga preparat m. m.

Elis Essen-Möller.

D. **Oftalmiatriska kliniken.**

Antalet medicine kandidater, som deltagit i undervisningen under läsåret, har varit 30.

Antalet patienter, som varit vårdade å kliniken under 1922, utgjorde 621; på dessa utfördes 508 operationer.

Antalet polikliniskt vårdade patienter under 1922 utgjorde 1,834; på dessa utfördes 236 operationer.

Gustaf Ahlström.

E. **Pediatriska kliniken.**

Under år 1922 vårdades å kliniken 357 barn, och behandlades å polikliniken 403 fall med 194 återbesök. Under höstterminen fullgjorde 8 medicine kandidater helt och två delvis, under vårterminen 8 helt den pediatrika tjänstgöringen vid kliniken. Till så väl höst- som vårkursen funnos ungefär lika många ytterligare aspiranter, som emellertid på grund av det bristande utrymmet måste avvisas, ehuru fullt berättigade. Behovet av snar utvidgning gör sig sålunda fortfarande starkt gällande.

Kj. Otto af Klercker.

F. **Psykiatriska kliniken.**

Under läsåret ha 26 medicine kandidater fullgjort den psykiatriska tjänstgöringen å hospitalet, nämligen 5 under höstterminen och 21 under vårterminen. Undervisningen har ägt rum efter fastställd plan.

En elementär kurs i *allmän psykopatologi* (kostnadsfri), omfattande 8 föreläsningar med demonstrationer, har under vårterminen givits för psykologie studerande; antalet deltagare däri var 16.

Teodor Nerander.

G. Kliniken och polikliniken för öron-, näs- och halssjukdomar.

Under läsåret hava 20 medicine kandidater deltagit i undervisningen.

På kliniken hava under 1922 vårdats 394 pat., på vilka utförts 545 operationer.

På polikliniken hava under 1922 mottagits 3,112 nya pat. med 5,036 återbesök; 2,417 operationer hava utförts.

F. W. Törne.

H. Röntgeninstitutet.

Å det vid Universitetsklinikerna upprättade Röntgeninstitutet ha under kalenderåret 1922 utförts 6,599 röntgenundersökningar, varvid inregistrerats 18,684 röntgenogram och 128 ortodiagram.

Till radiologisk behandling å Röntgeninstitutet och den därmed förenade Radiologiska sjukavdelningen ha mottagits 1,085 patienter, därav 743 nytillkomna. Av dessa ha 422 varit vårdade å Radiologiska sjukavdelningen, de övriga polikliniskt.

Röntgenbehandling ensamt har givits åt 689 patienter, kombinerad röntgen- och radiumbehandling åt 152, endast radiumbehandling åt 200. De övriga 44 ha erhållit Finsen-, kvartsljus-, kolsyre- eller termobehandling.

Under höstterminen 1922 har undertecknad hållit en kurs i röntgendiagnostik med 39 föreläsningar samt praktiska demonstrationer, bevistad av 8 åhörare, under vårterminen 1923, i enlighet med fakultetens av kanslersämbetet fastställda beslut, tvänne propedeutiska kurser med 13 resp. 14 föreläsningar, bevistade av 50, resp. 21 åhörare.

Lars Edling.

I. Ortopediska kliniken.

I undervisningen i extremitetskirurgi samt kirurgiska ben- och ledsjukdomar hava under läsåret deltagit 68 medicine kandidater. Föreläsningarna i speciell ortopedi under oktober 1922 hava bevistats av 12 medicine kandidater. Under vårterminen 1923 hava inga föreläsningar hållits i speciell ortopedi, då undervisningen för de studerande, vilka fullgöra sin s. k. grund-

läggande tjänstgöring, fortgått under terminens samtliga månader på grund av insättandet av en s. k. fjärde kurs.

Antalet patienter på ortopediska kliniken under kalenderåret 1922 var 390, på dessa utfördes 264 blodiga och 297 oblodiga operationer.

Antalet polikliniskt vårdade patienter var 1,105 med 1,422 återbesök. På dessa patienter hava utförts 68 blodiga och 769 oblodiga operationer.

G. Frising.

13. Konstsamlingarna.

Av amanuensen O. Antonson har såsom gåva överlämnats en av honom klippt silhuett, Kryp, av fil. mag. N. Stensson en av honom utförd konstnärlig fotografi, Havets arbetare, av konstnären Louis Nilsson en av honom målad oljetavla, Regnbyar på havet, av konstnärinnan fru Inez Leander-Alner en av henne målad oljetavla, Sommarbjörkar, samt trenne akvatintaetsningar, Glädjen, Sommarkväll och Herrgårdsbild, samt av konstnären Hjalmar Strååt en av honom utförd litografi, Sommar. Vidare har av konstnären Axel Wallert förvärvats ett av honom utfört träsnitt, Mor och barn.

Konst-
samlingarna.

Studiematerialet har ökats särskilt på avdelningen för svensk konst bl. a. genom anskaffande av ett par hundratal fotografier från Nationalmuseum i Stockholm (för särskilt, tidigare beviljat anslag).

Konstmuseets utställningar, som under h. t. 1922 handhades av fil. kandd. O. Antonson och A. Borelius samt stud. L. Sjöberg, omfattade nämnda termin: Oljemålningar av Gustaf Franzén, Ossian Gyllenberg, Helge Kemner, Henning Malmström, Märtha Tynell och Hilda Herslow, silhuetter och teckningar av Oscar Antonson, konstnärliga fotografier av Nils Stensson samt skulpturer av O. Antonson. Utställningarna voro under termen besökta av omkring 1,400 personer.

Under vårterminen, då utställningarna anordnades av fil. kand. A. Borelius, utställdes: oljemålningar av Louis Nilsson, Inez Leander-Alner, Jules Schyl, Hugo Carlberg samt ett tjugotal amatörer; grafiska arbeten, akvareller eller pasteller av Hjal-

mar Asp, Inez Leander-Alner, Hjalmar Strååt, Axel Wallert, Acke Aslund, Jules Schyl och ett tjugotal amatörer samt skulpturer av trenne amatörer. Utställningarna voro under terminen besökta av omkring 2,500 personer.

I samband med kurserna i måleriets teori och teknik har universitetets tavelsamling granskats och flera nödiga konserveringsarbeten företagits av målare H. Erlandsson och artisten A. P. Waldur.

För den *Mandelgrenska samlingen* har arbete utförts särskilt i Östra Skåne samt Småland. Omkring ett hundratal fotografier ha anskaffats.

E. Wrangel.

14. Medicinskt-kemiska institutionen.

Avdelningen för fysiologisk kemi.

Medicinskt-
kemiska
institutionen.

Under läsåret ha 38 studerande deltagit i kursen i medicinsk kemi. Dessutom ha förutom föreståndaren och tre amanuenser fyra personer deltagit i det vetenskapliga arbetet på institutionen.

Avdelningen för allmän kemi.

Under läsåret ha 54 studerande genomgått kursen i allmän kemi. Förutom läraren i allm. kemi ha tre amanuenser deltagit i det vetenskapliga arbetet på denna avdelning.

I december tog arbetet med uppförandet av institutionens nybyggnader sin början och beräknas vara slutfört sommaren 1924.

Erik Widmark.

15. Musik-institutionen.

Musik-
institutionen.

Musikövningar hava i vederbörlig ordning hållits å kapellsalen tvenne gånger i veckan, onsdagar med kammarmusik och fredagar med orkestermusik. Därvid hava av kammarmusik kvartetter, kvintetter och sextetter för stråkinstrument, ävensom trios, samt kvartetter och kvintetter för stråkinstrument och piano ut-

förts. Vad orkestermusiken beträffar, har huvudsakligen musik för stråkorkester eller piano och stråkorkester av mästare från den klassiska eller förklassiska perioden övats. Orkestermusik med full orkesterbesättning har endast jämförelsevis få gånger kunnat upptagas till övning, enär anslaget ej räckt till för bestridandet av kostnaderna för övandet av dylik musik i samma omfång som förut.

En framställning om bibehållande av det för läsåret 1920—1921 av riksdagen beviljade reservationsanslaget av 2,000 kronor upptogs icke av regeringen.

Kapellet utförde på en studentafton (vid höstterminens slut) musik av Johan Stamitz, G. F. Händel och Mozart med ett inledande föredrag av undertecknad om dessa mästare och musiken under dem motsvarande tidsskeden.

Föreläsningar över harmonilära med praktiska övningar hava hållits 1 veckotimme av undertecknad, som även åt teologie studerande meddelat undervisning i talteknik och framsägningskonst 2 timmar i veckan.

Undertecknad erhöll den 13 oktober avsked med pension från kapellmästarebefattningen, med tillstånd att kvarstå till årets slut samt förordnades att därefter förestå densamma, tills den blivit med ny innehavare försedd.

Författade skrifter: Om tonernas natur i Sydsvenska Dagbladet Snällpostens veckorevy.

Alfred Berg.

16. Mynt- och medaljkabinettet.

Under det gångna läsåret har Mynt- och medaljkabinettet fått mottaga följande gåvor: medalj i brons, präglad av universitetet i Prag till minne av att detta, med anledning av den tjeckoslovakiska nationens befrielse, återtagit sitt namn efter Carl IV; av Svenska Akademien dess minnespenning i silver år 1922 över Petrus Forsskål; av Kungl. Vetenskapsakademien dess minnespenning i silver år 1923 över Erik Johan Ljungberg; av friherre Otto Bennet, Malmö, medalj, »präglad av våtkolad torv utan tillsats av bindemedel» av Martin Ekenberg och Alf Larsson, Stockholm 1903.

Mynt- och
medalj-
kabinettet.

Genom köp hava förvärvats: Medalj i silver till minne av Ludvig XVI:s död; minnesmedalj i silver från 1633, präglad med anledning av Gustaf II Adolfs död; medalj i brons, präglad år 1908 öfver Karl X Gustaf; medalj till minne av Baltiska riksskyttetävlingen 1914; en daler silvermynt (plåtmynt) 1757; en halv daler silvermynt (plåtmynt) 1754; 8 öre silvermynt 1567; 7 nutida tyska mynt, 1 engelskt, 1 från Jamaica och ett från Schweiz.

Samlingarna hava varit avgiftsfritt tillgängliga för allmänheten två timmar varje söndag. Antalet besökande har uppgått till 1300.

Otto Rydbeck.

17. Patologiska institutionen.

Patologiska
institutionen.

Sedan sista årsredogörelsen avgavs har patolog. institutionen undergått en betydande omgestaltning.

Efter framställning av universitetsmyndigheterna avlät Kungl. Maj:t proposition till 1921 års riksdag med begäran om ett anslag å 206,300 kr. till påbyggnad av en våning och för vissa förändringar av institutionen; av denna summa beviljade riksdagen för ändamålet 170,000 kr. Från och med år 1922 var detta anslag tillgängligt, men arbetena kunde på grund av avtalsförhållandena inom byggnadsindustrien ej utbjudas förr än i april. I slutet av juni antogs så till entreprenör för byggnadsarbetena byggm. J. Ahlström från Landskrona och för värmeledningsarbetena entreprenören Axel Wiklund, Lund. Det var avsett att samtliga arbetena skulle vara avslutade den 1 dec., men på grund av vidriga förhållanden — dels sommarens ihållande regnväder och dels strejk vid träleveranserna — försenades arbetena så att avsyning först kunde äga rum i mars 1923. Därvid förekom endast smärre anmärkningar och det utförda arbetet syntes vara väl gjort.

Som resultat av dessa arbeten framstår nu institutionen i delvis nytt skick. Det alltid ömtåliga problemet att vid en påbyggnad erhålla en tilltalande yttre karaktär på byggnaden i sin helhet, har arkitekten Th. Wåhlin, som utfört alla byggnadsritningar för ändamålet, löst på ett synnerligen lyckligt sätt, så att

i stort sett byggnaden framgått ur denna omgestaltning vackrare än den ursprungligen var.

Till den nya, tredje våningen ha nu uppflyttats från den andra museet och den patologiska föreläsningssalen, bägge betydligt större än de förutvarande motsvarande lokalerna. (Se planritningarna.) Museet har sålunda ungefär fördubblats i storlek och föreläsningssalen är ungefär 50 % större än den gamla. Dessutom föreligger möjligheten att vid behov genom öppnande av stora, 3 m. vida dörrar till ett angränsande laboratorium praktiskt taget sammanslå även detta med föreläsningssalen, varigenom denna blir i stånd att rymma ett mycket stort antal åhörare. Genom uppställande av scioptikonapparat ha undervisningsmöjligheterna dessutom ökats.

Sedan nu på våren institutionens stora, omsorgsfullt undersökta och protokollerade samlingar inmonterats i de nya museilokalerna, hava dessa synnerligen värdefulla samlingar, som i det förutvarande museet stodo sammanträngda och därigenom voro svåra att utnyttja för undervisningen, blivit långt mera översiktliga och lätt användbara.

Förutom de sagda lokalerna finnes i den 3:dje våningen ett bostadsrum för en amanuens.

Enligt en från vederbörande departement uttalad önskan har å vinden ordnats en bostad av 1 rum och kök till den vid institutionen anställda städerskan, vadan den hittills till henne utgående hyresersättningen kunnat indragas.

De lokaler, som genom föreläsningssalens och museets uppflyttande till den nya, tredje våningen blivit lediga, hava använts på följande sätt. Föreläsningssalen, där ett nytt rymligt dragskåp insatts, fyller nu såsom arbetsrum för biträdande lärare och assistent samt för sådana vetenskapsmän, som önska å institutionen utföra särskilda vetenskapliga undersökningar inom patologiens område, ett länge känt behov. Av den förra museilokalen har inretts dels en ny obduktionssal, avsedd i huvudsak för rättsmedicinska obduktioner, sedan nu de rättsmedicinska obduktionerna överförts från anatomiska till den patologiska institutionen, dels ett kemiskt laboratorium. Kemiens roll inom patologi och bakteriologi liksom inom rättsmedicinen har gjort, att man vid arbeten å institutionen känt behov av ett dylikt laboratorium, vilket behov sålunda nu tillfredsställts. Den nya obduktionssalen ligger vid sidan av den

gamla, med hissen för liken emellan bägge, så att sålunda sagda hiss, som nu äntligen blivit elektrifierad, efter att under alla dessa 36 år hava dragits med handkraft, kan betjäna bägge obduktions-salarna.

Erforderliga omläggningar och tillägg ifråga om värmelednings- och elektriska ledningar inom byggnaden hava givetvis samtidigt utförts, de förra efter ritningar av ingenjören N. Gust. Åberg, Malmö, de senare efter ritningar av ingenjören Queckfeldt, Lund.

I och med fullbordandet av dessa arbeten har patologiska institutionens patologiska avdelning i fråga om utrymme blivit så rustad, att den måste anses tillfredsställa rimliga fordringar för avsevärd tid framåt. Att utrymmesbehovet kunnat tillfredsställas genom en påbyggnad, därför har man att tacka institutionens framsynte grundläggare, framlidne professor M. V. Odenius, som vid institutionens uppförande just med tanke på en framtida påbyggnad lät grunden läggas och murarna uppföras så, att de skulle kunna bära ytterligare en våning.

(För att bättre åskådliggöra institutionsbyggnadens nya yttre ävensom utvidgningarna och ändringarna bifogas en bild av fasaden och planritningar.)

Institutionens bakteriologiska avdelning, som har sina lokaler i första våningen har vid denna påbyggnad ej på något sätt kunnat få sitt behov av ökat utrymme tillfredsställt.

Här är utrymmet så trångt, att nuvarande föreståndaren d. v. s. undertecknad Forssman måst upplåta plats i sitt enda lilla arbetsrum för en med en viktig vetenskaplig bakteriologisk fråga arbetande läkare. Vad den bakteriologiska avdelningen sålunda behöver är något ökat utrymme för självständigt arbetande forskare. Därjämte saknas särskild disk- och steriliseringslokal, och hithörande sysslor måste därför nu utföras i de allmänna laboratorierna, vilket varken befordrar snygghet eller ordning. Även det allmänna kurslaboratoriet är i behov av utvidgning i betraktande av den starka tillströmningen av medicinare. Detta sistnämnda behov blir dock tillgodosett redan nästkommande höst genom en tillbyggnad av det nuvarande kurslaboratoriet, en tillbyggnad som blivit möjlig, tack vare följande omständigheter.

Emellan Lunds lasarett och patologiska institutionen uppgjordes det avtalet vid institutionens byggande 1886, att institutionen skulle tillhandahålla lasarettet obduktionslokaler och lik-

källare. Detta avtal var ju tydligtvis endast avsett för den storlek, lasarettet hade vid avtalets ingående, och likkällaren tillmättes därefter. Sedan dess har emellertid lasarettet mer än fördubblats och likkällarutrymmena hava därför blivit otillräckliga. Lasarettet beslöt med anledning härav att åt sig bygga en likkällare, men då liken i regel obduceras och alla obduktioner äga rum å institutionen, enades lasarettsdirektionen och ledningen av patologiska institutionen om att föreslå, det den nya likkällaren skulle byggas i samband med institutionens förutvarande likkällare; detta bifölls såväl av Kungl. Maj:t som av Malmöhus läns landsting. Denna nybyggnad är nu färdig och värdigt inredd. (Samtidigt har även institutionens likkällare undergått en restaurering, så att också denna ter sig tilltalande).

Den nya, med institutionen sammanbygda likkällaren har nu föreslagits skola genom byte övergå i institutionens ägo mot ett likkapell, som, beläget å lasarettets tomt, tillhör institutionen. Detta förslag bifölls av detta års riksdag och intet skäl finnes för att det ej skulle antagas instundande höst även av Malmöhus läns landsting.¹

Kommer sålunda institutionen i besittning av sagda likkällare, som ligger utanför det bakteriologiska kurslaboratoriet (se planritningarna) och vars grund och väggar äro så beräknade, att de kunna tåla en påbyggnad till och med av tre våningar, så har därmed institutionen en möjlighet att genom en enkel påbyggnad å likkällaren förstora sagda laboratorium. Ritningar härför uppgjordes ock av arkitekt Wåhlin och sedan det visat sig, att av det beviljade anslaget för institutionens påbyggnad och omändringar ett överskott av minst 30,000 kr. skulle uppstå, ingicks det med en begäran, att sagda förstoring av det bakteriologiska kurslaboratoriet skulle få utföras av de besparade medlen. Även denna begäran bifölls av detta års riksdag, vadan arbetena härmed kunna igångsättas så fort landstinget lämnat sitt bifall till omtalade byte och likkällaren — grunden för tillbygget — kommit i institutionens ägo.

De bägge andra önskemålen för den bakteriologiska avdelningen — några arbetsplatser för självständigt arbetande bakteriologer samt ett disk- och steriliseringsrum — böra även, hoppas

¹ Förslaget blev även bifallet av Malmöhus läns landsting innevarande år.

vi, snart kunna realiseras för en ringa kostnad. För institutionens räkning inköptes med medel av reservfonden år 1911 av Sydsvenska Sjuksköterskehemmet dess intill institutionen belägna fastighet med rätt för Sjuksköterskehemmet att under minst 5, högst 15 år få hyra boningshuset. Sjuksköterskehemmet är nu i färd med att åt sig uppföra nya lokaler, vilka skola vara färdiga till inflyttning hösten 1924. Då blir alltså det av Sjuksköterskehemmet nu förhyrda huset fritt. Detta är emellertid fallfärdigt och måste borttagas, varefter en liten byggnad för vaktmästare och en à två amanuenser där bör uppföras. Genom vaktmästarens överflyttande till denna nya byggnad blir vaktmästarens nuvarande bostad i institutionen ledig, och därigenom erhålles av hans kök en disk- och steriliseringslokal och av hans tvänne rum ett par arbetsrum, varjämte ett tredje litet rum, som amanuensen f. n. innehar, skulle användas till förstoring av bibliotekslokalen.

Bleve detta program genomfört, bleve även bakteriologiska avdelningen tillfredsställande ordnad för åtskilliga år framåt och detta för en säkerligen obetydlig kostnad, såsom redan antytts.

På grund av påbyggnads- och omändringsarbetena har det vetenskapliga arbetet å institutionen varit åtminstone tidvis under det gångna året ganska besvärligt. Långt in i nov. var det sålunda omöjligt att elda, alldenstund utbyte av rör i värmeledningen i stor utsträckning måste göras. Vi fingo därför arbeta i kalla rum; och under de stora regnen i sept.—okt. inträffade det upprepade gånger, att vattnet strömmade ner genom trossbottarna ända ner i 1:sta våningen. Vidare var på grund av rivningar för framförande av grövre värmelednings-, avlopps- och vattenrör i alla rum renlighet svår att genomföra, vilket särskilt vid de bakteriologiska undersökningarna gav anledning till mångdubbelt arbete. Att dock det stora löpande arbetet å institutionen kunde hållas igång på vanligt sätt, det länder de vid institutionen anställda till stor heder.

Undervisningen å institutionen har fortgått i enlighet med fastställd studieplan och övriga bestämmelser. I kurserna i pa-

tologisk histologi och bakteriologi hava 32 studerande deltagit. Under läsåret hava 304 obduktioner förrättats och för de studerande demonstrerats. Av dessa obduktioner hava 10 genom institutionens tjänstemän utförts å Lunds hospital. Dessutom utfördes 101 obduktioner under sommarmånaderna 1922. Obduktionerna bevistades höstterminen 1922 av 93 och vårterminen 1923 av 120 studerande.

En serie föreläsningar med experiment över anaphylaxie, vilka höllos på höstterminen, bevistades av 19 åhörare.

Från härvarande sjukvårdsinrättningar ävensom från andra sjukhus hava 1,889 preparat insänts för mikroskopisk undersökning. Av dessa hava en del blivit införlivade med institutionens samlingar, vilka dessutom ökats genom obduktionsmaterial, som tillvaratagits.

Å institutionen utförda s. k. Wassermannreaktioner för påvisande av syfilis uppgingo under året till 2,703.

Från institutionen hava under året utgått, publikationer av undertecknade Forssman och Sjövall, vilka publikationer finnas upptagna i den i denna årsberättelse förekommande förteckningen över de under året av universitetets lärare och tjänstemän utgivna skrifter.

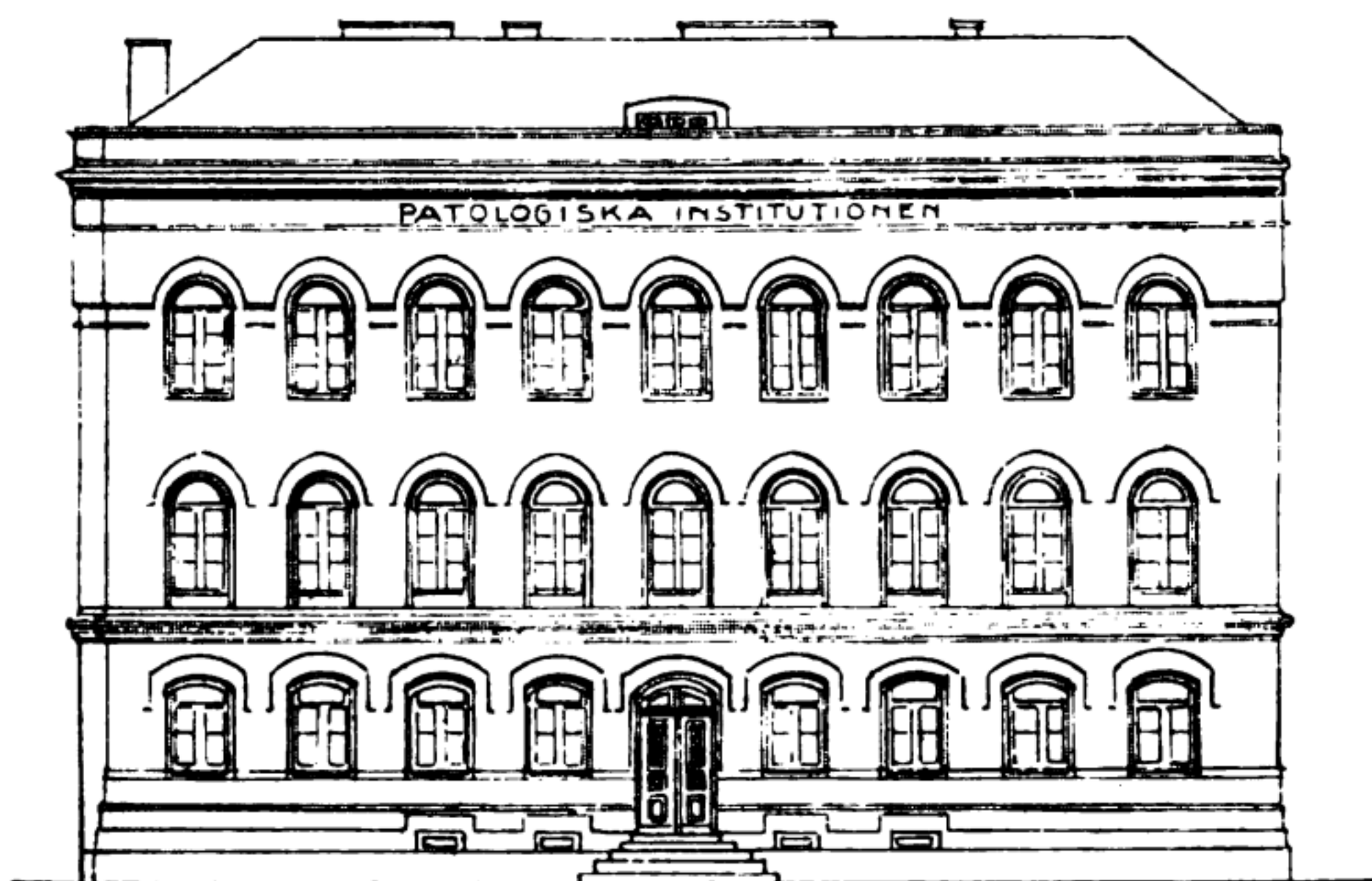
J. Forssman.

E. Sjövall.

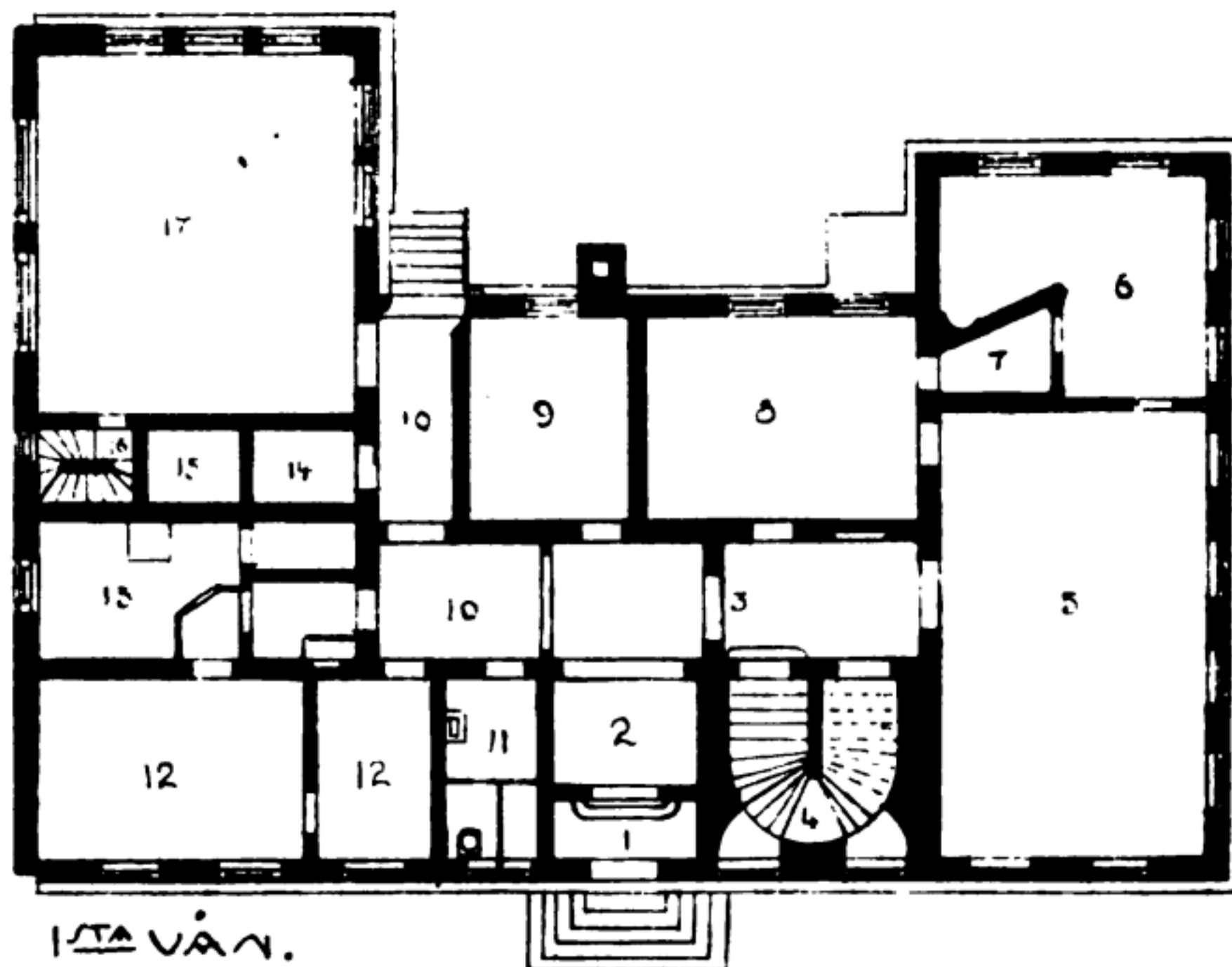
Förklaring till planritningarna.

1:sta våningen:

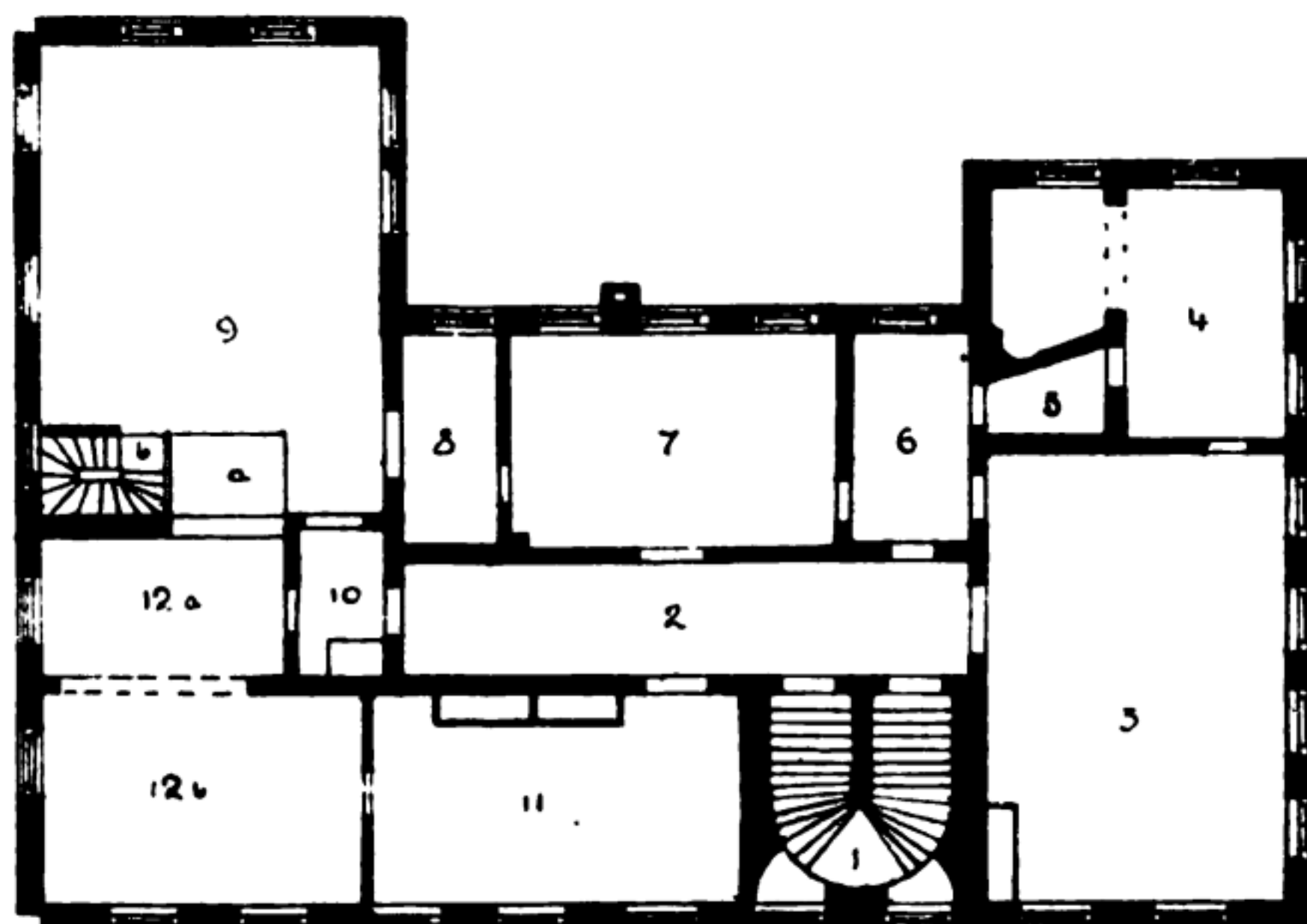
- 1 vindfång
- 2 och 3 samt 10 förstuga och korridor
- 4 trappa
- 5 bakteriologiskt försöklaboratorium
- 6 föreståndarens för bakteriolog. avdelningen rum
- 7 förbindelsegång
- 8 bibliotek
- 9 amanuensbostad
- 10 se ovan vid två
- 11 toalett
- 12 och 13 vaktmästarebostad
- 14 förrådsrum
- 15 hisstrumma
- 16 trappa
- 17 bakteriologisk kurssal.



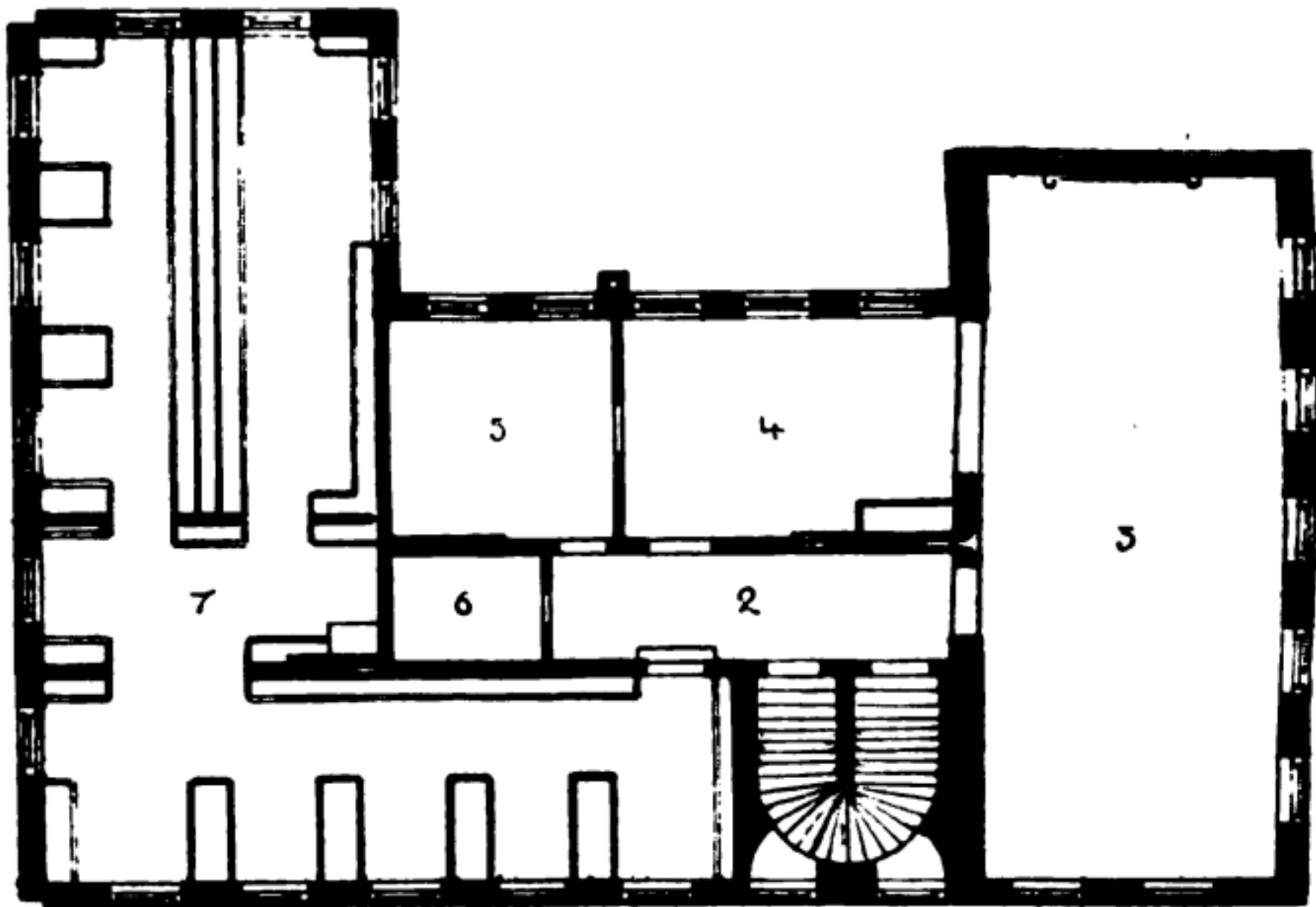
HUVUDFASAD



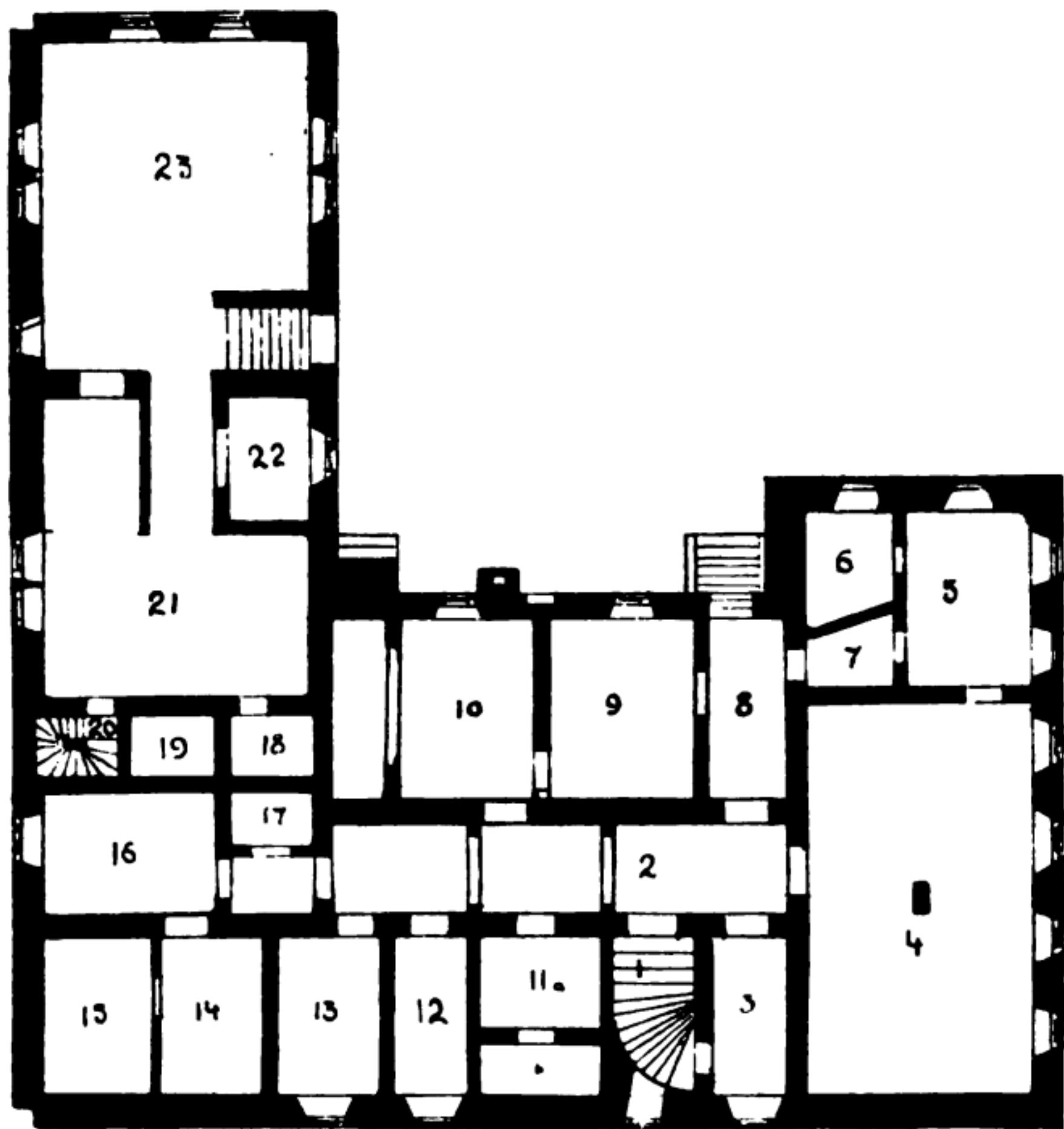
1sta VÅN.



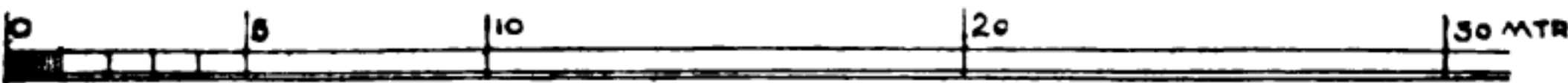
2da VÅN.



3de vån.



Källarvån.



2:dra våningen:

- 1 trappa
- 2 korridor
- 3 gamla föreläsningssalen, nu laboratorium
- 4 föreståndarens för patolog. avdelningen rum
- 5 förbindelsegång
- 6 mikrotomrum
- 7 amanuenslaboratorium
- 8 rum för grövre preparationer m. m.
- 9 patologiska obduktionssalen: a) hisstrumma för likhissen, b) trappa
- 10 förrum till obduktionssalarna
- 11 kemiskt laboratorium, förut en del av museet
- 12 a och 12 b rättsmedicinsk obduktionssal, förut en del av museet.

3:dje våningen:

- 1 trappa
- 2 korridor
- 3 nya föreläsningssalen
- 4 laboratorium, som kan förenas med föreläsningssalen genom de stora dörrarna
- 5 amanuensbostad
- 6 ljusgård
- 7 det nya museet.

Källarvåningen:

- 1 trappa
- 2 korridor
- 3 kylrum
- 4, 5, 6 förvaringskällare med 7 förbindelsegång
- 8 korridor
- 9 kolkällare och 10 källare för värmeledningspannorna
- 11, 12, 13, 14, 15, 16 och 17 förvaringskällare
- 18 hissmaskineriet för likhissen
- 19 hisstrumma
- 20 trappa
- 21 institutionens gamla likkällare med (22) förvaringsrum
- 23 den nya, av landstinget uppförda likkällaren.

18. Psykologiska institutionen.

Psykologiska
institutionen.

Under läsåret 1922—1923 har arbetet på Psykologiska institutionen fortgått på följande sätt. Under c:a tre veckor i juni månad 1922 gavs under överinseende av undertecknad en av docenten Rud. Anderberg med biträde av e. o. amanuens Thage Persson ledd enskild kurs i experimentell psykologi med labora-

tioner, närmast avsedd för studerande, vilka på grund av lärare-tjänstgöring under terminerna äro förhindrade att deltaga i de ordinarie kurserna. Denna enskilda kurs räknade 16 medlemmar. Under höstterminen 1922 leddes av doc. Anderberg på sedvanligt sätt under föreläsningar och övningar den för högre betyg avsedda laborationskursen, vilken räknade 10 deltagare, under vårterminen 1923 seminarieövningar över intelligensmätningar, beledsagade av undersökningar i Lunds folkskolor. I dessa seminarieövningar deltog 6 studerande. Därjämte gavs av doc. R. Anderberg under vårterminen 1923 den demonstrationskurs i experimentell psykologi, som vid sidan av de av undertecknad själv under denna termin hållna föreläsningarna i psykologi och pedagogik ingår i den för fil. ämb.-ex. obligatoriska kursen i psykologi samt pedagogikens teori och historia (c:a 100 deltagare).

Under läsåret hava å institutionen vetenskapliga specialundersökningar bedrivits av doc. R. Anderberg över minnesproblem enligt inlärnings- och besparingsmetoden, av e. o. amanuens Thage Persson över den retroaktiva föreställningshämningens problem, samt av doc. Anderberg och e. o. aman. Persson i förening över ljudlokaliseringens problem. Av doc. Elof Gertz hava specialundersökningar gjorts rörande psykisk tidmätning samt över till inlärningsproblemet knutna spörsmål.

Axel Herrlin.

19. Rättsmedicinska institutionen.

Under arbetsåret hava 17 rättsmedicinska obduktioner förrättats, 15 obduktioner hava företagits i rättsmedicinsk form och därtill hava även en del å bårhuset i Malmö företagna s. k. polisobduktioner varit tillgängliga för de studerande. Kursen i rättsmedicin har hållits under vårterminen och bevistats av 18 medicine kandidater.

Rätts-
medicinska
institutionen.

Vid slutet av arbetsåret har institutionen inflyttat i de nya lokaler, som inretts åt densamma i Patologiska institutionen i samband med dennas utvidgning. Detta skildras närmare i institutionsföreståndarens översikt över denna utvidgning. Ifrågasvarande anordningar hava på ett lyckligt vis slutgiltigt förenat

det patologisk-anatomiska och det rättsmedicinska institutionsarbetet, liksom redan av ålder de rättsmedicinska kurserna hållas å Patologiska institutionen och de rättsmedicinska samlingarna alltid ingått som ett led i Patologiska institutionens museum.

Einar Sjövall.

20. Seminarierna.

I. Teologiska fakultetens seminarier.

1. Seminariet för gammaltestamentlig teologi.

Seminarierna. I gamla testamentets exegetik hava seminarieövningar hållits under höstterminen. Därvid hava dels gammaltestamentliga sedvänjor undersökts, dels gammaltestamentliga texter behandlats. Någon bland deltagarna har inlett övningen med ett föredrag, och detta har sedan legat till grund för undersökning och diskussion. Deltagarnas antal var 12.

Sven Herner.

2. Seminariet för nytestamentlig exegetik.

Det nytestamentliga seminariet har under vårterminen 1922 behandlat frågor som röra den evangeliska traditionens uppkomst. Föremål för studium och kritisk granskning ha varit nyare forskningar, som sett lidandeshistoriens perikoper ur kultmotivens synpunkt. Fem av seminariets deltagare ha författat uppsatser, vilka vid sammanträdena legat till grund för diskussion och vilka behandlat enskilda stycken av passionshistorien. Sammanträdena ha varit 6 (ett har inställts på grund av sjukdom) och deltagarnas antal 11.

Erik Aurelius.

3. Seminariet för systematisk teologi.

Under höstterminen hölls seminarieövningar över kristna trosfrågor samt under vårterminen över Schleiermachers *Der christliche Glaube*, II. Deltagarnas antal var under höstterminen 14 samt under vårterminen 10.

Gustaf Aulén.

4. Seminariet i teologisk etik.

Under höstterminen 1922 hölls inga seminarieövningar i ämnet. Vårterminen 1923 behandlades å seminariet »kritiska punkter i Herrmanns etik», varvid inledande föredrag hållits av fil. kandidaterna Hugo Blennow Ld, Nils Johansson Ld, Ragnar Bring Sm, samt Signe Nilsson Hb. För de särskilda uppsatserna hänvisas till inlämnade dagböcker.

Hugo Rosén.

5. Seminariet för historisk teologi.

Övningar hava hållits under vårterminen 1923 med 7 sammanträden och 9 deltagare. Ämne för övningarna har varit »Olavus Petris viktigare skrifter». Vid varje sammanträde har en eller två kortare föredrag hållits, varjämte källkritiska och litterära liksom teologiska problem diskuterats. Samtliga övningar ha letts av undertecknad.

Hjalmar Holmquist.

II. Juridiska fakultetens seminarier.

1. Seminariet för civilrätt.

Under höstterminen hölls sju övningar, sex över rättsfall, hämtade dels från Svensk Juristtidning och dels från Nytt Juridiskt Arkiv, samt en övning över ämnet »Mannens enskilda gäld enligt äldre giftermålsbalken 11: 3» (inledningssuppsats av Y. Kristensson, kr.). Å vårterminens övningar behandlades rättsfall, refererade i Nytt Juridiskt Arkiv (5 ggr) samt *Ebersteins* förslag till lag om släktnamn (en gång), varjämte en övning var anslagen till behandling av spörsmål inom testamentsrätten.

Antalet deltagare (aktiva och passiva) har varit omkring 50.

C. G. Björling.

2. Seminariet för nationalekonomi.

Under höstterminen hava hållits sex och under vårterminen sju övningar. Vid den första planlade undertecknad föreståndare övningarna, av vilka därefter fem behandlade penning- och bank-

politik (privatbankernas in- och utlåning 1913—1922, de skandinaviska centralbankerna samt prof. Cassels behandling av världens penningproblem), tre socialpolitik (socialpolitikens internationella organisationer och deras uppgifter, åttatimmarslagens ekonomiska verkningar, industriell demokrati) och fyra finansvetenskapliga ämnen (inkomstbeskattning, statsbanornas ekonomi). Övningarna ha bevistats av ett tjugotal studerande, huvudsakligen tillhörande filosofiska fakulteten.

Emil Sommarin.

III. Humanistiska sektionens seminarier.

1. Seminariet för klassiska språk.

Latinska seminariet

har under såväl höst- som vårterminen haft övningar för fil. lic.-examen dels över valda kritiska uppgifter (fria föredrag och referat), dels och! huvudsakligast över *Florus* (interpretation och textkritik). Deltagarna voro under höstterminen sju, under vårterminen sex. Dessutom ha under vårterminen övningar för fil. kand. och ämbetsex. hållits över *Senecas Apocolocyntosis*; deltagarna häri voro tio.

Einar Löfstedt.

Grekiska seminariet.

Inom seminariets grekiska avdelning höllos övningar två timmar varannan vecka under höstterminen, och leddes de av undertecknad. De behandlade Platons *Timaios*. Deltagarnas antal var sex. Under vårterminen höllos övningar likaledes två timmar varannan vecka, och leddes de av doc. Axel Persson. De behandlade valda kritiska uppgifter. Deltagarnas antal var fem.

Cl. Lindskog.

2. Seminariet för klassisk fornkunskap och antikens historia.

H. t. 1922 höllos övningar i interpretation av antika konstverk med 8 deltagare, v. t. 1923 under februari övningar för fil. ämbetsexamen med tre deltagare.

Samlingarna ha under året vunnit en både kvantitativt och kvalitativt betydande ökning i huvudsak genom två större inköp, dels av en mindre i privat ego befintlig samling, dels i konsthandeln i Athen. De viktigaste föremålen i den förra utgjordes av tio terrakottor och sex småbronser från olika tider. Bland terrakottorna märkas särskilt en arkaisk grupp bestående av två krigare med stridsvagn och en flicka med solfjäder från den bästa tanagreiska perioden. Bland övriga föremål må nämnas tre figurkär, en gjutform, en s. k. megarisk bägare, ett antal mindre vaser, varibland några lekyther och en s. k. Anthesteriekanna, ett egyptiskt alabastron och ett mindre fragment av en votivrelief av marmor. Till inköpet i Athen hörde fem större vaser (ett korinthiskt alabastron, två svartfiguriga amforer, en rödfigurig hydria, en böotisk kantharos), åtskilliga mindre vaser från olika perioder, de flesta senare kär utan målningar, sju terrakottor, bland vilka särskilt tre geometriska må nämnas, och ett par slungblyn. Samlingen har genom dessa förvärv erhållit en vacker och typologiskt ganska fullständig serie av fastlandsgrekiska terrakottor och bronser från olika tider, vilka senare förut alldeles saknades, och kan härigenom vida bättre än förut tjäna sitt syfte som studiesamling. Medel till dessa inköp ha erhållits dels genom den för året samlingen tillfallande räntan ur Kgl. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Gunnar Swensonsfond, dels genom ett särskilt anslag ur Universitetets reservfond. Vidare ha som deposition från Nationalmuseum överlämnats 11 cypriska vaser och som gåva en mindre samling minoiska skärvor från Faistos.

Martin P:n Nilsson.

3. Seminariet för semitiska språk.

Under läsåret hava några seminarieövningar i semitiska språk icke hållits.

4. Seminariet för nordiska språk.

Seminariet har under läsåret letts av undertecknad. Övningarna ha omfattat delar av Peder Månssons Bondakunst. Därjämte ha följande originaluppsatser diskuterats: 'Om bokstaven *h* såsom beteckning för aspiration och kvantitet i fornsvenska skrifter' (i anslutning till en avhandling av doc. B. Sjöros över samma

ämne) av fil. mag. P. Wieselgren; 'Infinitivmärket i fornsvenskan' av samme; 'Substantivböjningen hos Peder Månsson' av fil. mag. E. A. Wenning. Dessutom har föredrag hållits över Peder Månsson ävensom referat av E. Smedbergs avhandling 'Peder Månssons landsmansskap'.

Antalet deltagare har varit 9—6.

Elof Hellquist.

Övningarna i proseminariet för nordiska språk ha under läsåret letts av undertecknad. Båda terminerna ha språkriktighetsfrågor behandlats, och vid varje sammanträde ha i regel två uppsatser över av ledaren förelagda ämnen ventilerats. Deltagarnas antal var under höstterminen 24, under vårterminen 26.

Emil Olson.

5. Seminariet för romanska språk.

Seminariet har letts av undertecknad, med undantag för månaderna februari och mars, då detsamma under min tjänstledighet leddes av t. f. professorn lektor Chr. Thorn. Övningarna ha ägt rum med två timmar varannan vecka. Under höstterminen och den del av vårterminen då undertecknad tjänstgjorde, behandlades de äldsta franska språkminnesmärkena; lektor Thorn ledde övningar i fransk dialektologi. Dessutom ventilerades under höstterminen en avhandling av fil. lic. R. Stigen: »Li Dis de la Vigne par Jehan de Douai». Deltagarnas antal var höstterminen 6, vårterminen 4.

E. Walberg.

6. Seminariet för germanska språk.

Engelska seminariet.

Engelska seminariets övningar leddes under höstterminen av undertecknad. Övningarna, som pågingo med två timmar varannan vecka, omfattade textkritisk behandling av den medelengelska dikten Chevy Chase. Deltagarnas antal var 4.

Under vårterminen voro övningarna anordnade som proseminarieövningar. Ämne: språklig behandling av Thackerays

Book of Snobs. Därjämte diskuterades en uppsats om *Can och may* i modern engelska. Övningarna pågingo med två timmar varannan vecka. Deltagarnas antal var 33.

Eilert Ekwall.

Proseminariet i engelska leddes under läsåret 1922—23 av undertecknad och behandlade h. t. den nyaste engelska litteraturen, v. t. George Meredith med flera fristående föredrag över engelska författare och engelsk litteratur. Antalet deltagare har växlat mellan 10—15. Sammanträdena ha varit h. t. 8, v. t. 7.

S. B. Liljegren.

7. Seminariet för slaviska språk.

Under läsåret 1922—23 ha seminarieövningarna behandlat modern ryska i anslutning till text av Leo Tolstoj (*Anna Karenina*). Båda terminerna ha infödd ryss, kapten M. Handamirov, samt doc. H. Sköld biträtt vid undervisningen. Deltagarnas antal var höstterminen 11 (därav 4 auskultande), vårterminen 11.

Sigurd Agrell.

8. Filosofiska seminariet.

Avdelningen för teoretisk filosofi.

På seminariet i teoretisk filosofi behandlades h. t. 1922 Bergson's *Les données immédiates de la conscience*, v. t. 1923 *Filosofiens grundproblem* (teoretiska och etiska problem). Därjämte ett och annat föredrag över speciella ämnen.

Hans Larsson.

Avdelningen för praktisk filosofi.

Övningarna, som leddes av undertecknad, ha under hela läsåret fortgått med en dubbeltimme i veckan. Under höstterminen behandlades med 13 deltagare Kants »*Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*», under vårterminen med 18 deltagare praktisk filosofi i anslutning till historiefilosofiens problem inom nyare tiden t. o. m. Kant.

Efraim Liljeqvist.

9. Seminariet för litteraturhistoria med poetik.

Övningarna, som leddes av undertecknad, ha under läsåret fortgått med en dubbeltimma i veckan; under höstterminen voro tre, under vårterminen en av dessa övningar avsedda för licentiatstadiet. De utdelade uppgifterna ha rört sig om ämnen ur svensk och allmän litteraturhistoria. Deltagarnas antal var höstterminen 37, varav 7 på licentiatstadiet, vårterminen 43, varav 7 på licentiatstadiet.

Fredrik Bөөk.

10. Seminariet för folkminnesforskning.

Seminariet leddes båda terminerna av undertecknad. Övningar höllos en dubbeltimme varje måndag och torsdag under tiden 18 sept.—2 okt. och 30 okt.—13 nov. 1922 samt 5 april—17 maj 1923. Ämnet för övningarna var båda terminerna valda folkminnesuppgifter. Antalet deltagare var under h. t. 5. Föredrag höllos därvid av undertecknad över: Några synpunkter på folkminnesforskning och forntidskunskap, Forskningens krav på registrering av materialet, Om sägenssystematik samt Om folkdiktens arter; av fil. stud. S. Liljeblad, Ög., över Folktraditioner knutna till klädedräkten (två föredr.), Om gyllentalen på ett par runstavar och Sägner om vattenväsen; av fil. stud. S. Svensson, Yst., över: Sägner om underjordiska samt Majvisor och majseder; av kapten W. Ljungman, Gb., över: Traditionens lagar särskilt med hänsyn till nordisk folkdiktning (två föredr.). — Under v. t. var antalet deltagare 7. Föredrag höllos därvid av undertecknad över: Tillfällig likhet och diktsammanhang (två föredr.), Systematisk framställning av sägner om naturväsen; av fil. stud. S. Svensson över: Påkseder i Skåne, Några anmärkningar angående svanjungfrumotivet, Demonstration av runstavar; av kapten W. Ljungman, Gb. över: Psykopatologiska fenomen i sägner om det övernaturliga (två föredr.); av fil. stud. S. Liljeblad över: Ett par blekingska folkminnessamlingar; samt av fil. kand. Olga Borg-Zetterberg, Hb., över: Systematik av folkvisor.

C. W. v. Sydow.

11. Konstvetenskapliga seminariet.

Seminariet förestods och leddes under höstterminen av undertecknad; under större delen av vårterminen leddes övningarna av docenten H. Cornell. Under höstterminen var deltagarnas antal 12; samma antal även under vårterminen.

Analys och förklaringar av tavlor i konstsamlingen ha under höstterminen utförts av fil. stud. G. Gustafsson och Christina Piper samt under vårterminen av studd. F. Holmér och B. Hellquist.

Dessutom hölls föredrag under höstterminen av amanuensen William Karlsson om 1500-talsporträtt i Skåne, av fil. kand. A. Fröling-Dahl om altarprydnadens uppkomst och utveckling samt av undertecknad om altarstiftelserna i Lunds domkyrka.

Under vårterminen hölls föredrag av H. Cornell om inflytelserna på konsten av Birgittas revelationes, av amanuensen A. Borelius om Höckert samt av amanuensen B. Mattisson tvenne föredrag om Roslins första år och verksamhet i utlandet.

Under september månad gjordes konsthistoriska utfärder dels till Kristianstads och Färlövs kyrkor samt till tavelgalleriet på Vanås, dels till Gårdstånga kyrka samt Vidarps slott. Under maj månad likaledes till Vä, N. Åsums samt Stehags kyrkor.

Liksom under förra året har under vårterminen arkitekten lektor K. Berlin lett en kurs i uppmätning och och uppritning av konstminnesmärken, denna gång i Lunds domkyrka.

Under höstterminen har en kurs i måleriets teori och teknik letts av artisten F. Krebs samt målaren H. Erlandsson och under vårterminen en liknande kurs av artisten A. P:son Waldur.

E. Wrangel.

12. Historiska seminariet.

Avdelningen för fil. lic.-examen hade under höstterminen 1922 till ledare undertecknad, under vårterminen docent Weibull.

Höstterminen 1922. Antalet deltagare var 8. Antalet sammanträden var 8, och behandlades på dessa Codex Monac. Lat. 2,607, varjämte föredrag hölls om »Canutus Hahn och Skånes försvenskning» samt »Besvären under den äldre frihetstiden».

Vårterminen 1923. Antalet deltagare var 7. Antalet sammanträden var 6, och behandlades på dessa ämnen ur Sveriges historia under romerska järnåldern och senare medeltiden.

Avdelningen för fil. kand.- och ämbetsexamen hade under höstterminen 1922 till ledare docent Weibull. Under vårterminen 1923 var denna avdelning delad på två; avdelning I hade till ledare docent Bonnesen, avdelning II docent Weibull.

Höstterminen 1922. Antalet deltagare var 34. Antalet sammanträden var 12, och behandlades på dessa uppgifter ur Sveriges historia under folkungatiden och reformationstiden.

Vårterminen 1923. Avdelning I. Antalet deltagare var 14. Antalet sammanträden var 7, och behandlades på dessa uppgifter ur Sveriges historia under reformationstiden.

Avdelning II. Antalet deltagare var 32. Antalet sammanträden var 6, och behandlades på dessa uppgifter ur Sveriges historia under reformationstiden och Karl XII:s tid.

Under ledning av professor Weibull hölls höstterminen 1922 en *paleografisk kurs*. Antalet deltagare var 21; antalet sammanträden 5.

Lauritz Weibull.

13. Statsvetenskapliga seminariet.

Seminariet har under höstterminen föreståtts av undertecknad. Övningarna hava ägt rum två timmar varannan vecka, och hava därvid behandlats de konstitutionella förändringarna i samband med världskriget, särskilt i Danmark, Belgien och England. Antalet deltagare var 19.

Sigfrid Wallengren.

Statsvetenskapliga seminariet har under vårterminen föreståtts av undertecknad. Sex sammanträden ha hållits, och ha i övningarna deltagit i allmänhet 14 lärjungar. Därvid ha behandlats ämnen rörande svenskt, finskt och ryskt författningssliv i nutiden samt de modernaste företeelserna inom allmän statslära.

Fredrik Lagerroth.

14. Statistiska seminariet.

Seminariet förestods under hela läsåret av undertecknad. Deltagarna voro under höstterminen 30 och under vårterminen 23. Övningarna pågingo två timmar varannan måndag och bestodo dels i av deltagarna hållna föredrag och referat av statistisk litteratur, dels av demonstrationer av de statistiska ämbetsverkens primärmaterial (formulärsamlingen), dels av större övningsuppgifter, dels av kortare utredningar och meddelanden av undertecknad samt av snärre övningsuppgifter. Bland föredragen märkes en serie redogörelser för den officiella statistikens organisation i främmande länder, till vilka material insamlats av undertecknad genom utrikesdepartementet. Bland de större övningsuppgifterna må särskilt nämnas beräkningen av fullständiga och exakta dödlighetstabeller för svenska män och kvinnor, åren 1911—1915 (forts. från föregående läsår) samt en undersökning av svenska läkares dödlighet, baserad på en kartolin, uppgjord med ledning av de av medicinalstyrelsens ombudsman utgivna förteckningarna, årgångarna 1910—1920.

S. D. Wicksell.

15. Humanistiska sektionens seminariebibliotek.

Antalet studenter som erhållit nycklar till biblioteket uppgick under hösten till 212, under våren till 223.

Besök ha antecknats till ett antal av 11,306, nämligen:

Juni	257	December	750
Juli	341	Januari	556
Augusti	318	Februari	1,504
September	950	Mars	1,391
Oktober	1,621	April	1,303
November	1,508	Maj	807

Under året ha utlånats 1,021 volymer.

Bibliotekets accession utgjorde 1,073 volymer, därav gåvor 546. Större delen härav tillföll biblioteket genom professor C. M. Zanders testamentariska förordnande, varigenom hans efterlämnade, utomordentligt rikhaltiga och omfattande boksamling övergick till universitetsbiblioteket och seminariebiblioteket (med undantag av

den teologiska delen som tillföll Kristliga studentförbundet). Särskilt för de klassiska seminarierna innebar professor Zanders donation en högst betydande förstärkning; för latinska seminariet ensamt medförde den en tillökning av 136 volymer; men även åt övriga i biblioteket representerade seminarier bragte den många värdefulla gåvor. I övrigt ha gåvor erhållits från Ecklesiastikdepartementet, Järnvägsstyrelsen, Kommerskollegium, Riksarkivet, Riksgäldskontoret, Socialstyrelsen, Statistiska centralbyrån; Geografiska institutionen, Humanistiska vetenskapssamfundet, Universitetsbiblioteket i Lund; Stora Kopparbergs bergslags a.-b.; Svenska arbetsgivareföreningens statistiska byrå i Stockholm; Ny Carlsbergs Glyptotek, Köpenhamn; Finlands banks direktion, Statistiska centralbyrån i Helsingfors; Proportional representation society i London; Proportional representation league i Philadelphia; Chambre de commerce française en Suède; redaktionerna av Arkiv för nordisk filologi och Statsvetenskaplig tidskrift, samt från följande enskilda personer: fil. lic. A. Almhult, lektor G. A. Bergström, lektor C. S. R. Collin, jur. stud. S. Carlbring, professor E. Hellquist, professor A. Krynski, professor E. Liljeqvist, professor V. Lundström, docent J. Palmér, professor Herbert Petersson, museiinspektören d:r Frederik Poulsen, professor E. Sommarin, docent S. Wicksell, professor Fr. Wulff, professor K. V. Zettersteen.

P. Wilner.

IV. Geografiska institutionen.

Institutionens bibliotek och samlingar ha under året utökats med följande gåvor:

Böcker från: K. statistiska centralbyrån, Kommerskollegium, K. kommunikationsdepartementet, K. järnvägsstyrelsen, geotekniska avd., Statens skogsförsöksanstalt, Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt, Sveriges geologiska undersökning, Rikets allmänna kartverk, ekonomiska avd., Generalstabens litografiska anstalt, K. svenska vetenskapsakademien, Stockholms handelshögskola, Järnkontoret, Lunds universitetsbibliotek, Lunds universitets geologisk-mineralogiska institution, Uppsala universitets geologiska institution, Svenska hydrografisk-biologiska kommissionen, Polens, Rumäniens, Tjeckoslovakiets och Ungerns legationer i Stockholm,

Göteborgs sjöfartsmuseum, Svenska sällskapet för antropologi och geografi, Geografiska förbundet, Stockholm, Geologiska föreningen, Stockholm, Svenska turistföreningen, Skånes naturskyddsförening, Svenska stadsförbundet, Sveriges allmänna exportförening, Svenska vattenkraftföreningen, Svenska mosskulturföreningen, Svenska motokulturföreningen, Centraltryckeriet, Kartografiska institutet, Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, A. B. Magn. Bergvalls förlag, Stockholm, Statsvetenskaplig Tidskrift, Malmö Frihamns A. B., Stadsfullmäktige i Norrköping, Norrköpings Tidningars A. B. Det K. danske geografiske Selskab, Geografiska sällskapet i Finland, Geographische Gesellschaft, Greifswald, Danmarks Geologiske Undersøgelse, Department of mines, geological survey, Canada, Departement of marine and fisheries, meteorological service, Canada. Professorerna K. A. Grönwall, Lund och Otto Nordenskjöld, Göteborg, Disponenten Fil. d:r Hjalmar Lundbohm, Stockholm, Docenterna John Frödin och G. T. Troedsson, Lund, Docent Arnold Norlind, Jakobsberg, Docenterna H. W:son Ahlmann, Gustaf Frödin och Gunnar Ekholm, Uppsala, D:r Wilhelm Credner, Kiel, Hamndirektör Gustaf Edlund, Malmö, Byråchef L. Marcus, Stockholm, Statshydrograf Ragnar Melin, Stockholm, Cand. Mag. Flemming Dahl, Köpenhamn, Universitetsvaktmästare Frits Jönsson, Lund, Amanuens Olof Jonasson, Stockholm, Biblioteksamanuens Herman Richter, Lund, Fil. kand. Ossian Lindskoug, Lund, Amanuens Gösta Nordholm, Lund, Kand. Ture Kristersson, Malmö, och Georges Stålberg, Lund m. fl.

Kartor från: Rikets allmänna kartverk, ekonomiska avd., Generalstabens litografiska anstalt, Lunds universitets geologisk-mineralogiska institution, Polens, Rumäniens, Tjeckoslovakiets och Ungerns legationer i Stockholm, Centraltryckeriet, Kartografiska institutet, Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, Malmö stadsingenjörskontor, Jonsereds fabriks A. B., Danmarks Geologiske Undersøgelse, Köpenhamns stadsingenjörskontor, Det norske meteorologiske institut, Department of the Interior, Topographical Survey, Canada, Hudson's Bay Company, Canadian Pacific Railway, Disponenten Fil. d:r Hjalmar Lundbohm, Stockholm, Docenterna Assar Hadding, Lund, och Arnold Norlind, Jakobsberg, Ingeniör Karl Wallentin, Mariestad, Fil. kand. Ossian Lindskoug och Olof Frantz, Lund, samt David Abrahamsson, Skänninge, Fröken Ada Olsson, Lund, Kand. Georges Stålberg och Albin

Levander, Lund, Amanuenserna Gösta Nordholm, Helmer Svensson och Gustav Ekstrand, Lund, Ett flertal geografie studerande (handritade kartor) m. fl.

Övriga gåvor: Fil. kand. Mårten Stenberger (samling av bergarter, mineral och fossil), Fil. lic. Anna Kristoffersson, Fil. kand. Arvid Bergdahl och Kand. Georges Stålberg (fotografier), Amanuens Helmer Svensson (mineral).

Under året har inventarierna utökats med två större ritbord och ett verifikationsskåp. Såväl biblioteket som instrumentsamlingen har utökats genom inköp.

Av institutionens meddelande har utkommit Ser. B. n:r 9, J. Frödin: Västra Marockos kulturzoner och n:r 10, H. Nelson: Den inre kolonisationen i Canada och dess naturliga förutsättningar.

Geografiska seminarieövningar. Under hösten hölls 6, under våren 13 seminarieövningar. Under hösten kommenterades Hassert: Die Vereinigten Staaten von Nordamerika och hölls 10 referat i anslutning härtill av detta arbete och andra, behandlande samma ämnen. Under våren behandlades delar av Europas ekonomiska och politiska geografi i föredrag av kand. Albin Levander (Oberschlesien), Ture Kristersson (Österrike) och fil. kand. Olof Frantz (Tjeckoslovakiet) samt referat av kand. A. Levander och G. Malmström. Fil. kand. J. Westin behandlade i två föredrag Metoder för folktäthetskartor och befolkningsfördelningen i Skåne och Ångermanland efter av honom uppgjorda kartor. Hr Hj. Davids-son föredrog sina undersökningar över dalgången mellan Tjörnarp och Finjasjön. Prof. Nelson refererade fil. lic. Oscar Anderssons undersökningar över Bredåkräfältet.

Deltagarnas antal var under höstterminen 20, under vårterminen 25.

Helge Nelson.

V. Matematiska seminariet.

Den propedeutiska kursen sköttes under höstterminen av professor T. Brodén (1 t.) och docenten Bernhard Svensson (2 t.), under vårterminen av docenten Svensson (1 t.) och undertecknad (2 t.). Antalet deltagare var under höstterminen 31, under vårterminen 26.

De egentliga seminarieövningarna voro som vanligt delade på en lägre och en högre avdelning. Den lägre avdelningen förestods under höstterminen av professor Brodén, under vårterminen av undertecknad. Antalet anmälda deltagare var under höstterminen 31, under vårterminen 28. Den högre avdelningen förestods under höstterminen av undertecknad, under vårterminen av docenten F. Ryde. De anmälde deltagarnas antal var under höstterminen 5, under vårterminen 4.

Arvid Uhler.

21. **Gunnar-Olof-Hyltén-Cavallius stiftelse för svensk folkminnesforskning.**

Stiftelsens styrelse har varit den samma som under föregående år. Till föreståndare har undertecknad varit förordnad. Hyltén-Cavallius stiftelse för svensk folkminnesforskning.

Föreståndaren har såväl under h. t. som v. t. varit upptagen av kommittéarbete under längre perioder och därför mindre än önskvärt varit kunnat egna sig åt arbete på institutionen. Utom sin ordinarie undervisning har han båda terminerna meddelat kostnadsfria kurser. Så hölls under h. t. med biträde av fil. lic. Å. Campbell en kostnadsfri kurs i materiell allmogekultur. Därvid höll föreståndaren under sept. 3 inledande föreläsningar, lic. Campbell under okt. 12 lektioner om bondgården, byn m. m., och föreståndaren därefter 9 lektioner om arbeten och redskap. Under v. t. har föreståndaren meddelat en 10 timmars kurs i folkminnesuppteckning.

Under hösten företog föreståndaren resor under nov. och dec. månader till 6 folkhögskolor i Östergötland, Södermanland, Dalarne och Västmanland för att där ge kortare kostnadsfria kurser på 3 à 5 timmar angående folkminnen och deras insamling. Under v. t. har han på en resa i Västerbotten och Ångermanland hållit ett 30-tal kostnadsfria föreläsningar på 25 olika platser över folkminnesinsamling och hembygdsforskning för att få i gång insamlingsarbete och för att bereda en 10 dagars kurs i allmogekultur avsedd att hållas i Umeå sommaren 1924.

Amanuensen, C. S:son Segerståhl, Ög., har under sin tjänstgöringstid dels hållit samlingen tillgänglig för studier, dels varit

upptagen med ordnande och katalogiserande av samlingarna, uppklistring av tidningsurklipp o. d. Frivilligt arbete för samlingens räkning, huvudsakligen med registrering, har utförts av fil. studerandena B. Engström, Mlm., S. Svensson, Yst., och S. Liljeblad, Ög.

De medel som stiftelsen haft tillgängliga för insamlingsändamål ha under 1922 använts på följande sätt: Föreståndaren har för insamlings- och instruktionsresor erhållit 500 kr., skriftställaren Pehr Johnson, Broby, 400 kr. för 2 $\frac{1}{2}$ månaders samlingsarbete i Skåne; amanuensen C. Segerståhl, Ög., och fil. stud. G. Olsson, Ög., 525 kr. vardera för insamlingsarbete i Östergötland under tre månader; fil. stud. Ingemar Ingers, Ld., 100 kr. för en månads samlingsarbete i Skåne; fil. stud. W. Andersson 200 kr. för en månads samlingsarbete i Bleking; fil. stud. S. Svensson, Yst., 350 kr. för samlingsarbete i sydöstra Skåne; fil. stud. C. A. Follin 200 kr. för insamlingsarbete i Västergötland; samt fil. kand. J. Eriksson, Ög., för samlingsarbete i Norra Kalmar län. Härtill kommer ett anslag som beviljades till folkminneskursen i Tomelilla, varom i föregående årsberättelse talats och för vilken redogörelse lämnats i tidskriften Folkminnen och folktankar 1922.

C. W. von Sydow.

22. Zoologiska institutionen.

Zoologiska
institutionen.

Arbetet å institutionen har under året pågått ostört. Institutionsföreståndaren har på de tider, han ej varit upptagen av undervisning och institutionsarbete, fortsatt sina undersökningar över arthropodernas respiration samt över de ciliata infusorierna i Öresund, prof. O. Carlgren sina arbeten över actinier och docenten G. Alsterberg sina studier över sötvattensoligochæternas biologi. Amanuens G. Thulin har fullföljt sina undersökningar över bottenfaunan i Öresund, amanuens H. Bergman sina arbeten över Öresunds plankton, e. o. amanuens E. Dahr har fortsatt sina studier över landpulmonaternas gasutbyte och e. o. fiskeristipendiaten St. Wallin har liksom under föregående år fullföljt sina undersökningar över de planktoniskt levande fisklarverna i Öresund.

Från institutionen har utkommit följande arbeten:

- H. Wallengren*, Sven Nilssons betydelse för den skandinaviska djurgeografien. Föredrag hållet vid Kungl. Fysiografiska Sällskapets 150-årsfest den 2 dec. 1922.
- O. Carlgren*, Ceriantharia. Papers from Dr. Mortensen's Pacific Expedition 1914—16. Vidensk. Med. Dansk naturh. Foren. Bd. 75, p. 169—195, 16 textfig.
- G. Alsterberg*, Die Sinnesphysiologie der Tubificiden (Vorläufig. Mitteil.). Archiv für Hydrobiologie Bd XIV, 1923, S. 578—584.
- H. Berlin*, Untersuchungen über Monocystidéen in den Vesiculæ seminales der schwedischen Oligochæten. Mit 2 Karten im Text und 6 Tafeln. Lund 1923, 146 s.
- E. Westblad*, Zur Physiologie der Turbellarien, I Die Verdauung, II Die Exkretion. Mit 2 Tafeln und 17 Textfiguren. 212 s. Lunds universitets årsskrift. N. F., Avd. 2, Bd. 18, N:r 6 (Kungl. Fysiogr. Sällskap:s Handlingar. N. F. Bd. 33. N:r 6).
- H. Granvik*, Contributions to the knowledge of the East African Ornithology. Birds collected by the Swedish Mount-Elgon Expedition 1920. 280 s. Journ. f. Ornithologie 71 Jahrg. Sonderheft, Berlin 1923.

Institutionsarbetet har såsom förut varit fördelat så, att undertecknad lett arbetena å avdelningen för vertebraterna och prof. Carlgren å avdelningen för evertebraterna. På grund av konservator Holmqvists sjukdom och senare inträffade död har konservatorsbefattningen under året upprätthållits genom förordnande, först av docenten G. Alsterberg och sedan av fil. doktor H. Berlin. Docenten Alsterberg monterade och ordnade en översiktssamling av däggdjurskranier och däggdjursextremiteter och doktor Berlin har monterat och ordnat utställningssamlingar av vissa evertebratgrupper. Amanuenserna hava, i den mån deras tid icke upptagits vid undervisningen, tjänstgjort vid museiavdelningen med monterandet och ordnandet av samlingarna.

Undervisningen. I de under höstterminen anordnade övningarna i jämförande vertebratanomi deltog 9 och i de till förra delen av vårterminen förlagda övningarna i histologi 8 studerande. De under senare delen av vårterminen pågående övningarna i allmän fysiologi räknade 6 deltagare och de sam-

tidiga övningarna i evertebraternas anatomi och systematik 6 deltagare. Under förra delen av höstterminen gav docenten H. Nordqvist en kurs i limnologi, i vilken deltog 6 studerande.

Institutionens samlingar hava under året ökats dels genom inköp och dels genom gåvor. Från prof. Fr. Werner i Wien hava inköpts en del utländska fiskar, groddjur, ödlor och ormar i sprit. Kamrer A. Prawitz har överlämnat en del utländska på sprit konserverade fiskar. Vidare hava talrika evertebrater tillvaratagits vid de pågående undersökningarna i Öresund, konserverats och införlivats med institutionens samlingar.

Biblioteket har ökats huvudsakligen genom gåvor, bland vilka må nämnas: av Kgl. Vet.-Akademien, Stockholm, dess under året utkomna publikationer med zoologiskt innehåll; av Upsala univ:s Zoolog. institution: de under året utkomna häftena av Zoologiska bidrag; av Zoolog. Museet i Köpenhamn, av Zoolog. institutionen i Kristiania och Helsingfors: under året utgivna arbeten. Dessutom har institutionen haft nöjet mottaga diverse avhandlingar från skilda både in- och utländska författare.

Beträffande *entomologiska avdelningen* har dess föreståndare, doktor S. Bengtsson, meddelat följande:

Föreståndaren har dels fortsatt den vetenskapliga bearbetningen av museets samling av coleopter-larver samt av honom o. a. insamlat material av svenska plecopterer m. m., dels åt Centralanstalten för jordbruksförsök, Entom. avdelningen, Experimentalfältet determinerat en större samling (flera tusen individer) av från rönnbärsmålet (*Argyresthia Conjugella* Zell.) utkläckta parasitsteklar. Därjämte har föreståndaren utfört bestämningar av ephemerider åt Hydrobiol. Anstalt, Prag, Smichow, Tjeckoslovakiet (d:r K. Schäferna) och Rijksinstituut voor biologisch visscherijonderzoek, Helder, Holland (d:r H. C. Redeke). — E. o. amanuens Ossian Larsén har dels fortsatt revideringen av museets allmänna svenska coleopter-samling, dels ock fortsatt och avslutat en morfologisk-biologisk undersökning av vattenhemipteren *Aphelocheirus æstivalis* F.

Av den Möller'ska Coleoptersamlingen från Java har en del

(vattenformer) varit sänd till direktör G. A. Falkenström, Riksmuseet, Stockholm för vetenskaplig bearbetning.

För vetenskapliga studier på ort och ställe hava samlingarna anlitats av fil. lic. Douglas Melin, Upsala (Zetterstedts typsamling till »Diptera Scandin.»), lektor N. Grönlien, Voss, Norge (museets samlingar av Microlepidoptera) och folkskollärare P. Benander, Löddeköpinge (museets samlingar av svenska Lepidoptera).

Från Thomsonska typsamlingen av Hemiptera hava div. former, i flera omgångar, varit på begäran utsända till Centralanstaltens Entom. avdelning, Experimentalfältet (assistent O. Lundblad), från Thomsonska typsamlingen av Coleoptera till Naturhist. Riksmuseet, Stockholm (direktör G. A. Falkenström), från Zetterstedt'ska typsamlingen till »Diptera Scandin.» till Zool. Museum, Köbenhavn (museumsinspektör W. Lundbeck) samt från museets samling av Dipter-larver till fil. lic. Douglas Melin, Upsala. — Därjämte har föreståndaren tillhandagått med vetenskapliga upplysningar och utredningar av systematiska spørsmål åt direktör G. A. Falkenström, Stockholm och amanuens Wolter Hellén, Zool. Museum, Helsingfors, Finland.

Från d:r phil. K. W. Verholff, Pasing bei München, hava utvecklingsstadier (larver och puppor) av 92 arter Coleoptera i 285 exemplar under året inköpts.

Samlingarna hava i övrigt ökats genom gåvor från Zool. Museum, Köbenhavn, kand. H. Lohmander, amanuens Kjell Ander, Centralanstalten för jordbruksförsök, Entom. avdeln., Experimentalfältet, doktor N. A. Kemner, Experimentalfältet, kand. Gotthard Gustafsson, folkskollärare Oscar Ringdahl, Helsingborg, amanuens H. Granvik, föreståndaren m. fl.

Undervisningen. Föreläsningarna i entomologi besöktes under båda terminerna av 3 studerande och i den proped. kursen i entomologi deltog under höstterminen 6 och under vårterminen 7 studerande.

Till alla dem, som genom gåvor eller på annat sätt främjat den zoologiska institutionen, framför jag härmed ett värdsamt tack.

Hans Wallengren.

23. Institutionen för ärftlighetsforskning.

Institutionen
för ärftlighets-
forskning.

Undertecknads vetenskapliga och praktiska försök med kulturväxter hava vad utrymmet beträffar under 1923 haft ungefär samma omfattning som under närmast föregående åren och upptagit ungefär 10,000 kvadratmeter av institutionens jordareal. Dessa försök avse dels vetenskapliga utredningar på ärftlighetsforskningens område, dels metoder vid den praktiska växtförädlingen samt lösandet av vissa växtförädlingsuppgifter av allmän betydelse. Vad de sistnämnda beträffar, har särskilt vetekvalitetsfrågan nu upptagits till behandling, och undertecknad har i samband därmed, med understöd från reseanslag till ordinarie universitetslärare, under året företagit en studieresa till England, där arbeten i samma riktning under en följd av år bedrivits.

Liksom förut ha de vid institutionen löpande försöken tjänat undervisningen i ärftlighetslära, i det att under tiden 9—24 juli en ärftlighetskurs med dagliga demonstrationer och övningar å försöksfälten samt exkursioner anordnats. Häruti deltog 9 studerande från Lunds och Uppsala universitet.

De självständiga experiment, som yngre forskare och studerande utföra vid institutionen, hava under 1923 liksom 1922 varit ganska omfattande. Docent Turesson har ytterligare utvidgat sina ekologiska ärftlighetsundersökningar hos vilda skandinaviska och mellaneuropeiska växtarter. Amanuens Beckman har i större skala fortsatt sina försök inom släktet *Delphinium*, och e. o. amanuens Tedin har för sina experiment med släktet *Camelina* disponerat en mindre jordareal. Fil. lic. Karl Kristoffersson har liksom närmast föregående åren haft omfattande försök i gång, detta år särskilt med släkterna *Malva* och *Pisum*. Dessutom hava av några andra studerande i mindre skala påbörjats arbeten vid institutionen. En del av de med dessa försök förenade kostnader (för resor, material, arbetsfolk, försökens utläggning och skötsel o. s. v.) har blivit täckt på privat väg, medelst anslag från Sällskap och Stiftelser, enär institutionens nuvarande anslag ej har kunnat räcka till för detta ändamål.

Under sommaren ha försöken vid institutionen förevisats för talrika in- och utländska besökande, såväl enskilda som korporationer.

Med anslag från reservfonden har institutionen under året inköpt räkne- och skrivmaskin samt mikroskop.

Vid sidan om amanuensen har som praktiskt försöksbiträde vid institutionen varit anställd Hr K. G. von Sydow.

H. Nilsson-Ehle.

24. Kursen i bokföring.

Angående den bokföringskurs, som efter vederbörandes uppdrag av mig hållits vid universitetet i Lund vårterminen 1923, får jag härmed vördsamt meddela följande:

Kurs i bok-
föring.

Kursen började den 19 februari och slutade den 26 mars och har omfattat 30 undervisningstimmar.

I kursen deltog 18 elever och hava de därunder ej mindre inhämtat bokföringens teoretiska del än även upplagt, fört och avslutat en bokföring för handel efter kolumnsystemet och en privat bokföring efter italienska systemet. Eleverna medhunno tvenne bokslut för handel och ett för privatbokföring. Dessutom har under kursen meddelats underrättelse om bästa sättet att verkställa en revision.

Intyg om genomgången kurs har utlämnats åt 14 elever.

Carl Fougstedt.

Nedannämnda skrifter hava under året utgivits av universitetets lärare och tjänstemän:

Skrifter utgivna
av lärare och
tjänstemän.

AGRELL, P. S., Fornnordiska element i den ryska folkpoesien. (Vet.-societeten i Lund. Årsbok 1922 s. 65—82.)

AHLGREN, J. G., Contribution à la question de la spécificité des déshydrogénases (Comptes rendus de la Société de biologie T. 87 (1922) s. 1409—1411.)

— Sur le champ d'action des déshydrogénases musculaires. (Acta medica scand. Vol. 57 (1923) s. 508—513.)

— Gibt es einen Stoffwechsel in der Kristallinse? (Skand. Archiv f. Physiologie Bd 44 (1923) s. 196—199.)

— Über den Angriffspunkt des Insulins. (Därs. s. 167—185.)

- AHLGREN, J. G., Avitaminose und Gewebeatmung. (Därs. s. 186—195.)
- Experiments on the respiration of malignant tissues. (The Brit. journal of exper. pathology Vol. 4 (1923) s. 196—204).
- ALEXANDERSON, A. M., Artiklar i Nordisk familjebok.
- ANDERBERG, G. A. R., Till frågan om 75 %:s principens användbarhet vid uttagning av prov för intelligensmätning. (Arkiv f. psykologi och pedagogik Bd 1 (1922) s. 203—214.)
- ASK, F. G., Till frågan om en nordisk oftalmologisk tidskrift. (Sv. ögonläkarefören:s förh. 4/6 1922)
- Om fordringarna på synskärpa hos förare av motorfordon. (Sv. motortidn. 1923 s. 228—229.)
- Minnesord över M. K. Löwegren. (Sv. läkartidn. 1923 s. 401—403.)
- AULÉN, G. E. H., Kristendomens själ. Tillika ett ord om gammal och ny teologi. Sthm 1922. 58 s. (Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie. 148.)
- Centrum flyttas. Ett nytt teologiskt skede? (Kirke og kultur 1922 s. 318—332.)
- Gammal och ny teologi. (Vår lösen 1922 s. 257—261.)
- Den allmänneliga kristna tron. Sthm 1923. 370 s.
- Anselm, Arius och Marcion. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 212—218.)
- AURELIUS, S. E., Sakkunnigutlåtande. (Handlingar ang. professuren i exegetik vid Uppsala universitet, Uppsala 1922, s. 34—131.)
- Gräber im Lande der Bibel. (Die Feuerbestattung und ihre kulturelle Bedeutung, hrsg. von G. Schlyter, Lund 1922, s. 148—157.)
- Luther och Jesu liknelser. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 557—564.)
- Artiklar i SDS och Östgöta correspondenten.
- BELFRAGE, S. E. M., Gustavianska dikter i stilhistorisk belysning. Sthm 1923. 142 s.
- Våra svenska klassici i vårt bildningsarbete. (Bokstugan 1922 s. 283—290.)
- De stående epiteten och karikatyren. (Därs. 1923 s. 110—116.)
- Uttrycket "dum som en gös". (Nysv. studier 1923 s. 93—97.)
- Stilistiken i folkskolan. (Skola och samhälle 1923 s. 81—90.)
- Artiklar i Svenska Akademiens ordbok.
- Artiklar och recensioner i Sv. dagbladet, GHT och Sv. läraretidning.
- BERG, C. A., Om konsertsalarnas akustiska problem. Gbg 1922. 53 s. (Tekniska samfundets handlingar 1921. Föredrag n:r 8.)
- Om tonernas natur. (Sydsvenskans revy 1923.)
- BERGMAN, C. G., Försvarsreform och demokrati. (Tiden 1922 s. 319—334.)
- Om förhandlingsordning m. m. (Forhandl. paa 12 nord. juristmöte, Kria 1923, s. 5—8 samt s. 11.)

- BERGMAN, C. G., Om intestatarverettens begränsning. (Därs. 188—193.)
- Hyresfrågan och hemmets rätt. Lund 1923. 24 s.
- BJÖRLING, C. G. E., Grunddragen av äkta makars rättsförhållanden enligt nya giftermålsbalken. 2 övers. uppl. Lund 1922. 44 s.
- Anmälan av Berndt Hasselrot "Juridik och politik" samt "Juridiska skrifter". (Svensk juristtidn. 1923 s. 171—176.)
- Artiklar i Nordisk familjebok och dess supplement.
- BONNESEN, S., Rec. av "Sverige och Frankrike 1715—1718. Av Per Sörensson. I—III." (Hist. tidskrift (sv.) 1922 s. 264—272.)
- BORELIUS, A. J. T., Bibliska motiv i Karlfeldts diktning. En kulturhistorisk studie. Lund 1922. 86 s.
- BORELIUS, HILMA J. U., En emancipationsskrift för 200 år sedan. (Hertha 1922 s. 113—116.)
- Fredrika Bremers nya bok. (Därs. s. 141—144.)
- Kristendomen och personlighetslivet. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 219—229.)
- BRATTSTRÖM, E., A case of ectopia vesicæ operated according to the method of Maydl-Borelius. (Acta chirurg. scand. Vol. 55 (1922) s. 33—37. Även i Bruns Beiträge zur klin. Chirurgie Bd 127 (1922) s. 419—421.)
- Deux cas de cancer de l'oesophage avec diagnostique précoce par l'oesophagoscopie. (Acta oto-laryngologica Vol. 5 (1923) s. 3—5.)
- Angående skyddsfärgning av kokainlösningar till undvikande av förväxling. (Sv. läkartidn. 1923 s. 331—332.)
- BRIEM, O. E., Spiritismen. I. Spiritismens historia. Lund 1922. (3), 408 s.
- Religiös intuition. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 565—576.)
- BROMAN, I., Människans rörelseapparat. Ett tabellariskt repetitorium i led- och muskellära för läkare och gymnaster. Lund 1922. X, 207 s., 66 pl.
- Utredning och förslag rörande förskaffande av lik för den för läkareutbildningen nödvändiga anatomiska undervisningen. Lund 1922. 63 s. (Statens offentliga utredningar 1922 : 57.)
- Über die Erbsünde vom biologischen Gesichtspunkt sowie einige andere "Ärgernis erweckende" biologische Plaudereien. München und Wiesbaden 1922. 61 s.
- Populärvetenskapliga uppsatser i Sydsvenskans revy samt i GHT.
- BÖÖK, M. F., Resa till Konstantinopel genom Mellan-Europa våren 1922. Sthm 1922. 350 s. — 2 uppl. 1922. — 3 uppl. 1923.
- Stridsmän och sångare. Svenska essayer. 2 uppl. Sthm 1922. 315 s.
- Essayer och kritiker 1921.—22. Sthm 1923. 289 s.
- Resa till Frankrike 1915. 3 uppl. Med en efterskrift 1923. Sthm 1923. 152 s.

- BÖÖK, M. F., Tegnér i Schleswig. I—III. (Deutsch-schwed. Blätter. Jahrg. 3 (1922—23) s. 2—17, 33—39.)
- Utgivit Esaias Tegnér's Samlade skrifter, ny kritisk upplaga, kronologiskt ordnad. D. 7. Sthm 1923. (I fören. med E. Wrangel.)
- Utgivit Esaias Tegnér's Samlade skrifter. Nationalupplaga. 1, 2. Sthm 1923. (Med en levnadsteckning s. 1—48.)
- Utgivit C. J. L. Almqvists Samlade skrifter. D. 6—10. Sthm 1923. (I fören. med Olle Holmberg och Algot Werin.)
- Utgivit Valda skrifter av Henrik Wranér. D. 3. Sthm 1922.
- Utgivit Valda skrifter av E. J. Stagnelius. D. 1. Sthm 1923.
- Utgivit Sveriges nationallitteratur. D. 1—30. Sthm 1923.
- Litteraturhistoriska och kritiska essayer i Sv. dagbladet.
- CARLGREN, O. H., Papers from Dr. Th. Mortensens Pacific expedition 1914—1916. 15. Ceriantharia. (Vidensk. Meddelelser fra Dansk naturh. forening i Kbhn Bd 75 (1923) s. 169—195.)
- CARLQUIST, N. W. G., Prosten Matthias Floderus' teckning av Uppsalaprofessorerna 1809. (Personhist. tidskrift 1922 s. 57—73.)
- Herman Campenhausens dagbok 1641—1653. (Därs. 1923 s. 1—35.)
- Lundagårds Have. (Lustgården. Årsskrift för Föreningen för dendrologi och parkvård Årg. 3 (1922) s. 78—86.)
- Torg och adelgata. Ett kapitel ur de danska och skånska städernas historia. (SDS 8/10 1922 m. fl. artiklar och recensioner därs.)
- Boken genom århundradena. (Sv. boktryckareföreningens meddelanden 1922 s. 199—203, 233—235. 15 spalter, fol.)
- Artiklar och recensioner i Biblioteksbladet och Biografiskt lexikon.
- CHARLIER, C. V. L., Stargauges by William Herschel and John Herschel edited. Hamburg 1923. 4:o. 29 s. (Meddelanden från Lunds astron. observatorium. Ser. II. Nr 30.)
- Star-gauges at the observatory of Lund by C. V. L. Charlier, F. A. Engström, P. B. Fänge, K. A. W. Gyllenberg, C. F. Lundahl, K. G. Malmquist, J. B. Ohlsson, S. D. Wicksell ed. by C. V. L. Charlier. Lund 1923. 4:o. 207 s., 3 pl. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 2. Bd 19. Nr 2.)
- EDLING, L. H. A., Résultats de notre traitement de la lymphadénite tuberculeuse par les rayons X, à Lund, de 1908 à 1918. (Acta radiologica Vol. 1 (1922) s. 455—469.)
- Till frågan om röntgenbehandlingens betydelse vid Morbus Basedowi. (Sv. läkartidn. 1922 s. 895—907.)
- Erfahrungen über die Röntgentherapie bei Morbus Basedowi. (Fortschritte a. d. Gebiete d. Röntgenstrahlen Bd 30 (1922) s. 117—126.)
- EIDEM, E., Herrens nattvard. Till uppbyggelse i glädje och frimodighet. Sthm 1922. 40 s.

- EIDEM, E.**, Vår svenska bibel. Allmänfattliga påpekanden till undervisares och bibelläsares tjänst. Sthm 1923. 221 s.
- Ett sammansatt citat i Apostlagärningarne (13: 22). (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 13—20.)
- Artiklar och recensioner i Bibelforskaren årgg. 39 och 40, Uppåt årgg. 19 och 20, Församlingsbladet årgg. 19 och 20, Svenska kyrkans missionstidning årg. 48 samt i de dagliga tidningarna.
- EKMAN, V. W.**, Havsströmmarnas dynamiska problem. (Kosmos. Fysiska uppsatser utg. år 1922 av Svenska fysikersamfundet s. 1—53.)
- On the horizontal circulation in the sea and connected mathematical problems. (Rapport du Congrès des mathématiques à Helsingfors 1922 s. 207—216.)
- Über Horizontalzirkulation bei winderzeugten Meeresströmungen. Uppsala 1923. 74 s. (Arkiv f. matematik, astronomi o. fysik. Bd. 17. Nr. 26.)
- EKWALL, B. O. E.**, Historische neuenglische Laut- und Formenlehre. 2 verb. Aufl. Berlin u. Leipzig 1922. 150 s. (Sammlung Götschen 735.)
- On the Old English Fracture of *a* before *l* followed by a consonant. (English Studies, a Journal of English Letters and Philology (Amsterdam) vol. 5 s. 57—63.)
- Rec. av The Corpus, Epinal, Erfurt and Leiden Glossaries by W. M. Lindsay och The Corpus Glossary ed. by W. M. Lindsay. (Beiblatt zur Anglia Bd 33 (1922) s. 161—167.)
- Rec. av R. W. Chambers, Beowulf. (Därs. s. 177—185.)
- Recensioner i Beiblatt zur Anglia Bd 34 (1923) s. 19—20, 33—39 och i Moderna språk 1923 s. 86—88.
- ERNBERG, J. A.**, Minoritetsrevisor enligt lagen om aktiebolag. (Statsvet. tidskrift 1922 s. 401—420.)
- ESSEN-MÖLLER, G. E.**, Anmälan av "C. D. Josephson, Lärobok i gynekologi. 2:dra uppl." (Sv. läkartidn. 1922 s. 1062—1066.)
- Eklampsismbehandling förr och nu. (Därs. 1923 s. 689—704.)
- FEHRMAN, D.**, Calvins ställning till begreppet lag. Några reflexioner. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 280—291.)
- FIELDEN, F. J.**, Bidrag till Moderna språk.
- Per Hallström, Selected short stories. Translated, with an introduction. New York 1922. XXI, 293 s.
- FORSSMAN, M. J. C. A.**, Zur Praxis der Wassermann'schen und der Sachs-Georgi'schen Reaction. (Acta dermato-venereologica Vol. 3 (1922) s. 72—105.)
- Zur Biochemie des Krankheitsbildes nach intracarotalen, zentralwärts gerichteten Injektionen hammelhämolytischer Kaninchenserum. (Biochem. Zeitschrift Bd 133 (1922) s. 114—125.)
- Reflexioner och erfarenheter angående behandlingen av furunkler. (Sv. läkartidn. 1923 s. 577—581.)
- FRÖDIN, J. O. H.**, Géographie physique de l'ouest du Maroc. (Geografiska annaler 1922 s. 58—76.)

- FRÖDIN, J. O. H., Västra Marockos kulturzoner. (Ymer 1922 s. 164—186.)
- Un voyage d'études géographiques dans le Maroc occidental 1921. (La Géographie 1923 s. 180—189.)
- Rec. i tidskriften Ymer.
- FÜRST, C. M., K. Fysiografiska sällskapet i Lund årsberättelse för 1922. (K. Fysiogr. sällsk. i Lund, Lund 1923, s. 20—26.)
- Redogörelse för högtidlighållandet av K. Fysiografiska sällskapet i Lund 150-årsdag den 2 dec. 1922. (Därs. s. 29—35.)
- Kortfattad översikt av K. Fysiografiska sällskapet tillkomst, utveckling och verksamhet. (Därs. s. 35—50.)
- GERTZ, E. M., Untersuchung über das Chronoskop Hipps. (Skand. Archiv f. Physiologie 1923 s. 103—118.)
- Ein einfaches Chronoskop. (Därs. s. 119—128.)
- Untersuchung über die Reizschwellen des Coffeins und Theobromins. (Därs. s. 129—142.)
- GERTZ, O. D., Några iakttagelser över zonbildning i gelatin. (Bot. notiser 1922 s. 245—256.)
- Tvenne av Eberhard Rosén 1749 beskrivna zoocecidier från Skåne. (Därs. s. 336—342.)
- Om användningen av molybdenblått i botanisk mikroteknik. (Därs. 1923 s. 65—98.)
- Några drag ur Botaniska föreningens verksamhet under de gångna 65 åren. Malmö 1923. 12 tvåspalt. s. (Särtr. ur SDS.)
- Artiklar i SDS och i Arbetet.
- Utgivit Lärobok i geologi av A. Hennig. 4 uppl. Lund 1923. 112 s. (I fören. med K. A. A. Grönwall.)
- GRÖNWALL, K. A. A., Impatiens parviflora DC. vid Billinge, Skåne. (Botan. notiser 1922 s. 257—258.)
- De underjordiska kalkbrotten vid Tyckarp. Kalkbrytning fordom-tima och nu. (Skånes natur 1922 s. 6—18.)
- Artiklar i Nordisk familjebok.
- Geologiska noter till: Sverige och dess inbyggare före den historiska tiden. Föreläsningar hållna i Stockholm i maj 1847 av Sven Nilsson. Utg. på uppdrag av K. Fysiografiska sällskapet i samband med dess 150-årsjubileum av Bert Möller. Lund 1923. 4:o.
- Utgivit Lärobok i geologi av A. Hennig. 4 uppl. Lund 1923. 112 s. (I fören. med O. D. Gertz.)
- HADDING, A. R., Mineralienanalyse nach röntgenspektroskopischer Methode. (Zeitschr. f. anorgan. und allgem. Chemie Bd 122 (1922) s. 195—200.)
- Über das Vorkommen des Germaniums im Kassiterit. (Därs. Bd 123 s. 171—172.)
- Tektoniska och petrografiska undersökningar inom Fennoskandias södra randzon. I. Röstångafältet. Lund 1922. 4:o. 54 s., 1 karta. 5 pl. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 18. N:r 4.)

- HADDING, A. R., Om uppfattningen av Terebratula lens Nilsson och några andra terebratulor i Danmarks danien. (Medd. fra Dansk geol. Foren. 1923. Bd 6. 14 s.)
- HASSLER, Å., Förfarandet i brottmål före domstolsförhandling i positiv rätt och de lege ferenda. Lund 1923. XX, 226 s.
- Internationella adoptivförhållanden. En studie till 26 och 27 §§ adoptionslagen. Lund 1923. 73 s. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 19. Nr 1.)
- HELLMAN, T. J:SON, Vår nuvarande kännedom om den lymfoida vävnaden, dess funktion och dess roll inom konstitutionsläran. (Sv. läkartidn. 1922 s. 527—540.)
- Sakkunnigutlåtande rörande tillsättandet av professorsämbetet i histologi vid Karolinska institutet, Stockholm, 1923.
- Referat av ett flertal avhandlingar. i "Anatomischer Bericht" Bd 1. 1923.
- HELLQUIST, G. E., Svensk etymologisk ordbok. H. 13—16 (slut). s. 993—1283 + Förord s. 5—13 + Ordbildning s. I—LXXIII.
- Svensk ordbildningslära från historisk synpunkt. Lund 1922. 73 s. [Ingår även i föreg. arb.]
- Två sörmländska sockennamn. (Namn o. bygd 1922 s. 153—156.)
- Småländska *Hok* och några andra svenska ortnamn. (Därs. 1923 s. 33—40.)
- Redigerat namnlistorna i Nordens fåglar, 2:dra uppl., utg. av L. A. Jägerskiöld o. G. Kolthoff.
- HERIBERT-NILSSON, N. H., Zertationsversuche mit Durchtrennung des Griffels bei *Oenothera Lamarckiana*. (Hereditas Bd 4 (1923) s. 177—190.)
- HERNER, S., Israel, dess land, sed, historia och Messias. Handbok för skola och hem. Sthm 1922. 538 s., 3 kartor.
- Profetgestalter i Israel. Sthm 1922. 32 s.
- Jesu liv. Sthm 1923. 88 s.
- Jonadab, Rekabs son. En gammaltestamentlig absolutist. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 21—30.)
- Bibeltexter för folkskolan. Sthm 1923. IV, 136 s., 3 kartor.
- Kvinnofrågan i Israel. (Kristendomen o. vår tid 1923 s. 4—14.)
- "Fader vår" i dess ursprungliga form. (Därs. s. 64—66.)
- Recensioner i Kristendomen o. vår tid.
- Utgivit Studier tillägnade M. Pfannenstill samt Kristendomen och vår tid (den sistn. i förening med F. Hallgren, O. Lewan och M. Pfannenstill.)
- HERRLIN, P. A. S., Henri Bergsons filosofi. En orientering med särskild hänsyn till dess historiska affiniteter. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 513—539.)
- Artiklar av filosofiskt, psykologiskt och pedagogiskt innehåll i Bonniers konversationslexikon.
- Utgivit Arkiv för psykologi och pedagogik (i förening med S. Alrutz och B. Hammer.)

- HJALMAR, E. G., Recherches sur la série M des rayons X. (Comptes rendus de l'Académie des sciences T. 175 (1922) s. 878—880.)
- HOLMBERG, A. O., Litterär kritik i pressen.
— Redigerat C. J. L. Almqvist, Törnrosens bok. Imperialoktav-upplagan I, II. Sthm 1923.
- HOLMBERG, O. R., Anteckningar till nya skandinaviska floran. II. (Botan. notiser 1922 s. 201—209.)
- HOLMDAHL, D. E., Till frågan om tekniken vid anläggning av pneumoperitoneum i anslutning till iakttagelser vid ett försök till pneumothoraxanläggning i ett fall av lungtuberkulos. (Hygiea 1922 s. 833—846.)
- HOLMQUIST, H. F., Kyrkohistoria. I. Gamla tiden och medeltiden. Sthm 1922. 375 s.
— Den senare medeltidens kyrkohistoria. 3:dje delvis omarb. och utvidgade uppl. Sthm 1922. XXXIII, 299 s.
— Kirche und Staat im evangelischen Schweden. (Festgabe Karl Müller dargebracht, Tübingen 1922, s. 209—227.)
— Den svenska reformationens begynnelse 1523—1531. Sthm 1923. 158 s.
— C. O. Rosenius' universitetsår. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 62—75.)
— Två kyrkofrågor i Finland. (Sv. kyrkans årsbok 1923 s. 97—103.)
— När "ferierna" komma. En bokrevy. I, II. (Kristendomen o. vår tid 1923 s. 40—49, 98—106.)
- HYLMÖ, G. E., Psalm 122. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 76—87.)
- INGVAR, S., Von "spinalen" Vorbeizeigen. Vierte Mitteilung über das Kleinhirn. (Acta med. scand. Vol. 57 (1922) s. 313—324.)
— On the danger of leakage of the cerebrospinal fluid after lumbar puncture. (Därs. Vol. 58 (1923) s. 67—101.)
— Om lillhjärnan från anatomisk, fysiologisk och klinisk synpunkt. (Hygiea 1922 s. 977—1003.)
— Referat av Handbuch der Kriegserfahrungen. Teil IV. Geistes- und Nervenkrankheiten. (Tidskrift i militär hälsovård 1922 s. 222—234.)
- KALLENBERRG, E. A., Modern rättskipning. Den nya danska Retsplejeloven och dess tillämpning. (Sv. juristtidn. 1922 s. 289—308.)
— De ordinära devolutiva rättsmedlen i den svenska civilprocessen. 2 uppl. Lund 1922. XVI, 385 s.
— Särskilt yttrande i Strafflagskommissionens förslag till strafflag. Allm. delen. Sthm 1923, s. 472—478.
— Artiklar i Nordisk familjebok.
- KARLSSON, W., Artiklar i Helsingborgs dagblad (⁷/₆, ²⁶/₆, ²¹/₁₀, ²³/₁₀ 1922), Ronneby-posten (²⁸/₁₀ 1922) och Idun (¹¹/₆ 1922).

- KJELLIN, T. H., En ungdomssaga ur skalden Johan Henrik Kellgrens liv. (Lunds dagblad 8/12 1922.)
- Mõningad juhtnõörid muuseumi tegevuseks Eestis. (Några riktlinjer för de estniska museernas verksamhet). Odamees, II Aastakäik (Årg. II), N:r 2, 6/2 1923.
- Eesti Rahva Muuseum. Kunsti- ja kultuurloolise osakonna juht. (Eesti Rahva Muuseumi väljaanne n:r 19.) Tartus 1923. (Estlands Nationalmuseum. Vägledning i konst- och kulturhistoriska avdelningen. Estlands Nationalmuseums publikation n:r 19. Dorpat 1923.) 20 sid.
- Führer durch die ethnographischen, kunst- und kulturhistorischen Sammlungen des Estnischen Nationalmuseums zu Ratshof. Publikation Nr. 20 des Estnischen Nationalmuseums. Dorpat 1923. Die Kunst- und kulturhistorische Abteilung. (Förkortad, tysk upplaga av ovanstående estniska katalog.) 10 sid.
- Slottet Ratshof i Dorpat inrett till ett vackert estländskt nationalmuseum. (Sv. dagbladet 5/6 1923.)
- KLEIN, O. B., Den Bohrska atomteorien. (Kosmos 1922 s. 54—94.)
- KLERCKER, R. K. O. G. AF, Zur Kenntnis des Stoffwechsels, besonders des Mineralstoffwechsels bei Osteogenesis imperfecta. (Monatsschrift f. Kinderheilkunde Bd 25 (1923) s. 338—366. Festschrift f. Prof. Czerny.)
- Till frågan om betydelsen av smörets bryning vid tillagningen av s. k. smörmjölvsalling. (Medicinsk Revue, Bergen 1923, s. 55—63. Festschrift f. Dr. med. Carl Looft.)
- KOCK, E. A., Notationes norroenæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. Lund 1923. (3), 107 s. (Lunds univ:s årskrift. N. F. Avd. 1. Bd 19. N:r 2.)
- Anmälan av "Beowulf and the fight at Finnsburg ed. by Fr. Klaeber". (Arkiv f. nord. filol. Bd 39 (1922) s. 185—189.)
- KOCK, K. A. L., Till tydningen av svenska runinskrifter. I—IV. (Arkiv f. nord. filol. Bd 39 (1922) s. 131—149.)
- Eine gotische beugungsform und ein gotisches lautgesetz. (Därs. Bd 39 (1923) s. 275—277.)
- Tillägg till inskriftstyddningar. (Därs. Bd 39 (1923) s. 300—302.)
- Har utgivit Arkiv för nordisk filologi. Bd 38 h. 4 och Bd 39 h. 1—3.
- KÜNTZEL, H. K. M., Molière. Sthm 1923. 85 s. (De största märkesmännen. 14.)
- Bibliografi över de under 1921 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årsskrift f. modersmålslärares förening 1922.)
- KYLIN, J. H., Algologiska notiser från bohuslänska kusten. (Botan. notiser 1922 s. 343—348.)
- Växtsociologiska randanmärkningar. (Därs. 1923 s. 161—234.)
- Studien über die Entwicklungsgeschichte der Florideen. Sthm

1923. 4:o. 139 s. (K. Sv. Vet.-akad:s handlingar. Bd 63. N:o 11.)
- KYLIN, J. H., Redigerat Botan. notiser, utg. av Lunds Botan. förening.
- LAPIDUS, H., Ett fall av Morbus Weil. (Hygiea 1923 s. 40—53. I fören. med A. Flaum.)
- LARSSON, HANS, Hegel—Tegnér. (Bokstugan 1922 s. 205—209.)
- Idéer. (Därs. s. 251—255.)
- Tre moralprinciper. (Förenliga eller oförenliga?) (Därs. 1923 s. 33—40.)
- Några distinktioner som behövas för etisk diskussion. (Därs. s. 65—70.)
- Religion och fiktionsfilosofi. (Därs. s. 101—110.)
- Filosofien och politiken. 2 uppl. Sthm 1922. 191 s.
- Hemmabyarna. Världsbetraktelser i femton kapitel. 4 uppl. Sthm 1922. 277 s.
- Idéer och makter. 3 uppl. Sthm 1922. 169 s.
- Poesiens logik. 4 uppl. Sthm 1922. 148 s.
- Anteckningar. (Vår tid 1922.)
- Nattens timmar. Berättelse. (GHT 1922.)
- Per Krytt. Berättelse. (Därs. 1923.)
- Rustningen. (Därs. 1923.)
- Kants sedelag. (Frihet 1923.)
- LEHMANN, J. E., Evropæisk patriotisme. (Gads Danske Magasin 1922 s. 417—427.)
- Teologen Dr. F. C. Krarups livsværk. (Därs. s. 510—513.)
- En indisk roman. (Därs. s. 625—631.)
- Teknisk folkestyre. (Därs. 1923 s. 158—165.)
- Tysk uden endelser. (Därs. s. 245—250.)
- Topsøes minde. (Därs. s. 292—298.)
- Mænd og deres Tro. Luthers Renæssance. Pascals Tanker. Rousseau-Carlyles Religion. General Booth. Kbhvn 1922. 188 s.
- Teosofi och kristendom. Sthm 1922. 111 s.
- Tvedrækt och endrækt. Lund 1922. 7, 288 s.
- Et ord, som fattes. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 88—96.)
- Skolkritik och skolplaner. (SDS ¹¹/₁₂ 1922). — Danska julpsalmer. (Därs. ²⁴/₁₂ 1922) m. fl. artiklar i Sydsvenskans revy.
- Religionerna 3 uppl. Lund 1923. (2), 91 s.
- Artiklar i Nationaltidendes Kronik.
- LEHMANN, JÖRGEN E., Über die Einwirkung verschiedener Faktoren auf Oxydationsenzyme im Samen von Phaseolus vulgaris. (Botan. notiser 1922 s. 289—312.)
- Über das Verhalten der Muskulatur verschiedener Tiere gegenüber d-Weinsäure bzw. l-Weinsäure. (Skand. Archiv f. Physiologie Bd 42 (1922) s. 266—272.)
- LILJEGREN, S. B., Die englischen Quellen der Philosophie Miltons und verwandtes Denken. (Beiblatt zur Anglia Bd 33 (1922) s. 196—206.)

- LILJEGREN, S. B., Tjurlöpning och tjurhetsning. Ett drag ur flydda tiders sportliv i England. (Vet.-societetens i Lund Årsbok 1922 s. 37—64 + 1 pl.)
- Die Dichtung Stephen Phillips'. (Engl. Studien Bd 57 (1923) s. 213—249.)
- Four Middle English versions of the legend of the eleven thousand virgins. (Därs. s. 85—112.)
- Milton's philosophy in the light of recent research. (Scand. scient. review Vol. 2 (1923) s. 114—123.)
- Bidrag till en Shelley-bibliografi. (Engl. studies 1922—23.)
- Ett flertal längre och kortare recensioner i facktidskrifterna m. m.
- LILJEQVIST, P. E., Anmälningar och recensioner i Pedagog. tidskrift 1922 s. 230—234, 1923 s. 60—63, 109—119.
- Minnesruna över Ernst Troeltsch. (Kristendomen och vår tid 1923 s. 67—75.)
- Bibergs—Boströms—Nyblæi anmärkningar vid Schleiermachers lära om de "etiska formalbegreppen" försedda med randglossor. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 356—370.)
- Artikeln N. F. Biberg i Sv. biogr. lexikon Bd 4 (1923) s. 133—139.
- yttranden som inspector musices dels över ansökningar dels i Filos. Fakulteten. (Handlingar rörande tillsättandet av lediga kapellmästaretjänsten vid universitet i Lund 1923 s. 3—10, 16—29.)
- LINDAHL, E. R., Beskattningen av aktiebolag och ekonomiska föreningar. (Ekon. tidskrift 1922 s. 173—204.)
- Recensioner i Statsvet. tidskrift och Weltwirtschaftl. Archiv.
- LINDBERG, G. W., Det kinesiska missionsfältet i ny belysning. (Den evangeliska missionen 1922 s. 145—154, 161—169, 177—181.)
- Missionssvårigheter och missionsutsikter i det närvarande. (Därs. 1923 s. 1—13.)
- Märkesmän i missionshistorien I, II. (Därs. s. 33—46, 65—73.)
- Det allmänna missionsläget. (Sv. kyrkans årsbok 1922 s. 74—81.)
- Den evangeliska missionen. Sthm 1922. 112 s. (Religionsvetenskapliga skrifter. 7.)
- De svenska missionerna 1922. Sammanfattande översikt. Uppsala 1922. 205 s
- Den nyare teologiens ställning till missionstanken. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 371—383.)
- Redigerat och utgivit Den evangeliska missionen.
- Artiklar och recensioner i Den evangeliska missionen, Biblioteksbladet och i dagspressen.
- LINDH, A. E., Sur le spectre d'absorption de soufre pour les rayons X. (Comptes rendus de l'Académie des sciences T. 175 (1922) s. 25—27.)
- LINDSKOG, Cl., Hypatia. (Kristendomen och vår tid 1922 s. 340—358.)
- Grekiska kvinnogestalter. Sthm 1922. XII, 279 s.
- Platon, Skrifter. I svensk tolkning. D. 3. Sthm 1922. 8, 436 s.

- LJUNGDAHL, M. J. J., Sur la désagrégation de l'urée et des autres éléments azotés de l'urine dans la distillation au moyen d'un courant de vapeur. (Comptes rendus de la Société de biologie. T. 87 (1922) s. 1411—1413.)
- Une méthode de détermination de l'ammoniaque de l'urine. (Därs. s. 1414—1416.)
- LJUNGGREN, E. J., Edward Wilhelm Berling. (Svenskt biografiskt lexikon Bd 3 (1922) s. 767—773.)
- Uttalande i Stockholms stads biblioteksfråga. (Biblioteksbladet Årg. 7 (1922) s. 185—193.)
- Anmälan av Ordbog over det danske sprog, grundlagt af Verner Dahlerup. Bd 1—4. (Arkiv f. nord. filol. Bd 39 (1923) s. 278—297.)
- LUNDEGÅRDH, H. G., Über die Kohlensäureproduktion und die Gas-permeabilität des Bodens. Uppsala 1922. 36 s. (Arkiv f. botanik. Bd. 18. Nr 13.)
- Hur djupt bör den naturliga gödseln nedbrukas? (Lantmannen 1922.)
- Markens luckerhetsgrad och en metod att bestämma densamma. (Svenskt land 1922.)
- Die Bedeutung des Kohlensäuregehalts und der Wasserstoffionkonzentration des Bodens für die Entstehung der Fusariosen. (Botan. notiser 1923 s. 25—52.)
- Skogen på Hallands Väderö. (Lustgården Årg. 3. 1923.)
- LÖFSTEDT, H. E. H., Zum Ursprung und Gebrauch der Partikel *dum*. (Strena philologica Upsaliensis, Upsala 1922, s. 408—416.)
- Minnesord över Carl Magnus Zander. (K. Hum. Vet.-samfundet i Lund. Årsberättelse 1922—23 s. 15—24. I fören. med N. M. P:n Nilsson.)
- MALMGREN, G. R., redigerat Statsvet. tidskrift och därstädes författat recensioner och smärre artiklar.
- MOBERG, C. A., Sången om pärlan. Ur anteckningar och förarbeten. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 384—398.)
- Recensioner och tidningsartiklar.
- MURBECK, S. S., Contributions à la connaissance de la flore du Maroc. I. Lund 1922. 4:o. 76 s., 12 pl. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 2. Bd 18. Nr 3.) — II. Lund 1923. 4:o. 68 s., 7 pl. (Därs. Bd 19. Nr 1.)
- Species nonnullæ novæ Maroccanæ. I, II. (Botan. notiser 1922 s. 269—276, 1923 s. 59—63.)
- MÖLLER, B. N. M., Utkast til beskrifning öfver Laholms prosteri af Pehr Osbeck. 1796. [Utg. av Bert Möller.] Lund 1922. 434 s., 4 pl., 1 tab. (Svenska bygder. Halland. I.)
- Varbergs historia författad och offentliggjord i Götheborgska Magasinet 1759 av Johan Rosén. Utg. av Bert Möller. Lund 1923. 135 s., 3 kartor. (Svenska bygder. Halland. II.)

- MÖLLER, B. N. M., Sverige och dess inbyggare före den historiska tiden. Föreläsningar hållna i Stockholm i maj 1847 av Sven Nilsson. Utg. på uppdrag av K. Fysiogr. sällskapet i samband med dess 150-årsjubileum. Lund 1923. XIV, 94 s. 4:o. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 2. Bd 18. Nr 8.)
- Recensioner i Biblioteksbladet och i dagspressen.
- NAUMANN, E. C. L., Die Sestonfärbungen des Süßwassers. (Archiv f. Hydrobiologie Bd 13 (1922) s. 647—692.)
- Über einige spezielle Anwendungen der Zentrifugtechnik in der Planktonkunde. (Zeitschrift f. wiss. Mikroskopie Bd 39 (1922) s. 149—150.)
- Über die Dauerpräparation von kontrastgefärbter Algengallert. (Därs. s. 151—152.)
- Über die Kammerzählung von narkotisiertem Planktonmaterial. (Därs. s. 153—154.)
- Über die Mikroprojektion des lebenden Limnoplanktons. (Därs. s. 155—159.)
- Zwei "Exkursionsmikroskope" für die limnologische Praxis. (Därs. s. 160—162.)
- Zwei neue Typen von Planktonkammern. (Därs. s. 163—164.)
- Om principerna för laboratoriekultur av *Daphnia magna*. (Skrifter utg. av Södra Sveriges fiskeriförening 1923 s. 22—29.)
- Ett par enkla luftinjektorer för mindre akvarieförsök. (Därs. s. 29—37.)
- Sötvattnets produktionsbiologi. (Sötvattensfiske och fiskodling. Handbok utg. av O. Nordqvist, Sthm 1923, s. 195—234.)
- Vattenföroreningar. (Därs. s. 454—474.)
- Über die jetzige Stellung der Limnologie in Schweden. (Internat. Revue der ges. Hydrobiologie 1923 s. 173—178.)
- Die Hauptarbeiten der allgemeinen Limnologie schwedischer Gewässer seit 1911. (Därs. s. 352—365, 537—540.)
- NELSON, H. M. O., Yellowstoneparken. (Tidskrift f. sv. folkhögskolan 1922 s. 328—346.)
- De sista årens gradualavhandlingar i geografi. En överblick och några reflexioner. (Ymer 1922 s. 306—313.)
- Den inre kolonisationen i Canada och dess naturliga förutsättningar. (Därs. 1923 s. 1—50.)
- The interior colonization in Canada at the present day, and its natural conditions. (Geogr. annaler 1923 s. 244—308.)
- Canada, nybyggarlandet. Sthm 1922. 180 s., 10 pl.
- Geografien i skolkommissionens förslag. (Pedagog. tidskrift 1923 s. 8—20.)
- Redigerat Ählén och Holms Underlagskartor för skolbruk. (I fören. med K. D. P. Rosén. 40 kartor utkomna.)
- Recensioner i Ymer.
- Tidningsartiklar.

- NILSSON, N. M. P:SON, En gåta och en gissning. (Fra Ny Carlsberg Glyptoteks Samlinger, Bd 2, Kbhvn 1922, s. 81—83.)
- Zur Frage von dem Alter des vorcäsarischen Kalenders. (Strena philologica Upsaliensis, Upsala 1922, s. 131—136.)
- Några hågkomster och livsintryck. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor, Sthm 1922, s. 253—257.)
- Der Flammentod des Herakles auf dem Oite. (Archiv f. Religionswissenschaft 1922 s. 310—316.)
- Herakles. (Nord. tidskrift (Lett.) 1923 s. 119—126.)
- Rasblandningarnas omfång och betydelse i det romerska kejsarriket. Sthm 1923. 25 s. (Sv. sällskapets för rashygien skriftserie. XI.)
- Olympen. En Fremstilling av den klassiske Mytologi. Autor. Overs. af H. P. Hoff-Hansen. Kbhvn 1923. XVI, 390 s.
- Minnesord över Carl Magnus Zander. (K. Hum. Vet.-samfundet i Lund. Årsberättelse 1922—23 s. 15—24. I fören. med H. E. H. Löfstedt.)
- Recensioner och uppsatser i olika tidskrifter och tidningar.
- NILSSON-EHLE, N. H., Über freie Kombination und Koppelung verschiedener Chlorophyllerbeinheiten bei Gerste. (Hereditas Bd 3 (1922) s. 191—199.)
- Svalöfs Riddarhvetet. (Allm. sv. utsädes-A.-B., Svalöf. Katalog för hösten 1922, s. 2—3.)
- Kvalitetsfrågan hos det svenska hvetet. Utredning verkställd på uppdrag af K. Tull- och traktatkommittén. Sthm 1923. IV, 16 s. (Statens offentliga utredningar 1923: 21).
- NYGREN, A., Det bestående i kristendomen. Sthm 1922. 75 s. (Religionsvetenskapliga skrifter. 8.)
- Är evighetskategorien en religiös kategori? (Kristendomen och vår tid 1922 s. 220—241.)
- Religionen såsom "Anschauung des Universums" hos Schleiermacher. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 132—139.)
- Filosofisk och kristen etik. Lund 1923. IV, 331 s. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 18. Nr 8.)
- NYMAN, A. T., För och emot i fiktionsfrågan. Till professor Hans Vaihingers 70-årsdag. (Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok 1922 s. 21—36.)
- Metafor och fiktion. Ett bidrag till poetikens teori. Lund 1922. 81 s. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 18. Nr 6.)
- Harald Høffding. (Sydsvenskans revy ¹¹/₃ 1923.)
- Uppsatser och recensioner i pressen.
- ODIN, M., Metod att bestämma H-jon-koncentrationen i blodet. (K. Petré, Diabetes-studier, Kbhvn 1923, s. 772—781.)
- OHLSSON, C. E., Sur l'existence de deux ferments amylolytiques dans la diastase du malt. (Comptes rendus de la Société de biologie T. 87 (1922) s. 1183—84.)

- OLOW, J. O., Sur la réduction du sang pendant la grossesse, l'accouchement et les suites de couche. (Acta gynæcol. scand. 1922.)
- Recherches ultérieures sur la réduction du sang pendant l'accouchement et les suites de couches (Därs. 1923.)
- Sur la besoin du fœtus de vitamines, une étude expérimentelle sur l'influence d'un déficit de vitamines dans la nourriture de la mère sur le développement du fœtus. (Därs.)
- Über den Übergang des Äthylalkohols von der Mütter zur Frucht. (Biochem. Zeitschrift Bd 134 (1923) s. 407—414.)
- Über den Übergang des Äthylalkohols in die Milch stillender Frauen. (Därs. s. 553—558.)
- OLSON, J. E., Snorre Sturlassons Konungasagor. Översatta med inledning och anmärkningar. II. Lund 1922. 492 s.
- Artiklarna *eluvium*—*en*, *sbst.*, *enbär*, *ene* *sbst.*² i h. 63—65 av Svenska Akademiens ordbok samt art. *drön*—*dröppla*, *du*—*dubblett*, *duplex*—*duplikator*, *då*, *dädan*, *där*—*däran*, *därbakom*—*därest*, *därframför*—*däröver* i h. 67—70 av samma arbete.
- Tidningsartiklar.
- PALLIN, G., Blood-transfusion in Cholaemia. (Acta chirurg. scand. Vol. 55 (1922) s. 149—155.)
- Atypiskt förlöpande njurtuberkulos. (Sv. läkartidn. 1922 s. 911—917.)
- PALMER, J., De svagtoniga vokalerna i Olavus Petris skrifter. (Forts.) (Arkiv f. nord. filol. Bd 38 (1922) s. 313—342.)
- PERSSON, A. W., Der Ursprung der eleusinischen Mysterien. (Archiv f. Religionswissenschaft Bd 21 (1922) s. 287—309.)
- Inscriptions de Carie. (Bulletin de corresp. hellénique Vol. 46 (1922) s. 394—426.)
- Till prologerna hos Euripides. (Eranos Vol. 18 (1918, tr. 1923) s. 1—25.)
- Aperçu provisoire des résultats obtenus au cours des fouilles d'Asiné faites en 1922. (K. Hum. Vet.-samf:s i Lund Årsberättelse 1922—1923 s. 25—42 + 2 pl.)
- Schwedische Ausgrabungen zu Asine in der Argolis. (Hellas Vol. 3 (1923) s. 36—37.)
- The Swedish Crown Prince's excavations in Greece. (The World's work June 1923 s. 20—33.)
- Artiklar i dagspressen
- PETERSSON, J. K. H., Vergleichende slavische Wortstudien. Lund 1922. 57 s. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 18. Nr 2)
- Zur Kenntnis der indogermanischen Heteroklisie. Lund 1922. 64 s. (Därs. Nr 7.)
- PETRÉN, E. G., Om pyelografiens praktiskt-diagnostiska värde med demonstration av röntgenbilder. (Sv. läkartidn. 1923 s. 337—341.)
- Ett tack vare röntgen diagnosticerat fall av hjärntumör; operation hälsa. (Därs. s. 417—420.)

- PETRÉN, E. G., Lärobok i kirurgi. Speciel kirurgi. D. 2. (I fören. med J. Nicolaysen, Kristiania, och Th. Rovsing, Köpenhamn.)
- PETRÉN, K. A., Le traitement du diabète grave. (Congrès fr. de médecine, Strasb. 1921, s. 1—7.)
- Sur la théorie de la pathogénie du diabète. (Därs., Paris 1922, s. 159—167.)
- Översikt över behandlingen av diabetes. (Sv. läkaremötets förh. 1922 s. 1—21.)
- Etudes sur la question de "N-minimum" chez les diabétiques. (Förhandl. vid 10:de nord. kongressen för invärtes medicin 1921, Hfors 1922, s. 101—112.)
- Sur la question du traitement diététique du diabète grave. (Därs. s. 112—137.)
- Zur Frage der Behandlung von schwerem Diabetes. Blutzuckerstudien. (Verhandl. d. d. Gesellschaft f. innere Medizin. 34, München 1922, s. 363—372.)
- Diabetes-studier. Med bidrag av C. Smith., E. Otterström, M. Odin och H. Malmros. Kbhvn 1923. XX, 958 s.
- Über Eiweissbeschränkung in der Behandlung des Diabetes gravis. (Sammlung zwangloser Abhandlungen aus dem Gebiete der Verdauungs- u. Stoffwechsel-Krankheiten, Berlin 1923, s. 1—55.)
- Total immobilization in the extremities through hypertonia after epidemic encephalitis. (The journal of nervous and mental diseases 1923 s. 105—127. I fören. med L. Brahme.)
- Études cliniques sur l'étiologie et les symptômes de l'empoisonnement arsenical dû à l'habitation ou des objets d'emploi domestiques. (Acta med. scand. Vol. 58 (1923) s. 217—230.)
- PFANNENSTILL, G. M., Jordens salt. (Kristendomen och vår tid 1923 s. 197—200.)
- Utgivit Kristendomen och vår tid (i fören. med. F. Hallgren, S. Herner och O. Lewan).
- PINOT, V., Sur une correspondance de Nicolas Fréret. (Mélanges offerts à M. G. Lanson, Paris 1922, s. 304—312.)
- QUENNERSTEDT, A. W., Ett skoläventyr. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor, Sthm 1922, s. 19—26.)
- RODHE, E. M., Aus dem Gemeindeleben der schwedischen Kirche. (Pastoralblätter hrsg. von E. Stange 1922 s. 57—62.)
- Det kyrkliga nutidsläget i Lunds stift. (Lunds stifts julbok 1922 s. 38—44.)
- Vägen till visshet. (Kirke og kultur 1922 s. 524—536.)
- Vår kyrka. Från början av tjugonde århundradet periodvis skildrad. 3. Sthm 1922. (7), 492 s. (Red. av A. Ahlberg, Edv. Rodhe och B. Jonzon.)
- Gottesglaube und Kyriosglaube bei Paulus. (Zeitschrift f. neutest. Wissenschaft 1923 s. 43—57.)
- Den svenska prästdräkten. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 399—412.)

- RODHE, E. M., Svenska kyrkan 1922. (Teol. tidsskrift (Da.) 1923 s. 202—215.)
- Artiklar i Nordisk familjebok och Sv. biogr. lexikon.
- Rec. i biblioteksbladet.
- ROSÉN, C. H., Den kristne och samhällslivet. (Kristet samhällsliv.)
- Tvenne tänkare och deras ställning till protestantismen. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 140—159.)
- RYDBECK, S. O. H., Några synpunkter beträffande altaret i Lunds domkyrka. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 577—590 + 8 s. pl.)
- Artiklar i Sv. biogr. lexikon.
- Recensioner i Tidskrift f. konstvetenskap.
- Uppsatser av arkeologiskt och konsthistoriskt innehåll i SDS.
- SAHLGREN, G. F. J., Ändå mer om sta-namnen. (Namn o. bygd 1922 s. 127—131.)
- Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. (Därs. s. 132—152.)
- Något om Närkes ortnamn. (Hembygdsböckerna. Närke s. 368—371.)
- Moderna svenska dopnamn. Några anmärkningar och önskemål. (Tidskrift för hembygdsvård 1923 s. 47—57.)
- Ett Linnébibliotek. Några reflexioner och anteckningar. (Svenska Linnésällskapets årsskrift 1923 s. 152—159.)
- Ordlista. (Svenska bygder. Halland. I, utg. av B. Möller, s. 401—432.)
- Rec. i Namn o. bygd.
- Utgivit Namn o. bygd 1922—23. — Svenska bygder i äldre beskrivningar. Halland I, II. — Vetenskapssocietetens i Lund Årsbok 1922.
- SJÖBECK, J. P., Anklagelseskriften mot "Tityrus" (Thomas Ihre) för bröllopskvädet "Confect wid Manfolckz Bordet". (Personhist. tidskrift 1922 s. 185—192.)
- SJÖSTEDT, L. G., Biologiskt-botaniska undersökningar av Öresund. II. En vegetationsfärgning av *Nodularia spumigena* i Öresund. Lund 1922. 4:o. 25 s. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 2. Bd 18. Nr 2.)
- Undersökningar över Öresund. IX. En orientering över bottenförhållandena i Öresund och södra Östersjön. Lund 1923. 4:o. 30 s., 2 pl. (Därs. Nr 5.)
- SJÖVALL, P. G. E., En erinran mot de s. k. livmoderssprutorna. (Arbetet ²⁸/₃ 1923.)
- Förslaget till allmän sjukhusstadga. (Sveriges landstings tidskrift 1923 s. 85—97.)
- SKÖLD, J. H. E., Baltisk politik. (Tiden 1922 s. 463—472.)
- Jordfrågan i Ungern. (Forum 1923 s. 184—189.)
- Zwei Worterklärungen. (Byzantin.-neugriech. Jahrbücher 1922 s. 341.)

- SKÖLD, J. H. E., Artiklar i Arbetet, GHT, Göteborgsposten, Socialdemokraten, Stockholmstidningen.
- SMITH, L., Über Michaels Additions- und Abspaltungsregel. Ein Versuch zu Erklärung. (Zeitschrift f. physikal. Chemie Bd 102 (1922) s. 359—363.)
- Kinetische Konstitutionsbestimmungen bei Oxy- und Amino-Chlorpropanen. (Berichte d. d. chem. Gesellschaft Bd 55 (1922) s. 3143—3155. I fören. med B. Platon.)
- Över atomernas vikter. (Sv. Kemisk tidskrift 1923 s. 123—136).
- SOMMARIN, E. F. K., Les banques d'émission scandinaves pendant la guerre. (Revue d'économie politique 1922 s. 578—599.)
- Fondrelationen. (Sv. sparbankstidskrift 1922 s. 166—174.)
- Nationalekonomi. (Bokstugan 1922 s. 233—237.)
- Teori och praxis i folkhushållningen. En lektion i statistik. (Därs. 1923 s. 10—20.)
- Historia och ekonomi. (Tiden 1923 s. 21—32.)
- Litteraturanmälningar och -översikter i Statsvet. tidskrift 1922 s. 229—243, 346—354, 439—442, 1923 s. 76—81.)
- Artiklar i Nordisk familjebok.
- STADENER, N. S., Mellaninstans för det svenska folkskoleväsendet. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 413—429)
- STENSTRÖM, T. A. F., Einige Erfahrungen bei der Behandlung des kongenitalen Pylorospasmus. (Monatsschrift f. Kinderheilkunde Bd 23. 1922.)
- Bidrag till atropinbehandlingen av den kongenitala pylorospasmen. (Sv. läkartidn. 1922 s. 872—876.)
- Diabetes insipidus, its pathogenesis and therapeutics. (Endocrinology Bd 6. 1922.)
- Das Problem Influenta-Lungentuberkulose und damit zusammenhängende Fragen. (Beiträge zur Klinik der Tuberkulose Bd 53 (1922) s. 1—35.)
- SYDOW, C. W. VON, Om folkminneskurser. Några reflexioner med anledning av Tomelilla-kursen. (Folkm. o. folkt. Bd 9 (1922) s. 139—143.)
- Majsjungningen och "Pigevisan". (Därs s. 144—161.)
- Henning Frederik Feilberg. 6 aug. 1831—8 okt. 1921. (Arkiv f. nord. filologi Bd 39 (1922) s. 90—94.)
- Beowulf och Bjarke. Hfors 1923. 46 s. (Studier i nordisk filologi. Bd 14: 3.)
- Bäckahästen. (Vet.-societeten i Lund. Årsbok 1922 s. 83—99.)
- Recensioner i tidskrifter.
- Utgivit Värend och virdarne av Gunnar Olof Hyllén-Cavallius. 2 uppl. II. Sthm 1922.
- Utgivit Folkminnen och folktankar.
- Utgivit FF Communications (i fören. med J. Bolte, O. Hackman, K. Krohn.)

- TEGNÉR, E. H. W., Ur språkens värld. Tre uppsatser. Studier i en svensk ordbok. Om språk och nationalitet. Språkets makt över tanken. Sthm 1922. (8), 346 s.
- THOMÆUS, G. A. V. E., På luffen bland kanakas. Lund 1922. 163 s.
- En Svensker paa Valsen i U. S. A. Kbh 1922. 175 s.
- Utställningen i Lund. Några reflektioner med anledning av densamma. (Sydsv. föreningen för konsthantverk. Årsbok 1922 s. 27—37.)
- Det ondas rike. Lund 1923. 8, 216 s.
- THUNBERG, T. L., Zur Frage des wasserstoffaktivierenden Vermögens der Zellen. (Archives Néerl. de physiologie de l'homme et des animaux T. 7 (1922) p. 240—244.)
- Acrimétrie. Ein neues Messungs- und Forschungsgebiet für Technik und Biologie. (Zeitschrift f. Feinmechanik 1922 s. 227—230.)
- Valda kapitel ur andningens fysiologi. (Föreläsningar från föreningen G. C. I:s 3:dje fortbildningskurs, Sthm 1922, s. 18—21.)
- En ny väg från kolsyra till formaldehyd. (Sv. Kemisk tidskrift 1923 s. 136—141.)
- Zur Kenntnis der Stoffwechsellenzyme der Nervenfasern. (Skand. Archiv f. Physiologie 1923 s. 276—286.)
- Vår folkföda. Synpunkter och önskemål. Hem och hushåll. (Årsbok utg. av Föreningen för rationell hushållning, Sthm 1923, s. 1—20.)
- Utgivit och redigerat Hygienisk revy.
- THYRÉN, J. C. W., Om det finska strafflagsförslaget. (Sv. juristtidn. 1922 s. 333—339.)
- Über den Wahrheitsbeweis in Ehrenbeleidigungssachen. Vortrag, gehalten am 11. nordischen Juristentag. (Zeitschrift f. d. gesamte Strafrechtswissenschaft 1922 s. 225—230.)
- Francis Hagerup såsom kriminalist. (Tidskrift f. Retsvidenskap 1922 s. 44—53.)
- Om s. k. allmänfarliga förbrytelser enligt modern straffrätt. Lund 1922. 53 s. (Installationsprogr. Även i Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 18. N:r 4.)
- Utgivit universitetets rektorsprogram och årsberättelse.
- TROEDSSON, G. T., Försök till jämförelse mellan Sveriges och Nordamerikas ordoviciska graptolitskiffrar. (Geol. fören:s i Sthm förhandlingar Bd 45 (1923) s. 227—248.)
- Referat af geologisk litteratur i Geologisches Zentralblatt.
- TUNELD, E. O., Ett flertal artiklar i Svenska Akademiens ordbok.
- TURESSON, G., The species and the variety as ecological units. (Hereditas Bd 3 (1922) s. 100—113.)
- The scope and import of genecology. (Därs. Bd 4 (1923) s. 171—176.)
- Über den Zusammenhang zwischen Oxydationsenzymen und Keimfähigkeit in verschiedenen Samenarten. (Botan. notiser 1922 s. 323—335.)

- WALLENBREN, H. T. S., Sven Nilsson som djurgeograf. (K. Fysiogr. sällskapet i Lund, Lund 1923, s. 50—63.)
- WALLENBREN, M. J. S., Den nya valmetoden i praktiken. (Statsvet. tidskrift 1922 s. 219—224).
- Den belgiska representationsreformen. (Därs. s. 421—429).
- Sakkunnigutlåtande avgivet i och för Skytteanska professurens återbesättande år 1923. (Därs. 1923 s. 187—210).
- Bidrag till publikationen Statens förlikningsmäns för medling i arbetstvister verksamhet år 1921 (s. 40—52) och 1922 (s. 39—50).
- WEIBULL, C. H. J., Sveriges och Danmarks äldsta historia. En orientering. Lund 1922. 88 s.
- Sveriges bebyggelse. Bronsålderns karaktär. Diskussionsinlägg. Lund 1923. 34 s.
- WEIBULL, L. U. A., Oscar Montelius. Minnesord. (Med porträtt.) (Vet.-societeten i Lund. Årsbok 1922 s. 101—107.)
- Det arkeologiska treperiodsystemet. Dess uppkomst och giltighet. (Hist. tidskrift f. Skåneland Bd 5 (1923) s. 247—266.)
- Utgivit Hist. tidskrift f. Skåneland Bd 5 h. 6—8.
- WERIN, A. G., C. J. L. Almqvists Samlade skrifter. D. 16—17. (Törnrosens bok, imperialoktavupplagan, 3.) Utg. med inledningar, varianter och anmärkningar. Sthm 1923.
- WESTERLUND, C. A. S., Mjölakens dietiska egenskaper. (Sv. mejeritidn. årg. 15 (1923) s. 39—42, 47—51, 55—58.)
- Reflektioner över husdjurens näringsbehov och försöksverksamheten på husdjursområdet. (Sveriges allm. jordbrukstidskrift årg. 4 (1922) s. 775—778, 785—788 och 801—806 samt i Tidskr. för Finlands svenska lantmän årg. 1923 s. 5—8, 18—20.)
- Om mjölkornas näringsbehov. (Sveriges allm. jordbrukstidskrift årg. 5 (1923) s. 17—20, 33—35, 49—54.)
- Om vitaminer. (Svenskt land 1923 s. 51 och följ.)
- Var finnas vitaminerna? (Därs. s. 78 och följ.)
- Jämförelse av mjölakens och mejeriprodukternas näringsvärde med några andra livsmedels. (Barnekows mejerikalender 1923.)
- Gräset — det bästa kreatursfodret. (Lantbruksveckans handlingar 1923 s. 156—177.)
- WETTERBERG, S. G., Sven Nilssons självbiografiska anteckningar. (Hist. tidskrift f. Skåneland Bd 5 (1923) s. 292—328.)
- WICKSELL, J. G. K., Inkomstbegreppet i skattehänseende och därmed sammanhängande skattefrågor. (Ekon. tidskrift 1922 s. 127—154.)
- Några erinringar. (Därs. 1923 s. 77—86.)
- Realkapital och kapitalränta. (Därs. s. 145—180.)
- WICKSELL, S. D., Redogörelse för huvuddragen av den officiella statistikens utveckling och nuvarande organisation i Sverige jämte kort översikt av dess organisation i vissa främmande länder samt i internationellt hänseende. Sthm 1922. 4:o. IV, 118, 23 s. (Särtr. av Bil. t. statistiksakkunnigas betänkande.)

- WICKSELL, S. D., Contributions to the analytical theory of sampling. Uppsala 1922. 46 s. (Arkiv f. matematik, astronomi och fysik. Bd 17. Nr 19.)
- Översikter och meddelanden i Statsvet. tidskrift 1922—1923.
- Recensioner.
- WIDMARK, E. M. P., Eine Mikromethode zur Bestimmung von Äthylalkohol im Blut. (Biochem. Zeitschrift Bd 131 (1922) s. 473—484.)
- A-vitaminbristen i Danmark och dess följder. (Hygienisk revy 1923 s. 53—57.)
- WRANGEL, E. H. G., En lundaskald och en skämtdikt om lundaflickorna. Lund 1922. 4:o. 32 s. (Skrifter utg. av Föreningen Det gamla Lund. 4.)
- Arbete och skönhet. (Sydsv. föreningen för konsthantverk. Årsbok 1922 s. 22—26.)
- Till skalden Tegnér's psykologi. (Ord och bild 1922 s. 529—542.)
- Ludvig Looström. In memoriam. (Tidskrift f. konstvetenskap 1922 s. 89—90.)
- Våra småländska ödekyrkor. (Växjö stifts hembygdskalender 1922 s. 137—147.)
- La cathédrale de Lund, Suède, et l'influence italienne au XII^e siècle. (Atti del X congresso internazionale di storia dell' arte in Roma. L'Italia e l'arte straniera, Roma 1922, fol., s. 131—134 + Tav. XXIV—XXX.)
- De forna altarstiftelserna i Lunds domkyrka. (Studier t. M. Pfannenstill, Lund 1923, s. 459—479.)
- Utgivit (i fören. med Fr. Böök) Esaias Tegnér's Samlade skrifter. Ny kritisk upplaga, kronologiskt ordnad. D. 7, Sthm 1923, samt däri författat kommentaren till breven s. 593—623.
- Utgivit (i fören. med Fr. Hazelius) Tidskrift för konstvetenskap och däri författat flera recensioner.
- Artiklar i Sydsv. dagbl. Snällposten och Sv. dagbladet.
- WULFF, F. A., Från Carl XV:s sista e-riksgata genom Lund den 23 sept. 1872. (Lunds dagbl. ²³/₉ 1922.)
- Kammarspelet i Lund. (Därs. ¹⁸/₁₁ och ²¹/₁₁ 1922.)
- Barnkrubbans 30-årsminne. (Därs. ¹⁸/₁₂ 1922.)
- Es. Tegnér 80 år. (Därs. ¹³/₁ 1923.)
- På Gullebo — en teaterafton. (Därs. ⁶/₃ 1923.)
- "Krig" och "Fred" à la française. (Därs. ³/₄ och ⁴/₄ 1923.)
- Bilar eller biler? Klanger eller klangar? (Därs. ¹⁹/₄ 1923.)
- Hälsning till studentjubilarena från 1873. (GHT ⁵/₆ 1923.)
- Till organist- och kyrkosångsmötet i Göteborg 26—27 juni 1923. Lund 1923. 10 s. (Även i Lunds dagbl. ²⁵/₇ 1923.)
- Församlingssången. Inledningsord på organistmötet i Göteborg ²⁶/₆ 1923. (Lunds dagbl. juli 1923.)
- En uppgörelse med K. S. V.-systemet. Reflexioner i koralfrågan med anledning av John Moréns Koralbok 1922. Lund 1923. 72 s. (Tills. med P. Nodermann.)

Ventilerade
avhandlingar.

Jämte vad sålunda av universitetets lärare och tjänstemän från trycket utgivits hava följande avhandlingar ventilerats och godkänts.

BERLIN, H., Untersuchungen über Monocystidéen in den Vesiculae seminales der schwedischen Oligochaeten. Lund 1923.

BRAHME, L., Arsen in Blut und Cerebrospinalflüssigkeit. Stockholm 1923.

CARLSSON, G., Zur Textkritik der Pliniusbriefe. Lund 1922.

GRANVIK, H., Contributions to the knowledge of the East African ornithology. Birds collected by the Swedish Mount Elgon expedition 1920. Berlin 1923.

HELANDER, D., Johann Tauler als Prediger. Studien. Lund 1923.

HILLGÅRD, K., Bidrag till läran om säljarens stoppningsrätt. Lund 1923.

HJALMAR, E., Röntgenspektroskopische Messungen. Beitrag zur Kenntnis der Röntgenspektren. Berlin 1923.

HOLMBERG, O., C. J. L. Almquist. Från Amorina till Colombine. Stockholm 1922.

HULTHÉN, E., Über die Kombinationsbeziehungen unter den Bandenspektra. Lund 1923.

HÅKANSSON, A., Studien über die Entwicklungsgeschichte der Umbelliferen. Lund 1923.

LILJEBÄCK, E., Die Loccumer Historienbibel. (Die sog. Loccumer Erzählungen.) Eine mittelniederdeutsche Bibelparaphrase aus der Mitte des 15. Jhs. Lund 1923.

LINDH, A., Experimentelle Untersuchungen über die K-Röntgen-Absorptionsspektren der Elemente Chlor, Schwefel und Phosphor. Lund 1923.

LUNDBLAD, H., Über die baumechanischen Vorgänge bei der Entstehung von Anomomerie bei homochlamydeischen Blüten sowie damit zusammenhängende Fragen. Lund 1922.

RAAB, S., A research on open clusters. Lund 1922.

SAMUELSSON, E., α - und β -Naphthäthylamin. (1-Amino-1, α -Naphthyläthan und 1-Amino-1, β -Naphthyläthan.) Lund 1923.

SJÖBERG, F., Utomkyrklig svensk lekmannapredikan under 1800-talet. Homiletisk studie. Stockholm 1923.

THOMSON, A., Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866. Ett bidrag till lantmannapartiets förhistoria. 1. Lund 1923.

TURESSON, G., The genotypical response of the plant species to the habitat. Lund 1922.

WALLÉN, E., Studier över romantisk mytologi i svensk litteratur. Lund 1923.

WERIN, A., C. J. L. Almquist. Realisten och liberalen. Stockholm 1923.

WESTBLAD, E., Zur Physiologie der Turbellarien. 1. Die Verdauung. 2. Die Exkretion. Lund 1923.

- WINELL, A. F., *Pelagia. Eine Legende in mittelniederländischer Sprache. Mit Einleitung, Anmerkungen und Glossar.* Halle 1922.
- WINGÅRDH, K. A., *Experimentelle Untersuchungen über die Schwächung der Röntgenstrahlen.* Lund 1923.
- ÅKERMAN, G., *Realkapital und Kapitalzins.* Stockholm 1923.

Av Lunds universitets årsskrifts nya följd har under året vardera avdelningens bd 18 färdigtryckts; bd 19 är under tryckning.

Universitetets
årsskrift.

Under den tid, denna årsberättelse omfattar, har den akademiska församlingen hållit 1, det större konsistoriet 15 och det mindre konsistoriet 35 sammanträden.

Ledamöter i
konsistorierna
m. m.

Under ifrågavarande akademiska år hava följande personer varit ledamöter av det större akademiska konsistoriet, nämligen: undertecknad, rektor, prorektor professor Axel Moberg samt professorerna C. V. L. Charlier, E. Wrangel, M. Pfannenstill t. o. m. 31 januari 1923, J. Forssman, K. Petrén, S. Herner, Sv. Murbeck, T. Thunberg, H. Wallengren, E. Liljeqvist, A. Ernberg, E. Ekwall, Hj. Holmquist fr. o. m. 1 februari 1923, M. P. Nilsson, E. Walberg, G. Ahlström, V. W. Ekman, R. Malmgren, E. Aurelius, O. Carlgren, C. G. Bergman, E. Löfstedt, G. Aulén, E. Sjövall och E. Sommarin; i ekonomiska mål deltog i det större konsistoriet räntmästaren O. G. Regnéll och i biblioteksärenden överbibliotekarien E. Ljunggren.

I det mindre akademiska konsistoriet tjänstgjorde under ifrågavarande år rektor och prorektor samt professorerna S. Herner, C. G. Björling, K. Petrén, M. P. Nilsson och O. Carlgren.

Förutom ordinarie ledamöterna hava i drätselnämnden tjänstgjort professorerna Björling, Moberg och Carlgren.

Dekaner hava varit: i teologiska fakulteten professor Aurelius, i juridiska fakulteten professor Kallenberg, i medicinska fakulteten professor Ahlström, i filosofiska fakultetens humanistiska sektion professor Hellquist och i samma fakultets matematisk-naturvetenskapliga sektion professor H. Wallengren.

Universitetets ledamöter i styrelsen för Lunds studenthem hava utgjorts av, förutom rektor och räntmästaren, professorerna Herner, Björling, Broman och Moberg.

Styrelsen för universitetets årsskrift har bestått av professorerna Holmquist, Björling, Forssman, Hans Larsson och H. Wallengren samt överbibliotekarien Ljunggren.

Statistiska uppgifter.

Antalet vid universitetet närvarande studenter utgjorde under 1922 års hösttermin 1,538, av vilka 145 tillhörde teologiska, 363 juridiska, 385 medicinska och 645 filosofiska fakulteten. Under vårterminen 1923 utgjorde antalet 1,547, av vilka 137 tillhörde teologiska, 373 juridiska, 408 medicinska och 629 filosofiska fakulteten.

Under höstterminen hava 318 studenter inskrivits vid universitetet, under vårterminen 93, eller tillhopa 411. Av dessa hava 60 förut varit inskrivna vid Uppsala universitet, Karolinska mediko-kirurgiska institutet, någon av rikets högskolor, tekniska högskolan eller utländskt statsuniversitet.

Under läsåret hava följande antal studenter avlagt nedan nämnda examina: teologie licentiatexamen 3; teologie kandidatexamen 47; praktisk teologiska prov 42; juris licentiatexamen 2; juris kandidatexamen 42; kansliexamen 4; medicine licentiatexamen 34; medicine kandidatexamen 32; filosofie licentiatexamen 23; filosofisk ämbetsexamen 23; filosofie kandidatexamen 69; teologisk-filosofisk examen 21; efterprovning till filosofie licentiatexamen 3, till filosofisk ämbetsexamen 11 och till filosofie kandidatexamen 6 samt särskild provning för teologie kandidat till provår 1.

Under året hava utfärdats 103 akademiska betyg, därav 17 för lärare och tjänstemän.

Premier.

1922 års premier för flit och framsteg i studier hava på följande sätt utdelats: inom teologiska fakulteten till A. F. Johansson, vrml., S. G. V. Thorén, bl., och Märta Holm, bl.; inom juridiska fakulteten till T. E. N. Bergqvist, sm., H. E. Anderberg, yst., och E. S. Dymling, gb.; inom medicinska fakulteten till G. Elam, gb., R. Ivarsson, kr. och E. Ask-Upmark, ld, samt inom filosofiska fakulteten till E. M. H. Löfstedt, sm., P. V. Wieselgren, vrml., och G. A. Alsterberg, vg.

Den 31 maj 1923 förrättades juris-, medicine- och filosofie Doktorsutnämningar.
doktorsutnämningar.

Till juris doktorer utnämndes:

Karl Hillgård, gb.;

född i Trönninge ²⁷/₈ 1893; föräldrar: lantbrukaren Birger Persson och Johanna Jönsdotter; intogs h. t. 1905 i Halmstads h. allm. läroverk; studentexamen därstädes ²⁶/₆ 1912; student i Lund ¹⁷/₉ 1912; juris kand. ¹⁶/₁₂ 1916; juris lic. ²⁸/₆ 1923; disp. f. doktorsgr. ²⁹/₆ s. å. Biträde hos domhavanden i Hallands läns södra domsaga ²⁷/₁₂ 1916—¹⁶/₁ 1919; har därunder förvaltat domareämbete i femton dagar och hållit två allmänna tingssammanträden om tillhopa sex rättegångsdagar; t. f. stadsnotarie och rådman vid rådstuvurätten i Halmstad ¹⁶/₆ 1919—¹⁶/₈ 1919 samt ¹/₇ 1921—³¹/₈ 1921.

Tryckt skrift: Bidrag till läran om säljarens stoppningsrätt. Lund 1923. IX, 196 s. (Gradualavh.)

Johan Gustaf Åkerman, Ög.;

född i Wien ⁴/₃ 1888; föräldrar: dåvarande svenske ministern i Wien, Henrik Åkerman och friherrinnan Louise Julie Jaquette Liljencrantz. Tillhörde Kungl. Sjökrigsskolan sept. 1901—april 1905; studentex. ¹⁸/₅ 1906 vid Norra realläroverket i Stockholm; student vid Uppsala univ. h. t. 1906; juris kand. ¹⁸/₁₂ 1913; jur. lic. vid Lunds univ. ²⁸/₆ 1923; disp. f. doktorsgr. ³⁰/₆ s. å. Sekreterare i juridiska föreningen i Uppsala 1913; tjänstgjorde å Södertörns domsagas kansli hösten 1914 och vintern 1915; attaché i utrikesdepartementet mars 1915; tjänstgjorde samtidigt vid Stockholms rådhusrätt 1916; tjänstgjorde ånyo vid Södertörns domsagas kansli 1917 och i Västmanlands norra domsaga sept.—okt. 1917; har hållit ett tingssammanträde med en rättegångsdag med Norrbo härad i sistnämnda domsaga samt förestått domarämbetet därstädes 18 dagar; förvaltat domarämbetet i Västmanlands södra domsaga tio dagar och hållit ett tingssammanträde om tre dagar därstädes, förestått domarämbetet i Uppsala läns mellersta domsaga den 17—30 dec. 1917 och hållit ett tingssammanträde om tre rättegångsdagar; t. f. andre sekreterare i utrikesdepartementet 1 febr. 1918; avsked från departementet mars 1918. Företog en resa till Italien våren 1914.

Tryckta skrifter: Den juridiska utbildningen, Svensk Juristtidning 1917. — Bertrand Russels livsåskådning, Ord och Bild 1919. — Om statstjänstemännens utbildning m. m., Svensk Juristtidning 1920. — Inflation, penningmängd och ränta, Ekonomisk tidskrift 1921. — Realkapital und Kapitalzins. Sthm 1923. VIII, 166 s., Tab. (Gradualavh.) — Talrika ledande artiklar i Svensk Handelstidning 1921—22 och Svensk Finanstidning 1922—23 rörande svensk och amerikansk penningpolitik m. m.

Till medicine doktor utnämndes:

Bengt Leonard Brahme, hb.;

född i Virke, Malmöhus län, $\frac{8}{7}$ 1892, föräldrar: lantbrukaren Sven Johansson och hans hustru Anna Olsdotter. Avlade studentexamen $\frac{11}{8}$ 1910 vid Lunds privata elementarskola, student vid Lunds universitet $\frac{6}{2}$ 1911, medicine kandidatexamen och medicine licentiatexamen vid Lunds universitet resp. $\frac{29}{11}$ 1913 och $\frac{14}{9}$ 1918, disputerade för medicine doktorsgrad $\frac{29}{5}$ 1923. Varit förordnad som underläkare vid Ramlösa hälsobrunn $\frac{15}{8}$ — $\frac{31}{8}$ 1916, som underläkare vid Orupssanatoriet $\frac{15}{10}$ 1916— $\frac{15}{1}$ 1917, som extra provinsialläkare i Vivsta varv $\frac{1}{7}$ — $\frac{21}{7}$ 1917, som amanuens vid anatomiska institutionen i Lund $\frac{1}{1}$ — $\frac{15}{9}$ 1918, som amanuens vid medicinska kliniken i Lund $\frac{15}{9}$ — $\frac{15}{12}$ 1918, som extra läkare vid samma klinik $\frac{16}{12}$ 1918— $\frac{31}{1}$ 1919, som underläkare vid samma klinik $\frac{1}{2}$ 1919— $\frac{31}{12}$ 1922, som amanuens vid pediatrika kliniken i Lund sedan den $\frac{1}{1}$ 1923, som överläkare vid medicinska kliniken i Lund juni 1921, som överläkare vid pediatrika kliniken i Lund $\frac{1}{7}$ — $\frac{15}{8}$ 1923. Varit förordnad att giva kurser i allmän sjukvårdsteknik under september 1919 samt under åren 1921 och 1922, att giva kurser i icke-fysikaliska undersökningsmetoder under september och oktober 1921 samt april och maj 1923.

Tryckta skrifter: Ein Fall von bulbo-pontiner Herdläsion. Deutsche Zeitschrift für Nervenheilk. 63, 1918.) -- Arsen in Blut und Cerebrospinalflüssigkeit. Sthm 1923. 240 s. (Gradualavh. -- Total immobilization in the extremities through hypertonia after epidemic encephalitis. Journal of nervous and mental diseases 1923. Tillsammans med K. Petrén.)

Till filosofie doktorer utnämndes:

John Herved Berlin, ld.;

född $\frac{19}{1}$ 1890 i Lyngby, Malmöhus län; föräldrar: lantbrukaren Nils Berlin och Anna Jönsson. Intogs i Lunds h. allm. läroverk h. t. 1901; mogenhetsex. därst. $\frac{1}{8}$ 1909; student vid Lunds univ. $\frac{9}{9}$ 1909; fil. kand. $\frac{15}{12}$ 1913, fil. ämbetsex. $\frac{29}{5}$ 1914 och fil. lic. $\frac{15}{12}$ 1922; disputerade för fil. doktorsgrad $\frac{4}{5}$ 1923; tjänstgjorde som extralärare vid Lunds h. allm. läroverk i slutet av v. t. 1913, som assistent vid Sveriges utsädesförenings institution i Svalöf under juni och augusti 1911; idkade zoologiska studier vid Barsebäcks havsstation under juli 1911; tjänstgjorde som vik. ämneslärare vid Stora Malms komm. mellanskola $\frac{9}{11}$ 1915— $\frac{8}{8}$ 1916, som timlärare i biologi, kemi och geografi vid Malmö realskola h. t. 1918 och v. t. 1919, som vik. lektor, därvid uppehållande rektors undervisningsskyldighet, vid Lunds folkskoleseminarium $\frac{7}{10}$ — $\frac{22}{10}$ 1919; utnämndes till e. o. amanuens vid Zoologiska institutionens systematiska avdelning $\frac{15}{9}$ 1917; har sedan $\frac{1}{1}$ 1923 i egenskap av t. f. konservator uppehållit konservatorsbefattningen vid Zoologiska institutionen.

Tryckta skrifter: Über drei neue Monocystidéen. Sthm 1923. Arkiv för Zoologi. Bd 15 n:r 8.) — Untersuchungen über Monocystidéen in den Vesiculae seminales der schwedischen Oligochaeten. Lund 1923. 8:o. 146 s., 6 pl. (Gradualavh., ur Archiv für Protistenkunde.)

Nils Gunnar Carlsson, hb.;

född i Lund 7/8 1894; föräldrar: rektorn vid Lunds privata elementarskola fil. d:r Stefan Carlsson och Hildegard Romare. Intogs i Helsingborgs h. allm. läroverk h. t. 1903; studentexamen därst. 3/6 1912; student vid Lunds univ. 17/8 1912; fil. kand. 3/4 1916; fil. ämbetsex. 31/8 1917; fil. lic. 14/8 1921; disp. för doktorsgraden 14/12 1922. — Docent i latinska språket och litteraturen vid Lunds univ. 27/1 1923. — Tjänstgjort som timlärare vid Eslövs högre samskola läsåret 1917—18, vid Lunds privata elementarskola 1918—19, vid Lunds fullständiga läroverk för flickor läsåren 1919—1923. — Företog sommaren 1921 en studieresa till Grekland och Italien.

Tryckt skrift: Zur Textkritik der Pliniusbriefe. Lund 1922. 8:o. 4, 74 s. (Gradualavh.) (Lunds univs årsskrift. N. F. Avd. I. Bd 18. N:r 5.)

Sven Hugo Granvik, mhm.;

född i Malmö 9/1 1889; föräldrar: byggmästaren G. L. Granvik och Betty Svensson. Mogenhetsex. vid Malmö h. allm. läroverk 14/12 1909, student vid Lunds univ. 26/1 1910, fil. kand. 31/1 1916, fil. lic. 31/8 1923, disp. f. doktorsgr. 26/8 1923. — E. o. amanuens vid universitetets zoologiska institution 26/8 1913; uppehåll under tiden 16/8—16/9 1914 konservatorstjänsten vid nämnda zool. institution; tjänstgjorde som vik. adjunkt vid Norrköpings h. allm. läroverk 10/10—25/11 1914, vid Malmö h. allm. läroverk under h. t. 1915, 3/8—9/8 1917 samt h. t. 1917; såsom timlärare vid Malmö realskola läsåren 1916—1918, vid enskilda latin- och realläroverket i Malmö under läsåret 1917—1918. — Deltog under sommaren 1911 i de under prof. H. Wallengrens ledning då pågående hydrobiologiska undersökningarna i Öresund. Har för biologiska studier under somrarna 1910 och 1913 vistats på Öland och Gotland, under sommaren 1912 i Uppland och Västmanland samt under somrarna 1915 och 1916 (med understöd av K. Sv. Vetenskapsakademien) i nordvästra Skåne och å Hallands Väderö för ornitologiska undersökningar. — Deltog såsom zoolog i Svenska Mount Elgon expeditionens forskningsresor i Centralafrika under år 1920. Har för jämförande systematiska undersökningar vistats vid Berlins zoologiska museum under maj, sept. och dec. månader 1921. — Mottog 1916 uppdrag från Kristiania universitet att insamla material för uppställande av biologiska grupper å därvarande zool. museum. —

Tryckta skrifter: Något om skogsduvan. (Fauna och Flora 1911 s. 264—269.) — Untersuchungen über Glandula uropygii. I. Sthm 1913. (Archiv för zoologi Bd 8, N:r 4.) — Fågelfaunan å en

skånsk mosse. (Fauna och Flora 1912 s. 213—221.) — Förföljelsen mot våra rovfåglar. (Sv. jägarförb. tidskrift 1912 s. 385—388.) — Några ord med anledning av Red:s kommentar till uppsatsen »Förföljelsen mot våra rovfåglar». (Därs. 1913 s. 155—158.) — Ett och annat om pilgrimsfalken. (Fauna och Flora 1915 s. 122—129.) — Zur Frage des Zurückbleibens der Bergfinken in Schweden während des Winters 1915—1916. (Journal für Ornithologie 1916 s. 371—379.) — Bergfinkinvasionen i Skåne vintern 1915—1916. (Fauna och Flora 1916 s. 49—63.) Kvaekerfinkernes (*Fringilla montifringilla*) millioninvandring i Skåne i vintern 1915—1916. (Dansk Ornitholog. Foren. Tidsskrift 1916 s. 191—204.) — Ur hägrarnas liv i Skåne. (Skånes Naturskyddsförenings årsberättelse 1916 s. 5—15.) — Weitere Beiträge zur Frage des Zurückbleibens der Bergfinken in Schweden während des Winters 1915—1916. (Journal für Ornithologie Aprilheft, 1917.) — Die Variationsfähigkeit beim Nestbau der Dohle (*Colaeus monedula* L.) (Ornithol. Monatschrift 1917 s. 281—287.) — Några drag ur storkens liv. (Skånes Naturskyddsförenings årsberättelse 1917 s. 7—17.) — Trastlika rörsångaren (*Acrocephalus arundinaceus* L.) häckande i Sverige. (Fauna och Flora 1918 s. 134—143.) — Der Drosselsänger (*Acrocephalus arundinaceus* L.) in Schweden. Ein für die schwedische Fauna neuer Vogel, nebst Bemerkungen über sein Vorkommen in den nordischen Ländern, seine Biologie usw. (Ornithol. Monatsschrift 1918 s. 249—267.) — Tretton rese- och naturskildringar från olika trakter av Afrika i Skånska Dagbladet under 1920 och fyra i G. H. T. under 1920. — Zwei neue Ploceidae aus Afrika. (Orn. Monatsber. 1922 s. 40.) — Några drag ur kajornas liv i de skånska lövskogarna. Anpassningsförmåga och uppfinningsrikedom vid bobyggandet. (Sveriges Natur 1922, s. 111—120.) — Contributions to the knowledge of the East African ornithology. Birds collected by the Swedish Mount Elgon expedition 1920. Berlin 1923. 8:o. 3, 280, 1 s., 11 tabl. (Journal f. Ornithol. 1923. Sonderheft. — Gradualavh.) — Ett flertal biologiska uppsatser och recensioner över naturvetenskaplig litteratur i S. D. S., Dagens Nyheter, Lunds Dagblad, Folkets Tidning o. s. v.

Elias (Elis) Gideon Hjalmar, ög.;

född i Åsbo församling, Östergötlands län, ²⁷/₂ 1891; föräldrar: bankvakten Anders Johan Hjalmar och Johanna Eklund. Avlade studentexamen vid h. allm. läroverket i Linköping ²⁵/₅ 1910, inskrevs h. t. samma år vid Uppsala universitet; fil. kand. ³⁰/₁₀ 1912 och fil. ämbets-ex. ¹⁶/₁₂ 1913 därstädes, inskrevs vid Lunds univ. h. t. 1919, kompletterade ämbets-ex. ³⁰/₅ 1921, fil. lic. ¹⁵/₅ 1922, disputerade för fil. doktorsgrad ²³/₃ 1923; tjänstgjorde som extralärare vid tekniska elementarskolan i Malmö 1914—1918, som e. o. lektor vid kommunala gymnasiet i Motala 1918—22; utnämndes till adjunkt i matematik och fysik vid h. allm. läroverket i Kristianstad ²⁵/₁₁ 1921; förordnades till docent i fysik vid Lunds universitet april 1923.

Tryckta skrifter: Gleitungswiderstand eines Seiles (Zeitschrift für gewerblichen Unterricht 1918.) — Präzisionsbestimmungen in der K-Reihe der Röntgenspektren. (Zeitschrift für Physik 1920.) — Präzisionsmessungen in der L-Reihe der Röntgenspektren. (Därs.) — Precision-measurements in the X-Ray spectra. (The Philosophical Magazine 1921.) — En kort framställning av klassisk och modern uppfattning om specifik värme. (Motala samskolas årsredogörelse 1921.) — Beiträge zur Kenntnis der Röntgenspektren. (Zeitschrift für Physik 1921.) — Recherches sur la série M des rayons X. (Comptes rendus 1922.) — Röntgenspektroskopische Messungen. Beitrag zur Kenntnis der Röntgenspektren. Berlin 1923. 8:o. 47 s., 2 pl. (Ur Zeitschrift für Physik. Bd 14. — Gradualavh.)

Axel Olof (Olle) Holmberg, kalm.;

född i Stockholm ²⁰/₁₀ 1893; föräldrar: typografen Axel Wilhelm Holmberg och Maria Kristina Olsson. Student vid Kalmar h. allm. läroverk ⁴/₆ 1912; fil. kand. vid Lunds univ. ²⁹/₆ 1914; efterprövning till sagda ex. ¹⁶/₉ 1916; fil. lic. ¹⁵/₉ 1920; disputerade för fil. doktorsgrad ²⁹/₁₁ 1922; förordnades ¹⁶/₁₂ 1922 att vara docent i litteraturhistoria med poetik vid Lunds universitet.

Tryckta skrifter: Frödings mystik. Sthm 1921. 126 s. — C. J. L. Almqvist, Från Amorina till Columbine. Sthm 1922. 355 s. (Gradualavh.) — Kritik, essayistik och vetenskapliga uppsatser i tidningar och tidskrifter. — Har deltagit i redigering av C. J. L. Almqvist: Törnrosens bok I—X, Sthm 1921—1923.

Karl Artur Heribert Håkansson, bl.;

född i Karlskrona ¹⁶/₃ 1896; föräldrar: köpmannen Carl Alfred Håkansson och Ida Augusta Smedberg. Intogs h. t. 1907 i Karlskrona h. allm. läroverk; studentex. därst. ³/₆ 1915, student vid Lunds univ. h. t. 1915, fil. kand. ³¹/₆ 1919, fil. mag. ¹⁶/₁₂ 1919, fil. lic. ²⁸/₁₀ 1921, disp. f. doktorsgraden ²⁶/₆ 1923.

Tryckta skrifter: Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der Tacaceen. (Bot. notiser 1921.) — Studien über die Entwicklungsgeschichte der Umbelliferen. Lund 1923. 4:o. 120 s., 1 pl. (Lunds univs årskrift. N. F. Avd. 2. Bd 18. Nr 7. Gradualavh.)

Erik Gustaf Nilsson Liljebäck, vrml.;

född i Haparanda ²⁰/₉ 1891; föräldrar: apotekaren E. A. Nilsson och Hildur Liljebäck. Mogenhetsex. i Umeå maj 1911, inskrevs vid Uppsala univ. sept. 1911, fil. ämbetsex. april 1915, inskrevs vid Lunds univ. sept. 1915, fil. lic. maj 1919, disputerade för vinnande av fil. doktorsgrad maj 1923. — Tjänstgjorde i egenskap av e. o. lärare vid tekniska elementarskolan i Malmö läsåret 1919—20, vid tekniska läroverket i Malmö 1922—23, tjänstgör i samma egenskap vid Malmö h. allm. läroverk sedan h. t. 1921, vid Malmö handelsgymnasium se-

dan h. t. 1922, timlärare vid Malmö enskilda latin- och realläroverk sedan h. t. 1923. Genomgick provår i Lund 1920—21. Vistades i Tyskland somrarna 1921—22.

Tryckt skrift: Die Loccumer Historienbibel. (Die sog. Loccumer Erzählungen.) Eine mittelniederdeutsche Bibelparaphrase aus der Mitte des XV. Jhs. untersucht und herausgegeben. Lund 1923. 8:o. XLVIII, 259 s., 1 pl. (Gradualavh.)

Axel Edvin Lindh, ld.;

född i Lund ¹⁰/₁ 1888; föräldrar: stationsförmannen Per M. Lindh och Tilda Roos. Inskrevs h. t. 1906 vid Lunds privata elementarskola, studentex. därstädes ¹³/₆ 1910; inskrevs vid Lunds univ. h. t. samma år; fil. kand. ¹⁴/₉ 1914, fil. ämbetsex. ¹⁵/₉ 1915 och fil. lic. ¹⁵/₉ 1922; disputerade för fil. doktorsgrad ²⁴/₆ 1923. E. o. amanuens vid Fysiska institutionen ¹/₆—³⁰/₉ 1919, amanuens vid samma institution ¹/₁₀—³¹/₁₂ 1919 och assistent vid samma institution sedan ¹/₁ 1920. Var under tiden h. t. 1916 t. o. m. h. t. 1920 anställd som lärare vid Lunds privata elementarskola.

Tryckta skrifter: Elektrischer Widerstand und Thermokraft des kristallinenischen Wismuts (tills. m. G. Borelius). (Annalen der Physik 1916.) — Widerstand, Peltierwärme und elektrische Nachwirkung ausserhalb und in einem Magnetfelde, besonders in kristallinischem Wismut (tills. m. G. Borelius). (Därs. 1917.) — Über ein Verfahren der Spektralanalyse mittels Röntgenstrahlen (tills. m. M. Siegbahn och N. Stensson.) (Zeitschrift f. Physik 1920.) — Zum Kristallbau des Eisens und des Stahls (tills. m. A. Westgren). (Zeitschrift f. physikal. Chemie 1921.) — Sur les spectres d'absorption du chlore pour les rayons X. (Comptes rendus 1921.) — Zur Kenntnis des Röntgenabsorptionsspektrums von Chlor. (Zeitschrift f. Physik 1921.) — Sur le spectre d'absorption de soufre pour les rayons X. (Comptes rendus 1922.) — Experimentelle Untersuchungen über die K-Röntgen-Absorptionsspektren der Elemente Chlor, Schwefel und Phosphor. Lund 1923. 8:o. 72 s., 3 pl. (Gradualavh.)

Olof Sigfrid Raab, hb.;

född i Hälsingborg ¹⁶/₁ 1880; föräldrar: folkskolläraren Nils Raab och Johanna Andersson. Intogs h. t. 1889 i Hälsingborgs h. allm. läroverk och avlade mogenhetsexamen därstädes ⁴/₆ 1898. Inskrevs som student vid Lunds univ. h. t. s. å.; fil. kand. ¹⁴/₉ 1901, komplettering v. t. 1901, fil. lic. ³⁰/₆ 1921 samt disputerade för fil. doktorsgrad ²⁸/₁₀ 1922, har tjänstgjort såsom e. o. amanuens vid Lunds astr. observatorium ¹⁰/₉ 1902—¹/₁ 1912; vik. lektor vid Hälsingborgs h. allm. läroverk 21—31 jan. 1903; vik. lärare vid Lunds privata elementarskola h. t. 1903; lärare i matematik och fysik därst. från h. t. 1904; utnämndes till adjunkt vid Lunds h. allm. läroverk ¹⁵/₁₂ 1922.

Tryckta skrifter: Hülftafeln zur Berechnung der säkularen Störungen der kleinen Planeten. Lund 1900. 4:o. 53 s. (Lunds univ:s årsskrift. Avd. 2. Bd 36. Nr 8. Tills. med G. Norén.) — A

research on open clusters. Lund 1922. 4:o. 95 s., 26 pl. (Meddelanden från Lunds astronomiska observatorium. Ser. 2. Nr 28. -- Gradualavh.)

Ernst Jakob Gerhard Samuelsson, yst.;

född i Västerstad, Malmöhus län, ²⁴/₉ 1887; föräldrar: lantbrukaren Olof Samuelsson och Helena Amanda Christina Malmqvist. Intogs h. t. 1900 i Lunds h. allm. läroverk, mogenhetsexamen därst. ²²/₆ 1907, student vid Lunds univ. ¹⁷/₉ s. å.; fil. kand. ³¹/₆ 1911 och fil. ämbetsex. ²⁹/₆ 1912; undergick efterprövning enl. fordringarna för sistnämnda examen ²⁹/₆ 1914; fil. lic. ²⁸/₁₀ 1920. Genomgick ¹/₁₁ 1920--³¹/₁₀ 1921 konsulentkursens mejerilinie vid Alnarps lantbruks- och mejeriinstitut. Disp. f. doktorsgrad ²⁸/₆ 1923. Av Kungl. Lantbruksakademien ¹⁶/₁ 1922 utsedd till innehavare av ett av Knut och Alice Wallenbergs stiftelses stipendier till jordbruksforskare för studier och undersökningar på mejeriområdet. E. o. tjänsteman i Skånes Ensk. Bank ²⁰/₁₀ 1907--³¹/₆ 1909. Vik. tjänsteman i Skand. Kred.-A.-B. och Gamla Sparbanken i Lund under skilda tider åren 1910-19, tills. ca 4 år. Vik. adj. vid h. allm. läroverket i Halmstad ²²/₈ -³¹/₁₀ 1914, extralärare därst. ¹¹/₁₁ -²¹/₁₂ 1914. Vik. rektor vid Vetlanda kommunala mellanskola ¹²/₁ -²/₈ 1915. E. o. lärare vid Mönsterås komm. mellanskola läsåret 1915-16. Biträde vid kursen i allm. kemi för med. stud. v. t. 1917. E. o. amanuens vid Lunds kem. institution h. t. 1917. Kemist vid Reymersholmsinstitutet ¹⁶/₁₂ 1917-³¹/₁₂ 1918. E. o. amanuens vid Lunds kemiska institution läsåret 1919-20 samt t. f. laborator i kemi därst. maj mån. 1921. E. o. assistent vid Centralanstaltens för försöksväsendet på jordbruksområdet mejeriavdelning vid Alnarp sedan ¹/₆ 1920.

Tryckta skrifter: Über die Bildung von Monochlorhydrin aus Glycerin (tillsammans med L. Smith, Kem. Föreningens i Lund festskrift år 1918.) -- Fettförlusten vid kärning av osyrad grädde. (Centralanstaltens meddelande nr 216, 1921.) -- Huru erhålles ett tillfredsställande smörutbyte ur vassle? (Centralanstaltens meddelande nr 220, 1921.) -- α - und β -Naphtätylamin, Lund 1923. 8:o. 75 s. (Gradualavh.) -- Redogörelser för smärre undersökningar jämte uppsatser i Svenska Mejeritidningen.

Arthur Natanael Thomson, kr.;

född i Mönsterås församling, Kalmar län, ⁶/₁₁ 1891; föräldrar: distriktsföreståndaren i Svenska missionsförbundet Olof Thomson och Anna Sigrid Åkesson. Intogs h. t. 1901 i Kristianstads h. allm. läroverk; mogenhetsexamen därstädes den 14 juni 1909; student vid Uppsala univ. h. t. 1909; fil. kand. och fil. lic. därstädes ²⁹/₆ 1915; inskrevs vid Lunds universitet h. t. 1915; disp. för doktorsgrad ²⁶/₆ 1923. Deltog i utbildningskurs för folkhögskollärare vid Åsa folkhögskola hösten 1915; vik. lärare vid Osby realskola april-juni, aug.-okt. 1910, aug.-okt. 1911; e. o. lärare vid Önnestads folkhögskola h. t. 1912-v. t.

1915; ord. lärare därstädes sedan h. t. 1915; vik. föreståndare vid Hammenhögs folkhögskola juni 1913.

Tryckta skrifter: Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866. Ett bidrag till lantmannapartiets förhistoria. I. De grundläggande principdiskussionerna 1809—1823 rörande frågorna om all jords lika beskattning och avskaffandet av grundskatterna. Lund 1923. 8:o. XXIV, 479 s. (Gradualavh.) — Uppsatser i Önnestads folkhögskolas elevförbunds årsbok.

Göte Wilhelm Turesson, mlm.;

född i Malmö 9/4 1892; föräldrar: överlärare Jöns Turesson och Sofie Nilsson. Elev vid Malmö h. allm. läroverk 1904—1910, vid Lunds priv. elementarskola 1910—1912. Vistades i Nordamerika 1912—1915; bachelor of science vid State University of Wash. i maj 1914, master of science därst. i maj 1915; student enligt Kungl. Maj:ts resolution 21/3 1916, fil. kand. vid Lunds univ. 15/12 1920, fil. lic. 14/3 1921, disp. f. doktorsgr. 13/12 1922. — E. o. amanuens vid Lunds univ:s botaniska institution 1916—1918, e. o. amanuens vid institutionen för ärftlighetsforskning 1919, amanuens därst. 1920—1922, assistent vid bot. inst:s fysiolog. avdelning 1922, förordn. 15/12 s. å. till assistent därst. för 1923, docent i botanik 26/12 1922. — Har företagit resor i vetenskapligt syfte inom olika delar av Nordamerika, Norge och Sverige.

Tryckta skrifter: Slope exposure as a factor in the distribution of *Pseudotsuga taxifolia* in arid parts of Washington. (Bull. of Torrey Bot. Club 1914.) — *Penicillium avellaneum*, a new ascus-producing species. (Mycologia 1915, i fören. med Ch. Thorn.) — *Lysichiton camtschatcense* (L.) Schott, and its behavior in Sphagnum bogs. (American Journ. of Bot. 1916.) — The presence and significance of moulds in the alimentary canal of man and higher animals. (Svensk bot. tidskr. 1916.) — The toxicity of moulds to the honey bee and the cause of bee-paralysis. (Därs. 1917.) — Om plagiotropi hos strandväxter. (Bot. notiser 1917.) — Ett fall av aspergillusmykos hos bin. (Därs.) — Binas sjukdomar. (I. Holm, Handbok i biskötsel. Malmö 1918.) — The cause of plagiotropy in maritime shore plants. Lund 1919. 4:o. 33 s., 2 pl. (Lunds univ:s årsskrift. N. F. Avd. 2. Bd 16. Nr 2.) — Grupp- och artbegränsning inom släktet *Atriplex*. (Bot. notiser 1919, s. 41—47.) — *Fusarium viticola* Thüm. infecting peas. (Därs. 1920, s. 113—125.) — Växtsamhällslärans utveckling. (Därs. 1922, s. 49—68.) — The species and the variety as ecological units. (Hereditas Bd 3, 1922, s. 100—113.) — The genotypical response of the plant species to the habitat. Lund 1922. 8:o. 140 s. (Hereditas 1922. Gradualavh.) — Über den Zusammenhang zwischen Oxydationsenzymen und Keimfähigkeit in verschiedenen Samenarten. (Bot. Notiser 1922, s. 323—335.) — The scope and import of genecology. (Hereditas Bd 4 1923, s. 171—176.) — Dessutom smärre meddelanden i Bitidningen, Botaniska notiser, Entomologisk tidskrift, Fauna och Flora samt Svensk botanisk tidskrift.

Nils Erik Gustav Wallén, mlm.;

född i Malmö ¹⁶/₇ 1891; föräldrar: folkskolläraren Per Wallén och Mathilda Gustava Weibull. Intogs h. t. 1901 i Malmö h. allm. läroverk; studentex. därstädes ⁸/₆ 1910; student vid Lunds univ. h. t. samma år; fil. kand. ¹⁵/₈ 1913; fil. ämbetsex. ³⁰/₈ 1914; fil. lic. ¹⁶/₁₂ 1917. Disputerade för filosofisk doktorsgrad ¹⁷/₈ 1923.

Tryckta skrifter: Nordisk mytologi i svensk romantik. Sthm 1918. — Mytologien i Atterboms sagospel Lycksalighetens ö. Några bidrag och synpunkter. (Samlaren 1919 s. 214—233.) — Studier över romantisk mytologi i svensk litteratur. Lund 1923. 8:o. 301 s. (Gradualavh.)

Algot Gustaf Werin, ld.;

född i V. Sallerup, Malmöhus län, ¹⁹/₁₀ 1892; föräldrar: lantbrukaren Jöns Werin och Emma Andersson. Intogs v. t. 1907 i Lunds katedralskola; studentex. därstädes ¹/₆ 1912; student vid Lunds univ. ¹⁸/₉ 1912; fil. kand. ²⁹/₆ 1915; fil. ämbetsex. ³¹/₆ 1916, fil. lic. ¹⁶/₈ 1920; amanuens vid Lunds univ.-bibliotek ⁴/₁₁ 1920; disputerade för filosofisk doktorsgrad ¹⁸/₈ 1923.

Tryckta skrifter: C. J. L. Almquist. Realisten och liberalen. Sthm 1923. 8:o. 394 s. (Gradualavh.) — Artiklar och recensioner i tidskrifter och tidningar. — Har deltagit i utgivandet av C. J. L. Almquist: Törnrosens bok I—X, Sthm 1921—23.

Einar Tomas Westblad, vrml.;

född i Över-Selö, Södermanlands län ²¹/₁₂ 1891; föräldrar: kontraktsprosten Wilhelm Andersson och Helena Westblad. Studentex. vid Örebro h. allm. lärov. ¹¹/₆ 1911, student vid Uppsala univ. s. å., fil. mag. ²⁹/₆ 1915, efterprövn. enl. fordr. f. fil. mag.-ex. ¹⁶/₁₂ 1916, student vid Lunds univ. 1917, fil. lic. ²⁷/₁₀ 1919, disp. f. doktorsgr. ²⁹/₆ 1923. Genomgick provårskurs vid h. reallärov. å Norrmalm i Stockholm läsåret 1921—22, vik. adjunkt vid Uddevalla realskola v. t. 1920, vik. adjunkt vid h. latinlärov. å Norrmalm läsåret 1920—21, part. vik. adjunkt vid h. reallärov. å Norrmalm v. t. 1922, extra lärare vid östra realskolan i Göteborg sedan h. t. 1922. — Har företagit resor (delvis med understöd av K. Vet.-Akademien) för zoologiska studier till Klubans biol. station 1916 samt till Kristinebergs zool. station 1920, 1921 och 1922.

Tryckta skrifter: Sticta amplissima (scop.) funnen i Närke. (Svensk bot. tidskrift 1913. 8 s.) — Über Resorption von Dottertropfen im Darm von Dendrocoelum lacteum (Müll.). (Zool. Anzeiger Bd 55, 1922. 5 s.) — Zur Physiologie der Turbellarien. I. Die Verdauung. II. Die Exkretion. Lund 1923. 4:o. 212 s., 2 pl. (Gradualavh. Lunds univ:s årsskr. N. F. Avd. 2. Bd 18. Nr 6.)

Axel Fredrik Winell, ög.;

född i Vårdsberg, Östergötland, $\frac{5}{11}$ 1864; föräldrar: lantbr. P. Axel Winell och Joh:a Sofia Borg. Studentex. i Linköping $\frac{20}{6}$ 1883; student i Uppsala h. t. 1884, fil. kand. $\frac{14}{12}$ 1887, kompl. $\frac{29}{6}$ 1888; fil. lic. i Lund $\frac{21}{6}$ 1919, disp. för doktorsgraden $\frac{21}{10}$ 1922; genomgick provår vid Norra latinlärov. i Stockholm 1888—89, tjänstgjorde såsom v. adjunkt i Nyköping v. t. 1890—v. t. 91, extralärare vid Norra reallärov. i Stockholm 1891—94 och är sedan $\frac{11}{4}$ 1894 adjunkt i franska, tyska och engelska i Skara.

Tryckta skrifter: Tysk grammatik. Sthm 1904, 5:e uppl., 1919. — Pelagia. Eine Legende in mittelniederländischer Sprache. Mit Einleitung, Anmerkungen und Glossar. Halle (Saale) 1922. XVIII, 51 s., 1 pl. (Gradualavh.)

Karl-Axel Wingårdh, gb.;

född i Skelderviken, Kristianstads län, $\frac{5}{6}$ 1892; föräldrar: stationsinspektoren Ernst Wingårdh och Amy Mathisen. Intogs h. t. 1901 vid h. realläroverket å Östermalm; studentex. vid Halmstads h. allm. läroverk $\frac{4}{6}$ 1910; student vid Lunds univ. h. t. s. å.; fil. kand. $\frac{14}{12}$ 1912; fil. ämbetsex. $\frac{15}{12}$ 1913; kompletterade samma ex. $\frac{15}{12}$ 1914; fil. lic. $\frac{15}{12}$ 1917; kompletterade samma ex. $\frac{15}{12}$ 1922; disp. för fil. doktorsgraden $\frac{18}{6}$ 1923. Genomgick provårskurs vid Lunds h. allm. lärov. läsåret 1919—1920. Tjänstgjort som e. o. lektor vid Eksjö kommunala gymnasium h. t. 1918; som extralärare vid Lunds privata elementarskola läsåret 1919—1920 samt såsom ordinarie lärare vid samma skola fr. o. m. h. t. samma år. Deltog i 16:de skandinav. naturforskarmötet i Kristiania juli 1916.

Tryckta skrifter: Eine Methode für Intensitätsmessungen bei Röntgenstrahlen nebst einigen vorläufigen Absorptionsbestimmungen. (Physikal. Zeitschrift 1920 s. 83—88. Tills. med M. Siegbahn.) — Untersuchungen über die Absorption der Röntgenstrahlen I. (Zeitschrift für Physik 1922 s. 363—376.) — Experimentelle Untersuchungen über die Schwächung der Röntgenstrahlen. Lund 1923. 8:o. 54 s. (Gradualavh.)

Val m. m.

Förutom redan i det föregående omnämnda val är att anteckna följande:

Den 29 april 1923 valde den akademiska församlingen till ledamöter i det mindre akademiska konsistoriet för treårsperioden den 1 juni 1923—den 31 maj 1926 professorerna Herner och Carlgren samt till ledamot i universitetets drätselnämnd för samma treårsperiod professorn Carlgren, båda genom omval.

Till dekaner för det akademiska året 1923—1924 äro utsedda inom teologiska fakulteten professorn, domprosten Rodhe, inom juridiska fakulteten professorn Björling, inom medicinska fakulteten professorn Sjövall, inom filosofiska fakultetens humanistiska sektion professorn Nelson och inom samma fakultets matematisk-naturvetenskapliga sektion professorn Ekman.

Lund i november 1923.

Johan C. W. Thyren.

Utdrag ur universitetets räkenskaper för år 1922.

Kapitalbehållning från år 1922:

Akademikassan	1,937,903: 97	
Reservfonden	191,572: 38	
Jollainska donationsfonden	14,209: 79	
Magnatstipendiefonderna	2,991,398: 32	
Bibliotekskassan	44,744: 40	
Ålderstilläggsfonden	4,934: 30	
Pensionsfonden	769,294: 82	
Änke- och pupillkassan	192,438: 49	6,146,496: 47

Inkomster under år 1922:

Statsanslag (inkl. inbetalda pensionsavgifter kr. 20,652: 36)	2,117,283: 51	
Arrendemedel	87,274: 73	
Räntor	287,464: 18	
Nya donationer	60,980: 51	
Diverse inkomster	36,392: 17	2,589,395: 10
	Summa	8,735,891: 57

Utgifter under år 1922:

Löner och arvoden	1,581,594: 10	
Universitetsinstitutioner	428,566: 90	
Stipendier och premier	116,187: 91	
Pensioner	39,040: 77	
Byggnader och reparationer	142,192: 62	
Diverse utgifter	36,394: 53	2,343,976: 83

Kapitalbehållning till år 1923:

Akademikassan	2,069,307: 07	
Reservfonden	192,045: 31	
Jollainska donationsfonden	14,599: 72	
Magnatstipendiefonderna	3,083,968: 58	
Bibliotekskassan	48,635: 31	
Ålderstilläggsfonden	4,532: 39	
Pensionsfonden	785,759: 69	
Änke- och pupillkassan	193,066: 67	6,391,914: 74
	Summa	8,735,891: 57

Föreläsningar och övningar under läsåret 1922—1923.

Teologiska fakulteten. Dompr. *Pfannenstill*: h. t. den kristliga etiken. — Prof. *Herner*: gammaltestamentlig teologi (1 t.), Jesaja (h. t. 2 t., v. t. 3 t.), h. t. seminarieövningar. — Prof. *Holmquist*: h. t. nyare forskningar om reformationen (3 t.), väckelsen i Sverige (1 t.), v. t. finska pietismen (3 t.), v. t. seminarieövningar. — Prof. *Aurelius*: h. t. Markusevangeliet (4 t.), v. t. frågor rörande evangeliska traditionens uppkomst (3 t.), v. t. seminarieövningar. — Prof. *Rodhe*: den svenska psalmboken (2 t.), h. t. nutida församlingsarbete (1 t.), v. t. församlingsarbete (1 t.), h. t. och v. t. homiletiska övningar (h. t. en 2-timmars serie extra). — Prof. *Lehmann*: h. t. teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer (2 t.), madonnakult (1 t.), v. t. muhammedanismen (2 t.), renässans och reformation (1 t.), h. t. och v. t. seminarieövningar. — Prof. *Aulén*: h. t. kyrkan (3 t.), v. t. tro och troskunskap (3 t.), h. t. och v. t. seminarieövningar. — Doc. *Fehrman*: h. t. och v. t. kurser i symbolik (reformert kristendom) (inalles 35 t.). — Doc. *Eidem*: h. t. kateketiska och homiletiska övningar (4 t.), v. t. Nya testamentets förbindelser med Gamla (inalles 30 t.). — Doc. *Lindeberg*: h. t. muhammedanmissionens historia (inalles 15 t.), v. t. muhammedanmissionens historia från 19:de århundradets början (inalles 20 t.). — Doc. *Briem*: h. t. okt. och nov. allmän religionshistoria (4 t.), v. t. febr., mars och april den religiösa upplevelsen (4 t.). — Doc. *Rosén*: h. t. Max Schelers etiska åskådning (3 t.), v. t. livsproblemet hos Nietzsche (1 t.), Wendt, Die sittliche Pflicht (2 t.), v. t. seminarieövningar. — Doc. *Nygren*: h. t. praktiska övningar (4 t.), v. t. praktiska övningar (2 t.), filosofisk och kristen etik (15 t.). — Kyrkoh. *Stadener*: övningar och kurser i homiletik, kateketik, kyrkorätt och församlingsvård (6—8 t.). — f. d. kapellmäst. *Berg*: övningar i liturgisk sång (2 t.). — Musikdirektör *Anrep-Nordin*: övningar i liturgisk sång (6 t.).

Juridiska fakulteten. Prof. *Thyrén*: h. t. och v. t. komparativ straffrätt (4 t.); enskilda kollegier: h. t. i juridisk encyklopedi och i elementär straffrätt; v. t. i straffrätt och i internationell privaträtt. — Prof. *Kallenberg*: h. t. konkursrätt (2 t.), processrättsliga övningar (en dubbeltimme i veckan) samt enskilt kollegium i utsöknings- och konkurslagarne; v. t. konkursrätt (2 t.), processrättsliga övningar (en dubbeltimme i veckan); enskilt kollegium i civilprocessrätt. — Prof. *Björling*: h. t. och v. t. obligationsrättens allmänna del (3 t.), civilrättsliga övningar med rättsfall (2 t. varannan vecka), samt enskilda kollegier: h. t. i familjerätt och v. t. i sakrätt. — Prof. *Ernberg*: h. t. och v. t. speciell privaträtt (4 t.), enskilda kollegier i speciell privaträtt. — Prof. *Malmgren*: h. t. valda partier av statsrätten (3 t.), seminarieövningar i statsrätt (1 dubbeltimme i veckan) samt enskilt kollegium i statsrätt, v. t. förvaltningsrätt (4 t.), enskilt kollegium i förvaltningsrätt. — Prof. *Bergman*: h. t. processrättens historia (2 t.), övningar i medeltida rättskällor (1 dubbeltimme varannan vecka), enskilt kollegium i privaträttens historia samt kurs i handskriftsläsning, v. t. romerska rättskällor, därefter romersk processrätt (3 t.), övningar med behandling av Gaii och Justiniani Institutiones och i lättare Pandectexeges (1 dubbeltimme varannan vecka) samt enskilt kollegium i romersk förmögenhetsrätt. — Prof. *Sommarin*: h. t. ekonomisk historia (3 t.), övningar i nationalekonomi (2 t. varannan vecka) samt enskilt kollegium i nationalekonomi; v. t. 1800-talets ekonomiska historia och nationalekonomi, därefter några skiljaktigheter i uppfattningen av vissa grundproblem inom den teoretiska nationalekonomien (1 t.), finansvetenskap (2 t.), övningar i nationalekonomi (1 dubbeltimme varannan vecka), enskilt kollegium i finansrätt. — Doc. *Lindahl*: h. t. teorin för konjunkturväxlingarna (tills. 20 t.), v. t. penning- och kreditväsendet (tills. 30 t.). — Doc. *Bergendal*: h. t. den propedeutiska kursen (tills. 80 t.), v. t. kurs i förmögenhetsrätt för kansliexamen (tills. 40 t.). — Hovrättsassessor *Ericsson*: h. t. och v. t. praktiska kursen (tills. 75 t.).

Medicinska fakulteten. Prof. *Forssman*: h. t. 15—29 sept. immunitetslära med särskild hänsyn till anaphylaxi (4 t.), 1—31 okt. lett förekommande patologiska obduktioner 3 dagar i veckan; v. t. 15 jan.—11 april allmän patologi (6 t.), 13 april—18 maj bakteriologi (7 1/2 t.). — Prof. *Essen-Möller*: h. t. och v. t. klinisk

undervisning i obstetrik och gynekologi (12 t.) samt demonstrationer av abnorma förlossningsfall å tider, varom de tjänstgörande särskilt underrättas i varje fall. — Prof. *Broman*: h. t. och v. t. lett de dagliga dissektionsövningarna; h. t. 18 sept.—25 okt. bröst- och bukorganens utveckling och byggnad (5 t.); v. t. 15 febr.—14 mars centrala nervsystemets utveckling och byggnad (5 t.), 8 jan.—3 febr. kurs i komparativ anatomi. — Prof. *Karl Petrén*: h. t. 1 sept.—23 dec. och v. t. 1 febr.—31 maj kliniska föreläsningar i medicin (6 t.); h. t. 1 sept.—23 dec. och v. t. 8 jan.—31 maj varannan dag klinisk rond med undersökningar och demonstrationer. — Prof. *Thunberg*: h. t. 16 okt.—15 dec. och v. t. 16 mars—31 maj föreläsning- och demonstrationskurs i fysiologi (8 t.) samt dagligen övervakat laborationerna i fysiologi. — Prof. *Overton*: h. t. 1 sept.—15 okt. och v. t. 19 mars—31 maj kurs i farmakologi och receptskrivning (h. t. 10 t., v. t. 8 t.). — Prof. *Ahlström*: h. t. okt.—nov. och v. t. jan.—april kliniska och polikliniska föreläsningar och demonstrationer i oftalmiatrik (6 t.). — Prof. *Sjövall*: h. t. 16—30 sept. och 1 nov.—29 dec. tre dagar i veckan lett förekommande patologiska obduktioner, 1—15 sept. och 1—31 okt. speciell patologisk anatomi (4 t.), undervisning under hela terminen i anslutning till förekommande rättsmedicinska obduktioner; v. t. 1 febr.—31 maj tre dagar i veckan lett förekommande patologiska obduktioner, under hela terminen meddelat undervisning i anslutning till förekommande rättsmedicinska obduktioner samt från den 1 mars kurs i rättsmedicin (tills. 24 t.). — Prof. *af Klercker*: h. t. 15 sept.—15 dec. och v. t. 1 mars—31 maj föreläsningar och demonstrationer i pediatrik å pediatrika kliniken (4 t.) och pediatrika polikliniken (3 t.). — Prof. *Gustaf Petrén*: h. t. 1 sept.—23 dec. och v. t. 1 febr.—31 maj kliniska föreläsningar i kirurgi, under samma tid fyra à fem dagar i veckan demonstration av polikliniska fall samt två dagar i veckan klinisk rond. — Prof. *Widmark*: h. t. 16 okt.—15 dec. och v. t. 15 jan.—15 mars föreläsningar i medicinsk och fysiologisk kemi (5 t.), h. t. och v. t. under samma tider ledande av laborationsövningar (6 t.). — Prof. *Hellman*: v. t. t. o. m. den 5 maj föreläsningar (5 t.) och övningar i histologi och embryologi. — Prof. *Ask*: h. t. kliniska föreläsningar och demonstrationer i oftalmiatrik (tills. 9 t.), v. t. föreläsningar samt kliniska och polikliniska demonstrationer (tills. 10 t.). — Doc. *Törne*: h. t. 15 okt.—15 dec. och v. t.

1 febr.—31 mars kurs i otologi, rhinologi och laryngologi (6 t.). — Doc. *Olow*: 1 juni—31 aug. klinisk undervisning i obstetrik och gynekologi (12 t.) samt demonstrationer av abnorma förlossningsfall å tider, varom de tjänstgörande särskilt underrättas i varje fall; juni, h. t. okt. och v. t. febr. kurs i förlossningsoperationers utförande å fantom. — Doc. *Ljungdahl*: h. t. 10 sept.—31 okt. och dec., v. t. jan. och 5 febr.—31 mars kurs i kliniska laborationer; v. t. 8—31 jan. kliniska föreläsningar i medicin (6 t.), febr. laborationskurs i invärtessjukdomarnas diagnostik och terapi; h. t. 1 okt.—23 dec. och v. t. 1 mars—30 april undervisning å medicinska polikliniken (3 t.). — Doc. *Stenström*: h. t. 10—30 sept. och v. t. jan., april och maj föreläsningar över fysikalisk diagnostik (2 à 3 t.); v. t. 8 jan.—28 febr. undervisning å medicinska polikliniken (3 t.). — Doc. *Holmdahl*: h. t. och v. t. biträtt vid undervisningen i anatomi (h. t. 75 t. och v. t. 100 t.); h. t. okt. och dec. samt v. t. 5 febr.—31 mars föreläsningar över fysikalisk diagnostik (2 t.); h. t. 10 sept.—31 okt. och dec. samt v. t. jan. och april—maj praktisk undervisning i fysikalisk diagnostik (4 t.). — Doc. *Edling*: h. t. 10 okt.—13 dec. kurs i röntgendiagnostik (tills. 39 t.); v. t. kurser i röntgendiagnostik under mars (tills. 13 t.) och april (tills. 14 t.). — Doc. *Ingvar*: h. t. sept. undervisning å medicinska polikliniken (3 t.); sept. nervsystemets degenerativa och funktionella sjukdomar (tills. 26 t.). — f. d. e. o. Prof. *Nerander*: h. t. okt.—nov. och v. t. mars—april klinisk psykiatri (4 t.). — Med. lic. *E. Petrén*: h. t. 1 sept.—14 dec. och v. t. jan.—maj klinisk undervisning i epidemiologi; v. t. maj föreläsningar i epidemiologi (tills. 6 t.). — Med. lic. *Frising*: h. t. sept., nov., dec. och v. t. febr.—maj klinisk undervisning med demonstrationer i extremitetskirurgi och kirurgiska ben- och led-sjukdomar (6 t.) samt polikliniska demonstrationer å ortopediska polikliniken (3 dagar); h. t. okt. speciell ortopedi (2 t.). — Med. lic. *Möller*: h. t. 10 sept.—31 okt., dec. och v. t. jan.—maj propedeutisk undervisning i allmän kirurgi; h. t. och v. t. 1 febr.—31 maj polikliniska föreläsningar i kirurgi (1 t.) samt alla dagar i veckan undervisning och handledning i förbandsläggning och mindre kirurgiska operationer. — Med. lic. *Johansson*: h. t. okt. och dec. biträtt vid den praktiska undervisningen i fysikalisk diagnostik. — Med. lic. *Brahme*: h. t. 10 sept.—31 okt., dec. kurs i allmän sjukvårdsteknik; v. t. 10 april—31 maj kurs i kliniska

laborationer (4 t.). — Fil. lic. *Ljunggren*: h. t. 1 sept.—15 dec. och v. t. 10 febr.—31 maj kurs i allmän kemi (5 dagar). — Med. lic. *Odin*: v. t. jan., 10 april—31 maj kurs i allmän sjukvårdsteknik; 5 febr.—31 mars praktisk undervisning i fysikalisk diagnostik (4 t.); maj undervisning å medicinska polikliniken (3 t.). — Med. lic. *Lapidus*: v. t. 5 febr.—31 mars kurs i allmän sjukvårdsteknik. — Med. lic. *Emilsson*: h. t. 15—31 dec. klinisk undervisning i epidemiologi. — Med. kand. *Wilton*: h. t. och v. t. 1—14 febr. undervisning i samband med obduktioner å patologiska institutionen. — Med. kand. *Lindau*: v. t. 8—31 jan., 15 febr.—31 maj undervisning i samband med obduktioner å patologiska institutionen. — Med. kand. *Ahlgren*: h. t. 16 okt.—15 dec. och v. t. 16 mars—31 maj lett laborationsövningar i fysiologi. — Med. kand. *Olinder*: h. t. undervisning i samband med obduktioner å patologiska institutionen. — Med. kand. *Behring*: v. t. undervisning i samband med obduktioner å patologiska institutionen och Lunds hospital.

Humanistiska sektionen. Prof. *Wrangel*: h. t. förra hälften av sept. konsthistoriska utflykter till kyrkor och kloster i Skåne, fr. d. 19 sept. Sveriges målarkonst under 1600- och 1700-talen (2 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. 16 jan.—17 febr. Sveriges måleri under 1700-talet (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.), under maj konsthistoriska utflykter med övningar. — Prof. *Lindskog*: h. t. Euripides' Herakles (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Prof. *Larsson*: h. t. valda filosofiska problem i historisk belysning (2 t.), seminarieövn. (2 t.); v. t. — h. t. — Prof. *Kock*: h. t. de germanska språkens utvecklingshistoria (2 t.), valda äldre tyska texter (2 t.); v. t. urgermansk ljudlära (3 t.), valda äldre tyska texter (1 t.). — Prof. *Liljeqvist*: h. t. praktisk filosofi i dess grunddrag och allmänna grundläggning (3 t.), seminarieövn. (2 t.); v. t. — h. t. — Prof. *Ekwall*: h. t. modern engelska (1 t.), medelengelska (2 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. engelsk fonetik (1 t.), medelengelska (2 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Prof. *Moberg*: h. t. arabiska för nybörjare (2 t.), arabiska prosatexter ur Brünnows Chrestomathie (1 t.), seminarieövn. (1 t.) och propedeutisk kurs i hebreiska, omfattande 35 t.; v. t. texter ur Brünnow-Fischers Arabische Chrestomathie (2 t.), syriska för nybörjare (2 t.) samt

propedeutisk kurs i hebreiska, omfattande 35 t. — Prof. *M. Nilsson*: h. t. översikt över antikens kultur och historia (4 t.), seminarieövn. i klassisk fornkonst; v. t. under febr. det grekiska vasnmåleriet (3 t.), seminarieövn. (2 t.), genomgång av Köpenhamns samlingar av antik konst under 4 dagar. — Prof. *Walberg*: h. t. italienska (1 t.), Corneilles tragedi *Cinna* (1 t.), provensalska (1 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. fr. april fornfranska (2 t.), provensalska (1 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Prof. *Herrlin*: h. t. 1700- och 1800-talens lärdoms- och uppfostringshistoria (4 t.), övningar i psykologi; v. t. filosofiska prenotationer till psykologien och pedagogiken, allmän psykologi samt därefter speciell psykologi (2 t.), pedagogikens historia (2 t.). — Prof. *Löfstedt*: h. t. Terentius (3 t.), fr. 20 okt. seminarieövn. varannan vecka (2 t.), kurs i latin omfattande omkr. 75 t.; v. t. Terentius (2 t.), seminarieövn. (2 t.), kurs i latin för komplettering av studentexamen (80 t.). — Prof. *Hellquist*: h. t. 1—15 sept. svensk ordbildningslära, därefter valda Eddasånger (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. svensk språkhistoria (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Prof. *Nelson*: h. t. Sveriges geografi (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. världens politiska och ekonomiska geografi efter världskriget (2 t.), seminarieövn. (2 t.). — Prof. *S. Wallengren*: h. t. de genom revolutionerna i Europa tillkomna statsförfattningarna (2 t.), det engelska parlamentet (1 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. under jan.—febr. de genom revolutionerna i Europa tillkomna statsförfattningarna (2 t.), Frankrikes författning (1 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Prof. *Olson*: h. t. viktigare frågor inom den nordiska ljudhistorien (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. — h. t. — Prof. *L. Weibull*: h. t. valda delar av Sveriges och Danmarks historia (2 t.), seminarieövn. (2 t.). — Prof. *Rydbeck*: h. t. förhållandet mellan mark- och mossfynd samt gravfynd från förhistorisk tid (2 t.); v. t. proped. kurs i nordisk och jämförande fornkonst (2 t.) samt därefter kurs i museiteknik (4 t.). — Prof. *Böök*: h. t. litteraturen och den andliga kulturen under Oscar II:s regering (2 t.), seminarieövn. (2 t.); v. t. litteraturhistoria med poetik (2 t.), seminarieövn. (2 t.). — Prof. *Agrell*: h. t. ryska (1 t.), polska (2 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. ryska (1 t.), polska, därefter tjeckiska (2 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Doc. *v. Sydow*:

h. t. folktradition i Eddadiktningen (3 t.), folkmedicin (2 t.), seminarieövn. (4 t.); v. t. folkpsykologi (3 t.), folktradition i medeltidslitteratur (2 t.), folksagosystematik (1 t.), seminarieövn. (4 t.). — Doc. *Hilma Borelius*: v. t. engelsk litteratur kring 1800-talets mitt (30 t.). — Doc. *Petersson*: h. t. fornindisk ljudhistoria (1 t.), sanskrittext (1 t.), kurs i allmän och jämförande indoeuropeisk språkforskning (2 t.); v. t. kurs i sanskrit för nybörjare (3 t.), Meghadūta (1 t.). — Doc. *C. Weibull*: h. t. kurs i medeltidens historia (2 t.), seminarieövn. (2 t.); v. t. Sveriges historia efter Gustaf II Adolfs död (2 t.), seminarieövn. (2 t.). — Doc. *Persson*: h. t. grekiska inskrifter (tills. 25 t.); v. t. Aristoteles' Athéns statsförfattning (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Doc. *Sahlgren*: h. t. kurs i nordisk språkhistoria (tills. 25 t.); v. t. = h. t. (tills. 40 t.). — Doc. *Kjellin*: h. t. Estlands och Lettlands kyrkliga konst (tills. 17 t.), seminarieövn. (8 t.). — Doc. *Lagerroth*: h. t. propedeutisk kurs i statskunskap (tills. 36 t.); v. t. de parlamentariska arbetsformerna i England, Frankrike och Förenta Staterna (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Doc. *Nyman*: h. t. allmän psykologi (tills. 29 t.); v. t. propedeutisk kurs i filosofiens historia (50 t.), repetitionskurs i logik (6 t.). — Doc. *Liljegren*: h. t. äldre engelska texter och seminarieövn. (tills. 25 t.); v. t. Shakespeares Hamlet och Hamletproblem (2 t.), proseminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Doc. *Anderberg*: h. t. kurs i experimentell psykologi med laborationer (tills. 37 t.); v. t. kurs i experimentell psykologi med demonstrationer (tills. 20 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Doc. *Åkerman*: h. t. seminarieövn. och kurs i översättning från svenska till latin (tills. 43 t.); v. t. Lucanus (tills. 18 t.), Catullus (tills. 12 t.), översättningsövningar från svenska till latin (tills. 6 t.). — Doc. *Bonnesen*: h. t. Rysslands historia efter 1682 (tills. 27 t.); v. t. kurs i svenska statsförfattningens historiska utveckling (2 t.). — Doc. *Belfrage*: h. t. kurs i svensk stilistik (tills. 38 t.); v. t. Fru Lennegrens stil (15 t.), seminarieövn. (15 t.). — Doc. *H. Smith*: h. t. Vāmanas poetik och därefter grammatisk sanskrittext (tills. 30 t.), kurs över lättare sanskrittexter och seminarieövn. (tills. 30 t.), övningar (12 t.). — Doc. *Lundberg*: h. t. Eyrbyggja saga (tills. 25 t.); v. t. Eyrbyggja saga (tills. 30 t.). — Doc. *Sköld*: h. t. inledning till studiet av de slaviska språken (26 t.); v. t. serbiska, slavisk ljudlära ur komparativ synpunkt, kirillisk paleografi (tills.

15 t.). — Doc. *Holmberg*: v. t. litteraturhistoria med poetik (tills. 8 t.). — Doc. *Carlsson*: v. t. Plinius den yngres brev (tills. 31 t.). — F. d. prof. *Kjellberg*: v. t. mars—april den grekiska och romerska bildhuggarkonstens historia (37 t.). — Doc. *Cornell*: v. t. mars—april italienskt måleri fr. o. m. 1200-talet (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Lektor *Thorn*: v. t. febr.—mars föreläsningar (3 t.), övningar varannan vecka (2 t.). — Lektor *Fielden*: h. t. läsning och kommentering (2 t.), Shakespeare (1 t.), valda essayer av Macaulay (1 t.), muntlig översättning från svenska (1 t.), The English Drama since Oscar Wilde (1 t.), enskilda kurser i engelskt uttal och konversation; v. t. läsning och kommentering (2 t.), Shakespeare, Hamlet (1 t.), läsning (1 t.), muntlig översättning från svenska (1 t.), Allegory in English Literature (1 t. varannan vecka), Talks on English institutions, manners and ways of life (1 t. varannan vecka), enskilda kurser i engelskt uttal, konversation m. m. — Lektor *Walter*: h. t. Deutsche Syntax (1 t.), Lektüre (1 t.), Deutsche Phraseologie (1 t.), Übungen im Übersetzen aus dem Schwedischen ins Deutsche (2 t.), Übungen im Übersetzen von Gesprächstoff (1 t.), enskild kurs, omfattande omkr. 40 t.; v. t. Hauptschwierigkeiten der deutschen Grammatik (1 t.), Lektüre (1 t.), Beiträge zum deutschen Wortschatz (1 t.), Übungen im Übersetzen aus dem Schwedischen ins Deutsche (3 t.) samt fr. 18 april Repetitionskursus für Examinanden (4 t.), enskild kurs (tills. 40 t.). — Lektor *Pinot*: h. t. skriftliga övningar efter diktamen (1 t.), Victor Hugo's Choix de poésies (1 t.), översättningsövningar (2 t.), Les institutions françaises (1 t.), grammatik och stilistik (1 t.), kurs i stilskrifning m. m.; v. t. skriftliga övningar efter diktamen (1 t.), Théâtre de François de Curel, t. IV (1 t.), översättningsövningar till franska (1 t.), Rostand, Cyrano de Bergerac (1 t.), välläsningsoövningar (1 t.), Le roman français au XIX^e siècle (1 t.), kurs i fransk stilskrivning (tills. 10 t.). — Dr. *Nörregård*: h. t. kurs i danska (tills. 7 t.).

Matem.-naturvet. sektionen. Prof. *Charlier*: h. t. stjärnornas rörelse (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. valda delar av stjärnstatistiken (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Prof. *Murbeck*: h. t. Angiospermgrupperns systematik (2 t.) och därefter Gymnospermernas morfologi och systematik, övningar i embryologi m. m. (4 t.); v. t. Gymnospermernas och

Pteridofyternas morfologi och systematik (2 t.), seminarieövn. (4 t.). — Prof. *H. Wallengren*: h. t. valda delar av den jämf. anatomen (2 t.), övningar i vertebraternas jämf. anatomi (8 t.); v. t. allmän fysiologi (2 t.), under förra hälften av terminen histologiska övningar (8 t.), under senare hälften övningar i allmän fysiologi (8 t.). — Prof. *Brodén*: h. t. funktionsteori (2 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.) samt propedeutisk kurs. — Prof. *Ekman*: h. t. analytisk mekanik och hydrodynamik (3 t.), övn. varannan vecka (2 t.); v. t. under jan. potentialteori (4 t.), därefter nyare undersökningar över havsströmmarnas mekanik (2 t.), efter 1 febr. proped. kurs (1 t.), räkneövn. i mekanik varannan vecka (2 t.). — Prof. *Carlgren*: h. t. evertrebraternas system, morfologi och biologi (2 t.); v. t. evertrebraternas system, morfologi och biologi (4 t.), kurs i evertrebraternas morfologi och systematik, embryologisk kurs. — Prof. *Nilsson-Ehle*: h. t. fr. o. m. 1 nov. mutationer inom växt- och djurriket (3 t.); v. t. *Drosophila*-forskningens senaste resultat (3 t.). — Prof. *Grönwall*: h. t. historisk geologi (3 t.), propedeutisk kurs och exkursioner; v. t. propedeutisk kurs i paläontologi (tills. 24 t.), historisk geologi (3 t.), övningar (2 t.), under senare delen av terminen geologiska exkursioner. — Prof. *Siegbahn*: h. t. allmän fysik II (2 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.) och laborationsövn.; v. t. elektricitet (1 t.), allmän fysik III (1 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Prof. *Kylin*: h. t. fr. 15 okt. växternas transpiration och därmed i samband stående ekologiska frågor (2 t.), övn. i växtanatomi (3 t.); v. t. t. o. m. 15 mars valda kapitel ur växternas ekologi (2 t.), övningar (6 t.) samt fr. 15 mars till mitten av maj övningar i växtfysiologi (12 t.). — Prof. *Smith*: h. t. organisk kemi (3 t.), seminarieövn. (1 t.) samt laborationsövn.; v. t. organisk kemi (2 t.), seminarieövn., laborationer i fysikalisk kemi samt övningar för specialister (8 t.). — Observ. *Gyllenberg*: h. t. astronomiska instrumentens användning; v. t. kurs i användningen av enklare astron. instrument (3 t.). — T. f. laborator *Sebelius*: h. t. 8 sept.—31 okt. kurs i undervisningsexperiment (6 t. 2 dag. i veck.), under tiden 6 nov.—15 dec. kurs i reaktionslära och kvalitativ analys (10 t. 4 dag. i veck.); v. t. 15 jan.—31 mars kurs i kvalitativ analys, under april kurs i organisk syntes, under maj kurs i kvantitativ analys. — Dr *Bengtsson*: h. t. Coleopterernas larver jämte grunddragen av ordningens systematik och biologi (2 t.),

proped. kurs i entomologi i förening med bestämningsövn. (2 t.), exkursioner; v. t. = h. t. — Doc. *Svensson*: h. t. propedeutisk kurs i matematik (24 t.); v. t. = h. t. — Doc. *Hadding*: h. t. allmän mineralogi (2 t.), övningar i mineralogi och petrografi (4 t.), petrografiska exkursioner; v. t. allmän mineralogi, därefter kurs i petrografi (2 t.), övningar (2 t.), under maj petrografiska exkursioner. — Doc. *Frödin*: h. t. propedeutisk kurs i kartografi (35 t.); v. t. kurs i fältmätning och kartläggning (tills. 45 t.). — Doc. *Wicksell*: h. t. korrelationslära (3 t.), proped. kurs i statistik och en elementär i matematisk statistik (omkr. 30 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.); v. t. propedeutisk kurs i statistik, därefter statistiska seriers stabilitet (3 t.), seminarieövn. varannan vecka (2 t.). — Doc. *Lundegårdh*: h. t. markläran från fysiologisk-ekologisk synpunkt (c:a 60 t.); v. t. experimentell ekologi (tills. 35 t.). — Doc. *Naumann*: h. t. kurs med bestämningsövningar i speciell limnologisk teknik; v. t. kurs i speciell limnologisk teknik (tills. 100 t.), dels den moderna limnologiens grundlinjer, dels limnoplanktons systematik, morfologi och ekologi (tills. 15 t.). — Doc. *Ohlsson*: h. t. propedeutisk kurs i allmän kemi (45 t.); v. t. seminarieövn. varannan vecka (2 t.), valda delar av den teoretiska kemien (tills. 10 t.). — Doc. *Troedsson*: h. t. Sveriges kvar-
tär (27 t.); v. t. Sveriges geologi (39 t.). — Doc. *Malmquist*: h. t. bestämningen av celesta avstånd (51 t.); v. t. kurs i sfärisk astronomi (19 t.), räkneövningar. — Doc. *Uhler*: h. t. icke-euklidisk geometri (2 t.), interpolation och numerisk approximation (2 t.); v. t. potensserier (2 t.), övningar varannan vecka (2 t.), del av den propedeutiska kursen i matematik (2 t.). — Doc. *Ryde*: h. t. algebraiska tal (26 t.); v. t. kedjebråk (1 t.), algebraiska tal (2 t.), övningar varannan vecka (2 t.). — Doc. *Nordqvist*: h. t. kurs över sötvattnets zoobiologi (14 t.). — Doc. *Alsterberg*: v. t. valda delar av jämförande fysiologi (tills. 20 t.), övningar (tills. 50 t.). — Doc. *Klein*: v. t. Bohrs astronomi (34 t.). — Doc. *Turesson*: v. t. artlära (10 t.). — Doc. *Hjalmar*: v. t. fysikaliska undervisnings-experiment (24 t.), demonstrationer. — Assistent *Lindh*: h. t. propedeutisk kurs i fysik (29 t.). — Fil. mag. *Stensson*: h. t. fotografi och fotografisk reproduktionsteknik (tills. 8 t.).

Exercitier. Kapellmästaren *Berg*: h. t. och v. t. kammar-musik (2 t.), orkestermusik (2 t.), föreläsningar över harmonilära, event. kontrapunkt (1 t.). — Löjtnanten *Oterdahl*: h. t. och v. t. gymnastik och fäktövningar (11 t.). — Gymnastikdirektör *Estrid Ribbing*: h. t. och v. t. gymnastikövningar (3 t.).



78.485
1911 15 1923

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS

NOVA SERIES

**LUNDS UNIVERSITETS
ÅRSSKRIFT**

NY FÖLJD

FÖRSTA AVDELNINGEN

TEOLOGI, JURIDIK OCH HUMANISTISKA ÄMNEN

XIX

1923



LUND

C. W. K. GLERUP

LEIPZIG

OTTO HARRASSOWITZ

Lunds Universitets Årsskrift. N. F.

Första Avdelningen.

Teologi, Juridik och Humanistiska ämnen.

Bd 14. 1—2. 1918. (Pris 27 kr. + 25 kr.)

1. *Herner, S.*, Vegetabilisches Erstlingsopfer im Pentateuch. (Kr. 1: 50.) — *Lehmann, E.*, »Skabt i Guds billede.» (Kr. 0: 75.) — *Aurelius, E.*, Jesu Messiasmedvetande. (Kr. 1: 00.) — *Pfannenstill, M.*, Luthers tro såsom förtröstan och kunskap. (Kr. 0: 75.) — *Aulén, G.*, Martin Eric Ahlman och Ebbe Gustaf Bring. En teologisk strid i Lund på 1840-talet. (Kr. 1: 75.) — *Undén, Ö.*, Juridiken som vetenskap. (Kr. 0: 75.) — *Thyrén, J. C. W.*, Le délit de diffamation. Étude de droit comparatif et de lege ferenda. (Kr. 1: 00.) — *Bergman, C. G.*, Testamentet i 1600-talets rättsbildning. (Kr. 3: 75.) — *Ernberg, A.*, Om fullmaktsröstning vid val till riksdagens andra kammare. (Kr. 1: 25.) — *Brock, F. H.*, De olika löneteoriernas förhållande till hvarandra. (Kr. 0: 75.) — *Stille, A.*, De ledande idéerna i krigföringen i Norden 1563—1570. (Kr. 3: 50.) — *Norlind, A.*, Das Problem des gegenseitigen Verhältnisses von Land und Wasser und seine Behandlung im Mittelalter. (Kr. 1: 75.) — *Nelson, H.*, Geografiska studier över de svenska städernas och stadslika orternas läge. (Kr. 3: 50.) — *Fahlbeck, P.*, Statistiken och den numeriska kunskapsmetoden. Ett bidrag till frågan om statistikens ställning som vetenskap. (Kr. 1: 50.) — *Nilsson, Alb.*, Fru Nordenflychts religiösa diktning. (Kr. 2: 25.) — *Sydow, C. W. von*, Sigurds strid med Fåvne. En studie rörande hjältesagans förhållande till folkdiktningen. (Kr. 1: 50.) — *Norlind, T.*, Skattsägner. En studie i jämförande folkminnesforskning. (Kr. 3: 50.) — *Wrangel, E.*, Studier i gammalkristen ornamentik. (Kr. 1: 75.) — *Kjellin, H.*, Medeltida gravvårdsformer i Norden. (Kr. 1: 25.)

2. *Moberg, A.*, Babels torn. En översikt. (Kr. 2: 25.) — *Nilsson, M. P.*, Die Entstehung und religiöse Bedeutung des griechischen Kalenders. (Kr. 2: 25.) — *Persson, A. W.*, Vorstudien zu einer Geschichte der attischen Sakralgesetzgebung. I. Die Exegeten und Delphi. (Kr. 3: 00.) — *Zander, C.*, Versus Saturnii. Tertiis curis collegit et recensuit et examinavit. (Kr. 2: 50.) — *Löfstedt, E.*, Kritische Bemerkungen zu Tertullians Apologeticum. (Kr. 3: 75.) — *Lindqvist, A.*, Urg. *ǵazan-*, *ǵaza-* in Wörtern des Typus ahd. *siohtago*, mnd. *rīkedage*, an. *skildagi*, bzw. mhd. *irretac*. (Kr. 1: 50.) — *Kock, E. A.*, Jubilee jaunts and jottings. 250 contributions to the interpretation and prosody of Old West Teutonic alliterative poetry. (Kr. 2: 75.) — *Ekwall, E.*, Scandinavians and Celts in the North-West of England. (Kr. 4: 00.) — *Kock, A.*, Altnordischer *u*-Umlaut in Ableitungs- und Beugungs- endungen. (Kr. 1: 00.) — *Wigforss, E.*, De korta rotstavelserna i Skåne- målen. (Kr. 2: 00.) — *Sahlgren, J.*, Västgötska ortnamn av typen *Kölingared* och andra ortnamn som berätta om sekundär bebyggelse. (Kr. 0: 75.) — *Petersson, H.*, Baltische und slavische Wortstudien. (Kr. 2: 50.) — *Agrell, S.*, Zwei Beiträge zur slavischen Lautgeschichte. (Kr. 2: 50.)

Bd 15. 1919. (Pris 16 kr.)

Från Lunds Universitets Historiska Museum. Skrift utgiven med anledning av museets inflyttning i dess nya hem. (Kr. 8: 00.) — *Agrell, S.*, Baltoslavische Lautstudien. (Kr. 2: 50.) — *Kock, E. A.*, Kontinentalgermanische Streifzüge. (Kr. 1: 50.) — *Nyman, A.*, Dissertationens Kant. Ett kapitel ur kriticisms utvecklingshistoria. (Kr. 2: 00.) — *Thyrén, J. C. W.*, Remarks on a Swedish project of criminal law (1916), general part. (Kr. 1: 25.) — *Liljegren, S. B.*, American and European in the works of Henry James. (Kr. 3: 00.)

Bd 16. 1920. (Pris 22 kr.)

Thyrén, J. C. W., Några anmärkningar om straffsystemet i »Utkast till strafflag, allmänna delen». (Kr. 0: 75.) — *Löfstedt, E.*, Zur Sprache Tertullians. (Kr. 6: 00.) — *Petersson, H.*, Arische und armenische Studien. (Kr. 7: 50.) — *Mörner, M.*, Le Purgatoire de Saint Patrice du manuscrit de la Bibliothèque nationale fonds français 25545, publié pour la première fois. (Kr. 4: 50.) — *Lindqvist, A.*, Joachim Rachel. Zwei satyrische Gedichte, Der Freund und Der Poet, nach den Kopenhagener Handschriften herausgegeben. (Kr. 3: 00.) — *Pauli, I.*, Contribution à l'étude du vocabulaire d'Alphonse Daudet. (Kr. 6: 00.)

Bd 17. 1921. (Pris 20 kr.)

Thyrén, J. C. W., Über subsequeute Imputation *de lege ferenda*. (Kr. 1: 00.) — *Alin, F.*, Den naturliga viljans betydelse för sedligheten enligt lutherska kyrkans symboliska böcker. (Kr. 6: 00.) — *Nyman, A.*, Antinomierna i Aristoteles' Fysik. En Kantparallell. (Kr. 3: 50.) — *Thorn, A. Chr.*, Les proverbes de bon enseignement de Nicole Bozon publiés pour la première fois. (Kr. 5: 00.) — *Agrell, S.*, Zur baltoslavischen Lautgeschichte. (Kr. 2: 50.) — *Thyrén, J. C. W.*, Om internering av kroniska förbrytare med hänsyn till institutets införande i svensk rätt. (Kr. 0: 75.) — *Kock, E. A.*, Plain points and puzzles. 60 notes on Old English poetry. (Kr. 1: 25.) — *Nygren, A.*, Dogmatikens vetenskapliga grundläggning med särskild hänsyn till den Kant-Schleiermacherska problemställningen. (Kr. 4: 75.)

Bd 18. 1922. (Pris 20 kr.)

Kock, E. A., Fornjermansk forskning. (Kr. 1: 75.) — *Petersson, H.*, Vergleichende slavische Wortstudien. (Kr. 2: 00.) — *Sköld, H.*, Zur Chronologie der štokavischen Akzentverschiebung. (Kr. 3: 75.) — *Thyrén, J. C. W.*, Om s. k. allmänfarliga förbrytelser enligt modern straffrätt. (Kr. 1: 50.) — *Carlsson, G.*, Zur Textkritik der Pliniusbriefe. (Kr. 2: 50.) — *Nyman, A.*, Metafor och fiktion. Ett bidrag till poetikens teori. (Kr. 2: 50.) — *Petersson, H.*, Zur Kenntnis der indogermanischen Heteroklisie. (Kr. 2: 00.) — *Nygren, A.*, Filosofisk och kristen etik. (Kr. 7: 75.)

Lunds Universitets årsberättelse medföljer varje band.

Lunds Universitets Årsskrift.

N. F. Avd. 1. Bd 19.

Pris för hela bandet: Kr. 18:00.

Pris för de särskilda avhandlingarna, vilka även säljas var för sig:

1. *Hassler, Åke*, Internationella adoptivförhållanden. En studie till 26 och 27 §§ adoptionslagen. Kr. 2: 25.
2. *Kock, Ernst A.*, Notationes norrœnæ. Anteckningar till Edda och skalde-diktning. Kr. 3: —.
3. *Wulff, Fr.*, Nils Wilhelm Ljungberg och hans hebreiska kronologi. Kr. 1: 50.
4. *Aurelius, Erik*, Till frågan om den synoptiska traditionens ursprung och äldsta historia. Kr. 1: 25.
5. *Sköld, Hannes*, Linguistic gleanings. Kr. 2: 50.
6. *Petersson, Herbert*, Etymologische Miszellen. Kr. 1: 50.
7. *Sköld, Hannes*, Lehnwörterstudien. Kr. 1: 50.
8. *Kock, Ernst A.*, Notationes norrœnæ. Anteckningar till Edda och skalde-diktning. Andra delen. Kr. 2: —.
9. *Thyrén, J. C. W.*, Om det danska strafflagsförslagets (1923) allmänna del. Kr. 0: 75.
10. *Liljegren, S. B.*, The fall of the monasteries and the social changes in England leading up to the great revolution. Kr. 4: 50.

Bihang: Lunds Universitets årsberättelse 1922—1923. Kr. 1: 50.

De närmast föregående bandens innehåll
se omslagets innersidor.

I bokhandeln finnes att tillgå: Innehållsförteckning, systematisk översikt och författareregister till Lunds Universitets Årsskrift [Första följdén], T. 1—40, utarbetade av P. Sjöbeck. Lund, C. W. K. Gleerup, 1906. Kr. 1: —.

LUND 1923—24

HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

DO NOT CIRCULATE

UNIVERSITY OF MICHIGAN



3 9015 04891 3167

BOUND

JUN 4 1929

UNIV. OF MICH.
LIBRARY



